

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

DR
725
P283

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ

ΜΕΤΑ ΠΛΕΙΣΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΥΠΟ

Α. Γ. ΠΑΣΠΑΤΗ.

Alexandros Georgios Paspati.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΟΡΟΜΗΛΑ.

Ὁδὸς Περμπτοπαζάρου. Ἀριθ. 44.

1877

ΤΩ ΚΥΡΙΩ

ΔΗΜΗΤΡΙΩ Ν. ΤΑΜΒΑΚΩ

**ΑΡΧΑΙΩ ΦΙΛΩ ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΡΑΣΤΗ**

ΤΟ ΠΟΝΗΜΑ ΤΟΥΤΟ ΑΝΑΤΙΘΕΣΙΝ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ.

Librarian
Liberman
5-21-27
15081

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Μέρος τῶν ἀκολουθῶν μελετῶν, ἐδημοσιεύθη πρό τινος καιροῦ ἐν τοῖς τεύχεσι τοῦ ἐν Κ/πόλει Φιλολογικοῦ Συλλόγου. Ἐν ταῖς σήμερον ἐκδιδομέναις, εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης ἀφαιρέσεις προσθήκας καὶ παντοίας ἀλλοιώσεις, προερχομένας ἐκ μεταγενεστέρων μελετῶν καὶ ἐρευνῶν.

Ὁ διερχόμενος τὰς μελέτας ταύτας, πείθεται, ὅτι ἡ χωρογραφία καὶ ἱστορία τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης χρήζει εἰσέτι πολλῆς καὶ συντόνου μελέτης. Κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν, πάμπολλα μνημεῖα Βυζαντινὰ ἐκ σεισμῶν καὶ πυρκαϊῶν κατέπεσαν, ἄλλα κατηδαφίσθησαν καὶ ἐκ τῆς ὕλης αὐτῶν ἀνιδρύθησαν ἕτερα.

Ἐνεκα τῆς ἀπώλειας τοσούτων γεραρῶν μνημείων, ἡ ἱστορία τῆς Κ/πόλεως ὁσημέραι ἀμαυροῦται. Ἀνέμνησα ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ Θρακικοῦ σιδηροδρόμου, καὶ ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακρυτρίας, πολλῶν Βυζαντινῶν μνημείων τὴν ἀπώλειαν.

Ἀποδίδω τὴν μέχρι τοῦδε ἄγνοιαν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, εἰς τὴν ἡμετέραν ἀξιόμειμπτον ὀλιγωρίαν. Ὅσοι ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων, περιέγραψαν τὴν Κ/πολιν, ἠρύσθησαν τὰ πλείονα ἐκ προγενεστέρων συγγραφέων, βαρυνόμενοι οἱ ἴδιοι, τὰς σχολιάς διόδους τῆς πόλεως καὶ τὴν ἰδίους ὁμμασιν ἐπίσκεψιν τῶν ἱσταμένων μνημείων. Πάμπολλα μνημεῖα, σῶα καὶ ἡρειπωμένα, διέφυγαν τῶν πλειοτέρων τὰ ὅμματα. Ὁμολογῶ ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ, οἱ μὴ ἐκτιμῶντες τ' ἀλλότρια, οὐδέποτε παρενοχλοῦσι τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτά. Οἱ παραπονούμενοι, ὅτι δὲν δύνανται ν' ἀνασκάψωσι τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων τὴν χώραν ἢ τοῦ ἀρχαίου λουτροῦ τοῦ Ζευξίππου τὸ ἔδαφος, ὅπου πιθανὸν κεῖνται λείψανα τῶν πολλῶν ἐκεῖ Ἑλληνικῶν ἀνδριάντων, ὧφειλον πρότερον νὰ ἱστορήσωσι τὰ

πολλά εισέτι ιστάμενα επιφανή μνημεία, ἐκ τῶν ὁποίων σαφηνίζεται ὁ πολυε-
της βίος τῶν Βυζαντιῶν. Ἄν οἱ ἑτερόθρησκοι Ὁθωμανοὶ κατηδάφισαν πολλὰ
τῶν Βυζαντιῶν κτίρια, καὶ ἕτερα κατακρατοῦσι, πρὸς ἰδίαν αὐτῶν χρῆσιν, μὴ
λησμονῶμεν ὅτι καὶ οἱ Βυζάντιοι θρησκομανέστεροι τούτων, κατηδάφισαν ἀρ-
χαίους περικαλλεῖς ναοὺς, ἠφάνισαν πολλὰ τῶν Ἑλλήνων χειρόγραφα καὶ κα-
τέκαυσαν ἅπαντα τὰ συγγράμματα τῶν εἰκονομάχων.

Τῆς τοσαύτης περὶ τὰ Βυζαντινὰ ἀμαθείας ἡμῶν, αἰτία εἶναι ἡ ἡμετέρα, ὀλι-
γωρία. Πρὸς ἀπόδειξιν λέγω, ὅτι ὅπισθεν τοῦ τεμένου τοῦ Σουλτάν Ἀχμέτ, ἐπὶ
τῆς θέσεως τῶν ἀρχαίων Βυζαντινῶν ἀνακτόρων, ὅπου ἐκάθισαν τοσοῦτοι τοῦ
Βυζαντίου ἡγεμόνες, καὶ ἐγένοντο τὰ διαβούλια τοῦ ἐκτενοῦς τούτου κράτους,
σῶζονται μέχρι τῆς σήμερον, πάμπολλα σεβαστὰ ἐρείπια ἀνώγεια καὶ ὑπόγεια,
μέχρι τοῦδε ἀπαρατήρητα καὶ ἀνιστόρητα.

Ἐν ταῖς μελέταις ταύταις, ὁ ἀναγνώστης παρατηρεῖ, ὅτι χειραγωγοῦμαι κυ-
ρίως ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς ἀρχαίους τε καὶ νεωτέρους. Ἐνίοτε
πλανῶνται, ἀφηγούμενοι τὰ πρῶτιστά τοῦ Βυζαντίου συμβάντα· ἐν τῇ περιγρα-
φῇ ὁμῶς τῶν κτιρίων καὶ ὀχυρωμάτων εἶναι σαφέστατοι. Μέμφονται αὐτοὺς
οὐχὶ οἱ ξένοι μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἡμέτεροι, οἱ μὴ ἐρευνήσαντες τὰ Βυζαντινὰ μνη-
μεία, κατὰ τὴν ἀψευδῆ περιγραφὴν τῶν ιστορικῶν τούτων. Ταύτην τὴν ἀλή-
θειαν προσμαρτυροῦσι, τὸ ἐν τῇ τάφρῳ ὕδωρ πολλάκις ὑπ' αὐτῶν μνημονευό-
μενον, τοῦ Ἀνεμᾶ τὰ δεσμωτήρια, καὶ ἡ περιώνυμος Κερκόπορτα, ἅπαντα σα-
φῶς περιγεγραμμένα καὶ μέχρι τοῦδε ὑφ' ὧν πάντων ἀμεληθέντα.

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι ἡ χωρογραφία τῆς Κ/πόλεως εἶναι εἰσέτι ἀσαφής, καὶ ἀ-
σαφεστέρα ὁσημέραι γίνεται ἔνεκα τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν γεγραμμένων Βυζαντινῶν
μνημείων. Ὅ,τι ἀνακαλύπτεται καὶ ἱστορεῖται, μέλλει νὰ διαφωτίσῃ μεταγενε-
στέρους συγγραφεῖς ἵνα μελετήσωσι καὶ ἐκ τούτων ὅλων συρράψωσι τὴν ἀληθῆ
τοῦ κράτους ἱστορίαν. Τούτου τεκμήριον εἶναι, ἡ ἱστορία τῆς ὑπὸ τῶν Ὁθωμα-
νῶν ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως τῷ 1453ῳ, τῆς ὁποίας τὰ συμβάντα θαυμασίως
διεφωτίσθησαν ἐκ τῶν πολλῶν συγγραφῶν ἡμετέρων τε καὶ ξένων, ἐδῶ καὶ
ἀλλαχόσε πρὸ μικροῦ γενομένων.

Εὐχομαι αἱ μελέται αὗται, τὰς ὁποίας ἀκολούθως θέλω συμπληρώσει, νὰ ἐκ-
καύσωσι τὴν πρὸς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν ἀγάπην τῶν ὁμογενῶν. Ἡ ἱστορία
τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ ἡμετέρου πολυετοῦς βίου καθ' ὅλον
τὸν μεσαιῶνα. Μετὰ τοσαύτας μελέτας τῶν ἐθίμων νόμων καὶ τῆς θρησκείας
τῶν Βυζαντινῶν, μετὰ πολλῆς εὐφροσύνης βλέπομεν, ὅτι τὴν σήμερον ὀρθότερον

κρίνονται και σαφέστερον ιστοροῦνται τὰ τῶν Βυζαντίων. Οἱ καθολικοὶ οὐδέποτε ἐλησμόνησαν τὴν καλουμένην πεισμονὴν τῶν Βυζαντίων, ἐκχέοντες ὕβρεις καὶ ἀσυγγνώστους κακολογίας κατὰ τῶν βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν τῷ κράτει πολιτευομένων.

Οἱ πολυάριθμοι ξένοι, οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὸ θέρος τὴν περικαλλεστάτην ταύτην πόλιν, ἐκθειάζουσι τὴν καλλονὴν τοῦ τόπου, τοὺς χλοεροὺς λόφους, τὰ παραθαλάσσια ἀνάκτορα, τὰ ρεύματα τοῦ Βοσπόρου, τὸν πολύχωρον καὶ βαθὺν λιμένα, καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ τῶν Ὀθωμανῶν τεμένη, ὑπὸ κυπαρίσσω καὶ μεγαλοκλάδων πλατάνων ἐπισχιαζόμενα. Οὐδεὶς ἀρνεῖται ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις μετὰ τῶν περιχωρῶν αὐτῆς, εἶναι θαυμάσιον τοῦ Ὑψίστου μεγαλοῦργημα· δικαίως ἐξίστανται πάντες οἱ ἀγαπῶντες τῆς φύσεως τὰς καλλονάς. Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας τοὺς μελετῶντας τὰς πράξεις καὶ τὸν βίον τῶν Βυζαντίων, τὰ κάλλη ταῦτα ἀμαυροῦνται, καὶ φροῦδος ὁ τοσοῦτος στολισμός, ἐν τόπῳ ὅπου τοσαῦτα κακουργήματα καὶ τοσαῦται ἀνομίαι.

Καθ' ὅλον τὸν βίον τῶν Βυζαντίων, ἀναγινώσκωμεν ἐπαναστάσεις τῶν τυραννουμένων ὑπηκόων κατὰ τῶν ἀπολύτων βασιλέων, πολίτευμα σχολιδόν, φόβους, ἐκτυφλώσεις, ἐμφυλίους πολέμους, ἀστοργίαν καὶ ἀσύγγνωστον ἀπανθρωπίαν. Ἐν τῇ μεγαλοπόλει ταύτῃ, τὴν ὁποῖαν τοσοῦτον ἐκαλλώπισεν ἡ φύσις, πολύδακρυν βίον ἐβίουσι οἱ ἐγχάτοιχοι, πενόμενοι καὶ ταλαιπωρούμενοι μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἀλώσεως αὐτῆς. Τῆς θαυμασίας τοῦ τόπου καλλονῆς, ἀντίρροπον ἦτο ἡ πολλὴ τῆς πολιτείας ἀσχημία. Διὰ πάντα Ἕλληνα ἀγαπῶντα τὴν ἱστορίαν τῶν πατέρων αὐτοῦ, καὶ ἐγκύπτοντα εἰς τὴν μελέτην τοῦ ιδιωτικοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τῶν Βυζαντίων, ἡ περικαλλὴς αὕτη πόλις παρρησιάζεται ὡς περικεχοσμημένη ἐταίρα. Εἰς ἡμᾶς ἐναπόκειται νὰ διαχωρίσωμεν τὰ φαῦλα ἀπὸ τ' ἀγαθὰ, οὐδόλως μιμούμενοι τοὺς ξένους τοὺς κακολογοῦντας ἅπαντας τοὺς Βυζαντίους καὶ τὴν πολιτείαν αὐτῶν, καὶ οὐδὲν εὐρίσκοντας ἄξιον ἐπαίνου ἢ μιμήσεως ἐν τῇ πολυετεῖ ἱστορίᾳ ταύτῃ. Ἐκ τῶν ἀκολούθων μελετῶν πειθόμεθα, ὅτι δὲν ἦσαν ἐπίψογα ἅπαντα τῶν Βυζαντίων.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατὰ Μάϊον, 1877

Α. Γ. ΠΑΣΠΑΤΗΣ.

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΙΝΑ ΣΥΝΕΧΩΣ ΜΝΗΜΟΝΕΥΟΜΕΝΑ

ΕΝ ΤΑΙΣ ΜΕΛΕΤΑΙΣ ΤΑΥΤΑΙΣ.

Ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ περιγραφὴ τοπογραφικὴ ἀρχαιολογικὴ καὶ ἱστορικὴ τῆς περιωνόμου ταύτης μεγαλοπόλεως, κτλ. ὑπὸ Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντίου. Ἀθήνησι, Τόμ. Α'. 1851. Τόμ. Β'. 1862. Τόμ. Γ'. 1869.

Κ/πολις Βυζαντίου.

Constantiniade, ou Description de Constantinople ancienne et moderne. Composée par un philologue et archéologue. Traduite du Grec. par M. R. Constantinople. 1846.

Κ/πολις Πατρ.

Κωνσταντίου Α'. Πατριάρχου Κ/πόλεως τοῦ Βυζαντίου, βιογραφία καὶ συγγραφαὶ αἱ ἐλάσσονες ἐκκλησιαστικαὶ καὶ φιλολογικαί. ὑπὸ Θ. Μ. Ἀριστοκλέους. Ἐν Κ/πόλει. 1866.

Πατρ. Ἐλάσσ. Γραφαί.

Ioannis Meursi Glossarium Graecobarbarum, in quo prae-ter vocabula amplius ter mille sexcenta, officia atq. Dignitates Imperii Constantinopol. tam in Palatio, quam Ecclesia aut Militia explicantur et illustrantur. Lugduni Batavorum. 1610.

M. Glos.

Urkunden zur Älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig. von G. L. Fr. Tafel und Dr. G. M. Thomas. Wien. Τόμ. Α'. καὶ Β'. 1856. Τόμ. Γ'. 1857.

T. καὶ Th.

Acta et Diplomata Graeca medii aevi sacra et profana, collecta ediderunt Franciscus Miklosich et Josephus Müller. Vindobonae. Τόμ. Α'. 1860. Τόμ. Β'. 1862. Τόμ. Γ'. 1865. Τόμ. Δ'. 1871.

M. καὶ M.

Δουκαγγίου Constantinopolis Christiana, seu Descriptio urbis Constantinopolitanae, qualis extitit sub Imperatoribus Christianis. Libri IV. Parisiis. 1680.

C. Christ.

P. Gyllii de Constantinopoleos topographia. Lib. IV. Lugduni Batavorum. 1632.

Π. Γόλλιος.

Constantinopolis und der Bosphoros, örtlich und geschichtlich beschrieben, von Jos. von Hammer. Τόμ. 2. Pesth. 1822.

C/polis Χάμμερ.

Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφύ-

B.

μων Ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων, κτλ. ὑπὸ
Γ. Α. Ῥάλλη καὶ Μ. Ποτλῆ. Ἀθήνησι. Τόμ. Α'. καὶ Β'. 1852. Τόμ.
Γ'. 1853. Τόμ. Δ'. 1854. Τόμ. Ε'. 1855. Τόμ. ΣΤ'. 1859.

Σύνταγμα Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ.

Le palais impérial de Constantinople et ses abords, Sainte-Sophie, le Forum Augustéon et l'Hippodrome, tels qu' ils existaient au dixième siècle, par Jules Labarte. Paris. 1861.

Labarte le pa-

L'Architecture Byzantine, par Charles Texier et R. Popplewell Pullan. ἐν Λονδίνῳ. 1864.

lais.

Texier L'Arch.

Χαδηκάτ-ούλ-τζεβαμί, ἤτοι Κήπος τῶν τεμενῶν, ὑπὸ Σειδ Ἀλῆ, ἐν Κ/πόλει. 1864.

Byz.

Χαδηκάτ.

Le Colonie Commerciali degli Italiani in Oriente nel medio evo, dissertazioni del prof. Guglielmo Heyd, etc, recate in Italiano dal prof. Giuseppe Müller. Τόμ. Α'. Venezia e Torino. 1866. Τόμ. Β'. Venezia. 1868.

Heyd.

Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφῆς, εἶναι ἅπαντες τῆς γνωστῆς ἐκδόσεως τῆς Βόννης.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ. Τὰ χερσαῖα τεῖχη τῆς Κ/πόλεως.	Σελ.	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. Ἐπιγραφαὶ τῶν χερσαίων τευχῶν.	»	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ. Πύλαι τῶν χερσαίων τευχῶν.	»	64
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ. Τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν.	»	83
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ. Αἱ ἐν Κ/πόλει ἀνασκαφαὶ τοῦ θρακικοῦ σιδηροδρόμου.	»	99

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Τὸ ἐμπόριον τῶν Γενοουησίων ἐν Κ/πόλει καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ
κατὰ τὸν μεσαιῶνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ. Συνοικίαι τῶν Γενοουησίων πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πό- λεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204ῳ.	Σελ.	127
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. Ἀλωσις τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204ῳ.		169
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ. Οἱ Γενοῦησιοὶ ἐν Γαλατᾷ, οἱ ὅροι τοῦ Γαλατᾷ καὶ τὸ ἐμπόριον αὐτοῦ.	»	204
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ: Ἀποικίαι τῶν Γενοουησίων ἐν Κριμαίᾳ καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ. Ἐριδές τῶν Γαλαταίων καὶ Βυζαντίων μέχρι τῆς λήξεως τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος.	»	232

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοῦδε σωζόμεναι Βυζαντιναὶ
ἐκκλησίαι, ἱστίμεναι καὶ ἡρεικωμέναι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ. Οἱ συγγραφάντες περὶ Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν. Ἀριθμὸς αὐτῶν ἐπὶ Βυζαντίῳ. Τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μουσουλμανικὰ τεμένη. Σελ.	277
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. Αἱ μέχρι τοῦδε γνωσταὶ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι.	298
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ. Αἱ μέχρι τοῦδε ἄγνωστα Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι.	354
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ. Αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι εἰσὶν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατεχόμεναι. Ἐκκλησίαι ἡρεικωμέναι.	387
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.	405

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΤΑ ΧΕΡΣΑΙΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

Πολλὰ συμβεβηκότα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, ἰδίως δὲ τῆς τελευταίας ἀλώσεως, διὰ πολὺν χρόνον δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐννοήσω. Ἡ διχογνωμία τῶν πλειοτέρων ἱστορικῶν καὶ ἡ ἀσάφεια τῶν Βυζαντινῶν, ἱστορούντων συμβάντα γνωστὰ εἰς τοὺς τότε ζῶντας συμπολίτας αὐτῶν, ἐπέφερον τὴν σύγχυσιν ταύτην¹⁾. Ὅσῳ προβαίνομεν εἰς τὴν μελέτην τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, θέλω προσπαθῆσαι νὰ ἐπανορθώσω ἡμαρτημένας γνώμας ἡμετέρων τε καὶ ἀλλογενῶν ἱστορικῶν, προερχομένας κυρίως ἀπὸ τῆς μέχρι τοῦδε ἀτελοῦς μελέτης τῶν χερσαίων προμαχῶνων τῆς Κ/πόλεως.

Καθ' ὅλον τὸ πρόσωπον τῶν τειχῶν τούτων συνηθροίσθη ὁ πολυπληθὴς στρατός τοῦ Σουλτάνου. Ἐδῶ κυρίως συνεμάχοντο οἱ Βυζάντιοι μετὰ τῶν ξένων ἐπικούρων, καὶ ἐδῶ πρὸ τῆς ἀλώσεως κατεσκήνωσαν οἱ φράγχοι Σταυροφόροι, ἐκπληττόμενοι ἐπὶ τῷ μεγέθει τῶν τειχῶν καὶ πύργων. Τὰ χερσαῖα τεῖχη εἶναι σήμερον ἡ κυρία σπουδὴ τῶν ἱστορικῶν, ἐδῶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πλανώμεθα, ζητοῦντες τῶν Βυζαντινῶν τὰ ἱστορήματα νὰ σαφηνίσωμεν.

Ἐπόθησα πρὸ πολλοῦ δι' ἐπιμελοῦς τῶν χερσαίων τειχῶν πῆρισκοπήσεως, νὰ σαφηνίσω τὴν ἱστορίαν τῆς τελευταίας ἀλώσεως. Ἄν δὲ εἰς τὴν μελέτην ταύτην δὲν συμμερίζομαι πολλῶν συγχρόνων ιδέας, σέβομαι ὅμως τὰ μέγιστα τοὺς πόνους τῶν τὰ τοιαῦτα συγγραψάντων. Οὐδεὶς πλέον ἐμοῦ θαυμάζει τὴν βαθύνοιαν τοῦ περιωνύμου Γερμανοῦ Χάμμερ, τὴν ἀφέλειαν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου, τὴν πολυμάθειαν τοῦ Κ. Σκ. Βυζαντίου καὶ τὴν φιλοπονίαν τοῦ Κ. Μόρδτμανν²⁾.

¹⁾ «Οἱ τὰ τῆς Βασιλευούσης ταύτης, ἕκαστος κατὰ τὴν ἀρέσκειαν αὐτοῦ, σκιαγραφῆσαντες, δὲν ἔλαβον πρόνοιαν περὶ μελλόντων· διὸ καὶ τὰ Πάτρια αὐτῶν ἀποτείνονται πρὸς πληροφориαν τῶν τότε πολιτῶν, οἵτινες ἔβλεπον μὲν τὰ ὑφιστάμενα καὶ ἐγίνωσκον τὰς ὁδοὺς καὶ θέσεις τῆς Πόλεως, ἀλλ' ἠγνόουν ἐξ ἀμαθείας (ἐκτὸς τῶν πεπαιδευμένων) τὰς ἀρχὰς τῶν ὧν ἔβλεπον. » Κ/πολις. Πατρ. σελ. 29. ²⁾ Πολιορκία καὶ ἄλωσις Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὑπὸ Α. Δ. Μορδμάννου, μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ, ὑπὸ Α. Β. Ἐν Ἀθήναις. 1859.

Πολλάκις ὁδεύων παρὰ τὰ χερσαῖα τεῖχη τῆς Πόλεως, ἀνεζήτουν μετὰ ζήλου τοὺς πύργους καὶ τὰς πύλας, τὰς τοσάκις ἀναφερομένας κατὰ τὴν τελευταίαν ἄλωσιν. Ἀνὰ πᾶσαν νέαν ἀνάγνωσιν συγχρόνων ἱστορικῶν, πλείότερον ἐσκοτιζόμην. Τὰς ἀμφιβολίας μου ταύτας διηγούμενος, θέλω προσπαθήσει, μετὰ τὴν περιγραφὴν τῶν τειχῶν, νὰ καταδείξω τῶν μνημονευομένων πυλῶν τὴν ἀληθῆ θέσιν, καὶ οὕτω νὰ σαφηνίσω τῆς πολυμήρου ἀλώσεως τὰ συμβάντα. Ὁ περιγράφων τὰ χερσαῖα τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁμοιάζει σταχυολόγον, συνάζοντα μὲν ὅ,τι παρέλειψαν οἱ προπορευθέντες, πολλὰ δὲ ἐγκαταλείποντα καὶ εἰς ἄλλους μεταγενεστέρους.

Ταῦτα προλέγω, διότι πολλὰ περὶ τῶν Βυζαντίων καὶ τῆς πολιτείας αὐτῶν ἀφηγοῦμαι εἰς τὴν μελέτην ταύτην, ἀφορῶσαν κυρίως εἰς τὴν διασάφησιν τῆς ἀλώσεως.

Τὰ χερσαῖα τεῖχη τῆς Κ/πόλεως, ἐκτεινόμενά ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐκτίσθησαν, ὅπως σήμερον φαίνονται, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β'. περὶ τὸ 413 Μ. Χ., ἐπιστατοῦντος Ἀνθεμίου ἐπαρχοῦ τοῦ Πραιτωρίου¹). Μετὰ 36 ἔτη, καταπεσόντα ἐκ σεισμοῦ, ἀνήγειρεν ἐκ νέου ὁ ἴδιος αὐτοκράτωρ, ἐπιστατοῦντος Κύρου τοῦ Φλώρου²). Ἐπιγραφὴ σωζομένη ἐπὶ τῆς Μελανδησίας ἢ Νέας Πύλης (Μεβλεβή-χανέ-γενι-καποῦ), τὴν ὁποίαν ἀκολούθως θέλω ἀναφέρει, μαρτυρεῖ, ὅτι ταῦτα ἀνηγέρθησαν ἡ μᾶλλον ἐπεσκευάσθησαν εἰς χρόνον ὀλιγώτερον τῶν δύο μηνῶν³). Ταῦτα τὰ τεῖχη, τὰ ὅποια ἐκάλουν οἱ Βυζάντιοι τεῖχη Θεοδοσιακὰ καὶ τεῖχος Θεοδοσιακόν⁴), δὲν ἐμπεριέκλειον κατ' ἀρχὰς τὸ Ἑπταπύργιον τῆς Προποντίδος οὐδὲ τὸ λεγόμενον Ἐβδόμον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ἐκκλησία καὶ τὰ παλάτια τῶν Βλαχερνῶν, πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ἐξετείνοντο δὲ ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἀνεγέρσεώς των, ἀπὸ τὰ Κύρου ἢ Τριβουνάλιον τοῦ Ἐβδόμου (νῦν Τεκίρ-σεράϊ) μέχρι τῶν παραλίων τειχῶν τοῦ Κερατίου κόλπου.

Φρονῶ, ὅτι συνείχοντο μετὰ τῶν παραλίων τειχῶν πλησίον τῆς νῦν κλειστής πύλης, τῆς καλουμένης ὑπὸ τῶν Βυζαντίων Πύλη τοῦ Κυνηγοῦ, εὐρισκομένης μετὰ τῆς σημερινῆς πύλης τοῦ Μπαλατᾶ καὶ τῆς Εἰβάν-σεράϊ-καπουσοῦ, πλησίον τῆς γωνίας τῶν παραλίων τειχῶν. Ἡ κλειστή αὕτη πύλη, ἔχουσα πρὸς δεξιὰν αὐτῆς ἐντετειχισμένον ἀνάγλυφον ἀπεικόνισμα τῆς Νίκης, κρατούσης κλάδον φοίνικος εἰς τὴν ἀριστεράν της χεῖρα καὶ ὄχι, καθὼς λέγει ὁ

¹) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 404. «Κτίσμα τοῦ μικροῦ Θεοδοσίου τὰ τεῖχη». Κωδινὸς Κουροπαλάτης, σελ. 26. ²) «Κῦρος ἐπαρχος τῆς πόλεως, ἀνὴρ σοφώτατος καὶ ἱκανός, ἐκτίσσε τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, ὅπερ ἐξέπληξε τὸν δῆμον διὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ τάχος τῆς τοῦ τεύχους κτίσεως.» Λέων ὁ Γραμ. σελ. 408, 410. ³) Περὶ τῆς ἐπισκευῆς ταύτης ἴδε τὰς σημειώσεις τῆς ἐπιγραφῆς 20ης. ⁴) Πρβ. ἐπιγραφὴν 20ην. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 717.

Κύριος Βυζάντιος¹⁾, τοῦ Μιχαήλ ἀρχιερρατῆγου, πρὸ πολλοῦ ἀπετειχίσθη. Ἐκ ταύτης ἐξήρχοντο τὰ βασιλικά κυνηγέσια τῶν Βυζαντίων, καὶ ἐπομένως ἦτον ἡ τελευταία πύλη πρὸς τὴν πεδιάδα τὴν λεγομένην Κοσμίδιον, ὅπου σήμερον τὰ προάστεια τοῦ Ἐγίουπ.

Μετὰ 200 περίπου ἔτη ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος, πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν, περιέκλεισε πάντα τὰ μέρη ταῦτα διὰ νέου τείχους, καλουμένου ὑπὸ τῶν Βυζαντίων Μονότειχος ἢ Καστέλλιον τῶν Βλαχερνῶν²⁾. Κατὰ τὸ Πασχάλιον τὸ Χρονικὸν³⁾, ἐκτίσθη τὸ τεῖχος τοῦτο τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου, ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῶν Ἀβάρων.

Ὅλον τὸ μέρος τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, τὸ ὅποιον μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Ἡρακλείου ἔμεινεν ἐντὸς τῶν τειχῶν ἢ μᾶλλον ὀπισθεν τοῦ νέου τείχους, κατηδαφίσθη ὡς ἄχρηστον. Ἰχνος αὐτοῦ δὲν ἀναφαίνεται σήμερον ἐντὸς τῆς πόλεως, οὐδ' ἠδυνήθη ποτε εἰς τὰ παράλια τεῖχη τοῦ Κερατίου κόλπου ν' ἀνεύρω γνώρισμα αὐτοῦ, μ' ὅλον ὅτι πολλάκις ἐπεσκέφθην ὅλα τὰ μέρη τοῦ ἔσω τείχους πλησίον τῆς κλειστῆς Πύλης τοῦ Κυνηγοῦ. Ὀλίγον πρὸς νότον τῆς πυλίδος τῶν Ἀσωμάτων, πλησίον τοῦ Τεχίρ-σεράϊ, ὅπου τὸ Ἡράκλειον τεῖχος συνεχεται μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ, δύναται ἕκαστος ν' ἀναβῇ ἐπὶ τῆς γωνίας τοῦ τείχους καὶ ἐννοήσῃ τὴν προφανῆ συνέχειαν τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους ἐντὸς τῆς πόλεως⁴⁾.

Μετὰ παρέλευσιν διακοσίων περίπου χρόνων, ἄλλος αὐτοκράτωρ, Λέων ὁ Ἀρμένιος, αὐτοκρατορήσας ἀπὸ τοῦ 813 μέχρι τοῦ 820, ἀνήγειρε κατὰ πρόσωπον τοῦ Ἡρακλείου τείχους ἕτερον τεῖχος, χωρὶς νὰ κατεδαφίσῃ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ ἑκτασις τοῦ τείχους τούτου ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν εἶναι περίπου ἑκατὸν μέτρων.

Τὰ τεῖχη λοιπὸν τὰ χερσαῖα εἶναι ἔργον τριῶν αὐτοκρατόρων. Ἐξαιρουμένου τοῦ μικροῦ, τοῦ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος ἀνεγερθέντος καὶ σπανίως ὑπὸ τῶν Βυζαντίων ἀναφερομένου, τὰ ἕτερα χρῆζουσιν ἰδιαιτέρας μελέτης, διότι ἀμφοτέρων ἡ τειχοδομία διαφέρει.

Πρὸς σαφεστέραν μελέτην τῶν χερσαίων τούτων προμαχώνων καλῶ

Τὸ τεῖχος τοῦ Θεοδοσίου, Τεῖχος Θεοδοσιακόν,

Τὸ τεῖχος τοῦ Ἡρακλείου, Τεῖχος Ἡράκλειον

Τὸ τεῖχος τοῦ Λέοντος, Τεῖχος Λεόντιον.

¹⁾ Τόμ. Α'. σελ. 582. Καλεῖται συχνάκις, Βασιλικὴ Πύλη τοῦ Κυνηγοῦ. Φούκας, σελ. 279. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 54, 358, 497. ²⁾ «Προδοσίας δὲ γενομένης διὰ τῆς πόρτης τοῦ μονατείχους τῶν Βλαχερνῶν, τὴν πόλιν ἔλαβον.» Θεοφ., Τόμ. Α'. σελ. 568, 592. I. Καντακουζ. Βιβλ. Α'. σελ. 40. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 172. ³⁾ Τόμ. Α'. σελ. 726.

⁴⁾ Ἡ θέσις αὕτη εἶναι ὀπισθεν τοῦ Ἑβραϊκοῦ ὑαλουργείου.

Τὰ τεῖχη τῆς Κ/πόλεως χερσαῖά τε καὶ θαλάσσια, πεσόντα ὑπὸ σεισμοῦ τῷ 740 Μ. Χ., πρῶτος ἀνεκαίνισε Λέων ὁ Ἰσαυρος. Λέγει περὶ τούτου Λέων ὁ Γραμματικὸς¹⁾· «Καὶ σεισμὸς μέγας ἐγένετο ὥστε πτωθῆναι τὰ χερσαῖα τεῖχη τῆς πόλεως· εἰδὼς δὲ ὁ βασιλεὺς τὰ τεῖχη πτωθέντα, διελάλησε λέγων ὅτι ὑμεῖς οἱ τῆς πόλεως ἀδυνατεῖτε τὰ τεῖχη κτίσαι, ἀλλὰ προσετάξαμεν τοῖς διοικηταῖς εἰς τὸν κανόνα ἀπαιτῆσαι κατὰ νόμισμα μυριαρίσιον ἓν καὶ λαμβάνειν αὐτὸ τὴν βασιλείαν καὶ κτίζειν τὸ τεῖχος²⁾».

Μετὰ τὸν Λέοντα τὸν Ἰσαυρον, μνημονεύουσιν οἱ ἱστορικοὶ τὸν Θεόφιλον, αὐτοκρατορήσαντα ἀπὸ τοῦ 829 μέχρι τοῦ 842. Ἀληθῆ εἶναι τὰ γραφόμενα τοῦ Κεδρηνοῦ, «ὅτι καὶ νῦν ἴστανται τὴν ἐκείνου προσηγορίαν ἐν γράμμασιν ἔχοντα.» Ἀπὸ τῆς πύλης Ἐῖβάν-σεραί-καπουσοῦ, μέχρι τῆς πύλης τοῦ Περάματος, νῦν Βαλούκ-παζάρ-καπουσοῦ, ὅλοι σχεδὸν οἱ πύργοι φέρουσιν ἐπὶ διαζώματος μαρμαρίνου τὴν ἀνάγλυφον ἐπιγραφὴν· «Πύργος Θεοφίλου ἐν Χριστῷ Αὐτοκράτορος.» Εἰς τινὰς πύργους τεμάχια τῆς ἐπιγραφομένης πλακὸς ἀνεστραμμένα, τεκμαίρουσι τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ πύργου καὶ τὴν ἀμάθειαν τῶν τειχοδόμων.

Οὐδενὸς ἄλλου αὐτοκράτορος ὄνομα ἐπεγράφη τοσάχης ἐπὶ τῶν πύργων, κατ' ἐξοχὴν τῶν θαλασσίων. Δὲς μόνον ἀναφαίνεται τὸ ὄνομα τοῦ φιλοκάλου τούτου αὐτοκράτορος ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν, τὰ ὅποια μακρὰν τοῦ θαλασσίου ἀέρος, τοῦ καταβιβρώσκοντος τὰ κτίρια καὶ ἔνεκα τῆς πλειοτέρας αὐτῶν ἐρυνότητος, χρῆζουσιν ὀλιγωτέρας ἀνακαινίσεως³⁾. Ταῦτα τὰ τεῖχη ὁ Θεόφιλος ὄχι μόνον ἀνεκαίνισεν, ἀλλὰ καὶ ὑπερύψωσε διὰ τὸν φόβον τῶν ὀσημέραι ἐπαπειλούντων ἐχθρῶν. Λέγει περὶ τούτου ὁ μετὰ Θεοφάνην γράψας· «Τεῖχη τε γὰρ τὰ χθαμαλότερα ἐκ βάθρων ἀναδειμάμενος, τὸ γῆρας ὥσπερ ἀποξύσας καὶ πρὸς ὕψος μετὰ κάλλους ἀπάρας, ἄβατα πάντῃ πεποίηκε τοῖς ἐχθροῖς, ἃ καὶ μέχρι τοῦ νῦν τὴν τούτου προσηγορίαν ἐμφαίνουσιν ἐγγεγραμμένην ἔχοντα ἐν αὐτοῖς⁴⁾».

Μέχρι τῆς τελευταίας ἀλώσεως τὰ τεῖχη ταῦτα, ποτὲ μὲν σχιζόμενα, ποτὲ δὲ καταπίπτοντα, ἀνεκαίνιζον οἱ αὐτοκράτορες⁵⁾. Θέλομεν ἶδει μετ' ὀλίγον εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐπιγραφῶν, ὅτι ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἀλώσεως μεγάλως ἐφρόντισε τὴν ἀνακαίνισιν τῶν χερσαίων τειχῶν ὁ πρωθύστερος αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος⁶⁾.

¹⁾ Σελ. 180. ²⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 72. ³⁾ «Τοσοῦτον δὲ μεγαλοπρεπῆς βασιλεὺς ὁ Θεόφιλος ἦν, ὥστε καὶ θαυμαστά τινα φιλοτεχνήσασθαι ὄργανα.» Μ. Γλυκᾶ, σελ. 537. Κ. Μανασσῆς, σελ. 4805. ⁴⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 94, 95.—Συμεὼν Μαγίστρου, σελ. 627.—Γενεσίου, σελ. 75. «Τούτοις (τοῖς τεῖχεσι) καθεὶς γραφὴν τοῦ ἰδίου ὀνόματος.»

⁵⁾ «Ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν τε τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπεμεμέλητο μέρεσι πολλοῖς.» Ι. Κιννάμου, σελ. 274.—Νικ. Γρηγορᾶ, Τόμ. Α'. σελ. 275. ⁶⁾ Μνημονεύονται

Ταύτην τὴν σύντομον περιγραφὴν τῆς ἀνεγέρσεως τῶν χερσαίων τειχῶν τῆς Κ/πόλεως, δύνανται πάντες ν' ἀναπληρώσωσι διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν σοφῶν συγγραμμάτων τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου καὶ τοῦ Κ. Σκαρλάτου Βυζαντίου.

Ματαίως ζητεῖ ὁ ἀρχαιοδίφης εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν τὸ εὐκρινὲς τῶν σημερινῶν χωρογράφων. Γράφοντες διὰ τοὺς συμπολίτας αὐτῶν ἀναφέρουσι κτίρια ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου μνημονευόμενα, συγχέουσι τὰ ἀρχαῖα καὶ τὰ νέα, σπανίως μνημονεύουσι τὸ ὕψος τὸ εὖρος ἢ τὴν θέσιν τοῦ κτιρίου. Ἐξυμνοῦσιν ὡς κτίτορας τοὺς ἀνακαινίσαντας τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας, καὶ σκοτίζουσιν οὕτω τὴν τοπογραφίαν τῆς Κ/πόλεως.

Οἱ ἡμέτεροι, πλειότερον τῶν ἀλλοδαπῶν, μετὰ ζήλου ἐμόχθησαν ἵνα διασαφήσωσι τὴν χωρογραφίαν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης ἐκ τῶν ἀσυρράπτων διηγημάτων τῶν Βυζαντινῶν ἱστοριογράφων. Παράδειγμα ἔστω τὸ περὶ κτισμάτων τῆς Πόλεως πόνημα τοῦ Γεωργίου Κωδινού, ὅπου φύρδην καὶ ἀναμῖξ διηγεῖται ἀληθῆ καὶ μυθώδη, θεῖα καὶ τεράστια, πρὸς ἀληθῆ ἀποπλάνησιν τῶν μεταγενεστέρων.

Ταῦτα λέγω διὰ τοὺς μελετῶντας ἢ μέλλοντας νὰ μελετήσωσι τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν.

Τὸ Θεοδοσιακὸν τεῖχος, καλούμενον τεῖχη χερσαῖα, τεῖχη πρὸς δυσμὰς καὶ τῆς δύσεως καὶ κάστρον μέγα, ἐκτείνεται σήμερον ἀπὸ τῆς παραλίας τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου¹⁾, ἔχει μῆκος Μ. 4950 περίπου· σύγκειται ἐκ δύο τειχῶν μετὰ 94 μεγίστων πύργων, 80 πυργίων καὶ πλατείας τάφρου· εἶναι δὲ διπλοῦν καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ. Φρονῶ, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἀνεγέρσεώς του ἦτο διπλοῦν, διότι τὸ μετέπειτα ἀνεγερθὲν Ἡράκλειον, ὠνομάσθη Μονότειχος πρὸς διαστολὴν αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις, ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἀνεγειράντων αὐτὸ τειχοδόμων Ἀνθεμίου καὶ Κύρου, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Νεωτέρου, μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, μνεῖα δὲν γίνεται ἄλλου ἀνεγερθέντος παραπλησίου ἢ παρακειμένου τείχους. Αὕτη εἶναι καὶ ἡ γνώμη τοῦ Κ. Σκ. Βυζαντίου, ὅστις ἀναφέρει²⁾ τὸν Παχυμέρη καὶ ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Βαλδουίνου μαρτυροῦντος, ὅτι ἐπὶ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως (1204), τὰ τεῖχη ἦσαν διπλᾶ.

Τὸ μὲν πρὸς τὴν πόλιν καλεῖται ἔσω τεῖχος, ἢ κατὰ τοὺς Βυζαντίους, Μέγα τεῖχος· τὸ δὲ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἢ πρὸς τὴν πεδιάδα, ἔξω τεῖχος. Ταύτας τὰς ὀνομασίας καλὸν εἶναι νὰ φυλάττωμεν κατὰ νοῦν εἰς τὴν μελέτην ταύτην. Τὰ δύο τεῖχη ἀπέχουσιν ἀπ' ἀλλήλων Μ. 17,80. Ὅλον τὸν μεταξὺ τῶν δύο

ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν «ὁ δομέστικος τῶν τειχέων» Κωδ. Κουροπαλ. σελ. 26. καὶ «ἄρχοντα τοῦ τείχους». Θεοφάνους, Τόμ. Α'. σελ. 646. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 62.

¹⁾ Νῦν Τεκίρ-σεράϊ. Θεοφυλ. Ἱστορ. σελ. 328. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 105.

τούτων τειχῶν ἐπιμήκη χώρον, ἐκάλουν οἱ Βυζάντιοι, περίβολον ἢ περιβόλειον¹⁾). Ἀπέχει δὲ πάλιν ἡ τάφος ἀπὸ τοῦ ἔξω τείχους M. 17,20. Τούτου τοῦ δευτέρου χώρου, μεταξύ τοῦ ἔξω τείχους καὶ τῆς τάφρου, ὄνομα ἴδιον δὲν ἀπήντησα εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς· ὅθεν καλῶ αὐτὸν προτείχιον. Ἐφρουρεῖτο δὲ τὸ προτείχιον ὑπὸ τοῦ ἔσω τείχους ἢ πτεροῦ τῆς τάφρου, ἔχοντος ὕψος ἀνδρόμηκες μ' ἐπάλξεις ὀδοντωτάς, σωζομένας εἰσέτι εἰς ἀμύπολλα μέρη, κατ' ἐξοχὴν πρὸς τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας καὶ πρὸς νότον τῆς σημερινῆς πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων. Οἱ μαχηταὶ ἐδῶ ἐμάχοντο ἰστάμενοι ἐπὶ τῆς γῆς, διάτι οὐδένα πύργον ἢ ὀχύρωμα ἄλλο ἀνήγειραν οἱ Βυζάντιοι ἐντὸς τοῦ προτειχίου. Τὴν τάφρον, τὴν ὁποίαν ὁ Φραντζῆς καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς πολλάκις καλοῦσιν ὄρυγμα καὶ ὁ Κανανὸς σοῦδαν²⁾), ἐθεώρουν οἱ Βυζάντιοι ἀνυπέρβλητον πρόσκομμα εἰς τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν. Ὡς ἔργον χαμαίζηλον καὶ ταπεινόν, παρημελήθη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν, ἐκπληττομένων ὑπὸ τοῦ ὕψους καὶ μεγέθους τῶν μετεώρων προμαχώνων. Τοιαύτη ὅμως δὲν ἦτον ἡ πρόθεσις τῶν τειχοδομησάντων τοὺς προμαχῶνας τούτους. Ἀς ἐνθυμῶνται οἱ μελετῶντες τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ οἱ περιεργαζόμενοι τὰ νῦν ἰστάμενα ταῦτα κτίρια, ὅτι ἀνηγέρθησαν πολλοὺς αἰῶνας πρὶν ἀκουσθῇ ὁ κατάπληκτικὸς κρότος τῶν σημερινῶν πυροβόλων. Ταῦτα τὰ τείχη καὶ αὐτὰ τὰ ἐρυμνότατα τοῦ Ἡρακλείου, ἀκαταμάχητα τότε, δύνανται σήμερον ὀλίγα πυροβόλα νὰ κατεδαφίσωσιν. Ἀνεγερθέντα ἵνα προφυλάττωσι τὴν Κ/πολιν ἀπὸ τῶν λιθοβόλων μηχανημάτων καὶ τῶν τῆς τότε τειχομαχίας συνήθων ἐλεπόλεων, ἀπέδειξαν καθ' ὅλας τὰς πολιορκίας τῶν Βουλγάρων καὶ Λατίνων, τὴν μεγαλόνοιαν τῶν πρώτων τειχοδόμων, Ἀνθεμίου καὶ Κύρου³⁾).

Ἀντιγράψω τὰς μηχανάς, τὰς ὁποίας ὁ Κροῦμνος ἠτοίμασε κατὰ τῶν τειχῶν τῆς Πόλεως ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου⁴⁾). «Πρὸς δὲ τούτοις παρασκευάζει διαφόρων ἐλεπόλεων ὄργανά τε καὶ μηχανήματα, καὶ μαγγανικά παμμεγέ-

¹⁾ Ἰταλὸς τις ἀνώνυμος, μεταγλωττίσας τὴν ἱστορίαν τοῦ Μιχαὴλ Δούκα, καλεῖ τὸν περίβολον *romarium*, δηλαδὴ μνηῶνα ἢ μάλλον κῆπον, πλανηθεὶς ἐκ τῆς δημώδους σημασίας τῆς λέξεως· ἡ μετάφρασις μαρτυρεῖ ἄνδρα τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Γράφει τ' ἀκόλουθα ὁ Α. Χαλκοκονδύλης περὶ τῶν τειχῶν, σελ. 384. «κατ' ἡπειρον δὲ ἐστὸν δύω τεῖχε τῆς πόλεως, τὸ μὲν μέγα τε καὶ ἄξιον λόγου, τὸ δὲ ἕλαττον, ἐκτὸς εἰς τὴν τάφρον ὑπερκείμενον· τάφος. . . . τὸ εὖρος πλεθριαία». ²⁾ Γ. Φραντζῆ, σελ. 280. Ι. Κανανοῦ ἐν τῷ τεύχει τοῦ Γ. Φραντζῆ, σελ. 470. Ἡ λέξις σοῦδα εἶναι ἀραβικὴ, σημαίνουσα ἐμπόδιον, φρούριον, ὅθεν ὠνόμασαν οἱ Ἀραβες τὴν πόλιν Σοῦδαν τῆς Κρήτης, ὡς κάστρον κατ' ἐξοχὴν. Ἐξ αὐτῆς ἀπόκησάν τινες εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς Κ/πόλεως, τὴν καλουμένην Ἑγρῇ-καπῆ, καὶ ἐκτισαν τὴν ἐκκλησίαν, τὴν λεγομένην Παναγίαν τῆς Σοῦδας. Οὕτω καὶ ἡ ἐκκλησία Καφατικὴ ἐν Γαλατῇ, καλεῖται ἐκ τοῦ Καφᾶ τῆς Κριμαίας.

³⁾ 29 πολιορκίας ὑπὲρ τῆς Κ/πολιν. Von Hammer, *Hist. de l'Emp. Ott*, Paris, 1835 Τόμ. Β'. σελ. 428. ⁴⁾ Ἀνώνυμος χρονογράφος ἐν Λέοντι τῷ Γραμματικῷ, σελ. 347.

στατα, τριβόλους και τετραβόλους, και χελώνας και ύψηλās κλίμακας, σφαίρας τε και μοχλούς και όρυαs, κριούς τε και βελοστάσεις, πυρόβολά τε και λιθόβολα και σκορπίδια ειs τó βαλέσθαι βέλη και σφενδόνας, πάντα μηχανήματα κατá τών επάλλξεων του έλειν την πόλιν επί τó δυτικόν μέρος της πόλεως κατá του τείχους τών Βλαχερνών.»

Είς όλαs τás τειχομαχίās τών αρχαίων, ή τάφρος ήτον ισχυρός προμαχών κατá τών έχθρών ζητούντων να πλησιάσωσι τá τείχη και πλησιέστερον να τá πλήττωσι δια βαρυτάτων μηχανών. Ένεκα τούτου, περιγράφοντες την αλωσιν, συχνότατα αναμιμνήσκουσιν οί συγγραφείς της πρό τών τειχών τάφρου και της υπό τών έχθρών παντοίας προσχώσεως αúτης.

Τó πλάτος της τάφρου είναι ειs τина μέρη M. 19,20, ειs τина δέ M. 21,15, κατá δέ τόν K. Μόρδτμανν 42 βήματα.

Άδύνατον σήμεραν να γνωρίσωμεν τó αρχαίον αúτης βάθος, διότι ειs πάμπολλα μέρη προσεχώθη υπό πετρών και κόπρου τών πολλών παρακειμένων κήπων και δενδροφυτειών. Η απέναντι της Χρυσής πύλης τάφρος έχει επέκεινα τών δέκα μέτρων βάθος· μεταξύ τών πυλών Σηλυμβρίας και Έπτά Πύργων έχει ένός και ειs τина μέρη τριών μέτρων βάθος. Πλησίον της Προποντίδος είναι σχεδόν ισόπεδος της λεωφόρου. Από της πύλης του Αγίου Ρωμανού μέχρι της Μελανδησίας, όπου σώζονται σχεδόν άκέραια τá Βυζαντινά όχυρώματα, έχει βάθος τριών μέχρις επτά μέτρων¹⁾.

Τá τείχη της τάφρου, λεγόμενα παραπετάσματα και πετρά, είναι στερεώτατα. Τó μόν έσω, καθώς ανωτέρω ειπον, σώζει ειs πλείστα μέρη άκεραίους τás όδοντωτάs του επάλλξεις, τó δέ έξω, νομίζω, ότι δέν υπερείχε της γής. Αμφοτέρα εκτίσθησαν, ίνα έμποδίζωσι την κατάπτωσιν τών παρακειμένων χωμάτων· άλλως ή τάφρος τάχιστα επληροúτο χώματος και έματαιούτο ή πρόθεσιs τών τειχοδόμων. Έκτίσθησαν με λαξευτούs λίθους, με πλινθόκονιν και τίτανον.

Τó εύρος του έξωτερικού πετρώματος, εύρυνομένου κατá την βάσιν του, είναι M. 1,75. Επίπονον έργον ήθελεν είσθαι να υποσκάψωσι τá θεμέλια του πετρώματος ίνα εισδύσωσιν ειs την τάφρον ή υποκάτωθεν αúτης, ειs τόπον τόσον πλησίον τών τειχών. Ταύτα όλα δύναται έκαστος να παρατηρήση και καταμετρήση, μεταξύ τών πυλών της Άδριανουπόλεως και του Αγίου Ρωμανού, όπου τá τείχη, έν μέρει κατεδαφισθέντα, μαρτυροúσι τόν εκεί αίματηρόν άγώνα της τελευταίας αλώσεως.

Καθ' όλον τó μήκος της τάφρου, αναφαίνονται τείχη διατέμνοντα αúτην και

¹⁾ Ο Γίβων (κεφ. 68) λέγει, ότι ή τάφρος έχει έκατόν ποδών βάθος, δηλ. 40 πήχεων τουρκικών. Είς πάμπολλα τοιαύτα λάθη υπέπεσεν ό βαθύνους ούτος ιστορικός, όστιs δέν περιηγήθη ποτέ τás χώρας της Ανατολής.

ὕπ' οὐδενὸς ἀρχαίου ἢ νεωτέρου ἀναφερόμενα. Ταῦτα τὰ τεῖχη καλῶ διαταφρίσματα. Εἶναι ἀναμφιλέκτως Βυζαντινὰ κτίρια, ὅμοια τῶν τειχῶν καὶ τὴν ὕλην καὶ τὸ σχῆμα. Διατέμνουσι τὰ πλεῖστα τὴν τάφρον κατ' εὐθείαν γραμμὴν, πλατύτατα τὴν βάσιν καὶ λεπτυνόμενα μέχρι τοῦ χεῖλους τῆς τάφρου. Μόλις δύνανται ἐπὶ τῆς ἄκρας αὐτῶν νὰ διέλθῃ ἀνθρώπος. Ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ Τεκίρ-σεράϊ, δὲν σώζονται τοιαῦτα σήμερον, μ' ὅλον ὅτι μοὶ φαίνεται, ὅτι ὑπάρχουσι σημεῖα ἢ γνωρίσματα τῆς προϋπάρξεως αὐτῶν. Ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως πρὸς τὴν λαγκάδα τοῦ Λύκου εἶναι τέσσαρα, ἐκεῖθεν δὲ πρὸς τὴν πύλην τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ 1) σημεῖον αὐτῶν δὲν σώζεται. Ἀπὸ τῆς πύλης ταύτης μέχρι τῆς Μελανδησίας 2) εἶναι πέντε, ἀπὸ ταύτης μέχρι τῆς πύλης Συλημβρίας πέντε, ἐδῶθεν μέχρι τῆς πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων πέντε, καὶ μέχρι τῆς Προποντίδος δύο.

Τούτων τῶν διαταφρισμάτων τινὰ μὲν εἶναι σωότατα, ὑψούμενα μέχρι τοῦ χεῖλους τῆς τάφρου, τινὰ δὲ κατηρειπώμενα. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐπλατύνθησαν, καὶ δι' αὐτῶν διαβαίνουσιν οἱ κηπουροὶ εἰς τοὺς κήπους τοῦ περιβόλου καὶ τοῦ προτειχίου.

Τὰ τέσσαρα διαταφρίσματα, ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τῆς λαγκάδος τοῦ Λύκου, ἔχουσιν εἰς τὴν βάσιν των ὅπας ἀψιδωτὰς, ἐντέχνως τειχοδομημένας. Ἀπὸ δὲ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ὅθεν ἅπασα ἡ τάφρος μέχρι τῆς Προποντίδος κλίνει πρὸς νότον, τὰ διαταφρίσματα ταῦτα στηρίζονται ἐκ τῆς νοτίου των πλευρᾶς, ἐπὶ τριῶν ἐρείσματων πλατυτάτων καὶ λίαν ἐρυμνῶν, ὥς νὰ ἐφοβεῖτο ὁ τέκτων τὸν κλονισμόν ἢ τὴν παντελῆ κατὰπτωσιν αὐτῶν. Τὰ ἐρείσματα ταῦτα εἶναι λεπτότερα ὅπου ἡ τάφρος εἶναι ἐπίπεδος, καθὼς ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Συλημβρίας μέχρι τῆς Προποντίδος.

Πλησίον τῆς κορυφῆς διαταφρισμάτων τινῶν κρημνισθέντων, φαίνονται σωλῆνες πῆλινοι, ἔκπαλαι ἐντέχνως κεκαλυμμένοι εἰς τὴν ἄνω ἄκραν ἢ μέσῃν τοῦ τεύχους, ἐκτεινόμενοι ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον χεῖλος τῆς τάφρου. Ἀνάγκη νὰ καταπέσωσιν οἱ ἄνω λίθοι ἵνα φανῶσιν οἱ σωλῆνες. Πρὸς τούτοις ἐπὶ τοῦ χεῖλους τοῦ ἑξω πτεροῦ καὶ πλησιέστατα τῶν διαταφρισμάτων σώζονται μέχρι σήμερον εἰς ἀμύπολλα μέρη φρέατα κατάξηρα, ἀγωγοὶ ὕδατος καὶ βόθρια λίθινα, τεκμαίροντα ἅπαντα τὴν διοχέτευσιν ὕδατος. Νομίζω, ὅτι τὰ διαταφρίσματα ταῦτα ἦσαν ὕδραγωγεῖα τῶν Βυζαντίων, ἀμεληθέντα καὶ ἀποξηρανθέντα τὴν σήμερον. Τινὰ ὁμῶς εἶναι σῶα, διοχετεύοντα μέχρι σήμερον πόσιμον ὕδωρ ἐντὸς τῆς πόλεως.

Ἐρχομαι τώρα νὰ ἐξετάσω, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ σαφηνίσω ἐκ τῆς μελέτης τῆς τάφρου τὸ περὶ ὕδατος ἐν τῇ τάφρῳ πολύκροτον ζήτημα, περὶ τοῦ ὁποίου διχογνωμοῦσι καὶ ἀρχαῖοι καὶ νέοι χωρογράφοι.

1) Νῦν, Τοπ-καπουσοῦ. 2) Νῦν, Μεβλεβή-χανὲ-γενί-καποῦ.

Οἱ περιγράψαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ συμβάντα τῆς τελευταίας ἀλώσεως, μὴ δυνάμενοι ν' ἀρνηθῶσι τὰ γραφόμενα τῶν ἀρχαίων Βυζαντίων περὶ ὕδατος ἐντὸς τῆς τάφρου, ἀποσιωπῶσιν ἢ ἀφίνουσιν εἰς ἄλλους τὴν περαιτέρω ἐρευναν τοῦ προβλήματος.

Πρῶτον λέγω, ὅτι ὁ Κανανός, ὁ ἱστορήσας τὴν πολιορκίαν τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τοῦ Σουλτάν Μουράδ τῷ 1422, γράφει τὰ ἀκόλουθα περὶ τῆς μεταξὺ τῶν πυλῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ λαγκάδος¹⁾. « Τὰς δὲ σκευὰς τὰς μεγίστας ἐκείνας... ἐστήσαν περιέργως εἰς τόπον ἐν ᾧ σοῦδαν οὐκ εἶχεν, ὁμοίαν σοῦδων τῶν ἐτέρων, ἀλλὰ κεχαλασμένη ὑπῆρχε καὶ ἐκπαλαί γέμουσαν χῶμαν.... ἦν γὰρ ὁ τόπος καὶ σοῦδα καὶ πύργος.... εἰς τὸν ποταμὸν τὸν ἐπονομαζόμενον Λύκον, » καὶ « Ἐκεῖ ὁ τόπος σοῦδαν οὐκ ἔχει τοὺς Τούρκους νὰ ἐμποδίσῃ. » Ἄν ὁ Κανανός ἐγνώριζε τὰ πάτρια καλῆτερα, ἤθελε γράψῃ ὅτι εἰς τὴν λαγκάδα τοῦ Λύκου δὲν ὑπῆρχε τάφος, ἢ ἂν ὑπῆρχεν, ἦτο λίαν ἀβαθής. Εἰς ὁμοίαν πλάνην πίπτουσιν οἱ νομίζοντες ὅτι ἡ τάφος εἰς τὰ μέρη ταῦτα ἐξηφανίσθη ἢ προσεχώθη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀλώσεως.

Ὁ ποταμὸς οὗτος, τοῦ ὁποίου διέσωσαν τὸ Βυζαντινὸν ὄνομα ὁ Κανανός καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς, εἶναι ἀσημον βυάκιον κατάξηρον τὸ θέρος, καταρρέον ἐκ τοῦ ἀντικρυ λόφου Μάλτεπε δι' ἐκτενοῦς λαγκάδος ἀενάως κήπευομένης. Τὰ ὕδατά του ῥέοντα εἰς τὴν τάφρον, ἰσόπεδον μὲ τὴν λεωφόρον, εἰσρέουσιν εἰς ὑπόγειον ὀχετὸν ἔχοντα ἀνοιγμα M. 1, 70, ὑπὸ τὸ ἔσω πτερόν καὶ τὸν περίβολον μέχρι τοῦ καλουμένου Σουλοῦ-κουλέ²⁾, δευτέρου πύργου μετὰ τὴν κλειστήν ἢ πέμπτην πύλην πρὸς νότον. Τὰ ὕδατα τοῦ βυακίου χύνονται ἐντὸς τοῦ πύργου καὶ ἐκεῖ πλατυνόμενα καὶ ἐπικαλύπτοντα ὅλον τὸ δάπεδον αὐτοῦ, ἐκρέουσι διὰ μεγάλης τετραγωνικῆς ὀπῆς εἰς τὴν ἐκτενῇ πεδιάδα τοῦ Γενι-μπαχτζέ, συνέχειαν τῆς ἐξω λαγκάδος τοῦ Λύκου. Τὸ βυάκιον τοῦτο ῥέει διὰ τῆς πόλεως ἐντὸς αὐλακος, ποτὲ μὲν ἀνοικτῆς, ποτὲ δὲ ἐπικεκαλυμμένης διὰ σανίδων, μέχρι τῶν κήπων τῆς Βλάχας, χυνόμενον εἰς τὴν Προποντίδα πεντήκοντα μέτρα πρὸς δυσμὰς τῆς Πύλης καλουμένης Λάγκα-Γενι-καπῆ, δι' ὑπογείου θολωτοῦ ἐρυμνοτάτου³⁾. Τόσον δ' ὀρμητικὸς εἶν' ἐνίοτε ὁ χεῖμαρρος, ὥστε παρέσυρε καὶ ζῶα καὶ ἀνθρώπους εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ πρὸς τὴν Προποντίδα.

Περίεγραψα τὸν ῥοῦν τοῦ βυακίου τούτου, διότι εἶναι ἐπίσημος ἐν τῇ ἱστο-

1) Σελ. 464, 462. 2) Πύργος Ὑγρός. Εἰς τὸν πύργον τοῦτον εἰσέρχεται τις ἀπὸ τῆς ἔσω πόλεως. Πρβ. ἐπιγραφὴν 15ην. 3) Per hanc mediam, fluit rivulus qui aestivo tempore exarescere solet. Gyllii Top. Const. Lugduni, 1561. σελ. 57. C'est là que la petite rivière de Lycos entre dans Constantinople à côté de la Porte de Saint Romain aujourd'hui dite du Canon. Von Hammer, αὐτ. Κεφ. 10. Δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ λέξις à côté, διότι τὸ βυάκιον εἶναι 400 περίπου βήματα μακρὰν τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ.

ρία τῆς τάφρου. Οἱ ἀνεγείραντες τὰ τεῖχη, ἔθεσαν τὸ ἐντὸς τῆς πόλεως στόμιον τοῦ ῥυακος ὑπὸ τὴν ἄγρυπνον φρουρὰν τῶν ἐν τῷ πύργῳ στρατιωτῶν. Διὰ τοῦ ῥυακος τούτου χύνονται ἐντὸς τῆς πόλεως, ὅχι μόνον τὰ ὕδατα τῆς ὁμωνύμου λαγκάδος, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ καταρρέοντα ἐκ τοῦ περιδόλου καὶ τῆς κλιτύος τῶν λόφων τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ. Ὅτι ἡ τάφος ἐδῶ δὲν εἶχε πλείοτερον τοῦ σημερινοῦ βάθους, καταδείκνυται ἐκ τοῦ ὑπογείου ὁχετοῦ καὶ τῆς εἰσροῆς τῶν ὑδάτων τοῦ Λύκου ἐντὸς τοῦ Ὑγροῦ πύργου. Ἄν εἶχε βάθος ὅμοιον τῆς ἀλλαχόθι τάφρου, ἠθέλομεν ἀνεύρει εὐρυτέρους ἀνιόντας καὶ κατιόντας σωληνάς, πρὸς ἀχώλυτον διοχέτευσιν τῶν ὑδάτων τοῦ Λύκου. Κάλλιον ἡμῶν ἐγίνωσκον οἱ Βυζάντιοι τὰ σχέδια τῶν ἐχθρῶν.

Ἐκτὸς τοῦ ποταμίσκου τούτου, οὐδεμίαν ἄλλην εἴσοδον ὑπόγειον εὐρίσκομεν εἰς τὰ χερσαῖα τεῖχη¹⁾. Ὁ Κανανὸς λέγει, περιγράφων τὰ παντοῖα μηχανήματα τῶν Τούρκων κατὰ τῶν χερσαίων τειχῶν. «Ἄλλοι τοὺς ἀγωγοὺς ἐγύρευον τοὺς ἐκπαλαὶ τὸ νερόν εἰς τὰς στέρνas τῆς πόλεως ἔφερον, ὅπως τινὰς ἐξ αὐτῶν ἐπιτύχωσι, καὶ λαθραίως τῶν Ῥωμαίων διὰ τοῦ ἀγωγοῦ ἐντὸς γενέσθαι τῆς πόλεως νυκτὸς, ἀπαραπροσδοκῆτως ταύτην κρατήσουσι καὶ αἰχμαλωτίσουσιν²⁾».

Ἐνεκα τοῦ ποταμοῦ Λύκου δὲν ἠδυνήθησαν οἱ Βυζάντιοι νὰ ὀρύξωσιν ἐδῶ εἰμὴ ἀβαθὴ τάφρον. Τοιαύτην ἀβαθὴ τάφρον βλέπομεν καὶ σήμερον εἰς τὰ μέρη ταῦτα.

Ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ μέχρι τῆς Μελανδησίας πύλης καὶ ἐπέκεινα πρὸς τὴν Προποντίδα ἡ τάφος εἶναι βαθεῖα, κλίνουσα μέχρι τῆς πύλης Σηλυμβρίας³⁾. Ἐδῶ τὰ διαταφρίσματα εἶναι πολλὰ καὶ τὰ ἐρείσματα ἐκ τετραγώνων μεγάλων πλίνθων καὶ λαξευτῶν λίθων στηρίζουσι τὴν νότιον πλευρὰν τῶν διαταφρισμάτων. Ἐν ᾧ δὲ τὰ πρὸς νότον τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως διαταφρίσματα ἔχουσιν ἅπαντα ὁπὰς, διὰ τῶν ὁποίων διαρρέει τὸ πανταχόθεν καταρρέον ὕδωρ, ἐδῶ ἅπαντα εἶναι τυφλά, ἐδράζοντα ἐπὶ πλατυτάτων βάσεων, σῶα καὶ ἀκλόνητα τὰ πλείοτερα μέχρι τῆς σήμερον. Ἐφοβοῦντο ἄράγε οἱ Βυζάντιοι μὴ κλονισθῶσι ταῦτα ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ οὐρανοῦ, ἢ τῶν ἐκ τῶν περιδόλων καταρρέοντων ἐν καιρῷ βροχῆς ἢ χιόνος; Διερχόμενος τὴν λεωφόρον πλησίον τῆς τάφρου διὰ πολλὰ ἔτη ἐν καιρῷ θέρους καὶ χειμῶνος, ποτὲ δὲν εἶδα ἐντὸς τῆς τάφρου ὕδωρ βαθύτερον τῶν πέντε ἢ ἐξ δακτύλων. Δυνάμεθα ἄράγε νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὰ διαταφρίσματα ταῦτα ἐκινδύνευον νὰ ἐνδῶσωσιν

¹⁾ Ἐγὼ οὐδεμίαν ἄλλην εἴσοδον εὐρήκα εἴτε κλειστὴν εἴτε ἀνοικτὴν, εἴτε ἀρχαίαν εἴτε νέαν. Αἱ ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν μνημονευόμεναι ὑπόγειοι εἰσοδοί, σήμερον δὲν ὑπάρχουσι, «ὅ δὲ Ἰουστινιανὸς μετ' ὀλίγων ὁμοφύλων, πολέμου χωρὶς, διὰ τοῦ ἀγωγοῦ εἰσελθὼν» κτλ. παρὰ τὸ παλᾶτιον τῶν Βλαχερνῶν. Θεοφάνους, Τόμ. Α'. σελ. 573. Νικηφόρου Πατρ. σελ. 47. ²⁾ Ἐν τεύχει Γ. Φραντζῆ, σελ. 463. ³⁾ Ἡ πύλη τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ εἶναι περίπου 58 μέτρα γαλλικὰ ὑπεράνω τῆς θαλάσσης. Andreossy, σελ. 89.

εἰς τὸ βάρος τοῦ ὀλίγου ὕδατος, ἐντὸς τῶν διαχωρισμάτων τούτων εἰσρέοντος ἐν καιρῷ πολυομβρίας; Δὲν ἦτον αὕτη τῶν πρώτων τειχοδόμων ἢ πρόθεσις. Ἀσκόπου ἐπιδείξεως σημεῖα δὲν ἀναφαίνονται εἰς τὰ χολοσσιαῖα καὶ ἀξιοθαύμαστα ταῦτα χτίρια. Ἡ μὲν τάφος ἀπ' ἀρχῆς ἐμπεριεῖχεν ὕδωρ, τὰ δὲ διαταφρίσματα, τὰ διατέμνοντα τὴν τάφρον, ἐκώλυον τὴν πρὸς τὰ κάτω καταρροὴν τῶν ὑδάτων. Οἱ ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων ὕδραγωγοὶ σωλῆνες, ἀνοιγόμενοι ἐντὸς τῆς τάφρου, ἠδύναντο εἰς ὀλίγιστον καιρὸν νὰ τὴν πληρώσωσιν ὕδατος.

Ἄν εἰς τινὰς φανῇ παράδοξος ἡ ἰδέα αὕτη, λέγω, ὅτι ἕκαστος σωλὴν πῆλινος ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων τούτων, δύναται εἰς εἰκοσιτέσσαρας ὥρας νὰ χύσῃ ἐντὸς τῆς τάφρου ἑξακοσίας περίπου χιλιάδας ὀκάδων ὕδατος· εἶναι δὲ διπλοὶ καὶ τριπλοὶ οἱ σωλῆνες οὗτοι ἐπὶ τινων διαταφρισμάτων. Πρὸς τούτοις, οἱ Βυζάντιοι ἐπλήρουν τὴν τάφρον ὕδατος εἰς μόνην τὴν προσπέλασιν τῶν ἐχθρῶν· ἐν καιρῷ δὲ εἰρήνης τὰ ὕδατα ἔρρεον ἐντὸς τῆς πόλεως, πρὸς χρῆσιν τῶν πολιτῶν.

Διέτριψα ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς τάφρου, ἵνα καταδείξω, ὅτι ἐκ τῆς μελέτης τῶν τειχῶν μέλλομεν νὰ σαφηνίσωμεν πάμπολλα καὶ τῶν Βυζαντίων καὶ τῶν συγχρόνων, ἡμετέρων τε καὶ ἀλλοδαπῶν, ἀσαφῆ διηγήματα.

Περὶ δὲ τῆς τῶν χερσαίων τειχῶν τάφρου λέγει Μανουὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς ¹⁾. «Καὶ πρὸς τούτοις ἡ ἀνόρυξις καὶ ἀνοικοδομὴ τῶν τάφρων, καὶ τὸ εὖρος αὐτῶν, καὶ τὸ ὕψος καὶ τὸ πλῆθος τῶν εἰς αὐτὰς ὑδάτων εἶναι τοσοῦτον, ὥστε εἰς αὐτὸ τὸ μέρος, μ' ὅλον ὅτι δὲν ἦσαν ὕδατα, φαίνεται ἡ πόλις πελαγία δι' αὐτῶν τῶν τάφρων.» ὁ δὲ Ἀνδρόνικος ὁ Κάλλιστος λέγει τὰ ἀκόλουθα. «Ἦν μὲν γὰρ ἡ τάφος εὐθύς καὶ πλάτει καὶ βάθει καὶ πλίνθοις ὀπταῖς κατωχυρωμένη, ποταμός τις ἄλλος τοῖς παριοῦσι δοκοῦσα.»

Τὴν περιγραφὴν τοῦ Χρυσολωρᾶ καλεῖ ὁ γνωστὸς ἱστοριογράφος τῶν σταυροφορῶν, ῥητορικὴν ὑπερβολήν· διότι ἡ τάφος τῆς Κ/πόλεως οὐδέποτε, λέγει, περιεῖχεν ὕδωρ, καθὼς ὑψηλότερα καὶ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν παραρρεόντων ποταμῶν. Εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Σταυροφοριῶν πλήρη ὕδατος ἐξέλαβεν αὐτὴν· ἀλλὰ μετέπειτα διώρθωσε τὸ λάθος εἰς τὰς ἐπιστολάς του ²⁾.

Τὴν σήμερον εἰς τὰς πλειοτέρας περιγραφὰς τῆς Κ/πόλεως ἀποσιωπᾶται ἡ ὑπαρξίς ὕδατος ἐντὸς τῆς τάφρου. Ἀμφότεροι οἱ ἡμέτεροι τοπογράφοι, ὁ Πατριάρχης Κωνσταντίας καὶ ὁ Κύριος Σχ. Βυζάντιος, μνημονεύουσι μόνον τῶν ἀνω ἱστορουμένων ὑπὸ τῶν Βυζαντίων, μὴ ἐκφέροντες οὐδεμίαν περὶ τούτων ἰδίαν γνώμην.

¹⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 7. — Κ/πολις Βυζαντίου, Τομ. Α'. σελ. 107. Ὁ Bondelmonti ὁ Φλωρεντινός, ἐν τῷ τόμῳ τοῦ Κινάμου, σελ. 179. περιγράφων τὴν Κ/πολιν τὸ 1422 λέγει· «et vallo aquarum surgentium» ὁ Δουκάγγιος ἐν σημειώσει ἀντιγράφει τὸν Πορκάκχιον λέγοντα «et co'l fosso pien d'aqua. ²⁾ Correspondance d'Orient 1830, 1831, par M. Michaud et Poujoulat. Τομ. Γ'. 135.

Ἐγὼ δὲ πείθομαι, ὅτι ἡ τάφρος ἀνωρύχθη μὲ σκοπὸν νὰ πληροῦται ὕδατος, καὶ διὰ προνοίας τῶν Βυζαντίων ἐπληροῦτο διὰ τῶν ἐπὶ τῶν πολυαρίθμων διαταφρισμάτων σωλήνων, χωρὶς νὰ ἔχη ἀνάγκην οὔτε τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης, οὔτε τῶν παραρρεόντων ποταμῶν.

Μὴ δυνάμενοι ἔνεκα τοῦ ποταμοῦ Λύκου ν' ἀνωρύξωσι τάφρον μεταξὺ τῶν πυλῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ἀφήκαν τὰ παρὰ τὰς πύλας ταύτας τεῖχη ἤττον τῶν ἄλλων ἀφρούρητα, κατὰ τὰς τελευταίας δύο πολιορκίας. Ἄν οἱ Βυζάντιοι κατὰ τὴν ἄλωσιν δὲν μνημονεύωσιν ὕδατος ἐντὸς τῆς τάφρου, αἰτία εἶναι ὅτι δὲν ὑπῆρχε ποτὲ εἰς τὰ μέρη, ὅπου κυρίως προσεβάλλοντο τὰ τεῖχη.

Ὅλη ἡ ἱστορία τῶν διαταφρισμάτων τούτων στενῶς συνδέεται μεθ' ὧν περὶ τῶν ὑδραγωγείων καὶ νυμφαίων τῆς Κ/πόλεως ἔγραψεν ὁ κόμης Ἀνδρεόσσης¹⁾. Οἱ Βυζάντιοι, λέγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, μᾶς ἐκληροδότησαν ὡς παρακαταθήκην τὰς ὑδραυλικὰς πυραμίδας²⁾ τῶν ὑδραγωγείων των, καθὼς καὶ παντοῖα ἄλλα ὑδραγωγικὰ κτίρια, τῶν ὁποίων ἡ τέχνη καὶ ἡ ἀπλότης τεκμαίρουσιν, ὅτι ἡ ὀρθόνοια καὶ ἡ καλλιτεχνία εἶναι ἰδιώματα κύρια τοῦ νοήμονος λαοῦ, τοῦ ἐπιδείξαντος τὸ ὥραϊον εἰς πᾶν αὐτοῦ ἔργον.

Εἰς τὴν τοσαύτην κατὰ τῶν Βυζαντίων ἀδικον πολλάκις κατακραυγὴν τῶν ξένων καὶ τινων ἡμετέρων, ἐμπνεομένην ἐκ τῶν ἐμπαθῶν κρίσεων ἀλλογενῶν συγγραφέων, χαίρομεν βλέποντες, ὅτι τὰ ὑδραγωγεῖα καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἐντεχνος καὶ ἐπιστήμων τῶν ὑδάτων διανομὴ ἐν τῇ πόλει, εἶναι ἔργα τῶν Βυζαντίων θαυμάσια, μεγάλως τιμῶντα τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς ἐπιστήμονας ἰδρυτάς. Ὁ κόμης Ἀνδρεόσσης προσθέτει³⁾ ὅτι: «Τὰ ὕδατα τὰ ποτίζοντα τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους ἦσαν ἕως σήμερον (1818) σχεδὸν ἄγνωστα· θέλομεν πασχίσει νὰ διασαφηνίσωμεν ὅλα τὰ μέρη αὐτῶν, ἵνα ἅπαντες πεισθῶσιν, ὅτι εἶναι ἐν ἐκ τῶν μεγάλων ἔργων, τὰ ὁποῖα μᾶς κατέλειπον οἱ Γραικοὶ αὐτοκράτορες.»

Θαυμάσιαι εἶναι αἱ ἐρευναι τοῦ κόμητος Ἀνδρεόσσης, γενόμεναι ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεγέρσεως, ὅτε μετὰ δυσκολίας ἀνηρεύων οἱ ἀρχαιολόγοι τὰς ἀρχαιότητας τῆς Κ/πόλεως. Εἰς τὴν συγγραφὴν ταύτην οὐδὲν λέγεται περὶ τῶν διαταφρισμάτων οὐδὲ περὶ ὕδατος ἐν τῇ τάφρῳ.

Οἱ Βυζάντιοι, ἔνεκα τῶν πολλῶν καὶ βαρβάρων αὐτῶν ἐχθρῶν, δὲν ἀνήγειραν πλησίον τῆς πόλεως μετέωρα ἐπιφανῆ ὑδραγωγεῖα, οὐδ' ὥρυξαν πλατυστόμους ἀγωγούς, ἵνα διὰ τούτων εἰσρέωσι τὰ πόσιμα ὕδατα, ὑπὸ τὰ τεῖχη αὐτῶν. Τὰ ὑδραγωγεῖα κατηδαφίζοντο καὶ τὰ εἰσρέοντα ὕδατα ἐδηλητηριάζοντο ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἐχθροὶ δὲ ἠδύναντο λαθραίως διὰ τῶν ἀγωγῶν νὰ εἰσβάλλωσιν ἐν τῇ πόλει. Αἱ περίφημοι κινστέρναι, τῶν ὁποίων τὸ μέγεθος σήμερον θαυμάζομεν,

¹⁾ Voyage à l'embouchure de la Mer Noire, ou Essai sur le Bosphore. Paris, 1818. ²⁾ Τουρκ. Σου-τερεζή, κοινῶς νεροζύγια. ³⁾ Σελ. 180.

ἦσαν παρακαταθῆκαι ὕδατος, πολιορκουμένης τῆς Κ/πόλεως ἡ λεηλατουμένης τῆς περιχώρου ὑπὸ βαρβάρων. Οἱ Ὀθωμανοί, μὴ φοβούμενοι τὴν εἰσβολὴν ἐχθρῶν, ἡμέλησαν τὰς κινστέρνas. Ἡ πόλις ὁμως μέχρι σήμερον ὑδρεύεται διὰ τῶν Βυζαντινῶν ἀγωγῶν.

Ἐκ τῶν ὁρέων τοῦ Κερεμιτλή¹⁾, ἐξ ὥρας μακρὰν τῶν χερσαίων τειχῶν, εἰσρέουσι πολλὰ ὕδατα ἐν τῇ πόλει ὑπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως. Πολὺ ὕδωρ προέρχεται ἐκ τοῦ λόφου τοῦ μεγάλου Χαλκαλή, δὺν ὥρας πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Ὅπισθεν τῆς κόμης Τοπτζίλάρ, πλησίον τῆς πύλης Τοπ-καπουσοῦ εἶναι ἀμύπολλαι πηγαί, τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα διοχετεύονται ἐν τῇ πόλει.

Μεταξὺ τῶν κωμυδρίων Νυμφῶν καὶ Αἰπᾶ, ἐπὶ λόφων ὑψηλῶν ἀναβρύουσι ἀμύπολλαι πηγαί, τῶν ὁποίων τὰ ὕδατα διοχετεύονται πρὸς νότον τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι Βλάχας. Ἐπίσης δὲ καὶ τὰ ὕδατα πλησίον τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς διευθυνόμενα πρὸς τὴν Μελανδησίαν πύλην, εἰσρέουσι μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς πύλης τῆς Σιλημβρίας.

Τοῦ Πασσᾶ Τζαῖρ τὰ ὕδατα εἰσρέουσι μεταξὺ Ἐγρῆ-καπῆ καὶ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως.

Τοῦ Μάλτεπέ τὰ ὕδατα εἰσέρχονται ὑπὸ τὴν πύλην Τοπ-καπουσοῦ, πύλην τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ.

Ταῦτα εἶναι τὰ ὕδατα, τὰ ὁποῖα, εἰσρέοντα ἐν τῇ πόλει δι' ἀγωγῶν μικρῶν καὶ ἀφανῶν, ἐπλήρουν ὕδατος τὴν τάφρον ἐν καιρῷ πολιορκίας. Ὅτι οἱ ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων πῆλινοι σωλῆνες δὲν ἦσαν οἱ κύριοι ἀγωγοὶ τῶν ὑδάτων τῆς πόλεως, προσμαρτυρεῖται ἐκ τῆς μέχρι σήμερον ἀφθονίας τῶν ἐν τῇ πόλει ὑδάτων, ἐνῷ ἀμύπολλοι σωλῆνες κατέπεσαν μετὰ τῶν διαταφρισμάτων.

Αἱ σημεριναὶ λίθινοι γέφυραι ἐντὸς τῆς τάφρου εἶναι ἔργα Ὀθωμανικά, διότι οἱ Βυζάντιοι διέβαινον τὴν τάφρον ἐπὶ ξυλίνων γεφυρωμάτων, ἀνεγειρομένων ἢ ἀφανιζομένων ἐν καιρῷ προσβολῆς. Ὅλαι αἱ κλεισταὶ πύλαι εἶναι ἀνευ γεφύρας, ἐξαιρουμένης τῆς ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου νοσοκομείου πύλης, πρὸς τὴν ὁποίαν φέρει ὠραία γέφυρα λίθινος ἐπὶ τριῶν ἀψίδων στηριζομένη. Ἡ πύλη αὕτη ἔμεινεν ἀνοικτὴ μετὰ τὴν ἄλωσιν, κοινὴ δίοδος τῶν εἰσερχομένων καὶ ἐξερχομένων. Ἐκτισαν γεφύρας ἐντὸς τῆς τάφρου οἱ Ὀθωμανοί, διότι μετὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ Βυζαντίου, στρατὸς ἐχθρικός οὐδέποτε ἐπλησίασε τὰ τεῖχη τῆς πόλεως. Τὰ τεῖχη ἀνεκαινίζοντο ὑπὸ τῶν Σουλτάνων μᾶλλον πρὸς εἰσπραξιν τῶν φόρων, ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς κομίζοντας τρόφιμα ἐντὸς τῆς πόλεως. Τὴν σήμερον παρὰ τὴν τάφρον εἶναι πλατεῖα λεωφόρος, ἐκτεινομένη ἀπὸ τὸν λιμένα μέχρι τῆς Προποντίδος. Ταύτην καλεῖ πλακωτὴν, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος²⁾.

Οἱ πύργοι τοῦ ἔσω τείχους ἀπέχουσιν ἀπ' ἀλλήλων Μ. περίπου 48, εἶναι οἱ

¹⁾ Andreossi, σελ. 217. II. Γύλλιος, σελ. 255. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 438.

πλείστοι τετράγωνοι, τινὲς στρογγύλοι καὶ ἄλλοι ὀκτάγωνοι. Οἱ ἐπὶ τῶν πύργων φρουροὶ δὲν ἔπαυον τὴν νύκτα ἀλλήλους διεγείροντες δι' ἀλλεπαλλήλων φωνῶν ¹⁾).

Τὸ πρὸς τὴν πεδιάδα πρόσωπον αὐτῶν εἶναι εὖρους Μ. 10—12. Ὅλοι οἱ πύργοι εἶναι ὑψηλότεροι τοῦ τείχους, μὲ ὀδοντωτὰς ἐπάλξεις εἰς ὅλας τὰς πλευρὰς, ἐξαιρουμένης τῆς πρὸς τὴν ἔσω πόλιν. Δὲν ἔχουσιν οἱ πλειότεροι οὐδεμίαν συγκοινωνίαν μετὰ τῶν ἐπάλξεων τοῦ τείχους οὐδὲ μετὰ τοῦ περιβόλου. Πύργοι τινὲς μεταξὺ τῆς πύλης Μελανθησίας καὶ τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ ἔχουσι θυρίδας ἐπὶ τοῦ τείχους, ὅθεν ἐξήρχοντο οἱ ἐν αὐτοῖς ἐνδιαιτώμενοι στρατιῶται. Οἱ θεωροῦντες τοὺς πύργους ἐκ τῆς ἔξω πεδιάδος, βλέπουσιν εἰς τὰ ὑψηλὰ μέρη αὐτῶν θυρίδας, τινὰς μὲν στρογγύλας, τινὰς δὲ τετραγώνους καὶ ἐπιμήκεις, ἀνοικτὰς μέχρι σήμερον· αἱ μεγαλύτεραι εἶναι πρὸς τὰς πλαγίας πλευρὰς τῶν πύργων. Ὑπὸ θυρίδας τινὰς ἐξέχουσι κίονες, εἰς ἄλλα κτίρια ἀνήκοντες, καὶ τετράπλευροι λαξευτοὶ λίθοι ὑποκρατοῦντες τοὺς ἐξώστας. Ὁ ἐπισκεπτόμενος τοὺς πύργους ἐκ τοῦ περιβόλου παρατηρεῖ, ὅτι, ἐκτὸς τῶν μακρόθεν φαινομένων τούτων θυρίδων, ἀναφαίνονται καὶ ἄλλαι χθαμαλώτεραι, στερεώτατα τὴν σήμερον πεφραγμέναι. Ἡ ἀποτείχισις τῶν θυρίδων τούτων ἔγινε πρὸ τῆς ἀλώσεως, διότι ἡ ὕλη καὶ ἡ τειχουργία τεκμαίρουσι Βυζαντινὴν ἐργασίαν.

Πύργοι τινὲς εἶχον καὶ ἰσογείους εἰσόδους ἐν τῷ περιβόλῳ, διακρινομένας διὰ τῶν πλινθοκτίστων ἀψίδων αὐτῶν. Σήμερον εἰς πλείστα μέρη προσεχώθη τόσόν ὁ περιβόλος ἕνεκα τῶν κήπων καὶ τῶν καταπιπτόντων πύργων καὶ τειχῶν, ὥστε ὅλη ἡ εἴσοδος ἢ μᾶλλον τὸ θύρετρον εἶναι ὑπὸ τὴν γῆν, καὶ ἀναγνωρίζονται αἱ θυρίδες διὰ μόνης τῆς φαινομένης ἀψίδος. Πύργοι, ὅποιοι οἱ ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ ῥύακος Λύκου, ἔχουσι κατὰ τὴν βάσιν των πάμπολλα τεμάχια μαρμάρου εἰς ἄλλα κτίρια ἀνήκοντα καὶ τῶν ὁποίων τινὰ μὲν εἶναι ῥαβδωτὰ, τινὰ δὲ φέρουσι σταυροὺς ἀνεστραμμένους καὶ κοσμήματα λίαν ἄτεχνα, ἀφιλοχάλως ὑπὸ τῶν ἀγροίκων ἐργατῶν ἐντετειχισμένα. Ἡ ἀντίστροφος ἐντείχισις ἐπιγραφῶν τινων ἐπὶ τῶν χερσαίων καὶ παραλίων τειχῶν ἀριδῆλως ἀποδεικνύει, ὅτι πολλοὶ ἀναλφάβητοι τειχοδόμοι καὶ ἐπιστάται εἰργάζοντο εἰς ἐπισκευὴν καὶ ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν.

Ἐν γένει τὸ μάρμαρον σπανίζει εἰς τοὺς πύργους· σπανιώτατα ἀναφαίνονται κίονες μαρμαρίνοι ἐντὸς τῶν πύργων τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους· συχνότερον εἰς τὰ τείχη καὶ τοὺς πύργους τοῦ Ἡρακλείου τείχους, ὅπου οἱ Βυζάντιοι μετεχειρίσθησαν λίθους καὶ μάρμαρα ἄλλων κτιρίων.

Οἱ λίθοι, λαξευτοὶ τε καὶ ἀλάξευτοι, ἀνωρύχθησαν ἐκ τῶν ὀπισθεν πεδιάδων τοῦ Μακροχωρίου ²⁾, ὅπου καὶ ἄχρι σήμερον ἀνορύττεται καὶ λαξεύεται μέγα μέρος τῆς πρὸς οἰκοδόμησιν πέτρας τῆς Κ/πόλεως.

¹⁾ Νικ. Γρηγορά, Τομ. Α'. σελ. 408. ²⁾ Τῆς Βυζαντινῆς Ἀπαμείας.

Οἱ ἐπισκεφθέντες τὰ κολοσσιαῖα ταῦτα τείχη καὶ ἀναλογισθέντες τὴν οἰκοδομήσιμον ὕλην ἐννοοῦσι, πόθεν ἐγεννήθησαν οἱ πολυάριθμοι λοφίσκοι καὶ τὰ βαθέα ὀρύγματα τῶν ὀπισθεν τοῦ Μακροχωρίου πεδιάδων.

Τὸ εὖρος τοῦ τείχους ἐκάστου πύργου εἶναι Μ. 1,50 μέχρι 2 καὶ εἰς τινὰς πλειόνων.

Ὅλων τῶν πύργων τὸ πρόσωπον, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸ πρόσγειον, ἐσωτερικόν τε καὶ ἐξωτερικόν, εἶναι ἐκ λαξευτῶν λίθων· τὸ διάμεσον πληροῦται ἐκ μικρῶν ἀλαξεύτων λίθων, συγκεκολλημένων διὰ τιτάνου καλλίστης ποιότητος, ἄμμου καὶ πλινθοκόνιος· πανταχοῦ φαίνονται μεγάλαι τετραγωνικαὶ πλίνθοι, ἐμβεβλημέναι κατὰ γραμμὴν εἰς τοὺς πύργους ¹⁾ καὶ τὰ τείχη· αὕτη ἦτον ἡ συνήθης τειχοδομία τῶν Βυζαντινῶν.

Πάμπολλοι πύργοι εἶναι ἐσχισμένοι μέχρι βάσεως, ὅθεν ἐκ τοῦ περιβόλου εὐχερεστάτη εἶναι ἡ ἐπίσκεψις καὶ καταμέτρησις αὐτῶν. Πάμπολλοι εἰσέτι ἴστανται σῶοι τὸ ἐξωτερικόν, ἀνευ ἔχνους στοᾶς ἢ θόλου. Πολλοὺς πύργους τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους ἐπεσκέφθην· λέγω πολλοὺς, διότι ἀδύνατον νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς ὅλους. Ἐκαστος πύργος εἶναι ἴδιον κτίριον, μὴ συνεχόμενον μετὰ τοῦ τείχους, πλησίον τοῦ ὁποίου ἴσταται. Τοιουτοτρόπως ἡ κατὰπτωσις πολλῶν πύργων δὲν συνεπέσυρε καὶ τὴν πτώσιν τοῦ παρακειμένου τείχους. Ἡ κυρία εἰσόδος εἰς τοὺς πύργους ἦτον ἐκ τῆς ἐσω πόλεως. Εἶναι πλατεῖα, ὑψηλὴ καὶ ἀψιδωτὴ, πολλαχοῦ ἀνοικτὴ, ὅπου συναγελάζονται σκύλοι καὶ ῥίπτονται τὰ κόπρια τῆς γειτονίας, καταγῶγια ἀπρόσιτα διὰ τὴν ῥυπαρότητα καὶ τὴν κακοσμίαν· ἄλλοι δὲ πάλιν κατεφράχθησαν ὑπὸ τῶν γειτόνων, διότι αὐτόθι ἐνεφώλευον λησταὶ καὶ φαυλόβιοι· ἄλλοι ἀνήκουσιν εἰς κηπουροὺς καὶ εἶναι τῶν ὑποζυγίων τῶν τὰ καταλύματα. Εἰς τοὺς πύργους τοῦ Γενι-μπαχτζέ, μετὰ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῆς τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ἐνδiciaτῶνται μετὰ τῶν οἰκογενειῶν τῶν σιδηρουργοῦ Ἀτζίγγανοι· ἄλλοι χρησιμεύουσιν ὡς ἀνθρακοθηκαὶ καὶ σιδηρουργεῖα, ἡ ἀνήκουσιν εἰς ἐργαστηριάρχας. Μ' ὅλα ταῦτα ὁ μὴ βαρυνόμενος τοιαύτας ἐρεῦνας, δύναται ποτὲ μὲν διὰ παρακλήσεων, ποτὲ δὲ διὰ χρημάτων, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τοὺς πλείστους καὶ μελετήσῃ τὴν πρώτην πρόθεσιν τῶν τειχοδόμων καὶ μαχητῶν τοῦ Βυζαντίου, ἱστάμενος ἐντὸς τῶν ἀξιοθαυμάστων τούτων προμαχόνων.

Εἰς ὀλίγους πύργους τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους διεσώθη ὁ θόλος, εἰς τοὺς πλείστους φαίνονται γνωρίσματα, εἰς ἄλλους οὐδ' ἔχνος αὐτοῦ. Εἰς τὸν Ὑγρὸν πύργον ²⁾ σώζονται λείψανα δύο θόλων, ἱκανὰ νὰ δώσωσιν ἰδέαν τοῦ ὕψους καὶ

¹⁾ Texier. L'Arch. Byz. σελ. 6. Ἵνα γενῇ στερεώτερον τὸ κτίριον, ἐμειγνύετο μετὰ τῆς ἄμμου ὀλίγη πλινθοκόνις. Τὴν αὐτὴν ὕλην μετεχειρίζοντο καὶ οἱ Ῥωμαῖοι.

²⁾ Τουρκ. Σουλὸν-κουλέ. Δὲν γνωρίζω ἂν ὁ πύργος οὗτος παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς εἶχεν ἴδιον ὄνομα.

τῆς θέσεως ἀμφοτέρων. Δὲν ἠδυνήθην ν' ἀναβῶ εἰς οὐδενὸς πύργου θόλον, ἀλλ' ἐκ τῆς θέσεως τῶν σωζομένων λειψάνων τῶν θόλων καὶ τῶν ἀψίδων εἰκάζω, ὅτι τὸ ὕψος τῶν ἐπάλψεων ἦτον ἀνδρόμηκες· ἀνέβαινον δὲ ἐπὶ τῶν θόλων διὰ λιθίνων κλιμάκων. Ὁ Γύλλιος λέγει ¹⁾· «Πύργοι εἰς τοὺς ὁποίους ἀνέβαινον διὰ κλιμάκων πετρίνων μέχρι κορυφῆς.» Ὁ δὲ Σκ. Βυζάντιος ἱστορεῖ ²⁾, «ὅτι ἔχουσιν ἅπαντες ἀνοδὸν ἄχρι τῆς κορυφῆς διὰ λιθίνων βαθμίδων.» Ἄν αἱ κλίμακες αὐταὶ ἢ τινὲς ἐξ αὐτῶν διεσώζοντο μέχρι τοῦ Γυλλίου (1536), ἀποσιωπᾷ· ἐγὼ δὲ εἰς οὐδένα παρετήρησα ἔχνη κλίμακος ἢ ἀνόδου. Πιθανὸν νὰ ἀφῆρέθησαν αἱ λίθιναι αὐταὶ βαθμίδες, χρησιμεύσασαι εἰς τὰ παμμεγέθη τεμένη, τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀνήγειραν οἱ Ὀθωμανοὶ αὐτοκράτορες· οὐδὲν περὶ τούτων λέγουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς.

Ὅλοι οἱ πύργοι εἶχον ὑπὸ τὸν ἄνω θόλον καὶ ἕτερον πάτωμα, εἰς τινὰς μὲν θολωτόν, εἰς τινὰς δὲ ξύλινον ἐδράζον ἐπὶ πετρίνων βάσεων ἢ ἀντηρίδων φαινομένων ὑπὸ τὰς θυρίδας. Ὅλη ἡ ἀνοδὸς ἐφωτίζετο διὰ τῶν χαμηλῶν θυρίδων πεφραγμένων σήμερον καὶ διὰ τῆς θύρας τῆς εἰσόδου. Λέγω, ὅτι τὸ ὑπὸ τὸν ἄνω θόλον πάτωμα ἦτο ξύλινον, διότι ἔχνος δευτέρου θόλου δὲν ἀπῆντησα εἰς πολλοὺς πύργους. Τὸ ὑπόστεγον τοῦτο δωμάτιον ἐφώτιζον αἱ θυρίδες, αἱ φαινόμεναι καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῶν πύργων. Ἐδὼ ἐνδιαιτᾷτο ἡ Βυζαντινὴ φρουρά, ἥτις περιεσκόπει τοὺς ἐξωθεν ἐστρατοπεδευμένους ἐχθροὺς διὰ τῶν θυρίδων τῶν πύργων· θόλοι τινὲς, τῶν ὁποίων λείψανα εἰσέτι διεσώθησαν, δὲν φαίνονται ἱκανοὶ νὰ ὑποφέρωσι πολὺ βάρος, διότι εἶναι ἐκ λεπτῶν πλίνθων ³⁾.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν θόλων τούτων εἰκάζω, ὅτι ἡ κλίμαξ περιστρέφετο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πύργου ὡς κοχλίας καὶ ἀνῆρχετο εἰς τὸ κέντρον τοῦ θόλου· διότι οἱ μέχρι τοῦδε σωζόμενοι θόλοι εἶναι ἀνοικτοὶ ἢ κατηρειπωμένοι ἐκεῖ μάλιστα, ὅπου πιθανῶς ἠρείδετο ὁ θόλος ἐπὶ τῆς κοχλιοειδοῦς κλίμακος. Ἐκ τούτου πληροφορούμεθα, ὅτι ὑπὸ τὸν ἕνα θόλον ἠδύναντο νὰ προφυλάττωνται οἱ μαχηταὶ ἐν καιρῷ βροχῆς ἢ νυκτός, καὶ ἐκ τῶν ἄνω ἐπάλξεων καὶ θυρίδων νὰ ἀντιμάχωνται πρὸς τοὺς ἐξω ἐχθροὺς.

Πύργοι τινὲς μέχρι σήμερον σώζονται μετὰ τῶν θόλων τῶν ἀκεραίων. Οὗτοι εἶναι οἱ ἀπὸ τῆς Χρυσῆς πύλης μέχρι τῆς Προποντίδος ἐκτεινόμενοι. Μαχηταὶ ἀνέβαινον ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν πύργων ἐκ τοῦ τείχους, ὅπου φαίνεται ἡ ἀνοδὸς κατηρειπωμένη· ἔθετον δὲ πιθανῶς ἐπὶ τοιούτων πύργων καὶ μηχανὰς πολεμικὰς βαρυτέρας.

¹⁾ «Turres in quas gradibus lapideis ascenditur, usque ad summum.» Π. Γύλλιος, σελ. 53. «Τῶν εἰς αὐτὰ κλιμάκων τὸ μέγεθος καὶ τὸν ὄγκον καὶ τὴν οἰκοδομήν» Κ/πολις Πατρ. σελ. 7. ²⁾ Τομ. Α'. σελ. 108. ³⁾ Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπὶ τῆς τελευταίας ἀλώσεως οἱ Βυζάντιοι ἔθεσαν ἐπὶ τῶν τειχῶν των μέγα πυροβόλον, τὸ ὁποῖον μεγάλως ἔβλαπτε τὰ τεῖχη των. Α. Χαλκοκονδύλης, σελ. 382. Τὰς θυρίδας τῶν πύργων καλεῖ διασφάγας. Νικ. ὁ Χωνιάτης, σελ. 150.

Ἐκάστου πύργου τὸ ἐμβαδὸν εἶναι περίπου ἐβδομήκοντα τετραγωνικῶν μέτρων. Ἀφαιροῦντες ἔξ μέτρα διὰ τὴν κλίμακα, ἔχομεν ἐξήκοντα τέσσαρα, ἱκανὰ νὰ ἐμπερικλείσωσιν ἄνδρας περίπου ἐξήκοντα. Δὲν φρονῶ ὅτι ἠδύναντο νὰ πολεμῶσι πλείότεροι ἄνδρες ἐντὸς ἐκάστου πύργου, διότι εἶχον καὶ πολεμικὰ μηχανήματα μετ' αὐτῶν· ταῦτα ὅμως ἀφίνω εἰς τοὺς στρατιωτικούς.

Ἡ μελέτη τῶν πύργων, ὡς εἶπομεν ἤδη, εἶναι λίαν ἀναγκαία πρὸς ὀρθὴν κατάληψιν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας· διότι ἐκ τῶν πύργων καὶ τοῦ περιβόλου κυρίως ἐμάχοντο. Τὸ ἔσω τεῖχος ἀπέκρουε τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐχθρῶν· ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ στρατιῶται δὲν ἠδύναντο νὰ περιφέρωνται πολλοί. Τεῖχος, τοῦ ὁποίου τὸ εὖρος εἶναι $2\frac{1}{2}$ μέτρων, ἡ ὀλιγώτερον εἰς ἄλλα μέρη, ἔχον ὀδοντωτὰς ἐπάλξεις σχεδὸν ἐνὸς μέτρου, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη στρατιώτας ἐπ' αὐτοῦ περιφερόμενους, παραγκωνιζομένους καὶ κινδυνεύοντας νὰ καταπέσωσιν ἐκ 10, 15 καὶ 20 μέτρων ὕψους. Ἰλιγγιᾷ ὁ ἀτενίζων τὸ ὕψος αὐτοῦ ἐκ τῶν παραπλησιῶν ὁδῶν τῆς ἔσω πόλεως· κυρίως ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ Τεκίρ-σεράϊ. Πρὸς τούτοις δὲν ὑπάρχει ἡ τοῦλάχιστον δὲν ἀναφαίνεται εἰς πολυτάτα μέρη οὐδ' ἄνοδος πρὸς τὸ τεῖχος, μάλιστα ὅπου οἱ πύργοι δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν ἐξοδὸν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων.

Ἐξαιρουμένου τοῦ Ἡρακλείου τείχους, εὐρυτέρου καὶ στερεωτέρου, νομίζω, ὅτι στρατιῶται δὲν ἀνέβαινον ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ ἔσω τείχους, ἀλλ' ἐμάχοντο ἐκ τῶν πύργων. Ὁ μετὰ Θεοφάνην γράψας λέγει ¹⁾· «Κατὰ δὲ τὴν ἡπειρον γενναίως τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπομαχομένων, καὶ τέως μὲν τὰς κλίμακας ἀχρήστους αὐτῶ (τῷ βασιλεῖ) ποιούντων διὰ τῶν ἐκ τῶν πύργων ῥηγνυμένων ἰσχυροτέρων βελῶν.» Ὁ δὲ Φραντζῆς ²⁾· «Τὰ δὲ βέλη παντοῖα κατὰ τῶν ἐν τοῖς πύργοις ἀφίετο.» Πληρέστατα ὅθεν θέλουσι συμφωνήσῃ μετ' ἐμοῦ, ὅσοι ἐτόλμησαν νὰ περιέλθωσι τὰ τεῖχη ταῦτα. Εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς μάχης τὸ παραμικρὸν ὀλίσθημα ἤθελεν ἐπιφέρει βαρέα τραύματα καὶ θάνατον. Ὅθεν εἰς ὅλας τὰς πολιορκίας τῆς πόλεως, ὁσάκις ἀναμιμνήσκουσι τῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν μαχομένων, ἐννοοῦσι τοὺς ἐπὶ τῶν πύργων καὶ τοῦ περιβόλου ἰσταμένους, οὐδέποτε δὲ τοὺς ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ ἔσω τείχους.

Τὸ ἔξω τεῖχος, καθὼς καὶ τὰ στρογγύλα, τετράγωνα καὶ ὀκτάγωνα αὐτοῦ πυργία ³⁾ ἀντικρὺ κείμενα τοῦ μεταξὺ τῶν πύργων ἔσω τείχους, εἶναι προμαχῶν λεπτότερος καὶ χθαμαλώτερος τούτου καὶ τῶν πύργων αὐτοῦ. Ὅπισθεν τοῦ τείχους τούτου ἐμάχοντο συνήθως οἱ Βυζάντιοι. Μυριάδες μαχητῶν ἠδύναντο ἐντεῦθεν ν' ἀντιμάχωνται, ὑπερασπιστὰς ἔχοντες τοὺς ἐν τοῖς πύργοις ἰσταμένους.

¹⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 60. ²⁾ Σελ. 284. ³⁾ Λαόνικος ὁ Χαλκοκονδύλης, ἐν σελ. 388, καλεῖ τὰ πυργία ταῦτα ἐπιπύργια, «καὶ κατέβαλε μέγα μέρος, πύργους τέσσαρας καὶ ἐπιπύργια.» Ἀγνοῶ ἂν ἡ λέξις αὕτη ᾗτο κοινὴ παρὰ τοῖς Βυζαντίοις.

Σήμερον ἀνυψώθη τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος τοῦ περιβόλου περίπου ὑπὲρ τὰ δύο μέτρα. Ἀπόδειξις τῆς προσχώσεως ταύτης εἶναι αἱ κλεισταὶ ἰσόγειοι θυρίδες τῶν πύργων, ἡ μέχρι τῶν ἐπάλξεων τοῦ ἔξω τείχους ἐπιφάνεια αὐτῶν, καὶ τὸ ἰσόγειον ἀνώφλιον τῆς ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου νοσοκομείου κλειστῆς πύλης τοῦ Ῥηγίου.

Ἡ ἐκ τοῦ περιβόλου εἰσόδος τῶν πυργίων εἶναι σήμερον ἀνοιχτή, καὶ ἀκωλύτως εἰσέρχονται εἰς ὅλα οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὰ τεῖχη. Τινῶν μὲν ὁ θόλος εἶναι ἐκ πετρῶν, τινῶν δὲ ἐκ πλίνθων μεγάλων τετραγώνων. Ἄπαντα μὲν ἔχουσι θυρίδα μικράν πρὸς τὴν τάφρον, πολλὰ δὲ καὶ ἑτέρας δύο σφηνοειδεῖς εἰς τὰς πλευράς των. Κλίμαξ ἐντὸς τῶν πυργίων δὲν ὑπῆρχε· διότι μικρὸν τὸ ἐμβαδὸν καὶ τυφλοὶ ὅλοι οἱ θόλοι οἱ σωζόμενοι μέχρι σήμερον.

Τὸ ἔδαφος ἦτον ἰσόπεδον τοῦ περιβόλου· ἐντὸς δὲ αὐτῶν δὲν χωροῦσι πλείονες τῶν πέντε ἢ ἔξ μαχητῶν. Ἡ πρὸς τὸν θόλον ἀνοδος ἦτο εὐχερεστάτη διὰ μικρῶν βαθμίδων ἔξω τῆς εἰσόδου, ἐπὶ τοῦ τείχους.

Δὲν φρονῶ εἰς αἵματηράν συμπλοκὴν ὅτι ἀνέβαινον μαχηταὶ ἐπὶ τῶν πυργίων, διότι αἱ ἐπάλξεις μόλις ἐκάλυπτον τὸ ἥμισυ σῶμα αὐτῶν. Ἐκ τῶν πυργίων προσεβάλλοντο οἱ ἐπὶ τοῦ προτειχίου ἔχθροί· ἦσαν καὶ τόποι ἀναπαύλας τῶν ἐν τῷ περιβόλῳ μαχητῶν. Σήμερον τὰ πυργία, προσιτὰ εἰς πάντας, εἶναι ληστῶν χρυπτήρια, κακοβίων καταφύγια καὶ πάντων τῶν διαβατῶν κοπροθέσια.

Ἐκ τούτων ὅλων συμπεραίνω, ὅτι ὁ περίβολος, τὰ περιφρουροῦντα αὐτὸν πυργία καὶ τὸ ἔξω τεῖχος ἦσαν οἱ ἀληθεῖς πρὸμαχῶνες τῶν Βυζαντινῶν. Εἰς τοὺς ἐκτενεστάτους τούτους περιβόλους, φρουρουμένους καὶ ἀπὸ τοὺς ὀπισθεν πύργους, ἠδύνατο ὁλος ὁ στρατὸς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ν' ἀντιμάχεται, καὶ μετὰ θάρρους ν' ἀντικρούη καὶ προσβάλλῃ τοὺς ἐχθρούς. Ἐδῶ κυρίως ἦτο ἅπαντα ἡ ἀμυντικὴ δύναμις τῶν χερσαίων τειχῶν, καὶ ἐδῶ θέλομεν ἰδεῖ ὅτι ἀντεμάχοντο οἱ Βυζάντιοι καὶ ἔπесαν ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ οἱ ξένοι τοῦ ἐπικούριοι, τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως.

Συσταίνω εἰς τὸν ἐπισκεπτόμενον τὰ τεῖχη ταῦτα, νὰ ἐξετάσῃ τὰ μεταξὺ τῆς Πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ καὶ Μελανδησίας καὶ τὰ ἀπὸ τῆς Πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων μέχρι τῆς Προποντίδος. Ἀλλαχόσε, ἕνεκα τοῦ κατακρημνισμοῦ τῶν πλειοτέρων τειχῶν καὶ πυργίων, πίπτει τις εἰς ἄδιόρθωτον πλάνην. Τὴν σήμερον, ὕψικομα καὶ μεγαλόκλαδα δένδρα φύονται ἐν τῷ ἐκτενεῖ περιβόλῳ τῶν τειχῶν. Πλείστους πύργους καλύπτει ὁ δασύφυλλος κισσὸς, καὶ ἅπαντα ἡ τάφρος κηπεύεται ὑπὸ Ἀλθανῶν κηπουρῶν. Ἐνεκα τούτων, ὁ ἐπιθυμῶν νὰ μελετήσῃ τὰ τεῖχη ταῦτα, δεόν νὰ τὰ ἐπισκεφθῇ τὸν χειμῶνα.

Τὸ Ἡράκλειον τεῖχος διαφέρει τὰ μέγιστα ἀπὸ τὸ Θεοδοσιακόν. Δὲν εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς οὐδὲ τάφρον, οὐδ' ἔξω τεῖχος¹⁾. Σφάλλει ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης

¹⁾ Ν. Χωνιάτης, σελ. 720, λέγει ὅτι ἐνώπιον τοῦ Ἡρακλείου τείχους τάφρος δὲν ὑπῆρχε.

Κωνστάντιος, γράφων¹⁾, ὅτι «τὰ ἀπὸ τῆς Χαρσίας Πύλης μέχρι τοῦ Ἑπτα-
πυργίου χερσαία τεῖχη, δια τὸ διπλοῦν αὐτῶν τεῖχος, ἔχουσι καὶ τὰς πύλας
διπλᾶς, καὶ περὶ αὐτὰς ἀνὰ δύο ὀχυροὺς Πύργους». Ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἠδυ-
νήθην ν' ἀνεύρω σημεῖον τάφρου καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ Ἡρακλείου τεύχους.
Πιθανὸν συγγραφεῖς τινες ἐπλανήθησαν ἀπὸ τὴν γραφὴν τοῦ ἀνωρύμου χρονο-
γράφου²⁾, διηγουμένου τ' ἀκόλουθα περὶ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου· «Ταῦτα ἀκού-
σας ὁ Λέων³⁾, πέμψας τε κατασκόπους, καὶ μαθὼν τὴν ἀλήθειαν, συναθροί-
σας λαὸν πολὺν καὶ τεχνίτας, ἤρξατο κτίζειν ἕτερον τεῖχος ἐξωθεν τοῦ τεί-
χους τῶν Βλαχερνῶν, κόψας καὶ τὴν σοῦδαν πλατεῖαν». Νομίζω ὅτι ὁ χρο-
νογράφος ἐννοεῖ τὴν ἔμπροσθεν τοῦ Θεοδοσιακοῦ τεύχους τάφρον, ἄλλως ὀρθό-
τερον ἦτο νὰ εἴπῃ· κόψας καὶ σοῦδαν πλατεῖαν⁴⁾. Ὅστις ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐξή-
τασε τὸ Θεοδοσιακὸν τεῖχος, ἀπορεῖ μὲ τὴν φαινομένην γυμνότητα τοῦ Ἡρα-
κλείου τεύχους. Ἀλλ' ἡ ἀπορία παύει, ὅταν ἐκ τῶν ὑψωμάτων τοῦ πύργου τοῦ
Ἰσαακίου Ἀγγέλου θεωρήσῃ αὐτὸ ἔσωθεν καὶ ἐκ τῶν παρακειμένων κήπων τῆς
ἐνορίας τοῦ Ἐγρῆ Καποῦ ἐπισκεφθῇ τὰ ὀχυρώματα ταῦτα, καὶ ἴδῃ τὰς ἀψίδας
τοῦ τεύχους καὶ τὸ ἀκαταλόγιστον ὕψος καὶ εὖρος τῶν ἰσταμένων πύργων.

Τὸ Ἡράκλειον τεῖχος, τέμνον κατ' εὐθείαν γραμμὴν τὸ Θεοδοσιακόν, ὀλίγα
βήματα πρὸς βορρᾶν τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου, κάμπτεται μετ' ὀλίγον πρὸς
τὴν κλιτὺν τῆς Χαρσίας Πύλης καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπου συνέχε-
ται μετὰ τῶν τειχῶν τοῦ Κερατίου κόλπου. Ἀπὸ τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου,
μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου, ἦσαν πρὸ τῆς ἀλώσεως τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερ-
νῶν, καλούμενα καὶ Ὑπερύψηλα, ἡ περιώνυμος ἐκκλησία τῶν Βλαχερνῶν, καὶ
πάμπολλοι ναοὶ καὶ εὐκτήρια. Ἐνώπιον τοῦ Ἡρακλείου τεύχους ἦσαν τὸ Φι-
λοπάτιον καὶ τὸ Κοσμίδιον, τὰ νῦν Ἐγριούπ καὶ Βαῖράμ πασσᾶ. Ἐδῶ πλησίον
ἦτον ἡ Καμηλογέφυρα⁵⁾, φέρουσα πρὸς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, τὴν νῦν Χά-
σχοϊ. Ἐδῶ κατεσχώνωσαν οἱ Σταυροφόροι ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, καὶ ἐδῶ συνε-
πλάκησαν μετὰ τῶν Βυζαντινῶν, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των εἰς Νίκαιαν⁶⁾. Οἱ

¹⁾ Σελ. 24. ²⁾ Σελ. 348. ³⁾ Δηλ. τὴν μελετωμένην ἐκστρατείαν τοῦ Κρούμου κατὰ
τῆς Κ/πόλεως. ⁴⁾ Νομίζω ὅτι τὸ κείμενον τοῦ χρονογράφου χρήζει διορθώσεως. Προτι-
μῶ *βαθεῖαν* ἀντὶ *πλατεῖαν*. Τὸ Λεόντιον τεῖχος εἶναι καθ' ὅλα ὑποδεέστερον τῶν ἄλλων
τειχῶν. Δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ δυνηθῇ ὁ Λέων ἐντὸς ὀλίγου χρόνου νὰ πλατύνῃ τὴν τάφρον,
καὶ ἀνακτίσῃ τὰ τόσα διαταφρίσματα. Ἄν ὅμως ἀνώρυξε τάφρον νέαν πρὸ τοῦ τεύχους του,
αὕτη πρὸ πολλοῦ προσεχώθη. ⁵⁾ *Ut ponte transitio qui est juxta palatium quod
appellatur Blaquernaie,—Gesta dei per Francos, 1611, σελ. 654. Λέων ὁ Διάκ.*
σελ. 129. M. Γλυκᾶς, σελ. 492. ⁶⁾ *Dux ergo (δηλ. τῶν Σταυροφόρων) et univer-*
sus exercitus ante urbem in locis liberis et late patentibus constiterunt.
Ubi, habito conflictu, inter ecclesiam sanctorum martyrum Cosma et Da-
miani, quae hodie vulgari appellatione dicitur castellum Boemundi, ad pal-

Βυζαντινοὶ βασιλεῖς κατεκόσμησαν μετὰ μαρμάρων καὶ πολυτίμων λίθων, ἀργύρου καὶ χρυσοῦ τὰ ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, τῶν ὁποίων τὴν λαμπρότητα περιγράφει ὁ ἐν 1173 περιηγηθεὶς τὴν Κ/πολιν Βενιαμὶν ἐκ Τουδέλλης¹⁾.

Πρὶν μελετήσωμεν τὰ πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς σήμερον ἀφανοῦς γωνίας ταύτης τοῦ Βυζαντίου, ἐξιστορῶ ὅσα περὶ τῶν τειχῶν αὐτῆς ἡδυνήθην νὰ μάθω, καὶ ἰδίως περὶ τῶν πολλῶν νῦν ἱσταμένων πύργων.

Τὸ Ἡράκλειον τεῖχος, τόσον ἐπίσημον κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, εἶναι ὅμοιον τοῦ ἔσω Θεοδοσιακοῦ, εὐρύτερον ὅμως τὸ τεῖχος, πυκνότεροι ὑψηλότεροι καὶ ἐρυμνότεροι οἱ πύργοι. Ἐχει εἴκοσι πύργους, τοὺς πλείους τῶν ὁποίων ἐπεσκέφθην ἐκ τῶν ὀπισθεν παρακειμένων κήπων.

Τὸ τεῖχος εἶναι εὗρους Μ. 3,70. Ἐπὶ τοῦ τείχους τούτου, μέχρι σήμερον ἀκλονήτου, ἡδύναντο ἀνέτως καὶ ἀκινδύνως νὰ περιφέρωνται οἱ μαχηταί. Οἱ δὲ πύργοι, κολοσσιαῖοι προμαχῶνες, μετὰ δώδεκα αἰώνων ἀνέγερσιν, ἴσανται μάρτυρες ἄλαλοι τῆς μεγαλουργίας τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου. Μέχρι σήμερον, οἱ θόλοι τῶν πλείστων πύργων σώζονται ἀκέραιοι, θόλοι ἐρυμνότατοι, πάντες συγκοινωνοῦντες μετὰ τῶν ἐπάλξεων τοῦ τείχους διὰ θυρίδων μεγάλων. Ἀνέβαινον ἐπὶ τῶν θόλων δι' ἀνόδου ἐπὶ τοῦ τείχους, προφανεστάτης εἰς πολλοὺς πύργους. Ὑπὸ τοὺς θόλους τούτους ἱστάμενος ὁ θεατὴς, θαυμάζει τὴν στερεότητα αὐτῶν, τοὺς μεγάλους λαξευτοὺς λίθους, τοὺς ὁποίους οἱ χρόνοι καὶ οἱ σεισμοὶ δὲν κατίσχυσαν νὰ διαρρήξωσιν. Ὑπὸ θόλους τινὰς παρετήρησα ἀντηρίδας πετρίνας, ὑποστηρίζουσας ἄλλοτε πάτωμα ξύλινον. Τοιοῦτους ἐρυμνοὺς θόλους παρετήρησα καὶ εἰς τινὰς πύργους τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, ἀπὸ τῆς Χρυσῆς Πύλης μέχρι τῆς Προποντίδος.

Ὅλοι οἱ πύργοι τοῦ Ἡρακλείου τείχους, ἀπὸ τῆς συνοχῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ μέχρι τῆς κλιτύος τῆς Χαρσίας Πύλης, εἶναι ἐναλλάξ στρογγύλοι καὶ ὀκτάγωνοι. Τοιοῦτοι πύργοι εἶναι καταλληλότεροι τῶν τετραγώνων, ὅσακις ὁ ἐχθρὸς δύναται ἐκατέρωθεν νὰ τοὺς προσβάλῃ.

Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ μάθωμεν σήμερον, διατί οἱ Βυζάντιοι ἀνήγειραν πλῆσιον τῶν τετραγώνων πύργων ἐτέρους, ποτὲ μὲν στρογγύλους, ποτὲ δὲ ὀκταγώνους. Πάντων ἡ θέσις εἶναι ἡ αὐτή. Πλησίον τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν οἱ πύργοι εἶναι ἅπαντες τετράγωνοι. Πᾶσα ἐφοδος τῶν ἐχθρῶν ἐγίνετο ἐδῶ, καθὼς καὶ εἰς τὸ Θεοδοσιακόν, κατὰ πρόσωπον.

Οἱ αὐτοκράτορες χρόνον πολὺν πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐνδιαιτῶντο εἰς τὰ μέρη

latium novum quod dicitur Blaquernas, quod in angulo civitatis juxta portum situm est. Gesta Dei per Francos, σελ. 656.

¹⁾ P. Bergeron, voyages en Asie. Paris, 1735 Τόμ. Α'. σελ. 12.—Usque ad Palatium novum, cui nomen Blaquernas. Gesta Dei per Francos, σελ. 655.

τὰ περικλειόμενα ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Χάριν λοιπὸν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, θέλω προσπαθῆσαι νὰ διασαφήσω μέρη τινὰ τοῦ τείχους τούτου, ἄχρι σήμερον ἄγνωστα.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1453, ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, φοβούμενος τὴν ἐφοδὸν τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, παρεκάλεσε τὸν Βενετὸν Διέδον μετὰ τῶν ναυτῶν του νὰ ὀρύξωσι τάφρον ὁκτῶ ποδῶν βάθους καὶ ἑκατὸν βημάτων μήκους. Ἦρχισε τὸ ἔργον τὴν 14ην Μαρτίου, καὶ ἀπεπερατώθη τὸ Σάββατον, τελευταίαν ἡμέραν τοῦ μηνός, ἐξ ἡμέρας πρὶν ἀρχίσῃ ἡ πολιορκία. Καθ' ὅλας τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπεθεώρει τὸ ἔργον ὁ Αὐτοκράτωρ αὐτοπροσώπως. Ἔστησε δὲ καὶ δύο σκοποὺς ἐπὶ τοῦ ἀντικρὺ λόφου, ἵν' ἀναγγέλλωσι πᾶσαν αἰφνιδίαν ἐμφάνισιν τῶν ἐχθρῶν. Τῆς προσχαίρου ταύτης τάφρου σημεῖα δὲν εὗρηκα¹⁾. Ὅλον τὸ πεδῖον τοῦτο ἐνώπιον τοῦ Ἡρακλείου τείχους καὶ τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, καλύπτεται σήμερον ὑπὸ κήπων καὶ ἐργοστασίων.

Ταύτην τὴν ἀνόρυξιν τῆς τάφρου λεπτομερῶς ἱστορεῖ ὁ Νικόλαος Βάρβαρος²⁾. Ἀγνοοῦμεν διατί δὲν προσεκάλεσεν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τοὺς ἰδίους ὑπηκόους ὁ Αὐτοκράτωρ. Μάταιοι ἦσαν οἱ φόβοι του, διότι τὰ τεῖχη ταῦτα, ὡς ἐρυμνότερα τῶν ἄλλων, ὀλίγον ὑπέφερον καθ' ὅλην τὴν πολιορκίαν. Τὴν νύκτα δὲ πρὸ τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀλώσεως (29 Μαΐου 1453), διηγεῖται ὁ Φραντζῆς³⁾ ὅτι,

«Καὶ ἀναβὰς ὁ βασιλεὺς ἐπὶ ἵππου, ἐξήλθομεν τῶν ἀνακτόρων⁴⁾ περιερχόμενοι τὰ τεῖχη, ἵνα τοὺς φύλακας διεγείρωμεν πρὸς τὸ φυλάττειν ἀγρύπνως ἦσαν δὲ πάντες ἐπὶ τοῖς τείχεσι τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ καὶ πύργοις . . . ὡς δὲ ἤλθομεν ἐν τοῖς Καλιγαρίοις, ὥρα πρώτη τῆς ἀλεκτοροφωνίας, κατιόντες τῶν ἵππων ἀνῆλθομεν εἰς τὸν πύργον καὶ ἠκούσαμεν συχνῶς ὀμιλεῖν καὶ θόρυβον μέγαν ποιεῖν ἐξωθεν ἐπιτήδειον, καὶ εἶπον ἡμῖν οἱ φύλακες, ὅτι δι' ὅλης τῆς νυκτός οὕτω ποιοῦσιν· ἦσαν γὰρ σύρνοντες τὰ ὅσα τῶν ὀργάνων πρὸς τειχομαχίαν ἡτοίμασται, φέροντες αὐτὰ ἐγγὺς τοῦ ὀρύγματος. »

Ταῦτα διηγούμενος ὁ Κ. Μόρδτμανν εἰς τὸ πόνημά του⁵⁾, λέγει· «Φθάσαντες ἐν τοῖς Καλιγαρίοις ἀφίππευσαν, καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸν παρὰ τὴν πύλην πύργον· — ὁ θόρυβος ἐξηκολούθει δι' ὅλης τῆς νυκτός, διότι οἱ Τοῦρκοι ἐκόμιζον ἐντὸς τῆς τάφρου τὰ πρὸς ἐφοδὸν ἀπαιτούμενα». Προσθέτει δὲ εἰς σημείωσιν τ' ἀκόλουθα. «Ἐπειδὴ οὐδεμία τάφος ὑπάρχει παρὰ τὸ Ἑγρὴ-καπή, ἔπεται ὅτι, ἡ Καλιγαρία τοῦ Φραντζῆ εἶναι διάφορος τῆς Καλιγαρίας τοῦ Βαρβάρου, καὶ δεόν ν' ἀναζητηθῇ ἀλλαχού. »

¹⁾ Ὁ Κ. Μόρδτμανν, σελ. 89, λέγει, ὅτι ἡ τάφος αὕτη σώζεται ἄχρι τῆς σήμερον, ὅπως ὠρύχθη ὑπὸ τῶν Βενετῶν. ²⁾ Σελ. 14. ³⁾ Σελ. 280. ⁴⁾ Τῶν Βλαχερνῶν.

⁵⁾ Ἐνθ' ἄνωθι, σελ. 145.

Ταῦτα δὲν εἶναι ἱστορία, οὐδ' ἐλάλησεν οὕτως ὁ φιλαλήθης Φραντζῆς, ὁ ἀσφαλέστερος ὁδηγὸς τῆς ἱστορίας τῆς ἀλώσεως ¹⁾. Οὗτος λέγει ὅτι ἦλθεν ἐν τοῖς Καλιγαρίοις, καὶ ὅχι εἰς τὴν πύλιν τῆς Καλιγαρίας. Δὲν λέγει ὅτι ἀνῆλθεν εἰς τὸν παρὰ τὴν πύλιν πύργον, ἀλλ' εἰς τὸν πύργον. Σῶζεται σήμερον εἰς τὸ νεκροταφεῖον τὸ Γραικικόν, ἔξω τῶν τειχῶν τοῦ Ἑγρή-καπῆ, γωνιαῖος πύργος, ὁ τρίτος ἀπὸ τὴν ἔνωσιν τοῦ Ἡρακλείου μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Ἀπὸ τὰς ἐπάλλξεις τοῦ πύργου τούτου, πύργου ἀληθῶς ἐν τοῖς Καλιγαρίοις, φαίνεται ὅλη ἡ δεξιόθεν κλιτύς τῆς Χαρσίας Πύλης, καὶ ὅλον τὸ ὄρυγμα, ἀπὸ τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου μέχρι τῆς Πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως. Οὐδένα ἄλλον πύργον ἠδύνατο ὡς καλὸς στρατηγὸς νὰ ἐκλέξῃ ὁ αὐτοκράτωρ, πρὸς περὶσκόπησιν τῶν ἐχθρῶν, ἐσρατοπεδευμένων εἰς τὴν ὑπὸ τὸν πύργον τοῦτον πεδιάδα, ὅπου «ἔσυνον τὰ ὄργανά των ἐγγὺς τοῦ ὀρύγματος», καὶ ὅχι ἐντὸς τῆς τάφρου, καθὼς λέγει ὁ Κ. Μόρδτμανν. Ἐπομένως οὐδεμία ἀσυμφωνία τῶν ἱστορικῶν Φραντζῆ καὶ Βαρβάρου· ἡ ἀπλῆ θεὰ ἀπὸ τοῦ πύργου διασαφηνίζει ὅλα ταῦτα.

Ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους σῶζεται σήμερον ἄλλος πύργος, ὀγδοὸς ἐκ τῆς Χαρσίας Πύλης πρὸς βορρᾶν, καλούμενος ὁ πύργος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, αὐτοκρατορήσαντος ἀπὸ τοῦ 1185 μέχρι τοῦ 1195. Περὶ τοῦ Ἰσαακίου λέγει ὁ Νικήτας Χωνιάτης ²⁾. «Ὑπὲρ πᾶν δὲ ἕτερον, τὰς τῶν ὑπερόγκων οἰκημάτων ἀνεγέρσεις περισπούδαζε. — Προθέμενος δὲ καὶ πύργον τεκτῆναισθαι κατὰ τὸ ἐν Βλαχέρναις παλάτιον, ἅμα μὲν εἰς ἔρεισμα τῶν ἀνακτόρων, ὡς ἔφασκε, καὶ ὑπέρεισμα, ἅμα δὲ καὶ εἰς ἐνοίκησιν ἑαυτῷ, ναοὺς τε κατὰ τὴν ἀκτὴν πάλαι ἱσαμένους ἀτμημελεῖς κατήρειψε καὶ πλείστους τῶν κατὰ τὴν βασιλίδαν πόλιν περιφανῶν οἰκῶν ἔθετο εἰς ἐρήμωσιν, ὧν ἐσδεῦρό τινες θέαμα τοῖς παριοῦσι δακρύων ἄξιον τοὺς θεμελίους προβάλλοντες, καὶ τὴν ἐκ πλίνθου πάσης ὀπτῆς λαμπροτάτην τοῦ γενικοῦ οἰκοδομὴν κατηδάφισε, σὺν πολλοῖς δὲ καὶ τὸν περίκλυτον οἶκον τῶν Μαγγάνων κατέβαλε, μήτε τὸ τοῦ ἔργου κάλλος καὶ τὸ μέγεθος αἰδεσθεῖς, μήτε τὸν τροπαιοφόρον μάρτυρα πτοηθεῖς, ὧς ἐνέκειτο οὗτος» ³⁾.

Περὶ τοῦ πύργου τούτου, λέγει ὁ Πατριάρχης Κωνσταντίας ⁴⁾. «Δέκατος τέταρτος καὶ τελευταῖος Ῥεγιῶν συμπεριλαμβάνει καὶ τὸ τῶν Βλαχερνῶν, τὸ καὶ τῶν ὑψηλῶν καλούμενον παλάτιον, τὸν τοῦ Ἀνεμᾶ πύργον, τὸν τοῦ Ἰσαακίου καὶ τὸ τῶν Βλαχερνῶν δημόσιον λουτρόν.» Εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ παλατίου λέγει· «Βλέπεται εἰσέτι ἐπὶ τὰ τεῖχη καὶ ὁ πύργος ἐκεῖνος, ὁ ὑπὸ τοῦ

¹⁾ Τὸν ἱστορικὸν Φραντζῆν πιστότατα ἠκολούθησεν ὁ Χάμπερ εἰς τὰ τῆς ἀλώσεως. Πρβ. Κεφ. 12, σελ. 421, τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. ²⁾ Σελ. 500, 580, 581. «ἔρυμα τῶν ἐν Βλαχέρναις ἀρχαίων». ³⁾ Λουτρά διαιτήσεις τε καὶ λαμπροὺς δόμους

Δομοῦμενος κτίζων τε καινίζων. Ἐφραίμιος, σίγ. 5673.

⁴⁾ Σελ. 41, 38, 39.

Ἰσαακίου Ἀγγέλου ἐγερθεὶς, κατὰ τὸν Χωνιάτην, ὡς ἔρεισμα τῶν Βλαχερνῶν ἀνακτόρων, ἅμα δὲ καὶ διὰ κατοικίαν. Αὐτὸς διαφέρει ὅλων τῶν ἄλλων πύργων τῆς Πόλεως κατὰ τὸ μὶκρὸν καὶ παριστᾷ, ὅτι τῷ ὄντι ἦτο καὶ διὰ κατοικίαν, διότι ἔχει τρία μεγάλα παράθυρα (ὧν τὸ κατὰ μέσσην θέσιν εἶναι ὑψηλότερον) ἀφορῶντα πρὸς τὸ Κοσμίδιον (Ἐγίουπ)· καὶ ἐπειδὴ, κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστορικόν, ὁ Ἰσαάκιος μετεχειρίσθη εἰς τὴν ἀνοικοδομὴν τοῦ πύργου τὴν ὕλην τῶν ἐξωθεν τῶν Βλαχερνῶν παραιγιαλίων ἀμεληθέντων ναῶν, καὶ ἡ ὕλη αὕτη, συνισταμένη ἐκ τοσούτων κολωνῶν, φαίνεται μέχρι τοῦδε κτισμένη καὶ κατεστρωμένη ἀτάκτως κάτωθεν τῶν παραθύριων, διαλύεται διὰ ταῦτα πᾶσα ἀμβολία περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ πράγματος.¹⁾

Ὁ δὲ Κ. Σ. Βυζάντιος ἀναφέρει τὰ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου λεγόμενα ἄνευ οὐδεμιᾶς παρατηρήσεως ἰδίας.

Ἐξ ἐπιγραφῆς¹⁾ σωζομένης πλησίον τοῦ πύργου τούτου, ἀγνώστου καὶ εἰς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντίνον καὶ εἰς τὸν Κ. Σ. Βυζάντιον, μανθάνομεν, ὅτι ὁ πύργος ἀνηγέρθη τὸ 1188, τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Ἐχει ὁ πύργος, καθὼς λέγει ὁ Πατριάρχης, τρία παράθυρα βλέποντα πρὸς τὸ Κοσμίδιον. Φαίνεται, ὅτι οὔτε ὁ Πατριάρχης, οὔτε ὁ Κ. Σ. Βυζάντιος ἐπεσκέφθησαν τὸν πύργον τοῦτον ἐκ τῆς ἑσῶ πόλεως, διότι οὐδὲν ἄλλο ἱστοροῦσι περὶ αὐτοῦ. Ἐχει καὶ εἰς τὰς τρεῖς ἐτέρας τοῦ πλευρᾶς παράθυρα. Τὸ ὅπισθεν εἶναι μέγα ἀνοιγμα ἀψιδωτόν, ἴσον πρὸς τὰ τρία ὁμοῦ τῆς ἐμπροσθεν πλευρᾶς. Τὸ παράθυρον τῆς νοτίου πλευρᾶς ἀνοίγει ἐπὶ ἐξώστου μετ' ἐπάλξεων, συγχωινουσῶν μετὰ τοῦ πλησίον τείχους δι' ἀψίδος σήμερον κατηδαφισμένης. Τεκμήριον καὶ τοῦτο, ὅτι οὐδεμίαν γωνίαν τῶν τειχῶν ἀφῆκαν ἀφρούρητον οἱ Βυζάντιοι. Πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν εἶναι ὅμοιον παράθυρον πρὸ πολλοῦ ἐπιτετελισμένον, ἀνοίγον ἄλλοτε ἐπὶ τοῦ θόλου τοῦ πλησίον ἵσταμένου πύργου. Ὅλον τὸ κενὸν τοῦτο, τὸ εὐαερον καὶ τερπνότατον ἐνδιαίτημα τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, μέχρι σήμερον στεγάζεται ὑπὸ τοῦ θόλου, χρησιμεῖον ὡς ἀποθήκη τῶν νεκροκραββάτων τῶν Ὀθωμανῶν γειτόνων. Ἐκ τῶν ἀνοικτῶν τούτων παραθύρων, φαίνονται αἱ πεδιάδες καὶ οἱ λοφίσκοι τοῦ Ἐγίουπ καὶ Βαϊράμ πασσᾶ, καὶ τὸ ὑμνούμενον Φιλοπάτιον τῶν Βυζαντιῶν.

ὑπὸ τὰ τρία παράθυρα τοῦ προσώπου ἐνετειχίσθησαν κατὰ σειρὰν, ἀτέχνως καὶ ἀφιλοκάλως, πάμπολλοι κίονες μαρμάρινοι παμμεγέθεις, εἰς κτίρια ἄλλα ἀνήκοντες, ἐκτεινόμενοι μέχρι τοῦ ἐξώστου τοῦ νοτίου παραθύρου. Οἱ κίονες οὗτοι, κατὰ σειρὰν ἐμβεβλημένοι, ἦσαν, κατ' ἐμὲ, μεγαλοπρεποῦς ἐξώστου ἀντηρίδες. ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ προσώπου ἀναφαίνεται καὶ ἕτερον τετράγωνον, πρὸ πολλοῦ μὲν ἐπιτετελισμένον, ἐκτὸς ἐπιμήκους ὁπῆς ἐν τῷ μέσῳ, ἔχον δὲ ὑποκάτω τοῦ πλῆθος κίωνων ἐντετειχισμένων, μικροτέρων ὁμῶς τῶν ἄνω.

¹⁾ Ἴδὲ ἐπιγραφὴν ὅην.

Τὸ εὖρος τοῦ τείχους εἰς τὰ παράθυρα εἶναι Μ. 2,20.

Τὸν περιφανῆ τοῦτον πύργον λυποῦμαι ὅτι δὲν ἐμελέτησαν ἀρκούντως οἱ συγγραφεῖς· διότι ἐκ τῆς ἀνεγέρσεως καὶ θέσεώς του ἤθελον πληροφορηθῇ ὅτι τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν ἦσαν ὀπισθέν του, εἰς τὸν τόπον ἔνθα μετὰ ταῦτα ἐκτίσθη τὸ ὀθωμανικὸν τέμενος 'Αἰδάζ-τζαμησῆ¹⁾. Ἔνεκα τοῦ ὕψους τῶν ἀνακτόρων, ταῦτα ἐβλάπτοντο ἀπὸ τὰ πετροβόλα μηχανήματα τῶν ὀθωμανῶν κατὰ τὴν τελευταίαν ἄλωσιν.

Ἐκ τοῦ ὑποστέγου τούτου δωματίου τοῦ πύργου ἐξέρχεται τις ἐπὶ τοῦ περιβόλου τοῦ 'Αἰδάζ-τζαμησῆ, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ Ἑγρή-καπῆ, πλησίον τῆς μεγάλης πλατάνου.

Ἐρχομαι τώρα νὰ ζητήσω ἐντὸς τοῦ Ἡρακλείου τείχους τὸν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφῶν συχνάκις ἀναφερόμενον πύργον τοῦ Ἀνεμᾶ.

Πρῶτον ἀφηγοῦμαι τὰ ὅσα περὶ τοῦ πύργου τούτου διηγοῦνται οἱ Βυζάντιοι. Πρώτη ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἀναφέρει τὸν πύργον τοῦτον, λέγουσα²⁾: «Πύργος δὲ ἦτο πλησίον τῶν ἐν Βλαχέρναις ἀνακτόρων, ὁ τοῦ Ἀνεμᾶ καλούμενος, ὁ ὁποῖος ὥσπερ κληρονομίαν ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην, διότι πρῶτος ὁ Ἀνεμᾶς ἐκλείσθη σιδηροδέσμιος, καὶ πολὺν ἐν αὐτῷ διέτριψε χρόνον.» Ταῦτα συνέδησαν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, πατὴρ τῆς Ἀννης, αὐτοκρατορήσαντος ἀπὸ τοῦ 1081 μέχρι τοῦ 1118³⁾. Ὁ πατὴρ τοῦ Ἀνεμᾶ «οὐδενὸς τῶν ἡλικιωτῶν ἡττώμενος ἐν τοῖς κατὰ τὰς μάχας ἀνδραγαθήμασι,» κατὰ τὸν Λέοντα τὸν Διάκονον⁴⁾, ἔπεσεν ἀνδρείως μαχόμενος κατὰ τῶν Σκυθῶν· κατήγετο δὲ ἐκ τῆς Κρήτης. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἐπεκράτησε τὸ ὄνομα τοῦ πύργου. Δὲν εὗρήκα εἰς ἀρχαιοτέρους συγγραφεῖς οὐδεμίαν μνησίαν τοῦ πύργου τούτου.

Μετὰ δὲ τὸν Μιχαὴλ Ἀνεμᾶν, συγχωρηθέντα καὶ ἐξελθόντα τῆς εἰρκτῆς, ἐφυλαχίσθη ἄλλος ἀποστάτης, Γρηγόριος ὁ Δοῦξ τῆς Τραπεζοῦντος⁵⁾.

Περὶ τὰ τέλη τῆς αὐτῆς ἑκατονταετηρίδος, τὸ πρῶτον ἔτος τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἰσακίου Ἀγγέλου (1185), κατεσπαράχθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῆς Κ/πόλεως Ἀνδρόνικος ὁ αἰμοχαρὴς καὶ θηριώδης τύραννος. Τὸν θάνατον αὐτοῦ διηγεῖται ὁ Χωνιάτης⁶⁾. «Εἶχε τοίνυν τοῦτον ἢ τοῦ Ἀνεμᾶ λεγομένη φρουρὰ δυσὶ πα-

¹⁾ Τὸ τέμενος τοῦτο εἶναι ἴδρυμα τοῦ Καδῆ ἀσκέρ τῆς Ρούμελης, 'Αἰδάζ ἐφένδη, ἀποθανόντος τὸ 994 τῆς Ἑγείρας, 1586, Μ. Χ. Ἐντὸς τοῦ τεμένους οὐδὲν Βυζαντινὸν λείψανον ὑπάρχει. Ἀνηγέρθη δὲ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων. Ὅρα Χαδικάτοῦλ-τζεδαμῆ, ἐν Κ/πόλει, Τόμ. α', σελ. 147. ²⁾ Βιβλ. IB'. σελ. θ'. Κωνστ. Πατρ. σελ. 11. ³⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 363. ⁴⁾ Σελ. 153. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 749, μνημονεύει «Βαρδάνιον τὸν σπαθάριον, τὸ ἐπὶ κλην Ἀνεμᾶν.» Μ. Γλυκᾶς, σελ. 622.

⁵⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 584. Κ/πολις Πατρ. σελ. 11. Περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Ἀνεμᾶ, πρβ. Γ. Κεδρηνόν, Τόμ. Β'. σελ. 340. ⁶⁾ Σελ. 455. Πρβ. καὶ τὸν Ἐφραίμιον, στίχ. 5499.

χείαις ἀλύσει τὸν ὑψιτενὴ βάρουμενον τράχηλον, ὑφ' ὧν οἱ ἐν δεσμωτηρίοις σιτούμενοι λέοντες μετὰ σιδηρέων κλοιῶν συνέχονται καὶ πέδαις τοὺς πόδας καχούμενον· ἐμφανισθεὶς δὲ οὕτως ἔχων καὶ παραστὰς Ἰσαακίῳ τῷ βασιλεῖ, ὕβρεσι βάλλεται, κατὰ κόρρης ραπίζεται, τοὺς γλοῦτους ἐπικρούεται, τὴν γένυν τίλλεται, τοὺς ὀδόντας ἐκριζοῦται, τὴν κεφαλὴν ψιλοῦται τριχῶν, εἰς κοινὸν ἐκδίδεται παίγνιον πᾶσι τοῖς συνελθοῦσιν.—ἔπειτα τὴν δεξιὰν χεῖρα πελέκει ἀποκοπεῖς παραρριπτεῖται αὐθις τῇ αὐτῇ φυλακῇ ἄσιτος, ἄποτος, ὑπ' οὐδενὸς μεταλαγχάνων τῆς οἴασουν κομιδῆς» ¹⁾).

Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης τετάρτης ἑκατονταετηρίδας, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, ὁ Καντακουζηνὸς διηγούμενος τὰς πονηρίας τοῦ μεγάλου Δουκὸς Συργιάννη, γράφει τ' ἀκόλουθα ²⁾· «Τοῦ Συργιάννη δὲ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου βασιλέως Ἀνδρονίκου, καθάπερ ἐφθημεν εἰπόντες, ἐν δεσμωτηρίῳ φρουρουμένου ὑπὸ κλοιοῖς, ἐπεὶ ὁ νέος βασιλεὺς Βυζάντιον ἔλων, τῆς ἀπάσης ἀρχῆς ἤδη ἐγκρατὴς ἦν, ὁ μέγας δομέστικος, Συργιάννη μνησθεὶς, καὶ πρὸς αὐτὸν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἔλθων, ἐπεὶ τὴν τε ἄλλην ἐπὶ τοῦ δεσμωτηρίου κακοπάθειαν, καὶ μάλιστα τὴν ἐπὶ τῶν κλοιῶν πιέζουσαν αὐτὸν ἐώρα, βασιλέως ἐδεήθη πρῶτον μὲν ἀφεθῆναι τῶν κλοιῶν, ἔπειτα δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ δεσμωτηρίου ἐνῶ ἐφρουρεῖτο, εἰς τὸν τοῦ Ἀνεμᾶ καλούμενον πύργον γυναικὶ καὶ τέκνοις συνδιάγειν.» Μετὰ τινα καιρὸν, «ἀπελύετό τε τῶν δεσμῶν ὁ Συργιάννης καὶ εὐμενείας ἀπήλαυε καὶ εὐποιᾶς τῆς παρὰ βασιλέως» ³⁾. Πολλὰ περὶ τοῦ Συργιάννη γράφει καὶ ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, ἐπιλέγων ⁴⁾· «Εὐθύς οὖν τὸν μὲν Συργιάννην εἶχε τὸ δεσμωτήριον.»

Μικρὸν μετὰ ταῦτα, συνέβησαν εἰς τὴν χριστιανικὴν ταύτην πόλιν, τὴν ἀενάως περὶ πίστewς καὶ εὐσεβείας ἐρίζουσαν, τ' ἀκόλουθα, τὰ ὁποῖα διηγεῖται ὁ Μιχαὴλ Δούκας ⁵⁾· «Ἐτύφλωσεν οὖν καὶ αὐτὸς (ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης) τὸν Ἀνδρόνικον, καὶ οὐ μόνον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην, νήπιον ὄντα καὶ μόλις ψελλίζοντα. Ἀντ' αὐτοῦ δὲ στέφει τὸν δεύτερον τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ βασιλέα Ῥωμαίων, τὸν Μανουήλ. Τὸν δὲ τρίτον, τὸν καὶ Θεόδωρον, δεσπότην Λακεδαιμονίας καθίστησι· τὸν δὲ τυφλὸν Ἀνδρόνικον μετὰ τοῦ παιδὸς Ἰωάννου καὶ τῆς γυναικὸς ἐγκλείστους ἐν τῷ πύργῳ τοῦ Ἀνεμᾶ καθείργουσι· διέτιαν δὲ ἐν φυλακῇ ἐγκλειστοὶ γενόμενοι, συνδρομῇ τῶν τοῦ Γαλατᾶ Λατίνων, ἀπὸ τοῦ πύργου ἐξέφυγον, καὶ οἱ Γενουῖται τοῦτον δεξάμενοι, ἤρξαντο ἀντιμάχεσθαι τοῖς πολίταις, προσωπεῖον κεκτῆμένοι τὸν Ἀνδρόνικον, καὶ πολεμήσαν-

¹⁾ Ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωάννης, ὁ καὶ Καλοῖωάννης καλούμενος, ἐγεννήθη περὶ τὸ 1156 ἐν τῇ φυλακῇ, συνοικουσῆς τῷ πατρὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 371.

²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 329. ³⁾ Αὐτόθι, σελ. 335. ⁴⁾ Τόμ. Α'. σελ. 363, 364. ⁵⁾ Σελ. 44, 45. «Ταῖς κατὰ τὰς Βλαχέρνας εἰρκταῖς ἐγκλείεται.» Γ. Παχυρ. Τόμ. Β'. σελ. 409. Προκῶπ. Τόμ. Γ'. σελ. 30, ὅπου μνημονεύει οἶκῆμα ἐν παλατίῳ κατὰγειον.

τες ἡμέρας ἱκανὰς πατὴρ πρὸς υἱὸν καὶ υἱὸς πρὸς πατέρα (τοῦτο τῆς Ῥωμαίων ἀπανθρωπίας καὶ τῆς πρὸς Θεὸν ἐχθρας), διὰ τῶν φρικωδεστάτων ὄρκων γενομένης παραβάσεώς ποτε εἰσιν ἐν τῇ πόλει Ἀνδρόνικος καὶ βασιλεὺς Ῥωμαίων ἀναγορεύεται· τὸν δὲ πατέρα αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Μανουὴλ καὶ Θεόδωρον ἐγκλείστους ὁ πύργος, ὃν αὐτὸς εἶχεν ὡς Τάρταρον, ὡς ὁ Ζεὺς τὸν πατέρα καὶ Κρόνον καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Πλούτωνα καὶ Ποσειδῶνα, ἐνδον κατεῖχε καὶ αὐτὸς τῆς βασιλείας ἀντεποιεῖτο· διετίαν οὖν καὶ αὐτοὶ ἐν τῷ πύργῳ γενόμενοι, ἀπέδρασαν συνεργία τινὸς ἀλάστορος, ὄνομα μὲν αὐτῷ Ἀγγελος, τῇ δὲ ἐπωνυμία διάβολος, καὶ μίγδην φέρων σὺν τῇ ἐπωνυμίᾳ τὸ ὄνομα, ἐκαλεῖτο διαβολάγγελος. Αὐτὸς τοίνυν ἐκβάλλων ἀπὸ τοῦ πύργου, εἴτε ἀγγέλου εἴτε δαίμονος τέχνη, ἐπέρασεν αὐτοὺς ἐμβάλλων ἐν ἀκατίῳ πέραν εἰς τὸ Σκουτάριον.»

Ταῦτα ἐν συντόμῳ εἶναι, ὅσα περὶ τοῦ πύργου τοῦ Ἀνεμᾶ διηγοῦνται οἱ συγγραφεῖς. Ἐχάλουν δ' αὐτόν καὶ δεσμωτήριον καὶ φρουράν τοῦ Ἀνεμᾶ. Τίς πρῶτος ἀνήγειρε τὸ δεσμωτήριον τοῦτο καὶ ποῦ ἦτο, ἀγνοοῦμεν. Κατὰ τὰ γραφόμενα τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ ἰδίως τοῦ Χωνιάτου, ἦτο ὁ πύργος οὗτος τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν τὸ δεσμωτήριον καὶ κατὰ τὸν Δούκαν, ζοφώδης ὡς Τάρταρος.

Ἐκ τῆς θέσεως τοῦ πύργου τούτου, πλησίον τῶν ἄλλων πύργων τοῦ Πενταπυργίου καὶ τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν, ἐχάλουν τοὺς πλησίον πύργους οἱ Βυζάντιοι Ἀνεμάδες. Λέγει ὁ Φραντζῆς¹⁾· «Ὁ δὲ βασιλεὺς θέλων καὶ μὴ θέλων, διὰ τὸν φόβον τοῦ Ἀμηνᾶ, τὸν δεσπότην κύριον Ἀνδρόνικον, τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τῶν ὀφθαλμῶν ἐστέρησε, καὶ ἐν τοῖς πύργοις τοῖς λεγομένοις Ἀδεμανίδες, πλησίον Βλαχερνῶν, ἐνέκλεισε.» Ταύτην τὴν λέξιν Ἀδεμανίδες, καθὼς καὶ τὴν τοῦ Λεονάρδου τοῦ Χίου Aveniades²⁾ διορθοῦσιν Ἀνεμάδες ὁ Χάμμερ³⁾ καὶ ὁ Κύριος Βυζάντιος⁴⁾. Κατὰ τὸν Χάμμερ, καθὼς ἦτο ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν τὸ Ἑπταπύργιον, οὕτω καὶ ὁ πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ἦτο δεσμωτήριον τῶν ἐπισήμων πολιτικῶν δεσμωτῶν.

Ὁ Γύλλιος, ἐπισκεφθεὶς τὴν Κ/πολιν ὀγδοήκοντα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν, δὲν ἀναφέρει τὸν πύργον τοῦ Ἀνεμᾶ.

Πρῶτος τῶν ἡμετέρων ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης Κωνσταντίας, διηγούμενος τὰ τῶν Βυζαντινῶν περὶ τοῦ δεσμωτηρίου τούτου ἱστορούμενα, λέγει⁵⁾· «Ὁ ῥηθεὶς

¹⁾ Σελ. 54. ²⁾ «Leunclavium in Pandectis histor. Turc. docet se a Zygomala didicisse Cpoli turres illas, quas Leonardus Chiensis in narratione expugnationis Cpoleos Aveniades appellat, vero nomine Anemanis turres vocari, et esse eas quae in arce Pentapyrgo, ad angulum urbis orientalem (γρ. Occidentalem), iuxta Blachernarum templum sita visebantur.»— Bullialdi notae ad M. Ducae historiam, σελ. 553. ³⁾ Von Hammer, τόμ. Β'. σελ. 418. ⁴⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, τόμ. Α'. σελ. 584. ⁵⁾ Αὐτ. σελ. 13. Ὁρ. καὶ σελ. 32.

μέγας πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ ἐτι ἴσταται πλησίον ταύτης τῆς γωνίας τῆς πόλεως, ἔχων κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀφορώσης πλευρᾶς του εἰς τὸ ἀγίασμα τῶν Βλαχερνῶν μίαν μεγάλην θυρίδα κάτω, καὶ μίαν ἑτέραν μικρὰν ἄνω.»—Ὁ δὲ Κ. Σκαρλάτος Βυζάντιος ¹⁾ ὑποθέτει ἐπίσης, ὅτι ὁ πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ εἶναι εἰς τοῦ παρὰ τὰς Βλαχέρνας Πενταπυργίου.

Ὁ παρὰ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου καλούμενος πύργος τοῦ Ἀνεμᾶ μετὰ δύο παραθύρων, εἶναι εἰς ἐκ τῶν τριῶν πύργων τῶν περικλειομένων ὑπὸ τοῦ Λεοντίου τείχους. Ὁ Κ. Ἐμ. Ἰωαννίδης μετὰ τοῦ ὁποίου συνεπεσκέφθη τὰ τεῖχη ταῦτα, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἄνω ὑπόστεγον δωμάτιον τοῦ πύργου τούτου δι' ὑψηλῆς κλίμακος ξυλίνης· ἐπὶ τοῦ θόλου εἶδε κίονα μαρμάρινον· κάτω δὲ ὑπάρχει ἕτερος θόλος καὶ κενόν, ἀνοίγον πρὸς τὰ ἔξω. Ὁ πύργος δὲν ἔχει ὑπόγεια ἀλλὰ ἐκτὸς τῶν φαινομένων τούτων, οὐδ' εἰσοδὸν ἄγουσαν εἰς ἄλλα μέρη.

Πλησίον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, πρὸς βορρᾶν, ἴσταται ἄλλος πύργος χαμηλότερος αὐτοῦ. Ἀμφοτέρους τοὺς πύργους τούτους περιζῶναι τεῖχος, ἔχον πέντε περίπου μέτρων ὕψος καὶ ἑπτὰ μέτρων εὖρος, ἐκ μεγάλων λαξευτῶν λίθων συγκεείμενον. Καλῶ τὸ τεῖχος τοῦτο περιζῶμα καὶ οὐχὶ κρηπίδα· διότι δὲν ἐδράζει ἐπ' αὐτοῦ ὁ πύργος, ἀλλ' εἶναι ἔργον μεταγενέστερον τῆς ἐγέρσεως τούτου.

Εἰς ὅλα τὰ τεῖχη τῆς Κ/πόλεως, ἔργον τοιοῦτον δὲν ἀναφαίνεται. Ἐνίοτε αἱ βάσεις τῶν πύργων καὶ τειχῶν ἐξέχουσι κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῶν παραθαλασσιῶν τειχῶν ²⁾· ἡ πρόθεσις τῶν τειχοδόμων ἦτο νὰ προφυλάξωσι τὰ τεῖχη ἀπὸ τὴν πολυκύματον νότιον θάλασσαν τῆς Προποντίδος. Εἰς τοιοῦτους πύργους οἱ κολοσσιαῖοι λίθοι εἶναι βάσεις καὶ ὄχι περίζωμα.

Διαφέρει δὲ καὶ ἡ λιθουργία τοῦ περιζώματος εἰς τοὺς δύο τούτους πύργους. Σήμερον ὅλον τὸ λαξευτὸν περικάλυμμα, τὸ ὑπὸ τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ἀφηρέθη ὑπὸ τῶν γειτόνων, ἐνῶ διασώζεται ἀχέραιον καὶ πανταχοῦ ἀκλόνητον τὸ τοῦ πλησίον βορείου πύργου. Λείψανά τινα ὑπὸ τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, διασωζόμενα μέχρι σήμερον, τεκμαίρουσι τὴν ἀτεχνον αὐτοῦ τειχοδομίαν. Διατί ἄρ' αὖτε τὸ περίζωμα τοῦτο;

Τὸ τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου περίζωμα δὲν ἦτο σύγχρονον τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ βορείου πύργου, οὔτε τοῦ αὐτοῦ τειχοδόμου ἔργον.

Ἐξετάζων τὰ τεῖχη πλησίον τοῦ περιζώματος τούτου, καὶ συλλογιζόμενος, τίς ἦτο ἡ πρόθεσις τῶν Βυζαντινῶν, ἀνεγειράντων τοιοῦτον ἐρυμνὸν περίζωμα εἰς μόνους τοὺς δύο τούτους πύργους, παρετήρησα ἐπὶ τῆς βορείου αὐτοῦ πλευρᾶς, τρία περίπου μέτρα ἄνω τῆς γῆς, θύραν τοξοειδῆ, ἡμίφρακτον διὰ μεγά-

Τὸ φρούριον τῶν Βλαχερνῶν ἐμπεριέχει τρεῖς πύργους ἐξ ὧν ὁ εἰς καὶ μείζων εἶναι ὁ τοῦ Ἀνεμᾶ πολυθρόλλητος. ¹⁾ Αὐτ. Τομ. Α'. σελ. 584. ²⁾ Τοιαῦται βάσεις ἐξέχουσαι φαίνονται μεταξὺ τῆς πύλης Ναρλῆ-καπὴ καὶ Ψαμάθου.

λων λίθων καὶ λίαν τεχνηέντως καὶ στερεῶς τειχοδομημένην. Λόγοι τινός, ἐργαζομένου εἰς τὸ ἐνώπιον τῶν δύο πύργων οἰκόπεδον, με παρώτρυναν νὰ εἰσέλθω εἰς τὰ καταγώγια ἐντὸς τοῦ πύργου, ὅπου, κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἀγροίκων ἐργατῶν, σῶζονται εἰκονίσματα, γράμματα χρυσᾶ καὶ σκευὴ ἐκκλησιαστικὰ ἀρχαιότατα. Δύο ἡμέρας μετὰ ταῦτα συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Κ. Α. Σγουρίδου, πλησίον κατοικοῦντος, τοῦ ὁποίου τὸν ἄοκνον ζῆλον πανδήμως διακηρύττω, ἐφωδιασμένοι με ξυλῖνας ἀναβάθρας, κηρία, χαρτίνους φανούς καὶ ράβδους, εἰσῆλθομεν εἰς τὴν ὁπὴν ταύτην, ἀμφοτέροι ἀγνοοῦντες ποῦ ἐμέλλομεν νὰ πορευθῶμεν καὶ εἰς τίνα βόθρον πιθανόν νὰ καταπέσωμεν. Διελθόντες τὴν εἰσόδον τοῦ περικώματος, μήκους Μ. 10, κυρτοὶ καὶ γονυπετεῖς δίκην ληστῶν νυκτιπόρων, εἰσῆλθομεν εἰς μικρὸν δωμάτιον πέντε τετραγωνικῶν μέτρων, θολωτὸν, ὑγρὸν, καὶ διὰ τῆς εἰσόδου μόνῃς φωτιζόμενον. Ἐκ δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, εἶναι δύο ὅπαι ἀψιδωταί. Κατὰ πρόσωπον μέγα ἄνοιγμα, ἡ μᾶλλον διαρρωγὴ, ἄγουσα εἰς μέρη ἄλλα. Διὰ τῆς ἐκ δεξιῶν ὁπῆς μόλις ἐχώρει ἰσχνοῦ ἀνδρὸς σῶμα· διὰ ταύτης ῥίψαντες πέτραν, ἠκούσαμεν τὸν κρότον αὐτῆς πιπτούσης ἐντὸς ὕδατος. Κύψαντες δὲ ἐντὸς τῆς ὁπῆς εἶδομεν φωτιζόμενον ὑπὸ τῶν κηρίων μας μέγα καὶ θολωτὸν δωμάτιον, τοῦ ὁποίου τὸ κονίαμα ἦτο πανταχοῦ σῶον. Ὑπὸ τὴν ὁπὴν ἦτο μέγα καὶ στρογγύλον φρέαρ, τὸ ὁποῖον μετέπειτα καταμετρήσας ὁ Κ. Σγουρίδης, εὔρε βάθους Μ. 5, 50. Ἀνωθεν τοῦ φρέατος διὰ τοῦ θόλου τοῦ δωματίου εἰσῆρχετο ἀμυδρὸν φῶς ἐκ στρογγύλης ὁπῆς. Ἐντὸς τοῦ ὑπογείου τούτου ἐπερύγιζον νυκτερίδες ταραττόμεναι ἐκ τοῦ φωτός τῶν κηρίων. Εἰσελθόντες ἀκολούθως εἰς τὴν κατὰ πρόσωπον διαρρωγὴν, καὶ μετὰ προσοχῆς καὶ φόβου προβαίνοντες, ἐπιτηροῦντες καὶ τοὺς φανούς ἵνα μὴ εὐρεθῶμεν αἴφνης εἰς σκότος ἐπικίνδυνον, ἐπροχωρήσαμεν πρὸς τὰ ἄνω. Ἐκ δεξιῶν, εἶδομεν εἰσόδον κατωφερῆ, χωριζομένην μὲν ἄλλοτε διὰ τείχους εὐρυτάτου, κατάφρακτον δὲ σήμερον διὰ πετρῶν καὶ μέλανος ὑγροῦ χώματος. Ἀναβάντες εἴτα πρὸς τὰ ἄνω, διὰ κλίμακος ὁμοίας τῆς ἀγούσης εἰς τὰ κατηχούμενα τῆς Ἀγίας Σοφίας, καὶ ἐξετάζοντες τὰς ὁπὰς καὶ πολλὰς διαρρωγὰς τοῦ τείχους γενομένας πιθανῶς πρὸς ἀναζήτησιν θησαυρῶν, εἰσῆλθομεν αἴφνης εἰς ὡραίαν αἵθουσαν θολωτὴν, φωτιζομένην δι' ὁπῆς ἐπιμήκους, ἐν τῷ μέσῳ ἀρχαίου παραθύρου ἐπιτεχισθέντος. Μὴ γνωρίζοντες ποῦ εἴμεθα, ἐθέσαμεν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἄκρας τοῦ παραθύρου τεμάχιον λευκοτάτου χάρτου ὥς μετέπειτα γνῶρισμα. Καὶ τῷ ὄντι, ἀφοῦ κατέβημεν, ἐβεβαιώθημεν ἐκ τοῦ ῥηθέντος χάρτου, ὅτι ἡ θυρὶς αὕτη εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ βορείου πύργου φαινομένη ἐπιμήκης ὁπή. Ἐπὶ τοῦ θολωτοῦ ἐδάφους τῆς αἵθουσης ταύτης παρετηρήσαμεν τὴν στρογγύλην ὁπὴν, τὴν ὁποίαν κάτωθεν εἶδομεν φωτίζουσαν τὸ σκοτεινὸν ὑπόγειον, ἐν τῷ ὁποίῳ εἶναι τὸ ἄνω μνημονευόμενον φρέαρ. Ἐκ τῆς ὁπῆς ταύτης καταφαίνεται τὸ στερεὸν τοῦ θόλου, μείναντος ἀκλονήτου ἐπὶ τόσους αἰῶνας. Κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς θυρίδος, ἡ αἵθουσα εἶναι εὖρους Μ. 10, 60, μήκους Μ. 12, 15, καὶ ὕψους περίπου

Μ. 7. Εἰς οὐδὲν μέρος τῆς αἰθούσης ἀναφαίνεται ἵχνος τοῦ ἀρχαίου κονιάματος. Μικροὶ σωλῆνες πῆλινοι, τρίγωνοι καὶ τετράγωνοι καὶ μικραὶ ὀπαὶ καταφαίνονται εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ τείχους, ὑψηλὰ καὶ χαμηλὰ. Ἐπὶ τοῦ τείχους τῆς κλίμακος φαίνεται σωλὴν, τὸ φαινόμενον ἀεροφόρος, κατερχόμενος μέχρι τοῦ ὑπογείου δωματίου, ὅπου κατὰ πρῶτον εἰσῆλθομεν.

Ἐξήτασα τοὺς τοίχους τῆς αἰθούσης, ὅπου κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἐργατῶν, ὑπάρχουσι γράμματα χρυσᾶ· ἀνέβην διὰ ξυλίνης ἀναβάθρας μέχρι τοῦ θόλου, περιεργάσθην μετὰ προσοχῆς τοὺς λίθους ὅλους, οἵτινες ἔνεκα τοῦ σκότους ἐφαίνοντο ὡς ἐπιγεγραμμένοι, πλὴν οὐδὲν εἶδον. Ἡ πλάνη προῆλθεν ἐκ τῆς ὀφews τῶν γυμνῶν λίθων, πανταχοῦ ἐξεσμένων πρὸς συγκόλλησιν τοῦ κονιάματος. Περὶ τῶν γραμμάτων τούτων συνδιαλεγόμενος ἔπειτα μετὰ τῶν γειτόνων ἐργατῶν, ἔμαθα ὅτι τοιαῦτα καὶ πολλὰ πλειότερα διεθρυλλοῦντο, ὅτι τὰ εἶχον ἀκούσει καὶ οἱ ἴδιοι, διότι οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐτόλμησε ποτὲ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν ζοφώδη καὶ ἐπίφοβον τοῦτον πύργον.

Ἡ ἐπιτείχισις τοῦ παραθύρου εἶναι στερεὰ, προφανῶς Βυζαντινὴ, γενομένη πρὸ τῆς ἀλώσεως. Ἀφέθη φῶς ἱκανὸν διὰ τοὺς ἐνδαιτωμένους.

Προχωροῦντες πρὸς τὰ ἄνω, διὰ τῆς αὐτῆς κλίμακος, μετὰ βήματά τινα ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ πύργου, εἰς ὅπῃν τετράγωνον πεφραγμένην διὰ καταπακτῆς κιγκλιδωτῆς θύρας. Χόρτα σεσηπότα, τεμάχια ἀγγείων καὶ περιτρίμματα τοῦ μαγειρείου τεκμαίρουσιν, ὅτι οἱ ἄνω κατοικοῦντες μετεχειρίζοντο τὴν ὅπῃν ταύτην ὡς κοπροθέσιον.

Ἐπιστρέφοντες τώρα πρὸς τὰ κάτω, παρετηρήσαμεν εἰς τὴν κλίμακα πλησίον τῆς αἰθούσης ὅπῃν βλέπουσαν πρὸς μέγα σκότος. Φθάσαντες εἰς τὸ ἰσόπεδον δωματίου, ὅπου κατ' ἀρχὰς εἰσῆλθομεν, κατέβημεν τὴν κλίμακα. Ἀτυχῶς καὶ μετὰ λύπης τὸ λέγω, ἡ πρὸς τὰ κατώτερα μέρη τοῦ πύργου κάθοδος εἶναι κατὰφρακτος. Ἐπίσης κατὰφρακτος διὰ μέλανος χώματος εἶναι καὶ ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ εἰσοδος. Μὴ δυνάμενοι νὰ εὐρώμεν δίοδον ἄλλην εἰς τὴν πλευρὰν ταύτην τοῦ πύργου, μολονότι φαίνονται μεγάλαι ὀπαὶ ἄγουςαι εἰς ἄλλα μέρη, ἐπανήλθομεν εἰς τὴν πρώτην μας θέσιν καὶ ἐξετάσαντες καλῶς τὸ δωμάτιον τοῦτο καὶ πάσας ἐκ νέου τὰς εἰσόδους του, εἰσῆλθομεν εἰς τὴν ἐξ ἀριστερῶν ὅπῃν.

Δὲν λησμονῶ τὴν πρώτην θέαν τοῦ ἀληθοῦς τούτου Ταρτάρου· μετὰ προφυλάξεως καὶ σιγῆς ὁδεύοντες ἐντὸς τῆς ἀγνώστου ταύτης γῆς, κρατοῦντες ἕκαστος δύο κηρία, διέβημεν τὸν πρῶτον θόλον, ἀποροῦντες ποῦ εἴμεθα, ποῦ ἄγομεν, καὶ ποῦ μέλλομεν νὰ φθάσωμεν.

Στρέφοντες πρῶτον πρὸς ἀριστερά, πρὸς ὀλίγον φῶς χυνόμενον ἀπὸ μικρὰν διαρρωγὴν ἐκ μέρους ὑψηλοῦ, ἐφθάσαμεν εἰς τείχος, πέραν τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν διέξοδον εὐρήκαμεν. Ἐπανακάμπτοντες διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἐντὸς κοπρίων καὶ λάσπης ὑγροτάτης, διέβημεν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, ὅλας τὰς αἰθούσας ταύτας. Φθάσαντες εἰς τὴν τελευταίαν, ὅθεν ἐξοδος δὲν ἐφαίνετο, εἶδομεν εἰς γωνίαν

ὕψηλὴν, μικρὰν ὁπὴν πλήρη κοπρίων καὶ περιτριμμάτων, τὴν ὁποίαν ἐπεσκέφθη-
μεν διαβάντες δια λάσπης δυσωδεστάτης. Ἐκ τῆς ὁπῆς ταύτης ἀνεβλέψαμεν
καὶ εἶδομεν τὸν λάμποντα οὐρανόν.

Ἐπιστρέφοντες ἐντὸς τῶν αἰθουσῶν, ἠδυνήθημεν τώρα νὰ διακρίνωμεν τοὺς
θόλους τοὺς στεγάζοντας τὰ ὑπερύψηλα ταῦτα κτίρια. Μᾶς ἐφάνη τὸ ὕψος αὐ-
τῶν, Μ. περίπου 13. Ὁ μόνος ἐντὸς τοῦ σκότους τούτου ἀκουόμενος ψόφος ἦτο
τῶν ἄνωθεν σταλαττοουσῶν σταγόνων ὕδατος. Ἐπὶ τῶν τοίχων ἐφαίνοντο εἰς
πλεῖστα μέρη σταλακτοὶ ὄγχοι λευκότετοι καὶ παμμεγέθεις. Σωροὶ κοπρίων καὶ
σεσηπότην χόρτων ἐφαίνοντο εἰς γωνίας τινάς. Σκεύη μαγειρικά συντετριμμέ-
να, ὕαλινα καὶ πήλινα ἀγγεῖα ῥυπαρά, κατερρίπτοντο ἀπὸ τινος διαρρωγᾶς τοῦ
θόλου. Ὅλα ταῦτα μιγνύμενα μετὰ τοῦ καταρρέοντος δυσώδους ὕδατος καὶ
τοῦ μέλανος χρώματος, ἡ ἀπαίσιος ὕγρασία, ἡ θανάσιμος σιγὴ καὶ τὸ σκότος τὸ
ζοφῶδες μ' ἐπροξένησαν ἀληθὴ φρικίαν.

Τὰ διαχωρίζοντα τὰς αἰθούσας ταῦτα τείχη, ἀνυψούμενα μέχρι τῶν θόλων,
ἔχουσιν εὖρος Μ. 1, 50. Αἱ αἰθουσαι ὅλαι συγκοινωνοῦσι διὰ διόδων ἀψιδωτῶν
προσγείων, ἄνωθεν δὲ τούτων εἶναι ἄλλαι διόδοι ὑψηλότεραι καὶ ἐπὶ τούτων
ἄλλαι μικρότεραι. Ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν διαχωριζόντων τὰς αἰθούσας, ἄνωθεν
τῆς προσγείου διόδου, εἶναι μεγάλαι καὶ βαθεῖαι τετράγωνοι ὅπαι, ἅπασαι ἀντι-
κρύζουσαι ἀλλήλας, ὅπου ἐνεβάλλοντο δοκοὶ, ὑποκρατοῦσαι πάτωμα ξύλινον¹⁾.
Διὰ τοῦ πατώματος τούτου ἐχωρίζοντο αἱ αἰθουσαι εἰς ἄνω καὶ κάτω πάτωμα,
ἀμφότερα ἔχοντα ἱκανὸν ὕψος. Τὸ ἄνω πάτωμα ἐφωτίζετο ἀπὸ θυρίδας κατα-
φράκτους σήμερον. Τὸ ἰσόπεδον πάτωμα, τὸ ὁποῖον σήμερον προσεχώθη ἀπὸ
τόσων αἰώνων ἀκαθαρείαν, εἶχε βάθος πλειότερον, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰς θυ-
ρίδας, τῶν ὁποίων μόλις σήμερον φαίνεται τὸ ἥμισυ τῆς ἀψίδος.

Ἀμφιβάλλω ἂν Βυζαντινὰ κτίρια ἄλλα διετηρήθησαν τοσοῦτῳ ἀκέραια σῶα
καὶ ἄσχιστα, ὅσον αἱ ζοφῶδεις αὗται αἰθουσαι. Φαίνονται ὥς νὰ ἐτοιχοδομήθη-
σαν σήμερον. Τὰ τείχη εἶναι ἐκ λίθων μεγίστων καὶ πλίνθων τετραγώνων.

Περιβλέπων μετὰ προσοχῆς τὰ τείχη πασῶν τῶν αἰθουσῶν, εἶδον ὁπὴν μικρὰν
σκοτεινὴν εἰς τὸν ὀπισθεν τοῖχον. Θέσας τὴν ἀναβάθραν ἐπὶ τῆς ὁπῆς ταύτης,
μετὰ δυσκολίας εἰσῆλθον εἰς ἄλλο δωμάτιον, ἡ μᾶλλον διάδρομον ἐκτεινόμενον
ὀπισθεν ὅλων τῶν αἰθουσῶν. Εἶναι πλήρης χρώματος καὶ πετρῶν, πανταχόθεν κα-
τάφρακτος. Τὸ εὖρος αὐτοῦ Μ. 1,75, καὶ ὕψος Μ. 1,70. Ἐκ τῶν πολλῶν ἀψίδων,
μόλις φαινομένων ἕνεκα τοῦ ἐπισωρευθέντος χρώματος, εἶχεν ὁ διάδρομος οὗτος
πολλὰς διόδους. Ἀπὸ τὰς διαρρωγᾶς του καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐντετειχισμένων
λίθων φαίνεται ὁ τοῖχος παχύτερος τοῦ τοίχου τῶν αἰθουσῶν. Ἀμφότεραι αἱ
ἄκραι εἶναι πεφραγμέναι, ὥστε δὲν δύναμαι νὰ εἶπω πόθεν εἰσῆρχοντο ἡ ἐξῆρ-

¹⁾ Ταύτας τὰς ὁπὰς πρῶτος παρατήρησεν ὁ μετ' ἐμοῦ ἐπισκεφθεὶς τὰς αἰθούσας ταύ-
τας Κ. Ι. Α. Κοντόσταυλος.

χοντο οἱ διαβάται. Ἐντὸς τοῦ διαδρόμου τούτου, φρονῶ ὅτι περιεφέροντο οἱ περιφρουροῦντες τοὺς δεσμώτας.

Πρὶν ἐξέλθωμεν, κατεμέτρησα μετὰ τοῦ Κ. Σγουρίδου τὸ μῆκος τῶν αἰθουσῶν. Εἶναι ὅλαι δώδεκα τὸν ἀριθμόν. Ἐκάστης τὸ μῆκος Μ. 9,25, τὸ δὲ εὖρος Μ. 3,70. Τὸ πᾶχος τοῦ διαχωρίζοντος τείχους Μ. 1,53. Ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν μῆκος τοῦ κτιρίου Μ. 61, 23. Ὅλον δὲ μέτρα τετραγωνικὰ 566, 37.

Διὰ φροντίδος τοῦ Κ. Σγουρίδου ἡδυνήθην νὰ ἐξετάσω καὶ τὰ κτίρια ταῦτα ἐκ τῶν ἀνω ἐπάλξεων τοῦ πύργου.

Γνωρίσας τὸν Ὀθωμανόν, τὸν κύριον τοῦ ἐπὶ τῶν αἰθουσῶν φαινομένου οἰκίσκου, εἰσῆλθον εἰς τὸν κῆπον αὐτοῦ, καὶ ἀνέβην ἐπὶ τοῦ θόλου τοῦ πύργου. Ἐδῶ εἶδον τὴν στρογγύλην ὁπῇ κεκλεισμένην διὰ σιδηρᾶς πλαχῆς, πλησίον δὲ αὐτῆς τὴν καταπακτὴν κιγκλιδωτὴν θύραν καλύπτουσαν τὴν ἐπὶ τοῦ πύργου ἄνοδον. Ἐμάθομεν ἀπὸ τοὺς περιοικοῦντας Ὀθωμανοὺς καὶ τὸν ἱμάμην τοῦ Ἀϊδᾶζ-τζαμησῆ, ὅτι ὑποκάτω εἶναι ὑπόγεια κενὰ, κτίρια τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, σκοτεινὰ, ἐκτεινόμενα μέχρι τῆς Ἀγίας Σοφίας. Δὲν ἐκρίναμεν φρόνιμον ν' ἀναγγείλωμεν ὅτι εἵχομεν ἤδη ἐπισκεφθῇ τὰ κτίρια ταῦτα.

Ἐπὶ τῶν θόλων τῶν αἰθουσῶν, ὀπισθεν τοῦ πύργου, εἶναι κῆπος περικαλλέστατος, ἔχων ἐν τῷ μέσῳ δεξαμενὴν πλήρη ὕδατος, πληρουμένην ἐκ γειτονικῆς τιнос κρήνης· φύονται ἐντὸς τοῦ κήπου ἡδύοσμα ἄνθη, κάρπιμα δένδρα καὶ μεγαλόκλαδος συκῇ. Ἀπὸ τὸν κῆπον τοῦτον εἰσῆλθομεν εἰς τὸν περίβολον τοῦ Ἀϊδᾶζ-Τζαμησῆ, καὶ ἐκεῖθεν ὑπὸ τὸν θόλον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ὁδηγούμενοι ἀπὸ φιλόφρονα Ὀθωμανόν, Ἐγιοῦπ Ἐφέντη. Ὅπισθεν τοῦ πύργου τούτου, ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ τεμένου, ἀναφαίνεται ἡ ἀνοικτὴ ὁπῇ, τὴν ὁποίαν παρετήρησα εἰς τὴν τελευταίαν αἶθουσαν, ὁπῇ χρησιμεύουσα ὡς κοπροθέσιον τῶν περιοικούντων Ὀθωμανῶν. Πλησίον αὐτῆς ὑπάρχει καὶ ἄλλη, ἐκ τῆς ὁποίας καταρρίπτονται κόπρια εἰς τινὰς γωνίας τῶν αἰθουσῶν.

Ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν τειχῶν τούτων ἰστάμενος, κατεμέτρησα τὸ ὕψος Μ. 17, 25.

Δὲν ἦσαν κινστέρναι αἱ αἰθουσαι αὗται, διότι φαίνονται θύραι καὶ θυρίδες καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτῶν. Τὰ δὲ τείχη τῶν Βυζαντινῶν κινστερνῶν, στεγαστῶν καὶ ἀστέγων, ἦσαν πάντοτε τυφλά. Κινστέρνα ἀνώγειος εἶν' ἔργον σαθρόν, διότι σεισμοὶ καὶ ἐχθρικὰ πολεμικὰ μηχανήματα δύνανται ἀκόπως νὰ τὴν διαρρήξωσι καὶ κατεδαφίσωσι. Ἄν ἐχρησίμευον διὰ σταύλους ἢ καταλύματα ζώων εἰς χρῆσιν τῶν ἀνακτόρων, τότε τίς ἢ ἀνάγκη τειχῶν ὁμοίων τῶν περιφρουρούντων τὴν πόλιν;

Εὐτυχῶς διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πύργου τοῦ Ἀνεμᾶ, διεσώθη ἐπὶ τοῦ πύργου τούτου τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου¹⁾. Ἡγέρθη λοιπὸν ἡ ἀνεκαινίσθη

¹⁾ Ἰδ. ἐπιγρ. 5ην.

ἐπὶ τῆς ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἠγέρθη ἄνευ τοῦ περιζώματος. Ὅταν μετὰ ταῦτα κατηδαφίσθη τὸ ἀρχαῖον τεῖχος καὶ ἀνηγέρθησαν τὰ κτίρια ταῦτα διὰ δεσμωτήρια, ἀνηγέρθησαν τὰ παραπλήσια τείχη καὶ τὸ περίζωμα ἀρκετὰ στερεὰ, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν ἀπόδρασιν τῶν δεσμωτῶν. Νομίζω, ὅτι ἡ πρὸς τὰ δεσμωτήρια ταῦτα εἴσοδος ἦτο διὰ τοῦ πύργου τούτου, εἴτ' ἔξωθεν διὰ τῆς ὁπῆς, ὅθεν εἰσῆλθομεν, εἴτ' ἔσωθεν. Ἐνεκα τούτου περιεζώθη ἡ βᾶσις αὐτοῦ διὰ τοιούτου περιζώματος ἀκλονήτου μέχρι σήμερον, καὶ μέλλοντος νὰ ἴσταται διὰ πολλοὺς εἰσέτι αἰῶνας. Πρὶν εἰσέλθῃ τις εἰς τὸν προθάλαμον, παρατηρεῖ εἰς τὸ τεῖχος τῆς θολωτῆς διόδου, διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆλθομεν, δύο ὅπας τετραγώνους ἑκατέρωθεν πλησίον τῆς ἔσω θύρας, εἰς τὰς ὁποίας ἐμβαίνουν σιδηροὶ μοχλοὶ, κωλύοντες τὸ ἐκ τοῦ ἐνδοτέρου ἀνοιγма τῆς θύρας.

Ἰσαάκιος ὁ Ἀγγελος, ἀνεγείρας ἀκολούθως τὸν ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ καλούμενον πύργον, περιέζωσε καὶ αὐτὸν μὲ περίζωμα πρὸς ἐναρμόνιον κόσμησιν τοῦ ὅλου.

Ἄν, καθὼς νομίζω, ἡ εἴσοδος εἰς τὰς αἰθούσας ἦτο ἐκ τοῦ πύργου τούτου, ἀνάγκη ἦτον αὕτη νὰ διαχωρισθῇ ἀπὸ τὸ ἐπίλοιπον μέρος τοῦ πύργου καὶ χρησιμεύῃ πάντοτε ὁ ἐπίλοιπος πύργος ὡς φρούριον καὶ προμαχῶν κατὰ τῶν πολιορκούντων ἐχθρῶν. Ποτὲ τεῖχος ἢ πύργος τῶν χερσαίων τειχῶν δὲν ἀφιερῶθη εἰς ἐκκλησιαστικὰς ἢ ἰδιωτικὰς ἀνάγκας. Ἦσαν πάντοτε προμαχῶνες καὶ ἐνδειατῆματα στρατιωτῶν. Ὅθεν καὶ ὁ πύργος οὗτος διὰ παχυτάτου τοίχου χωρίζεται ἀπὸ τὴν κλίμακα, καὶ μένει ὁ προθάλαμος δωμάτιον ἀκοινώνητον μετὰ τῶν ἐνδειατῆμάτων τῶν στρατιωτῶν. Ἐν τῷ πύργῳ τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου δὲν ἠδυνήθην νὰ εἰσέλθω.

Ταῦτα εἶναι ὅσα σήμερον φαίνονται ἐντὸς τοῦ σκοτεινοῦ καὶ ἀφανοῦς τούτου κτιρίου. Εἰς οὐδὲν μέρος αὐτοῦ δὲν εὗρήκα οὐδ' ἐπιγραφὴν οὐδὲ κόσμημα ἀρχιτεκτονικόν. Πιθανὸν περαιτέρω ἐξέτασις καὶ ἀνόρυξις τῶν πρὸ αἰώνων ἐπισωρευθέντων χωμάτων θέλει φωτίσει τὰς ἐξόδους καὶ εἰσόδους τοῦ κτιρίου. Τὴν περιγραφὴν ταύτην προσμαρτυροῦσι καὶ οἱ Κύριοι Ἰωαννίδης, Βαφειάδης, Καμάρας καὶ Σαλβάγος, μετ' ἐμοῦ συνεπισκεφθέντες τὸν πύργον τοῦτον.

Ταῦτα, κατ' ἐμὲ, εἶναι τὰ πολυθρύλλητα καὶ πρὸ πολλοῦ ζητούμενα δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ, ὅπου ἄλλοτε ἠκούοντο αὐτοκρατόρων ἐκτυφλωθέντων οἱ γόοι καὶ αὐτοκρατειρῶν οἱ κλαυθμοί.

Τὸ Λεόντιον τεῖχος περιγράφω κατωτέρω, ἐν τῇ μελέτῃ τῆς τετάρτης ἐπιγραφῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΩΝ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΤΕΙΧΩΝ.

Πολλὰς ἐπιγραφὰς ἀνέγνωσα ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν καὶ πύργων, τῶν ὁποίων οὐδεμίαν μνησίαν εὐρίσκομεν εἰς τοὺς χωρογράφους τῆς Κ/πόλεως. Οἱ μὲν ξένοι, ἀκάματοι καὶ φιλομαθεῖς, διὰ βασιλικῆς ἀδείας πανταχοῦ περιήρχοντο, ἀκωλύτως ἐπισκεπτόμενοι τείχη καὶ εὐκτήρια, εἰς ἡμᾶς ἄδυτα. Ἡμεῖς δὲ τότε βαθὺν λήθαργον ὑπνώττοντες, ἀφήκαμεν τὰ πάτρια εἰς ξένους, ὑπομείναντες μετὰ ψογεῖας ἀναλγησίας τὴν ὑπὸ τῶν ξένων σφαλερὰν πολλάκις διδασκαλίαν τῶν ἡμετέρων. Ταῦτα λέγω, διότι ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος, ἐκ τοιούτων συγγραφῶν ἀρούμενοι, κατέγραψαν πολλὰς ἐπιγραφὰς τῶν χερσαίων τειχῶν, τὰς ὁποίας δὲν ἀνέγνωσαν οἱ ἴδιοι ⁴⁾.

Χάριν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, ἐφρόντισα ν' ἀναγνώσω καὶ καταγράψω πάσας τὰς ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν ἐπιγραφὰς. Πιθανόν τινες μὲ διέφυγον. Δὲν καταγράφω εἰς τὴν μελέτην ταύτην, παρὰ τὰς ὑπ' ἐμοῦ ἀναγνωσθείσας. Τούτων τινὲς ἤδη κατεχωρίσθησαν εἰς τὸν 4ον τόμον τοῦ Βοιχίου. Παρεκινήθην δὲ σήμερον νὰ ἱστορήσω τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας, διότι πιθανόν τὰ χερσαία τείχη τῆς Κ/πόλεως, θαυμάσια λείψανα τῆς μεγαλουργίας τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, νὰ ὑποστῶσι τὴν τύχην τῶν ἐν Γαλατῇ σήμερον κατεδαφιζομένων τειχῶν, καὶ ἀπωλεσθῶσι διὰ παντός τὰ πολύτιμα ταῦτα ἱστορικὰ ὑπομνήματα.

Τῷ 1868, τρία ἔτη μετὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἄνω παραγράφου, μέγα μέρος τοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους, καὶ ἀμύπητοι πύργοι, μέσον τῆς πύλης τοῦ Πέμπτου καὶ τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, κατηδαφίσθησαν διὰ σφηνῶν καὶ πυρίτιδος. Ἡ πτώσις τῶν κολοσσιαίων τούτων πύργων κατέσειε τὰς πλησίον συνοικίας. Ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἀνήγειραν οἱ Ὀθωμανοὶ σχολεῖον περιφανές, ὁπισθεν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τεμένους Σελιμιέ. Ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τούτων, εὗρηκα τρεῖς ἐπισημεῖας ἐπιγραφὰς καὶ ἄτεχνά τινα κοσμήματα, ἅπαντα τὴν σήμερον ἀπωλεσθέντα.

Πρὸς βορρᾶν καὶ πλησίον τῆς πύλης τοῦ Πέμπτου, ἐσώζετο μέγας πύργος, ὅστις ἀντὶ χιλίων γροσίων ἐπωλήθη συγχρόνως εἰς πολυτάλαντον Ὀθωμανόν, προτιθέμενον νὰ οἰκοδομήσῃ λίθινον μέγαρον. Ἐκ τῶν θεμελίων τοῦ πύργου τούτου ἀνωρύχθησαν ἀμύπητα μάρμαρα ἐπιμήκη καὶ κυβικά, τῶν ὁποίων δώδεκα ἦσαν ἐνεπίγραφα. Ταύτας τὰς ἐπισημεῖας ἐπιγραφὰς τῶν καλουμένων Φοιδεράτων ἀντεγράψαμεν ἐγὼ καὶ ὁ Κ. Κωνσταντῖνος ΣΤ. Καραθεοδωρῆς. Ἐκ τῶν τοσούτων ἐπιγραφῶν, κεχωσμένων ἐν τῷ πύργῳ τούτῳ, εἰκάζω ὅτι ἐδῶ

⁴⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 106. Χάμμερ C/polis ἐν τῷ τέλει τοῦ Α'. τόμου.

πλησίον ἦσαν τῶν ξένων δορυφόρων τῶν βασιλέων οἱ τάφοι, τοὺς ὁποίους οἱ Βυζάντιοι ἐσύλησαν ἐν τῇ ἀνεγέρσει τοῦ πύργου. Ἀτυχῶς, τὰ μὲν μάρμαρα, μετακομισθέντα ἀλλαχόσε, ἐλαξεύθησαν ἐκ νέου, αἱ δὲ ἐπιγραφαί, ἐπιμελῶς ἀντιγραφεῖσαι, ἐγιναν παρανάλωμα τῆς φρικαλέας πυρκαϊᾶς τοῦ 1870. Μετά τινα καιρὸν ἡ κατεδάφισις τῶν τειχῶν ἔπαυσε.

Αἱ αὐτοκρατορικαὶ ἐπιγραφαὶ εἶναι ἅπασαι ἐντετειχισμέναι κατὰ πρόσωπον τῶν τειχῶν πύργων καὶ πυργίων εἰς τὰ ἐπιφανέστατα αὐτῶν μέρη. Μία μόνη, ἡ τοῦ ιδιώτου Μανουήλ Ἰάγαρι¹⁾, εἶναι ὑπὸ αὐτοκρατορικὴν ἐπιγραφὴν, ἀλλ' ἡ ἐντείχισις μὲ φαίνεται νεωτέρα.

Πρώτιστόν μου μέλημα εἶναι νὰ μάθωσιν οἱ ἀρχαιολόγοι τὴν θέσιν ἐκάστης ἐπιγραφῆς. Θέλω προσπαθήσει, ὅσον τὸ κατ' ἐμέ, νὰ καταδείξω τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν τῶν ἐπιγραφῶν τούτων.

Ἀρχομαι ἀπὸ τὰ τεῖχη τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ προβαίνω πρὸς τὴν Προπαντίδα.

Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τοῦ Λεοντίου τεύχους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΠΡΩΤΗ.

Ἐπὶ διαζώματος μαρμαρίνου κατὰ πρόσωπον τοῦ πρώτου γωνιαίου πύργου.

† ΕΝΕΟΥΡΓΙΟΗΟΠΥΡΓΟΣΤΟΥΑΓΙΟΥΝΙΚΟΛΑΟΥΕΚΘΕΜΕΛΗΩΝ
ΕΠΙΡΟΜΑΝΟΥΤΟΥΦΗΛΟΧΡΙΣΤΟΥΔΕΣΠΩΤΟΥ †

† ἐνεουργ(ή)θη ὁ πύργος τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἐκ θεμελ(ι)ων
ἐπὶ Ρ(ω)μανοῦ τοῦ φ(ι)λοχρίστου Δεσπ(ό)του †

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι λίαν διδακτικὴ. Λέγει ὁ Κωδινός²⁾: «Τὰ Βασιλίδου δ' Ἅγιος Νικόλαος, οἶκος ἦν Πατρικίου Βασιλίδου καλουμένου καὶ κοιαιςορός τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ.» Κατὰ τοὺς Βυζαντίους, πλησίον τῶν Βλαχερνῶν ἦσαν δύο Ἐκκλησίαι, ἡ τῆς Ἀγίας Θέκλης καὶ ἡ τοῦ Ἀγίου Νικολάου³⁾. Κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν⁴⁾, «Παρὰ τὴν πύλην τῶν Βλαχερνῶν ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου

¹⁾ Ἐπιγρ. 17η. ²⁾ Σελ. 125. ³⁾ Κ/πολις Πατρ. καὶ Βυζαντίου. ⁴⁾ Βιβλ. Γ'.

Νικολάου ὁ ἐν τοῖς Βασιλίδου τοῦ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πατριχείου καὶ κοιαίστορος». Λέγει δὲ καὶ τὸ Πασχάλιον τὸ χρονικόν ¹⁾. «Ἐξῆλθον δὲ καὶ οἱ Ἀρμένιοι τὸ τεῖχος Βλαχερνῶν, καὶ ἔβαλον πῦρ εἰς τὸν ἐμβολὸν τὸν παρεκεῖ τοῦ Ἀγίου Νικολάου.»

Ἐκ τούτου εἰκάζω ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἦτον ἐδῶ πλησίον καὶ πιθανόν εἰς τὸν περίβολον τὸν περικλειόμενον ὑπὸ τοῦ Λεοντίου τείχους. Δὲν ἐννοῶ, πόθεν παρακινούμενος ὁ Λέων περιέβαλε διὰ τείχους τὸν περίβολον τοῦτον. Πιθανόν ἡ ἐδῶ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἦτο τότε, καθὼς καὶ τὴν σήμερον ὁ Ναὸς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, τόπος λατρείας καὶ ἀναψυχῆς τῶν Βυζαντινῶν. Φοβούμενος ὁ Λέων τὰς ἐπικειμένας ἐπιδρομὰς τῶν ἐχθρῶν, περιέκλεισε τὴν ἐκκλησίαν διὰ τοιούτου τείχους. Σήμερον, ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, οὐδὲν χριστιανικὸν ὑπάρχει ἐν μέσῳ τῶν πολλῶν τάφων ἐπισήμων Μουσουλμάνων, εἰμὴ τὸ φημιζόμενον ἁγίασμα τοῦ Ἀγίου Βασιλείου. Εἶναι δὲ τοῦτο μικρὸν λιθόκτιστον ἀνώγειον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου καταβαίνει τις διὰ δεκατέσσαρων πετρίνων βαθμίδων, μέχρι τοῦ διαυγεστάτου ἁγιάσματος, βάθους ἐνὸς μέτρου. Εἰς οὐδεμίαν γωνίαν, εἰς οὐδὲν μέρος τῶν τειχῶν δὲν ἀναφαίνονται ἰχνη χριστιανικοῦ εὐκτηρίου. Δένδρα καὶ ἄγρια φυτὰ καλύπτουσιν ὅλην τὴν γῆν ταύτην.

Ταῦτα λέγω, διότι ἐκ τῆς ἀνω ἐπιγραφῆς εἰκάζω, ὅτι ὁ πύργος παρωνομάσθη τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ἕνεκα τῆς συνοχῆς αὐτοῦ μετὰ τῆς ἐκκλησίας.

Πλησίον τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ἐν τοῖς Βασιλίδου, ἦτον ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Θεκλῆς. Ὁ ναὸς οὗτος εἶναι τὸ πλησίον τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν Ὀθωμανικὸν τέμενος, λεγόμενον Τοχλοῦ-Δεδε-Ἰβραχίμ ²⁾. Τὸν ναῖσκον τοῦτον βλέπει ὁ πορευόμενος ἐκ τῆς Ἐἰβάν-Σεράι πύλης πρὸς τὴν ἐσω πύλην τῶν Βλαχερνῶν. Οἱ Ὀθωμανοὶ, ἐνταφιάσαντες ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀγίου Νικολάου ὁμοθρήσκους τινὰς πεσόντας κατὰ τὴν ἀλωσιν, κατηδάφισαν καὶ ἀφῆρεσαν πᾶν ἶχνος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Νικολάου, εὐρισχομένης ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Λεοντίου τείχους. Χάριν δὲ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, καὶ ὄχι πρὸς ὀχύρωσιν τῆς πόλεως, ἀνήγειρε τὸ τεῖχος ὁ Λέων. Ἐκ τοῦ χώρου τούτου, ὑπὸ χαμηλὴν ὀπὴν, εἰσῆλθον εἰς τὸν πύργον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σώζεται ἡ ἀνω ἐπιγραφὴ, πύργον ὅμοιον πάντων τῶν ἄλλων. Ἀπὸ τὴν Ὀθωμανίδα, τὴν φυλάττουσαν τὰ μαυσωλεῖα, οὐδὲν ἠδυνήθην νὰ μάθω περὶ Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων. Μετ' εὐλαβείας διατηρεῖται τὸ ἁγίασμα τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, εἰς τὸ ὁποῖον σήμερον εἰσέρχονται καὶ προσεύχονται οἱ Χριστιανοί, ἀδρῶς κατὰ τὴν ἐξοδὸν αὐτῶν φορολογούμενοι ³⁾.

¹⁾ Σελ. 724. Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 193. ²⁾ Τοχλοῦ-Δεδε-Ἰβραχίμ-μυστζηδῆ.

³⁾ Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντίας (σελ. 52), περιγράφει τὸν χώρον τοῦτον τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ὡς ἀπαρτίζοντα μέρος τῶν πλησίον ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν. Προσθετεῖ δὲ ὅτι, ἕνεκα τοῦ μεγαλωνόμου μαυσωλείου, «ἡ εἰσόδος εἰς τοὺς ἡμετέρους κεκάλυται.» Ταῦτα ἐ-

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, δεσπύται ἐλέγοντο οἱ υἱοί, ἀδελφοί καὶ γαμβροί τοῦ αὐτοκράτορος· μετὰ καιρὸν δέ, ἐκαλοῦντο καὶ σεβαστοί. Δεσπύται ἐλέγοντο καὶ πολλοὶ ἄρχοντες τῶν θεμάτων, διότι ἦσαν ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γένους.

Ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ Ῥωμανὸς Λακαπηνὸς ἢ Λεκαπηνὸς, ἦτο γένους ἀσήμευ ἐξ Ἀρμενίας¹⁾· δὲν ἠδύνατο ὅθεν νὰ τιτλοφορῇται δεσπότης. Ὁ ἐγγονος αὐτοῦ, Ῥωμανὸς ὁ νεώτερος ἢ παιδίον²⁾ ἀπέθανε τῷ 963, ἐτῶν 24, βασιλεύσας ἔτη τρία καὶ μῆνας τέσσαρας· ἐστέφθη δὲ αὐτοκράτωρ εἰς ἡλικίαν ἑπτὰ ἐτῶν. Ἀποδίδω ὅθεν εἰς τὸν Ῥωμανὸν Τρίτον, τὸν Ἀργυρὸν ἢ Ἀργυρόπουλον, αὐτοκρατορήσαντα περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὸν ἐπιφανέστερον πάντων τῶν Ῥωμανῶν, τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πύργου τούτου. Περὶ τούτου λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος³⁾· «Ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον ἡ οἰκογένεια αὕτη ἐκέκτητο ἐν θήρᾳ τῇ νήσῳ τῷ φρούριον (πύργον) τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ὁπόθεν ἐξώσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1577.» Ἄν εἰς τινὰς φανῇ παράδοξος ἡ ἐκ θεμελίων ἀνέγερσις τοῦ πύργου τούτου, μετὰ παρέλευσιν δύο αἰώνων ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀνεγέρσεως ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου, λέγω ὅτι ἡ τειχοδομία ὅλη τοῦ τείχους τούτου εἶναι ὑποδεστέρα τοῦ Ἡρακλείου καὶ Θεοδοσιακοῦ.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου τετραμεροῦς διαζώματος, ἐπὶ τῆς νοτίου γωνίας τοῦ τείχους.

ΜΙΧΑΗΛ ΚΑΙ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΜΕΓΑΛΩΝ ΒΑΣΙ.

Μιχαὴλ καὶ Θεοφίλου μεγάλων Βασι(λέων)⁴⁾.

Ἐπεσε τὸ μάρμαρον τὸ ἐμπεριέχον τὰ τελευταῖα τέσσαρα γράμματα.

Ὁ Μιχαὴλ, αὐτοκράτορῃσας ἀπὸ τοῦ 820 μέχρι τοῦ 829, ἀνηγόρευσε πρὸ τοῦ θανάτου του, αὐτοκράτορα τὸν υἱὸν του Θεοφίλον. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεκαινίσθη τὸ τεῖχος. Ἐκ τούτου εἰκάζω, ὅτι ὁ Μιχαὴλ πιθανὸν συνειργάσθη εἰς τὴν ἀνακαίνισιν ὅλων τῶν τειχῶν ὁμοῦ μετὰ τοῦ υἱοῦ του Θεοφίλου, εἰς τὸν ὅποιον ὀφείλεται ἡ ἀνακαίνισις τῶν χερσαίων καὶ θαλασσίων τειχῶν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΤΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος, ὀλίγον ὑπεράνω τῆς προηγούμενης.

γραφὴ τὸ 1824. Ἐγὼ ὁμῶς, πολλάκις εἰσῆλθον καὶ ἀκωλύτως περιγῆθην ὅλα τὰ μέρη ταῦτα. ¹⁾ Κ/πολις Βυζ. Τόμ. Β'. σελ. 347. ²⁾ Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 349. ³⁾ Τόμος Β'. σελ. 357. ⁴⁾ Ὁ Μιχαὴλ πολλάκις ἐγράφετο Μέγας.—Πρὸς τοὺς ἀρ. 8,669 καὶ 8,670 τοῦ Βσιχίου.

+ Ε^Τ, ΣΤΑ +

Σ 6,000.—Τ'. 300.—Α'. 1.

Ἐτει 6,301· ἀφαιροῦντες τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ 5,508, ἔχομεν 793. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι παράτοπος, διότι τῷ 793 ὁ Λέων δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀνεγείρει τὰ τεῖχη ταῦτα. Τῷ 793 ἡτοκρατορεῖ Κωνσταντῖνος Φλάβιος ὁ ἕκτος. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἀνήκουσα εἰς ἄλλο τεῖχος, τυχαίως ἢ μᾶλλον ἀπὸ ἀγνωσίαν τῶν τειχοδόμων, ἐντειχίσθη εἰς τὸ μέρος τοῦτο. Ἡ ἐντειχίσις μὲ φαίνεται σύγχρονος τῆς προηγουμένης.

Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τεύχους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ νοτιωτέρου τῶν τριῶν πύργων, περικλειομένων ὑπὸ τοῦ Λεοντίου τεύχους.

MI \ ΝΑΝΤΟΚΡΑΤΟΙΟΣ

Μι(χαλ(το)ῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἐντὸς τεύχους πλινθίνου καὶ μακρόθεν εὐανάγνωστος, σχηματίζεται διὰ μικρῶν λιθίνων πλακῶν, ἐντειχισθειῶν ἐν καιρῷ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ πύργου. Τὰ δύο πρῶτα γράμματα εἶναι τοῦ Μιχαήλ. Κενὸν δὲ ὑπάρχει ἀρκετὸν διὰ τὰ ἐπίλοιπα.

Ὅτε Λέων ὁ Ἀρμένιος ἀνήγειρε τὸ τεῖχος αὐτοῦ, οἱ ἐντὸς περικλεισθέντες τρεῖς πύργοι τοῦ Ἡρακλείου τεύχους, ἰσοψεῖς μὲ τὸ ἔξω τεῖχος, ἐμειναν σχεδὸν ἄχρηστοι, διότι ἐχθροὶ ἠδύναντο νὰ πλησιάσωσι τὸ Λεόντιον τεῖχος ἀνευ κινδύνου ἀπὸ τοὺς μαχητὰς τῶν Ἡρακλείων πύργων. Πρὸς τοῦτοις, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, τὸ Λεόντιον τεῖχος εἶναι λεπτότερον τῶν ἄλλων τειχῶν μεθ' ἐνὸς πύργου. Ὑψωσαν λοιπὸν τοὺς ὀπισθεν τρεῖς πύργους, πανταχόθεν σήμερον φαινόμενους, καὶ ὑψηλοτέρους πάντων τῶν ἄλλων τοῦ Ἡρακλείου τεύχους. Φαίνεται δὲ ὅτι, μὴ δυναμένων τῶν θεμελίων νὰ βαστάσωσι βάρος πετρῖνου τεύ-

χους, ὑπερύψωσαν τοὺς πύργους διὰ λεπτοῦ πλινθοκτίστου τείχους. Εἰς οὐδὲν ἄλλο μέρος τῶν τειχῶν φαίνονται πύργοι πλινθόκτιστοι μέχρι κορυφῆς. Τοὺς πύργους τούτους ἐξήτασα ἀπὸ τὸν περίβολον τοῦ ἁγιάσματος τοῦ Ἀγίου Βασιλείου καὶ τὰς ἐπάλξεις ἄνω τῶν δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ. Τὸ πρόσγειον μέρος τῶν πύργων μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ Λεοντίου τείχους εἶναι διὰ λαξευτῶν λίθων χτισμένον, ἐντέχνως συνηρμοσμένων, μὲ μαρμαρίνους παραστάδας εἰς τὰς χαμηλὰς θυρίδας. Μέχρι τῆς σήμερον, ἀκλόνητοι εἶναι οἱ πύργοι οὗτοι. Νομίζω ὅτι ἡ μετέπειτα ὑπερύψωσις τῶν πύργων ἔγινε μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Λεοντίου τείχους, ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας Μιχαὴλ Φλαβίου τοῦ ἀνωτέρω, πατρὸς τοῦ Θεοφίλου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δὲν μνημονεύει τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Θεοφίλου, καθὼς ἡ δευτέρα, πιθανὸν ἀνήγειρε τοὺς πύργους τούτους, πρὶν ἀναγορεύσῃ αὐτοκράτορα τὸν υἱὸν τοῦ Θεοφίλου. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ τῆς δευτέρας μανθάνομεν, ὅτι οἱ πύργοι οὗτοι ἀνυψώθησαν καὶ τὸ Λεόντιον τεῖχος ἀνεκαινίσθη, ἀπὸ τοῦ 820 μέχρι τοῦ 829.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΠΕΜΠΤΗ.

Ἐπὶ μικρᾶς μαρμαρίνου πλάκῃς, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ πύργου τοῦ Ἀνεμᾶ, πλησίον τῆς συνοχῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

ΟΦΙΛΟΥ (Θεοφίλου).

Κατέπεσε τὸ μάρμαρον τὸ ἐμπεριέχον τὰ πρῶτα δύο γράμματα· ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐπὶ τοῦ πύργου, ἡδυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἀνηγέρθη ὁ πύργος συγχρόνως μὲ τὰ δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μανθάνομεν, ὅτι ὁ πύργος οὗτος, πρὸ χρόνων ἀνεγερθεὶς (829—842), μετεποιήθη ἀκολούθως πρὸς φύλαξιν τῶν δεσμωτῶν, καὶ περιεβλήθη μὲ τεῖχος ἐρυμνότατον. Ὁμοιάζει δὲ κατὰ τὴν τειχοδομίαν αὐτοῦ, πάντας τοὺς ἄλλους πύργους τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Τοῦτο βεβαίως γνωρίζομεν, ὅτι τὰ δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ δὲν μνημονεύονται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν παρὰ μετὰ δύο αἰῶνας. Πιθανὸν ἡ ἐπισκευὴ ἢ ἰδρυσις τοῦ πύργου τούτου ἦτο σύγχρονος τῆς ὅλης ἀνακαινίσεως τοῦ πενταपुरγίου, γενομένης ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου.¹⁾

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΚΤΗ.

Ἐπὶ διαζώματος μαρμαρίνου, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ πρώτου πύργου, πρὸς νότον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

¹⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 627.

† ΟΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΑΓΓΕΛΟΥ ΙΣΑΑΚΙΟΥ
ΠΥΡΓΟΣ ΕΚΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΣ. . . . ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΕΨΧΩΣ. †

[. . . .) ος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀγγέλου Ἰσαακίου
πύργος ἐκ παραστάσεως. . . . Βασιλείου ἑ(τέι) ,ΨΧΩΣ'.

6,696—Γέν. Χριστοῦ 5,508=1,188, τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας
τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

Ὁ μικρὸς οὗτος πύργος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐνετειχίσθη ἡ ἱστορικὴ αὕτη ἐπιγραφὴ, πρὸ τίνος καιροῦ κατέπεσε καὶ ἀνεκτίσθη χθαμαλώτερος. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐπὶ Βυζαντινοῦ τείχους, διότι ὁ πύργος δὲν κατέπεσεν ὅλος. Ἡ ὑπεράνω τῆς ἐπιγραφῆς τειχοδομία εἶναι προφανῶς τοῦ παρόντος αἰῶνος, διότι πάμπολλοι γείτονες ἐνθυμοῦνται τὴν κατάπτωσιν καὶ ἀνέγερσιν τοῦ πύργου.

Μεταξὺ τῶν λέξεων παραστάσεως καὶ Βασιλείου ἀφήκα κενόν τι εἰς τὴν ἄνω ἐπιγραφὴν, διότι δὲν ἠδυνήθην ν' ἀναγνώσω τὰ γράμματα· τὴν αὐτὴν δυσκολίαν ἐδοκίμασαν καὶ οἱ μετ' ἐμοῦ συνεπισκεφθέντες τὰ τεῖχη Κύριοι Ἰωαννίδης, Βαρειάδης καὶ Καμάρας. Πιθανὸν ἐπεγράφη τὸ ὄνομα ἢ ἀξίωμα τοῦ μνημονευομένου Βασιλείου.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ἐξιστοροῦσα τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πλησίον πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, εἶναι παράτοπος, διότι ὁ πύργος οὗτος, χθαμαλὸς, ἀφανὴς καὶ ἀχόσμητος, δὲν εἶναι ὁ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων μνημονευόμενος πύργος τοῦ Ἰσαακίου, ὑπὲρ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ὁποίου κατηδάφισε τόσα κτίρια καὶ συνέλεξεν ἀνακτόρων καὶ ἐκκλησιῶν ἡρειπωμένα κοσμήματα. Πιθανὸν ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, καθὼς πολλαὶ ἀλλαὶ τῶν τειχῶν, ἐν τῇ ἀνακαινίσει τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου ὑπὸ μεταγενεστέρων αὐτοκρατόρων, κατέπεσε καὶ ἐνετειχίσθη εἰς τὸν πύργον τοῦτον, πλησίον τοῦ τόπου, ὅπου ἀνηγέρθη ὁ πύργος τοῦ Ἰσαακίου. Βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ μνημονεύει τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου, καὶ ὄχι ἄλλον.

Ἡ λέξις παράστασις καὶ παρίστημι παρὰ τοῖς Βυζαντίοις σημαίνει τὸ ἡμέτερον ἐπιστάτῳ, καὶ κοινότερον παραστέκομαι· ὅθεν ἡ γραφὴ τῆς ἐπιγραφῆς «ἐκ παραστάσεως Βασιλείου,» ἐξηγεῖται, δι' ἐπιστασίας Βασιλείου. Λέγει ὁ Κωδινός ¹⁾· «Τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον τοῦ Κύρου, Κύρος πατρίκιος καὶ ἑπαρχος ἐκτίσεν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ, ὃς καὶ παρίστατο εἰς τὸ κτίσμα τοῦ χερσαίου τείχους, ὅτε ἐκτίζετο παρὰ τῶν δύο μερῶν.» Καὶ πάλιν λαλῶν περὶ τοῦ Ἰουστίνου καὶ Σοφίας ²⁾· «Μέσον δὲ τοῦ λιμένος, ἀνήγειρε τέσσαρας κίονας, ἐφ' ὧν ἕστησε τὰς δε τὰς στήλας. . . . καὶ Ναρσῇ τοῦ ἐκεῖσε παρισταμένου.» Περὶ δὲ τοῦ Βασιλείου τοῦ τέκτονος ἡ ἐπιστάτου, οὐδὲν γινωρίζω.

¹⁾ Σελ. 407. ²⁾ Αὐτόθι, σελ. 85.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΒΔΟΜΗ.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνου, μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου πύργου, πρὸς νότον τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ὑπὸ τὰς ἐπάλλξεις.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΝ ΧΩ ΤΩ
ΘΩ ΠΙΣΤΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΡΩΜΑΙΩΝ
Ο ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ
ΑΥΓΟΥΣΤΟΝ ΤΗ Δ ΛΟΡ.
ΤΟΥ ΣΜΘ ΕΤΟΥΣ.

Ἰωάννης ἐν Χ(ριστῷ) τῷ
Θ(ε)ῷ πιστὸς Βασιλεὺς
καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων
ὁ Παλαιολόγος κατὰ μῆνα
Αὐγουστον τῇ Δ'. (δευτέρα?)
τοῦ ,σϞμθ'. ἔτους.

6,949—Γεν. Χριστοῦ 5,508=1,441.

Πολλαὶ ἐπιγραφαὶ τοῦ πρωθυστεροῦ τούτου αὐτοκράτορος ἀναγινώσκονται ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν. Ὡς νὰ προησθάνετο ὁ αὐτοκράτωρ τὴν προσεγγίζουσαν πτῶσιν τοῦ Κράτους, ἐφρόντισε ν' ἀνακαινίσῃ πάντα τὰ χερσαία τεῖχη. Ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τοῦ Σουλτάν Μουράδ, τῷ 1422, πάμπολλα τεῖχη κατηδαφίσθησαν, κυρίως δὲ τὸ ἔξω τεῖχος μετὰ τῶν πυργίων αὐτοῦ. Τὰ πυροβόλα, τὰ ὁποῖα κατὰ πρώτην φοράν τότε ἐπληττον τὰ τεῖχη τῆς Κ/πόλεως, κατέδειξαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπὶ τὸ ἐρυμνότερον ἀνεγέρσεως αὐτῶν, διότι κατὰ τοῦ ἔξω τεύχους ἐπιπτον κυρίως αἱ σφαῖραι τῶν Ὀθωμανῶν. Διό, μετὰ τὴν ἄνω πολιορκίαν, αἱ ἐπάλλξεις ἀνυψώθησαν, καὶ πολλὰ μέρη τοῦ ἔξω τεύχους ἀνεκτίσθησαν δι' ἀψίδων. Εἰς ταῦτα ἀνενδότως κατεγίνετο ὁ Αὐτοκράτωρ, σπουδάζων συγχρόνως παντὶ σθένει, ἵνα ἐφελκύσῃ τὴν ἐπίζηλον συμμαχίαν τῶν ξένων. Τοσοῦτον δὲ ἐτύφλωτε τὸν Αὐτοκράτορα ἡ σπουδὴ ξένης ἐπικουρίας, ὥστ' ἀπεδήμησεν εἰς Εὐρώπην, οὐδόλως ἀναστέλλων τὸ μέγα ἔργον τῆς ἀνακαινίσεως τῶν τειχῶν.

Ἐνῷ δὲ τὴν περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τῶν τειχῶν σπουδὴν τοῦ Θεοφίλου πάμπολλοι συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν, οἱ ἱστορήσαντες τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας οὐδόλως μνημονεύουσι τῆς περὶ τῶν τειχῶν ἀνενδότητος φροντίδος τοῦ αὐτοκράτορος τούτου. Πάντων ἡ διάνοια ἐσκοτίζετο ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῶν ἐπισήμων γεγονότων τῆς ἀλώσεως.

Αἱ πλείότεραι ἐπιγραφαὶ τοῦ Αὐτοκράτορος τούτου φέρουσι χρονολογίαν. Θέλω δὲ παραβάλλει τὰς χρονολογίας ταύτας, μετὰ τὴν καταγραφὴν πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν.

Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται, αἱ πλείότεραι, μακρόθεν θεωρούμεναι, ἔχουσιν ἐντὸς τῶν γραμμάτων μικρὰς σρογγύλας ὁπὰς, τῶν ὁποίων τὸν σκοπὸν διὰ πολλὸν χρόνον δὲν ἐννόουν. Πάντα τὰ γράμματα εἶναι κατὰ γλυπτὰ καὶ λεπτά, καὶ ἐπομένως

δυσανάγνωστα εἰς τοὺς πλείοτους. Ἄνευ δὲ τηλεσκοπίου πολλὰ γράμματα οὐδόλως διακρίνονται. Μεταξὺ τῆς πύλης Σηλυμβρίας καὶ Ἑπτὰ Πύργων, ἡτύχησα ν' ἀνεύρω ἐπιγραφὴν τοιαύτην, τὴν ὁποίαν ἐκ τοῦ πλησίον ἀνέγνωσα. Εἶδον μετ' ἀπορίας, ὅτι γράμματά τινα ἦσαν εἰσέτι πλήρη ὕλης μεταλλικῆς. Ἀλλαχοῦ κόμματα τοῦ μετάλλου μ' ἐπίεισαν, ὅτι τὰ γράμματα ἐπληροῦντο μὲ μολύβδον, καὶ ὅτι αἱ φαινόμεναι ὅσαι ἦσαν πρὸς ἀσφαλεστέραν συγκόλλησιν τοῦ μετάλλου. Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ¹⁾ ἀφῆρεσα κόμματα τινα τοῦ μολύβδου. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὰ μέλανα γράμματα μακρόθεν διακρίνονται ἐπὶ τοῦ λευκοῦ μαρμάρου. Οἱ Βυζάντιοι πολλὰς αὐτοκρατορικὰς ἐπιγραφὰς ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν πύργων δὲν ἠδύναντο ποτὲ ν' ἀναγνώσωσιν, ἐνεκα τοῦ ὕψους καὶ τῆς ἐπὶ τῶν μικρῶν γραμμάτων συγκολλήσεως κονιορτοῦ.

Ἐπιγραφὴ ἄλλη (25η), τὴν ὁποίαν ἀκολούθως ἀναφέρω, φυλάττουσα μέγα μέρος τοῦ μολύβδου τῆς, μακρόθεν ἀναγινώσκεται.

Ταύτας τὰς ἐπιγραφὰς, τὰς πλείοτερας σήμερον γυμνὰς μολύβδου καὶ δυσαναγνώστους ἄνευ ὕλου, καλῶ ἐπιγραφὰς μολυβδωτάς. Δὲν γνωρίζω ἂν ἄλλοι συγγραφεῖς ἀναφέρωσι τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας ²⁾.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΟΓΔΟΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος μήκους Μ. 1,35, καὶ πλάτους Μ. 0,24, ὀπισθεν τοῦ δευτέρου πύργου ἀπὸ τὸν τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

+ ΘΥΣΩΚΕΝΡΔ

Ὁ Κύριος Βαφειάδης οὕτως ἀνέγνωσε τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην

ἔτει 6,825 Νοεμβρίου 4—1,317 Μ. Χ.

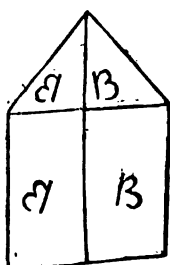
Ἐνετειχίσθη ἀναστρόφως, ἐν μέτρον περίπου ἄνω τῆς γῆς. Εὐρίσκεται εἰς τὸν κῆπον μικροῦ Ὀθωμανικοῦ εὐκτηρίου, πρὸς βορρᾶν τῆς πύλης Γυρολίμνης.

Κατὰ τὸ 1,317, ἐβασίλευεν εἰς τὸ Βυζάντιον Μιχαὴλ ἑννατος ὁ Παλαιολόγος, ἀποθανὼν τὸ 1,320. Ἡ ἐπιγραφὴ οὐδεμίαν ἱστορικὴν σημασίαν παρέχει. Οὐδεμίαν ἄλλην ἐπιγραφὴν εὗρηκα ἐπὶ τῶν τειχῶν τόσῳ πλησίον τῆς γῆς.

¹⁾ Ἐπιγρ. 32α. ²⁾ Μεταξὺ τῆς πύλης Γενί-καπὴ καὶ Κοντοσκαλίου ἐσώζετο, οὐ πρὸ μικροῦ ἐπιγραφὴ μολυβδωτὴ, μνημονεύουσα τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ πύργου ὑπὸ Γεωργίου, Λεσπότου τῆς Σερβίας, 1448. Μόρδτμανν, σελ. 199. Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὅλος ὁ μολύβδος κατέπεσε.

Ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΝΝΑΤΗ.

Μικρόν πρὸς βορρᾶν τῆς πύλης τῶν Ἀσωμάτων, ὅπου τὸ Θεοδοσιακὸν τεῖχος συνέχεται μετὰ τοῦ Ἡρακλείου, εἶναι ἕξ θυρίδες, ἀνήκουσαι πιθανῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἑννέα Ταγμάτων ἢ Ἀσωμάτων. Ἐπὶ τῆς πέμπτης πρὸς νότον εἶναι θυρεὸς, καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τὰ τέσσαρα Β, τὰ συνήθη σύμβολα τῶν Βυζαντίων. Βασιλεὺς Βασιλέων, Βασιλεύων Βασιλεύουσι. Τὰ γράμματα ταῦτα ἀναφαίνονται καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνου, ἐπὶ τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ πέμπτου πύργου ἀπὸ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Νικολάου

ΚΑΒΑΛΑΡΙΟΥ

Καβαλαρίου

ΤΟΥΑΓΑΛΟΝΟΣ

τοῦ Ἀγάλονος.

Ὁ Κουροπαλάτης ὀνομάζει Καβαλαρίους τοὺς ἵππεῖς σωματοφύλακας τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἡ λέξις εἶναι λατινικὴ τοῦ μεσαιῶνος (Caballus, ἵππος), γράφεται δὲ μὲ δύο λ. Καβαλάριος ἐλέγετο πολλάκις καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ σώματος. Καβαλάριος—ἑφιππος—«καβαλλαρίου διερχομένου τοῦ βασιλέως»¹⁾.

Τὸ ἐπίθετον Ἀγάλων εἶναι Βυζαντινόν. Σῶζεται παρ' ἡμῖν τὸ ἐπίθετον Ἀγάλος, καθὼς χειμὼν καὶ χειμὸς, γέρων καὶ γέρος.

Εἰκάζω ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ τῆς ἐντειχίσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου, ὅτι ὁ Νικόλαος οὗτος, ἢ ἐπεστάτησεν, ἢ ἰδίῳις ἀναλώμασιν ἀνήγειρε τὸν πύργον τοῦτον, καθὼς ἐξάγεται καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐπιγραφὰς εἰς ἄλλα μέρη τῶν τειχῶν. Οὐδὲν ἄλλο γνωρίζω περὶ τοῦ Νικολάου τούτου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΝΔΕΚΑΤΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος, ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ἐβδόμου πύργου ἀπὸ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου.

¹⁾ Κωδικοῦ, Περὶ ὀφφικίων, ὅρα καὶ αὐτ. σελ. 473.

ΤΟΝΤΟΥΘΟΥΜΕ τὸν τοῦ Θ(ε)οῦ μέ(γαν)

Ἐνετειχίσθη πλησίον τῆς γῆς, ἐπὶ ἀψίδος κλειστῆς εἰσόδου. Φαίνεται μέρος ἐπιγραφῆς, τυχαίως ἐκεῖ εὑρεθείσης καὶ ὑπὸ τῶν τειχοδόμων ἐδῶ ἐντειχισθείσης.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΩΔΕΚΑΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἐννάτου πύργου ἀπὸ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου. Ἐν-
τειχισμένη ἀναστρόφως, πλησίον τῶν ἐπάλξεων τῆς νοτίου πλευρᾶς.

ΩΝΔΕC (εὐσεβ)ῶν δεσ(ποτῶν) ¹⁾, ἡ (τ)ῶν δεσ(ποτῶν)

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΤΡΙΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ βορείου παραπυλίου πύργου τῆς πύλης τῆς Ἀδρια-
νουπόλεως.

ΤΙΝΗΠΟΛΙ τιν ἡ πόλι(ς) ²⁾

Ἐνετειχίσθη πλησίον τῆς γῆς, ὑπὸ γείσωμα πενιχροῦ παραπήγματος.

Ταύτας τὰς δύο ἀσήμεους ἐπιγραφὰς ἀντιγράψω, διότι πιθανὸν νὰ διαφωτί-
σωσιν ἀρχαιολόγους ἄλλους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ πετρίνου ἀνωφλίου τῆς πέμπτης Πύλης, μεταξὺ Ἀδριανουπόλεως
καὶ Ἀγίου Ῥωμανοῦ.

PORTARUMVALIDOFIRMAVITOMINEMUROS
PUSAEUSMAGNONONMINORANTHEMIO.

Portarum valido firmavit omine muros
Pusaeus magno non minor Anthemio.

Τῶν πυλῶν τὰ τεῖχη δυνατώτατα ἐστερέωσεν ὁ Πουσαῖος οὐκ ἐλάσσων τοῦ
μεγάλου Ἀνθεμίου (τέκτων).

Ἡ Λατινικὴ αὕτη ἐπιγραφὴ εἶναι λίαν δυσανάγνωστος. Φρονῶ δὲ, ὅτι μετὰ
καιρὸν ἶχνος αὐτῆς δὲν θέλει φαίνεσθαι, διότι ὁ λίθος εἶναι μέλας καὶ ὅσημέ-
ραι καταδιβρώσεται ἀπὸ τὰ καταρρέοντα ὕδατα. Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης,
λαλῶ πλατύτερον ἐν τῇ μελέτῃ τῶν Πυλῶν.

¹⁾ Ἐπὶ τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ τείχους τῆς ἐντὸς τῶν τειχῶν τούτων Ἑλληνικῆς ἐκκλη-
σίας τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἐνετειχίσθη πλάξ, ἀνήκουσα εἰς τὰ τεῖχη ταῦτα. [ΤΟΚΡΑΤ]
αὐ(τοκρατ)όρων, ἡ αὐ(τοκρατ)ορος. ²⁾ Πρβ. τὸν ἀρ. 8,749 τοῦ Βοικίου.

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἀναφέρει καὶ ὁ Κ Μόρδτμανν²⁾.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΠΕΜΠΤΗ.

ε—Κύ(ρε)(ριος. ?)

Ἡ ἐκ τῆς ἑσω πόλεως εἰσοδος εἰς τὸν Ὑγρὸν πύργον, ἔχει ἐκατέρωθεν καὶ παραστάδας, πλάκας λιθίνους λίαν ἐρυμνάς. Ἐπὶ τῶν πλακῶν τούτων ἐρείδεται ἡ ἀψὶς τῆς εἰσόδου. Τὸ ἄνω μέρος τῆς ἀριστερᾶς πλακὸς εἶναι τεθραυσμένον, φέρει δ' ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸν καὶ ἐκατέρωθεν διακρίνονται τὰ ἄνω τρία γράμματα. Ἄν καὶ μικρᾶς σημασίας ἱστορικῆς τὰ γράμματα ταῦτα, μανθάνομεν ὅμως ἐκ τούτων ὅτι ἡ εἰσοδος αὕτη διεσώθη μέχρι τῆς σήμερον καθὼς ἦτον ἐπὶ Βυζαντίων. Ἀνωτέρω περιέγραψα τὸ ρυάκιον τοῦ Λύκου καὶ τὸν Ὑγρὸν πύργον καὶ κατέδειξα τὸ ἐπίσημον τοῦ τόπου ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς τάφρου καὶ τῆς ἀλώσεως ἐν γένει.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΕΚΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ τετάρτου πυργίου ἀπὸ τὴν Πέμπτην πύλην.

+ ANEKAINICETOKASTRONOLONIΩΧΩAY
ΤΟΚΡΑΤΩΡΟΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣΕΤΕΙΣϷMA +

Ἀνεκαίνισε τὸ κάστρον ὅλον Ἰω(άννης ἐν) Χ(ριστ)ῷ αὐτοκράτωρ ὁ Παλαιολόγος ἔτει ϷMA'.

6,941—Γέν. Χριστοῦ, 5,508=1,433.

Τὰ γράμματα τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς εἶναι τὰ ἡμέτερα ἐκκλησιαστικά. Τὴν λέξιν κάστρον (φρούριον) συχνότατα μεταχειρίζονται οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, οἱ ὀλίγον πρὸ τῆς ἀλώσεως ἀκμάσαντες. Οὕτω σήμερον καλοῦσι καὶ οἱ Κ/πολίται τὰ τείχη. Κάστρον ἐκάλουν οἱ Βυζάντιοι ὅχι ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ παραθαλάσσια τείχη. Ἡ λέξις ἔμεινεν καὶ εἰς ἡμᾶς.

²⁾ Σελ. 209.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΕΒΔΟΜΗ.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πυργίου, ὀλίγον ὑπὸ τὴν προηγουμένην.

ΜΑΝΟΥΗΛΤΟΥΙΑΓΑΡΙ

Μανουήλ τοῦ Ἰάγαρι.

Τοῦ καταπτύστου τούτου ἀνδρὸς τὸ ὄνομα εἶναι πασιφανὲς εἰς πάντας τοὺς ἐκεῖθεν διαβαίνοντας. Σώζεται ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος καὶ εἶναι ἡ ἐπιφανέστερα πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν, ἔνεκα τοῦ μεγέθους τῶν γραμμάτων ¹⁾).

Καιρὸν τινα πρὸ τῆς ἀλώσεως, δύο μοναχοὶ, ὁ Μανουήλ Ἰάγαρις καὶ Νικόδημος ὁ Ῥόδιος, ἀνέλαβον τὴν ἀνακαίνισιν τῶν τειχῶν ὧν, ἔνεκα τῆς ἐπικειμένης ἐπιδρομῆς τῶν Ὀθωμανῶν. Πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ἔργου, ἐνετείχισεν ὁ Ἰάγαρις τὸ ὄνομά του ὑπὸ τὸν Αὐτοκράτορα Ἰωάννην. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν καὶ τὴν λεηλασίαν ἐκκλησιῶν καὶ οἰκιῶν, ἀνέσκαψαν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐβδομήκοντα χιλιάδας χρυσῶν νομισμάτων, τὰ ὅποια ἐσφετερίσθησαν καὶ κατέκρυψαν πρὸς ἴδιον ὄφελος οἱ δύο οὗτοι καταχρασταί.

Ὁ Νικόδημος, ταπεινότερος τοῦ Ἰάγαρι, δὲν συνεπέγραψε τὸ ὄνομά του ²⁾).

Τὸ ὄνομα Ἰάγαρι φαίνεται ξένον. Ἄν ἦτον Ἰάγαρις, τότε ἡ γενικὴ ἤθελεν εἶσθαι Ἰαγάρως, καὶ ὅχι καθὼς ἐπιγράφεται Ἰάγαρι. Περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου οὐδὲν πλεῖον γινώσκωμεν.

Ἐν τῇ κατεδαφίσει τῶν τειχῶν, μέσον τῆς πύλης τοῦ Πέμπτου καὶ τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ, κατέπεσεν ὁ πύργος οὗτος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνεγινώσκοντο αἱ ἄνω δύο ἐπιγραφαί, καὶ ἀγνοῶ ποῦ εὕρισκονται τὴν σήμερον.

Εἰς τινὰς πύργους, πρὶν φθάσωμεν εἰς τὴν Μελανδησίαν πύλην, φαίνονται ἐπιγραφαί, σχηματισθεῖσαι διὰ πλίνθων μεγάλων, ἐμβεβλημένων εἰς τὰ ἐπιφανέστατα μέρη τῶν πύργων καὶ πάντοτε κατὰ πρόσωπον· ἅπασαι ἀναμφιβόλως ἐξυμνοῦσι τοὺς αὐτοκράτορας καὶ εἶναι ἔργα ἴδια τῶν τειχοδόμων. Ὁ χρόνος διέβρωσε τὴν τίτανον, ὥστε πάμπολλαι πλίνθοι κατέπεσον. Τὰ μεταξὺ τῶν πλίνθων κενὰ δὲν διακρίνονται, διότι τὰ πλεῖστα ἐπληρώθησαν κονιορτοῦ. Ἡ σειρὰ τῶν γραμμάτων ἠφανίσθη, ἔνεκα τῆς κλίσεως καὶ διαρρωγῆς τῶν πύργων. Δὲν τολμῶ νὰ καταγράψω τὰ ὀλίγα γράμματα, τὰ ὅποια διὰ τηλεσκοπίου ἠδυνήθημεν ν' ἀναγνώσωμεν, ἐγὼ καὶ ὁ Κύριος Ἐμ. Ἰωαννίδης.

Εἰς τὸν δέκατον πύργον ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, πρὸς τὴν Μελανδησίαν, φαίνεται τόπος κενός, ὅπου ἄλλοτε ἦτον ἐντετειχισμένη πλάξ ἐνεπίγραφος.

¹⁾ Μνημονεύεται τῷ 1400, «κὺρ Μάρκος Παλαιολόγος ὁ Ἰάγαρις». Μ. καὶ Μ. Τομ. Β'. σελ. 497. ²⁾ Δεονάρδος ὁ Χίος—Φραντζῆς—Χάμμερ. Τόμ. Β'. σελ. 417.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Μελανδησίας πύλης (νῦν Μεβλεβή-
χανέ-γενι-καπουσου), καλουμένης ἐνίοτε καὶ πύλη τῆς Μελαντιάδος.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΟΓΔΟΗ.

Ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ νοτίου παραπυλίου πύργου τῆς Μελανδησίας
πύλης ἐπὶ λίθου τῆς Ἀπαμείας.

ΝΙΚΑΗΤΥΧΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΤΟΥΘΕΟ

ΦΥΛΑΚΤΟΥΗΜΩΝΔΕΣΠΟΤΟΥ.

νικᾷ ἡ τύχη

Κωνσταντίνου τοῦ θεο-

φυλάχτου ἡμῶν δεσπότου¹⁾.

Ἀδύνατον εἶναι νὰ εἰκάσωμεν, τίνα Κωνσταντῖνον μνημονεύει ἡ ἐπιγραφή
αὕτη. Φαίνεται ὅτι ἐντετειχίσθη κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ πύργου· ἐπειδὴ ὅμως
ἐπὶ τῆς πρώτης ὑπὸ τοῦ Ἀνθεμίου κτίσεως τῶν τειχῶν, οὐδεὶς Κωνσταντῖνος
ἐβασίλευεν εἰς τὸ Βυζάντιον, φρονῶ ὅτι ὁ πύργος κατέπεσε καὶ ἀνεκαινίσθη ἐπὶ
αὐτοκράτορός τινος Κωνσταντίνου. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι μόλις τρία μέτρα ἄνω
τῆς γῆς. Πιθανώτερον ὅμως μὲ φαίνεται, ὅτι ἐπεγράφη χρόνον τινὰ μετὰ τὴν
ἀνέγερσιν τοῦ πύργου ἐπὶ κοινῆς πέτρας. Ὁ Βοϊκχιος, ὑπ' ἀριθμὸν 8,788, ἀνα-
φέρει ὁμοίαν, εὑρεθεῖσαν ἐπὶ μεγάλης στήλης, ἐντετειχισμένης εἰς τὸν τοῖχον ἰ-
διωτικῆς οἰκίας ἐν Κ/πόλει· εἶναι δὲ οὕτως·

Νικᾷ ἡ τύχη

Κωνσταντίνου

Μεγάλου Βασιλέως

τοῦ συστατικοῦ

νικητοῦ

καὶ Βενέτων

εὐνωούντων.

Ἀνηγέρθη ἡ στήλη πρὸς τιμὴν τοῦ Κωνσταντίνου ἀπὸ τοὺς δημάρχους, εὐ-
γνωμοσύνης χάριν.

Ἡ ἄνωτέρω ἐπιγραφή δὲν εἶναι παράτοπος, διότι ὅλαι αἱ πλησίον πέτραι
εἶναι τοῦ αὐτοῦ χρώματος καὶ τοῦ αὐτοῦ μεγέθους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΔΕΚΑΤΗ ΕΝΝΑΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τείχους, ὀλίγον ὑπὸ τὴν προηγουμένην.

ΑΝΕΝΕΩΘΗΕΠΙΑΥ

ΤΑΤΟΥΑΓΙΟΥ

ΤΟΡΟΣΤΟΥΒΑΣΙΑΣ

ΕΝΙΝΔΣΙΑ †

Ο

ΠΑΤ

ΥΟΙΚΟ ΜΑΡ

ἀνενεώθη ἐπὶ αὐ

τάτου Ἀγίου

τορος τοῦ Βασιλε²⁾

ἐν ἰνδ: ΙΑ. †

ο

πατ

υοικο—μάρ

¹⁾ Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην κατεχώρισεν ὁ Βοϊκχιος ὑπ' ἀρ. 8,789, σταλεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κ.
Μόρδτμανν. ²⁾ Πρβλ. τὴν ὑπ' ἀριθ. 8,688 τοῦ Βοικχίου.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐνεχαράχθη ἐπὶ δύο λίθων· ὁ μὲν εἶναι λευκὸς καὶ σκληρὸς, ὁ δὲ μέλας καὶ εὐθραυστος. Ἐνεκα τούτου σώζονται εἰς τὸν πρῶτον εὐανάγνωστα τὰ γράμματα ὅλα. Τὴν συνέχειαν δὲν καταλαμβάνω. Εἰς τοῦ Βοιχίου τὴν συλλογὴν εἶναι οὕτως ἡ ἐπιγραφή, σταλεῖσα ὑπὸ τοῦ Κυρίου Μόρδτμανν.

ΑΝΕΝΕΘΗΕΠΙ
ΤΑΤΟΥΑΠΟΥΠ
ΤΟΡΟΣΤΟΥΒΑΣΙΛΕ
ΕΝΙΝΔ. ΙΑ.

Πληροῦται δὲ οὕτως ὑπὸ τοῦ συγγραφέως·
ἀνενεώθη ἐπὶ (τοῦ εὐσεβες)
τάτου Α(ὕγ)ού(στου καὶ αὐτοκρά)
τορος τοῦ Βασιλ(είου)
ἐν ἰνδ: ιά.

Ὅτι ἡ ἀνάγνωσις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰ ὀλίγα γράμματα τοῦ δευτέρου λίθου, τὰ ὅποια ἡδυνήθη ν' ἀναγνώσω. Πρὸς τούτοις—μετὰ τὰ ἐπὶ—ἀκολουθοῦσι ΑΥ—λίαν φανερά. Τὰ ὑπὸ τοῦ Κ. Μόρδτμανν εἰς τὴν δευτέραν γραμμὴν ΑΠΟΥΠ, ἐγὼ ἀνέγνωσα ΑΓΙΟΥ. Ὁμολογῶ ὅτι δὲν δύναμαι νὰ πληρώσω τὴν ἄνω ἐπιγραφὴν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ ἀνωφλίου τῆς ἐξω εἰσόδου τῆς Μελανθησίας πύλης. Τὰ γράμματα εἶναι καθαρὰ ἐγγεγραμμένα εἰς ἐξοχὴν τοῦ ἀνωφλίου.

† ΗΜΑΣΙΝΕΞΗΚΟΝΤΑΦΙΛΟΣΚΗΠΤΡΩΒΑΣΙΛΕΙ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣΥΠΑΡΧΟΣΕΔΕΙΜΑΤΟΤΕΙΧΕΙΤΕΙΧΟΣ †

† Ἡμασιν ἐξήκοντα φιλοσκήπτρῳ βασιλεῖ
Κωνσταντῖνος ὑπαρχος ἐδείματο τεῖχει τεῖχος.†

Ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν ἀναφέρουσι καὶ ὁ Πατριάρχης¹⁾ καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος²⁾. Λέγει ὁ Πατριάρχης περιγράφων τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν· «Κωνσταντῖνος ὁ καὶ Κῦρος, ἐπαρχος τῆς πόλεως μὲ ταχυτάτην προθυμίαν δι' ἐξήκοντα ἡμερῶν τὰ ἀνήγειρεν, ἐπιγράψας ἐπὶ τῆς Ῥηγίου τῆς πρὸς τὴν Προποντίδα ὑστάτης πύλης τάδε.» Ὁ δὲ Κ. Βυζάντιος· «Ἴσως δὲ καὶ αὕτη ἡ προειρημένη φράσις τοῦ ἐπὶ τῆς τοῦ Ῥηγίου πύλης ἐπιγράμματος, «ἐδείματο τεῖχει τεῖχος», σημαίνει τεῖχος ἐπὶ τεῖχει, διπλοῦν δηλαδὴ τεῖχος. Καὶ περὶ μὲν τούτου ἐφείσθω σκοπεῖν τῷ βουλομένῳ.»

¹⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 6. ²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 106.

Ἄδῃλον, διατὶ ἀμφοτέροι οἱ γεραροὶ οὗτοι συγγραφεῖς ἀναφέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῆς Πύλης τοῦ Ῥηγίου, μὴ ἐχούσης οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν¹⁾.

Γνωρίζομεν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ὅτι τὰ τεῖχη τὰ χερσαῖα, ἀνεγερθέντα ὑπὸ Ἀνθεμίου καὶ μετὰ τριάκοντα τέσσαρα ἔτη καταπεσόντα ὑπὸ σεισμοῦ, ἀνεκαίνισεν ὁ Κῦρος, τὸν ὁποῖον οἱ Βυζάντιοι καλοῦσι καὶ Κωνσταντῖνον. Εἰκάζω ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ὅτι ὁ Κῦρος ἀνήγειρε τὸ ἔξω τεῖχος μετὰ τῶν πυργίων του. Ἄλλως ἀκατανόητος εἶναι ἡ τελευταία φράσις τῆς ἐπιγραφῆς, «ἐδείματο τεῖχεϊ τεῖχος.»

Συγχρόνως μετὰ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ τεύχους τούτου, ἀνωρύχθη καὶ ἡ τάφρος, διότι μὴ ὑπάρχοντος τοῦ ἔξω τεύχους, δὲν εἶχον οἱ Βυζάντιοι λόγον νὰ τὴν ἀνορύξωσι τόσον μακρὰν τοῦ μεγάλου τεύχους. Λέγει Λέων ὁ Γραμματικὸς²⁾. «Ὁ δὲ αὐτὸς βασιλεὺς, καταλύσας τὸ χερσαῖον τεῖχος τῆς πόλεως καὶ προσθεὶς ἄλλα διαστήματα δύο, ὠκοδόμησεν ἕτερον τεῖχος διὰ Κύρου, ἐπάρχου σοφωτάτου καὶ ἱκανοῦ, δι' ἡμερῶν ἐξήκοντα.» Καὶ κατωτέρω πάλιν³⁾. «Κῦρος ἐπαρχος τῆς πόλεως, ἀνὴρ σοφώτατος καὶ ἱκανὸς ἐκτίσεν τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, ὅπερ ἐξέπληξε τὸν δῆμον διὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ τάχος τῆς τοῦ τεύχους κτίσεως.»

Δίκαιον εἶχον οἱ Βυζάντιοι νὰ ἐξυμνῶσι τὸν Κῦρον, δυνηθέντα ἐντὸς ἐξήκοντα ἡμερῶν ν' ἀνεγείρῃ τοιαῦτα τεῖχη. Περὶ τούτου λέγει ὁ Κωδινός⁴⁾. «Κῦρος Πατρίκιος, δς καὶ παρίστατο εἰς τὸ κτίσμα τοῦ χερσαίου τεύχους, ὅτε ἐκτίζετο παρὰ τῶν δύο μερῶν, καὶ ὑπὸ τῶν δημοτῶν ἀγαπηθεὶς ἦν, ὅτε καὶ φωνῇ μεγάλη εἶπον· Κῦρος καὶ ἐς ἄλλο νικήσει καὶ προκόψει· ὅπερ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, ἐποίησεν αὐτὸν μητροπολίτην εἰς Σμύρνην.» Ταῦτα τοῦ Κωδινοῦ σαφέστερον ἐξηγεῖ τὸ Ἀλεξανδρινὸν Χρονικόν⁵⁾. «Καὶ ἐχόλωσεν αὐτῷ ὁ Βασιλεὺς, ὅτι ταῦτα ἔπραξε καὶ ἐποίησεν αὐτὸν κληρικὸν καὶ ἐπεμφεν αὐτὸν ἐπισκοπὸν εἰς Σμύρνην τῆς Ἀσίας· ἦσαν γὰρ οἱ τῆς πόλεως ἐκείνης ἤδη τέσσαρας ἐπισκόπους φονεύσαντες καὶ ἵνα καὶ αὐτὸν Κῦρον ἀνέλωσιν.»⁶⁾.

Περὶ τοῦ Κύρου, λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος, ὅτι οὗτος ἐλέγετο τὸ πρότερον Κῦρος, ἐπωνομάσθη δὲ Κωνσταντῖνος ὅταν ἐγίνε Χριστιανός⁷⁾.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΠΡΩΤΗ.

Ἐνεχαράχθη εὐθὺς ὑπὸ τὴν προηγουμένην ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνωφλίου.

¹⁾ Πιθανὸν ἐπλανήθησαν ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Γυλλίου, σελ. 29.—«Εἰς τὴν πύλην τοῦ Ῥηγίου ἐν Βυζαντίῳ.» Ἴδε κατωτέρω ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν πυλῶν. ²⁾ Σελ. 108, 109. ³⁾ Σελ. 110. ⁴⁾ Πάτρια Κ/πόλεως σελ. 108. ⁵⁾ Τόμ. Α'. σελ. 588.

⁶⁾ Μαλαλᾶ χρονογρ. σελ. 362. ⁷⁾ Ἐκ τούτου μόνου τοῦ διστίχου κατεχωρίσθη ἡ λέξις (φιλόσκηπτρος) εἰς τὰ Ἑλληνικὰ λεξικά. Κοραῖ Ἀτακτα. Τόμ. Α'. σελ. 254.

† ΑΝΕΝΕΩΘΗΤΟ ΠΡΟΤΕΙΧΙΣΜΑ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΑΚΟΥ ΤΕΙΧΟΥΣ ΕΠΙ
ΙΟΥΣΤΗΝΟΥ ΚΑΙ ΣΟΦΙΑΣ ΤΩΝ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΩΝ ΗΜΩΝ ΔΕΣΠΟΤΩΝ
ΔΙΑ ΝΑΡΣΟΥ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΥ ΣΠΑΘΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΚΑΙΛΑΡΙΟΥ
ΚΑΙ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΑΝΗΚΟΝΤΟΣ ΕΙΣ ΥΠΟΥΡΓΙΑΝ ΔΟΥΛΩΝΤΟΝ
ΣΕΒΑΣΤΟΤΑΤΟΝ ΔΕΣΠΟΤΟΝ †

† Ἀνενεώθη τὸ προτείχισμα τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους ἐπὶ
Ἰουστ(ί)νου καὶ Σοφίας τῶν εὐσεβεστάτων ἡμῶν δεσποτῶν
διὰ Ναρσοῦ τοῦ ἐνδοξοτάτου Σπαθαρίου καὶ Σακ(ελ)λαρίου
καὶ Στεφάνου ἀνήκοντος εἰς ὑπουργίαν δούλ(ω)ν τ(ῶ)ν
σεβαστοτάτ(ω)ν δεσποτ(ῶ)ν. †

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἐπιγραφή αὕτη. Ἰουστίνος Φλάβιος Ἀνίκιος Δεύτερος, ὁ Κουροπαλάτης ἡ Νεώτερος, ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 566 μέχρι τοῦ 578. Ἦτον ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, γυναῖκα δὲ εἶχε τὴν Σοφίαν, τὴν ἐπιλεγομένην Λωδὴν, ἀνεψιὰν τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας. Ὁ Ναρσῆς, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ἦτο τέκτων τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ἀνήγειρε δὲ πολλὰ κτίρια ἰδίῳις ἀναλώμασι. Λέγει ὁ Κωδινός¹⁾: «Τὸν δὲ λιμένα τῆς Σοφίας²⁾ Σοφία ἡ λωδὴ, ἡ γυνὴ Ἰουστίνου, ἔκτισεν, ἐνθα καὶ τὸν οἶκον αὐτῆς εἶχε. Βλέπουσα ἡ γυνὴ αὕτη τὰ πλοῖα κλυδωνιζόμενα διὰ τὸ μὴ εἶναι λιμένα, παρεκάλεσε τὸν αὐτοκράτορα νὰ τῇ δώσῃ χρήματα ἵνα κτίσῃ λιμένα· καμφοθεὶς τῇ αἰτήσῃ αὐτῆς ὁ βασιλεὺς, προσέταξε Ναρσῇ τῷ πατρικίῳ καὶ πραιποσίτῳ καὶ Τρωίλῳ τῷ πρωτοβεστιαρίῳ κτίσαι λιμένα. Εἰς τὸν λιμένα τοῦτον ἀνήγειρε στήλας τῶν συγγενῶν τῆς καὶ τοῦ Ναρσοῦ τοῦ ἐκέισε παρισταμένου.»

«Τὸ λεγόμενον Ὀρφανοτροφεῖον τοῦ Ἀγίου Παύλου ἀνήγειραν οἱ ἀείμνηστοι³⁾, ὡσαύτως καὶ τὸν ὅσιον Ζωτικὸν καὶ ἐτύπωσεν ἀναπαύεσθαι τοὺς λωβούς ἐκέισε καὶ σιτηρέσιον λαμβάνειν.» Πάλιν: «Τὸν δὲ Ἅγιον Τρύφωνα καὶ τὰ Βασιλίσκου, Ἰουστίνος καὶ Σοφία ἀνήγειραν»⁴⁾. «Ὅτι ὁ Ναρσῆς ἀνήγειρεν ἰδίῳις ἀναλώμασι κτίρια, μαρτυρεῖ ὁ Κωδινός⁵⁾. «Τὸν Ἅγιον Πρόβον, Τάραχον καὶ Ἀνδρόνικον ὁ αὐτὸς Ναρσῆς ἀνήγειρεν.»

Ἀνέφερα τὸ φιλοικόδομον τῶν ἄνω μνημονευομένων βασιλέων, ἵνα καταδείξω, ὅτι κατέβαλον πολλὴν φροντίδα εἰς τὴν ἀνανέωσιν τοῦ προτειχίσματος. Ἀδελὸν εἶναι, ποῖον μέρος τῶν χερσαίων τειχῶν, ἀνενέωσεν ὁ Ναρσῆς, διότι ἀτυχῶς λίαν ἀσαφὴ καὶ συγκεχυμένα εἶναι πάντα τὰ περὶ τῶν τειχῶν γραφόμενα τῶν Βυζαντινῶν. Φρονῶ ὅτι τὸ ἔξω τεῖχος, λεγόμενον ἐν τῇ ἐ-

¹⁾ Σελ. 85. ²⁾ Τὸ νῦν, Κάτεργα-λιμάνι, πλησίον τοῦ Κοντοσκαλίου. ³⁾ Δηλ. ὁ Ἰουστίνος καὶ ἡ Σοφία. Κωδινού, σελ. 89. ⁴⁾ Αὐτ. σελ. 100. ⁵⁾ Αὐτ. σελ. 104.

πιγραφῇ προτείχισμα, ἀνεγερθὲν ἢ μᾶλλον ἀνακαινισθὲν πρὸ ἑκατὸν εἴκοσιν ἐτῶν ὑπὸ τοῦ Κύρου, ἀνενεώθη ἐκ νέου ἐπὶ Ἰουστίνου, ἐπιστατοῦντος τοῦ Ναρσοῦ μετὰ τοῦ Σακελλαρίου καὶ Στεφάνου. Οὐδεμίᾳ ἄλλῃ ἐπιγραφῇ μνημονεύει τῆς ἀνανεώσεως ταύτης τοῦ προτειχίσματος ἢ ἔξω τείχους.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Ἡ Λατινικὴ αὕτη ἐπιγραφὴ ἐνεχαράχθη ἐπὶ τῆς κορωνίδος τῆς δεξιᾶς παραστάδος τῆς πύλης, πλησίον τῶν δύο προηγούμενων.

† THEODOSII JUSSIS GEMINONEC MENSE PERACTO
CONSTANTINUS OVANS HAEC MOENIA FIRMA LOCAVIT
TAM CITO TAM STABILEM PALLAS VIX CONDERET ARCEM †

† Theodosii jussis gemino nec mense peracto
Constantinus ovans haec moenia firma locavit.
Tam cito tam stabilem Pallas vix conderet arcem.†

Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος ¹⁾ εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Μελανδησίας πύλης· «Ἐπ' αὐτῆς ἐπιγέγραπται ἀνάγλυπτον καὶ τὸ ἀκόλουθον Λατινικὸν ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον πρῶτος ἀνεκάλυψε, περὶ τὰ 1770, ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος Guys. Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο, μετάφρασις τρόπον τινὰ τῶν ἄλλων δύο Ἑλληνικῶν ἐπιγραμμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπεγράφησαν ἐπὶ τῶν πυλῶν τοῦ Ῥηγίου καὶ τῆς τοῦ Ξυλοκέρκου, εἶναι, κατὰ τὸν Κ. Πεῦσσονέλ, μετατοπισμένον, καὶ ἐτέθη ἐνταῦθα κατὰ σύμπτωσιν μόνον. Τὸ δὲ τελευταῖον αὐτῆς μέρος εἶναι δυσανάγνωστον, ἐξ αἰτίας τοῦ βρύου, διὰ τοῦ ὁποίου κατεκάλυψε τὸν λίθον τὸ καταρρέον ἀπὸ τῆς κορωνίδος ὕδωρ. Παρεχτὸς δὲ αὐτοῦ, ὁ λίθος οὗτος περιέχει καὶ ἄλλα Ἑλληνικὰ ἐπιγράμματα, τὰ ὁποῖα εἰν' ἀδύνατον ν' ἀναγνώσῃ τις διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.» Ἰδοὺ καὶ ἡ μετάφρασις τοῦ Κ. Σκ. Βυζαντίου. «Κελεύσματος τοῦ Θεοδοσίου, ἐν διαστήματι οὔτε δύο μηνῶν, ὁ θριαμβευτὴς Κωνσταντῖνος ἰδρύσατο τὰ τείχη ταῦτα. Τόσῳ ταχέως καὶ τόσῳ στερεὸν φρούριον μόλις ἡ Παλλὰς ἠδύνατο νὰ χτίσῃ.»

Ἡ λέξις ovans τῆς δευτέρας γραμμῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Κ. Βυζάντιος μεταγλωττίζει θριαμβευτῆς, εἶναι μετοχὴ τοῦ ῥήματος ονο, θριαμβεύω τὸν ἐλάσσονα θρίαμβον, δηλ. εἰσέρχομαι ἢ ἐφιππος ἢ πεζὸς, καὶ ὄχι ἐφ' ἄρματος καθὼς οἱ ἐπίσημοι στρατηγοί. Ἐδῶ ὅμως, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Λατινικὴν, ovans

¹⁾ Τόμ. Α'. σελ. 344.

σημαίνει τὸν πλήρη χαρὰς καὶ δόξης· ὥστε τὸ κείμενον ὀρθότερον μετεφράζετο—Κωνσταντῖνος ὑπερχαρὴς ἢ ἐνδοξος. Περὶ τῶν πρώτων λέξεων τῆς τρίτης γραμμῆς, «tam cito, tam stabilem,» λέγει εἰς σημείωσιν· «ἐν ἄλλοις, ut tandem stabilem.» Ὅσάκις βλέπω ἀρχαιολόγους διορθοῦντας εὐανάγνωστους ἐπιγραφὰς, λέγω ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ δὲν εἶναι τὰ συνήθη θέματα τῶν ἐν τοῖς σχολείοις φοιτῶντων. Οἱ μετ' ἐμοῦ ἀναγνώσαντες τὴν κατάγλυπτον καὶ ὅχι ἀνάγλυπτον ταύτην ἐπιγραφὴν, Κύριοι Βαφειάδης, Ἰωαννίδης καὶ Καμάρας, μαρτυροῦσιν ὅτι εἶναι ἀνελλιπὴς καὶ λίαν εὐανάγνωστος, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Ἐπίσης εὐανάγνωστοι εἶναι καὶ αἱ ἕτεραι δύο Ἑλληνικαί, τὰς ὁποίας ἀνωτέρω ἐμελετήσαμεν. Ἡ φράσις tam cito, tam stabilem ἀντιβαίνει εἰς τοὺς συνήθεις κανόνας τῆς Λατινικῆς γραμματικῆς. Stablem εἶναι τὸ ἐπίθετον τῆς arcem—μόλις ἢ Παλλὰς ἠδύνατο ν' ἀνεγείρῃ τοιοῦτον ἐρυμνὸν ὀχύρωμα μετὰ τοσαύτης ταχύτητος.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν λέγω, ὅτι τῶν ἀρχαιολόγων ἔργον εἶναι ν' ἀντιγράψωσι τὰς ἐπιγραφὰς καθαρῶς καὶ αὐτολεξεῖ, ἀμέριμνοι τοῦ ὕφους καὶ τῶν γραμματικῶν ἀμαρτημάτων.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, κατὰ τὸν Κ. Πεῦσσονέλ, εἶναι παράτοπος. Εἶναι ἡ αὕτη τῆς ἀνωτέρω Ἑλληνικῆς, καὶ καθὼς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Κ. Βυζάντιος, μεταφράσις τρόπον τινὰ τῶν ἄνω Ἑλληνικῶν. Ἐτέθη ἐδῶ διὰ τοὺς ἀπείρους τῆς Ἑλληνικῆς, διότι, κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα, πάμπολλοι εἰς τὴν Κ/πολιν ἐρχόμενοι, δὲν ἐγνώριζον τὴν Ἑλληνικὴν.

Αἱ τρεῖς αὗται ἐπιγραφαί, κατ' ἐμὲ, ἐνεχαράχθησαν ἐπὶ τῆς κορωνίδος τῆς δεξιᾶς παραστάδος, συγχρόνως τῇ ἀνεγέρσει τῆς πύλης ὑπὸ τοῦ Κύρου, καὶ δὲν εἶναι παράτοποι. Ἡ μνημονεύουσα τὴν ἀνανέωσιν τοῦ προτειχίσματος εἶναι τοῦ ἑκτοῦ αἰῶνος.

Ὅσοι εἶδον τὰ χερσαῖα τεῖχη ἐκ τοῦ πλησίον, δικαίως ἐξίστανται διὰ τὴν ταχύτητα τῆς ἐπισκευῆς, γενομένης εἰς χρόνον ὀλιγώτερον τῶν δύο μηνῶν· «ὅπερ ἐξέπληξε τὸν δῆμον διὰ τὸ τάχος τῆς τοῦ τείχους κτίσεως»¹⁾.

Φρονῶ, ὅτι μέρη τινὰ τοῦ τείχους, πεσόντα ἐκ σεισμοῦ, ἀνέκτισεν ὁ Κύρος καὶ ὅχι τὰ τεῖχη ὅλα.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΤΡΙΤΗ.

ΙΣΧΕΟΝ	ΖΕΙC
	ΥΕΑ
ΑΥΤΟΝC	ΝΟCΠΟΝΟC
	ΟΝ
ΚΟΙΡΑΝΟΝΕ	ΠΑΡΡΗΚΤΟΙC
	ΤΑCΕΜΗΤΕ

¹⁾ Δέοντος τοῦ Γραμματικοῦ, σελ. 110.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι ἐπὶ ἡμικυκλίου μεταξὺ τοῦ ἀνωφλίου καὶ τῆς ἀψίδος. Οἱ Βυζάντιοι συνήθως ἀπεικονίζον ἀγίους εἰς τὰ μέρη ταῦτα τῶν θυρῶν. Τὸ μεταξὺ τῶν γραμμάτων κενὸν τετράγωνον, φέρον ἄλλοτε εἰκόνισμα ἢ ἀνάγλυφον ἐξέσθη, καὶ ὁ τόπος ἐπληρώθη διὰ παχέος κονιάματος. Ἰχνος τοῦ ἐν τῷ κενῷ τούτῳ ἀπεικονίσματος δὲν φαίνεται. Ἀριστερόθεν φαίνονται τρεῖς γραμμαὶ, δεξιόθεν δὲ ἕξ. Ἐφρόντισα ν' ἀντιγράψω μετὰ μεγίστης προσοχῆς τὰ γράμματα, εὐχόμενος ἵνα ἄλλοι ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων συμπληρώσωσι τὴν εἰς ἐμὲ ἀκατανόητον ταύτην ἐπιγραφὴν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Πλάξ μαρμάρινος ἐπὶ πυργίου μεταξὺ τοῦ ἐννάτου καὶ δεκάτου πύργου ἀπὸ τὴν Μελανδησίαν πύλην.

ΙΩΝΕΧΩ	Ἰω(άννου) ἐν Χ(ριστ)ῷ
ΑΥΤΟΚΡΑ	αὐτοκρά-
ΤΟΡΟΣΤΟΥΠΑΛΑΙ	τορος τοῦ Παλαι-
ΟΛΟΓΟΥ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΟΚΤ	ολόγου κατὰ μῆνα Ὀκτ(ώβριον)
ΤΟΥ ϚϞΜϚ ΕΤΟΥΣ	τοῦ ϚϞΜϚ ἔτους.

6,946—5,508=1,438 M. X.

Ἐπιγραφὴ μολυβδωτή.¹⁾

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΠΕΜΠΤΗ.

Πλάξ μαρμάρινος ἐπὶ πυργίου, μεταξὺ τοῦ δεκάτου τετάρτου καὶ δεκάτου πέμπτου πύργου ἀπὸ τὴν Μελανδησίαν πύλην.

ΙΩΟΥ ΕΝ ΧΩ ΑΥΤΟ	Ἰω(άνν)ου ἐν Χ(ριστ)ῷ αὐτο-
ΚΡΑΤΟΡΟΣΤΟΥΠΑ	κράτορος τοῦ Πα-
ΛΑΙΟΛΟΓΟΥ	λαιολόγου
ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΙΑΝΟΥ	κατὰ μῆνα Ἰανου-
ΑΡΙΟΝ ΤΟΥ Ϛ	άριον τοῦ Ϛ
ϞΜΖ ΕΤΟΥΣ	ϞΜΖ ἔτους.

6,947—5,508=1,439 M. X.

Ἐπιγραφὴ μολυβδωτή. Εἰς πάμπολλα γράμματα διατηρεῖται ὁ μόλυβδος καὶ μακρόθεν κάλλιστα διακρίνονται τὰ μέλανα γράμματα, ἐπὶ τοῦ λευκοῦ μαρμάρου.

¹⁾ Πρβ. Βοικχίου ἀριθ. 3,665.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΕΚΤΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος ἐπὶ τοῦ δεκάτου ἔκτου πύργου ἀπὸ τὴν Μελαν-
δησίαν πύλην.

† ΛΕΩΝΣΥΝΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩΣΚΗΠΤΟΥΧΟΙΤΟΝΔΕΗΓΕΙΡΑΝ
ΠΥΡΓΟΝΤΩΝΒΑΘΡΩΝΣΥΜΠΤΩΘΕΝΤΑ †

† Λέων σὺν Κωνσταντίνῳ σκηπτοῦχοι τὸν δε ἡγειραν
πύργον τῶν βάθρων συμπτωθέντα. †

Ἀδέβαιον εἰς τίνα ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ν' ἀποδώσωμεν τὴν ἀνέγερσιν τοῦ
πύργου τούτου. Λέων ὁ Μέγας ἡ Μακέλλης, ἀποθανὼν τῷ 474, δὲν ἀφῆκεν
υἱούς. Λέων ὁ Β'. ἡ νεώτερος, ἡτοκρατόρησεν ἐν ἔτος. Λέων Γ'. ὁ Ἰσαυρος,
ἀποθανὼν τὸ 741 μετὰ εἰκοσαετῇ βασιλείαν, εἶχεν υἱὸν Κωνσταντῖνον τὸν ἐπι-
κληθέντα Κοπρώνυμον, γεννηθέντα τῷ 719, συναυτοκράτορα στεφθέντα τὸ ἐπό-
μενον ἔτος.

Ὁ διάδοχος τοῦ Κωνσταντίνου, Λέων ὁ Δ', ἀποθανὼν τῷ 780, εἶχε καὶ οὗτος
υἱὸν Κωνσταντῖνον συναυτοκρατορήσαντα μετὰ τοῦ πατρὸς ἐπὶ τετραετίαν. Ἐκ
τούτου μανθάνομεν, ὅτι ὁ πύργος ἀνηγέρθη μεσοῦντος τοῦ ὀγδόου αἰῶνος.

Ἡ λέξις σκηπτοῦχος ἦτο προσηγορία συνήθης τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρα-
τόρων.

Ἡ γραφὴ «τῶν βάθρων συμπτωθέντων,» τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν καὶ εἰς ἄλ-
λας ἐπιγραφάς, σημαίνει ἐκ βάθρων καταπεσόντα. Συμπίπτω συμπτωθεὶς, κα-
τακόρως μεταχειρίζονται οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἀντὶ τῶν σήμερον εὐχρη-
στοτέρων πίπτω, καταπίπτω.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΕΒΔΟΜΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ βορείου παραπυλίου πύρ-
γου τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας.

† ΠΥΡΓΟΣΒΑΣΙΛΕΙΟΥΚΑΙΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΕΝ
ΧΡΙΣΤΩΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ †

† Πύργος Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου ἐν
Χριστῷ αὐτοκρατόρων. †

Βασίλειος ὁ Πορφυρογέννητος, ὁ ἐπικληθεὶς Βουλγαροκτόνος, συνηυτοκρατό-
ρησε πολλὰ ἔτη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου. Τὴν ἀρχὴν κυρίως
εἶχεν ὁ Βασίλειος, ἀποθανὼν τῷ 1,025¹⁾ βασιλεύσας ἔτη πεντήκοντα. Ὁ ἀδελ-

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 354.

φός του Κωνσταντίνου απέθανε τῷ 1028. Ἡ ἀνέγερσις τοῦ πύργου εἶναι προγενεστέρα τοῦ 1025. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ, συμβάντα τῷ 975, συνηυτοκρατόρησαν οἱ δύο προειρημένοι ἀδελφοί. Ἡ ἀνέγερσις λοιπὸν τοῦ πύργου ἐγένεν ἀπὸ τοῦ 975 μέχρι τοῦ 1025.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΟΓΔΟΗ.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, καθὼς καὶ ἡ ἀκόλουθος, ἐντετειχίσθησαν ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ νοτίου παραπυλίου πύργου τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας.

NONNOYK
ΗΤΗΣ ΜΑΚΑ	ἡ τῆς μακα-
ΡΙΑΣ ΜΝΗΜΗΣ	ρίας μνήμης
ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΤΑΙ	ἐνθάδε κεῖται.

Τῆς πρώτης γραμμῆς τὰ γράμματα μετὰ δυσκολίας ἀναγινώσκονται. Ἄλλοι εὐτυχέστεροι ἐμοῦ πιθανὸν νὰ τὰ ἀναγνώσωσιν ὀρθότερα. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἐπὶ μέλανος λίθου καὶ ὑψηλὰ ἐντετειχισμένη. Αὕτη, καθὼς καὶ ἡ ἐπομένη, εἶναι λίθοι ἐπιτάφιοι, ἀνευρεθέντες κατὰ τύχην πλησίον ἐκεῖ καὶ ὑπὸ τῶν τειχοδόμων ἐδῶ ἐντετειχισθέντες· φέρουσιν ἀμφότεραι σταυρὸν ἐπὶ κεφαλῆς. Πιθανὸν προέρχονται ἀπὸ τὰ μνημάτα τῆς Ζωοδόχου πηγῆς.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΙΚΟΣΤΗ ΕΝΝΑΤΗ.

† ΙΩΑΝΝΗΣ † Ἰωάννης.

Τὰ γράμματα τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς εἶναι μικρότερα, κατάφθαρτα ὑπὸ τοῦ χρόνου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ.

Πλάξ μαρμάρινος ἐρυθρόχρους εἰς τὸ ὀπισθεν πρόσωπον τοῦ νοτίου παραπυλίου πύργου τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας.

ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗ	ἀνεκαινίσθη ἡ
ΘΕΟΣΩΣΤΟΣ ΠΥΛΗΑΥΤΗ	θεόσωστος πύλη αὕτη
ΤΗΣ ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ ΔΙΑ	τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, διὰ

¹⁾ Σχ. Βυζαντίου, αὐτ. Τομ. Β'. σελ. 354.

ΣΥΝΔΡΟΜΗΣΚΑΙΕΞΟΔΟΥΜΑ	συνδρομῆς καὶ ἐξόδου Μα-
ΝΟΥΗΛΒΡΥΕΝΝΙΟΥΤΟΥΛΕ	νουήλ Βρυεννίου τοῦ Λέ-
ΟΝΤΟCΕΠΙΒΑΣΙΛΕΙΑC	οντος ἐπὶ βασιλείας
ΤΩΝΕΥCΕΒΩΝΒΑΣΙΛΕΩΝ	τῶν εὐσεβῶν Βασιλέων
ΙΩΑΝΝΟΥΚΑΙΜΑΡΙΑC	Ἰωάννου καὶ Μαρίας
ΤΩΝΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ	τῶν Παλαιολόγων
ΕΝΜΗΝΙΑΙΩ,ϚΘΜΑ	ἐν μηνὶ Μαίῳ, Ϛθμά.

6,941 — 5,508 = 1,433 M. X.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη προσμαρτυρεῖ τὰ τῶν Βυζαντίων, ὅτι ἡ πύλη αὕτη τῆς Σηλυμβρίας ἐλέγετο καὶ πύλη τῆς Πηγῆς ἢ τῶν Πηγῶν. Νικόλαος ὁ Βάρβαρος, εἰς τὸ περὶ ἀλώσεως ὑπόμνημά του, λέγει τ' ἀκόλουθα¹⁾: « Ἡ τρίτη πύλη (ἡ χερσαία) ἐδόθη εἰς τὸν Κ. Νικόλαον Μοτζενίγον υἱὸν τοῦ Κυρίου Λεονάρδου τοῦ πρώτου, ἡ ὁποία πύλη καλεῖται «ἡ πηγὴ».

Σπανιώτατα ἀναφέρονται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τὰ ὀνόματα τῶν πυλῶν. Τούτου ἕνεκα καὶ ἡ τόση περὶ τῆς ἀλώσεως ἀσάφεια.

Ἐκ τῆς θέσεως τῆς ἐπιγραφῆς, πρόδηλον εἶναι, ὅτι αὕτη δὲν μνημονεύει ἔργον αὐτοκράτορος.

Τίς ἦτο ὁ μνημονευόμενος Μανουήλ ὁ Βρυέννιος, ὅστις διὰ «συνδρομῆς καὶ ἐξόδου» ἀνεκαίνισε τὴν πύλην ταύτην, ἀγνοοῦμεν. Ὁ σύζυγος τῆς Ἄννης Κομνηνῆς ἦτο Βρυέννιος καὶ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς τούτου κατήγοντο οἱ μετέπειτα ἐν Τραπεζοῦντι βασιλεύσαντες Κομνηνοί. Ἡ τρίτη σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, Μαρία ἡ Κομνηνὴ, ἦτο θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, βασιλέως τῆς Τραπεζοῦντος²⁾. Ὁ Μανουήλ Βρυέννιος πιθανὸν ἦτο συγγενὴς τῆς Μαρίας, καὶ ἐκ τούτου παρεκινήθη ν' ἀνακαινίσῃ τὴν πύλην καὶ μνημονεύσῃ ἑαυτὸν καὶ τοὺς αὐτοκράτορας.

Τὴν χρονολογίαν τῆς ἐπιγραφῆς ἡμαῦρωσεν ὁ χρόνος. Εἰς τὸ τέλος φαίνεται τὸ Α. Ἡ Μαρία συνεζεύχθη τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον τῷ 1427 καὶ ἀπέβίωσε τῷ 1440, ἀπόντος τοῦ συζύγου αὐτῆς εἰς Ἰταλίαν.

Ἡ ἀνακαινίσις τῆς πύλης ταύτης συμπίπτει μετὰ τῆς ἀνακαινίσεως ὅλων τῶν τειχῶν, μνημονευομένης ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις.

¹⁾ «La terza porta (della terra) si fo dada a ser Nicolò Mozenigo fo de misser Lunardo el primo: la qual porta se chiama Elpigi.» Εἰς σημείωσιν γράφει ὁ ὑπομνηματιστής: «Aveva il nome del pigi, andandosi per lei verso la chiesa della Beata Vergine del fonte, che in greco suona πηγὴ.» σελ. 16. Ἐκαλεῖτο πηγὴ, διότι δι' αὐτῆς ἐπορεύοντο πρὸς τὸν ναὸν «τῆς Παναγίας τῆς Πηγῆς».

²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 392.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΠΡΩΤΗ.

Πλάξ μαρμάρινος ἐπὶ τοῦ δευτέρου πυργίου ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας.

†ΙΩΕΝΧΩΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣΤΟΥΠΑΛΑΙΟΛΟ
ΓΟΥΚΑΤΑΜΗΝΑΑΠΡΙΛΙΟΝΤΟΥ,ϚϞΜΒΕΤΟΥϚ†

† Ἰω(άννου) ἐν Χ(ριστ)ῶ αὐτοκράτορος τοῦ Παλαιολό-
γου κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ ,ϚϞΜΒ'. ἔτους.

6,942—5,508=1,434 M. X.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνου ἐπὶ τοῦ ὀγδόου πυργίου ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ση-
λυμβρίας.

ΙΩΑΝΝΟΥΕΝΧΩ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟ
ΡΟΣΤΟΥΠΑ
ΛΑΙΟΛΟΓΟΥ
ΚΑΤΑΜΗΝΑ
ΙΟΥΝΙΟΝΤΟΥ,Ϛ
ϞΜΑΕΤΟΥϚ

Ἰωάννου ἐν Χ(ριστ)ῶ
αὐτοκράτο-
ρος τοῦ Πα-
λαιολόγου
κατὰ μῆνα
Ἰούνιον τοῦ ,Ϛ
ϞΜΑ'. ἔτους.

6,941—5,508=1,433 M. X.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἀφήρεσα κόμματα μολύβδου. Ἐνετειχίσθη πλη-
σίον τῶν ἐπάλξεων τοῦ πυργίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνέβη καὶ ἐκ τοῦ πλησίου ἐξή-
τασα τὴν ἐντεχνον πλήρωσιν τῶν γραμμάτων διὰ τοῦ μολύβδου. Ἡ ὑπ' ἀριθ-
μὸν 8,778 τοῦ Βοικχίου ἔχει χρονολογίαν 6,946.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΤΡΙΤΗ.

Διὰ κεράμων, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἐννάτου πύργου ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ση-
λυμβρίας.

ΤΙΝΟΥ
ΠΟΛΛΑΤΑΕΤΗ

(Κωνσταν)τίνου
πολλὰ τὰ ἔτη.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Διὰ κεράμων, ἐπὶ τοῦ ἐνδεκάτου πύργου ἀπὸ τὴν πύλην Σηλυμβρίας.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ αὐτοκράτορος.

Κωνσταντίνος, ὁ ὕστερος βασιλεὺς, δὲν ἐστέφθη ποτὲ αὐτοκράτωρ. Ὅθεν ἡ ἐπιγραφὴ δὲν μνημονεύει τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον. Πιθανὸν ἡ ἀνάγνωσις δὲν εἶναι ὀρθή. Ἀμφοτέρας τὰς ἄνω ἐπιγραφὰς ἀνέγνωσε τὸ λύγκειον ὄμμα τοῦ φιλομαθοῦς Κ. Ἐμ. Ἰωαννίδου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΠΕΜΠΤΗ.

Ἐπὶ τοῦ δεκάτου τετάρτου πυργίου, ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας. Ἐπιγραφὴ μολυβδωτή. Κατέπεσεν ἅπας ὁ μολυβδος.

ΙΩΑΝΕΝΧΩ	Ἰωάν(νου) ἐν Χ(ριστ)ῳ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ	αὐτοκράτορος
ΤΟΥΠΑΛΑΙΟ	τοῦ Παλαιο-
ΛΟΓΟΥΤΟΥ	λόγου τοῦ
ϚϞNB'E	ϚϞNB' ἐ-
ΤΟΥΣ	τους

6,952—5,508=1,444 M. X.

Δὲν μνημονεύει τὸν μῆνα τῆς ἀνεγέρσεως, καθὼς αἱ πλείότεραι τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐπιγραφαί.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΕΚΤΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος, ἐπὶ τοῦ δευτέρου πύργου ἀπὸ τὴν Χρυσὴν πύλην.

† ΛΕΩΝΣΥΝΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩΣΚΗΠΤΟΥΧΟΙΤΟΝΔΕΗΓΕΙΡΑΝ
 ΠΥΡΓΟΝΤΩΝΒΑΘΡΩΝΣΥΜΠΤΩΘΕΝΤΑ†

† Λέων σὺν Κωνσταντίνῳ σκήπτοῦχοι, τὸν δὲ ἡγήσαν
 πύργον τῶν βάθρων συμπτωθέντα. †

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι ὁμοία τῆς εἰκοστῆς ἑκτῆς.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΕΒΔΟΜΗ.

Ἐπὶ λευκοτάτου μαρμαρίνου διαζώματος, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ πέμπτου πύργου ἀπὸ τὴν Χρυσὴν πύλην. Ἡ ἐπιγραφὴ παρατείνεται μέχρι τοῦ νοτίου προσώπου τοῦ πύργου. Εἶναι ἡ ὠραιότερα καὶ ἐπιφανεστέρα πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν.

† ΠΑΣΙ ΡΩΜΑΙΟΙΣ ΜΕΓΑΣ ΔΕΣΠΟΤΗΣ ΗΓΕΙΡΕ ΡΩΜΑΝΟΣ ΝΕΟΝ
ΟΠΑΜΜΕΓΙΣΤΟΝ ΤΟΝ ΔΕ ΠΥΡΓΟΝ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ. †

† Πᾶσι Ῥωμαίοις μέγας δεσπότης ἡγεῖρε Ῥωμανὸς νέον,
ὁ παμμέγιστος, τὸν δε πύργον ἐκ βάθρων. †

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Βοιχίου, ὑπ' ἀριθμὸν 8,791, γράφεται οὕτως.

ΠΑΣΙ ΡΩΜΑΙΟΙΣ ΜΕΓΑΣ ΔΕΣΠΟΤΗΣ ΗΓΕΙΡΕ ΡΩΜΑΝΟΣ ΝΕΟΝ
ΟΠΑΜΜΕΓΙΣΤΟΝ ΤΟΝ ΔΕ ΠΥΡΓΟΝ ΕΚ ΒΑΘΡΩΝ

. Συμπληροῦται δὲ οὕτως.

. Πᾶσι Ῥωμαίοις μέγας δεσπότης (ἀν)ἡγεῖρε Ῥωμανὸς νέον
(τ)ὸ(ν) παμμέγιστον (τόν) δε πύργον ἐκ βάθρων.

Ἀπορῶ διατὶ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη κατεγράφη οὕτως ἡμαρτημένη εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Βοιχίου, ἐνῶ εἶναι εὐανάγνωστος καὶ τὸ μάρμαρον παντοῦ ἀκέραιον. Γράφει προσέτι ὁ Βοίχιος· «ἐν Κ/πόλει, εἰς πύργον τῶν τειχῶν πρὸς τὸν Βόσπορον» (γρ. Προποντίδα)¹⁾.

Τίς ἦτον ὁ ἄνω μνημονευόμενος Ῥωμανός, εἶναι δύσκολον νὰ εἰπῶμεν μετὰ βεβαιότητος. Πιθανὸν εἶναι ὁ αὐτός Ῥωμανὸς Λεκαπηνός, ὁ ἀνεγείρας καὶ τὸν πύργον τοῦ Ἀγίου Νικολάου εἰς τὸ Λεόντιον τεῖχος. Τὰ γράμματα ὁμῶς τῶν ἐπιγραφῶν διαφέρουσιν.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΟΓΔΟΗ.

Πλάξ μαρμάρινος ἐπὶ τοῦ ἔξω τείχους, μεταξὺ τοῦ τετάρτου καὶ πέμπτου πύργου ἀπὸ τὴν Χρυσὴν πύλην.

ΤΟΚΑΙΤΕΙΧΟΣ ΟΝΤΩΣ

τὸ καὶ τεῖχος ὄντως.

Οἱ τειχοδόμοι, ἐκπληττόμενοι ἀπὸ τὸ ὕψος καὶ τὴν ἐρυμνότητα τῶν τειχῶν καὶ πύργων, ἐνέγλυψαν τεμάχιον μαρμάρου καὶ ἐνετείχισαν αὐτὸ εἰς ἐπιφανὲς μέρος τοῦ ἔξω τείχους. Οἱ Βυζάντιοι μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν, μεγαλοφώνως ἐξύμνησαν τὸν Κῦρον. Οὐδὲν παράδοξον λοιπὸν, ἂν οἱ ἔμμισθοι ἐργάται ἠθέλησαν δι' ἐπιφανοῦς ἐπιγραφῆς, νὰ διαιωνίσωσιν ἐπὶ τῶν τειχῶν τὸν θαυμασμόν των. Πιθανὸν καὶ ὁ Κῦρος ἀφῆκεν εἰς τὰ τεῖχη, τοιοῦτον προφανὲς ἐγκώμιον τῆς μεγαλουργίας αὐτοῦ. Ἡ ἐπιγραφὴ φαίνεται σύγχρονος τῆς ἀνεγέρσεως τῶν τειχῶν.

¹⁾ Constantinopoli, in turri moenium versus Bosphorum.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΡΙΑΚΟΣΤΗ ΕΝΝΑΤΗ.

Ἐπὶ μαρμάρου, πλησίον τῆς προηγουμένης, ἀναστρόφως ἐντετειχισμένη.

ΠΥΡΓΟΤ—ΠΟΛΕΙ

Πύργο(ς)τ(ῆ)-πόλει.?

Εἶναι λείψανον ἐπιγραφῆς εἰς ἐμὲ ἀκατανοήτου.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗ.

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνου, ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ τελευταίου πυργίου.

ΙΩΑΝ	Ἰωάν(ου ἐν)
ΧΩΑΥΤΟ	Χ(ριστ)ῶ αὐτο-
ΚΡΑΤΩΡΟΣΤΟΥ	κράτ(ο)ρος τοῦ
ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ	Παλαιολόγου.

Ὁ Βοίχιος ὑπ' ἀριθ. 8,779 οὕτω κατεχώρισε τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην.

ΙΩΥΕΝ	Ἰω(άννο)υ ἐν
ΧΩΑΥΤΟ	Χ(ριστ)ῶ αὐτο-
ΚΡΑΤΟΡΟΣ	κράτορος
ΠΑΛΑΙΟ	Παλαιο-
ΛΟΓΟΥ	λόγου.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι μολυβδωτή.

Αὕτη εἶναι ἡ τελευταία ἐπιγραφὴ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου τοῦ ἀνακαινίσαντος τὰ χερσαῖα τεῖχη, ἀπὸ τὸν Κεράτιον κόλπον μέχρι τῆς Προποντίδος· εἶναι δὲ ὅλαι ἐπτὰ. Ἐξαιρουμένης ταύτης, ἅπασαι αἱ ἄλλαι φέρουσι χρονολογίαν·

Ἡ 16η καὶ ἡ 32α = 6,941=1,433 Μ. Χ.

» 24η — 6,946=1,438 »

» 25η — 6,947=1,439 »

» 7η — 6,949=1,441 »

» 35η — 6,952=1,444 »

Ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν ἐπιγραφῶν τούτων μανθάνομεν, ὅτι ἡ ἀνακαίνισις διήρκεσεν ἑνδεκα ἔτη, ἀπὸ τοῦ 1433 μέχρι τοῦ 1444, ἑννέα ἔτη πρὸ τῆς ἀλώσεως. Εἰργάζοντο συγχρόνως εἰς ὅλα τὰ τεῖχη, διότι αἱ χρονολογίαι εἶναι διεσπαρμέναι ἀτάκτως καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῶν χερσαίων τειχῶν. Παρατηρῶ πρὸς τούτοις, ὅτι ὅλαι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἐνετειχίσθησαν ἐπὶ τοῦ ἔξω τεί-

χους καὶ τῶν πυργίων. Μόνη μία ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου, ἡ ἐβδόμη, εἶναι μέσον δύο πύργων. Εἰκάζω ἐκ τούτου, ὅτι τὰ ἔσω τείχη ἀνάγκη ἀνακαινίσεως δὲν εἶχον καὶ τὴν ἐρυμνότητα αὐτῶν κατέδειξαν οἱ ἔκτοτε τέσσαρες αἰῶνες.

Λέγω πρὸς τούτοις ὅτι ἡ ἀνακαινίσις αὕτη, διαρκέσασα ἑνδεκα ἔτη, διαφεύδει τὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων γραφόμενα περὶ τοῦ Κύρου, ἀνεγείραντος τὰ τείχη εἰς διάστημα χρόνου ὀλιγωτέρου τῶν δύο μηνῶν. Ἦτο δὲ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μέγας ὁ πληθυσμὸς τῆς Κ/πόλεως, διότι αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐπιδρομαὶ τῶν ἐχθρῶν εἰς τὰ προάστεια τῆς πόλεως ἠνάγκασαν πολλοὺς νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν τειχῶν ἀσφαλῶς φρουρουμένην πόλιν. Ἐπομένως ἐργάται πλείοτεροι εὐρίσκοντο ἐντὸς τῆς πόλεως πρὸς ταχυτέραν ἀνακαινίσιν τῶν τειχῶν.

Ἡ τειχοδομία τοῦ ἔξω τείχους, γενομένη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου, τεκμαίρει καὶ τὴν ἀθλιότητα τῆς Βυζαντινῆς πλινθοποιίας, διότι αἱ ἀψίδες τοῦ ἔξω τείχους ἐτειχοδομήθησαν διὰ πλίνθων λεπτοτέρων καὶ λίαν ὑποδεεστέρων τῶν ἐπὶ τῶν πύργων καὶ τῶν ἀρχαίων Βυζαντινῶν οἰκοδομημάτων.

ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗ ΠΡΩΤΗ.

Ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος ἐπὶ τοῦ ὑστέρου πύργου. Ἡ βάσις τοῦ ἐρυμνοῦ τούτου πύργου βρέχεται ἀπὸ τὴν θάλασσαν τῆς Προποντίδος.

† ΠΥΡΓΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΙΣΤΩΝ
ΕΝ ΧΩΛΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩ ΝΕΥΣΕΒΕΙΣ ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΡΩΜΕΩΝ †

† Πύργος Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου πιστῶν
ἐν Χ(ριστ)ῷ αὐτοκρατόρων εὐσεβ(ῶν) βασιλέ(ων) Ρωμ(αί)ων. †

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην κατεχώρισεν ὁ Βοίχχιος ὑπ' ἀρ. 8,701. Γράφεται δὲ οὕτως ὑπὸ πολλῶν συγγραφέων.

« Πύργος Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου »

« πιστῶν ἐν »

» σιλεῖς Ῥωμέων »

« Χ(ριστ)ῷ αὐτοκρατόρων εὐσεβεῖς Βα- »

Ἀπορῶ διὰ τὴν παράτοπον θέσιν τῶν λέξεων, διότι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐπὶ μαρμαρίνου διαζώματος λευκοτάτου, παρατεινομένου μέχρι τοῦ νοτίου προσώπου τοῦ πύργου καὶ λίαν εὐανάγνωστος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τζιμισχῆ, συνηυτοκρατόρησαν ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος. Μνημονεύει τοὺς αὐτοὺς αὐτοκράτορας τῆς εἰκοστῆς ἐβδόμης ἐπιγραφῆς. Ἀνεκαινίσθη λοιπὸν ὁ πύργος ἀπὸ τοῦ 975 μέχρι τοῦ 1,025.

Αὐταὶ εἶναι ὅλαι αἱ ἐπιγραφαὶ, τὰς ὁποίας ἀνέγνωσα ἐπὶ τῶν χερσαίων τει-

χών. Ἐκ τῆς ἐνδελεχοῦς μελέτης αὐτῶν, πιθανόν οἱ ἡμέτεροι ἀρχαιολόγοι νὰ σαφηνίσωσι γεγονότα τινὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀποσιωπώμενα ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν.

Ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν καθὼς καὶ τὴν τριακοστὴν ἐβδόμην κατεχώρισεν ὁ Χάμμερ ἐν τῷ περὶ Κ/πόλεως συγγράμματι αὐτοῦ.¹⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΠΥΛΑΙ ΤΩΝ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΤΕΙΧΩΝ.

Τὰς πύλας τῶν χερσαίων τειχῶν διαιρῶ εἰς δύο τάξεις—εἰς Πυλίδας²⁾, συνήθως ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καλουμένας παραπόρτια, καὶ εἰς Πύλας· αἱ μὲν πύλαι ἦσαν δίοδοι πάνδημοι, αἱ δὲ πυλίδες δίοδοι ἰδιωτικῶν χτιρίων ἢ ἐκκλησιῶν, κλειόμεναι ἢ ἀνοιγόμεναι κατ' ἀρέσκειαν τῶν ἱερωμένων ἢ τῶν ἐπιτρόπων αὐτῶν.

Ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ Ἑβδόμου, ἔνθα συνεννοῦνται τὰ χερσαῖα μετὰ τῶν παραλίῶν τειχῶν, ἀνήγειραν οἱ Βυζάντιοι τεῖχος χθαμαλώτερον, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς γωνίας ταύτης μέχρι τῆς θαλάσσης, καλούμενον ὅτε μὲν βραχιόνιον, ὅτε δὲ πτερόν τῶν Βλαχερνῶν³⁾. Διὰ τοῦ τείχους τούτου ἐκωλύετο ἡ ἀπὸ τοῦ Κοσμιδίου εἰσοδος τῶν ἐχθρῶν πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ λιμένος. Ἄδηλον εἶναι ἂν ἀνηγέρθη συγχρόνως μετὰ τοῦ Ἡρακλείου τείχους, ἢ μεταγενέστερον ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου τοῦ ἀνακαινίσαντος τὰ τεῖχη ὅλα. Ἐντὸς τοῦ τείχους τούτου καὶ πλησιέστατα τῶν ὑψηλῶν χερσαίων τειχῶν, ἤνοιξαν οἱ Βυζάντιοι πύλην ὕψους τριῶν καὶ ἡμίσεος μέτρων. Τὴν πύλην ταύτην, κοινῶς καλουμένην Ξυλόπορταν καὶ ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ Ἑυλίην⁴⁾, σωζομένην μέχρις ἐσχάτων, κατηδάφισαν οἱ Ὀθωμάνοι τῷ 1868. Διὰ τῆς πύλης ταύτης διαβαίνουσι καὶ σήμερον οἱ πολῖται εἰς τὸ Κοσμίδιον· σώζεται δ' εἰσέτι παρὰ τοῖς ἐκεῖσε διαιτωμένοις χριστιανοῖς τὸ ἀρχαῖον Βυζαντινὸν ὄνομα ἡ Ξυλόπορτα. Λείψανα τοῦ τείχους

1) Τόμ. Α'. σελ. X. καὶ XI. τῶν ἐπιγραφῶν. 2) M. Glos. Βλ. παραπόρτιον. 3) «Τὸ Βραχιόνιον τῶν Βλαχερνῶν». Ἄννα Κομνηνὴ, Τόμ. Α'. σελ. 104.—«πυρσοὺς ἀναφθέντας εἰς τὸ Βλαχερνῶν προτείχισμα, τὸ καλούμενον πτερόν». Νικ. Πατρ. ἱστορία, σελ. 20.

4) «Τριήρη... ἐπὶ τῆς ξυλίνης λεγομένης πύλης ἐφορμοῦσαν». I. Καντακουζηνοῦ, Τόμ. Β'. σελ. 541.—«καὶ ἐκ τῶν Εὐγενίου πυλῶν ἄχρι τῆς Ξυλίνης λεγομένης πύλης». Ἰδ. Τόμ. Γ'. σελ. 213.—«καὶ τὰ ὀγδοήκοντα πλοῖα ἀπὸ τῆς Ξυλοπόρτης ἄχρι τῆς Πλατέας». Μ. Δούκας, σελ. 282.

τούτου τοῦ ἐκτεινομένου μέχρι τῆς θαλάσσης, ἀναφαίνονται εἰς τοὺς κήπους τῶν παραλίων Ὀθωμανικῶν οἰκιῶν.

Ἡ πύλη αὕτη, ἐπίσημος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου, συγχέεται μετὰ τῆς Ξυλοκέρκου πύλης τῆς ἀπέναντι τοῦ Ἡρακλείου τείχους, τῆς ὁποίας ἴχνη σήμερον δὲν φαίνονται. Ἡ θέσις τῆς Ξυλοπόρτης, συχνότατα μνημονευομένης ἐν ταῖς πολιορκίαις τοῦ Βυζαντίου, διέφυγε τοὺς ἱστορικοὺς, συγχέοντας αὐτὴν ποτὲ μὲν μετὰ τῆς ἄνω Ξυλοκέρκου, ποτὲ δὲ μεθ' ἑτέρας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ αὐτόθι πλησίον Ἀγίου Δημητρίου, τοῦ ἐπιλεγομένου Κανάβη ἢ εἰς τὴν Ξυλόπορταν, ἔνεκα τῶν ξυλίνων θυρῶν τῆς συνοικίας ταύτης, σωζομένων μέχρι τοῦ 1812¹⁾. Λέγει ὁ Κανανός²⁾: « ἔφθασαν.... ἀπὸ τῆς Ξυλοπόρτης ἕως εἰς τῆς Χρυσείας ».

Τρεῖς πυλίδας μνημονεύουσιν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί.

Τὴν πυλίδα τοῦ Ἀγίου Καλλινίκου, ἡ παραπόρτιον Καλλινίκην.

Τὴν πυλίδα τῶν Ἀσωμάτων καὶ

Τὴν πυλίδα Κερκόπορταν, ἡ παραπόρτιον Κερκόπορταν, περιώνυμον κατὰ τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ἀλώσεως.

Ἡ πυλὶς τοῦ Ἀγίου Καλλινίκου εἶναι πυλὶς τοῦ Ἡρακλείου τείχους, μετὰ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου πύργου, ἀπὸ τὴν συνοχὴν τοῦ Ἡρακλείου μετὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Εἶναι πύλη μικρά, οὕτω παρονομασθεῖσα ἀπὸ τὸν ἐνδον ναὸν τοῦ Ἀγίου Καλλινίκου³⁾. Φαίνεται ἀπὸ τὸ παρακείμενον Γραικικὸν νεκροταφεῖον τοῦ Ἑγρῆ-καπῆ. Τὸ εὖρος τοῦ τείχους εἶναι Μ. 3,10, τὸ δὲ ἄνοιγμα τῆς πυλίδος Μ. 2,96. Προσεχώθη δὲ τόσον ἡ πυλὶς αὕτη, ὥστε ἄγνωστον εἶναι τὸ ὕψος αὐτῆς. Ὑπὸ τὸ μαρμάρινον ὑπέρθυρον, φαίνονται δύο στρογγύλαι ὀπαί, ὅπου ἔμβαινον οἱ στρόφιγγες. Ὅλον τὸν ἔσω χώρον, κατεχόμενον ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Καλλινίκου, συνεξήτασα μετὰ τοῦ φίλου μου Κ. Ἐμ. Ἰωαννίδου. Λείψανα τοῦ ναοῦ δὲν διεσώθησαν εἰς οὐδεμίαν γωνίαν. Εἶναι σήμερον κῆπος Ὀθωμανικὸς, περικλειόμενος ἀπὸ τὰ τείχη καὶ τινα πενιχρὰ Τουρκικὰ οἰκήματα. Ἡ ἐπιτείχισις τῆς πυλίδος κατὰ μέρος καταπεσοῦσα, φαίνεται ἀρχαία, καὶ πιθανὸν εἶναι ἡ αὕτη ἢ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως γενομένη. Φρονῶ ὅτι αἱ πυλίδες αὗται ἐπετειχίσθησαν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἀλώσεως καὶ ὅχι, καθὼς λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος, « κλεισθεῖσαι μετὰ τὴν ἄλωσιν. »

Ἡ πλησίον ταύτης πυλὶς τῶν Ἀσωμάτων, ἡ τῶν ἐννέα Ταγμάτων, εἶναι πυλὶς τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, χειμένη πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου, ὀλίγα βήματα πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ. Εἶναι καὶ αὕτη, καθὼς καὶ ἡ τοῦ Ἀγίου Καλλινίκου, ἐπιτετειχισμένη. Γράφει περὶ τῆς πυλίδος ταύτης ὁ Καντακουζηνός⁴⁾.

¹⁾ Πατρ. Ἐλάς. Γραφαί, σελ. 41. ²⁾ Σελ. 472. Διὰν ἀσαφῆ εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ Κ. Βυζαντίου γραφόμενα περὶ τῆς πύλης ταύτης. Κ/πολις, Τόμ. Α'. σελ. 596. ³⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 18.—Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 353. ⁴⁾ Βιβλ. Γ'. κεφ. 53.

«Ὁ δὲ γε Χοῦμνος ἅμα τοῖς ἀμφ' αὐτόν τῆς προσαγορευομένης τῶν Ἀσωμάτων πύλης ἐξελθὼν, ὅ,τι ἂν ἀποδαίη ἵστατο ἀποσκοπῶν.»

Πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου ἦτον ἡ περιφανὴς ἀνδρῶα μονὴ τῶν ἐννέα Ταγμάτων ἢ Ἀσωμάτων, κτίσμα τῆς Βασιλίδος Θεοδώρας τῆς Πορφυρογεννήτου, ἀδελφῆς Ζωῆς τῆς Αὐγούστης. Ὅτε οἱ φίλοι τοῦ Καντακουζηνοῦ, κατακλεισθέντες ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Ἑβδόμου μεταβληθέντι εἰς εἰρκτὴν, ἐστασίασαν, «εἰς τὸν ἐγγὺς κατέφυγον ναὸν τὸν τῶν ἐννέα Ταγμάτων προσαγορευόμενον.»

Ὅπισθεν τῆς πυλίδος ταύτης καὶ παρὰ τὸ παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου κατοικοῦσι σήμερον πενέστατοι Ἑβραῖοι. Ὀλίγον πρὸς βορρᾶν εἶναι ὑαλουργεῖον Ἑβραϊκόν, κατέχον πιθανῶς τὸν τόπον ἡμέρος τοῦ τόπου τοῦ Ναοῦ τῶν Ἀσωμάτων· διότι ὀπισθεν τῆς πυλίδος παρατείνεται τὸ τεῖχος τῆς πόλεως καὶ χῶρος ἱκανὸς διὰ τοιοῦτον μεγαλοπρεπῆ ναὸν δὲν ὑπάρχει. Αἱ ἐπὶ τοῦ πλησίον τείχους φαινόμεναι θυρίδες ἀνήκουσι πιθανῶς εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, ἢ εἰς κελλία τῶν ἐν τῷ ναῷ ἱεουργούντων.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τὴν τρίτην πυλίδα, τὸ περιώνυμον παρὰ πόρτιον, Κερκόπορτα.—Ἰδοὺ τὰ περὶ τούτου γραφόμενα τοῦ Μ. Δούκα ¹⁾, ἀφηγουμένου τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ἀλώσεως. «Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ἰδόντες τὴν εἰσοδοῦ ἐξοδὸν αὐτῶν φανεράν γενομένην, καὶ μὴ δυνάμενοι ἐξιέναι ἐξω τῆς πόλεως καὶ ἀνθίστασθαι τοῖς Τούρκοις, ἐν τῷ ἔξω κάστρῳ, ἀπερικαλύπτους ὄντας, τῶν τειχέων καταπεσόντων ²⁾, ἥσαν τινες τῶν γερόντων ἐπιστάμενοι παραπόρτιον ἐν πρὸ πολλῶν χρόνων ἀσφαλῶς πεφραγμένον ὑπόγειον, πρὸς τὸ κάτωθεν μέρος τοῦ παλατίου, καὶ δηλώσαντες τῷ Βασιλεῖ, διὰ προσταξέως αὐτοῦ ἠνοιχθῆ, καὶ ἐξήρχοντο ἐξ αὐτοῦ περισκεπόμενοι τοῖς τείχεσι τοῖς ὑγιαίνουσι, καὶ ἀντεμάχοντο τοῖς Τούρκοις ἐν τῷ περιβολαίῳ. Τὸ δὲ ὄνομα τῆς κρυφῆς ἐκείνης πύλης ἐκαλεῖτό ποτε Κερκόπορτα.» Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἱστορικός· «Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάντες σὺν τῷ Βασιλεῖ ἀντιπαρατάσσοντες ἦσαν τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἅπασα ἡ δύναμις καὶ ὁ σκοπὸς ἦν τοῦ μὴ ἀφεῖναι τοῖς Τούρκοις τὴν εἴσοδον γενέσθαι ἐκ τῶν καταπεσόντων τειχέων· ἔλαθε δι' ἄλλης ὁδοῦ τούτους εἰσάξει ὁ θελήσας Θεός. Ἰδόντες γὰρ τὴν πύλην, ἣν προλαβόντως εἰρήκαμεν, ἀνεωγμένην, καὶ εἰσπηδήσαντες ἐντὸς ἐκ τῶν ὀνομαστῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν δούλων τυράννου ὡς πεντήκοντα, καὶ ἀναβάντες ἐπάνω τῶν τειχέων, πῦρ πνέοντες καὶ τοὺς συναντήσαντας κτείναντες, τοὺς ἀκροβολιστὰς ἔπαιον.—Τὰς δὲ κλίμακας ἀκωλύτως ἐπήγνουον, καὶ ἀνέβαινον ὡς ἀετοὶ πετόμενοι. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι σὺν τῷ βασιλεῖ οὐκ ἐγίνωσκον τὸ γινόμενον· ἦν γὰρ ἀπὸ μακρόθεν ἡ γινομένη τῶν Τούρκων εἴσοδος.—Τότε ἐξαίφνης ὀρῶσι βέλη ἐκ τῶν ἄνω κατιόντα καὶ κατασφάττοντα

¹⁾ Σελ. 282, 285. Τὸ παλάτιον τοῦτο καλεῖ Νικ. ὁ Γρηγοράς, Τόμ. Β'. σελ. 729, «παλαιὸν παλάτιον.» ²⁾ Ἐννοεῖ ὁ Δούκας τὸ ἔξω τεῖχος.

τούτους. Ἀναβλέψαντες ὁρῶσι Τούρκους, ἰδόντες δὲ εἰς φυγὴν ἐτράπησαν, καὶ μὴ δυνάμενοι εἰσελθεῖν διὰ τῆς πύλης τῆς ἐπονομαζομένης Χαρσοῦ, στενοχωρούμενοι διὰ τὸ πλῆθος, οἱ μὲν ἀλκὴν περισσοτέραν ἔχοντες τοὺς ἀνάνδρους καταπατοῦντες εἰσήρχοντο.» Προσθέτει καὶ τὰ ἐξῆς ὁ Δούκας· «Οἱ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς καμμύσαντες ἀπὸ τοῦ τείχους ἐπιπτον κατερραγότες τὰ σώματα, καὶ δεινῶς τὸ τέλος τῆς ζωῆς ἀποβάλλοντες.»

Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Δούκα καταφαίνεται τὸ ἐπίσημον τῆς πυλίδος, διὰ τῆς ὁποίας πρῶτον εἰσῆλθον οἱ Ὀθωμανοὶ τὸ πρῶτὸ τῆς 29 Μαΐου 1453.

Ὁ Φραντζῆς δὲν ἀναφέρει τὴν πυλίδα ταύτην, ἀλλὰ τὰ ἀκόλουθα ἀνάγονται εἰς τὴν εἴσοδον τῶν Ὀθωμανῶν διὰ τῆς πυλίδος ταύτης ¹⁾: «Καὶ φωνή τις ἐρρέθη ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν καὶ ἐκ τοῦ μέρους τοῦ λιμένος, «ἑάλω τὸ φρούριον» καὶ τὰ στρατήγια καὶ τὰ σημεῖα ἔσωθεν ἐν τοῖς πύργοις ἔστησαν, καὶ ἡ φωνὴ τοὺς ἡμετέρους ἐτρέψατο.»

Μέχρι τῆς σήμερον ἡ θέσις τῆς πυλίδος ταύτης ἦτον ἄγνωστος, μολονότι ὁ Δούκας σαφέστατα διευκρινεῖ τὴν ἐπὶ τῶν τειχῶν τούτων καὶ πλησίον τοῦ Παλατίου θέσιν αὐτῆς.

Λέγει περὶ τῆς πυλίδος ταύτης ὁ Πατριάρχης ²⁾: «Πλησίον δὲ τοῦ περὶ τὰ τείχη Παλατίου τούτου (δηλ. τοῦ Ἑβδόμου) ἦτο καὶ τὸ ἐπίσημον ἐκεῖνο παραπόρτιον, Κερκόπορτα καλούμενον.» Ἀναφέρει τὰ ἄνω γραφόμενα τοῦ Δούκα, ἐπιλέγων· «Οὕτω λοιπὸν ἡ τῆς πόλεως ἄλωσις διὰ τοῦ παραπορτίου τῆς Κερκοπόρτας ἐγένετο.»

Ὁ Κ. Βυζάντιος ³⁾: «Ἀπ' αὐτοῦ (δηλ. τοῦ Ξυλοκέρκου) παρωνομάσθη καὶ τὸ ἐπίσημον ἐκεῖνο παραπόρτιον, τὸ καλούμενον Κερκόπορτα καὶ Ξυλόκερκον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐμβῆκαν πρῶτον οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν πόλιν. Τὸ παραπόρτιον τοῦτο, κείμενον πιθανῶς μεταξὺ τοῦ παραπορτίου τῶν Ἀσωμάτων ἢ τοῦ τῆς Καλλινίκης καὶ τῆς πύλης τῆς Γυρολίμνης, Ἰσαάχιος ὁ Ἀγγελος, ἀκούσας, λέγει ὁ Χωνιάτης, προμαντευόντων τινῶν, καὶ μάλιστα τοῦ ἀπὸ Ἱεροσολύμων πατριάρχου Δοσιθέου τοῦ Στουδίτου, προφητιῶντος, ὅτι ὁ Ῥῆξ τῆς Παλαιστίνης δι' αὐτοῦ ἐμελλεν εἰσελθεῖν καὶ κυριεῦσαι τῆς πόλεως, ἐπέφραξε διὰ τιτάνου καὶ πλίνθου ὀπτῆς» ⁴⁾.

Ὁ Κ. Μόρδτμαν ⁵⁾ ἀναφέρει τὴν πυλίδα ταύτην, ὡς πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἑβδόμου.

Τὴν εἴσοδον τῶν Τούρκων διὰ τῆς Κερκοπόρτας μνημονεύει καὶ ὁ Χάμμερ ⁶⁾.

¹⁾ Φραντζῆς, σελ. 285. ²⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 19. ³⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 598. ⁴⁾ Ν. Χωνιάτης, σελ. 529. ⁵⁾ Σελ. 89. ⁶⁾ Τόμ. 2, σελ. 424. Ἄγνοεὶ ὁ ἱστορικὸς οὗτος τὴν θέσιν τῆς πυλίδος. Ἐξέλαβε τὸ ὑπὸ τοῦ Δούκα μνημονευόμενον παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου ὡς τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν. «A la partie basse du palais des Blachernes, il y avait une sortie souterraine, Cercoporta ou porte du Cir-

Ταῦτα ἀναφέρω, ἵν' ἀποδείξω ὅτι μέχρι τῆς σήμερον οὐδεὶς ἐσημείωσε τὴν ἀληθῆ θέσιν τῆς Κερκοπόρτας. Αὕτη δὲ ἡ ἀσάφεια πάντων τῶν τὴν ἄλωσιν ἱστορησάντων ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν, προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐπιτόλαιον μελέτην τοῦ ἱστορικοῦ Δούκα.

Ὁ μέσον τοῦ ἔσω καὶ ἔξω τείχους χώρος ἐκαλεῖτο, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, περιβόλος καὶ ἐκ τοῦ περιβόλου τούτου κυρίως ἀντεμάχοντο οἱ Βυζάντιοι. Ἀναφέρω τὰ ὑπὸ τοῦ Κανανοῦ γραφόμενα ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Σουλτάν Μουράδ τῷ 1422¹⁾. Λέγει ὅτι ἐν καιρῷ τῆς μάχης αἱ γυναῖκες ἐνεθάρρουν τοὺς ἄνδρας, φέρουσαι πέτρας καὶ παντοῖα φάρμακα πρὸς ἴασιν τῶν πληγῶν των. «Ἄλλαι δὲ τοὺς γνησίους αὐτῶν ἀδελφούς καὶ τέκνα καὶ τοὺς ὁμοζύγους κατεμπόδιζον μὴ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ τείχους τοῦ κάστρου, καὶ τοῦ πολέμου σχολάσαι, —μία τὴν ἄλλην ἐνουθέτει καὶ ἔλεγε· Βλέπε μὴ πλησιάσης τὸ κάστρον τὸ μέγα, ὅτι τῶν Τούρκων αἱ σαγίτταις χρόνουν ἐκεῖσε καὶ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ἀλλὰ περιπατεῖτε πλησίον εἰς τὸ μέρος τοῦ ἔξω κάστρου, ἵνα σκέπησθε ὑπὸ τούτου. Πλὴν ἐλαβώθησαν καὶ τινες μὲ σαγίττας».

Ἐκαστος περιβόλος, ἐκτεινόμενος ἀπὸ τὴν μίαν εἰς τὴν ἄλλην πύλην, εἶχε δύο εἰσόδους στενάς, γενομένας διὰ τῆς προσεγγίσεως τοῦ παραπυλίου πύργου πρὸς τὸ ἔξω τεῖχος. Δὲν φρονῶ, ὅτι ἐν καιρῷ πολιορκίας ὑπῆρχον ἄλλαι εἰσοδοὶ ἐκ τῆς ἔσω πόλεως ἐντὸς τῶν περιβόλων, διότι τότε ὁ ἐχθρὸς, κατεδαφίζων διὰ τῶν ἐλεπόλεων τὸ ἔξω τεῖχος, ἠδύνατο ἀκωλύτως νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν πόλιν διὰ τῶν διόδων τούτων. Ἄν δὲν ὑπῆρχε πλὴν μία μόνη εἰσοδος εἰς ἕκαστον περιβόλον, ὁ ἐχθρὸς, εἰσβάλλων διὰ τοῦ ἔξω τείχους εἰς τὸν περιβόλον, ἤθελε κατασφάξει ἢ ζωγρήσει τοὺς μαχητάς, πανταχόθεν περικλειομένους. Ἐνεκα τῆς εὐχεροῦς διαφυγῆς τῶν ἐν τῷ περιβόλῳ μαχομένων δι' ἀμφοτέρων τῶν εἰσόδων τοῦ περιβόλου, ἡ εἰσβολὴ τοῦ ἐχθροῦ ἐντὸς αὐτοῦ ἐματαιοῦτο, διότι ἀνάγκη ἐκεῖθεν νὰ διαβῇ τὰς στενάς διόδους τῶν παραπυλίων πύργων, ἀκοντιζόμενος ἀπὸ τοὺς ἀκροβολιστάς τῶν πύργων ὄλων. Περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἀπασαὶ αἱ πύλαι ἐκλείοντο²⁾).

Τὸ τεῖχος ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου ἐκτεινόμενον, ὀλίγον πρὸ τοῦ παλατίου τούτου διακόπτεται. Ἐμπόδιον, νομίζω, ἦτο τὸ παλάτιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον, ἀνεγερθὲν πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν τειχῶν ἐπὶ Θεοδοσίου, ὥφειλεν ἢ νὰ κατεδαφισθῇ, ἢ νὰ περιτειχισθῇ ὑπὸ τοῦ νέου τείχους. Ἐνεκα τούτου οἱ πρῶτοι τειχοδόμοι δὲν παρέτειναν τὸ ἔσω τεῖχος μέχρι τοῦ Παλατίου. Τὸ δὲ ἔξω τεῖχος, συνεχόμενον μετὰ τοῦ δυτικοῦ προσώπου τοῦ παλατίου, εἶναι τεῖχος ἐρυμνότατον μετὰ πύργων ὑψηλῶν καὶ

que. Mais Isaac Comnène, l'avait fait murer, afin de prévenir l'accomplissement d'une prédiction qui annonçait que l'empereur Frédéric entrerait par là dans Constantinople. ¹⁾ Σελ. 476. ²⁾ Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 420.

εὐρυτάτων. Τὰ δύο τείχη, ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικόν, ἐδῶ ἠνώθησαν διὰ διατειχίσματος ἐρυμνοῦ εὐρους, Μ. 3,15 ἀποκλείοντος τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐχθρῶν ἀπὸ τοῦ περιβόλου εἰς τὴν ἔσω πόλιν. Εἰς τὸ διατειχίσμα τοῦτο ἠνοιξαν οἱ τειχοδόμοι χαμηλὴν θύραν, διὰ τῆς ὁποίας εἰσήρχοντο ἐν τῷ περιβόλῳ οἱ ἐν τῇ πόλει πολεμισταί¹⁾. Τοιοῦτοτρόπως εἶχεν ὁ περίβολος οὗτος, ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου, δύο εἰσόδους, ἀναγκαίας ἐν καιρῷ πολιορκίας. Αἱ διὰ λαξευτῶν λίθων πλευραὶ καὶ ἡ ἀψὶς τῆς πυλίδος ταύτης τεκμαίρουσιν, ὅτι ἠνοίχθη συγχρόνως μὲ τὴν ἀνέγερσιν καὶ ὅχι μεταγενέστερον δι' ἄλλας ἀνάγκας.

Τὴν τότε ἄσημον πυλίδα ταύτην οὐδεὶς μνημονεύει, ἐκτὸς τοῦ Χωνιάτου, λέγοντος ὅτι ἡ μέχρι τότε ἀνοικτὴ πυλὶς αὕτη ἐφράχθη ἐπὶ Ἰσαακίου Ἀγγέλου (1185—1195). Αὐτοκρατοροῦντος δὲ τοῦ Ι. Καντακουζηνοῦ, καθὼς ὁ ἴδιος μαρτυρεῖ²⁾, «οἱ ἐν Βυζαντίῳ αὐτοῦ φίλοι ἐπηγγέλλοντό τε καὶ αὐτοὶ, διορύξαντες αὐτὸ, εἰσάγειν αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν.» Ἄν οἱ φίλοι του διώρυξαν τὴν πύλην ταύτην, ἀγνοοῦμεν. Γνωρίζομεν ὅμως ἐκ τοῦ Δούκα, ὅτι τὸ παραπόρτιον τοῦτο ἦτο πρὸ πολλῶν χρόνων «ἀσφαλῶς πεφραγμένον.»

Αὕτη ἡ πυλὶς, ἀνοιχθεῖσα ὑπὸ τῶν πρώτων τειχοδόμων, ὡς εἴσοδος εἰς τὸν περίβολον, εἶναι τὸ περιώνυμον παραπόρτιον Κερκόπορτα³⁾.

Εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Δούκας σαφῶς δεικνύει τὴν θέσιν τῆς πυλίδος ταύτης καὶ ἀπὸ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον χειραγωγούμενος, ἀνεζήτησα ταύτην πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου. Λέγει ὁ Δούκας, ὅτι, πεσόντων τῶν τειχῶν καὶ μὴ δυνάμενοι οἱ Βυζάντιοι νὰ πολεμῶσιν ἀσκεπεῖς, ἠνοιξαν τὸ παραπόρτιον τοῦτο, καὶ δι' αὐτοῦ εἰσήρχοντο ἐν τῷ περιβόλῳ.

Τὴν πέμπτην Ἰουνίου 1864, ὅλα τὰ πενιχρὰ ξύλινα οἰκήματα τῶν Ἑβραίων, ἱστάμενα παρὰ τὰ τείχη τοῦ παλατίου καὶ τῶν πλησίον τειχῶν, ἀπετεφρώθησαν. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας, ἐπεσκέφθην τὰ μέρη ταῦτα, καὶ εἶδον ὅτι ἡ πυλὶς, ἡ ἄλλοτε τετειχισμένη διὰ πετρῶν καὶ πλίνθων, ἠνεώχθη ἀπὸ τοὺς πλησίον οἰκοῦντας, ἵνα διαφύγῃ τὴν πυρκαϊὰν καὶ διασώσωσιν εἰς τὸ ἔξω πεδῖον τὰ σκεύη τῶν οἰκιῶν των. Ἐκ τῆς πυλίδος ταύτης διήλθον ἀκωλύτως ἀπὸ τὴν ἔσω πόλιν εἰς τὸν περίβολον, πεπεισμένος ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς Κερκόπορτα, διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆλθον οἱ πεντήκοντα Ὀθωμανοὶ, τὴν πρωίαν τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀλώσεως. Τὸ ἀνοιγμα τῆς πυλίδος εἶναι Μ. 1, 90, τὸ ὕψος Μ. 3, 20, τὸ εὖρος τοῦ τείχους Μ. 3, 15.

Ἀνέβην ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ τῶν πλησίον πύργων, ὅπου κατὰ πρῶτον ἔστη-

¹⁾ Ι. Κανανοῦ, σελ. 476.—Α. Χαλκοκ. σελ. 384. Τὸ ἐρυμνὸν τοῦτο τεῖχος κατέπεσε τῷ 1869, καὶ ἕκαστος δύναται νὰ καταμετρήσῃ τὸ πάχος τῶν τειχῶν. ²⁾ Βιβλ. Γ'. σελ. 90. ³⁾ Τὰ ὑπὸ τοῦ Κωδινοῦ ἱστορούμενα περὶ τῆς Ξυλοκέρκου πόρτης (σελ. 110), ἀναφέρονται εἰς ἄλλην πύλην, μὴ ἐνυπάρχουσαν σήμερον εἰς τὰ τείχη ταῦτα.

σαν τὰς σημαίας αὐτῶν οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ ἐνεποίησαν τοσοῦτον φόβον εἰς τοὺς ὀλίγους πολεμιστάς. Ἐκ τῶν ὑψωμάτων τῶν πύργων τούτων καταφαίνεται πᾶσα ἡ πόλις πρὸς τὸν λιμένα, τὸ Σκουτάριον οἱ λόφοι τῶν Ταταούλων καὶ τοῦ Σταυροδρομίου. Ἔνεκα τούτου ἐξεπλάγησαν οἱ πολῖται, ἰδόντες διὰ μιᾶς ἀναπεπταμένας τὰς σημαίας τῶν ἐχθρῶν ἐπὶ τῶν προμαχώνων τῆς πόλεως¹⁾).

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὴν μελέτην τῶν πυλῶν, ἐκείνων δὲ κυρίως, περὶ τῶν ὁποίων τοσαύτη συζήτησις ἐγείνει κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους. Ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν πολλὰ συμβεβηκότα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ ἰδίως τῆς ἀλώσεως, ἂν πρότερον δὲν μελετήσωμεν τοὺς τόπους, τοὺς ὁποίους ἀναφέρουσιν οἱ Βυζαντινοὶ²⁾. Αἶαν παράδοξον εἶναι εἰς τὸν κατὰ πρῶτον ἐγκύπτοντα εἰς τοιαύτην μελέτην, ὅταν ἀναγνώσῃ τὰς ὀνομασίας τῶν πυλῶν καὶ τῶν χωρογράφων ἡμετέρων τε καὶ ἀλλοδαπῶν, τὴν πλάνην.

Αἱ μὲν πύλαι τοῦ Ἡρακλείου τείχους εἶναι ἀπλᾶι, αἱ δὲ τοῦ Θεοδοσιακοῦ διπλᾶι. Μόνη ἡ πύλη τοῦ Χαροίου (νῦν Ἑγρῇ-καπῇ) ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους φρουρεῖται διὰ προτειχίσματος, ἐκτεινομένου ἀπὸ τὸν ἓνα εἰς τὸν ἄλλον πύργον. Ἡ ἔξω πύλη εἶναι πλαγίως ἡνεωγμένη. Ὅθεν καὶ ἡ ὀνομασία ἡ Τουρκικῇ (Ἑγρῇ-καπῇ) ἤτοι ἐγκαρσία πύλη. Μεταξὺ ταῦ τείχους τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ προτειχίσματος, μένει ἄωρος ἱκανός, καλῶς ὑπερασπιζόμενος ἀπὸ τοὺς ἀκροβολιστὰς τῶν πλησίον πύργων.

Τὴν στρατηγικὴν ἀξίαν τοῦ προτειχίσματος τούτου θέλομεν ἶδει μετὰ τὴν μελέτην τῶν ἐπιλοίπων πυλῶν.

Ἡ πύλη τῶν Βλαχερνῶν, συχνότατα μνημονευομένη, ἡ πρώτη ἀπὸ τοῦ Ἑγιοῦπ πλησίον τῆς νοτίου ἄκρας τοῦ Λεοντίου τείχους, εἶναι σήμερον τετειχισμένη. Τὸ ἀνώφλιόν της εἶναι ἰσόγειον, φέρον σταυρόν· αἱ παραστάδες μόλις φαίνονται. Ἐσωθεν θεωρουμένη, ἐκ τοῦ ἀγιάσματος τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, ἔχει τὴν αὐτὴν θέσιν. Ἡ ἐκ τῆς ἔσω πόλεως εἰσοδος εἰς τὸ ἀγίασμα ἦτον ἡ ἀρχαία περιώνυμος πύλη τῶν Βλαχερνῶν, πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Λεοντίου τείχους. Τὸ κατώφλιόν της εἶναι ἰσόπεδον· μετὰ τὸ ἀνώφλιον τῆς ἀντικρὺ ἔξω πύλης. Ἡ πύλη αὕτη, ἐπὶ τοῦ Λεοντίου τείχους οὔσα, ἐκλείσθη εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἀλώσεως, διότι οὐδεμία μνεῖα αὐτῆς γίνεται εἰς τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἀλώσεως.

Μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου πύργου ἀπὸ τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγ-

1) Οὔτε ὁ Γύλλιος, οὔτε ὁ Λεουνκλάβιος δὲν ἀναφέρουσι τὴν πυλῖδα ταύτην. — Bulialdi notae ad M. Ducam, σελ. 619. Αἱ ἄνω πυλίδες εἶναι, εἰκάζω, αἱ μνημονευόμεναι ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ Θεοφάνους, σελ. 62, «ὅθεν ἄφνω ἐκ πολλῶν πυλίδων κατ'αὐτῶν συρρυσίς,» κτλ. 2) «Τῶν δὲ τειχῶν τούτων, καὶ ἰδίως τῶν πρὸς τὴν χέρσον, ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ ἐκ' ἀκριβείας τὸν σχηματισμὸν ὁ ἀναγινώσκων τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ὡς κινδυνεύων ἄλλως νὰ περιπέσῃ εἰς ἀπορίας ἀνεξηγήτους καὶ νὰ ἐκλάβῃ ἀντ' ἄλλων ἄλλα». Ε/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 106.

γέλου, πρὸς νότον, εἶναι ἄλλη πύλη, λεγομένη ἡ πύλη τῆς Γυρολίμνης, κατὰ παραφθορὰν ἀπὸ Ἀργυρᾶς λίμνης, διότι οὕτως ἐκάλουν τὰ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου λιμνάζοντα ἢ ἀργυρᾶ ὕδατα, πρὸς τὰ ὁποῖα ἐξήρχοντο διὰ τῆς πύλης ταύτης.

Ἡ πύλη αὕτη, ἐπίσημος εἰς τὰ Βυζαντινὰ χρονικὰ, συχνάκις ἀναφέρεται. Ἐδῶθεν ἐξήρχοντο οἱ βασιλεῖς πρὸς θήραν, καὶ ἐδῶθεν πολλάκις εἰσήρχοντο εἰς τὴν πόλιν.

Λέγει ὁ Καντακουζηνός ¹⁾. «Τὰς πρὸς τὴν Γυρολίμνην ὑπανοίξας πύλας, καὶ πρὸς θήρας ἔδθηεν ὁ νέος ἐξῆλθε Βασιλεὺς.» καὶ πάλιν. «Ἦλθεν ἐγγὺς τειχῶν παρὰ τὴν τῆς Γυρολίμνης προσαγορευομένην πύλην.—Γενόμενος δὲ πρὸς τὰς πύλας τῆς προσαγορευομένης Γυρολίμνης» ²⁾. «Βασιλεὺς δὲ ἐπεστράτευσεν αὐθις Βυζαντίῳ καὶ πρὸς τὴν Γυρολίμνην λεγομένην πύλην ἐλθὼν» ³⁾. «Τὰς κλεῖς τῶν πρὸς τὴν Γυρολίμνην ἀνοιγομένων πυλῶν» ⁴⁾.

Ἡ πύλη αὕτη ἔσωθεν ἐπετειχίσθη εἰς τρόπον, ὥστε σημεῖον αὐτῆς δὲν φαίνεται. Καθὼς τῶν Βλαχερνῶν, οὕτω καὶ τῆς πύλης ταύτης οὐδεμία μνεῖα εἰς τοὺς ἱστορήσαντας τὴν ἄλωσιν. Φρονῶ ὅτι ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς τελευταίας, ἀμφοτέραι αἱ πύλαι αὗται ἐπετειχίσθησαν.

Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ προσώπου τῆς πύλης ταύτης, ἄνω τῆς μόνης ἀψίδος, ἐνετειχίσθησαν τρεῖς προτομαὶ ἐκ μέλανος λίθου. Τῶν δὺ αἱ κεφαλὰ ἀπεκόπησαν· ἡ μόνη σωζομένη πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν παριστᾷ γυναῖκα μὲ ποικίλα κοσμήματα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ τραχήλου καὶ στῆθους, κοσμήματα ἄτεχνα, ὅμοια τῶν ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν νομισμάτων.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν πύλην τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Αὕτη ἐλέγετο Πύλη Χαρσία, Χαρσίου, ἢ Χαρισιοῦ, Πύλη τῶν Βουλγάρων ⁵⁾, Πύλη τῆς Καλιγαρίας ἢ τῶν Καλιγαρίων, διότι ἐπὶ Βυζαντίων οἱ περὶ τὴν πύλην ταύτην κατοικοῦντες κατεγίνοντο ἐργαζόμενοι τὰ καλίγια, τὰ κατὰ τοὺς Βυζαντίους ὑποδήματα ⁶⁾. Ἡ πύλη αὕτη, ἥτις κατὰ τὴν ἄλωσιν ἦτον ἀνοικτὴ, φρουρεῖται ἀπὸ ἐρυμνὸν ἐξωτερικὸν τεῖχος, μὴ ὑπάρχον εἰς οὐδεμίαν ἄλλην πύλην τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Ἡ τειχοδομία ὅλη τοῦ τείχους τούτου εἶναι Βυζαντινὴ. Τὸ προτείχισμα τοῦτο διέφυγε μέχρι τοῦδε τοὺς ἱστορήσαντας τὴν ἄλωσιν μεταγενεστέρους συγγραφεῖς. Ἐκ τούτου δικαίως συμπεραίνομεν, ὅτι οἱ Βυζάντιοι ἐκλείον τὰς ἄλλας θύρας τοῦ Ἡρακλείου τείχους καὶ ἔμενεν αὕτη,

¹⁾ Βιβλ. Γ΄. Κεφ. 51. Ville-Hardouin, σελ. 59. ²⁾ Γ΄. Κεφ. 56. ³⁾ Βιβλ. Ζ΄. Κεφ. 81. ⁴⁾ Ν. Γρηγορᾶ, Τόμ. Α΄. σελ. 345. — Τὴν πύλην ταύτην καλεῖ Saint Argène ὁ Peyrè, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πρώτης Σταυροφορίας. Τόμ. Α΄. σελ. 302. «Les portes voisines de Saint Argène a l'angle nord ouest de la ville.» ⁵⁾ Von Hammer, Τόμ. 8. σελ. 387. ⁶⁾ Ὅθεν καὶ τὰ παρ' ἡμῖν, Καλιγάρης, Καλιγᾶς καὶ Καλίγια. — Κοραῆς, Ἀτακτα, Τόμ. Α΄. σελ. 169, 231.

οὕτω φρουρουμένη ἀνοικτῇ, καθὼς μαρτυρεῖται ἀπὸ τοὺς συγχρόνους τῆς ἀλώσεως. Ἡ πύλη Χαρσία δὲν εἶχε τάφρον ¹⁾).

Ἐπὶ τοῦ ἐμπροσθεν τῆς πύλης ταύτης πεδίου, διακεκομμένου διὰ λοφίσκων καὶ λαγκάδων, ἔστησε κατ'ἀρχὰς τὰ μεγάλα τηλεβόλα αὐτοῦ ὁ Σουλτὰν Μεχμέτ. Ἐδῶ κατεγίνοντο οἱ Ὀθωμανοὶ, ὑποσκάπτοντες ὑπονόμους, ἵνα κατακρημνίσωσι τοὺς πύργους καὶ τὰ τεῖχη καὶ λάθρα καὶ διὰ νυκτὸς εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ἔσω πόλιν. Ἡ ἐμπειρία δὲ τοῦ ἐπιτετραμμένου τὴν φρουρὰν τῆς πύλης, Γερμανοῦ Ἰωάννου Γράντ, ἐματαίωσε τὰ σχέδια τῶν Ὀθωμανῶν. Ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς ἀλώσεως, παρήτησαν οἱ Ὀθωμανοὶ τὰ ὑπόγεια ταῦτα τεχνάσματα, ἀντιπολεμούμενοι δι' ἄλλων ὑπονόμων καὶ πνιγόμενοι ἀπὸ τὸν καπνὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ ὕγρου πυρός. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην πύλην δύναται ὁ ἐχθρὸς ν' ἀνορύξῃ ὑπονόμους, ὅσῳ ἐδῶ, διότι οἱ ἀπέναντι ὑψηλοὶ λόφοι καλύπτουσι τοὺς ἐργάτας ἀπὸ τὰ δμματα τῶν ἐπὶ τῶν πύργων ἱσταμένων.

Ἀφίνομεν τὴν πύλην ταύτην, διότι ἡ ἱστορία αὐτῆς στενῶς συνδέεται μετὰ τῆς Πέμπτης λεγομένης πύλης, περὶ τῆς ὁποίας θέλω λαλήσει μετ' ὀλίγον.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τὰς πύλας τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Αὐταὶ εἶναι διπλαῖ, διότι διπλοῦν τὸ τεῖχος. Οἱ ἐκατέρωθεν ἐκάστης πύλης ἀνεγερθέντες πύργοι, εἶναι ἀξιοθαύμαστοι διὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν συναρμογὴν τὴν ἐντεχον λίθων καὶ μαρμάρων. Τοὺς πύργους τούτους καλῶ πύργους παραπυλίου. Εἰς τινὰς πύλας, καθὼς τὴν Μελανδησίαν (Μεβλεβή-χανέ-γενι-καπουσοῦ) καὶ τὴν τῆς Σηλυμβρίας, σώζονται ἄσχιστοι καὶ ἀκέραιοι. Παρατεινομένων δὲ πρὸς τὸ ἔξω τεῖχος, πλείοτερον τῶν ἄλλων πύργων, μένει ἡ ἀνω μνημονευθεῖσα στενὴ εἴσοδος εἰς τοὺς περιβόλους. Μεταξὺ τῶν παραπυλίων πύργων μένει χῶρος εὐρύτατος, φρουρούμενος ἀπὸ τοὺς πύργους τούτους, ἀπὸ τὰ πυργία τῆς ἔξω πύλης καὶ τὰς ἐπάλξεις τοῦ ἔσω τείχους, ὑπεράνω τῆς μεγάλης πύλης. Εἰς τὸν χῶρον τοῦτον, οὐδεὶς ἐχθρὸς ἐτόλμησε νὰ εἰσέλθῃ, παρ' ὅταν ἡ ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Κερκοπόρτας ἐμφάνισις τῶν Ὀθωμανῶν ἀπενέκρωσε τοὺς πολεμιστάς.

Λέγει ὁ Φραντζῆς, ὅτι ἐπὶ τῆς πολιορκίας, αἱ πύλαι ἦσαν κεκλεισμέναι. Τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος. Ὁρθότερον ἂν ἔλεγον ὅτι αἱ πύλαι τοῦ ἔξω τείχους ἦσαν κεκλεισμέναι, διότι ἀπὸ τὴν ἀφήγησιν τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν μαθηάνομεν, ὅτι ὀλίγον μετὰ τὴν εἰσροὴν τῶν Τούρκων εἰς τὴν πόλιν διὰ τῆς Κερκοπόρτας, τὸσαῦτῃ συρροὴ ἐγείνεν εἰς τὰς πύλας τῆς Χαρσίας, τοῦ Πολυανδρίου καὶ τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ὥστε τὰ πτώματα τῶν πιπτόντων φίλων καὶ ἐχθρῶν κατέφραξαν τὰς πύλας.

Ἰδοὺ καὶ τὰ γραφόμενα τοῦ Χαλκοκονδύλου ²⁾ ἀφηγουμένου τὰς τελευταίας

¹⁾ Σφάλλει ὁ Von Hammer γράφων (Τόμ. Α'. σελ. 424). «Les Turcs entraient en même temps par la porte Charsias ou Calligaria (Eghri-Capou) sur un monceau des cadavres qui remplissaient le fossé.» ²⁾ Σελ. 595.

ῥας τῆς ἀλώσεως. «Καὶ ἐπιόντες καὶ διώκοντες ἔτρωσαν Βασιλέα Κωνσταντῖνον εἰς τὸν ὦμον καὶ ἐτελεύτησεν.—οἱ δὲ ἄλλοι Ἕλληνες ἐτράποντο εἰς φυγὴν, ἐκτός τις ἕκαστος προσκαταβάλλειν βουλόμενος, ὥστε σώζεσθαι· ὡς δὲ εἰς τὴν πύλην ἀφίκοντο, τὴν τοῦ Ῥωμανοῦ καλουμένην, κατασχεθέντες ὑπ' ἀλλήλων αὐτοῦ, ταύτη ἔκειντο, καὶ ἐπιόντες αὐθις ἐπιπτον εἰς αὐτούς, καὶ οὗτοι ἐπαναβαίνοντες σπουδῇ ἐπείγομένους διαβαίνειν, σωρὸν μέγιστον ζῶντες κατὰ τὴν πύλην ἐπεποίηντο, ὥστε μηδενὶ βάσιμον εἶναι ἐντεῦθεν, καὶ οὗτοι μὲν οὕτως οἱ πλεῖστοι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἀπώλοντο.»

Μέχρι τελευταίας ῥας, οἱ Βυζάντιοι ἀντεμάχοντο ἐκ τοῦ περιβόλου· πόθεν λοιπὸν νὰ εἰσέρχωνται, παρὰ διὰ τῶν πυλῶν; Ἐπὶ τῆς πολιορκίας ὑπὸ τοῦ Σουλτάν Μουράδ τῷ 1122, λέγει ὁ Κανανός ¹, «ἄλλοι ἐχαλοῦσαν με τζόχους τὸ κάστρον, ἄλλοι ἔκαψαν τὰς πόρτας τοῦ ἔξω κάστρου.» Ἐνεκα τούτου, φαίνεται, ὅτι οἱ Βυζάντιοι κατὰ τὴν τελευταίαν πολιορκίαν ἐπετείχισαν τὰς ἔξω πύλας, καὶ ταύτην τὴν φορὰν διὰ λίθων καὶ ὄχι σανιδῶν.

Ταῦτα λέγω, διότι οἱ λόγοι τοῦ Φραντζῆ ἐνδέχεται νὰ πλανήσωσι τοὺς ἀναγνώστας τῆς ἀλώσεως.

Ἡ πύλη τοῦ ἔξω τείχους, μικροτέρα τῆς ἔσω, φρουρεῖται διὰ μικρῶν πυργίων. Ὑπὸ τὴν ἀψίδα τῆς πύλης εἶναι μέγα ὑπέρθυρον μαρμάρινον. Ἡ ἐσωτερικὴ πύλη εἶναι Μ. 5,50 εὐρους καὶ Μ. 12 — 13 ὕψους. Αἱ πύλαι αὗται μετὰ καιρὸν ἐσμικρύνθησαν διὰ νέων ἀψίδων, καὶ ὑπὸ τὰς ἀψίδας ταύτας ἐτέθη ὑπέρθυρον λίθινον ἢ μαρμάρινον. Ταῦτα ἐγείναν μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν, ὅταν οἱ ἐχθροὶ, ἐπαπειλοῦντες τὴν πόλιν, ἠνάγκασαν τοὺς Βυζαντίους καὶ τὰς πύλας νὰ σμικρύνωσι πρὸς πλειοτέραν ἀσφάλειαν. Ἡ πύλη τῆς Ἀδριανουπόλεως σήμερον σώζεται καθὼς κατ' ἀρχὰς ἀνηγέρθη καὶ ταύτην συσταίνω εἰς ἕκαστον νὰ ἐξετάσῃ, ἵνα μάθῃ τὴν ἀρχικὴν ἀνέγερσιν τῶν πυλῶν.

Τῆς πύλης ταύτης, καλουμένης τὸ πάλαι Πύλη τοῦ Πολυανδρίου καὶ Μυριάνδρου καὶ σήμερον παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς Ἐδρινὲ καπουσοῦ ²), περιττὴν κρίνω πᾶσαν περιγραφὴν.

Μέσον τῆς πύλης ταύτης καὶ Ἀγίου Ῥωμανοῦ πλησίον τοῦ ποταμοῦ Λύκου καὶ Ὑγροῦ πύργου, φαίνεται πύλη Βυζαντινὴ ἐπιτετειχισμένη. Ἰδοὺ περὶ ταύτης τὰ γραφόμενα τοῦ Πατριάρχου ³). «Μετὰ ταύτην (δηλ. τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως) ἦτο καὶ ἡ πύλη τοῦ Πέμπτου, ἡ ὁποία ὠνομάσθη οὕτω, διότι, κατὰ τὸν Κωδινόν, ἦτο πέμπτη τὸν ἀριθμὸν μετὰ τὴν τῶν Βλαχερνῶν, Γυρολίμνης, Χαρσίας καὶ Πολυανδρίου, τὰς κοινὰς καὶ ἀνοικομένης πάντοτε πύλας, ἥτις καὶ μέχρι τούτου, κεῖται μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου χερσαίου τείχους, ἀνεωγμένη καὶ ἀχρηστος.» Ὁ δὲ Κωδινός περὶ ταύτης λέγει τὰ ἑξῆς ⁴).

¹) Σελ. 473. ²) Ὀλίγον πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἡ πύλη αὕτη, ἀπολέσασα τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, ἐκαλεῖτο Πύλη Ἀδριανουπόλεως. ³) Σελ. 20. ⁴) Σελ. 440.

«Ἡ πέμπτη λεγομένη πόρτα, ἐκλήθη διὰ τὸ εἶναι τὸν ἀριθμὸν τὴν πέμπτην.» Τὸ δὲ Ἀλεξανδρινὸν χρονικόν¹⁾.—«Ἦλθε παρατασσόμενος πόλεμον ἀπὸ τῆς λεγομένης Πολυανδρίου πόρτας καὶ ἕως τῆς πόρτας τοῦ Πέμπτου καὶ ἐπέκεινα σφοδρότερος.»

Μολονότι ὁ Πατριάρχης γράφει, ὅτι ἡ πύλη αὕτη ἦτο μετὰ τὴν τοῦ Πολυανδρίου, ὁ Κ. Βυζάντιος²⁾ λέγει, ὅτι «εἰς μάτην ἀνεζήτησα ἐπὶ τῶν ἀρχαίων τειχῶν τὰ ἔχνη τῆς πύλης τῆς καλουμένης Πέμπτης, εἴτε διότι ἦτο πέμπτη τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τῆς γωνίας τῶν Βλαχερνῶν, εἴτε ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ καλουμένου Πέμπτου. Ἡ πύλη αὕτη, κατὰ τὸν συγγραφέα τῆς Κωνσταντινιάδος, κεῖται μέχρι τοῦδε ἀνεωγμένη καὶ ἄχρηστος, μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου τείχους.»

Ταῦτα περὶ τῆς πύλης ταύτης δὲν ἤθελα ἀναφέρει, ἂν ὁ Κ. Μόρδτμαν δὲν ἐζήτηε ν' ἀνασκευάσῃ πάντα τὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων καὶ συγχρόνων ἱστορούμενα. Ἀναφέρω τὴν μετάφρασιν³⁾. «Ἀπαντες οἱ περὶ τοπογραφίας τῆς Κ/πόλεως συγγράψαντες ὁμολογοῦσιν, ὅτι ἡ Χαρσία Πύλη εἶναι τὸ σημερινὸν Ἑγρὴ-καπή. Ἀλλ' εἶναι πρόδηλον, ὅτι εἰς ἀντέγραψε τοῦτο μηχανικῶς παρὰ τοῦ ἄλλου· διότι οὐδὲν χωρίον τῶν Βυζαντινῶν ἠδύνατο νὰ παράσχη αἰτίαν εἰς τὴν ἀπάτην ταύτην. Τὴν κοινήν δὲ ταύτην γνῶμην παραδεχόμενος καὶ ἐγώ, εὗρέθην εἰς προφανεῖς ἀντιφάσεις. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν τελευταίαν πολιορκίαν καὶ ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως, ἡ πύλη αὕτη ἦτον ἡ σημαντικωτέρα θέσις μετὰ τὴν πύλην τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ἠναγκάσθην λοιπὸν ν' ἀναζητήσω αὐτὴν ἄλλου ποῦ, καὶ ὁδηγηθεὶς ὑπὸ τινος χωρίου τοῦ Ι. Κανανοῦ (ἐκδ. Βιέννης, 462), ἐζήτησα καὶ ἀνεῦρον αὐτήν. Μεταξὺ Ἑδινῆ-καπουσοῦ (Πύλη Ἀδριανουπόλεως) καὶ Τόπ-καπουσοῦ (Πύλη Ἀγ. Ῥωμανοῦ) ὑπάρχει τις ἀποτετειχισμένη πύλη, ἥς ἡ θέσις ἀκριβέστατα ἐφαρμόζεται πρὸς ὅσα λέγουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, περὶ τῆς πύλης Χαρσίας. Μεταθέτω λοιπὸν ταύτην εἰς τὴν ῥηθείσαν θέσιν, μηδενὸς κωλύοντος. Παρὰ τὴν πεφραγμένην ταύτην πύλην ὑπάρχει ὁ νῦν καλούμενος πύργος τοῦ Ὑδραγωγείου (Σουλὸν-κουλέ).»

Διὰ τῶν ὀλίγων τούτων λέξεων ὁ Κ. Μόρδτμαν ἀνατρέπει πάσας τὰς περὶ τῶν πυλῶν ἀρχαίας παραδόσεις καὶ τῶν Βυζαντινῶν τὰ σαφῆ διηγήματα. Ἀντιγράφω πρῶτον τὸ ἄνω ἀναφερόμενον κείμενον τοῦ Κανανοῦ, ἀφηγουμένου τὴν ὑπὸ τοῦ Σουλτὰν Μουράδ πολιορκίαν τῆς Κ/πόλεως. «Τὰς δὲ σκηνὰς τὰς μεγίστας ἐκεῖνας—ἔστησαν περιέργως εἰς τόπον, ἐν ᾧ σοῦδαν οὐκ εἶχεν ὁμοίαν σοῦδων τῶν ἐτέρων, ἀλλὰ κεχαλασμένη ὑπῆρχε, καὶ ἐκπαλαι γέμουσαν χῶμαν, καὶ ἀντικρυς ταύτης πύργος εὗρέθην ἐκ συμβάματος λίαν σεσαθρωμένος καὶ ἐσχισμένος ἀπὸ ἀνωθεν ἕως κάτω καὶ προσδοκῶντες οἱ Τοῦρκοι, ὅτι τῶν μεγίστων βουμπάρδων αἱ πέτραι, τὸν σεσαθρωμένον πύργον ἐκεῖνον θέλουν χα-

¹⁾ Τόμ. Α'. σελ. 719. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 353. ³⁾ Σελ. 209, 213.

λάσειν, καὶ ἐπεὶ ὁ τόπος σοῦδαν οὐκ ἔχει τοὺς Τούρκους νὰ ἐμποδίσῃ, ἀκωλύτως εἰς τὸ ἔξω κάστρον θέλουσιν φθάσειν—πλὴν εἰς κενὸν ἐκατήντησεν τέλος ἡ τῶν ἀσεβῶν προσδοκία, ἐπεὶ ἐβδομήκοντα βοκία τῆς βολῆς τῆς μεγίστης ἐκείνης, τὸν σεσαθρωμένον ἐκείνον ἐκρυσσε πύργον, καὶ οὐδεμίαν βλάβην τοῖς Ῥωμαίοις τοῦτο προὔξεν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς Τούρκοις ὠφέλειαν· ἦν γὰρ ὁ τόπος καὶ σοῦδα καὶ πύργος, πλησίον Κυριακῆς τῆς Ἀγίας¹⁾, μέσον Ῥωμανοῦ τοῦ Ἀγίου καὶ τῆς Χαρσῆς τε τὴν πύλην καὶ πλησιέστερον τούτων εἰς τὸν ποταμὸν τὸν ἐπονομαζόμενον Λύκον»²⁾).

Ἐπὶ τῶν γραφομένων τούτων στηριζόμενος ὁ Κ. Μόρδτμανν, ὠνόμασε τὴν πύλιν ταύτην πύλιν Χαρσίαν. Εἰς τὸ κείμενον τοῦ Κανανοῦ «πλησιέστερον τούτων» γράφω πλησιέστερον τούτου, δηλ. τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ³⁾, ἄλλως ἀκατανόητον εἶναι τὸ κείμενον. Ὡστε ἡ θέσις τοῦ σεσαθρωμένου πύργου εἶναι πλησιέστερον τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ. Ὅτι ὁ Κανανὸς ἔγραψε, «μέσον Ῥωμανοῦ τοῦ Ἀγίου καὶ τῆς Χαρσῆς τε τὴν πύλιν» ἀντὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως αἰτία εἶναι, ὅτι ἡ πύλη Χαρσία ἢ Χαρσοῦ ἦτον ἐπὶ τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐνεκα τῶν ἐκεῖ πλησίων ἀνακτόρων, πύλη λίαν περιώ-
νυμος.

Τίς ἦτο ὁ ὑπὸ τοῦ Κανανοῦ καλούμενος σεσαθρωμένος πύργος, εἶναι δύσκολον σήμερον νὰ μάθωμεν. Πιθανὸν ἐννοεῖ τὸν νότιον παραπύλιον πύργον τῆς Πέμπτης ταύτης πύλης, ἐσχισμένον καὶ σήμερον «ἀπὸ ἀνωθεν ἕως κάτω» καὶ ἐτοιμόρροπον⁴⁾).

Ἐπὶ τοῦ μέλανος ἀνωθύρου τῆς Πέμπτης ταύτης πύλης σώζεται ἐπιγραφή Λατινική, τὴν ὁποίαν ἀνέφερα ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς, ἀναφερομένη καὶ ὑπὸ τοῦ Κ. Μόρδτμανν.

Portarum valido firmavit omine muros

Pusaeus magnò non minor Anthemio.

Τῶν πυλῶν τὰ τεῖχη, δυνατώτατα ἐςερέωσε ὁ Πουσαῖος, οὐκ ἐλάσσων τοῦ μεγάλου Ἀνθεμίου (τέκτων).

Οἱ Βυζάντιοι πολλάκις ἀντὶ πύλιν ἔλεγον πύλας, καθὼς εἶδομεν καὶ εἰς τὰ ἀναφερόμενα περὶ Γυρολίμνης⁵⁾).

¹⁾ Εἰς τὰ μέρη ταῦτα τῆς πόλεως δὲν διεσώθη τὸ ὄνομα τῆς Ἀγίας Κυριακῆς. ²⁾ Ὁ Κ. Βυζάντιος (Τόμ. Α'. σελ. 400), πλανηθεὶς ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦτο, λέγει—«ὁ ποταμὸς Λύκος εἰσρέει παρὰ τὴν Χαρσίαν πύλιν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Κανανοῦ.» ³⁾ Οὕτως ὠνομάσθη ἡ πύλη αὕτη ἀπὸ τὸν ἐκεῖσε ναὸν τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, τὸν ὅποιον Βασίλειος ὁ Μακεδὼν, «καταπεσόντα ἐκ βάρων ἀνεδείματο.» Κωδινὸς σελ. 98. ⁴⁾ Τὸν σεσαθρωμένον τοῦτον πύργον κατέρριψαν οἱ Ὀθωμανοὶ οἱ κατεδαφίσαντες τὰ τεῖχη τῷ 1868, διὰ τῆς ἐκρήξεως τεσσάρων ὀκτάδων πυρίτιδος. ⁵⁾ Nam plurali numero, τὰς πύλας efferre Graecis non insolens.—Meursii et Leunclavii notae in Codinum, σελ. 229).

Ἡ λατινικὴ λέξις firmavit, σημαίνει στερεώνω καὶ μεταφορικῶς ὀχυρόνω, ἐνδυναμόνω. Εἰς τὴν παρακμὴν τῆς Λατινικῆς γλώσσης, firmavit ἐσήμαινε ἐκλείσει, ὅθεν καὶ οἱ Ἰταλοὶ fermare κλείω, καὶ οἱ Γάλλοι fermer, καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τὸ ἀσφαλίζω, σφαλῶ, κλείω. Ἡ σημασία τῆς λέξεως ἐδῶ εἶναι στερεώνω, ὅθεν κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν, ὁ Πυσαῖος ἐστερέωσε τὰ τεῖχη τῆς πύλης ταύτης. Πυσαῖος εἶναι Βυζαντινὸν ὄνομα ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Χρονικοῦ¹).

Τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ὁμοιάζουσι τὰ τῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ Λατινικῶν ἐπιγραφῶν.

Ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταῖς μέχρι τῆς σήμερον σωζομέναις ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν, δὲν ὑπάρχουσι πλὴν δύο Λατινικαί, αὕτη καὶ ἡ ἐπὶ τῆς Μελανδησίας, Θεοδοσίου τοῦ Νεωτέρου. Μὲ φαίνεται ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τῆς Πέμπτης πύλης ἐνεχαράχθη ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν Λατίνων Αὐτοκρατόρων, ὅταν οὗτοι ἀνεκαίνισαν τὰ τεῖχη τὰ χερσαῖα. Ἀπίθανον εἶναι οἱ Βυζάντιοι νὰ ὑμνήσωσι, διὰ Λατινικῆς ἐπιγραφῆς, ἔργον Γραικοῦ Αὐτοκράτορος ἐν καιρῷ, ὅτε ἡ Λατινικὴ γλῶσσα παρήκμαζε καὶ διὰ θρησκευτικῶν ἐρίδων ἀνερριπίζετο τὸ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀδιάλειπτον μῖσος. Πρὸς τούτοις, ἀπίθανον εἶναι διὰ τοιαύτης ἐπισήμου γραφῆς, νὰ ἐξυμνήσωσι τὸν Πυσαῖον ὡς τέκτονα ἴσον μὲ τὸν πρῶτον σχεδιάσαντα καὶ ἀνεγείραντα τὰ τεῖχη Ἀνθέμιον.

Ὁ ἀναγινώσκων τὴν ἐπιγραφὴν, δικαίως ζητεῖ τὴν ἐρμηνείαν αὐτῆς. Ἡ πύλη αὕτη μετὰ τῶν παραπυλίων πύργων ἴσταται σήμερον, εἰ καὶ ἡρειπωμένη, καθὼς τὸ πρῶτον ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Κύρου. Ὁ θεωρῶν τὴν πύλην ἐκ τῆς ἔσω πόλεως, παρατηρεῖ ὅτι μέγα ἔρεισμα δύο καὶ ἡμίσεος μέτρων εὗρους, ἐχτεινόμενον ἐκατέρωθεν τῆς πύλης καὶ ἀνυψούμενον μέχρι τῆς κορυφῆς ἀμφοτέρων τῶν παραπυλίων πύργων, στερεώνει τὴν σαθρὰν ταύτην πύλην. Ἀντὶ ν' ἀνακαινίσωσι τοὺς σεσαθρωμένους πύργους ἐκ θεμελίων, προὔτιμησαν ν' ἀνεγείρωσι τὸ ἔρεισμα τοῦτο. Αὕτη νομίζω εἶναι ἡ σημασία τῆς λέξεως firmavit. Ἐνεκα τοῦ ἐρυμνοτάτου τούτου ἐρείσματος, οἱ παραπύλιοι πύργοι οἱ σεσαθρωμένοι δὲν ἐφοδοῦντο τὰς σφαίρας καὶ τὰς μηχανὰς τῶν Τούρκων, αἵτινες ἐπληττον τὰ μέρη ταῦτα ὡς ἀνικανώτερα τῶν ἄλλων ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὰς προσβολὰς τῶν μηχανμάτων.

Πιστεύω, ὅτι εἰς τὴν πολιορκίαν τὴν τελευταίαν, ἀδύνατον ἦτο νὰ ἔχωσιν ἀνοικτὴν τὴν πύλην ταύτην. Πρὸς τούτοις, ἔνεκα τῆς μὴ ὑπάρξεως βαθείας τάφρου, οἱ ἐχθροὶ ἠδύναντο ἀκόπως καὶ ἀνενοχλήτως νὰ σύρωσι τὰς πολεμιστηρίους μηχανὰς πλησίον τῶν τειχῶν. Οὐδεμίαν μνειάν τῆς πύλης ταύτης ἀνευρίσκω εἰς τοὺς ἱστορήσαντας τὴν ἄλωσιν ἡμετέρους καὶ ἄλλοδαπούς.

¹) «Ἰσχυρὸν Πυσαῖον καὶ ἑπαρχον τῶν Πραιτωρίων». Τόμ. Α'. Σελ. 596.

Ἵτι ἡ πύλη αὕτη δὲν ἦτον ἡ Χαρσία, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Δούκα¹⁾).

Διηγούμενος τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων διὰ τῆς Κερκοπόρτας, λέγει· «Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι σὺν τῷ βασιλεὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὸ γινόμενον· ἦν γὰρ ἀπὸ μακρόθεν ἡ γενομένη τῶν Τούρκων εἰσοδος.» Ὁ Κ. Μόρδτμανν, καθὼς ἀνωτέρω εἶδομεν, ὁμολογεῖ ὅτι ἡ Κερκοπόρτα ἦτο πλησίον τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου.—«Ἀναβλέψαντες ὁρῶσι Τούρκους, ἰδόντες δὲ εἰς φυγὴν ἐτράπησαν, καὶ μὴ δυνάμενοι εἰσελθεῖν διὰ τῆς πύλης τῆς ἐπονομαζομένης Χαρσοῦ, στενοχωρούμενοι διὰ τὸ πλῆθος, οἱ μὲν ἀλκὴν περισσοτέραν ἔχοντες τοὺς ἀνάνδρους καταπατοῦντες εἰσῆρχοντο.» Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ ἱστορικοῦ Δούκα μανθάνομεν, ὅτι πολλοὶ Βυζάντιοι ἀντεμάχοντο πρὸς τοὺς Τούρκους εἰς τὸ ἐκτὸς τῶν τειχῶν πεδίον, ἐμπροσθεν τῆς Χαρσίας πύλης. Οὗτοι εἶναι οἵτινες, ἰδόντες τοὺς Ὀθωμανοὺς ἐπὶ τῶν τειχῶν, ὤρμησαν πρὸς τὰς πύλας.

Εἶναι τώρα δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ Βυζάντιοι ἀπὸ τὴν πλησίον Κερκοπόρταν, διέβησαν τὰ πολιορκοῦντα τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως Ὀθωμανικὰ στίφη καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Πέμπτην πύλην, τὴν Χαρσίαν τοῦ Κ. Μόρδτμανν, πλησίον τῆς ὁποίας ἀντεμάχοντο ὁ Σουλτάνος καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ; Διατί νὰ μὴν εἰσέλθωσι διὰ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως, πλησιεστέρας τῆς Χαρσίας; Ἄν οἱ Βυζάντιοι, οἱ περὶ τὸ παλάτιον τοῦ Ἐβδόμου μαχόμενοι, ἐξήρχοντο καὶ ἀντεμάχοντο ἐκτὸς τῶν τειχῶν μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἀλώσεως, φυσικὸν ἦτο νὰ εἰσέλθωσι διὰ τῆς αὐτῆς πύλης, διὰ τῆς ὁποίας ἐξήρχοντο.

Ταῦτα, κατ' ἐμέ, ἀποδεικνύουσι σαφέστατα, ὅτι ἡ πύλη Χαρσία εἶναι ἡ νῦν λεγομένη Ἐγρῇ-καπῆ καὶ ἡ λεγομένη ὑπὸ τοῦ Κ. Μόρδτμανν Χαρσία, ἡ Πέμπτη τοῦ Κωδικοῦ πύλη σπανίως ἀναφερομένη. Ὅλαι αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις καὶ ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ περὶ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν ἀσχοληθέντες, καλοῦσι Χαρσίαν τὴν νῦν Ἐγρῇ-καπῆ.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δούκα Μιχαήλ²⁾ «καὶ κτίζει τὰς αὐτοῦ σκηνάς κατέναντι τῆς πύλης τῆς Χαρισσοῦ, ὅπισθεν τοῦ βουνοῦ», καταφαίνεται ὅτι ὑπῆρχε πρὸ τῆς πύλης ταύτης βουνὸν γινωσκόν τοῖς πᾶσιν, ἐνῶ πρὸ τῆς Πέμπτης πύλης εἶναι ἐκτενὴς λαγκὰς ἀνευ οὐδενὸς βουνοῦ, διαβρεχομένη διὰ τοῦ χειμάρρου Λύκου. Πρὸς τούτοις, ἡ ἔξω τῆς Χαρσίας πύλης λεωφόρος μέχρι τῆς σήμερον καλεῖται Χαρτζή-τζαδεσῆ, ἥτοι λεωφόρος τῆς Χαρσίας.

Ἀνέφερα ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ἐπιγραφῶν τὴν Μελανθησίαν ἢ Μελαντιάδα πύλην, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναγινώσκονται τοσαῦται ἐπιγραφαί. Ἡ πύλη αὕτη χρήζει ἰδιαιτέρας μελέτης. Οἱ Ὀθωμανοὶ καλοῦσιν αὐτὴν Μεβλεδῆ-χανέ-γενλ-καπουσοῦ³⁾ πρὸς διάκρισιν ἐτέρας ἐπὶ τῆς Προποντίδος Λάγκα-Γενλ-καπου

¹⁾ Σελ. 286. ²⁾ Σελ. 263. ³⁾ Νέα πύλη τοῦ εὐκτηρίου τῶν Μεβλεδῆδων. Ἐκαλεῖτο οὕτως διότι δι' αὐτῆς ἐπορεύοντο πρὸς τὴν κώμην Μελαντιάδα. Μελ. Γεωγρ. Τόμ. Γ'. σελ.

σου ¹⁾. Σπανιώτατα μνημονεύεται ἐπὶ τῆς ἀλώσεως. Ἡ ἀκεραιότης τῶν τειχῶν καὶ τῶν πύργων τῆς πύλης ταύτης, τεκμαίρουσιν ὅτι δὲν συνεπλάκησαν ἐδῶ οἱ ἀντιμαχόμενοι. Μεταξὺ ταύτης [καὶ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ σώζεται πύλη ἀρχαία κλειστή, τῆς ὁποίας ἡ ἔξω πύλη κατηδαφίσθη καὶ ἐπετειχίσθη. Μέσον πάλιν τῆς Μελανδησίας καὶ τῆς Σηλυμβρίας, φαίνονται τὰ ἐρείπια ἀλλης μεγάλης πύλης κατηρειπωμένης, ἐντὸς δὲ τῶν ἐρειπίων διασώζονται τεμάχια κίωνων καὶ μεγάλων λαξευτῶν λίθων, ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἔξωτερικῆς πύλης. Τῶν δύο τούτων πυλῶν ἡ ἱστορία εἶναι ἀσαφεστάτη.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τὴν Χρυσὴν λεγομένην πύλην, περὶ τῆς ὁποίας πολλὰ ἐγράφησαν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων χωρογράφων τῆς Κ/πόλεως. Ἀντιγράφω ὅσα ὁ Κ. Βυζάντιος λέγει περὶ τῆς πύλης ταύτης ²⁾. «Καμμία ἴσως τοποθεσία δὲν ἀναφέρεται συχνότερα καὶ ἐν τοσούτῳ περὶ οὐδεμιᾶς ἄλλης ὑπάρχει πλειοτέρα μεταξὺ τῶν συγγραφέων καὶ περιηγητῶν ἀσάφεια. Ἡ κυριώτερα δὲ τούτου αἰτία εἶναι Α'. ὅτι συγχέεται μὲ διαφόρους ἄλλας, εἴτε διὰ τὴν συστοιχίαν τοῦ ὀνόματος, εἴτε διὰ τὴν γειτνίασιν· καὶ Β'. διότι ἀπ' αὐτῆς παρωνομάζετο ὄχι μόνον ὅλον τοῦτο τὸ μέρος τῆς πόλεως καὶ αὐτὰ τὰ παράλια τείχη, ἀλλὰ, τὸ παραδοξότερον, καὶ μέρος τοῦ Νεωρίου.»

Ἡ πύλη αὕτη ἔχει τρεῖς εἰσόδους, δύο μικρὰς ἐκατέρωθεν καὶ ὑψηλοτέραν τὴν μέσην. Διὰ τῆς πύλης ταύτης εἰσῆρχοντο εἰς τὴν πόλιν οἱ ἐν τῷ Ἑβδόμῳ ἀναγορευόμενοι αὐτοκράτορες. Διὰ τῆς πύλης ταύτης εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν ὁ Θεοδόσιος, συρόμενος ὑπ' ἐλεφάντων, ὁ Βελισσάριος, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, ὁ Τζιμισκῆς, ὁ Λεκαπηνὸς καὶ ὁ Ἡράκλειος μετὰ τὴν κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείαν αὐτοῦ. Τῷ 1261, διὰ ταύτης εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνέκτισε τὸν θρόνον Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος.

Πάμπολλα κοσμήματα τῆς πύλης ταύτης ἦσαν κεχρυσωμένα, ὅθεν ἡ ἐπωνυμία της καὶ ἡ παρὰ τοῖς Λατίνοις, *Aurea*. Ὁ Χρυσολωρᾶς ἀναφέρει τὰ κοσμοῦντα τὴν χρυσὴν Πύλην, «ἀθλοὺς Ἡρακλέους ἀρίστης καὶ θαυμασιωτάτης τέχνης καὶ Προμηθέως βάσανον καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐκ μαρμάρου.» Ὁ Γύλλιος περιγράφει πολλὰ κοσμήματα αὐτῆς, σωζόμενα ἐπὶ τῆς ἐν Κ/πόλει διαμονῆς αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐξηφανίσθησαν οἱ ἀνδριάντες καὶ τὰ ἀνάγλυφα. Ταῦτα ἐν συντόμῳ ἀναφέρω καὶ προτρέπω τοὺς ἀγαπῶντας τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν ν' ἀναγνώσωσι τὴν περιγραφὴν τῆς Πύλης ταύτης εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Κυρίου Βυζαντίου.

61. Τὴν κώμην ταύτην μνημονεύουσιν ὁ Σουΐδας, ὁ Προκόπιος, ὁ Ἀγαθίας καὶ ἄλλοι. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 590, 717, «ἐπὶ τὰ μέρη Μελαντιάδος.» ¹⁾ Νέα πύλη τῆς Βλάχκας· οἱ Τοῦρκοι συνήθως προφέρουν καὶ γράφουν Λάγκκα, ἡμεῖς Βλάχκα. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 321. «καὶ ὡς ἦν ἔθος Βασιλεῦσι, διὰ προπομπίου δοχῆς διὰ τῆς Χρυσῆς καλουμένης πύλης εἰς τὸ Βυζάντιον εἰσελαύνει.» Νικηφόρου Πατρ. σελ. 59.

Ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας¹⁾, ἄλλοτε καὶ πύλην τῆς Πηγῆς, καθὼς μαρτυροῦσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς καὶ ἡ ἐπὶ τῆς πύλης σωζομένη ἐπιγραφή, μέχρι τῆς Προποντίδος, ἀνευρίσκει ὁ περιηγούμενος τὰ τεῖχη τέσσαρας πύλας. Πρώτην, ταύτην τῆς Σηλυμβρίας. Δευτέραν, πύλην κλειστήν ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου νοσοκομείου, τῆς ὁποίας ἡ ἔξω πύλη κατηδαφίσθη καὶ ἀνεκτίσθη τεῖχος. Ἐχει γέφυραν πετρίνην σωζομένην μέχρι σήμερον. Τρίτην, τὴν νῦν καλουμένην Γέντι-κουλὲ-καπουσοῦ, δηλ. πύλην τῶν Ἑπτὰ Πύργων. Ἡ πύλη αὕτη δὲν εἶναι Βυζαντινὴ, διότι τὸ μαρτυρεῖ ἡ περὶ αὐτὴν τειχοδομία καὶ διότι δὲν ἔχει τοὺς παραπυλῖους πύργους πασῶν τῶν ἄλλων πυλῶν τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Εἶναι πύλη ἀνοιχθεῖσα μετὰ τὴν ἄλωσιν. Τετάρτην πύλην μεγαλοπρεπῆ, εἰς πάντας σήμερον κλειστήν, ἔχουσιν εἰς τὴν πύλην τοῦ ἔξω τείχους δύο κίονας ἐκ μαρμάρου πρασίνου στικτοῦ, ὑποκρατοῦντας ἄτεχνον ἀψίδα, ἔργον προφανῶς μεταγενέστερον. Οἱ δύο παμμέγιστοι παραπύλιοι πύργοι ἐκ μαρμάρων λευκῶν, ἐντέχνως συνηρμοσμένων, δεικνύουσιν ἐπὶ τῶν γεισμάτων κοσμήματα ἀρχαῖα καὶ ἐπὶ τῆς γωνίας τοῦ βορείου πύργου σώζεται αἶτος, ἔργον βεβαίως Βυζαντινόν, διότι ἀποστρέφονται τὰ τοιαῦτα οἱ Ὀθωμανοί, οἵτινες τοὺς μὲν ἀνδριάντας κατεκερμάτισαν, τὰ δὲ ἀνάγλυφα ἐπεκάλυψαν δι' ἀσβέστου. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων παραπυλίων πύργων, τοὺς ὁποίους ὁ χρόνος καὶ οἱ σεισμοὶ κατὰ μέρος κατέσχισαν, φαίνονται τρεῖς θύραι, αἱ πλάγαι χαμηλαί, ἡ μεσαία ὑπερύψηλος. Αὕτη ἡ μεσαία δὲν ἠνοίγετο πλὴν εἰς αὐτοκρατορικὰς πομπάς· αἱ δύο πλάγαι ἐχρησίμευον διὰ τὸν λαόν²⁾.

Ἐκατέρωθεν τῶν ἔξωθεν δύο κίωνων, φαίνονται ἐπὶ τῶν τειχῶν τεμάχια μαρμάρου, μετὰ κοσμημάτων καὶ ἀναγλύφων, ὑποσηρίζοντα τὸ πάλαι, κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀνδριάντας καὶ ἀγάλματα.

Ἀπὸ τὴν πύλην ταύτην μέχρι τῆς Προποντίδος, σημεῖον πύλης ἄλλης δὲν ὑπάρχει.

Ἐξαιρουμένης λοιπὸν τῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀνοιχθείσης πύλης τῶν Ἑπτὰ Πύργων, ἔχομεν τρεῖς πύλας Βυζαντινὰς, ὑπὸ τῶν συγγραφῶν ἀναφερομένας. Ἡ πύλη τῆς Σηλυμβρίας, σήμερον Σηλυβρὴ-καπουσοῦ, εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὴ· εἶναι ἡ πύλη τῆς Πηγῆς, διότι, κατὰ τοὺς Βυζαντίους, ἦτον ἀπέναντι τοῦ ἀγιάσματος τῆς Ζωοδόχου πηγῆς. Περὶ ταύτης οὐδεμία ἀμφισβήτησις.

Ἡ δευτέρα μετὰ τὴν πύλην τῆς Σηλυμβρίας, εἶναι πύλη κλειστὴ, ἀπέναντι τοῦ Γραικικοῦ Νοσοκομείου, ἔξωθεν γνωριζομένη διὰ τῶν δύο παραπυλίων πύργων καὶ τῆς πετρίνης γεφύρας ἐντὸς τῆς τάφρου. Τὴν πύλην ταύτην ἐπεσκέφθην ἐκ τοῦ περιβόλου. Φέρει ἐπὶ τῆς ἀψίδος κοσμήματα Ὀθωμανικὰ, δένδρα,

¹⁾ Φραντζῆ σελ. 253. ²⁾ Ὁ Κ. Βυζάντιος καὶ ὁ Χάμμερ περιγράφουσι μετὰ πολλῆς ἀληθείας πάντα τῶν Βυζαντινῶν τὰ ἱστορούμενα περὶ τῆς πύλης ταύτης. I. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 605. C. Christ. IV. σελ. 430.

λέοντας, τέρατα δύσμορφα καὶ σειρὰν ἐρυθρῶν ἀνθέων. Σταυρὸς διασώζεται ὑπὲρ τὴν ἀψίδα. Ἀνυψώθη τόσῳ ὁ ἐδῶ περίβολος, ὥστε τὸ ἀνῶθυρον εἶναι ἰσάγειον. Οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν ἀνεκάλυψα ἐπὶ τῶν πλησίον τειχῶν ἢ πύργων, μολονότι ὁ Κ. Βυζάντιος ἀναφέρει ἐπιγραφὴν ὁμοίαν τῆς ἐπὶ τῆς Μελανδησίας πύλης ἀναγινωσκομένης. Εἶναι πύλη μονόθυρος, ὁμοιάζουσα τὰς ἄλλας πύλας, εὗρους Μ. 5,50 καὶ ὕψους τῶν ἄλλων πυλῶν. Φέρει ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν ἀψίδα καὶ ἑτέραν, γενομένην ἐπὶ Βυζαντιῶν, ὥστε καὶ ἡ πύλη αὕτη εἶχε σμικρυνθῇ καθὼς αἱ πλείότεραι ἄλλαι. Μετὰ τὴν ἄλωσιν ἡ πύλη αὕτη ἔμεινεν ἀνοιχτὴ καὶ τότε πιθανὸν ἐκλείσθη, ὅταν ἡνοίχθη ἡ σημερινὴ τῶν Ἑπτὰ Πύργων· λέγω πιθανόν, διότι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν πλειοτέρων περιηγητῶν, κατέκλεισαν οἱ Ὀθωμανοὶ τὴν τρίτην πύλην, τὴν λεγομένην Χρυσήν. Ἔμενεν εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς Ψαμάθου πολὺς λαὸς, πρὸς εὐκολίαν τοῦ ὁποίου ἡνοίχθη ἡ πύλη τῶν Ἑπτὰ Πύργων.

Ἡ πύλη αὕτη ἡ κλειστὴ, εἶναι ἡ πύλη τοῦ Ῥηγίου ἢ τοῦ Ἀθύρα, οὕτω καλουμένη, διότι δι' αὐτῆς ἀπῆρχοντο πρὸς τὸ Ῥήγιον τὸ νῦν Κιουτζούκ-Τζεχμετζέ καὶ τὸν Ἀθύραν Μπουγιούκ-Τζεχμετζέ, καθὼς καὶ αἱ πύλαι τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῆς Σηλυμβρίας οὕτως ἐκλήθησαν, διὰ τὴν πρὸς τὰς πόλεις ταύτας ἐξοδὸν τῶν πολιτῶν ¹⁾).

Μένει τώρα μία μόνη πύλη Βυζαντινὴ, ἡ Χρυσὴ καλουμένη, ἥτις εἶναι ἡ πρὸς νότον τῆς σημερινῆς Γενδι-κουλέ-καπουσοῦ καὶ τὴν ὁποίαν ἤδη περιέγραψα. Αὕτη εἶναι ἡ πύλη περὶ τῆς ὁποίας τοσαύτη συζήτησις, τοσαύτη ἀσάφεια εἰς τοὺς σημερινοὺς χωρογράφους τῆς πόλεως.

Πρῶτον ἀναφέρω τὸν Πατριάρχην, περιγράφοντα τὰς πύλας τῶν χερσαίων τειχῶν ²⁾. «Πέμπτη πόρτα Πηγῆς καὶ Σηλυμβρίας, καὶ ἡδὴ Σηλυβρί-καπουσοῦ, καὶ μετ' αὐτὴν ἵστατο ἡ Χρυσὴ πύλη, ἥτις ἦτον ὠκοδομημένη ὥσπερ τόξον θριάμβου περιεχρυσωμένη ὅλη.—Μετὰ τὴν τῆς πόλεως ἄλωσιν, Μεχμέτ ὁ Β'. (περὶ τὸ 1458) μετακινήσας καὶ πλατύνας τὰ τοῦ Ἑπταπυργίου τείχη, κατέρριψε τὴν πύλην ταύτην, καὶ ἐνέκλεισεν αὐτὴν εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀνοικοδομηθέντος Ἑπταπυργίου. Τὰ ἔχνη ὅμως ταύτης καὶ ἄλλα σημεῖα μέχρι τούτου φαίνονται. Αὕτη εἶχε τρεῖς εἰσόδους.—αἱ δύο μὲν αἱ μικρότεραι διόλου ἐφράγησαν, ἡ δὲ κατὰ τὸ μέσον μεγάλη μετεβλήθη εἰς πύλην ἡδὴ μικρὰν, φραγεῖσαν μὲ τὴν ἰδίαν ὕλην τῆς.»

Δὲν ἐννοῶ τὰ γραφόμενα ταῦτα τοῦ Πατριάρχου, πρὸ ὀλίγου ὁμολογοῦντος ὅτι τὴν πύλην ταύτην κατέρριψεν ὁ κατακτητὴς.

Περὶ τοῦ πορθητοῦ λέγει ὁ Λ. Χαλκοκονδύλης ³⁾. «Ἐδείματο δὲ καὶ ἄλλα ἄξια λόγου, μετὰ τὴν ἐν Προποντίδι Λαιμοκοπίην, τὴν τε ἐν Βυζαντίῳ ἀκρό-

¹⁾ Οἱ λόγοι τοῦ Γυλλίου, σελ. 84. ἐπλάνησαν τοὺς μεταγενεστέρους portam Selymbriae sive Rhegii. ²⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 24. ³⁾ Σελ. 529.

πολιν ἀξίως λόγου, εἰς τὰς Χρυσέας καλουμένας πύλας, πύργους τε μεγίστους καὶ ἀξιοθεάτους.»

Τὴν πύλην τῶν Ἑπτὰ Πύργων καλεῖ ὁ Πατριάρχης τελευταίαν πρὸς ξηρὰν κατὰ τὴν Προποντίδα, ἐνῶ ὅλοι ὁμολογοῦσιν ὅτι αὕτη εἶναι Ὀθωμανικὴ πύλη. Ἀφίνω τὸν περισκοποῦντα τὰ τεῖχη, νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης τὴν ἀληθῆ θέσιν τῶν πυλῶν τούτων.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Κυρίου Βυζαντίου ¹⁾. «Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἂς σημειώσωμεν μόνον, ὅτι ἡ πύλη αὕτη εἶναι καὶ τώρα, καθὼς ἦτο καὶ τότε, ἐπωκοδομημένη ²⁾, ὅθεν καὶ ὀνομάζεται Καπαλή-καπὴ (Κλειστὴ πύλη), ἔχουσα πρὸ αὐτῆς μεγαλοπρεπεσάτην γέφυραν· τέσσαρες δὲ μεγάλοι μαρμάρινοι πινσοὶ ἀποτελοῦσι τὰς παραστάδας καὶ τὸ ὑπέρθυρόν της. Ὁ Λεουνκλάβιος ³⁾ λέγει ὅτι εἶναι ἡ τῆς Σηλυμβρίας, καθὼς καὶ ὁ Θεδέτος ⁴⁾ τάττει αὐτὴν «τετάρτην ἀπὸ τοῦ κόλπου.»—Μετ' ὀλίγον πάλιν ⁵⁾. «Καταντικρὺ τῆς κλειστῆς ταύτης πύλης ἀνηγέρθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν τὸ Γραικικὸν Νοσοκομεῖον.» Ἐκλαμβάνει τὴν πύλην τοῦ Ῥηγίου, διὰ τὴν Χρυσὴν πύλην. Βεβαίως ὁ Κ. Βυζάντιος δὲν ἐπεσκέφθη ὁ ἴδιος τὴν κλειστὴν ταύτην πύλην ἐκ τοῦ περιδόλου, ἄλλως ἤθελεν ἶδει, ὅτι ἡ πύλη αὕτη δὲν ἔχει τὰ τρία θύρετρα, τὰ ὁποῖα λεπτομερῶς περιγράφει ἀπὸ τὰς συγγραφὰς τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν ⁶⁾. Ἀγωνίζεται δὲ νὰ καταδείξῃ τὴν ἀληθῆ θέσιν τῆς Χρυσῆς πύλης, διότι ἐκ τῆς τοποθεσίας αὐτῆς σαφηνίζονται πάμπολλα συμβεβηκότα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ ἀνευρίσκονται καὶ τὰ πλησίον αὐτῆς περιώνυμα Βυζαντινὰ εὐκτήρια καὶ μοναστήρια.

Περὶ τῆς Χρυσῆς πύλης, ὁ τότε ζῶν Πατριάρχης ἔγραψε τὰ ἀκόλουθα πρὸς τὸν Κ. Βυζάντιον, καταχωρισθέντα εἰς τὰ προλεγόμενα τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ συγγράμματος τούτου.

«Περὶ τῆς Χρυσῆς πύλης ἐν μετεώρῳ ταλαντευόμεθα· ἡ παρ' αὐτῆς ὑποδει-

¹⁾ Τόμ. Α΄. σελ. 323. ²⁾ Πρβ. Ι. Καντακουζηνού, Τόμ. Β΄. σελ. 605, «Ἐδεῖ κάκεινους τὴν Χρυσὴν πύλην διορύττειν ἀπωκοδομημένην, εἰς Ἀδριανούπολιν ἀπῆρε.» ³⁾ Pandect. Hist. Turc. c. 200. ⁴⁾ Cosmographie. ⁵⁾ Τόμ. Α΄. σελ. 329. ⁶⁾ Σφάλλει καὶ ὁ Χάμμερ εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας· «Venait ensuite la porte dite de la Source, de Rhegium, ou de Selymbria, parce qu'en sortant par là on arrivait au palais de la Source, aujourd'hui Balıklı, puis en continuant à Rhegium (Tschekmedjé) et enfin a Selymbria: elle est connue encore aujourd'hui sous le nom de porte de Selyvri.» Δὲν μνημονεύει ἐπομένως τὴν ἀπέχοντι τοῦ Νοσοκομείου κλειστὴν πύλην. Εἰς τὸ αὐτὸ λάθος ὑπέπεσε καὶ ὁ Γύλλιος (σελ. 55). «Et Selymbriae sive Rhegii». Τῷ 1680, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Grelot, Relation nouvelle d'un voyage de Cple, σελ. 79, ἐσώζοντο δύο μεγάλα μαρμάρινα ἀνάγλυφα ἐπὶ τῆς πύλης ταύτης.

κνυομένη καὶ ἐπωκοδομημένη, ἀτενέστατα παρ' ἡμῶν παρατηρήθη πρὸ χρόνων, καὶ ἐξωθεν καὶ ἐσωθεν μάλιστα, ὅπου ἤδη κῆπος παρακείμενος τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Βελιγραδίου, πύλη ἀπλή, οὐδ' ἔχνος μικρὸν φέρουσα τῶν πολλῶν καλλωπισμάτων διὰ γλαφυρῶν κιόνων, μαρμάρων καὶ ἄλλων τῆς ἀρίστης τέχνης, οἷς ἦν κεκοσμημένη, σχῆμα φέρουσα θριαμβευτικοῦ τόξου διὰ τριῶν εισόδων. Καὶ ἐὰν ὁ κόσμος αὐτῆς ὅλος παρὰ τοῦ πορθητοῦ κατὰ πρόληψιν μετεχομίσθη εἰς τὴν τοῦ Ἑπταπυργίου ὀρωμένην ἐκεῖσε, ἀφευκτον ἦν ἂν διατηρηθῆναι ἐν τῇ ἐπωκοδομημένη γνῶρισμά τι τῆς βιαίας ταύτης ἀποσπάσεως, ἀφαιρέσεως καὶ μεταθέσεως ἐκεῖθεν τῶν τοσοῦτων καλλωπισμάτων· διὸ καὶ πάρεστιν ἡμῖν εἰπεῖν τὸ κατὰ Γάλλους· *Le vrai peut quelque fois n'être pas vraisemblable.*

Ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ συγγράμματος τοῦ Κ. Βυζαντίου πληροφορούμεθα, ὅτι οἱ ἄλλοδαποὶ πλείοτερον τῶν ἡμετέρων ἀπεπλανήθησαν εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Χρυσῆς πύλης.

Ἡ πύλη αὕτη, ἐτι καὶ σήμερον, παρὰ πολλῶν γερόντων ἐκεῖσε κατοικούντων καλεῖται Χρυσόπορτα. Ἄς ἀκούσωμεν καὶ τὸν Καντακουζηνὸν περιγράφοντα τοὺς δύο παραπυλίους πύργους τῆς Χρυσῆς πύλης¹⁾. «Ἐπὶ τούτοις δὲ ἀποδοῦναι Καντακουζηνὸν τὸν Βασιλέα τῷ νέῳ καὶ τὸ κατὰ τὴν Χρυσὴν καλουμένην πύλην φρούριον²⁾, ὃ κατεῖχεν αὐτὸς φρουρᾷ Λατινικῇ, καρτερώτατον ὃν καὶ ἀνάλωτον σχεδὸν ἐκ τῆς κατασκευῆς, ὃ πύργοι μὲν ἦσαν δύο τῶν ἐκ τοῦ περιδόλου Βυζαντίου, ὧν μεταξὺ ἡ πρὸς τὴν πόλιν εἰσάγουσα πύλη ἦν· οἱ πύργοι δὲ μέγιστοι μεγέθει ὄντες οὐ κατὰ τοὺς ἄλλους ἦσαν ὠκοδομημένοι, ἀλλ' εὐθὺς ἐπὶ μῆκιστον ὕψους ἐξαρχῆς μαρμάρους μεγάλοις ὑπὸ λιθουργῶν εἰς τοῦτο κατασκευασμένοις ἦσαν συντεθειμένοι ὑπ' ἄκρας συμφύλας πρὸς ἀλλήλους, οὐδεμιᾶς ἐτέρας δεόμενοι ὕλης συνδεούσης, ἀλλ' ἥλοις μόνοις σιδηροῖς, ὡς λέγεται, καθὼς ἀλλήλων ἐπιψάουσι κεχρημένοι πρὸς συνάφειαν, ὥστε ἐξωθεν δοκεῖν οὐκ ἐκ μερῶν συντεθειμένους, ἀλλ' αὐτολιθίνους εἰς τοῦτο ἀποξεσμένους εἶναι. Ὅθεν οὐδὲ ἐπιχείρησιν δοκοῦσιν οὐδεμίαν ἔχειν, μήτε διορυχθῆναι ὄντες δυνατοί, μήτε ἐκ μηχανῆς τινος ἢ τέχνης ἐτέραν μηδεμίαν ὑποστῆναι βλάβην»³⁾.

Ὅτι ἡ πύλη ἡ Χρυσὴ ἦτον ἡ τελευταία πρὸς τὴν Προποντίδα, καταφαίνεται ἀπὸ τὰ ἐξῆς τοῦ Κανανοῦ⁴⁾. «Καὶ γὰρ ἀπὸ τὸ ἓνα ἄκρον τῆς πόλεως τῆς Χρυσίας ἕως τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς Ξυλοπόρτης ἐκράτει.» Καὶ πάλιν· «Ἐπὶ τοσοῦτον ὑπῆρχε τῆς στρατιᾶς ἐκείνης τὸ πλῆθος, ὅτι ἀπὸ τὸ ἓν ἄκρον τῆς πόλεως τῆς Χρυσίας⁵⁾ ἄχρι καὶ τὸ ἕτερον τὸ ἄκρον τῆς Ξυλοπόρτης ἐκράτει.» — «Ἐ-

¹⁾ Τόμ. Γ'. σελ. 292. ²⁾ Δ. Χαλκοκ. σελ. 62. — «Εἰσηλθέ τε εἰς τὴν τῆς Χρυσίας οὕτω καλουμένην ἀκρόπολιν.» ³⁾ Οἱ πύργοι οὗτοι φαίνονται σήμερον, καθὼς ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ περιγράφονται. Ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἀνεκαίνισε τὰ περὶ τὴν πύλην καὶ ὀχι τοὺς παραπυλίους πύργους. — Κ/πολις Βυζαντίου Τόμ. Α'. σελ. 407, 423. Δούκας, σελ. 47. ⁴⁾ Σελ. 460, 470, 472. ⁵⁾ Εἰς τὸ καίμενον τοῦ Κανανοῦ, ἡ λέξις ἐσφαλμένως γράφεται (πόλεως) ἀντὶ πύλης.

φθασεν εἰς τὰ τεῖχη τοῦ κάστρου ἀπὸ τῆς Ξυλοπόρτης ἕως καὶ τῆς Χρυσίας.» Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ὁ Φραντζῆς ¹⁾. «Καὶ ὁ τῆς Ἀνατολῆς στρατὸς ἐπῆξεν τὰς σκηνάς αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς θαλάσσης, πύλης τῆς Χρυσῆς.»

Ὁ δὲ Νικόλαος Βάρβαρος, μνημονεύων τοὺς φρουροῦντας τὰς πύλας παραθαλασσίας καὶ χερσαίας, μᾶς διέσωσε πολυτίμους ἱστορικὰς γνώσεις περὶ τῆς πόλεως. Μεταγλωττίζω τὰ ὅσα λέγει περὶ τῶν τριῶν πυλῶν, τῶν ὁποίων τὴν φρουρὰν ἐνεπιστεύθη ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς τοὺς Βενετοὺς ἐπικούρους ²⁾. «Ἡ πρώτη πύλη, ἣτις εἶναι ἡ Χρυσῆ, ἐδόθη εἰς τὸν κύριον Καταρίνην Κονταρίνου, υἱὸν τοῦ κυρίου Ἰωάννου· ἡ δευτέρα πύλη ἐδόθη εἰς τὸν κύριον Φαβρούτζην Κόρνερ, υἱὸν τοῦ κυρίου Ἰωάννου· ἡ τρίτη πύλη ἐδόθη εἰς τὸν κύριον Νικόλαον Μοκενίγου, υἱὸν τοῦ κυρίου Λεωνάρδου τοῦ πρώτου, ἡ ὁποία πύλη καλεῖται· «ἡ πηγὴ.» Ἐκ τούτου μανθάνομεν ὅτι μέχρι τῆς πύλης τῆς Σηλυμβρίας τῆς πύλης τῆς Πηγῆς, ὑπῆρχον μόνον δύο πύλαι, τῶν ὁποίων τὴν μὲν πρώτην καλεῖ Χρυσήν, τὴν δὲ δευτέραν ἀτυχῶς δὲν ὀνοματίζει ³⁾.

Πρὶν τελειώσω τὴν περιγραφὴν τῶν πυλῶν, διηγοῦμαι συμβάντα τινὰ τῆς ἀλώσεως, διότι στενῶς σχετίζονται μὲ ὅσα ἐξιστόρησα.

Τὴν παρασκευὴν τῆς Διακαινησίμου, ἔκτην Ἀπριλίου τοῦ 1453, ἡμέραν τῆς Ζωοδόχου πηγῆς, ἔφθασεν ὁ Σουλτάνος μετὰ τοῦ στρατοῦ του καὶ κατεσκήνωσε κατὰ τὸν Φραντζῆν, «ἐξ ἐναντίας τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ.» Ἡ δὲ μεγάλη ἐλέπολις ἐστήθη κατ' ἀρχὰς ἀπέναντι τῆς Χαρσίας Πύλης, ὅπου ὑπέσκαπτον καὶ τοὺς ὑπονόμους των οἱ Ὀθωμανοί. Ἡ ἐλέπολις αὕτη, κατὰ τὸν Φραντζῆν ⁴⁾, εἶχε πλάτος ἐπὶ τοῦ στόματος σπιθαμὰς δυοκαίδεκα, κατασκευασθεῖσα ἀπὸ τὸν Ὀρβὰν Δάκα τὸ γένος. Ὁ Σουλτάνος μετέφερε τὸ μέγα τοῦτο τηλεβόλον ἀπέναντι τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ὅπου μέχρι τέλους ἔστατο. Ἄν καὶ ὁ στρατὸς ὁ Ὀθωμανικὸς ἐξετείνετο ἀπὸ τὴν μίαν εἰς τὴν ἑτέραν ἄκραν τῶν χερσαίων τειχῶν, ἡ συμπλοκὴ κυρίως ἐγένετο ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ μέχρι τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Ἐβδόμου, διὰ δύο λόγους. Πρῶτον, διότι ἡ μεταξὺ τῶν πυλῶν τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως λαγχὰς, ἕνεκα τοῦ προμνημονευθέντος ῥυακίου Λύκου δὲν εἶχε πλὴν ἀβαθῆ τάφρον. Δεύτερον, διότι τὰ τηλεβόλα τῶν Ὀθωμανῶν, ἰστάμενα ἐπὶ τῶν ἀπέναντι ὑψηλῶν λόφων, ὅπου σή-

¹⁾ Σελ. 237. ²⁾ «La prima porta che sun la Cresca (γρ. Cresea), fu data a misser Catarin Contarini, fo de misser Zuane: la segunda porta si fo dada a misser Fabruzzi Corner, fo de misser Zuane: la terza porta si fo dada a ser Nicolo Mozenigo fo de misser Lunardo el primo: la qual porta se chiama Elpigi. Σελ. 16. ³⁾ Ὁ Χάμπερ, Τόμ. Β'. σελ. 387, λέγει ὅτι ἐκάστη πύλη ἔχει σημασίαν ἱστορικὴν· chacune d'elle a une importance historique. ⁴⁾ Σελ. 237. Δ. Χαλκοκ. σελ. 385.

μερον τὰ Ὀθωμανικά μνήματα, ἐπληττον εὐκολώτερον καὶ ἐπιτυχέστερον τὰ ὑπ' αὐτὰ τεῖχη. Ὅχι μόνον κατὰ τὴν ἄλωσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Σουλτάν Μουράδ πολιορκίαν, οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ἴσταντο πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ¹⁾. Ἡ μεγάλη ἐλέπολις, περὶ τῆς ὁποίας τοσαῦτα ἐγγράφησαν, ἴστατο πιθανὸν πεντήκοντα περίπου βήματα πρὸς βορρᾶν αὐτῆς. Λέγω πιθανόν, διότι τὰ πρὸς νότον τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ τεῖχη, εἶναι σῶα ὡς νὰ ἀνηγέρθησαν σήμερον. Πρὸς βορρᾶν δὲ τῆς πύλης ταύτης, τὰ τεῖχη ἐγκλίνοντα πρὸς τὴν λαγκάδα τοῦ Λύκου εἶναι κατηρειπωμένα, ὁ περίβολος προσχωμένος καὶ τὰ πυργία σχεδὸν ἀφανῆ. Φαίνονται καὶ ἐπὶ τῶν πύργων, ἐκεῖ ὅπου συνέχονται μετὰ τοῦ τείχους, διαρρωγαὶ μέγισται, προξενηθεῖσαι ἀπὸ τὰς σφαίρας τοῦ παμμεγέθους τούτου τηλεβόλου. Μάρτυρα ἔχομεν καὶ τὸν Φραντζῆν λέγοντα· «καὶ τὴν ἐλέπολιν τὴν μεγάλην ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσι (δηλ. τοῦ Ἀγ. Ῥωμανοῦ) ἔζησαν διὰ τὸ εἶναι τὸν τόπον ἐπιτήδειον πρὸς τὸ πολιορκεῖν τὰ τεῖχη καὶ τὴν πόλιν, καὶ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὸν Ἀμνηρᾶν²⁾ ἀντικρὺς ἐσκηνωμένον.» Λέγει δὲ ὁ Χαλκοκονδύλης³⁾· «Ἰδρυτο δὲ ὁ μὲν τῶν τηλεβόλων κατὰ τὰ ἐκείνων βασιλεία, ὃ δὲ κατὰ τὴν τοῦ Ῥωμανοῦ καλουμένην πύλην, ἥ δὴ καὶ αὐτὸς ἱστρατοπεδεύετο Βασιλεύς.» Ἀνεκτίσθησαν τὰ τεῖχη ταῦτα μετὰ τὴν ἄλωσιν, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ μάθωμεν ποῦ εἶναι ὁ τόπος ἡ ἡ διαρρωγὴ, ὅθεν κατὰ πρῶτον εἰσῆλθον οἱ Ὀθωμανοί. Ὅτι ἡ παντελής αὕτη ἀνατροπὴ τῶν παραπλησίων τειχῶν καὶ πύργων δὲν εἶναι τοῦ χρόνου μόνου, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἀκεραιότητα τῶν πρὸς νότον τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ τειχῶν.

Ἡ ἔσωθεν περισκόπησις τῶν τειχῶν τούτων, ὑψηλῶν καὶ προφανῶς Βυζαντινῶν, μὲ πείθει, ὅτι οἱ Ὀθωμανοί, διαβάντες τὴν τάφρον καὶ εἰσπηδήσαντες ἐντὸς τοῦ περιβόλου, ἐθανάτωσαν τοὺς πολεμίους καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, πρῶτον διὰ τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ καὶ μετέπειτα διὰ τοῦ τείχους, πλησίον τῆς πύλης ταύτης, ὅπου οἱ Τοῦρκοι «πλησίον τῶν ἄλλων μερῶν ἐμάχοντο»⁴⁾. Τοσαύτη δὲ ἡ ἐρυμνότης τῶν τειχῶν, ὥστε, κατὰ τὸν Δούκαν⁵⁾, «οὐκ ἔτυχον ἀπὸ τοὺς καιροὺς Κωνσταντίνου τοῦ ἀγιωτάτου ἐν τοσοῦτοις πολέμοις, Σκυθικοῖς, Περσικοῖς, Ἀραβικοῖς, τοῦ γενέσθαι πτῶσιν ἐνός λίθου βαροῦντος λίτρας μίας.»

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν, οἱ Γραικοὶ καὶ οἱ ἐπίκουροι Ἰταλοὶ, μαθόντες τὴν εἰσβολὴν τῶν πεντήκοντα Ὀθωμανῶν διὰ τῆς Κερκοπόρτας, ἐτράπησαν πάντες εἰς φυγὴν.

Ἀπὸ τὴν Πέμπτην πύλην πρὸς τὴν πύλην τῆς Ἀδριανουπόλεως, τὰ τεῖχη εἶναι σωότερα καὶ ἡ τάφρος διασώζει ἀκέραια τὰ διαταφρίσματα τῆς, ἀπόδειξις ὅτι δὲν ἦτο σφοδρὸς ὁ ἀγὼν εἰς τὰ μέρη ταῦτα. Ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ἀδριανου-

¹⁾ Κανανοῦ σελ. 474. Leon Chiensis. Χάμμερ, Τόμ. Β'. σελ. 398. ²⁾ Οὕτω ἐκάλουν οἱ Βυζάντιοι τὸν Σουλτάνον. ³⁾ Σελ. 385. ⁴⁾ Φραντζῆ σελ. 254. ⁵⁾ Σελ. 276.

πόλεως πρὸς τὸ παλᾶτιον τοῦ Ἑβδόμου, ὅπου κατὰ τὸν Φραντζήν «ἡ πόλις ἦν ἐπικίνδυνος,» τὰ τεῖχη εὐκόλως πληττόμενα ἀπὸ τὰ ἀπέναντι ὕψη, κατηρειπώθησαν καὶ κατέπεσε καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ἔξω τεύχους μετὰ τῶν πυργίων αὐτοῦ. Ταῦτα μαρτυρεῖ καὶ ὁ Δούκας εἰς τὰ περὶ τῆς Κερκοπόρτας γραφόμενά του.

Μολονότι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φραντζῆ ¹⁾, ὀλίγιστος ἦτον ὁ ἀριθμὸς τῶν Βυζαντίων καὶ ἐπικούρων, πάλιν μέχρι τῆς πρωίας τῆς 29ης Μαΐου, τὰ τεῖχη ἐπιμελῶς ἀνακαινιζόμενα, καὶ διὰ κοφίνων καὶ χωμάτων πληρούμενα, ἀντεῖχον θαυμασίως εἰς τὰ μηχανήματα καὶ τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν, ἐωσότου ἡ εἰσοδος τῶν πεντήκοντα Ὀθωμανῶν διὰ τῆς Κερκοπόρτας καὶ ἡ ἐμφάνις τῶν σημαιῶν τῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς πολιορκοῦντας καὶ ἔμειναν καὶ πύργοι καὶ πύλαι ἀφρούρητοι.

Ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς ἀλώσεως τῇ 18ῃ Μαΐου, κατὰ τὸν Νικόλαον Βάρβαρον ²⁾, οἱ Τούρκοι, κατὰ τὸν Φραντζήν ³⁾, κατεσκέυασαν «μηχανὴν μεγίστην, ἔχουσαν τροχοὺς πολλοὺς μετὰ ξύλων χονδρῶν, πλάτος ἔχουσαν πολὺ καὶ ὕψος· ἐνέδεσε δὲ αὐτὴν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἐκ τρίτου μετὰ βουβάλων καὶ βοῶν δορῶν.—Καὶ πρῶτον μὲν μετὰ τῆς φοβεραῆς ἐκείνης ἐλεπόλεως τύψαντες σφοδρῶς, ἔρριψαν εἰς ἔδαφος τὸν πύργον τὸν πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ ⁴⁾, καὶ εὐθὺς τὴν ἐλέπολιν ἐκείνην σύραντες, ἔστησαν ἄνωθεν τοῦ ὀρύγματος.»

Κατὰ τὸν Φραντζήν λοιπὸν, ἡ ἐλέπολις αὕτη ἐστήθη ἀπέναντι τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ. Προσθέτει δὲ ὅτι ἦτο καὶ ἑτέρα πρὸς τὰ μέρη τῆς Χρυσῆς πύλης, τὴν ὁποίαν ὁ Βάρβαρος καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης μνημονεύουσι ⁵⁾.

Περὶ τὸν εἶναι νὰ ἱστορήσω τὴν ἄλωσιν, τὴν ὁποίαν τόσοι περιφανεῖς συγγραφεῖς περιέγραψαν. Ἐσπούδασα δι' ἐπιμελοὺς περισκοπήσεως τῶν χερσαίων τειχῶν νὰ καταδείξω.

Πρῶτον.—Ὅτι ἡ τάφος, ἐξαιρουμένης τῆς λαγκάδος τοῦ Λύκου, ἐπληροῦτο ὕδατος διὰ τῶν ἐπὶ τῶν διαταφρισμάτων πηλίνων σωλήνων.

Δεύτερον.—Νὰ ἱστορήσω καὶ περιγράψω τὰ μέχρι τοῦδε ἄγνωστα δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ, ὅπισθεν τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

Τρίτον.—Τὴν ἀληθῆ θέσιν τῆς περιωνύμου Κερκοπόρτας, πρὸς διασάφησιν τῆς ἀλώσεως.

¹⁾ Σελ. 240. ²⁾ E iera questo bastion per mezo uno luogo chiamato la Cresca (γρ. Cresea) σελ. 42. ³⁾ Σελ. 244. ⁴⁾ Τὸν βόρειον παραπύλιον πύργον. Μόνον τὸ ἄνω μέρος τοῦ πύργου τούτου κατέπεσε. Ἀμφότεροι οἱ πύργοι οὗτοι οἱ παραπύλιοι ἴστανται μέχρι σήμερον μετὰ τῶν θόλων αὐτῶν. ⁵⁾ «Εἶχον γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει ἕως τῆς Χρυσῆς ἐλέπολιν ἐναντίαν καὶ αὐτὴν μετὰ βουβάλων καὶ βοῶν δορῶν ἐνδεδυμένην». Ν. Χαλκοκ. σελ. 386. Φραντζῆ σελ. 253.

Τέταρτον.—“Οτι τὸ νῦν Ἑγρῆ-καπὴ εἶναι ἡ Χαρσία Πύλη τῶν Βυζαντίων, καὶ ὅχι ἡ Πέμπτη τοῦ Κωδινού κατὰ τὸν Κ. Μόρδτμανν ¹⁾).

Πέμπτον.—“Οτι ἡ μετὰ τὴν πύλην τὴν σημερινὴν τῶν Ἑπτὰ Πύργων κλειστὴ πύλη, εἶναι ἡ Χρυσὴ πύλη· καὶ

Ἑκτον.—“Οτι ἡ ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου Νοσοκομείου τῶν ἑπτὰ πύργων κλειστὴ πύλη, εἶναι ἡ πύλη τοῦ Ῥηγίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΤΟ ΠΑΛΑΤΙΟΝ ΤΩΝ ΒΛΑΧΕΡΝΩΝ.

Ἐντὸς τοῦ χώρου καλουμένου Ἐβδόμου, περιτειχισθέντος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, ἀνήγειραν οἱ Βυζάντιοι ἐκκλησίας, λουτρά καὶ ἀνάκτορα, συνεχῶς μνημονευόμενα ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ²⁾).

Ὁ χώρος οὗτος πρὸς βορρᾶν τῆς ἐνορίας καλουμένης τὴν σήμερον Ἑγρῆ-καπὴ, μακρὰν τῶν ἐμπορικῶν ἀγορῶν καὶ τῶν καταλυμάτων τῶν Ὀθωμανῶν καὶ χριστιανῶν, ἄγνωστος εἰς τοὺς πλείοτους κατοίκους, καλεῖται σήμερον καθὼς καὶ ἐπὶ Βυζαντίων, αἱ Βλαχέρναι, ἔνεκα τοῦ σεπτοῦ ἀγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν ³⁾. Ἐκαλεῖτο δὲ καὶ ἡ πλησίον παραλία, κόλπος τῶν Βλαχερνῶν.

Ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου, ἀνηγέρθη χρόνον πολὺν πρὸ τῆς τελευταίας ἀλώσεως, περιφύμφον παλάτιον, καλούμενον ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ νέον παλάτιον, παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν, αὐτοκρατορικὸν ἀνάκτορον τῶν Βλαχερνῶν, Βασίλεια τῶν Βλαχερνῶν ⁴⁾, παλάτιον ὑπερύψηλον, τὸ ὑψηλόν, τὰ ὑψηλὰ, καστέλ-

¹⁾ Ὁ Κ. Dethier ἐν τῷ μικρῷ αὐτοῦ πονήματι, ἐπιγραφόμενῳ Der Bosphor und Constantinopel, ἐν Βιέννῃ, 1873, σελ. 54, παραδέχεται τὴν γνώμην τοῦ Κ. Μόρδτμανν.

²⁾ Ἐδῶ ἦσαν ἡ Μαγναύρα καὶ τὰ Καριανά. ³⁾ Ἀγνοῶ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως Βλαχέρναι. Βλ. Κ/πόλιν Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 583 καὶ τὸν Κωδινόν «Βλαχέρναις, ἀπὸ τινος ἀρχηγοῦ Σκύθου Βλαχέρνου, ἀναιρεθέντος ἐκεῖσε πεφήμεισται.» Γενεσ. Βασ. σελ. 85. Συνέχ. Θεοφάνους σελ. 64. Πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς ἐκκλησίας, ὁ τόπος ἐκαλεῖτο Βλαχέρναι, καὶ ἐκ τούτου, τῆς συνοικίας ταύτης ἡ ἐπωνυμία. ⁴⁾ «Ἀμφοτέρων τῶν μερῶν γενομένων ἐν Βασιλείοις τοῖς τῶν Βλαχερνῶν λεγομένοις», Ι. Καντακουζηνοῦ Τόμ. Γ'. σελ. 168. «Τοῦ γὰρ βασιλεύοντος εἰς τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα προκαθημένου—πῇ μὲν τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα περιέλαβε». Μιχ. Ἀτταλιώτου σελ. 256, 244.

λιον τῶν Βλαχερνῶν, παλάτιον τοῦ Ἑβδόμου, τὸ νέον, πρὸς διαστολὴν ἐτέρου ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἄκρᾳ τῆς πόλεως, καλουμένου συνήθως ἡ Δάφνη ¹⁾, ἡ Πορφύρα καὶ πολλάκις τὸ μέγα παλάτιον ²⁾).

Πολλοὶ συγγραφεῖς συγχέουσι τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν, μεθ' ἐτέρου παλατίου Βυζαντινοῦ, καλουμένου πολλάκις Βασίλειον τοῦ Κωνσταντίνου ³⁾, σήμερον Τεκφοῦρ-Σαράι ἢ Τεκέρ-Σεράι, καὶ παρὰ τινων παλάτιον τοῦ Βελισαρίου ⁴⁾).

Πρὶν περιγράψω τὰ ἐρείπια καὶ τ' ἀρχαῖα τεῖχη τὰ νῦν ἰστάμενα ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, καὶ πρὶν λαλήσω περὶ τῆς θέσεως καὶ τοῦ ὕψους τοῦ παλατίου, καλὸν εἶναι πρότερον νὰ ἱστορήσω, ὅσα περὶ τοῦ παλατίου τούτου ἔγραψαν οἱ ἡμέτεροι συγγραφεῖς καὶ οἱ Σταυροφόροι, στρατοπεδεύσαντες ὑπὸ τὰ τεῖχη τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Πρὸς τούτοις θέλω ἀναφέρει καὶ ἄλλων μαρτυρίας περὶ τοῦ παλατίου τούτου ⁵⁾).

Μητὰ τὴν ἱστορήσιν ταύτην, ἀνευ τῆς ὁποίας ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν ἢ συναρμόσωμεν τὰς προφανεῖς τῶν συγγραφῶν ἀντιλογίας, θέλω περιγράψαι λείψανα χολοσσιαίων τειχῶν μέχρι σήμερον ἰσταμένων παρὰ τὸ ἀγίασμα τῶν Βλαχερνῶν. Μετὰ τὴν μελέτην ταύτην καὶ παραβολὴν πλείστων συγγραφῶν, ἐρωτῶ· εἶναι τὰ τεῖχη ταῦτα λείψανα τοῦ περιωνύμου παλατίου τῶν Βλαχερνῶν; Βλέπομεν εἰς τὸν χώρον τοῦτον τεῖχη προφανῶς Βυζαντινὰ, κρύπτας, ἀνώγαια θολωτὰ ἐρυμνότατα, τῶν ὁποίων οὐδέποτε μνημονεύουσιν οἱ νεώτεροι χωρογράφοι τῆς Κ/πόλεως, ἡμέτεροι καὶ ξένοι. Ταῦτα τὰ ἐρείπια ἴστανται γυμνὰ, ὁρατὰ τοῖς πᾶσι, καὶ ὁ ἅπαξ ἰδὼν αὐτὰ ἀναγνωρίζει πάραυτα τὴν ἀληθῆ Βυζαντινὴν τειχοδομίαν. Ἡ θέσις τοῦ παλατίου ἀμφισβητεῖται ὄχι μόνον ὑπὸ τῶν ξένων ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων συγγραφῶν. «Τὸ ῥηθὲν παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν, μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐκρημνίσθη, παρέμεινε δὲ ὁ περίβολος τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου ἢ Καστελλίου, κείμενος κατὰ δεξιὰν θέσιν εἰς τοὺς εἰσερχομένους τὴν πύλην Ἐῖδαν-Σεράι, κατὰ τὴν γωνίαν τῆς Ἀχροπόλεως ἡ τὴν

¹⁾ «Ἐν τῷ κουβουκλίῳ τῷ ὄντι ἐν τῷ παλατίῳ τῆς Δάφνης» Κ. Πορφυρογεννήτου. Τόμ. Α'. σελ. 7. ²⁾ «Ἐπὶ τὸ μέγα κατήντησε παλάτιον.» Γ. Ἀκροπ. σελ. 197. ³⁾ «Δεσμωτήριον δὲ ἐν τοῖς Βασιλείοις Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, κοινὸν ποιεῖν διανοεῖτο.» Ι. Καντακουζηνοῦ Τόμ. Β'. σελ. 57. ⁴⁾ «Ex quo (τὸν Καντακουζηνόν) praeterea colligimus apud eundem scriptorem Blachernianum et Constantinianum palatia diversa esse, ita ut Leunclavii et aliquot aliorum error deprehendatur, qui Palatium, quod hodie Constantini vocant, idem esse cum Blacherniano contendunt. C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 127, 132. Χάμπερ C/polis. Τόμ. Α'. σελ. 196.

⁵⁾ Περὶ τούτου καὶ τῶν ἐκεῖσε δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμά, πολλὰ διηγείται ὁ Walter Scott ἐν τῇ μυθιστορίᾳ αὐτοῦ, Robert Count of Paris· ἀρύεται δ' ὅσα γράφει παρὰ τῶν Σταυροφόρων καὶ τῆς Ἀννης Κομνηνῆς.

κατοικουμένην ὑπὸ Ὀθωμανῶν. Ἡ ἑκτασις αὐτοῦ εἶναι μετρία, ἔχει μίαν μεγάλην πύλην, καὶ ἐμπεριέχει τὴν πρὸς τὸ χερσαῖον τεῖχος πάλαι ποτὲ τῶν Βλαχερνῶν πύλην κατὰκτιστον· ἔτι τρεῖς πύργους, ἐξ ὧν ὁ εἷς καὶ μείζων, εἶναι ὁ τοῦ Ἀνεμᾶ πολυθρύλλητος, ἐν ἀγίασμα καλούμενον τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, καὶ ἐν μεγαλῶνυμον μαυσωλεῖον· διὸ καὶ ἡ εἰς τὸν περίβολον τοῦτον εἰσοδος εἰς τοὺς ἡμετέρους κεκώλυται¹⁾. Ἐκειτο δὲ κατὰ τὴν ὁμόφωνον τῶν ἱστορικῶν μαρτυρίαν παρ' αὐτοῦ τοῦ κόλπου τὴν ἀκτὴν, μέρος ὅμως αὐτοῦ ἐλέγετο ὑψηλὰ, διότι καὶ ἦτο τῷ ὄντι τὸ ὑψηλότερον· ἔκειτο δὲ, καθὼς φαίνεται, πρὸς τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ τῶν Βλαχερνῶν περιβόλου, ἀνωθεν τῆς μεσημβρινῆς πύλης τοῦ παλατίου, καὶ ἀπ' αὐτῶν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνοάγγελος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰσαακίου, ἐθεᾶτο, κατὰ τὸν Χωνειάτην, τοὺς Λατίνους εἰσιόντας τὴν πόλιν²⁾·»

Ἐχομεν περὶ τοῦ παλατίου τούτου πλείστας ξένων μαρτυρίας, διότι οὐδένα ἕτερον τόπον τοσάκις ἐπεσκέφθησαν τῆς Εὐρώπης οἱ ἀγέρωχοι καὶ θεομανεῖς Σταυροφόροι, ὅσῳ τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν.

Ὁφελούμενοι δὲ ἀπὸ τὰς συγγραφὰς τῶν ξένων, μὴ λησμονήσωμεν τοὺς ἡμετέρους Βυζαντινοὺς, τῶν ὁποίων ἀληθεῖς καὶ σαφεῖς εἶναι τοῦ ἀνακτόρου τούτου αἱ περιγραφαί. Ὁ ἀναγινώσκων ἂς ἔχῃ κατὰ νοῦν τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν οὗτοι ἔγραφον· πρὸς τοῦτοις, ὅτι γράφοντες χάριν τῶν ὁμογενῶν, ἀπεσιώπησαν πάμπολλα, περιττὰ εἰς τοὺς κατοικοῦντας καὶ καλῶς γινώσκοντας τὸν τόπον.

Ὅταν πρό τινος καιροῦ συνέγραψα τὴν περὶ τῶν χερσαίων τειχῶν προηγουμένην μελέτην, ἐνόμιζον τότε, ὅτι ὁ μέγας πύργος, ὁ καλούμενος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ἦτο τὸ μόνον λείψανον τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν. Ἐκτοτε ἡ κατεδάφισις χερσαίων τινῶν πύργων καὶ τειχῶν, ἡ μελέτη νέων ἐπιγραφῶν ἀνεζωπύρησε τὸν πόθον νὰ μελετήσω καὶ ἐρευνήσω τὴν ἀληθὴ θέσιν τοῦ παλατίου τούτου, τὴν ὁποίαν σαφῶς καταδεικνύουσιν οἱ ἡμέτεροι συγγραφεῖς καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνῆλθον ἅπαντες οἱ ἡγεμόνες τῶν Σταυροφόρων. Κέντρον, οὕτως εἰπεῖν, τῶν ἐρευνῶν μου ἦτον ὁ πύργος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ἀνεγερθεὶς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χωνειάτου³⁾ ὡς ἔρυμα τοῦ παλατίου τούτου.

Εἶπον καὶ ἄλλοτε, καὶ πάλιν ἐπαναλαμβάνω, ὅτι οἱ ποθοῦντες νὰ σαφηνίσωσι τὴν χωρογραφίαν τῆς Κ/πόλεως δεόν νὰ μελετῶσι τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Ἀς παραβλέπωμεν τὴν χυδαίζουσαν τοῦ λόγου ὑφήν. Τί ἤθελεν εἶσθαι δι' ἡμᾶς ὁ χιλιοετῆς βίος τοῦ ἔθνους ἀνευ τῶν ὁλονὲν σκωπτομένων καὶ διασυρομένων τούτων ἱστορικῶν;

Κατὰ τοὺς πλείστους τῶν συγγραφέων λέγεται, ὅτι πρῶτος ὁ Ἀναστάσιος Δίκωρος στεφθεὶς τῇ 9ῃ Ἀπριλίου 499 Μ. Χ. ἐθεμελίωσε τὸ παλάτιον τοῦτο,

¹⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 64. ²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 592, 593.

³⁾ Σελ. 580, 584.

πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Ἡρακλείου τείχους ¹⁾). Μνημονεύεται καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου, «τὴν πόλιν παρέλαβε, καὶ πρὸς βραχὺ ἐσκήνωσεν ἐν τῷ παλατίῳ Βλαχερνῶν.»

Δὲν φρονῶ ὅτι μέγα ἱδρυμα ἠδύνατο ν' ἀνεγερθῇ εἰς τόπον εἰσέτι μὴ περιτετειχισμένον. Πιθανῶς μικρὸν ἐνδιαίτημα εὕρισκετο ἐκεῖ πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν βασιλέων, προσερχομένων χάριν εὐλαθείας εἰς τὸν παρακείμενον ναὸν τῶν Βλαχερνῶν.

Τὸ τεῖχος τοῦ Ἡρακλείου ἀπετέλει ἐπὶ Βυζαντίων ὡς καὶ τὴν σήμερον, μέρος τοῦ ὅλου περιβόλου τοῦ παλατίου.

Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς οὐδέποτε συνέγραψαν χωρογραφίαν τῆς πόλεως μετὰ τῶν λεπτομερειῶν τῶν σημερινῶν χωρογράφων. Ὅσα ἔγραψαν εἶναι ἐνίοτε ἀσαφῆ, διότι περιγράφουσι τὴν Κ/πολιν ὡς ἐφαίνετο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτῶν, ὀλίγον φροντίζοντες περὶ γεγονότων παρελθόντων. Ἐνεκα τούτου ἀναγκαζόμεθα ἡμεῖς νὰ συμπληρώσωμεν τὰ ἐλλείποντα, καὶ συρράπτοντες τὰ ἀτελεῖ ἱστορήματα, νὰ διορθώσωμεν τὰ ἡμαρτημένα. Ἄγνοοῦμεν τίνες ἀνήγειραν καὶ μετὰ καιρὸν τοσοῦτω ἐκόσμησαν τὸ παλάτιον τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὴν μεγαλοπρέπειαν, τὰ κοσμήματα καὶ ἐντεθησαυρισμένα πλούτη δὲν δύνανται ἀρκούντως νὰ ἐξυμνήσωσιν οἱ Σταυροφόροι. Μολονότι οἱ μετὰ τὸν Δίκορον αὐτοκράτορες ἀνήγειρον νέους ἀνδρῶνας καὶ τρικλίνους καὶ παντοιοτρόπως ηὔξησαν καὶ κατεκόσμησαν αὐτὸ, οἱ Σταυροφόροι καὶ τινες τῶν ἡμετέρων καλοῦσι τὸν Μανουὴλ Κομνηνὸν ἱδρυτὴν τοῦ παλατίου. Περὶ τοῦ βασιλέως τούτου λέγει ὁ Χωνείατης ²⁾. «φιλοκαλίαν δὲ κατηγοροῦσι τοῦδε τοῦ βασιλέως, καὶ οἱ κατ' ἄμφω τὰ ἀνάκτορα ³⁾ ἐπιμήχιστοι περιστυλοὶ ἀνδρῶνες, οὓς αὐτὸς ἀνήγειρεν, οἱ ψηφίδων χρυσῶν ἐπιθέσει διαυγάζοντες τυποῦσιν ἀνθεσι βαφῆς πολυχρόου καὶ τέχνη χειρῶν θαυμασία, ὅσα οὗτος κατὰ βαρβάρων ἠνδρίσατο, ἢ ἄλλως ἐπὶ βέλτιον ῥωμαίοις διεσχευάκει.»

Ἴδου καὶ τὰ γραφόμενα τοῦ Ἑβραίου περιηγητοῦ Βενιαμὴν ἐκ Τουδέλλης, ἰδόντος τὸ ἀνάκτορον τοῦτο τῷ 1173 ⁴⁾. «Ἐκτὸς τοῦ ἀνακτόρου, τὸ ὅποιον παρέλαβεν ἀπὸ τούτων προγόνους αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς Ἑμμανουήλ, ἀνήγειρεν ἐπὶ τῆς παραλίας ἕτερον καλούμενον Βλαχέρναι, τοῦ ὁποίου οἱ κίονες καὶ τὰ τεῖχη εἶναι ἐπικεκαλυμμένοι διὰ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐνέγραψε τοὺς ἰδίους πολέμους καὶ τοὺς τῶν προπατόρων αὐτοῦ ⁵⁾». Odo de Diogilo, ἄλλος

¹⁾ «De ejus conditore silent scriptores, tametsi ante Anastasium Dicorum stetisse constet. C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 130).» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. 573, Νικ. Πατρ. 20. ²⁾ Σελ. 269. ³⁾ Δηλ. τοῦτο καὶ τὸ μέγα παλάτιον. ⁴⁾ Κατὰ δὲ τὸν Th. Tafel (de Thessalonica, Berolini, 1839, 8ον. σελ. 476) περὶ τὸ 1155. Σ. Α.

⁵⁾ Voyage de Benjamin, fils de Jonas. σελ. 12, παρὰ Bergeron, Voyages en Asie, Τόμ. Α'. La Haye, 1735.

σύγχρονος ιστορικός λέγει, ὅτι· «Τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν, καίτοι ἐν χαμαλῷ ὠκοδομημένον, δαπάνη μὲν τοι καὶ τέχνη ἐπὶ τοσοῦτον ὕψους ἐπῆρται, ὥς τὴν ἀπ' αὐτοῦ θέαν τριπλὴν ὑπάρχειν, θαλάσσης, πεδιάδος, πόλεως ¹⁾».

Ἄλλος ιστορικός Βιλλέρμης ὁ Τύριος καλεῖ τὸ παλάτιον τοῦτο ποτὲ μὲν Νέον, ποτὲ δὲ τῶν Βλαχερνῶν· διέβη δὲ καὶ γέφυράν τινα πλησίον τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν ²⁾.

Ἐκ τῶν πολλῶν μαρτυριῶν τῶν ἀλλοδαπῶν καὶ ἡμετέρων εἰκάζω, ὅτι Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς ὑπερεκόσμησε τὸ παλάτιον τοῦτο. Ἄλλοι αὐτοκράτορες ἀνήγειρον τρικλίνας, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα διέσωσαν οἱ ἡμέτεροι. Σήμερον ὅλα τὰ ἴχνη τῶν ἐμβόλων ἀνδράνων καὶ τρικλίνων, ὀλοτελῶς ἐξηφανίσθησαν ³⁾.

Τοῦ παλατίου τοῦτου μνημονεύουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐδῶ διενυκτέρευσε Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος τὴν νύκτα πρὸ τῆς ἀλώσεως. Ὡς πρὸς τὴν θέσιν αὐτοῦ, πάντες συμφωνοῦσιν ὅτι ἔκειτο εἰς τὸ ἐνδότερον μέρος τοῦ λιμένος ἢ κατὰ τοὺς Σταυροφόρους, ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς πόλεως, πλησίον τοῦ λιμένος ⁴⁾.

Ὁ Ἀλδέρτης Ἀκουένσης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἱερουσαλήμ λέγει περὶ τῶν Σταυροφόρων τῶν ἐστρατοπεδευμένων ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως εἰς πεδῖον καλούμενον Κοσμίδιον ⁵⁾, ὅτι ὁ στρατὸς βλέπων τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως τῶν Λογγοβάρδων καὶ τὴν σπάνιν τῶν τροφῶν, ὠπλοφόρησε καὶ συνήχθη ὑπὸ τὰ τείχη καὶ τὰς πύλας τοῦ μεγάλου παλατίου, μετ' ἀξινῶν, πτύων καὶ σκεπάρνων, εἰς τόπον καλούμενον Ἀγία Ἀργήνη ⁶⁾. Ἐκεῖ κατηδάφισαν τὴν πύλην καὶ διὰ διό-

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 593. Ἀντιγράφω ὅλον τὸ χωρίον τοῦτο, διότι καλῶς σαφηνίζει τὴν θέσιν τοῦ παλατίου· «Fundatur quidem in humili, sed sumptu et arte, decenti proceritate consurgit, et triplici confinio, triplicem habitantibus jucunditatem afferens, mare, campos, urbemque visibus alternis despicit. Exterior ejus pulchritudo fere incomparabilis est; interior vero, quidquid de eo dixero superabit. Auro depingitur undique, variisque coloribus, et marmore studioso artificio sternitur area, et nescio quid plus ei conferat pretii, vel pulchritudinis ars subtilis, vel pretiosa materia. C. Christ. Βεβλ. Β', σελ. 134.» Πρβ. καὶ Gesta Dei per Francos. ²⁾ Βεβλ. Β'. κεφ. ζ'. ή.—Βεβλ. Κ'. κεφ. κς'.—Βεβλ. ΚΒ'. κεφ. δ'.—Gesta Dei per Francos. ³⁾ «Ὁ αὐτὸς (δηλ. Ἀναστάσιος ὁ βασιλεὺς) κτίζει καὶ τὸν μέγαν τρικλινὸν τὸν ἐν Βλαχερναις, ὃς Ἀναστασιακὸς μέχρι τῆς δεῦρο λέγεται», Σουτδὰς ἐν λ. Ἀναστάσιος. Ὁ δὲ Παχυμέρης, Βεβλ. Δ'. σελ. 260. λέγει· «Βασιλικὸς Ἀλεξιακὸς τρικλινός.» Ἀναφέρονται καὶ ἕτεροι τρικλινοὶ, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ εἶπω ἂν ἀνηγέρθησαν ἐν τῷ παλατίῳ ἢ ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν. Νικ. Χων. 354.

⁴⁾ «De Palatii situ, constat apud omnes extitisse ad caput Sinus Ceratini, in angulo civitatis juxta portum, inquit Tyrius. Lib. II. cap. VIII. ad ipsa Freti littora, ut est apud Nicetam in Alexio Angelo, Lib. III. C. Christ. Βεβλ. Β'. σελ. 134. ⁵⁾ Σήμερον Ἐγιοῦπ. ⁶⁾ Sainte Argène.

δων εἰσῆλθον καὶ ἐθανάτωσαν νέους τινὰς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γένους καὶλέον-
τα ἡμέρον προσφιλεῖς εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἡ πύλη αὕτη ἀναμφιβόλως εἶναι ἡ
Γυρολίμνη, ἡ κυρία πύλη, ἡ ἀγούσα ἀπὸ τὸ Κοσμίδιον πρὸς τὸ ἀνάκτορον.

Ἐρχομαι νῦν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς· «Τοῦ δ' Ἀνδρονίκου καταβάντος ἀπὸ τοῦ
τυραννείου ἐς τὸ ἐν Βλαχέρναις βασιλεῖον, καὶ γενομένου κατὰ τὸν ἐντὸς τούτου
ὑψηρεφῆ δόμον, ὃς Πολύτιμος λέγεται, ἐφίσταται καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ἐκ
τῶν ἐξωθεν, ὁμοῦ παιάνων τε καὶ στεναγμάτων (οὐ γὰρ πάντες τῷ καιρῷ πα-
ρεσύρησαν) εὐρὼν μεστὰ τὰ ἀνάκτορα, καὶ αὐτὸν Ἀνδρόνικον ὡς βασιλέα σχε-
δὸν παρὰ πάντων καταλαβὼν εὐφημούμενον¹⁾».

Ὅτι τὸ παλάτιον τοῦτο ἦτο κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους περιτετειχισμέ-
νον, συμπεραίνομεν ἐκ τῶν γραφομένων τῶν Βυζαντινῶν· «Στὰς τοίνυν θωρα-
κοφόρος εἰσω τοῦ περιδόλου τῆς πόλεως, ὃν ὁ βασιλεὺς ἀνήγειρε Μανουῆλ,
ἔρυμα τῶν ἐν Βλαχέρναις ἀρχαίων²⁾». Ἐκ τούτου νομίζουσιν τινες ὅτι πρῶτος
ὁ Μανουῆλ ἀνήγειρε τοῦ περιδόλου τὰ τεῖχη· «Ὡς γὰρ ἐπύθοντο ὅτι μὴ τὴν
πρεσβείαν δέχοιτο ἡ βασιλὶς, μηδὲ χωροῖη πρὸς συμβάσεις, τὸ ἐν Βλαχέρναις
φρούριον, μέρος καὶ αὐτὸ τοῦ περὶ τὰ βασιλεία φρουρίου, Καστέλλιον προσα-
γορευόμενον³⁾», ἐξεπόρθησάν τε καὶ διήρπασαν, βασιλέως ἀγνοοῦντος· καὶ τοι-
γε τῶν ἐνδον ἀπὸ τῶν τειχῶν ἀμυνομένων κραταιῶς» καὶ μετ' ὀλίγον· «αὐτίκα
τε ἐπέθετο ἡ μήτηρ καὶ τὸν Ἀνδρόνικον Ἀσάνην τὸν βασιλέως πενθερόν καὶ
τὸν Παλαμᾶν Γρηγόριον αὐτοῦ που κατακεκλεισμένους ἐν δεσμωτηρίοις ἐνδον
βασιλείων, ἀγεσθαι ἐκέλευε πρὸς αὐτήν, καὶ περὶ πρὸς βασιλέα διαλεχθεῖσα
πρὸς αὐτοὺς εἰρήνης, ἐπεμπε πρὸς ἐκεῖνον πρεσβευτὰς⁴⁾».

Ἐντὸς τοῦ περιτετειχισμένου τούτου περιδόλου, τοῦ καλουμένου Καστελ-
λίου, κατῴκουν καὶ ἄλλοι ἐκτὸς τῆς θεραπείας τοῦ βασιλέως. Λέγει ὁ Καντα-
κουζηνός· «Ἐπειτα εἰς τὰ βασιλεία ἐλθόντες, τὸ λεγόμενον Καστέλλιον δι-
πόρθησαν, ἀφύλακτον εὐρόντες, καὶ διήρπασαν τῶν ἐνοικούντων οἰκίας⁵⁾».

Τὸ παλάτιον τοῦτο, καθὼς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἐκαλεῖτο ὑψηλὸν καὶ ἐνίοτε
ὑπερύψηλον, ἀλλ' οὐδεὶς νομίζω ἠρεύννησε νὰ μάθῃ, διατί ἐκαλεῖτο ὑπερύψη-
λον τὸ βασιλεῖον τοῦτο, κείμενον εἰς τόπον χθαμαλόν· διότι τοιοῦτος εἶναι ὁλος
ὁ τόπος τῶν Βλαχερνῶν. Βεβαίως ὁ λαὸς τῆς Κ/πόλεως εἶχε λόγους νὰ καλῇ
τὸ ἀνάκτορον ὑψηλόν, καὶ δεόν σήμερον ἡμεῖς νὰ ζητήσωμεν τὸν λόγον τῆς
τοιαύτης ἐπωνυμίας. Ὅλοι οἱ χωρογράφοι, ἡμέτεροι καὶ ἄλλοδαποὶ, οὐδέποτε

¹⁾ Νικ. Χωνειάτου, σελ. 354. ²⁾ Αὐτόθι, Βιβλ. Α'. σελ. 580. ³⁾ «Atque inde
pars illa Magni Palatii, Castellii nomine, donatur a Villharduino. n. CXXXVIII,
cujus munitionem et fortitudinem praedicat Luithprandus. Lib. III. cap. IX.
C. Christ. σελ. 120. ⁴⁾ I. Καντακουζην. Τόμ. Β'. σελ. 644. ⁵⁾ Περὶ τούτου λέγει
ὁ Δουκάγγιος C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 134· «Atque illud amplum fuisse oportet,
cum et in eo variae habitantium aedes exstiterint.»

ἐμόχθησαν νὰ σαφηνίσωσι τὴν λέξιν ταύτην, μολονότι ὁ Odo de Diogilo σαφῶς ἐρμηνεύει αὐτήν. Ἀπὸ τοῦ παλατίου τούτου ἐφαίνοντο τὸ Κοσμίδιον καὶ οἱ λόφοι μέχρι τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως. Προσθέτω ὅτι ἡ μελέτη τῆς θέσεως τοῦ παλατίου τούτου σαφηνίζει τὴν θέσιν τῶν δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ, τὰ ὁποῖα αἰνίττεται, μοι φαίνεται, ὁ Καντακουζηνὸς λέγων¹⁾ «κεκλεισμένους ἐν δεσμωτηρίοις ἐνδον Βασιλείων.» Τόσῳ πλησίον τῶν τειχῶν ἦτο τὸ παλάτιον, ὥστε οἱ ἐν αὐτῷ διαιτῶμενοι ἤκουον τὰς ὑβριστικὰς φωνὰς τῶν ἐξω ἐχθρῶν²⁾.

Ὅσοι ποθοῦσι πλείοτερα περὶ τοῦ ἀνακτόρου τούτου, ἄς ἀναγνώσωσι τὰ τοῦ Δουκαγγίου³⁾, τὴν περιγραφὴν τοῦ αἰοιδίμου πατριάρχου Κωνσταντίου καὶ τοῦ πολυμαθοῦς Κ. Σκ. Βυζαντίου.

Ἄννα ἡ Κομνηνὴ καὶ τῶν Σταυροφόρων οἱ συγγραφεῖς λέγουσιν ὅτι ἐδῶ κατῴκουν οἱ αὐτοκράτορες μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως τῷ 1204 Μ. Χ. Οἱ Σταυροφόροι κατασκηνώσαντες ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Ἡρακλείου, ἐξεπλάγησαν ἀπὸ τὴν ἐρυμνότητά τῶν τειχῶν, τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν πύργων καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ παλατίου τούτου. Περιγράφουσι πλεῖστα μέρη τῆς πόλεως, ἱστοροῦσι μετὰ πολλοῦ στόμφου τὴν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ὑποδοχὴν αὐτῶν. Ἐκ τούτων μαθαίνομεν πλεῖστα, τὰ ὁποῖα οἱ ἡμέτεροι ἀπεσιώπησαν. Ἡ πολυμαθὴς θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου, Ἄννα ἡ Κομνηνὴ, δεκαπενταέτις περίπου κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῶν Σταυροφόρων, εἶναι ὁ ἀληθὴς ἡμῶν ὁδηγός. Ἡ γυναικεῖα καρδίᾳ περιέγραψε οὐ μόνον τὸ ἀτίθασσον καὶ ἀγέρωχον τῶν Σταυροφόρων ἡγεμόνων, τὴν φρόνησιν τοῦ πατρὸς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρειμάνιον βλέμμα, τοὺς γαλανοὺς ὀφθαλμοὺς, τὸ κάλλος καὶ τὴν εὐρωστίαν τινῶν νέων Σταυροφόρων. Τινῶν τὰ ὀνόματα ἦσαν τοσοῦτω κακόφωνα, ὥστε γλῶσσα Ἑλληνικὴ δὲν ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ αὐτά.

Πρῶτος ὁ ἀναβάς ἐπὶ τοῦ ἀνακτόρου τούτου ἦτο Πέτρος ὁ ἐρημίτης τῷ 1096. Ὑπεδέχθη αὐτὸν μετὰ πολλῆς εὐνοίας ὁ Ἀλέξιος· ἐδωρήσατο αὐτῷ 220 χρυσοὺς βυζαντινοὺς, καὶ ποσότητα χρημάτων δι' ἕκαστον στρατιώτην αὐτοῦ. Βέλος ῥιφθὲν ἀπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Πέτρου, ἐτραυμάτισεν ἀξιωματικὸν τοῦ παλατίου ἱστάμενον παρὰ τὸν θρόνον, ἐφ' οὗ ἐκάθητο ὁ Ἀλέξιος. Οὗτος, ἵνα τιμωρῇ τὴν αὐθάδειαν τῶν Σταυροφόρων, προσέταξε λόχον στρατιωτῶν νὰ ἐξέλθῃ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ ἕτερον ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ παλατίου τῆς Γυρολίμνης. Διετάχθησαν δὲ οἱ στρατιῶται ἵνα μὴ κακοποιήσωσι τοὺς ξένους, ἀλλὰ νὰ τρέψωσιν αὐτοὺς εἰς φυγὴν. Τὸ στρατήγημα ἐπέτυχεν· οἱ Σταυροφόροι διὰ τῆς πλησίον καμηλογεφύρας ἀπῆλθον μετὰ τῶν σκηνῶν αὐτῶν εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ λιμένος ἀκτὴν⁴⁾. Ἡ διήγησις αὕτη τῆς Ἄννης δὲν εἶναι πάντῃ σύμφωνος μετὰ τῶν γραφομένων ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων.

¹⁾ Βιβλ. Δ'. σελ. 611. ²⁾ Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 24. ³⁾ C. Christ. B. IV. σελ. 130. ⁴⁾ Τὴν ἀπέναντι χωμόπολιν τοῦ Πικριδίου, νῦν Χάσκιου.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος, τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὁ Βουιλλῶν, συνοδευόμενος ὑπὸ τινων συμμαχητῶν, ἀνῆλθεν εἰς τὸ παλάτιον τοῦτο. Κατὰ τὴν Ἄνναν ἦσαν λαμπρῶς κεκοσμημένοι. Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐθαύμασαν τὰ πολυτελεῖα αὐτῶν ἐνδύματα, τὰς βαρυτίμους μηλωτάς, τὰ πορφυρᾶ καὶ χρυσᾶ αὐτῶν κοσμήματα. Ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεδέχθη αὐτοὺς περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ καὶ τῶν μεγιστάνων πάντων τῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ περὶ τὸν αὐτοκράτορα ἐπόθουν νὰ ἴδωσιν ἐκ τοῦ πλησίον τὸν Βουιλλῶν, πολεμιστὴν ἀτρόμητον, ἄνδρα μεγαλεπήβολον, πρὸ πολλοῦ ὑπὸ πάντων φημιζόμενον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος, ἐζήτησεν ἐκάστου Σταυροφόρου τὸ ὄνομα. Albert d'Aix, ὁ ἱστορήσας τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Βουιλλῶν ἐν τῷ παλατίῳ τούτῳ, λέγει· «Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος κατὰ τὸ ἔθος τῶν προγόνων αὐτοῦ ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου, μὴ ἐγειρόμενος εἰσερχομένων τοῦ Βουιλλῶν καὶ τῶν συμμαχητῶν αὐτοῦ. Ὁ δοῦξ ὡς καὶ οἱ ἀκόλουθοι αὐτοῦ, γονυπετοῦντες καὶ κλίνοντες τὸ σῶμα, ἡσπάζοντο τὴν χεῖρα τοῦ ἐνδόξου καὶ κραταιοῦ τούτου αὐτοκράτορος.» Μετὰ τὴν ὑποδοχὴν ταύτην, συνήθη παρὰ τοῖς Βυζαντίοις, ὁ Βουιλλῶν καὶ οἱ συνοδεύσαντες αὐτὸν ἐπεσκέφθησαν ὅλον τὸ παλάτιον καὶ ἰδίους ὀφθαλμοῖς εἶδον τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδωρήσατο εἰς ἅπαντας χρυσὸν, βαρυτίμους λίθους, σπηρικὰ ὑφάσματα, ἵππους, ἡμιόνους καὶ πολύτιμα ἀγγεῖα. Ἡ ἀξία τῶν αὐτοκρατορικῶν τούτων δωρημάτων ἐξέπληξε τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Σταυροφόρων. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης μέχρι τῆς 14ης Μαΐου, ἡμέρας τῆς Πεντηκοστῆς, ἐστέλλοντο ἀπὸ τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν εἰς τὸν στρατὸν τῶν Σταυροφόρων καθ' ἐκάστην, τόσοι χρυσοὶ Βυζαντινοί, ὅσους ἠδύναντο νὰ φέρωσιν ἐπὶ τῶν ὤμων δύο καὶ πολλάκις τέσσαρες ἄνδρες. Διὰ τοὺς στρατιώτας ἄλλα χρήματα ἐπέμποντο. Διὰ τῶν χρημάτων τούτων ἠγόραζεν ὁ στρατὸς ἐνδύματα καὶ τροφὰς ἀπὸ τοὺς πολίτας, ἀθρόους προσερχομένους ἀπὸ τὰς ἀγορὰς τῆς πόλεως εἰς τὸ στρατόπεδον¹⁾).

Εἰς τὸ παλάτιον τοῦτο, καιρὸν τινα μετὰ ταῦτα, ἀνέβη ὁ Βοεμοῦνδος. Κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ἡγεμὼν οὗτος καὶ οἱ ἀκόλουθοι αὐτοῦ ἐπεσκέφθησαν ὅλον τὸ παλάτιον. Εἰς αἵθουσαν εὐρύχωρον ἐπεσωρεύθησαν χρυσοκέντητα ὑφάσματα, νομίσματα ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ καὶ κοσμήματα σπάνια καὶ πολύτιμα. Τὸ δάπεδον τῆς αἰθούσης ἐκαλύπτετο ὑπὸ σπηρικῶν ὑφασμάτων, περιδεραιῶν καὶ βραχιονίων, ὥστε ὁ περιπατῶν ἐν τῇ αἰθούσῃ δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ καταπατήσῃ αὐτά. Τοῦ Βοεμοῦνδου πλησιάζοντος, ἠνοιχθήσαν διὰ μιᾶς αἱ θύραι καὶ τοσοῦτω ἐξεπλάγησαν οἱ Σταυροφόροι, ὥστε ὁ Βοεμοῦνδος ἀνεφώνησε· «πόσας πόλεις καὶ ἐπαρχίας ἠδυνάμην νὰ κατακτήσω διὰ τοσοῦτου πλοῦτου.» Ἀπαντα τὰ πλούτη ταῦτα ἐχάρισεν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὸν Βοεμοῦνδον.

¹⁾ Δὲν συνεχωρεῖτο εἰς τοὺς Σταυροφόρους νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν, ἕνεκα τῆς κατ' αὐτῶν ἐχθρας τοῦ λαοῦ.

Ταῦτα καὶ ἕτερα πλείοτερα περιγράφουσιν οἱ ἱστορήσαντες τὴν διὰ τῆς Θράκης καὶ Κ/πόλεως πορείαν τῶν Σταυροφόρων. Περὶ τῆς λαμπρότητος καὶ τοῦ πλούτου τοῦ παλατίου τούτου πάμπολλα γράφουσι, διότι ἡ πολυτέλεια τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς, ἀλώβητος εἰσέτι, ὑπερεῖχε τὴν γνωστὴν λιτότητα τῶν βασιλέων καὶ ἡγεμόνων τῆς Δύσεως.

Οἱ Βυζάντιοι λαλοῦντες περὶ τοῦ παλατίου τούτου μνημονεύουσι καὶ τῶν δύο αὐτοῦ πυλῶν, τῶν Βλαχερνῶν καὶ τῆς Γυρολίμνης. Αὕτη ἦτον ἡ κυριωτέρα πύλη τοῦ παλατίου, διὰ τῆς ὁποίας ἐξήρχοντο εἰς τὸ Κοσμίδιον οἱ αὐτοκράτορες. Θέλομεν ἶδει ἀκολούθως, ὅτι οἱ ἐν τῷ περιβόλῳ ἡ Καστελλίῳ ἐνοικοῦντες ἀνέρχοντο δι' ἑτέρας πύλης. Κατ' ἐμὲ, ἡ Γυρολίμνη ἦτον ἡ πύλη ἡ βασιλική. Περὶ τοῦ παλατίου τούτου λέγει Κωδινὸς ὁ Κουροπαλάτης ¹⁾. «κατὰ τὴν τῆς Ὑπαπαντῆς ἑορτὴν, εἰς τὸν τῶν Βλαχερνῶν ναόν, ἀκολουθοῦντων καὶ τῶν βαράγγων, καὶ πάντοτε μὲν τοῦ βασιλέως καθαλλιχεύοντος, ἀκολουθοῦσιν φέροντες ἐπ' ὤμων τοὺς πελέκεις αὐτῶν, καὶ μέχρι τῶν Ὑψηλῶν ἀπερχόμενοι· κατὰ δὲ ταύτην τὴν ἑορτὴν μέχρι καὶ τοῦ ναοῦ ἀκολουθοῦσιν· οὐ μὴν καὶ εἰς τὴν ὑποστροφὴν, ἀλλ' εὐρίσκονται κατὰ συνήθειαν εἰς τὴν πύλην τῶν Ὑψηλῶν, ἐκδεχόμενοι τὸν βασιλέα καὶ ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ μέχρι καὶ τοῦ πεζεύματος.»

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204, οἱ αὐτοκράτορες τούτων προὔτίμησαν τὸ μέγα παλάτιον· μετὰ τὴν ἀνάκτησιν δὲ τῆς πόλεως τῷ 1261, λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Νικ. Γρηγοράς ²⁾. «ἐλθόντα δὲ τὸ πρῶτον οἰκῆσαι παρὰ τὸ ἐγγιστα τοῦ ἵπποδρόμου παλάτιον· τὸ γὰρ ἐν Βλαχέρναις ἡμέλειτο ἐκ πολλοῦ, καὶ ἦν τὸ πλείστον γε καπνοῦ καὶ κόνεως ἐμπεπλησμένον.» Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ὁ Παχυμέρης ³⁾. «τὸ γὰρ τῶν Βλαχερνῶν, οὐκ εὐπρεπῶς ἦν ἔχειν πρὸς τὴν τῶν βασιλέων κατοίκησιν· ἔγεμε γὰρ καπνοῦ καὶ λιγνύος ἰταλικῆς, ἣν οἱ τοῦ Βαλδουίνου δαιταλευταὶ ἐκ πολλῆς τῆς ἰδιωτείας ἐκείνου τοῖς τῶν ἀνακτόρων τοίχοις προσέπαττον, ὥς ἔργον εἶναι τὴν ἐκείνου κάθαρσιν.»

Μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ὅτε Ἀνδρόνικος ὁ νέος, μαχόμενος πρὸς τὸν κλινῆρη καὶ κρονόληρον πάππον αὐτοῦ, ἐπλησίαζεν εἰς τὸ Βυζάντιον, οἱ ἐν τῇ πόλει ὁπαδοὶ αὐτοῦ μυρίας ἐτόξευον κατὰ τοῦ δυστυχοῦς γέροντος ὕβρεις, βοηθούμενοι ἀπὸ τοὺς φύλακας καὶ οἰκέτας τοῦ ἀνακτόρου. Ἐλαβον ἄδειαν αἱ πλύντριοι νὰ εἰσέρχωνται καὶ πλύνωσι τῶν τυχόντων τὰ ἱμάτια «παρὰ τὸ ρέον ὕδωρ διὰ τῆς τοῦ παλατίου αὐλῆς.» Τὰ βασίλεια ἐγένοντο καταπάτημα καὶ νομὴ τῶν ἵππων, ὄνων, βοῶν καὶ ὀρνίθων τῶν γειτόνων ⁴⁾. Τὸ ἄνω μνημονευόμενον ὕδωρ, ρέον διὰ τῆς αὐλῆς τοῦ παλατίου, πιθανόν εἶναι τὸ μέχρι σήμερον χυνόμενον ἐν τῇ κρήνῃ παρὰ τὴν ρίζαν γηραιᾶς πλατάνου, ὅπισθεν

¹⁾ Περὶ ὁφικίων, σελ. 80. ²⁾ Τόμ. Β'. σελ. 87. ³⁾ Τόμ. Α'. σελ. 164. ⁴⁾ Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 434.

τοῦ τεμένους Ἀϊδᾶζ-Ἐφέντη· ὥστε τὸ ἀνάκτορον πιθανὸν ἐθεμελιόυτο ἐπὶ τοῦ τεμένους τούτου, καὶ ἐπεξετείνετο μέχρι τῆς κρήνης ταύτης.

Ἐν τῷ παλατίῳ τούτῳ τῷ 1351, συνεκροτήθη ἡ σύνοδος κατὰ τοῦ Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου· «Ἀμφοτέρων τῶν μερῶν γενομένων ἐν βασιλείοις τοῖς τῶν Βλαχερνῶν λεγομένοις ¹⁾».

Τὸ παλάτιον τοῦτο κατώκησαν οἱ αὐτοκράτορες μέχρι τῆς τελευταίας ἀλώσεως ²⁾.

Μετὰ τὰ προλεγόμενα ταῦτα ἀναγκαῖα διὰ τοὺς οὐδέποτε μελετήσαντας τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ἔρχομαι εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς μελέτης μου ³⁾.

Τὸ ἀγίασμα τῶν Βλαχερνῶν, Λοῦμα καὶ Λοῦσμα παρὰ τοῖς Βυζαντίοις, σήμερον καλύπτεται ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ θόλον. Μικρὰ ἐκκλησία ἀνηγέρθη πρὸ τινων ἐτῶν πλησίον τοῦ ἀγιάσματος καὶ εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθησαν λείψανα κιόνων καὶ πλάκες πορφυροῦ στικτοῦ μάρμαρου, ἀνήκουσαι εἰς τὸ γήπεδον τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας. Ὁ χώρος τοῦ σημερινοῦ περιτετειχισμένου περιβόλου εἶναι περίπου 4,000 τετρ. πήχεων. Ἐν τῇ βορείῳ γωνίᾳ τοῦ περιβόλου ἐσώζετο ἐτοιμόρροπος ἀψὶς, νεωτέρων χρόνων ἄτεχνον ἱδρυμα. Παρὰ τὴν ἀψίδα ἔξω τοῦ τείχους φαίνονται ἀρχαῖα θεμέλια ἐρυμνότατα, τῶν ὁποίων ἡ ἀνασκαφὴ πιθανὸν νὰ μᾶς φωτίσῃ περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου περιβόλου. Οἱ Βυζάντιοι ἐξυμνοῦσι τὴν λαμπρότητα τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν, ἥτις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἦτον ἡ ἐκκλησία τοῦ παλατίου, καθὼς ἡ Ἀγία Σοφία τοῦ Μεγάλου. Ἀπετεφρώθη αὕτη τῷ 1070, «ὅτε καὶ τὸ μέγιστον ἱερὸν τῶν Βλαχερνῶν ἕως ἐδάφους ἐπυρπολήθη ⁴⁾»· Ἀνεκαινίσθη καὶ πάλιν ἀπετεφρώθη τῷ 1434, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Φραντζῆ ⁵⁾, «ὕπὸ τινων ἀρχοντοπούλων θελόντων πιάσαι τινὰς νεοττοὺς περιστερῶν.»

Πλησίον τοῦ ἀγιάσματος τούτου, εἰς τόπον καλούμενον Λόντζαν, φαίνεται μέγα τεῖχος, ἐκτεινόμενον ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, Μ. 157,84. Πρὸ τινων χρόνων πενιχρά τινα οἰκήματα παρὰ τὸ τεῖχος ἀπετεφρώθησαν καὶ ἀπεγυμνώθη τὸ πλεῖστον μέρος αὐτοῦ. Εἶναι ἄρα τὸ τεῖχος τοῦτο λείψανον τοῦ μεγάλου Θεοδοσιακοῦ τείχους, κατεδαφισθέντος, ὅτε ὁ Ἡράκλειος ἀνήγειρε τὸ περικλεῖον τὸ Ἐβδομον; Λέγω ὄχι. Πρῶτον, ἡ διεύθυνσις τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους φαίνεται ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου τὸ Ἡράκλειον τεῖχος συνέχεται μετὰ τούτου, ὀλίγον πρὸς βορρᾶν τοῦ Τεκφούρ-Σεράϊ. Τὸ τεῖχος τὸ Θεοδοσιακόν, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς συνοχῆς τῶν δύο τειχῶν μέχρι τῆς πύλης τοῦ Κυνηγοῦ, διήρχετο ἀνατολικώτερον τοῦ νῦν ἱσταμένου τείχους τῆς Λόντζας. Δεύτερον, ἂν τὸ τεῖχος τοῦ-

¹⁾ I. Καντακουζηνοῦ Τόμ. Γ'. σελ. 168. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 113. ²⁾ «Palatii imperialis cura bailo Hieronymo Minoto Venetorum, commissa est,» Leon. Chiensis. σελ. 23. ³⁾ Ἴδε τὸν πίνακα τοῦ Ἐβδόμου ἐν τῷ τέλει τοῦ βιβλίου.

⁴⁾ Μιχ. Ἀτταλ. σελ. 138. ⁵⁾ Σελ. 138.

το ἦναι λείψανον τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους, ποῦ εἶναι αἱ ἐπάλξεις, οἱ πύργοι καὶ αἱ μεγάλαι καὶ θολωταὶ εἰσοδοὶ εἰς τοὺς πύργους; Αἱ πλίνθοι, οἱ λίθοι καὶ ἡ τειχοδομία ὅλη εἶναι πάντῃ διάφοροι τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους. Ὅλον τὸ τεῖχος τοῦτο δὲν εἶναι εὐθύ. Ἡ μεσημβρινὴ ἄκρα εἶναι μήκους M. 38,20 καὶ ὕψους M. 13 ἕως 14. Εἶναι τεῖχος μεταγενέστερον τοῦ Θεοδοσιακοῦ, διότι οἱ λίθοι εἶναι μικροί, ἀτέχνως λελαξευμένοι, αἱ πλίνθοι λεπτότεραι. Τὸ τεῖχος τοῦτο εἶναι πανταχοῦ τυφλόν, ἐξαιρουμένων δύο μικρῶν ἀψιδωτῶν ὁπῶν πλησίον τῆς γῆς. Εἰς μίαν εἰσῆλθον, ἀλλὰ μετὰ μικρὰν πορείαν, εἶδον ὅτι μέλαν καὶ ὑγρὸν χῶμα φράττει ὅλην τὴν περαιτέρω ὁπὴν ἐντὸς τῆς ἄλλης μικροτέρας καὶ ὑψηλοτέρας παρεκίνησα ἐν παιδίον νὰ εἰσέλθῃ καὶ ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς ὁπῆς, ὅπου ἐγὼ εἰσῆλθον. Αἱ ὁπαὶ αὗται μοὶ φαίνονται Βυζαντινῶν ὁχετῶν ἔξοδοι.

Μετὰ τὸ νότιον τοῦτο τεῖχος, καὶ ὀλίγον ἐνδότερον αὐτοῦ, ἀκολουθεῖ ἕτερον μεταγενεστέρας ἀνεγέρσεως καὶ ὅλον σχεδὸν ἐπικαλυπτόμενον ὑπὸ χώματος. Ἀνηγέρθη ὡς ἔρεισμα τῶν χωμάτων τῶν ἄνω κήπων. Μετὰ τοῦτο ὑπάρχει καὶ ἕτερον, συνεχόμενον μετὰ τούτου, ἀληθὲς Βυζαντινὸν τειχοδόμημα, ἐπισκιάζομενον ἀπὸ τινα πενιχρὰ καλύβια. Ἐδῶ καταφαίνεται ἡ ἐργασία ἡ Βυζαντινὴ· μεγάλοι λίθοι λαξευτοί, πλίνθοι τετράγωνοι κολοσσιαῖαι, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ χρόνοι δὲν ἀφῆκαν ἔχνη. Εἶναι, μοὶ φαίνεται, τὸ ἀρχαιότερον μέρος τοῦ τείχους ὅλου. Τὸ ὕψος τοῦ τείχους τούτου εἶναι M. 14. Ὅλον τὸ τεῖχος, ἄνω τοῦ ὁποίου φαίνονται δένδρα κάρπιμα καὶ ἄγρια, φέρει καθ' ὅλον τὸ μήκος αὐτοῦ προφανῆ πυρκαϊῶν σημεῖα. Εἰς τινα μέρη αἱ ῥίζαι τῶν δένδρων, εἰσέρπουσαι μέσον τῶν λίθων, διέσχισαν τὸ τεῖχος καὶ πάμπολλοι λίθοι κατέπεσον.

Τὸ τεῖχος τοῦτο ὀπισθεν κρήνης, καλουμένης Τσινάρ-Τσεσμέ καὶ εὐκτηρίου Μουσουλμανικοῦ, συνέχεται μετὰ τείχους ἄλλου, τοῦ αὐτοῦ ὕψους καὶ εὗρους, ὁμοίου καθ' ὅλα τοῦ ἄλλου, ἐκτεινομένου ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, καὶ συνεχομένου μετὰ τοῦ Ἡρακλείου τείχους, εἰς τὴν γωνίαν τὴν βόρειον τῶν δεσμοτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ. Ὁ θεατῆς, ὁ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἀγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν ἰστάμενος, δὲν βλέπει τὸ τεῖχος τοῦτο, κεκαλυμμένον ἀπὸ ξύλινα οἰκήματα, τὰ ὁποῖα εὐτυχῶς ἀπέχουσι μέτρα τινὰ ἀπὸ τὸ τεῖχος, ὥστε ἕκαστος δύναται νὰ ἐπισκεφθῇ αὐτὸ ἐκ τῶν κήπων τῶν οἰκημάτων τούτων. Τὸ ἐπισημότερον μέρος τοῦ τείχους κεῖται ὑπὸ τὰ θεμέλια Μουσουλμανικοῦ εὐκτηρίου, καλουμένου τοῦ Σείχ-Σαλήμ. Ὁ γέρων Σείχ φιλοφρόνως μὲ συνεχώρησε νὰ ἐπισκεφθῶ τὰ ὑπὸ τὸν Τεκὲν θολωτὰ δωμάτια καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ κήπῳ λείψανα τοῦ τείχους. Ὁ Τεκὲς οὗτος θεμελιοῦται ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου μέρους τοῦ τείχους, ὥστε ἡ πλευρὰ εἶναι γυμνή. Ὅλον τὸ τεῖχος τοῦτο εἶναι σωότερον τοῦ τῆς Λόντζας καὶ κατὰ τὴν τειχοδομίαν αὐτοῦ, ὁμοιάζει τὴν τῶν δεσμοτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ. Τὸ ὅλον μήκος αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς συνοχῆς του μετὰ τοῦ τῆς Λόντζας μέχρι τοῦ Ἡρακλείου τείχους, εἶναι M. περίπου 184,90. Τὸ χθαμαλὸν τεῖχος τοῦ ἀγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν, παράλληλον τούτῳ, ἀπέχει M. 23,92. Εἰς τὸ τεῖχος τοῦτο σήμε-

ρον φαίνονται δύο ανοίγματα ἢ ὁδοί, ἡ μὲν, ἀπέναντι τοῦ ἁγιάσματος, ἀντικρὺ τῆς ἐπὶ τοῦ Λούματος πύλης, καλουμένη ὁδὸς τοῦ Τεκέ τοῦ Ἑμὶν-Βουχαρῆ, ἡ δὲ, εἶναι πλησίον τοῦ Ἑρακλείου τείχους, Μ. 12 ἀπέχουσα ἀπ' αὐτοῦ, καλουμένη ὁδὸς τοῦ Ἀϊθάζ-Ἐφέντη. Ἡ πρώτη εἶναι κατωφερεστάτη, ἡ ἑτέρα καμπύλη, ἄγουσα πρὸς τὸν περίβολον τῶν Βλαχερνῶν. Μέσον τῶν δύο τούτων ὁδῶν, εἶναι ὁ κῆπος τοῦ εὐκτηρίου Σείχ-Σαλήμ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι θόλοι ὑπόγειοι, πλήρεις ξύλων καὶ ἀχύρων. Κατωτέρω ἀναφαίνονται λείψανα ἀψίδων, δωμάτια ὑπόγεια θολωτὰ ἐρυμνότατα, συγκοινωνοῦντα μετ' ἀλλήλων διὰ στενοτάτων ὁπῶν γενομένων ὑπὸ μεταγενεστέρων. Τὸ ἐνδότερον μέρος τῶν ὑπογείων τούτων καταφράττεται ἀπὸ χώματα, λίθους καὶ τρίμματα ἀγγείων. Εἰς τινὰ μέρη ὕδατα, ἄνωθεν καταρρέοντα καὶ μετὰ τῶν ἀκαθαρσιῶν μεμιγμένα, ἀναδίδουσιν ἀνυπόφορον δυσωδίαν. Ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ὑπογείων τούτων, εἶναι χρύπται ἐπιμήχεις τετράγωνοι, βάθους Μ. 2,50 καὶ εὐρους Μ. 0,75. Ἐπὶ τοῦ τείχους τούτου δὲν φαίνεται οὔτε κόσμημα οὔτ' ἐπιγραφή. Τὸ μέρος αὐτοῦ τὸ συνεχόμενον μετὰ τοῦ Ἑρακλείου κατέπεσε καὶ ἀνεκτίσθη ὑπὸ Ὀθωμανοῦ, ἀνεγείραντος ἐπ' αὐτοῦ ξυλίνην οἰκίαν. Τὴν συνέχειαν τοῦ τείχους βλέπει ὁ ἱσταμένος ἐπὶ τοῦ τείχους τοῦ εὐκτηρίου Σείχ-Σαλήμ.

Ἐδῶ λοιπὸν εἶναι χώρος εὐρύς, ἄνω τοῦ ἁγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν, περιτειχισμένος ὑπὸ τοῦ τείχους τῆς Λόντζας πρὸς ἀνατολὰς, ὑπὸ τοῦ τείχους τοῦ παραλλήλου τῶν Βλαχερνῶν πρὸς βορρᾶν καὶ ὑπὸ τοῦ τείχους τοῦ Ἑρακλείου πρὸς δυσμάς. Ἐχομεν λοιπὸν τρεῖς πλευράς τοῦ περιβόλου. Ἐν τῷ χώρῳ ἡ περιβόλῳ τούτῳ, θέτουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, τὸν ὁποῖον ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀνήγειρεν ὡς ἔρυμα τῶν ἀνακτόρων, καὶ πρὸς ἐνοίκησιν αὐτοῦ. Ὑπὸ τὸ παλάτιον τοῦτο καὶ πλησίον αὐτοῦ, ἦσαν τὰ δεσμοτῆρια τοῦ Ἀνεμᾶ, κατὰ τὴν Ἀνναν Κομνηνὴν καὶ τὸν Καντακουζηνόν.

Ἀπὸ τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, πρὸς βορρᾶν Μ. 38, 10, ἀναφαίνεται ἕτερον τεῖχος συνεχόμενον μετὰ τοῦ Ἑρακλείου τείχους, τοῦ αὐτοῦ ὕψους μετὰ τῶν προειρημένων τριῶν, κεκαλυμμένον ὑπὸ θάμνων καὶ ἀγρίων δένδρων, τῶν ὁποίων αἱ ῥίζαι διεχώρισαν τοὺς λίθους καὶ οὕτω κατεκρημνίσθη τὸ πλεῖστον μέρος. Εἶναι σχεδὸν παράλληλον μετὰ τοῦ παρὰ τὸ ἁγίασμα βορείου τείχους· ἐκτείνεται πρὸς τὰ ἔσω Μ. 35. Πέραν τοῦ σημείου τούτου τὸ τεῖχος εἶναι ἀφανές. Εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ τείχους τούτου, ἐντὸς τῆς αὐλῆς πενιχρᾶς οἰκίας, σῶζονται τεμάχια δύο μεγίστων κιόνων. Πόσον ἦτον τὸ μῆκος τοῦ τείχους τούτου, τίς ἡ ἐντὸς τοῦ χώματος διεύθυνσις αὐτοῦ καὶ ἂν συνείχετο μετὰ τοῦ τῆς Λόντζας, ἀδύνατον σήμερον νὰ μάθωμεν. Ἐντὸς τοῦ ἀφανοῦς τούτου τείχους ἦτο καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ν. Χωνειάτου¹⁾ καλουμένη, «μεσημβρινὴ πύλη τῶν ἐν Βλαχέρναις ἀρχαίων.»

¹⁾ Σελ. 698.

ὑπὸ τὸ τείχος τοῦτο εἶναι ἡ πύλη τῆς Γυρολίμνης, εἰς τόπον χθαμαλὸν, καλούμενον ὑπὸ τῶν ἐκεῖσε κατοικούντων Τσικούρ. Ὅλος ὁ χώρος οὗτος μέχρι τῆς Χαρσίας πύλης, εἶναι κῆποι, διὰ τῶν ὁποίων εἰσέρχεται τις εἰς τοὺς πύργους τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Ἀπὸ τῆς συνοχῆς τοῦ βορείου τείχους μετὰ τῶν δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ μέχρι τῆς συνοχῆς τοῦ νοτίου τείχους μετὰ τοῦ αὐτοῦ Ἡρακλείου, εἶναι Μ. 96,70.

Ὁ χώρος οὗτος, περιεκλεισμένος ὑπὸ τεσσάρων τειχῶν, εἶναι Μ. τετραγ. περίπου 24,000. Μέχρι τοῦ ὕψους τῶν περικλειόντων τειχῶν, πληροῦται χώματος. Τὸ ὕψος τοῦ χώματος ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους εἶναι Μ. 17, ἐπὶ τῶν ἄλλων πλευρῶν ἀπὸ 12 μέχρι 14 Μ. Πιθανῶς ἡ ἐκτὸς τῆς πόλεως γῆ ὑψώθη ἕνεκα τῶν συνεχῶν πυρκαϊῶν. Ἐπὶ τοῦ χειροποιήτου τούτου λόφου ἐπεκτίσθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν πάμπολλα οἰκήματα Ὀθωμανικὰ καὶ Χριστιανικὰ μετὰ κήπων καὶ καρπύμων δένδρων. Ἀπὸ τῶν κήπων τούτων καταφαίνεται τὸ Σκούταρι, ὅλος ὁ λιμὴν καὶ οἱ λόφοι τοῦ Ταξιμίου καὶ τῶν Ταταούλων. Ὅλη ἡ πόλις μέχρι τῆς Ἀγίας Σοφίας κεῖται ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ θεατοῦ. Ὁ ἀναβαίνων ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν διὰ τῆς ὁδοῦ Ἀιδάζ-Ἐφέντη, ἀνέρχεται εἰς τὸ ὕψωμα τοῦτο, πορεύεται διὰ στενῶν καὶ σχολιῶν δρομίσκων, ἀλλὰ τὰ ὑποκάτω ἀντικείμενα εἶναι εἰς τινα μέρη ἀόρατα ἕνεκα τῶν πυκνῶν οἰκιῶν. Πορεύεται ἀνευ κωλύματος πρὸς τὴν συνοικίαν τοῦ Ἑγρῆ-καπῆ, διότι τὸ τείχος τὸ διαχωρίζον τὸ ἀνάκτορον ἐπὶ Βυζαντίων πρὸ πολλοῦ ἐξηφανίσθη ¹⁾).

Ὁ χώρος οὗτος ἦτον ἄρά γε ἐπὶ Βυζαντίων κενὸς χώματος καὶ ἐπληρώθη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν; Ἄν τὰ τέσσαρα ταῦτα τείχη ἀνηγέρθησαν πρὸς φρουρήσιν τοῦ παλατίου, διατί δὲν ἀνήγειραν συγχρόνως καὶ πύργους, κατὰ τὴν πανταχόσε συνήθειαν αὐτῶν; Οἱ Βυζάντιοι κυρίως ἐμάχοντο ἱστάμενοι ἐπὶ τοῦ περιβόλου καὶ τῶν πύργων. Ἐπλήρωσαν λοιπὸν οἱ Ὀθωμανοὶ τὸν χώρον τοῦτον πρὸς ἀπλὴν εὐχαρίστησιν τῶν ἐνοικούντων; Δὲν ἦτον εὐχερέστερον νὰ κατεδαφίσωσι τὰ τείχη ταῦτα τὰ Βυζαντινὰ καὶ μεταχειρισθῶσι τὴν ὕλην αὐτῶν εἰς ἀνέγερσιν ἄλλων κτιρίων, ὥς κατηδάφισαν ἐκ βάρων τὸν πλησίον ναὸν τῶν Βλαχερνῶν, καὶ δι' αὐτοῦ ἀνήγειραν νέα κτίρια κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐτόπτου Γυλλίου ²⁾); Διατί συγχρόνως δὲν ἀνέσκαψαν καὶ τὰ κολοσσιαῖα ταῦτα τείχη τόσῳ πλησίον τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν; Ἄν ἐπὶ Βυζαντίων ὁ χώρος οὗτος ἦτο κενὸς χώματος, εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀνήγειραν εἰς τόπον τοσοῦτῳ χθαμαλὸν καὶ εἰς ἀληθὲς βάραθρον, μεγαλοπρεπὲς παλάτιον, σκιαζόμενον ὑπὸ τὸν ὑψηλὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου καὶ τοὺς κο-

¹⁾ Καλεῖται ἐνίοτε τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Βυζαντίου, Ἀκρόπολις. Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Β'. σελ. 779. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 24. ²⁾ «Blachernamque locum nominant, vestigia extabant cum venissem Byzantium, quae funditus nunc effossa sunt et deleta». Π. Γυλλίου, Βιβλ. Δ'. κεφ. Ε'. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 585.

λοσσιαίους θόλους τῶν δεσμωτηρίων τοῦ Ἀνεμᾶ; Ἦθελε δὲ καλέσει ὑπερύψηλον τὸ παλάτιον τοῦτο ὁ λαὸς τοῦ Βυζαντίου; Ἄν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, τὰ ἔξω τοῦ τείχους πεδία τὸ Κοσμίδιον καὶ ὁ λιμὴν, ἐφαίνοντο· ἀπὸ τῶν θυρίδων τοῦ παλατίου, ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ παλάτιον ὑψοῦτο μέχρι Μ. 40, ἵνα ἀνωθεν τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου ἐπιβλέπη τὰ ὑποκάτω πεδία. Εἰς τοιοῦτον ὑψηλὸν παλάτιον ὥφειλον 270 βαθμίδας ν' ἀναβῶσιν οἱ αὐτοκράτορες, πρὶν ἀπολαύσωσι τῆς πέριξ αὐτῶν λαμπρᾶς καὶ ὕμνουμένης θέας. Πρὸς τούτοις, ἄλλοι ἱστοροῦσιν ὅτι ἐκ παντὸς μέρους τοῦ παλατίου, ἐφαίνοντο ἡ θάλασσα, αἱ πεδιάδες καὶ ἅπανα ἡ πόλις ¹⁾).

Τοιαῦται ἦσαν αἱ σκέψεις μου, ἐρευνῶντος τὴν θέσιν καὶ συλλογιζομένου τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ παλατίου τούτου.

Οἱ αὐτοκράτορες οἱ Βυζάντιοι δὲν ἀνήγειραν τὰ τείχη ταῦτα διὰ φρούρησιν τοῦ παλατίου, ἀλλ' ἵνα ὑψώσωσι τὸ χθαμαλὸν γήπεδον τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ παραπλησίου χώρου καὶ ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τούτου ἀνήγειραν τὸ μεγαλοπρεπὲς παλάτιον, τὸ τοσοῦτῳ ὑπὸ τῶν ξένων Σταυροφόρων ἐξυμνούμενον. Τὰ ἐρυμνὰ ταῦτα τείχη, σῶα τὰ πλείότερα μέχρι σήμερον, ἐχρησίμευσον κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ κράτους, ὡς φρούρια κατὰ τῆς ὀργῆς τοῦ τυραννουμένου λαοῦ καὶ τῶν γογγυζόντων στρατιωτῶν. Ἀπὸ τὰ τείχη ταῦτα ἐμάχοντο οἱ ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦντες κατὰ τοῦ λαοῦ τῷ 1347, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Καντακουζηνοῦ.

Εἰς τὸν χώρον τοῦτον ἐνώκουν καὶ τινες οἰκογένειαι· πόσαι καὶ ποῖαι ἀγνοοῦμεν· τὸν μεσαιῶνα προνομιοῦχοί τινες οἰκογένειαι συγκατώκουν εἰς τὸν περίβολον τῶν φρουρίων. Εἰκάζω ὅτι αἱ οἰκίαι αὗται ἦσαν πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος, πλησίον τοῦ τείχους τῆς Λόντζας, διότι τὸ παλάτιον ἀνηγέρθη ὀλίγον ὀπισθεν τοῦ πύργου τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ τοῦ ἀνακτόρου δὲν ὑπῆρχεν ἐκκλησία, διότι Ἀνδρόνικος ὁ Πρεσβύτερος ἐν ἀγωνίᾳ θανάτου, δὲν εὗρισκεν ἱερέα, «κεκλεισμένων ἅπασων τῶν περὶ τὰ βασίλεια πυλῶν ²⁾». Ἐκκλησιάζοντο ἅπαντες ἐν τῷ παρακειμένῳ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν.

Ἵνα ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν χθαμαλότητα τῶν Βλαχερνῶν, ἅς ἀναβῇ ἔξω τοῦ Ἡρακλείου τείχους, ἀπὸ τὴν πύλην τὴν κλειστήν τῶν Βλαχερνῶν μέχρι τῆς Χαρσίας πύλης.

Εἶπον ἀνωτέρῳ ὅτι τὸ τεῖχος τὸ βόρειον τοῦ περιβόλου τούτου ἔχει δύο ἀνοίγματα, ἡ ὁδός. Ἡ μὲν ἀντικρὺ τοῦ ἀγιάσματος δὲν ἦτο ὁδὸς ἐπὶ Βυζαντίων, διότι τὸ τεῖχος μετὰ τὴν ἄλωσιν κατηδαφίσθη περίπου Μ. δύο, καὶ ἀπὸ τὸ ῥῆγμα τοῦτο ἐπικλινεστάτῃ ὁδὸς διὰ βαθμίδων ἄγει εἰς τὴν σημερινὴν πύλην τοῦ

¹⁾ I. Κίνναμος, σελ. 74, 75. ²⁾ Νικ. Γρηγοράς. Τόμ. Α'. σελ. 462.

ἀγιάσματος. Μνημονεύει ὁ Γρηγορᾶς καὶ κάτω παλάτιον ἐν Βλαχέρναις, τοῦ ὁποίου λείψανα δὲν διεσώθησαν ¹⁾).

Ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ φαίνονται εἰσέτι τὰ ἐρείπια τοῦ ἀτέχνως κατεδαφισθέντος τείχους. Τὸ τεῖχος τοῦτο, ἄλλοτε σῶον πανταχόθεν, εἶχε τὴν πύλην τὴν καλουμένην τῶν Ὑψηλῶν, ἐπὶ τῆς ἄλλης ὁδοῦ τοῦ Ἀϊβάζ-ἐφέντη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ὁδὸν ἦσαν παρατεταγμένοι οἱ πελεκυφόροι Βαράγγοι, ὁσάκις ὁ αὐτοκράτωρ ἐπεσκέπτετο τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν ²⁾).

Πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὑψηλοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν, ἤνοιξαν οἱ Ὀθωμανοὶ, μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐντὸς τοῦ παραλίου τείχους, πύλην καλουμένην Ἐϊβάν-σεράϊ-καπουσοῦ καὶ κοινῶς Ἀϊθασαρή-καπουσοῦ, ἥτοι πύλη τοῦ Ὑψηλοῦ ἀνακτόρου. Τὴν πύλην ταύτην, οὐδέποτε ὑπὸ τῶν Βυζαντίων μνημονευομένην, οὕτως ὠνόμασαν οἱ Ὀθωμανοὶ, ἐκ τοῦ σωζομένου τῶν Βλαχερνῶν παλατίου, ὑπὸ τοῦ λαοῦ Ὑψηλοῦ καλουμένου ³⁾).

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι εἰς τὸν κήπον, τὸν ἀνήκοντα εἰς τὸ εὐκτήριον τοῦ Σείχη-Σαλήμ καὶ εἰς τοὺς παραπλησίους κήπους, διασώζονται θολωτὰ ὑπόγεια, κρύπται καὶ λείψανα ἀψίδων. Ταῦτα τὰ κατηρειπωμένα κτίρια ἀνήκουσι κατ'ἐμὲ, εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν, ἣ ἀνηγέρθησαν χάριν τῶν ὑπηρετούντων τὸν ναόν. Διὰ τί οἱ αὐτοκράτορες ὃ' ἀνεγείρωσι κτίρια τοιαῦτα ἐκτὸς τοῦ περιβόλου τοῦ παλατίου, ἐνῷ ὑπῆρχε τόπος εὐρύχωρος, ὥστε νὰ ἐνοικῶσι καὶ ἰδιώται; Τὸ τεῖχος τοῦτο τοῦ περιβόλου διεχώριζε τὸ παλάτιον ἀπὸ τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν ἐπομένως δικαιούμεθα νὰ εἰπῶμεν, ὅτι πάντα τὰ ἐκτὸς τοῦ παλατίου, εἶναι λείψανα τοῦ περιωνύμου τούτου ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως, τὰ τεῖχη τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν κατηδαφίσθησαν καὶ ἅπας ὁ ἐκτενὴς χώρος ἐδόθη ἢ ἐπωλήθη εἰς ἰδιώτας, ἀνεγείραντας ἐκεῖ οἰκίας καὶ ἐργαστήρια. Περὶ τὸ τέλος τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος πενιχρὰ ὀθωμανικὴ οἰκία, ἐγεγείσα ἐπὶ τοῦ ἀγιάσματος αὐτοῦ, ἐκάλυπτεν ὅλον τὸν παρὰ τοῖς Βυζαντίοις κόλυμβον, καὶ ὁ ἐν ταύτῃ ἐνοικῶν Ὀθωμανὸς ἐλάμβανε πᾶσόν ἀργυρίου παρὰ τῶν προσερχομένων χριστιανῶν.

Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων τὸ περικλεῖον τὸν ναὸν τεῖχος, συνέχετο μετὰ τοῦ τείχους τοῦ παλατίου ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ προειρημένου εὐκτηρίου.

¹⁾ Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Γ'. σελ. 242. ²⁾ «Ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῇ ἑορτῇ καὶ προσελεύσει τῆς Ὑπαπαντήης—εἰ κελεύει ἀπελθεῖν ὁ βασιλεὺς καὶ παννυχεῦσαι ἐν Βλαχέρναις—ὁ δὲ βασιλεὺς ἐξελθὼν ἐν τῷ τρικλίνῳ τῷ καλουμένῳ Ἀναστασιακῷ—ἐξέρχεται ἐν τῷ τρικλίνῳ τῷ καλουμένῳ Δανουβίῳ — ὁ δὲ βασιλεὺς εἰσελθὼν ἐν τῷ Ἀναστασιακῷ τρικλίνῳ καὶ ἀπαλλάξας κτλ.» Κωδ. Κουροπ. σελ. 147. ³⁾ Κακῶς γράφει καὶ κακῶς μεταγλωττίζει ὁ Michaud, Haivan-hissari-capou, porte du château des animaux. Correspondance d'Orient, 1830—31 par Michaud et Poujoulat. Paris, 1835. Τόμ. Γ'. σελ. 114. Χάρμπερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 103.

Σείχ-Σαλήμ, δότι ἐδῶ τελειόνοῦσι τὰ κτίρια τὰ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ σωζόμενα. Εἰς τὸν σημερινὸν περίβολον τοῦ ναοῦ τούτου, μικρότερον τοῦ ἀρχαίου, σώζεται πύλη, καλουμένη κατὰ παράδοσιν Μεγάλη, ἀνοίγομένη μόνον κατὰ τινὰς ἐπισήμους ἑορτάς. Ἡ πύλη αὕτη, βλέπουσα πρὸς δυσμὰς, εἶναι ἀντικρὺ τῆς ὁδοῦ Ἀιβάζ-ἐφέντη· πιθανὸν διὰ ταύτης ἡ ὁμοίας αὐτῇ, εἰσέρχοντο οἱ αὐτοκράτορες κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἰσαπαντῆς, ἡ ὅτε ἐκ τοῦ μεγάλου παλατίου ἀπέρχοντο εἰς Βλαχέρνας ἵνα λουσθῶσιν ¹⁾. Ἡ ὁδὸς αὕτη τοῦ Ἀιβάζ-ἐφέντη, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς μεγάλης πύλης τῶν Ὑψηλῶν, κάμπτεται πρὸς τὰ δεξιὰ, καὶ προχωρεῖ μέχρι τοῦ σημερινοῦ τείχους τῶν Βλαχερνῶν. Ἀριστερόθεν ἡ γῆ εἶναι κατωφερὴς καὶ εἰς τινὰ μέρη κρημνώδης.

Ὁ ναὸς τῶν Βλαχερνῶν, ἐν ᾧ οἱ αὐτοκράτορες ἐκκλησιάζοντο ὁσάκις κατῴκουν τὸ παλάτιον τοῦτο, περιεβάλλετο ὑπὸ ὑψηλοῦ καὶ ἐρυμνοῦ τείχους. Τοῦτο εἰκάζεται ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Καντακουζηνοῦ, λέγοντος, ὅτι τὸ Καστέλιον τοῦ παλατίου περιέβαλλε καὶ τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν ²⁾.

Μέχρι τῆς σήμερον ἐνόμισαν οἱ χωρογράφοι ὅτι δὲν σώζονται ἄλλα ἐρείπια τοῦ ναοῦ τούτου, εἰμὴ «στοαί τινες καὶ μία μόνη ἀψὶς περὶ τὸ νῦν ἐκεῖσε ἀναβλύζον ἀγίασμα ³⁾». Τὰ λείψανα ταῦτα τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν παρὰ τὸ τεῖχος τὸ διαχωρίζον τὸν ναὸν ἀπὸ τοῦ παλατίου εἶναι ἄξια μελέτης, διότι ὁ ναὸς οὗτος ὁ ἀρχαιότατος, μοι φαίνεται ὅτι τὸ πάλαι ἦτο ναὸς Ἑλληνικὸς ⁴⁾.

Ἐπὶ τοῦ ἐκτενοῦς τείχους τῆς Λόντζας, ὅπου οἱ νεώτεροι ἀνήγειραν σαθρὰ τεῖχη μετὰ πασσάλων ἵνα ὑποστηρίξωσι τὰ χῶματα τῶν ὑπερκειμένων κήπων, εἰκάζω ὅτι ὑπῆρχεν ἡ πύλη ἢ αἱ πύλαι, ὅθεν ἀνέρχοντο εἰς τὸν ἄνω χῶρον οἱ ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦντες. Λέγω εἰκάζω, διότι καὶ πύλαι καὶ ἀνοδοὶ ἐξηφανίσθησαν καὶ οὐδεὶς σήμερον ἀναβαίνει ἐκ τοῦ μέρους τούτου ἐπὶ τοῦ ἄνω χώρου, εἰμὴ διὰ τῶν προειρημένων δύο ὁδῶν τοῦ Ἑμὶν-Βουχαρή καὶ τοῦ Ἀιβάζ-ἐφέντη. Δὲν σφάλλομεν λέγοντες, ὅτι ὅπου τεῖχη καὶ χῶματα ἐπὶ τοῦ τείχους ἐπισεσωρευμένα, ἐκεῖ ἦσαν καὶ αἱ πύλαι.

Πλησίον τοῦ τείχους, τοῦ χωρίζοντος τὸ παλάτιον ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐνορίας τοῦ Ἑγρή-καπῆ, εἶναι ὡς προείπον, ἡ τοσάκις παρὰ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων μνημονευομένη πύλη τῆς Γυρολίμνης καὶ πολλάκις καλουμένη πύλη

¹⁾ «Ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῶν δεσποτῶν ἐπιόντων λούσασθαι ἐν Βλαχέρναις.» Κ. Πορφυρογεννήτου Τόμ. Α'. σελ. 554. «Τότε δὲ εἴθιστο Θεοδώρα κατὰ τὸν ἐν Βλαχέρναις θεῖον συχνῶς πῶς ἐπιφοιτᾶν ναὸν, ὁμοῦ μὲν εὐχάς τινὰς ἀποδίδουσα Θεῷ, ὁμοῦ δὲ καὶ τοῦ λουτροῦ ἐπέχουσα.» Θεοφάνους σελ. 174. ²⁾ Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Γ'. σελ. 242.]

³⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 114. ⁴⁾ «A loco quem Blachernae etiam ante instauratam a Constantino Magno Byzantium appellabant, in quo aedificatum fuit, nomenclaturam sumpsit. C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 130.

τοῦ παλατίου ¹⁾. Διὰ τῆς πύλης ταύτης ἀνήρχοντο εἰς τὸ παλάτιον οἱ Σταυροφόροι. Διὰ τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν, κλειστῆς τὴν σήμερον, οὐδεὶς ἀνήρχετο εἰς τὸ παλάτιον. Ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Γυρολίμνης, τετειχισμένης καὶ ταύτης τὴν σήμερον, φαίνεται ἡ πρὸς τὸ παλάτιον ἀνοδος· ὥστε ἡ πύλη αὕτη τοῦ παλατίου δὲν ἀπεῖχε πλείοτερον τῶν 32 Μ. ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου τείχους. Αἱ δύο εἰσοδοὶ λοιπὸν τοῦ παλατίου, ἡ μὲν ἀπὸ τὴν ὁδὸν τοῦ Αἰβάζ-ἐφέντη, ἡ δὲ τῆς Γυρολίμνης πρὸς δυσμὰς, ἦν οὖντο οὐ μακρὰν τοῦ Ἡρακλείου τείχους.

Ἐκ τούτων ὅλων εἰκάζω, ὅτι τὸ παλάτιον μετὰ τῶν πολλῶν αὐτοῦ τρικλίων ἀνηγέρθη ὀλίγον ὀπισθεν τοῦ Μουσουλμανικοῦ εὐκτηρίου Αἰβάζ-ἐφέντη καὶ πλησίον γηραιᾶς καὶ μεγαλοκλάδου πλατάνου, ἐκεῖ ἵσταμένης.

Μετὰ τὴν μελέτην ταύτην πειθόμεθα ἄρά γε ὅτι ὁ χώρος οὗτος, ὁ περιτειχισμένος καὶ διὰ δαπάνης καὶ τέχνης ὑψωθείς, ἦτον ὁ χώρος τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν; Ἐπέβλεπε τὸ Κοσμίδιον, τοὺς λόφους τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως, τὸν λιμένα, μέρος τοῦ Βοσπόρου καὶ τὰς νήσους. Ἐχει ἐνώπιόν του τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου κατὰ τὸν Νικήταν Χωνειάτην, τὰ δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ κατὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν καὶ τὸν Καντακουζηνόν. Εἶναι Καστέλιον ἢ φρούριον. Εἶναι πλησίον τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν, τοῦ λιμένος καὶ τῆς καμηλογεφύρας τῆς ἀγούσης εἰς τὴν ἀντίπεραν ἀκτὴν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν οὐ μόνον τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἱστορικῶν τῶν Σταυροφόρων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

ΑΙ ΕΝ Κ/ΠΟΛΕΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΤΟΥ ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΥ.

Μέχρι τοῦδε οἱ χωρογράφοι τῆς Κ/πόλεως κατεγίνοντο περιγράφοντες καὶ ἱστοροῦντες τὰ φαινόμενα λείψανα τῶν Βυζαντίων. Οὐδέποτε συνεχώρηθη νὰ ἐμπηχθῇ ἡ σκαπάνη χάριν τῆς ἐπιστήμης εἰς τὰ ἔγκατα τῆς ἡμετέρας πόλεως. Εἰσέτι σώζονται θεμέλια πολλῶν ἀρχαίων κτιρίων, τῶν ὁποίων τὴν μὲν λαμπρότητα γινώσκομεν, τὴν δὲ θέσιν ἀγνοοῦμεν. Σώζονται βεβαίως λείψανα οὐχὶ μόνον Βυζαντινῆς ἀλλὰ καὶ Ἑλληνικῆς τέχνης, διότι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐχομίσθησαν ἐξ Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας πάμπολλα τῶν Ἑλληνικῶν ναῶν καλλιτεχνήματα. Αἱ καταστροφαὶ καὶ ἀρπαγαὶ τῶν ἀγροίκων καὶ μισελλήνων Σταυ-

¹⁾ «Γενόμενος δὲ πρὸς τὰς πύλας τῆς προσαγορευομένης Γυρολίμνης, καὶ Πέπανόν τινα, τῶν ἐν Βλαχερναις προκαθήμενον βασιλείων, κτλ». Ι. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 289.

ροφόρων τῷ 1204, αἱ πυρκαϊαὶ καὶ ἡ σκαιότης τοῦ Βυζαντινοῦ ὄχλου δὲν ἐξηφάνισαν ταῦτα ὅλα. Οἱ Ὀθωμανοὶ, ἀρειμάνιοι καὶ φιλοπόλεμοι, οὐδέποτε ὠρέχθησαν νὰ μάθωσι τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τοῦ κατακτηθέντος Βυζαντινοῦ λαοῦ, ἀλλοτρίου τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἥθη. Κατηδάφισαν τοῦ Βουκολέοντος καὶ τῶν Βλαχερνῶν τὰ βασίλεια, τῶν ὁποίων τὴν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν ὑπερεθαύμασαν οἱ Σταυροφόροι. Ἐκόσμησαν τὰ ἀνεγειρόμενα τεμένη αὐτῶν μετὰ τοὺς ὑπερμεγέθεις κίονας παλατίων καὶ ἐκκλησιῶν. Μετέβαλον εἰς τεμένη πολλὰς ἐκκλησίας, κατηδάφισαν πλείστας ἄλλας, κατέρριψαν στήλας καὶ ἀνδριάντας καὶ ἀνήγειραν ἐπὶ τῶν θεμελίων ἀρχαίων κτιρίων ἴδια, ὥστε τὴν σήμερον μεθ' ὅλην τὴν σύντονον φιλοπονίαν τῶν ἱσوريῶν, ἀλλοδαπῶν καὶ ἡμετέρων, ψηλαφῶντες βαδίζομεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀχανοῦς καὶ ἱστορικωτάτης ταύτης πόλεως. Ὅγδοήκοντα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν, λέγει ὁ Γύλλιος, ἔχνη δὲν διεσώζοντο τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων. Ξένα χτίρια ἐκάλυψαν τὸν Βυζαντινὸν ἀνακτορικὸν περίβολον. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἁρμονία, αἱ εἰκόνες, οἱ ἀνδριάντες δὲν ἔτερπον τ' ἀγροῖκα καὶ ἄμουσα στίφη, τὰ κατακτήσαντα τὴν Κ/πολιν. Οἱ αἵματτοροὶ αὐτῶν πόλεμοι κατὰ τῶν ἀλλοθρήσκων γειτόνων παρώργιζον τοὺς Ὀθωμανοὺς, τοὺς ἀποστρεφομένους καὶ καταπτύοντας πάσας τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας τῶν Χριστιανῶν. Τί ὅμως νὰ εἵπω περὶ τῶν ἐπιστατούντων τὰς ἀνασκαφὰς μηχανικῶν Εὐρωπαϊῶν, κατεδαφίζόντων ἀψίδας, ἀμελούντων κοσμήματα μαρμάρινα, ριπτόντων ἐν τῇ θαλάσῃ ἐνεπιγράφους πλάκας, συντριβόντων πλίνθους μετὰ συμβόλων καὶ ἐπιγραφῶν; Οἱ σκαπανεῖς χάριν παιδιᾶς ἠκρωτηρίαζαν ἀγαλμάτια καὶ σταυροὺς. Πλείστα μέρη τῶν παραλίων τειχῶν τῆς Προποντίδος κατηδαφίσθησαν διὰ σφηνῶν καὶ πυρίτιδος, μόνον καὶ μόνον ἵνα κατακερματισθῶσι καὶ χρησιμεύσωσιν ὡς ἔρμα τοῦ δρόμου. Πλάκες ἐκ μαρμαρίου, τεμάχια κιόνων, κιονόκρανα καὶ ἐνεπίγραφοι μέγισται πλίνθοι, ἐχρησίμευσαν διὰ τὸ αὐτὸ στῶμα. Τοῦ οἴκου τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ ἀνευρεθέντος, τὸ πλεῖστον μέρος κατηδάφισαν, οὐδόλως φροντίσαντες νὰ μάθωσι τίνας ἢ κατοικίαν αὕτη. Πιθανὸν οἱ ἐπιστατοῦντες ἀνέγνωσαν τὰ πολλὰ κατὰ τῶν Βυζαντινῶν λοιδορήματα καὶ νομίζουσιν ὅτι καθὼς οἱ Ὀθωμανοὶ κατεκυρίευσαν τὸ κράτος, οὕτω καὶ αὐτοὶ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἱστορίας ἐργάζονται, ἀφανίζοντες πάντα τὰ σημεῖα καὶ γνωρίσματα τοιοῦτου ἐξηχρειωμένου ἔθνους. Ἡμεῖς δὲ οὐδόλως συμμεριζόμενοι τὰ ἄδικοα ταῦτα φρονήματα, δικαίως θρηνοῦμεν τὴν φθορὰν τοσούτων ἱστορικῶν μνημείων.

Οὐδέποτε ὑπέστησαν τοσαύτην φθορὰν τὰ γεραρὰ ἱδρύματα τῶν Βυζαντινῶν, ὅσην ἀπὸ τοὺς σκαφεῖς τοῦ σιδηροδρόμου· ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε ἄλλοτε τοσούτω ἐφωτίσθη ἡ ἱστορία καὶ χωρογραφία τοῦ Βυζαντίου. Αἱ ἀνασκαφαί, εὐτυχῶς διεφώτισαν τὸν ἀνακτορικὸν περίβολον, ἡδὼρον τοῦ Βυζαντίου μέχρι τοῦδε εἰς πάντας ἀπρόσιτον.

Καλὸν εἶναι νὰ εἵπω, ὅτι δὲν προτίθημι νὰ περιγράψω τὰ Βυζαντινὰ παλά-

τια τῆς Ἀκροπόλεως, οὐδὲ τὰς πολλὰς τῶν παλατίων τούτων ἐκκλησίας, ἀλλὰ νὰ ἱστορήσω τὰ πολλὰ ἀνακαλυφθέντα λείψανα Βυζαντινῶν κτιρίων καὶ ἐκκλησιῶν. Οἱ ἐπιθυμοῦντες πλείονας περὶ τούτων γνώσεις, ἄς μελετήσωσι τὸ περὶ Κ/πόλεως σοφώτατον σύγγραμμα τοῦ Κ. Βυζαντίου Σχαρλάτου.

Ὁ σιδηροὺς δρόμος ἤρχισε, μεσοῦντός Ἀπριλίου 1871, ἀπὸ τὴν πύλην Γιαληκίσκ-καπουσοῦ, τὴν πάλαι τοῦ Εὐγενίου. Διέρχεται ὅλον τὸν ἀνακτορικὸν περιβόλον πλησίον τοῦ παραθαλασσίου τείχους· ἐξέρχεται πρὸς ἀνατολὰς τῆς Καρὰ-καπουσοῦ, διέρχεται διὰ τῆς ἐκεῖσε ὀθωμανικῆς συνοικίας, μέχρι τῆς Τζατλαδῆ-καπῆ, τῆς πάλαι Σιδηρᾶς πύλης, Ἐδῶθεν, μεταξύ τοῦ τείχους καὶ τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Μαρτύρων Σεργίου καὶ Βάκχου, (νῦν Κιουτζούκ-ἁγία-Σόφια) διέρχεται διὰ τοῦ Κάτεργα-λιμανὶ καὶ τῶν κήπων τῆς Βλάχας, ποτὲ μὲν ἔσω, ποτὲ δὲ ἔξω τοῦ παραλίου τείχους, μέχρι τοῦ σταθμοῦ τῶν Ἑπτὰ πύργων. Ἀπὸ τὴν Σιδηρᾶν πύλην μέχρι τῶν Ἑπτὰ πύργων οὐδὲν ἄξιον ἱστορήσεως παρετήρησα. Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ πρὸς ἀνατολὰς πύργου τῆς ἀποβάθρας τοῦ Κοντοσκαλίου, ἀνέγνων τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφὴν.

† ΠΥΡΓΟΣ ΛΕΟΝΤΟΣ ΚΑΛΕΞΑΝ† † Πύργος Λέοντος κ(αί) Ἀλεξάν(δρου)†

Αἱ δύο πρῶται λέξεις εἶναι ἀναστρόφως ἐντετειχισμένα. Ὁ πύργος οὗτος μετὰ τῶν παραπλησίων αὐτοῦ πυργίων εἶναι, νομίζω, οἱ ὑπὸ τοῦ Φραντζῆ¹⁾ καλούμενοι πύργοι τῶν λεγομένων «Βασιλείου, Λέοντος καὶ Ἀλεξίου», τῶν ὁποίων οἱ φρουροὶ γενναίως ἀντεμάχοντο πρὸς τοὺς εἰσβαλόντας Τούρκους, ἐν τῇ τελευταίᾳ ἀλώσει τῆς Κ/πόλεως. Οἱ ἐν τῷ πύργῳ Κρήτες δὲν παρεδίδοντο, ἀλλὰ μᾶλλον ἔλεγον «ἀποθανεῖν χρεῖττον ἢ ζῆν». Ἐνεκα τῆς ἀνδρίας αὐτῶν, συνεχώρηθησαν νὰ ἐπιβῶσιν ἐν τῷ πλοίῳ αὐτῶν μεθ' ὅλης τῆς ἐπισκευῆς καὶ ἀπέλθωσι τῆς Πόλεως. Ὁ πύργος οὗτος εἶναι σήμερον γυμνός καὶ ἐτοιμόρροπος. Ἡ ἀναστρόφως ἐντετειχισίς τῆς ἐπιγραφῆς τεκμαίρει, ὅτι ὁ πύργος οὗτος πρὸ καιροῦ ἀνεκαινίσθη. Ὁ διερχόμενος τὸν δρόμον δύναται, ἐκ τῶν ἔσω τοῦ παραλίου τείχους κήπων, νὰ μελετήσῃ ἀνέτως τὴν ἐσωτερικὴν τοιχοδομίαν, τὰς πολλὰς τοῦ τείχους ἀψίδας, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τινὰς πύργους καὶ πεισθῇ ἐκ τῆς περισκοπήσεως ταύτης, ὅτι τὰ τεῖχη ταῦτα δὲν ἔχουσι οὐδὲ τὸ ὕψος οὐδὲ τὸ πάχος οὐδὲ τὴν ἐρυμνότητα τῶν χερσαίων τειχῶν. Τὰ τεῖχη ταῦτα, ἔνεκα τῆς ἐπὶ τοῦ χεῖλους τῆς θαλάσσης ἀνεγέρσεως αὐτῶν, οὐδέποτε προσεβλήθησαν. Ὡστόσο νὰ ἴδω ἀνασκαπτομένους τὸ Κάτεργα-Λιμανὶ καὶ τοὺς ἐκτενεῖς κήπους τῆς Βλάχας, τὰ ἐπιφανῆ νεώρια τῶν Βυζαντινῶν. Ἀτυχῶς ὅμως ἀπὸ τὴν Σιδηρᾶν πύλην μέχρι τοῦ σταθμοῦ τῶν Ἑπτὰ πύργων, προσετέθη χῶμα²⁾.

¹⁾ Σελ. 287. ²⁾ Ἀνασκαφαὶ τινες γενόμεναι τῷ 1849, ἐν τῷ Κοντοσκαλίῳ, ἀνεκάλυψαν κολοσσιαίους λίθους, λείψανα τοῦ κυκλικοῦ περιφράγματος τοῦ νεωρίου Κ/πόλεως. Κ/πόλις Πατρ. σελ. 30 ἐν σημ. Περὶ τούτων λαλεῖ ἐκτενέστερον ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ πρὸς τὸν Κ. Βυζάντιον ἐπιστολῇ του. Πατρ. Ἑλλάς. Γραφαί. σελ. 443.

Καλὸν εἶναι πρὸς σαφεστέραν κατάληψιν τῶν πολλῶν ἀνακαλυφθέντων ιστορικῶν μνημείων, νὰ περιγράψω πρότερον, ὅσα ἀνεφάνησαν ἐντὸς τοῦ Ἀνακτορικοῦ περιβόλου· μετέπειτα προβαίνομεν εἰς τὰ πλησίον τῆς Τζατλαδῆ-καπῆ.

Αἱ πλεῖσται περιγραφαὶ τοῦ περιβόλου τούτου εἶναι ἀσαφεῖς, τινὲς δὲ καὶ λῖαν ἡμαρτημέναι. Ὁ μὲν Πατριάρχης Κωνσταντίας ὀλίγιστα λέγει περὶ τούτου, ὁ δὲ Κ. Βυζάντιος, περιγράφων τ' ἀνάκτορα καὶ τὰς ἐκκλησίας, ὁδηγεῖται ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ τινὰς μεταγενεστέρους συγγραφεῖς. Εἶν' ἀδύνατον νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν θέσιν τῶν κτιρίων ἐκ τῶν συγχεχυμένων τούτων περιγραφῶν. Ὁ Δουκάγγιος περιγράφει μετὰ συντομίας τὰ αὐτὰ ἀνάκτορα, ἀναγράφων πάντα ὅσα περὶ αὐτῶν συνέγραψαν καὶ χωρογράφοι καὶ ιστορικοί. Πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις τὸ περὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ παλατίου τῆς Κ/πόλεως σύγγραμμα τοῦ Ἰουλίου Labarte¹⁾. Οὗτος χειραγωγούμενος κυρίως ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὴν ἐκθεσιν βασιλείου τάξεως²⁾ καὶ ἀπὸ ἄλλους Βυζαντινοὺς ιστορικοὺς, ὅχι μόνον ἰστόρησε τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὰ κοσμήματα τῶν ἀνακτόρων ὅλων, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς σαφηνείας ἠκρίδωσε καὶ τὴν θέσιν ἐκάστου. Ὁμολογῶ ὅτι αἱ σημεριναὶ ἀνασκαφαὶ προσεπεβεβαίωσαν πολλὰ αὐτοῦ γραφόμενα. Οἱ ὀρεγόμενοι νὰ μελετήσωσι τὰ ἱστορικὰ ταῦτα ἀνάκτορα τῶν Βυζαντινῶν, ἅς ἀναγνώσωσι τὸ σύγγραμμα τοῦ Labarte, διότι τοιοῦτου ἐμβριθοῦς ὑπομνήματος δὲν ἤξιώθη εἰσέτι ἡ πόλις τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Εὐγενίου, Μ. 237 πρὸς ἀνατολὰς καὶ Μ. 117,70 ἀπὸ τὸ παράλιον τεῖχος, ἡ γῆ αἰφνης ὑψοῦται. Δεξιόθεν ἀναβαίνομεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου, ὅπου τὰ Σουλτανικὰ ἀνάκτορα· ἀριστερόθεν διὰ δρόμου κατωφεροῦς καταβαίνομεν εἰς τὸ παραθαλάσσιον τεῖχος. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην, Μ. 5 καὶ εἰς τινὰ μέρη, Μ. 8 ὑπὸ τὴν γῆν, ἀνεκαλύφθη μέγας σωρὸς πλακῶν μαρμαρίνων, κιονοκράνων στυλοδατῶν στηλῶν καὶ κοσμημάτων ἀρχιτεκτονικῶν, φερόντων σταυρούς. Ἐπὶ τῶν μαρμάρων τούτων μίαν μόνην ἐπιγραφὴν ἀνέγνω, ἐπὶ τιγος κιονοκράνου εὐτελεστάτης τέχνης. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ κιονοκράνου εἶναι πλάτους Μ. 0,50, τὸ κάτω Μ. 0,42. Ἐπὶ μιᾷς πλευρᾷ εἶναι θυρεὸς, ὕψους Μ. 0,16 καὶ πλάτους Μ. 0,15 καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τ' ἀκόλουθα γράμματα.

† ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΟΥ † † Δημητρίου ὀρφανοτρόφου †

Ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνου ἀνέγνω τ' ἀκόλουθα δύο γράμματα· ΙΕ

Ἐπὶ τινος τεμαχίου μαρμάρου κυβικοῦ ἐφαίνοντο φύλλα καὶ καρποὶ ἀμ-

¹⁾ Le palais Imperial de Constantinople et ses abords, par Jules Labarte. Paris. 1861. ²⁾ Τοῦ συγγράμματος τούτου, ἀγνώστου εἰς τὸν Δουκάγγιον, ἐξεδόθη ἐν Λειψία τὸ μὲν πρῶτον μέρος, τῷ 1754φ, τὸ δὲ δεύτερον, τῷ 1754φ. J. Labarte, σελ. 6. Πρὸς καὶ τὴν ἐκδοσιν τῆς Βόννης.

πέλου, ἐξαισίας ἐργασίας. Μ' ἐφάνησαν λείψανα Ἑλληνικοῦ ναοῦ, ἴσως τοῦ Βάχχου· τὰ περικαλλῆς τοῦτο μάρμαρον. ἐλαξεύθη ἐκ νέου πρὸς χρῆσιν τοῦ δρόμου. Τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν κιονοκράνων εἶναι παραχμαζούσης τέχνης ἔργα. Οἱ κίονες διαφέρουσι καὶ τὸ μῆκος καὶ τὸ πάχος. Τινὲς μὲν εἶναι ἐκ μαρμάρου, τινὲς δὲ ἐκ σφυρίτου. Ὅλα ταῦτα κατέκειντο εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς, ὥς νὰ κατηδαφίσθησαν ἀπὸ σεισμόν. Μέχρι σήμερον, πάμπολλα τεμάχια μαρμάρου, κίονες καὶ κιονόκρανα ἀναφαίνονται εἰς τὰς ἐπικλινεῖς πλευρὰς τοῦ δρόμου¹⁾. Πολλὰ μάρμαρα ἐκ τοῦ ἀνεξαντλήτου τούτου σωροῦ ἐλαξεύθησαν ἐκ νέου διὰ τὸν σιδηρόδρομον, πάμπολλα ἀνορυχθέντα ἐκαλύφθησαν πάλιν μετὰ τὰ ἐξαγόμενα χῶματα. Ἀπὸ τὸν σωρὸν τοῦτον, Μ. 428,65 πρὸς ἀνατολὰς, οὐδὲν ἄλλο ἐρείπιον ἀνεφάνη. Δεξιόθεν τοῦ δρόμου ἀναφαίνονται τείχη μικρὰ καὶ ἀγωγοὶ Ὀθωμανικοί, τὸ ἐπίλοιπον εἶναι βράχος. Ἀριστερόθεν, ἐξήχθησαν πλάκες μαρμαρίνοι· πολ- λαί, ἀνεφάνησαν καὶ τείχη Βυζαντινά· ὅλη ἡ πλευρὰ αὕτη ἦτο πλήρης πετρῶν ἐξειργασμένων· οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν εὗρηκα, οὐδὲν κόσμημα, ἐξαιρουμένου μικροῦ ἀναγλύφου ἐπὶ κιονοκράνου, εἰκονίζοντος ἄγγελον.

Εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὁ δρόμος κάμπει ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς νότον, Μ. 128,65 ἀπὸ τὸν πρῶτον σωρὸν, ἀνεφάνη ἐντὸς τοῦ δρόμου, Μ. 3 περίπου ὑπὸ τὴν γῆν, κολοσσιαῖον τείχος διατέμνον αὐτὸν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, καὶ παρεκτεινόμενον πέραν τοῦ δρόμου πρὸς τὸν αἰγιαλὸν, διότι οἱ ἔργαται παρὰ τὴν συνθήειαν αὐτῶν πρόεχώρησαν, ἵνα ἀνασηκώσωσι τοὺς κολοσσιαίους λίθους τοῦ τείχους. Οἱ λίθοι, τῶν ὁποίων τινὰς κατεμέτρησα, ἦσαν μήκους Μ. 2,14, πλάτους Μ. 1,18 καὶ πάχους Μ. 0,65. Δεξιόθεν, ἐπὶ τῶν θεμελίων τούτων ἐρεί- δεται ἄλλο τείχος, πάχους Μ. 2,36, συγκείμενον ἐκ πετρῶν, πλίνθων τετραγώ- νων καὶ πλινθοκόνεως. Τὸ τείχος τοῦτο ὑψοῦται μέχρι 12 περίπου μέτρων. Τὴν μὲν νότιον αὐτοῦ πλευρὰν καλύπτει χισσός, τὴν δὲ βόρειον τὰ παρακείμενα χῶ- ματα. Τὸ κάτω τείχος δὲν εἶναι ἔργον Βυζαντινόν, διότι (ἐξαιρουμένων τῶν θε- μελίων, παραλίων τινῶν πύργων, κυρίως μεταξύ Ναρλή-καπὴ καὶ Ψαμάθου) δὲν ἐκτιζον οἱ Βυζάντιοι τὰ θεμέλια αὐτῶν μετὰ τοιαύτας κολοσσιαίας πέτρας. Φα- νερόν εἶναι, ὅτι μεταγενέστεροι ἀνήγειραν ἐπὶ τοῦ πρώτου τείχους ἕτερον, τὸ ὅποσον παρεξετείνετο πέραν τοῦ δρόμου. Τὸ Βυζαντινὸν τείχος ἐδῶ διερράγη. Λυποῦμαι λέγων, ὅτι τὸν Αὐγουστον οἱ λίθοι τοῦ ἀρχαίου τείχους, ὁμοῦ μετ' ἄλλων τῶν πλησίον ἐρειπίων, λαξευθέντες ἐκ νέου, ἐνετειχίσθησαν οἱ πλείοτε- ροι, εἰς παρακείμενον νέον τείχος, ἀνεγερθὲν δεξιόθεν τοῦ σιδηροδρόμου, ἵνα προφυλάττῃ αὐτὸν ἀπὸ τὰ ἐπικείμενα χῶματα. Περὶ τοῦ τείχους τούτου ἐμα- κρηγόρησα, διότι εἶναι ἀνακάλυψις σπουδαιοτάτη διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Βυζαν- τινῶν ἀνακτόρων. Διὰ τινὰς μῆνας ἐσώζοντο ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ δρόμου λίθοι τινὲς τοῦ κυκλωπέιου τούτου τείχους.

¹⁾ Ταῦτα κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1873 ἅπαντα ἐξηφανίσθησαν.

Ἀπὸ τὴν καμπὴν ταύτην ὁ δρόμος διέρχεται πλησίον τῶν παραλίων τειχῶν· ἡ γῆ εἶναι ἐπίπεδος, καὶ εἰς τινὰ μέρη πολὺ χῶμα προσετέθη. Δεξιόθεν εἶναι κήποι, καὶ ἐνδότερον τείχη Ὀθωμανικά, ἀνω τῶν ὁποίων φαίνονται τὰ Ὀθωμανικά ἀνάκτορα. Ἐντὸς τῶν τειχῶν τούτων ἀναφαίνονται εἰς τινὰ μέρη γεραρὰ λείψανα Βυζαντινῶν χτιρίων. Ταῦτα τὰ τείχη πεσόντα καὶ ἀνακαινισθέντα εἶναι τ' ἀρχαῖα τείχη τοῦ Βυζαντινοῦ ἀνακτόρου. Ὅλη ἡ πλατεία αὕτη εἶναι τῶν Βυζαντινῶν τὸ Τζυκανιστήριον, περὶ τοῦ ὁποίου συχνότατα λαλοῦσιν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί¹⁾. Τὸ πάλαι ἡ γῆ ἐδῶ ἦτο κατωφερὴς πρὸς τὴν θάλασσαν, ἰσοπεδώθη καὶ ἀνηγέρθησαν τὰ δεξιόθεν τείχη, ἵνα ὑποκρατῶσι τὰ χῶματα.

Ἐξω τῶν παραλίων τειχῶν τοῦ ἀνακτορικοῦ περιβόλου, ἐπὶ τῆς ἐκείσε κρηπίδος, ἀνιδρύθη ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς τὸ καλούμενον Ἰντζιλῆ-κιδσκ, ἔχον τέσσαρας καμάρας, δύο μικρὰς καὶ δύο μεγαλητέρας. Ὑπὸ τὰς καμάρας ἦτον ἄλλοτε ἁγίασμα τοῦ Χριστοῦ Σωτῆρος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου²⁾ καὶ οὐχὶ τῆς Παναγίας, καθὼς ἐζήτησαν ν' ἀποδείξωσι τινες λόγιοι εἰς τὸν Ἀνατολικὸν Κήρυκα, τῶν 15 καὶ 17 Ἰουνίου. Ὁ κ. Κούρτης ὑποθέτει ὅτι αἱ καμάραι εἶναι τὰ ὑπόγεια τῆς Παναγίας Ὁδηγητρίας, ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς συγγραφῆς τοῦ Labarte· «εἶθε, λέγει, νὰ μάθωμεν ἀπὸ Ἑλληνά τινος, ἂν οἱ Γραικοὶ εἰσέτι συνέρχωνται εἰς τὸ ἁγίασμα ταῦτο, καὶ εἰς τινὰ τόπον». Ταῦτα ὅλα σαφέστατα ἱστόρησεν ὁ κλεινὸς Πατριάρχης ἀπὸ τοῦ 1824. Τὸ ἐπίθετον Ἰντζιλῆ ἐδόθη διὰ τὴν καλλονήν τοῦ μέρους καὶ ὄχι νομίζω πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ Βυζαντινοῦ Μαργαρίτου τρικλίνου³⁾. Τὸ μέλαθρον τοῦτο εἶναι χτίριον γνωστὸν εἰς τοὺς παραπλέοντας τὴν ἐκεῖ θάλασσαν.

¹⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 143.—«Τὸ Τζυκανιστήριον ὁ μικρὸς Θεοδόσιος ἐκτίσεν . . . ὁ δὲ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν παρεξέβαλε τὸ Τζυκανιστήριον καὶ ἐπλάτυνε». Γ. Κωδινός, σελ. 84. Κ. Πορφυρ. Τόμ. Β'. σελ. 362. Συνέχ. Θεοφάνους σελ. 144. Τὸ παλαιὸν Τζυκανιστήριον ἦτον ἀνατολικώτερον τούτου. Ὁ Κίνναμος, σελ. 263, περιγράφει τοὺς ἵππικους ἀγῶνας τῶν βασιλέων εἰς τὸ Τζυκανιστήριον. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 244. Ἑλλ. Σφαιριστήριον.—Τὴν λέξιν Τζυκανιστήριον ἐτυμολογεῖ ὁ Χάμμερ ἐκ τῆς Περσικῆς Tschewkan. C/polis. Τόμ. Α'. σελ. 240. ²⁾ «Les Grecs vénéraient encore par tradition, il y a quelques années, la fontaine sainte du Sauveur, qui se trouvait sous le dit Indjili-Kiosque.—Κ/πολις Πατρ. σελ. 37.—Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 184.—«Οἱ ἡμέτεροι ἐξ αὐτῆς τῆς ἀλώσεως ἔχρι τοῦ 1821 ἔτους, ὑπ' ἄκρας εὐλαβείας συντρέχοντες καὶ πανηγυρίζοντες κατὰ τὴν ἑκτὴν τοῦ Αὐγούστου, ἐσεβάζοντο τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν κάτωθεν τοῦ ῥηθέντος μελάθρου ἀναβλύζον ὕδωρ ὡς ἁγίασμα.» Πατρ. Ἑλᾶς. Γραφαί, σελ. 384. Περὶ τούτου λέγει καὶ ὁ Χάμμερ, Τόμ. Α'. σελ. 236. Der Weihquell (ἁγίασμα) unter dem Indschili-Köschk gehörte vermuthlich zur Kirche der wegweisenden Mutter Gottes. Τῆς αὐτῆς γνώμης εἶναι καὶ ὁ Labarte σελ. 99, ὅστις οὐδέποτε ἀναφέρει τὸν Πατριάρχην ἐν τῷ πονήματι αὐτοῦ.

³⁾ «Κατὰ δὲ τὸ πρὸς ἀνατολὰς μέρος, ἴδιοι μὲν καὶ τὸν Μαργαρίτην προσαγαρευόμενον»

Πρὶν φθάσωμεν ὀπισθεν τοῦ μελάθρου, 612 βήματα μακρὰν τοῦ προειρημένου κυκλωπείου τείχους, τὸ ἔδαφος ὑψοῦται καὶ ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς φθάνει μέχρι τῶν ἐπάλξεων τοῦ παραλίου τείχους. Ὅλος ὁ προφανῶς χειροποίητος οὗτος λοφίσκος εἶναι 201 περίπου μέτρων μήκους, M. 173 πρὸς βορρᾶν καὶ M. 31 πρὸς νότον τοῦ Ἰντζιλή-κίσκ. Ὁ σιδηροῦς δρόμος διεπέρασεν ὅλον τὸν λοφίσκον τοῦτον.

Διὰ πολλὰς ἡμέρας οἱ ἐργάται ἀνεκάλυπτον ἀψίδας, συγκοινωνούσας μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ πολὺν κόπον ἠδυνήθησαν διὰ σφηνῶν καὶ βαρυτάτων σκεπάρνων νὰ διαχωρίσωσιν αὐτάς, κρημνίσωσι καὶ καθαρίσωσι τὸν τόπον ἀπὸ τὰ χώματα καὶ τὰς πέτρας. Αἱ καμάραι ἦσαν ἐρυμνόταται ἐκ πλίνθων τετραγωνικῶν μεγάλων, τὸ ὑπόγειον ἔδαφος ξηρότατον. Τὰ κτίρια ταῦτα, πρὸ τοσοῦτων αἰώνων ἀνεγερθέντα, ἐπικεκαλυμμένα καὶ πάντῃ ἄγνωστα, πολλοὶ ἐπεσκέφθησαν καὶ ἅπαντες ἐθαύμασαν τὴν ἐρυμνότητα αὐτῶν. Τὸ ἔδαφος ἦτο κεκαλυμμένον ἀπὸ χώματα καὶ πέτρας. Μετὰ τὴν ἐκκαθάρισιν ἑκατὸν περίπου μέτρων δρόμου, ἐφάνη τείχος μέγα, ἐρυμνὸν καὶ παχύτατον, διακόπτον ὅλον τὸν δρόμον ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Μετὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ τείχους τούτου, ἀνεφάνησαν πάλιν καμάραι ὅμοιαι τῶν προηγουμένων, τὰ αὐτὰ διαχωρίσματα, ἔργα ἅπαντα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Ἐντὸς χώρου σταυροειδοῦς, 30 περίπου μέτρων μήκους καὶ τοσοῦτου πλάτους, ἦσαν πέντε ἐρείσματα, M. 1,80 πάχους, ὑποκρατοῦντα τὰς ἀψίδας, ἐκτεινομένας ἀπὸ τὰ ἐρείσματα μέχρι τῶν πλευρῶν τοῦ χώρου τούτου. Αἱ καμάραι συνεκοινωνοῦν μετ' ἀλλήλων δι' ἀψίδων. Αἱ πλευраὶ τοῦ χώρου ἦσαν μήκους M. 4,40. Αἱ ἀψίδες ἅπασαι ἦσαν M. 13, ἀνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης καὶ M. 4 καὶ 5 ὑπὸ τὴν γῆν. Ἄλλοτε αἱ καμάραι αὗται συνεκοινωνοῦν μετὰ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἐχωρίσθησαν διὰ τοῦ προμνημονευθέντος τείχους¹⁾. Ἀπὸ τὰς καμάρας ταύτας, ὑπόγειος δίοδος φέρει πρὸς ὑπόγειον παράλιον συγκοινωνοῦν μετὰ τῆς ἐξω προκυμαίας, διὰ τῆς καλουμένης μικρᾶς Σιδηρᾶς πύλης. Τὸ μέγα τοῦτο ὑπόγειον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου σήμερον ἐργάζονται σιδηρουργοὶ Ἀρμένιοι, φαίνεται μᾶλλον ἄντρον, παρὰ χειροποίητον ὑπόγειον. Χωρίζεται εἰς τρεῖς θαλάμους δι' ἀψίδων μεγίστων, πάχους M. 2,14. Ἡ μεσαία καμάρα εἶναι πλάτους M. 5,80. Δεξιόθεν εἶναι μικρὰ θύρα ἀγούσα εἰς πύργον σκοτεινόν. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς φαίνεται παράθυρον καὶ σημεῖα ἐξώστου. Εἶναι ἀναντιρρήτως ἀρχαῖος πύργος, ἀνεγερθεὶς πρὸ τῆς κτίσεως τῶν ὑπογείων τούτων. Τὸ ὕψος τοῦ ὑπογείου εἶναι περίπου τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τῶν ἐσωτερικῶν καμαρῶν.

τρίκλιнос οὗτος ἐκ βάθρων τῷ Θεοφίλῳ ἀνεστηκώς. » Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 143.—J. Labarte. σελ. 71. Κ' πόλις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 203. Ἰντζή-μάργαρος, Ἰντζηλή-μαργαρώδης. ¹⁾ Τὸ σχέδιον τῶν ὑπογείων τούτων ἔλαβον ἀπὸ τὸν φιλόφρονα Κ. Κοπτζήνην ἐπιστάτην τοῦ σιδηροδρόμου.

Πρὸς βορρᾶν τῆς μικρᾶς Σιδηρᾶς πύλης, ἐπὶ τοῦ παραλίου τείχους, εἶναι ἑτέρα πυλὶς μετὰ δύο θυρίδων, ἄγουσα εἰς ἕτερον ὑπόγειον ἐπίμηκες, μήκους M. 38 καὶ βάθους M. 8. Ὁ ὁροφος ὑποκρατεῖται ἀπὸ ἐξ ἔρυμνᾶς ἀψίδας. Τὴν σήμερον οὐδεμία συγκοινωνία ὑπάρχει μέσον τούτου καὶ τοῦ ἑτέρου ὑπογείου. Ταῦτα τὰ ὑπόγεια, ὁρατὰ εἰς τοὺς παραπλέοντας, μέχρι τοῦδε ἦσαν εἰς πάντας προσιτὰ, ἀλλ' αἱ ἀνασκαφαὶ ἐμελλον νὰ μᾶς διδάξωσι τὴν ἀληθὴ αὐτῶν ἱστορίαν.

Μεταξὺ τῶν λίθων τῶν ἀνορυχθέντων ἐκ τοῦ προμνημονευθέντος λόφου τούτου, εὗρέθη πλάξ μαρμάρινος, μήκους M. 1,30 καὶ πλάτους M. 0,45, φέρουσα τ' ἀκόλουθα γράμματα μετὰ τόνων.

κ τοῖς ἀ παύστοις τοῦ

Ἐφ' ἑτέρας πλακὸς τετραγώνου ἀνέγνων τ' ἀκόλουθα γράμματα, λίαν ἀτέχνως ἐγγεγραμμένα·

VICTORINSIS

Πρὸς νότον τοῦ Ἰντζιλή-χιόσκ M. 31, εἶναι ἕτερον ὑπόγειον, ἀνοῖγον ἐντὸς τοῦ ἀνακτορικοῦ περιβόλου καὶ παράλληλον μετὰ τοῦ παραλίου τείχους. Τὸ μῆκος αὐτοῦ εἶναι πλεότερον τῶν 20 μέτρων, διότι ἡ βόρειος αὐτοῦ ἄκρα εἶναι πεφραγμένη μὲ πέτρας καὶ χώματα. Τὸ πλάτος αὐτοῦ M. 3,75· ἔχει δὲ καὶ ἑτέραν διόδον ἄγουσαν πρὸς τὸν δρόμον.

Λήγοντος τοῦ Μαΐου, ὅτε αἱ πλεότεραι χαμάραι εἶχον ἤδη κρημνισθῆ καὶ μετεκομίσθησαν ἀλλαχόσε τὰ χώματα καὶ πρὶν εἰσέτι πλατυνθῇ ὁ δρόμος, παρετήρησα ἐκατέρωθεν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῶν εἰσέτι ἱσταμένων πλαγίων χαμαρῶν ἐρειδόμενον, τείχος χτιρίου ἐπιμήκους, παραλλήλου μὲ τὸ παράλιον τείχος καὶ μακρὰν αὐτοῦ M. 28,80. Μολονότι μέρος τοῦ τείχους εἶχε καταπέσει, εὐκολον ἦτο νὰ ἴδῃ τις ἅπαν τὸ πλάτος καὶ μῆκος αὐτοῦ, διότι σωότατα ἦσαν τὰ πλεῖστα αὐτοῦ μέρη· ἶδε τὸ ἀπέναντι σχέδιον.

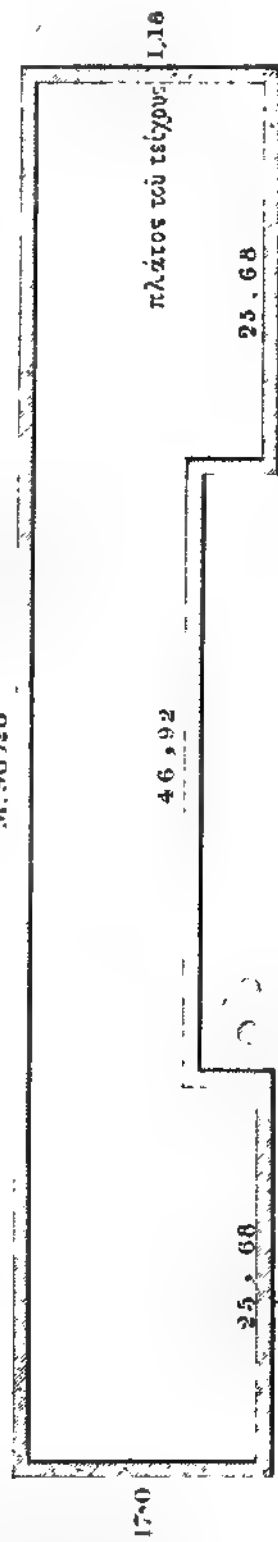
Αἱ πλευραὶ αἱ παράλληλοι μὲ τὸ παράλιον τείχος ἦσαν μήκους M. 98,28· ἡ βόρειος καὶ νότιος M. 17. Ἡ πλευρὰ ἡ βλέπουσα πρὸς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν εἶχεν ἑσοχὴν, M. 25,68 ἀπὸ τὴν ἔνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς βορείου πλευρᾶς· ἡ ἑσοχὴ αὕτη ἐξετείνετο M. 46,92. Τὸ πλάτος τοῦ τείχους M. 1,18. Ὅλον τὸ ἐμβαδὸν τοῦ περιτετειχισμένου τούτου χώρου εἶναι μέτρα τετραγωνικὰ 1,670,76. Ἐνώπιον τῆς βορείου ἄκρας τῆς ἑσοχῆς ἐσώζοντο δύο βάθρα, ἀπέχοντα ἀπ' ἀλλήλων M. 2,76· ἡ διάμετρος αὐτῶν M. 0,76. Τὰ τείχη ταῦτα καὶ τὰ σωζόμενα βάθρα εἶδε καὶ ὁ Κ. Κυριάκος Ζαχάρωφ συνεξετάζων μετ' ἐμοῦ τὰ ἐρείπια.

Ἡμέρας τινὰς μετὰ ταῦτα, οἱ ἐργάται ἀνεκάλυψαν εἰς τὴν βορειοτάτην ἄκραν τοῦ χώρου τούτου καὶ μέτρα τινὰ ὑπὸ τὴν γῆν, ὑπὸ χαμάραν κατεδαφισθεῖσαν, σωρὸν μέγαν μαρμάρων λελαξευμένων βαρυτάτων καὶ πλακῶν μαρμαρίνων, καὶ παντοῖα παντὸς μεγέθους καὶ βάρους μάρμαρα, ἀνήκοντα εἰς περικαλλῆς

Ἡ πρὸς τὴν Ἀρίαν Σορίαν πρόσφις τοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος.

M. 98.20

Σχῆμα τῶν ἐρειπίων.

κτίριον. Ἐντὸς τοῦ σωροῦ τούτου ἀνευρέθησαν δέκα κιονόκρανα, 4 μεγάλα καὶ 6 μικρότερα, πάμπολλα βάθρα, τῶν ὁποίων τὰ ὀγκωδέστερα ἦσαν ὅμοια τῶν ἄνω μνημονευομένων δύο, ἐπὶ τοῦ χεῖλους τοῦ κτιρίου σωζομένων. Ἀπὸ τὰ βάθρα τοῦ σωροῦ, ἀνωρύχθησαν δύο πλάκες μαρμάρινοι μήκους M. 2,76, πλάτους M. 1,07 καὶ πάρχους M. 0,23. Ἐν μόνον χεῖλος ἀμφοτέρων εἶναι κεκοσμημένον καὶ ἐντὸς τῶν κοσμημάτων ἐκάστης πλακὸς φαίνονται καθαρῶτατα δύο κεφαλαί, ἡ μὲν λέοντος, ἡ δὲ βοός. Αἱ αὐταὶ κεφαλαὶ ἀναφαίνονται καὶ εἰς ἕτερα τεμάχια τεθραυσμένα καὶ ἀνορυχθέντα ἀπὸ τὸν αὐτὸν σωρόν. Ταῦτα τὰ μάρμαρα, τὰ κιονόκρανα καὶ βάθρα διὰ τινὰ καιρὸν ἐφυλάττοντο ἐν τινὶ ὑπογείῳ τοῦ δρόμου. Ὅτε κατὰ πρῶτον εἶδον ἐπὶ τῶν πλακῶν τὸν λέοντα καὶ τὸν βοῦν καὶ τὸ μέγεθος πάντων τῶν ἀνορυχθέντων τούτων μαρμάρων, ἐπέισθην πάραυτα, ὅτι ταῦτα εἶναι λείψανα τοῦ περιωνύμου καὶ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων ὕμνουμένου Βυζαντινοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος. Ὅτι δὲν ἦτον ἐκκλησία, τοῦτο ἀποδεικνύει σαφέστατα ἡ ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον ἐπέκτασις αὐτοῦ ¹⁾).

Δυνάμεθα ἐκ τῶν λειψάνων τούτων καὶ τινων ἄλλων τμημάτων τῆς κορωνίδος καὶ τῶν ἐπιστυλίων νὰ σχεδιάσωμεν τὸ κτίριον ὅλον, ἵνα λάβωμεν ἰδέαν τινὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν Βυζαντινῶν παλατίων, τῶν ὁποίων οὐδὲν σχεδίασμα, οὐδεμίαν εἰκόνα ἔχομεν; Πιθανὸν πλανῶμαι· ἐκτίθημι ὅμως τοὺς λόγους μου.

Ἡ ἐσοχὴ τοῦ κτιρίου εἶναι μήκους M. 46,92. Ἐνώπιον τῆς ἐσοχῆς ταύτης, καθὼς προεῖπον, ἐσώζοντο δύο βάθρα, ἀπέχοντα ἀπ' ἀλλήλων M. 2,76. Αἱ μαρμάρινοι πλάκες μετὰ τῶν κεφαλῶν τῶν λεόντων καὶ βοῶν εἶναι τοῦ αὐτοῦ μήκους, δηλ. M. 2,76 καὶ εἶναι ἀναμφιβόλως μέρος τῆς κορωνίδος. Διαιροῦντες τὸ μῆκος τῆς ἐσοχῆς M. 46,92 διὰ τῆς διαστάσεως τῶν βάθρων M. 2,76, εὐρίσκομεν 17 διαστήματα χωρίσματα καὶ ἐπομένως 16 κίονας ²⁾. Βάθρα ἀνωρύχθησαν, καθὼς προεῖπον, μεγάλα καὶ μικρά. Ἐμέτρησα τὰ μεγάλα βάθρα, τῶν ὁποίων ἡ βάσις εἶναι M. 0,92, ἡ ἄνω διάμετρος M. 0,76, τὸ δὲ ὕψος M. 0,45. Ἐμέτρησα καὶ τὰ μεγάλα κιονόκρανα, τῶν ὁποίων τὸ ὕψος εἶναι M. 0,56. Ἴνα μάθω τὸ ὕψος τοῦ κίονος, κατεμέτρησα κίονας πολλοὺς ἐρριμμένους ἐνθεν καθεῖθεν εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ δρόμου καὶ πρὸ ὀλίγου ἀνορυχθέντας. Εὐρῆκα δὲ ὅτι τινὲς ἔχοντες διάμετρον M. 0,68, εἶχον ὕψος M. 4,22. Ἡ διάμετρος πρὸς τὸ ὕψος ὡς 1 πρὸς 6 $\frac{2}{3}$, δηλ. ὁ κορμὸς τοῦ κίονος ἦτο πλεόν ἢ ἑξαπλάσιος τῆς διαμέτρου αὐτοῦ. Ἄλλοι κίονες ἦσαν ὡς 1 πρὸς 5 $\frac{1}{6}$, ἄλλοι ὡς 1 πρὸς 7 $\frac{1}{2}$, ἄλλοι ὡς 1 πρὸς 6 $\frac{1}{9}$, ἄλλοι ὡς 1 πρὸς 6· τινὲς δὲ εἰς τὰ Ὀθωμανικὰ τεμένη

¹⁾ Τὰ πλεῖστα τῶν μαρμάρων τούτων, ἐξόχως δὲ τὰ κιονόκρανα μετεκομίσθησαν ἐν τῷ ἀνακτορικῷ μουσεῖῳ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. ²⁾ «Ὁ Καινούργιος τρίκλινος, ἔχων πλησίον αὐτοῦ καὶ κοιτῶνα, κτίσμα Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ὑποκρατούμενος δεκαεξὶ κίονισιν, ὧν ἐκτὼ μὲν πράσινοι Θεσσαλικοί, οἱ δὲ λοιποὶ ὀνυχίται, ἢ ὅμοιοι ὀνυχίταις». Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 204. J. Labarte. σελ. 75.

εἶναι ὡς 1 πρὸς 10 καὶ 12· τούτων οἱ πλεῖστοι δὲν φαίνονται ἔργα Βυζαντινὰ, ἀλλ' ἀφηρέθησαν ἀπὸ ναοὺς Ἑλληνικοὺς. Οἱ χίονες τοῦ ἵπποδρόμου εἶχον διάμετρον πόδας 3, 6, ὕψος πόδας 28, ἐν πρὸς 8¹⁾· οὐδεὶς χίων σώος ἀνεκαλύφθη εἰς τὰ ἐρείπια ταῦτα. Ἐκρίνα λοιπὸν νὰ δώσω εἰς τὸ ὕψος τῶν χιόνων 7 διαμέτρους τοῦ βάθρου· $M. 0,16 \times 7 = M. 5,32$. Προσθέτοντες

τὸ ὕψος τοῦ βάθρου $M. 0,45$

» τῶν κιονοκράνων » $0,56$

» τοῦ κορμοῦ » $5,32$

ἔχομεν τὸ ὅλον ὕψος τοῦ χίονος

$M. 6,33$

Ἐπὶ τῆς σειρᾶς ταύτης τῶν χιόνων ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα, τῆς ὁποίας τὰ λείψανα εἰσέτι σώζονται, δηλ. μικρότερα βάθρα καὶ μικρότερα κιονόκρανα. Τὰ μὲν βάθρα ἔχουσι διάμετρον $M. 0,66$, τὰ δὲ κιονόκρανα ὕψος $M. 0,51$. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν, ὁ κορμὸς τῶν ἄνω χιόνων εἶχεν ὕψος $M. 4,62$. Προσθέτοντες

τὸ ὕψος τοῦ βάθρου $M. 0,37$

» τοῦ κιονοκράνου » $0,51$

» τοῦ κορμοῦ » $4,62$

ἔχομεν τὸ ὅλον ὕψος τοῦ χίονος

$M. 5,50$

Μέσον τῆς ἄνω καὶ κάτω σειρᾶς τῶν χιόνων εἶναι τὸ ἐπιστύλιον καὶ τετράγωνα τεμάχια μαρμάρινα, εὐτυχῶς περισωθέντα εἰς τὰ ἐρείπια· 2,20 μέτρα περίπου εἶναι ἡ μεταξὺ τῶν ἄνω καὶ κάτω χιόνων διάστασις. Ἐπὶ τῆς κορωνίδος τῆς ἄνω σειρᾶς τῶν χιόνων ἠρείδοντο αἱ μαρμάρινοι πλάκες, αἱ φέρουσαι τὰς κεφαλὰς τῶν λεόντων καὶ βοῶν. Διεσώθησαν καὶ πολλὰ τεμάχια μαρμάρινα ἀνήκοντα εἰς τὴν ἄνω κορωνίδα, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται ἡ ποικίλη διακόσμησις τοῦ κτιρίου, φιλόκαλος ἀπομίμησις Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ. Ἄν τὸ κτίριον ὅλον ἦτο θολωτὸν ἢ κατὰ τὴν φράσιν τῶν Βυζαντίων κουβουκλωτὸν, ἀγνοῶ. Εἰκάζω ὅμως ὅτι ἦτον ἡλιακός, δηλ. στέγη κεκαλυμμένη μὲ μόλυβδον, καθὼς τὰ πλεῖστα παλάτια καὶ ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι²⁾. Ἄνω τῆς δευτέρας σειρᾶς τῶν χιόνων, πιθανὸν τὸ κτίριον ὑψοῦτο μέχρι $M. 2,20$ κατὰ τὰ εὐρισκόμενα μαρμάρινα τεμάχια· ἔχομεν λοιπὸν

ὕψος τῆς ἐξωτερικῆς ἀναβάθρας $M. 1,20$

» τῶν κάτω χιόνων » $6,33$

» τῆς διαστάσεως » $2,20$

» τῶν ἄνω χιόνων » $5,50$

» τῆς κορωνίδος » $2,20$

» ὅλου τοῦ κτιρίου $M. 17,43$

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α΄. σελ. 236.

²⁾ Dépouilles Religieuses par le comte Riant. Paris. 1875, σελ. 50.

Ταύτην τὴν περὶ τοῦ χτιρίου ἰδέαν μου ἐκοινοποίησα εἰς τὸν νοήμονα ἀρχιτέκτονα Κ. Δημάδην, μελετήσαντα πολλάκις ἅπαντα τὰ ἐν τῷ δρόμῳ σωζόμενα λείψανα καὶ συναρμολογήσαντα, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὸ σχέδιον τοῦ παλατίου τούτου ἢ μᾶλλον τὴν πρὸς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν πλευρὰν αὐτοῦ· τὸν ἀριθμὸν τῶν θυρῶν καὶ θυρίδων, τὸ ὕψος πλάτος καὶ τὴν διακόσμησιν αὐτῶν ἦτον ἀδύνατον νὰ γνωρίσωμεν. Τοῦτο μόνον λέγω, ὅτι μικροὶ τινες χίονες καὶ ἀνάλογα τούτων κιονόκρανα συνευρισκόμενα μετὰ τῶν ἄλλων, τεκμαίρουσιν ὅτι τὰ παράθυρα ἐχωρίζοντο διὰ μικρῶν στηλίδων. Ταῦτα ὅμως δὲν μᾶς κωλύουσι ν' ἀνεγείρωμεν ἐκ τῶν περισωθέντων λειψάνων χτίριον, τοῦ ὁποίου τὰ πλεῖστα μέρη εἰν' ἀληθέστατον ἀπεικόνισμα τῶν βάρων, κιονοκράνων καὶ τῆς χορωνίδος τοῦ περιωνύμου παλατίου τοῦ Βουκολέοντα.

Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῶν ἐρείπιων τούτων, ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῶν.

Τὰ ἐρείπια τὰ πρῶτα, εἰκάζω ὅτι εἶναι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Δημητρίου ἢ Μεγαδημητρίου κειμένης ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Ἡ σημερινὴ πύλη τοῦ ἀνακτορικοῦ περιδόλου, καλουμένη Τόπ-καπουσοῦ, εἶναι κατὰ τὸν Πατριάρχην, ἢ πάλαι Βυζαντινὴ τῆς Ἀγ. Βαρβάρας, οὕτω καλουμένη ἀπὸ τὸν ἐκεῖσε πλησίον ναὸν τῆς Ἀγίας ταύτης. Ὁ Πατριάρχης λέγει, ὅτι τῷ 1816, ἡ ἕως τότε σωζομένη Βυζαντινὴ αὕτη πύλη, κειμένη μετὰ δύο πύργων ἐκ λίθων λευκῶν ἀνεγερθέντων ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου, κατηδαφίσθη ὁμοῦ μετὰ τῶν πύργων καὶ ἐπ' αὐτῆς ἀνιδρύθη ἡ νῦν Ὀθωμανικὴ¹⁾. Τὸ Ὀθωμανικὸν ἀνάκτορον, τὸ ὁποῖον ὁ Σουλτὰν Μαχμούτ ἀνήγειρε τῷ 1817, ἀπετεφρώθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Ὁ Δημήτριος Ὀρφανοτρόφος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀναγινώσκεται ἐπὶ κιονοκράνου, πιθανὸν ἦτον εὐεργέτης τις τοῦ ναοῦ. Κωδινὸς ὁ Κουροπαλάτης²⁾ λέγει· «ὁ ὀρφανοτρόφος ἦν μὲν φροντίζων καὶ ἐπιμελούμενος πάλαι τῶν ὀρφανῶν, νῦν δὲ οὐδαμῶς κέκτηται τινα ὑπηρεσίαν». — «Τὸν δὲ ναὸν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, τὸν ἀνωθεν τοῦ τείχους ὄντα, ἐκτίσε Βάρδας ὁ Καῖσαρ, ὁ θεῖος τοῦ ἀναιρεθέντος Μιχαήλ». — «Καὶ πρὸς τῷ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος γενόμενος Δημητρίου, ὃς τῶν Βασιλείων ὠκοδόμητο ἐντός.»³⁾ Καὶ πάλιν, «καὶ πρὸς τὸν ἐν βασιλείοις τοῦ μυροβλύτου Δημητρίου τοῦ μάρτυρος γενόμενος ναόν.» — Τὴν μονὴν ταύτην ἀνεκαίνισαν οἱ Παλαιολόγοι καὶ ἐκ τούτων ἔλαβεν ὑστέρως τὸ ὄνομα αὐτῶν. — «Κατὰ τὴν μνή-

¹⁾ Σελ. 33. Πολλοῦ λόγου ἄξια εἶναι τὰ γραφόμενα τοῦ Πατριάρχου, διηγουμένου τὰ ἑσθ' ὁ ἴδιος εἶδε. Τῷ 1817 κατηδαφίσθη καὶ ὁ παρὰ τὴν πύλην Εὐγενίου δμῶνυμος πύργος. Ἰδ. σελ. 16 ἐν σημ. Ἡ πύλη, αὕτη κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ Grellet, *Relation nouvelle d'un voyage de C/ple*, ἐκδοθεῖσαν τῷ 1680, ἐκαλεῖτο Μποςάν-καπουσοῦ. Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς μνημονεύει καὶ τοὺς δύο στρογγύλους πύργους ἐν σελ. 86. Περὶ τῶν δύο τούτων πύργων ἐκ ἀλίσθων λευκῶν καὶ ἀπεξεσμένων» λαλεῖ καὶ ὁ Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Β'. σελ. 860. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 147 ἐν σημ. Δούκας, σελ. 283.

²⁾ Σελ. 44. ³⁾ Ι. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 47, 66.

μην τοῦ μεγάλου Δημητρίου, τὴν ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τιμωμένην σεβασμίαν μονὴν τὴν τῶν Παλαιολόγων.—ὁ δὲ τὸν ναύσταθμον καταλιπὼν (ὠρμίζετο γὰρ ἐπὶ τὰς Εὐγενίου πύλας) καὶ περιπλεύσας τὴν Ἀκρόπολιν ἐπὶ τὸ ἀχμαιότατον τοῦ ρεύματος ἐλθὼν, ἐφώρμει πρὸς τὴν τῆς μάρτυρος Βαρβάρας καλουμένην πύλιν ¹⁾.) «Ἐνεκα τοῦ ναοῦ τούτου, ἐκαλεῖτο τὸ μέρος τοῦτο, Ἀκρόπολις τοῦ Ἀγίου Δημητρίου ²⁾, ὁ δὲ ναὸς τῆς Ἀγίας Βαρβάρας ἦτον ἀναντιρρήτως πλησιέστερον τοῦ παραλίου τείχους.

Ἐδῶ πλησίον ἦτο καὶ ὁ πύργος τῶν Μαγγάνων ἢ τὰ Μάγγανα, κατὰ τὸν Κωδινόν ³⁾. «Ἐκτισε δὲ αὐτὸς καὶ τέσσαρας ἐμβόλους ἀπὸ τοῦ παλατίου μέχρι τῶν χερσαίων τειχῶν, ἐγχορήγους θόλους· ὁ μὲν εἰς ἤρχετο ἀπὸ τοῦ Τζυκανιστηρίου καὶ τῶν Μαγγάνων καὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Εὐγενίου, καὶ διήρχετο μέχρι τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου.» Ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ἐτείνετο ἄλυσις μέχρι τοῦ καστελλίου τοῦ Γαλατᾶ ⁴⁾.—«πέδας σιδηρᾶς διατείνοντες ἀπὸ τῆς καταντικρὺ πόλεως εἰς τὸ τεῖχος τοῦ Βυζαντίου, παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν καλουμένην» ⁵⁾. Ὅλη ἡ Ἀκρόπολις τῶν Βυζαντίων ἦτον ἐκτὸς τοῦ ἀνακτορικοῦ περιδόλου, ἐπὶ τοῦ χώρου, ὅπου ὁ Σουλτὰν Μᾶχμουτ ἀνήγειρε τὸ παλάτιόν του.

Ἡ φράσις τοῦ Καντακουζηνοῦ, «τὸ ἀχμαιότατον τοῦ ρεύματος» καὶ τ' ἀκόλουθα γραφόμενά του, μὲ παρεκίνησαν νὰ ἐξετάσω καὶ τοὺς ὀγκώδεις λίθους, τοὺς ὁποίους, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ καὶ ἄλλων, ἔθεσαν οἱ Βυζάντιοι πρὸ τῶν θεμελίων τῶν τειχῶν. Λέγει ὁ Καντακουζηνός ⁶⁾ περὶ τινων πλοίων πλεόντων ἀπὸ τὸ νεώριον τοῦ Κοντοσκαλίου πρὸς τὸν λιμένα, «ἐπεὶ δὲ ἐγγὺς τοῦ νεωρίου ἦσαν, ὑπὸ σφοδρότητος τοῦ πνεύματος ἐξωθούμενοι, ἐκινδύνευσαν βράχους περιπεσεῖν, ἃ πρὸ τῶν τειχῶν πάντῃ ἐγκατέσπαρται, ὥστε τοῖς τείχεσιν ἀμύνειν πρὸς τὴν βίαν τῶν κυμάτων.» Πάλιν μετ' ὀλίγον.—«ὀγκουμένη γὰρ ἡ θάλασσα τοῖς τείχεσι προσπίπτει, πέτραι τε πολλαὶ, καὶ ὕφαλοι καὶ φαινόμεναι, τῶν τειχῶν προβέβληνται πανταχοῦ, πρὸς ἄμυναν τῶν κυμάτων, ὑπὸ τῶν πρώτων τειχισάντων τὸ Βυζάντιον, ἐκ προνοίας ὠκοδομημέναι» ⁷⁾.

Ταύτας τὰς πέτρας, ἡ μᾶλλον βράχους, βλέπομεν μέχρι σήμερον, κυρίως δὲ ἀπὸ τὴν πύλιν τῆς Βλάχας, μέχρι τῆς πρὸς βορρᾶν καμπῆς τοῦ παραθαλασίου τείχους. Ὁ Καντακουζηνός γράφων χίλια ἔτη μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν, πιθανὸν δὲν παρετήρησεν ἅπασαν τὴν ὑπὲρ τῶν τειχῶν μέριμναν τῶν πρώτων τειχοδόμων.

¹⁾ Κωδ. Κουροπαλ. σελ. 80. ²⁾ Stetit enim Acropolis Constantinopolitana in primâ urbis regione, in primo colle ad orientem . . . In extremo urbis angulo quem S. Demetrii vocabant nuperi Graeci, à templo S. Demetrii ibidem aedificato. C. Christ. Τόμ. Α'. σελ. 44. ³⁾ Σελ. 22. ⁴⁾ Λεὼν ὁ Διάκονος. σελ. 79. ⁵⁾ Ν. Χαλκοκ. σελ. 384. ⁶⁾ Τόμ. Γ'. σελ. 224. ⁷⁾ Ἰδ. Τόμ. Γ'. σελ. 232. Κωδινός, σελ. 128. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 464.

Ἡ θάλασσα τῆς Προποντίδος σφοδρότατα κυμαίνεται ἀπὸ τὸν νότιο-δυτικὸν ἄνεμον. Ἡ μεγαλοκύμων θάλασσα μετὰ καταπληκτικῆς ὀρμῆς προσπίπτει κατὰ τῶν τειχῶν, μέσον Βλάχας καὶ Ἀχῆρ-καπουσοῦ. Ἡ ὀρμὴ τῶν κυμάτων ἐντὸς τοῦ κόλπου τῆς Ψαμάθου ἀμβλύνεται. ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριον τῶν Ἑλαιῶν ¹⁾ καὶ τὸν μαρμάρινον πύργον, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου συνενοῦνται τὰ χερσαῖα μετὰ τῶν παραλίων τειχῶν. Τὰ κύματα, πνέοντος σφοδροῦ νοτίου ἀνέμου, πλήττοντα τὰ τεῖχη, ἀνέρχονται μέχρι τῶν ἐπάλξεων καὶ πολλάκις χύνονται ἐντὸς τῆς πόλεως. Ἀπὸ τὴν Βλάχαν, ὅλα τὰ τεῖχη, κυρίως δὲ οἱ εὐάριθμοι πύργοι, ἔχουσιν εἰς τὴν βάσιν αὐτῶν στήλας κολοσσιᾶς, κιονόκρανα καὶ πολλάκις μάρμαρα κεκοσμημένα· διότι οὐδεμία πέτρα ἀντέχει τοσούτῳ εἰς τὴν διάβρωσιν τῆς θαλάσσης, ὅσω τὸ μάρμαρον. Καθ' ὅλον τὸ παράλιον τεῖχος τῆς Προποντίδος ἀναφαίνονται πάμπολλα μάρμαρα, κυρίως δὲ πλεονάζουσιν ἀπὸ τὴν Βλάχαν μέχρι τῆς Ἀχῆρ-καπουσοῦ. Εἰς τὸν πύργον τῆς Σιδηρᾶς πύλης, Τζατλαδῆ-καπὴ, ἀπέναντι τοῦ νότιο-δυτικοῦ ἀνέμου, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, ἐμέτρησα ὀκτὼ βάθρα καὶ ἄνω τούτων εἴκοσι κίονας. Αἱ ὑπερκείμεναι πέτραι καὶ πλίνθοι εἶναι βαθύτατα διαβεδρωμέναι ἀπὸ τὴν κυμαινομένην θάλασσαν. Ἐπὶ τῶν κιονοκράνων εἰσέτι ἀναφαίνονται τὰ λαξεύματα, μετὰ δεκαπέντε αἰῶνων ἀένναον πλῦσιν. Ἐφεξὸν τοὺς Βυζαντίους ²⁾ διὰ τὴν ἀπώλειαν τοσούτων μαρμάρων καὶ κίωνων, ἀλλὰ μάρμαρα τοιαῦτα δὲν ἀναφαίνονται, εἰ μὴ σπανιώτατα, εἰς τὰ θεμέλια τῶν χερσαίων τειχῶν ἢ τῶν τειχῶν τοῦ λιμένος.

Οἱ τειχοδόμοι ἀνήγειραν τὰ παράλια ταῦτα τεῖχη, ὅχι κατὰ τὴν ἀρμονίαν τῶν χερσαίων τειχῶν ἢ τῶν τοῦ λιμένος ἀλλὰ διαγωνίως, ὥστε ἡ κυμαινομένη θάλασσα νὰ μὴ πλήττῃ καθέτως τὰ τεῖχη ἢ τὰς γωνίας τῶν πύργων καὶ ἡ τειχοδομία αὕτη, ἀρχομένη ἀπὸ τὴν πύλην τῆς Ψαμάθου, κυρίως καταφαίνεται ἀπὸ τὴν Βλάχαν μέχρι τῆς Ἀχῆρ-καπουσοῦ, ὅπου τὰ τεῖχη δὲν πλήττονται ἀπὸ τὴν θάλασσαν τῆς Προποντίδος. Μεγίστη ἡ πρόνοια τῶν Βυζαντίων ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως αὐτῶν.

Μανθάνομεν ἀπὸ νόμον τινὰ τοῦ Θεοδοσιακοῦ Κώδικος ³⁾, ὅτι ἐπὶ τῆς παρὰ τῆς ταύτης μέσον τοῦ ἀμφιθεάτρου καὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ λιμένος, κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Βυζαντίου, ἐκαμίνευον ἄσβεστον. Ὁ νόμος διατάττει, νὰ μὴ καμινεύηται εἰς τὸ ἐξῆς ἄσβεστος εἰς τὴν παραλίαν ταύτην, «χάριν τῆς ὑγείας τῆς μεγαλοπόλεως, καὶ ἕνεκα τῆς γειτνιάσεως τῶν ἡμετέρων ἐνδικοιτημάτων» ⁴⁾.

¹⁾ Τὸ νῦν Ζεῖτοῦν-μπουργοῦ. ²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 97. Νικ. ὁ Γρηγοῤῥας. Τόμ. Α'. σελ. 460, λέγει, ὅτι κατὰ τὸν θάνατον Ἀνδρονίκου τοῦ Πρεσβυτέρου (1341), νότιος ἄνεμος κατέρριψε μέρος τῶν παραλίων τειχῶν τῆς Προποντίδος, ἐξεμόχλευσε πύλας καὶ ἡ θάλασσα κατέκλυσε τὰ ἐνδον οἰκήματα. ³⁾ Cod. Theodosian. Βιβλ. ΙΑ'. τίτλος ς'. σελ. 343. Lugd. Batav. 1593—Banduri. Τόμ. Β'. σελ. 677. ⁴⁾ Propter salubritatem urbis amplissimae, et nostrarum aedium vicinitatem.

Ἀπὸ τὸν Ἅγιον Δημήτριον ἐρχόμεθα εἰς τὸ τεῖχος τὸ διακόπτον τὸν δρόμον. Τὰ θεμέλια τοῦ τείχους τούτου ἀνήκουσιν εἰς κτίρια προγενέστερα τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, κτίρια βεβαίως οὐχὶ Χριστιανικά. Ἐδῶ ἦσαν τὰ παλάτια τοῦ Βύζαντος, κατὰ τὸν Κωδινόν¹⁾. «Ἔθος γὰρ ἦν τοῖς ἀρχαίοις ἀρχηγοῖς εἰς τὰς ἀκροπόλεις κτίζειν τὰ ἑαυτῶν παλάτια». Οἱ Βυζάντιοι, εὐρόντες τὸ τεῖχος τοῦτο, ἐπέκτισαν ἐπ' αὐτοῦ ὑψηλότερον ἄλλο, τὸ ὁποῖον οἱ ἴδιοι πάλιν κατηδάφισαν δύο αἰῶνας πρὸ τῆς ἀλώσεως. Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Βυζαντίων ἦτον ἐκτὸς τοῦ τείχους τούτου.

Διαβαίνοντες διὰ τοῦ Τζυχανιστηρίου βήματα 612, ἐρχόμεθα εἰς τὸ παλάτιον, τὸ ὁποῖον ἐκάλεσα τοῦ Βουκολέοντος, πλησίον τοῦ ὁποίου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντίων, ἦτο καὶ ὁ λιμὴν τοῦ Βουκολέοντος, καλούμενος ἐνίοτε καὶ λιμὴν τοῦ παλατίου. Τὸν λιμένα τοῦτον οἱ χωρογράφοι, ἡμέτεροι καὶ ἄλλοδαποὶ, θέτουσι ποτὲ μὲν εἰς τὸ Κάτεργα-λιμανί, ποτὲ δὲ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ἰουλιανοῦ, παρὰ τὴν Σιδηρᾶν πύλην καὶ οὐδέποτε ἐντὸς τοῦ παλατίου. Μόνος ὁ Labarte, ὀδηγούμενος ἀπὸ τὰς συγγραφὰς τῶν Βυζαντινῶν, κατέδειξε τὴν ἀληθῆ θέσιν αὐτοῦ, μολοντί τὸν θέτει ἔξω τῶν τειχῶν, πλανηθεὶς ἀπὸ τὸν χάρτην τῆς Κ/πόλεως τοῦ Βουονδελμόντε καταχωρισθέντα ἐν τῇ Χριστιανικῇ Κ/πόλει τοῦ Δουκαγγίου καὶ τῷ συγγράμματι τοῦ Βανδούρη. Ὁ Βουονδελμόντε εἰκονίζει ἐπὶ τοῦ ἔξω τείχους δύο κρηπίδας, ἐκτεινομένας ἐντὸς τῆς θαλάσσης, βαθμηδὸν συστελλομένας, ὥστε ν' ἀφήσῃσι στενοτάτην εἴσοδον εἰς τὸν χειροποίητον τοῦτον λιμενίσκον. Ταύτην τὴν παράλογον εἰκόνα θεωρεῖ ἀληθῆ ὁ Labarte, μηδὲν συλλογισόμενος, ὅτι εἶν' ἀδύνατον, ἔνεκα τῶν ἐδῶ σφοδρῶν ρευμάτων καὶ τῆς βαθυτάτης θαλάσσης, νὰ θεμελιωθῇ κρηπὶς ἀντέχουσα εἰς τ' ἀκαταμάχητα ρεύματα τῆς ἄκρας ταύτης. Ἐντὸς τοῦ λιμένος τοῦ Βουκολέοντος εἰσέπλευσεν ὁλόκληρος ὁ Βυζαντινὸς στόλος. Εὐγνώμονοῦμεν τῷ Βουονδελμόντε, ὅτι διὰ τοῦ σχεδιάσματος τούτου κατέδειξε τὴν τέως ἄγνωστον τοποθεσίαν τοῦ λιμένος τούτου.

Ὁ λιμὴν οὗτος ἦτο κάτωθεν τοῦ παλατίου καὶ πλησίον αὐτοῦ. Λέγει ὁ Γ. Κεδρηνός²⁾. «Ἄγει τοῦτον (δηλ. τὸν Τζιμισκὴν) πρὸς τὸν κάτωθεν τοῦ παλατίου χειροποίητον λιμένα νυχτός». — Ἄξια μελέτης εἶναι τὰ περὶ Βουκολέοντος γραφόμενα τῆς Ἀννης Κομνηνῆς³⁾. «Ὁ δέ γε τέως τῶν σκήπτρων δραξάμενος Ἀλέξιος, ὁ ἐμὸς πατήρ, εἰσω τῶν βασιλείων γενόμενος, τὴν μὲν ἰδίαν σύνευνον πεντεκαίδεκατον ἔτος ἄγουσαν σὺν ταῖς ἀδελφαῖς καὶ τῇ μητρὶ καὶ Καίσαρι τῷ πρὸς πατρός αὐτῆς πάππῳ ἐν τῷ κάτω κατελελοίπει παλατίῳ· οὕτω γὰρ ἐφθασε καλεῖσθαι, ἀπὸ τῆς τοῦ τόπου θέσεως τὴν ἐπωνυμίαν λαχόν· αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ τῆς μητρός καὶ τῶν ἐξ ἀγχιστείας προσηκόντων αὐτῷ γαμ-

¹⁾ Σελ. 24. ²⁾ Τόμ. Β'. σελ. 375. ³⁾ Βιβλ. Γ'. σελ. 137. Allgemeine Encyclopädie. Brockhaus. Leipzig. 1866. σελ. 526.

βρῶν εἰς τὸ ὑπερκείμενον παλάτιον ἄνεισιν, ὃ καὶ Βουκολέων ἐπονομάζεται¹⁾ ἐξ αἰτίας τοιαύτης· καὶ γὰρ ἀγχοῦ τῶν τούτου τειχῶν, λιμὴν δι' ἐγχορήγου καὶ μαρμάρων πάλαι τῶν χρόνων ὠκοδόμητο, ὅπου ὁ λίθινος λέων ζωγρεῖ τὸν βοῦν· ἔχεται γὰρ τοῦ κέρως τοῦ βοῦς καὶ ἐξαυχενίσας αὐτὸν ἐμφύεται πῶς τῷ λαιμῷ· ἐξ οὗ δὴ καὶ Βουκολέων ὁ τόπος ὄλος ὠνόμασται, τὰ τε ἐν ἡπείρῳ οἰκοδομήματα, καὶ αὐτὸς δὴ ὁ λιμὴν.» Ἐκ τῶν γραφομένων τούτων τῆς Ἀννης μανθάνομεν, ὅτι ὑπῆρχε καὶ χθαμαλώτερον παλάτιον ἐκεῖσε πλησίον, ἀλλὰ σήμερον εἶν' ἀδύνατον νὰ προσδιορίσωμεν τὴν θέσιν αὐτοῦ.—Περὶ τοῦ Βουκολέοντος, λέγει ὁ Κεδρηνός²⁾. «Παιδίσκη τις ἦν οἰκογενὴς τοῦ Μιχαήλ· αὕτη κατὰ τὰς σεληνιακὰς περιόδους πάθει μανίας ἡλίσκετο· ὁπότε γοῦν ἀλώῃ τῷ πάθει, εἰς τόπον ἐρχομένη, ἐν ᾧ βοῦς τε καὶ λέων ἰδρυνταὶ λίθινοι (καὶ τούτου ἔχει τὴν προσηγορίαν ὁ τόπος, Βουκολέων ὀνομαζόμενος³⁾), ἐβόα γεγωνοτέρα τῇ φωνῇ.»

Ἵνα εὖρωμεν τὴν θέσιν τοῦ λιμένος, πρέπει πρότερον νὰ πεισθῶμεν περὶ τῆς θέσεως τοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι οἱ Βυζάντιοι ἐκάλουν ὅλον τὸν χῶρον τοῦτον Βουκολέοντα. Λέγει ὁ Κωδινός⁴⁾. «Τὰ ἐπάνω τοῦ τείχους παλάτια τοῦ Βουκολέοντος ὁ μικρὸς ἀνήγειρε Θεοδόσιος· ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ἀνήγειρε τρίκλινον καὶ καλεῖται εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ.» Μνεῖαν τοῦ παλατίου τούτου εὕρισκομεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου, 828—842· «ἀλλ' ὁ Θεόφιλος τούτους (δηλ. τοὺς ὄρκους) θέμενος εἰς οὐδὲν, νῦν μὲν εἰρκτῇ τινι καὶ φρουρᾷ τῇ κατὰ τὸν Βουκολέοντα, τοῦτον (δηλ. τὸν Θεόφοβον) τίθησι, φρουρεῖσθαι προστάξας.»⁵⁾ Ὁ Σκυλίτσης⁶⁾ λέγει «δεσποτήριον κατὰ τὸν Βουκολέοντα». Τ' ἀκόλουθα περὶ τοῦ Θεοφίλου ἱστορεῖ Γεώργιος ὁ Μοναχός⁷⁾. «Πρὸ δὲ τῆς αὐτοῦ τελευτῆς ὁ θεομιστὴς οὗτος βασιλεὺς, βουλὴν μυστικὴν ποιησάμενος μετὰ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ, περὶ Θεοφόβου τοῦ Πέρσου . . . ἀνήγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ παλάτιον καὶ εἶχε μετ' αὐτοῦ. Βαρυνθεὶς δὲ ἐκ τῆς νόσου, καθεῖρξε Θεόφοβον ἐν ταῖς καμάραις τοῦ Βουκολέοντος . . . ἀπέτεμε τὴν κεφαλὴν τοῦ Θεοφόβου . . . τὸ δὲ σῶμα τοῦ Θεοφόβου, διὰ τοῦ Βουκολέοντος ἐξαγαγόντες λαθραίως, διέσωσαν πλησίον τοῦ Ναρσοῦ, ἐν τῇ νῦν λεγομένῃ τῆς Θεοφοβίας»⁸⁾.

1) Ο Labarte, σελ. 244, κακῶς μετέφρασε, dans le palais haut qu'on appelle Boucoleon· γράφει qu'on appelle aussi Boucoleon. Κ. Μανασσῆς, στίχ. 4862-66. «Ἐν χωρίῳ λιθίνῳ, ὃ Βουκολέων προσαγορεύεται». Γενεσίου ἱστορ. σελ. 40, 60. 2) Τόμ. Β'. σελ. 49. 3) Ἑτυμολογία ἡμαρτημένη· ἡ λέξις εἶναι Λατινικὴ, Bucca leonis, στόμα λέοντος. Οἱ μεταγενέστεροι Βυζάντιοι ἀγνοοῦντες τὴν Λατινικὴν, ἐτυμολόγησαν αὐτὴν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν βοῦς καὶ λέων. Ὁρθότατα περὶ τῆς λέξεως λαλεῖ ὁ Κ. Βυζάντιος. Κ/πολις. Τόμ. Α'. σελ. 274. Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 292. 4) Σελ. 100. 5) Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 136. 6) Σελ. 533. C. Christ. Βιβλ. IV, σελ. 157. 7) Σελ. 840. 8) Λέων ὁ Γραμ. σελ. 456, λέγει· «ἐν δεσποτηρίῳ τίθησι τὸν Θεόφοβον· ζοφωδεστάτῳ κατὰ τὸν Βουκολέοντα». Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 139. Μ. Γλυκᾶς. σελ. 544.

Ὅτι αἱ ἄνω μνημονευόμεναι καμάραι ἦσαν δεσμωτήρια, ἐξάγω καὶ ἐκ τινος περικοπῆς τῆς Συνεχείας τοῦ Θεοφάνους ¹⁾). Ὁ λόγος εἶναι περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς φιλοκοσμίας Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. « Ἀλλὰ καὶ τὰς βασιλικὰς στολὰς, καὶ τὰ ἐκπαλαὶ στέμματα καὶ διαδήματα φθαρέντα εἰς ἀνακαίνισιν διωρθώσατο, καὶ τὸν Βουκολέοντα ζωδίοις ἐκ διαφόρων τόπων ἀγαγὼν ἐκαλλώπισε, κακεῖσε ἰχθυοτροφεῖον ἐποίησεν· ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τῇ φυλακῇ τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ τῶν ἐξωθεν θεμάτων κατεχομένων δεσμίων ἡρεύνησε, καὶ ἐπεσκέψατο καὶ τῶν δεσμῶν ἐλυτρώσατο, ὡς πάντας σωτήρια ἐπευφημοῦν τὸν ἀγαθὸν καὶ χριστομίμητον ἀνακτὰ Κωνσταντῖνον. » Μέχρι τοῦ Νικηφόρου Φωκά, ὅλαι αἱ καμάραι ἦσαν ἡνωμέναι καὶ τὰ σώματα τῶν ἐν ταῖς καμάραις θανατωθέντων ἢ ἀποθανόντων, ἐξήγοντο διὰ τῆς Μικρᾶς Σιδηρᾶς πύλης καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ λιμένος τοῦ Βουκολέοντος. « Μετ' ὀλίγον ὁ Ζαούτζης τελευτᾷ ἐν τῷ παλατίῳ καὶ διὰ τοῦ Βουκολέοντος κατενεγκόντες αὐτὸν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Καυλέου κατέθαψαν. »

Περὶ τοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος, βασιλεύοντος Νικηφόρου τοῦ Φωκά, πληρέστερα εἶναι τὰ γραφόμενα τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος φοβούμενος τὸν λαόν, ἀπεφάσισε ν' ἀνεγείρῃ γύρω τοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος μέγα τεῖχος. Πιθανὸν ὅτι συγχρόνως ἀνεκαίνισε καὶ ἐλάμπρυνε τὸ παλάτιον τοῦτο. Λέγει περὶ τούτου Λέων ὁ Διάκονος ²⁾, σύγχρονος ἱστορικός· « διενωτισθῆναι τὸν αὐτοκράτορα, ὡς παρὰ τὴν βασιλείον ἐστίαν ἐκπλήσει τὸν βίον, ἀναιρεθεὶς παρὰ τῶν ὁμοεθνῶν . . . περίβολον ἐκ τοῦ θατέρου μέρους τοῦ πρὸς θάλατταν ἐπικλινούς τῶν ἀνακτόρων τειχίζειν ἀρξάμενος, κατὰ θάτερον πρὸς θάλατταν συνεπέρανε, καὶ τεῖχος τὸ νῦν ὁρώμενον ὑψηλὸν τε καὶ ὀχυρὸν ἐδομήσατο, καὶ τὴν βασιλείον ἐστίαν, ὡς ὑπετόπαζεν, ἡσφαλίσατο. » Ἐκτενέστερα λαλεῖ ὁ Κεδρηνός ³⁾, περιγράφων τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ. « Πλέον δὲ τῶν ἄλλων ἠνίασε τοὺς ἀνθρώπους, καίπερ λίαν ὄντων χαλεπωτάτων, ἢ τοῦ τεῖχους κτίσις τῶν παλατίων. Πολλὰ γὰρ ἔργα κύκλῳ ὄντα τοῦ παλατίου, εἰς κάλλος καὶ μέγεθος ἐξειργασμένα, καταστρεψάμενος, ἀκρόπολιν καὶ τυραννεῖον κατὰ

¹⁾ Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς λαλοῦσι περὶ πολλῶν δεσμωτηρίων· ἀπῆει βάδην τε καὶ πεζῇ διὰ τῶν σχολῶν πρὸς τοὺς ἐν τοῖς δεσμωτηρίοις κατεχομένους τῆς Χαλκῆς καὶ τοῦ Πραιτωρίου καὶ τῶν Νομέρων. — « Μετ' ὀλίγας ἡμέρας εἰς τὰ Νούμερα καθεῖρξαν » (δηλ. τὸν Πατρ. Ἰγνάτιον). Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 668. — « Τὰ δὲ Νούμερα καὶ τὴν Χαλκὴν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐκτίσε, καὶ διὰ τὸ εἶναι ἀργὰ, ἐποίησεν αὐτὰ φυλακὴν ὁ Ἡράκλειος καὶ οἱ καθεξῆς. » Γ. Κωδινός, σελ. 76. « Εὐρὼν δὲ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος τὰς φυλακὰς τοῦ Βυζαντίου εἰς τὸ Στρατηγίον, ἐκεῖσε καὶ αὐτὸς τοὺς κατακρίτους ἐφρουρεῖ, διήρκεσαν δὲ χρόνους σπγ', (283) μέχρι τῆς βασιλείας Φωκά τοῦ Καππάδοκος. » C. Christ. Τόμ. Α'. σελ. 157. ²⁾ Σελ. 64. ³⁾ Τόμ. Β'. σελ. 369.

τῶν ἀθλίων πολιτῶν ἀπειργάσατο . . . ἀποθήκας καὶ σιτοβολῶνας ἐνδοθεν, καὶ ἱπνοὺς καὶ κλιβάνους ἐργάσαμενος, καὶ πληρώσας εἰδὼν, προτεθέσπιστο γὰρ αὐτῷ ἐνδοθεν τοῦ παλατίου ἀποθανεῖν . . . ὅτε γὰρ τὸ τεῖχος τοῦ παλατίου κατεσκευάζετο, μιᾷ τῶν νυκτῶν, ἀνὰ τὴν θάλασσαν ὑποπλέων τις ἐξεβόησεν· «ὦ βασιλεῦ! ὕψοις τὰ τεῖχη, καὶν μέχρι πόλου φθάσης, ἐνδον τὸ κακόν, εὐάλωτος ἢ πόλις·» πολλὰ δὲ ἀναζητηθεὶς ὁ τοῦτο εἰπὼν οὐχ εὐρέθη· τοῦ τεῖχους γὰρ τελειωθέντος, τότε συνέβη καὶ αὐτὸν κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἀποθανεῖν, ὁπνίκα τὰς κλείς ὁ τὴν ἐπιμέλειαν ἐπιτετραμμένος, φέρων αὐτῷ ἐνεχείρισεν ». Ἀπὸ τὸν Ἑφραίμιον ¹⁾ μανθάνομεν ὅτι τὸ τεῖχος

«ἐξέμηνε πάντας πρὸς μῖσος·

ὁ κυκλόθεν τέτευχε τοῖς ἀνακτόροις

ὑψιτενές τ' ὃν καὶ περιδρομον λίαν».

Ἐν τινι χειρογράφῳ τοῦ Ν. Χωνειάτου ²⁾, λόγου γενομένου περὶ τινος λεκανίδος εὐρισκομένης ποτὲ εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Νικηφόρου Φωκά, σημειοῦνται τάδε· «ἐν τῷ οἴκῳ τῷ ἐπάνω τοῦ Βουκολέοντος, ἐν ᾧ ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ὁ Φωκάς ἔμενε.»

Τὴν παραμονὴν τοῦ θανάτου τοῦ Νικηφόρου Φωκά, συμβάντος κατὰ τὸν Κεδρηνόν ³⁾ τὴν 14. Δεκεμβρίου 969, κληρικός τις τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐμήνυσε τὸν βασιλέα, κατοικοῦντα ἐν τῷ Βουκολέοντι, διὰ γράμματος ἀωνόμου, ὅτι τινὲς συνώμοσαν νὰ τὸν θανατώσωσι καὶ ὅτι εἶναι κεκρυμμένοι ἐν τῷ παλατίῳ. Διηρέυνησε ὅλον τὸ ἀνάκτορον, ἀλλ' οἱ συνωμότες ἦσαν εἰς κρύπτην πλησίον τοῦ κοιτῶνος τῆς βασιλίσσης Θεοφανοῦς. Ἡ Θεοφανὼ, χήρα τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ νέα εἰσέτι, ἀποστρεφομένη τὸν Φωκά, συνεννοήθη μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ, παραπονουμένου κατὰ τῆς ἀγνωμοσύνης τοῦ βασιλέως. Πέμπει ὁ Τζιμισκῆς ἄνδρας πιστοὺς κρυφθέντας ἐν τῷ ἰδίῳ παλατίῳ. Δύο συγγραφεῖς, Λέων ὁ Διάκονος καὶ Γεώργιος ὁ Κεδρηνός, ἀφηγοῦνται τὸν φόνον τοῦ αυτοκράτορος Φωκά. «Οἱ δὲ πρὸς τῆς Αὐγούσης ὑποδεχθέντες ὑπῆρται τοῦ Ἰωάννου, τοῦ δωματίου ξιφῆρεις ἐκπηδήσαντες, τὴν ἐκείνου ἀφιξιν προσεδέχοντο περὶ τὰ ὑπαιθρα τῶν βασιλείων ὑπερώων κατασκοπούμενοι· δριμύτα δέ τις βορέου αὖρα τὸ τοῦ ἀέρος ἐπέιχε κατάστημα καὶ χιῶν ἔχειτο πολλή. Πέμπτην τῆς νυκτὸς ὥραν ὁ γνώμων ἤδη κατεπηγγέλλετο καὶ ὁ Ἰωάννης ἀφίκετο μετὰ τῶν συνωμοτῶν, ἐπὶ λέμβου τὸν αἰγιαλὸν περιπλέων καὶ τῆς ἡπείρου προσεπιβαίνων, ἵνα (γράφε ὅπου) ὁ λίθινος λέων τὸν ταῦρον ζωγρεῖ (Βουκολέοντα τὸν τόπον κέκληκεν ἢ συνήθεια), ὃς τοῖς ἀνωθεν ἐπὶ τῶν ὑπαίθρων προκύπτουσιν ὑπῆρταις συρίττων ἐπεγινώσκετο· τοιοῦτον γὰρ τοῖς παλαμναίοις ἐδέδοτο σύν-

¹⁾ Στίχ. 2795 ²⁾ Ν. Χων. σελ. 149, ἐκδ. Βόννης. J. Labarte. σελ. 242. ἐν σημ.

³⁾ Τόμ. Β'. σελ. 375.

θημα. Κόφινον οὖν καλωδίσις ἐξηρημένον χαλάσαντες ἄνωθεν, καθ' ἓνα τοὺς συνωμότας πρότερον ἅπαντας ἀνιμήσαντο· ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Ἰωάννην αὐτόν ¹⁾. Ἀνελθόντες οὖν παρὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ὑπόνοιαν καὶ τὰ ξίφη γυμνώσαντες, εἰς τὸν βασιλικὸν εἰσελεύουσι θάλαμον καὶ τὴν κλίνην κατειληφότες καὶ ταύτην εὐρόντες κενὴν καὶ μὴ τινα ἐν αὐτῇ διαναπαυόμενον ²⁾, ἐπεπήγεσαν ἀπὸ τοῦ δέους, καὶ κατακρημνίζειν αὐτοὺς ἐπειρῶντο πρὸς θάλασσαν· ἀλλ' ἀνδράριόν τι τῶν ἐκ τῆς γυναικωνίτιδος ἰταμῶν, αὐτῶν ἡγησάμενον, ὑποδεικνύει τὸν βασιλέα καθεύδοντα, οὗ κύκλῳ παριστάντες, ἔνυττον τοῖς ποσὶν ἐναλλόμενοι· διϋπνισθέντα δὲ τοῦτον καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπ' ἀγκῶνος ἐρείσαντα, ξίφει βιαίως παίει Λέων ὁ Βαλάντης ὀνομαζόμενος». Προσθέτει εἰς ταῦτα ὁ Κεδρηνός ³⁾. «Τελευταῖον ἐπεὶ περ κατεφωράθησαν παρὰ τῶν προκοίτων τοῦ παλατίου καὶ συνίστατο ἐπ' αὐτοὺς πλῆθος ἀμυνομένων, ἀποσφάττουσι τοῦτον καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτεμόντες διὰ τινος θυρίδος τοῖς εἰς βόήθειαν συντρέχουσι δεικνύουσι, καὶ οἱ μὲν οὕτω κατεστροβήθησαν, τοῖς δὲ περὶ τὸν Τζιμισκὴν καιρὸς ἐδόθη ἀδεῶς καὶ μετ' ἀδείας πάντα ποιεῖν.»

Ἐκ τῶν γραφομένων τούτων πληροφορούμεθα, ὅτι τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος ἦτο πλησίον τοῦ αἰγιαλοῦ· αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ τὰ ἱστορούμενα ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ τὸ ἔδαφος ὑψοῦτο καὶ τότε, καθὼς καὶ τὴν σήμερον, μέχρι τῶν ἐπάλξεων, διότι ἐδῶ περιέμενον καὶ κατεσκόπουν οἱ συνωμόται τὴν ἔλευσιν τοῦ Τζιμισκῆ. Ἀναφέρω ὁμῶς καὶ ἕτερα ἱστορούμενα· «καὶ πρὸς τῷ τοῦ Βουκολέοντος αἰγιαλῷ προσφοιτῶν» ⁴⁾. «Ἀπὸ τοῦ Βουκολέοντος πλοίῳ μικρῷ ἐμβιδάσαντες, ἐν τῇ Ἱερείᾳ διεπέρασαν.» «καὶ πλοίου ποτὲ διὰ τοῦ Βουκολέοντος διερχομένου ἐρωτήσας» ⁵⁾.

Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, λέγει ὁ Χωνειάτης ⁶⁾, ἔταξαν οἱ Βυζάντιοι περὶ τὰς ἀκτὰς τοῦ Βουκολέοντος νυκτοφύλακας, ἵνα περιφρουρῶσι τὰ ἐκεῖσε παράλια. Ὁ Ἀνδρόνικος εἰς τὴν ἀπόδρασίν του, διέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν φυλάκων τούτων. Εἰκάζω, ὅτι τὸ ὑπόγειον, πρὸς βορρᾶν τῆς Μικρᾶς Σιδηρᾶς Πύλης, ἦτο τὸ ἐνδιαίτημα τῆς φρουρᾶς ταύτης, διότι εἶναι χτίριον σαθρότερον τῶν ἄλλων, ἀνεγερθὲν οὐχὶ μετὰ τῆς προσηκούσης σπουδῆς.

Τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος μνημονεύει καὶ ὁ Βιλέλμος, ἀρχιεπίσκοπος τῆς Τύρου, συνοδεύων τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων Ἀμαλρίχον Ζ' ὃν ἐλθόντα

¹⁾ «Ἀνῆλθεν ἡλίβατον ἄνοδον νύκτωρ». Ἑφραίμ. στίχ. 2813. ²⁾ «Καταλαμβάνουσιν αὐτὸν ἐπ' ἐδάφους κείμενον καὶ στρωμνὴν ἔχοντα πῖλον κοκκοβαφῆ καὶ ἄρκτου δέρμα.» Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 375. ³⁾ «Σφάττουσι τόνδε τὸν βασιλέα ξίφει.»—Ἑφραίμ. στίχ. 2817. Μανασ. στίχ. 5842, 5867. Μ. Γλυκᾶς. σελ. 573. Λέων ὁ Διάκονος. σελ. 87. Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 675. ⁴⁾ Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 22. Ὁ αὐτὸς μνημονεύει καὶ ἡλιακόν· «ἐν τῷ τοῦ Βουκολέοντος ἡλιακῷ ἐπεφώνει.» σελ. 392. ⁵⁾ Συνέχ. Θεοφάνους. σελ. 374, 628. ⁶⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 213.

εἰς Κ/πολιν, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν παρὰ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, κατὰ τοῦ Σαλαδίνου τῷ 1170 ¹⁾). Ὁ συγγραφεὺς μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ παλάτιον τοῦτο κεῖται ἐπὶ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς αἰγιαλοῦ τῆς Κ/πόλεως.

Ἀλίσκομένης τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204, ὁ Μούρτζουφλος ²⁾) κατέφυγεν εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος καὶ ἐκεῖθεν μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτοῦ ἐξῆλθε τῆς πόλεως. Εἰς τὸν μαρκέσιον Βονιφάτιον τοῦ Μοντφερράτου παρεδόθη τὸ πλάτιον τοῦτο μετὰ πάντων τῶν ἐκεῖσε χάριν σωτηρίας καταφυγόντων. Ἐντὸς τοῦ παλατίου τούτου, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Βιλλαρδουίνου, εὐρέθησαν καὶ αἱ ὠραιότεραι κυρίαι τοῦ κόσμου, ἐκεῖσε καταφυγοῦσαι· ἡ Γαλλίς Ἀγνή ἡ τοῦ Βρανᾶ ἐρωμένη καὶ ἡ ὠραία καὶ νεάζουσα ἑτι τοῦ Ἰσαακίου χήρα Μαργαρίτα ἡ Οὐγγαρικὴ ³⁾). Ὅταν ἅπασα ἡ πόλις ἐκυριεύθη, ὁ Λατίνος αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος κατώκησε τὸ παλάτιον τοῦτο τοῦ Βουκολέοντος. Τοῦτο, καθὼς καὶ τὸ τῶν Βλαχερνῶν, ἦσαν τότε περιτετειχισμένα ⁴⁾).

Ταῦτα εἶναι τὰ περὶ τοῦ πλάτιου τούτου ἱστορούμενα. Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῶν περισωθέντων λειψάνων ἀνηγείραμεν τὸ κτίριον, εὐρήκαμεν τὰς καμάρας, μίαν τοῦ μεγάλου τείχους πλευρὰν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπεχειρίσθη ν' ἀσφαλίσῃ τὸ παλάτιον ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, τὰς ἔξω καμάρας, τὴν μετὰ τῆς θαλάσσης συγκοινωνίαν αὐτῶν καὶ τέλος τὸ φρουραρχεῖον τῶν ἐκεῖσε νυκτοφυλάκων. Ταῦτα ὅλα κατ' ἐμὲ, σαφηνίζουσι πληρέστατα τὰ μέχρι τοῦδε ἀκατανόητα γραφόμενα τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ πρὸς βορρᾶν πλευρὰ τοῦ μεγάλου τείχους ἐξηφανίσθη.

Μένει τώρα νὰ εὐρωμεν τὴν θέσιν τοῦ λιμένος τοῦ Βουκολέοντος, τὸν ὁποῖον εἰς τὸν χάρτην τοῦ Ὁβουονδελμόντε καλεῖ λιμένα τοῦ Παλατίου ⁵⁾) καὶ τὸν ὁποῖον, καθὼς προεῖπον, θέτουσιν οἱ πλείότεροι ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Προποντίδος πλησίον τῆς Σιδηρᾶς πύλης. Ὁ λιμὴν οὗτος ἦτο, κατὰ τὸν Κεδρηνόν ⁶⁾), κά-

¹⁾ Est autem in ipsa urbe super littus maris ad Orientem perspicuens, imperiale palatium quod Constantinianum appellatur.—Willelmus Tyrius. Lib. XX. cap. XXV.—C. Christ. Βιβλ. IV σελ. 59.—J. Labarte. σελ. 204.

²⁾ L'empereur Morchuflex... qui s'en va fuyant par les rues al chatel du Boukeliôn.—Ducange Hist. de l'empire de C/ple sous les Français. Livr. I.—Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 569, ἐν σημ.—J. Labarte. σελ. 213.

³⁾ Le marquis Boniface de Montferrat chevaucha tout le long du rivage vers Bouchelion, et quand il fut là le palais lui fut rendu la vie sauve pour ceux qui étaient dedans. Là furent trouvées, la plupart des hautes dames qui s'étaient enfuies au chateau, Ville—Hardouin. Conquête de C/ple. Paris, 1870, σελ. 92, 98. Παπαρρηγοπούλου Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. ἔθνους. Τόμ. Δ'. σελ. 726.

⁴⁾ fortissima et munitissima palatia. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 304.

⁵⁾ Portus Palatii.—Const. Christ. ⁶⁾ Τόμ. Β'. σελ. 375.

τωθεν τοῦ παλατίου, ἐπομένως πρὸς νότον αὐτοῦ. Κατὰ τὴν Ἀνναν Κομνηνὴν ¹⁾, «ἀγχοῦ τῶν τούτου τειχῶν». Ὁ λιμὴν λοιπὸν οὗτος, ἐντὸς τοῦ Ἀνακτορικοῦ περιδόλου εὐρισκόμενος, ἔκειτο 32 μέτρα πρὸς νότον τοῦ Ἰνδζιλῆ-χιόσκ, ὅπου ὁ χειροποίητος λοφίσκος ταπεινοῦται· ἐδῶ τὸ ἔδαφος εἶναι χθαμαλὸν καὶ δεξιόθεν τοῦ δρόμου εἶναι μικρὰ δεξαμενὴ, γύρω τῆς ὁποίας σήμερον συναθροίζονται χῆνες καὶ νῆσαι τοῦ παλατίου. Φρονῶ, ὅτι τὸ ὑπόγειον τοῦτο, παράλληλον μὲ τὸ παραθαλάσσιον τεῖχος, ἦτον ὁ νεώσοικος τοῦ Βυζαντινοῦ βασιλικοῦ δρομωνίου. «Ἰστέον ὅτι μέχρι τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ αἰοιδίμου καὶ σοφωτάτου βασιλέως, οὐκ ἦν βασιλικὸν δρομώνιον . . . ὁ δὲ αἰοιδίμος καὶ σοφώτατος Λέων ὁ βασιλεὺς, φιλοτιμώτερόν πως πρὸς τοὺς μαγίστρους καὶ πατρικίους καὶ οἰκείους συγκλητικoὺς διακείμενος . . . ἐποίησε δρομώνιον καὶ δὴ ἀπαύστως εἰσήρχετο ἐν αὐτῷ ὅπουδ' ἄν (sic) ἐβούλετο ἀπελθεῖν· συνήρχοντο δὲ μετ' αὐτοῦ οἶους ἂν ἐβούλετο τῶν Ἀρχόντων κτλ.» ²⁾. Ὁ λιμὴν οὗτος εἶχε μαρμαρίνον ἀποδάθραν ³⁾, κεκοσμημένην μετὰ λεόντων καὶ στηλῶν, ὅθεν ἀπέβαινε μόνος ὁ Αὐτοκράτωρ μετὰ τῶν αὐλικῶν του. Ὁ λιμὴν οὗτος ἦτο λίαν εὐρύχωρος, πλάτους νομίζω, περίπου 124 μέτρων, διότι κατὰ τὰ γραφόμενα τῶν Βυζαντινῶν, εἰσέπλευσεν ἐντὸς αὐτοῦ ὁλόκληρος ὁ Βυζαντινὸς στόλος. «Μὴ συνευδοχοῦντος δὲ Νικολάου Πατριάρχου εἰς τοῦτο, ἐμηνύθη Ῥωμανὸς παρὰ Θεόδωρου τοῦ ῥηθέντος παιδαγωγοῦ, ἐλθεῖν μετὰ στόλου παντός μέχρι Βουκολέοντος ⁴⁾· ἦλθεν ἐνοπλος ἅμα τῷ στόλῳ παντὶ ἐν τῷ Βουκολέοντι» ⁵⁾. Ἄν κατὰ τοὺς πλείστους τῶν χωρογράφων ὁ Βουκολέων ἦναι ὁ αὐτὸς μετὰ τοῦ νευρίου τοῦ Κοντοσκαλίου, τῶν Σοφιῶν καλουμένου, τότε τί ἐννοεῖ ὁ Φραντζῆς ⁶⁾, λέγων· «τῷ δὲ τῶν Καταλάνων κονσούλῳ Πέτρῳ Γουλιάνῳ ἐδόθη, ἵνα φυλάττῃ ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ Βουκολέοντος, καὶ ἄχρι ἐγγὺς τοῦ Κοντοσκαλίου»;

Ἐκ τῶν παλατιῶν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ὅπῃρχε δρόμος πρὸς τὸν Βουκολέοντα· λέγει Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ⁷⁾· «Κατέρχονται τὸ καταβάσιον τοῦ Βουκολέοντος, καὶ ἐκνεύοντες δεξιᾷ, κατέρχονται πρὸς τὸν νάρθηκα τῆς νέας μεγάλης Ἐκκλησίας.»

Ἐκ τούτων μανθάνομεν, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη, τὴν ὁποίαν ὑπερύμνησεν ὁ Πατριάρχης Φώτιος, ἔκειτο πρὸς τὸ νότιο-δυτικὸν τοῦ παλατίου τοῦ Βουκολέοντος. Ἡ εἴσοδος τοῦ λιμένος τούτου μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐπεκτίσθη. Ἰχνη αὐ-

¹⁾ Βιβλ. Γ'. σελ. 137. ²⁾ Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Γ'. σελ. 233. Περὶ κωπηλατῶν. Ἰδε σελ. 601. ³⁾ Κ/πολεις Βυζαντίου. Τόμ. Γ'. σελ. 136. ⁴⁾ Γεωργίου Μοναχοῦ Βίος Κ. Πορφυρογεννήτου σελ. 886.—Συνέχ. Θεοφάνους σελ. 390. «Ὁ κατὰ τὸν Βουκολέοντα λιμὴν».—Ν. Χων. σελ. 289.—«Λιμὴν περὶ τὰ ἀνάκτορα» Ζων. περὶ Θεοφίλου, σελ. 117. ⁵⁾ Γ. Μοναχοῦ Βίος Κ. Πορφυρ. σελ. 393. ⁶⁾ Σελ. 253. ⁷⁾ Βιβλ. Α'. κεφ. 19, σελ. 117.

τῆς δὲν φαίνονται. Πλείστα ἄλλα περὶ τοῦ λιμένος τούτου ἱστοροῦσιν οἱ Βυζάντιοι.

Διερχόμεθα τώρα τὸν Ἀνακτορικὸν περίβολον, τὸν πλήρη θεμελίων καὶ μαρμάρων, διότι παντοῦ ὅπου οἱ ἐργάται ἔσκαπτον, ἵνα ἐπιθέσωσι χῶμα ἐπὶ τοῦ δρόμου, ἀνεφαίνοντο πέτραι, βάθρα, χιονόκρανα καὶ λελαξευμένα μάρμαρα ἀνήκοντα εἰς Βυζαντινὰ κτίρια.

Ἐξερχόμεθα διὰ τοῦ ῥήγματος τοῦ τείχους εἰς συνοικίαν Ὀθωμανικὴν, διὰ τῆς ὁποίας διέρχεται ὁ δρόμος, μέχρι τῆς Σιδηρᾶς πύλης¹⁾. Τὸ τεῖχος ἀπὸ Βάβ-ι-Χουμαγιοῦν μέχρι θαλάσσης, τὸ διαχωρίζον τὸν Ἀνακτορικὸν περίβολον ἀπὸ τὴν συνοικίαν ταύτην, δὲν εἶναι τὸ ἀρχαῖον Βυζαντινὸν τεῖχος, τὸ περιβάλλον ἅπαντα τὰ βασίλεια. Γνωρίζομεν, ὅτι οἱ βασιλεῖς ἀπὸ τοῦ παλάτιον ἡλύθουν τὸν ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ λαόν. Μέσον τοῦ Ἱπποδρόμου καὶ τοῦ παλατίου ἦτο τὸ τεῖχος τοῦτο. Ἦτο λοιπὸν πλησιέστατα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἱπποδρόμου, ἐπὶ τοῦ χώρου, ὅπου μετέπειτα ἀνηγέρθη τὸ τέμενος τοῦ Σουλτάν Ἀχμέτ. Τὰ ἐνδαιτιήματα τῶν αὐτοκρατόρων, καλούμενα ποτὲ μὲν ἀνάκτορα, ποτὲ δὲ παλάτια καὶ βασίλεια, δὲν ἦσαν ἐν σύνολον ἁρμονικόν, καθὼς πολλὰ σημερινὰ τῶν Εὐρωπαϊῶν βασιλέων, ἀλλὰ τρίκλινοι πολλοὶ, παντὸς μεγέθους καὶ ποικίλης διακοσμῆσεως, ἀνεγερθέντες ἀπὸ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοκράτορας, μέχρι Νικηφόρου τοῦ Φωκά. Μετὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, οἱ βασιλεῖς παρημέλησαν τ' ἀνάκτορα ταῦτα προτιμῶντες τὸ τῶν Βλαχερνῶν, τὸ ὅποιον τοσοῦτῳ ἐκόσμησαν οἱ Κομνηνοί. Τὸ νῦν ὁρώμενον τεῖχος, τὸ περιβάλλον τὰ Σουλτανικὰ ἀνάκτορα, διαφέρει τῶν ἄλλων τειχῶν. Ἀναβάθραι ἐσωτερικαὶ ἐκατέρωθεν τῶν πύργων, ἄγουσιν εἰς τὰς ἐπάλξεις. Τὰ πολλὰ παράθυρα, αἱ πλίνθοι καὶ ἐν γένει ἡ τειχοδομία ὅλη, εἶναι παρχμαζούσης ἐποχῆς ἔργα. Ἀνεγερθέντος τοῦ νέου τούτου τείχους, ἔμειναν ἀφρούρητα τὸ μέγα παλάτιον, ὁ τρίκλινος τῆς Μαγναύρας, τὸ παλάτιον τῆς Πορφύρας καὶ τὸ πεντακούβουχλον²⁾. Τότε πιθανὸν κατηδαφίσθησαν τὰ παλαιὰ τεῖχη καὶ ἐκ τῆς ὕλης ταύτης ἀνηγέρθησαν τὰ νέα ταῦτα. Παράδοξον εἶναι, ὅτι οὐδεὶς τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν ἀναφέρει, πότε τοῦτο ἀνηγέρθη καὶ τίς ἀνήγειρεν αὐτό. Τὰ ἔξω τοῦ τείχους τούτου παλάτια κατηδαφίσθησαν, διότι μὴ ἐπισκευαζομένων ἕνεκα τῆς ἀλλαχόσε κατοικίας τῶν βασιλέων καὶ ἴσως ἕνεκα τοῦ κενοῦ ταμείου, ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατέπιπτον. Παράλογον εἶναι νὰ εἰπῶμεν, ὅτι τὰ παλάτια ταῦτα μετὰ τοῦ τόσο κόσμου αὐτῶν ἔμειναν ἀφρούρητα καὶ ἄνευ τοῦ περιβάλλοντος αὐτὰ τείχους.

Ὅταν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Αὐγούστου, οἱ ἐργάται διαρρήξαντες τὸ πρὸς ἀνατολὰς τεῖχος τῆς Καρὰ-καπουσοῦ, ἤρχισαν κατεδαφίζοντες τὰς φραγὰς τῶν

¹⁾ Γ. Κωδινός, 19. ²⁾ J. Labarte, σελ. 91.

κήπων, υποσκάπτοντες θεμέλια οίκων καὶ λουτρῶν, ἤλπιζον νὰ εὕρω ἔχνη τοῦ ἀρχαίου τούτου τείχους ἢ τοῦλάχιστον τὰ θεμέλια αὐτοῦ. Τὰ πρῶτα τριακόσια μέτρα τοῦ δρόμου δὲν ἀνεσκάφθησαν. Ἐντὸς τῶν κήπων, ἔχνος Βυζαντινῶν κτιρίων δὲν ἐφάνη. Εἰς τина κρήνην, ὅπισθεν τῆς Ἀχῆρ-καπουσοῦ, ὑπῆρχον δύο μέγισται λάρνακες ἐκ μαρμάρου μετὰ σταυρῶν.

Δεξιόθεν τοῦ δρόμου, 540 βήματα μακρὰν τῆς Καρὰ-καπουσοῦ, κατηδάφισαν οἱ ἐργάται Βυζαντινὰ ὑπόγεια καὶ ἀνώγεια, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐθεμελιῶντο πενιχραὶ Ὀθωμανικαὶ οἰκίαι. Σώζονται εἰσέτι ἀψίδες τινὲς καὶ ἐπὶ τούτων, εἰκάζω, ἠρείδετο ἄλλοτε τὸ παλάτιον τῆς Πορφύρας, τοῦ ὁποίου τὴν θέσιν ἐδῶ διορίζει ὁ περινοῦστατὸς Labarte. Ἐχολούθουν μετὰ πολλῆς σπουδῆς τοὺς σκαφεῖς, διότι προχωροῦντος τοῦ δρόμου ἀνυψοῦτο τὸ ἔδαφος καὶ οἱ ἐργάται ἤρχισαν ἀνασκάπτοντες βαθύτατα τὴν γῆν. Μεσοῦντος τοῦ Αὐγούστου, ὅτε καθ' ὅλον τὸν δρόμον κατερρίφθησαν αἱ φραγαὶ καὶ τὰ ὑψηλὰ πέτρινα τεῖχη, τὰ περιβάλλοντά τινων πλουσιῶν Ὀθωμανῶν τοὺς κήπους, ἐφάνη διὰ μιᾶς, περιεχλεισμένον ἐντὸς κήπου Ὀθωμανικοῦ, Βυζαντινὸν τεῖχος, τεσσαράκοντα περίπου μέτρων μήκους, δώδεκα ὕψους, μετὰ μεγίστης καμαρωτῆς πύλης, ὑποκρατουμένης ὑπὸ τεσσάρων μεγάλων μαρμαρίνων κιόνων. Μῆκος τῆς πύλης ταύτης Μ. 6,05. Τὸ τεῖχος τοῦτο, παρεκτεινόμενον μὲν μέχρι θαλάσσης, ἤθελε λήξει εἰς τὸν πύργον τοῦ παλαιοῦ φάρου, κτιρίου Ὀθωμανικοῦ, παρεκτεινόμενον δὲ πρὸς τὰ ἄνω, διακόπτει τὸ τέμενος τοῦ Σουλτάν Ἀχμέτ. Τὸ τεῖχος τοῦτο ἔχει ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς διόδον διὰ καμαρῶν, καλουμένην ἀπὸ τοὺς Βυζαντίους τὰ διαβατικὰ τοῦ Μαρχιανοῦ. Ἡ πύλη αὕτη εἶναι, εἰκάζω, ἡ καλουμένη τὸ πάλαι Καρέα. Λέγει Νικήτας ὁ Χωνειάτης¹⁾· «ἐπεὶ δὲ τὸ πλῆθος ἦν εἰσχυθὲν ἐσῶθεν τῶν ἀνακτόρων . . ἀνατραπείσης τῆς πύλης, ἥτις Καρέα λέγεται . . . τὸ δὲ τοῦ δήμου πολὺ, ἐπειδὴ τὰ ἀνάκτορα ἄνετα ἐγεγόνεισαν καὶ οὐδεὶς ἦν ὁ κωλύων αὐτούς» κτλ. Ὅτε οἱ Βυζάντιοι ἀνήγειραν τὸ νῦν ὁρώμενον τεῖχος, τὴν πύλην, τὴν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καλουμένην Καρὰ-καπουσοῦ, ἐκάλουν Καρέαν καὶ ἐκ τούτου ἡ νῦν Καρὰ-καπὴ, μέλαινα πύλη ἢ Καρὰ-καπουσοῦ, πύλη χερσαία ἢ πύλη τῆς ξηρᾶς. Ἡ ὠραία πύλη αὕτη ἢ Βυζαντινὴ εὕρισκομένη ἐν τινι κήπῳ Ὀθωμανικῷ, κατηδαφίσθη.

Τὸ τεῖχος τοῦτο, ἀφανέστατον μέχρι τοῦδε εἰς τοὺς ὁδεύοντας διὰ τῶν ἐκεῖσε ὁδῶν, εἶναι ἀναντιρρήτως λείψανον τοῦ ἀρχαιοτάτου τείχους τοῦ περικλείοντος τὰ Βυζαντινὰ παλάτια. Ἡ ἀνέυρεσις τοῦ τείχους τούτου εὐκρινέστατα σαφηνίζει καὶ ἕτερα ἀσαφῆ καὶ ἀβέβαια τῶν Βυζαντινῶν. Ἀπέχει 750 βήματα ἀπὸ τὴν Καρὰ-καπουσοῦ· ἀτυχῶς, καθὼς προεῖπον, οἱ σκαφεῖς κατηδάφισαν τὴν πύλην Καρέαν, τὸ δὲ τεῖχος ὅλον σώζεται μέχρι σήμερον δεξιόθεν τοῦ δρόμου.

¹⁾ Σελ. 452, 453.

Οἱ Βυζάντιοι ἀνεγείραντες τὸ νέον τεῖχος τῶν παλατίων, ἀπὸ Βάβ-ι-Χου-μαγιοῦν μέχρι θαλάσσης, ἐπεξέτειναν καὶ τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, πρὸς τὴν πύλην τοῦ Εὐγενίου, περιλαμβάνοντες ἐδῶ νέον χώρον, δι' ὅσον ἀπώλεσαν ἐπὶ τῆς Προποντίδος ¹⁾). Τὰ ἐκεῖ χερσαῖα τεῖχη τοῦ σημερινοῦ ἀνακτορικοῦ περιβόλου, ἐκτεινόμενα ἀπὸ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης μέχρι τῆς πύλης τοῦ Εὐγενίου, εἶναι ἔργα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Τὸ ἀρχαῖον τεῖχος τοῦ Βυζαντινοῦ περιβόλου πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν εἶναι τὸ κυκλώπειον τεῖχος, τὸ ὁποῖον ἀνεκαλύφθη πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ὅπου, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, λήγει καὶ τὸ Τζυκανιστήριον καὶ ὅπου ἦτον ἡ πύλη ἡ ἄγουσα πρὸς τὴν πόλιν. Ὅλος ὁ χώρος λοιπὸν, ὁ ἐκτεινόμενος ἀπὸ τὴν ἄκρην τοῦ Τζυκανιστηρίου μέχρι τῆς πύλης τοῦ Εὐγενίου, περιελήφθη ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων, χώρος περὶ τοῦ ὁποῖου σπανίως γίνεται μνεία ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ· ἦτο μάλιστα πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ νέου τεύχους, μεγίστη ἀγορά. Ἐδῶθεν μέχρι τῆς Πύλης τοῦ Νεωρίου, τῆς Βαχτσέ καπουσοῦ, συγκατάκουν Σαρακηνοὶ, Γενουήνσιοι, Ἀμαλφίνοι, Πισαῖοι καὶ Ἑβραῖοι ²⁾), ἅπαντες ἔχοντες ἰδίας ἀποβάθρας ἀποθήκας καὶ ναοὺς.

Ἐκ τῶν πολλῶν Βυζαντινῶν μαρτυριῶν, ἀναφέρω τ' ἀκόλουθα τοῦ Νικ. Χωνειάτου ³⁾ περὶ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ. «Μεθ' ἡμέρας δέ τινας καὶ αὐτὸς τὴν μεγαλόπολιν εἰσιὼν κατάγει θρίαμβον ἀπὸ τῆς Ἐώας πύλης, ἥτις ἀνέωγε κατὰ τὴν Ἀκρόπολιν ⁴⁾)... αὐτὰ μέντοι τὰ καθ' ἑκάτερα μέρη τῆς ἀγυιᾶς, καθ' ἣν ἐμελλε τελεῖσθαι ὁ θρίαμβος, παρυφιστάμενα δρύφακτα εἰς διώροφά τε καὶ τριώροφα παρυφούμενα πᾶσιν ἐνεποιοῦν θαυμασμόν, καὶ τὰ τέγη δ' οὐχ ἥκιστα μάλιστα πολλοὺς τοὺς θεωμένους καὶ πάντας ἀνέχοντας ἐκκρεμεῖς... εἰς δὲ τὸν μέγαν νεὼν εἰσιὼν καὶ τοῦ παντός ἐνώπιον λεῶ τὴν τοῦ Κυρίου λαλήσας αἶνεσιν, πρόεισιν ἐκεῖθεν εἰς τὰ βασιλεία»· βεβαίως τοσοῦτος λαὸς δὲν συνεχωρεῖτο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ βασιλεία.

Ὁ Καντακουζηνός, γράφων μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, λέγει ⁵⁾· «καὶ πρὸς τῷ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος γενόμενος Δημητρίου, δς τῶν βασιλείων ὠκοδόμητο ἐντὸς»· καὶ πάλιν ⁶⁾), «πρὸς τὸν ἐν βασιλείοις τοῦ μυροβλύτου Δημητρίου». Ἦτο λοιπὸν ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐντὸς τῶν βασιλείων τῷ 1341, καὶ αὕτη ἡ ἐπανάληψις τοῦ Καντακουζηνοῦ «ἐν τοῖς βασιλείοις», μὲ πείθει ὅτι πρὸ ὀλίγου περιελήφθη ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἐντὸς τῶν βασιλείων καὶ ἐπομένως δὲν ἦτον εἰσέτι τοῖς πᾶσι γνωστόν. Εἰκάζω δὲ, ὅτι τὸ νέον τοῦτο τεῖ-

¹⁾ Ὁ Labarte, σελ. 217, εἰκάζει, ὅτι ὁ ἀρχαῖος Βυζαντινὸς ἀνακτορικὸς περίβολος ἦτο 400,000 μέτρων τετραγωνικῶν· εἰκασία ἀπλή, διότι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐγνώριζε ποῦ ἔληγον τὰ ἐπὶ τῆς Προποντίδος τεῖχη. ²⁾ Ὁ Βουονδελμόντε θέτει εἰς τὸ μέρος τοῦ πο πύλην ὑπ' αὐτοῦ καλουμένην Porta judaica. ³⁾ Σελ. 452. ⁴⁾ C. Christ. Τόμ. Α'. σελ. 55. ⁵⁾ Τόμ. Β'. σελ. 47. ⁶⁾ Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 66.

χος ἀνηγέρθη περὶ τὸ 1268, βασιλεύοντος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου· τοῦτο δὲ ἐξάγω ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Γενουηνσίων τῶν μετὰ τῶν Βυζαντίων ἐμπορευομένων. Περὶ τούτων θέλω λαλήσει ἐν τῷ ἐμπορίῳ τῶν Γενουηνσίων.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Σιδηρᾶς πύλης, καλουμένης διὰ τινὰ ἔτη μετὰ τὴν ἁλῶσιν πόρτα τῆς Ἀρκούδας, Ἀρκουδόπορτα καὶ πόρτα τοῦ Λέοντος ¹⁾, φαίνοντο ἐπὶ τῶν τειχῶν παράθυρα μετὰ κορωνίδων καὶ δύο μάρμαρινοι λέοντες εὐτελεστάτης ἐργασίας ²⁾. Ταῦτα δὲ τὰ κοσμήματα, καθὼς καὶ ὅλον τὸ τεῖχος, κατηδαφίσθησαν, διότι διὰ τοῦ χώρου τούτου διέρχεται ὁ σιδηρόδρομος. Μέγα ὑπόγειον ἐκ μαρμάρου ἀνεκαλύφθη μέτρα τινὰ ὑπὸ τὴν γῆν, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς ὁπὰς δὲν ἡδυνήθην νὰ εἰσέλθω, ἕνεκα τῶν χωμάτων. Ἀνατολικώτερον, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ παραλίου τεύχους, φαίνονται μέχρι σήμερον κίονες ἐντὸς τοῦ τεύχους καὶ παρέχει ἔσω τοῦ τεύχους ἑπτὰ καμάραι πλινθόκτιστοι, τῶν ὁποίων αἱ τρεῖς κατὰ μέρος κατηδαφίσθησαν. Εἰς τὰς τέσσαρας ἄλλας, μήκους M. 5,12, καὶ πλάτους M. 4,35, σώζονται τρεῖς θύραι, M. 12 περίπου ἄνω τῆς θαλάσσης. Αἱ μονόλιθοι παραστάδες ἐκ μαρμάρου, ἐντέχνως λελαξευμένοι, εἶναι ὕψους M. 3,70, τὸ πλάτος τῶν θυρῶν M. 1,76. Τὸ ἀνώφλιον καὶ τῶν τριῶν εἶναι κεκοσμημένον με φύλλα ἀκάνθου, λεπτοτάτης καὶ ὠραιοτάτης ἐργασίας· ἡ μεσαία θύρα εἶναι χθαμαλωτέρα. Ἄνω τῶν θυρῶν εἶναι ἡμικύκλιοι ὅπαι διὰ φῶς. Ἐπὶ τοῦ ἔξω τεύχους σώζονται εἰσέτι μεγάλοι μάρμαρινοι ἀντηρίδες ὑποκρατοῦσαι τὸν πάλαι ἐξώστην, ἐκτεινόμενον ὑπὸ τὰς θύρας καὶ τὸ ἐπίλοιπον τεῖχος· ὅμοιαι ἀντηρίδες φαίνονται εἰς τὸν πύργον τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Ἀνασκαπτομένης τῆς γῆς ὀπισθεν τῶν καμαρῶν τούτων, ἀνεφάνησαν ὑπόγεια, θεμέλια καὶ λείψανα κτιρίων τοσοῦτω ἐρυμνά, ὥστε μετεχειρίσθησαν οἱ ἐργάται πρὸς ἐκκαθάρισιν τοῦ δρόμου, βαρύτατα σκέπαρνα καὶ πυρίτιδα.

Ἄπαντα τὰ κτίρια ταῦτα ἐχάλουν οἱ πλείότεροι παλάτια τοῦ Ὀρμίσδα ἢ Ὀρμίσδου. Ὁ Δουκάγγιος ³⁾ φρονεῖ, ὅτι εἰς τὸ παλάτιον τοῦτο ὑπῆρχον τὰ θησαυροφυλάκια τῶν αὐτοκρατόρων· λέγει δὲ ἀλλαχοῦ, ὅτι πιθανὸν τὰ ἐπὶ τῶν τειχῶν παράθυρα ταῦτα πλησίον τῆς Σιδηρᾶς πύλης, ἦσαν μέρος τοῦ παλατίου τῶν Σοφίων ⁴⁾. Ἴδου περὶ τούτου γραφόμενά τινὰ τῶν Βυζαντίων. Λέγει ὁ Προκόπιος περὶ Ἰουστινιανοῦ. «Εἰς δὲ τοῦ Χριστοῦ Ἀποστόλους τὸ πιστὸν ἐπιδέδεικται τρόπῳ τοιῷδε· πρῶτα μὲν Πέτρῳ καὶ Παύλῳ νεῶν οὐ πρότερον ὄντα ἐν Βυζαντίῳ ἐδείματο παρὰ τὴν Βασιλέως αὐλὴν, ἢ Ὀρμίσδου ⁵⁾ τὸ παλαιὸν ἐπώνυμος

¹⁾ Juxta portam urbis quam vocant Leonis. Π. Γύλλιος, Βιβλ. Β'. Κεφάλ. 15. Κωδ. σελ. 104. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 700. ²⁾ Ὁ Πατριάρχης, σελ. 32, φρονεῖ, ὅτι τὰ λείψανα ταῦτα ἦσαν τοῦ παλατίου τοῦ Ἀετοῦ, ἀνεγερθέντος ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου. Οἱ λέοντες οὗτοι μετεχομίσθησαν εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Ἀγίας Εἰρήνης. ³⁾ C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 119. ⁴⁾ Quod quidem palatium illud forte fuerit, quod Sophianarum dictum est. C. Christ. Βιβλ. Β'. σελ. 55. ⁵⁾ Μένανδρος, σελ. 411, 416.

ἦν· ταύτην γὰρ ἰδίαν αὐτοῦ οἰκίαν παλάτιον εἶναι δοκοῦν τε καὶ πρέπειν τῷ μεγαλοπρεπεῖ τῆς οἰκοδομίας διαπρεψάμενος, ἐπειδὴ αὐτοκράτωρ κατέστη Ῥωμαίοις, τοῖς ἄλλοις βασιλείοις ἐνήψεν, οὐ δὴ καὶ τέμενος ἄλλο Ἀγίοις ἐπιφανέσι Σεργίῳ τε καὶ Βάκχῳ ἐδείματο, καὶ ἔπειτα καὶ τέμενος ἐκ πλαγίου τούτῳ παρακείμενον»¹⁾. Πάλιν μετ' ὀλίγον· «πρὸς ἐπὶ τούτοις δὲ τὴν Ὀρμίσδα ἐπώνυμον οἰκίαν, ἄγχιστα οὖσαν τῶν βασιλείων, παραλλάξαι τε καὶ ὅλως εἰς τὸ ἐπιφανέστερον μεθαρμοσάμενος, ὥς τοῖς βασιλείοις ἐπιεικῶς πρέπει, τῷ παλατίῳ ἐντέθεικεν, εὐρύτερόν τε αὐτὸ, καὶ πολλῷ ἔτι μᾶλλον ἀξιώτερον πάντῃ ἐξείργασται»²⁾. Λέγει ὁ Ἀνώνυμος Βιβλ. Γ'. «Τὰ δὲ ὄντα κτήματα εὐμεγέθη εἰς τὸν Ἀγίον Σέργιον, οἶκος ἦν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ, ὄντος αὐτοῦ Πατρικίου»³⁾. Ὁ Γύλλιος λέγει, ὅτι οἱ Γραικοὶ εἰσέτι ἐχάλουν τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων καλούμενην Κιουτζούκ Ἁγία Σόφια, ἐκκλησίαν τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάκχου⁴⁾. Ἡ ἀνακάλυψις τῆς ἀρχαίας Καρέας πύλης μετὰ τοῦ τείχους ἐναργῶς σαφηνίζει τὰ γραφόμενα τοῦ Προκοπίου, «τοῖς ἄλλοις βασιλείοις ἐνήψε», καὶ «οἰκίαν ἄγχιστα οὖσαν τῶν βασιλείων». Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν παρεξέτεινε τὰ αὐτοκρατορικὰ τεῖχη, ἵνα ἐγκλείσῃ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐντὸς αὐτῶν, διότι μεταγενέστεροι συγγραφεῖς λαλοῦσι περὶ τοῦ τόπου ὡς κτήματος τῆς πόλεως· πρὸς τούτοις, καθὼς ὀρθότατα λέγει ὁ Labarte, ἤθελον εἶσθαι τὰ παλάτια ὑπὸ τὴν μεσημβρινὴν ὑπερκειμένην πλευρὰν τοῦ Ἱπποδρόμου καὶ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐπαναστατοῦντος λαοῦ.

Τὸ ἔδαφος ὅλον τῶν παλατίων τοῦ Ὀρμίσδου εἶναι εἰς τина μέρη, Μ. 15, ὑπεράνω τῆς θαλάσσης. Ὅπισθεν τῶν ἐπὶ τοῦ τείχους λεόντων ἦσαν πιθανώτατα οἱ κῆποι, διότι ἐντὸς αὐτοῦ ἐν μόνον ὑπόγειον ἀνεφάνη. Πρὸς τὴν γωνίαν τῆς Σιδηρᾶς πύλης τὸ τεῖχος τῶν κήπων ἐπεκτείνεται μεσογειῶς, ὑψηλὸν καὶ ὀχυρόν. Ὑπὸ τὸ τεῖχος τοῦτο, μέχρι τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάκχου καὶ ὑπὸ τὸ ἀπόκρημνον τεῖχος τοῦ Ἱπποδρόμου, εἶναι χῶρος χθαμαλὸς καὶ ἐδῶ θέτω τὸν καλούμενον λιμένα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἢ νεώριον τοῦ Ἰουλιανοῦ, λιμένα συγχεόμενον συχνότατα μετὰ τοῦ Βουκολέοντος καὶ τῶν Σοφιδῶν. Λέγει ὁ Ἀνώνυμος⁵⁾, «ὅτι (γρ. εἰς) τὰ καλούμενα Ὀρμίσδου λιμὴν ἦν μικρὸς, ἐν ᾧ ὁ μέγας Ἰουστινιανὸς ἐ χρημάτισε κοιτῶνα, καὶ ὠνόμασε Σέργιον καὶ Βάκχον.... ἐκλήθη Ἰουλιανοῦ λιμὴν, ὅτι ὁ κτίσας οὕτως ἐκαλεῖτο». Ὁ δὲ Κωδινὸς περὶ Κτισμάτων Κ/πόλεως, λέγει τὰ ἐπόμενα· «τὰ δὲ καλούμενα Ὀρμίσδου, λιμὴν ἐτύγγανε μικρὸς, ἐν ᾧ ὥρμουν αἱ νῆες πρὸ τοῦ κτισθῆναι τὸν λιμένα τῶν Σο-

¹⁾ Περὶ Κτισμάτων. Τόμ. Γ'. σελ. 190. ²⁾ Ἰδ. Τόμ. Γ'. σελ. 202. «Συνάξως γὰρ οὔσης τοῦ Ἀγίου Τιμοθέου ἐν τοῖς Ὀρμίσδου, ἐν τῷ νέῳ παλατίῳ». Εὐστάθ. ἐν τῷ βίῳ Εὐτυχίου Πατρ. Κ/πόλεως, ἀρ. 37. Banduri Τόμ. Β'. σελ. 669. ³⁾ Κωδ. σελ. 125.

⁴⁾ Sergii et Bacchi adhuc superest, cujus nomen duntaxat Graeci etiam nunc retinent. Βιβλ. Β'. Κεφ. 16. ⁵⁾ Βιβλ. Γ'.

φιῶν, ἐκ δὲ τῶν πολλῶν χρόνων ἀμεληθεὶς ἐγεμίσθη· ἐκεῖσε δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ὁ μέγας κατώκει πρὸ τοῦ βασιλεῦσαι· ἀπὸ δὲ τοῦ κτίσαντος αὐτὸν Ἰουλιανοῦ εἴληφε τὴν ἐπωνυμίαν καὶ καλεῖται Ἰουλιανοῦ λιμὴν·—«καὶ τότε Θέκλης μάρτυρος ἱερὸν, ὃ παρὰ τὸν τῆς πόλεως λιμένα ἐστίν, ὃνπερ ἐπώνυμον Ἰουλιανοῦ συμβαίνει εἶναι»¹⁾· Ὁ λιμὴν οὗτος κείμενος, καθὼς προεῖπον, ὅπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης, εἴτε διότι ἦτο μικρὸς καὶ χώρον δὲν εἶχεν ἵνα τὸν ἐπεκτείνωσι, διότι πρὸς βορρᾶν εἶναι ὁ Ἰππόδρομος, πρὸς δυσμὰς δὲ ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου, εἴτε διὰ τὸν θόρυβον καὶ τὸ ἀτίθασσον τῶν ναυτιλλομένων, ἐγεμίσθη καὶ ἠνοίχθη ὁ εὐρυχωρότερος καὶ μέχρι τῆς ἀλώσεως θαμιζόμενος λιμὴν τῶν Σοφιῶν, μετέπειτα τοῦ Κοντοσκαλίου καλούμενος καὶ τὴν σή-
ρον Κάτεργα-λιμανί²⁾).

Ἀκατάληπτα εἰς τινας, τοὺς μὴ ἰδόντας τὸν τόπον τοῦτον, πιθανὸν νὰ φανῶσι τὰ ἱστορούμενα ταῦτα. Ἡ τοῦ χώρου τούτου ἐπισκόπησις, ἀδύνατος μὲν ἄλλοτε, εὐχερεστάτη δὲ τὴν σήμερον, πείθει τὸν ἐπισκεπτόμενον τὰ μέρη ταῦτα, ὅτι λιμὴν πλησίον τοῦ Ὀρμίσδα δὲν ἠδύνατο ν' ἀνοίχθῃ, εἰ μὴ ὅπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης. Ὁ Γύλλιος συγχέει τὸν Ἰουλιανὸν μετὰ τοῦ Σοφιῶν ἢ μᾶλλον ἀγνοεῖ τὴν ἀληθῆ θέσιν τῶν δύο λιμένων. Ὁ Βανδούρης νομίζει, ὅτι ὁ λιμὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ μετὰ καιρὸν ἐκλήθη λιμὴν τοῦ Βουκολέοντος³⁾. Ὁ Χάμμερ⁴⁾ ἐν τῇ χωρογραφίᾳ Κ/πόλεως καὶ Βοσπόρου λέγει, ὅτι δύο λιμένας εἶχεν ἡ Κ/πολις ἐπὶ τῆς Προποντίδος· ἐξ αὐτῶν ὁ εἰς εἶναι ὁ λιμὴν τοῦ παλατίου, καλούμενος καὶ βασιλικὸς ἢ τοῦ Βουκολέοντος, λαβὼν τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ἐκ τοῦ ὁμωνύμου παλατίου ἐκεῖσε κειμένου. Εἶναι δὲ ὁ αὐτὸς μετὰ τοῦ καλουμένου Ἰουλιανοῦ, τῶν Σοφιῶν καὶ τοῦ Κοντοσκαλίου⁴⁾. Προσθέτει δὲ εἰς σημείωσιν, ὅτι ὁ Δουκάγγιος σφάλλει, γράφων ὅτι ὑπῆρχον τρεῖς λιμένες, τοῦ Βουκολέοντος, τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ τοῦ Κοντοσκαλίου⁵⁾).

Ἐρχομαι τῶρα εἰς τοὺς ἡμετέρους. Λέγει ὁ Πατριάρχης. «Ἐντὸς τῆς Σιδηρᾶς πύλης ἦτον ὁ περίφημος λιμὴν τοῦ παλατίου . . . ἐκαλεῖτο λιμὴν τοῦ Ἰου-

¹⁾ Κωδ. σελ. 87. Οὕτω ἐκαλεῖτο καὶ ἐπὶ Γυλλίου. Βιβλ. Β'. κεφ. 15. Ἐμεινεν ἀνοικτὸς μετὰ τὴν ἄλωσιν 62 ἔτη. Κ/πολις Πατρ. σελ. 159 ἐν σημ. ²⁾ Προκ. περὶ Κτισμ. Τόμ. Γ'. σελ. 190.—«Καὶ τῷ Ἰουλιανῷ λιμένι προβόλους τίθησιν» (ὁ αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος). Σουΐδας, λέξ. Ἀναστάσιος· «καὶ ἐλθὼν μετὰ καράβου εἰς τὸν Ἰουλιανοῦ λιμένα.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 700. Μαλαλᾶ Χρονογρ. σελ. 479. Γ. Κωδινός, σελ. 188. Π. Γύλλιος. σελ. 197. ³⁾ De portu Iuliani, qui deinde Buccoleontis appellatus fuit. Τόμ. Β'. σελ. 476. ⁴⁾ Τόμ. Α'. σελ. 24, 109. ⁵⁾ Τὸ ἐν Κοντοσκαλίῳ νεώριον ἐλέγετο καὶ νεώριον ἐν ἐπτασκάλῳ. Ι. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 165. Προφέρεται καὶ Κοντοσκέλιον. —Ἐν τῷ λιμένι τῶν Σοφιῶν συνεκροτήθη πόλεμος μεταξὺ Φωκᾶ καὶ Ἡρακλείου. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 146, 191. Γ. ὁ Κωδινός καλεῖ τὴν πύλην ταύτην, πύλην τῶν Σοφιῶν. σελ. 101.

λιανού . . . ἀκολουθῶς λιμὴν τοῦ παλατίου, ἀποβάθρα βασιλική, καὶ Βουκολέων»¹⁾. Μετ' ὀλίγον λέγει, ὅτι «ἡ τρίτη Ῥεγεὼν ἐμπεριέχει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ παλάτιον τοῦ Ἀετοῦ, καὶ τὸν βασιλικὸν λιμένα Βουκολέοντα, κατὰ τὴν χώραν τὴν σήμερον καλουμένην Τζατλαδῆ-καπή.»—Ὁ Κ. Βυζάντιος²⁾ γράφει τὰ ἐξῆς· «Σοφιανῶν ἢ Βουκολέοντος λιμὴν (τὸ νῦν Κάτεργα-λιμανί), ὁ μέγιστος καὶ ὀνομαστότατος τῶν ἐπὶ τῆς Προποντίδος τὸ πάσαι κειμένων—κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκαλεῖτο τοῦ Ὀρμίσδου, ἢ ἐταυτίζετο μετ' ἐκείνου, ἔπειτα δὲ ὠνομάσθη τοῦ Ἰουλιανοῦ ἢ Ἰουλιανήσιος . . . μετωνομάσθη τῆς Σοφίας ἢ τῶν Σοφιῶν». Περιγράφων τὸ παλάτιον τῶν Σοφιῶν ἢ τὰ Σοφιανὰ³⁾, τὰ ὅποια ἦσαν παρὰ τὸ σήμερον Κάτεργα-λιμανί, λέγει.—«τὸ δὲ παλάτιον τοῦτο ἐλέγετο, καθὼς καὶ ἦτο, καὶ κάτω παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος, σχετικῶς ὡς πρὸς τὸ τοῦ Θεοδοσίου, τὸ ὅποσον ἦτον ὑπερκείμενον καὶ ἐπάνω, καὶ ἀπ' ἐκείνου πρὸς τοῦτο ἔφερε μεγαλοπρεπὴς καὶ μαρμάρινος κάθοδος, προήκουσα μέχρι τῆς καλουμένης ὑπὸ τοῦ Χωνειάτου, Ἀποβάθρας τοῦ Βασιλέως». . . . — Λέγει πάλιν μετ' ὀλίγον . . . «καὶ διὰ τοῦτο συγχέεται τὸ παλάτιον τοῦτο τῷ τε πρὸ αὐτοῦ τοῦ Ὀρμίσδου, καὶ τῷ μετ' αὐτοῦ τοῦ Ἐλευθερίου ἢ τῆς Εἰρήνης καὶ δὲν εἶν' ἀπίθανον νὰ ἦσαν τὰ τρία ταῦτα ἐν καὶ τὸ αὐτό.»

Ταῦτα ἐπλάνησαν καὶ τὸν Κ. Παππαρρηγόπουλον⁴⁾ λέγοντα. «Ἡ πόλις ἐμεινεν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Φράγκων ἀπὸ τῶν Βλαχερνῶν μέχρι τοῦ Βουκολέοντος καὶ μέχρι τῆς Χρυσῆς πύλης, ἥτοι ὡς ἠθέλομεν εἶπει σήμερον ἀπὸ τοῦ Ἐγιοῦπ-Ἐνσαρί, μέχρι τοῦ Κάτεργα-λιμανί, καὶ τοῦ Γεντί-κουλέ, τῶν Ἑπτὰ πύργων».

Ταῦτα καταγράφω, ἵνα καταδείξω τὴν ἀνάγκην συντονωτέρας μελέτης εἰς τὴν εἰσέτι ἀσαφῆ χωρογραφίαν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης. Μὴ λησμονῶμεν δὲ ἀναγινώσκοντες τοσούτων μεγατίμων συγγραφέων τ' ἁμαρτήματα, ὅτι συνέγραψαν ἐν χαλεποῖς χρόνοις. Εἰς ἡμᾶς τὰ πάντα σήμερον εἶν' εὐπρόσιτα καὶ ἀξιόμμεμπτοι εἴμεθα, ἂν δὲν διαφωτίσωμεν τὴν ἱστορίαν ὅλην τῆς Κ/πόλεως, ἀκολουθοῦντες τὰ ἔχνη τοσούτων φερεπόντων ἀνδρῶν.

Διευκρινήσας τὴν ἀληθῆ θέσιν τοῦ λιμένος τοῦ Ἰουλιανοῦ, μετὰ θάρρους λέγω, ὅτι τὰ ἐπὶ τοῦ παραλίου τείχους ἐρείπια καὶ αἱ πέντε πλινθόκτιστοι χαμάραι εἶναι ἀναμφιλέκτως τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ τὸ ἐνδιαίτημα. Βέβαιον εἶναι, ὅτι ζῶντος αὐτοῦ αἱ χαμάραι αὗται ἦσαν μέρος τοῦ ὅλου παλατίου.

Εἶπον ἀνωτέρω⁵⁾ ὅτι οὐδέποτε τοσούτῳ ἐφωτίσθη ἡ ἱστορία τοῦ Βυζαντίου, ὅσῳ σήμερον ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Θρακικοῦ σιδηροδρόμου. Ἐμάθομεν τὴν

¹⁾ Σελ. 32, 38, 136. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 268. ³⁾ Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 273. ⁴⁾ Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους. Τόμ. Δ'. σελ. 725. Πρβ. καὶ τὸν Χάμμερ. C/polis. Τόμ. Α'. σελ. 196. ⁵⁾ Πρβ. σελ. 100.

θέσιν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. Εἶδομεν τὸ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀρχαῖον τεῖχος τοῦ Βυζαντινοῦ ἀνακτορικοῦ περιδόλου, τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος, τὰ δεσμωτήρια ἢ τὰς καμάρας τοῦ Βουκολέοντος, τὸ φρουραρχεῖον τῶν ἐκεῖσε νυκτοφυλάκων, τὸν λιμένα τοῦ Βουκολέοντος, τὰ πλησίον τοῦ Ὀρμίσδου ἀρχαῖα Βυζαντινὰ τεῖχη, τὴν πύλην Καρέαν, τὴν οἰκίαν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ, τὸν λιμένα τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ ἀμφότερα τὰ ὅρια τοῦ ἐπὶ θαλάσσης ἐπικλινοῦς τεύχους τῶν ἀρχαίων Βυζαντινῶν ἀνακτόρων.

BIBLION ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΤΩΝ ΓΕΝΟΥΗΝΣΙΩΝ ΕΝ Κ/ΠΟΛΕΙ ΚΑΙ ΕΥΞΕΙΝΩ ΠΟΝΤΩ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ ¹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΣΥΝΟΙΚΙΑΙ ΤΩΝ ΓΕΝΟΥΗΝΣΙΩΝ ΠΡΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ Κ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΩΝ ΤΩ 1204.

Ἡ φίλη Ἰταλία, ἥτις ἄλλοτε τοσούτῳ συνεμπορεύετο μετὰ τῶν Βυζαντίων, δημοσιεύει σήμερον τὰ ἐμπορικά της ἔγγραφα, μέχρι τοῦδε κεκρυμμένα εἰς τ' ἀρχεῖα καὶ τὰς βιβλιοθήκας αὐτῆς. Τούτων τινὰ μὲν, βέβηλοι χεῖρες ἀφήρπασαν, τινὰ δὲ, ἠφάνισαν ἡ ὑγρασία, ὁ κονιορτὸς καὶ οἱ σῆτες.

Οἱ Ἰταλοὶ βιοῦντες σήμερον βίον ἐλευθεριώτερον, σπουδάζουσι μετὰ πολλοῦ ζήλου τὴν πάτριον ἱστορίαν καὶ τὴν ἀτρόμητον θαλασσοπλοίαν τῶν πατέρων αὐτῶν, καθ' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Τὰ ἱστορικά μελετήματα ἐτέρων εὐνομουμένων ἐθνῶν διηρέθισαν αὐτοὺς, ποθοῦντας ἵνα μάθωσιν οὐχὶ μόνον τοὺς πολέμους, ἀλλὰ τὰ ἥθη, ἔθιμα καὶ τὴν πολιτείαν τῶν πατέρων αὐτῶν.

Τὸν ἡμέτερον μεσαιωνικὸν βίον, μέχρι τοῦδε ἀνιστόρητον, σαφηνίζουν περὶ σπουδάστα συγγράμματα τῶν ἡμετέρων καὶ ἀλλοδαπῶν. Ἀπὸ τῆς τελευταίας ἀλώσεως μέχρι τῆς σήμερον, οἱ ἱστοροῦντες τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς πολέμους τῶν Ὀθωμανῶν, σπανιώτατα ἀναμιμνήσκονται τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἀσήμεου καὶ ταπεινοῦ. Ἐνεκα τούτου οὐδένα ἱστορικὸν τῶν Τουρκικῶν πραγμάτων Εὐρωπαῖον γινώσκω, ἀρμόδιον νὰ μεταφρασθῇ εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν. Ὁφείλομεν ἐκ τῶν ἐσχάτως δημοσιευθέντων ἡμετέρων καὶ ξένων ἐγγράφων καὶ συνθηκῶν, νὰ ἱστορήσωμεν ἡμεῖς τοὺς ἀρχοντας Ὀθωμανοὺς, συνάμα δὲ τὸν βίον καὶ τὰ παθήματα τοῦ ἀρχομένου Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

¹⁾ Ἡ μελέτη αὕτη μέλλει ἀκολούθως νὰ συμπληρωθῇ, ὅταν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἐκδοθῶσιν ἅπαντα τοῦ Καφᾶ τὰ ἔγγραφα.

Συγγράμματα δυσανάγνωστα καὶ ἀσυνάρτητα, ἀφηγούμενα βιωτικὰς φροντίδας, παραδόσεις, μύθους καὶ παροιμίας, μαρτυρούσας τὴν ἀμάθειαν καὶ τὰς ἐπιβλαβεῖς θρησκευτικὰς προλήψεις τοῦ λαοῦ, μεγάλως διαφωτίζουν τὸν πολιτικὸν βίον παντὸς ἔθνους. Τεκμήριον τοῦ λόγου μου εἶναι τὰ ἐν Βιέννῃ ἐκδοθέντα ἔγγραφα, ἀφηγούμενα τὰς σχέσεις τῶν Βενετῶν μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὰ Βυζαντινὰ χρυσόβουλλα καὶ ἔγγραφα τῶν πρὸ τῆς ἀλώσεως ἀκμασάντων ἡμετέρων Πατριαρχῶν¹⁾. Ἐδῶ καταφαίνονται αἱ ἐπικρατοῦσαι ἐν Κ/πόλει δεισιδαιμονίαι τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ, ἡ ἀκόρεστος οἰνοφλυγία ἰδιωτῶν καὶ ἱερωμένων²⁾, ἡ ἀτιμωρησία τῶν εὐνοουμένων καὶ οἰκείων τοῦ Αὐτοκράτορος ἀρχόντων, ἀφόδως σφετεριζομένων χρήματα καὶ κτήματα ἰδιωτῶν. Οἰκίαι, ἐργαστήρια, χωράφια καὶ ἀμπελῶνες ἀφιερῶνται εἰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς, ἵνα διασωθῶσιν ἀπὸ πλεονέκτας ἀρχοντας. Ἀνεγείρονται καὶ κοσμοῦνται εὐκτήρια καὶ μοναὶ ἐν τῇ μεγαλοπόλει καὶ ἀλλαχόσε, ἵνα διὰ τούτων καλύψωσιν οἱ ἱδρυταὶ τὴν ἀνομίαν τοῦ προτέρου βίου καὶ ἀποφύγῃσι τὴν τιμωρίαν τοῦ νόμου. Πάμπολλοι διεμάχοντο περὶ εἰκόνων καὶ σεπτῶν λειψάνων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνιδρωτὶ προσεπορίζοντο βίον ἀνετον³⁾. Ταῦτα πάντα προσμαρτυροῦσι πλείστοι τῶν Βυζαντινῶν ουγγραφῶν. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἄεργοι καὶ φυγόπονοι κατέφευγον εἰς τὰς μονὰς, τῶν ὁποίων τὴν εὐσιτίαν καὶ οἰνοφλυγίαν διεκωμώδησεν ὁ Πτωχοπρόδρομος μεσοῦντος τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος⁴⁾. Ταύτας ὁσημέραι ἐπλούτιζον καὶ ἰδιῶται καὶ αὐτοκράτορες καὶ διὰ χρυσοβούλλων καὶ ἀρῶν, ἐκήρυττον ἀσυστότους καὶ πάσης ὑποτελείας ἐλευθέρους⁵⁾. Οὐδὲν παράδοξον λοιπὸν, ἂν ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς τελευταίας ἀλώσεως μόλις εὐρέθησαν ἐν ὅλῃ τῇ Κ/πόλει, κατὰ τὸν Φραντζήν, πεντακισχίλιοι μαχηταί, ἐνῶ πλήρεις μοναχῶν ἦσαν αἱ μοναί. Ἡ Ἱερά Σύνοδος, οὐχὶ ἅπαξ ἀλλὰ πολλάκις προτρέπει τὸν λαὸν τῆς Κ/πόλεως, ἵνα προφυλάττῃται ἀπὸ μαγείας καὶ μαγγανείας, ἀπατώντας αὐτόν⁶⁾. Ἡ Σύνοδος αὕτη, εἰς τὴν ὁποίαν κατέφευγεν ὁ λαὸς, χάριν

1) Fontes Rerum Austriacarum. Urkunden zur Älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig. Ἐν Βιέννῃ, Τόμ. Α' καὶ Β'. 1856.—Τόμ. Γ'. 1857. Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi, Sacra et Profana collecta, ediderunt Franciscus Miklosich et Josephus Müller. Ἐν Βιέννῃ, Τόμ. Α'. 1860.—Τόμ. Β'. 1862.—Τόμ. Γ'. 1865.—Τόμ. Δ'. 1871. 2) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 187, 349. Τόμ. Β'. σελ. 76, 140, 144, 158, 535. 3) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 52. Τόμ. Β'. σελ. 513. 4) Κορ. Ἀτακτα. Τόμ. Α'. «Οἱ μὲν (πατριῖκοι) εἰς μοναστήρια, οἱ δὲ εἰς εὐκτηρίους οἴκους, καὶ ἐσφραγίσθησαν οἱ οἶκοι αὐτῶν». (532). Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 628. Συνέχ. Θεοφάνους σελ. 606, 693. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 350. Ἱ. Καντακουζηνός, Τόμ. Β'. σελ. 497. 5) Πρβ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. ὅπου ἐμπεριέχονται ἅπαντα τὰ προνόμια τῆς βασιλικῆς μονῆς τῶν Λέμβων. 6) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 186, 188.—Τόμ. Β'. σελ. 84. «Ἴδου γὰρ ὅπερ ἐκάλυπτες σὺ τὴν ἀρχὴν, φανερώς ἀνωμολογήθη, μὴ τὰ τῶν

τῆς εὐθυδικίας αὐτῆς, μετὰ λύπης ἠναγκάζετο πολλάκις νὰ καθυποβάλλῃ τοὺς ἀναιδῶς ψευδομένους διαδίκους εἰς ὄρκους, ἔν' ὁμολογήσωσι τὴν ἀλήθειαν. Ἀπροκαλύπτως ἐλέγχει καὶ καθαιρεῖ ἱερεῖς ἀσέμνους καὶ οἰνόφλυγας ¹⁾, ἐπισκόπους καὶ ἀρχιεπισκόπους παρανομοῦντας ²⁾, ἐπιπλήττει μετὰ πολλοῦ θάρρους καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῶν Βλαχερνῶν ἱεουργοῦντας ἱερεῖς, ἀπειλοῦσα καὶ πλειότερα ἐπιτίμια, ἂν ἐνοχλήσωσι τὰ «ῥα τοῦ αὐτοκράτορος» ³⁾.

Ἐνῶ ἐκ τῶν ἐγγράφων τούτων καταφαίνονται ἡ ἀμάθεια τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ καὶ ἡ πλεονεξία καὶ καταδυναστεία τῶν ἀρχόντων, μόνη ἡ Ἱερὰ Σύνοδος πολιτεύεται ὀρθῶς, κηδομένη τῆς ἐκκλησίας, καταδικάζουσα τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν ἀχρείων αὐλικῶν καὶ μετὰ παρρησίας ἀποβάλλουσα τὰς ἀλόγους αἰτήσεις τῶν βασιλέων ⁴⁾.

Ὁ διερχόμενος τὰ ἀστυκὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ ταῦτα ἐγγράφα, τὰ συμπληροῦντα τοὺς πολιτικοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ἐννοεῖ, ὅτι ὅπου ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι συμπολιτεύονται ἐν ἀπάτῃ καὶ δόλῳ, ἀμφότεροι μέλλουσι τάχιστα ν' ἀπολέσωσι καὶ πολιτείαν καὶ πατρίδα. Ἐκ τῆς διαφθορᾶς ταύτης προήλθε καὶ ἡ ἀνικανότης αὐτοῦ εἰς μάχας καὶ πολιορκίας, τὴν ὁποίαν προφανῶς ὁμολογεῖ ὁ λαὸς τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης, κηρύττων, ὅτι κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ 1424 οὐχὶ ἡ ἀνδρία αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ Παναγία ἐπὶ τῶν τειχῶν βαδίζουσα ἀπεδίωξε τοὺς πολιορκοῦντας Τούρκους.

Ἔτερα ἐγγράφα, ἱστοροῦντα τὰς σχέσεις τῆς Γενούης μετὰ τῶν ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἐμπορικῶν αὐτῆς ἀποικιῶν, ἐξετυπώθησαν πρὸ ὀλίγου ἐν Γενούῃ ⁵⁾. Πάντες γινώσκουσιν ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως, οἱ Γενουήνσιοι δὲν ἀπώλεσαν ἀπάσας τὰς ἀποικίας τοῦ Εὐξείνου Πόντου, οὐδ' ἐπτοήθησαν ἀπὸ τὴν καταπληκτικὴν καὶ νικηφόρον πορείαν τοῦ πορθητοῦ. Τὰ ἐγγράφα ταῦτα διεσώζοντο μέχρι τῆς σήμερον εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς τραπέζης τοῦ Ἀγ. Γεωργίου τῆς Γενούης ⁶⁾. Τινὰ μὲν μετεκομίσθησαν εἰς Παρισίους ἐπὶ Ναπολέοντος τοῦ Μεγάλου καὶ ἐκεῖσε ἐδημοσιεύθησαν ⁷⁾, τινὰ δὲ κλαπέντα ἢ πωληθέντα εὐρίσκον-

χριστιανῶν πρεσβεύων, τὰ τῶν Ἑλλήνων δὲ μᾶλλον φανερώς λατρεύων τοῖς δαίμοσι.»

Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 545. ¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 319, 324. ²⁾ «Ἐπεὶ δὲ εἶδον αὐτὸν (δηλ. τὸν ἐπίσκοπον Ἀλανίας) προδήλως μὲν καὶ τὰς συνοδικὰς ψήφους καὶ ἀποφάσεις περιφρονοῦντα καὶ ἀθετοῦντα» κτλ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 357, 358.

³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 56. Τόμ. Β'. σελ. 540. «Ὁ ἀπὸ τοῦ εὐαγούς βασιλικοῦ κλήρου τῶν Βλαχερνῶν οἰκονόμος.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 369. ⁴⁾ Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 507.

⁵⁾ Codice Diplomatico delle Colonie Tauro-Liguri, durante la signoria dell' ufficio di S. Giorgio, 1453—1475. Ordinato ed illustrato dal P. Amedeo Vigna. Genova. 1868—1870—1871. ⁶⁾ Cod. Diplomatico. Vol. I. σελ. X.

⁷⁾ Sauli, Della Colonia dei Genovesi in Galata. Torino. 1831. Τόμ. Α'. σελ. XVI. Ταῦτα ἐξέδωκε μετὰ σοφῶν σημειώσεων, ὁ πολυμαθὴς Silvestre de Sacy.

ται εἰς χεῖρας πολιτῶν. Ἄπαντα ταῦτα, ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1453 καὶ λήγοντα τῷ 1475, ἐκδίδει ὁ ἐν Γενούῃ Λιγυρικὸς Σύλλογος τῆς πατρίου ἱστορίας, ἐπιστατοῦντος τοῦ ἐμβριθοῦς Ἑγουμενίου Ἀμεδαίου Βίγνα. Μέχρι τοῦδε ἐδημοσιεύθησαν τέσσαρα ὀγκώδη φυλλάδια, ἱστοροῦντα τὰ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1475 συμβάντα ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ, Γαλατᾷ, Λέσβῳ καὶ Χίῳ. Εἶναι σχεδὸν ἅπαντα Λατινιστὶ γεγραμμένα, ἀνευ πολλῆς ὀρθογραφίας, ἔξαιρουμένων τῶν ἐγγράφων τῆς παπικῆς αὐλῆς. Τινὰ εἶναι Ἱταλιστὶ ¹⁾ καὶ ὀλίγιστα Γαλλιστὶ. Τὰ ἐγγράφα ταῦτα, ἐκδοθέντα μετ' ἄλλων ἱστορικῶν ὑπομνημάτων, διὰ δαπάνης τοῦ ἄνω φιλομούσου Ἱταλικοῦ Συλλόγου τῆς Γενούης, εἶναι κατ' ἐμὲ, διδακτικώτατα ἐγγράφα διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων τούτων καὶ ἰδίως διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, τοῦ ὁποῦ ὀλίγιστα ἱστορικὰ μνημεῖα τῶν χρόνων ἐκείνων διεσώθησαν. Ἀπασα ἡ Εὐρώπη μεγάλως ἐπήνεσε τὴν συλλογὴν ταύτην. Ἡμεῖς δὲ πρὸ πάντων εὐγνωμονοῦμεν τῇ φίλῃ Ἱταλίᾳ, διαφωτιζούσῃ διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐγγράφων τούτων, τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν.

Τὰ ἐγγράφα ταῦτα ἀφορῶσι κυρίως τὸν τότε εὐδαίμονα καὶ πολυάνθρωπον Καφᾶν τὴν ποτὲ Θεοδοσίαν, πόλιν κειμένην ἐπὶ τῶν νοτίων παραλίῳ τῆς Κριμαίας. Διαφωτίζουν συνάμα καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν πολυαριθμῶν ἀποικιῶν τῶν Γενοουησίων, εὐρυσκομένων εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ καὶ Ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Πόντου. Καθὼς εἰς τὰ ἄνω μνημονευόμενα Πατριαρχικὰ ἐγγράφα καταφαίνεται ὁ ἰδιωτικὸς βίος τῶν Βυζαντινῶν, οὕτω καὶ τὰ ἐγγράφα ταῦτα ἀφηγοῦνται μετὰ πολλῆς ἀφελείας, τὰς ἀρπαγὰς τῶν ἀρχόντων, τὸν δόλον τῶν ἐμπορευομένων καὶ τοὺς ἀγῶνας τῆς Γενούης ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν πόλεων τούτων, ἐπαπειλουμένων ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ τοὺς γείτονας Τατάρους, θρασυτέρους γενομένους κατὰ τῶν Χριστιανῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως. Οἱ κλαυθμοὶ τῶν κινδυνευόντων ἐν τῷ ἀπομεμονωμένῳ Εὐξείνῳ Γενοουησίῳ, ἡ ὑπὲρ αὐτῶν μέριμνα τῶν ἐν Γενούῃ πολιτῶν, οἱ δειλιῶντες ὑποτελεῖς Γραικοὶ καὶ Ἀρμένιοι συζῶντες μετὰ τῶν Γενοουησίων, ἀπεικονίζονται μετὰ πολλῆς ἀληθείας. Ἐδῶ οὐδεὶς ἱστορικὸς, χαριζόμενος εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, καλύπτει τὰς παραφορὰς ἡ ἐξυμνεῖ τὰς ἀρετὰς τῶν συμπολιτῶν του.

Ταῦτα τὰ ἐγγράφα ἀνέγνων πολλάκις, ἵνα ἐκ τούτων συλλέξω τ' ἀφορῶντα κυρίως τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν. Ἀλλ' ἵνα γένη τὸ ἔργον εὐληπτον εἰς τοὺς μηδέποτε μελετήσαντας τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων τούτων, ἐνόμισα καλὸν ἵνα ἱσορήσω ἀπ' ἀρχῆς, τὰς πολλὰς ἐμπορικὰς ἀποικίας τῶν Γενοουησίων ἐν Κ/πόλει, Γαλατᾷ καὶ Εὐξείνῳ Πόντῳ, καὶ προσφέρω τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει ἅπασαν τὴν ἱστορίαν τοῦ Γενοουησίου ἐμπορίου εἰς τὰς χώρας ταύτας. Μανθάνομεν ἐκ τῆς

¹⁾ Δίην δυσανάγνωστα καὶ πολλάκις ἀκατάληπτα εἶναι τὰ Ἱταλικά ἐγγράφα, γεγραμμένα τὰ πλείστα εἰς γλῶσσαν Γενοουησίαν. Δι' ἡμᾶς τοὺς ξένους, ἡ ἑλλειψὶς σημειώσεων εἶν' ἀτύχημα.

μελέτης ταύτης τὰ κτήματα, τὰς ἐκκλησίας καὶ ἀποβάθρας ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, τὰς ὁποίας ἐχορήγησαν εἰς τοὺς Γενουησίους καὶ ἄλλους Ἰταλοὺς οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες. Μολονότι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, συνέγραψαν πολλοὶ Γερμανοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰταλοὶ περισπούδαστα συγγράμματα περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμπορευομένων Βενετῶν, Ἀμαλφηνῶν, Γενουησίων, Πισαίων καὶ ἄλλων, νομίζω ὅτι καὶ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, εὐγνώμονως ἀποδεχόμενοι τὰ φιλόμουσα ταῦτα ἔργα, οὐχὶ ματαίως συνεργαζόμεθα πρὸς πληρεστέραν κατὰ τὴν φύσιν τῆς περιέργου ταύτης ἱστορίας καὶ διασάφησιν ἀγνώστων τινῶν τόπων.

Τὴν ἐμπορίαν τῶν Ἰταλῶν ἐν Ἀνατολῇ καὶ Εὐξείνῳ Πόντῳ, καὶ τὴν μεθ' ἡμῶν πολυετὴ αὐτῶν ἐπιμιξίαν, οὐδεὶς ἐκ τῶν ἡμετέρων μέχρι τοῦδε συνέγραψεν. Ἐξαιρουμένων τῶν ἡμετέρων Βυζαντινῶν ἱστορικῶν τοῦ δεκάτου τρίτου καὶ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἀφηγουμένων τὰς ἑρίδας τῶν ἐν Γαλατῇ Γενουησίων μετὰ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τὰς λεηλασίας αὐτῶν καὶ τῶν Βενετῶν εἰς τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος, τὰ ἐπίλοιπα ἀρῶμεθα ἀπὸ τοῦς ἀλλοδαποὺς συγγραφεῖς. Οὗτοι δὲ, μετὰ φιλοπονίας θαυμαστῆς, ἀνεσχάλευσαν ἀντέγραψαν καὶ ἐμελέτησαν τὰ πολιτικὰ καὶ ἐμπορικὰ ἔγγραφα, τὰ πρὸ αἰώνων τεθησαυρισμένα εἰς τ' ἀρχεῖα τῶν ἄλλοτε ἐμπορικωτάτων πόλεων τῆς Ἰταλίας, Ἰσπανίας καὶ Γερμανίας. Αἱ βιβλιοθήκαι τῆς Ἰταλίας, τῆς Βιέννης καὶ τῆς Ηέστης παρέδωκαν εἰς τοὺς φιλομαθεῖς ἀρχαιολόγους πάντα τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦδε κατεσπίλουν οἱ κονιορτοὶ καὶ μετὰ τῶσαύτης ἀνέσεως κατεβίβρωσκον οἱ σκώληκες.

Ἔτερα λίαν περισπούδαστα ἔγγραφα εἶναι καὶ αἱ ἐκθέσεις τῶν προξένων πρέσβειων καὶ βασιούλων τῆς Βενετίας, ἐκδοθεῖσαι πρό τινος χρόνου ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν χάριν τῆς πατρίου ἱστορίας.

Ἀπαντα τὰ ἔγγραφα ταῦτα δὲν εἶναι ἱστορία ἀλλὰ βοηθήματα, ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὁποίων φωτίζεται ὁ ἱστορικὸς, καὶ μετὰ τὴν προσήκουσαν σπουδὴν καὶ παραβολὴν αὐτῶν μετ' ἄλλων σύγγραφῶν καταδεικνύει τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς συνεπειὰς τῶν γεγονότων καὶ τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων. Ἐγγραφα, ὡς τὰ ἡμέτερα Πατριαρχικὰ καὶ τὰ Ἰταλικὰ τοῦ Καφᾶ, ἀφηγούμενα ἀνευ στόμφου τὰς φροντίδας καὶ βιωτικὰς μερίμνας τοῦ λαοῦ καὶ τὰ κατὰ τῶν ἀρχόντων παράπονα αὐτοῦ, διαφωτίζουν πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα εἴτε ἐκ προθέσεως, εἴτε ἐξ ἀγνοίας διαστρέφουσιν οἱ γνωστοὶ ἱστορικοί.

Πολυχρόνιον ἔργον εἶναι ἡ ἱστορία τῶν ἐμπορικῶν ἀποικιῶν τῶν Ἰταλῶν ἐν ταῖς χώραις τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Ὁφείλει ὁ ἱστορικὸς νὰ μελετήσῃ τοὺς Σταυροφορικοὺς πολέμους καὶ τὰς διαμάχας τῶν Λατίνων ἡγεμόνων εἰς τὴν Συρίαν καὶ Κύπρον¹⁾. Προϋτίμησα νὰ

¹⁾ La pomme de discorde entre Gènes et Venise, ce fut toujours le commerce du Levant. Depping, Histoire du Commerce entre le Levant et l'Eu-

ἱστορήσω τὰς ἀποικίας τῶν Γενουηνσίων, διότι ἡ Βενετία ἐποφθαλμιῶσα εἰς τὴν παράλιον Ἑπειρον, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους αὐτῆς, ἀπεδίωξεν ἐκεῖθεν τοὺς ἀντιζήλους Γενουηνσίους εἰς τὸν Βόσπορον καὶ Εὐξείνου Πόντον, ὅπου οὗτοι, βοηθούμενοι ἀπὸ τοὺς Βυζαντίους, ὠχύρωσαν τὰς πόλεις αὐτῶν, καὶ τέλος ἐκώλυσον καὶ αὐτοὺς τοὺς Βενετοὺς ἀπὸ τοῦ ἐπικερδὲς ἐμπορίου τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Εἰς τοσαύτην ἀγερωχίαν ἐφθασαν οἱ μεθ' ἡμῶν συμβιοῦντες Γενουῆνσιοι, ὥστε νὰ μὴ συγχωρῶσι καὶ αὐτοὺς τοὺς Βυζαντίους νὰ πλέωσιν ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ. Συναπωλέσθησαν δὲ μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐνῷ ἡ Βενετία, διὰ τινὰ καιρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐνέμετο πολλὰς ὑποτελεῖς χώρας καὶ τινὰς αὐτῶν, καθὼς τὴν Ἑπτάννησον, ἐξουσίαζε μέχρι τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Πρὸς τούτοις, βιοῦντες σήμερον ἐν μέσῳ πόλεων ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων κατοικουμένων, δυνάμεθα καθὼς προεῖπον, νὰ διαφωτίσωμεν τὴν ἱστορίαν αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν Ἑλληνιστῶν συγγραφέων. Γράφω ὅμως χάριν τῶν ἡμετέρων, καὶ ἂν ἐνίοτε μακρηγορήσω, ἢ παρεκβῶ τὰ ὅρια, τοῦτο ποιῶ, ἵνα πλείότερον διαφωτίσω τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν τῶν μέσων αἰώνων καὶ δικαιοῶσω τοὺς ἡμετέρους προγόνους, τῶν ὁποίων ἀξιомνημόνευτα ἔργα καὶ τινὰς ἀρετὰς ἀπεσιώπησαν οἱ ξένοι, ἐνῷ διὰ ῥητορικοῦ στόμφου καὶ μετὰ πολλῆς πικρίας διετράνωσαν ὑπὲρ τοῦ πρέποντος τὰς κακίας αὐτῶν. Οὐχὶ περὶ τῶν Γενουηνσίων μόνων μέλλω νὰ λαλήσω, ἀλλὰ καὶ περὶ ἐτέρων Ἰταλῶν, μετὰ τῶν Βυζαντινῶν συνεμπορευομένων καὶ δίχην ληστῶν καὶ πειρατῶν ἀρπασάντων τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς πλείστας νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν νομίμων ἀρχόντων, τῶν Βυζαντινῶν. Αἱ εὐφοροὶ καὶ εὐάεροι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, μακρὰν τῆς Κ/πόλεως, ἔγιναν κυλινδθήρα τῶν Ἰταλῶν, καὶ ὁ ἐκεῖσε λαὸς βαρυνόμενος τὰς ἀλλεπαλλήλους ἀλλαγὰς, πολιορκίας καὶ φόρους, προσεδέχτο νέους ἡγεμόνας μετὰ πλείστης ἀδιαφορίας¹⁾.

Δι' ἡμᾶς δὲ διδακτικὴ εἶναι ἡ ἱστορία πάντων τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἰταλῶν, διότι πολλὰ ἡμέτερα ἱστορικὰ γεγονότα ἐσαφηνίσθησαν, καθὼς π. χ. ἡ παρακμὴ τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ ἐμπορίου, μὴ δυναμένου νὰ συναγωνισθῇ μετὰ τῶν Ἰταλῶν, καὶ ἡ ἐπιζήμιος συνεργία τῶν Βενετῶν καὶ Γενουηνσίων, κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Τῆς πολυετοῦς συνοικήσεως τῶν Ἰταλῶν μετὰ τῶν Ἑλλήνων τεκμήρια σώζονται μέχρι τῆς σήμερον, εἰς τινὰς πόλεις, πύργοι καὶ ὀχυρώματα, τινὰ μὲν σῶα, τινὰ δὲ ἡρειπωμένα. Τὸ κύριον δὲ καὶ προφανὲς μαρτύριον τῆς μεθ' ἡμῶν συμβιώσεως αὐτῶν εἶναι ἀτυχῶς, ἡ ἀδιάλλακτος ἐχθρὰ Γραικῶν καὶ Λατίνων²⁾.

rope. Paris. 1830. Τόμ. Α'. σελ. 204. Miltitz. Manuel des Consuls. Londres. 1838. Τόμ. Β'. ¹⁾ Νικ. Χων. σελ. 843. ²⁾ Ὁ Pococke, λαλῶν περὶ τῶν Κοπτῶν, λέγει. La haine qu' ils conservent encore aujourd' hui pour les Francs et

Πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ πολλὰ ἔτη μετέπειτα, πρὶν δεχθῶσιν οἱ Γερμανοὶ τὰς δοξασίας τοῦ Λουθήρου καὶ Καλβίνου, οἱ μεθ' ἡμῶν βιοῦντες ξένοι ἦσαν ὅλοι Καθολικοί. Οἱ Σταυροφόροι, οἱ μεθ' ἡμῶν ἐμπορευόμενοι Ἱταλοὶ καὶ οἱ συγγράψαντες περὶ Ἑλλήνων ἱερωμένοι καὶ ἰδιῶται, καλοῦσιν ἡμᾶς ἀπίστους ἀνάνδρους καὶ ψεύστας. Ὅσοι ἐκ τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης μετέπειτα περιήρχοντο τὰς χώρας ταύτας χάριν ἐμπορίου, προσηλυτισμοῦ ἢ ἀρχαιολογικῆς μελέτης, τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνουσι. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, οἱ περιηγούμενοι τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἀνατολὴν διαμαρτυρόμενοι Γερμανοὶ καὶ Ἀγγλοι, ἐλάλησαν γλῶσσαν ἀλλοίαν, συμπονοῦντες λαὸν ἄλλοτε μὲν περιώνυμον καὶ νοήμονα, νῦν δὲ κατατρυχόμενον ὑπὸ δουλείας καὶ ἀμαθείας. Οἱ μετὰ τῶν Γραικῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ συγκατοικοῦντες Καθολικοὶ, ἀπόγονοι οἱ πλείονες τῶν Ἱταλῶν τυχοδιωκτῶν, ἀρωγούς προθύμους ἔχοντες τὴν Γαλλίαν καὶ τὸν Πάπαν, διηρέθιζον τοὺς τότε ὑποτελεῖς νησιώτας.

Ἀπὸ τὰς ἡμέρας τοῦ Φωτίου μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, οἱ Πάπαι καλοῦντες ἡμᾶς σχισματικούς καὶ σκληροτραχήλους, ὑπεξέκαιον τὸ καθ' ἡμῶν σφοδρὸν πάθος τῶν Καθολικῶν. Πρὶν εἰσέτι φθάσωσιν εἰς τὰς πύλας τῆς Κ/πόλεως οἱ Σταυροφόροι, ἀναφαίνεται εἰς τὰς προκηρύξεις καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν, ἢ κατὰ τῶν ἀπίστων Γραικῶν δυσπιστία. Οὐδεμία ὑπὲρ τῶν τότε Γραικῶν συμπάθεια εἰς τοὺς συγγραφεῖς τῶν Σταυροφοριῶν. Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός, ἅπαντες οἱ ἄρχοντες τοῦ τόπου καὶ αὐτὸς ὁ λαὸς τῶν ἀγρῶν καὶ τῆς Κ/πόλεως, ἦσαν κατ' αὐτοὺς κατάπτυστοι ἀπατεῶνες καὶ ἄξιοι πάσης τιμωρίας. Αἱ λεηλασίαι τῶν Σταυροφόρων διαβαινόντων διὰ τῆς Θράκης καὶ τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως τῷ 1204 συμβάντα, περιγραφέντα ἀπὸ μάρτυρα αὐτόπτην τὸν Χωνειάτην, εἶναι ἔργα ἐχθρῶν πρὸς ἐχθρούς.

Ποτὲ δὲν ἐνόησαν οἱ δυτικοὶ τὴν καλουμένην παλιμβουλίαν τῶν Βυζαντινῶν ἡγεμόνων, ζητούντων τὴν μετὰ τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας ἐνώσιν μόνον καὶ μόνον, ἢν' ἀποσοδήσῃσι τοὺς πανταχόθεν ἐπικειμένους κινδύνους. Ὅσάκις οἱ Βυζάντιοι ἐζήτουν τῶν Λατίνων τὴν βοήθειαν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, ἐχαρίζετο ἡ βοήθεια, ἂν ὑπετάσσοντο εἰς τὰ δόγματα τοῦ Πάπα. Οἱ Βυζαντινοὶ ἡγεμόνες καὶ τινες ὁμοφρονοῦντες ἱεράρχαι, συνεφώνησαν ἵνα γίνωσι Καθολικοὶ, τὰ πάντα δεχόμενοι, ἀλλ' ὁ λαὸς οὐδέποτε παρεδέχθη τῶν Λατίνων τὰ δόγματα καὶ τὴν ὑποταγὴν εἰς τὸν Πάπαν, ἢν' ἀπελευθερωθῇ ἀπὸ τὸν κίνδυνον προφανοῦς δουλείας. Ἐπιστρέφοντες ἐξ Ἱταλίας, πλήρεις χαρᾶς καὶ ἐλπίδων, δὲν ἠδυνήθησαν οἱ Βυζαντινοὶ ἄρχοντες νὰ συμπαρασύρῳσιν εἰς τοιαύτην δουλείαν τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, τὸν μισοῦντα τοσοῦτω τοὺς Λατίνους. Ὅσῳ συνεπυκνοῦντο περὶ τὴν Κ/πολιν οἱ Ὀθωμανικοὶ στρατοὶ, ἐξ Ἀσίας καὶ Θράκης, ὅσῳ πλειότε-

les Grecs, mais surtout pour les premiers, à cause des efforts qu'ils ont fait pour les convertir. Voyages. Paris, 1772. Τόμ. Β'. σελ. 249—Μετ. γαλλικῇ.

ρεν ἤχουοντο ἐν Εὐρώπῃ αἱ φωναὶ τῶν κινδυνευόντων Βυζαντίων, τοσούτω προσαπῆτουν οἱ Καθολικοὶ τὴν εἰς τὸν Πάπαν ὑποταγὴν παντὸς τοῦ σχισματικοῦ πληρώματος ¹⁾).

Πᾶσα βοήθεια τῆς Εὐρώπης ἦτο τότε ματαία· οἱ πολέμιοι οἱ κατακτήσαντες τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ διὰ πολλὰ μετέπειτα ἔτη κατανικῶντες τοσούτους χριστιανικοὺς στρατοὺς, ἤθελον ἀναμφιβόλως κατισχύσει ἔθνους ἰσχυροτέρου τῶν ἀφιλοπολέμων Βυζαντίων.

Ἐνῷ οἱ Βυζάντιοι ἔβλεπον τοὺς Ὀθωμανοὺς προσεγγίζοντας, ὑπέφερον συγχρόνως δεινὰ μέγιστα ἐκ τῶν πολλῶν ἐν τῷ κράτει ἐμπορευομένων Ἰταλῶν, τῶν ὁποίων τοὺς μετ' ἀλλήλων πολέμους ἔβλεπον καὶ ὑπὸ τὰ τεῖχη αὐτὰ τῆς πρωτευούσης. Οἱ Ἰταλοὶ ἔμποροι, πλούσιοι καὶ ναυτοπόροι θρασεῖς, ἐκδικούμενοι τοὺς αὐτοκράτορας, δι' ὅσα ὑπέφερον δικαίως ἢ ἀδίκως ἐν Βυζαντίῳ, ἐπέπιπτον ἐπὶ τῶν ἀθῶων νήσων, ἀρπάζοντες τὰ ὑπάρχοντα καὶ κτήνη τῶν νησιωτῶν, καὶ σύροντες εἰς αἰσχρὰν δουλείαν τοὺς νέους καὶ τὰς εὐειδεῖς νέας.

Πρώτιστοι τῶν Ἰταλῶν, τῶν ἐν Βυζαντίῳ ἐμπορευομένων, ἦσαν οἱ Ἀμαλφίνοι ²⁾, τοὺς ὁποίους εὐρίσκομεν μεσοῦντος τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος, ἔχοντας ἐργαστήρια καὶ ἐκκλησίας ³⁾. Οὗτοι μετέφερον ἀπὸ Κ/πόλεως εἰς Ἰταλίαν τὰ πικίλα μεταξωτὰ, διὰ τῶν ὁποίων ἐκόσμουσαν τοὺς ναοὺς των οἱ Ἰταλοὶ ⁴⁾.

Ὅταν ὁ Δεσιδέριος, Ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Μόντε Κασσίνου, Πάπας μετέπειτα γενόμενος Βίκτωρ Ὁγδοος, διενоеῖτο νὰ μεγαλύνῃ καὶ καλλωπίσῃ τὴν μονὴν ταύτην, προσεκάλεσεν ἐκ Βυζαντίου διὰ πρεσβευτῶν, τεχνίτας Βυζαντινοὺς. Ἦνοιξε σχολὰς ὑπὸ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, ὅπου ἐδιδάσκοντο οἱ Ἰταλοὶ τὴν χρυσουργίαν, ἀργυρουργίαν, ὑελουργίαν, ξυλουργίαν καὶ λιθουργίαν, τέχνας σχεδὸν ἀπολεσθείσας ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ σωζομένας, καίτοι ἐν παρακμῇ ἐν Βυζαντίῳ ⁵⁾. Τὸ λατινικὸν κείμενον, τὸ ἱστοροῦν τὰ ἔργα τοῦ περιφανοῦς τού-

¹⁾ Ville-Hardouin. Paris. 1870. σελ. 32, 67. ²⁾ Une petite ville Napolitaine Amalfi, avait devancé toutes ces republicues dans le commerce du Levant. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 238, 239. Miltitz, Manuel des Consuls. Londres. Τόμ. Β'. σελ. 8. Παρ' Ἰταλοῖς Amalfitani. Τὰ ἔγγραφα τῆς Ἀμάλφης ἀπωλέσθησαν. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 3. Illustrazioni di una carta del Mar Nero. Serristori. Firenze, 1856. σελ. 2. Byzantinische Geschichten τοῦ Ofrörer, Graz. 1872. Τόμ. Α'. σελ. 295, 367. Histoire de l'Eglise Latine de Constantinople. Belin. 1872, σελ. 3.

³⁾ Ἀναφέρεται ἡ ἐκκλησία, S. Maria Amalfitanorum de Latina. C. Christ. Βιβ. Ι. σελ. 82. Μελετίου Γεωργ. ἐν Βενετίᾳ. Τόμ. Γ'. σελ. 74. ⁴⁾ I Codici et le Arti a Monte Cassino, ὑπὸ τοῦ D. Andrea Caravita. Monte Cassino. 1869, Τόμ. Α'. σελ. 172. Indumenta autem ipsius altaris. . . coopertoria serica Constantinopolitana. Σελ. 173, super ipsum altare, una lena serica Constantinopolitana.

⁵⁾ Caravita, σελ. 181, 249. Di qui la chiamata degli artisti Bizantini fatta

του Ἡγουμένου, λέγει ὅτι πρὸ πεντακοσίων ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα, ἡ Ἰταλία εἶχεν ἀπολέσει τὰς τέχνας ταύτας ¹⁾. «Ἐκ τούτων κατὰ μέγα μέρος ἀνεβλάστησεν ἡ φιλοκαλία τῆς Βυζαντινῆς σχολῆς ἐν Ἰταλίᾳ». Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Καραβίτα, οἱ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν τούτων τεχνιτῶν διδασκόμενοι Ἰταλοὶ, προσεκληθήσαν τὸ 1081 ἀπὸ τοῦ Βενεδικτίνου τῆς Κάβας, ἵνα κοσμήσωσι τὴν ἐκκλησίαν τῆς μονῆς ταύτης με μωσαϊκὰ καὶ εἰκόνας ²⁾.

Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα, ἀμφιβολία δὲν εἶναι ὅτι οἱ Βυζάντιοι οὗτοι καλλιτέχναι μεγάλως ὠφέλησαν τὰς τέχνας ταύτας ἐν Ἰταλίᾳ ³⁾ καὶ ἐξόχως τὴν τέχνην τοῦ μωσαϊκοῦ, μολονότι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θεοδωρίχου ἐγένοντό τινα μωσαϊκὰ ἀπὸ τεχνίτας Ἰταλοῦς ⁴⁾.

Ὁ Δεσιδέριος, ὅστις ἄλλοτε εἶχεν ἰδεῖ τὰς ὀρειχαλκίνας πύλας τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῆς Ἀμάλφης, γενομένης ἐν Βυζαντίῳ καὶ μέχρι τῆς σήμερον θαυμάζομένης διὰ τὸ κάλλος αὐτῶν, ἐζήτησεν ὁμοίας διὰ τὴν ἀνεγειρομένην ἐκκλησίαν τῆς μονῆς τοῦ Μόντε Κασσίνου ⁵⁾. Αἱ πύλαι αὗται, παραγγελθεῖσαι ἐν Βυζαντίῳ, ἀτυχῶς ἐγίναν μικραί. Ἐμεγεθύνθησαν δὲ καὶ ἐβλήθησαν ἐν τῷ τόπῳ τῶν, ἡγουμενεύοντος τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ὁδερισίου ⁶⁾. Ἐπὶ τῶν πυλῶν τούτων ἐνεχαράχθησαν τὰ ὀνόματα τῶν γαιῶν καὶ ἐκκλησιῶν τοῦ Ἀγίου Βενεδίκτου. Αἱ χαραγαὶ ἐπληροῦντο δι' ἀργύρου ⁷⁾. Ὑπὸ τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας, εἶν' ἐτέρα λέγουσα, ὅτι ταύτας τὰς πύλας ἐποίησε Μαῦρος ὁ υἱὸς τοῦ Παντολέοντος . . . τῷ 1066. Ἐν ἐτέρᾳ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἰταλίας, πλησίον τῆς Πρώμης, ὑπάρχουσιν ὁμοίαι πύλαι ⁸⁾, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐνεχαράχθη ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφή. «Τὸ 1070 ἔτος ἀπὸ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Κυρίου, ἐπὶ τοῦ ἀγιωτάτου Πάπα Ἀλεξάνδρου τετάρτου καὶ κυρίου Ἰλδεβράνδου εὐσεβοῦς μοναχοῦ καὶ ἀρχidiaκόνου, κατεσκευάσθησαν αἱ πύλαι αὗται ἐν τῇ βασιλικῇ πόλει τῆς Κ/πόλεως ⁹⁾, συνεργοῦντος τοῦ κυρίου Παντολέοντος προξένου, ὅστις διέταξε νὰ γίνωσι».

da quel sommo Abate Desiderio . . . di qui la formazione di scuole in ogni genere di lavoro, sotto quei Greci precettori, che appianando le difficoltà materiali nell'esecuzione dei lavori agevolarono la via ad una piu ampia rivelazione del genio artistico Italiano. Ἰδ. Τόμ. Γ'. σελ. 602—ed insieme ai prodotti di artigiani Greci anche l'opere di artisti furon per la via d'Amalfi portate all'Occidente. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 6. ¹⁾ «Et quoniam artium istarum ingenium a quingentis et ultra jam annis magistra Latinitas intermiserat. Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 181 ἐν σημ. ²⁾ Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 182 ἐν σημ.

³⁾ Πολλὰ εἰκόνες τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐνεδύοντο κατὰ τὸν Βυζαντινὸν τρόπον καὶ ἔφερον καὶ τὰ παρ' ἡμῖν συνήθη γράμματα, ΜΘ. ΙΧ. κτλ. Caravita, Τόμ. Α'. σελ. 232, 241. ⁴⁾ Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 188. ⁵⁾ Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 194.

⁶⁾ Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 280. ⁷⁾ Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 194. ⁸⁾ Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 192, ἐν τῇ καλουμένῃ Basilica Ostiense. ⁹⁾ Regia urbe Constantinopolitana.

Ἑτεραι δὺν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀμάλφης φέρουσι τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφὴν· «τὸ ἔργον τοῦτο διέταξε νὰ γένη πρὸς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὁ Παντολέων τοῦ Μαύρου Παντολέοντος» ¹⁾).

Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι ἅπασαι αἱ πύλαι αὗται, τῶν ὁποίων τὴν τέχνην ἐθαύμαζον οἱ Ἴταλοι ²⁾), κατεσκευάσθησαν, μεσοῦντος τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος ἐν Βυζαντίῳ, ἐπιστατούντων Ἀμαλφηνῶν ἐμπόρων, κατοικούντων ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Δὲν φρονῶ, ὅτι Ἀμαλφηνοὶ τεχνῖται κατεσκεύασαν τὰς πύλας ταύτας ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλὰ τεχνῖται Βυζαντινοὶ, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ βαθυπλούτου Παντολέοντος, διότι οἱ Ἴταλοι ἐν Βυζαντίῳ ἦσαν ἔμποροι, καὶ δὲν συνεχωρεῖτο εἰς οὐδένα ξένον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰς συντεχνίας τῶν ἐγγχωρίων ³⁾). πρὸς τούτοις, ἂν οἱ ἐν Βυζαντίῳ Ἀμαλφηνοὶ κατεσκεύαζον τοιαύτας πύλας, ἠδύναντο πορευόμενοι εἰς Ἰταλίαν, νὰ διδάξωσι τοὺς Ἰταλοὺς. Ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας μανθάνομεν, ὅτι οἱ Ἀμαλφηνοὶ εἶχον ἐν Βυζαντίῳ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἐκκλησίαν ἀποθήκας ἀποδόθρας καὶ πρόξενον τὸν Παντολέοντα. Τὰ χρονικὰ τῆς Ἀμάλφης μνημονεύουσι καὶ προσφορᾶς τετρακοσίων ταρίων τοῦ αὐτοῦ Παντολέοντος τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀγίας Τροφιμένης τῶν Ἑλασσόνων ⁴⁾).

Μετὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς περιφανοῦς ἐκκλησίας τῆς μονῆς τοῦ Μόντε Κασσίνου, ὁ Δεσιδέριος ἐπεμψε μοναχόν τινα εἰς Βυζάντιον μετὰ τριάκοντα ἐξ λιτρῶν χρυσοῦ, ἵνα κατασκευάσῃ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τράπεζαν χρυσὴν κεκοσμημένην διὰ λίθων πολυτίμων καὶ ἐγκαύσων, ὥς ἐπικάλυμμα τοῦ ἐμπροσθινοῦ προσώπου τοῦ μείζονος βωμοῦ. Τὰ ἐγκαυστα ἀπεικόνιζον γεγονότα τινὰ τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἀγίου Βενεδίκτου. Ἀτυχῶς, τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, μετὰ τῶν Βυζαντινῶν αὐτῆς κοσμημάτων, αἱ πολιτικαὶ ταραχαὶ καὶ οἱ ἀδιάλειπτοι σεισμοὶ ⁵⁾ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος κατέρριψαν καὶ ἐξηφάνισαν.

Οἱ τεχνῖται οἱ Βυζαντινοὶ, τοὺς ὁποίους ὁ Δεσιδέριος προσεκάλεσεν εἰς Ἰταλίαν, πιθανὸν ἔμειναν ἐκεῖ καὶ μετὰ τῶν μαθητευόντων Ἰταλῶν ἔγραψαν ἀπά-

¹⁾ Ὁ Παντολέων οὗτος ἦτον Ἀμαλφηνὸς, ἐμπορευόμενος ἐν Κ/πόλει.

Hoc studiis Mauri . . .

Gentis Melfigene . . .

Consule Melfigeeo.

Pro Pantaleone . . . Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 192. Τὸν Ἀμαλφηνὸν τοῦτον περιγράφει ὁ Heyd ἐν τῷ Deutschen. Kunstblatt, Σεπτ. 1858. Τόμ. Α'. σελ. 233.

²⁾ «Portas aereas pulcherimas» Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 195. ³⁾ Σφάλλει ὁ Depping, Α'. ἐν σελ. 114, λέγων· les Francs osèrent même établir des ateliers au milieu du peuple grec. ⁴⁾ S. Trofimenia di Minori. Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 194. Ἴνα μὴ ἐπ' ἀνέρχωμαι εἰς τὰ αὐτὰ, λέγω ὅτι ὅπου ἐτερόθρησκοι εἶχον συνοικίας ἐμπορικὰς, εἰς πόλεις ὑποκειμένας εἰς Γραικοὺς καὶ Μουσουλμάνους, εἶχον συγχρόνως καὶ ἐκκλησίαν καὶ κοιμητήριον. ⁵⁾ 9 Σεπτ. 1349. Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 335.

σας τὰς ἱερὰς εἰκόνας, κατὰ τὸν τύπον τῶν τότε Βυζαντινῶν ζωγράφων. Τὰ μωσαϊκὰ τῆς Ῥώμης, τὰ ἐντελέστερα τῆς Φλωρεντίας καὶ ἡ ἔντεχνος συναρμογή ποικίλων μαρμάρων ἐπὶ τοῦ δαπέδου πολλῶν Ἰταλικῶν ἐκκλησιῶν, εἶναι διδάγματα τῶν τότε εἰς Ἰταλίαν προσκληθέντων Βυζαντινῶν καλλιτεχνῶν.

Ἄνω τῆς μεγάλης πύλης τοῦ ναοῦ τοῦ Μόντε Κασσίνου, εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς δευτέρας παρουσίας¹⁾, τὸ μόνον σχεδὸν λείψανον τῆς τέχνης τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος, τὸ ὁποῖον ἂν καὶ προφανῶς Βυζαντινὸν, κατὰ τὴν ἐνδυμασίαν τῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ τὰ ἱμάτια τῶν ἱερωμένων, ἔχει πλειοτέραν κίνησιν τῶν κοινῶν Βυζαντινῶν εἰκόνων. Ἡ εἰκὼν αὕτη, ὁμοία πολλῶν ἐτέρων σωζομένων μέχρι τῆς σήμερον ἐν ταῖς ἡμετέραις Ἑλληνικαῖς ἐκκλησίαις, εἶναι ἀναμφιβόλως ἔργον τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Ἰταλῶν μαθητῶν αὐτῶν.

Ἐν τῇ μονῇ τοῦ Μόντε Κασσίνου φυλάττεται σταυρὸς ἀργυροῦς, μετὰ χρυσίου μαργαριτῶν καὶ πολυτίμων λίθων, ἐγκλείων ἕτερον μικρότερον, φέροντα τεμάχιον τιμίου ξύλου. Ὁ σταυρὸς οὗτος φέρει τ' ἀκόλουθα γράμματα: «ξύλον τὸ λῦσαν τὴν φθορὰν τὴν ἐκ ξύλου, κοσμεῖ Ῥωμανὸς εὐπρεπῶς τῷ χρυσίῳ· Χριστῷ γὰρ αὐτῷ, κόσμος ὃν τὸ χρυσίον». Κατὰ τὰ χρονικὰ τῆς μονῆς ταύτης, εὐπατρίδης τις Ἀμαλφηνὸς ἐδωρήσατο τὸν σταυρὸν τοῦτον εἰς τὴν μονήν, ὅπου ἐγίνε καὶ μοναχός· ἀφῆρπασε δ' αὐτὸν ἀπὸ τοῦ παλάτιου τῆς Κ/πόλεως εἰς τὴν συνωμοσίαν κατὰ τοῦ Μιχαήλ τοῦ Παραπινάκη, ὅτε ἔλαβε τὸν θρόνον Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης τῷ 1078. Τὸ Βυζαντινὸν τοῦτο ἔργον, κατὰ τὸν Καραβίταν, φαίνεται ἔργον Ῥωμανοῦ τοῦ Δευτέρου.

Οἱ Ἀμαλφηνοὶ κατόχουν ἅπαντες ἐντὸς τῆς περιτετειχισμένης Κωνσταντινουπόλεως, ἐν τῇ αὐτῇ ἐνορίᾳ, ὑπ' ἀρχηγὸν ἴδιον καλούμενον πρόξενον, ἔχοντες καὶ ἐκκλησίαν²⁾.

Ἐν τῇ Βόρειο-ἀνατολικῇ πλευρᾷ τοῦ ὁρους Ἄθω, ἐπὶ τινος τερπνοῦ παραλίου ὑψώματος καλουμένου σήμερον Μορφονοῦ, σώζονται τὰ εῤεῖπια τῆς ἀρχαίας μονῆς τῶν Ἀμαλφηνῶν.

Τῆς μονῆς ταύτης κτίτωρ οἰκιστὴς καὶ νομοθέτης, εἶναι ὁ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Τζιμισκῆ (970) κτίσας καὶ κατοικίσας τὴν ἱερὰν τῆς Λαύρας μονήν, πατὴρ Ἀθανάσιος ὁ Τραπεζούντιος.

Τὴν φήμην τοῦ πολιστοῦ τούτου τοῦ ὁρους Ἄθω, πατρὸς Ἀθανασίου, ἀκούσαντες καὶ οἱ ἐν Ἰταλίᾳ Ἀμαλφηνοὶ ἦλθον ἐν Ἄθῳ, ὅπου κατόκισεν αὐτοὺς ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ κτισθείσῃ μονῇ, ἥτις ἐκ τούτων ἐκλήθη μονὴ τῶν Ἀμαλφηνῶν.

¹⁾ Caravita. Τόμ. Α'. σελ. 245. ²⁾ Questa chiesa è forse identica con la chiesa di Sant' Andrea, detta più tardi la chiesa principale degli Amalfitani in Constantinopoli, o con uno dei conventi, S. Salvatore, o S. Maria de Latina colà, che amendue appartenevano agli Amalfitani. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 7.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, ἦτον ἐν χρήσει ἡ Λατινικὴ γλῶσσα καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν ἀνωτέρω ὑπεγράφοντο Λατινιστί, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν Κωδίκων.

Ἐν τῇ μονῇ τῆς Λαύρας σώζονται δύο ἴσα τῶν χρυσοβούλλων τῆς μονῆς τῶν Ἀμαλφηνῶν, ἐκδοθέντων ὑπ' Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου. Τὰ χρυσόβουλλα ταῦτα διαλαμβάνουσι περὶ τινων χωρίων καὶ τόπων ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Σερρῶν κειμένων, ἀνηκόντων τῇ μονῇ ταύτῃ. Ἡ τῶν Ἀμαλφηνῶν μονὴ εἶχεν ἐν Κ/πόλει μετόχιον ὁμώνυμον, τῶν Ἀμαλφηνῶν καλούμενον ¹⁾).

Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Βενετῶν καὶ Πισαίων ἐν Βυζαντίῳ, τῶν ὁποίων τὴν ἱστορίαν ἀφηγοῦνται ἅπαντες οἱ Ἱταλοὶ ἱστορικοὶ, ἀναφαίνονται καὶ οἱ Γενουήνσιοι ²⁾, πλούσιοι ἔμποροι καὶ τολμηροὶ θαλασσοπόροι. Προσῆρχοντο δὲ πρὸ πολλοῦ εἰς Βυζάντιον μετὰ τῶν Πισαίων καὶ Βενετῶν χάριν ἐμπορίου· ἐπλήρωνον ὁμῶς τελωνιακὰ δέκα τοῖς ἑκατόν, ἐνῷ οἱ Πισαῖοι ἐπλήρωνον τέσσαρα τοῖς ἑκατόν καὶ οἱ Βενετοὶ ἦσαν παντὸς τέλους ἐλεύθεροι ³⁾. Μανουὴλ ὁ Κομνηνός, ἐπιθυμῶν ἵνα συμπαραλάβῃ βοηθοὺς τοὺς θαλασσινοὺς Ἱταλοὺς, κατὰ τῶν ἐν Σικελίᾳ Νορμάννων, ἀπέστειλεν εἰς Γένουαν, «Δημήτριόν τε τινὰ Μακρεμβολίτην» ⁴⁾, ἐπικυροῦντα ὅσα πρότερον ἀνήγγειλαν οἱ εἰς Ἱταλίαν προσταλέντες Παλαιολόγος καὶ Δούκας ⁵⁾, καὶ προτείναντα τῷ κοινῷ τῆς Γενούης σύμβασιν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὑπεσχέθη ὁ Μακρεμβολίτης ⁶⁾, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ θέλει εἰσακούσει τὰ παράπονα τῶν ἐν τῷ κράτει ἀδικηθέντων Γενουηνσίων καὶ ἰκανοποιήσῃ, κατὰ τὸ δίκαιον, τοὺς ἀδικηθέντας· πρὸς τούτοις εἰς οὐδὲν μέρος τοῦ κράτους νὰ μὴ δίδωσιν οἱ Γενουήνσιοι τέλος πλείοτερον τῶν Πισαίων. Ὁ αὐτοκράτωρ χαρίζει τῷ μὲν κοινῷ τῆς Γενούης κατ' ἔτος, ὑπέρπυρα πενταχόσια καὶ δύο βλατία, τῷ δὲ ἀρχιεπισκόπῳ ὑπέρπυρα ἐξήκοντα καὶ ἓν βλατίον. Δίδει δὲ πρὸς τούτοις ἔμβολον καὶ ἀποβάθραν ἐν Κ/πόλει, μετὰ τελωνείου καὶ τελωνιακῶν δικαιοματίων, καθὼς ἔχουσιν οἱ Πισαῖοι ⁷⁾. Ἐὰν ὁ Παλαιολόγος ἡ ὁ Σεβα-

¹⁾ Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ ἐν Ἀθῶν ἀποσταλέντος Πατριαρχικοῦ ἐπιτρόπου, κυρίου Ι. Α. Ἀριστοκλέους. ²⁾ Génes avait devancé Venise dans ses établissements commerciaux au Levant. Depping. Βιβλ. Α'. σελ. 203. Ὁ Χαλκοκονδύλης, σελ. 284, καλεῖ τοὺς Γενουηνσίους, Ἰανυτοὺς. Κοινῶς οἱ Βυζάντιοι ἐκάλουν αὐτοὺς Γενουίτας.

³⁾ Οἱ Γενουήνσιοι δὲν εἶχον ἕως τότε συνοικίαν ἰδίαν ἐν Κ/πόλει. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 29. «Μόνοι (δηλ. οἱ Βενετοὶ) τε τῶν ἀπάντων διὰ τοῦτο τὰς κατ' ἐμπορίαν δεκάτας οὐδενὶ Ῥωμαίων ἐξ ἐκείνου παρέσχοντο». Κίνναμος, σελ. 280. ⁴⁾ Κίνναμος, σελ. 67.

⁵⁾ Κίνναμος, σελ. 135, 136. Ἀρχήτερα, τῷ 1142, ὁ Καλοῖωάννης ἐδῶρσέ τινα προνομία εἰς τοὺς Γενουηνσίους. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 80. ⁶⁾ Ἐν τῷ Λατινικῷ κειμένῳ γράφεται Macropolites, εἰς τινα δὲ ἄλλα Ἱταλικά, Metropolitēs, Macrapolitūs. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 35 ἐν σημ. Macrampoliti. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 186. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 112. ⁷⁾ Embolum et Scalum et Ecclesiam ultra (γρ. inter) Constantinopolim, in loco qui dicitur Orca (γρ. orea) in loco bono et placā-

στὸς ¹⁾ ὑπεσχέθησαν ἤδη εἰς ὑμᾶς ἴδιον ἐμβολον καὶ ἰδίας ἀποβάθρας, ὁ ἡμέτερος αὐτοκράτωρ θέλει παραχωρήσει αὐτάς. «Ταῦτα ἐγένοντο ἐν τῇ πόλει Γενουῆ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγίου Λαυρεντίου, τῇ 12ῃ Δεκεμβρίου 1155» ²⁾).

Τὸ ἀκόλουθον ἐγγραφον εἶναι ἡ παραδοχὴ τῶν ἄνω συμφωνιῶν. «Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος . . . ἡμεῖς οἱ ἄρχοντες τῶν Γενουηνσίων μετὰ παντὸς τοῦ λαοῦ, ποιούμεν εἰρήνην μετὰ τοῦ Κυρίου Ἐμμανουὴλ αὐτοκράτορος Βυζαντίου Πορφυρογεννήτου Κομνηνοῦ καὶ μετὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, καὶ ὑποσχόμεθα ἐν ἀληθείᾳ, ὅτι δὲν θέλομεν βουλεύεσθαι, οὐδὲ συνεργάζεσθαι μετὰ τῶν ἡμετέρων ἢ ἀλλοτριῶν, ἵν' ἀπολέσῃ χώραν εἴτε τιμὴν, τὴν ὁποίαν νῦν ἔχει ἢ θέλει ἔχει . . . Ἄν τινες προσβάλωσιν ἢ πολιορκήσωσι τὰς γαίας αὐτῶν, οἱ ἐν ταῖς γαίαις αὐτῶν ἐνοικοῦντες Γενουήνσιοι, μετὰ πίστεως καὶ ἀνευ δόλου, νὰ ὑπερασπίζωσι καὶ προφυλάττωσι τὰς γαίας ταύτας, πρὸς τιμὴν τοῦ Κυρίου αὐτοκράτορος Ἐμμανουὴλ καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ.»

«Οἱ ζημιώσαντες τὸν αὐτοκράτορα ἢ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ ἵνα τιμωρῶνται, καθὼς τιμωροῦνται οἱ Πισαῖοι. Ἄν Γενουήνσιος εἰς τὸ ἐξῆς ζημιώσῃ τὸ κράτος ἢ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, οἱ ἄρχοντες τῆς Γενουῆς ὑπόσχονται ἵνα πράξωσιν ὅ, τι ἀπαιτεῖ ἡ δίκαιος ὕλη. Τὰ ἄνω γεγραμμένα, ἐν πλήρει βουλῇ οἱ ἄρχοντες τῶν Γενουηνσίων ἐνόρκως ὑπεσχέθησαν νὰ φυλάττωσι.»

Δύω ἔτη μετὰ ταῦτα, κατὰ τὸν Ἰταλὸν ἱστορικὸν Κάφφαρον, ἐπεμψαν οἱ Γενουήνσιοι εἰς Κ/πολιν πρεσβευτὴν ³⁾, τὸν Ἀμίχον δὲ Μούρταν, ἵνα αἰτήσῃ τὸν ἐμβολον καὶ τὰς ἀποβάθρας καὶ μάθῃ τὰ προνόμια τὰ προδωρηθέντα εἰς τοὺς Πισαίους. Κατὰ τὴν ἐγγραφον μετὰ τοῦ Μούρτα σύμβασιν, δίδει ἡ βασιλεία ⁴⁾ ἐμβολον, σκάλαν καὶ ἐκκλησίαν ἐντὸς τῆς μεγαλοπόλεως. Μετὰ τὴν ἀπαριθμῶσιν τῶν καλουμένων σολεμνίων ⁵⁾, «διορίζεται κομμερκεύεσθαι αὐτοὺς οὕτως,

bili. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 23 ἐν σημ. — Ἡ πύλη τοῦ Νεωρίου, νῦν Βαχτζέ-καπουσοῦ, ἐκαλεῖτο καὶ ὠραία Κ/πολις, Πατρ. σελ. 17. «ἀπὸ μέρους τῆς πύλης τῆς πόλεως τῆς καλουμένης ὠραίας εἰς τὸ τοῦ Γαλατᾶ μέρος.» Δούκας. Κεφ. 38. Τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 35 λέγει, «ἐμβολον καὶ σκάλαν καὶ ἐκκλησίαν ἐντὸς τῆς μεγαλοπόλεως.» Ὁ Sauli μεταφράζει· al di là di C/poli. Πρβ. καὶ τὸν Miltitz. Βιβλ. Β'. σελ. 84. ἐν σημ. ¹⁾ Το Λατ. κείμενον λέγει· Si vero Paleologus vel subitus ὁρθῶς γράφει Σεβαστὸς, ὁ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 35. ²⁾ Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 484. Τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ χρυσοβούλλου τούτου ἀπωλέσθη. ³⁾ Ὁ Κίναμος καλεῖ τοὺς Γενουηνσίους Λομπάρδους. σελ. 10. «Λιγούρων ἱππέων, οὓς Λομπάρδους ἡμῖν ὀνομάζουσιν ἄνθρωποι.» σελ. 282. ⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 35. ⁵⁾ Λέξις Λατινικὴ συνήθης παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, σημαίνουσα τὰ δῶρα τῶν αὐτοκρατόρων πρὸς τὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας, κοινὴ εἰς τὰ χρυσόβουλλα ταῦτα. Solenne, Solemne, ἑορτὴ κατ' ἔτος τελουμένη, ἑπετηρὶς, δῶρον κατ' ἔτος διδόμενον. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τῷ Λατινικῷ τοῦ Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 186, γράφεται pro sollempniis. «Σολέμνιος, ἡ παρὰ βασιλείῳ ἀναφαίρετος δω-

ἤγουν, ἐν μὲν τῇ μεγαλοπόλει, εἰς τὰ ἑκατὸν τέσσαρα, ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς χώραις τῆς Ῥωμανίας, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ Λατῖνοι, οἱ δίδοντες κομμέρχια· ὀφείλουσι δὲ φυλάσσεσθαι οἱ Γενοῦῖται καὶ τὰ πράγματα αὐτῶν σῶα, ἐν πάσαις ταῖς χώραις τῆς βασιλείας μου . . . ἵνα δὲ ἔχωσιν ἐπ' ἀδείας τὰ Γενοῦῖτικά πλοῖα πραγματεύεσθαι ἐν πάσαις ταῖς ὁπουδῆποτε χώραις τῆς βασιλείας μου, ἀνευ τῆς Ῥωσσίας καὶ τῶν Ματράχων¹⁾, εἰ μὴ ἴσως ῥητῶς ἔστιν, ὅτι καὶ τοῦτο ἐχχωρηθῇ τούτοις παρὰ τῆς βασιλείας μου.»

Οἱ περὶ ναυαγούντων Γενουηνσίων πλοίων λόγοι τοῦ βασιλέως ἐν τούτῳ καὶ ἐτέρῳ τῶν Πισαίων χρυσοβούλλῳ, ἐπέσυραν τὴν προσοχὴν τῶν ἀλλοδαπῶν συγγραφέων. «Καὶ ἐὰν πλοῖον Γενοῦῖτικόν ἀφ' οἰουδήτινος τόπου ἐρχόμενον εἰς Ῥωμανίαν κινδυνεύσῃ, καὶ συμβῇ τινὰ τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων ἀφαιρεθῆναι ὑπὸ τινων, ἵνα γίνηται πρὸς ταῦτα τῆς βασιλείας μου ἐκδίκησις καὶ ἐπανάσωσις τῶν τοιούτων πραγμάτων.» Λέγει ὁ Νικήτας²⁾, ὅτι συνθήβια τῶν Ῥωμαίων ἦτον ἀνέκαθεν, ν' ἀρπάζωσιν ἀτιμωρητὶ τὰ ἐμπορεύματα καὶ λείψανα τῶν ναυαγούντων πλοίων. Πρῶτος ὁ Ἀνδρόνικος ὁ τύραννος ἀπηγόρευσε διὰ νόμου τὴν τοιαύτην ἀρπαγὴν³⁾. Ταῦτα προσεπιμαρτυρεῖ τὸ παρὸν χρυσοβούλλον. Τὰ τελευταῖα γραφόμενα τοῦ χρυσοβούλλου ἀποβλέπουσι τὴν ἐν τῷ κράτει πολιτείαν τῶν Γενουηνσίων· «εἰ δ' ἴσως συμβῇ πταῖσαι τινας Γενοῦῖτας, ὅπωςδῆποτε, οὐκ ὀφείλουσι κρίνεσθαι παρὰ τινος ἐτέρου ἀλλογενοῦς, εἰ μὴ παρὰ τῆς αὐτῆς τῆς βασιλείας μου, προκαθημένων δηλονότι Ῥωμαίων, συγγενῶν ἢ καὶ ἀνθρώπων τῆς βασιλείας μου· καὶ ἵνα μὴ κατέχηται εἰς φυλακὴν ὁ πταίσας πρὸ κρίσεως, εἴπερ δίδωσιν ἐγγυητὴν· εἰ δὲ μὴ δίδωσιν ἐγγυητὴν, ἵνα κατέχηται μὲν εἰς φυλακὴν, ἐκβάλληται δὲ καὶ κρίνεται, μέχρις ἂν γίνηται ἀπόφασις ἐπ' αὐτῷ· σὺν τούτοις ἵνα ἀποστέλληται μετὰ παραδρομὴν πέντε ἐνιαυτῶν, βεστιαρίτης τῆς βασιλείας μου, εἰς ἐκδίκησιν τῶν Γενοῦῖτῶν, κἂν οἱ τοιοῦτοι ἐγκαλῶσι τῇ βασιλείᾳ μου.» Τὸ κοινὸν τῆς Γενούης παρακαλεῖ νὰ ᾔναι ὁ ἐμβολὸς καὶ αἱ ἀπο-

ρεὰ διδομένη ταῖς ἐκκλησίαις· «σολέμνιον, σὺνήθε· τὸ διδόμενον πειδευταῖς, ἱατροῖς καὶ τοῖς ὁμοίοις.» M. Glos. ἐν λέξει σολέμνιος. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 433· «λόγῳ σολεμνίου, νομίσματα δάδεκα.» Σίθπ Mss. Βιβλιοθήκη. Τόμ. Α'. σελ. 65. ¹⁾ Son tentato di leggere Meotica. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 24, ἐν σημ. Εἰς τὴν πόλιν τούτην κατεχομένην ὑπὸ βερβάρων δὲν προσωρμίζοντο τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα. Εἰς τὸ Λατινικὸν κείμενον τοῦ χρυσοβούλλου τούτου, δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 192, γράφεται Matica. ²⁾ Σελ. 423, 427. ³⁾ Questo per avventura è il più antico patto dove si deroghi al barbaro diritto di naufragio. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 24, ἐν σημ. Ὁ συγγραφεὺς ἀγνοεῖ τὰς προγενεστέρους διατάξεις τοῦ Ἀνδρόνικου. Può essere una prova di più per dimostrare che l'Europa va debitrice ai Greci e al commercio, non solamente del rinascimento delle lettere, ma eziandio degli ordini civili. Πρβ. Depping. Τόμ. Β'. σελ. 15.

βάθραι ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, εἰς τόπον μέσον τῆς συνοικίας τῶν Βενετῶν καὶ τοῦ παλατίου τοῦ δεσπότη Ἀγγέλου¹⁾. ἂν τοῦτο ἀδύνατον, νὰ αἰτήσῃ τὸν τόπον τὸν καλούμενον τρυπητὸν²⁾. Ἄν ὁμῶς καὶ τόπος κατάλληλος δὲν εὑρίσκειται ἐντὸς τῆς πόλεως, νὰ αἰτήσῃ τόπον πέραν τοῦ λιμένος, ἐν Γαλατᾷ.

Πότε οἱ Γενουήνσιοι κατὰ πρῶτον κατώκησαν τὴν συνοικίαν αὐτῶν ἐν Κ/πόλει, ἀγνοοῦμεν. Τοῦτο μόνον γινώσκουμεν, ὅτι τῷ 1162, πέντε ἔτη μετὰ τὴν εἰς Κ/πολιν ἀποστολὴν τοῦ ἄνω μνημονευομένου Μούρτα, οἱ Πισαῖοι προσέβαλον τὴν συνοικίαν τῶν Γενουηνσίων, συγκειμένην ἐκ τριακοσίων περίπου ἀνθρώπων. Τὴν ἐπιούσαν ἀπεδίωξαν τοὺς Γενουηνσίους καὶ ἤρπασαν καὶ τριάκοντα χιλιάδας ὑπερπύρων. Οἱ ἐν Γενούῃ ἐτιμώρησαν τοὺς Πισαίους ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν. Μόνος ὁ Ἰταλὸς ἱστορικὸς Κάφφαρος ἀναφέρει τὰ συμβάντα ταῦτα³⁾. Ἡ ἐγκατάστασις τῶν Γενουηνσίων ἐν Βυζαντίῳ πιθανὸν ἐγένετο τῷ 1158, διότι οὐδένα λόγον εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ ν' ἀρνηθῇ τὰ διὰ τοῦ Μακρεμβολίτου ὑποσχεθέντα⁴⁾.

Τῷ 1160 οἱ Γενουήνσιοι ἐπεμψαν ἐκ νέου καὶ ἕτερον πρεσβευτὴν, τὸν Ἑρρίκον Γουέρκιον⁵⁾.

Ὅταν ὁ Μούρτας ἐπανῆλθεν εἰς Γένουαν, ἀνέγνω εἰς ἐπήκοον τῆς κοινότητος, ἐκτενεστέρον ἐγγραφον, τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι παρεδέχθη ἡ κοινότης. «Ἐγὼ ὁ Ἀμίκος δὲ Μούρτας, πρέσβυς τῆς Γενούης, ὑπόσχομαι τὸν Κύριον Ἑμμανουὴλ αὐτοκράτορα Κ/πόλεως, Πορφυρογέννητον Κομνηνὸν καὶ τοὺς κληρονόμους καὶ διαδόχους αὐτοῦ καὶ τὸν μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορα, ὅτι ἡμεῖς οὐδέποτε, εἴτε ἐν λόγῳ, εἴτε ἐν ἔργῳ, εἴτε διὰ ἐστεμμένων ἢ μὴ ἐστεμμένων, θέλομεν

¹⁾ Ὁ Heyd, Τόμ. Α', σελ. 37, ἐν σημ. λέγει· la casa della famiglia Angelo secondo Niceta, 444, si trovava accanto al convento della Periblepte. Λέγει ὁ Νικήτας· «οὐκοῦν εἰς τὴν οἰκίαν Ἰσαακίου παραγενόμενος, ἐγγυὸς οὖσαν τῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτου» ἀλλ' ἡ ἐδῶ μνημονευομένη οἰκία οὐδόλως εἶναι ἡ οἰκία τοῦ δεσπότη Ἀγγέλου. Εἰς τὸ χρυσόβουλλον τὸ δοθὲν εἰς τοὺς Πισαίους, ἀναφέρεται μαγκυπικὸν ἐργαστήριον τῆς Περιβλέπτου, δηλ. μετόχιον· τοῦτο πιθανὸν ἐπλάνησε τὸν Heyd. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 49. «Τὰ οἰκήματα τῆς Περιβλέπτου.» Ἰδ. σελ. 52. ²⁾ Perforum, ὁ τόπος οὗτος, λέγει ὁ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 37, ἐν σημ. εἶναι πιθανώτατα, il lapis perforatus ὁ τρυπητὸς λίθος ὁ ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ Νικήτα, σελ. 749, 742. «Τῷ Κοσμιδίῳ ἐφίστανται... περὶ τὴν ἐκεῖ που γέφυραν καὶ τὸν λεγόμενον τρυπητὸν λίθον» ἡ γέφυρα αὕτη ἦτο πλησιέστατα τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν καὶ ὄχι alla parte estrema del corno d'oro nell'imboccatura delle acque dolci in esso. Περὶ τῆς γεφύρας ταύτης, θέλω λαλῆσαι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ὑπὸ τῶν Δατίνων ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως. Ὁ τρυπητὸς λίθος εἶναι ἡ παραλία πρὸς δυσμὰς τῆς πόλεως Ἀϊδασαρή. ³⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 54.

⁴⁾ Λέγει ὁ Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. 40, ὅτι τῷ 1155, παρεχώρησεν ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς τοῖς Γενουηνσίοις, τὰ αὐτὰ ἐμπορικὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα πρὸ πολυλοῦ εἶχε παραχωρήσει τοῖς Πισαίοις. ⁵⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 38 ἐν σημ.

πράξει τι, διὰ τοῦ ὁποίου ν' ἀπολέσωσι ὁ Κύριος Ἐμμανουήλ ὁ ἀγιώτατος αὐτοκράτωρ καὶ οἱ αὐτοῦ διάδοχοι, χώραν ἢ τιμὴν, τὴν ὁποίαν νῦν ἔχουσιν ἢ θέλουσιν ἔχει, ἐξαιρουμένων τῶν ἡμετέρων κτημάτων τῆς Συρίας. Οἱ πρόξενοι τῆς Γενούης ἐν καλῇ πίστει νὰ πράττωσι κατὰ τῶν κακούργων ὅ,τι ἀπαιτεῖ ἡ δικαιοσύνη, ἅμα καταμηνυθῶσιν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὑπόσχομαι, ὅτι θέλομεν περιποιεῖσθαι τοὺς πρέσβεις αὐτοῦ τοὺς ἀποστελλομένους εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν, καὶ ἂν ποτε σόλος ἑκατὸν τριήρων προσβάλλῃ ἢ πολιορκήσῃ τὰς γαίας τοῦ κράτους, οἱ ἐν τῷ κράτει ἐνοικοῦντες Γενουήνσιοι, νὰ ἐπιβαίνωσιν ἐπὶ τῶν τριήρων τοῦ αὐτοκράτορος, μὲ τὸν συνήθη μισθὸν τῶν Λατίνων ναυτῶν, καὶ ὑπάγωσι κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου καὶ συμπληρώσωσιν αὐτόν, ἐκτὸς εἰχσιν ἀνδρῶν ἀναγκαίων πρὸς προφύλαξιν τῶν ἰδίων πλοίων. Ταῦτα ἅπαντα οἱ πρόξενοι καὶ ὁ λαὸς τῆς Γενούης ἐνόρκως ὑπεσχέθησαν νὰ τηρῶσι. Λέγω προσέτι, ὅτι ὅσῳ ὁ αὐτοκράτωρ θέλει τηρεῖ τὴν σύμβασιν ταύτην πρὸς τοὺς Γενουησίους, τόσῳ θέλousι τηρεῖ ταύτην καὶ οἱ Γενουήνσιοι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα»¹⁾.

Ταῦτα τὰ εἰς τοὺς Γενουησίους διδόμενα προνόμια, καθὼς καὶ τὰ εἰς τοὺς Βενετοὺς καὶ πολίτας τοῦ Ἀγκῶνος, προσεπιμαρτυροῦσι τὰ περὶ τοῦ Μανουήλ Κομνηνοῦ γραφόμενα τοῦ Νικήτα Χωνειάτου²⁾. «ἀμέλει Βενετίαν καὶ Γένουαν Πίσαν τε καὶ τὸν Ἀγκῶνα, καὶ ὅσα παρὰ θάλατταν ἔθνη ἕτερα διακέχυται, φίλια Ῥωμαίοις ἐτίθει κατεμπεδῶν ὄρκοις, καὶ παντοδαπαῖς φιλοφροσύναις ὑποποιούμενος, καὶ καταγωγαῖς αὐτὰ δεξιούμενος ἐν τῇ ἀρχούσῃ τῶν πόλεων.»

Ἐκτὸς τούτων εἰς πλείστας ἄλλας Ἰταλιώτιδας πόλεις, εἶχεν ὁ Ἐμμανουήλ φίλους καὶ πιστοὺς καὶ τὴν εὖνοιαν αὐτῶν ἀπέκτα σπαταλῶν τὰ δημόσια χρήματα... «Τὰ δὲ πλείστα ταῖς τῶν ἐθνῶν μεταγγιζόμενα πανσπερμίαις, καὶ μάλιστα ταῖς Λατινικαῖς ἐκρέοντα ὀμηγύρεσι»³⁾. Κατὰ τῆς σπατάλης ταύτης συνεχῶς ἐγγόγγυζον οἱ ὑπῆκοι, λοιδοροῦντες τὸν Ἐμμανουήλ καὶ ἀποστρεφόμενοι τοὺς ἐν Κ/πόλει ἐνοικοῦντας Ἰταλοὺς, χαίροντας πλείονα αὐτῶν προνόμια, ταχύτερον πλουτοῦντας καὶ ἀλαζονευομένους⁴⁾. Τὰ χρήματα τὰ δημόσια δωρούμενα εἰς ξένους, χάριν τῆς ἐκτάσεως τοῦ κράτους ἢ μᾶλλον τῆς ἀκορέστου φιλοδοξίας τοῦ Ἐμμανουήλ⁵⁾, ἐβάρυνον τὸν φορολογούμενον λαὸν μὴ

¹⁾ Φαίνεται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ὑπεσχέθη ν' ἀποζημιώσῃ τινὰς ζημίας τῶν Γενουησίων, τὰς ὁποίας δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀποτίσει κατὰ τὸ 1475. Sauli. Βιβλ. Β'. σελ. 185. quod Amico de Murta, hanc perditam imperialis celsitudo, restituere promisit.

²⁾ Σελ. 260. ³⁾ Ἰδ. σελ. 266. ⁴⁾ «Καὶ τὸ ἀσυμμέτρως ἐντεῦθεν πλουτεῖν ταχὺ εἰς ἀλαζονείαν αὐτοὺς ἤρην» (δηλ. τοὺς Βενετούς). Κίνναμος, σελ. 284. Ἡ Ναύπακτος τῷ 1285 ἀπεσπάσθη ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, «ὑπὸ τῶν ἀλαζόνων καὶ ἀγερῶχων τούτων καὶ πλεονεκτῶν Ἰταλῶν». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 469. Ι. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 189.

⁵⁾ (Manuel) jam conceperat malum in corde suo contra Venetos, videns eos divitiis abundare. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 44, ἐν σημ.

ἐννοοῦντα τὰς βουλὰς τοῦ βασιλέως. Ὡνείδιζαν δὲ αὐτόν, μὴ ἀρκοῦμενον εἰς τοσαῦτα πρὸς τοὺς ἀλλοθρήσκους δωρήματα, ἀλλ' ἔχοντα προσέτι καὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις, «ἐτερογλώττους ὑποδαρβαρίζοντας ὑπηρέτας» ¹⁾).

Χρόνους τινὰς μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Γενουηναίων ἐν Κ/πόλει, περὶ τὸ 1171, οἱ Βενετοὶ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κιννάμου, ἐλεηλάτησαν τὰ κτήματα τῶν Γενουηναίων. Κατὰ τὴν γνώμην δὲ τοῦ Heyd ²⁾, ἦτο τέχνασμα τοῦ Ἐμμανουήλ, ζητοῦντος νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Βενετούς, τοὺς ὁποίους κατηγόρησεν ὡς πρωταιτίους τῆς φθορᾶς καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἔρριψεν εἰς τὰς φυλακὰς τῆς πόλεως. Ἐνεκα τῆς ἀπώλειας τοσούτωνπραγματειῶν καὶ τῶν δεινῶν παθημάτων τῶν Βενετῶν εἰς τὰς φυλακὰς, ἀνεφύησαν ἀκολούθως μακροχρόνιοι ἔριδες μεταξὺ Βενετίας καὶ Βυζαντίου. Οἱ Βενετοὶ μετὰ στόλου πολυαρίθμου, λεηλατήσαντες τὰς ἀφρουρήτους νήσους τοῦ Ἰονίου κόλπου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἀνέλαβον μετὰ τινα χρόνον τὰ ἐν Κ/πόλει κτήματα αὐτῶν καὶ χρηματικὴν ἀποζημίωσιν. Ἄν οἱ Βενετοὶ ἦσαν ἀληθῶς οἱ ζημιώσαντες τοὺς Γενουησίους, οὗτοι ἤθελον αἰτήσῃ ἀποζημίωσιν διὰ τὴν ἀπώλειαν ταύτην ἀπὸ τὸν λατινοφρονοῦντα Ἐμμανουήλ, διὰ τοῦ εἰς Βυζάντιον σταλέντος πρέσβεως Γρημάδου, τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1175.

Τὸ ἐγγραφον τῶν πρέσβων τούτων, δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σάουλη ³⁾, ἐμπεριέχει τὰς διαταγὰς τῆς κοινότητος τῆς Γενούης, προσέτι δὲ πάμπολλα ἀφορῶντα τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν. Ἐνεκα τούτου μεταγλωττίζω τινὰ μέρη αὐτοῦ.

«Φροντίσατε ἐπιμελῶς ν' αὐξήσητε καὶ μεγεθύνητε τὸν ἔμβολον καὶ τὴν ἀποθάβραν, καὶ νὰ ἔχητε τὴν ἐκεῖσε ἐκκλησίαν καὶ τὰς οἰκίας μέχρι θαλάσσης, καὶ προσέτι ἑτέραν ἀποθάβραν καὶ ὅσα μείζονα καὶ πλείονα, Θεοῦ βοηθοῦντος, δύνασθε ν' ἀποκτήσητε.

«Ἀπὸ τῆς συμβάσεως μετὰ τοῦ Δημητρίου Μακρεμβολίτου, παρῆλθον 19 ἔτη, δικαιοῦμεθα ὅθεν νὰ λάβωμεν δι' ἕκαστον ἔτος ὑπέρπυρα ἐξήκοντα διὰ τὸν ἡμέτερον ἀρχιεπίσκοπον, καὶ δύο βλατία μεταξωτὰ διὰ τὴν ἡμετέραν κοινότητα, καὶ ἐν βλατίῳ διὰ τὸν αὐτὸν ἀρχιεπίσκοπον, τῶν ὁποίων βλατίων τὴν τιμὴν θέτομεν εἰς ὑπέρπυρα ἑκατὸν δι' ἕκαστον λοιπὸν ἔτος ὑπέρπυρα ἑκατὸν ἐξήκοντα, καὶ διὰ δεκαεννέα ἔτη τρεῖς χιλιάδας καὶ τεσσαράκοντα, τῶν ὁποίων τὰ μὲν χίλια ἑπτακόσια ἐξήκοντα τρία, εἶναι διὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπον, τὰ δὲ χίλια διακόσια ἐβδομήκοντα ἑπτὰ, διὰ τὴν κοινότητα ⁴⁾).

¹⁾ Νικ. Χων. σελ. 266. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 54. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 40. ³⁾ Τόμ. Β'. σελ. 183. ⁴⁾ Ἐκ τούτου μανθάνομεν ὅτι τρία βλατία ἐτιμῶντο 100 ὑπέρπυρα Βυζαντινὰ. Τὸ ὑπέρπυρον ἦτο νόμισμα χρυσοῦν, ἀξίας περίπου φράγκων 10—12. Ἡ ἀξία τοῦ χρυσοῦ τότε ἦτο πεντάκις μεγαλητέρα τῆς σημερινῆς· ὅθεν τὰ τρία ἰσοδυναμοῦσι μὲ σημερινὰ φρ. 1200 καὶ ἕκαστον βλατίον φρ. 400. «Ἡ ὀρθὴ γραφὴ εἶναι ὑπέρπυρα, ἀπὸ τὸ πυρρὸς, τὸ ὅποιον σημαίνει τὸ φυσικὸν χρῶμα τοῦ χρυσοῦ, μάλιστα ὅταν ᾖναι εἰς ἄκρον καθαρὸν.»

«Ὅτι ἄνευ γείρωμεν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου, αἰτήσατε ἀπὸ τὸν Ἅγιον αὐτοκράτορα τὰς ἐννέα χιλιάδας καὶ πενταχόσια ὑπέρπυρα, καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὅ,τι ἐγκρίνει, μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ ἔργου. Πρὸς τούτοις φροντίσατε νὰ λάβητε τὰ κατ' ἔτος ὀφειλόμενα πενταχόσια ὑπέρπυρα καὶ τὴν ἀξίαν τῶν δύο βλατίων, ἄνευ δόλου.

«Αἰτήσατε ἐπιμελῶς νὰ λάβητε ἀμοιβὴν δι' ὅσας ζημίας ὑπέφεραν οἱ ἡμέτεροι συμπολίται εἰς τὸν ἐμβολὸν τοῦ Σταυροῦ¹⁾, καθὼς εἶναι σεσημειωμένοι εἰς τοὺς ἰσολογισμοὺς τοῦ κράτους, διότι ἀλόγως καὶ ἀδίκως ὑπέφεραν ζημίαν οἱ πολῖται ἡμῶν, οἱ ἐνδιαιτῶμενοι ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ πόλει τῆς Κ/πόλεως, ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ τὰς πτέρυγας τοῦ αὐτοκράτορος· τὸν ἐμβολὸν τῆς Κωπαρέας²⁾ ἀφαιρεθέντα νὰ αἰτήσητε.

«Τὴν ζημίαν τῶν πλοίων τῶν ἡμετέρων πολιτῶν, πυρποληθέντων ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἐν Ἀλμυρῷ, ὅταν ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης ἐμάχοντο χάριν τοῦ αὐτοκράτορος, νὰ αἰτήσητε.

«Δι' ὅλας τὰς ζημίας τὰς γενομένας ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς συμβάσεως τοῦ Δημητρίου Μακρεμβολίτου, αἰτήσατε ἀμοιβὴν ἀρμόζουσαν εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς Γενούης.

«Περὶ δὲ τῶν ζημιῶν τῶν γενομένων πρὸ τῆς συμβάσεως τοῦ Δημητρίου, φροντίσατε καὶ μοχθήσατε ἐν καλῇ πίστει, ἵν' ἀποκτήσητε ὅ,τι δύνασθε ἀπὸ τοῦ ἔλεος τοῦ αὐτοκράτορος.»

Τὸ ἐγγράφον τοῦτο μνημονεύει καὶ ἑτέρας ζημίας τῶν Γενουηνσίων, διὰ τὰς ὁποίας ἐμελλεν ὁ πρέσβυς νὰ αἰτήσῃ ἀμοιβήν. Ὁ ὅρκος τοῦ Γρημάλδου ἐνώ-

Κορ. Ἀτακτα. Τόμ. Α'. σελ. 49. Ἀναφέρονται εἰς τὰ Πατριαρχικὰ ἐγγράφα τ' ἀκόλουθα. «Ἵπέρπυρα πολιτευόμενα.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 375, 434, 437. Γ'. σελ. 406, 446. «ὑπ. πολιτευόμενα ἐκ χαράγματος.» Β'. σελ. 394, 444. «ὑπ. χρυσᾶ.» Β'. σελ. 504. «ὑπ. κτασσιστά.» Β'. σελ. 558. «ὑπ. ἐξάγια.» Δ'. σελ. 256. Μ. Glos. λέξις ἐξάγιον καὶ ὑπέρπυρον. «ὑπ. τρικέφαλα.» Δ'. σελ. 320. «Ἐπὶ τιμήματι ὑπερπύρων εὐστάθμων τετρακισχιλίων. Α'. σελ. 342. ¹⁾ De Embolo de Sancta cruce. Ἰδ. σελ. 184. Ὁ ἐμβολὸς οὗτος καὶ ὁ μετ' ὀλίγον καλούμενος τῆς Κωπαρέας ἦσαν εἰκάζω, μέρη τοῦ αὐτοῦ ἐμβόλου.

²⁾ Ὁ ἐμβολὸς οὕτως ἐκαλεῖτο, διότι ἐδῶ εἰργάζοντο τὰ κωπία. Εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου, τῷ 1202 (Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 49), ἀπαντῶμεν «τὰ κατώγεα εἰς κωπαρικὸν ἐργαστήριον» «οἰκημα ἀνώγειον εἰς κωπαρικὸν ἐργαστήριον» «τοῦ βῆθοντος κωπαρικοῦ οἰκήματος» «κατώγεα εἰς κωπαρικά ἐργαστήρια.» Πρβ. καὶ τὸν Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 60 ἐν σημ. Εἰς τὸν τόπον τοῦτον σήμερον κωπία δὲν ἐργάζονται. Πιθανὸν μετὰ τῶν Γενουηνσίων μετέβησαν οἱ τούτων ἐργάται εἰς Γαλατᾶν, ὅπου εὐρίσκονται μέχρι σήμερον «κωπαρίων εἰκοσι.» Φραντζῆς, σελ. 103. Μνημονεύεται ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις ἐνορία Ψαθάρια, πιθανὸν ἀπὸ τὰς ἐκεῖ πωλουμένας ψιάθους. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 393, σήμερον καλεῖται Χασηρτζηλάρ.

πιον τῶν ἀρχόντων τῆς Γενούης ἐγίνε τὴν 8ην Δεκεμβρίου 1174¹⁾, ὥστε ἐφθάσεν εἰς Κ/πολιν τὸ ἔαρ τοῦ 1175.

Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου μαθάνομεν, ὅτι ὁ Ἐμμανουὴλ μετὰ παρέλευσιν 19 ἐτῶν δὲν εἶχεν ἐκτελέσει τὰ πρὸ τοσούτων ἐνιαυτῶν ὑποσχεθέντα. Ὁ Ἐμμανουὴλ ἐπεμψεν εἰς Γένουαν τρεῖς πρέσβεις μετὰ χρημάτων, ἀλλ' ἡ Γένουα, διὰ λόγους εἰς ἡμᾶς ἀγνώστους, ἀπέρριψεν αὐτά²⁾.

Ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Βυζαντίῳ Γενουηνσίων καὶ τῶν ἄλλων Ἰταλῶν, ἀν πρότερον δὲν ὀρίσωμεν τὸν τόπον ἢ τοὺς τόπους, ὅπου ἅπαντες συγκατώκουν. Οὐδέποτε συνεχωροῦντο οἱ ξένοι νὰ συγκατοιχώσι μετὰ τῶν Βυζαντίων· ἀφορίζονται τόποι ἐκάστη τούτων φυλῇ εἴτε ἐντὸς πόλεων εἴτε ἐκτὸς³⁾.

Ὁ πολυμαθὴς Heyd⁴⁾, ὁ ἱστορήσας πρὸ μικροῦ τὰς ἐμπορικὰς ἀποικίας πάντων τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἰταλῶν, λαλῶν περὶ τοῦ ἐμβόλου τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Κωπαρέας, ἀνήκοντος εἰς τοὺς Γενουηνσίους, λέγει· «Ἐνεκα τῆς ἀτελοῦς ἡμῶν γνώσεως τῆς τοπογραφίας τῆς Κ/πόλεως κατὰ τὸν μεσαιῶνα, δὲν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν, ποῦ ἦσαν αἱ κατοικίαι τῶν Γενουηνσίων. Μολονότι εἰς τὰ χρυσόβουλλα μνημονεύονται ὀνόματα δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν τόπων ἐν Κ/πόλει, ἀνηκόντων εἰς τὰς συνοικίας τῶν Βενετῶν, Πισαίων καὶ Γενουηνσίων, ἐντὸς ἡ πλησίον τῶν ὀρίων αὐτῶν, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ καταδειξώμεν ὥς ἐγγιστα τὴν θέσιν τῶν συνοικιῶν⁵⁾.

Περὶ τούτων ὄλων θέλω λαλήσει μετ' ὀλίγον, ὅταν ἐξετάσωμεν τὰ καλούμενα χρυσόβουλλα τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ὀρίζοντα τὰς συνοικίας καὶ τὰ ὅρια αὐτῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ λατινοφρονοῦντος Ἐμμανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, τῷ 1180, ἡ χήρα αὐτοῦ καὶ ὁ εὐνοοῦμενος αὐτῆς Ἀλέξιος, ἐπέσυραν διὰ τῆς ἀφρονος

¹⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 55. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 188. ²⁾ Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 188. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 203. Σύνταγμα Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. Ε'. σελ. 445. ⁴⁾ Τόμ. Α'. σελ. 40. ⁵⁾ Anche solo approssivamente. Ἰδ. σελ. 60. Ἀκολουθῶς, σελ. 108, λαλῶν περὶ τῶν Βενετῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν λέγει· Ma non siamo meglio informati intorno al possesso dei Veneziani in Constantinopoli, nell'epoca del dominio Latino, di quello che lo siamo per il tempo anteriore. —Malheureusement, les passions politiques ou religieuses, le feu, et surtout cette indifférence affectée de part et d'autre pour les dissidents et leurs établissements religieux, n'ont laissé que peu ou point de traces, sur les localités occupées par les Latins dans la ville de Constantinople, et rendent ainsi plus que difficile, toute recherche tendant à en déterminer l'emplacement. Histoire de l'Église Latine de Constantinople, ὑπὸ τοῦ M. Belin. Paris. 1872, σελ. 3. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 84.

διοικήσεως τῶν πραγμάτων τὴν ἐχθραν τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ, βλέποντος τὴν αὐτὴν φιλοφροσύνην, τὴν ὁποίαν καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ἐδείκνυε πρὸς τοὺς Λατίνους ὁ Ἐμμανουήλ. Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἀναμιμνήσκονται τοῦ κατὰ τῶν Λατίνων σφοδροῦ μίσους τοῦ λαοῦ καὶ πικρότατα κατὰ τῶν Λατίνων καταβοῶσιν¹⁾. Οὐχὶ μόνον κατῴκουν οἱ Ἱταλοὶ τὰς ἐμπορικωτάτας παραλίας τῆς Κ/πόλεως, ἀλλὰ προὔτιμῶντο τῶν ἰδίων Κωνσταντινουπολιτῶν, χαίροντες πλείονα αὐτῶν προνόμια καὶ τινας, καθὼς οἱ Βενετοὶ, παντελῆ ἀτέλειαν²⁾. Πιθανὸν ὁ λαὸς ἐφθόνει τὴν πολυτέλειαν, τὰ πλούτη καὶ τὰ βαρύτιμα αὐτῶν ἐμπορεύματα, συσσωρευόμενα εἰς τὰς ἐκτενεῖς αὐτῶν ἀποθήκας.

Οἱ Βυζάντιοι ἀποστρεφόμενοι τὸν Ἀλέξιον καὶ βλέποντες αὐτὸν ὁσημέραι χαριζόμενον εἰς τοὺς Λατίνους, ἐμήνυσαν τὸν τύραννον Ἀνδρόνικον ἵνα ἔλθῃ εἰς Κ/πολιν, ἐξώσῃ τὴν χήραν καὶ τὸν εὐνοούμενον πρωτοσεβαστὸν Ἀλέξιον³⁾ καὶ λάβῃ τὸν θρόνον. Ὁ Ἀλέξιος δὲ, βλέπων τὴν ἐκδηλουμένην ἐχθραν τοῦ λαοῦ, παρέλαβεν ἐκ τῶν ἐν Κ/πόλει Λατίνων ἐπικούρους πολλοὺς, πολλὰ αὐτοῖς ὑποσχόμενος μετὰ τὴν νίκην. «Τριήρεις τοίνυν τὴν Προποντίδα ἐκάλυπτον, αἱ μὲν Ῥωμαίους ἔχουσιν αἱ δὲ τῶν κατὰ πόλιν διαφορογενῶν Λατίνων, ὅτι περ κράτιστον μέρος καὶ μαχιμώτατον, οἷς καὶ χρήματα ποταμηδὸν ἐπέχροντο, ἐπεὶ καὶ τούτοις ἐπεποίθει μᾶλλον ὁ χρώμενος πρωτοσεβαστός»⁴⁾.

Ἐμφανισθέντος τοῦ Ἀνδρονίκου εἰς τὰ προάστεια τῆς πόλεως, ἅπαντες οἱ πολῖται ἐπευφήμησαν καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Ἀλέξιον στρατιῶται ἐλειποτάκτησαν πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον. Οἱ δὲ Λατίνοι, πιστοὶ εἰς τὸν Ἀλέξιον, ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸν λαόν. Οἱ μισούμενοι Λατίνοι ἐθανατόνοντο εἰς πάσας τὰς ἀγυῖας τῆς πόλεως, κυρίως δὲ εἰς τὰς συνοικίας αὐτῶν, ὅπου κατέφυγον⁵⁾. Ἐσφάγησαν δὲ γυναῖκες καὶ τέκνα καθὼς καὶ οἱ νοσηλεύόμενοι ἐν τῷ νοσοκομείῳ τῶν ἵπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου⁶⁾. Παντοίας κακώσεις ὑπέφεραν οἱ μοναχοὶ καὶ ἱερωμένοι Λατίνοι. Πολλοὶ ἐπωλήθησαν εἰς ξένους, ἐκ τῶν ὁποίων ἀ-

¹⁾ «Ἔστι δὲ τὸ ἔθνος (δηλ. τῶν Βενετῶν) ἥθει μὲν διεφθορὸς, βωμολόχον εἴπερ τι καὶ ἀνελεύθερον, ἅτε καὶ ἀπειροκαλίας μεστὸν ναυτικῆς.» Κίνναμος, σελ. 289. ²⁾ «Μόνοι τε (δηλ. οἱ Βενετοὶ) τῶν ἀπάντων διὰ τοῦτο τὰς κατ' ἐμπορίαν δεκάτας οὐδενὶ Ῥωμαίων ἐξ ἐκείνου παρέσχοντο· τοίνυν καὶ τὸ ἀσυμμέτρως ἐντεῦθεν πλουτεῖν, ταχὺ εἰς ἀλαζονείαν αὐτοὺς ἤρην.» Ἰδ. σελ. 284. ³⁾ *Graeci indigne ferentes quod Imperator eorum Francos eis praeponeret, Andronicum mandant ut veniet.* Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 63, ἐν σημ. ⁴⁾ Νικ. Χων. σελ. 324· κατωτέρω, σελ. 325, ὁμολογεῖ, ὅτι τῶν Λατίνων τὸ ὀπλιτικὸν ἦτον ἐπικρατέστερον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ναυτικοῦ· «πάγχαλκον καὶ ὄλον αἰμοχαρές.»

⁵⁾ «Ὅποσοι δὲ συνελήφθησαν, θανάτῳ ὑπεδικάσθησαν, πάντες μέντοι τὰς οὐσίας ἀπέβαλοντο.» Νικ. Χων. σελ. 326. Κατὰ τὸν Βιλλέλλον τῆς Τύρου, ἐσφάγησαν ἑξακισχίλιοι Λατίνοι. *Belin, Histoire de l'Eglise Latine à Constantinople.* σελ. 6. ⁶⁾ *C. Christ. Βιβλ. Α'. σελ. 163.* Τὸ νοσοκομεῖον τοῦτο μνημονεύει καὶ ὁ Βιλλαρδουίνος. *Paris. 1870, σελ. 73.*

κολούθως τετρακισχίλιοι ἐξηγοράσθησαν. Ἀπασαι αἱ συνοικίαι αὐτῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἦσαν αἱ ἐκκλησίαι, τὰ νοσοκομεῖα προξενεῖα καὶ αἱ ἐμπορικαὶ ἀποθήκαι, ἐλεηλατήθησαν καὶ ἐπυρπολήθησαν¹⁾. Οἱ Γενουήνσιοι ἀπώλεσαν «ὕπερπύρων χιλιάδας διακοσίας εἰκοσιοκτῶ»²⁾.

Πολλοὶ στρατιῶται καὶ ἔμποροι διέφυγον τὴν ὁργὴν τοῦ λαοῦ, καταφυγόντες εἰς τὰς παραλίους συνοικίας αὐτῶν, κεκλεισμένας διὰ θυρῶν ἰδιαιτέρων. Ἐπέβησαν ἐπὶ τῶν Λατινικῶν πλοίων προσωρμισμένων. παρὰ τὰς ἀποβάθρας καὶ οὕτω διέφυγον τοὺς παρὰ πόδας διώκοντας αὐτοὺς πολίτας. Τὴν σφαγὴν ταύτην, τὴν ὁποίαν ἐξεδικήθησαν οἱ Λατῖνοι μετὰ εἴκοσι δύο ἔτη, ἀφηγοῦνται οἱ ἡμέτεροι καὶ ἄλλοδαποὶ συγγραφεῖς.

Ἐκ τῆς ἀπωλείας τῶν Γενουηνσίων, τὴν ὁποίαν ὁμως μόνοι ὑπελόγιζαν, καταφαίνεται τὸ ἐν Κ/πόλει ἀκμάζον ἐμπόριον τῶν Λατίνων. Οἱ Βενετοὶ ἦσαν πολυπληθέστεροι τῶν Γενουηνσίων καὶ πιθανὸν ὑπέφεραν πλειοτέρας ζημίας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν Λατίνων ἐν Βυζαντίῳ, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἦτο περίπου ἐξήκοντα χιλιάδες³⁾.

Παρὰ τὴν παραλίαν τῶν Λατινικῶν συνοικιῶν προσωρμίσθησαν, κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀδυσωπῆτου σφαγῆς, τεσσαράκοντα τέσσαρα Λατινικὰ πλοῖα, εὐρισκόμενα χάριν ἐμπορίου ἐν τῷ λιμένι. Ἐπὶ τούτων ἐπέβησαν οἱ φυγάδες καὶ ἀπέπλευσαν μετὰ τινων ἄλλων πλοίων πρὸς τὰς Πριγκηποννήσους⁴⁾. διευκτέρευσαν ἐκεῖ καὶ τὴν πρῶταν λεηλατήσαντες οἰκίας καὶ μοναστήριά τινα τῶν νήσων, ἀπέπλευσαν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ὁ μὲν Νικῆτας ἀποσιωπᾷ τὰς πράξεις τοῦ στόλου τούτου, ἡσύχως πλέοντος πρὸς τὴν Μεσόγειον, ὁ δὲ Βιλλέλμος τῆς Τύρου λέγει, ὅτι ἀνέτως καὶ ἄνευ οὐδενὸς κωλύματος ἐκ μέρους τῶν Βυζαντινῶν, κατέκαυσαν οἱ διασωθέντες Ἴταλοὶ οἰκίας, κωμοπόλεις, μοναστήρια καὶ πλοῖάρια κατὰ τὸν διάπλουν αὐτῶν. Ἐξ αὐτῆς τῆς Κ/πόλεως ἐφαίνοντο αἱ φλόγες εἰς τ' ἄντικρυ παράλια, μὴ δυναμένων τῶν πολιτῶν νὰ τιμωρήσωσι τοὺς φυγάδας, ἐκδικουμένους τὸν φόνον τοσοῦτων γυναικῶν καὶ παί-

¹⁾ «Τὰς οἰκίας ἀνέντες πλήρεις πλούτου καὶ πολυειδῶν ἀγαθῶν . . . τοῖς βουλομένοις προνόμειμα.» Νικ. Χων. σελ. 326. ²⁾ «Δευτέρως ἐζητήσαμεν ἀποθεραπευθῆναι ἡμῖν τὰς ζημίας, ἃς ἐν τῷ καιρῷ τῆς εἰς τὴν μεγαλόπολιν εἰσελεύσεως τοῦ δηλωθέντος τυράννου ἐκείνου Ἀνδρονίκου ὑπέστημεν, καὶ αὐτὰ τὰ σώματα τῶν προστάξει ἐκείνου ἀποσφαγόντων συνεποίκων ἡμῶν, ἃς δὴ ζημίας καὶ συνεποσοῦμεν διὰ τοῦ δοθέντος παρ' ἡμῶν καταστίχου, εἰς νομίσματα ὑπέρπυρα χιλιάδας διακοσίας εἰκοσιοκτῶ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 27. ³⁾ Καταγράφω τοὺς ἀριθμοὺς τούτους κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν. Ἐν Ἀνατολῇ τότε, καθὼς καὶ τώρα, οἱ τῶν ἐγκατοίκων ἀριθμοὶ εἶναι ἀσαφεῖς ἢ μᾶλλον ἐσφαλμένοι. ⁴⁾ «Τὸ μὲν λείπον τῆς ἡμέρας ἐκείνης ταῖς νήσοις προσωρμηκυῖαι ἐξεπέραναν . . . τὴν δ' ἐπιούσαν τινὰ τῶν ἐν αὐταῖς ἱερῶν φροντιστηρίων πυρπολήσαντες ἐξῆραν ἐκεῖθεν.» Νικ. Χων. σελ. 326.

δων καὶ τὴν ἀπώλειαν τοσούτου πλούτου. Ἐν τινι χειρογράφῳ ἀνεκδότῳ τοῦ ἐν Κ/πόλει Γενικοῦ προξένου τῆς Γαλλίας κυρίου Belin σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ Σαλαδίνου, τῷ Χαλίφῃ τῆς Βαγδάτ, Τζεμαζουλ-εββέλ 578 (1182 Μ. Χ.), ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀναγγέλλει ὁ Σαλαδίνος ὅτι Ἀραβικὰ πλοῖα συνέλαβον πλοῖον Εὐρωπαϊκὸν πλήρες φυγάδων ἐκ Κ/πόλεως, ὅπου συνέβη στάσις μέσον Λατίνων καὶ Βυζαντίων.

Ἐνεκα τῆς ἀφρονος καὶ ἀνάνδρου σφαγῆς τῶν Λατίνων ἐν Βυζαντίῳ, ἀκαταλόγιστοι ἦσαν αἱ μετέπειτα ζημίαι τῶν Βυζαντίων. Ἄνευ στόλου, ἀνευ ἐμπεύρων ναυτῶν, κατεπολέμησαν καὶ κατέσφαξαν εἰς τὰς ἀγυῖας τῆς Κ/πόλεως, τοὺς θρασεῖς καὶ ἐμπείρους ναύτας τῆς Μεσογείου καὶ ἡγέρθη ἐν Ἰταλίᾳ γοερὰ φωνὴ ἐκδικήσεως κατὰ τῶν ἀπίστων καὶ ἀμαρτανόντων Βυζαντίων. Οἱ Ἰταλοὶ, κατὰ τὸν διάπλουν των, πιθανόν, ἐζημίωσαν τοὺς ὑπηκόους τοῦ Ἀνδρονίκου πλειότερον τῶν ἰδικῶν των ζημιῶν ἐν Βυζαντίῳ. Σωφρονεστέρα ἦτον ἡ πολιτεία τοῦ Ἐμμανουὴλ Κομνηνοῦ, ζητοῦντος διὰ προνομίων καὶ δωρημάτων νὰ ἐλκύσῃ τοὺς Λατίνους. Σωφρονεστέρα ἤθελεν εἶσθαι πάντων τῶν αὐτοκρατόρων ἡ πολιτεία, ἂν μιμούμενοι τοὺς Ἰταλοὺς ἐνεψύχωναν τὴν ναυτιλίαν τοῦ κράτους καὶ συνηρίζοντο μετὰ τῶν ἐμπορευομένων καὶ δραστηρίων Ἰταλῶν οἱ ὑπήκοοί των ἐν τε τῇ ξηρᾷ καὶ θαλάσσῃ. Δὲν ἐγίνωσκον οἱ Βυζάντιοι, ὅτι οἱ Ἰταλοὶ πολλὰ παθόντες καὶ τὰ πάντα ἐν Κ/πόλει ἀπολέσαντες, ἐμελλον πικρότατα νὰ ἐκδικηθῶσι τὸ κράτος, τὸ ὅποιον μετὰ τοσαύτης εὐχερείας κατεκράτησαν τῷ 1204;

Γνωστὴ εἶναι ἡ πολιτεία Ἀνδρονίκου τοῦ ἐπικαλουμένου τυράννου. Οἱ ἐξωσθέντες Ἰταλοὶ, ἀφίχθέντες εἰς Ἰταλίαν καὶ διασαλπίσαντες τὰ δεινὰ αὐτῶν, παρεκίνουν τῆς Δύσεως τοὺς δεσπότας, ἵνα ἐκστρατεύσωσι κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ σφετερισθέντος τὰ κτήματα αὐτῶν. Προσέτι, ἡ ἀπανθρωπία τοῦ βασιλέως τούτου καὶ ἡ ἀτιμώρητος ἀγωγή τῶν ἀρχόντων καὶ εὐνοουμένων αὐλικῶν, παρῳργίζον ὅσημέραι τὸν Βυζαντινὸν λαόν. Μόνος τῶν Ἰταλῶν ἡγεμόνων ὁ Γουλιέλμος Β' τῆς Σικελίας, ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἀναireθέντος μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ¹⁾, κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Νικῆτα.

Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀνδρονίκου, Ἰσαάκιος ὁ Ἀγγελος, φρονιμώτερον ἐπολιτεύετο πρὸς τοὺς Λατίνους. Οἱ Βενετοὶ, ἔμποροι ἀκμάστοι, πρῶτοι ἐπεμφαν πρέσβεις εἰς Βυζάντιον, ἀνεκτήσαντο τὰ ἀρπαγέντα κτήματα καὶ ἔλαβον καὶ χρηματι-

¹⁾ Ἐκ πολλῶν Βυζαντινῶν συγγραφῶν καταφαίνεται, ὅτι ὁ Λατινικὸς λαὸς συνεμιγνύετο μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ. «Τινὲς δὲ ἐκ τοῦ Λατινικοῦ γένους ἔτυψαν τὸν τύραννον Ἀνδρόνικον.» Νικ. Χων. σελ. 458. Πολλοὶ Βενετοὶ ἐν Βυζαντίῳ συνεζούχθησαν μετὰ τῶν θυγατέρων ἐπισήμων Βυζαντινῶν. Τ, καὶ Τh. Τόμ. Α'. σελ. 54 ἐν σημ. Depping. Τόμ. Β'. σελ. 60.

χὴν ἀποζημίωσιν. Οἱ Πισαῖοι δὲν ἡδυνήθησαν νὰ λάβωσι τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀπαιτουμένην ἀποζημίωσιν, διότι μετὰ τὴν ἐκ Βυζαντίου ἔξωσιν αὐτῶν, σκληρότερον πάντων τῶν ἄλλων Ἰταλῶν ἐλεηλάτησαν τὰς γαίας τοῦ κράτους.

Μετὰ τούτους προσήλθον καὶ οἱ Γενουήνσιοι πρέσβεις, Γουλιέλμος Τορνέλλος καὶ Γουίδος Σπινόλας καὶ μετὰ πολυμήρους διαπραγματεύσεις ἐγένε σύμβασις μετὰ τοῦ Ἰσαακίου. Περὶ τῶν ζημιῶν τῶν γενομένων εἰς τὴν συνοικίαν τῶν Γενουηνσίων, βασιλεύοντος τοῦ Ἀνδρονίκου, οὐδεὶς λόγος. Ἐδώρησεν ὁ Ἰσαάκιος, κατ' αἴτησιν αὐτῶν, ἑτέραν ἀποβάθραν πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Παντελεήμονος, ἰδρυθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἐμμανουήλ, ἐκτὸς τοῦ παλατίου τοῦ καλουμένου Καλαμάνου ἥτοι τοῦ Βοτανειάτου καὶ ἑτερά τινα οἰκήματα. Ἡᾶξεν ὁ αὐτοκράτωρ τὰ πρὸς τὴν κοινότητα τῆς Γενούης δωρήματα αὐτοῦ, δίδων σήμερον ἀντὶ τῶν πενταχοσίων, ἑξακόσια ὑπέρπυρα, καὶ ἑκατὸν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἀντὶ τῶν ἐξήκοντα. Ἐζήτουν πρὸς τούτοις οἱ πρέσβεις νὰ ἐλαττώσῃ τὸ ἐπὶ τῶν ἐμπορευμάτων μέχρι τοῦδε διδόμενον τέλος 4 τοῖς 100, εἰς 2 τοῖς 100, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἦτον ἀδυσώπητος ¹⁾).

Περὶ τὸ 1186, βασιλεύοντος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, Γενουήνσιός τις, Καφούρης τὸ ὄνομα, μετὰ πλοίων δικρότων καὶ στρογγύλων ἐλεηλάτει τὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους ²⁾). Τοῦτον ἄλλοτε ἐλθόντα εἰς Βυζάντιον, χάριν ἐμπορίου, ἐζημίωσεν ὁ τότε ναύαρχος Μιχαὴλ ὁ Στρυφνός ³⁾ δι' αἰτίας, τὰς ὁποίας ἀγνοοῦμεν. Ταύτην τὴν ζημίαν ἐξεδίκεῖτο ληλατῶν τὰς γαίας τοῦ κράτους. Κατ' αὐτοῦ ἀπῆλθεν ὁ Στεiriόνης Ἰωάννης, «πειρατὴς μὲν ποτε γεγονώς, καὶ πειρατῶν ὁ χεῖριστος, ἐκ Καλαδρίας ὁρμώμενος, Ἰσαακίῳ δὲ τῷ βασιλεῖ προσφεύεις ἐπὶ μεγίστοις φιλοτιμήμασι, καὶ Ῥωμαίοις πλειστάκις ὠφεληκώς ἐν τοῖς κατὰ θάλασσαν ἀεθλεύμασι.» Ὁ Στεiriόνης μετὰ τῶν πλοίων του ἠγκυροβόλησεν ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ, «περὶ Σηστόν» φρονῶν δὲ ὅτι ὁ Καφούρης διέπλεε τὸ Αἰγαῖον, συνεχώρησε τοὺς ναύτας του, ἵνα ἀποβῶσιν εἰς τὴν ξηράν. Ὁ Καφούρης περὶ μεσημβρίαν ἐπέπεσε κατὰ τῶν πλοίων κενῶν ὄντων, τὰ ὅποια ἐκυρίευσεν. Ἐξηκολούθει τότε θρασύτερον ληστεύων τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια. Μὴ ἔχων ὁ Ἰσαάκιος δυνάμεις ἀξιωμαχοὺς, ἵνα καταβάλλῃ τὸν Καφούρην, ἐπεμψεν πρὸς αὐτὸν Γενουηνσίους τινὰς, κατοικοῦντας ἐν Βυζαντίῳ καὶ γνωρίζοντας τὸν Καφούρην ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς ἐδῶ ἐνδημίας αὐτοῦ. Συγχρόνως καταρτίσας νέας τριήρεις ὑπὸ τὸν ναύαρχον Στεiriό-

¹⁾ Τοῦτο καταφαίνεται ἀπὸ τὰς ὁδηγίας τὰς δοθείσας εἰς τὴν Ὀτομόνον. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 195. Et quod Januenses non dent nisi de centum duo. «Τὸ τέλος τὸ διδόμενον ἀπὸ τοῦς Γενουηνσίους εἶναι 4 τοῖς 100· προσπαθήσατε νὰ τὸ ὀλιγοστεύσῃτε εἰς 2 τοῖς 100, καὶ ἂν καὶ τοῦτο δὲν ἐπιτύχητε, εἰς 3 τοῖς 100». ²⁾ Νικ. Χων. σελ. 936. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 27· «ἐπὶ τοῦ σεβαστοῦ Κυρ. Μιχαὴλ τοῦ Στρυφνοῦ καὶ ἑτέρων ἀνθρώπων τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀφαιρεθέντων χάριν κομμερκίου ἢ ἄλλως πως».

νην, ἀπέστειλεν αὐτὰς κατὰ τοῦ Καφούρη. Διὰ τῶν Γενουηνσίων προσέφερεν εἰς αὐτόν ἑξ κεντηνάρια χρυσίου καὶ χώραν εἰς τὸ κράτος ἱκανὴν νὰ διατρέφῃ ἑπταπλασίους, ὅσων ὁπαδῶν εἶχε σήμερον μετ' αὐτοῦ. Τὰς προσφοράς ταύτας ἐδέχθη ὁ Καφούρης· ὁ δὲ Στειριόνης, παραλαβὼν καὶ τινα πλοῖα Πισαϊκά, ἐπέπεσεν αἰφνης κατὰ τοῦ πειρατοῦ, τὸν ὁποῖον ἐθανάτωσε, κυριεύσας πάντα τὰ πλοῖα ταῦτα, ἐκτὸς τεσσάρων διαφυγόντων μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ ¹⁾).

Μόνος ὁ Νικήτας διηγεῖται τὴν πειρατείαν ταύτην, τὴν ὁποίαν, ὡς καὶ πλείεστας ἄλλας, ἀποσιωπῶσι τὰ Ἱταλικά χρονικά. Τεκμαίρει δὲ τὴν ἀθλιότητα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, λαμβάνοντος εἰς ὑπηρεσίαν αὐτοῦ πειρατὴν γνωστὸν, ὡς τὸν Στειριόνην ²⁾). Εἰκάζω ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Νικήτα, ὅτι ὁ Καφούρης, δελεασθεὶς ἀπὸ τὰ χρήματα τοῦ βασιλέως καὶ τὴν δωρουμένην χώραν, ἐγίνε θυμὰ τοῦ Στειριόνη.

Περὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν συνέβη ἑτέρα πάλῃ κατὰ τῶν ἐν τῇ πόλει κατοικούντων Λατίνων. Ὁ Ἰσαάκιος βλέπων ὅτι δὲν ἡδύνατο μόνος νὰ καταβάλλῃ τὸν ἀποστατήσαντα Ἀλέξιον Βρανᾶν, προσεκάλεσεν εἰς βοήθειαν τὸν ἐν Βυζαντίῳ διατρίβοντα γυναικάδελφόν του Κορράδον τὸν Μομφερράτου. Οὗτος δὲ, εἴτε διότι δὲν ἐνεπιστεύετο τοὺς Κ/πολίτας, εἴτε διότι ἦσαν ὑποδέεστεροι τῶν Λατίνων ³⁾), ἐστρατολόγησεν ἐκ τῶν ἐν Κ/πόλει Ἱταλῶν διακοσίους πεντήκοντα ἱππεῖς, πεντακοσίους πεζοὺς καὶ τινὰς «ἀπὸ Ἰσμαηλιτῶν καὶ ἑώων Ἰθήρων τῶν κατ' ἐμπορίαν στειλαμένων εἰς τὴν βασιλίδαν τῶν πόλεων» ⁴⁾). Δικαίως λέγει ὁ Heyd ⁵⁾), ὅτι οὗτοι ἦσαν στρατιωτικοὶ τυχοδιώκται περιφερόμενοι ἐν Βυζαντίῳ, ζητοῦντες στρατιωτικὴν ἐργασίαν, καὶ ὅχι φιλήσυχοι ἔμποροι Ἱταλοί. Ἄν ὁ Κορράδος ἡδυνήθη νὰ συλλέξῃ ἢ μᾶλλον στρατολογήσῃ ἑπτακοσίους πεντήκοντα Λατίνους μαχητὰς ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, δικαιούμεθα λέγοντες, ὅτι οἱ Κ/πολίται ἀπεστρέφοντο τὰ ὅπλα, διανοούμενοι μετὰ τοῦ λατινοφρονοῦντος Ἰσαακίου νὰ σώσωσι τὸ κράτος, ὁλονὲν προσευχόμενοι εἰς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια.

Ὁ Κορράδος μετὰ τοῦ Ἱταλικοῦ τούτου στρατοῦ κατετρόπωσε τὸν στρατὸν τοῦ Βρανᾶ καὶ ἐθανάτωσε καὶ τὸν ἴδιον. Τότε «τὸ ἀγελαῖον καὶ πτωχεῦον πλῆθος τῆς πόλεως» μετὰ τῶν ὀπλοφόρων τοῦ Κορράδου, παντοίας κακώσεις ἐπέφεραν ἐπὶ τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν.

¹⁾ Μέχρι τοῦ 1204 φαίνεται, ὅτι ἦσαν εἰσέτι ἐν ταῖς φυλακαῖς συνεργοὶ τινες τοῦ Καφούρη. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 198. ²⁾ Ὁ Βιλλαρδουῖνος, ἐν σελ. 181, 183, λέγει περὶ τούτου τὰ ἑξῆς. Et alors (1207) lui vint une nouvelle qui était bien triste, qu' Esturion, qui était amiral des galères de Théodore Lascaris, était entré avec dix-sept galères en bouche d' Avie, etc. ³⁾ «Τὸ ἐκ Λατίνων ὀπλιτικὸν ἐπικρατέστερον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ναυτικοῦ.» Νικ. Χων. σελ. 325. ⁴⁾ Νικ. Χων. σελ. 490.

⁵⁾ Non già uomini dei quartieri commerciali, ma piuttosto mercenari ed avventurieri che cercavano servizio militare. Τόμ. Α'. σελ. 74.

Ὁ λαὸς τοῦ Βυζαντίου ληστευόμενος ἀπὸ τοὺς μισθοφόρους Λατίνους καὶ τὸν ἀκολουθοῦντα αὐτὸν ἄεργον καὶ καπηλικὸν ὄχλον, ὥρμησε μετ' ὀλίγον κατὰ τῶν συνοικιῶν τῶν Λατίνων καὶ κατ' αὐτῶν τῶν μισθοφόρων τῶν ἐκ τῆς νίκης μεθυσθέντων. Ἐνόμιζον οἱ Βυζάντιοι, ὅτι ἤθελον ἀποδιώξει τοὺς Λατίνους ἐκ τῶν οἰκημάτων αὐτῶν, καὶ ἀρπάσει τὰ εἰς τὰς ἀποθήκας πολλότατα ἐμπορεύματα, πράττοντες ὅσα ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους Ἀνδρονίκου τοῦ τυράννου. Οἱ Λατῖνοι ἐφράξαν τὰς ῥύμας τῶν συνοικιῶν αὐτῶν διὰ θυρῶν¹⁾, ἀνήγειραν ἐν βίᾳ ὁδοφράγματα καὶ παντοῖα ἐμπόδια εἰς τὴν πρόδον τῶν Κ/πολιτῶν. Ὅλοι οἱ μισθοφόροι ἐχύθησαν εἰς τὰς συνοικίας ταύτας, διότι κατ' αὐτῶν κυρίως ἐμαίνετο ὁ λαός. Κατὰ τὸν Νικητάν, οἱ Βυζάντιοι «ἀσιδήρωτοι γὰρ καὶ γυμνοὶ πρὸς ὠπλισμένους μαχόμενοι, οἱ πλείστοι δὲ καὶ οἰνόφλυγες ὄντες», οὐδόλως ἐξημίωσαν τοὺς Λατίνους. Τὴν ἐπιούσαν, ὁ λαός ἡτοιμάζετο ἐκ νέου νὰ προσβάλῃ τοὺς Λατίνους, ὅταν ὁ βασιλεὺς διὰ τινος ἀξιωματικοῦ διέταξεν αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ.

Ἐρχομαι τώρα νὰ ἐρευνήσω τὴν θέσιν τῶν συνοικιῶν τούτων ἐν Βυζαντίῳ καὶ ὀρίσω, ἂν ἦναι δυνατόν, τὸν τόπον ἢ καθὼς προεῖπον, τοὺς τόπους, ὅπου συγκατάκουν καὶ ἐμπορεύοντο.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν χρυσοβούλλων τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ὀριζόντων τοὺς τόπους αὐτῶν, δυνάμεθα νὰ διευκρινήσωμεν τὰς συνοικίας καὶ τὰς ἀποβάθρας. Τότε πλείστα ἄλλα μέρη τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας γίνονται καταληπτὰ²⁾.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1191, ὁ Ἰσαάκιος ἀποκρινόμενος εἰς ἐπιστολὴν τοῦ πρέσβεως τῆς Γενοῦης Τάντου, διακηρύττει, ὅτι πρόθυμος εἶναι ἡ βασιλεία αὐτοῦ, ἵν' ἀκούσῃ καὶ παραδεχθῇ, ὅσον τὸ κατὰ δύναμιν, τὰς αἰτήσεις τῆς Γενοῦης καὶ ἐπικυρώσῃ τὰ προδωρηθέντα προνόμια τῶν Γενοουησίων ἐν Ῥωμανίᾳ.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1192, ὁ Ἰσαάκιος ἐπεκύρωσε τὰ προνόμια τῶν Πισαίων καὶ τὸ αὐτὸ ἔτος κατ' Ἀπρίλιον, τὰ τῶν Γενοουησίων. Ἀμφότερα τὰ πολύτιμα ταῦτα ἔγγραφα διεσώθησαν εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς Εὐρώπης καὶ ἐκ τούτων κυρίως μέλλομεν νὰ ὀρίσωμεν τοὺς τόπους τῶν Ἰταλῶν, βοηθούμενοι καὶ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς.

Εἰς τὸ ἔγγραφον τὸ δοθὲν τοῖς Πισαίοις δίδει ὁ βασιλεὺς «σχάλαν³⁾», ἐν ᾗ

¹⁾ Ἐκ ταύτης καὶ ἐξ ἐτέρας μαρτυρίας μανθάνομεν, ὅτι αἱ συνοικίαι τῶν Λατίνων ἐκλείοντο διὰ θυρῶν. Τοιαύτας θύρας βλέπομεν εἰσέτι εἰς τινὰς πόλεις τῆς Αἰγύπτου. Πατρ. Ἑλλάς. Γραφαί, σελ. 44. ²⁾ Τὰ χρυσόβουλλα ὀρίζουσιν ἅπαντα τὰ ὅρια τῶν συνοικιῶν τούτων. Ἐνίοτε ὑπερέβαινον ταῦτα οἱ Λατῖνοι, «γυναιξί τε Ῥωμαίαις ἑαυτοὺς συνοικίζοντες (δηλ. οἱ Βενετοὶ) καὶ οἰκίαις ταῖς αὐτῶν, ὥσπερ οἱ ἄλλοι Ῥωμαῖοι ἔξω τῆς ἐκ βασιλέως δεδομένης αὐτοῖς ἀναστρεφόμενοι διατριβῆς.» Κίνναμος, σελ. 284. ³⁾ Ὁ αὐτοκράτωρ Καλοϊωάννης ἐπεμψε πολύτιμα δῶρα διὰ τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῆς Πίσης. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 28.

μέλλουσι καταίρειν τὰ πλοῖα ὑμῶν, καὶ ὁ φόρτος ἐκβάλλεσθαι τούτων, καὶ κατατόπιον τοῦ πραγματεύεσθαι ἐπιτήδειον καὶ ἐνδεχόμενον μετὰ οἰκημάτων, ἵνα ἀποτεθῇτε τὰς πραγματείας ὑμῶν καὶ καταμένητε· ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ, δοθήσεται ὑμῖν παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου τόπος ¹⁾ εἰς στάσιν, καὶ εἰς τὸν Ἱππόδρομον ἵνα δοθῇ ὑμῖν κατατόπιον, ἐνθα μέλλετε καθῆσθαι ἐν ἡμέρᾳ Ἱπποδρόμου ²⁾). Πλοῖον ὑμῶν εἰ ναυαγήσῃ ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ τῆς βασιλείας μου, τὰ πράγματα ὑμῶν, ἃ ὑμεῖς ἐλευθεροῦτε καὶ ἐκβάλλετε σεσωσμένα, ἵνα ἔχητε ἀμερίμνως, καὶ ἃ δὲ ἐκβάλλουσιν οἱ Ῥωμαῖοι βοηθήσαντες, ἵνα ἔχητε κάκεινα, παρασχόντες κατὰ τὸν τύπον τοῦ τόπου πρὸς αὐτοὺς τὸν μισθόν, εἰ μὴ ἴσως ἐκουσίως μέσον ὑμῶν κάκεινων ἕτερόν τι συμφωνηθῇ».

Ἀπὸ τοῦ ἰδίου ἐγγραφον μανθάνομεν, «ὅτι πρὸ καιροῦ διὰ τινὰς αἰτίας ἠθέλησεν ἡ βασιλεία μου ἐναλλαγῆναι αὐτοὺς τοὺς τοιοῦτους τόπους, καὶ δοθῆναι αὐτοῖς ἀντὶ τούτων, ἐτέρους ἐν τοῖς πέραν μέρεσιν ἀντικρυ τῆς μεγαλοπόλεως ³⁾· οἱ δὲ προσελθόντες ἐδεήθησαν τῆς βασιλείας μου μὴ οὕτω γενέσθαι, ἀλλ' εἶναι αὐτοὺς ἐν κατοχῇ ᾧν εἶχον καὶ πρότερον ⁴⁾· εὐδόκησεν ἡ βασιλεία μου οὕτω γενέσθαι» καὶ πάλιν μετ' ὀλίγον· «ἐπεὶ γὰρ συνέβη διὰ τινὰς λόγους μετακινήθῃαι ἡμᾶς πρὸς μικρὸν τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἐμβόλου καὶ τῆς σκάλας ⁵⁾, ἅπερ εἶχομεν ἐν τῇ μεγαλοπόλει, ὡς ἀντιδοθέντων ἡμῖν ἀντισήκων ἐν τοῖς πέραν μέρεσι, νῦν δὲ ἐξ ὁρισμοῦ τοῦ βασιλέως ἀποκατέστημεν εἰς ταῦτα, ἅπερ εἶχομεν πρότερον ἵνα» κτλ.

¹⁾ «Ὅπισθεν τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας διακείμενον μονῦδριον τῆς Θεομήτορος, ἐπικεκλημένον τῆς Βαραγγιωτίσσης». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 423. Ἦτον ἄρα Λατινικὴ ἐκκλησία αὕτη; Ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου, τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων, συνῆλθον περὶ τὴν φάλῃν, ὅπου ἐτελεῖτο ὁ ἀγιασμὸς «δοοὶ τῶν Γραικῶν καὶ δοοὶ τῶν Ἱταλῶν». Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 22. «Κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ Σοφίας νεῶν, συναχθέντων ἀπάντων, ... οὐδ' αὐτῶν ἀπόντων τῶν κατὰ τὴν πόλιν Ἱταλῶν». Ἰδ. σελ. 495.

²⁾ Κατὰ τὸν Roncioni, σελ. 364, la circostanza che i Pisani nell' ippodromo ebbero luogo superiore ai Veneziani, fu posteriormente causa di dissapori fra le due nazioni. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 25 ἐν σημ. Ἄν οἱ Βενετοὶ εἶχον τόπον «ἐν ἡμέρᾳ Ἱπποδρόμου» πιθανὸν τὸ αὐτὸ προνόμιον ἐχαίροντο καὶ οἱ Γενουήνσιοι. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 423. Κατὰ τὸν Saracini ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 463 ἐν σημ., φαίνεται ὅτι τῷ 1372, οἱ ἐγκάτοικοι τοῦ Ἀγκῶνος, καθὼς καὶ οἱ Βενετοὶ Γενουήνσιοι καὶ Καταλάνοι, εἶχον τόπον ὁρισμένον ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας. ³⁾ Πρὸς τὸν Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 54, ὅπου ἀφηγεῖται τὰς αἰτίας ταύτας, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Ἱταλῶν ἱστορικῶν. ⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 14. ⁵⁾ Ἡ Πίσσα ἀφίερωσεν εἰς ἀνέγερσιν τοῦ μεγάλου τῆς ναοῦ, τὰ ἱσοῦδα τῶν ἐν Κ/πόλει ἐκκλησιῶν αὐτῆς, τοῦ νοσοκομείου καὶ τῶν ἀποβαθρῶν πρὸς τοῦτοις, τινὰ τελωνιακὰ καὶ ἐνοίκια. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 53' ὁ ἐπὶ τῶν ἀποβαθρῶν φόρος, ἐκαλεῖτο σκαλλιᾶτικον, scalaticun. Τ. καὶ Τη. Τόμ. Α'. σελ. 257.

Ταῦτα ἀναφέρω ἵνα καταδείξω, ὅτι οἱ Πισαῖοι εἶχον τὴν κατοικίαν αὐτῶν ἐν-
τός τῆς μεγαλοπόλεως· προσέτι ἐκ τῆς παραχωρήσεως τόπων ἐν Ἀγία Σοφίᾳ
καὶ Ἱπποδρόμῳ, εἰκάζω ὅτι δὲν κατώκουν μακρὰν τῶν τόπων τούτων.

Εἰς τὰ χρυσόβουλλα τὰ ὀρίζοντα τοὺς τόπους τῶν Λατίνων καὶ εἰς πολλὰ
Ἱταλικά ἐγγράφα τῶν τότε καιρῶν, ἐκδοθέντα ὑπὸ τῶν Ἱταλῶν, λόγος γίνεται
πολλάκις περὶ ἐμβόλου, ποτὲ μὲν ἀπλῶς τοιούτου, ποτὲ δὲ δημοσίου. Ὁ ἀναγι-
νώσκων τὰ ἐγγράφα ταῦτα, μὴ λησμονήσῃ τὰ γραφόμενα Λέοντος τοῦ Διαχό-
νου¹⁾ περὶ τοῦ ἐμβόλου διήκοντος ἀπὸ τοῦ παλατίου μέχρι τοῦ Ἀγίου Ἀν-
τωνίου. Ὁ ἐμβολος οὗτος εἶναι, νομίζω, ὁ τοσάκις μνημονεύμενος εἰς τὰ χρυ-
σόβουλλα ταῦτα. Τὴν ἔκτασιν τῶν Ἱταλικῶν συνοικιῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ἀνα-
τολάς, πρὸς ἄρκτον καὶ νότον ἀγνοοῦμεν, διότι τὰ χρυσόβουλλα μνημονεύουσι
ναῶν, οἰκημάτων, ῥυμῶν καὶ ῥυμίδων, ἀφανισθέντων σήμερον πάντων.

Τὸ χρυσόβουλλον τῶν Πισαίων ἀναφέρει πρῶτον τὰ προκατεχόμενα κτήμα-
τα αὐτῶν, τὰ πλείεστα πυρποληθέντα ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρο-
νίκου· μετέπειτα ἀπαριθμεῖ «τὰ νῦν ἐπιφιλοτιμηθέντα, ἐν οἷς συνεισάγονται καὶ
τὰ τοιαῦτα καὶ ἑκπαλαι ἐδάφη» . . . Μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν γαιῶν καὶ ῥυμίδων,
μνημονεύεται καὶ μετόχιον τῶν Τριχιναρῶν καὶ τῶν Ὀλοβώων²⁾, εἴτα λέγει
«ἐκεῖθεν τοῦ ἐμβόλου πρὸς ἄρκτον ἐδάφος ἄνετον, τὸ νῦν φαινόμενον εἰς κάμ-
πον³⁾ τῶν ποτὲ οἰκημάτων, ἔχων μῆκος ἀπὸ τοῦ δημοσίου ἐμβόλου καὶ μέχρι
τοῦ τείχους τοῦ κάστρου, τοῦ φαινομένου κατ'εὐθείαν ἀπὸ τῆς πόρτας τοῦ Νεω-
ρίου καὶ πρὸς δύσιν, πῆχεις ἑκατὸν ὀκτώ, καὶ πλάτος ἀπὸ τοῦ νεροδρόμου τοῦ
πρὸς δύσιν μὲν τῆς μονῆς τοῦ ἀπὸ Λογοθετῶν ὄντος, πρὸς ἀνατολάς δὲ τοῦ εἰς
κάμπον φαινομένου ἐδάφους, τοῦ ἐξάγοντος τὸ ὕδωρ ἐν τῇ πόρτῃ τοῦ Νεωρίου,
καὶ πρὸς δύσιν μέχρι καὶ τοῦ νεροδρόμου τοῦ κατερχομένου ἀπὸ τῶν Ἀμαλφη-
νῶν καὶ ἐξάγοντος τὸ ὕδωρ ἐν τῇ πόρτῃ τῆς Ἰκανατίσεως, πῆχεις ἑκατὸν δε-
καπέντε, ἄνευ τοῦ ἀνωθεν τῆς πόρτης τοῦ Νεωρίου θολωτοῦ πύργου, ὡς ὄντος
τοῦ ἀπὸ Λογοθετῶν ἑκπαλαι»⁴⁾. Αὗται αἱ γραφαὶ μαρτυροῦσιν, ὅτι πλησίον τῆς
πύλης τοῦ Νεωρίου, σήμερον Βαγτζέ-καπουσοῦ, ἐκείντο τὰ κτήματα τῶν Πι-
σαίων. Ἀναφέρεται πάλιν μετ' ὀλίγον τὸ τεῖχος καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ τείχους πύλη τῆς
Ἰκανατίσεως⁵⁾, περὶ τῆς ὁποίας οὐδεμία μνεῖα εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγ-
γραφεῖς.

¹⁾ Σελ. 79. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 48, 49. Μοναὶ πάντα ἄγνωστοι. ³⁾ Κάμπον
ἐκάλουν οἱ Βυζάντιοι τὸν χώρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνήγειραν οἱ Λατῖνοι τὰ κτίρια αὐτῶν.
Γ. Ἀκραπολίτης, σελ. 492. ⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 49. ⁵⁾ «Πανσέβαστε. . . κύρ
θεόδωρε Ἰκανάτε.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 215· ἀναφέρονται εἰς ἕτερα χρυσόβουλλα,
Ycanati duas stationes, in quibus panes venduntur, ἐντὸς τῆς συνοικίας τῶν Βε-
νιτῶν. Τ. καὶ Τη. Τόμ. Α'. σελ. 492. Ἰκανάτοι ἦσαν στρατιῶται φρουροῦντες τὸ παλάτιον.
Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Γ'. σελ. 26, 282, Μ. Glos., λέξις Ἰκανάτοι. Ἰππάρχον πυλίδες

Μετὰ τὴν ἀπαρίθμησην τῶν οἰκημάτων καὶ τῶν δύο ἐκκλησιῶν τῶν Πισαίων, τοῦ Ἀγίου Πέτρου καὶ Ἀγίου Νικολάου ¹⁾, ὀρίζει τὰς ἀποβάθρας. Μνημονεύει ἀποβάθρας «ἡ ἀπὸ παλαιοῦ, ἡ καὶ ἐξωθεν τῆς πόρτας τοῦ Νεωρίου, ἡ καὶ φαινομένη καὶ λεγομένη Διπλῇ», κτήμα οὔσης τῶν Πισαίων, ἐχούσης πρὸς ἀνατολὰς τὴν σκάλαν τῆς μονῆς τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν ²⁾ καὶ πρὸς δύσιν τὴν ἐτέραν σκάλαν τῶν αὐτῶν Πισαίων, τὴν καὶ πρὸς δύσιν τῆς «πόρτας τοῦ Νεωρίου διακειμένην». Ἡ ἀποβάθρα αὕτη δὲν εἶχεν οἰκήματα παρὰ τὸ τεῖχος, διότι ταῦτα ἦσαν ἅπαντα κτήματα τῆς μονῆς τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν. Ἀπὸ ταύτης τῆς Διπλῆς σκάλας πρὸς δύσιν, «ἕτεραι σκάλαι τρεῖς αἱ διήκουσαι μέχρι καὶ τῆς σκάλης τῆς νῦν κατεχομένης παρὰ τῆς μονῆς τοῦ Κυρ Ἀντωνίου» ³⁾. «αἱ τοιαῦται δὲ τρεῖς σκάλαι κέκτηνται ὡς πρὸς τὸ τεῖχος, ἐδάφη καὶ οἰκήματα, ὧν ἡ μία, ἡ πρὸς δύσιν τῆς Πόρτας τοῦ Νεωρίου, κέκτηται ἔδαφος ἄνετον, ἀποφρασσόμενον διὰ ἐξαπῆχων, χρησιμεῦον ὡς ἀπόθετον μέχρι καὶ τῆς πόρτης τοῦ Νεωρίου» ⁴⁾.

Τῶν πρὸς δύσιν τῆς Διπλῆς σκάλας τριῶν σκαλῶν, κατεῖχετο ἡ μὲν πρώτη, ἡ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς, ἀπὸ τοὺς Πισαίους, ἡ μεσαία ἀπὸ τοὺς Ἀμαλφηνούς καὶ ἡ τρίτη ἀπὸ τὴν μονὴν τοῦ Κυρ Ἀντωνίου. Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ ἐξωτῶν τειχῶν δημοσία ὁδὸς δὲν εἶχεν, εἰ μὴ χαμηλὰ οἰκήματα παρὰ τὸ τεῖχος καὶ τινα παραπήγματα ἐπὶ τῶν ἀποβαθρῶν ⁵⁾.

Μαθόντες ἐκ τοῦ χρυσοβούλλου τούτου τὰς κατοικίας τῶν Πισαίων ἐν Κ/πόλει, εὐκόλον θεωρῶ τὴν διασάφησιν τῶν θέσεων τῶν ἄλλων Ἰταλῶν ⁶⁾.

μικραὶ, σπανιώτατα μνημονευόμεναι ἐν τοῖς συγγράμμασιν· «οἶκημα περὶ τὴν Μαρμαρόπορταν ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ Εὐγενίου διακείμενον». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 564.

¹⁾ C. Christ. Βιβλ. IV. σελ. 89. Μίαν ἀνήγειραν οἱ ἴδιοι· «σὺν τῇ παρ' αὐτῶν ἀνεγερθείσῃ ἐντὸς τῶν δικαίων αὐτῶν ἐτέραν ἐκκλησίαν». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 60. Κατωτέρω, σελ. 20, λέγει τὸ χρυσοβούλλον· «καὶ αἱ παρὰ τῶν αὐτῶν Πισαίων κτισθεῖσαι δύο μεγάλαι ἐκκλησίαι, ἡ μὲν μία . . . τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, ἡ δὲ ἑτέρα . . . τοῦ Ἀγίου Νικολάου». ²⁾ Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1204, ἡ μονὴ αὕτη τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν ἐδωρήθη εἰς τοὺς Πισαίους. C. Christ. Βιβλ. IV. σελ. 55. Τῆς μονῆς ταύτης μέρος κατηδαφίσθη τῷ 1873, ἵνα πλατυνθῇ ἡ ἐνώπιον αὐτοῦ λεωφόρος. ³⁾ «Προσεπιφιλοτιμεῖται δὲ τούτοις ἡ βασιλεῖα μου, καὶ τὰ ἐνοικικὰ τῆς μονῆς τοῦ Κυρ Ἀντωνίου, τὰ ἐν τῷ γενησομένῳ αὐτοῖς πρακτικῷ δηλωθησόμενα». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 16. Ταῦτα ἦσαν πιθανώτατα ἐντὸς τοῦ τεῖχους, διότι ἐπὶ τῆς παραλίας, ἡ ἀποβάθρα τῶν Ἀμαλφηνῶν ἦτο μέσον τῆς τῶν Πισαίων καὶ τῆς μονῆς τοῦ Κυρ Ἀντωνίου. Πολλὰ ἀποβάθραι ἦσαν κτήματα τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 278.

⁴⁾ Ὁ Milititz, Τόμ. Β'. σελ. 122, ἀναφέρει μίαν μόνον ἀποβάθραν τῶν Πισαίων.

⁵⁾ Δύσκολον εἶναι νὰ μάθωμεν πόσον ἀπέχον τὰ παράλια τεῖχη ἀπὸ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. Ὁ Βιλλαρδουίνος, Paris. 1870, σελ. 87, λέγει, ὅτι κατὰ τὴν ἐφοδὸν τῆς 9ης Ἀπριλίου 1204, οἱ Βυζάντιοι ἐπὶ τῶν πύργων καὶ τοῦ τεῖχους διὰ τῶν λογῶν ἐπληττον τοὺς ἐπὶ τῶν πλοίων Λατίνους, de main à main. ⁶⁾ Πλαγᾶται νομίζω ὁ Heyd,

Τὸ χρυσόβουλλον τῶν Γενουησίων κατεγράφη τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1192 ¹⁾. Τοὺς ἀνω μνημονευθέντας πρέσβεις ὁ Ἰσαάκιος εὐμενῶς τε αὐτοὺς παρεδέξατο, καὶ περὶ ὧν ἐζήτουν, τραχταῖσαι διωρίσατο». Τὸ χρυσόβουλλον τῆς βασιλείας ἀπεστάλη εἰς Γένουαν διὰ τῶν πρέσβων, τοῦ γραμματικοῦ Νικηφόρου τοῦ Πεπαγωμένου καὶ τοῦ διερμηνευτοῦ Γεράρδου τοῦ Ἀλαμανοπούλου, ἵνα παραδεχθῇ καὶ ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τῆς κοινότητος τῆς Γενούης. Τοιούτων ἐγγράφων ἐγένοντο δύο ἀντίγραφα, τὸ μὲν τούτων, «τοῖς τοῦ Λογοθέτου τοῦ δρόμου ²⁾ χαρτίοις τῆς Βασιλείας μου ἐναποτεθῆναι, τὸ δὲ ἕτερον ἀποκομισθῆναι ὑμῖν παρὰ τῶν ἀποκρισιarίων τῆς Βασιλείας μου».

Πρὶν ἱστορήσω τὰ χαρισθέντα, ἢ, κατὰ τὰ χρυσόβουλλα, φιλοτιμηθέντα εἰς τοὺς Γενουησίους καὶ τινα ἄλλα ἀφορῶντα τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν, καλὸν εἶναι νὰ ἱστορήσω τὰ οἰκήματα καὶ τὰς ἀποβάθρας τῶν Γενουησίων, ὠφελούμενος ἀπὸ τὰς θέσεις τῶν Πισαίων.

Ἐδώρησεν ὁ βασιλεὺς τοῖς Γενουησίοις «τὴν τε προκατεχομένην παρ' αὐτῶν παράλιον σκάλαν, καὶ τὸν ἐμβολον καὶ τὴν πλησιάζουσαν τῇ προτέρᾳ αὐτῶν σκάλα ἐτέραν σκάλαν, τὴν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τῇ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος παρὰ τοῦ Μανουὴλ ἐκείνου ἀνεγερθείσῃ διαφέρουσαν ³⁾, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ ἐκατέρωθεν τοῦ παλαιοῦ ἐμβόλου αὐτῶν συναπτόμενα οἰκήματα, ἧγουν τὰ τῆς μονῆς τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν καὶ τῆς μονῆς τοῦ πατρικίου Θεοδοσίου» ⁴⁾.

Ἐκ τοῦ χρυσόβουλλου τῶν Πισαίων ἐμάθομεν, ὅτι ἡ μονὴ τῶν ἀπὸ Λογοθετῶν ἔκειτο πλησίον τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου καὶ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς ⁵⁾. Εἶχε δ' ἡ μονὴ καὶ ἀποβάθραν καλουμένην τὴν ἀπὸ Λογοθετῶν. Ἡ ἀποβάθρα λοιπὸν τῶν Γενουησίων ἦτο πρὸς ἀνατολὰς τῆς ἀποβάθρας τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν καὶ

Τόμ. Α', λέγων· noi veniamo a sapere che i Pisani avevano un possedimento molto esteso in Constantinopoli, che andava dalla porta della Darsena (porta Neorii) fino al corno d'oro, rimpeto a Galata, ed era attiguo al quartiere degli Amalfitani. ¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 24, 25. ²⁾ Ἦτο τότε λογοθέτης τοῦ δρόμου, Κύρ Δημήτριος ὁ Τορνίκης. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 26, 32. Οὗτος «ἔγραψε πρὸς τὸν Λατίνον Ἐπίσκοπον Στρογγόμου περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, ἐξ ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου». Δημητρακοπούλου Ὁρθόδοξος Ἑλλάς. Ἐν Λειψία. 1872. σελ. 33. ³⁾ δηλ. ἀνήκουσαν. ⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 34. Ἐκ τῶν ὁδηγίων τοῦ πρέσβως Ὁττομπόνου, Sauli. τόμ. Β'. σελ. 196, καταφαίνεται ὅτι οἱ Γενουήνσιροι ἦσαν πλησίον τῶν Πισαίων. Possessionem emboli nostri . . . cum domibus duabus in quibus molendina . . . fiunt usque embolum Pisanorum.

⁵⁾ Βιάζω ὅτι ἡ θέσις τῆς μονῆς ταύτης εἶναι ἐκεῖ, ὅπου μετέπειτα ἀνηγέρθη τὸ Ὁθωμανικὸν κτίριον, τὸ ἀνῆκον εἰς τὸν τάφον τοῦ Σουλτάν Χαμιδ, ἀριστερόθεν τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου, καλούμενον Χαμιδιῆ-Ἰμαρετί. Πρβ. Κ/πολιν Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 525. Ἡ μονὴ αὕτη εἰς τὰ χρυσόβουλλα καλεῖται τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν, τοῦ ἀπὸ Λογοθετῶν καὶ τῶν ἀπὸ Λογοθετῶν. Μελετίου Γεωργ. ἐν Βενετία. 1807, Τόμ. Γ'. σελ. 74.

τῆς Διπλῆς, διότι πρὸς δυσμὰς ὅλαι αἱ παράλιοι σκάλαι κατείχοντο ἀπὸ τοὺς Πισαίους, τοὺς Ἀμαλφηνοὺς καὶ τὴν μονὴν τοῦ Κυρ Ἀντωνίου. Πρὸς ἀνατολὰς δὲ τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου, ἐντὸς τοῦ τείχους, ἦσαν τὰ οἰκήματα ἡ μετόχια τῆς μονῆς τῆς ἀπὸ Λογοθετῶν καὶ τῆς μονῆς τοῦ πατρικίου Θεοδοσίου¹⁾).

Ἐπέκεινα δὲ τούτων, δωρεῖται τούτοις ἡ βασιλεία μου καὶ τὸν ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῶν Καλυβίων διακείμενον οἶκον τοῦ Καλαμάνου²⁾ ἤτοι τοῦ Βοτανειάτου, μετὰ τῶν ἐμπερικλειομένων τῷ περιτειχίσματι τούτου οἰκημάτων, τῆς κινστέρνης καὶ τῶν δύο αὐλῶν, καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τῷ οἴκῳ ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ λουτροῦ. » Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι οἱ Ἱταλοὶ δὲν ἀνήγειραν πάσας τὰς ἰδίας αὐτῶν ἐκκλησίας, ἀλλὰ παρέλαβόν τινας Ἑλληνικάς, μνημονευομένας εἰς τина Πατριαρχικά ἐγγραφα. Αἱ πλεῖσται τοποθεσίαι, ἀναφερόμεναι εἰς τὸ χρυσόβουλλον τῶν Γενουησίων, εἶναι ἄγνωστοι. Ἡ ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Καλαμάνου μνημονευομένη κινστέρνα, ἐκαλεῖτο κινστέρνα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ἀντιφωνητοῦ³⁾, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶχον ἄδειαν οἱ Γενουήνσιοι, ἵν' ἀνεγείρωσι τὰ καταπεσόντα οἰκήματα καὶ «ἀντλῶσιν ὕδωρ εἰς οἰκίαν χρῆσιν, . . . ἀνευ μέντοι λουτροῦ καὶ ποτοῦ ἀλόγων. » Ἐπειδὴ αἱ κινστέρναι τῆς Κ/πόλεως ἦσαν εἰς ἀνωφερῆ τόπον, εἰκάζω ὅτι οἱ τόποι τῶν Γενουησίων ἐπεξετείνοντο ἱκανὸν διάστημα πρὸς νότον τοῦ παραθαλασσίου τείχους καὶ πλησίον τῆς Ἀγίας Σοφίας⁴⁾).

Περὶ τῶν χρηγηθέντων τούτων τόπων λέγει τὸ χρυσόβουλλον «ἀλλ' οὐδὲ ἡ κατοχὴ καὶ νομὴ τῶν ἀναγεγραμμένων παραλίῶν σκαλῶν καὶ τῶν οἰκημάτων καὶ τοῦ ἐμβόλου, καὶ αὐτοῦ τοῦ οἴκου τοῦ Βοτανειάτου, ἀφαιρεθήσονται ἐξ αὐτῶν, ὡς τῆς βασιλείας μου κατὰ τὴν δοθείσαν αὐτῇ ἐννομον ἐξουσίαν ἀφαιρουμένης τὰ τοιαῦτα πάντα ἀπὸ τῶν κατεχόντων αὐτὰ, καὶ δωρουμένης τῷ κοινῷ τῆς Γενούης διὰ τὸ συμφέρον καὶ χρήσιμον τῇ Ῥωμανίᾳ· κερδανοῦσι δὲ οἱ Γενουῖται καὶ πᾶσαν τὴν ἐξ αὐτῶν εἰσοδον, τὴν τε νῦν οὔσαν καὶ τὴν ἐπομένην ἐξ ἐπιπονήσεων αὐτῶν, ἐντὸς τῶν παρὰ τῶν παραδιδομένων αὐτοῖς συνόρων γενομένων, μέχρις ἂν τὴν πρὸς τὴν βασιλείαν μου καὶ τοὺς κληρονόμους καὶ διαδόχους αὐτῆς, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν Ῥωμανίαν συντηρῇ πίστιν καὶ δου-

¹⁾ Αἱ μοναὶ αὗται, καθὼς καὶ ἡ πολλάκις μνημονευομένη τοῦ Κυρ Ἀντωνίου, οὕτως ἐκαλοῦντο ἀπὸ τοὺς ἰδρύσαντας αὐτάς. ²⁾ Ὁ Νικήτας, σελ. 183, μνημονεύει «τὸν σεβαστὸν Κωνσταντῖνον τὸν Καλαμάνον, ἄνδρα καὶ τέλμης λελογισμένης μεστὸν καὶ τὸ γενναῖον εὐτυχοῦντα στάσιμον», ἀκμάσαντα ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ. Τὸ ὄνομα Καλαμάνος εἰσέτι σώζεται εἰς τινὰς οἰκογενείας τῆς Κ/πόλεως. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 57.

⁴⁾ Ut possideant ejusmodi Embolum et scalam in magna civitate, sicut illis tradita sunt, vice illorum quae data fuerunt eis in transmarinis partibus. Semini ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Γαλατᾶ τοῦ Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 25 ἐν σημ. Ἀγνοῶ τί ἐννοεῖ ὁ Semini γράφων in transmarinis partibus.

λαίαν τὸ κάστρον καὶ ἡ χώρα τῆς Γενούης, καὶ αὐτὸ τὸ κοινὸν αὐτῆς, ἀπαρά-
θραυστον καὶ ἀκολόβωτον κατὰ τὴν παρὰ τῶν ἀναγεγραμμένων ἀποκρισιarίων
αὐτῶν γεγνουῖαν ἔγγραφον συμφωνίαν, τὴν καὶ ἀνωτέρω συνταχθεῖσαν· τῶν ἀ-
φαιρεθέντων ταῦτα τὸ ἱκανὸν σχεῖν μελλόντων ἀπὸ τοῦ δημοσίου· καὶ μὴ
σχῶσι δὲ, μὴ κατὰ τῶν Γενοῦιτῶν ὀφειλόντων ἐνάγειν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ δημο-
σίου αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ νενομισμένου καιροῦ· καὶ μὲν τύχωσιν ἀντιστηκώσεως, ἔ-
χουν τὸ ἱκανὸν διὰ τοῦ δοθέντος, καὶ μὴ τύχωσι δὲ, στέργειν, ὡς τῆς βασιλείας
μου ἐπ' ἀδείας ἐκ τῶν νόμων ἐχούσης, ἐν εἰδήσει δωρεῖσθαι καὶ τὰ ἀλλότρια,
καὶ οὕτω δωρουμένης τὰ τοιαῦτα τῷ τῆς Γενούης πληρώματι.»

Ἀντέγραψα ταῦτα, ἵνα κατανοήσωμεν τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ ἀνοήτου Ἰσαα-
κίου. Ὅσακις ξένοι χάριν ἐμπορίας κατώκησαν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, συνήθως ἡ γό-
ραζον διὰ πολλῶν χρημάτων παραλίους τινὰς τόπους, ὅπου ἀνίδρυον ἀποθή-
κας, περιέσκαπτον τάφρον καὶ ἀνῆγειρον τείχη, ἵνα διαφυλάττωσι τὰ ἐμπο-
ρεύματα αὐτῶν ἀπὸ γείτονας ἀρπαγας. Ἐν Κ/πόλει ὅμως, εὐρύχωρα παλάτια
καὶ ἀποβάθραι ἐδωροῦντο εἰς ξένους ἐτεροδόξους καὶ ἐτερογλώττους ¹⁾ καὶ τὸ
δημόσιον ἐπλήρωνε τοὺς ἰδιοκτήτας. Κατὰ τὸν Ἰσαάκιον, ἀν τὸ δημόσιον δὲν
ἱκανοποίησιν ἢ μᾶλλον ἀν ἡ ἀποζημιώσεις φανῇ ἀνεπαρκῆς, οὐδέποτε νὰ ἐνάγω-
σιν εἰς δίκην τοὺς Γενοουηνσίους, ἀλλὰ τὸ δημόσιον αὐτό· τέλος ἀν καὶ τοῦτο
δὲν ἀποζημιώσῃ, νὰ γνωρίζωσιν οἱ κτήτορες τῶν δωρηθέντων οἰκημάτων, ὅτι ἡ
βασιλεία δικαιοῦται ἐκ τῶν νόμων νὰ δωρῇται καὶ τ' ἀλλότρια.

Ἀπὸ τοῦδε ἅπανα ἡ ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους σαφηνίζει τὰ τοσαῦτα
δωρήματα, νόμιμα καὶ ἀνομα, τὰ ὅποια οὐδέποτε ἐγένοντο ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶν καὶ
ἀνεξαρτήτων βασιλέων τοῦ ἐννάτου καὶ δεκάτου αἰῶνος. Οἱ προσεγγίζοντες Ὀ-
θωμανοὶ, τῶν δυτικῶν ἡγεμόνων ἢ γνωστῇ φιλοκτημοσύνῃ, παρεκίνουν ἀπὸ
τοῦδε τοὺς Βυζαντίους, ἵνα κολακεύωσι τοὺς θαλασσινοὺς καὶ τολμητίας Ἰτα-
λοὺς. Ἡ ρήτρα δὲ τοῦ Ἰσαακίου εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο, καθὼς καὶ εἰς τὸ
τῶν Πισαίων, ὅτι ἔχει ἐκ τῶν νόμων ἐξουσίαν νὰ δωρῇται καὶ τ' ἀλλότρια, εἶ-
ναι ρήτρα αὐθάδους βασιλέως εἰς ὧτα ἐξηχρειωμένου ὑπηκόου ²⁾.

Ἐκ τῶν ἀνω εἰρημένων γίνεται πρόδηλον, ὅτι κατὰ τὸ 1192, ἅπανα ἡ παρα-
λία τοῦ Βυζαντίου, ἡ ἐκτεινομένη ἀπὸ τὴν μονὴν τοῦ Κύρ Ἀντωνίου, πλησίον
τῆς νῦν Βαλοῦκ-παζάρ-καπουσοῦ, μέχρι τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου, νῦν Βαγτζέ-

¹⁾ Περὶ τὸ 1180, κατὰ τὸν Εὐστάθιον, εὐρίσκοντο ἐν Κ/πόλει 60,000 Λατῖνοι. Heyd.
τόμ. Α'. σελ. 62. Ὁ Ville-Hardouin, Paris, 1870 σελ. 74, λέγει: *une mêlée com-
mença entre les Grecs et les Latins qui étaient habitants de Constantinople
et il y en avait beaucoup*· ταῦτα τῷ 1203. ²⁾ Ὁ Ἀγγελος ἐκυβέρνησεν ὡς δεσπό-
της δημοῦρος, ἢ μᾶλλον, ὡς ἤθελε πράξει ληστῆς σπουδάζων νὰ μὴν ἀφήσῃ τίποτ' εἰς τὸν
ληστευόμενον, διὰ φόβον μὴ δὲν εὖρη καιρὸν νὰ τὸν ληστεύσῃ καὶ δεύτερον. Κοραΐ, Ἀ-
τακτα. τόμ. Α'. σελ. ια.

καπουσοῦ, εἶχε τέσσαρας ἀποβάθρας, τὴν πρώτην τῆς μόνῃς τοῦ Κυρ' Ἀντωνίου, τὴν δευτέραν τῶν Ἀμαλφηνῶν, τὴν τρίτην τῶν Πισαίων, τὴν τετάρτην τὴν καλουμένην Διπλῆν, ἀπέναντι τῆς Βαγτζέ-καπουσοῦ. Πρὸς ἀνατολὰς ταύτης, ἦτον ἡ ἀποβάθρα τῆς μόνῃς τῶν ἀπὸ Λογοθετῶν· ἀνατολικώτερον δὲ, δύο ἕτεραι ἀποβάθραι, ἀνήκουσαι εἰς τοὺς Γενοουησίους. Μέσον τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου καὶ Βαλοῦκ-παζάρ-καπουσοῦ, ἦτον ἐπὶ τοῦ τείχους πύλη δημοσία, καλουμένη τῆς Ἰκανατίσεως¹⁾, πῆχεις ἑκατὸν δεκαπέντε μακρὰν τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου.

Ἄπαντα τὰ ἐντὸς τοῦ τείχους οἰκήματα τῶν Ἰταλῶν ἦσαν ἀπέναντι τῶν ἀποβαθρῶν τούτων. Εἰς τὰς ἀποβάθρας ταύτας προσωρμίζοντο τὰ πλοῖα αὐτῶν καὶ ἐδῶ ἤρχοντο οἱ βασιλικοὶ τελῶναι, ἵνα εἰσπράττωσι τὰ συμφωνηθέντα 4 τοῖς 100 ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων. Τελῶναι Ἰταλοὶ ἐλάμβανον ἐκ τῶν ὁμοθρήσκων τέλος τι χάριν τῆς κοινότητος· τὰς θέσεις ταύτας τῶν Ἰταλῶν σαφηνίζουσι καὶ ἕτερα χρυσόβουλλα τῶν βασιλέων, τὰ ὅποια ἀναφέρω μετ' ὀλίγον, ἵνα συμπληρώσω τὴν ἱστορίαν τῶν ἐθνῶν τούτων ἐν Κ/πόλει.

Ἐρχόμεθα τώρα καὶ εἰς ἕτερα γραφόμενα τοῦ ἄνω χρυσοβούλλου. Οἱ Γενοῦήνσιοι πρέσβεις ἀπήτουν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἀποζημιώσιν δι' ὅσα ἔπαθον· «ἐν τῇ τοῦ τυράννου ἐκείνου Ἀνδρονίκου εἰς τὴν μεγαλόπολιν ἐπεισφρήσει,» ὅταν «Ῥωμαῖοι καὶ Λατῖνοι εἰς ἐχθροὺς μεταταξάμενοι ἔσφαττον καὶ ἐσφάττοντο, ἐζημίουσι καὶ ἐζημιούντο». Τέλος οἱ πρέσβεις, ἀκούοντες ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπῆτει, ἵν' ἀποζημιώσῃ καὶ οἱ Λατῖνοι τὰς ὅσας ζημίας ἐπροξένησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους εἰς τὸν ἀπόπλουν αὐτῶν, συνεφώνησαν, οἱ μὲν Γενοῦήνσιοι ἵνα λησμονήσῃσι τὰς ζημίας αὐτῶν ἐν τῇ μεγαλοπόλει, ὁ δὲ βασιλεὺς τὰς λεηλασίας τοῦ στόλου²⁾.

Ἡ παραχμὴ τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ, ἐμπορικοῦ καὶ πολεμικοῦ, ἄρχεται ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς συνοικίσεως τῶν Λατίνων ἐν Κ/πόλει. Οἱ Λατῖνοι οὐχὶ μόνον μετεχόμενον ἐκ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐμπορεύματα εἰς Κ/πολιν καὶ διὰ τοῦ

¹⁾ «Μετὰ καὶ τοῦ πλάτους τῆς δημοσίας πόρτας Ἰκανατίσεως.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 23. «Ὁ Δάριος ἔκτισε τῆς Κανατίσεως τοῦ Σκληροῦ.» Κωδ. σελ. 14. Ἐχει ἄρα σχέσιν μετὰ τῆς ἄνω πύλης, Et scalam predeputatam in situ loci Icanatisse' ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ Μανουὴλ δοθέντι τοῖς Πισαίοις. Buchon, Recherches. Τόμ. Δ'. σελ. 19. Περὶ Ἰκανάτων, πρβ. Σάθα Μεσ. Βιβλιοθ. Τόμ. Β'. σελ. λή. Κ. Πορφυρ. Τόμ. Α'. σελ. 737. «κόμητες τῶν Ἰκανάτων» «ὁ πρωτομηνδάτωρ τῶν Ἰκανάτων.» Ἰδ. Τόμ. Γ'. σελ. 283.

²⁾ Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι ὁ Νικήτας ἱσχυρῶς τὴν σφαγὴν τῶν Λατίνων ἀποσιωπᾷ τὰς πράξεις τοῦ στόλου· «ἀμνηστειὰν πάσης ζημίας ἐν τε τῇ ἐπεισφρήσει τοῦ τυράννου καὶ πρὸ τούτου καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ μέχρι καὶ νῦν τῇ χώρᾳ τῆς Γενούης ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς Ῥωμανίας μερικῶς ἢ καθόλου γενομένης καθυπισχνούμεθα.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 29. Μὴ λησμονώμεν ὅτι κατὰ τὸν λόγον αὐτῶν αἱ ζημίαι ἀνέβαινον εἰς ὑπέρπυρα 228,000.

Ἑλλησπόντου εἰς Εὐρώπην, ἀλλ' εἶχον καταστήματα εἰς τὰς παραλίους πόλεις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, πλουτοῦντα διὰ τῆς ἐπικερδοῦς ἀκτοπλοίας καὶ χαίροντα πλείονα προνόμια τῶν ἐγχωρίων Βυζαντινῶν ἐμπόρων. Ἄλλως, ἀδύνατον νὰ καταλάβωμεν διατί τὰ παράλια τοῦ κράτους ἐγένοντο λεία ἄνετος εἰς τοὺς τυχοδιώκτας Ἰταλοὺς, τῶν ὁποίων τὰς πειρατείας καὶ κακώσεις δὲν ἤνείχοντο πάντοτε καὶ αὐταὶ αἱ μητροπόλεις τῆς Ἰταλίας ¹⁾).

Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ἄνω χρυσοβούλλου, πλοῖον Γενουήνσιον ²⁾, πλοιαρχούμενον ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου Γράσσου μετὰ τινος Πισαικοῦ, κατέπλευσεν εἰς Ῥόδον καὶ ἐπέπεσε κατὰ τῶν ἀόπλων κατοίκων, τῶν ὁποίων τινὰς ἐσφαξε καὶ ἄλλων τὰ χρήματα ἤρπασεν. Ἐκεῖσε εὕρισχόμενοι ἀμφοτέρωι οἱ πλοίαρχοι συνητήθησαν μετὰ Βενετικῶν πλοίων, κομιζόντων εἰς Βυζάντιον πρέσβεις τοῦ Ἰσαακίου πρὸς τὸν Σαλαχαδῖνον, ἐπανακάμπτοντας εἰς Βυζάντιον καὶ ἐτέρους τοῦ Σαλαχατίνου πρέσβεις πρὸς τὸν Ἰσαάκιον ³⁾, κομίζοντας «φάριά τε καὶ μουλάρια, καὶ ἄλλοια ζῶα κυνηγετικά, οἷα Αἰδύη τρέφει καὶ Αἴγυπτος, καὶ παντοῖα πολύτιμα πράγματα»· τοὺς πρέσβεις τοὺς Ῥωμαίους, τοὺς Συρίους πραγματευτὰς καὶ πάντας τοὺς Χριστιανοὺς καὶ Μουσουλμάνους ἐπιδάτας, «ἀπηνῶς καὶ ἀνηλεῶς διὰ μαχαίρων κατέσφαξαν» ⁴⁾· διεσώθησαν μόνοι οἱ Γενουήνσιοι καὶ Πισαῖοι, οἱ εὐρεθέντες ἐν τῷ πλοίῳ. Τυχόντες δὲ μετὰ ταῦτα καὶ πλοίου Λογγοβαρδικοῦ, εἰς τὰ μέρη τῆς Κύπρου ἀπερχομένου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐπέβαινον πρέσβεις τοῦ Ἰσαακίου καὶ ὁ ἐπίσκοπος Πάφου καὶ Ἰταλοί τινες, ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ, ἐθανάτωσαν ἅπαντας τοὺς Λογγοβαρδούς, ἀφήκαν ἐλευθέρους τινὰς Πισαίους καὶ ἐδέσμευσαν τὸν ἐπίσκοπον Πάφου. Τὸ χρυσόβουλλον ἀπαριθμεῖ τὰς ἀπωλείας ἐκάστου καὶ τὰ ἄρπαγέντα χρήματα. Τὰ δῶρα τοῦ Σαλαχαδίνου πρὸς τὸν Ἰσαάκιον, συμποσοῦνται εἰς νομίσματα ὑπέρπυρα 6,675, τοῦ δὲ πρέσβεως εἰς ὑπέρπυρα 700, τὰ τῶν πραγματευτῶν εἰς ὑπέρπυρα 39,000, μεθ' ἐτέρων 193. Τοῦ σεβαστοκράτορος Κυροῦ Ἀλεξίου εἰς ὑπέρπυρα 50,000, τὸ ὅλον εἰς ὑπέρπυρα 96,568. Πολλῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων σημειώσεις, λέγει τὸ χρυσόβουλλον, ἀπωλέσθησαν σφαγόντων τῶν κατόχων τῶν σημειώσεων. Τὰ δῶρα τοῦ Σαλαχαδίνου πρὸς τὸν Ἰσαάκιον ἦσαν φάρια, ξυλα-

¹⁾ Les Gènois et les Catalans se livraient plus que d'autres Latins à la piraterie. Depping. Τόμ. Β'. σελ. 201, 202. Φραντζῆς, σελ. 32. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 37. ³⁾ Les deux princes (δηλ. ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Σαλαχαδῖνος) se firent mutuellement des présents, et pour marque de leur bonne intelligence, ils gardèrent respectivement dans leurs cours, les Ambassadeurs qu'ils s'étoient envoyés. M. Marin, Histoire de Saladin, Paris. 1758. Τόμ. Β'. σελ. 156.

⁴⁾ «Ὡς φίλοις προσεγγίσαντες τούτοις καὶ πρεβένταν εἰρηνικῶς τάχα ἐξ αὐτῶν ἐπιζητοῦντες, ἐπεπῆδησάν τε αὐτοῖς ληστρικῶς.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 38.

λόη, βαλσαμέλαιον, ἀμπαράτα, βλατία ¹⁾, σελοχάλινοι χρυσοὶ εἴκοσι ἐπτὰ, μετὰ λιθαρίων καὶ μαργαριταρίων.

Ἐπεμψεν ὁ Ἰσαάκιος εἰς τὴν Γένουαν τὸν Ἰγγλινον Πέτρον μετὰ τοῦ Γενουηνοῦ Πέτρου Πανδώλου, ζητῶν ἱκανοποιήσιν διὰ τὰς ζημίας ταύτας, γενομένας εἰς τὴν βασιλείαν καὶ τοὺς πραγματευτὰς, καὶ μολοντί ἡδύνατο ὁ βασιλεὺς ν' ἀποζημιωθῇ ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα καὶ τὰς πραγματείας τῶν ἐν Βυζαντίῳ ἐμπορευομένων Γενουηνσίων, προὔτιμησε νὰ πέμψῃ εἰς Γένουαν τοὺς πρέσβεις, ἵνα ἱκανοποιήσῃ ἡ πόλις αὕτη τὰς ζημίας τῆς βασιλείας καὶ τῶν πραγματευτῶν. Τὸ χρυσόβουλλον, ἐκ τοῦ ὁποῦ ἀρυόμεθα ὅλα ταῦτα, ἐγγράφη τὸν Νοέμβριον τοῦ 1192ου ἔτους.

Ἡ αὐθάδεια τοῦ Γενουηναίου τούτου πειρατοῦ σφόδρα παρώργισε τὸν Βυζαντινὸν λαὸν κατὰ πάντων τῶν ἐν Κ/πόλει κατοικούντων Λατίνων. Οἱ πραγματευταί, ἐνῶ ἐθρήνουν τὴν ἀπώλειαν τοσοῦτων χρημάτων, ἔφεγον τὸν Ἰσαάκιον, τὸν φιλοφρονούντα τοὺς Λατίνους. Ἦτοιμάζοντο ν' ἀρπάσωσι τ' ἀγαθὰ τῶν Λατίνων πρὸς ἀποζημιώσεις τῶν ἀπολεσθέντων χρημάτων καὶ ἐκδίκησιν τῶν φονευθέντων. Δικαίως λέγει ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τούτῳ, «τοσοῦτον δὲ τὸ φιλότιμον περὶ τὴν καθ' ἡμᾶς χώραν ἐπιδειξαμένη ἡ βασιλεία μου, ἀνάλογον καὶ τὴν ἐξ ὑμῶν δουλείαν ἔξειν προσεδόκα, καὶ μὴ μόνον μὴ εἰς πολέμους ὑμᾶς εὕρισκεν καὶ προφανεῖς ἐχθροὺς ἀντικρυς, ἀλλὰ καὶ συνερίθους καὶ συμμάχους ἐν πᾶσιν, οἷς ἂν εὕρεθῃτε τόποις, εἴτε κατὰ ξηρὰν εἴτε καὶ κατὰ θάλασσαν» ²⁾).

Μετὰ τὴν εἰς Ἰταλίαν ἀποστολὴν τῶν ἄνω πρέσβεων, ὁ Ἰσαάκιος, ἵνα περὶ αὐτῆς τὴν ὁρμὴν τοῦ ἀγανακτοῦντος λαοῦ, διέταξε τοὺς Γενουηνσίους νὰ θέσωσιν «ἐν ἀσφαλεῖ» τὰς πραγματείας αὐτῶν, νὰ πωλήσωσιν αὐτὰς εἰς ὅποιον θέλουσιν, καὶ «τὸ τίμημα αὐτῶν ἐναποτίθεσθαι», ἐωσότου φροντίσῃ ἡ Γένουα «περὶ ὀφειλομένης ἐπὶ τῷ τοιούτῳ ἀτοπήματι ἐκδικήσεως, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων πάντων ἱκανοποιήσεως».

Τὸ ἀκόλουθον ἔτος κατ' Ἀπρίλιον, ἐφθασαν ἐκ Γενοῦης δύο πρέσβεις, ὁ Γουί-

¹⁾ Βλατίον ἀπὸ τὸ Ῥωμαϊκὸν blatta, σκώληξ, ὅθεν τὰ πορφυρᾶ φορέματα τῶν παλαιῶν, ἐξαιρέτως τὰ μάλλινα. Βλατᾶς (Λατ. blattearius) ὁ τεχνίτης τῶν βλατίων· καταβλατᾶς. Κορ. Ἀταχτα. Τόμ. Α'. σελ. 192. Βλατί(ον) λέγουσιν οἱ Χῖοι ἔτι σήμερον τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων, rougeole. «Βλαττὴν τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 45. Ἐκ τούτων καὶ τὰ κύρια ὀνόματα «Βασίλειος ὁ Βλαττερός.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 247. «Θεόδωρος ὁ Τριβλαττίτης». Ἰδ. Τόμ. Γ'. σελ. 58. Τὸ Βλατίον ἐλέγετο ἐνίοτε καὶ ἐξάμιτον· mille iperperi et un examito, cioè un pallio o veste tutta di seta. Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 89. Ἐνίοτε ἦτο χρυσοκέντητον· examitum auro textum. Ἰδ. σελ. 90. Νικ. Χων. σελ. 908 καὶ τὰς σημειώσεις. Περὶ τοῦ Βλατίου, pallium, ἴδε τὰ γραφόμενα τοῦ Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 80 ἐν σημ. Μ. Glos. λέξ. Ἐξάμιτος. Βλαττίον γράφεται ἐνίοτε καὶ βλατίον. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 37.

δος Σπινόλας καὶ ὁ Γουλιέλμος Τορνέλλος, κομίζοντες τὴν περὶ τῶν προειρημένων πάντων ἀπόφασιν τῆς κοινότητος τῆς Γενούης. Τὸ ἐγγραφον, τὸ ἱστοροῦν τῆς ὑποθέσεως ταύτης τὴν σύμβασιν, χρονολογεῖται ἀπὸ Ὀκτωβρίου τοῦ 1193. Λέγει ὁ βασιλεὺς, ὅτι οἱ πραγματευταὶ οἱ ἀπολέσαντες τ' ἀγαθῶν καθ' ἐκάστην ἀνακλαίονται, «τὴν ἐκδίκησιν λιπαρῶς ἐξαιτούμενοι» καὶ δεόμενοι, ἵνα ἱκανοποιηθῶσιν ἐκ τῶν ἐνταῦθα εὐρισκομένων Γενουηνσίων. Ὁ βασιλεὺς συνεκάλεσε τοὺς ἐν Κ/πόλει Γενουηνσίους, ἵνα φροντίσωσι περὶ τῆς ἐκδικήσεως τοῦ καχοῦ καὶ οὕτω καταπραΰνη τὴν ὁσημέραι αὐξάνουσαν ἀγανάκτησιν ἅπαντος τοῦ λαοῦ. Λέγει τὸ χρυσόβουλλον· ὡς δὲ οὗτοι (δηλ. οἱ Γενουήνσιοι) τὴν τοῦ τηλικούτου πράγματος ἀνεβάλλοντο φροντίδα, καὶ ἑαυτῶν ταύτην ἀποτινάσσεσθαι ἐπειρῶντο, τὴν τῶν τολμησάντων τοῦτο κακίαν προβαλλόμενοι, καὶ τὴν διὰ ταύτην ἀπὸ τῆς χώρας αὐτῶν πρὸ χρόνων ἤδη πολλῶν ἀποσβῆσιν· κάντεῦθεν αὖθις ἀγριώτερος αὐτοῖς ὁ τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν ἐπηγεῖρετο δῆμος, καὶ θερμότερως ἐδεῖτο τῆς βασιλείας μου ἐξ αὐτῶν ἱκανωθῆναι τὰ ἀπὸ τοῦ τοιούτου πλοίου ἀφαιρεθέντα πράγματα αὐτῶν, ἡ βασιλεία μου τῷ καιρῷ καὶ τοῖς πράγμασιν ἐνδιδούσα, μέσως χωρεῖται, τοῖς τε Κ/πολίταις τὸν θόρυβον καταστέλλουσα, καὶ τοῖς Γενουίταις τὸ ἀσφαλὲς ἐπὶ τοῖς πράγμασιν αὐτῶν περιποιουμένη, καὶ τὴν προκυρωθεῖσαν συμφωνίαν τῆς βασιλείας μου καὶ τῆς Ῥωμανίας, καὶ τοῦ κάστρου καὶ τῆς χώρας Γενούας μὴ ἀκυρωθῆναι διοικονομοῦσα».

Διηγεῖται ὁ βασιλεὺς τὴν ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων παρακαταθήκην εἴκοσι χιλιάδων ὑπερπύρων. Τοιουτοτρόπως ὁ θόρυβος καταστέλλεται, καὶ οἱ Γενουήνσιοι διῆγον ἐν ἀφοβίᾳ καὶ ἐλευθερίᾳ.

Οἱ ἀφιχθέντες πρέσβεις τῆς Γενούης ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Ἰσαάκιον, ὅτι οἱ ταῦτα πράξαντες Γενουήνσιοι πρὸ πολλοῦ ἀπὸ τὴν πατρίδα «ἀπεδιώχθησαν διὰ τὸν ἐκδεδιητημένον αὐτῶν βίον, καὶ τὴν ἐν οὐκ ἀγαθοῖς ἀναστροφῇ» ¹⁾, ὅτι δὲν θέλουσι παύσει διώκοντες αὐτοὺς, ἐωσότου συλλάβωσι καὶ παραδώσωσιν αὐτοὺς εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως. Ἰκετεύουσι δὲ αὐτόν, «μὴ διὰ δύω ἢ καὶ τριῶν ἀνδρῶν κακίαν» ἀποβάλλῃ ἀπὸ τὴν εὐνοίαν του τὴν Γένουαν, πιστὴν οὔσαν πάντοτε πρὸς τὴν βασιλείαν τῶν Βυζαντινῶν. Ἐκ τῶν λόγων τούτων, ἐκάμφθη ὁ Ἰσαάκιος καὶ διέταξε ν' ἀποδοθῶσι τὰ ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων εἰς ἐγγυητὰς κατατεθέντα ὑέρπυρα, καθὼς καὶ ἐπεδόθησαν ²⁾.

Οἱ Γενουήνσιοι πρέσβεις φοβούμενοι μὴ μεταμεληθῇ ὁ βασιλεὺς, ἡ ἐπιπέση κατ' αὐτῶν ὁ λαὸς καὶ διωχθῶσιν ἀπὸ τὰς συνοικίας αὐτῶν, ἤτησαν ἀπὸ τὸν βασιλέα, ἵνα ἐπικυρώσῃ διὰ νέου χρυσοβούλλου τὰ προνόμια αὐτῶν. Εἰς ταῦτα προ-

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 44. ²⁾ «Καὶ ἐλάβομεν ἡμεῖς τὰ τοιαῦτα νομίσματα ἀπὸ χειρῶν τοῦ ὀξεοβαφεοπώλου Ἰωάννου εἰς τὰς ἡμετέρας χεῖρας». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 44.

θύμως συνήνεσεν ὁ Ἰσαάκιος· ἂν ὁμως ἔλαβόν οἱ πραγματευταὶ τὸ τίμημα τῶν πραγματειῶν αὐτῶν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ ταμείου, ἂν ὁ πειρατὴς συνελήφθῃ καὶ παρεδόθῃ εἰς τὸν βασιλέα πρὸς τιμωρίαν, ἀγνοοῦμεν. Ταῦτα, ἀφορῶντα τὸν Ἰσαάκιον καὶ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, δὲν μνημονεύονται ἐν τῷ ἐγγράφῳ. Πιθανὸν ὁ βασιλεὺς καθησύχασε τὸν λαὸν διὰ χρημάτων, διότι ἄλλως ἐμελλόν ἄθροοι νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Γενουηνσίων. Τὸ τέλος τοῦ χρυσοβούλλου σαφηνίζει τινὰ, τὰ ὅποια ἀπεσιώπησαν ἕτερα ἐγγράφα, «ἵνα μὴ κακόν τι μέγα παρὰ τῶν Κ/πολιτῶν τοῖς ἐν τῇ μεγαλοπόλει Γενουίταις συμβῇ, ὅποια ὁ πολὺς ὄχλος οἶδε ποιεῖν, τὴν ἀγίαν αὐτοῦ βασιλείαν τοῦτο οἰκονομῆσαι, καὶ οὐδέποτε μνήμην τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως ποιησόμεθα, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ ἐν τοῖς ὅρκοις . . . τοῦτο προστίθεσθαι, ἀμνηστεῖαν παντελὴ πάντας τοὺς Γενουίτας ἔχειν τοῦ τοιοῦτου σκανδάλου ».

Ἰστόρησα τὴν πειρατείαν ταύτην καὶ τ' αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα, μαρτυροῦντα τὴν πολλὴν τοῦ Ἰσαακίου φιλοφροσύνην ἢ μᾶλλον ταπεινῶσιν εἰς τὰς μετὰ τῶν Γενουηνσίων διαπραγματεύσεις αὐτοῦ. Πολλοί, πιθανὸν κατακρίνουσι τοσαύτας παραχωρήσεις, γενομένας πολλάκις πρὸς βλάβην τοῦ ἰδίου Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς χρόνους τούτους μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους, τοῦ Βυζαντίου οἱ βασιλεῖς ἐθώπευον τοὺς Λατίνους, διὰ τῆς βοηθείας τῶν ὁποίων ἤλπιζον ν' ἀποσοβήσωσι τοὺς κινδύνους τῆς Ὀθωμανικῆς στρατιᾶς. Οὗτοι δέ, τολμηρότεροι τῶν Βυζαντίων θαλασσοπόροι καὶ πλειότερον αὐτῶν πλουτοῦντες, οὐχὶ μόνον περιεφρόνουν καὶ ἐχλεύαζον ἀναφανδὸν τοὺς Βυζαντίους, ἀλλὰ καὶ πολλῶν κακώσεων αἴτιοι ἐγίναν, ἀδιαλείπτως κατ' ἀλλήλων μαχόμενοι, οὐχὶ μόνον ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς καὶ Βυζαντιναῖς θαλάσσαις, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μεγαλοπόλει.

Ἡ παντελής ἔλλειψις ναυτικοῦ ὑπεκίνει πολλοὺς Ἰταλοὺς πειρατὰς νὰ διαπλέωσιν ἀφόβως τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Αἱ ἀφρούρητοι νῆσοι καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐληστεύοντο ποτὲ μὲν ἀπὸ Γενουηνσίους, ποτὲ δὲ ἀπὸ Βενετῶν καὶ Σικελούς. Ἐξ ἐνός χρυσοβούλλου τοῦ Ἀλεξίου κατὰ τὸ 1201 μαρθάνομεν, ὅτι πρὸς καταδίωξιν πλοίων καὶ κατέργων πειρατικῶν Γενουηνσίων «ἀπὸ τῶν μερῶν τῆς Σικελίας», ἀπεστάλη ὁ Κακαλλάρος Γουλιέλμος Γενουήνσιος με αὐτοκρατορικὸν σιγγίλλιον, διατάττον πάντας τοὺς διοικητὰς νὰ τὸν βοηθήσωσιν, ἵνα συλλάβῃ τὰ πλοῖα ταῦτα. Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο τεκμαίρει τὴν ἔλλειψιν ναυτικοῦ καὶ ναυτῶν Βυζαντινῶν, ἱκανῶν νὰ ἀντιστρατεύωνται κατὰ τῶν Ἰταλικῶν πειρατικῶν πλοίων.

Δύω ἔτη πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ἐξεδόθη, βασιλεύοντος τοῦ Ἀλεξίου, ἕτερον χρυσόβουλλον εἰς τὸν ἀποσταλέντα εἰς Κ/πολιν πρέσβυν τῆς Γενούης, Ὀττομπόνον Δελακρόζα¹⁾, ἐπικυροῦν τὰ ἤδη δωρηθέντα

¹⁾ Ottenibuono di Croce, οὕτω γράφεται εἰς τὰ Ἰταλικά ἐγγράφα quod prae-

οικήματα καὶ προσθέτον καὶ ἕτερα. Τὰ ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τούτῳ μνημονευόμενα καὶ τὰ προμελετηθέντα, σαφηνίζουνσι πληρέστερα τὰς μέχρι τοῦδε ἀγνώστους θέσεις τῶν Γενουηνσίων. Μολονότι αἱ πλείσται ὀνομασίαι εἶναι εἰς ἡμᾶς τὴν σήμερον ἀγνώστοι καὶ οἱ μνημονευόμενοι ἔμβολοι, αἱ μὲν καὶ ῥῦμαι πρὸ πολλοῦ ἠφανίσθησαν καὶ ἑτερόγλωσσα ὀνόματα διεδέχθησαν τὰ ἡμέτερα Ἑλληνικά, εἰσέτι διαμένουσι θέσεις τινὲς γνωσταί, ἐκ τῶν ὁποίων δυνάμεθα μετὰ πλείστης βεβαιότητος νὰ ὀρίσωμεν τὰς συνοικίας ταύτας.

Τὸ χρυσόβουλλον διατάττει τὸν πανσέβαστον πρωτονοτάριον Κύρ Κωνσταντῖνον Πεδιαδίτην καὶ τὸν λογοθέτην Κύρ Θεόδωρον Τριβλαττίτην, μετὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου Ἰωάννου τοῦ Ἀνζᾶ, ἵνα παραδώσωσιν εἰς τὸν πρέσβυν Ὀττομπόνον Δελακρόζα τὰ «παρὰ τῶν Γενουϊτῶν προκατεχόμενα ἐν τῇ μεγαλοπόλει ἐνοικία καὶ τὰς παραλίους σκάλας, τὰ καὶ προδεδωρημένα αὐτοῖς· ἐτι δὲ παράδοτε αὐτῷ καὶ τὰ ἀρτίως ἐπέκεινα τούτων δωρηθέντα παρὰ τῆς βασιλείας μου τῷ αὐτῷ κάστρῳ καὶ τῇ χώρᾳ τῆς Γενούας κτλ....» Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο ἀπαριθμεῖ ἰδιωτικὰ οἰκήματα μετὰ τῶν ἐνοικίων, εἴτα δὲ οἶκημα τῆς μονῆς τοῦ πατρικίου Θεοδοσίου, ἕτερον πλησιάζον τῇ μονῇ τῇ ἀπὸ Λογοθετῶν καὶ «τὴν μίαν παράλιον σκάλαν, τὴν διαφέρουσαν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ Μανουὴλ καὶ πλησιάζουσιν τῇ παρὰ τῶν Γενουϊτῶν προκατεχομένη σκάλα¹⁾. Αὕτη ἔκειτο πρὸς ἀνατολὰς ταύτης, καὶ μετ' αὐτῆς μνημονεύονται καὶ τινὰ χαμαίγεια κτίρια παρὰ τὸ τεῖχος. Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου μανθάνομεν, ὅτι ἀπέναντι τῆς πρὸ καιροῦ παραχωρηθείσης σκάλας ἦτο πύλη καλουμένη τοῦ Ῥαϊκτορος, μὴ μνημονευομένη εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Ἀδύνατον ἐκ τῶν γεγραμμένων νὰ ὀρίσωμεν, ἕως ποῦ πρὸς ἀνατολὰς ἐξετείνοντο αἱ δύο αὗται ἀποβάθραι.

Ἐντὸς τοῦ τεύχους παρεχωρήθησαν πολλὰ οἰκήματα, τινὰ μάλιστα πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Ἀγίου Δημητρίου καὶ κατὰ τι ἐγγράφον Ἰταλικόν, μέχρι τῆς Ἀγίας Σοφίας²⁾. Ἦτον ἄρα ἡ μονὴ αὕτη τοῦ Μεγαλοδημητρίου ἐν τῇ Ἀκροπόλει, περὶ τῆς ὁποίας τοσαῦτα ἔγραψαν οἱ Βυζάντιοι; Ὁ οἶκος, ὁ ἐπιλεγόμενος τοῦ Βοτανειάτου, τοῦ ὁποίου ἐμνήσθην ἀνωτέρω, περιεῖχε καὶ ἐκκλησίαν, τῆς ὁποίας ἅπαντα τὸν κόσμον, ἐσωτερικόν καὶ ἐξωτερικόν, λεπτομερῶς περι-

cedentes legati Willelmus Tornelli et Guido Spinola cum sancto imperio contraxerunt, sicut est inscriptum et redactum corroboret ac confirmet (δηλ. ὁ αὐτοκράτωρ). Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 195. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 49. ¹⁾ Ἀναγινώσκωμεν ἐν τῷ δευτέρῳ Τόμῳ τῶν Πατρ. Ἐγγράφων, σελ. 564. «Οἶκημα περὶ τὴν Μαρμαρόπορ-
ταν ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ Εὐγενίου διακείμενον». Ἡ πύλη αὕτη δὲν ἀναφέρεται ἀλλαχοῦ.

²⁾ Μεθ' ἐτέρων δύο οἰκίων μέχρι τῆς Ἀγίας Σοφίας (cum aliis duabus domibus usque Sanctam Sophiam). Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 196. Ἀναγινώσκονται ταῦτα εἰς τὰς ἰσχυρὰς τὰς δοθείσας εἰς τὸν Ὀττομπόνον, ἀπερχόμενον ἐκ Γενούης εἰς Κωνσταντινούπολιν.

γράφει τὸ χρυσοβούλλον¹⁾. Αὕτη ἡ ἐκκλησία ἀφαιρεθεῖσα πρότερον, πότε ἀγνοοῦμεν, ἀπεδόθη ἐκ νέου εἰς τοὺς Λατίνους.

Μνημονεύονται ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις τούτοις πολλὰ ἕτερα εὐκτήρια, ἀγνωστα τὰ πλείοτερα, τεκμαίροντα τὸ πλῆθος τῶν τοιούτων κτιρίων ἐν Κ/πόλει. Οἰκήματα τοῦ δσίου Βασιανοῦ. Μετόχιον τῶν Ἑλιγμῶν. Μονὴ τῆς Ὑψηλῆς. Ναὸς τῶν Ἀγίων μεγάλων μαρτύρων Τεσσαράκοντα. Μονὴ τοῦ Μιχαήλ, ἐξουσιάζουσα τὰς δύο ἀποδάθρας τὰς δοθείσας εἰς τοὺς Γενουηνοὺς. Ναὸς τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ περὶ τὴν ἐνορίαν τοῦ Εὐγενίου. Ἡ μονὴ τοῦ Μανδύλου κτλ.

Πρὶν τελειώσω τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰταλικῶν συνοικιῶν ἐν Βυζαντίῳ, πρὸ τῆς ἀλώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Λατίνων, καλὸν εἶναι νὰ μάθωμεν ποῦ κατῴκουν καὶ οἱ ὁμόφυλοι Βενετοί.

Οἱ Γενουήνσιοι διὰ τοῦ πρέσβεως Μούρτα, τῷ 1157 ἔτος, ἤτησαν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἔμβολον καὶ σκάλαν μέσον τῆς συνοικίας τῶν Βενετῶν καὶ τοῦ παλατίου τοῦ δεσπότη Ἀγγέλου. Ἄννα ἡ Κομνηνὴ²⁾ λέγει, ὅτι πρὸς ἀμοιβὴν τῶν Βενετῶν, βοηθησάντων τὸν πατέρα αὐτῆς Ἀλέξιον κατὰ τῶν Νορμάννων, ἐδώρησεν οὗτος «τὰ ἀπὸ τῆς παλαιᾶς Ἑβραϊκῆς σκάλας³⁾ μέχρι τῆς καλουμένης Βίγλας⁴⁾ διήκοντα ἐργαστήρια, καὶ τὰς ἐντὸς τοῦ διαθήματος τούτου ἐμπεριχομένας σκάλας». Ὁ δὲ Κίναμος⁵⁾ «καὶ στενωπὸς αὐτοῖς ἐν Βυζαντίῳ ἀποτέτακτο, ὃν ἔμβολον ὀνομάζουσιν οἱ πολλοί». Ἐχομεν καὶ ἑτέραν μαρτυρίαν τοῦ Πτωχοπροδρόμου περὶ τῶν Βενετῶν⁶⁾.

Καὶ διάβα κ' εἰς τὸ πέραμαν γοργὸν ὡς ἐξαφτέριν·

Ἐρώτησε στὸ διάβα σου ἐπὶ τοὺς Βενετίκους,

Τὸ πῶς πουλιέται τὸ τυρὶν, τί ἔχει τὸ κεντηνάριν⁷⁾.

¹⁾ Φαίνεται ἀπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ Ὀττομπόνου, ὅτι τὸ παλάτιον τοῦ Καλαμάνου, ἦτοι τοῦ Βοτανειάτου (ᾔθεν τὸ Λατινικὸν κείμενον, Chalama καὶ Kalama), ἀφῆρέθη ἀπὸ τοὺς Γενουηνοὺς καὶ ἐδόθη εἰς τοὺς Γερμανοὺς (Alemanni), qui palatium ipsum penitus devastarunt. Παρακαλεῖ ἡ Γένουα ἵνα ἐπισκευασθῇ δι' ἐξόδων τῆς βασιλείας καὶ ἀποδοθῇ αὐτοῖς ἐκ νέου μετὰ τῆς ἐκκλησίας, τοῦ λουτροῦ καὶ τῆς κινιστέρνης. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 196. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 84. ²⁾ Ἀλεξ. Βιβ. Δ'. Οἱ κ. Τ. καὶ Th. λέγουσιν ἐν τῷ τόμῳ Α'. σελ. 49, ὅτι τοῦ χρυσοβούλλου τούτου οὔτε τὸ πρωτόγραφον Ἑλληνικόν, οὔτε ἡ Λατινικὴ μετάφρασις εὐρέθησαν μέχρι τοῦδε. ³⁾ Il n' y a dans l'enceinte de la ville (δηλ. τῆς Κ/πόλεως) aucun Juif. Voyages en Asie par Berge-ron. A la Haye. 1735. Ὁ Βενιαμὶν τῆς Τουδέλλης ἦτον ἐν Κ/πόλει περὶ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος. Πιθανὸν οἱ Ἰουδαῖοι εἶχον ἐξωσθῇ ἐκ τῆς πόλεως. ⁴⁾ Εἰκάζω ὅτι ἡ ἐδῶ καλουμένη Βίγλα εἶναι ἡ πύλη τοῦ Δρουγγαρίου, νῦν Ζινδάν-καπουσοῦ. Πιθανὸν ὁ ἐδῶ πύργος, ὅστις μετέπειτα ἐγένετο εἰρκτὴ (Τουρκ. Ζινδάν), ἦτο Βίγλα. ⁵⁾ Σελ. 284.

⁶⁾ Κοραὴ Ἀτακτα Τόμ. Α'. Βιβλ. Β'. στίχ. 113. ⁷⁾ Σήμερον εἰσέτι σώζονται πάμπολλα μεγάλα τυροπωλεῖα (κοινῶς χαβιαράδικα), πρὸς δυσμὰς τῆς πύλης Βαλοῦκ-παζάρ, τὸ πάλαι Περάματος.

Ὁ Κοραῆς νομίζει, ὅτι οἱ ἐδῶ καλούμενοι Βενετικοὶ ἦσαν οἱ Βενέτοι, οἱ ἀντίζηλοι τῆς φατρίας τῶν Πρασίνων, οὕτω καλούμενοι «διὰ τὸ βένετον¹⁾ χρώμα τοῦ φορέματος».

Ὁ μὲν ὑπάγει ἔς ἀγορὰν ἱατρικῶν σπερμάτων,
Ἄλλος ὁρᾶται εἰς πέραμαν, ἄλλος εἰς ταύγενίου.

Πέραμα, λέγει ὁ Κοραῆς, ὠνομάζετο ὁ Γαλατᾶς, ὡς πέραν, ἡγουν καταντι-
κρὺ τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλαχοῦ, Βιβλ. Α'. στίχ. 223, λέγει ὁ ποιητής.

Νὰ μετερχόμην πέραμαν ναύρισκα ὀκάτι κέρδος,
Ὡς κωπηλάτης πρότερον, δεύτερον ὡς πλωρήτης.

Εἰς τοὺς στίχους τούτους ὁ ποιητὴς ἐννοεῖ τῶν παλαιῶν τὸ πορθμεῖον²⁾. Ὁ Πτωχοπρόδρομος, γράφων πέραμα, ἐννοεῖ τόπον ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ὅθεν συνήθως διέβαινον εἰς τὸν ἀντίπεραν Γαλατᾶν καὶ οὐχὶ τὸν ἴδιον Γαλατᾶν, ἄσημον τότε προάστειον καὶ ὅπου οὐδέποτε ἐκάθισαν οἱ Βενετοὶ³⁾. Μέχρι σήμερον οἱ ἀπὸ τὴν ἀποβάθραν τοῦ Γαλατᾶ, Καράχιοι καλουμένην, διαβαίνοντες εἰς Βυζάντιον ἀποβαίνουσιν εἰς τὴν ἀποβάθραν καλουμένην Βαλοῦκ-παζάρ, ἀπέναντι τῆς Βαλοῦκ-παζάρ-καπουσοῦ. Ἐδῶ πωλοῦνται τὰ «ἱατρικὰ σπέρματα», εἰς τὴν ὀπισθεν τῆς πύλης ταύτης θολωτὴν ἀγορὰν, καλουμένην Μισσὴρ-τζαρσὴ ἐδῶ εἶναι καὶ ἡ πύλη τοῦ περάματος⁴⁾. Ὁλὴ αὕτη ἡ συνοικία ἐλέγετο τὸ πᾶ-

¹⁾ Bleu céleste. Κορ. ἐνθ' ἀνωτέρω. Μ. Glos. λέξ. Βένετος, καὶ Καλλάτινος. ²⁾ Οἱ Χιοὶ σήμερον καλοῦσι τὴν ἀντικρὺ αὐτῶν πόλιν, τὸν Τσεσμέ, πέραμα καὶ περαματούσση τὸν ἐκεῖσε κατοικοῦντα καὶ τὸν ἐκεῖθεν ἀποπνέοντα ἀνατολικὸν ἄνεμον. ³⁾ Τ' ἀκόλουθα σαφῶς δεικνύουσιν ὅτι οἱ Βυζάντιοι ἐκάλουν πέραμα τὴν νῦν πύλην τοῦ Βαλοῦκ-παζάρ καὶ ἐκάθισαν ἀμφότεροι ἐν τῇ βασιλικῇ ὀχλήματι . . . καὶ ἦλθον ἕως τοῦ περάματος, καὶ ἐπέρασαν. C. Christ. Βιβλ. IV. σελ. 448. ⁴⁾ Porta Peramatis. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 46. Λέγει ὁ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 49, ὅτι ἡ πύλη αὕτη corrisponde probabilmente alla porta Neorii della quale Leunclavio dice, juxta portam hanc est scala Sycena, trajectusque Sycenus, vel Galatae Perama, sicut Graeci vocant. Ὁ Leunclavius ὀρθότατα λαλεῖ περὶ τῆς Βαλοῦκ-παζάρ-καπουσοῦ. Perama, fretum ipsum. C. Christ. σελ. 9. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 533. Μνημονεύεται καὶ ἔμβολος τοῦ Περάματος εἰς λατινικὴν μετάφρασιν αὐτοκρατορικοῦ χρυσοδόλλου. Ad haec largitur eis (δηλ. τοῖς Βενετοῖς) ergasteria in embolo Peramatis, id est transitus, existentia, cum eorum solariis, quae introitum et exitum habent versus embolum, progredientia ab Hebraica usque ad locum qui dicitur Vigla. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 50· in ipso nostro embulo, ἴδ. σελ. 56· vel in imbolo. Ἰδ. σελ. 68. Περαιὰ ἐλέγετο ἡ καταντικρὺ τῆς Κ/πόλεως παραλία. Ὁ Wolf ἐν ταῖς σημ. Νικ. Χων. σελ. 879, λέγει· utrum vero περαιὰ . . . nunc Peram sive Galatham vocent, affirmare non possum· «τῇ περαιᾷ ἐναυλιζόμενος, ἥτις τοῦ Πικριδίου κατονομάζεται.» Πικριδίων τὸ νῦν Χάσκιοι. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 44. Portam Peramae. Ἰδ. σελ. 56.

λαι ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς πέραμα, διότι ἐδῶθεν τότε, καθὼς καὶ τὴν σήμερον, διαβαίνουσιν ἀπὸ τὴν Πόλιν εἰς τὸν Γαλατᾶν.¹⁾

Ἐπειδὴ κατὰ τὰ προμελετηθέντα, ἀπὸ τὴν ἐνορίαν τοῦ περάματος μέχρι τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου κατῴκουν οἱ Ἀμαλφηνοὶ καὶ οἱ Πισαῖοι, ὑποθέτω ὅτι οἱ Βενετοὶ εἶχον τὴν πρὸς δυσμὰς παραλίαν μέχρι τῆς ποτὲ πύλης τῶν Δρουγγαρίων, νῦν δὲ Ζινδάν-καπουσοῦ καὶ κατὰ τὸν Λεουνκλάβιον, πύλην τῶν καραβίων, μετὰ τριῶν ἀποβαθρῶν²⁾. Κατὰ τὰ γραφόμενα τῆς Ἀννης Κομνηνῆς, ἡ Ἑβραϊκὴ σκάλα ἦτο πιθανώτατα πλησίον τοῦ Βαλοῦκ-παζάρ, διότι ἀνατολικώτερον ἦσαν αἱ ἀποβάθραι τῆς μονῆς τοῦ Κυρ Ἀντωνίου καὶ τῶν Ἀμαλφηνῶν³⁾.

Ἐσχάτως διὰ φροντίδος τοῦ σεβαστοῦ συναδέλφου κ. Μίλλιντζεν καὶ ἀπὸ τινα Τουρκικὰ ἱστορικὰ ἐγγράφα ἐμάθομεν, ὅτι τὸ γήπεδον, ἡ μέρος τοῦ γηπέδου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου μεσοῦντος τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ἀνιδρύθη ἐπὶ τῆς ἐκεῖ παραλίας τὸ βασιλικὸν τέμενος καλούμενον Γενί τζαμί⁴⁾, ἦτο κτῆμα

1) C. Christ. Βιβλ. Α'. σελ. 58. Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Νικήτα Χωνειάτου, σελ. 384, καταφαίνεται ὅτι ἐκάλουν ἐνίοτε οἱ Βυζάντιοι τὸν Γαλατᾶν, Πέραμα· «εἰς τὴν ἀντιπέραν ἀναρτᾷ τοῦ πορθμοῦ, δὲ κικλήσκται Πέραμα.» 2) Porta Carabiorum (τῶν καραβίων), Graecis recentioribus dicitur, quam Turci Gemiscle (γρ. Yemishiskelessi), ut auctor est Leunclavius. C. Christ. Τόμ. Α'. σελ. 47. Ἀναφέρεται καὶ porta Canavuci· a Vigla versus portam Canavuci. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 112, 193. Μνημονεύεται τῇ 1324, Καναβούτζης δρουγγάριος. M. καὶ M. Τόμ. Α'. σελ. 114, 117. Πλησίον τοῦ Ζινδάν-καπουσοῦ πρὸς ἀνατολὰς, εἶναι πάμπολλα κηροπωλεῖα· ταῦτα εἶναι τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸ χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοκράτορος Ἐμμανουὴλ, τὸ δοθὲν εἰς τοὺς Βενετούς· versus Aquilonem tria ergasteria cerulariorum. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 111. C. Christ. Βιβλ. Α'. σελ. 84. Lat. κηροπώλης, cerarius, κηριολάριον, cerilarium. Κηρουλάριος, cerularius, κηροπώλης, ceriae venditor. Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Β'. σελ. 910· et maritimas III scalas, quae in predicto spatio terminantur. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 57. Μία καλεῖται τοῦ Ἁγίου Μαρκιανοῦ adhuc cum his comprehenditur et, quae est in litore, scala sancti Marciani, quae hodie a Chrysiobasilio possidetur. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 112, 183. Εἰκάζω ὅτι εἶναι ἡ ἄλλοτε καλούμενη porta S. Marci. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 271· terra vacua posita in Constantinopoli foras muri civitatis, in scala majori, in ripa de prima (οἱ κ. κ. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 44, ὁρθῶς γράφουσιν ἐν σημ. an de perama?). Ἐκ τούτου εἰκάζω, ὅτι ἡ ἀποβάθρα αὕτη ἦτο πλησίον τῆς νῦν ἀποβάθρας Βαλοῦκ-παζάρ-iskelessi καλούμενης. Ἀναφέρεται καὶ ἡ σκάλα τοῦ Δρουγγαρίου ἢ τῶν Δρουγγαρίων· pecie de terra posita in Constantinopoli, foras muri civitatis in scala de Drongario. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 11, 60. Ἀπὸ τὴν ἀποβάθραν τοῦ Δρουγγαρίου, 77 πόδας πρὸς ἀνατολὰς, ἦτον ἡ πύλη τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Ἰδ. σελ. 271. Περὶ τῆς scala major, πρβλ. τοὺς αὐτοὺς. Τόμ. Α'. σελ. 57. Ἡ scala, quae vocatur Cacegalla (ἰδ. σελ. 117) ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν Βενετῶν, μοι εἶναι ἄγνωστος. 3) A porta Ebrayky usque ad murum. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 5. 4) Κ/πολις Πατρ. 1846. σελ. 137.

τῶν Ἑβραίων Καραϊτῶν, δωρηθὲν εἰς αὐτοὺς παρὰ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἐπὶ τούτου εἶχον τὰς οἰκίας καὶ τὴν συναγωγὴν αὐτῶν. Ἡ Ὁθωμανικὴ διοίκησις ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ἀντὶ τῶν ἐδῶ οἰκιῶν, ἑτέρας εἰς Χάσκισι καὶ ἀσπιδόσιαν εἰς τεσσαράκοντα μέλη τῆς κοινότητος καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτῶν. Μὴ δυνάμενοι οἱ Ἑβραῖοι νὰ πωλήσωσι ἢ ἀπαλλοτριώσωσι τὸ γήπεδον τῆς συναγωγῆς, λαμβάνουσιν τακτικῶς ὡς ἐνοίκιον αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον, γρόσια τριάκοντα δύο κατ' ἔτος· κρατοῦσιν τὸ φερμάνιον τὸ δρίζον ταῦτα ὅλα ¹⁾).

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, μολονότι νεώτερον τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, προσεπικυρόνει τὰ γραφόμενα τῆς Κομνηνῆς. Εἰκάζω, ὅτι ἐδῶ πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν τὴν Ἑβραϊκὴν σκάλαν ἀπέναντι τῆς ἐκεῖσε Ἑβραϊκῆς συνοικίας, τὴν ὁποίαν σημειώνει εἰς τὸν χάρτην τοῦ Ὁ Βουονδελμόντε ²⁾. Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀποβαθρῶν τῶν Ἰταλικῶν ἐθνῶν πρόδηλον εἶναι, ὅτι ἡ συνοικία ἡ Ἑβραϊκὴ ἦτον ἐπὶ τῆς αὐλῆς τοῦ Γενι-τζαμί, πλησιέστατα τῆς πύλης τοῦ Βαλοῦκ-παζάρ καὶ τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Μισσήρ-τσαρσή· ἐδῶθεν πρὸς δυσμὰς ἐξετείνετο ἡ συνοικία τῶν Βενετῶν, κεχωρισμένη ἐκ τῶν ἀντιζήλων Γενουηνσίων, μετὰ τῶν ὁποίων ἤριζον μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους. Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ τῶν Βενετῶν, ἐκτὸς τοῦ τείχους, ἦτον ὁδὸς καλουμένη ὁδὸς δημοσία ³⁾, ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας ἀνηγέρθησαν οἰκίαι καὶ ἐργαστήρια. Τούτων τὰ πλείοτερα ἦσαν μετόχια τοῦ πατριάρχου τοῦ Γράδου ⁴⁾ καὶ ἡ σημείωσις αὐτῶν, γενομένη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1206, εὐτυχῶς διεσώθη εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς Βενετίας ⁵⁾. Πλησίον τοῦ τείχους ἦσαν δεκατρεῖς οἰκίαι ἐνοικιαζόμεναι κατ' ἔτος ἀντὶ ὀγδοήκοντα ὑπερπύρων. Παρὰ τὴν πύλην τοῦ Δρουγγαρίου ⁶⁾ ἦσαν ἑνδεκα, ἐνοικιαζόμεναι ἀντὶ τεσσαράκοντα ἐπτὰ ὑπερπύρων. Παρὰ τὴν θάλασσαν ⁷⁾ ἦσαν εἰκοσι ἐπτὰ, ἐνοικιαζόμεναι ἀντὶ ἑκατὸν τριάκοντα ἐννέα ὑπερπύρων. Ἐντὸς τοῦ τείχους, παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Ἀκινδύνου, ἦσαν ὀκτὼ, ἐνοικιαζόμεναι ἀντὶ δεκατριῶν ὑπερπύρων. Ἐμπρὸς τοῦ αὐτοῦ ναοῦ ἦσαν ἐπτὰ, ἐνοικιαζόμεναι ἀντὶ δέκα ὑπερπύρων. Πλησίον ἐτέρου ναοῦ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῶν Κεράτων ⁸⁾, ἡ-

¹⁾ Περὶ τούτων ὅλων οὐδὲν λέγει ὁ συγγραφεὺς τοῦ Χαδηκάτ-ούλ-τζεβამή, περιγράφων τὸ τέμενος τοῦτο. Τόμ. Α'. σελ. 24. «Ἡ πύλη τοῦ Νεωρίου ἐκαλεῖτο καθὼς εἶδομεν καὶ Ἑβραῖα . . . πυρκαϊᾶς δὲ γενομένης τῷ 1589, ἐξωκίσθησαν ἔκτοτε ἐντεῦθεν.» Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 534. Ἑλλ. Φιλ. Σύλλογος. Τόμ. 5'. σελ. 277. ²⁾ Porta Judaica. C. Christ. Ad portam Peramae usque ad Judecam. Ad prefatam Judecam. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 56, 57. Ἡ πύλη αὕτη εἰς τὸν χάρτην τοῦτον ἐσφαλμένως τοποθετεῖται εἰς τὴν ἄκραν τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπου ἡ πύλη τῆς Ἀγίας Βαρβάρας, νῦν Τόπ-καπουσοῦ, κατεδαφισθεῖσα πρὸ δύο ἐτῶν. ³⁾ Via publica. ⁴⁾ Bona Patriarcatus Gradensis posita in Constantinopoli. ⁵⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 4. ⁶⁾ Δρουγγάριος, ναύαρχος· «μέγας δρουγγάριος τοῦ θεοσώστου στόλου.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 108. ⁷⁾ De ripa secus mare. ⁸⁾ S. Joannis de Cornibus. Ὁ

σαν οἰκίαι δεκατέσσαρες, ἐνοικιαζόμεναι ἀντὶ εἴκοσι ἑξ ὑπερπύρων. Ὁ κατέχων τὸ καντάριον τῆς ἀποβάθρας τοῦ Δρουγγαρίου, ἐπλήρωνε κατ' ἔτος ἐβδομήκοντα δύο ὑπέρπυρα ¹⁾). Τὰ κτήματα ταῦτα ἐνοικιάζοντο διὰ εἴκοσι ἐννέα ἔτη. Τοῦ ἐνιαυσίου ἐνοικίου τὸ μὲν ἥμισυ, ἐπληρώνετο τὸν Μάρτιον, τὸ δ' ἕτερον, τὸν Σεπτέμβριον. Μετὰ τὰ εἴκοσι ἐννέα ἔτη, ἅπαν τὸ γήπεδον μετὰ τῶν ὑπὸ τῶν ἐνοικιαστῶν ἀνεγερθέντων νέων οἰκοδομημάτων, ἐπανήρχετο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου ²⁾).

Ὁ μελετῶν τὴν ἱστορίαν τῶν Ἱταλικῶν συνοικιῶν ἐν Κ/πόλει μὴ νομίσῃ, ὅτι ἅπαντα ἡ παραλία, ἐπὶ τῆς ὁποίας εὕρισκοντο αἱ ἀποβάθραι τῶν Λατίνων, ἦτο κτῆμα ἀπόλυτον αὐτῶν. Ἀναφέρουσιν οἱ ἱστορικοὶ τὴν ἀποβάθραν τῆς Ἀχροπόλεως, τὴν Χαλκηδονησίαν σκάλαν ³⁾, καὶ τότε, καθὼς καὶ νῦν, πλησίον τῆς πύλης Βαγτζέ-καπουσοῦ, τὴν σκάλαν τοῦ Περάματος ἀντικρὺ τῆς Βαλοῦκ-παζάρ πύλης. Προσέτι ὅς ἐνθυμηταὶ ὁ ἀναγινώσκων τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ὅτι πάμπολλα τῶν ἀρχαίων Βυζαντιῶν διετηρήθησαν ἀναλλοίωτα ἀπὸ τοὺς κυριάρχας Ὀθωμανούς.

Πλειότερα περὶ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ οἰκιῶν τῶν ἐν Κ/πόλει Ἱταλῶν θέλω ἱσορῆσαι, ἀφηγούμενος τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὅτε οἱ Ἱταλοὶ, ποτὲ μὲν σύμμαχοι, ποτὲ δὲ πολέμιοι, μεγάλως ἐξησθένησαν τὸ κράτος. Ἄνευ ὅμως τῆς γνώσεως τῆς περὶ τὸ Νεώριον κατοικίας αὐτῶν, τὰ ἐξῆς ἱστοροῦμενα εἶναι κατ' ἐμὲ ἀσαφέστατα.

Παράδοξον εἶναι, ὅτι μετὰ τοσοῦτους αἰῶνας, ἡ συνοικία τῶν Γενουηνσίων ἐπῆλθεν ἐκ νέου εἰς χεῖρας τῶν Εὐρωπαίων. Εἰς τὸν χώρον τοῦτον καλούμενον σήμερον Σιρκετζή-ἰσκειλεσί, σταθμὸν τοῦ Θρακικοῦ σιδηροδρόμου, καθαριζόμενον καὶ ἀνασκαπτόμενον εἰς τινα μέρη, οὐδὲν λείψανον Λατινικῶν κτιρίων εὗρηκα.

Ταῦτα εἶναι ὅσα ἐκ τῶν χρυσοβούλλων καὶ Ἱταλικῶν ἐγγράφων μανθάνομεν περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει οἰκούντων Ἱταλῶν, πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204. Ἡ ἔρευνα τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐντὸς τοῦ τείχους συνοικιῶν αὐτῶν, εἶναι σήμερον ἀληθὴς ματαιοπονία. Διὰ τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν ὁμως, καλὸν εἶναι, ὅτι διὰ τῆς μελέτης καὶ παραβολῆς τῶν ἐγγράφων κατεδείξαμεν τὸν τόπον τῶν μεθ' ἡμῶν κατοικησάντων Λατίνων, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς πύλης τῶν Δρουγγαρίων καὶ τῆς μονῆς τοῦ Κύρ Ἀντωνίου παρὰ τὴν Βαλοῦκ-παζάρ πύλην, μέχρι τῆς πρὸς ἀνατολὰς πύλης τοῦ Εὐγενίου, νῦν Γιαλή-κιδσχ-

Κωδινός, σελ. 123, μνημονεύει ἐκκλησίας καλουμένης «Τὸ Μυροκέρατον» . . . «καὶ ἐκτίσθη ἐν τοῖς χρόνοις Μαρκιανοῦ τοῦ βασιλέως.» Ἀτυχῶς δὲν ὀρίζει τὴν θέσιν τῆς ἐκκλησίας ταύτης. Μελετίου Γεωγρ. ἐν Βενετίᾳ, 1807. Τόμ. Γ'. σελ. 93. ¹⁾ Pro statera medio (γρ. modio) et kila, pp. LXXII. Scala de Drongario. ²⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 492, 493, 495. ³⁾ «Ἐχομίσθη τὰ λείψανα τοῦ Ἀγίου Σαμουὴλ εἰς Κ/πολιν διὰ τῆς Χαλκηδονησίας σκάλας.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 569, 572.

καπουσοῦ καὶ πέραν αὐτῆς. Αἱ ἐμπορικαὶ αὐτῶν ἀποβάθραι σημειοῦνται μετὰ πολλῆς ἀκριβείας πρὸς δυσμὰς καὶ ἀνατολὰς τῆς γνωστῆς πύλης τοῦ Νεωρίου, νῦν Βαγτζέ-καπουσοῦ. Ταῦτα τὰ μελετήματα, τὰ σαφηνίζοντα τὴν πρώτην ἐν Κ/πόλει κατοικίαν τῶν Λατίνων, δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ ἀνταποδώσωμεν εἰς τοὺς φίλους Ἰταλοὺς, τοὺς φυλάξαντας καὶ ἐκδόντας τὰ πολύτιμα χρυσόβουλλα τῶν ἡμετέρων αὐτοκρατόρων.¹⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΛΩΣΙΣ ΤΗΣ Κ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΩΝ ΤΩ 1204.

Δύο ἔτη μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἄνω χρυσοβούλλων, ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ Λατίνοι, καὶ οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς, αἰσχυρῶς ἐκ τῆς πόλεως ἐξωσθέντες, κατέλαβον τὴν Πελοπόννησον, τὴν Νίκαιαν καὶ τὴν Τραπεζοῦντα, καταρῶμενοι τοὺς Λατίνους καὶ ἀποδίδοντες τὴν τόσῃν τοῦ ἔθνους ταπεινότητα εἰς τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Διακόσια πεντήκοντα ἔτη μετὰ ταῦτα, ἡλώθη ἡ περικαλλεστάτη αὕτη πόλις, μόνη μετ'ὀλίγων ὀπλιτῶν μαχομένη πρὸς πολλὰς μυριάδας εὐτόλμων ἐχθρῶν. Τὴν σήμερον δέ, φαῦλοι ἡγεμόνες, θρησκείας καὶ πατρίδος ἀμέριμνοι²⁾, ἀμαχητὶ παρέδωσαν τὴν πόλιν εἰς χεῖρας τῶν ξένων. Χρό-

¹⁾ Ὁ λόγιος Γενουήνσιος Desimoni, ἐγκρατὴς τῆς ἡμετέρας γλώσσης, ἐπικρίνων τὴν ἄνω μελέτην ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς Λιγυρικῆς ἐταιρείας τῆς πατρῴου ἱστορίας, τῇ 7ῃ Φεβρουαρίου 1874, λέγει· ed io son d'avviso che egli colse pienamente nel segno e che i documenti nostri come i pisani ed i veneti, concordano col suo sistema e ne restano ben rischiarati. Ταῦτα τοῦ ἐπιφανοῦς Ἰταλοῦ καταγράφω, ἵνα ἐπικυρώσω ὅ,τι ἄνωτέρω εἶπον, σελ. 132, ὅτι δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ διαφωτίσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν φίλων Ἰταλῶν καὶ ἐκ τῶν ἑλληνιστῶν συγγραφέων.

²⁾ Προσηγόρευε τοὺς αἰσχυροὺς τούτους ἄρχοντας ὁ Βυζαντινὸς λαὸς οὕτως. «Θεοστεφής.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 24· «ἄναξ κραταῖος, ὑψηλὸς καὶ ἀεὶ αὐγούστος.» Ἰδ. σελ. 24· «κράτιστος καὶ ἅγιος.» Ἰδ. σελ. 70· «εὐσεβεστάτους καὶ ἁγίους βασιλεῖς.» Ἰδ. σελ. 28· «τοῦ ἐκ Θεοῦ βασιλέως.» Ἰδ. σελ. 203, 218· «τοῦ τρισμακαρίστου καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως.» Ἰδ. σελ. 246· «τοῦ θεοφρουρήτου καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως.» Ἰδ. σελ. 400, 430· «θεοκραταιοτάτους καὶ θεοπροβλήτους ἁγίους ἡμῶν αὐθέντας καὶ βασιλεῖς.» Ἰδ. Δ'. σελ. 110· «ὑπερέχεται ὅλοσχερῶς τῶν θεοπροβλήτων καὶ οὐρανοφρόνων ἁγίων ἡμῶν αὐθεντῶν καὶ αὐτοκρατόρων.» Ἰδ. σελ. 111. Κωνστ. ὁ Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 611, ἱστορεῖ τὰς εὐφημίας τοῦ λαοῦ, ἐπὶ τῇ ἐορτῇ τῶν ἐπινικίων θριάμβων.

νοι θλίψεως διὰ τοὺς Βυζαντίους ἦσαν οἱ χρόνοι οὗτοι, πικρὰ ἦτον εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἡ ἀνάμνησις τοῦ 1204. Τὰ παθήματα ταῦτα δὲν ὠφέλησαν τοὺς ἡμετέρους, διότι ἱστοροῦντες τὴν ἄλωσιν, ἀπεσιώπησαν τὴν ἀτολμίαν αὐτῶν καὶ ἱστόρησαν μετὰ πολλοῦ ζήλου, τὰς λεηλασίας καὶ κακώσεις μόνας τῶν βαρβάρων Λατίνων ¹⁾).

Δι' ἡμᾶς τοὺς μελετῶντας τὴν πάτριον ἱστορίαν, ἵνα ἐκ ταύτης διδασθῶμεν καὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι μαθήματα σωτήρια, ὅλη ἡ ἡγεμονία τῶν Λατίνων ἐν Κ/πόλει εἶναι διδακτική, σήμερον μάλιστα, ὅταν τοσαῦτα ἐγγράφα ξένα καὶ ἡμέτερα ἐξεδόθησαν, σαφηνίζοντα τὰς σχέσεις τῶν ξένων μετὰ τῶν ὑποκειμένων Γραικῶν.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀλώσεως 12 Ἀπριλίου 1204, μέχρι τῆς παντελοῦς καταπτώσεως τοῦ κράτους τῷ 1453, Λατίνοι καὶ Βυζάντιαι συνεπλάκησαν πολάκις, συνυπέγραψαν συνθήκας, ὥμοσαν ὅρκους εἰρήνης καὶ ἀγάπης καὶ μολᾶταῦτα, ὅλον ἐκορυφοῦτο ἡ πρὸς ἀλλήλους ἐχθρα. Πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὀλίγα περὶ τούτων γνωρίζομεν· ὅσα παραλείπουσιν οἱ ἡμέτεροι, συμπληροῦσιν οἱ ξένοι ἱστορικοί. Πρὸς ἀπόδειξιν, ἀναφέρω τὸν ἡμέτερον ἱστορικὸν τῆς ἀλώσεως, Νικήταν τὸν Χωνειάτην, ἄνδρα φιλαλήθη καὶ πολλὰ παθόντα ἐν τῇ ἀλώσει, τοῦ ὁποίου τὰ ἱστορούμενα ἐπιβεβαιοῦνται ἀπὸ πολλὰ τοῦ χρόνου ἐκείνου ἰδιωτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ Λατινικὰ ἐγγράφα ²⁾). Ὅσα ὁ Νικήτας χάριν τῶν ὁμογενῶν παρέλειψεν ἢ ἐξ ἀγνοίας ἀπεσιώπησε, διηγεῖται ὁ σύγχρονος ἱστορικὸς Γάλλος ὁ Βιλλαρδουῖνος ³⁾). Δυνάμεθα συγχρόνως ἐκ τῆς μελέτης ταύτης νὰ σαφηνίσωμεν πλείστας τοποθεσίας τῆς Κ/πόλεως καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς, τὰς ὁποίας οἱ ξένοι, ἄπειροι τῆς ἡμετέρας γλώσσης καὶ προφορᾶς, εἰς πλείστα μέρη διαστρέφουσι.

Τὴν λεγομένην τετάρτην σταυροφορίαν, κυρίως ἀνεζωπύρωσεν ὁ εὐφραδέ-

¹⁾ «Ἐπεὶ δὲ περιεῖλε Κύριος τὴν δόξαν αὐτῆς, κρίμασιν οἷς οἶδεν ὁ πάντα κινῶν ὁπότε καὶ ὅπως βούλεται.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 345· «καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης κληρωθείσης τοῖς Βενετίκοις, οἷς ἐπίσταται κρίμασιν ὁ τοῦ κοσμικοῦ τοῦδε σκάφους σκευαστῆς καὶ κυβερνήτης Κύριος.» Ν. Χων. σελ. 854. ²⁾ Ὁ Νικήτας, ὁ μετὰ πολλῆς ἀληθείας ἱστορήσας τὰ τῶν ἐν Κ/πόλει Λατίνων, ἐσχετίζετο μετὰ τῶν Βενετῶν. Ὁ οἶκός του, πυρποληθεὶς ἐν τῇ δευτέρᾳ πυρκαϊᾷ, ἦτον ἐν τοῖς Σφωρακίου· ὁμολογεῖ ὅτι ἐσώθη τὴν πέμπτην ἡμέραν τῆς ἀλώσεως, χάριν Βενετοῦ φίλου. «Ἦν δὲ ἐμοὶ τις συνήθης τε καὶ συνέστιος ἐκ τοῦ τῶν Βενετῶν προελθὼν γένους·—οὗτος χρήσιμος ἡμῖν ἐν τοῖς τότε καιροῖς γίνεται.» σελ. 777· «γνωσὺς ἡμῖν Βενετῶν» σελ. 778. Ἐξερχόμενος τῆς πόλεως μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ καὶ φοβούμενος τὴν ἀσέλγειαν τῶν στρατιωτῶν Λατίνων, λέγει· «ταῖς δὲ νεάνισιν ἐπεσκήψαμεν ἐντρίψασθαι πηλῶ τὰ πρόσωπα, ἀντίρροπα τῶν πρώην κομμώσεων» σελ. 779. ³⁾ Histoire de la Conquête de Constantinople, par Geoffroi de Ville-Hardouin. Paris, 1870.

στατος Γάλλος μοναχός Φούλκος¹⁾). Τούτου ἕνεκα, πρωταγωνιστοῦσιν οἱ Γάλλοι εἰς τὴν σταυροφορίαν ταύτην. Ἄπειροι ὅμως τῆς θαλάσσης καὶ ἀνευ χρημάτων, προσέφυγον εἰς τοὺς θαλασσοκράτορας καὶ πολυταλάντους Βενετοὺς ἐμπόρους. Τὴν θείαν πρόθεσιν τῶν σταυροφόρων Γάλλων καὶ Βενετῶν, ὑλόγησεν ὁ Πάπας, εὐχόμενος ἵνα διὰ τοσούτων γενναίων ἀνδρῶν καὶ τοσούτων πλοίων, ἀνακτήσωσι τὴν Παλαιστίνην, τὴν ὁποίαν ὁ περίνους Σαλαχαδίνος ἥρπασεν ἀπὸ τοὺς Λατίνους.

Προθύμως συνήργησαν οἱ φιλοκερδεῖς Βενετοὶ, ἐλπίζοντες μυρία ἀγαθὰ νὰ καρπωθῶσιν ἐκ τῆς σταυροφορίας ταύτης. Ὁ Σαλαχαδίνος πρὸ χρόνων εἶχεν ἐξώσει ἐκ τῆς Συρίας τοὺς πλείστους Λατίνους καὶ ἐρημώσει τὰς οἰκίας, ἐκκλησίας καὶ ἐμπορικὰς αὐτῶν ἀποθήκας²⁾. Ἐν Βυζαντίῳ, οἱ Βενετοὶ ἀπῆτουν εἰσέτι ἀπὸ τὸν βασιλεύοντα Ἀλέξιον πάμπολλα χρήματα, διὰ τὰς κατ' αὐτῶν κακώσεις τῶν Βυζαντινῶν ἐπ' Ἀνδρονίκου τοῦ τυράννου³⁾. Πρὸς τοῦτοις, τὰ ἀπονεμηθέντα προνόμια εἰς τοὺς Πισαίους καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τοὺς Γενουησίους, κατετάραξαν τοὺς πρὸ πολλοῦ ἐν Κ/πόλει ἐνοικοῦντας Βενετοὺς, ἀποστρεφόμενους τοὺς ὁμοεθνεῖς ἐμπόρους⁴⁾. Τὸ ἐπικερδὲς ἐμπόριον τῆς Κ/πόλεως καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μετὰ τῆς Εὐρώπης, συνεμερίζοντο σήμερον οὗτοι⁵⁾ μετὰ τῶν ἀντιζήλων Πισαίων καὶ Γενουησίων. Οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, φρονίμως πολιτευόμενοι, ἀπένειμαν οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς Βενετοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἑτέρους Ἰταλοὺς, ἀποβάθρας, ἀποθήκας καὶ ἐμβόλους· τὰς δὲ ἐκκλησίας αὐτῶν ἐν Κ/πόλει, ἐκήρυξαν ὅλως ἀνεξαρτήτους τῆς Ἀνατολικῆς· οὐδέποτε παρεπονήθησαν κατ' αὐτῶν οἱ Λατίνοι, οὐδέποτε ἠνώχλησεν ἡ ἐμυκτήρισεν ὁ Βυζαντινὸς λαὸς τὰς ἱεράς αὐτῶν τελετάς⁶⁾.

¹⁾ Il y eut un saint homme en France, qui avait nom Foulque de Neuilli. V. H., σελ. 4. ²⁾ Ἐκ τινος χρονικοῦ Γαλλικοῦ ἀνεκδότου μαθηάνομεν, ὅτι ὁ Σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου, ἀδελφὸς τοῦ Σαλαχαδίνου, μαθὼν τὴν προμεμελετημένην ἐκστρατείαν, ἐπεμψε πρέσβεις πρὸς τοὺς Βενετοὺς, ἀναγγέλων ὅτι ἂν ἀποτρέψωσι τοὺς Γάλλους σταυροφόρους ἀπὸ τὴν Συρίαν καὶ Αἰγυπτον, θέλει τοῖς δωρήσει πολλὰ προνόμια εἰς τοὺς λιμένας τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου. Ἐπεμψε συγχρόνως καὶ πλείστα δῶρα. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 332. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 32. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 481.

³⁾ Ταῦτα ὁμολογεῖ ὁ Νικήτας, σελ. 742. «Πολλάκις οὖν τὰς πρὸς Βενετικούς συνθήκας παραβλεψάμενοι (οἱ Ἀγγελώνυμοι), αὐτοὺς τε ἐς χρήματα ἐζημίωσαν καὶ τὰ πλοῖα τούτων ἐργυρολόγουν.» ⁴⁾ «Ἀτὰρ οἱ Βενέτικοι . . . μεταχωροῦσαν πρὸς Πισσαίους τὴν σφετέραν δεξιῶσιν οὐκ οὖν ὄρῃν ἀνεχόμενοι, δῆλοι ἦσαν. . . μελετώντες ἐν καιρίοις τὴν ἀντελύπησιν.» Ἰδ. σελ. 743. ⁵⁾ Περὶ τῆς ἐχθρῆς τῶν Βυζαντινῶν καὶ Λατίνων, πρβ. τὰ γραφόμενα τῶν T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 165. ⁶⁾ Ταύτην τὴν σφόδρα πολιτείαν τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, καλὸν ἦτον ἂν ἐμιμοῦντο καὶ οἱ μετέπειτα δεσπόσαντες τῶν Γραικῶν Λατίνοι. Igitur nos Matheus. . . . Constantinopolitanus Patriarcha quia manifestum et certissimum nobis est, quod Venetorum ecclesie que tam

Ὅταν συνηθροίσθησαν ἐν Βενετία, οἱ πρεσβευταὶ τῶν Γάλλων ἀπέστειλάν τινας εἰς Πίσαν καὶ Γένουαν, ἵνα μάθωσι τίνα βοήθειαν δύνανται νὰ παρέξωσιν εἰς τοὺς σταυροφόρους αἱ δύο αὗται θαλάσσαι δυνάμεις ¹⁾). Αὕτη εἶναι ἡ μόνη εἰδήσις περὶ τῆς Γενούης, καὶ ἐπειδὴ καθ' ὅλην τὴν σταυροφορίαν καὶ τὴν μετέπειτα ἡγεμονίαν τῶν Λατίνων, οὐδεμία μνεία γίνεται περὶ Γενουηνσίων συμμάχων, φρονῶ, ὅτι οὗτοι δὲν συνεξεστράτευσαν μετ' αὐτῶν.

Μεσοῦντος τοῦ 1202ου ἔτους, συνήχθησαν ἐν Βενετία οἱ σταυροφόροι Γάλλοι καὶ μετ' αὐτῶν ²⁾ ὥμοσαν νὰ συνεχρατεύσωσι πάμπολλοι Βενετοὶ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ ὑπεργήρου καὶ τυφλοῦ δουκὸς τῆς δημοκρατίας, Ἑρρίκου Δανδόλου ³⁾). Μὴ δυναμένων τῶν ξένων σταυροφόρων Γάλλων νὰ συνεισφέρωσι τὸ ἀφειλόμενον μέρος τῆς δαπάνης, κατὰ τὴν προγενομένην μετὰ τῶν Βενετῶν σύμβασιν ⁴⁾), συνεφώνησαν μετ' αὐτῶν νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῶν Ἰαδάρων (τῆς νῦν Ζάρας), πόλεως ἄλλοτε μὲν τῶν Βενετῶν, νῦν δὲ ὑποτελοῦς τῷ βασιλεὶ τῆς Οὐγγαρίας ⁵⁾).

in urbe Const. sunt, quam in aliis Imperii partibus constitute, nulli Patriarcharum Grecorum fuerint aliqua umquam conditione subjecte, sed in omnibus, et in spiritualibus, et in temporalibus, sine exactione aliqua cum omnibus pertinentiis suis, libere sunt. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 225. Τόμ. Γ'. σελ. 17. ¹⁾ Et les autres s'en allèrent à Gènes et à Pise pour savoir quelle aide on y ferait à la terre d'outre-mer. V. H., σελ. 44. Πολιορκουμένης τῆς Κ/πόλεως τῇ 17ῃ Ἰουλίου 1203, μνημονεύονται «ἐπίκουροι Ῥωμαῖοι Πισσαῖοι.» Ν. Χων., σελ. 724. Ὁ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας ἐρευνήσας τ' ἀρχεῖα τῆς Γενούης, ἱστορικὸς Sauli, λέγει· Il comune di Genova non s'era ingerito per niente nella crociata che terminò coll' acquisto di Constantinopoli. Τόμ. Α'. σελ. 59. Πισαῖοι τινες ἐμάχοντο μετὰ τῶν σταυροφόρων. V. H., σελ. 178. Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. 1, 14.

²⁾ Et les Venitiens commencèrent à se croiser en grand nombre, et en grande multitude. V. H., σελ. 24. Κατὰ τὸν Νικήταν, σελ. 714, οἱ Βενετοὶ ἐναυπήγησαν διὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, δρομώνων ἱππαγωγῶν 110, νηῶν δὲ μικρῶν 60, στρογγύλων μεγίστων ὑπὲρ τὰς 70, ὅλας 240. ³⁾ Car c'était un vieil homme; et il avait les yeux du visage beaux, et pourtant il n'en voyait goutte. V. H., σελ. 23. «δοῦξ Βενετῶν Ἑρρίκος Δάνδουλος, ἀνὴρ πηρὸς μὲν τὰς ὄψεις, καὶ τῷ χρόνῳ πέμπελος, ἐπιβουλότατον δὲ πρᾶγμα Ῥωμαῖοις καὶ φθονερώτατον.» Ν. Χων., σελ. 743, 790. «τὸ δ' ἀρχαιότατον καὶ πολυτροπώτατον κακὸν, καὶ τῶν ἀπευκταίων πάντων Ῥωμαῖοις πρωτουργὸν αἴτιον, ὃ τῆς Βενετίας δοῦξ Δανδοῦλος.» σελ. 814. Ὁ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 94, ἐν σημ. διαψεύδει τὴν γνώμην τινῶν ἱστορικῶν λεγόντων, ὅτι οἱ Γραικοὶ ἐξετύφλωσαν τὸν Δάνδουλον, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ. Car l'empereur des Grecs si l'avoit embachiné les yeux. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 7. Σφοδρότατα κατὰ τοῦ δουκὸς λαλεῖ ὁ Ἑρραίμιος, στίχ. 6687, 6700. ⁴⁾ V. H., σελ. 20. ⁵⁾ «Ὅτι τὸ κάστρον τῶν Διαδώρων καλεῖται τῇ Ῥωμαίων διαλέκτῳ, Ἰάμ-Ἑρατ.» Κ. Πορφυρ. Τόμ. Γ'. σελ. 439. Jadera, et hodie Jadra urbs et colonia antiquissima. Ἐν σημ.

Πρὸ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, Ἀλέξιος ὁ τοῦ Ἰσαακίου υἱός, ξενιζόμενος παρὰ τῷ βασιλεὶ τῆς Γερμανίας Φιλίππῳ, γαμβρῷ ἐπ' ἀδελφῇ, ἐφοδιασθεὶς μὲ γράμματα τοῦ Πάπα ¹⁾ καὶ τοῦ Φιλίππου, παρακινούμενος καὶ ἀπὸ φίλους τινάς, παρεκάλεσε τοὺς ἐν Βενετία συνελθάντας σταυροφόρους, ἵνα συνδράμωσιν αὐτὸν καὶ ἐξώσωσιν ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ θρόνου τὸν θεῖον αὐτοῦ Ἀλέξιον. Οἱ σταυροφόροι, ἐξόχως δὲ οἱ Γάλλοι, οἰκτείροντες τὸν νέον, φιλοφρόνως εἰσήκουσαν τὰς δεήσεις τοῦ Φιλίππου, τὸν ὅποιον παρεκάλεσαν ἵνα καὶ αὐτὸς μετὰ χρημάτων καὶ ὀπλιτῶν συμβοηθῇ τοὺς σταυροφόρους.

Πολιορκουμένων τῶν Ἰαδάρων, ἡγούμενός τις Βενετὸς εἶπεν εἰς τὸν πολιορκῶντα στρατὸν ²⁾. «Κύριοι, σᾶς ἀπαγορεύω νὰ προσβάλητε τὴν πόλιν ταύτην, διότι εἶναι πόλις Χριστιανῶν καὶ ὑμεῖς εἰσθε σταυροφόροι». Οἱ λόγοι οὗτοι, τοὺς μὲν Γάλλους κατετάραξαν, τὸν δὲ δοῦκα τῆς Βενετίας παρώργισαν, πείσαντα τέλος τοὺς Γάλλους νὰ συνεχεστρατεύσωσι κατὰ τῆς πόλεως ³⁾.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἰαδάρων, ἔπесαν οἱ Γάλλοι ἡγεμόνες ἐκ νέου εἰς τὴν παγίδα τῶν Βενετῶν, ὀρεγόμενων τὴν κατάκτησιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἐνθαρρυνόμενων ἀπὸ τὴν γενναιότητα τῶν μετ' αὐτῶν συμπολεμούντων Γάλλων.

Ἐφθασαν οἱ πρὸ πολλοῦ περιμενόμενοι πρέσβεις τοῦ Ἀλεξίου καὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου, καὶ ἐνώπιον τῶν Γάλλων καὶ τοῦ δουκὸς τῆς Βενετίας οὕτως ἐλάλησαν. «Κύριοι, ὁ βασιλεὺς Φίλιππος, καθὼς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κ/πόλεως, ἀδελφὸς τῆς συζύγου αὐτοῦ, μᾶς πέμπουσι πρὸς ὑμᾶς. Κύριοι, λέγει ὁ βασιλεὺς, πέμπω τὸν ἀδελφόν τῆς συζύγου μου, θέτω αὐτὸν εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς ὑμετέρας. Ἐπειδὴ πορεύεσθε διὰ τὸν Θεόν, διὰ τὸν νόμον καὶ τὴν δικαιοσύνην, τούτων ἕνεκα ἀποδίδετε εἰς τοὺς ἀποκλήρους τὴν κληρονομίαν αὐτῶν. Ἄν δι' ὑμῶν ἀνακτήσῃ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, θέλει ὑποτάξῃ ὅλην τὴν Ῥωμανίαν εἰς τὴν ὑποταγὴν τῆς Ῥώμης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πρὸ πολλοῦ ἀπεχωρίσθη. Γινώσκει ὅτι ἐδαπανήσατε τὰ ὑμέτερα ὑπάρχοντα καὶ εἰσθε ἄποροι. Θέλει σᾶς δώσει λοιπὸν διακοσίας χιλιάδας μαρκῶν ἀργυρῶν ⁴⁾ καὶ τρόφιμα, δι' ἅπαντας μικροὺς τε καὶ μεγάλους τοῦ στρατοῦ. Θέλει πορευθῇ μεθ' ὑμῶν εἰς τὴν γῆν τῆς Αἰγύπτου ἢ (ἂν προτιμᾶτε) θέλει πέμψῃ μεθ' ὑμῶν, ἰδίαις δαπάναις, μυριάδα ἀνδρῶν. Ταῦτα δι' ἐν ἔτος, καὶ δι' ὅλου τοῦ βίου αὐτοῦ θέλει διατηρεῖ ἐν Συρίᾳ πεντακοσίους ἵππεῖς πρὸς φύλαξιν τῆς χώρας» ⁵⁾.

¹⁾ «Ταῖς παρακλήσεσι τοῦ παιδὸς δυσωπηθεὶς ὁ Πάπας, μάλιστα δὲ ταῖς ὑποσχέσεσιν (ἐτύγχανον γὰρ ἄδρα) κτλ.» Γεώργ. Ἀκροπ. σελ. 6. ²⁾ V. H., σελ. 28. ³⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 446. ⁴⁾ Περίπου 40,000,000 φράγκων. Gibbon. κεφ. LX.

⁵⁾ Ταῦτα μετέφρασα ἐκ τοῦ Βιλλαρδουίνου, σελ. 32. Περὶ τούτων λέγει ὁ Νικήτας, σελ. 715. «Τὸν τοίνυν Ἀλέξιον οὐ μᾶλλον τὴν ἡλικίαν ἢ τὰς φρένας νεάζοντα, πανοῦργοι πάντες καὶ πράγμασιν ἐντακέντες ἄνδρες παραλαβόντες ἐκείνους ἐν ὁρκοῖς συνθέσθαι παρέπεισαν, ἃ μηδαμῶς ἐπεφύκει πέρας λαβεῖν» οὐ γὰρ μόνον θαλάσσης χρημάτων αἰτη-

Ταύτας τὰς αἰσχροὺς προτάσεις τοῦ νεανίου Ἀλεξίου, συνεζήτησαν οἱ σταυροφόροι ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Πάμπολλοι ἀντέτειναν, λέγοντες ὅτι παρήτησαν πατρίδα καὶ συγγενεῖς χάριν τῆς γῆς τοῦ Σωτῆρος καὶ οὐχὶ ἵνα κατακτῶσι πόλεις καὶ χώρας Χριστιανῶν. Πολλοὶ μὲν ἐλειποτάκτησαν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας, ἄλλοι δὲ διὰ πλοίων ἐμπορικῶν ἀπῆλθον ἐκ Βενετίας καὶ ἄλλων λιμένων εἰς Συρίαν, ἐκεῖσε περιμένοντες τὸν στρατὸν τῶν σταυροφόρων. Οἱ Γάλλοι μετὰ τοῦ δουκὸς, παραδεχθέντες τὰς προτάσεις ταύτας, ὑπεδέχθησαν τὸν Ἀλέξιον μετὰ πολλῶν τιμῶν. Ὁ γηραιὸς καὶ πολυμήχανος δούξ ἐκ τοῦ πολυαρίθμου στόλου, ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀλέξιον ὅσας τριήρεις καὶ πλοῖα ἤθελε.

Ταῦτα πάντα, ἄγνωστα εἰς τοὺς ἡμετέρους ἱστορικοὺς, ἀφηγεῖται μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ἀφελείας ὁ Βιλλαρδουῖνος. Ἐνθερμος ὁπαδὸς τῶν Βενετῶν, ἀμφιδάλλω ἂν ποτε ὁ ἴδιος ἢ οἱ σταυροφοροῦντες πατριῶται αὐτοῦ, ἐννόησαν τὴν δολιότητά τῶν Βενετῶν, καπηλευομένων πρὸς ὄφελος ἑαυτῶν τὸν ἔνθεον καὶ ἄσβεστον ζῆλον τῶν Γάλλων. Ἡ μετ' ὀλίγον. εὐχερὴς κατάκτησις τῆς Κ/πόλεως, τὰ πολύτιμα λάφυρα, ἡ βασιλεία τῶν Γάλλων ἡγεμόνων καὶ ἡ ἐπικερδεστάτη ἐμπορεία τῶν Βενετῶν ἐπὶ τῶν παραλίῳ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἠὲ χαρίστησαν τοὺς πάντας· ἡ δὲ πρὸ πολλοῦ ποθομένη ὑποταγὴ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Ῥώμην, κατεσίγησε καὶ τοῦ Πάπα τὰς ἀράς κατὰ πάντων τῶν σταυροφόρων, πολιιορκούντων καὶ λεηλατούτων χώρας Χριστιανῶν καὶ οὐχὶ Μωαμεθανῶν ¹⁾).

Ὁ Νικήτας λέγει, ὅτι τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιον, συμπαρέλαβεν ὁ θεῖός του Ἀλέξιος, ὅταν ἐκστρατεύων κατὰ τοῦ πρωτοστράτορος, κατέλυσεν εἰς Δημοκρανείαν ²⁾. Ἐκεῖσε κατέπλευσε πλοῖον Πισαίου τινὸς, πέμψαντος τὸ ἀκάτιον αὐτοῦ εἰς λιμενίσκον μὴ ὁρώμενον ἐκ τῆς Δημοκρανείας καὶ παραλαβόντος τὸν νέον Ἀλέξιον ³⁾. Οὗτος δὲ, ἐνδυθεὶς ἱμάτια ναυτικά καὶ ξυρίσας τὴν γενειά-

σαμένοις κατένευσε τὸ μειράκιον, ἀλλὰ καὶ συναρσιν κατὰ τῶν Σαρρακηνῶν μεθ' ὀπλομάχων Ῥωμαίων . . . τὸ δὲ δὴ μείζον καὶ ἀτοπώτατον, παρεκτροπὴν πίστεως ὅποια τοῖς Λατίνοις ἀσπάζεται· — «οὔτε μὴν τὸ μισορώμαιον φρόνημα τῶν Λατίνων ὅπως οὖν ἐβάλετο κατὰ νοῦν.» Ἰδ. σελ. 728. ¹⁾ Impugnantes populos Christianos, cum debuissetis expugnare perfidos Saracenos. Ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Πάπα πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 28. ²⁾ Σελ. 744. «Ἐν τῷ περὶ τὴν Θράκην χωρίῳ Δημοκρανείας.» Ν. Βρυέν. σελ. 133, πρβ. καὶ τὴν σημ. σελ. 229. Πολίχινιον παράλιον, πρὸς νότον τοῦ Μεγάλου Ῥηγίου· καλεῖται σήμερον, τὰ Δημοκράνα. Πολλὰ λείψανα Βυζαντινῶν κτιρίων σώζονται πλησίον τῆς καμοπόλεως ταύτης. Ἐφραίμιος, στίχ. 6664—85.

³⁾ Διεσώθησαν εἰς τινὰ ἔγγραφα τῆς Πίσης, τὰ ὀνόματα τῶν συνεργησάντων εἰς τὴν φυγὴν τοῦ νέου Ἀλεξίου. Rainerius comes de Segalari καὶ Ildebrandus Familiaratus. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 96, ἐν σημ. Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. 13. Δ'. 23. Ὁ λιμενίσκος οὗτος εἰκάζω ὅτι εἶναι ὁ ὁρμος τῆς νῦν Καλλικρατείας, ἐπὶ τοῦ στο-

δα αὐτοῦ, διέφυγε τοὺς ἐρευνήσαντας τὸ πλοῖον Βυζαντίους. Εἰς τὴν φυγὴν τοῦ νέου συνήργησε καὶ ὁ Φίλιππος, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ¹⁾).

Ἄσας ὁ στόλος τῶν σταυροφόρων, μετὰ τοῦ Ἀλεξίου, ἐκπλεύσας ἐκ τῶν Ἰαδάρων, προσωρμίσθη εἰς Κέρκυραν, ὅπου διέμεινε τρεῖς ἐβδομάδας· ἐκεῖθεν παραπλέων τὴν Πελοπόννησον ἀφίχθη εἰς Εὐβοίαν, ὅπου οἱ σταυροφόροι ἀπέβησαν εἰς Ἄνδρον, τῆς ὁποίας οἱ ἐγχάτικοι προσεκύνησαν τὸν Ἀλέξιον καὶ εὐφήμισαν αὐτὸν ὡς νόμιμον αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου.

Ἀναπλεύσαντες τὸν Ἑλλάσποντον καὶ τὴν Προποντίδα, προσωρμίσθησαν οἱ σταυροφόροι εἰς τὰ παράλια τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, τῇ 23ῃ Ἰουνίου, παραμονῇ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου.

Τῆς ἐδῶθεν φαινομένης πόλεως πὰ τεῖχῃ καὶ οἱ ὕψηλοι πύργοι, τὰ πλούσια ἀνάκτορα καὶ αἱ ἐκκλησίαι ἐξέπληξαν τοὺς σταυροφόρους, μετὰ τρόμου θεωροῦντας τὸ μεγαλεῖον τῆς Κ/πόλεως καὶ τὸ ῥιψοκίνδυνον τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτῶν²⁾).

Εἰς τὴν μικρὰν ταύτην κωμόπολιν αὐθημερόν ἀπέβησαν οἱ ἡγεμόνες Γάλλοι καὶ ὁ δοῦξ τῆς Βενετίας καὶ συνηδρίασαν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας³⁾). Μετὰ πολύωρον συζήτησιν, τῆς ὁποίας τὰ καθ' ἕκαστα ἀτυχῶς ἀποσιωπᾷ ὁ Βιλλαρδουῆνος⁴⁾), ἀναστὰς τελευταῖον ὁ δοῦξ τῆς Βενετίας, εἶπε· «Κύριοι, γινώσκω τὴν χώραν ταύτην κάλλιον ὑμῶν, διότι ἄλλοτε διέτριψα ἐδῶ.... Ἄν πορευθῶμεν διὰ ξηρᾶς, γνωρίσατε, ὅτ' ἡ ξηρὰ εἶναι μεγάλη καὶ εὐρεῖα, οἱ ἡμέτεροι δὲ ἀποροὶ καὶ πειναλέοι, θέλουν διασχορπισθῇ ἐν τῇ ξηρᾷ, ζητοῦντες τροφάς.

» Πολὺς λαὸς εἶναι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, καὶ ὅσω καὶ προφυλαττόμεθα, θέλομεν ἀπολέσει τοὺς ἡμετέρους. Ἡ ἀπώλεια αὕτη δι' ἡμᾶς εἶν' ἐπιζήμιος, διότι ὀλίγοι εἴμεθα διὰ τὸ ἔργον τὸ ὅποιον ἐπεχειρίσθημεν.

» Ἐδῶ σιμὰ εἶναι νησοὶ τινες⁵⁾), τὰς ὁποίας ἐδῶθεν βλέπετε, ὅπου ἄνθρωποι κατοικοῦσι, κομίζοντες σῖτον, τρόφιμα καὶ ἕτερα ἀγαθὰ. Ἄς προσορμισθῶμεν ἐκεῖσε, ἄς συλλέξωμεν τὸν σῖτον καὶ τὰ τρόφιμα τῆς χώρας, μετὰ ταῦτα ἄς πλεύσωμεν πρὸς τὴν πόλιν, καὶ πράξωμεν ὅ,τι διατάττει ὁ ἡμέτερος Κύριος,

μίου τοῦ κόλπου, καλουμένου νῦν Μέγας Τζεκμετζές, τὸ πάλαι Μέγα Ῥήγιον καὶ κόλπος τοῦ Ἀθύρα. Ὁ ἐν Δημοκρανεῖα διατρίβων, δὲν βλέπει τὸν ὄρμον τῆς Καλλικρατείας.

¹⁾ Νικ. Χων., σελ. 711. Περὶ τοῦ Φιλίππου οὐδὲν λέγουσιν οἱ ἄλλοδαποὶ ἱστορικοί.

²⁾ V. H., σελ. 44. Ἀντέγραψα τοὺς λόγους τοῦ Βιλλαρδουῆνου. Ἡ Κ/πολις, πνέοντος βορείου ἀνέμου, μόλις φαίνεται ἀπὸ τὸν Ἅγιον Στέφανον, ἀπέχοντα μίλια 10. Ὅταν νότιος ἄνεμος πνέῃ, πάντα τὰ κτίρια θαυμασιῶς διακρίνονται. ³⁾ Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐτοίμορρος οὔσα, κατηδαφίσθη τῷ 1844 καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως ἀνηγέρθη ἡ σημερινή.

⁴⁾ Toutes les paroles qui y furent dites, le livre ne vous les contera pas. V. H., σελ. 44. ⁵⁾ Ἐννοεῖ τὰς παρὰ τὴν Ἀσιατικὴν παραλίαν καλουμένας Πριγκηπονήσους, φαινομένας ἀπὸ τὸ χωρίον τοῦ Ἀγίου Στεφάνου.

διότι κάλλιον τοῦ μὴ ἔχοντος, μάχεται ὁ ἔχων τροφάς ». Ταύτην τὴν γνώμην τοῦ δουκὸς παρεδέχθησαν ἅπαντες οἱ συνεδριάζοντες.

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ γηραιοῦ δουκὸς ἦτο λίαν συνετή. Ἄν οἱ σταυροφόροι ἐκ τῆς κωμοπόλεως τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ἐπορεύοντο διὰ ξηρᾶς πρὸς τὰ χερσαῖα τεῖχην, ἀπέχοντα ἐδῶθεν ὀκτὼ μίλια, ἤθελον ἀποτύχει, προσβαλλόμενοι συγχρόνως καὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν πέριξ κωμοπόλεων. Ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων διὰ θαλάσσης εὐχερὲς ἄλωσις τῆς πόλεως καὶ ἡ μετὰ ταῦτα πολυήμερος τοῦ Μωάμεθ πολιορκία, προσεπικυροῦσι τὴν στρατηγικὴν ἐμπειρίαν τοῦ γηραιοῦ δουκὸς.

Τῇ 24ῃ Ἰουνίου, οἱ σταυροφόροι παρασκευάσαντες τὰ πολυάριθμα αὐτῶν πλοῖα διὰ μάχην καὶ ὠπλισμένοι ἅπαντες, ἀπέπλευσαν πρῶτ' ἐκ τῶν παραλίῶν τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, πνέοντος νοτίου ἀνέμου¹⁾. Παρέπλευσαν τόσῳ πλησίον τῶν τειχῶν τῆς Κ/πόλεως, ὥστ' ἠδύναντο νὰ ρίψωσι βέλη κατὰ τῶν Βυζαντίων, ἱσταμένων ἀθρόων ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ πύργων²⁾.

Ἐνεκα τοῦ νοτίου ἀνέμου, οἱ σταυροφόροι προσωρμίσθησαν εἰς Χαλκηδόνα εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Ἀλεξίου³⁾, τοῦ ὁποίου τὴν λαμπρότητα ἐξυμνεῖ ὁ Βιλλαρδουῖνος. Οἱ μὲν ἡγεμόνες κατέλυσαν ἐντὸς τοῦ παλατίου, οἱ δὲ ἐπίλοιποι ἀνέστησαν σκηναὺς εἰς τὴν περίχωρον καὶ ἀποβιβάσαντες τοὺς ἵππους, ἀφῆκαν εἰς τὰ πλοῖα μόνους τοὺς ναύτας. Ἐδῶ διέμειναν τρεῖς ἡμέρας, συνάγοντες τὸν ἥδη θερισθέντα σῖτον, κείμενον εἰς τοὺς ἀγρούς⁴⁾.

Μετὰ τρίτημερον ἀνάπαυλαν, τὰ πλοῖα ἀνέπλευσαν τὸν Βόσπορον μέχρι τῆς Χρυσουπόλεως, εἰς ἕτερον ἀνάκτορον τοῦ Ἀλεξίου⁵⁾. Τὸ δὲ ἱππικὸν ἐπορεύθη διὰ ξηρᾶς· οὕτω δὲ ἅπασα ἡ δύναμις τῶν σταυροφόρων, χερσαία τε καὶ θαλασσία, ἦτον ὑπὸ τὰ βλέμματα πάντων τῶν ἀπέναντι Κ/πολιτῶν.

Ὁ ἀχώλυτος καὶ πομπικὸς οὗτος εἰσπλους τῶν Λατίνων εἰς τὰ ὕδατα τοῦ

¹⁾ Et Dieu leur donna bon vent tel qu' il leur fallait. V. H., σελ. 46· «εὐπλοίας παραδόξου τυχόντες.» Νικ. Χωνειάτης, σελ. 717. ²⁾ Ἐκαστος συμπεραίνει πόσοι πολῖται τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνήχθησαν ἐπὶ τῶν τειχῶν, ἵνα ἴδωσι παραπλέοντα τοιοῦτον πολυάριθμον στόλον. Λέγει ὁ V. H., σελ. 46· Il y avait tant de gens sur les murs et sur les tours qu' il semblait qu' il n'y en eut pas ailleurs. Μετὰ τῶν φρουρῶν συνήλθον ἐπὶ τῶν τειχῶν καὶ πολῖται. ³⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 659· «ἔξωθεν τοῦ παλατίου τῆς Ἱερείας.» Κ. Πορφ. Τόμ. Α'. σελ. 373. Κωνσ. Μανασσῆς, στίχ. 4073. Ν. Χων., σελ. 717. Πνέοντος σφοδροῦ νοτίου ἀνέμου τὰ πλοῖα δὲν ἀγκυροβολοῦσιν εἰς τὰ Ἀσιατικὰ παράλια τῆς Κ/πόλεως, ἀλλὰ τὸ θέρος ὁ νότιος ἄνεμος εἶναι πάντοτε γαλήνιος. C. Christ. Βιβ. IV. σελ. 175. ⁴⁾ Εἰς τὰ Ἀσιατικὰ παράλια τῆς Κ/πόλεως, ἡ μὲν κριθὴ θερίζεται τὴν 15ην, ὁ δὲ σῖτος τὴν 25ην Ἰουνίου. Οἱ νότιοι ἄνεμοι συνήθως ἐπιταχύνουσι τὴν ὠριμότητα, καθὼς συνέβη καὶ τὸ ἔτος τοῦτο. ⁵⁾ «Καὶ ἐπεὶ ἔτυχε τότε τοῖς κατὰ Δάμαλιν ἀρχείοις ἐναυλιζόμενος, ὁ Σκουτάριον ὀνομάζονται.» Ν. Χων., σελ. 280. Θεοφάνης. Βιβ. Α'. σελ. 420.

Βυζαντίου, τοῦ ὁποίου τὰ ἐρυμνότατα ὀχυρώματα ἐξέπληξαν τοὺς ἰδίους ἐχθροὺς, τεκμηριοῖ τῶν Γραικῶν βασιλέων τὴν φαύλην ἡγεμονίαν καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ τὴν αἰσχρὰν δουλείαν. Οὐδέποτε ἄλλοτε ὑπέστη τὸ κράτος τοσαύτην ἀτιμίαν καὶ ἀδοξίαν. Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς συμβάσεως τοῦ Ἑμμανουὴλ Κομνηνοῦ μετὰ τῶν Βενετῶν, καὶ τῆς ἐνοικίσεως τῶν Πισαίων καὶ Γενουηνσιῶν ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, μετὰ προνομίων ὑπερτέρων τῶν ἰδίων ὑπηκόων, ἀρχονται αἱ μετὰ τῶν Λατίνων ἀτελεύτητοι ἐριδες, ἐωςὸς τοῦ ἢ κατὰ τῶν Γραικῶν ἀδυσώπητος ἐχθρὰ τῶν Βενετῶν, ἀποπλανήσασα καὶ τοὺς Γάλλους, ἐπέφερε τὴν ἀλωσιν τῆς Κ/πόλεως καὶ τὴν κατάκτησιν τοῦ κράτους. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη, κατ' ἐμὲ, ἦτο προμεμελετημένον σχέδιον τῶν ἐμπόρων Βενετῶν ¹⁾, πρὸ πολλοῦ ὀρεγόμενων τοὺς μὲν Βυζαντίους νὰ ἐκδικηθῶσι, τοὺς δὲ ἐμπόρους Γενουησίους ν' ἀποδιώξωσι. Τί ἐγένετο καθ' ὅλον τὸν χρόνον τοῦτον ἐν Βυζαντίῳ μετὰ πολλῆς θλίψεως ἀφηγείται ὁ Νικήτας ²⁾. Ὁ ναύαρχος Μιχαὴλ ὁ Στρυφνός, τὸν ὅποιον ἀρχήτερα ἀνέφερα ὡς ζημιώσαντα τὸν πειρατὴν Καφούρην ἐμπορευόμενον ἐν Βυζαντίῳ, ἀτιμωρητὶ ἐπώλει καὶ γόμφοις καὶ ἀγκύρας, καὶ χάριν τῆς μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιγαμίας αὐτοῦ, «ἀπαξάπαντος πλοίου μακροῦ τὰ νεώρια Ῥωμαίων ἐκένωσεν». Οἱ δασοφύλακες ἐκτομίαι, ἐκώλυσον τὴν κατατομὴν ναυπηγησίμων δένδρων, διότι τὰ δάση ἐφυλάττοντο διὰ τὰ κυνηγέσια τοῦ αὐτοκράτορος· ὁ δὲ Ἀλέξιος «εἰς ἐπιδειπνιον εἶχε γέλωτα τὴν τοῦ Λατινικοῦ στόλου ἀπόπλοian, καὶ ὡς εἰς μῦθον ἀπέλυε τὰ τοῖς ὡσὶν ἐναυλα δεινὰ, καὶ πρὸ ὁμμάτων πολλοῖς κείμενα». Μαθὼν δὲ ὅτι οἱ σταυροφόροι μετὰ τὴν πόλιορξίαν τῶν Ἰαδάρων, ἐπλεον πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ ὅτι ὁ μετ' αὐτῶν συμπλέων ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἀλέξιος, ἀνηγορεύετο ³⁾ αὐτοκράτωρ ὑπὸ πολλῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἤρχισεν ἐπισκευάζων «τὰ τῶν σκαφιδίων ὑπόσαθρά τε καὶ θριπηδέστατα, μόλις εἰς εἴκοσιν ἀριθμούμενα· περιελθὼν δὲ καὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως, τὰς ἐξωθεν οἰκήσεις κατερείπειν προσέταττεν». Ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ ⁴⁾

¹⁾ Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Γ'. πρὸς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον, ὑπὸ χρόν. 16 Νοεμβρίου 1202, καταφαίνεται, ὅτι ὁ ἀνόμως βασιλεύων Ἀλέξιος ἐγίνωσκε τὰ σχέδια τῶν Βενετῶν, μελετώντων νὰ προσβάλωσι τὸ Βυζάντιον, διότι ἐπεμψε πρέσβεις παρακαλῶν τὸν Πάπαν, ἵν' ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τὴν μελετωμένην ἐκστρατείαν. Γράφει ὁ Πάπας. *Proposuerant siquidem nobis dicti nuntii tui, et id etiam tuae literae continebant quod, cum Christianorum exercitus qui venturus est in subsidium Terrae Sanctae, praeposuerit tuae magnitudinis terram invadere* κτλ. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 404. Λέγει ὁ Sauli περὶ τῶν Βενετῶν. Τόμ. Α'. σελ. 38. *Egli è perciò verisimile che i Veneziani . . . avvisassero di agevolarsi la via, tanto di vendicare le antiche offese, quanto di acquistare la facoltà di mercanteggiare in quelle parti, con immunità esclusive.* ²⁾ Σελ. 716, 654. Ὁ Βυζαντινὸς λαὸς μετὰ τῶν Βαράγγων ἐκακοποίησε τοὺς ἐν Κ/πόλει ἐμπορευομένους Ἰταλοὺς. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 95. ³⁾ Νικ. Χων., σελ. 747. Ἐφραίμιος, στίχ. 6, 775. ⁴⁾ Εἴκοσι

καὶ τῇ Προποντίδι οὐδὲν πλοῖον Βυζαντινὸν ἐφάνη καὶ οὕτως εἰσέπλευσαν οἱ Λατῖνοι μέχρι τῆς Χρυσουπόλεως, « μηδενὸς εἰδότος σχεδόν ». Ταύτην τὴν ὀλιγωρίαν τοῦ Ἀλεξίου καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ δὲν ἐγίνωσκον οἱ Λατῖνοι.

Περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, ὀλίγιστα λέγει ὁ Νικήτας. Μνημονεύει ¹⁾ φάλαγγός τινος περὶ τὸν Δαμάτρυ ²⁾, ἐκεῖσε σταθμευούσης, ἵνα ἐμποδίξῃ τὰς ὀπισθεν τῆς Χρυσουπόλεως ἐκδρομὰς τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ. Κατὰ τῆς φάλαγγος ταύτης ἀπεστάλη Λατινικὸν ἵππικὸν καὶ συμπλοκῆς γενομένης, ἐδραπέτευσαν οἱ Βυζάντιοι « μάλιστα οἱ στρατηγοί, ὡς κραδέλαφοι πλέον δεῖλανδροι ».

Ταῦτα τὰ μετὰ πολλῆς ἀληθείας ἱστορούμενα τοῦ Νικήτα, σαφηνίζουσι τὴν μέχρι τοῦ Βοσπόρου ἀχώλυτον πορείαν τῶν σταυροφόρων.

Τῇ 29ῇ Ἰουνίου, τῇ ἐπαύριον τῆς ἀφίξεως τῶν Λατίνων ἐν Χρυσουπόλει, ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ἐπεμψεν πρὸς τὸν ξένον στρατὸν, πρέσβυν Νικόλαον Ῥόσσην τὸν Γενουήσιον ³⁾, οὕτω λαλήσαντα ἐνώπιον τῶν σταυροφόρων. « Κύριοι, ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος γινώσκει, ὅτι εἴθε οἱ γενναιότεροι τῶν ἀνθρώπων τῶν μὴ ἐστεμμένων, καὶ πολῖται καλλίστης χώρας. Παραξενίζεται δὲ διατὶ ἤλθετε εἰς τὴν χώραν καὶ βασιλείαν αὐτοῦ, ὄντες καὶ ὑμεῖς καὶ οὗτος χριστιανοί. Γινώσκει ὅτι πορεύεσθε ἵν' ἐλευθερώσητε τὴν πέραν τῆς θαλάσσης ἀγίαν γῆν, τὸν τίμιον σταυρὸν καὶ τὸν Ἅγιον τάφον. Ἄν ἦσθε πτωχοὶ καὶ ἄποροι, ἀπερχόμενοι ἐκ τῆς χώρας αὐτοῦ, θέλει σᾶς δώσει εὐχαρίστως ἐκ τῶν ἰδίων καὶ τροφίμα καὶ χρήματα. Δὲν προτίθεται οὐδόλως νὰ σᾶς κακοποιήσῃ, μολονότι ἔχει δύναμιν, διότι καὶ εἰκοσαπλάσιοι ἐὰν ἦσθε, ἡδύνατο νὰ σᾶς κατατροπώσῃ, ἂν εἶχε διάθεσιν τοιαύτην ».

Εἰς ταῦτα ἀπεκρίθη ὁ Κόνων, ἐν ὀνόματι πάντων τῶν ἡγεμόνων. « Εὐγενέστατε, μᾶς εἶπατε ὅτι ὁ ὑμέτερος Κύριος παραξενίζεται, ὅτι εἰσῆλθον οἱ ἡμέτεροι Κύριοι καὶ ἡγεμόνες εἰς τὴν χώραν καὶ βασιλείαν αὐτοῦ. Εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ δὲν εἰσῆλθον, διότι ἀδίκως καὶ παραλόγως κρατεῖ αὐτὴν, ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ἀνήκει αὕτη εἰς τὸν ἐδῶ ἐπὶ θρόνου καθήμενον ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον, υἱὸν τοῦ Ἰσαακίου, ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ⁴⁾. Ἄν

πλοῖα κατὰ τῶν 240 τῶν Λατίνων, καὶ ταῦτα κατὰ τὸν ἀψευδέστατον Νικήταν « θρηπιδέστατα »! ¹⁾ Σελ. 718. ²⁾ Damatrys est Bithyniae mons et urbs supra Scutarium (Chrysopolim). Οἱ T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 270, ἀναφέρουσι καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς τοὺς γράψαντας περὶ τοῦ ὅρου τούτου. Εἶναι τὸ νῦν καλούμενον Ἀλὲμ-δᾶγ. Πατρ. Ἑλλάς. Γραφαί, σελ. 369. C. Christ. Βιβλ. IV. σελ. 177. Λέων ὁ Γραμματικὸς, σελ. 283.

³⁾ Ce messenger avait nom Nicolas Roux, et était natif de Lombardie. V. H., σελ. 49. Περὶ τούτου οὐδὲν ἀναφέρει ὁ Νικήτας. Rossi, μετεποίησεν ὁ V. H. κατὰ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, εἰς Roux. ⁴⁾ Ὁ V., H. σελ. 24, μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Ἰσαάκιος ἐξηγόρασεν ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸν νῦν βασιλεύοντα ἀδελφόν του.

προσέλθῃ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ καὶ ἀποδώσῃ τὸ στέμμα καὶ τὴν βασιλείαν, θέλομεν τὸν παρακαλέσει ἵνα τὸν συγχωρήσῃ καὶ τῷ χαρίσῃ περίσσειαν, ἵνα ζήσῃ πλουσιοπαρόχως. Διὰ τοιοῦτον σκοπὸν δύνασθε νὰ ἐπανεέλθῃτε, ἄλλως μὴ τολμήσητε νὰ ἐπιστρέψῃτε ¹⁾».

Τὴν ἐπαύριον οἱ σταυροφόροι ἀπεφάσισαν νὰ δείξωσι τὸν νέον Ἀλέξιον εἰς τὸν λαὸν τῆς Κ/πόλεως ²⁾. Ὁ δούξ τῆς Βενετίας καὶ ὁ Μαρκέσιος Μονφερράτου, παρέλαβον τὸν νέον ἐν τῷ πλοίῳ αὐτῶν, ἀκολουθουμένῳ ἀπ' ἄλλα πλήρη σταυροφόρων. Παρέπλευσαν πλησίον τῶν τειχῶν, κατέδειξαν τὸν νέον εἰς τὸν ἐπὶ τῶν τειχῶν συνηθροισμένον φιλοθεάμονα λαόν, λέγοντες, « ἰδοὺ ὁ νόμιμος ὑμῶν ἄρχων, ἤλθομεν ἵνα σᾶς ὑπερασπισθῶμεν, διότι ὁ νῦν βασιλεύων ἀδίκως ἀφῆρπασε τὸν θρόνον, ἐκτυφλώσας τὸν ἀδελφόν καὶ ἀποδιώξας τὸν νόμιμον ἄρχοντα ». Ταῦτα ἤκουσεν ὁ λαὸς τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' οὐδεμίᾳ φωνῇ, οὐδὲν κίνημα ὑπὲρ τοῦ νέου Ἀλεξίου. Ἡ παράταξις αὕτη ἐγινεν ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, παρὰ τὰ τείχη τῶν ἀνακτόρων καὶ τῆς Προποντίδος, διότι ὁ λιμὴν ἦτο κεκλεισμένος διὰ τῆς ἀλύσεως, ἐκτεινομένης ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν μέχρι τοῦ Γαλατᾶ.

Οἱ σταυροφόροι μετὰ τὰς ματαίας ταύτας ἀποπείρας, γενομένης χάριν μᾶλλον τῶν Γάλλων, ἀποστρεφόμενων τὴν κατὰ τῶν Βυζαντινῶν πάλην, ἀπεφάσισαν ἵνα προσβάλῃσι τὴν Κ/πολιν. Ἴν' ἐπιτύχωσιν, ὥφειλον πρότερον νὰ κυριεύσωσι τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ, ὅθεν ἐπεξετείνετο πρὸς ἕτερον πύργον τῆς ἀντικρὺ ἀκροπόλεως ἢ κλείουσα τὸν λιμένα ἄλυσις ³⁾. Διὰ τῆς ἀλύσεως ταύτης, ὁ εὐρύχωρος καὶ νήνεμος λιμὴν τῆς Κ/πόλεως ⁴⁾ ἦτον ἀπρόσιτος εἰς τοὺς

¹⁾ V. H., σελ. 49. Conon de Béthune. Τοῦτον καλεῖ ὁ Νικήτας, σελ. 825. «Τῆς Πετιούνης κόμητα Κόνωνα.» Περὶ τοῦ πρέσβεως τούτου οὐδὲν ἕτερον λέγει ὁ V. H.

²⁾ Ὁ Hugo, κόμης τοῦ Ἀγίου Παύλου, γράφων πρὸς τὸν φίλον του Ἑρρίκον, τῷ 1203, καὶ ἀφηγούμενος τὰ τῆς πολιορκίας, λέγει. «Εὐρισκόμενοι εἰς Σκούταρι παραξενίσθημεν, ὅτι οὐδεὶς φίλος, οὐδεὶς ἀπεσπλόμενος προσῆλθεν ἵν' ἀναγγείλῃ τὰ ἐν Βυζαντίῳ γενόμενα.» T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 306. Ὁ Hugo ἐννοεῖ φίλον ἢ πρεσβευτὴν πρὸς τὸν μετ' αὐτῶν συνεστρατεύοντα Ἀλέξιον. ³⁾ Περὶ τῆς ἀλύσεως ταύτης, συχνὰ μνημονευομένης εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν, λέγει ὁ κόμης Hugo. Inde perreximus ad quandam turrin fortissimam, que Galatha nuncupatur, in qua firmabatur catena ferrea grossa nimis, quae posita super ligna transversa mare transnatabat (ἐπὶ φητρῶν τε μεγίστων ἐφαρμοσάμενος. Λ. Διάκ., σελ. 79) attingens usque ad muros civitatis. Catena illa portum servabat. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 306. «τῷ φρουρίῳ ἐπέστησαν ἐν ᾧ εἰθίσται σιδηρᾶν βαρυτάλαντον ἀποδέειν ἄλυσιν.» Ν. Χων., σελ. 748. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 60. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 609. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 535. ⁴⁾ Μετὰ τὴν ἄλυσιν, λέγει ὁ Νικήτας, σελ. 788. «καὶ πύλας τῆς πόλεως καὶ τέμαχος τῆς ἀλύσεως, ἡ διαταθεῖσα συνείχε τὸν ναύσταθμον, τοῖς ἐν Συρίᾳ ὁμογενέσι μετὰ πλείστων πλοίων πεπόμφασιν.» Ὁ κ. Γλαβάνης λέγει περὶ τῆς ἀλύσεως ταύτης «εἰς κρίκος αὐτῆς διατηρεῖται εἰς τὸ πυροβολοστάσιον τοῦ Τοπ-χανῆ, καὶ ἔχει

ἐχθρούς. Ὁ Γαλατᾶς ἦτο τότε προάστειον ἀτείχιστον¹⁾, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐχθρός δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ, διότι προσεδάλλετο ἀπὸ τὰ πετροβόλα μηχανήματα τῆς ἀπέναντι Κ/πόλεως καὶ ἀπὸ τὰ Βυζαντινὰ πλοῖα τὰ ἀνενοχλήτως διαπλέοντα τὸν λιμένα. Τούτου ἕνεκεν, ὁ Ἀλέξιος μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ κατέλαβε τὴν πρὸς βορρᾶν τῆς ἀλύσεως παραλίαν²⁾, ὅπου ἐγίνωσκεν ὅτι ἐμελλον τὰ πλοῖα τῶν σταυροφόρων νὰ προσορμισθῶσι. Συγχρόνως τὰ ὀλίγα Βυζαντινὰ πλοῖα παρετάχθησαν ὀπισθεν τῆς ἀλύσεως καὶ ἐντὸς τοῦ λιμένος, ἵνα συνάμα μετὰ τοῦ στρατοῦ ὑπερασπίζωσι τὸν ἐπαπειλούμενον πύργον, κείμενον μέσον τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν πλοίων.

Τοῦ πύργου τούτου τοῦ Γαλατᾶ πολλάκις σύγχεομένου μετὰ τοῦ μέχρι σήμερον σωζομένου ἐρυμνοῦ πύργου, καλουμένου τοῦ Χριστοῦ³⁾, σώζονται εἰσέτι λείψανά τινα. Εἰς ἐγγραφον Λατινικὸν δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Σάουλη, ὀρίζον τὰ ὅρια τὰ πρῶτιστα τοῦ Γαλατᾶ, λέγεται, ὅτι ὁ καλούμενος πύργος τοῦ Γαλατᾶ, ἦτον ἐπὶ τῆς παραλίας, ἐβδομήκοντα βήματα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ τεύχους τοῦ Γαλατᾶ, τοῦ ἐκτεινόμενου ἀπὸ βορρᾶν πρὸς νότον⁴⁾. Τὸ τεῖχος τοῦτο, τὸ κυρίως ἀνατολικὸν τοῦ Γαλατᾶ, εἶναι τὸ ἐκτεινόμενον ἀπὸ τὴν ὑπώρειαν τοῦ λόφου, παρὰ τὴν ὁδὸν σήμερον καλουμένην Χαρατζή-σοκάκ καὶ κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν γνωστὴν ἀποβάθραν τοῦ Καράκιοι. Ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ τεύχους τούτου, κατεδαφισθέντος τοῦ πλείστου σήμερον, ἀνεκτίσθη ἡ ἔξω πύλη τοῦ Χαβιανοχάνου. Ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Καράκιοι, ἐβδομήκοντα Ἰταλικά βήματα, ἦτοι πῆχ. περίπου 140, πρὸς τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν τοῦ μεγάλου χανίου τοῦ Χαλῆλ πασᾶ, ἦτον ὁ πύργος τοῦ Γαλατᾶ. Ἄν λογίσωμεν τὸ πάχος τῶν τειχῶν καὶ τοῦ ἰδίου πύργου, δὲν πλανώμεθα λέγοντες, ὅτι ὁ πύργος οὗτος, τὸν ὁποῖον πολλάκις μνημονεύουσι τὰ Βυζαντινὰ χρονικά καὶ οἱ ἄλλοδαποὶ ἱστορικοὶ, κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ ὑγειονομείου, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπὲρ τῆς παραθαλάσσιος πύλης, μετὰ δύο ἐτέρων τὴν σήμερον ἐντετειχισμένων, μὲ φαίνονται ἔργα Βυζαντινὰ καὶ οὐχὶ τῶν Γενουηνσίων. Ὁ πύργος οὗτος δὲν κατεδαφίσθη ἀπὸ

πάχος βραχίονος, σχῆμα ἐλλειπτικὸν καὶ μέγεθος ὑπὲρ τὸ ἐν μέτρον.» Ἑλλην. Φιλολ. Σύλλ. Τεῦχ. Δ'. σελ. 86. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 486. ¹⁾ Ὁ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 134, γράφων περὶ τῶν ἐν Γαλατᾶ συμβάντων τῷ 1275 λέγει· «οὐπω γὰρ σφίσι (δηλ. τοῖς Γενουηνσίοις) τειχῶν ὀχυρώματα ἦν.» ²⁾ Καλεῖται σήμερον ἡ παραλία αὕτη Κιρέτζ-καπουσοῦ καὶ Τῶπ-χανέ. ³⁾ Christeam turrim· «ὁ μέγας οὗτος τῷ ὄντι πύργος· ἐκαλεῖτό ποτε «τοῦ Χριστοῦ» καὶ πύργος τοῦ Σταυροῦ κατὰ τὸν Σανσοβίνον.» Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 42, 44. «Καστελλίου πύργωμα» κατὰ τὸν Α. Διάκ., σελ. 79. Ele (δηλ. ὁ πύργος) avoit à non (ὄνομα) le tors de Galatas. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 486. Πρβ. καὶ τὸ Λεξικὸν τῆς Γαλ. Γλώσσης ὑπὸ τοῦ Littré, λέξ. Galathas. ⁴⁾ Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 241. Ad marinam distando à muro Castro Galate, per passus septuaginta· τὸ ἐδῶ καλούμενον βῆμα, ἦτον ἐπὶ τὰ σπιθαμῶν.

τοὺς μετέπειτα κατοικήσαντας τὸν Γαλατᾶν Γενουηνσίους, διότι μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως, ἐκλείετο ὁ λιμὴν διὰ τῆς ἀλύσεως ταύτης.

Οἱ μελετῶντες τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ἐννοοῦσι πόσον σαφηνίζει τινὰ ἱστορικά γεγονότα ἡ θέσις τοῦ πύργου τούτου ¹⁾).

Κατὰ τὸν Βιλλαρδουῖνον, ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐστρατοπέδευεν ἐπὶ τῆς βορεινῆς παραλίας τοῦ πύργου τοῦ Γαλατᾶ. Ἐδῶ πλησίον ἀπέβησαν οἱ σταυροφόροι μεθ' ἅπαντος τοῦ ἱππικοῦ καὶ προσέβαλον τὸν Βυζαντινὸν στρατὸν, τραπέντα πάραυτα εἰς αἰσχρὰν φυγὴν. Κυριεύσαντες ἀναιμωτὶ τὴν παραλίαν, ἔστυραν πλησίον τῆς ξηρᾶς τὰ φορτηγὰ πλοῖα καὶ οὕτως ἅπας ὁ ἐχθρικός στρατὸς ἀπέβη ἐπὶ τῆς παραλίας, οὐδενὸς κωλύοντος. Ἐστρατοπέδευσαν δὲ ὅλην τὴν ἐπιούσαν νύκτα εἰς τόπον καλούμενον ἡ Ἑβραϊκὴ ²⁾).

Οἱ σταυροφόροι λίαν πρῶτ' προσέβαλον τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ, φρουρούμενον ἀπὸ Βυζαντινοῦς καὶ ξένους ἐπικούρους ³⁾). Τινὲς ἐκ τοῦ πύργου ἐξερχόμενοι, προσέβαλλον τοὺς σταυροφόρους. Ἄλλοι δ' ἐκ τῶν ἐκεῖσε προσωρμισμένων Βυζαντινῶν πλοίων, συνεβοήθουν τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ πολιορκουμένους· τούτων τινὲς, καταδιωκόμενοι ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους καὶ ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ πλοῖα, ἐπνίγησαν, ἄλλοι δὲ ἐθανατώθησαν. Οἱ ἐκ τοῦ φρουρίου ἐξελθόντες καὶ ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους πληττόμενοι, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κλείσωσι τὴν πύλην τοῦ φρουρίου, οἱ δὲ σταυροφόροι μετὰ φονικὴν πάλην πρὸ τῆς πύλης, ἀθρόοι εἰσελθόντες, κατέσφαξαν τοὺς πλείστους καὶ ἐκυρίευσαν τὸν πύργον ⁴⁾).

Μετὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ πύργου καὶ τὴν διάρρηξιν τῆς ἀλύσεως, οἱ μὲν σταυροφόροι εἰσέπλευσαν ἐντὸς τοῦ λιμένος, τὰ δὲ Βυζαντινὰ πλοῖα, καταδιω-

¹⁾ Οἱ κκ. Michaud καὶ Poujoulat ἐν τῇ Correspondance d'Orient, Paris. 1835. Τόμ. Γ'. σελ. 449, φρονοῦσιν, ὅτι ὁ νῦν ἱστάμενος πύργος τοῦ Χριστοῦ (κοινῶς Γάλατα-κουλεσῆ), εἶναι ὁ πύργος τοῦ Γαλατᾶ τῶν ἀλλοδαπῶν σταυροφόρων καὶ ἡμετέρων ἱστορικῶν. ²⁾ Ils se logèrent ainsi la nuit devant la tour, et en la juiverie que l'on appelle l'Estenor, où il y avait une ville bien bonne et bien riche. V. H., σελ. 55. Estenor εἶναι τὸ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς στενὸν καὶ νῦν Κατάστενον. Ἀπὸ τὴν παραλίαν ταύτην τοῦ Τὸπ-χανὲ ἄρχεται ὁ Βόσπορος. Βενιαμὴν ὁ ἐκ Τουδέλλης λέγει. L'endroit de leur demeure (δηλ. τῶν Ἑβραίων) se nomme Pera. Voyages de Benjamin fils de Jonas, σελ. 44, ἐν τοῖς Voyages en Asie par Bergeron, à la Haye, 1735. «τὸν μὲν εἰς τὴν περαιὰν ἢ τοὺς Ἰουδαίους εἰς ταφὴν ἀποτέμνεται ἀγοῦσι.» Ν. Χων., σελ. 382. ³⁾ In turri siquidem sepe dicta, erant sarjanti Anglici, Pisani, Livoniani, Dachi (Dani)? ad eam protegendam constituti. Pisani, Geneciani, Daci, coll. Franc, Geneciani sunt ne Genuesi, Γενουῖται? Περὶ τούτου ἀμφιβάλλω. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 306. Νικ. ὁ Γρηγοράς λέγει, ὅτι ὁ πύργος ἡ τὴ φρουρίον τοῦ Γαλατᾶ, ἦτον ἀπέναντι τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. Τόμ. Β'. σελ. 864. ⁴⁾ «Ὡς δ' αἱ μὲν ἐπίγειοι, οἱ δ' ἐνάλιοι τῷ φρουρίῳ ἐπέστησαν.» Ν. Χων., σελ. 748. Balduinus cum suis classem intrantes, ... Constantinopolim, dirigit ante

κόμενα ἀπὸ τὰ πολυάριθμα ἐχθρικά, προσωρμίσθησαν πρὸς τὴν ἀπέναντι παραλίαν, ὅπου οἱ ὀπλῖται καὶ οἱ ναῦται ἀπέβησαν εἰς τὴν ξηρὰν πρὸς φρουρὰν τῆς κινδυνευούσης πόλεως ¹⁾. Τέσσαρας ἡμέρας διῆγον ἐν Γαλατᾷ οἱ σταυροφόροι, συσχεπτόμενοι περὶ ἐφόδου καὶ ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως. Οἱ μὲν Βενετοὶ ἐπρότεινον τὴν διὰ θαλάσσης ἐφοδον, λέγοντες εἰς τοὺς Γάλλους, ὅτι διὰ πολεμικῶν μηχανῶν καὶ κλιμάκων ἐπὶ τῶν πλοίων, ἠδύνατο νὰ εἰσπηδήσωσιν ἐντὸς τῶν παραλίων πύργων καὶ κυριεύσωσιν ἀνέτως ἅπασαν τὴν πόλιν. Οἱ δὲ Γάλλοι, ἐπαιρόμενοι ἐπὶ τῇ ἐφόδῳ τοῦ πύργου τοῦ Γαλατᾷ καὶ ὁμολογοῦντες τὴν αὐτῶν ἀπειρίαν εἰς ναυμαχίας καὶ ναυτικά μηχανήματα, ἐπρότειναν ἵνα προσβάλῃσι τὴν πόλιν ἐκ τῶν χερσαίων τειχῶν. Ταύτην τὴν σύμβασιν παρεδέχθησαν μετὰ τινα συζήτησιν οἱ ἐν Γαλατᾷ ²⁾ ἀρχηγοὶ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ.

Τὴν πέμπτην ἡμέραν οἱ Γάλλοι ἱππεῖς μετὰ τῆς πεζῆς στρατιᾶς, ὁδεύοντες διὰ τοῦ Γαλατᾷ, τοῦ Καστήμ-παῶ καὶ τοῦ σημερινοῦ ναυστάθμου, ἀφίχθησαν εἰς τὸ Πικρίδιον ³⁾, τὸ νῦν Χάσκισι, ἐνῶ συγχρόνως παρέπλεεν ἅπας ὁ στόλος, ἵνα προφυλάττῃ τοὺς πορευομένους Γάλλους ἀπὸ τὰς ἐφόδους τῶν Βυζαντινῶν. Ἐλθόντες ἐδῶ ἀπέναντι τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, εὗρηκαν τὴν γέφυραν τὴν ὑπὸ πολλῶν Βυζαντινῶν ἀναφερομένην, κατὰ μέρος «κεκομμένην», ἵνα κωλύσῃ τὴν πέραν τοῦ λιμένος διάβασιν τῶν ἐχθρῶν ⁴⁾. Ταύτην ἐπανώρθωσαν εἰς εἴκοσι τέσσαρας ὥρας καὶ τὴν ἐπιούσαν, διέβησαν τὸν λιμένα καὶ ἐστρατοπέδευσαν ὑπὸ τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν. Ἐδῶθεν ἔρριπτον βέλη ἐντὸς τῶν ὑψηλῶν ἀνακτόρων διὰ τῶν θυρίδων καὶ τὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐπιπτον ἐπὶ τῶν σκηνῶν τῶν σταυροφόρων ⁵⁾.

turrim quae Galathas dicitur quam ascendunt et capiunt, et Pyrely quot erat suburbium Constantinopolitanae urbis, ubi Judaei commorabantur combusserant. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 297. Pyrely εἶναι ἡ περαία τῶν Βυζαντινῶν.

¹⁾ «Ἐἶτα καὶ αὐτῆς (δηλ. τῆς ἀλώσεως) διαρραγείσης, εἶσω ξύμπας ὁ πολέμιος στόλος εἰσρύεται.» Ν. Χων., σελ. 719. Ὁ Γύλλιος, σελ. 324, λέγει, ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ πλησίον, πύλη καλουμένη τῆς ἀλώσεως, Porta catena. ²⁾ V. H., σελ. 56. ³⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 10. Κ/πολις Πατρ., σελ. 157. ⁴⁾ Et là il y a un fleuve qui se jette dans la mer, qu'on ne peut passer, sinon par un pont de pierre. V. H., σελ. 56. «Ἐκτισε δὲ (ὁ Ἰουστινιανὸς) καὶ τὴν γέφυραν, δι' ἧς δύναται τις τὴν περαίαν ποιεῖσθαι ἀπὸ τῆς ἀντιπέραν εἰς τὴν πανευδαίμονα.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 618. «Περὶ τὴν ἐκεῖ που γέφυραν καὶ τὸν λεγόμενον τρυπητὸν λίθον.» Ν. Χων., σελ. 719. Διὰ τῆς γεφύρας ταύτης μετὰ δυσκολίας διέβαινον ἡνωμένοι τρεῖς ἱππεῖς, juncti lateribus. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 307. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη εἰδησις τοῦ πλάτους τῆς γεφύρας ταύτης. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 615. I. Κίναμος, σελ. 75. «ἐν τοῖς παρὰ τὴν τῆς Καμήλου γέφυραν λειμῶσιν ἐστρατοπεδεύσατο.» I. Καντακ. Τόμ. Α'. σελ. 305. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 720. ⁵⁾ Et ponte et amne transmissio qui exercitum nostrum separabat à Graecis cuneis ordinatis ante portam diu stetimus re-

Καθ' ὅλην τὴν διάβασιν ταύτην οὐδεὶς Βυζαντινὸς στρατιώτης ἐφάνη. Ὁ Γαλλικὸς στρατὸς ὥδευεν ὥπλισμένος καὶ ἑτοιμος εἰς μάχην· δὲν ἐφρόνει ὅτ' οἱ Βυζάντιοι, ἔχοντες πολυάριθμον στρατὸν καὶ τοιαῦτα ὀχυρώματα, ἤθελον ἀφήσει εἴκοσι χιλιάδας μαχητῶν νὰ πορεύωνται ἀκωλύτως διὰ τῆς χώρας αὐτῶν.

Εἰς τὴν πλατεῖαν ταύτην, κειμένην ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ ὑψηλοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν καὶ ἐνώπιον τῶν ὀχυρῶν πύργων τοῦ Ἀνεμᾶ, ἐστρατοπέδευσαν. οἱ Γάλλοι, περιχαράξαντες τὸ στρατόπεδον, ἵνα περιφυλάττωνται ἀπὸ τὰς ἐξόδους τῶν Βυζαντινῶν, γενομένας ἐξάκεις καὶ ἐπτάκεις τῆς ἡμέρας¹⁾. Αἱ ἐξοδοὶ αὗται ἐγένοντο ἀπὸ τὰς πύλας τῆς Γυρολίμνης, τῆς Χαρσίας καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως²⁾ καὶ τόσον πλησίον τῶν τειχῶν προσήρχοντο οἱ ἀντιμαχόμενοι Γάλλοι, ὥστε τινὰς αὐτῶν ἐτραυμάτιζον μὲ λίθους οἱ ἐπὶ τῶν τειχῶν Βυζάντιοι.

Τοιοιυτοτρόπως παρήλθον δέκα ἡμέραι καὶ οἱ Γάλλοι, ποτὲ μὲν προσβάλλοντες ποτὲ δὲ προσβαλλόμενοι, ἐταλαιπωροῦντο ἀπὸ τῶν κάματον καὶ τὴν πείναν, διότι οἱ Βυζάντιοι τῶν περιχώρων ἀπέστειλαν μακρὰν αὐτῶν, τὰ ζῶα καὶ τὰς τροφάς των.

Τὰ ἔργα τῶν Γάλλων ὑπὸ τὰ τείχη τῶν Βλαχερνῶν³⁾ ἱστορεῖ ὁ Βιλλαρδουῖνος, ἀποσιωπᾷ δὲ τὰ τῶν Βενετῶν, ἐργαζομένων ἐντὸς τῶν πλοίων καὶ παρασκευαζόντων τὰς πολιορκητικὰς αὐτῶν μηχανάς.

Τῇ 11ῃ Ἰουλίου 1203, ὁ Βενετικὸς στόλος προσέβαλε τὰ τείχη, ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Πετρίου μέχρι τῆς βασιλικῆς πύλης⁴⁾. Τὰ πλοῖα, φέροντα πύργους ἀφλέκτους, ὑψηλοτέρους τῶν τειχῶν, μετὰ μακρῶν κλιμάκων, προσωρμίσθησαν καθ' ὅλον τὸν μέσον τῶν δύο τούτων πυλῶν αἰγιαλόν. Ὁ γηραιὸς δοῦξ ἀπέβη

giae civitatis et palatii imperialis, quod Blacherna nuncupatur. T. καὶ Th., Τόμ. Α'. σελ. 332, 505. Εἰς ἕτερον ἐγγράφον μνημονεύεται καὶ πύργος πλησίον τῶν Βλαχερνῶν totam aquam, que est ab ultima turri de Virgioti versus Wlacherneon. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 48. Ποῦ ἦτον ὁ πύργος οὗτος ἀγνοῶ. Τὸ γεώλοφον «ἀφ' οὗπερ ὁρατὰ μὲν τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα» (Νικ. Χων., σελ. 719), καλεῖται σήμερον Βαῖ-ρὰμ-πασᾶ καὶ ἐπιβλέπει τὴν θέσιν τῶν παλατιῶν τῶν Βλαχερνῶν καὶ τὴν ἐνορίαν Ἐγγρη-καπή. Οἱ πλείστοι πύργοι τῶν τειχῶν εἶχον τὸ πάλαι ἰδίᾳς ὀνομασίας, ἀγνώστους τὴν σήμερον. ¹⁾ V. H., σελ. 57, 58. ²⁾ «Σκηνάς τε οὖν ὀρθὰς ἐώρων οἱ ἐν τοῖς τείχεσι, καὶ μικροῦ διόμιλεισθαι εἶχον τοῖς ἐν αὐταῖς περὶ τὴν Γυρολίμνην στρεφομένοις.» Ν. Χων., σελ. 719. Πρβ. καὶ τὸν Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 487. ³⁾ Dévant un castel qui est au chief de Constantinoble devers tere, qui a à non (ὄνομα) Blaquerne, qui estoit uns des manoirs l'empereur; et là estoit il le plus. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 487. ⁴⁾ «Τὰ πλοῖα φέροντες κατέναντι τῶν Πετρίων.» Νικ. Χων., σελ. 724. Πρὸς δυσμὰς τῶν Πετρίων ἦτο «τόπος δὲ Ἀποβάθρα βασιλέως ὠνόμασται.» πιθανὸν αὕτη ἦτον ἐν τῇ βασιλικῇ πύλῃ (τῇ νῦν Μπαλάτ-καπουσοῦ, Παλατίου πύλῃ). Τινὰ πλοῖα, χάριν τῶν Γάλλων, ἠγκυροβόλησαν περὶ τὸ Κοσμιδίον (Ἐ-γυόπ). Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 487.

εἰς τὴν ξηρὰν καὶ οἱ Βενετοὶ, φλεγόμενοι ἀπὸ τὴν τόλμην αὐτοῦ, συναπέβησαν εἰς τὴν παραλίαν, ἐνῶ συγχρόνως ἅπαντα τὰ πλοῖα, πλήρη μηχανῶν, προσωρμίζοντο πλησίον τῶν τειχῶν. Οὕτως ἐκυρίευσαν εἰκοσιπέντε πύργους παραλίους καὶ ἀπεδίωξαν τοὺς Βυζαντινοὺς φρουροὺς.

Ταύτην τὴν ἀπροσδόκητον κατάκτησιν τῶν εἰκοσιπέντε πύργων ἀνήγγειλαν πάραυτα οἱ Βενετοὶ εἰς τοὺς Γάλλους, τοὺς προσβάλλοντας εἰς μάτην τὸ ἐνώπιον τῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν Λεόντιον τεῖχος, φρουρούμενον ἀπὸ πολλοὺς Ἀγγλοὺς καὶ Δανούς¹⁾. Ἐπεμψαν διὰ θαλάσσης καὶ τινὰς ἵππους, κυριευθέντας ἐντὸς τῆς Πόλεως. Οἱ Γάλλοι οἱ ἀναβάντες ἐπὶ τοῦ Λεοντίου τείχους καὶ ἐκείθεν ἀποδιωχθέντες, μαθόντες τὴν νίκην ταύτην τῶν Βενετῶν, ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὰ τεῖχη.

Ὁ Ἀλέξιος, ἐπὶ λόφου ἱστάμενος καὶ βλέπων τοὺς Βενετοὺς εἰσερχομένους, ἀπέστειλε κατ' αὐτῶν στρατὸν ἱκανὸν νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς εἰσελθόντας Βενετοὺς. Οὗτοι δὲ ἐντὸς τῶν τειχῶν καὶ κεχωρισμένοι ἀπὸ τὰ πλοῖα αὐτῶν, ἐνέπρησάν τινὰς οἰκίας καὶ πνέοντος βορείου ἀνέμου, αἱ φλόγες καὶ ὁ καπνὸς ἀπεδίωξαν τὸν κατ' αὐτῶν ἐρχόμενον στρατὸν²⁾. Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη πυρκαϊά, ἡ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀναφλεχθεῖσα κατὰ τοὺς δυστήνους τούτους χρόνους³⁾.

Μετὰ τὴν αἰσχρὰν φυγὴν τοῦ Ἀλεξίου, οἱ Βυζάντιοι ἀνεβίβασαν εἰς τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν⁴⁾ τὸν « ἐνδον τῶν ἀρχείων εἰργγύμενον⁵⁾ Ἰσαάκιον », ἀναγορεύσαντες αὐτὸν αὐτοκράτορα, ἐπεμψαν δὲ καὶ ἀγγέλους εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων, ἀναγγέλλοντες τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰσαακίου. Οἱ σταυροφόροι δὲ, ὑποπτευόμενοι τοὺς Βυζαντίους, ἀπέστειλαν ἐν τῇ πόλει κατασκόπους, ἐνῶ οἱ ἴδιοι περιέμενον ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Κοσμιδίου, ὠπλισμένοι καὶ ἑτοιμοὶ εἰς μάχην. Τέλος ἐπεμψαν εἰς τὸν Ἰσαάκιον τέσσαρας πρέσβεις, δύο Γάλλους, τῶν ὁποίων εἷς ἦτον ὁ Βιλλαρδουίνος καὶ δύο Βενετοὺς, αἰτοῦντες τὸν βασιλεύοντα Ἰσαάκιον, ἵνα ἐπικυρώσῃ τὰ

¹⁾ Et le mur était bien garni d'Anglois et de Danois. V. H., σελ. 60. ²⁾ Ils mirent donc le feu entre eux et les Grecs V. H., σελ. 62. Quant les Vénitiens les virent venir, ils boutèrent le feu entre eux et les Grecs, s'y ot si grande fumiere, que il ne povoient veoir les Venissiens. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 347. Νικ. Χων., σελ. 724. Si bouterent le feu en la chité. Buchon, Recherches. Τόμ. Α'. σελ. 487. ³⁾ « Πάντα γὰρ ὅσα ἐκ τοῦ τῶν Βλαχερνῶν βουνοῦ πρὸς τὴν μονὴν διήκει τοῦ Εὐεργέτου, κατηθάλωτο καὶ ὑπερσημειώθη τὸ καλούμενον Δεύτερον ἢ τοῦ πυρὸς ἐρῶή. » Ν. Χων., σελ. 724. Συμφωνῶ μετὰ τοῦ Κ. Βυζαντίου (Κ/πολις. Τόμ. Α'. σελ. 144), λέγοντος, ὅτι τὴν θέσιν τῆς μονῆς τοῦ Εὐεργέτου κατέχει τὸ σημερινὸν τέμενος τοῦ Σουλτὰν Σελήμ, ἄνω τοῦ Φαναρίου. ⁴⁾ Ὁ V. H. καλεῖ αὐτὸ ὑψηλόν· au haut palais de Blaquerne. Σελ. 65. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 348. ⁵⁾ Ν. Χων., σελ. 727.

τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου προὑποσχεθέντα, ἄλλως, δὲν θέλουσι συγχωρήσει τὸν υἱὸν νὰ εἰσέλθῃ ἐν τῇ πόλει.

Ἄξια ἀναγνώσεως εἶναι τὰ γραφόμενα τοῦ Βιλλαρδουίνου, τὰ ὁποῖα ἀγνοοῦσιν οἱ ἡμέτεροι συγγραφεῖς. Οἱ πρέσβεις ἐφιπποὶ προσῆλθον πρὸς τὴν πύλην· ἠνοίχθη ἡ πύλη καὶ κατέβησαν ἀπὸ τῶν ἵππων ¹⁾. Πελεκυφόροι Ἀγγλοὶ καὶ Δανοὶ ἦσαν παρατεταγμένοι ἀπὸ τὴν πύλην μέχρι τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν. Πεζοὶ διέβησαν οἱ πρέσβεις μέχρι τοῦ Ὑψηλοῦ παλατίου. Ἐκεῖ εὗρηκαν τὸν αὐτοκράτορα Ἰσαάκιον, λαμπρῶς κεκοσμημένον καὶ πλησίον αὐτοῦ τὴν αὐτοκράτειραν σύζυγόν του, ὥραιαν κυρίαν. Τόσῳ πολυάριθμοι ἦσαν οἱ ἐπίσημοι Κύριοι καὶ Κυρίαι, ὥστε δὲν ἠδύνατό τις νὰ κινηθῇ. Ὅσοι τὴν προτεραίαν ἦσαν κατὰ τοῦ Ἰσαακίου, ἦσαν σήμερον μετ' αὐτοῦ ²⁾.

Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἅπαντες οἱ περὶ αὐτὸν μεγάλως ἐτίμησαν τοὺς πρέσβεις. Τέλος, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν πρέσβεων, ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τῆς συζύγου του, ὁ γραμματεὺς καὶ ὁ διερμηνευτὴς μετὰ τῶν πρέσβεων, εἰσῆλθον εἰς ἐτέραν αἰθουσάν. Ἐδῶ οἱ πρέσβεις ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Ἰσαάκιον, ὅτι οἱ σταυροφόροι, ἀγωνισθέντες μέχρι τοῦδε χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου, λέγουσιν ὅτι οὗτος δὲν εἰσέρχεται ἐν τῇ πόλει, ἂν πρότερον δὲν ἐπικυρώσῃ ὁ αὐτοκράτωρ τὰς πρὸ πολλοῦ γενομένας συμβάσεις τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ μετὰ τῶν σταυροφόρων ³⁾. Τότε ὁ Ἰσαάκιος, εἴτ' ἀγνοῶν τὰς συμβάσεις ταύτας, εἴτε προσποιούμενος ἀγνοίαν, λέγει, τίνες εἶναι αὗται αἱ συμβάσεις;

«Πρωτίστη, λέγει ὁ πρέσβυς, νὰ ὑποτάξῃ τὸ κράτος τῆς Ῥωμανίας εἰς τὴν ὑποταγὴν τῆς Ῥώμης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πρὸ πολλοῦ ἀπεχωρίσθη· ἐπειτα νὰ δωρήσῃ διακοσίας χιλιάδας μαρκῶν ἀργυρῶν εἰς τὸν στρατὸν, καὶ τροφὰς δι' ἐν ἔτος εἰς μικροὺς τε καὶ μεγάλους. Νὰ ἀποστείλῃ δέκα χιλιάδας πεζῶν καὶ ἱππέων δι' ἰδίων πλοίων καὶ ἰδίαις δαπάναις εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ διατηρῇ αὐτοὺς δι' ἐν ἔτος. Πρὸς τούτοις εἰς τὴν πέραν γῆν ⁴⁾, νὰ διατηρῇ δι' ὅλου τοῦ βίου αὐτοῦ, ἰδίαις δαπάναις, πενταχοσίους ἱππεῖς πρὸς φύλαξιν τῆς γῆς ⁵⁾. Τοιαύτην σύμβασιν μᾶς ἔκαμεν ὁ ὑμέτερος υἱός, ταύτην ἐπεκύρωσε δι' ὄρκου, διὰ χρυσοβούλλων καὶ διὰ τοῦ Φιλίππου τῆς Γερμανίας, τοῦ συζευχθέντος τὴν ὑμετέραν θυγατέρα. Ταύτην τὴν σύμβασιν ποθοῦμεν καὶ ἡμεῖς νὰ ἐπικυρώσητε».

¹⁾ Τὴν Γυρολίμνην, τὴν πύλην τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν. Ἐδῶθεν πρὸς τὸ παλάτιον ἡ ἀνοδος μεθ' ἵππου εἶναι δύσκολος· πιθανὸν δὲν συνεχωρεῖτο εἰς ἀνδρας ἐφιπποὺς νὰ διέρχωνται αὐτήν. ²⁾ Ταῦτα διηγείται ὁ Βιλλαρδουίνος. ³⁾ «Οἱ δὲ. . . καὶ τοῦ Ἰσαακίου δὲ υἱὸν οὐ πρότερον αἰτήσαμένου τοῦ πατρὸς ἐκπεπόμεφασιν, εἰ μὴ γε καὶ αὐτὸς ὁ Ἰσαάκιος ἐς πέρας ἀγαγέσθαι συνέθετο ὅσα ὑπέσχετο σφίσιν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξιος.» Ν. Χων., σελ. 728. ⁴⁾ Τὴν Παλαιστίνην καὶ Συρίαν. ⁵⁾ Πρὸς τούτοις ὁ Ἀλέξιος ὑπεσχέθη νὰ δώσῃ εἰς τοὺς Βενετοὺς καὶ τριάκοντα χιλιάδας μαρκῶν ἀργυρῶν διὰ τὰς ἀπωλείας αὐτῶν ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ αὐτοκράτορος. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 289. Ταῦτα δὲν ἀναφέρει ὁ Βιλλαρδουίνος.

«Σκληρὰ εἶναι ἡ σύμβασις αὕτη, λέγει ὁ Ἰσαάκιος· δὲν βλέπω τίνι τρόπῳ δυνάμεθα νὰ τὴν ἐκπληρώσωμεν. Μεγάλως εὐηργετήσατε ἐμὲ καὶ αὐτόν· καὶ ἅπαν τὸ κράτος, ἂν σᾶς ἐχαρίζετο, πάλιν ἠθέλαμεν σᾶς εὐγνώμονεϊ».

Μετὰ πολὺ ὥρον συζήτησιν, ὁ Ἰσαάκιος παρόντων τῶν πρέσβειων, ἐπεκύρωσε δι' ὄρκου καὶ χρυσοβούλλου τὰς συμβάσεις ταύτας. Τὸ χρυσόβουλλον παρεδόθη εἰς τοὺς πρέσβεις, ἀνενοχλήτως ἐκ τοῦ παλατίου διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἀναχωρήσαντας ¹⁾).

Τὴν ἐπαύριον ὁ νέος Ἀλέξιος, παρακολουθούμενος ἀπὸ τοὺς Λατίνους ἡγεμόνας, ἀνέβη εἰς τ' ἀνάκτορον τῶν Βλαχερνῶν καὶ συνεδασίλευσε μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ²⁾).

Οἱ Βυζάντιοι, ταπεινωθέντες ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους καὶ μαθόντες τὴν αἰσχρὰν σύμβασιν τῶν δύο αὐτοκρατόρων, ὠργίσθησαν κατὰ πάντων τῶν Λατίνων. Οὗτοι δὲ, στρατοπεδεύσαντες ἅπαντες κατέναντι τῶν χερσαίων τειχῶν, συνεχῶς ἐπεσκέπτοντο τοὺς ἐν Βλαχέρναις βασιλεῖς, προσαγορευόμενοι εὐεργέται καὶ σωτῆρες ³⁾). Οἱ δύο αὐτοκράτορες, γινώσκοντες κάλλιον τῶν ξένων Λατίνων τὴν κατ' αὐτῶν ἐχθρὰν τῶν Βυζαντίων, αἰτιωμένων αὐτοὺς ὡς αἰτίους τῆς ταπεινώσεως τοῦ ἔθνους, παρεκάλεσαν τοὺς σταυροφόρους ἵνα μὴ μένωσιν ὑπὸ τὰ τεῖχη πλησίον τῶν Κ/πολιτῶν, ἀλλὰ μετοικήσωσι πέραν εἰς Γαλατᾶν, ἐπὶ τῆς βορεινῆς αὐτοῦ παραλίας ⁴⁾). Οἱ Βυζάντιοι διετάχθησαν νὰ μὴ διέρχωνται τὸν λιμένα. Συνεχωρεῖτο δὲ εἰς τινὰς τῶν ἡγεμόνων σταυροφόρων νὰ ἐπισκέπτονται τ' ἀνάκτορα καὶ τὰς ὑψιτενεῖς ἐκκλησίας. Σφόδρα ἐξέπληττε τοὺς θεομανεῖς σταυροφόρους τὸ πλῆθος τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀγίων λειψάνων. Διὰ τινὰ καιρὸν, οἱ ἀγοραῖοι καὶ φιλοκερδεῖς κάπηλοι, λάθρα τῶν ἀρχῶν, συνεμπορεύοντο μετὰ τῶν Λατίνων ἐν πλήρει ὁμονοίᾳ. Οἱ Βυζάντιοι, ἐκδικούμενοι τοὺς Λατίνους, ἐπέπεσον κατὰ τῶν συνοικιῶν τῶν Πισαίων καὶ Ἀμαλφηνῶν, πρὸ πολλοῦ μετ' αὐτῶν συμβιούντων καὶ κατηρήμωσαν τὰς οἰκίας αὐτῶν. Πολλοὶ τούτων, φίλοι μέχρι τοῦδε, δυσχεραίνοντες ἀπῆλθον εἰς τὸν ἀντίπεραν Γαλατᾶν, ὅπου συνεσχήνωσαν μετὰ τῶν ὁμοθρήσκων σταυροφόρων ⁵⁾).

¹⁾ Οἱ πρέσβεις δὲν ἐτόλμων τοιαύτας συμβάσεις ν' ἀναγγείλωσιν ἐν τῷ μέσῳ τοσούτου πλῆθους Βυζαντινῶν. Παράδοξον εἶναι ὅτι τὸ χρυσόβουλλον ἐγράφη καὶ ἐσφραγίσθη αὐθωρεὶ παρόντων τῶν πρέσβειων. Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο οὐδέποτε ἐδημοσιεύθη. ²⁾ Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 350. ³⁾ Πρβ. τὰ ὅσα περὶ τῆς τρυφῆς καὶ σπατάλης τῶν Λατίνων γράφει ὁ Νικήτας, σελ. 734. ⁴⁾ Ταῦτα σαφέστατα ἱστορεῖ τὸ περὶ τῆς ἀλώσεως χειρόγραφον, ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Buchon. Τόμ. Α'. σελ. 486. Λέγει ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τοὺς σταυροφόρους νικητὰς, *il m'est avis . . . pour che que meslée ne levast entre nous et vous, que vous alissiez herbergier en Pere, à la tour de Galatas où li Juifs manioient devant qu'il fussent ars.* Ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους μανθάνομεν, ὅτι ἄπασαν τὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ πύργου τοῦ Γαλατᾶ παραλίαν, κατέφκουν Ἑβραῖοι. ⁵⁾ Ν. Χων., σελ. 370. Οὐδὲν περὶ τῶν Γενουηνσίων λέγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος.

Ὁ Ἀλέξιος ἐστέφθη κατὰ τὴν βασιλικὴν τάξιν τῶν Βυζαντίων, τῇ 1ῃ Αὐγούστου 1203.

Ὁ Ἀλέξιος ἐπεσκέπτετο συχνὰ τοὺς ἐν Γαλατᾷ στυροφόρους. Ἡμέραν τινὰ, λέγει εἰς τὸν Δοῦκα τῆς Βενετίας καὶ τοὺς Γάλλους ἡγεμόνας· « πολλοὶ μὲ δεικνύουσι φανερά ὅτι δὲν μ' ἀγαπῶσι, καὶ πλήττονται ὅτι διὰ τῆς ὑμετέρας ἀρωγῆς ἀνέκτησα τὴν κληρονομίαν μου ¹⁾. Ἄν μετ' ὀλίγον ἀναχωρήσητε, κατὰ τὴν ὑμετέραν σύμβασιν, δὲν δύναμαι ν' ἀποτίσω τὰ χρέη μου. Ἄν ἀναχωρήσητε, οἱ Γραικοὶ οἱ μισοῦντές με, θέλουσι μοῦ ἀφαιρέσει τὴν χώραν καὶ μὲ θανάτωσι. Μείνατε μέχρι τοῦ προσεχοῦς Μαρτίου. Ἀποτίνω τὰς δαπάνας τοῦ σόλου καὶ τότε διὰ τῶν εἰσπραττομένων χρημάτων, θέλω ἀποτίσει ὅλα τὰ χρέη μου καὶ πέμψει μεθ' ὑμῶν καὶ ἰδιά μου πλοῖα ²⁾ ».

Ταύτας τὰς νέας προτάσεις τοῦ Ἀλεξίου παρεδέχθησαν μετὰ τινα συζήτησιν οἱ σταυροφόροι, κυρίως δὲ οἱ Βενετοί. Οἱ Γάλλοι ἐπεθύμουν νὰ ἐκστρατεύσωσιν εἰς Συρίαν καὶ Αἴγυπτον, πεπεισμένοι ὅτι ἐξετέλεσαν τὸ ἔργον, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἦλθον εἰς Κ/πολιν. Εἰς τὰς νέας ταύτας προτάσεις τοῦ Ἀλεξίου, οὐδόλως μνημονεύεται ἢ εἰς τὴν Ῥώμην ὑποταγὴ τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἡ σαφὴς ὁμολογία τοῦ Ἀλεξίου πρὸς τοὺς σταυροφόρους, τεκμαίρει τὴν ἐχθραν τῶν Βυζαντίων, οὐχὶ μόνον κατὰ τῶν Λατίνων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν δύο αὐτοκρατόρων, βασιλευόντων σήμερον, ἐλέω τῶν Λατίνων. Ἡ ἡσυχία ὅμως τοῦ Βυζαντίου δὲν διεταράχθη, ἐνὸς μὲν ἔβλεπον οἱ Κ/πολῖται τοσαῦτα πολεμικὰ πλοῖα καὶ τοσοῦτον ξένον στρατὸν ἐν Γαλατᾷ ³⁾. Διαρκούσης τῆς εἰρήνης, ὁ Ἀλέξιος μετὰ πολλῶν στυροφόρων ἐξῆλθε τῆς πόλεως, ἵνα ὑποτάξῃ τὴν Ῥωμανίαν, ἥτις καὶ ὑπετάχθη, ἐκτὸς τῆς χώρας τοῦ Ἰωάννου, βασιλέως τῆς Βλαχίας καὶ Βουλγαρίας ⁴⁾.

Καθ' ὅλον τὸ ἔτος τοῦτο, δὲν ἀναφέρονται οἱ ἐν Βυζαντίῳ ἐνοικοῦντες Γε-

προσθέτει ὅτι ὁ Ἰσαάκιος « καταλλάσσει τοὺς ἐκ τῆς Πίσσης τοῖς Βενετίκοις καθ' ἡμῶν καὶ τοῦτο ἀσυντηρήτως ἐπιτεχνώμενος. » Φρονῶ ὅτι τοὺς μὴ συνεκστρατεύσαντας Πισαίους ἐκακοποίησαν οἱ Βενετοί. ¹⁾ V. H., σελ. 70. Car moult ont les Griex grant despit de ce que j'ay recouvré mon heritage par vostre force. T καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 349. ²⁾ Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βαλδουίνου πρὸς τὸν Πάπαν (1204) φαίνεται ὅτι τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν ἡγγυήθη εἰς τοὺς Λατίνους. Marculfum (Μούρτζουφλον) nomine... mittit ad exercitum nostrum, qui Blakernae palatium nobis sub Imperatoris et suo juramento promittit in obsidium donec nobis cuncta promissa reddantur. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 503. Ταύτην τὴν πρόθεσιν τοῦ Ἀλεξίου ἐδήλωσεν εἰς τοὺς Βυζαντίους ὁ πονηρὸς Μούρτζουφλος. ³⁾ « Πάντων ὑποφευγόντων αὐτοὺς (δηλ. τοὺς Ἰταλοὺς) ὡς ἀπὸ τινος θεηλάτου ἐλαυνομένων πληγῆς. » Γ. Ἀκροπολ., σελ. 40.

⁴⁾ Johannis . . . roi de Blaquie et de Bogrie. V. H., σελ. 74. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, Βλαχία ἐκαλεῖτο ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἥπειρος. Buchon, Recherches. Τόμ. Β'. σελ. 39, στίχ. 1034.

νουήνσιοι· πιθανὸν δὲν ἠνωχλήθησαν ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς, διότι δὲν συνεξεστράτευσαν μετὰ τῶν σταυροφόρων, τινὲς δὲ αὐτῶν καὶ συνεπολέμησαν μετὰ τῶν Βυζαντίων κατὰ τῶν Βενετῶν. Ἄπαντες οἱ Λατίνοι, καὶ ἦσαν κατὰ τὸν Βιλλαρδουῖνον πολυπληθέστατοι¹⁾, κατώκουν τὰς αὐτὰς συνοικίας μέχρι τῆς 19ης Αὐγούστου.

Ἐρὶς ἀνεφύη μεταξὺ Βυζαντίων καὶ τῶν Λατίνων τούτων, καὶ μετ' ὀλίγον πυρκαϊὰ ἀνήφθη, ἣτις διὰ δύο ὁλόκληρα ἡμερονύκτια ἀπετέφρωσε πλεῖστα μέρη τῆς πόλεως²⁾. Οἱ ἐν Βυζαντίῳ ἐμπορευόμενοι Γενουήνσιοι, Πισαῖοι, Ἀμαλφηνοὶ καὶ Βενετοὶ, παραλαβόντες γυναῖκας καὶ τέκνα καὶ ὅσην περιουσίαν ἠδύναντο νὰ σώσωσιν, ἐπέβησαν εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἀκάτια καὶ διηλθον εἰς τὸν Γαλατᾶν. Ἐκτοτε ἔμειναν ἐκεῖσε καὶ ἔπαυσαν αἱ πολλαὶ διενέξεις Γραικῶν καὶ Λατίνων³⁾.

Τὴν πυρκαϊὰν ταύτην ἱστόρησαν δύο αὐτόπται, ὁ Βιλλαρδουῖνος καὶ ὁ Νικήτας. Κατὰ τὸν Βιλλαρδουῖνον ἐπεξετάθη μέχρι τῆς παραλίας τῆς Προποντίδος, καὶ τοσαύτη ἦτον ἡ ὁρμὴ αὐτῆς, ὥστε πάμπολλοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἔγιναν παρανάλωμα τοῦ πυρός.

Ἡ πυρκαϊὰ αὕτη, ἡ ὀλεθριωτέρα τῶν ὄσων ἄλλων ὑπέστη ἡ Κ/πολις⁴⁾, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Νικήτα, εἶν' ἀξία μελέτης, διότι σαφηνίζει ἀγνώστους τινὰς θέσεις τῆς πόλεως. Ὁ Νικήτας διηγεῖται μετὰ πολλῆς σαφηνείας, τοὺς αἰτίους τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης. Γάλλοι σταυροφόροι⁵⁾, μετὰ τινων Πισαίων καὶ Βενετῶν, ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ τεμένου τῶν ἐν Βυζαντίῳ Σαρακηνῶν, δι' αἰτίας εἰς ἡμᾶς ἀγνώστους ἢ μᾶλλον διὰ τὴν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν τότε ἔχθραν

¹⁾ Une mêlée commença entre les Grecs et les Latins qui étaient habitants de Constantinople et il y en avait beaucoup: V. H., σελ. 74 et ils n'étaient pas peu, car ils étaient bien quinze mille tant petits que grands. Ἰδ. σελ. 75.—Les Latins qui demeuroient en la ville, dont il y avait grant plenté. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 350. ²⁾ Περὶ τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης λέγει ὁ Βιλλαρδουῖνος et je ne sais quelles gens, par méchanceté, mirent le feu en la ville, et ce feu fut si grand et si horrible, que nul homme ne le put éteindre ni apaiser. Σελ. 74. ³⁾ Γεώργ. ὁ Ἀκροπ., σελ. 8, λέγει, ὅτι οἱ ἐν Κ/πόλει ἐγκατοικοῦντες Λατίνοι ἀπεδιώχθησαν πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης. Προτιμῶ τὰ γραφόμενα τοῦ Χωνειάτου Περὶ τοῦ πλήθους αὐτῶν λέγει ὁ Ἀκροπολίτης « οἱ δὲ αὐτόμολοι πρὸς τοὺς πολεμίους χωροῦσι χιλιοστούς πολλοί » . . . « πλῆθος πολὺ ὄντες καὶ εἰδήμονες τῶν πραγμάτων ». Πρβ. καὶ T. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 464. ⁴⁾ « Ὁ ἐμπρησμὸς . . . ὁ τότε συμβὰς, ἐναύσματα βραχέα τοὺς πάντας ἀπέδειξε. » N. Χων., σελ. 732. ⁵⁾ « Τινὲς τῶν Φραγγίσκων (οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ πάλαι Φλάμιονες κικλησκόμενοι). » N. Χων., σελ. 730, 854. Εἰς τὰ Λατινικὰ ἔγγραφα καλοῦνται οἱ Γάλλοι ποτὲ μὲν Franci, T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 533, 538, inter Francos et Venetos, ποτὲ δὲ Francigenae inter Venetos et Francigenas. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 530, 572. Β'. σελ. 49.

τῶν σταυροφόρων. Τοὺς ληστευομένους Σαρακηνοὺς ἐπεβοήθουν οἱ συρρεύσαντες Βυζάντιοι. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Νικήτα, προφανὲς εἶναι, ὅτι οἱ πέραν ἐν Γαλατᾷ σκηνοῦντες Γάλλοι, διαπεράσαντες τὸν λιμένα « δι' ἀλιάδων », συμπάρελαβον βοηθοὺς τοὺς ἐκεῖ πλησίον συνοικοῦντας Πισαίους καὶ Βενετούς. Οἱ ξένοι, ἰδόντες τὴν ἀντίστασιν τῶν Σαρακηνῶν καὶ τοὺς Βυζαντίους βοηθοῦντας αὐτοὺς¹⁾ διὰ τὸ πρὸς τοὺς Λατίνους ἔχθος, κατέφυγον εἰς τὸ σύνηθες στρατήγημά των καὶ ἔβαλον πῦρ ἐκ δευτέρου εἰς τὰς οἰκίας. Ἐπὶ τριάκοντα ἕξ ὥρας κατεκαίετο ἡ πόλις, καὶ κατὰ τὸν Νικήταν, « ἐνδόντων πάντων, καὶ δί-κην θρυαλλίδων κατεργασθέντων²⁾ ».

Ἦρχισε τὸ πῦρ ἀπὸ τοῦ τεμένου τῶν Σαρακηνῶν, κειμένου³⁾ « κατὰ τὸ πρὸς θάλασσαν ἐπικλινὲς βόρειον μέρος τῆς πόλεως, καὶ τῷ τεμένει ἐγγίζον, ὃ ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Εἰρήνης ἱδρύται »⁴⁾. Τὸ πῦρ ἐπεξετάθη πρὸς δυσμὰς τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν τοῦ λιμένος μέχρι τοῦ Περάματος⁵⁾. Κατέφλεξε τοὺς καλουμένους ἐμβόλους τοῦ Δομνίνου⁶⁾, τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ ἱπποδρόμου, μέχρι τοῦ λιμένος τῶν Σοφίων. Κατὰ τὸν Νικήταν, ἡ πόλις ἀπὸ τὴν παραλίαν τῶν Σαρακηνῶν καὶ τοῦ Περάματος, μέχρι τῆς Σιδηρᾶς πύλης καὶ τῶν Σοφίων, ἐγίνε παρανάλωμα τοῦ πυρός.

Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Νικήτα, μαυθάνομεν ὅτι ἐν Βυζαντίῳ τότε ὑπῆρχε τέμενος Μωαμεθανικόν⁷⁾ ἐπὶ τῆς θαλάσσης, πρὸς τὸ βόρειον μέρος τῆς πόλεως. Εἰκάζω λοιπὸν ὅτι ἔκειτο πρὸς ἀνατολὰς τῆς συνοικίας τῶν Γενουηνσίων, διότι ἀπὸ τὰς ἀποβάθρας τῶν ἐμπόρων τούτων, μέχρι τῆς πύλης τῶν Δρουγγα-

1) « Ἐπιβοηθοῦσι δὲ καὶ Ῥωμαῖοι, παρὰ τῆς τοῦ κακοῦ φήμης, ἐκεῖσε συνηλισμένοι. » Ν. Χων., σελ. 734. 2) Et il dura deux jours et deux nuits. V. H., σελ. 75. « Τὸ πῦρ μεταρσιωθὲν ὑπὲρ ἔννοιαν τὴν νύκτα ὅλην ἐκείνην καὶ τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν καὶ τὴν ταύτης διάδοχον ἐσπέραν, τὸ πᾶν ἀπενέμετο. » Ν. Χων., σελ. 733. 3) Ν. Χων., σελ. 733. Κ. Πορφυρ. Τόμ. Γ'. σελ. 104. τὸ τέμενος τοῦτο « ἐν τῷ Βασιλικῷ Πραιτωρείῳ » ἐκτίσθη δι' αἰτήσεως τοῦ Μέσαλμα, ἐκστρατεύσαντος κατὰ τῆς πόλεως ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου. Σελ. 739. 4) Παρὰ τοῖς κ. κ. Τ. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 6, ἀναφέρεται ἡ θέσις τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἀλλὰ λίαν ἀσαφῶς. 5) « Κατὰ δ' ἐσπέραν ἐς τὸ λεγόμενον Πέραμα ἐξεμνηκίσθη. » Ν. Χων., σελ. 733. 6) Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 404, 402. 7) « Τῷ τῶν ἐξ Ἀγαρ συνχωγίῳ ἐνεσιπτώουσιν, ὃ φησιν Μιτάτον ἡ δημῳδὴς διάλεκτος. » Ν. Χων., σελ. 734. Τινὲς παράγουσι τὴν λέξιν Μιτάτον ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ μεστζήδ, ναῖσκος, εὐκτήριον. Σαφηνίζεται ἀπὸ τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου ἐκδοθὲν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1349, χάριν τῶν Ἰωαννίνων. « Ὡσαύτως οὐδὲ μιτάτον γένηται εἰς τὰ εἰρημένα κτήματα αὐτῶν οὐδὲ ζήμια. » κτλ. ἐν σημ. « Μιτάτον, κατάλυμα διαβατικοῦ στρατιώτου. » Χρον. τῆς Ἠπείρου ὑπὸ Π. Α. Π. ἐν Ἀθήναις, 1856. Τόμ. Β'. σελ. 303. Σάθλ. Μεσ. Βιβλιοθήκη. Τόμ. Α'. σελ. 64. Ἐν σελ. 234, 236 γράφεται « Μητάτον. » C. Christ. Τόμ. Γ'. σελ. 75. Θεοφ. Τόμ. Α'. σελ. 113. Περὶ τοῦ τεμένου τούτου, πρβ. Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Γ'. σελ. 104, 324. M. Glos. λέξ. Μιτάτον.

ρίων πρὸς δυσμὰς, ὅλη ἡ παραλία κατείχeto ἀπὸ ἐμπόρους ἄλλους. Πρὸς τοῦτοις οἱ γείτονες τῶν Σαρακηνῶν Γενουήνσιοι, δὲν φαίνεται ὅτι ἠνώχλησαν αὐτούς, οὐδ' ἀναφέρονται εἰς τὰς διαμάχας ταύτας. Φρονῶ λοιπὸν, ὅτι πρὸς ἀνατολὰς τῶν Γενουηνσίων ἡ τῆς ἀνατολικωτέρας ἀποβάθρας τοῦ Ἀγίου Θεοδοσίου, ἐπεξετεινέτο πρὸς τὰ πρόσω ἡ συνοικία τῶν Σαρακηνῶν, διότι ἐκεῖθεν ἀρχίσαν τὸ πῦρ, ἀνέβη διὰ τῆς πνοῆς βορείου ἀνέμου¹⁾, μέχρι τοῦ Μιλίου ὅπισθεν τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Ἡ πυρκαϊὰ αὕτη κατέφλεξε πάσας τὰς συνοικίας τῶν ἐν Βυζαντίῳ συνοικισθέντων Λατίνων, ἐκτὸς τῆς τῶν Βενετῶν. Ἐλάβον τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ ὅ,τι ἠδύνατο νὰ σώσωσι καὶ μετέβησαν εἰς τὸν Γαλατᾶν. Ἐμείναν οὕτως, μέχρι τῆς ἀλώσεως, κεχωρισμένοι Γραικοὶ καὶ Λατῖνοι.

Οἱ Λατῖνοι, οἱ μέχρι τοῦδε συγκατοικοῦντες καὶ ἐμπορευόμενοι ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, διέβησαν εἰς τὸν πέραν Γαλατᾶν, οὐχὶ διότι δὲν ἐνεπιστεύοντο τοὺς Βυζαντίους²⁾, ἀλλὰ διότι ἀπετεφρώθησαν αἱ κατοικίαι αὐτῶν. Τὸ πῦρ ἐκτανθὲν μέχρι τοῦ Περάματος, ἔσω καὶ ἔξω τοῦ παραλίου τείχους, ἀπετέφρωσε τὰς ξυλῖνας οἰκίας τῶν πλείστων Ἰταλῶν. Αἱ ἐκκλησίαι καὶ οἱ ἔμβολοι, κτίρια λίθινα ἀφλεκτα, πιθανώτατα ἐσώθησαν. Βέβαιον εἶναι ὅτι μετ' ὀλίγον νέα οἰκήματα ἀνηγέρθησαν, αἱ ἀποβάθραι καὶ οἱ ἔμβολοι ἐπεσκευάσθησαν καὶ οἱ Ἰταλοὶ, μετὰ τὴν ἄλωσιν ἡ μικρὸν μετέπειτα, μνημονεύονται ὡς κατοικοῦντες τὰς πρότερας αὐτῶν συνοικίας.

Καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα, οἱ σταυροφόροι, ἐσκηνωμένοι εἰς τὰ περίχωρα τῆς Κ/πόλεως, ἀπήτουν ἀπὸ τὸν Ἀλέξιον χρήματα, τὰ ὅποια δὲν ἠδύνατο ν' ἀποτίσῃ. Ὁ λαὸς τοῦ Βυζαντίου μετὰ βδελυγμίας ἐβλεπεν ἀμφοτέρους τοὺς βασιλεῖς, περαιουμένους εἰς τὰς σκηνὰς τῶν ἐν Γαλατᾷ Λατίνων καὶ ἐκεῖσε μετ' αὐτῶν διημερεύοντας καὶ συγκραιπαλῶντας³⁾. Ἐνεκα τούτου καὶ τῆς ψιθυριζομένης ὑποταγῆς τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν Πάπαν, ἐγένοντο ἀμφοτέροι θύματα τοῦ φαύλου Ἀλεξίου Δούκα Μουρτζούφλου. Μέχρι τοῦ Ἀπριλίου, οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Βυζάντιοι πρὸς ἀλλήλους ἀντεμάχοντο⁴⁾. Δις ἀπεπειράθησαν νὰ πυρπολήσωσι τῶν Λατίνων τὰ πλοῖα. Ἡ ἐν Βυζαντίῳ ἐκδηλουμένη κατὰ τῶν Λατίνων ἀντίστασις καὶ τὰ ἐκεῖσε ἀνοσιουργήματα, ἔπεισαν τοὺς σταυροφόρους ὅτι οὐδὲν καλὸν ἐκ τῶν Βυζαντίων. Ὅθεν, παρακινούμενοι καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Πάπα, ἀπεφάσισαν ἐν συμβουλίῳ, γενομένῳ ἐν τινὶ ἐκκλησίᾳ τοῦ Γαλατᾶ, ἵνα

¹⁾ «Υπ' ἀνέμου βορρᾶ ἐλαυνόμενον» Ν. Χων., σελ. 732. Πρβ. καὶ τὰ γραφόμενα τοῦ Jules Labarte, περὶ τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης, σελ. 402. ²⁾ Tous les Latins . . . n'y osèrent plus demeurer. V. H., σελ. 75. ³⁾ Ν. Χων., σελ. 736. ⁴⁾ Graecorum sustinentes molestias et infestationes assiduas . . . et diuturna bella inferentium. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ γηραιοῦ δούκῃ τῆς Βενετίας πρὸς τὸν Πάπαν τῷ 1205. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 524.

κατακτήσωσι τὴν Κ/πολιν καὶ διανείμωσι τὸ κράτος, κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. Ὁ μέλλων αὐτοκράτωρ νὰ ἔχῃ τὸ τέταρτον ἅπαντος τοῦ κράτους ἐν- τὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Κ/πόλεως, προσέτι δὲ καὶ τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ Βουκολέοντος ¹⁾). Τὰ ἐπίλοιπα τρία τέταρτα νὰ διανεμηθῶσιν εἰς δύο με- ρίδας, τὴν μὲν, ἵνα ἔχωσιν οἱ Βενετοί, τὴν δὲ, οἱ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ ²⁾).

Οἱ Βυζάντιοι, βλέποντες τὰς ἐτοιμασίας τῶν σταυροφόρων, ὑψωσαν διὰ σα- νίδων τοὺς παραλίους πύργους αὐτῶν ³⁾). Τῇ 9ῃ Ἀπριλίου 1204 ⁴⁾), οἱ Βενετοὶ μετὰ τῶν πλοίων ὄλων, προσωρμίσθησαν πλησίον τῶν τειχῶν τοῦ Πετρίου καὶ διὰ τῶν πολλῶν αὐτῶν μηχανημάτων ἐπολιόρχουν τοὺς πύργους, ἀλλ' ἀπεκρού- σθησαν. Ὁ Μούρτζουφλος, ἐσκηνωμένος πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Παντεπόπτου ⁵⁾), ἐνεθάρρυνε τὸν στρατόν του. Τὴν ἐπισύσαν Δευτέραν, 12ην Ἀπριλίου, ἡ πόλις ἐκυριεύθη, καὶ ὁ Μούρτζουφλος τὰ πάντα παραιτῶν, δρομαῖος κατέφυγεν εἰς τὸ καλάτιον τοῦ Βουκολέοντος. Πολλοὶ ἐπίσημοι Βυζάντιοι διέφυγον διὰ τῶν χειρ- σαίων πυλῶν· ὁ δὲ λαὸς κατεγίνετο κρύπτων τὰς οὐσίας του, χάριν τῶν ἐπι- ζώντων καὶ σωζόμενος ὅπως ἡδύνατο ⁶⁾).

Ἰστόρησα ἐν συντομίᾳ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως, τὴν ὁ- ποίαν περιγράφουσιν ὁ Νικήτας καὶ ὁ Βιλλαρδουῖνος. Ὁ μὲν Νικήτας ἱσορεῖ τὰ τῶν Βυζαντινῶν καὶ τὰς μετέπειτα ταλαιπωρίας αὐτῶν· ἐλέγχει μετὰ πολλῆς παρρησίας τῶν βασιλέων τὴν ἀδράνειαν καὶ τοῦ στρατοῦ τὴν δειλίαν· ὁ δὲ Βιλ- λαρδουῖνος, σύμβουλος τῶν σταυροφόρων, ἀφηγεῖται τὰ συμβούλια καὶ ἔργα τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, τὰ πλεῖστα ἄγνωστα εἰς τὸν Νικήταν.

Ταύτην τὴν σύντομον ἀφήγησιν τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Λατί- νων ἀναφέρω, διότι στενῶς συνδέεται μεθ' ὅλης τῆς ἀκολούθου ἱστορίας τῶν Λατίνων ἐν Κ/πόλει καὶ τοῦ ἡμετέρου μεσαιωνικοῦ βίου. Τὸ κράτος τὸ Βυζαν- τινὸν τοσοῦτῳ ἐκλονίσθη καὶ τοσοῦτῳ ἐδειλίασαν οἱ Βυζάντιοι ἐκ τῆς πολιορ- χίας ταύτης καὶ τῆς δυνάμεως τῶν Λατίνων ⁷⁾), ὥστε ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης

¹⁾ Ὁ V. H., σελ. 86, οὐδέποτε ἀναφέρει ἕτερα παλάτια· et celui seroit Empe- reur et aroit le quart de quanques et conquerroient dedens la cité et de- hors, et aroit le palais de Boukelyon et celui de Blakierne, et le remanant seroit parti. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 354. ²⁾ Ὁ δούξ τῆς Βενετίας διὰ πολλὰ με- τέπειτα ἔτη ὑπεγράφετο, Imperii quarte partis et dimidie dominator. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 559. Γ'. σελ. 423. Γεώργ. Ἀκροπ., σελ. 15. ³⁾ Turribus autem supereriguntur ligneae turrez altissimae stationum sex· ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Βαλ- δουίνου πρὸς τὸν Πάπαν. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 504. ⁴⁾ «Ὡς δ' ἐπέφωσεν ἡ ἐννά- τη τοῦ Ἀπριλίου μηνός.» Ν. Χων., σελ. 752· «ἥρος μὲν οὖν ἐνειστήκει καιρός.» Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 44. ⁵⁾ Ν. Χων., σελ. 752, 755. V. H., σελ. 89. Imperator qui non procul a muris in tentoriis stabat armatus . . . statim tentoria dereliquit et fugit. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 507. ⁶⁾ «Καὶ τῶν μὲν ἀστυπόλων ἕκαστος ἐνεπό- νει τῇ μεταθέσει καὶ καταχώσει τῶν οὐσιῶν.» Ν. Χων., σελ. 755. ⁷⁾ Ἰδοὺ τὰ περὶ

ἄρχεται προφανῶς ἡ παρακμὴ τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἐχθροὶ ἕτεροι, καταπληκτικώτεροι τούτων, ἀπέσβησαν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως, ἐξελέχθη Αὐτοκράτωρ ὁ Βαλδουῖνος τῆς Φλάνδρας, καὶ ἐστέφθη τῇ 16 Μαΐου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, κατὰ τὴν βασιλείον τάξιν τῶν Βυζαντίων, ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ ¹⁾). Κατώκησε τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος. Εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἑρρίκον παρεχώρησε τὸ ὑψηλὸν ἀνάκτορον τῶν Βλαχερνῶν ²⁾).

Τὴν διανομὴν τοῦ κράτους ἐστόρησαν οἷτε ἡμέτεροι καὶ οἱ ξένοι ³⁾). Τὰς μεσογειοὺς πόλεις παρέλαβον οἱ Γάλλοι, ἐνῶ οἱ Βενετοὶ προϋτίμησαν τὰς παραλίους καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, τὰς ὁποίας ἠδύναντο νὰ προφυλάττωσι διὰ τῶν πλοίων των, καὶ μετ' αὐτῶν ἐπικερδῶς νὰ συνεμπορεύωνται.

Δύω ἔθνη ἀντίζηλα κατέκτησαν τὸ Βυζαντινὸν κράτος· οἱ μὲν Γάλλοι, ἀπορροῦντες χρημάτων καὶ κατὰ τῶν Γραικῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀντιμαχόμενοι, ὑπέφεραν μυρίας δυστυχίας, ἐνῶ οἱ Βενετοὶ συνεκόμιζον πάντα τὰ ἐκ τῶν Ἰνδιῶν, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Θράκης ἐμπορεύματα ⁴⁾).

Μόνη παρηγορία τῶν ὑποτελῶν Βυζαντίων ἦτον ἡ ἐν Νικαίᾳ διασωθεῖσα βα

τοῦ στρατοῦ τῶν Λατίνων γραφόμενα τοῦ Γάλλου Hugo... car ils (δηλ. οἱ σταυροφόροι) n'avoient mie plus de XX mil hommes armés de toutes gens, et si avoient prise une des plus fortes villes du monde, et des mieux fermées contre plus de III cens mil hommes armés. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 356. Τὰ περὶ τῶν Βυζαντίων εἶναι μυθώδη. ¹⁾ Ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Βαλδουίνου πρὸς τὸν Πάπαν, λέγει ὅτι κατὰ τὴν στέψιν αὐτοῦ, more etiam suo applaudentibus Graecis. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 508· ἐπευφημούντων καὶ τῶν Γραικῶν κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτῶν. Περὶ τοῦ Βαλδουίνου λέγει ὁ Νικήτας, σελ. 790· «ἦν δὲ καὶ ἄλλως ὁ ἀνὴρ οὗτος εὐλαβὴς τὰ πρὸς Θεὸν, ὥς ἐλέγετο, καὶ τὴν δίκαιαν ἐγκρατῆς.» Πρβ. Γ. Ἀκροπ., σελ. 15.

²⁾ Fortissima et munitissima palatia Francis reliquuntur. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 300, 507. Debet vero Imperator habere . . . et palacium Blachernae et Buccam leonis. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 447. V. H., σελ. 93. Τὸν Ἑρρίκον καλοῦσιν οἱ Βυζαντινοὶ Ἑρρίν, Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 86, μιμούμενοι τοὺς Λατίνους· nostri, Herri olim dicebant. Ν. Γρηγ. Τόμ. Β'. σελ. 1153. ³⁾ Ἡ γεωγραφία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους σαφηνίζεται ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς Tafel καὶ Thomas. Τόμ. Α'. σελ. 344, 504. Πρβ. Ν. Χων., σελ. 784, Ν. Γρηγ., σελ. 13, Γ. Φραντζῆν σελ. 106. Ἀπὸ ἐπιστολῆν τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Τρίτου, πρὸς τινὰς ἐπισκόπους τῆς Ῥωμανίας, μαρτυροῦμεν, ὅτι εἰς τὴν διανομὴν τοῦ κράτους, γενομένην πρὸ τῆς ἀλώσεως, συνεφώνησαν οἱ Γάλλοι μετὰ τῶν Βενετῶν τ' ἀκόλουθα. Ἄν Γάλλος ἐκλεχθῇ αὐτοκράτωρ, νὰ ἔχωσιν οἱ Βενετοὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν· ἂν ἡ ἀρχὴ αὕτη δοθῇ εἰς τοὺς Γάλλους, αὐτοκράτωρ νὰ στεφθῇ Βενετός. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 84. Ταῦτα ἀγνοοῦσιν οἱ ἡμέτεροι συγγραφεῖς.

⁴⁾ In esso erano unite due nazioni che si odiavano in modo accanito: la franca dominante, la greca dominata. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 144.

σιλεία αὐτῶν, ὅπου ἐτελοῦντο ἅπασαι αἱ βασιλικαὶ τελεταὶ ¹⁾ καὶ ὅθεν, κατα-
 ρώμενοι τοὺς Λατίνους διὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς μεγαλοπρεποῦς πόλεως καὶ τὴν
 βεβήλωσιν τῶν σεπτῶν ναῶν, ἠύχοντο νὰ ἐπανέλθωσιν. Εἰς τὴν Θράκην, τὴν ὁ-
 ποίαν διέτρεχον Λατινικοὶ στρατοὶ, οἱ ἐγχώριοι, ὅτε μὲν φίλοι, ὅτε δὲ ἐχθροὶ
 αὐτῶν, ἀδιαλείπτως ἀντιμαχόμενοι, ὑπέφερον τὰ πάνδεινα ἐκ τῶν Λατίνων,
 μοχθούντων νὰ ἐπαναφέρωσι τοὺς ἀλλοφρονοῦντας Γραικοὺς εἰς τὴν ὑποταγὴν
 τοῦ Πάπα ²⁾).

Ταύτην τὴν φροντίδα κυρίως εἶχον οἱ Βενετοὶ, οἱ μηδὲλως μεριμνῶντες περὶ
 τῆς πολιτείας τῶν Γάλλων· τούτους ἀνενδότως παρώτρυνεν ὁ Πάπας διὰ συνε-
 χῶν εὐχῶν καὶ ἐπιστολῶν, ἀλλ' οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἔμποροι Βενετοὶ οὐδέποτε
 ἦσαν, ὥς οἱ ἄλλοι Ἴταλοὶ, τέχνα πειθήνια τοῦ Πάπα. Ἀναφανδὸν καὶ ἀτρόμως
 ἐχλεύαζον πολλὰς αὐτοῦ διαταγὰς. Τοσαύτη ὁμως ἦτον ἡ κατὰ θάλασσαν δύ-
 ναμις αὐτῶν καὶ τοσαῦτα τὰ πλούτη, ὥστ' οἱ Πάπαι καὶ ἄκοντες συνεχώρουν
 τοὺς ἀπειθεῖς καὶ μετανοοῦντας τούτους Ἴταλοὺς ³⁾).

Οἱ σταυροφόροι, κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ἀλώσεως, σφόδρα ἠγωνίσθη-
 σαν νὰ ὑποτάξωσι τὸν πρὸ πολλοῦ ἀποπλανηθέντα λαὸν τῶν Γραικῶν, εἰς τὸν
 Πάπαν· ἀλλ' οἱ μὲν Γάλλοι ἀδιαλείπτως μαχόμενοι, οἱ δὲ Βενετοὶ ἐπικερδῶς
 πλουτίζοντες, μετὰ καιρὸν ἐλησμόνησαν καὶ Πάπαν καὶ θρησκείαν, καὶ ἀφέθη-
 σαν τέλος οἱ σκληροτράχηλοι Γραικοὶ, ἔρμαια τοῦ Σατανᾶ. Ταύτην τὴν πρὸς
 τὴν πίστιν αὐτῶν ἀκράδαντον ἐγκαρτέρησιν, δικαίως σήμερον ὑμνοῦμεν ἡμεῖς
 οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν.

Ταῦτα σαφηνίζουν τὴν πρὸς τοὺς ὑποτελεῖς Γραικοὺς πολιτείαν τῶν ξένων
 καὶ τὴν μετέπειτα ἀχώλυτον λατρείαν τῆς θρησκείας αὐτῶν.

Μετὰ τὴν στέψιν αὐτοῦ, ὁ Βαλδουῖνος ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Πάπαν τὰς νίκας
 τῶν σταυροφόρων, ἀνυμνῶν τὴν τόλμην τῶν πολεμούντων καὶ τὴν προφανῆ βοή-
 θειαν τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οὐδὲν ἐγένετο ἐν Ἀνατολῇ ἄνευ
 τοῦ Πάπα· οἱ μαχηταὶ ἦσαν ἅπαντες στρατιῶται τοῦ Θεοῦ. Ἐνεκα τούτου, ὁ
 Πάπας ποτὲ μὲν ἐπέπληττε, ποτὲ δὲ ὑψολόγει τὰς πράξεις τῶν σταυροφόρων.
 Ἀποκρινόμενος εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βαλδουίνου, λέγει ⁴⁾. «Εὐχόμεθα ἵνα τὴν
 ἐκκλησίαν τῶν Γραικῶν καὶ τὸ Βυζαντινὸν κράτος φροντίζης νὰ τηρῇς εἰς τὴν

¹⁾ Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 12, 81. ²⁾ Mais chacun (δηλ. οἱ σταυροφόροι) com-
 mença à faire mal en sa terre, l'un plus et l'autre moins, et les Grecs com-
 mencèrent à les haïr et à nourrir de mauvaises pensées. V. H., σελ. 114.

³⁾ Περὶ τῶν Βενετῶν, λέγει ὁ Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 30· ma dall'un canto gli da-
 vano (δηλ. τῷ Πάπᾳ) debole ascolto i Veneziani, che pel continuo trafficare
 con genti infedeli, andavano alquando rimessi nella venerazione dovuta alla
 cattedra di S. Pietro. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 552. Β'. σελ. 69. ⁴⁾ T. καὶ Th.
 Τόμ. Α'. σελ. 517.

ὑποταγὴν τῆς Ἀποστολικῆς ἑδρας, διὰ τῆς ὁποίας δύνασαι κάλλιον νὰ διαφυλάττῃς αὐτό. Φύλαττε πιστῶς καὶ ἐπιμελῶς τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, κινήτὰ καὶ ἀκίνητα, ἕως οὗ ἀσφαλῶς καὶ ἄνευ συγχύσεως διαθέσωμεν αὐτὰ ἡμεῖς, καὶ ἀποδώσωμεν τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ».

Τοιαῦτα ἔγραφεν ὁ Πάπας, οὐχὶ εἰς μόνον τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς Βενετοὺς κληρικοὺς καὶ ἰδιώτας¹⁾. Ἀνεμίμνησκειν αὐτοῖς, ὅτι τὸ βασιλεῖον τῆς Κ/πόλεως μετέβη ἀπὸ τοὺς ὑπερηφάνους εἰς τοὺς ταπεινοὺς, ἀπὸ τοὺς ἀπειθεῖς εἰς τοὺς εὐσεβεῖς, ἀπὸ τοὺς σχισματικοὺς εἰς τοὺς ὀρθόφρονες, ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς τέλος πάντων εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐμεγαλύνθη ἡ δεξιὰ τοῦ Κυρίου, ὑπερύψωσεν ὁ Κύριος τὴν ἀγιωτάτην ἐκκλησίαν τῶν Λατίνων, ἐπάναφέρων τὴν θυγατέρα εἰς τὴν μητέρα, τὸ μέρος εἰς τὸ ὅλον, καὶ τὸ μέρος εἰς τὴν κεφαλὴν²⁾.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν, μετεβλήθησαν εἰς Λατινικὰς ἐκκλησίας ἡ Ἀγία Σοφία, ἡ Παναγία τῶν Βλαχερνῶν³⁾, ἡ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος⁴⁾, ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων⁵⁾, ἡ μονὴ τοῦ Παντεπόπτου⁶⁾, ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τῶν Μαγγάνων καὶ ἡ μονὴ τῆς Παναχράντου⁷⁾. Ἐκτὸς τούτων γνωρίζομεν, ὅτι ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, εἶχεν εἰς τὴν μερίδα αὐτοῦ ὁ Γάλλος αὐτοκράτωρ, τριάκοντα μεγάλας ἐκκλησίας⁸⁾. Ἀτυχῶς οὐτ' οἱ Λατίνοι, οὐτ' οἱ Βυζάντιοι ἱστορήσαν πόσας ἐξ ὧν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Κ/πόλεως ἐκράτησαν οἱ Λατίνοι. Πολλὰς τούτων παρημελήθησαν καὶ κατέπεσαν⁹⁾.

Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ δὲν ἠδύναντο νὰ λειτουργῶσιν εἰ μὴ Βενετοὶ κληρικοί. Καταφαίνεται ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Πάπα ὅτι πολλὰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς παρήτησαν οἱ Βυζάντιοι· διατάττει λοιπὸν τοὺς ἐν Κ/πόλει Λατίνους κληρικοὺς, νὰ καταλάβωσιν οὗτοι τὰς ἐκκλησίας ταύτας. Ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ διατάττει ἵνα εἰσέλθωσι Λατίνοι ἱερεῖς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἐν ταῖς ὁποίαις μέχρι τοῦδε Λατίνοι δὲν ἦσαν¹⁰⁾. Οἱ δὲ κληρικοὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας (ἵνα μὴ ᾖναι ἀκέφαλοι οἱ

¹⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 518, 519. ²⁾ Partem ad totum, et membrum ad caput. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 518. Ταῦτα ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Πάπα συχνὰς ἐπαναλαμβάνονται. ³⁾ Decano Sanctae Mariae de Blakerna Constantino-politano. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 111, 112, 116, 118, 152. Comme il allait à la procession à Notre Dame de Blaquerne le jour de la fête de Notre Dame de Chandeleur (2 Φεβρ. 1206). V. H., σελ. 156. ⁴⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 46, 348. «τὰ μὲν οὖν τῶν Λατίνων βασιλεία ἡ τοῦ Παντοκράτορος ὑπῆρχε μονή.» Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 85. Οὐδεὶς ἄλλος ἱστορικὸς ἀναφέρει τὰ βασιλεία ταῦτα τῶν Λατίνων.

⁵⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 68, 152. ⁶⁾ Τὴν μονὴν ταύτην κακῶς γεγραμμένην Patitapohei, ὀρθῶς διορθόνοσι Pantepopti οἱ κ. κ. T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 423.

⁷⁾ Et Gautiers Deens de l' Eglise de Nostre Dame de Panecrante. C. Christ. Βιβ. IV. σελ. 93. ⁸⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 111. Belin, σελ. 195. ⁹⁾ Περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Στουδίου, πρὸς Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 190. «καὶ τῷ ναῷ τοῦ Στουδίου λαμπρὸν ἐπιθεῖς τὸν ὄροφον (ἡρῆμωται γὰρ ὁ χώρος ἐκεῖνος παρὰ Λατίνων)». ¹⁰⁾ Ecclesias

Λατῖνοι ἱερεῖς) ἐξέλεξαν ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Πάπα, Πατριάρχην αὐτῶν, τὸν ὑποδιάκονον Θωμᾶν Μοροζίνην, τὸν ὁποῖον μετὰ τινὰ καιρὸν ἐπεκύρωσεν ὁ Πάπας ¹⁾. Οὗτος πρὸς τοῦτοις, ἐπιστέλλων εἰς τὸν αὐτοκράτορα Βαλδουῖνον καὶ τὸν Δούκα τῆς Βενετίας, ἀποτρέπει ἀμφοτέρους ἀπὸ τὴν διανομὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων τῶν Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν, ἕως οὗ ὁ ἴδιος ἀποφανθῇ περὶ τούτων ὅλων, διότι οὐδεμίαν ἐξουσίαν ἔχουσιν οἱ λαϊκοὶ ἐπὶ κτημάτων ἐκκλησιαστικῶν ²⁾. Ἡ πρόθεσις λοιπὸν τῶν σαυροφόρων, νὰ διανεῖμωσιν ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Πάπα πάντα τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ μοναστηριακὰ κτήματα, παρέχοντες εἰς τοὺς κληρικοὺς μερίδα ἐπαρκῆ πρὸς ἔντιμον διατροφὴν αὐτῶν, ἐματαιώθη ἀπὸ τὰς ἀπειλὰς τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Τρίτου ³⁾.

Ὁ Πάπας ἐπιχαίρων διὰ τὴν προσδοκωμένην πᾶσης τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ὑποταγὴν, γράφει πρὸς τὸν ἐν Κ/πόλει Πατριάρχην τῶν Λατίνων τ' ἀκόλουθα. «Ἐπικυροῦμεν τὰς ἐλευθερίας, τὰ προνόμια καὶ τὰ ἔθιμα λογικά τε καὶ ἀρχαῖα ταύτης τῆς ἐκκλησίας, τὰ μὴ ἀντιβαίνοντα εἰς τὰς συνηθείας τῆς Ἀποστολικῆς ἑδρας· διατάττομεν δὲ ἄθικτα νὰ μένωσι ταῦτα εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα». Πρὸς τοῦτοις, διατάττει ὅλους τοὺς κληρικοὺς παντὸς ἔθνους ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῆς Κ/πόλεως, νὰ σέβωνται καὶ τιμῶσιν αὐτόν. Περὶ δὲ τῶν Γραικῶν ἐπισκόπων λέγει. «Ἐν ταῖς ἐπισκοπαῖς ὅπου μόνοι Γραικοὶ κατοικοῦσι, χειροτόνει ἐπισκόπους Γραικοὺς, ἂν τοιοῦτους εὐρῆς εὐσεβεῖς καὶ πιστοὺς, δεχομένους ἐν πίστει καὶ ταπεινότητι τὴν χειροτανίαν σου. Ἐν ταῖς ἐπισκοπαῖς ὅπου συγκατοικοῦσι Γραικοὶ μετὰ Λατίνων, χειροτόνει Λατίνους καὶ προτίμα αὐτοὺς τῶν

a Graecis relictas de Latinis clericis ordinetis—in Ecclesiis Constantinopolitanae civitatis, in quibus Latini hactenus non fuerunt, auctoritate nostra suffulti Latinos clericos instituisse procuretis. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 549. Β'. σελ. 72. ⁴⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 527, 528, 535, 537· ἡ στολὴ τοῦ Πατριάρχου τούτου παρεξέτισε τοὺς Βυζαντίους. Κωμικώτατα εἶναι τὰ γραφόμενα τοῦ Νικητα «Τὴν δὲ σωματικὴν πλάσιν, λακκευτοῦ σοῦς εὐτραφέστερος.» Σελ. 855. Ἐφραίμιος, στίχ. 7430. ²⁾ Laicis, quantumcunque religionis, disponendi de rebus ecclesiasticis nulla sit attributa facultas. T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 528, 536.

³⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 530, 532, 533, 534. Πρὸς τὸν Δούκα τῆς Βενετίας, εἰν' αὐστηρότερος ὁ Πάπας· dedimus firmiter in mandatis, et tam te quam alios qui ad divisionem ecclesiasticarum possessionum intenderint, ab hujusmodi praesumptione cessare per censuram ecclesiasticam. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 534. Τῷ 1209 ὁ Πάπας διέταξε τὸν Λατῖνον Πατριάρχην τῆς Κ/πόλεως, ἵνα πείσῃ τοὺς Γραικοὺς νὰ δίδωσι τὰ εἰς αὐτὸν ὀφειλόμενα ἐκκλησιαστικά δέκατα. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 144. Ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Κουγκέστας, Buchon, Τόμ. Β'. στίχ. 767, μνημονεύεται ἡ ἀκόλουθος τῶν Ἑλλήνων συνθήκη·

«Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοὺς εἰς συμβῆ φράγκος νὰ λειτουργήσῃ,
Σαράντα ἡμέρας λείπεται ἄψαλτη ἡ ἐκκλησία τους.»

Ὁ συγγραφεὺς τὸ βιβλίον τοῦτο ἦτο Λατῖνος τὸ θρήσκευμα.

Γραικῶν. Περὶ δὲ τῶν Γραικῶν, τῶν ἐγκαρτερούντων εἰς τὰ πάτρια αὐτῶν ἔθιμα ἐπιλέγει, «ἀς διατηρῶσι ταῦτα, ἕως οὗ περὶ τούτων ὅλων σκεφθῇ ὠριμώτερον ἢ Ἀποστολικὴ ἔδρα»¹⁾).

Μολονότι οἱ Γάλλοι κατῴκουν τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος καὶ ἐκκλησιάζοντο ἐν τῇ πλησίον Ἀγίᾳ Σοφίᾳ, μαθητόμενοι ὅτι τὸν Μάιον τοῦ 1205, οἱ ἱερεῖς τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἐνόρκως συνυπεσχέθησαν, ἵνα μὴ δέχωνται ἐν τῇ εἰρημένῃ ἐκκλησίᾳ οὐδένα ἀρχιδιάκονον, ἀρχιεπισκόπον, ἐπιστάτην, ἀρχιδύλακα, θησαυροφύλακα, ἂν δὲν ᾦναι Βενετὸς ἢ διατελέσας δεκαετίαν ὅλην ἐν ἑτέρᾳ Βενετικῇ ἐκκλησίᾳ²⁾). Ταῦτα πάντα ἐγίνωσκεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἑρρίκος³⁾), διότι ἐπεκυροῦντο ἀπὸ τὸν Βιδιάνον γραμματέα αὐτοῦ⁴⁾). Οἱ Βενετοὶ ὅμως, οἱ κατέχοντες τὴν παραλίαν τῆς Κ/πόλεως πρὸ τῆς ἀλώσεως, εἶχον ἐκεῖσε καὶ τινὰς ἐκκλησίας ἀνεξαρτήτους τοῦ Λατίνου Πατριάρχου. Αὗται, καθὼς καὶ αἱ τῶν ἄλλων Λατίνων τῶν ἐν Κ/πόλει ἐνοικούντων, ἀνέκαθεν ὑπέκειντο εἰς τὸν καλούμενον Πατριάρχην τοῦ Γράδου⁵⁾). Ταύτας δι' ἐπισήμου ἐγγράφου, ἐπικυρωμένου καὶ ἀπὸ τινὰς κληρικοῦς τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀπέδωκεν ἐκ νέου ὁ Λατίνος Πατριάρχης εἰς τὴν ἀρχιερατικὴν ἀρχὴν τοῦ Γράδου. Μετὰ τὸ 1261 ἔτος αἱ ἐκκλησίαι τῶν Γενουηνσίων ὑπέκειντο εἰς ἱεράρχην Γενουήνσιον⁶⁾). Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οὐδεὶς λόγος περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν Γενουηνσίων καὶ Πισαίων, διότι οἱ Ἰταλοὶ οὗτοι, ἕνεκεν τῆς πυρκαϊᾶς, κατῴκουν τὸν Γαλατᾶν. Πρὸς τούτοις οἱ Βενετοὶ, ἐχθροὶ τῶν Γενουηνσίων, οὐδεμίαν βοήθειαν ἔδιδον εἰς τούτους, τῶν ὁποίων τινὰς συνέλαβον μαχομένους μετὰ τῶν Βυζαντινῶν⁷⁾).

¹⁾ Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 23, 24. ²⁾ Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 547. Καὶ τὰ κτήματα τῶν Βενετῶν, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Κ/πόλεως, δὲν ἐπωλοῦντο εἰ μὴ εἰς Βενετούς. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 559, 568. Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1206 οὗτος, ὁ Πάπας διέταξε νὰ ἐκλέγωνται καὶ ἱερεῖς μὴ Βενετοὶ ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ, ἀλλὰ νὰ μὴ ἐκλέγωσι Πατριάρχην, εἰ μὴ Βενετόν. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 13, 64, 75. Περὶ τούτων ὅλων πικρότατα ἐλέγχει ὁ Πάπας τοὺς ἐν Κ/πόλει Βενετούς. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 83. ³⁾ Τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Βαλδουίνου, τὴν σφόδρα πόλιν ἐπαινοῦσιν οἱ πλείστοι τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων. Πρβ. καὶ σελ. 31 καὶ 32 τοῦ Γ. Ἀκροπολίτου, ἱστοροῦντος τὰ κατὰ τῶν Γραικῶν ἀνοσιουργήματα τοῦ Πελαγίου, πρέσβεως τοῦ Πάπα. Σάθα Μεσ. Βιβλιοθήκη. Τόμ. Β'. σελ. π'. ⁴⁾ Ego Vivianus scriptor notarius et iudex Henrici Romanorum Imperatoris... propria manu firmavi etque subscripsi. Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 554. ⁵⁾ Κ. ὁ Πορφυρ. καλεῖ τὴν νῆσον ταύτην Κογράδον, «κάστρον Κογράδον (πιθανὸν τὸ Γράδον), ἐν ᾧ καὶ μητρόπολις ἐστὶ μεγάλη καὶ πολλὰ λείψανα ἁγίων ἐν ταύτῃ ἀπόκεινται.» Λατ. Gradus, κοινῶς Grado καὶ Grao, νῆσος τῆς Βενετίας ὀνομασθῇ, ἕνεκα τῶν ἐκεῖ ἐδρευόντων πατριαρχῶν, καλουμένων Patriarchae Gradenses. Τῷ 1454, ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη ἐπέρασεν ἐν Βενετίᾳ. Belin, σελ. 5, ἐν σημ. ⁶⁾ Belin, σελ. 5.

⁷⁾ Τῷ 1208, καταφαίνεται ἀπ' ἐγγράφου τοῦ Πάπα πρὸς τοὺς κληρικοὺς τῆς Καλλιπόλεως καὶ Κ/πόλεως, ὅτι Πισαῖοι, Δομβάρδοι (πιθανώτατα Γενουήνσιοι), Δογγοβάρδοι, Δα-

Ἐνόμισα περιττόν, νὰ ἱστορήσω τὰ ὅσα μετὰ τὴν ἄλωσιν συνέβησαν ἐν Κ/πόλει, διότι ταῦτα ἀφηγοῦνται οἱ ἡμέτεροι καὶ ἄλλοδαποὶ ἱστορικοὶ ¹⁾. Συμφωνῶ μετὰ τοῦ Μεμβούργ ²⁾, λέγοντος ὅτι ὁ μὲν (Νικήτας) πολλὰ εἶπε, καὶ οἱ ἕτεροι (Λατίνοι) δὲν εἶπαν ἄρκετά. Περὶ τούτων γράφει ὁ Πάπας πρὸς τὸν μαρκίωνα Μομφερράτου τ' ἀκόλουθα ³⁾. «Ἐκινήσατε τὰ ὅπλα ὑμῶν, οὐχὶ κατὰ τῶν Σαρακηνῶν, ἀλλὰ κατὰ τῶν Χριστιανῶν, οὐδόλως φροντίζοντες ἵν' ἀνακτήσητε τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ἵνα κατακτήσητε τὴν Κ/πολιν, προτιμῶντες ἐπιγείους θησαυροὺς τοῦ οὐρανίου πλούτου. Τὸ χεῖρισον δὲ πάντων εἶναι, ὅτι δὲν ἐφείσθητε θρησκείας, ἡλικίας, οὐδὲ φύλου, ἀλλὰ πορνεύοντες, μοιχεύοντες καὶ ἀσελγαίνοντες μετὰ συγγενῶν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, οὐχὶ μόνον ἐξεθέσατε εἰς τὰς ἀκολασίας τῶν νέων τὰς ὑπάνδρους καὶ χήρας, ἀλλὰ δὴ καὶ γυναῖκας καὶ παρθένους ἀφιερωθείσας εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ. Δὲν ἤρχεσθητε ἐκκενοῦντες τοὺς αὐτοκρατορικοὺς θησαυροὺς καὶ ἀρπάζοντες τὰ λάφυρα μικρῶν τε καὶ μεγάλων, ἀλλ' ἐπεκτείνετε τὰς χεῖρας ὑμῶν εἰς τοὺς θησαυροὺς τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ χεῖριστον, εἰς τὰ κτήματα αὐτῶν, ἀρπάζοντες ἀργυρᾶς τραπέζας ἀπὸ τὰ θυσιαστήρια καὶ διαρρηγνύοντες τὰ θησαυροφυλάκια τῶν ναῶν ἀφηρεύσατε εἰκόνας, σταυροὺς καὶ ἱερὰ λείψανα, ὥστ' ἡ ἐκκλησία τῶν Γραικῶν, μολονότι κατατεθλιμμένη, ἀποστρέφεται τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἀποστολικῆς ἑδρας, καὶ μὴ βλέπουσα παρὰ τοῖς Λατίνοις εἰ μὴ ἀπώλειαν καὶ ἔργα τοῦ σκότους, δικαίως βδελύσσεται αὐτοὺς, ὡς χείρονας τῶν κυνῶν ⁴⁾».

Ταῦτα γράφει ὁ Πάπας καὶ ἐκ γραμμάτων καὶ ἀποστόλων Λατίνων, ἐμάνθανον οἱ ἐν Ῥώμῃ τὰς λεηλασίας καὶ ἀσελγείας τῶν σταυροφόρων, αἵτινες ἀπὸ τοῦδε συνέτειναν νὰ διχάσωσι διὰ παντός τὸν πολλὰ παθόντα Βυζαντινὸν λαὸν ἀπὸ τοὺς Λατίνους.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1205, ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος, Ἑρρίκος ὁ κάλλι-
στος καὶ πρὸς τοὺς ὑποτελεῖς Βυζαντίους ὁ πραότερος αὐτοκράτωρ, μετὰ τοῦ ἡ-

νοί, Ἄγγλοι καὶ ἕτεροι ἄλλοθενεῖς, δὲν ἐπλήρῳαν εἰς τὴν πατριάρχην καὶ τὰς ἐκκλησίας τὴν νόμιμον δεκάτην, τὴν ὁποῖαν ὤφειλον πάντες οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ Λατίνου Πατριάρχου. Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 68. ¹⁾ Περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως καὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Φράγκων, ἔχομεν τὸ καλὸν σύγγραμμα τοῦ κ. Ἐπαμ. Ἰ. Σταματιάδου «Ἱστορία τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου» κτλ. ἐν Ἀθήναις, 1866. Πρβ. καὶ τὸν Gibbon, κεφ. LX.

²⁾ «Histoire des Croisades» par le P. Louis Maimbourg de la compagnie de Jesus. Paris. 1676. Τόμ. Β'. σελ. 162. Πάντων σκληρότεροι πρὸς τοὺς νικηθέντας Βυζαντίους ἦσαν οἱ ἐν Κ/πόλει κατοικοῦντες Λατίνοι. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 99. Gibbon. κεφ. LX. Κωδινός, σελ. 160. ³⁾ Τ. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 563. ⁴⁾ Τῷ 1206 γράφον ὁ αὐτὸς Πάπας πρὸς τὸν δοῦκα τῆς Βενετίας, λέγει: ut enim de multis iniquis operibus taceamus, que apud Constantinopolim perpertrastis, diripiendo ecclesiarum thesauros et possessiones ecclesiasticas invadendo, κτλ. Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 28.

γαμόνος τῶν Βενετῶν Μαρίνου Γένου, ἐπεκόρωσαν ἐκ νέου τὴν διανομὴν τοῦ κράτους γενομένην ἐν Γαλατᾷ μικρὸν πρὸ τῆς ἀλώσεως. Ἄπαντες οἱ Βενετοὶ (κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν μαρτυρίαν πολυαριθμότατοι)⁴⁾, ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ διέρχωνται τὸ κράτος ὅλον, ἀνευ κωλύματος καὶ ἀνευ φόρου. Νὰ χαίρωνται ὅσα κτήματα καὶ προνόμια ἀπενεμήθησαν αὐτοῖς ἐπὶ τῶν Γραικῶν αὐτοκρατορῶν, εἴτ' ἐγγράφως εἴτ' ἀγράφως. Τὸ κυριώτερον δὲ προνόμιον καὶ τὸ ὅποσον ἀπέβλεπε τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν τοὺς Γενουηνοὺς, ἦτον, ὅτι οὐδεὶς ἀντιμαχόμενος τὴν κοινότητα τῆς Βενετίας, ἦτο δεκτὸς ἢ διέμενεν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, μέχρι τῆς γενομένης εἰρήνης²⁾.

Καθ' ὅλην τὴν κυριαρχίαν τῶν Λατίνων ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, σπανιότατα ἀναφέρονται οἱ Γενουήνσιοι. Αἱ συνοικίαι αὐτῶν, καθὼς καὶ τῶν πλησίον Πισαίων, ἐμπεριείχοντο εἰς τὴν μερίδα τῶν Βενετῶν. Τῷ 1208 ἀναφέρονται αἱ συνοικίαι τῶν Πισαίων³⁾. Μετὰ τὴν ἄλωσιν, οἱ Γενουήνσιοι πιθανὸν ἐπανῆλθον ἐκ τοῦ Γαλατᾷ ἐν Κ/πόλει, ἀνέκτισαν τὰς οἰκίας καὶ ἀπαθήκας, ἀποτεφρωθείσας τῷ 1203^ω ἔτει. Ἐδῶ συνεμπορεύοντο μετὰ τῶν Λατίνων καὶ Βυζαντινῶν, κατὰ τοὺς νόμους τῶν ὁμοθρήσκων Λατίνων ἀρχόντων.

Τῷ 1218, ἐγένεν ἡ δευτέρα συνθήκη τοῦ Δουκὸς τῆς Βενετίας Πέτρου Ζάνη μετὰ τοῦ Βιλέλμου Βουλτερδίου, πρέσβεως τῆς κοινότητος τῆς Γενούης⁴⁾. Περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει καὶ Ῥουμανίᾳ ἐμπορευαμένων Γενουηνσίων, ὁρίζει ἡ συνθήκη τ' ἀκόλουθα. «Ἡμεῖς ὁ δούξ καὶ ἡ κοινότης τῆς Βενετίας, ὅσον τὸ καθ' ἡμᾶς, παραχωροῦμεν τῇ κοινότητι τῆς Γενούης καὶ ταῖς ἀνθρώποις τῆς χώρας αὐτῆς, ἵνα πολιτεύωνται ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει ὡς ἐπολιτεύοντο ἐπ' Ἀλεξίου τοῦ αὐτοκράτορος, ἵνα ἐμπορεύωνται ἐν τῷ κράτει τούτῳ, τελοῦντες τοὺς αὐτοὺς φόρους, τοὺς ὁποίους ἔδιδον ἐν καιρῷ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ἐκτὸς τῶν ἐτήσιων δωρημάτων⁵⁾». Συγχρόνως σχεδὸν συνυπεγράφη καὶ ἑτέρα συνθήκη τῶν Βενετῶν μετὰ τοῦ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτορος Θεοδώρου τοῦ Λασκαρέως⁶⁾.

Οἱ Βενετοὶ, ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου, παρεξέτεινον τὴν ἀρ-

4) *Populus Veneciae qui tunc temporis Constantinopoli aderant, copiosa quorum erat ibi multitudo.* T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 567. 2) *Nullus homo habens guerram cum comuni Venetiae, debet esse receptus, nec morari in Imperio, donec ipsa guerra fuerit pacificata.* T. καὶ Th. Τόμ. Α'. σελ. 448, 452, 573. Ἡ σύμβασις αὕτη ἀνενώθη τῷ 1224^ω ἔτει, ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Βουκολέοντος. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 227. 3) *Ad parrochias Pisanorum.* T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 73.

4) T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 497. *πραγενεστέρᾳ σύμβασις τῶν Βενετῶν μετὰ τῶν Γενουηνσίων ἐγένετο τῷ 1207.* *Giornale Ligustico, ἐν Γενούῃ, 1874, σελ. 69.* 5) *Μνημονεύονται ἐν τῇ συνθήκῃ ταύτῃ, οἱ consules, vicecomites καὶ rectores τῶν Γενουηνσίων.* Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 137. *Τὰ ἐτήσια δωρήματα εἶναι τὰ καλούμενα σολέμνια.* Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 189, ἐν σημ. 6) T. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 205.

χαίαν αὐτῶν συνοικίαν πρὸς δυσμὰς τῆς πύλης τῶν Δρουγγαρίων, διότι πρὸς ἀνατολὰς δὲν ἠδύναντο νὰ σφετερισθῶσι τὴν παραλίαν, ἀνήκουσαν τοῖς ἄλλοις Λατίνοις. Πρὸς τούτοις ἐξουσίαζον καὶ τὸν ναύσταθμον ¹⁾).

Τῷ 1238 ἐγένετο σύμβασις μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῆς Γενούης, ἐν τῇ ὁποίᾳ συνυπεσχέθησαν ἀμφότεραι νὰ προσβάλλωσι πάντας εἴτε πειρατὰς εἴτ' ἐχθροὺς, ληστεύοντας τὴν χώραν εἴτε τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ἐκατέρας τῶν πολιτειῶν. Αἱ πολιτεῖαι δὲν ἠδύναντο νὰ συμμαχήσωσιν ἢ ἐπιμαχήσωσι μετὰ τοῦ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτορος τῶν Ῥωμαίων, ἄνευ τῆς θελήσεως τοῦ Πάπα. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐγένετο δι' ἑννέα ἔτη, καὶ ἀνενεοῦτο κατὰ πᾶσαν τετραετίαν ²⁾. Ὑπεγράφη ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων ἀμφοτέρων τῶν πολιτειῶν, ἐνώπιον τοῦ Πάπα.

Δεκατρία ἔτη μετὰ τὴν συνθήκην ταύτην, ἐγένετο ἑτέρα ³⁾ μετὰ τῶν δύο τούτων πολιτειῶν, τῇ 10ῃ Ἰουλίου 1251, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐμπεριέχονται καὶ τ' ἀκόλουθα περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει κατοικούντων Γενουηνσίων. «Ἡμεῖς ὁ δούξ καὶ ἡ κοινότης τῆς Βενετίας, ὅσον τὸ καθ' ἡμᾶς, παραχωροῦμεν τῇ κοινότητι τῆς Γενούης καὶ τοῖς ἀνθρώποις τῆς χώρας αὐτῆς, ἵνα πολιτεύωνται ἐν τῷ κράτει τῆς Ῥωμανίας καθὼς ἐπολιτεύοντο βασιλεύοντος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, ἵνα ἐμπορεύωνται ἐλευθέρως ἐν τῷ κράτει, τελοῦντες τοὺς αὐτοὺς φόρους, τοὺς ὁποίους ἔδιδον ἐν καιρῷ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, καρπούμενοι καὶ χαίροντες τὰ κτήματα καὶ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐν καιρῷ τοῦ ἄνω εἰρημένου αὐτοκράτορος, ἐξαιρουμένων τῶν ἐτησίων δωρημάτων, μέχρι τέλους τῆς εἰρήνης».

Ταύτην τὴν ὀκταετὴ συνθήκην ἐμελλόν νὰ προσυπογράψωσιν οἱ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἐκλεγόμενοι νέοι δούκες, ὁκτῶ ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν. Ἄν ἐκτὸς τῶν πόλεων Γενούης καὶ Βενετίας ἐνήγεν εἰς δίκην Γενουήνσιος Βενετόν, δέον νὰ ἐνάξῃ αὐτόν εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ βαϊούλου τῶν Βενετῶν, ἐκεῖσε εὐρισκομένου, ἢ εἰς τὸ τῶν προξένων καὶ οὐχὶ ἀλλαχόσε· καὶ ὁ Βενετὸς νὰ ἐνάγῃ τὸν Γενουήνσιον εἰς τὸ δικαστήριον τῶν Γενουηνσίων καὶ οὐχὶ ἀλλαχόσε. Ἄν ὅμως δὲν ὑπάρχῃ δικαστήριον τοῦ ἔθνους τοῦ ἐναγομένου, καὶ δὲν δύναται νὰ συγκροτηθῇ δικαστήριον εἴτε τοῦ βαϊούλου, εἴτε τοῦ προξένου, τότε καὶ Γενουήνσιοι καὶ Βενετοὶ νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὰ ἐγγχώρια δικαστήρια.

Αὗται αἱ παραχωρήσεις τῆς Βενετίας εἰς τοὺς εὐαρίθμους Γενουηνσίους, ἐμπορευομένους ἐν Κ/πόλει καὶ Ῥωμανίᾳ, ἀντιβαίνουσιν εἰς τὴν γνωστὴν πλεονεξίαν τῆς ἀριστοκρατικῆς Βενετίας. Ἡ ὁλονὲν αὐξάνουσα ἐχθρα τῶν ὑποτελῶν Γραι-

¹⁾ Τῶν Βυζαντινῶν ὁ ναύσταθμος ἦτο κυρίως εἰς τὸν λιμένα τῶν Σοφίων. Ἦ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 284. ²⁾ Quod predicta concordia et societas servantur . . . usque ad novem annos et de quarto in quartum annum renoventur sacramento. Th. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 344. Ἐκ τῆς συνθήκης ταύτης συμπεραίνομεν, ὅτ' οἱ Βενετοὶ ἐφοβοῦντο τὴν μετὰ τῶν Γραικῶν αὐτοκρατόρων συμμαχίαν τῶν Γενουηνσίων.

³⁾ Th. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 457.

κῶν, ἡ προφανὴς πενία τῶν Γάλλων αὐτοκρατόρων, οἱ Βενετοὶ οἱ μεταχομίζοντες ἐμπορεύματα εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν καὶ ἀμεριμνούντες διὰ τὴν διάσωσιν τοῦ κράτους, ἦσαν προμηνύματα τῆς προσεγγιζούσης πτώσεως τῆς Λατινικῆς ἡγεμονίας. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Πάπα πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης ἵνα συνασπισθῶσι πρὸς ἄμυναν τοῦ καταρρέοντος κράτους καὶ τῆς ἐν Ἀνατολῇ Λατινικῆς ἐκκλησίας, ἐνεψύχωσαν τοὺς ὑποτελεῖς Γραικοὺς, θρασυτέρους νῦν γενομένους πρὸς τοὺς ἄρχοντας Λατίνους. Πολλοὶ ἀπὸ τὰ ὄρη τῆς Βιθυνίας στενάζοντες, ἠτένιζον πρὸς τὴν μεγαλοπρεπῆ βασίλισσαν τῶν πόλεων, ἐνεθυμοῦντο τὰς βασιλικὰς τελετὰς καὶ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ὅπου σήμερον ἀντήχουν τῶν Λατίνων οἱ κακόηχοι ψαλμοὶ καὶ ἀπὸ τὸν θρόνον τῶν Γραικῶν ἱεραρχῶν ἤκούετο ἐτερόδοξος διδασκαλία ¹⁾).

Οἱ Βενετοὶ, κράτος τότε ἰσχυρότατον, ἀπένειμαν τὰ ἄνω μνημονευόμενα πρόνομια τοῖς ὁμοφύλοις Γενονησίοις, ἵνα διὰ τῆς βοηθείας τούτων κρατύνωσι τῶν Λατίνων τὴν βασιλείαν. Ἡ συνθήκη αὕτη, ἃν καὶ μετὰ τοσαῦτα ἔτη γενομένη, δεικνύει ὅτι μέχρι τοῦ 1251, οἱ Γενονησιοὶ κατῴκουν τὰς αὐτὰς συνοικίας καὶ ἀποβάθρας, τὰς ὁποίας εἶχον πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων. Οὐδέποτε δὲ ἀφῆρπασαν ἀπὸ τοὺς Γενονησίους οὐδ' ἐκκλησίας οὐδ' ἐμβόλους, μολονότι ἐκ τῆς ἄνω συνθήκης εἰκάζω, ὅτι αἱ συνοικίαι τῶν Γενονησίων Πισαίων καὶ Ἀμαλφηνῶν ἐνέκειντο, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, εἰς τὴν μερίδα τῶν Βενετῶν.

Ὑπὸ τὸν ἀπαράμιλλον τροῦλον τῆς Ἀγίας Σοφίας συνήλθον τῷ 1255 ἔτει οἱ ἐν Κ/πόλει μεγαλοπράγμονες ἔμποροι καὶ ναυτίλοι Βενετοὶ καὶ συνέταξαν τοὺς ναυτικούς νόμους, καλουμένους τὸ Προξενεῖον τῆς θαλάσσης ²⁾). Οἱ νόμοι οὗτοι παραδεχθέντες ἀπὸ τοὺς Πισαίους καὶ Γενονησίους, ἴσχυον μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων.

Οἱ Βενετοὶ, κύριοι μεγάλου μέρους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ τῶν πλείων παραλίων πόλεων, δὲν ἀπένειμαν τοῖς Γενονησίοις, οὐδὲ τὰ κέρδη, οὐδ' ὅλα τὰ πρόνομια, τὰ ὅποια οὗτοι ἔχαιρον ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ³⁾). Ἡ Γένουα, μὴ δυναμένη μόνη νὰ κατισχύσῃ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Γάλλων, ἠναγκάζετο νὰ ἐμπορεύηται εἰς χώρας μακρὰν τοῦ Βυζαντίου μὴ ὑποκειμένας εἰς τοὺς Βενετούς.

¹⁾ Et toutefois j'avois dit publiquement à Constantinople, prêchant dans l'Église de Sainte Sophie. Voyage de Rubruquois. Κεφ. Α'. ²⁾ Consulatus maris. Consulat de la mer. Histoire du commerce de toutes les nations par Scherer. Μεταφρ. Γαλ. Paris, 1857. Τόμ. Α'. σελ. 304. Depping. Τόμ. Α'. σελ. VII. καὶ τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ, Τόμ. Β'. σελ. 16. ³⁾ La preponderanza de' Veneziani era nociva alle colonie delle altre nazioni commerciali in Oriente. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 143. La pomme de discorde entre Gènes et Venise, ce fut toujours le commerce du Levant. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 204.

Ἡ ἄλωσις τῆς Πτολεμαίδος, ἡ καταστροφή τῶν κτημάτων τῶν ἐκεῖ Γενουη-
σίων καὶ ἡ ἀπελασία πάντων τούτων ἀπὸ τὰ ἐμπορικὰ παράλια τῆς Συρίας,
σφόδρα παρώργισαν αὐτοὺς κατὰ τῶν Βενετῶν ¹⁾. Εἰς μάτην ὁ Πάπας προσε-
πάθησε νὰ συμφιλίωσῃ τὰς δύο ἀντιμαχομένας πολιτείας. Οἱ Γενουήνσιοι τα-
πεινωθέντες καὶ ὀσημέραι ζημιούμενοι εἰς τὰς ἐμπορικὰς αὐτῶν ἐπιχειρήσεις, ἀ-
νενέωσαν μετὰ πλείστου ζήλου τὰς σχέσεις αὐτῶν μετὰ τοῦ νεάζοντος Μιχαὴλ
τοῦ Παλαιολόγου, αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας, πρὸ πολλοῦ μελετώντες τὴν ἀ-
νάκτησιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Καὶ ἄλλοτε, τῷ 1231 καὶ 1239, ἐπεμψαν
πρέσβεις οἱ Γενουήνσιοι πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας τῆς Νικαίας, ἀλλ' ἡ συμμα-
χία ἀπέτυχεν ἔνεκα τῶν τότε ἰσχυρῶν Λατίνων ἡγεμόνων.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1261ου, ὁ ἡγεμὼν τῆς Γενούης, Μαρτίνος τοῦ Φάνου
καὶ ὁ δήμαρχος Γουλιέλμος Βοκκανέγρας, ἀπέστειλάν δύω πρέσβεις τὸν Γου-
λιέλμον Βισκόντην καὶ Γουαρνέριον Γιούδιτζην, ἵνα μετὰ τοῦ Γραικοῦ αὐτο-
κράτορος, ἐκδιώξωσιν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον τοὺς Γάλλους καὶ τοὺς Βενετούς. Ἡ
συνθήκη ²⁾, γενομένη τῇ 13 Μαρτίου 1261, συνυπεγράφη ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Πα-
λαιολόγον εἰς τὸ Νύμφαιον, πόλιν πλησίον τῆς Μαγνησίας καὶ τῶν Σάρδεων ³⁾.

Ἐν πρώτοις ὑπεσχέθη (ὁ Μιχαὴλ) ὅτι ἀπὸ τῆς σήμερον ἡμέρας (Μαρτίου ἡ-
μέρα 13ῃ) καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, θέλει ἔχει τὸ ἡμέτερον κράτος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ,
ἀγάπην καὶ εἰρήνην αἰδίον μετὰ τῆς κοινότητος τῆς Γενούης καὶ τῶν χωρῶν
αὐτῆς· ὅτι θέλει ἔχει πόλεμον εἰς τὸ ἐξῆς μετὰ τῆς κοινότητος τῶν Βενε-
τῶν καὶ μετὰ πάντων τῶν Βενετῶν τῶν ἡμετέρων ἐχθρῶν, ὅτι δὲν θέλει εἰρη-
νεύσει οὐδὲ συνθηκολογήσει μετὰ τῆς κοινότητος ταύτης, ἄνευ τῆς γνώσεως
καὶ θελήσεως τῆς κοινότητος τῆς Γενούης· καὶ ἡ εἰρημένη κοινότης τῆς Γε-
νούης, ἵνα μὴ συνθηκολογήσῃ ἢ εἰρηνεύσῃ μετὰ τῆς αὐτῆς κοινότητος τῶν Βε-
νετῶν, ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ θελήσεως τοῦ ἡμετέρου κράτους.

¹⁾ Ταῦτα, καθὼς καὶ τὰς μετέπειτα προσπάθειάς τοῦ Πάπα πρὸς συμφιλίωσιν τῶν ἀν-
τιμαχομένων πολιτειῶν, ἀφηγείται ὁ Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 52, 59. ²⁾ Τὸ Ἑλληνικὸν
κείμενον ἀπωλέσθη. ³⁾ Apud Niffum. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 316. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο,
πρῶτος ἐξέδωκεν ὁ Δουκάγγιος ἐν τῷ Recueil de diverses chartes, σελ. 9, 16, ἐν
τῇ ἐκδόσει τοῦ Βιλλαρδουίνου· μετέπειτα ὁ C. Pagano, Τόμ. Α'. σελ. 249, 258, ἀπὸ
τ' ἀρχεῖα τῆς Γενούης. Ὁρθότερον εἶναι τὸ κείμενον τῶν κ. κ. T. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ.
64, 65. Γ. Παχυμέρης. Τόμ. Α'. σελ. 105, 126. Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Α'. σελ. 190. Μ. καὶ Μ.
Τόμ. Γ'. σελ. 254, 262. Τῷ 1316, τὸ Νύμφαιον ἦτον ἀρχιεπισκοπὴ· «τὸν ἱερώτατον ἀρχιε-
πίσκοπον Νυμφαίου.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 50. Chandler, Voyages. Μετάφρ. Γαλ.
Paris, 1806. Τόμ. Α'. σελ. 134. Γεώργ. Ἀκροπ., σελ. 30, 73, 91. «Τῶν ταιούτων ἀπάρας
χωρῶν, πρὸς τὴν ἐξ ἔθους τοῖς βασιλεῦσιν οὖσαν ἀνάπαυσιν, ἐξ ὅτου τῆς Κ/πόλεως γεγόνασιν
ὑπερόριοι, κατηντήκει τὸ Νύμφαιον.» Ἰδ. σελ. 187. Τὸ χωρίον νῦν καλεῖται Νίφι καὶ
Νίφ. C. Christ. Β.β. IV. σελ. 178. Σῶζονται εἰσέτι ἐν τῷ χωρίῳ τοῦτ' αὐτὸ τὰ ἐρείπια
τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων. Texier, L'Archit. Byz., σελ. 82.

Πρὸς τοῦτοις, ὑπεσχέθη ἐδώρῃσε καὶ ἐπεκύρωσε πάντα τὰ δικαιώματα καὶ κτίρια, τὰ ὅποια, βοηθεία τῆς θείας προνοίας, ἡ κοινότης τῆς Γενούης ἢ ἕτερος διὰ τὴν κοινότητα, κατεῖχεν ἐν τῇ μεγαλοπόλει τῆς Κ/πόλεως· καὶ ἂν Κύριος ὁ Παντοκράτωρ εὐδοκήσῃ, ἵνα τὸ ἡμέτερον κράτος ἀνακτήσῃ καὶ λάβῃ τὴν εἰρημένην πόλιν, τότε ἐν τῇ εἰρημένῃ πόλει, θέλει δωρήσῃ τῇ κοινότητι τῆς Γενούης, παλάτιον, σταθμόν, κτήματα καὶ ἐσόδους, καὶ θέλει χαρίσῃ τῇ εἰρημένη κοινότητι, δηλαδὴ θέλει δωρήσῃ, τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας σήμερον ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς κατεχομένην, μετὰ τῶν περὶ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην καταλυμάτων, τὸ κοιμητήριον αὐτῆς καὶ τὸ γήπεδον τοῦ φρουρίου τῶν Βενετῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ¹⁾, ἂν ἡ κοινότης αὕτη μετὰ ζήλου καὶ ἔργου ²⁾ πέμψῃ βοήθειαν ναυτικὴν, πρὸς κατάκτισιν τῆς εἰρημένης πόλεως.

Ὑπεσχέθησαν οἱ πρέσβεις τῆς Γενούης ἐν πρώτοις, ὅτι ἡ κοινότης τῆς Γενούης εἰς τὸ ἐξῆς, θέλει ἔχει εἰρήνην καὶ ἀγάπην αἰδίου μετὰ τοῦ ἡμετέρου κράτους καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ καὶ δὲν θέλει εἰρηνεύσει ἢ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν ἡμετέρων ἐχθρῶν τῶν Βενετῶν, ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ θελήσεως τοῦ ἡμετέρου κράτους, καθὼς καὶ τὸ ἡμέτερον κράτος ὑποχρεοῦται ἵνα μὴ εἰρηνεύσῃ ἢ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν ἡμετέρων ἐχθρικῶν κοινοτήτων τῆς Βενετίας, ἄνευ τῆς θελήσεως καὶ τῆς γνώσεως τῆς εἰρημένης κοινότητος τῆς Γενούης.

Αὕτη εἶναι ἐν μέρει ἡ συνθήκη τοῦ Νυμφαίου ³⁾. Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς λέγει, ὅτι δὲν συνήργησαν εἰς τὴν ἄλωσιν οἱ Γενουήνσιοι ⁴⁾. Ὁ στόλος τῶν Γενουησίων ἀπέπλευσεν ἐκ Γενούης τὸν Ἰούλιον, ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης ὑπὸ τῆς Γενούης, καὶ τῇ 25ῃ Ἰουλίου εἰσῆλθε διὰ τοῦ Ἐπταπυργίου νύκτωρ Μιχαὴλ ὁ Στρατηγόπουλος καὶ ἀπεδίωξεν ἐκ τῆς Κ/πόλεως τοὺς Γάλλους καὶ Βενετούς.

¹⁾ Τὸ φρούριον τοῦτο, ἐν τῇ παλαιᾷ συνοικίᾳ τῶν Βενετῶν, κατηδάφισαν οἱ Γενουήνσιοι καὶ μετέφεραν ἐν Γενούῃ τινὰς λίθους αὐτοῦ (Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 109), ἐκδικούμενοι τοὺς Βενετοὺς τ' αὐτὰ πράξαντας μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Πτολεμαίδος ἐν Συρίᾳ.

²⁾ Instantanter et efficaciter. Σελ. 65. ³⁾ In quella età si incolparono gravemente i Genovesi per causa della lega da essi fatta col Paleologo contro i Veneziani. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 64. ⁴⁾ «Δίχα τῆς σφῶν βοηθείας γενόμενος αὐτῆς ἐγκρατής.» Τόμ. Α'. σελ. 97. Κατὰ τὸν Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 62, οἱ Φλωρεντινοὶ ἱστορικοὶ, Matteo Villani καὶ Ricordano Malaspina, ὁμολογοῦσιν ὅτι συνέπραξαν οἱ Γενουήνσιοι. Ἀξιοπιστότερος πάντων εἶναι ὁ Γρηγορᾶς, ὅστις αἰνίττεται τὴν σύμβασιν ταύτην λέγων· «Πρὶν γὰρ ἄλῶναι τὴν βασιλείαν, συνεφώνησε τὴν τοιαύτην αὐτοῖς παρέχειν ἀτέλειαν ὁ βασιλεὺς.» Τόμ. Α'. σελ. 97. Ἱ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 188. Μεγάλως σφάλλει καὶ ὁ στρατηγὸς Serristori, γράφων· nell' anno 1260, la flotta genovese ricondusse Michele Paleologo sotto le mura di Constantinopoli. Illustrazione di una carta del mar nero del 1351, Firenze. 1856.—Hist. de la République de Gènes, par Émile Vincens. Paris. 1842. Τόμ. Α'. σελ. 328, 329.

Ἡ ἄλωσις τῆς Κ/πόλεως ἦτον ἐπιχείρημα ἀπρομελέτητον, καὶ μολονότι δὲν συνεπολέμησαν μετὰ τῶν Βυζαντίων οἱ Γενουήνσιοι ¹⁾, οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ κατηγορήσῃ αὐτοὺς ὅτι δὲν εἶχον πρόθεσιν νὰ ἐκτελέσωσι τὰ ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Νυμφαίου ὑποσχεθέντα.

Γνωστὸν εἶναι ὅτι, πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Στρατηγοπούλου, οἱ Λατῖνοι μετὰ πολλῶν πλοίων καὶ ὀπλιτῶν ἐπολιόρχουν τὴν ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ Δαφνουσίαν ²⁾. Οἱ Βυζάντιοι, εἰσελθόντος τοῦ Στρατηγοπούλου, ὥς ἐκ ληθάργου ἐγερθέντες, ἐπέπεσαν κατὰ τῶν Λατίνων. Κατὰ τὴν συμβουλὴν Ἰωάννου, φύλακος καὶ οἰκείου θεράποντος τοῦ Βαλδουίνου, ἐνέπρησαν πάσας τὰς οἰκίας τῶν Λατίνων ³⁾. Οἱ ἐν τοῖς πλοίοις Λατῖνοι, οἱ ἐπανελθόντες ἐκ Δαφνουσίας, ἔβλεπον τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα ζητούσας βοήθειαν, ἀλλ' ἡ καιομένη παραλία ἦτον ἀδιάρρηκτον τεῖχος μέσον αὐτῶν καὶ τῶν γυναικῶν. Ἐκ τῶν καιομένων οἰκημάτων καὶ ἀποθηκῶν, ἤρπασαν ὅ,τι ἠδύναντο οἱ Βυζάντιοι ⁴⁾. Τότε κατὰ τὸν Παχυμέρη ⁵⁾, «καὶ δίκας ἐτίννουν ἀντικρυς Ἱταλοὶ, ὧν ἐκεῖνοί ποτε πρὸς Ῥωμαίους ἐποίουν».

Δις λοιπὸν ἀπετεφρώθησαν τὰ ἐν τῇ παραλίᾳ οἰκήματα τῶν Λατίνων, κατὰ τὴν βασιλείαν αὐτῶν ἐν Βυζαντίῳ. Πρῶτον, τὴν 19ην Αὐγούστου 1203 καὶ δεύτερον τὴν σήμερον.

¹⁾ «Κᾶπειτα παραδόξως ἀκούει τὴν Κωνσταντίνου, τὸ μέγα θαῦμα τῆς οἰκουμένης, ἀλοῦσαν βῆδιδως ὑπ' ὀκτακοσίων ἀνδρῶν.» Ν. Γρηγοῤῃς, Τόμ. Α'. σελ. 87. Φραντζῆς, σελ. 19.

²⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 145. Ν. Γρηγοῤῃς, Τόμ. Α'. σελ. 85. Γεώργ. Ἀκροπ., σελ. 191. Νικηφ. Πατρ., σελ. 76. «Ἐν τῷ... Πόντῳ οὐ σμακρὰν τῶν Χηλῶν, κεῖται ἡ Βιθυνία νῆσος, ἥτις καὶ Δαφνουσία... λέγεται.» Μελ. Γεωργ. Τόμ. Γ'. σελ. 119. ³⁾ «Πῦρ ὑφάπτουσι παραυτίκα, ὅπου μᾶλλον οἶκοι καὶ πράγματα· δὲ δὴ καὶ νεμόμενον τοὺς οἴκους ἐσπόμεναι.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 147. «ἀλλὰ τὰ Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα τοῦτο γνόντες, πῦρ ταῖς οἰκίαις τῶν Λατίνων ἐνέβαλον παρὰ τὸν αἰγιαλὸν κειμέναις, καὶ ἐνέπρησαν ταύτας, καὶ πρῶτα μὲν τὰς τῶν Βενετῶν, εἴτα τῶν ἄλλων γενῶν, ἃς καὶ κάμπους κατωνόμαζον.» Γ. Ἀκροπ., σελ. 192. Φραντζῆς, σελ. 48. ⁴⁾ «Καὶ γυμνοὶ ἐκ τῶν κοιτῶνων ἐξήρχοντο, καὶ φόνοσ πολλὸς κατ' αὐτῶν ἐγένετο καὶ ἀπώλεια.» Φραντζῆς, σελ. 19. ⁵⁾ Τόμ. Α'. σελ. 148.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΟΙ ΓΕΝΟΥΗΝΣΙΟΙ ΕΝ ΓΑΛΑΤΑ. ΟΙ ΟΡΟΙ ΤΟΥ ΓΑΛΑΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΑΥΤΟΥ.

Οἱ ἐν Βυζαντίῳ διαμείναντες Γενουήνσιοι, Βενετοὶ καὶ Πισαῖοι, μετὰ προφανοῦς χαρᾶς ὑπεδέχθησαν τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον ¹⁾. Ὁ νεαρὸς αὐτοκράτωρ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐλευθέρους ἵνα πολιτεύωνται κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἰδίας πατρίδος, ὑπ' ἄρχοντα στελλόμενον παρὰ τοῦ συνεδρίου τοῦ γένους αὐτῶν. Τῶν μὲν Γενουηνσίων ἐκαλεῖτο Ποτεστάτος, τῶν δὲ Βενετῶν Παῖουλος, τῶν δὲ Πισαίων Κόνσουλός ²⁾. Εἰς τοὺς συμμάχους Γενουηνσίους, ἐ χάριεν ἀτέλειαν καὶ ἐμπορίαν ἐλευθέραν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν. Μετὰ τινα καιρὸν, ἐ χάριεν τὰ αὐτὰ προνόμια τοῖς Βενετοῖς καὶ Πισαίοις. Οὗτοι δὲ, κύριοι πρότερον τῆς Κ/πόλεως καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων ἀντεκδικούμενοι, ἀπῆρχοντο ὁσημέραι ἐκ τῆς πόλεως. Τοὺς μείναντας χειρῶνακτας καὶ ἀγοραίους, συνεχώρησεν ἵνα διαμένωσιν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου ³⁾. Τοιοῦτοτρόπως ἐθώπευε τοὺς ἐν Βυζαντίῳ Λατίνους καὶ διὰ δώρων ἀνεχαίτιζε τὴν ὁρμὴν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ὁμογενῶν αὐτῶν, παρασκευαζόντων νέας ἐν Εὐρώπῃ δυνάμεις, ἵν' ἀνακτήσωσι τὸ ἀπολεσθὲν κράτος. Ὁ Βαλδουῖνος, ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ, συνέζευξε τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα μετὰ τοῦ Καρόλου τῆς Σικελίας, δίδων προῖκα τὴν μερίδα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν ἐμελλεν ὁ Κάρολος ν' ἀνακτήσῃ ⁴⁾.

Μικρὸν μετὰ ταῦτα, κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ⁵⁾, ὁ Παλαιολόγος βλέπων τοσοῦτους Γενουηνσίους συνερχομένους καὶ πλείστους προσδοκωμένους, χάριν τῆς μετὰ τῶν Βυζαντίων ἐπικερδοῦς ἐμπορίας, ὑποπτευόμενος αὐτοὺς ὡς «ὑπερόφρους καὶ σοβαροὺς», καὶ φοβούμενος μὴ ἐξωθεν βοηθούμενοι, στασιάσωσιν ἢ ἐγείρωσι πόλεμον κατὰ τοῦ κράτους, διέταξεν μὲν αὐτοὺς, ἵνα μετοικήσωσιν εἰς τὴν Ἡράκλειαν τῆς Θράκης, τοὺς δὲ Βενετοὺς καὶ Πισαίους, εὐαρίθμους

¹⁾ Παχυμέρης. Τόμ. Α'. σελ. 162. ²⁾ «Ποτεστάτος, ἐξουσιαστὴν εἶποι ἂν ἡ Ἑλλήνων γλῶσσα . . . τοῖς μὲν (Βενετοῖς) ὑπὸ Παῖούλῳ, δὲ Ἑλλήν ἂν εἶποι ἐπίτροπον, τοῖς δὲ Πισαίοις, κονσούλῳ, ἐφόρῳ, κτλ.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 162. Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 97. Δουκαγ. Γλωσσάριον. Τόμ. Α'. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 25. Κωδ. Ὁφ., σελ. 112, 210. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 139. ³⁾ «Πλὴν τοῖς Γενουῖταις οὐκ εἶχε πιστεῦειν ἐντὸς περιεκλεισμένοις τοῦ ἄστεος.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 163. «Μετὰ μὲν τοι τὸ ἐξωσθῆναι τῆς πόλεως τοὺς Λατίνους, ἐναπελείφθη χειρῶνακτικὸν καὶ ἀγοραῖς ἀσχολούμενον πλῆθος, σύμμικτον ἐκ τε Βενετῶν καὶ Πισαίων.» Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 97. Φρηντζής, σελ. 21. ⁴⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 163, 317. ⁵⁾ Τόμ. Α'. σελ. 167.

όντας, ἐνέκρινεν ἵνα μένωσιν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ἐκλέγοντες ἰδίους τόπους πρὸς οἴκησιν ¹⁾ καὶ τελοῦντες, ὡς πρότερον, τοὺς αὐτοὺς φόρους.

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ κράτους, ὁ Πάπας, ἀνακηρύξας προδότας καταπτύστους τοὺς Γενουηνοὺς, τοὺς βοηθήσαντας τοὺς Γραικοὺς ἵν' ἀνακτήσωσι τὴν βασιλείαν αὐτῶν ²⁾, καὶ βλέπων ματαιουμένας τὰς ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἐλπίδας αὐτοῦ, δὲν ἔπαυσε προτρέπων τοὺς Εὐρωπαίους εἰς νέας κατὰ τῶν Γραικῶν σταυροφορίας. Μόνοι οἱ ζάπλοιοι Βενετοὶ ὥπλισαν πλοῖα, ἐλπίζοντες παραλίους τινὰς πόλεις τῆς Ῥωμανίας ν' ἀνακτήσωσι καὶ διατηρήσωσιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους.

Ὁ στόλος τῶν Βυζαντινῶν μετὰ τινων πλοίων Γενουηνσίων, ἐναυμάχησε κατὰ τῶν Βενετῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει. Ὁ Παλαιολόγος, βλέπων ὅτι ματαίως ἡγωνίζετο κατὰ τῶν πολυαρίθμων καὶ ἄριστα ὥπλισμένων Βενετικῶν πλοίων ³⁾, παρήτησε τὴν ἀνισον πάλην ⁴⁾.

Ὀλίγον μετὰ ταῦτα, ὁ Παλαιολόγος ⁵⁾, μαθὼν ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῶν Γενουηνσίων Γουλιέλμος Γουέρκιος, συνεννοούμενος μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, ἐμηχανᾶτο ἵνα ὑποτάξῃ ἐκ νέου τὸ κράτος ὑπὸ τοὺς Λατίνους, ὠργίσθη οὐχὶ κατὰ τῶν Γενουηνσίων μόνων, ἀλλὰ κατὰ πάντων τῶν ἐν τῇ πόλει κατοικούντων Λατίνων, τοὺς ὁποίους διέταξε ν' ἀποδημήσωσιν ἐκ τῆς Κ/πόλεως ⁶⁾. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Ἰταλῶν, ἡ κοινότης τῆς Γενούης, ἀγνοοῦσα τὰς πονηρὰς βουλὰς τοῦ Γουερκίου, τὰς ὁποίας ὁ ἴδιος μετὰ τινα καιρὸν ὡμολόγησεν, ἐξώρισεν αὐτόν· ἰκέτευσε δὲ τὸν Μιχαὴλ ἵνα μὴ τιμωρήσῃ τοὺς Γενουηνοὺς ἕνεκα τῆς κακοβουλίας τοῦ ποτεστάτου. Τότε (1264) κατὰ τοὺς συγγραφεῖς τούτους, ἀπεδήμησαν ἅπαντες οἱ Γενουήνσιοι εἰς τὴν Ἡράκλειαν τῆς Προποντίδος. Ἡ Γένουα δὲ, κηδομένη τῆς σωτηρίας τῆς ἀποικίας, ἤτησεν ἀπὸ τὸν ἀκαμπτον αὐτοκράτορα, τὸν Γαλατᾶν, διὰ κατοικίαν τῶν Γενουηνσίων. Περὶ τούτων ὅλων οὐδεμίαν μαρτυρίαν ἔχομεν τῶν ἡμετέρων συγγραφέων. Εἰκάζω, ὅτι οἱ μέχρι τοῦδε φίλοι τοῦ αὐτοκράτορος δὲν μετωκίζοντο ἀνευ λόγου εἰς τὴν Ἡράκλειαν, μακρὰν ἀπὸ τὰς ἀγορὰς τοῦ Βυζαντίου καὶ ὑποκείμενοι νὰ ζημιῶνται ἀπὸ τοὺς ληστεύοντας τὰς θρακικὰς κωμόπολεις τοῦ Βυζαντίου, βαρβάρους. Περὶ δὲ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν ὀλίγων Πισαίων, γνωρίζομεν ὅτι ἔμειναν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, εἰς τὰς προτέρας αὐτῶν συνοικίας καὶ ἀποβάθρας. Ἐκ τούτων καταφαί-

¹⁾ Βέβαιον εἶναι, ὅτ' οἱ Βενετοὶ καὶ Πισαῖοι ἐξέλεξαν τοὺς αὐτοὺς τόπους, τοὺς ὁποίους εἶχον πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας. ²⁾ Furono per ciò scomunicati da papa Urbano IV. ma essi più che mai continuarono a far quanto di male potevano ai Veneziani. {Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 84, ἐν σημ. ³⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 403. ⁴⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 324. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 69. Κατὰ τὸν συγγραφέα τούτον, τῶν ἰδίων Γενουηνσίων αἱ ἐριδες, diedero eziandio motivo all' ira concetta da Michele Paleologo contro il nome Genovese. Σελ. 74.

⁵⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 324. ⁶⁾ Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. 2.

νεται, ὅτι ὁ Παλαιολόγος μετὰ τὴν ἀνάκρισιν τοῦ Γουερκίου, ἀνεκάλεσε τὴν διαταγὴν αὐτοῦ.

Μετὰ τὴν ἀποίκησιν τῶν Γενουηνσίων εἰς Ἡράκλειαν, ὁ Παλαιολόγος βαρυνόμενος τὴν φιλίαν τῶν Γενουηνσίων, τῶν μετ' ἀλλήλων ἐριζόντων, καὶ ποθῶν ἵνα ἔχῃ ἰσχυροὺς συμμάχους ἐν Ἰταλίᾳ, ἤρχισε θωπεύων τοὺς Βενετοὺς διὰ τινος αἰχμαλώτου Βενετοῦ ἐν Κ/πόλει¹⁾. Ἡ κοινότης τῆς Βενετίας, σφόδρα ποθοῦσα τὴν μετὰ τῆς Ῥωμανίας ἐμπορίαν, τὴν ἐπικερδεστάτην τῶν χρόνων τούτων, καὶ ἐλπίζουσα ἐκεῖθεν ν' ἀποδιώξῃ τοὺς Γενουηνσίους, ἐπεμψεν εἰς Κ/πολιν δύο πρέσβεις, τὸν Ἰάκωβον Δελφῖνον καὶ Ἰάκωβον Κονταρίνον, συνοπογράψαντας μετὰ τοῦ Παλαιολόγου τῷ 1265 ἔτει συνθήκην, ἐκ τῆς ὁποίας ἀντιγράφω τὰ ἀφορῶντα τὴν ἱστορίαν τῶν Γενουηνσίων²⁾.

Μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς συμμαχίας καὶ τῆς ὑπισχνουμένης βοηθείας τῶν Βενετῶν κατὰ τῶν προσβαλλόντων τὸ Βυζαντινὸν κράτος, εἴτε χριστιανῶν εἴτε ἀσεβῶν, λέγει ἡ συνθήκη. « Ἵνα ἀποδιώξῃ ἡ βασιλεία μου ἀπὸ τῆς χώρας αὐτῆς καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν τοὺς Γενουίτας, καὶ οὐ μὴν παραλάβῃ αὐτούς· ἐὰν δέ ποτε τῶν καιρῶν προσέλθωσιν οἱ Γενουῖται τῇ βασιλείᾳ μου καὶ παρακλητεύσωσιν αὐτὴν, ἵνα δέξηται αὐτοὺς εἰς ἀγάπην, ἄλλως οὐ μὴν ποιήσῃ ταύτην ἡ βασιλεία μου μετ' αὐτῶν, εἰμὴ μετὰ εἰδήσεως τοῦ δουκὸς Βενετίας καὶ τοῦ κουμουνίου, σωζομένου τοῦ παρόντος ὀρκομωτικοῦ τῆς βασιλείας μου πρὸς τὴν Βενετίαν· ἀλλ' οὐδὲ ἡ Βενετία ἵνα παραδέξηται αὐτοὺς εἰς ἀγάπην ἄνευ εἰδήσεως τῆς βασιλείας μου, σωζομένου τοῦ πρὸς τὴν βασιλείαν μου ὀρκομωτικοῦ τῆς Βενετίας. Ἐὰν δὲ οἱ τοιοῦτοι ἐχθροὶ αὐτῶν ἀρματώσωσι κάτεργα ἐπὶ τῷ ἐλθεῖν κατὰ τῆς χώρας τῆς βασιλείας μου, ἵνα ἀρματώσωσι καὶ οὗτοι κάτεργα καὶ ἔρχωνται πρὸς ἀντιπαράταξιν αὐτῶν καὶ βοήθειαν τῆς χώρας τῆς βασιλείας μου, πρὸς τὸ ποσὸν τῶν Γενουϊτικῶν ξύλων καὶ πρὸς ὃ διακρίνουσιν οὗτοι ἀντιπαράταξθαι αὐτοῖς. »

Διὰ λόγους ἀγνώστους ἡμῖν τὴν σήμερον, ἡ Βενετία δὲν ἐπεκύρωσε τὴν συνθήκην ταύτην, ἐλπίζουσα διὰ τῆς βοηθείας τῶν Λατίνων ἡγεμόνων, ν' ἀνακτήσῃ τὸ Βυζαντινὸν κράτος καὶ ἀναλάβῃ τὴν προτέραν αὐτῆς ἐμπορικὴν εὐκλειαν³⁾. Πιθανόν, ἄλλοι ὀρεγόμενοι νέας κατὰ τοῦ Παλαιολόγου σταυροφορίας, ἀπέτρεψαν τὴν συνετὴν ταύτην δημοκρατίαν ἀπὸ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης. Τρία ἔτη μετὰ ταῦτα (1268), ἡ Βενετία ἐπεκύρωσε νέαν συνθήκην, ἥτον συμφορωτέραν τῆς προηγουμένης, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνακαλοῦνται οἱ κατὰ τῶν Γενουηνσίων διωγμοί⁴⁾. Ἀναφέρεται πρὸς τούτοις, ὅτι δέον νὰ εἰρηνεύωσιν

¹⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 322· per via di Arrigo Trevisano. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 75.

²⁾ Τὴν συνθήκην ταύτην κατεχώρισαν οἱ x. x. M. καὶ M. ἐν τῷ τόμῳ Γ'. σελ. 76.

³⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 324. ⁴⁾ Propter treguam istam, non debent expelli Januenses de Constantinopoli vel Imperio suo. T. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 96.

οἱ ἐν τῷ κράτει ἐνοικοῦντες Γενουήνσιοι καὶ Βενετοὶ καὶ μὴ προσβάλλωσιν ἀλλήλους, εἴτε κατὰ ξηρὰν εἴτε κατὰ θάλασσαν, ἀπὸ τὴν Ἀβυδὸν μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου ¹⁾). Διὰ τοῦ ὁρου τούτου ἤλπιζεν ὁ αὐτοκράτωρ ἵνα κωλύσῃ τὰς αἱματηρὰς ἐρίδας τῶν δύο τότε ἰσχυρῶν καὶ ἀντιζήλων δημοκρατιῶν. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐμελλε νὰ διαρκέσῃ πέντε ἔτη. Ἀπὸ τὴν συνθήκην αὕτην μανθάνομεν, ὅτι τῆς προτέρας μὴ ἐπικυρωθείσης ὑπὸ τῆς Βενετίας, ἀνεστάλῃ ὁ διωγμὸς τῶν Γενουηνσίων, κατοικούντων εἰσέτι τὴν Ἡράκλειαν.

Πιθανὸν ὅτι συνήργησεν εἰς ταῦτα ἡ ἀποστολὴ Βυζαντινοῦ πρέσβεως εἰς Γένουαν τῷ 1267 ἔτει ²⁾). Πρὸ πάντων φρονῶ, συνήργησεν ἡ πρὸς τοὺς Βυζαντίους ὑπεροψία τῶν Βενετῶν καὶ τὰ κατὰ τοῦ κράτους πονηρὰ αὐτῶν μελετήματα.

Πιθανὸν ὅτι ἐπανήλθον οἱ Γενουήνσιοι ³⁾) ἐκ τῆς Ἡρακλείας τὸ ἔτος τοῦτο καὶ κατώκησαν οὐχὶ τὰς προτέρας αὐτῶν συνοικίας ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλὰ τὸν ἀπέναντι Γαλατᾶν ⁴⁾). Βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ εὐάριθμοι Βενετοὶ τῷ 1285 κατώκουν τὴν παραλίαν τῆς Κ/πόλεως, ἀπὸ Περάματος μέχρι τῆς πύλης τῶν Δρουγγαρίων ⁵⁾).

Ὁ Παλαιολόγος μετὰ τὴν τελευταίαν συνθήκην μετὰ τῶν Βενετῶν, ὑπονοήσας τὴν κατ' αὐτοῦ ἐχθραν τούτων καὶ ἐτέρων Ἰταλῶν, ἤρχισε μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἀνακαινίζων τὰ τεῖχη τῆς Κ/πόλεως καὶ ἐφοδιάζων αὐτὴν μὲ τροφάς, ἵνα ἀντιπαραταχθῇ εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ μελετώμενον πόλεμον τοῦ ἀτρομήτου βασιλέως τῆς Ἰταλίας Καρόλου. Τότε κατὰ τὸν Παχυμέρη ⁶⁾), « ἡσφαλίζετο δὲ καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς περαιᾶς Γενουίτας, ὡς μὴ συνεπιτιθῶνται στέργοντες τὰς σπονδάς· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ἄλλως φυλάττοιεν τὴν πρὸς τοὺς ἐπελευσομένους κοινωνίαν κτλ ». Ὁ Παχυμέρης, ὁ μόνος ἡμῶν ἱστορικὸς, δὲν ἐνόμισεν ἄξιον λόγου νὰ ἱστορήσῃ τὸ ἔτος τῆς ἀπὸ Ἡρακλείας εἰς Γαλατᾶν μετοικήσεως τῶν Γενουηνσίων. Ἐκ τῶν γραφομένων του ὁμῶς κατάδηλον εἶναι ὅτι τὸ 1268, οἱ Γενουήνσιοι κατώκουν τὸν Γαλατᾶν.

¹⁾ Ταῦτα ἦσαν γνωστὰ καὶ εἰς τὸν Παχυμέρη. Τόμ. Β'. σελ. 239· «ἐνδοθεν μὲν τῶν τῆς Ἀβύδου στενῶν, ἐνδοθεν δὲ τοῦ Φάρου, οὔτε κατὰ θάλασσαν μάχεσθαι, τὸ μόνον δὲ τούτων πάσαις ἄβατον μάχαις.» κτλ. ²⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 329. ³⁾ Heyd. Τόμ. Γ. Παχυμ. Α'. σελ. 329. ⁴⁾ «Πρὸς τῷ Γαλατᾷ σφᾶς αὐτοὺς ἐπιμήκιστον παρεκτείνοντος κατοικεῖν.» Τόμ. Α'. σελ. 168.

«Ἐν τούτῳ ἐσυμβιβάσθημεν ἐκεῖνος ὁ Παλαιολόγος
«Μὲ τὸ κουμοῦν τῆς Γένοβας, τὸν Γαλατᾶν τοὺς δίδει,
«Ὅπου ἔνι ἐκεῖθεν τῆς πόλεως, ἀπέκει τοῦ λιμνῶνος.»

Buchon. Τόμ. Β'. σελ. 47, στίχ. 1277.

⁵⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 327, 345. ⁶⁾ Τόμ. Α'. σελ. 366· ἐν σελ. 186, περιγράφει λεπτομερῶς τὴν ὑπὲρ τῆς ἀνακτίσεως τῶν τειχῶν φροντίδα τοῦ Μ. Παλαιολόγου. Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Α'. σελ. 125.

Καλὸν εἶναι πρὶν προχωρήσω νὰ εἶπω, διατί ὁ Παλαιολόγος ἐπαναφέρειν τοὺς Γενουηνοὺς ἐξ Ἑρακλείας, παρεχώρησεν αὐτοῖς τὴν ἐκτενὴ παραλίαν τοῦ Γαλατᾶ. Ὁ Σάουλη¹⁾ ἐξυμνεῖ τὸν Γαλατᾶν ὡς τόπον καταλληλότατον πρὸς ἐμπορίαν, χαίροντα τὰ αὐτὰ πλεονεκτήματα τῶν παραλίων τῆς ἀντιπέραν Κ/πόλεως, μετ' λιμένα βαθὺν καὶ ἀσφαλῆ. Ἡ μετέπειτα ἐμπορικὴ εὐχλεία τοῦ προαστείου τούτου, τεκμαίρει τὴν σύνεσιν τῶν Γενουηνοῦν πολιτῶν²⁾. Μετὰ τὴν μελέτην ὅπως τῶν Ἱταλικῶν συνοικιῶν ἐπὶ τῆς ἀπέναντι παραλίας τοῦ Βυζαντίου καὶ μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς πλησίον ἀκροπόλεως, εἰκάζω ὅτι ὁ Παλαιολόγος μετώκισε τοὺς Γενουηνοὺς ἐν Γαλατᾶ, οὐχὶ χαριζόμενος εἰς τὰς ἰκεσίας τῆς Γενούης, ἀλλ' ὅτι παρατείνων τ' ἀνάκτορα πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς νῦν πύλης τοῦ Εὐγενίου, παρέλαβεν ἐντὸς τοῦ νέου ἀνακτορικοῦ περιβόλου πᾶσαν τὴν συνοικίαν τῶν Σαρακηνῶν καὶ μέγα μέρος τῆς συνοικίας τῶν Γενουηνοῦν, ἐκτεινομένης πρὸς ἀνατολὰς τῆς πύλης τοῦ Νεωρίου. Διατί νὰ μένωσιν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου οἱ Βενετοὶ καὶ Πισαῖοι εἰς τὰς ἀρχαίας αὐτῶν συνοικίας, καὶ ν' ἀπέλθωσιν οἱ Γενουήνσιοι τῶν Βυζαντινῶν πιστοὶ σύμμαχοι, ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου εἰς Γαλατᾶν, χώραν τότε ἀτείχιστον; Οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων ἱστορικῶν μνημονεύει τὴν ἀνέγερσιν τοῦ νέου τείχους τοῦ αὐτοκρατορικοῦ περιβόλου, καὶ τὴν παντελεῖ ἑρήμωσιν τῶν ἄλλοτε περιωνύμων παλατιῶν. Νικήτας ὁ Χωνειάτης³⁾ πολλάκις μνημονεύει τὸ μέγα παλάτιον, τὸ ὅποιον ἔκειτο ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ χώρου τοῦ Ὀθωμανικοῦ τεμένους Σουλτᾶν Ἀχμέτ. Τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος, πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, ἦτο προσφιλὲς ἐνδιαίτημα τῶν βασιλέων. Τὸ μέγα παλάτιον παρημελήθη, εἴτε δι' ἀπορίαν χρημάτων, εἴτε διὰ τὴν πλειοτέραν καλλονὴν τοῦ Βουκολέοντος. Ἐπὶ τῶν Λατίνων, «ἡ πόλις δουλωθεῖσα οὐδεμίαν ἐδέξατο, παρ' ἐκείνων ἐπιμέλειαν πώποτε»⁴⁾. Τὰ παλάτια ταῦτα ἂν καὶ καταρρέοντα διεσώζοντο μέχρι τοῦ 1261⁵⁾. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ Βυζαντινοὶ βασιλεῖς κατῴκουν τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν. Οὐδεὶς μετὰ ταῦτα ἀναφέρει τὸ μέγα παλάτιον, τοῦ ὁποίου τοὺς μεγαλοπρεπεῖς θαλάμους, τὰς φιάλας καὶ ἐκκλησίας, περιέγραψε Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος.

¹⁾ Τόμ. Α'. σελ. 66. ²⁾ Ἡ παραχώρησις τοῦ Γαλατᾶ, λέγει ὁ Miltitz Τόμ. Β'. σελ. 88, fut accueillie de la part des Génois avec les plus grandes démonstrations de joie. ³⁾ «Διαιτῶν τοίνυν καὶ βασιλεὺς (Ἰσαάκιος) ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς γαμβροῖς, εἰς μὲν τὸ μέγα παλάτιον οὐδαμῶς ἀφικνεῖται.» Ν. Χων., σελ. 674. «Τὸ μέγα παλάτιον εἰσεῖσιν εὐμαρῶς.» Ἰδ. σελ. 697, 702. Γεώργιος ὁ Ἀκροπολίτης, διηγούμενος τὴν εἴσοδον τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου διὰ τῆς Χρυσῆς πύλης· λέγει, «ἐπὶ τὸ μέγα κατηντήκει παλάτιον.» Σελ. 197. «ἐλθόντα δὲ τὸ πρῶτον οἰκῆσαι παρὰ τὸ ἐγγίστα τοῦ ἵπποδρόμου παλάτιον.» Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 87. Μ. ὁ Ἀτταλιώτης, σελ. 270, λέγει· «τῶν μὲν ἀνακτόρων, αὐτὸ μέγα παλάτιον λέγεται.» ⁴⁾ Ν. Χων., Τόμ. Α'. σελ. 88. ⁵⁾ ὁ Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Γ'. σελ. 556, λαλεῖ περὶ τῆς «καθαιρέσεως τῶν μεγίστων παλατιῶν.»

¹ Μιχαήλ ὁ Παλαιολόγος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παχυμέρη, ἀνεκαίνισε καὶ ὕψωσεν ἅπαντα τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, ἐνεκα τῆς ἐπικειμένης στρατιᾶς τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας. Τότε, προσκαλέσας καὶ τοὺς Γενουηνοὺς ἐξ Ἡρακλείας, τοὺς ὁποίους καὶ ἐφοβεῖτο καὶ ἐθώπευε, παρεχώρησε τὸν ἀπέναντι Γαλατᾶν, διότι τὸ τεῖχος τῶν ἀνακτόρων ἐπεκτεινόμενον ἀπὸ τὸ κυκλώπειον τεῖχος καὶ τὸν Ἅγιον Δημήτριον μέχρι τῆς πύλης τοῦ Εὐγενίου, περιέκλεισε μέγα μέρος τῆς ἐμπορικῆς παραλίας τῶν Γενουηνσίων. Συγχρόνως καὶ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, ἀπεδιώχθησαν ἐκ τῆς συνοικίας αὐτῶν καὶ οἱ Σαρακηνοὶ καὶ κατώκησαν πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Αἰμιλιανοῦ, νῦν Δαοῦτ-πασᾶ-καπουσοῦ ¹).

Ἐκ τούτων ὅλων σαφηνίζονται τὰ αἷτια τῆς ἀποκομπῆς τῶν Γενουηνσίων ἐκ τῆς περιτετειχισμένης πόλεως. Τούτους, καθὼς καὶ τοὺς ὁμογενεῖς Βενετοὺς ἐμπορευομένους ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, μνημονεύουσι συχνότατα οἱ ἡμέτεροι ἱστορικοί. Οἱ Βενετοὶ εἰς στενοτάτας συνοικίας ἐνδiciaίωμενοι, οὐδέποτε ἠνώχλησαν τοὺς βασιλεῖς. Τὰ μελετήματα ταῦτα πιθανὸν νὰ πείσῃ τοὺς Ἰταλοὺς συγγραφεῖς, τοὺς ὑπερυμνοῦντας τὴν σύνεσιν τῶν Γενουηνσίων καὶ μυκτηρίζοντας τὸν Παλαιολόγον διὰ τὴν παραχώρησιν τοῦ Γαλατᾶ, ὅτι, ὁ κατὰ τοῦ Καρόλου ἀμυνόμενος αὐτοκράτωρ, παρεχώρησε τὸν Γαλατᾶν ἀντὶ τῆς ἐν Βυζαντίῳ ἀπολεσθείσης συνοικίας αὐτῶν.

Τῷ 1275^ω ἐπεμψεν ἡ Γένουα τὸν πρέσβυν Λανφράγκον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, καὶ συνυπεγράφη συνθήκη μεταξύ Γενοῦης καὶ τοῦ Παλαιολόγου, τῆς ὁποίας τὸ Λατινικὸν κείμενον εὐτυχῶς διασώθη εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς Γενοῦης ²). Ἐκ τῆς μετέπειτα ἱστορίας τῶν Γενουηνσίων μετὰ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, καταφαίνεται, ὅτι ἡ συνθήκη αὕτη ἦτον ἡ βάσις τῆς μετέπειτα πολιτείας ἀμφοτέρων τῶν συμβαλλομένων· ἐπεκυρώθη ἐν Γενοῦῃ τῇ 25ῃ Ὀκτωβρίου, παρόντων τοῦ δουχὸς καὶ πάντων τῶν συμβούλων τοῦ λαοῦ. Μεταγλωττίζω τοὺς κυριωτέρους ὁρους τῆς συνθήκης ταύτης.

Ἄν Γενοῦήνσιός τις, ἡ Γενοῦήνσιοί τινες, ἡ οἱ χαίροντες δικαιώματα Γενουηνσίων ³), βλάψωσιν ἄνθρωπον ἢ ἀνθρώπους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐν λόγῳ, ἐν ἔργῳ, ἐν βουλῇ, κτλ. νὰ τιμωρῶνται ἀπὸ τὸν ποτεστάτον, κατὰ τοὺς νόμους καὶ τὸ ἔγκλημα· ἂν ὅμως ὁ ποτεστάτος δὲν τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους κατὰ τὸ δίκαιον, ὁ αὐτοκράτωρ νὰ τιμωρήσῃ αὐτοὺς κατὰ τοὺς ποινικοὺς αὐτοῦ νόμους.

¹) Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 294. Ἰδ. ἄνωτέρω. σελ. 103. ²) Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 204. ³) Τὸ κείμενον λέγει, vel qui pro Januensibus se distinguuntur. Οὗτοι εἶναι οἱ νῦν προτέγες τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Ἐκαλοῦντο πολλάκις distrittuali. Οἱ Ἰταλοὶ συγγραφεῖς οὐδὲν περὶ τούτων λέγουσι. Πιθανὸν ἦσαν Βυζάντιοι ἐν Γαλατᾷ μετὰ τῶν Γενουηνσίων συγκατοικοῦντες, διερμηνεῖς, μεσίται ἢ ὑπάλληλοι αὐτῶν, προτιμῶντες τὴν ξένην ἐθνικότητα, ἐνεκα τῶν πολλῶν ἐμπορικῶν προνομίων τῶν Γενουηνσίων. Τὰ πρὸ τοῦ 1261 ἔγγραφα, οὐδέποτε ἀναφέρουσι τοιοῦτους ὑπηκόους τῶν ξένων. Miltitz.

Ἄν Γενουήνσιοι προσέλθωσιν ὠπλισμένοι, εἴτε διὰ ξηρᾶς, εἴτε διὰ θαλάσσης ὡς πειραταί, καὶ βλάβωσι γαίας ἢ ἀνθρώπους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, καὶ συλληφθῶσι, νὰ τιμωρῶνται ἀπὸ τὸν ποτεστάτον κατὰ τὸν νόμον, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη· ἂν ὅμως δὲν συλληφθῶσιν ἢ διαφύγωσιν, ὑποχρεοῦται ἡ κοινότης τῆς Γενούης ν' ἀποτίσῃ τὴν ζημίαν γενομένην εἰς τὰ πράγματα καὶ κτήματα τῶν ζημιωθέντων, ἀπὸ τὰ κτήματα τῶν ζημιωσάντων.

Πρὸς τούτοις, ὁ ἐν Ῥωμανίᾳ στελλόμενος ποτεστάτος, ὡς ἀρχηγὸς τῶν Γενουησίων, ἵνα ᾖ ἀνὴρ τιμῶν τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν κοινότητα τῆς Γενούης.

Ἄν Γενουήνσιός τις εὔρεθῇ λαμβάνων πρᾶγμα ἄλλου μὴ ὄντος Γενουησίου καὶ ἐμπορεύηται αὐτὸ ἐντὸς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς πρᾶγμα ἴδιον, τὸ πρᾶγμα αὐτὸ ἢ τὸ ἐμπόρευμα καὶ ὁ κύριος αὐτοῦ, νὰ ὑπάγῳνται εἰς τὴν κρίσιν τοῦ αὐτοκράτορος, δυναμένου νὰ πράξῃ κατὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ.

Ἄν Γενουήνσιος ἢ Γενουήνσιοι, ἐξάξωσι λαθραίως ἐκ τοῦ κράτους, χρυσίον ἢ ἀργύριον καὶ συλληφθῶσι, νὰ τιμωρῶνται ἀπὸ τὸν ποτεστάτον κατὰ τὸν νόμον.

Ἄν Γενουήνσιοί τινες ἐν τῷ κράτει τοῦ αὐτοκράτορος φονεύσωσι, βλάβωσιν ἢ ἄλλως κακοποιήσωσι Γραικόν, ἢ ἕτερόν τινα ἄλλογενῆ, διατελοῦντα ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ὀφείλει ὁ ποτεστάτος ἐνδράκως νὰ ζητήσῃ τὸν κακούργον μετ' ἐπιμελείας καὶ ἀνευ δόλου, καὶ τιμωρήσῃ αὐτὸν κατὰ τὸ κακούρηγμα· ἂν ὅμως οὗτος διαφύγῃ, ὑποχρεοῦται ἡ κοινότης νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς ζημιωθέντας ἀπὸ τὰ κτήματα τοῦ κακούργου· ἂν ὄχι⁴⁾, νὰ ἱκανοποιήσῃ ἡ κοινότης. Ὁ πρέσβυς ὑπογράψας τὸν ὅρον τοῦτον, ἤτησεν ἵνα καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τὰ αὐτὰ πράξῃ κατὰ τῶν Γραικῶν, κακοποιούντων Γενουησίους.

Οἱ Γενουήνσιοι οἱ ἐξάγοντες ἐκ τοῦ κράτους, κατὰ τὸν νόμον καὶ τὴν θέλησιν τοῦ αὐτοκράτορος, σῖτον καὶ ἄλλα τρόφιμα, νὰ κομίζωσι ταῦτα εἰς τὴν κοινότητα τῆς Γενούης ἢ εἰς τὰς γαίας τῆς κοινότητος, καὶ οὐχὶ εἰς ἄλλην χώραν, τόπον ἢ λιμένα τῶν ἐχθρῶν τῆς Ῥωμανίας.

Πρὸς τούτοις, ὁ αὐτοκράτωρ δύναται νὰ λαμβάνῃ πλοῖα καὶ ὀλκάδας Γενουησίας μετὰ δικαίου ναύλου καὶ ἀποστείλῃ αὐτάς, ὅπου ἔχει ἀνάγκην κατὰ τὰς συνθήκας· ἂν τοιαῦτα πλοῖα τύχωσι ναυλωμένα παρ' ἄλλων καὶ ἐμπεριέχωσιν ἤδη μέρος ἢ ὅλον τὸ φορτίον αὐτῶν, δὲν πρέπει, ἐνεκα τῆς ἀνάγκης ταύτης τοῦ αὐτοκράτορος, ν' αὐξηθῇ ὁ ναῦλος ἢ νὰ γίνωνται ἄλογοι αἰτήσεις· ἂν δὲν συμφωνήσωσιν εἰς ταῦτα οἱ Γενουήνσιοι πλοίαρχοι, ὁ ποτεστάτος μετὰ τῶν συμβούλων Γενουησίων, νὰ ὀρίσῃσιν ἐν δικαιοσύνῃ τὴν τιμὴν τοῦ ναύλου καὶ δώσωσιν αὐτὸν εἰς τοὺς πλοιάρχους, ἂν καὶ μὴ στέργοντας.

Τόμ. Β'. σελ. 85, 436 ἐν σημ. Ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Ἰωάν. Παλαιολόγου μετὰ τῶν Βενετῶν (1390), λέγεται «ὅτι τινὲς Βενετικοὶ καὶ καταλογιζόμενοι Βενετικοὶ ἐγένοντο» κτλ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 138. Οἱ ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς διατελοῦντες, ἐκαλοῦντο ἐνίοτε καὶ «κρατούμενοι.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 90, 94. ⁴⁾ Δηλ. ἂν δὲν συλληφθῇ.

Πρὸς τούτοις, ἂν Γενουήνσιοι βοηθήσωσιν ἐχθροὺς τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ λάβωσιν ἐπιστολάς καὶ κομίσωσι ταύτας εἰς ἄλλους, ἐχθροὺς τοῦ ἡμετέρου αὐτοκράτορος, καὶ δώσωσιν εἰς αὐτοὺς ὑποσχέσεις ἢ λάβωσι παρ' ἐκείνων ἐπιστολάς καὶ κομίσωσι πάλιν ταύτας εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ αὐτοκράτορος, ἂν συλληφθῶσιν, ἵνα τιμωρῶνται ἀπὸ τὸν ἐν Ῥωμανίᾳ ποτεστάτον, κατὰ τὸ δίκαιον.

Πρὸς τούτοις, κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα περὶ ἐμπορευμάτων κομιζομένων εἰς Κ/πολιν ἀπὸ τοὺς Γενουηνσίους, ὅποιουδήποτε εἶδους καὶ ἂν ᾖ τὰ ταῦτα, ὀφείλουσιν ἵνα φανερώνωσι τὰ ἐμπορεύματα εἰς τοὺς τελώνας, συμφώνως μετὰ τῆς γενομένης συμβάσεως καὶ μεθ' ὅρκου, καθὼς ἔθος εἶναι νὰ πωλῶνται καὶ ἀγοράζωνται διὰ τῶν μεσιτῶν τοῦ τελωνείου. Ἄν τυχὸν ἐμπόρευμα ἀγορασθῇ ἢ πωληθῇ ἀνευ μεσίτου, ὀφείλουσιν ἵνα καταδείξωσιν αὐτὸν ἢ αὐτοὺς ἀπὸ τὸν ὅποιον ἢ τοὺς ὁποίους ἡγόρασαν ἢ ἐπώλησαν, ἵνα λάβωσιν οἱ τελῶναι τὸ δικαίωμα αὐτῶν. Ἄν τις δολίως πωλήσῃ ἢ ἀγοράσῃ, ἵνα τιμωρηθῇ ἀπὸ τὸν ποτεστάτον κατὰ τὸν δόλον αὐτοῦ· πρὸς τούτοις ἵν' ἀποτίσῃ ὅλον τὸ ὅποιον δολίως ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς τελώνας τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἐκ τῆς ἐμπορικῆς ταύτης συνθήκης, μανθάνομεν, ὅτι εἰς τοὺς Γενουηνσίους καὶ Βενετοὺς παρεχωρήθη ἀπὸ τὸν Παλαιολόγον ἵνα δικάζωσιν εἰς ἴδια δικαστήρια τοὺς ἀλλήλους κακοποιοῦντας ὑπηκόους αὐτῶν. Πᾶς Γενουήνσιος φονεύων, ληστεύων, ἢ ἄλλως κακοποιῶν Γραικὸν ἢ ἄλλογενὴ ὑπήκοον τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐδικάζετο μὲν ἀπὸ δικαστὰς ὁμοφύλους καὶ ἐτιμωρεῖτο κατὰ τοὺς νόμους τῆς Γενούης, συνήδρευεν ὅμως εἰς τὸ δικαστήριον ἐπίτροπος τοῦ αὐτοκράτορος. Ὅμοίως καὶ οἱ Γραικοὶ οἱ κακοποιοῦντες τοὺς Γενουηνσίους ἐδικάζοντο εἰς τὰ ἐπιχώρια δικαστήρια, εἰς δὲ τὸν ποτεστάτον ἢ τὸν ἐπίτροπον αὐτοῦ παρεχωρήθη ἵνα ἐπιβλέπῃ τὴν δίκην καὶ ἰκετεύῃ τὸν αὐτοκράτορα, ὅσῳ ἐνόμιζεν ὅτι δὲν ἐδικάσθη δικαίως ὁ κατηγορούμενος.

Ἡ τοσαύτη τοῦ Παλαιολόγου εὐμένεια μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς Ἰταλοὺς, λέγοντας, ὅτι ἡ Γένουα εὐγνωμονοῦσα, οὐχὶ μόνον δὲν ἔδωσεν εἰς τὸν Κάρολον τῆς Σικελίας τὴν αἰτουμένην ἐπικουρίαν κατὰ τοῦ Παλαιολόγου, ἀλλ' ἀνήγγειλε μάλιστα εἰς τὸν βασιλέα τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, ματαιωθεῖσαν ἔνεκα τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Σικελίας κατὰ τοῦ Καρόλου.

Οἱ Γενουήνσιοι, τοὺς ὁποίους καλεῖ λιζίους¹⁾ τῆς βασιλείας ὁ Παχυμέρης, ἐγιναν μετὰ τὴν ἄνω συνθήκην κράτος ἐν κράτει²⁾. Ὑπὸ τὰ ὅμματα τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων ἐδιοικοῦντο, κατὰ τοὺς νόμους τῆς Γενούης, ἀπὸ Γενουηνσίους

¹⁾ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 332. Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως λιζίος, πρβ. Μ. Gios. λέξ. λιζίος. ²⁾ Ἐν τῇ Πτολεμαίδι, κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ἦσαν δεκαεννέα ἀρχαὶ ξέναι. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 91. Οἱ κακοῦργοι κατέφευγον χάριν σωτηρίας εἰς ἄλλην ἀρχήν. Πολλοὶ Βυζάντιοι λάθρα κατέθετον τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν ἐν Γαλατῇ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 547, 548.

ἀνδρας, ἐν Γενοῦῃ ἐκλεγομένους καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γαλατᾶν ἀποστελλομένους. Οὐδένα φόρον ἐτέλουν. Ὁ ποτεστάτος, κατὰ τὴν ἄνω συνθήκην, ὥφειλε νὰ ᾔῃαι συνετός καὶ ἀρεστός εἰς τὸν βασιλέα¹⁾. Τὴν συνθήκην ταύτην, ὁμοίαν ἐτέρων ἐν Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ γενομένων, ἐμίμηθησαν ἀκολούθως καὶ ἅπαντα τὰ Χριστιανικὰ ἔθνη εἰς τὰς μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν διαπραγματεύσεις αὐτῶν. Αὗται αἱ συνθήκαι εἶναι αἱ βάσεις τῶν μετέπειτα Εὐρωπαϊκῶν συμβάσεων. Ἡ πολιτεία τῶν Βυζαντίων μεγάλως ἐπενήργησεν ἐπὶ τοῦ βίου τῶν συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων ἐθνῶν.

Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος, τὸν ὁποῖον πολλοὶ μέμφονται ὡς Λατινοφρονοῦντα, μεγάλως ἐκῆδετο τῆς τιμῆς καὶ ἀξιοπρεπείας τῆς βασιλείας.

Εἰς τὸν Ἑμμανουὴλ Ζαχαρίαν, εὐπατρίδην Γενοῦήνσιον, μεγάλως εὐεργετήσαντα τὸ κράτος, ἔδωκεν ὁ Παλαιολόγος τῷ 1275ῳ τὴν Φώκαιαν περιέχουσαν ἀνεξάντλητον πλοῦτον στυπτηρίας χρησίμου εἰς βαφὴν ἐρίων²⁾. Τῷ 1303ῳ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰσπανοῦ Μουντάνερ³⁾, εἰργάζοντο εἰς ἀνόρουξιν τῆς στυπτηρίας τρεῖς χιλιάδες Γραικῶν, ὑπὸ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ζαχαρίου. Μὴ ἀρκούμενος ὁμως εἰς τὸν πλουσιώτατον τῆς Φωκαίας καρπὸν, ἤτησεν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἵνα κωλύσῃ τοὺς Γενοῦηνοὺς ἀπὸ τὴν ἐξαγωγὴν τῆς στυπτηρίας ἐκ τῶν νοτίων παραλίῶν τοῦ Εὐξείνου πόντου. Τὴν αἴτησιν ταύτην τοῦ ἀκορέστου Ζαχαρίου παρεχώρησεν ὁ αὐτοκράτωρ. Ταύτην τὴν ἐμπορίαν μετῆρχοντο οὐχὶ μόνον οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενοῦήνσιοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πολῖται τῆς Γενοῦης, ποτὲ μὲν ἀναπλέοντες μέχρι τοῦ Εὐξείνου, ποτὲ δὲ ἀγοράζοντες αὐτὴν ἀπὸ τὰς ἀποθήκας τοῦ Γαλατᾶ. Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενοῦήνσιοι ἂν καὶ δυσανασχετοῦντες, φοβούμενοι ὁμως τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, ἀγογγύστως ὑπετάχθησαν εἰς τὴν διαταγὴν αὐτοῦ. Γενοῦήνσιοι ἐμποροὶ ναυπηγήσαντες μέγα πλοῖον ἐν Γενοῦῃ, διέπλευσαν τὸν Βόσπορον ἄνευ τῆς συνήθους πρὸς τὸν βασιλέα εὐφημίας παρὰ τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν⁴⁾. Ὀφελούμενοι ἀπὸ νότιον ἄνεμον διέπλευσαν τὸν Βόσπορον, προσωρμίζοντο εἰς τοὺς λιμένας τοῦ Πόντου, ποτὲ μὲν ἐμπορευόμενοι, ποτὲ δὲ πειρατεύοντες· τέλος συλλαβόντες καὶ πλοῖον φέρον στυπτηρίαν, ἐπλήρωσαν τὸ πλοῖον αὐτῶν, καὶ μετὰ θάρρους ἀπέπλευσαν διὰ τὸν Βόσπορον. Ὁ Παλαιολόγος μαθὼν τὸν διάπλουν τοῦ πλοίου καὶ τὴν προφανῆ αὐτοῦ καταφρόνησιν, ἀπεφάσισε καὶ τὸ πλοῖον νὰ συλλάβῃ καὶ τοὺς πειρατὰς νὰ

¹⁾ Τῷ 1308, ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐδέχθη τὸν ποτεστάτον τῆς Γενοῦης Σπινόλαν. Giornale Ligustico, 1874, σελ. 143. ²⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 420. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 89. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 124. Κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον, ἐξήγοντο ἐκ τῆς Φωκαίας, 14,000 κανταρίων στυπτηρίας κατ' ἔτος. Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. LXXVIII, LXXIX. ³⁾ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 333. ⁴⁾ «Μηδὲ γὰρ εἶναι τὸν προσέχοντα τοῖς ἐνταυθοῖ ἐκ Γενοῦας, πρὶν ἂν πρὸς ταῖς Βλαχέρναις γενόμενον βασιλέα τε εὐφημῇν τὰ εἰκότα καὶ προσκυνεῖν, ἐτέρωθι τρέπεσθαι.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 424. Ὁ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 134, λαλεῖ περὶ δύο πλοίων. Κωδ. Κουραπ., σελ. 75.

τιμωρήσῃ. Οὗτοι δὲ καλῶς ἐγίνωσκον τὴν πρόθεσιν τοῦ βασιλέως, διότι οὐχὶ μόνον διέπλευσαν τὸν Βόσπορον ἄνευ τῆς συνήθους εὐφημίας, ἀλλὰ μετεκόμιζον στυπητήριαν, εἰς ξένους ἐμπόρους ἀνήκουσαν, καὶ ἀπαγορευθεῖσαν χάριν τοῦ ἐν Φωκαίᾳ Ζαχαρίου, Πιθανόν δὲ, ὅτι οἱ πειραταὶ οὗτοι ἐμάνθανον τὰ ἐν Βυζαντίῳ κατ' αὐτῶν παρασκευαζόμενα, ἀπὸ τούτους ἐν Γαλατᾷ συμπολίτας αὐτῶν, τοὺς διαπλέοντας τὸν Εὐξείνιον πόντον. Ὁ βασιλεὺς, ἵνα συλλάβῃ καὶ τιμωρήσῃ τοὺς πειρατὰς, συνέλεξε πολὺν στρατὸν χερσαῖον καὶ ναυτικόν, περὶ τὸ βόρειον στόμιον τοῦ Βοσπόρου, ὑπὸ ἀρχηγόν τὸν βεστιαρίτην Ἀλέξιον τὸν Ἀλυάτην¹⁾, ἐνῷ ὁ ἴδιος ἐπεθεώρει τὰ πάντα. Τὸ πλοῖον καταπλεῦσαν ἐντὸς τοῦ Βοσπόρου, περιτετυλιγμένον ἔχον τὸ σκάφος μετὰ βοείων δερμάτων, ἵνα φυλάττηται ἀπὸ τὰ βέλη τῶν Βυζαντινῶν, συνελήφθη μετὰ κρατερὰν μάχην. Οἱ πειραταὶ ὑπέστησαν τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν. Ἐξώρυσαν καὶ τινων τοὺς ὀφθαλμοὺς, διὰ τὴν πρὸς τὸν βασιλέα καταφρόνησιν.

Συγχρόνως δὲ συνέβη καὶ ἐν Γαλατᾷ ῥήξις, διακινδυνεύσασα τὴν σωτηρίαν τῶν ἐκεῖσε ἐνοικούντων. Γενουήνσιόν τινα κομπορρημονοῦντα καὶ λέγοντα, ὅτι καὶ πάλιν τὴν Κ/πολιν θέλουσι κατακτήσει οἱ ἡμέτεροι, Γραικὸς ἐπληξέ καὶ ἀπετύφλωσε²⁾. Τοῦτον πάραυτα ἐθανάτωσαν οἱ Λατῖνοι. Τὸν φονέα ἀπῆτει ὁ βασιλεὺς καὶ μὴ συλλαμβανομένου, διέταξε τὸν Μουζάλονα Μιχαὴλ ἵνα περικυκλώσῃ πάσας τὰς οἰκίας τοῦ Γαλατᾷ. Ἐκεῖ συνήχθη ἅπαν τὸ ἐν τῇ πόλει στρατιωτικόν, περιμένον τὴν χέλευσιν τοῦ βασιλέως ἵν' ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Γενουηνσίων. Οὗτοι δὲ, βλέποντες τὸν ἐπικείμενον ὄλεθρον καὶ τὸ ἀκαμπτὸν τοῦ Παλαιολόγου, ἀπέστειλαν πρὸς τὸν βασιλέα δύο πρεσβευτὰς μετὰ σχοινίου περὶ τὸν τράχηλον, ἱκετεύοντες καὶ ὑποσχόμενοι πειθῶ εἰς τὰς προσταγὰς αὐτοῦ³⁾. Οὕτω ταπεινωθέντες κατεμάλαξαν τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως καὶ διὰ πολυλοῦ χρυσίου ἀνεπλήρωσαν τὰς ζημίας καὶ δαπάνας τοῦ κράτους.

Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος, μετὰ τοῦ ὁποίου συνυπέγραψαν οἱ Γενουήνσιοι τὴν συνθήκην τοῦ Νυμφαίου, καὶ ἀπὸ τὸν ὅποιον παρέλαβον τοσαῦτα προνόμια, οὐδέποτε συνεχώρει τὰς κατὰ τοῦ κράτους παρανομίας τῶν Ἰταλῶν. Τὰ ἐμπορικὰ ὅμως προνόμια χορηγηθέντα εἰς τοὺς Γενουηνσίους, τούτους μὲν ἐπλούτιζον, τοὺς δὲ Βενετοὺς καὶ ἐτέρους Ἰταλοὺς ἐζημίουν. Οἱ τότε ἡγεμόνες δὲν ἐν-

¹⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 423. ²⁾ «Ἦδη δέ τις (δηλ. τῶν Βυζαντινῶν). . . προχειρότερον ἔσχε τὸ ξίφος τῆς γλώττης, καὶ παραχρῆμα τὸν ἄνθρωπον τοῦ βίου ἀπῆλλαξε.» Ν. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 134. Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 425. ³⁾ Pieni di spavento gli abitatori (δηλ. τοῦ Γαλατᾷ) elessero allora tumultuariamente due deputati, et li mandarono subitamente colla corda al collo a chiedere misericordia all'Imperatore. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 91. Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἡμετέρων λαλεῖ περὶ σχοινίου. Ὁ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 134, σαφηνίζει τὸν φόβον τῶν Γενουηνσίων, λέγων· «οὕτω γὰρ σφίσι τειχῶν ὀχυρώματα ἦν.»

νόουν, ὅτι τοσαῦτα προνόμια εἰς ξένους παραχωρούμενα κατέδλαπτον τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν. Οἱ Βυζάντιοι, οἱ μετὰ τῶν ξένων τούτων ἐμπορευόμενοι, ἐδλεπον τοὺς ἐν Γαλατᾷ Γενουηνσίους πλουτοῦντας, καὶ μετὰ δεκαετίαν προέχοντας ἐν πλούτῳ καὶ πλοίοις τοὺς Βενετοὺς αὐτοὺς, κυρίους πρὸ ὀλίγου τοῦ κράτους. Ἐπικερδὴς ἦτο ἡ μετακομιδὴ τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ τοῦ Πόντου εἰς Εὐρώπην. Κύριοι δὲ νὰ διαπλέωσι τὸν Εὐξείνιον πόντον διὰ τῆς βουλῆς τοῦ βασιλέως, εἰς τοιαύτην ἀφοβίαν ἐφθασαν, ὥστε καὶ χειμῶνος μεσοῦντος, περιέπλεον τὸν Εὐξείνιον πόντον, μετὰ μακρῶν πλοίων, ἀποκλείοντες οὐχὶ μόνον τοὺς Βενετοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς Βυζαντίους ἀπὸ τῆς θαλασσοπλοίας¹⁾).

Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος ἀπεβίωσε τῷ 1282 ἔτει. Εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀνδρόνικον τὸν Β'. ἐξῆλθ' ἐκ Γενούης ὁ Ἰάκωβος Δόρις. Ὁ Ἀνδρόνικος ὑπεσχέθη ν' ἀποζημιώσῃ πάντας τοὺς Γενουηνσίους, ζημιωθέντας ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ.

Ἀνανεώσας ὀλίγον μετὰ ταῦτα, διὰ δέκα ἔτη τὴν μετὰ τῆς Βενετίας προηγούμενην συνθήκην²⁾, ἐπανέλαβε τὸν ὅρον, ἵνα μὴ ἐξωσθῶσιν ἐκ τοῦ κράτους οἱ Γενουήνσιοι, καὶ ὅτι ἀπὸ τῆν Ἀβυδὸν μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἵνα μὴ βλάπτωσιν ἀλλήλους οἱ Βενετοὶ καὶ Γενουήνσιοι. Ἡ δὲ βασιλεία ἔν' ἀποζημιῶσι τὸν ζημιωθέντα, ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ ζημιώσαντος.

Χρόνους τινὰς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, οἱ Ἀραβες τῆς Συρίας ἀπεδίωξαν ἀπὸ τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον τοὺς σταυροφόρους καὶ τοὺς ἐκεῖσε ἐμπορευομένους Λατίνους³⁾. Τὴν καταστροφὴν ταύτην ἐπετάχυναν αἱ ἐριδὲς τῶν Βενετῶν καὶ Γενουηνσίων, καὶ αἱ ληστρικαὶ ἀποβάσεις τῶν Ἰταλῶν πειρατῶν. Μὴ δυνάμενοι νὰ ἐμπορεύωνται ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπου ἐναπεταμιεύοντο τὰ ἐμπορεύματα τῶν Ἰνδιῶν, ἐτράπησαν ἐκ νέου πρὸς τὸν Εὐξείνιον πόντον, ὅπου ἤρχιζον νὰ προσέρχωνται μετὰ πολυήμερον πορείαν οἱ ἔμποροι τῆς Κίνας καὶ τῶν Ἰνδιῶν. Οἱ δὲ Γενουήνσιοι, προνομιοῦχοι ἔμποροι τοῦ Βυζαντίου, ἐδρεύοντες ἐν Γαλατᾷ καὶ ἐλευθέρως διαπλέοντες τὸν Πόντον, ἐκώλυον τὴν πρόοδον τῶν Βενετῶν. Οὐδὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσιν οἱ ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου ἐνοικοῦντες εὐάριθμοι Βενετοὶ, ὑπὸ τῶν Βυζαντίων ἀείποτε μισούμενοι⁴⁾.

Ἐνεκα τῆς ἀλαζονείας ταύτης, ἡ Βενετία ἐμόχθησε διὰ τῶν ὁπλῶν οὐχὶ νὰ καταβάλῃ τοὺς Βυζαντίους, ἀλλὰ νὰ κατασρέψῃ ἅπαντας τοὺς ἐν Γαλατᾷ Γενουηνσίους, καὶ ἀκολούθως τὰς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἀποικίας αὐτῶν.

Τῇ 22ᾳ Ἰουλίου τοῦ 1296, οἱ Βενετοὶ, ὀπλίσαντες ἐβδομήκοντα πέντε πλοῖα,

¹⁾ Ἀσαφὴ περὶ τούτων ὄλων εἶναι τὰ γραφόμενα τοῦ Παχυμέρη. Τόμ. Α'. σελ. 420. Κατὰ τὸν Depping, Τόμ. Α'. σελ. 184, οἱ Βενετοὶ μὴ δυνάμενοι νὰ πλέωσιν ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ, ὑπέφεραν τότε μεγάλην σιτοδείαν. ²⁾ Τ. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 329.

³⁾ Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 97. ⁴⁾ Les Francs eux-mêmes donnaient aux Grecs qui les accueillirent, le honteux spectacle d'intrigues mutuelles, de jalousies et quelquefois de rixes sanglantes. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 115.

ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ῥογέρου Μοροζίνη ¹⁾, διέπλευσαν τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐναυλόγησαν περὶ τὰ παράλια τοῦ Βυζαντίου ²⁾. Τὸν εἰσπλουν τοσούτων πλοίων ἐκθαμβὸς ὁ βασιλεὺς ἐθεώρει ἐκ τοῦ ἱπποδρόμου. Ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς ὡπλισμένος διέτρεχε τὰ παράλια τείχη, ἵνα φρουρήσῃ αὐτὰ κατὰ τῆς προσβολῆς τῶν ξένων πλοίων. Ἄπασαι αἱ πύλαι κεκλεισμέναι, ἐφρουροῦντο ἀπὸ πολλοὺς ὀπλίτας. Ὁ βασιλεὺς ἐπεμψε πρὸς τοὺς Βενετοὺς στολάρχους ἐπίσημόν τινα Βενετὸν, πρέσβυν ἐκ Βενετίας, διαμένοντα ἐν Βυζαντίῳ, ἵνα μάθῃ διατί ἦλθον τόσα πλοῖα. Ὁ πρέσβυς εἶτε ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς κωλυόμενος, εἶτε τὸν βασιλεῆ φοβούμενος, δὲν ἐπανήλθεν. Ἐκ τούτου ὑπονοήσαντες οἱ Βυζάντιοι τὰς κακὰς βουλὰς τῶν στολάρχων, ἐφυλάκισαν τοὺς ἐν τῇ πόλει ἐνοικοῦντας Βενετούς. Μετὰ τὴν ματαίαν καταδίωξιν τινων πλοίων Γενουηνσίων, εἰσέπλευσαν καὶ ἐπλήρωσαν τὸν λιμένα τὰ Βενετικὰ πλοῖα. Οἱ πέραν Γενουήνσιοι, γινώσκοντες τὴν κατ' αὐτῶν ἐπικειμένην ἐφοδὸν τῶν Βενετῶν ³⁾, ἰκέτευσαν τὸν Ἀνδρόνικον ἵνα δεχθῇ αὐτοὺς καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας καὶ πράγματα ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου. Κατένευσεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς «τὸ κατὰ Βλαχέρνας μέρος» ⁴⁾, ὅπου ἐθύθισαν ἐπὶ τῆς παραλίας τινὰ πλοῖα ἐμπορικὰ πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν. Ἐκαστος κατὰ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ὡπλίσθη. Συγχρόνως μετὰ τῶν Γενουηνσίων, διέβησαν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ οἱ ἐν Γαλατᾷ συνοικοῦντες Γραικοί. Τὸν Γαλατᾶν ἐρημον ἀνθρώπων, κατέκαυσαν οἱ Βενετοὶ καὶ συναπωλέσθησαν καὶ αἱ οἰκίαι τῶν Γραικῶν ⁵⁾. Ταύτην τὴν ἀπώλειαν τῶν Γραικῶν βλέπων ὁ Ἀνδρόνικος, καὶ τὴν ἀθέτησιν τῆς συνθήκης διὰ τῆς ὁποίας ἀπηγορεύετο εἰς Βενετοὺς καὶ Γενουησίους ν' ἀντιμάχωνται ἐντὸς τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου, ἀνεκηρύχθη σύμμαχος καὶ ἀρωγὸς τῶν κακοπραγούντων Γενουηνσίων. Ἦρχισε πάραυτα ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς προσβάλλων ἐκ τῶν τειχῶν καὶ πύργων τὰ Βενετικὰ πλοῖα, εἰς τρόπον νὰ μὴ δύνανται νὰ προσορμισθῶσι πλησίον τῶν τειχῶν ⁶⁾.

Βλέποντες οἱ Βενετοὶ, ὅτι ματαίως ἡγωνίζοντο κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, τῶν ὁποίων τὸ θάρρος ἀνερρίπιζεν ἡ ἀνδρία τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐτράπησαν κατὰ τῶν ἐν Βλαχέρναις καταφυγόντων Γενουηνσίων. Οὗτοι δὲ μετὰ θάρρους καὶ τόλμης

¹⁾ Ὁ ναύαρχος οὗτος κοινῶς καλεῖται Malabranca. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 407. Dep-
ping. Τόμ. Α'. σελ. 417. ²⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 237, 845. ³⁾ «Φανερόν γὰρ ἐπὶ
σφᾶς εἶναι τὴν ἐφοδὸν.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 238. ⁴⁾ Τὸν μέσον τῆς νῦν καλου-
μένης Ἀἰθασαρή-καπουσοῦ καὶ τῆς κλειστῆς πόλης τοῦ Κυνηγοῦ παράλιον χῶρον, καλού-
μενον νῦν, ὁ ἅγιος Δημήτριος τοῦ Κανάβη. Ν. Χων., σελ. 719. ⁵⁾ Πολλοὶ Γραικοὶ συγ-
κατώκουν μετὰ τῶν Γενουηνσίων ἐν Γαλατᾷ, ἔχοντες ἐντὸς αὐτοῦ τρεῖς ἐκκλησίας, καὶ ἐ-
τίρας διὰ τῶν ὁποίων διήλθε μετέπειτα ἡ τάφρος τοῦ Γαλατᾶ. ⁶⁾ Οἱ Βυζάντιοι δὲν ἐ-
λησμόνησαν τὴν εὐχερῇ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως τῷ 1204, ὅταν ἀφῆκαν
ἀνεόχλητα τὰ ξένα πλοῖα νὰ πλησιάζωσι τὰ παράλια τείχη τοῦ λιμένος.

ἀντεπολέμουν. Τέλος φονεύσαντες μεγιστᾶνά τινα Βενετὸν, ἠνάγκασαν τοὺς ἐχθροὺς ν' ἀποχωρήσωσιν ἐκ τῆς μάχης.

Ὁ βασιλεὺς, καλέσας τὸν ἀρχηγὸν τῶν Βενετῶν καὶ τινὰς σὺν αὐτῷ, ἐπέπληξεν αὐτοὺς διὰ τὰς πυρποληθείσας οἰκίας τῶν Γραικῶν, καὶ τὴν προφανῆ ἀθέτησιν τῆς μετ' αὐτοῦ καὶ τῆς Βενετίας γενομένης συνθήκης.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεμψεν εἰς Βενετίαν τὸν Νικηφόρον, γεραρὸν καὶ τίμιον ἄνδρα, ἐπίσκοπον τῆς ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς διατελούσης Κρήτης, ἐλπίζων ὅτι εὐμενῶς ἤθελον ὑποδεχθῇ αὐτὸν οἱ Βενετοί. Ἀπῆτει ἀπὸ τοὺς ἐν Βυζαντίῳ ἐνοικοῦντας Βενετοὺς, ὀγδοήκοντα χιλιάδας ὑπερπύρων διὰ τὴν ζημίαν τῶν πέραν κατοικούντων Γραικῶν καὶ Γενουησίων¹). Ἡ ἔρις αὕτη δὲν ἐπέπρωτο τόσον ταχέως νὰ λησμονηθῇ, διότι ὁ ναύαρχος Μοροζίνης εἰς τὸν ἀπόπλουν αὐτοῦ ἠρῆμωσε τὴν Φώκαιαν καὶ συνέλαβε πάμπολλα ἐμπορικὰ πλοῖα τῶν Γενουησίων. Οὗτοι, μὴ δυνάμενοι πιθανὸν νὰ λάβωσι τὴν αἰτουμένην ἀποζημίωσιν, ἐπέπεσαν τὸν Δεκεμβρίον τοῦ αὐτοῦ ἔτους κατὰ τῶν ἐν Βυζαντίῳ εὐαρίθμων Βενετῶν, δι' αἰτίαν οὐτιδανήν²). Ἐνθυμούμενοι τοῦ Βενετικοῦ στόλου τὰς κακώσεις καὶ ἀρπαγὰς, μὲ γυμνὰ ξίφη ἐθανάτωσαν τοὺς ἐν τῇ πόλει καὶ ταῖς οἰκίαις ἀθῶους Βενετοὺς, δεομένους καὶ ἱκετεύοντας³). Τὸν βασιῦλον κατεκρήμνισαν ἐκ τῆς στέγης τῆς οἰκίας αὐτοῦ. Ἐσφαξαν πάντας τοὺς ἐπιφανεῖς Βενετοὺς. Τινὲς βάνηυσοι, σκυτοτόμοι καὶ κιβωτοποιοὶ, διέφυγον τὴν ὀργὴν τῶν ἐχθρῶν, καὶ μὴ τολμῶντες νὰ μένωσιν ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀπεδήμησαν εἰς τὴν πατρίον χώραν, ὅπου ἀνήγγειλάν τὰ γεγονότα εἰς τὴν γερουσίαν τῆς Βενετίας⁴).

Ἵνα καταπραύνη τὴν δικαίαν ὀργὴν τῶν Βενετῶν ὁ Ἀνδρόνικος, ἐπεμψεν εἰς Βενετίαν δύο πρέσβεις, τὸν μοναχὸν Μάξιμον τὸν Πλανούδην καὶ τὸν ὀρφανοτρόφον Λέοντα, ἀπολογούμενος ὅτι ἀμέτοχος ἦτον ἡ βασιλεία τῶν ὑπὸ τῶν Γενουησίων ἐν Κ/πόλει κατὰ τῶν Βενετῶν πεπραγμένων.

Οἱ πρέσβεις, τοὺς ὁποίους καλεῖ ἐλλογίμους καὶ συνετοὺς ὁ Παχυμέρης⁵), ἀφίχθόντες ἐν Βενετία, ἐκινδύνευσαν ἐν μέσῳ τοσούτων συγγενῶν τῶν ἐν Κ/πόλει θανατωθέντων Βενετῶν. Κατηνύασθη ἡ ὀργὴ τοῦ λαοῦ, μαθόντος ὅτι διὰ

¹) Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 110. ²) « Ἐκ τινος εἰκατάς αἰτίας παρακροτήσαντες ἑαυτοὺς. » Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 242. ³) Tout ce que ces deux peuples ont tenté au moyen âge pour . . . se ruiner réciproquement est incroyable. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 138, 204. « Τότε δὲ διαφορὰς ἐνστάσης μεγίστης μεταξὺ Γενουιτῶν καὶ Βενετικῶν, ὥς πᾶσι πάντας δι' ἐχθρας εἶναι καὶ κακὸν ἀλλήλοις ἀπάντημα γίνεσθαι καὶ ναυσὶ πλέοντας καὶ ὁδοιποροῦντας πεζῇ. » Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 232. ⁴) Κατὰ τὸν Sauli, μόνος ὁ ἱστορικὸς Jacobo da Varagine (Chronicon Januense R. I. Τόμ. IX. σελ. 56) μνημονεύει ἐν συντομίᾳ τὴν σφαγὴν ταύτην τῶν Βενετῶν. Ἀκολουθεῖ τὸν Παχυμέρην καὶ Γρηγοράν. ⁵) Τόμ. Β'. σελ. 243.

τοῦ θανάτου τῶν δύο πρέσβων, μεγάλως ἐκινδύνευον οἱ ὀλίγοι εἰσέτι σωζόμενοι ἐν Κ/πόλει Βενετοί. Ἀπῆτει ἡ γερουσία ἵν' ἀποδώσῃ ὁ βασιλεὺς ὅσα πράγματα καὶ χρήματα ἔλαβεν ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς, πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ἐν Γαλατᾷ πυρποληθεῖσων οἰκιῶν, λέγουσα, ὅτι ἔληξεν ἡ σύμβασις καὶ ὅτι ταῦτα, μόνον ἐν καιρῷ εἰρήνης ἐφαρμόζονται. Ἀκαμπτος ἦτον ὁ Ἀνδρόνικος, καλῶς γινώσκων ὅτι ἡ Βενετία ἐμελλε πάλιν νέας συνθήκας νὰ συνάψῃ, μὴ δυναμένη νὰ ἐμπορευῇται σήμερον, εἰ μὴ εἰς τὰς θαλάσσας τοῦ Βυζαντίου ¹⁾).

Ἐν τῇ μεταξὺ τῶν δύο ἀντιμαχομένων πολιτειῶν Γενούης καὶ Βενετίας γενομένη συνθήκῃ τῆς 25ης Μαΐου 1299, ἐμπεριέχεται ὁ ἀκόλουθος ὅρος. Ἄν ποτε Βενετοὶ προσβάλῳσιν ἡ κυριεύσωσι τόπαν ἢ χώραν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωμανίας, καὶ ἡ κοινότης ἢ οἱ ἄνδρες τῆς Γενούης, πρὸς χάριν τοῦ αὐτοκράτορος, ἀποκρούσωσι τὴν προσβολὴν ταύτην, ἵνα μὴ λογίζωνται οἱ Γενουήνσιοι, ἔνεκα τούτου, ἐχθροὶ τῆς Βενετίας ἢ ἀθετηταὶ τῆς ἄνω εἰρήνης ²⁾).

Τὰς συνεχεῖς διαμάχας τῶν δύο τούτων δημοκρατιῶν ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς θαλάσσαις, περιέγραψαν οἱ Ἰταλοὶ ἱστορικοί. Ἡ ἐν Γαλατᾷ ἀποικία τῶν Γενουηνσίων καὶ ἡ ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ ἐπικερδεστάτη αὐτῶν ἐμπορία, κατετάραττον τοὺς ἀντιζήλους Βενετοὺς. Ἡ ἑφοδος τοῦ στολάρχου Μοροζίνου κατὰ τῶν ἐν Γαλατᾷ Γενουηνσίων καὶ ὁ προφανὴς πόλεμος κατὰ τῶν τειχῶν τοῦ ἰδίου Βυζαντίου, ἐπεισε τοὺς Βυζαντίους ὅτ' ἡ Βενετία, πιθανὸν νὰ ἐπαναλάβῃ τ' αὐτὰ στρατηγήματα κατὰ τῶν Γενουηνσίων καὶ τῶν ὑπερασπιζόντων αὐτοὺς Βυζαντινῶν, ἕως οὗ ἐξαφανίσῃ τὴν ἀποικίαν ταύτην, καὶ δυνηθῇ ἄνευ κωλύματος οὐδενός, νὰ διαπλέῃ τὸν Εὐξείνιον πόντον. Τούτων ὅλων ἔνεκα, οἱ Βενετοὶ μετὰ δεκαοκτῶ τριήρων ³⁾ προσέβαλον ἐν νέου τὴν Κ/πολιν τῷ 1302⁴⁾, καὶ ἐπυρπόλησαν πάσας τὰς ἐκτὸς τῶν τειχῶν οἰκίας τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Ἀνδρόνικος ⁴⁾ ἄνευ πλοίων, ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν Βενετῶν· οὗτοι δὲ κατὰ τὸν Γρηγορᾶν, «πλείω τῶν ζητουμένων συλλεξάμενοι χρήματα, ἀνεχώρησαν οἴκαδε.»

Οἱ Γενουήνσιοι πολλὰ ἄλλοτε παθόντες ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς, κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μοροζίνου, ἐβέβηκον τὰ γενόμενα ἐκ τοῦ Γαλατᾷ, οὐδεμίαν βοήθειαν παρέχοντες εἰς τοὺς Βυζαντίους, τοῦλάχισον οὐδεὶς λόγος περὶ αὐτῶν εἰς τοὺς ἡμετέρους συγγραφεῖς.

Οἱ Γενουήνσιοι γινώσκοντες κάλλιον τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, τὴν κατ' αὐτῶν ἐχθραν τῆς Βενετίας, ἤτησαν ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικον τὴν ἄδειαν νὰ περιτα-

¹⁾ Tutti i commerci dell' Asia si facevano a quei tempi per la navigazione del Mediterraneo. . Restarono solo aperte a Venezia le strade del mar nero et dell' Armenia. Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 99, 100, 122. ²⁾ Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 124, ἐν σημ. ³⁾ Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 127. Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 208. ⁴⁾ «Τῷ μὴ κακτῶσθαι τριήρεις ἀντιστρατευομένας.» Ν. Γρηγορᾶς. Τόμ. Α'. σελ. 208.

φρεύσῃσι τὸν Γαλατᾶν, ἵνα εἰς τὸ ἐξῆς προφυλάττωνται ἀπὸ τὰς συνεχεῖς ἐφόδους τῶν Βενετῶν.

Ταῦτα ἐπιβεβαιοῦνται ἀπὸ ἐγγραφον Λατινικόν, διασωθὲν εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς Γενούης καὶ δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σάουλη¹⁾. Χρονολογεῖται τὸν Μάιον τοῦ 1303ου, καὶ κατεγράφη ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἄνω ἐκστρατείαν τῶν Βενετῶν. Μολονότι τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἐμπεριεχομένων εἶναι σήμερον ἀσαφῆ, καὶ οἱ ἐν αὐτῷ μνημονευόμενοι τόποι καὶ ναοὶ πρὸ πολλοῦ ἐξηφανίσθησαν, καλὸν εἶναι ἵνα μεταγλωττίσω αὐτὸ, χάριν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας καὶ τῆς μελέτης τῶν μετέπειτα ἐν Γαλατᾷ γεγονότων.

«Ὁ τόπος ἐν Γαλατᾷ δωρηθεὶς τῇ ἐνδόξῳ κοινότητι τῆς Γενούης, δι' ὀρισμοῦ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν Αὐτοκράτορος, ἔχει τὸν ἀκόλουθον ὅρον. Ἀρχεται ἀπὸ τὴν παραλίαν παρὰ τὴν ἀποβάθραν καλουμένην παλαιὸν ναυπηγεῖον, μακρὰν αὐτῆς, ὅσον βήματα εἴκοσι πέντε τῶν ἐπτὰ σπιθαμῶν²⁾, καὶ ἀνέρχεται πρὸς βορρᾶν, ἀφίνων ἀριστερόθεν τὰ ἱερὰ ὅρια καὶ τὸν σεπτὸν ναὸν τοῦ τιμίου προφήτου καὶ προδρόμου τοῦ Κυρίου, Ἀγίου Ἰωάννου, καὶ μακρὰν τῶν ὀρίων αὐτοῦ ὅσον βήματα τρία. Ἐπειτα εἰσέρχεται ἐντὸς τινος ἀμπέλου τοῦ Περδικάρη, λαμβάνων ἀπὸ τὴν ἀμπελον ταύτην, γῆν τεσσάρων βημάτων, καὶ φθάνει εἰς τὸν χάνδακα αὐτῆς. Ἀπὸ τὴν παραλίαν μέχρι τοῦ χάνδακος τῆς ἀμπέλου, εἶναι βήματα τῶν ἐπτὰ σπιθαμῶν, καθὼς ἀνωτέρω ἐρρέθη, ἐννεήκοντα. Ἐκ τοῦ μέρους τούτου ὑπάγει δι' εὐθείας γραμμῆς πρὸς ἀνατολὰς, λαμβάνων ἐκ τῆς αὐτῆς ἀμπέλου τέσσαρα βήματα, καὶ παρατεινόμενος εἰσέτι δι' εὐθείας γραμμῆς, φθάνει εἰς τὴν ἀμπελον τῆς σεπτῆς μονῆς τοῦ Λιβός. Ἀφίνει ἀριστερόθεν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου καὶ μεγαλομάρτυρος Θεοδούλου, ἀπέχουσαν ἐκ τῶν ὁρῶν τούτων εἰκοσιτέσσαρα βήματα. Διατέμνει τὴν ἄνω ἀμπελον, ἀπομακρυνομένου τοῦ ὁρου, ἀπὸ τὸ τεῖχος τὸ διαχωρίζον ταύτην τὴν ἀμπελον, τὴν καλουμένην Μακρόπιτταν, πεντήκοντα τέσσαρα βήματα. Διέρχεται ἔπειτα διὰ φρέατος εὐρισκομένου ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης, ἄλλοτε κοιμητηρίῳ τῶν Γενουηνσίων³⁾. Διέρχεται ὁμοίως τὸ τεῖχος τῆς ἀμπέλου τοῦ Λογοθέτου στρατιωτικοῦ ποτὲ Κιννάμου, ἀπέχον ὅσον βήματα τρία, διέρχεται πλησίον τοῦ τεύχους τούτου καὶ φθάνει εἰς ἄλλο τεῖχος ἐτέρας ἀμπέλου τοῦ ῥηθέντος Λογοθέτου τοῦ στρατιωτικοῦ, καταντικρὺ τῆς πύλης τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, ἀπεχούσης ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ὁρου τούτου ὅσον βήματα εἴκοσι ὀκτώ. Ἀπὸ τὸν ἄνω εἰρημένον χάνδακα τῆς ἀμπέλου

¹⁾ Τόμ. Β'. σελ. 209. ²⁾ Vetus tarssana, distantem ab ipsa passus septem parmarum viginti quinque. Ἰδ. σελ. 209. ³⁾ Ὁ Πατριάρχης, σελ. 161, λέγει ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἔκειτο ἐν τῷ στόματι τοῦ λιμένος ὅπου νῦν ὁ Τὸπ-χανές. Ἡ ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ μνημονευομένη ἐκκλησία ἦτο μεσόγειος. «Ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας... ἐχειροτόνησε τὸν Ἅγιον Στάχυν εἰς τὴν Ἀγίαν Εἰρήνην τοῦ Γαλάτου πέραθεν.» Κωδινός, σελ. 119.

τοῦ Περδικάρη, μέχρι τοῦ τείχους τῆς δευτέρας ἀμπέλου τοῦ Λογοθέτου στρατιωτικοῦ ποτὲ Κιννάμου, εἶναι βήματα διακόσια δεκαεπτὰ. Ἐπειτα κλίνει ὁ ὄρος οὗτος πρὸς νότον, ἀφίνων ἀριστερόθεν τὸν ἱερόν καὶ σεπτὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων, ὅσον βήματα δέκα μακρὰν αὐτοῦ. Μετέπειτα κλίνει κατ' εὐθεῖαν πρὸς ἀνατολάς, ἀφίνων πάλιν ἀριστερόθεν τὸν αὐτὸν ναόν, καὶ φθάνει εἰς τὸν περίβολον τοῦ ξενῶνος Λογοθέτου τινὸς στρατιωτικοῦ, καὶ μακρὰν αὐτοῦ βήματα δεκατέσσαρα. Ἐπειτα ἐκ νέου στρέφει πρὸς νότον, ἀφίνων ἀριστερόθεν τὸν ἱερόν καὶ σεπτὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου καὶ Ἐνδόξου Νικολάου, ἀπέχοντα ὅσον βήματα ἑξ. Κλίνει πάλιν πρὸς ἀνατολάς, ὅσον βήματα τριάκοντα, ἀφίνων ἀριστερόθεν τὸν αὐτὸν ναὸν ἀπέχοντα ὅσον βήματα ὀκτώ. Ἐκ νέου κλίνει πρὸς νότον, κατερχόμενος κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν εἰς τὴν παραλίαν, μακρὰν τοῦ τείχους τοῦ πύργου τοῦ Γαλατᾶ, ὅσον βήματα ἑβδομήκοντα. Ἀπὸ τὸ ἄνω εἰρημένον τεῖχος τῆς ἀμπέλου τοῦ Λογοθέτου στρατιωτικοῦ Κιννάμου, μέχρι τῆς παραλίας, εἶναι ἑβδομήκοντα καὶ πέντε βήματα. Ἐπειτα διέρχεται πρὸς δυσμὰς παρὰ τὴν παραλίαν μέχρι τοῦ τόπου ὅθεν ἤρχισε, βήματα τριακόσια τριάκοντα ἐννέα. Ὁρίσθη δὲ ὁ ἐκτὸς τοῦ ὄρου τούτου τόπος, μέχρις ἐξήκοντα πήχεων, ἵνα ᾗναι πανταχόθεν κενὸς, ἄνευ οἰκημάτων, ἐξαιρουμένων τῶν καταλυμάτων τῶν ἱερέων τῶν λειτουργούντων εἰς τοὺς ἄνω εἰρημένους ἱεροὺς ναοὺς. Οὐδεὶς Γραικός, οὐδ' ἄλλος τις δύναται νὰ ἐγείρῃ ἐκεῖσε οἶκημα. Ἀνάγκη δὲ νὰ ᾗναι κενὸς καὶ ὁ μέσον τοῦ ὄρου καὶ τοῦ φρουρίου τοῦ Γαλατᾶ παράλιος χῶρος, καθὼς περὶ τούτου ἀνήγγειλε καὶ διέταξεν ὁ Ἅγιος καὶ κραταῖος ἡμῶν κύριος ὁ Αὐτοκράτωρ ».

Ταῦτα τὰ πρῶτιστα ὄρια τοῦ Γαλατᾶ, παρέτειναν οἱ Γενουήνσιοι μετὰ τινα ἔτη, ἐπὶ Καντακουζηνοῦ.

Ὁ Γαλατᾶς τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο Συκῶδης, συνηθέστερον Συκαῖ, καὶ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος Συκῆ¹⁾. Ἀκολούθως ἐκλήθη τὸ Γαλάτου καὶ τὰ Γαλάτου, καὶ συνηθέστερον Γαλατᾶς, ὄνομα κοινὸν πολλῶν κωμοπόλεων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους²⁾. Ἐπὶ Βυζαντίων, ὁ Γαλατᾶς ἐμπεριεῖχε λουτρά, ἀγορὰς καὶ λείψανα Ἑλληνικῶν ναῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀνήγειραν ἐκκλησίας. Ἀναφέρονται³⁾ καὶ πύργοι ἐγερεθέντες πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ἐγκατοίκων βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Γε-

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 33. Στράβων. Τόμ. Β'. σελ. 44, ἔκδ. Κοραῆ. C. Christ., ἄρθρον Sycae. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 565. Γ. Κωδινός, σελ. 6.

²⁾ Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Α'. σελ. 80, 87. Γαλατᾶς «χωρίον τῆς Αἰτωλίας.» Χρονόγραφία τῆς Ἡπείρου ὑπὸ Π. Α. Π., ἐν Ἀθήναις, 1856. Τόμ. Β'. σελ. 39. Ὀνομακύριον «γαμβρόν ἐν αὐτῇ τὸν Γαλατᾶν.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 13. «Νικήτα τοῦ Καταφυγιώτου τοῦ Γαλατᾶ.» Ἰδ. σελ. 197. Μελετίου Γεωργ. Τόμ. Γ'. σελ. 97. Ἑλληνικώτερον Γαλακτᾶς.

³⁾ «Ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς ἀνενέωσε τὸ προάστειον Συκᾶς . . . καὶ τὸ θέατρον καὶ τὰ τεῖχη.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 618.

νουήνσιοι εὐρήκαν τὸν τόπον πάντῃ ἀφρούρητον ἢ μᾶλλον ἀτείχισον¹⁾. Ὑπῆρχε τότε ὁ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ Γαλατᾶ μέχρι τοῦδε σωζόμενος ἰμέγιστος πύργος, ἐγερθεὶς ὑπὸ Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου²⁾ καὶ ἀνυψωθείς μετέπειτα ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων μικρὸν πρὸ τῆς τελευταίας ἀλώσεως.

Οἱ Γραικοὶ ἔνεκα τοῦ πλήθους τῶν Ἰταλῶν καὶ τῆς μετ' αὐτῶν κακῆς συμβιώσεως, πιθανὸν παρήτησαν τὰς ἐν ἐτέρῳ ἐγγράφῳ μνημονευόμενας τρεῖς ἐκκλησίας καὶ μετώκησαν ἐκεῖ ὅπου σήμερον εὐρίσκονται. Καθὼς οἱ Ὀθωμανοὶ ἤγειραν ἐπὶ τῶν πλείστων γηπέδων τῶν Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν τὰ τεμένη αὐτῶν, οὕτω καὶ οἱ Γενουήνσιοι ἀνέκτισαν τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἡμετέρων. Φρονῶ ὅτι τὸ Ἀράπ-τζαμῆσῃ καὶ τὸ Γενι-τζαμῆ, (ἄλλοτε τοῦ Ἀγίου Φραγκίσκου³⁾), ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, ἦσαν τὸ πάλαι δύο ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων.

Ἄν ὅμως τὰ βόρεια ὅρια τοῦ Γαλατᾶ εἶναι ἀσαφῆ, τὰ τῆς παραλίας, ἐκτεινόμενα ἀπὸ τοῦ Καρακιοὶ μέχρι τοῦ Καλαφάτ-γερῆ, εἶναι ἀναμφιδόλως ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα σήμερον βλέπομεν.

Ἀπὸ τὴν ἀποβάθραν Καρακιοὶ μέχρι τῆς πρώτης ἀποβάθρας ἀναφερομένης ἐν τῷ ἐγγράφῳ, εἶναι βήματα ἐπτακόσια πεντήκοντα, ἴσα σχεδὸν μὲ τὰ τριακόσια τριάκοντα ἑννέα βήματα τῶν ἐπτὰ σπιθαμῶν. Ἐδῶ κατέρχεται ἐκ τῆς Ὀθωμανικῆς συνοικίας μέγα καὶ ἐρυμνὸν τεῖχος, παρατεινόμενον κατὰ τὸ ἐγγράφον πρὸς βορρᾶν, ἑννεήκοντα βήματα. Ἀπὸ τὸ Καρακιοὶ πάλιν πρὸς βορρᾶν εἶναι ἑκατὸν ἑννεήκοντα βήματα, ἴσα μὲ ἐβδομήκοντα πέντε τῶν ἐπτὰ σπιθαμῶν. Οὕτω καταφαίνεται, ὅτι ὁ χώρος ἦτο παράλιος καὶ κατὰ τὸν Παχυμέρην⁴⁾ « ἐπιμήκιστος ».

Ταύτην τὴν σύντομον περιγραφὴν τῶν πρώτων ὁρίων τοῦ Γαλατᾶ, ἀναπληροῖ ἢ μετὰ τοῦ Ἀνδρόνικου γενομένη συνθήκη τὸν Μάρτιον τοῦ ἐπομένου ἔτους 1304. Οἱ πρέσβεις τῆς Γενοῦης, Γουίδος Ἐμβριάκος καὶ Ἀκουῆρος Φερράριος, ἐστάλησαν εἰς Κ/πολιν, παρακαλοῦντες τὸν Ἀνδρόνικον ἵνα ἐκ νέου ἐπικυρώσῃ τὰ πρὸ πολλοῦ ἀπονεμηθέντα προνόμια, καὶ τὴν παραχώρησιν τοῦ Γαλατᾶ εἰς τοὺς Γενουηνσίους⁵⁾. Ταῦτα τὰ προνόμια ἀπονέμει ὁ Ἀνδρόνικος πρὸς ἐνδειξιν τῆς ἀγάπης αὐτοῦ πρὸς τὴν Γένουαν καὶ τοὺς πλησίον τῆς πόλεως ἐνοικοῦντας πιστοὺς καὶ τιμίους Γενουηνσίους.

Ὅριζαι πρῶτον, ὅτι ὁ τόπος ὁ ἐκτὸς τῆς τάφρου τῆς ὀριζούσης τὸν Γαλα-

¹⁾ « Αὐτοὶ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ὀλίγα τινὰ καὶ φαῦλα περὶ τὸν τόπον οἰκήματα συγχωρηθέντες συστήσασθαι. » κτλ. Ν. Γρηγοῤῃς. Τόμ. Β'. σελ. 841. Omnino immunita. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 339, ἐν σημ. ²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 44. Κ/πολις Πατρ., σελ. 162. « Εἰς τοὺς πύργους τοῦ περιβάλλου ἀνέβαινον, ὅς ἐν Συκαῖς ἐστὶ. » Προκοπίου Τόμ. Α'. σελ. 257. « ἀνευέωθη τὰ μέρη Συκῶν καὶ τὸ θέατρον καὶ τὰ τεῖχη. » Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 430. ³⁾ Belin, σελ. 63. ⁴⁾ Τόμ. Α'. σελ. 168. ⁵⁾ Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 244.

λατᾶν, μέχρις ἐξήκοντα πήχεων, νὰ ᾔναι· κενός, ἄνευ οὐδεμιᾶς οἰκίας. Ἐντὸς ὅμως τῶν ὁρίων, οἱ Γενουήνσιοι δύνανται ἀκωλύτως νὰ κτίσωσιν οἰκίας καὶ ἑτερα κτίρια κατὰ τὴν θέλησιν καὶ πρὸς ἀσφάλειαν ἑαυτῶν, ἐκτὸς τείχους ἐντὸς τοῦ τετραγώνου τούτου τόπου, τὸ ὅποιον ῥητῶς διατάττει νὰ μὴν ἐγερθῇ ἐν Γαλατᾷ¹⁾).

Ἵνα ἔχωσιν ἐν τῷ Γαλατᾷ οἱ Γενουήνσιοι καὶ ὅσοι λογίζονται ὡς Γενουήνσιοι, ἄνευ οὐδενὸς κωλύματος, σφαγεῖα καὶ σφαγεῖς Γενουηνσίους, δημαρχεῖον, λουτρὸν, ἰδίας ἐκκλησίας, ἱερεῖς Γενουηνσίους καὶ Λατίνους, μέτρα καὶ σταθμὰ, γραμματεῖς καὶ πάντα κατὰ τὴν θέλησιν αὐτῶν. Ζυγίζομένων δὲ τῶν ἐμπορευμάτων, νὰ συμπαρευρίσκωνται γραμματεῖς ἢ ἑτεροὶ ἐντολεῖς τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ τελωνεῖου.

Μολονότι οἱ Γενουήνσιοι εἰν' ἐλεύθεροι νὰ ζυγίζωσι τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν, ὅσοι ὅμως ὑπάγονται εἰς τὸ τελωνεῖον τοῦ κράτους, ὀφείλουσι τὸν ὠρισμένον φόρον· εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν τελωνεῖον κατὰ τοὺς νόμους.

Ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ Γαλατᾷ παραχωρηθέντος εἰς τοὺς Γενουηνσίους, εἶναι τρεῖς ἐκκλησίαι ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Παναγιωτάτου Πατριάρχου. Αἱ ἐκκλησίαι αὗται νὰ ἔχωσιν ἱερεῖς Γραικοὺς, ψάλλοντας καὶ λειτουργοῦντας κατὰ τὰς ἐνιαυσίους διατάξεις τοῦ Πατριάρχου.

Ἄν Γενουήνσιος ἢ Γενουήνσιος λογιζόμενος, ἐγίνεν ὑπήκοος ἄλλου ἔθνους ἢ Βυζάντιος, θέλει λογίζεσθαι εἰς τὸ ἐξῆς ὡς Γενουήνσιος. Ἄν δὲ Βυζάντιος ἢ ἕτερός τις ὑπήκοος τοῦ ἡμετέρου κράτους, ἐγινε Γενουήνσιος, νὰ ἐπανέλθῃ ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἐξουσίαν καὶ μὴ μετέχῃ τῶν προνομίων καὶ δικαιωμάτων τῶν Γενουηνσίων.

Μετὰ τὴν ἐπανάληψίν τινων ὅρων ἀναφερομένων εἰς προηγούμενα χρυσόβουλλα, λέγει τὸ ἐγγράφον· Ἀπονέμομεν τῇ ἐνδόξῳ κοινότητι τῆς Γενούης, καὶ ἐκάσῳ Γενουηνσίῳ, καὶ τοῖς λογιζομένοις Γενουηνσίοις, ἐλευθερίαν καὶ ἀτέλειαν, κατὰ θάλασσαν καὶ ξηρὰν, εἰς τε τοὺς λιμένας καὶ τὰς ἡμετέρας νήσους. Πάντες δὲ οἱ Γενουήνσιοι εἰσερχόμενοι ἢ ἐξερχόμενοι καθ' ὅλον τὸ ἡμέτερον κράτος, πωλοῦντες ἢ ἀγοράζοντες, συναλλάττοντες ἢ ἕτερον ἐμπόριον μετερχόμενοι, κατὰ τὰς συνθηκὰς τοῦ ἐμπορίου, ἵνα μὴ δίδωσι τελώνιον ἢ οὐδενὸς εἶδους ἕτερον φόρον, ἐξαιρουμένου τοῦ φόρου τοῦ ἁλατος καὶ τῆς μαστίχης. Ὅμοίως καὶ οἱ μεταβαίνοντες ἀπὸ χώραν εἰς χώραν, διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης,

¹⁾ Praeter tantum modo murum castri quod quidem construere in ipso loco volumus non licere. Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 241. Ἀπορῶ ὅτι πάντες οἱ ἱστοροῦντες τὰ τοῦ Γαλατᾷ, λαλοῦσι περὶ τείχους. Les faubourgs de Péra et de Galata qui furent entourés de murs et de fossés. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 416. Les Génois sollicitèrent et obtinrent la faculté de protéger leur faubourg par des murailles et des tours. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 88. Ταῦτα ἀνηγέρθησαν μετὰ τινὰ ἔτη.

μετ' ἐμπορευμάτων ἢ ἄνευ αὐτῶν, καὶ οἱ ἐκεῖθεν ἀγοράζοντες ἢ χάριν κέρδους ἄλλοθι ἐμπορεύματα μετακομίζοντες, ἵνα ᾦναι παντελῶς ἐλεύθεροι καὶ ἀτελεῖς, οὐδένα φόρον τελοῦντες.

Ἄν δὲ Γενουήνσιος, ἢ ἕτερος, Γενουήνσιος λογιζόμενος, πληρώσῃ τι ἢ ζημιωθῇ ἐν χώρᾳ τοῦ ἡμετέρου κράτους ἀπὸ τελώνας εἴτε εἰσπράκτορας, τὸ ἡμέτερον κράτος ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν πληρώσαντα ἢ ζημιωθέντα, ὅσα ἐνώπιον τοῦ ποτεστάτου ἢ τῶν Γενουηνσίων προξένων, δηλώσῃ ὅτι ἀφῆρέθησαν ἀπ' αὐτοῦ.

Πρὸς τούτοις, πάντας τοὺς κακούργους Γραικοὺς εἴτε Λατίνους, (ἐξαιρουμένων ἐκείνων μετὰ τῶν ὁποίων ἔχομεν συνθήκην) τοὺς κακοποιοῦντας τοὺς Γενουηνσίους, θέλομεν καταδιώκει καὶ τιμωρεῖ κατὰ τὸν νόμον. Ὅμοίως καὶ οἱ Γενουήνσιοι θέλουσι συλλαμβάνει καὶ τιμωρεῖ τοὺς κακούργους Γενουηνσίους κατὰ τὸν νόμον.

Ἐκ τῶν ἡμετέρων χωρῶν, εἴν' ἐλεύθεροι οἱ Γενουήνσιοι ν' ἀγοράζωσι τρόφιμα, ἐκτὸς τοῦ σίτου καὶ ἐτέρων σπόρων, καὶ ἐξάγωσιν αὐτὰ ἐκ τῆς ἡμετέρας χώρας, ἄνευ τελωνίου ἢ ἐτέρου κωλύματος.

Ἐκ τῶν χωρῶν τοῦ Εὐξείνου πόντου μὴ ὑποκειμένων εἰς τὸ κράτος ἡμῶν, εἴν' ἐλεύθεροι οἱ Γενουήνσιοι νὰ ἐξάγωσι δι' αὐτῶν καὶ δι' ἄλλων, καὶ μετακομίζωσι δι' αὐτῶν καὶ δι' ἄλλων οἰαδῆποτε ἐμπορεύματα, σίτον τρόφιμα ξυλικὴν πίσσαν στυπηθρίαν καὶ πάντα τὰ ἄλλα, ἄνευ οὐδενὸς κωλύματος ἐκ μέρους τοῦ ἡμετέρου κράτους καὶ διὰ τὰ ἐμπορεύματα, ταῦτα οὔτε τελώνης ἢ ἕτερος εἰσπράκτωρ δικαιοῦται ἵνα αἰτήσῃ τέλος.

Πρὸς τούτοις, δὲν θέλομεν κρατῆσαι ἢ συγχωρήσει νὰ κρατηθῇ πλοῖον Γενουήνσιον ἢ Γενουηνσίου λογιζομένου, εἴτε αὐτοὺς εἴτε τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν, ἀλλὰ νὰ ἐξέρχωνται ἐλευθέρως ἐκ τῶν χωρῶν τοῦ ἡμετέρου κράτους αὐτοὶ καὶ τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν, ἐκτὸς ἂν τις ἐξ αὐτῶν κατηγορηθῇ ὡς κλέπτης ἢ ἄρπαξ, τὸν ὁποῖον θέλει δικάσει τὸ δικαστήριον τῶν Γενουηνσίων καὶ τιμωρήσει κατὰ τὸν νόμον¹⁾).

Ἐξ ὅλων τῶν συνθηκῶν τούτων καταφαίνεται ἡ σύνεσις τῶν Γενουηνσίων καὶ ἡ ἄνοια τῶν ἡμετέρων βασιλέων. Ναὶ μὲν ἡδύνατο ὁ βασιλεὺς νὰ συλλάβῃ ἐμπορεύματα λαθραίως ἀπὸ τοὺς Γενουηνσίους εἰσαγόμενα, ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ κλέπτας καὶ ληστὰς Γενουηνσίους χρήματα καὶ πράγματα ἀνήκοντα εἰς ὑπὴκόους αὐτοῦ, οὐδέποτε ὁμῶς κατὰ τὰς συνθήκας, ἡδύνατο νὰ τιμωρήσῃ Γενουήνσιον ἢ Γενουήνσιον λογιζόμενον. Εἰς πᾶσαν συνθήκην ῥητῶς καὶ σαφέστατα ἐπαναλαμβάνεται ὁ ὅρος οὗτος, ὅτι πᾶς Γενουήνσιος συλλαμβάνεται δικά-

¹⁾ Τὰς συνθήκας ταύτας μνημονεύει ὁ Ἱ. Καντακουζηνός. Τόμ. Γ'. σελ. 188. «Τοῖς μὲν ἐκ Γενοῦης ἔθετο σπονδὰς διηνεκεῖς ἐπὶ τῷ ἐκείνους μὲν εἶναι ἀτελεῖς παντάπασιν ἐν πάσαις πόλεσι καὶ ἐμπορίοις ἀ εἰσὶν ὑπήκοα Ῥωμαίοις.» Ἡ συνθήκη αὕτη ὑπεγράφη ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 216.

ζεται καὶ τιμωρεῖται ἀπὸ τὸν ποτεστάτον, καὶ δικάζεται, οὐχὶ κατὰ τὸν Βυζαντινὸν νόμον, ἀλλὰ κατὰ τὸν ποινικὸν νόμον, τὸν ὁποῖον ἡ κοινότης τῆς Γενούης συνέταξε διὰ πάσας τὰς ἐν Ῥωμανίᾳ καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ ἀποικίας αὐτῆς¹⁾.

Δὲν παρήλθε πολὺς χρόνος καὶ οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς ἐθέρισαν τοὺς καρπούς τῆς ἀφροσύνης αὐτῶν²⁾. Οἱ Βυζάντιοι ὁσημέραι πτωχεύοντες, μετὰ πικρίας ἐβλεπον τοὺς Γενουησίους ὑπερμέτρως πλουτοῦντας. Τοιαῦτα εἶναι πάντοτε τοῦ ἐμπορίου τὰ τέλη, ὅταν προνομιοῦχοί τινες καρπίζωνται πλειότερα τῶν ἄλλων κέρδη, καὶ οἱ πλείστοι γογγύζοντες πτωχεύωσι καὶ μαραίνωνται³⁾. Ἄλλ' οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς, θωπεύοντες μετὰ τοσούτων προνομίων τοὺς Γενουησίους, ἤλπιζον διὰ τῆς ἀρωγῆς τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης δημοκρατίας, ἵν' ἀποχρούσωσι τὰς εἰσβολὰς τῶν ἀντιζήλων Βενετῶν καὶ τῶν πλησιαζόντων Ὀθωμανῶν.

Ὀλίγιστα περὶ ἐμπορίου συνέγραψαν οἱ Βυζάντιοι⁴⁾. Ἐρίδας θρησκευτικὰς, πολέμους, ἀναγορεύσεις καὶ ἐκτυφλώσεις αὐτοκρατόρων, ἀφηγοῦνται οἱ πλείστοι τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν ἐν τῷ κράτει Ἰταλικῶν συνοικιῶν, πολλὰ μαυθάνομεν περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ἐμπορίου. Ὅλας τὰς μετὰ τῶν Ἰταλῶν ἐμπορικὰς συνθήκας, ὅλα τὰ ἀπονεμηθέντα χρυσόβουλλα, ὁσημέραι ἐν Εὐρώπῃ δημοσιευόμενα, ἀπεσιώπησαν οἱ ἡμέτεροι. Κατὰ τοὺς τελευταίους δύο αἰῶνας τοῦ κράτους, οἱ συγγραφεῖς ἐνίοτε ἐλάλησαν περὶ τῶν ἐμπόρων Ἰταλῶν, ὅτε μὲν ὕμνουντες τὴν τόλμην καὶ φιλοπονίαν αὐτῶν, ὅτε δὲ θρηνοῦντες τὴν πενίαν τῶν ὁμογενῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἤρπαζον οἱ Ἰταλοὶ τὰ ἐπιζήλα κέρδη τοῦ ἐμπορίου⁵⁾.

Μέχρι τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος, ἅπαν τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντίου, θαλάσσιον καὶ χερσαῖον, ἦτον εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν. Πλοῖα Βυζαντινὰ μετεκόμιζον ἐκ τοῦ Εὐξείνου πόντου εἰς Βυζάντιον, σῖτον καὶ παντοῖα τρόφιμα, ἀποστελλόμενα εἰς Ἑλλάδα καὶ Ἰταλίαν ποτὲ μὲν δι' ἰδίων, ποτὲ δὲ διὰ ξένων πλοίων.

Οἱ νικηφόροι Ἀράβες, κυριεύσαντες τὴν Αἴγυπτον καὶ Συρίαν κατὰ τὸν ἑβδομον αἰῶνα, ἀπεδίωξαν τοὺς Βυζαντίους καὶ Ἰταλοὺς ἀπὸ τὰ ἐκεῖ παράλια⁶⁾. Τὰ ἐμπορεύματα τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Ἀραβίας καὶ Ἀφρικῆς, μεταχομιζόμενα εἰς

¹⁾ Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 432. ²⁾ Byzantinische Geschichten τοῦ Ofrörer. Gratz. 1872. Τόμ. Α'. σελ. 367, λέγει ὁ συγγραφεὺς. «Ἐκ τούτου κυρίως γνωρίζονται αἱ βάρβαροι καὶ δεσποτικαὶ κυβερνήσεις, ὅτι προτιμῶσι τῶν ἰδίων ὑπηκόων τοὺς ξένους.»

³⁾ «Ἰδοὺ γὰρ καὶ οἱ ἐκ Γενούης ἀντιπέραν οἰκοῦντες τοῦ Βυζαντίου, τῷ τῆς ἀτελείας κέρδει μεθυσθέντες . . . κατεπαίρεσθαι ἤρξαντο Ῥωμαίων καὶ περιφρονεῖν ὡς ἀσθενεστέρους.» Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Α'. σελ. 134. ⁴⁾ Ὀλίγα τινὰ περὶ ἐμπορίου εὕρισκει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ περὶ Θεμάτων Κ. Πορφυρογεννήτου, σελ. 1458, 1463. ⁵⁾ «Καὶ ναυτικὴ δύναμις τῆς τῶν Βυζαντινῶν διηνεχῶς ὑπερέχουσα.» Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Β'. σελ. 844. ⁶⁾ Voyage en Crimée et sur les bords de la Mer Noire, ὑπὸ τοῦ J. Reuilly. Paris. 1806, σελ. 88, ἐν σημ.

Αἴγυπτον καὶ Συρίαν, καθὼς ἄλλοτε, ποτὲ μὲν ἡγοράζοντο ἀπὸ τοὺς φιλεμπόρους Ἀραβας ἡγεμόνας καὶ μετεπωλοῦντο εἰς τοὺς ἄλλοδαποὺς ἐμπόρους, ποτὲ δὲ ἐπεβαρύνοντο μὲ τοσοῦτους φόρους, ὥστ' ἀπελπιζόμενοι ἀπὴρχοντο οἱ Εὐρωπαῖοι ἐμπόροι. Ἀλλὰ, διερχόμενα διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τὸ Βαγδάτ, ἐμπορεῖον τότε τῶν Ἰνδιῶν, μέχρι τῆς Συρίας, ἐλhesτεύοντο καθ' ὁδὸν ἀπὸ τοὺς νομάδας. Τοσαύτη ὅμως ἐν Εὐρώπῃ ἦτον ἡ ζήτησις τῶν Ἰνδικῶν προϊόντων, κυρίως τῶν ἀρωμάτων καὶ φαρμάκων, ὥστ' οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Βυζάντιοι οὐχὶ μόνον ἡγόραζον τὰ προϊόντα ταῦτα εἰς μεγάλην τιμὴν, ἀλλ' ἐνίοτε ἐθώπευον τοὺς πλεονέκτας ἡγεμόνας διὰ τιμαλφῶν δώρων ¹⁾). Ὀλίγιστοι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦσαν οἱ ἐκεῖ καταπλέοντες Ἱταλοί. Οἱ πλεῖστοι ἦσαν ἐμπόροι Βυζαντινοὶ καὶ Ἕλληνες τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, εὕρισκοντες ἐν Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ ὁμοφύλους καὶ ὁμογλώττους πολίτας. Τῶν Βενετῶν, Γενουηνσίων καὶ Ἰσπανῶν ἐμπόρων, προὔτιμιwντο οἱ Βυζάντιοι.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μέχρι τῶν σταυροφοριῶν, τῶν ἐμπορικωτάτων τούτων ἐπιχειρήσεων, οἱ Ἀραβες διέπλεον οὐχὶ μόνον τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ἀλλὰ τὸν Περσικὸν κόλπον καὶ τὰ δυτικὰ παράλια τῶν Ἰνδιῶν ἐνίοτε ἀπὴρχοντο καὶ μέχρι τῆς ἀπωτάτης Κίνας. Ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς ἐκόμιζον εἰς τὴν Μασάουαν καὶ τὸ Σουακῆμ, παραλίους πόλεις τῆς Αἰγύπτου, ἐλεφάντινα, κόμμια, Αἰθίοπας δούλους, πτερὰ τῆς στρουθοκαμήλου, χρυσάν, ἄργυρον καὶ παντοῖα προϊόντα τῆς μεσογείου Ἀφρικῆς. Ἐγένετο ὅθεν ἡ Αἴγυπτος, ἀπὸ τὴν Συέννην μέχρι τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀποθήκη τῶν ἐπιζήλων προϊόντων τῆς Ἰνδίας Ἀραβίας καὶ Ἀφρικῆς.

Οἱ σταυροφόροι κατακτήσαντες ἀκολούθως τὴν Συρίαν, ἔστρεψαν καὶ τὰ ἐμπορεύματα εἰς τὴν χώραν ταύτην, ὅπου ἀκινδύνως προσήρχοντο οἱ Βυζάντιοι καὶ Ἱταλοὶ ἐμπόροι. Μετ' ὀλίγον ὅμως, αἱ ἐρίδες τῶν σταυροφόρων ἐπανεφέραν τοὺς ἀποδιωχθέντας Μουσουλμάνους ἡγεμόνας. Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας ἀπὸ τὸν Σαλαχαδῖνον, πολλὰ ἐμπορεύματα τῶν Ἰνδιῶν διὰ τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, μετεκομίζοντο διὰ τῆς Βακτριανῆς πρὸς τὰ παράλια τῆς Κασπίας θαλάσσης· ἐκεῖθεν διὰ τῶν ποταμῶν Βόλγα καὶ Τανάϊδος, μετεκομίζοντο εἰς τὴν Τάναϊν καὶ τὸν Καφᾶν ²⁾).

Τὸ Βυζάντιον ἐπεμπευ εἰς Εὐρώπην διὰ τινος αἰῶνος, τὰ περιζήτητα σιτηρὰ ὑφάσματα ἄργυροκέντητα καὶ χρυσοκέντητα ³⁾), παντοῖα κοσμήματα τῶν ἐκ-

¹⁾ Un article qui avait couté un ducat dans l'Inde se vendait quelquefois après avoir passé par les douanes d'Egypte, 60 ducats, et même cent. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 52, 77. Οἱ Ἀραβες ἐν Αἰγύπτῳ ἐπλήρωνον τὸ ἥμισυ τοῦ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν διδομένου τελωνίου. Ἰδ. σελ. 63, 78, 134. ²⁾ Bergeron. Κεφ. XVI.

³⁾ Depping. Τόμ. Α'. σελ. 40. Buchon, Recherches. Τόμ. Γ'. σελ. XXXVIII.

κλησιδων, μηλωτάς ἐκ τοῦ Εὐξείνου πόντου¹⁾, εἰκόνας, βαρυτίμους τάπητας καὶ τῶν μεταλλουργῶν τοῦ τὰ ἔξοχα ἀριστουργήματα. Πρὸς τούτοις, ἐκ τοῦ Βυζαντίου καὶ διὰ Βυζαντινῶν πλοίων, ἐπορίζοντο τὰ πρὸς δυσμὰς Χριστιανικὰ ἔθνη, τὰ ποικίλα ταρίχη τῶν πολυημέρων αὐτῶν νηστειῶν.

Ἀτυχῶς ὀλίγιστα περὶ τούτων ὧν γινώριζομεν πρὸ τῶν σταυροφοριῶν. Ἐκτοτε οἱ μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπικερδῶς ἐμπορευόμενοι Ἱταλοὶ, συνέστησαν ἐδῶ καὶ εἰς τὸν Εὐξείνου πόντον τὰς ἐμπορικὰς αὐτῶν συνοικίας, τῶν ὁποίων τὰ εὐτυχῶς περισωθέντα ἔγγραφα, τεκμαίρουσι τὴν πολλὴν τῶν χρόνων τούτων ἐμπορίαν.

Ἄν ὁμῶς οἱ Βυζάντιοι οὐδὲν ἢ ὀλίγιστα συνέγραψαν περὶ ἐμπορίου καὶ ἐμπόρων, συνέταξαν νόμους, τοὺς ὁποίους ὁμοφώνως παρεδέχθησαν οἱ μετ' αὐτῶν ἐμπορευόμενοι Ἱταλοί. Χάριν τῆς σωτηρίας τῶν ἐμπορευομένων καὶ ναυτιλλομένων, ἀνώρουξαν ἐκτενεῖς καὶ βαθεῖς λιμένας, νεώρια συνήθως καλουμένους. Τὰ βόρεια ἀπολίτευτα ἔθνη, αἰέποτε διὰ τῆς ἀρπαγῆς βιοῦντα, ὀρεγόμενα τὰ πλοῦτη καὶ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Βυζαντίου καὶ κωλυόμενα ἀπὸ τὰ ἐρυμνὰ χερσαῖα τεῖχη, ἀτιμωρητὶ ἐλεηλάτουν τὰς ἀφρουρήτους κώμας καὶ πόλεις τῶν Βυζαντινῶν περιχώρων. Ἐνεκα τούτου, ἀνίδρυσαν οἱ Βυζάντιοι οὐχὶ μόνον εἰς τὰς περὶ τὸ Βυζάντιον κομποπόλεις, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπωτάτας τινὰς, πύργους ὑψηλοῦς, ὅπου οἱ ἐγκάτοικοι, ἐπιδρομῆς ἐπικειμένης, κατέφευγον, συγχρόπτοντες καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῶν²⁾. Τούτων τινὲς σώζονται μέχρι σήμερον, καθὼς ὁ ἐν Ἐπιβάταις πύργος καλούμενος τοῦ Ἀποκαύχου, καὶ ὁ ἐν Γαλατᾷ τοῦ Σταυροῦ λεγόμενος. Τὸ τεῖχος τοῦ Ἀναστασίου, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τὴν Προποντίδα μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου, καὶ τοῦ ὁποίου λείψανα εἰσέτι φαίνονται εἰς τὰ δάση τῆς Στράντζας, τεκμαίρει τὴν ὑπὲρ τῶν περιχώρων τοῦ Βυζαντίου μέριμναν τῶν αὐτοκρατόρων. Οὗτοι, μεριμνῶντες καὶ περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν κατὰ θάλασσαν ἐμπόρων, ἀνώρουξαν καὶ ἐκρηπιδώσαν τὰ νεώρια αὐτῶν, ἀληθεῖς μεσογίους λιμένας, ἐκ τῶν ὁποίων διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, μόνου τοῦ καλυμμέ-

¹⁾ Les parures du temps avaient aussi quelque chose d'Oriental: les fourrures y entraient pour beaucoup. (ἐν Βενετίᾳ). Depping. Τόμ. Α'. σελ. 193. Β'. σελ. 332. ²⁾ Κατὰ τὸ 1384, ὁ τότε πατριαρχεὺς Νεῖλος, ἐν τινὶ ἐγκυκλίῳ λέγει τ' ἀπολουθα περὶ τοῦ χωρίου Οἰκονομείου (νῦν Κοῦμ-μπουργάζ), κειμένου ἐπὶ τῆς παραλίας, μέσον Ἐπιδατῶν καὶ Δημοκράνων, καὶ ἀνήκοντος εἰς τὴν μεγάλην Ἐκκλησίαν. «Τῶν ἀνθρώπων, τῶν πλειόνων δὲ καὶ αἰχμαλωτισθέντων, λίαν ὀλίγων περιλειφθέντων . . . διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἐκεῖ φρούριον, ἐν ἄλλῃ χώρᾳ κατοικησάντων.» Χάριν τῆς σωτηρίας τῶν ἐκεῖσε κατοικούντων, μετὰ πολλὰς δαπάνας τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν καλογήρων, «ἐδυνήθημεν εἰς τέλος τὸ ἔργον ἀγαγεῖν καὶ τὸν πύργον ὡς ἔχει σήμερον οἰκοδομησάι.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 507. Β'. σελ. 64. Τοῦ πύργου τούτου λείψανά τινα σήμερον σώζονται. Clarke. Voyages. Τόμ. Β'. σελ. 502.

νου Ἐλευθερίου τὰ μεσόγεια ὄρια. Τὰ ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ λιμένος καὶ τῆς Προποντίδος ἅπαντα ἠφανίσθησαν, καὶ αἱ πύλαι ἀνεκτίσθησαν, ὥστε τὴν σήμερον ἀδύνατον εἶναι νὰ μάθωμεν ποῦ ἔκειντο τὰ νεώρια ταῦτα, καὶ πόσον χῶρον ἕκαστον κατεῖχεν. Ἐξαιρουμένου τοῦ νεωρίου παρὰ τὴν πύλην Ὠραίαν¹⁾, τὰ ἄλλα ἦσαν μικρὰ, ἕνεκα τῶν πλησίον τῶν τειχῶν λόφων.

Ἐπὶ τῆς Προποντίδος ἀνωρύχθησαν διὰ τοὺς ναυτιλλομένους τρεῖς λιμένες²⁾, ὁ τοῦ Ἰουλιανοῦ ὀπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης, κλεισθεὶς πιθανόν μετὰ τὴν ἀναγόμευσιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅταν ἀνήγειρε τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου καὶ ἐδωρήσατο εἰς τ' ἀνάκτορα τὴν προτέραν αὐτοῦ οἰκίαν.

Μετὰ ταῦτα, ἠνοίχθη τὸ νεώριον τῶν Σοφίων, καλούμενον καὶ τοῦ Κοντοσκαλίου, νῦν Κάτεργα-λιμανί³⁾. Ὁ χῶρος οὗτος ἢ μᾶλλον μέρος τοῦ χώρου τούτου, εἶναι σήμερον ἐκτενὴς πλατεῖα. Ἀτυχῶς τοῦ νεωρίου τούτου τὸ ἐσωτερικὸν τεῖχος ἐξηφανίσθη καὶ τὰ μόνα λείψανα Βυζαντινῶν κτιρίων, εἶναι παμμεγέθεις κίονες ἐπὶ γῆς κείμενοι, λείψανα ἴσως ναοῦ τινος, οὐχὶ βεβαίως τῶν ἀνακτόρων τῶν Σοφίων, διότι ταῦτα ἦσαν εἰς θέσιν ὑψηλοτέραν⁴⁾. Πρὸς μεσημβρίαν τούτου, μέσον τῶν πυλῶν Βλάγκας καὶ Ἀγίου Αἰμιλιανοῦ⁵⁾, σώζονται τὰ τεῖχη τὰ περιβάλλοντα τὸ θαυμάσιον νεώριον τοῦ Ἐλευθερίου, χωροῦν ἑκατοντάδας ἐμπορικῶν πλοίων⁶⁾. Ἐδῶ ἐνεκλείοντο τὰ πλοῖα, ἄνευ φόβου ἀνέμων καὶ ἐχθρῶν. Τὸν λιμένα τοῦτον καθὼς καὶ τῶν Σοφίων, κατέχωσαν οἱ Ὀθωμανοὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ ἐν αὐτῷ φύονται σήμερον τὰ πρῶϊμα λαχανικὰ τῆς Κ/πόλεως.

Οἱ γινώσκοντες τὴν Κ/πολιν καὶ τὸν εὐρύχωρον, βαθὺν καὶ νήνεμον αὐτῆς λιμένα, ἀποροῦσι, διατί οἱ Βυζάντιοι προὔτιμησαν τοὺς μεσογείους λιμένας, ἐνῶ τοσοῦτος χῶρος θαλάσσιος, μεταξὺ Γαλατᾶ καὶ τῆς Πόλεως ὑπῆρχε διὰ τὰ πλοῖα αὐτῶν. Εἰκάζω, ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὅταν ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν παραλίας τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Πικριδίου συγκατῶκουν ὀλίγιστοι ἐγκάτοικοι, ἄνευ φρουρίων καὶ τειχῶν, δὲν ἦσαν ἐν τῷ λιμένι ἀσφαλῆ τὰ πλοῖα, οὐδὲ τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν. Μὴ δυναμένων προσέτι ἵν' ἀνορύξωσι νεώρια ἐκτενὴ ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ λιμένος, κατέφυγον εἰς τὴν παραλίαν τῆς Προποντίδος, πρῶτον εἰς τὴν πλησίον Σιδηρᾶν πύλην, ἀκολούθως εἰς τὸν ἐκτενὴ καὶ ἐπίπεδον χῶρον τοῦ Ἐλευθερίου. Πιθανόν τὸ μετὰ τῆς Εὐρώπης ἐμπόριον, παρεκίνησε τοὺς Βυζαντίους ἵν' ἀνορύξωσι τοὺς ἐπὶ τῆς Προποντίδος λιμένας τούτους, ὅπου εἰσέπλεον τὰ ἐκ τῆς Μεσογείου πλοῖα, μὴ δυνάμενα νὰ

¹⁾ Ὅθεν πολλάκις καλεῖται καὶ Πύλη τοῦ νεωρίου. ²⁾ Εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βουκολέοντος δὲν εἰσέρχοντο πλοῖα ἐμπορικά. ³⁾ «Ἀγορὰ τῶν θαλασσίων ἐμπόρων ἦν.» Κωδ., σελ. 52. C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 56. Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 125. ⁴⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 268. ⁵⁾ Νῦν, Δαοῦτ-πασᾶ-καπουσοῦ. ⁶⁾ Κ/πολις Πατρ. 1846, σελ. 30. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 276. Γ. Κωδινός, σελ. 49.

εισπλέωσιν ἐν τῷ μεγάλῳ λιμένι ἕνεκα τῶν ρευμάτων καὶ τῶν σφοδρῶν βορείων ἀνέμων. Ἡ ἐκ νέου ἀνόρυξις τοῦ νεωρίου τοῦ Ἐλευθερίου, ἤθελε μεγάλως εὐεργετήσῃ τὸ ἐμπόριον ὅλον. Πολλὰ πλοιάρια ἐκ τῶν λιμένων τῆς Προποντίδος, ἐδῶ προσορμιζόμενα, ῥίπτουσιν ἐπὶ τῶν βράχων τῆς παραλίας, οἱ φθινοπωρινοὶ νότιοι ἀνεμοί.

Τὰ νεώρια ταῦτα, ἀνορυχθέντα ἐπὶ τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων, παρημελήθησαν μετὰ ταῦτα, ὅταν οἱ Βυζάντιοι ἐκώλυον τὴν εἴσοδον ξένων πλοίων ἐν τῷ λιμένι, διὰ τῆς πολλάκις μνημονευομένης ἀλύσεως, διατεινομένης ἀπὸ Γαλατᾶ μέχρι τῆς Ἀκροπόλεως. Πρὸς τούτοις, ἡ Βενετία ἀναγκάζουσα τοὺς ἐμπόρους νὰ πληρώνωσιν εἰς τὰ τελωνεῖα αὐτῆς, τὴν ἡμίσειαν ἀξίαν τῶν ἐμπορευμάτων τῆς Ἀνατολῆς ¹⁾ εἰσαγομένων διὰ ξένων πλοίων, ἀπεδίωξε τὰ Βυζαντινὰ πλοῖα ἀπὸ τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον. Ἐκτοτε ἤρχισαν τὰ Ἰταλικά πλοῖα προσερχόμενα ἐν Ἀνατολῇ, καὶ μὴ συγχωρούμενα νὰ εἰσπλέωσιν ἐν τοῖς νεωρίοις, κατέφευγον εἰς τὸν λιμένα. Πλοῖα ὅμως ἐμπορικὰ καὶ πολεμικὰ ἐναυπηγοῦντο ἐν τοῖς νεωρίοις τούτοις, μέχρι τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ²⁾. Πιθανόν, ὅτι τὰ μὲν ἐκ Πόντου καταπλέοντα πλοῖα, κομίζοντα σῖτον καὶ ἕτερα τροφίμα, προσωρμίζοντο κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ κράτους, εἰς τὸν λιμένα, τὰ δὲ μετὰ τῆς Εὐρώπης ἐμπορευόμενα, εἰς τὰ νεώρια τῆς Προποντίδος.

Μετὰ τοὺς σταυροφορικοὺς πολέμους, ὅταν οἱ Ἰταλοὶ συνώκησαν εἰς Βυζάντιον, ἔλαβον ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορας προσφόρους ἀποδάθρας, ἐπὶ τῆς μέχρι σήμερον πολυανθρώπου καὶ ἐμπορικωτάτης βορεινῆς παραλίας τοῦ Βυζαντίου. Τὰ πλοῖα τῶν Βυζαντινῶν προσωρμίζοντο πρὸς τὴν ἐνδοτέραν παραλίαν.

Εἰς τὰς ἀποδάθρας τῶν συνοικιῶν τούτων, ἦσαν τὰ τελωνεῖα τῶν Ἰταλῶν, καὶ μετὰ τῶν Ἰταλῶν τελωνῶν συνεκάθηντο καὶ οἱ εἰσπράκτορες τοῦ Βυζαντινοῦ βεστιαρίου, λαμβάνοντες τὰ τέλη τῶν εἰσαγομένων διὰ τὸ κράτος ἐμπορευμάτων, εἴτε διὰ Βυζαντινῶν εἴτε δι' Ἰταλικῶν πλοίων. Πάμπολλοι Βυζαντινοὶ ἐμποροὶ, λάθρα εἰσῆγον διὰ Ἰταλικῶν πλοίων ἐμπορεύματα, ἅτινα κατὰ τὰ χρυσόβουλλα, ἦσαν ἐνίοτε παντελῶς ἀτελεῖ, ἢ ἐτέλουν φόρον ὀλιγώτερον τῶν διὰ πλοίων Βυζαντινῶν εἰσαγομένων. Τοὺς βασιλικοὺς τούτους εἰσπράκτορας, ἐνίοτε ἐμάλαττον διὰ δώρων οἱ λαθρέμποροι ³⁾.

Κατὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν τῷ 1261ῳ, ὁ λιμὴν

¹⁾ Depping. Τόμ. Α'. σελ. 157. Τὸν τελωνιακὸν τοῦτον νόμον τῆς Βενετίας, ἀναφέρει καὶ ὁ Περγολόττης. ²⁾ «Καὶ πρὸς τῇ λεγομένῳ Κοντοσκαλίῳ νεωρίῳ αἱ τριῆρεις ἐναυπηγοῦντο.» (1348). I. Καντακ. Τόμ. Γ'. σελ. 73. ³⁾ E vuolsi avere a mente che chi fa onore a commerciar, e dona loro alcuna cosa o danari e a loro scrivani e turcimani, ellino si passano molto cortesamente, e sempre ragionano la mercantazia che tu metti, meno, ch' ella non vale. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 243.

ὁ εὐρύχωρος ἐπληροῦτο πλοίων Ἰταλικῶν. Ἀμφότεραι αἱ πολιτεῖαι τῆς Βενετίας καὶ Γενούης, διὰ νόμων αὐστηρῶν, καὶ καθ' ἡμᾶς τὴν σήμερον ἀσυνέτων, σφετεριζόμεναι χάριν ἑαυτῶν τὰς ὠφελείας τοῦ ἐμπορίου, ἐκώλυον τὰ διὰ ξένων πλοίων εἰσαγόμενα ἐμπορεύματα. Τὴν Βυζαντινὴν ἀκτοπλοῖαν παρέλυσον ἐν τῇ Προποντίδι καὶ τῷ Αἰγαίῳ πελάγει, οἱ τολμηροὶ καταδρομεῖς τῆς Γενούης καὶ Ἰσπανίας. Ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ ἐχθροὶ ἀμείλικτοι τῶν ἐμπόρων, ἦσαν οἱ Ὀθωμανοὶ πειραταὶ τῆς Σινώπης ¹⁾).

Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι, σφόδρα πλουτοῦντες καὶ διὰ τина καιρὸν ἀπόλυτοι ἡγεμόνες τοῦ πλουσιωτάτου ἐμπορίου παντὸς τοῦ Εὐξείνου πόντου ²⁾), ἐπέφεραν τέλος τὴν ἀεργίαν καὶ πτώσιν τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ. Τὸ ἄλλοτε πλούσιον καὶ ἐμπορικώτατον Βυζάντιον, δὲν ἐβλεπε πλέον εἰς τοὺς λιμένας αὐτοῦ, εἰ μὴ ἀλιευτικὰ σκαφίδια. Τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα, μεταβαλλόμενα ἐν ᾧρᾳ ἀνάγκης εἰς πολεμικὰ, ἠφανίσθησαν ἅπαντα· μνημονεύονται μόνον τ' ἀλιευτικὰ τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Βοσπόρου καὶ τὰ πολυπληθῆ τοῦ λιμένος ἀκάτια. Παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν, κατέπλεον καὶ ἀνέπλεον ὀλκᾶδες καὶ τριήρεις Ἰταλικαὶ μέγισται. Τὰς αὐθάδεις ἐρεσχελίας τῶν Ἰταλῶν ναυτῶν βαρυνόμενοι οἱ αὐτοκράτορες, κατέλυσαν εἰς τ' ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, προτιμῶντες τ' ἄκαρπα πεδία τῆς καλουμένης χώρας καὶ τὸν νοσῶδη κόλπον τῆς Ἀργυρολίμνης, τῶν ἡλιακῶν καὶ τερψιθύμων θεαμάτων τῆς ἀπαραμίλλου Βυζαντινῆς ἀκροπόλεως. Ἐκτοτε εἰς τὰς πύλας τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ Κυνηγοῦ, συνώκησαν πάμπολλοι ἄρχοντες Βυζάντιοι, καὶ ἐκ τούτου, ἡ ἀνατίμησις τῶν οἰκιῶν καὶ ἐργαστηρίων τῶν τέκτων τούτων, κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνας τοῦ χρόνου ³⁾).

Τοῦτον τὸν μονήρη βίον τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, ἱστοροῦσιν ἅπαντα τὰ Πατριαρχικὰ ἐγγράφα τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἀφηγούμενα ὅτε μὲν τῶν Ἰταλῶν τὰς καταδρομὰς καὶ ἐρημώσεις, ὅτε δὲ τῶν Μουσουλμάνων τοὺς πολέμους καὶ τὴν ἀγριότητα.

Ὅσα ματαίως ζητοῦμεν ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους καὶ τοὺς ἐδῶ ἐμπορευομένους Ἰταλοὺς, συνέγραψαν δύο λόγιοι Φλωρεντινοὶ ἐμποροὶ, ὁ Πεγολόττης καὶ ὁ Οὐτζάνος, ἐξιστορήσαντες τὰ ἐμπορεύματα, τὰ σταθμὰ καὶ νομίσματα τῶν κυριωτέρων ἐμπορικῶν πόλεων τῆς Εὐρώπης καὶ Τουρκίας ⁴⁾. Ὁ μὲν Πεγολόττης

¹⁾ «Μανουὴλ ὁ Κορέσσης ὡς ἐπελθὼν εἰς τὴν Σινώπην καὶ Ἀμινσὸν, εὗρε πᾶσαν σύγχυσιν εἰς τὰ πράγματα καὶ ταραχὴν, τοῦ Σχύθου τοὺς πέριξ τόπους ληϊζομένου.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 547. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 217. ²⁾ «Μὴ μόνον Ῥωμαῖοις ἀπέκλεισαν (δηλ. οἱ Γενουήνσιοι) τὰς κατὰ θάλασσαν κελεύθους καὶ πραγματείας» κτλ. Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 419. «Τὸ ναυτικὸν γὰρ πρὸ χρόνων ἀπέσβετο.» Ἐπὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου. Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 323. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 221. Β'. σελ. 358, 363, 375. ⁴⁾ Della Decima, et di varie altre gravezze imposte, dal co-

συνέγραψεν ἀρχομένου τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ὁ δὲ Οὐτζάνος τὸν ἀκόλουθον αἰῶνα. Ἀμφοτέρων τὰ συγγράμματα εἶναι διὰ τὴν ἡμετέραν καὶ τῶν Ἰταλῶν τὴν ἱστορίαν, πολλῶν ἐτέρων συγγραμμάτων πολυτιμότερα. Οἱ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἱστορήσαντες τὸ ἐμπόριον τῶν Ἰταλῶν ἐν Ἀνατολῇ καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ, Γερμανοὶ καὶ Ἰταλοὶ, ἀρύονται τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τούτων. Μολονότι εἰς τὰ Πατριαρχικά ἐγγράφα καὶ τοὺς συγχρόνους Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ἀναφέρονται οἱ ἐμποροὶ, τὰ τελωνεῖα καὶ ἐνίοτε ἡ ἀξία τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων, οὐδεμίαν ἰδέαν τοῦ τότε ἐμπορίου δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἐκ τῶν ἀσαφῶν τούτων παρατηρήσεων.

Ἵνα σαφηνίσω τὰ μετέπειτα ἐν Γαλατᾷ καὶ Κριμαίᾳ γενόμενα καὶ ἐννοήσωμεν, πόθεν τὰ τοσαῦτα πλούτη τῶν Γενουηνσίων ἐμπόρων κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους, καταγράφω ὀλίγα τινὰ τοῦ Πεγολόττη, ἀφορῶντα κυρίως τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντίου μετὰ τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου. Τὰ γραφόμενα ταῦτα σαφηνίζουν καὶ τὰ τῶν Βυζαντίων, διότι οἱ Ἰταλοὶ συνεμπορεύοντο μετ' ἀλλήλων καὶ τῶν Βυζαντίων, κατὰ τοὺς ἐγχωρίους νόμους.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οἱ Γενουήνσιοι οἱ ἐν Γαλατᾷ κατοικοῦντες, εἶχον ἐκεῖσε τὸ τελωνεῖον αὐτῶν, κείμενον μέσον τῆς νῦν καλουμένης ἀποβάθρας Βαλοῦκ-παζάρ καὶ τῆς γνωστῆς Καράχιοι, καὶ ἐδῶ προσωρμίζοντο ἅπαντα τὰ ἐξ Εὐρώπης καὶ Εὐξείνου πόντου πλοῖα αὐτῶν. Ἐδῶ προσήρχοντο καὶ τὰ ὀλίγα Βυζαντινὰ τὰ κομίζοντα ἐμπορεύματα καὶ τρόφιμα, πωλούμενα εἰς τοὺς Γενουηνσίους. Ἐπειδὴ δὲν μετεκομίζοντο ἐμπορεύματα εἰς Ἰταλίαν διὰ πλοίων Βυζαντινῶν, ἐναπεθέτοντο ταῦτα εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ Γαλατᾷ. Τὰ πλοῖα, εἴτε Γενουηνσίων εἴτε Βυζαντίων, κομίζοντα ἐμπορεύματα πρὸς χρῆσιν τῶν Βυζαντίων, προσωρμίζοντο ἅπαντα εἰς τὰς ἀπέναντι ἀποβάθρας τῆς Κ/πόλεως. Μετὰ τινὰ ἔτη, ὅταν οἱ Γενουήνσιοι ἐπὶ Καντακουζηνοῦ ἐπεξέτειναν τὰ ὅρια αὐτῶν, τὸ τελωνεῖον ἀνηγέρθη ὅπου εἶναι σήμερον. Οὕτω καὶ μέχρις ἡμῶν ἐνυπάρχουσιν ἐν Κ/πόλει δύο τελωνεῖα, τὸ μὲν τοῦ Γαλατᾷ, τὸ δὲ τῆς πέραν Κ/πόλεως. Εἰς μὲν τὸ πρῶτον, προσωρμίζοντο ἕως πρὸ μικροῦ τὰ Εὐρωπαϊκὰ πλοῖα, εἰς δὲ τὸ δεύτερον, τὰ ἐγχώρια κομίζοντα προϊόντα ἐπιχώρια, τρόφιμα, καρποὺς καὶ χαπνρὺς.

Τὰ ἐν χρήσει νομίσματα ἦσαν τὰ ὑπέρπυρα. Ταῦτα ἔμειναν μέχρι τέλους τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐκ τῶν Πατριαρχικῶν ἐγγράφων καταφαίνεται ὅτι τούτων πολλὰ εἶδη ἐκυκλοφόρουν, τινὰ μὲν καθαρὰ, τινὰ δὲ νενοθευμένα¹⁾.

mune di Firenze, etc. Lisbonne, Lucques. 1765, 1766, 4 Τόμοι εἰς 4ον. Le moyen âge n'a rien fourni d'aussi instructif sur la même matière que ces deux traités. Depping. Τόμ. Α'. σελ. IV. 236. Ὁ Πεγολόττης ἦτον ὑπάλληλος τῶν ἐμπόρων Bardi. Buchon. Τόμ. Γ'. σελ. 58, ἐν σημ. ¹⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 143, ἐν σημ. Description Générale des Monnaies Byzantines, ὑπὸ τοῦ Sabatier. Paris.

Ἐν Γαλατᾷ, ἐκυκλοφόρουν ξένα νομίσματα τῆς Βενετίας καὶ Γενούης¹⁾. Ἄρ-
γυρος εἰς τεμάχια πρὸς ἑνδεκα οὐγγίας καὶ δεκαπέντε δηνάρια τὴν λίτραν, ἐ-
πέμποντο κυρίως εἰς Κριμαίαν καὶ Ἀνατολήν, ὅπου ἀντηλλάττοντο δι' ἐμπορεύ-
ματα. Ἐννενήκοντα ἑννέα ὑπέρπυρα ἐν Βυζαντίῳ, ἐξύγιζον ἑκατὸν ἐν Γαλατᾷ.

Οἱ Φλωρεντινοί, Γάλλοι, Καταλάνοι, Ἀγκωνῖται, Σικελοὶ καὶ πάντες οἱ ἐ-
τερογενεῖς, πληθρύνουσι δὺν τοῖς 100, ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἐμπορεύματος, καὶ ὀ-
φείλουσι διὰ μιᾶς νὰ πληθρύνωσι τὰ τέλη τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς. Ἀκο-
λούθως, εἶναι κύριοι νὰ πωλῶσι κατ' ἀρέσκειαν, ἄνευ ἐτέρου τέλους. Ἀὖν δύναν-
ται ὁμως μετὰ τῶν χρημάτων, προερχομένων ἐκ τῆς πωλήσεως τοῦ ἐμπορεύ-
ματος, ν' ἀγοράσωσιν ἢ μεταπωλήσωσιν ἐπιτοπίως· μόνον ν' ἀγοράσωσι πρὸς ἐ-
ξαγωγήν. Ἄν ὁμως ἀγοράσωσιν ἢ μεταπωλήσωσιν ἐπιτοπίως, πληθρύνουσι ἑ-
τερα δὺν τοῖς 100 ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἐμπορεύματος. Μετὰ τὸν ἐν Εὐξείνῳ πόν-
τῳ πλοῦν των, καταπλέοντες ἐν Γαλατᾷ, πληθρύνουσι μόνον δὺν τοῖς 100 ἐπὶ
τῶν εἰσχομιζομένων ἐμπορευμάτων²⁾.

Ὁ ἀποτίνων τὰ τέλη τὰ ὀφειλόμενα εἰς τὸν τελώνην, λαμβάνει ἀπόδειξιν ἰ-
διόχειρον τοῦ τελώνου, διότι οὗτος μένει εἰς τὸ ὑπουργημά του, ἐν μόνον ἔτος.
Διὰ τῆς ἀποδείξεως ταύτης πείθεται ὁ διάδοχος αὐτοῦ, ὅτι ἤδη ἐπληρώθησαν
τὰ νενομισμένα τέλη³⁾.

Ὁ σῖτος τῆς Ῥαιδεστοῦ φυόμενος «ἐν τῇ Ἑλλάδι τῆς Κ/πόλεως,» εἶναι
ὁ κάλλιστος σῖτος τῆς Ῥωμανίας καὶ πωλεῖται εἰς τιμὴν ἀνωτέραν τοῦ σίτου
τοῦ Καφᾶ⁴⁾. Ὁ σῖτος τοῦ Καφᾶ εἶν' ἀνώτερος παντὸς σίτου τοῦ Εὐξείνου
πόντου καὶ τῆς Κριμαίας⁵⁾. Ὁ σῖτος τοῦ Ἀζήλου⁶⁾ εἶναι σχεδὸν ἰσότημος τοῦ
σίτου τοῦ Καφᾶ· ἀλλ' ἐν γένει προτιμᾶται ἀπὸ τοὺς ἀγοραστὰς ὁ σῖτος τοῦ
Καφᾶ. Ὁ σῖτος τοῦ Μαυροκάστρου, ἔρχεται μετὰ τὸν σῖτον τοῦ Ἀζήλου, καὶ
μολονότι ὁ σῖτος οὗτος δὲν εἶναι καλῆτερος, κάλλιον ὁμως πωλεῖται, διότι κάλ-
λιον αὐτοῦ διατηρεῖται κατὰ τὸν διάπλουν. Οἱ σῖτοι τῆς Βάρνης, τοῦ Ζαγαρᾶ⁷⁾,
τῆς Βυζώνης⁸⁾ καὶ τῆς Σωζοπόλεως εἶναι ἀξίας κατωτέρας τῶν ἄνω μνη-

1862, Τόμ. Α'. σελ. 55. ¹⁾ Περὶ τοιούτων νομισμάτων οὐδεμία μνεία εἰς τὰ Πατριαρ-
χικά ἔγγραφα, ὅπου συχνάκις δικάζονται οἱ πωλοῦντες, ἀγοράζοντες καὶ δανείζοντες.

²⁾ Πρβ. τὸν Depping. Τόμ. Β'. σελ. 107, 167. ³⁾ «Ὁ μὲν Μανουὴλ ὁ Κορέσης
τοῦτον δεξάμενος, ἀληθῆ τε εἶναι τὴν τοῦ κομερκίου ἀπόδειξιν εἶπε» κτλ. Μ. καὶ Μ.
Τόμ. Β'. σελ. 549. ⁴⁾ Περὶ τοῦ σίτου τοῦ Καφᾶ, πρβ. Chardin. Voyages. Τόμ. Γ'.
σελ. 108. ⁵⁾ Tauride de ses grains nourrissait la population surabondante

de l'Europe méridionale. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 3. Οἱ συγγραφεῖς ὑπὲρ τὸ δέον
ἐξύμνησαν τὴν εὐφορίαν τῆς Κριμαίας. Πρβ. Κ. Πορφ. Τόμ. Γ'. σελ. 270. ⁶⁾ Ἀγνοῶ τὴν
θέσιν τῆς πόλεως ταύτης. ⁷⁾ «Δέβελτος, ἥτις ὕστερον ἐκλήθη Ζαγορᾶ καὶ κοινότερον Ζα-
γαρᾶς, ἀπέχουσα τῆς Ἀγχιάλου 25 μίλια.» Μελετίου Γεωργ. Τόμ. Γ'. σελ. 103. ⁸⁾ «Di
Vezina.» Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 243. «Μετὰ τὴν Ὀδησσὸν εἶναι αἱ ἐκβολαὶ τοῦ Πανυ-
σοῦ ποταμοῦ, εἴτα ἡ Βιζύη πόλις ποτὲ, ἥτις κατεπόθη ὑπὸ σεισμῶν· αὕτη ἐλέγετο καὶ

μονευθέντων σίτων, καὶ πωλοῦνται εἰς τιμὴν κατωτέραν τοῦ σίτου τῆς 'Ραιδεστοῦ. Ὅλοι οἱ σῖτοι τῶν ἄνω μερῶν εἶναι τῆς αὐτῆς τιμῆς. Ἐτέρους σίτους, ἀξίους μνήμης, δὲν ἔχει ἡ Ῥωμανία ¹⁾).

Ἡ κριθὴ τῆς 'Ραιδεστοῦ εἶν' ἡ καλητέρα, πωλεῖται ἀντὶ τεσσάρων κερατίων τὸ κοιλόν μετ' αὐτήν, ἔρχεται ἡ τοῦ Καφᾶ, πωλουμένη ἀντὶ δύο ἕως τριῶν κερατίων τὸ κοιλόν, καὶ μετὰ ταύτην ἡ κριθὴ τῆς Βάρνης. Σήμερον κριθή, ἀξία μνήμης, δὲν γεννᾶται ἀλλαχόσε.

Περὶ φόρων ἐπὶ τοῦ ζυγίου. Ἐν Γαλατᾷ, οἱ Γενουήνσιοι δὲν πληρόνουσι οὐδένα φόρον ζυγίου. Οἱ Βενετοὶ καὶ πάντες οἱ ἀλλοδαποὶ εἴτε ἀγοράζοντες εἴτε πωλοῦντες, πληρόνουσι δι' ἐκάστην δεκάδα κανταρίων, τρεῖς λίτρας. Ὁ ζυγίζων δὲν φιλοδωρεῖται οὐδ' ὁ γραμματεὺς τοῦ ζυγίου· χάριν εὐκολίας δὲ μὴ προσφέρεται μικρόν τι δῶρον, ἀνάλογον τῆς ἀξίας τοῦ ζυγιζομένου ἐμπορεύματος, δύο ἕως ἑξ λίτραι. Ὁ ζυγίζων οὐδέποτε ζητεῖ δῶρον.

Περὶ μεσιτείας. Οἱ μεσίται καλούμενοι μεσίται τοῦ τελωνείου, ἐλάβανον ἐκ τῆς ὅλης μεσιτείας τρία ὄγδοα, τὰ ἐπίλοιπα πέντε ὄγδοα ἐλάβανεν ἡ κοινότης ²⁾. Πάντα τὰ ἐμπορεύματα ἐπωλοῦντο καὶ ἡγοράζοντο διὰ τῶν μεσιτῶν τούτων.

Ἐκτὸς τῶν πολυτίμων τούτων ἐμπορικῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας δύνανται οἱ νῦν ἐν Κ/πόλει ἐμπορευόμενοι νὰ παραβάλῃσι μὲ τὰς σημερινὰς ἐγχωρίους συνηθείας, ὁ Πεγολόττης κατέγραψε καὶ πλεῖστα ἄλλα περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν τῆς Κ/πόλεως. Περὶ συναλλαγῶν καὶ ἐμπορικῶν τραπεζῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει, ὀλίγα λέγει. Ἐκ τινων παρατηρήσεων αὐτοῦ, εἰκάζω, ὅτι οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι εἶχον δημοσίους λιθίνας ἀποθήκας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐναπέθετον τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν. Πολλοὶ ἔμποροι εἶχον τὴν ἀποθήκην των εἰς τὸ ἰσόγειον πάτωμα τῆς οἰκίας αὐτῶν, καὶ εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπὸ τὰ παράλια τεῖχην, πολ- λάκις προσβληθέντα ἀπὸ ἐχθρικὰ πλοῖα.

Ἐξ ὅλων τῶν παρατηρήσεων τοῦ Πεγολόττη καταφαίνεται ἡ περὶ τοῦ ἐμπορίου μέριμνα τῶν Γενουηνσίων, οἵτινες διὰ παντοίων νόμων καὶ αὐστηρῶν διαταγμάτων, ἀπέφευγον τὰς ἐρίδας τῶν ἐμπορευομένων· ἔνεκα τούτου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἡμετέρου Νικηφόρου Γρηγορᾶ ³⁾, εἰσέπραττον οἱ Γενουήνσιοι μικρὸν μετὰ τοὺς χρόνους τούτους, πρόσδοτον ἐπέτειον ἐκ τῶν φόρων, διακοσίας ὡς ἐγγιστα χιλιάδας ὑπερπύρων, καὶ τριάκοντα μόνας, «βία καὶ μόλις», οἱ πέραν βιοῦντες Βυζάντιοι.

Βυζοῦ χώρος. » Μελετίου Γεωργ. Τόμ. Γ'. σελ. 49. ¹⁾ Περὶ τῆς τιμῆς τοῦ σίτου ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, πρβ. Κ. Μανασσῆν, στίχ. 5802, 5805, 5806, 5808, 5849. ²⁾ Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 27. ³⁾ Τόμ Β'. σελ. 841.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΑΠΟΙΚΙΑΙ ΤΩΝ ΓΕΝΟΥΗΝΣΙΩΝ ΕΝ ΚΡΙΜΑΙΑ, ΚΑΙ ΕΥΞΕΙΝΩ, ΠΟΝΤΩ, ΕΡΙΑΕΣ
ΤΩΝ ΓΑΛΑΤΑΙΩΝ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΝΕΞΩΣ ΤΟΥ ΔΕΚΑΤΟΥ
ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ.

Ἡ νῦν καλουμένη Κριμαία ¹⁾, ἐκαλεῖτο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἡ Ταυρικὴ Χερ-
ρόνησος, καὶ πολλάκις ἡ Ταυρίς. Τὴν εὐλίμενον καὶ καρποφόρον αὐτῆς νοτίαν
παραλίαν κατέλαβον τὸ πάλαι, πολλαὶ ἀποικίαι Ἑλληνικαί, ἰδίως δὲ αἱ τῶν
Μιλησίων ²⁾. Τὴν παραλίαν ταύτην διαχωρίζουσιν ἀπὸ τὰ βορειότερα καὶ ἐπί-
πεδα αὐτῆς μέρη, ὕψηλὰ ὄρη ἐκτεινόμενα ἀπὸ τὸν λιμένα τῶν Συμβόλων μέχρι
τοῦ Καφᾶ ³⁾. Ἐκ τῶν ὁρέων τούτων καταρρέουσιν ὀρμητικοὶ χεῖμαρροι, πιαίνοντες
τὰς κοιλάδας, ἐν ταῖς ὁποίαις φύονται πάμπολλα κάρπιμα δένδρα, πολύχροα
καὶ εἶσομα ἄνθη, καὶ αὐτὴ ἡ ἄμπελος, παράγουσα κάλλιστον οἶνον ⁴⁾. Προφυ-
λάττουσι τὴν παραλίαν ταύτην ἀπὸ τοὺς ψυχροὺς ἀνέμους τῶν βορείων πεδιάδων
τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Μαιώτιδος λίμνης. Ἐπὶ τῶν παραλίῶν τούτων, σώζον-
ται ἐρείπια ναῶν καὶ ὀχυρωμάτων Ἑλληνικῶν, ἐκκλησιῶν καὶ φρουρίων Βυζαν-
τινῶν ⁵⁾, ἱσταμένων πλησίον τῶν πύργων τῶν ἀνεγερθέντων ἀπὸ τοὺς πλουσίους
Γενουηνσίους ⁶⁾. Τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως Χερσῶνος, σωζόμενα μέχρι τέλους τοῦ

¹⁾ Τὰ τὰριστὶ Κρίμ, ὄνομα τῆς πρωτευούσης. Reuilly. Voyages en Crimée et sur les bords de la Mer Noire. Paris. 1806, σελ. 137. Schnitzler. Description de la Crimée. Paris. 1855, σελ. 4, 63, 137. ²⁾ Reuilly, σελ. 75. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 3. Huet. Histoire du commerce et de la navigation des anciens. Paris, 1763, σελ. 244. ³⁾ Reuilly, σελ. 3, 4, 14, 121. Περὶ τῆς παραλίας ταύτης λέγει ὁ Στράβων, ἐκδ. Κοραῆ, Μέρ. Β'. σελ. 28. «Ἡ Ταυρικὴ παραλία, τραχεῖα καὶ ὀρεινὴ, καὶ καταιγιζοῦσα τοῖς βορείοις ἰδρυται.» Clarke. Voyages en Russie, en Tartarie et en Turquie. Μετάφρ. Γαλλ. Paris. 1813. Τόμ. Β'. σελ. 318. ⁴⁾ Τὸν οἶνον τῶν περιχώρων τῆς Σουγδαίας ἐπαινεῖ ὁ Reuilly, σελ. 17. Κατωτέρω ἐν σελ. 186, λέγει, ὅτι τὴν ἄμπελον κατὰ πρῶτον εἰσήξαν ἐν Κριμαίᾳ οἱ Ἕλληνες. Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 408, 450, 463. Peyssonel, Traité sur le commerce de la Mer Noire. Τόμ. Α'. σελ. 164. Περὶ σίτου, πρβ. σελ. 165. ⁵⁾ Byzance.... avait eu des relations très suivies avec les colonies Grecques de la Tauride. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 113. Περὶ τῆς ἐν Κριμαίᾳ κατοικίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, πρβ. Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 277, 278, 309, 378, 380. Raoul-Rochette. Antiquités Grecques. Paris, 1822, σελ. 2.

⁶⁾ Reuilly, σελ. 24.

παρελθόντος αἰῶνος, μετεκομίσθησαν εἰς Σεβαστούπολιν καὶ Ὀδησσόν ¹⁾. Πρὸς δυσμὰς τοῦ Βαλλακλάδα, ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς σημερινῆς μονῆς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, ἴδρυσαν τὸ πάλαι οἱ ἀποικοὶ Ἕλληνες τὸν ναὸν τῆς Ταυρικῆς Ἀρτέμιδος ²⁾. Ἄπασα ἡ παραλία αὕτη, ἀπὸ τοῦ λιμένος τῶν Συμβόλων μέχρι τοῦ Κιμμερικοῦ Βοσπόρου, φέρει προφανῆ σημεῖα πολιτισμοῦ καὶ πολυανθρώπων ἄλλοτε ἀποικιῶν ³⁾. Τὰ ἡμέτερα Πατριαρχικὰ ἐγγράφα μνημονεύουσι πολλῶν πόλεων καὶ κωμοπόλεων ἀγνώστων τὴν σήμερον. Ἡ ἐπὶ τῆς Μαιώτιδος παραλία τῆς Κριμαίας εἶναι νοσώδης, ἔνεκα τῶν αὐτῶι λιμναζόντων ὑδάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξατμιζομένων τὸ θέρος, συλλέγουσιν οἱ κάτοικοι τὸ ἄλας ⁴⁾, τοῦ ὁποίου μέρος μὲν κατηναλίσκετο εἰς ταριχεῖαν, μέρος δὲ μετεκομίζετο εἰς τὴν Μιγγρελίαν, τὸ Βυζάντιον καὶ τὰς χώρας τῆς Μεσογείου. Τούτου ἔνεκα, ἡ νότιος παραλία τῆς Κριμαίας, ἦτο τὸ προσφιλές ὀρμητήριον τῶν πάλαι Ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ τῶν μετέπειτα Βυζαντιῶν καὶ Γενουησίων. Οἱ περιηγηθέντες τὴν Κριμαίαν, μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας κατάρκτησιν αὐτῆς, ἐξυμνοῦσι τὴν εὐχρασίαν τοῦ ἀέρος, τὸ πολύγονον τῆς γῆς καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν φυτῶν. Τὰ κολοσσιαῖα ὀχυρώματα, ἐπιθαλάσσια καὶ μεσόγεια, καθ' ὅλην τὴν χώραν ταύτην, τεκμαίρουσιν ὅτι οἱ ἐκεῖ βιοῦντες, διῆγον ἐν φόβῳ ἐχθρῶν πολλῶν καὶ ἰσχυρῶν, τοὺς ὁποίους ἐδελέαζον τὰ πλοῦσια τῶν ἐκεῖ εὐημερούντων ἐμπορεύματα.

Πολλοὶ Γότθοι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ κατῴκησαν τὴν Κριμαίαν, καὶ μολονότι ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐξέλιπε, διεσώθη τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ. Μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἐσώζετο ἐν Κριμαίᾳ ἡ καλουμένη ἐπισκοπὴ τῆς Γοθτίας. Οἱ Γενουήνσιοι ἐκάλουν Γοθίαν ⁵⁾, τὴν μετὰ τῆς Σουγδαίας καὶ τοῦ λιμένος τῶν Συμβόλων ἐκτενῆ παραλίαν. Ἐκ τῶν μετέπειτα κατακτησάντων τὴν Κριμαίαν Χαζάρων, ἐκαλεῖτο ἤδη ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος Χαζαρία ⁶⁾, καὶ παρὰ τοῖς Γενουηνσίοις Gazaria, μέχρι τῆς

¹⁾ Κατὰ τὸν Reuilly, σελ. 424, μέγα μέρος τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως ταύτης, μετέφεραν οἱ Ὀθῶμανοὶ εἰς Κ'πολιν. Πρβ. καὶ τοῦ Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 378. Συναξαριστῆς, Μαρτίου 7. ²⁾ Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 428. Schnitzler, σελ. 9, 105, 108. ³⁾ Reuilly, σελ. 19, 21, 25, 235, 236, 237, 238. ⁴⁾ «Ἐν τῷ μέσῳ δὲ λίμναι καὶ λιμένες εἰσιν, ἐν αἷς Χερσωνῖται τὸ ἄλας ἐργάζονται.» Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Γ'. σελ. 180. Τὰς λίμνας ταύτας περιγράφει ὁ Reuilly, σελ. 45. Τὴν ἀφθονίαν τοῦ ἁλατος, ὁ Chardin. Voyages en Perse, etc. Amsterdam. 1711, Τόμ. Γ'. σελ. 106. ⁵⁾ Gottia. Συναξαριστῆς, Μαρτίου 26. «διέτριβε δὲ εἰς τὴν Γοθίαν τὴν εὐρισκομένην κατὰ τὸ Κρίμ, πλησίον τοῦ Καφᾶ.» Ἰδ. Ἀπριλ. 18, 24. Ἰουνίου 26. ⁶⁾ Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Γ'. σελ. 80, 81, 82, 83, 87. Οἱ Χαζάροι κατέκτησαν τὴν Κριμαίαν τῷ 679 μ. Χ., κατατροπώσαντες καὶ Γότθους καὶ Ἕλληνας. Reuilly, σελ. 79. Μελετίου Γεωγρ. Τόμ. Β'. σελ. 52. «Οὗτος δὲ μέλλωντας νὰ φονευθῇ ὑπὸ τοῦ τυράννου ἐφυγεν εἰς Χαζαρίαν.» Συναξ. Νοεμβρίου 28.

ἀπωλείας τοῦ Καφᾶ καὶ πασῶν τῶν ἐν Πόντῳ Γενοουησιακῶν ἀποικιῶν. Οἱ Χαζάροι ἦσαν ὑποτελεῖς τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων. Ἡ Κριμαία ὅλη ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν Χαζαρία, ἡ δὲ χώρα ἡ ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Γότθων κατοικουμένη, συχνότατα ἐκαλεῖτο Γοτθία, καὶ ἐκεῖ διὰ πολλοὺς αἰῶνας κατῴκουν οἱ ἀπόγονοι τῶν Γότθων. Μετὰ τοὺς Χαζάρους εἰσέηλσαν οἱ Κουμάνοι.

Οἱ διὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐξουσιάσαντες τὴν Κριμαίαν Βυζάντιοι ¹⁾, ἀπεδιώχθησαν ἐκεῖθεν ἀπὸ τοὺς Τατάρους, κατέχοντας αὐτὴν μέχρι τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτε ἐκράτησαν αὐτὴν οἱ Ῥῶσοι. Ἦσαν δὲ οἱ Τάταροι, ὑποτελεῖς τοῦ Σουλτάνου. Ἐδιοικεῖτο ἡ Κριμαία ἀπὸ Τάταρον ἡγεμόνα, ἐδρεύοντα ἐν αὐτῇ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐκεῖ ἐμπορίας τῶν Γενοουησίων.

Τοὺς Τατάρους εὗρηκεν ἐδῶ ἡγεμονεύοντας, ὁ ἱερεὺς Ῥουβρουκούης τῷ 1252ω. Ἀπὸ τούτους ἠγόρασαν ἡ ἐνοικίασαν τὸν Καφᾶν οἱ Γενοὺήνσιοι, οἵτινες, ἐνισχυθέντες ἐκ τοῦ πλούτου καὶ τῶν ὀπλων, μετὰ τινά χρόνον ἐκυρίευσαν τὴν Σουγδαίαν καὶ τὸν λιμένα τῶν Συμβόλων.

Ὁ Καφᾶς, πόλις ἐπὶ τῆς νοτίου παραλίας τῆς Κριμαίας, ἰδρύθη ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἄκρας πλατυστόμου κόλπου, ἔχων λιμένα εὐρύχωρον, βαθὺν καὶ οὐδόλως ἐνοχλούμενον ἀπὸ τοὺς βόρειο-δυτικούς ἀνέμους ²⁾. Τὸ πάλαι ἦτο πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον δι' ὅλον τὸν Εὐξείνιον πόντον, πέμπον σῖτον καὶ ταρίχη εἰς τὰς χώρας τῆς Ἑλλάδος ³⁾. Ἐκαλεῖτο δὲ ἡ πόλις αὕτη Θεοδοσία κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος καὶ ἐτέρων Ἑλλήνων συγγραφέων ⁴⁾. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφαί-

¹⁾ Reuilly, σελ. 134. ²⁾ «Θεοδοσία ἔχουσα καὶ λιμένα ναυσὶ καὶ ἑκατὸν ἐπιτήδειον.» Στράβων, Μέρ. Β'. σελ. 300, ἐκδ. Κοραῆ. Rien n'égale au reste la fidélité de ce géographe (δηλ. τοῦ Στράβωνος) dans le tableau des côtes de la Crimée. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 394. «Πόλις Καφᾶς . . . παρὰ τὰ εὐώνυμα τοῦ Εὐξείνου πόντου κειμένη πλευρὰ, εἴ τις πρὸς ἄρχτους ποιεῖσθαι τὸν ἀνάπλουον ἐθέλοι.» Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Β'. σελ. 683. «Καφᾶς, ὁ Λατίνων τῶν ἐκ Γενοῦας φρούριόν ἐστι τοῖς παραλίοις τῆς Σκυθίας κατωκισμένον.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 192. Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 464, ἐν σημ. Peyssonel. Τόμ. Α'. σελ. 14. ³⁾ «Κᾶν τοῖς πρόσθεν χρόνοις ἐντεῦθεν ἦν τὰ σιτοπομπεῖα τοῖς Ἑλλήσι, καθάπερ ἐκ τῆς λίμνης αἱ ταρίχεαι. Λεύκωνα δὲ φασιν ἐκ τῆς Θεοδοσίας Ἀθηναίοις πέμψαι μυριάδας μεδίμνων διακοσίας καὶ δέκα.» Στράβων, Μέρ. Β'. σελ. 32. Raoul-Rochette, σελ. 32. ⁴⁾ «Μετὰ δὲ τὴν ὀρεινὴν τὴν λεχθεῖσαν ἡ Θεοδοσία κεῖται πόλις.» Στράβων, Μέρ. Β'. σελ. 31. «μέχρι Θεοδοσίας πόλεως.» Ἰδ. Μέρ. Β'. σελ. 29. «Τῆς δὲ χερρονήσου πλὴν τῆς ὀρεινῆς τῆς ἐπὶ θαλάττῃ μέχρι Θεοδοσίας.» Ἰδ. σελ. 32. «Πόλεις δ' Ἑλληνίδες αἶδε ἐν αὐτῇ (δηλ. τῇ Σκυθίᾳ) Θεοδοσία, Κυταία καὶ Νυμφαία, Ποντικάπαιον, Μηρμύκειον.» Σκυλ. Περ., σελ. 57, ἐν τοῖς Geographi Min. Paris, 1855. Νῦν δὲ ἡ Θεοδοσία τῇ Ἀλανικῇ ἦτοι τῇ Ταυρικῇ διαλεκτῷ Ἀρδαβδα, τουτέστιν ἐπτάθεος (sic codex vulgo. Ἀρδαύδα. Postea Caffa). Κ. Πορφυρογ. de adm. Imp. c. 53 nunc Caffa. Ἀνων. Περ. Εὐξείνου πόντου, σελ. 415. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 495. Πλανάται ὁ Chardin, Τόμ. Γ'. σελ. 103, λέγων ὅτι τὴν

νεται καὶ κατὰ τὸν ἑβδόμον αἰῶνα ¹⁾). Ἀγνωστον εἶναι πότε ἐκλήθη ἡ πόλις αὕτη Καφᾶς, τὴν ὁποίαν οὕτω καλεῖ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος καὶ πάντες οἱ μετ' αὐτὸν Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς. Πλανῶνται τὰ μέγιστα οἱ λέγοντες ὅτι ὁ Καφᾶς, οὕτως ἐκλήθη ἐκ τῆς Ἀραβικῆς κιαφῆρ, ἄπιστος ²⁾). Ἄλλος ἱστορικὸς Ἰταλὸς εἰπάξει, ὅτι ἡ πόλις ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Γενουηνσίου Καφφάρου ³⁾).

Ἀδελον εἶναι πότε συνωκίσθησαν ἐν Καφᾶ οἱ Γενουήνσιοι, καὶ ἂν ἡ πόλις αὕτη, ἔρημος τότε κατοίκων κατὰ τὴν μαρτυρίαν τινῶν ἱστορικῶν, ἐδωρήθη ἅπασα εἰς αὐτοὺς, ἢ συνεχωρήθησαν μόνον νὰ ἐμπορεύωνται ἐκεῖ, ἔχοντες ἀποθήκας καὶ ἀποβάθρας. Τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς ἐκεῖσε συνοικίσεως τῶν Γενουηνσίων, οὐδόλως μνημονεύουσι τὰ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντα Ἰταλικά ἔγγραφα ⁴⁾). Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς, ἱστορῶν τὴν πρώτην αὐτῶν ἐν Καφᾶ οἰκισιν ἀναφέρει αὐτὴν ὡς γενομένην «οὐ πολλοῖς τισιν ἔτεσι πρότερον» ⁵⁾). Λέγει ὅτι ἡ πόλις αὕτη εἶναι τῶν Γενουηνσίων ἀποικος, καλουμένη ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων Καφᾶς, καὶ ὅτι χάριν τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ θαλασσίου αὐτῶν βίου ⁶⁾), συνέθεντο οἱ Γενουήνσιοι μετὰ τῶν ἡγεμόνων τῶν παραθαλασσίων εὐλιμένων πόλεων, σπονδὰς καὶ φιλίας. Τοιουτοτρόπως ἡ πόλις αὕτη πρότερον τῶν Σχυθῶν ⁷⁾), παρεχωρήθη διὰ συνθήκης τοῖς Γενουηνσίοις, ἀνεγείρασι κατ' ἀρχὰς μικρὰ τεῖχη, τὰ ὅποια τοῦ καιροῦ προϊόντος ἐμεγέθυναν, χάριν τῶν πολλῶν εἰσχομιζομένων ἐμπορευμάτων· οὕτω δὲ τὸ πενιχρὸν χωρίον κατέστη πόλις ἰσχυροτάτη ⁸⁾).

Ὁ Καφᾶς τῷ 1289ῳ ἀπέστειλε πρὸς βοήθειαν τῆς ἐν Συρίᾳ Τριπόλεως, τρία πλοῖα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ προξένου Παυλίνου Δόρια ⁹⁾). Ἐκ τούτου εἰπάξει ὁ

πόλιν ταύτην ἐρμωθεῖσαν, ἀνέγειραν ἐκ νέου οἱ Βυζάντιοι ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐκάλεσαν αὐτὴν Θεοδοσίαν. Στεφ. Βυζαντίου, λέξις Θεοδοσία. ¹⁾ Chersona, Theodosia, Dosiopolis etc. Anonymi Revennatis de Geographia. Paris, 1688, σελ. 267. Οἱ Λατῖνοι κοινῶς γράφουσι μετὰ δύο f Caffa, ὁμοίως καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ Κιέφρε. Ἡ λέξις Καφᾶς πιθανὸν παρεφθάρη ἀπὸ τὸ Καῦον ἢ Χαῦον (Στράβων, Μέρ. Β'. σελ. 33), λιμένα τῶν Ταυροσκυθῶν, πλησίον αὐτοῦ, ἢ δ' αὐτὸς λιμὴν τῆς Θεοδοσίας. Μελ. Γεωγρ. Τόμ. Β'. σελ. 54. Ὁ Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 344, φρονεῖ ὅτι ὁ Καφᾶς δὲν ἰδρύθη ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Θεοδοσίας. ²⁾ Chardin. Voyages, Τόμ. Γ'. σελ. 104.

³⁾ Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 18. Ὁ Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 100, ἀγνοεῖ, ὅτι πρὸ τῶν Γενουηνσίων, ἡ πόλις αὕτη ἐκαλεῖτο Καφᾶς. ⁴⁾ Τὰ ἔγγραφα τὰ ἱστοροῦντα τὴν ἐν Κριμαίᾳ πρώτην οἰκισιν τῶν Γενουηνσίων, ἀτυχῶς ἀπωλέσθησαν. Miltitz. Τόμ. Β'. σελ. 93.

⁵⁾ Τόμ. Β'. σελ. 684. ⁶⁾ Depping. Τόμ. Α'. σελ. 207. ⁷⁾ Ὁ Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 14, σαφῶς δεικνύει ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ Γρηγορά καλούμενοι Σχυθαὶ ἦσαν Τάταροι. La colonia genovese in Caffa fu fondata sotto il governo dei Tartari. ⁸⁾ Ὁ Chardin, Τόμ. Γ', σελ. 103, λέγει, ὅτι τὸν Καφᾶν κατέκρησαν οἱ Γενουήνσιοι τῷ 1266ῳ· τῷ 1270ῳ, κατὰ τὸν συγγραφέα τῆς Univers Pittoresque. Crimée, σελ. 16. ⁹⁾ Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 15.

Hedy ὅτι ἡ πόλις ἵνα δυνηθῇ ν' ἀποστείλῃ τροφὰς καὶ ὀπλίτας εἰς ἀπομεμακρυσμένον τόπον, πρέπει νὰ ᾔτο πρὸ πολλοῦ ἐνωχισμένη, πολυάνθρωπος καὶ ἱκανὴ νὰ ὑπερασπίζῃ τὸν τόπον διὰ τῶν ἐκεῖ μενόντων πολιτῶν. Φρονεῖ ὅθεν, ὅτι ἡ πόλις ὤκισθη μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν Λατίνων ἐν Κ/πόλει· ἀλλ' ἡ τεραστία αὔξησις τῶν Γενουηνσίων ἐν Γαλατᾷ, ὀλίγα μόνα ἔτη μετὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παχυμέρη καὶ Γρηγοῤᾰ, σαφηνίζει τὴν αὔξησιν ταύτην τοῦ Καφᾶ, γενομένην ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν. Δὲν φρονῶ ὅτι οἱ Γενουήνσιοι ἐπὶ τῶν Λατίνων αὐτοκρατόρων, ἐμπορευόμενοι ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἀντιζήλων Βενετῶν, ἠδύναντο ἀνενοχλήτως νὰ ἰδρύσωσιν ἐμπορικὰς ἀποικίας ἐν Εὐξείνῳ πόντῳ. Μετὰ τὴν ἀνάκτῃσιν τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν, οἱ Γενουήνσιοι, κύριοι γεγόμενοι ἅπαντος τοῦ Εὐξείνου πόντου, καὶ ἐκεῖθεν ἐκδιώξαντες τοὺς Βενετούς καὶ διὰ τῆς πλειοτέρας αὐτῶν τόλμης καὶ αὐτοὺς τοὺς Βυζαντίους, ἀκωλύτως συνέστησαν καὶ ὠχύρωσαν τὰς πολυαρίθμους αὐτῶν ἀποικίας ἐν Κριμαίᾳ καὶ Ἀσίᾳ. Μὴ λησμονήσωμεν ὅσα οἱ σύγχρονοι Βυζάντιοι γράφουσι περὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐν Κ/πόλει ἐνοικούντων καὶ τῶν πολλῶν ὁσημέραι ἐξ Ἰταλίας εἰσερχομένων Γενουηνσίων, χάριν τῆς ἐπικερδοῦς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμπορίας. Οἱ Βυζάντιοι αἰέποτε ἀποστρεφόμενοι τὴν πολιτείαν καὶ θρησκείαν τῶν ἀξέστων Λατίνων, ἐξύμουν ὅμως τὴν περὶ τὴν θάλασσαν τόλμην καὶ ἱκανότητα αὐτῶν· οὐδὲν παράδοξον ὅθεν, ἂν μετὰ εἴκοσι ὀκτῶ ἔτη, ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, μέχρι τοῦ 1289, ἠδυνήθησαν οἱ Καφαῖοι ν' ἀποστείλωσι βοήθειαν εἰς τοὺς κινδυνεύοντας ἐν Συρίᾳ ὁμοφύλους αὐτῶν.

Ἐκ τῶν Ἰταλικῶν ἐγγράφων καταφαίνεται ὅτι ὁ πρῶτος ἡ ἐκ τῶν πρώτων οἰκιστῶν τοῦ Καφᾶ, ἦτον ὁ Ἀντώνιος τοῦ Ὁρτου¹⁾, τοῦ ὁποῦ ἡ οἰκογένεια εἰσέπραττεν ἀπ' ἀρχῆς τῆς οἰκίσεως τῆς πόλεως, τελωνιακά τινα τέλη πρὸς ἴδιον αὐτῆς ὄφελος.

Τὸν Καφᾶν ἐξέλεξαν οἱ Γενουήνσιοι καὶ διὰ τὸ εὐλίμενον αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἐγγὺς τοῦ Κιμμερικοῦ Βοσπόρου καὶ τῆς Μαιώτιδος λίμνης θέσιν αὐτοῦ²⁾. Ἐνεκα τούτου δὲν ἐβράδυνεν ἡ πόλις νὰ γενῇ γενικὴ ἀποθήκη τῶν ἐμπορευμάτων τῆς Μαιώτιδος λίμνης καὶ τῶν παραλίῳν τῆς Μιγγρελίας.

¹⁾ Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 17. ²⁾ Ils firent de cette ville une des plus belles et des plus riches places du commerce en Europe. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 207. Δὲν γινώριζω πόθεν ὀρμώμενος ὁ Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 304, λέγει ὅτι ὁ Καφᾶς ἔλτοτε εἶχε 36,000 οἰκιῶν καὶ 45,000 εἰς τὰ προάστεια. Τὸν Καφᾶν πολλάκις ἀναφέρει Κ. ὁ Πορφυρογ. «ἐν τοῖς τοῦ λεγόμενου Καφᾶ τόποις·» «ἐν τῷ Καφᾶ·» «αἱ δὲ εἰρημέναι πρῶται ὁροθεσίαι ἐν Καφᾶ εἰσιν ἀποκειμέναι.» Τόμ. Γ'. σελ. 252, 253, 255. Διὰ τινα καιρὸν οἱ Τάταροι τῆς Κριμαίας ἐκάλουν τὸν Καφᾶν, Κρίμ-σταμπούλ, δηλ. Κ/πολιν τῆς Κριμαίας. Reuilly, σελ. 138. Κατὰ τὸν περιηγητὴν τοῦτον, ὁ Καφᾶς τῷ 1806ῳ, εἶχε 100 οἰκίας, τὰς πλείστας κατοικουμένας ὑπὸ Γραικῶν.

Πρὸς νότιο-δυσμὰς τοῦ Καφά καὶ μακρὰν αὐτοῦ μίλια τριάκοντα ἐξ ⁴⁾, κεῖται ἡ παράλιος πόλις Σουγδαία, νῦν Σουδάγ, καὶ παρὰ τοῖς Λατίνοις Σολδαία ²⁾. Τὴν πόλιν ταύτην περιγράφει ὁ ἱερεὺς Λατῖνος 'Ρουβρουκούης ³⁾, ὅστις ἐκ Κ/πόλεως ἀφίχθη ἐδῶ τῇ 21ῃ Μαΐου 1252. Ἐμποροὶ τινες ἐκ Κ/πόλεως, συγχρόνως ἀφίχθησαν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, κομίζοντες ὑφάσματα βαμβακερὰ καὶ λινᾶ. Κατὰ τὸν ἱερέα τοῦτον, οἱ ἐκ Τουρκίας ⁴⁾ ἔμποροι, ἀπερχόμενοι εἰς βορειοτέρας χώρας, καὶ ἐκεῖθεν ἐπανακάμπτοντες, διέρχονται πάντοτε διὰ τῆς πλουσίας καὶ πολυανθρώπου Σουγδαίας· ὁ 'Ρουβρουκούης κατέλυσεν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τῆς πόλεως, ἀπόντος τοῦ ἐπισκόπου.

Τὴν πόλιν ταύτην, τῆς ὁποίας τὰ ὄχυράματα καὶ οἱ ἐρυμνότατοι πύργοι μέχρι τῆς σήμερον ἐκπλήττουσι τοὺς ξένους, ἐκυρίευσαν οἱ Γενουήνσιοι τῇ 19ῃ Ἰουλίου 1365 ⁵⁾. Πλείστοι τῶν πρὸ αἰώνων ἐκεῖ κατοικούντων Γραικῶν, ταιπωρούμενοι ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τατάρων, τῶν κρατησάντων τὴν Σουγδαίαν τῷ 1223ω ⁶⁾, κατέφευγον εἰς ἐτέρας πόλεις ⁷⁾.

Κατὰ τὸ 1320, ἀπηγόρευσαν οἱ Τάταροι τοὺς κώδωνας τῶν ἐκκλησιῶν καὶ συγχρόνως ἐσφετερίσθησαν καὶ τὰς πλειοτέρας ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας μετέβαλον εἰς τεμένη Μουσουλμανικά.

Τούτου ἕνεκα, ἡ Σουγδαία ἐπὶ τῆς κατακτήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων, ἐκαλεῖτο πόλις Ταταρική ⁸⁾. Συγχρόνως μετὰ τῆς Σουγδαίας ἐκυρίευσαν

⁴⁾ Schnitzler, σελ. 50. ²⁾ Originariamente Scioltadia o Soltadia, ma comunemente appellato Soldaja. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 3. Τ. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 245. Συναξαριστής, Νοεμβ. 28. ³⁾ Voyages en Asie, par Bergeron. Paris, 1735. Voyage de Rubruquis en Tartarie. Κεφ. Α'. Depping. Τόμ. Α'. σελ. 17. ⁴⁾ Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, Τουρκίαν ἐκάλουν οἱ Λατῖνοι, τὴν Ποντικὴν παραλίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. ⁵⁾ Ὁ Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 115, παραβάλλων τῶν πλειοτέρων ἱστορικῶν τὰς γνώμας, περὶ τῆς πρώτης ἐνοικίσεως τῆς Σουγδαίας ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων, παραδέχεται τὴν ἄνω γνώμην τοῦ Στέλλα. Τῷ 1363ω ὁ Ἀρχιερεὺς Σουγδαίας καὶ Φούλλων ἐξωσθεῖς ὑπὸ τῶν Τατάρων ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, μετετέθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Αἰνίου. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 443. Reuilly, σελ. 18. Univers Pittoresque. Russie, Crimée, σελ. 17. ⁶⁾ Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 4. ⁷⁾ «Πρὸ χρόνων συνέβη ἐξοικισθῆναί τινα τῶν χωρίων τῆς ἐνορίας (δηλ. τῆς Σουγδαίας) αὐτοῦ ἐκ τῆς τῶν Ταταρίων ἐπιδρομῆς, ἐπανελθόντων δὲ πάλιν εἰς αὐτὰ τῶν ἀποίκων κτλ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 75. Σφάλλουσιν οἱ πλείότεροι συγγραφεῖς, λέγοντες ὅτι οἱ Τάταροι ἀπεδιώξαν τοὺς ἐν Κριμαίᾳ Χριστιανοὺς καὶ ἔκλεισαν τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν. Clarke, Voyages. Τόμ. Β'. σελ. 353. Τὰ Πατριαρχικά ἔγγραφα μνημονεύουσιν ἐκκλησιῶν καὶ ἐπισκόπων ἐπὶ Τατάρων.

⁸⁾ Ταῦτα κατὰ τοὺς Ἰταλοὺς συγγραφεῖς. Ἡ πόλις, ἂν καὶ Ταταρική ἢ μᾶλλον ὑπὸ τοὺς Τατάρους, περιεῖχε πολλοὺς Ἕλληνας. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Πατριαρχικῶν ἐγγράφων, ἡ πόλις ἦτο πολυάνθρωπος, καὶ ἡ ἐπισκοπὴ πλουσία. Αἱ ἑριδες τῶν ἐν Κριμαίᾳ Βυζαντινῶν ἐπισκόπων τοῦ Σουγδαίας καὶ Φούλλων, τοῦ Χερσῶνος καὶ τοῦ Γοτθίας, σα-

οἱ Γενοῦήνσιοι καὶ δεκαοκτὼ χωρία ὑποκείμενα εἰς τὴν πόλιν ταύτην. Οἱ Τάταροι μετ' ὀλίγον ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν Γενοουηνσίων, ἀνέκτησαν μὲν τὰ ἄνω χωρία, ἀπεδιώχθησαν δὲ ἀπὸ τὴν Σουγδαίαν. Μετὰ τὴν ἀπόπειραν ταύτην, οἱ Γενοῦήνσιοι μετὰ τῶν Τατάρων, συνυπέγραψαν συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας οὐχὶ μόνον ἀπέδωκαν οὗτοι εἰς τοὺς Γενοουηνσίους τὰ ἐν τῷ πολέμῳ ἀπολεσθέντα δεκαοκτὼ χωρία ¹⁾, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν μεταξὺ Σουγδαίας καὶ λιμένος τῶν Συμβόλων χώραν, καλουμένην Γοθίαν, κατοικουμένην ὑπὸ Χριστιανῶν, τῶν πλείστων ἀπογόνων τῶν Γότθων. Ἡ συνθήκη αὕτη ὑπεγράφη ἀπὸ τὸν Γιανόννε τοῦ Βόσκου ²⁾, πρόξενον τοῦ Καφᾶ, καὶ δύο δικαστὰς, ἐν τόπῳ ἐγγὺς τοῦ Καφᾶ, καλουμένῳ τὰ τρία φρέατα· ἐδῶ συνῆλθε καὶ ὁ Τάταρος ἡγεμὼν τῆς Σουγδαίας, ὁ ἐν Σολγάτ κατοικῶν, ὑπογράφας ἐν ὀνόματι αὐτοῦ καὶ τοῦ μακρὰν διατρίβοντος Χάνου τοῦ Τσιπσάχ, κυρίου πάσης τῆς Κριμαίας ³⁾.

Κατὰ τὴν συνθήκην ταύτην, δύο ὑπάλληλοι τοῦ Χάνου τοῦ Τσιπσάχ διέμενον ἐν Καφᾶ ἀνενόχλητοι, ὁ μὲν, ἵνα διχάζῃ τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γενοουηνσίων ἐπιδημοῦντας Τατάρους, ὁ δὲ, ἵνα εἰσπράττῃ τὰ εἰς τὸν Χάνην ὀφειλόμενα τέλη ⁴⁾.

Ἀρχήτερα τῆς Σουγδαίας, ἐκυρίευσαν οἱ Γενοῦήνσιοι τὸν Βαλλαχλάβαν κείμενον πρὸς τὴν μεσημβρινωτάτην τῆς Κριμαίας ἄκραν, καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Βυζαντίων, λιμένα τῶν Συμβόλων καλούμενον ⁵⁾. Αἱ δύο αὗται πόλεις, τὰς

φηνίζουσι πολλὰ γεγονότα τῆς τότε Κριμαϊκῆς ἱστορίας. Σπανίως ἀναμιμνήσκονται τῶν Ἑλλήνων ἐγκατοίκων τὰ Ἱταλικά ἔγγραφα, σπανίως καὶ οἱ ἡμέτεροι ἀναφέρουσι τοὺς κραταιοὺς αὐτῶν γείτονας τοὺς Γενοουηνσίους. ¹⁾ Depping. Τόμ. Β'. σελ. 104. ²⁾ Giannone del Bosco. Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 149. ³⁾ Τῆς συνθήκης ταύτης μόνη ἡ Ἱταλικὴ μετὰφρασις σώζεται. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 120. Ἡ πάλιν Σολγάτ, καλουμένη τὸ πάλαι Κιμμέριον, εἶναι τὸ σημερινὸν Ἑσκι-Κρίμ, Ῥωσσιστὶ, Σταρόι-Κρίμ. Ἐν αὐτῇ ἦδρσε καὶ πρόξενος Γενοῦήνσιος. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 41. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 348. Schnitzler, σελ. 137. ⁴⁾ Τρία τοῖς 400 ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων. Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 121, ἐν σημ. ⁵⁾ «Εἴθ' ἡ παλαιὰ χερρόνησος κατεσκαμμένη, καὶ μετ' αὐτὴν, λιμὴν στενόστομος... καλεῖται δὲ Συμβόλων λιμὴν.» Στράβων, ἐκδ. Κοραῆ. Μέρ. Β'. σελ. 28. Ἐν σημ. λέγει ὁ Κοραῆς. «Συμβόλων λιμὴν, . . . κοινῶς Σίβουλα κατὰ τὸν ἡμέτερον Μελέτιον (Τόμ. Β'. σελ. 53), κατὰ δὲ τὸν Γάλλον Δαμβίλλην, Port de Coslevé· ὁ δὲ Πάλλας (Second voyage, Τόμ. III. σελ. 65), port de Balaklawa καλεῖ αὐτόν.» «Μετὰ δὲ τὸν τῶν Συμβόλων λιμένα.» Ἰδ. σελ. 290. Ἄνων. Περ. Εὐξείνου πόντου, σελ. 446. Νικηφόρ. Πατρ. Κ/πόλεως, σελ. 47. Reuilly, σελ. 124. Univers Pittoresque. Russie, Crimée, σελ. 30. «Ἀναγκασθεὶς πρὸς τὰ μέρη τοῦ Συμπόλου ἀπέπλευσε.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 386, ἔγγραφον τοῦ 1400οῦ. Οἱ Γενοῦήνσιοι ἐκάλεσαν αὐτὸν Cembalo, Cembolo, καὶ οὕτω γράφεται εἰς ὅλα τὰ Ἱταλικά ἔγγραφα. Ὁ Depping γράφει, Sembara. Τόμ. Β'. σελ. 104. «Ὁ Μπαλουκλαβάς, τὸ ποτὲ Παλάκιον.» Μελ. Γεωγρ. Τόμ. Β'. σελ. 54. Στράβων. Τόμ. Β'. σελ. 29, 33. Raoul-Rochette, σελ. 95. Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 396.

ὁποίας ὀλίγον κατ' ὀλίγον περιέβαλον μὲ ἐρυμνὰ τείχη, ἐγένοντο ἐμπορεῖα κεντρικὰ τῶν πέριξ αὐτῶν χωρῶν. Πόσοι καὶ τίνες οἱ ἐγχάτοιχοι, πόσῃ γῇ ἐξουσίαζον οἱ Γενουήνσιοι, τὰ Ἰταλικά ἐγγράφα σαφῶς δὲν ἀποφαίνονται. Ἐκ τῶν Πατριαρχικῶν ἐγγράφων εἰκάζω, ὅτι οἱ Γραικοὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν εὐφορον καὶ τερπνὴν παραλίαν τῆς Κριμαίας, ἦσαν ἐπὶ Γενουηνσίων πολυάριθμοι, διότι τὰ πολλὰ Βυζαντινὰ ὀχυρώματα, εὐκτήρια καὶ μοναστήρια τεκμαίρουσι τὴν μετὰ τῶν Τατάρων καὶ Γενουηνσίων συμβίωσιν πολλῶν Γραικῶν ¹⁾).

Πρὸς δυσμὰς τοῦ λιμένος τῶν Συμβόλων, οἱ Γενουήνσιοι οὐδὲν ἐμπορεῖον συνέστησαν. Τὴν Κτενοῦντα, νῦν Σεβαστούπολιν, οὐδόλως ἀναφέρουσιν ²⁾. Αἰτία δὲ τῆς μὴ ἐνοικίσεως τῶν Γενουηνσίων εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Κριμαίας, κυρίως εἶναι, ὅτι τὰ πλείω αὐτῶν κέρδη ἐπορίζοντο ἀπὸ τοῦς λιμένας τῆς Μαιώτιδος λίμνης καὶ τῆς Μιγγρελίας.

Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Καφᾶ κατέκτησαν, εἴτε διὰ συνθήκης εἴτε δι' ὀπλων, τὸ καλούμενον Κέρτζιον, τὸ ὁποῖον καὶ ὠχύρωσαν ³⁾.

Παρὰ τοῦς ἀνω μνημονευθέντας τρεῖς λιμένας, ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Γενουηνσίων, εἶχον καὶ προξενεῖα ἢ μᾶλλον ἐμπορικὰς ἀποικίας, ὡς τὴν Τάναϊν ⁴⁾, πόλιν ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ. Ἐδῶ συνεμπορεύοντο μετὰ τῶν Βενετῶν, τοῦς ὁποίους τέλος ἀπεδίωξαν. Ἄλλοτε ἐμπορεῖον εἶχον εἰς τὴν Φαρνακειάν, Κόππαν καλουμένην, εἰς τὰ Μάτραχα, τὴν νῦν Ταμάν, ἀντικρὺ τοῦ Κερτζίου, καὶ εἰς τὴν Διοσκουριάδα ⁵⁾, ἐπὶ τῶν παραλίῳν τῆς Μιγγρελίας, κα-

Bahaclava εἶναι παραφθορὰ τῶν λέξεων *bellā clave*, καλὴ κλεῖς. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 394. Serristori, σελ. 22. «Μνήμη Τιμοθέου τοῦ ἐν Συμβόλοις.» Συναξαρις, Φεβρ. 20. Γ. Κεδρ. Τόμ. Α'. σελ. 779. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 47. ¹⁾ Περὶ τῆς σημερινῆς Σουγδαίας, λέγει ὁ Schnitzler, σελ. 44. *Un village de Grecs et de colons Allemands, ... un vaste amas de ruines, qui rappelle l'ancienne importance de Soudak.*

²⁾ «Οὗτος δὲ (ὁ Συμβόλων λιμὴν) ποιεῖ πρὸς ἄλλον λιμένα Κτενοῦντα καλούμενον, τετραράκοντα σταδίων ἰσθμόν.» Στράβων. Μέρ. Β'. σελ. 28. Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Α'. σελ. 779.

³⁾ Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 130. Τὰ στενὰ τοῦ Κερτζίου ἐκαλοῦντο κατὰ τὸν μεσαιῶνα *Vosporo*, *Bocca di St. Giovanni*, ἐνίοτε καὶ πορθμὸς τοῦ Καφᾶ. Bergeron. *Traité des Tartares*. Κεφ. ΙΣΤ'. Chardin, *Voyages*. Τόμ. Ι'. σελ. 112. «Ὁ ἡμέτερος Μελέπος, τοῦ ὁποῖου ἡ Γεωγραφία ἐμπεριέχει πολυτίμους εἰδήσεις διὰ τὰς χώρας ταύτας, λέγει· «Παντικαπαία, ἥτις καὶ Παντικάπαιον λέγεται, καὶ κοινῶς Πάντικο . . . τινὲς λέγουσιν ὅτι αὕτη νᾶ λέγεται τανῦν Κέρτζ.» Γεωγρ. Τόμ. Β'. σελ. 54. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, τὸ Κέρτζιον εἰσέτι ἐκαλεῖτο ἀπὸ τοῦς ἰθαγενεῖς, *Vospor* καὶ *Bospor*. Clarke, *Voyages*. Τόμ. Β'. σελ. 253. Serristori ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ Εὐξείνου πόντου. Raoul-Rochette, σελ. 160. ⁴⁾ «Ταναῖς πόλις ὁμωνυμος τῷ ποταμῷ, κατὰ δὲ τὰς εἰς τὴν λίμνην Μαιώτιν ἐκβολὰς τοῦ Ταναΐδος, πόλις Ἑλληνικὴ ἔκτισται Ταναῖς, ἥτις καὶ ἐμπόριον ὀνομάζεται.» Στέφ. Βυζ.. Στράβων, Μέρ. Β'. σελ. 34. ⁵⁾ «Ἡ δὲ Σεβαστούπολις πάλαι Διοσκουριάς ἐκαλεῖτο, ἀποικος Μιλησίων.» Ἀρ. Περ., σελ. 378, ἐν τοῖς *Geogra-*

λουμένην κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Σεβαστούπολιν καὶ συγχεομένην μετὰ τῆς σημερινῆς Σεβαστουπόλεως. Ἐπὶ τῶν παραλίῳν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐμπορεύοντο ἐν Τραπεζοῦντι, καὶ ἐκεῖθεν μέχρι Ταυρίδος τῆς Περσίας, χαίροντες προνόμιά τινα ἀπονεμηθέντα ἀπὸ τοὺς ἐν Τραπεζοῦντι βασιλεύοντας Κομνηνούς ¹⁾. Ἐν τῇ πλησίον Κερασσοῦντι, εἶχον ἐμπορικὴν ἀποθήκην, τὴν ὁποίαν μετέπειτα ἐπυρπόλησαν ἢ κατηδάφισαν ἐκδικούμενοι τοὺς Κερασσουντίους ²⁾. Ἐμπορεῖα εἰσέτι τῶν αὐτῶν, μνημονεύονται ἐν Σινώπῃ καὶ Ἀμισῷ. Εἰς τὴν Ἀμάστριδα ³⁾ κατεχομένην ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ἀνήγειραν πέριξ τῶν ἀποθηκῶν, ἰσχυρὸν φρούριον, ἵνα περιφυλάττωνται ἀπὸ τοὺς ἄρπαγας ἡγεμόνας, τοὺς μὴ ἀνεχομένους τοὺς ξένους ἐμπόρους, ὡς οἱ Τάταροι τῆς Κριμαίας καὶ τῆς Μαιώτιδος λίμνης.

Ἐπὶ τῶν δυτικῶν παραλίῳν τοῦ Πόντου, συνεμπορεύοντο μετὰ τοῦ Μαυροκάστρου ⁴⁾ νῦν Ἀκκερμαν καὶ τινῶν ἄλλων λιμένων, ἀναφερομένων μὲν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν συγγραφέων, ἀγνώστων δὲ τὴν σήμερον ἕνεκα τῆς ἀλλαγῆς τῶν ὀνομάτων αὐτῶν.

Ἀξία μελέτης εἶναι ἅπανα ἡ ἱστορία τῶν ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ ἐμπορευομένων Γενοουησίων· ἡμᾶς μάλιστα τοὺς Ἕλληνας ἐνδιαφέρει τὰ μέγιστα, διότι στενῶς συνδέεται μετὰ τῆς ἱστορίας τῶν δύο τελευταίων αἰώνων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐκ τῶν περισωθέντων ἐγγράφων τῶν χρόνων τούτων, πλεῖστα ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἱστορούμενα, παρέλειψα ὡς μὴ ἐνδιαφέροντα τὸν ἡμέτερον βίον. Ἀφηγοῦμαι τὰ ἐξῆς ὀλίγα, ἵνα γένωσι καταληπτότερα τὰ πρῶτα συμβεβηκότα τῆς ἐν τῷ Πόντῳ ἐμπορίας τῶν Γενοουησίων.

Οἱ Γενοὺήνσιοι μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ κράτους ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου τῷ 1261ῳ, συνεπολιτεύοντο μετὰ τῶν Βυζαντινῶν, συνετώτερον τῶν Βενετῶν. Τὰ παθήματα τῶν ἀντιζήλων Βενετῶν, ἦσαν δι' αὐτοὺς σωτήρια μαθήματα. Οὐδέποτε ἐλησμόνησαν οἱ Βυζαντινοὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως, τὴν βεβήλωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ τὸ χεῖριστον, τὴν ὑπὸ τῶν Βενετῶν αἰτουμένην ὑποταγὴν εἰς τὸν Πάπαν τῆς Ῥώμης. Ἡ διοίκησις τῆς ἀριστοκρατικῆς Βενετίας ἦτο πάντοτε νουνεχεστέρα τῆς ὀχλοκρατούμενης Γενοῦης. Τὰς βουλὰς τῶν ἐν Βενετία ἀρχόντων δὲν ἐτάραττον ὀχλαγωγίαι ἢ ταραχώδεις ἀλλοιώσεις τοῦ πολιτεύματος ⁵⁾. Ἡ μετέπειτα ἱστορία τῆς Βενετίας, ἐπὶ Βυζαντινῶν καὶ Ὀθωμανῶν, πληρέστατα τεκμαίρει τὴν περίνοιαν τῶν κυβερνώντων. Πολλάκις κατὰ

phi Min. ἐν σημ. nunc ibi Isgaur vicus prope Iskuriah promontorium. Τὰ Ποντικά, ὑπὸ Περ. Τριανταφυλλίδου. Ἀθήναις, 1866, σελ. 35, 37. Μελετίου Γεωργ. Τόμ. Γ'. σελ. 345. Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 63. ¹⁾ Depping. Τόμ. Β'. σελ. 88. Ὁ Ῥουβρουκούης καλεῖ τὸν ἡγεμόνα τῆς Τραπεζοῦντος Guion ἀντὶ Κομνηνόν. ²⁾ Depping. Τόμ. Α'. σελ. 127, 130. ³⁾ Jaubert. Voyage en Armenie et en Perse. Paris, 1821, σελ. 404. ⁴⁾ Δέων ὁ Διάκονος, σελ. 497. ⁵⁾ Depping. Τόμ. Α'. σελ. 154, 166.

τῶν Ὀθωμανῶν ἀντιστρατευόμενοι καὶ οὐδέποτε ἀθυμοῦντες, διέσωσαν μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, λείψανά τινα τῆς προτέρας αὐτῶν κυριαρχίας. Οἱ δὲ Γενουήνσιοι, ἐπεικέστεροι καὶ ἀνεκτικώτεροι πρὸς τοὺς Βυζαντίους, μεγάλως ἐσέβοντο τὴν θρησκείαν τῶν ὑποτελῶν Γραικῶν, τὴν ὁποίαν ὁτὲ μὲν κατεπίεζον, ὁτὲ δὲ ἐμυκτῆριζον οἱ Γάλλοι καὶ Βενετοί.

Ἀνέφερα ἀνωτέρω ¹⁾ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου Τρίτου, καταρωμένου τὰς ἀρπαγὰς, λεηλασίας καὶ ἀσελγείας τῶν σταυροφόρων κατὰ τῶν Βυζαντίων. Ἀρπαγες καὶ πειναλέοι σταυροφόροι ἐπέπεσαν ἐπὶ πλουσίας πόλεως, καὶ οὐδεμία παραίνεσις εἴτε ἱεράρχου εἴτε ἡγεμόνος, ἴσχυσεν ἵνα καταστείλῃ τὴν πλεονεξίαν τῶν ξένων. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συνετοῦ ἱεράρχου Ἰννοκεντίου, ἕτεροι Πάπαι ἐμόχθησαν ἵνα ἐπαναφέρωσι τοὺς Βυζαντίους ὑπὸ τὴν ὑποταγὴν τῆς Παπικῆς ἐδρας. Ταῦτα ὑπερεπίκραναν τὸν Γραικικὸν λαόν, οὐχὶ κατὰ τῶν Βενετῶν μόνων, ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντων τῶν ἀλλογενῶν. Τούτου ἕνεκα, κατὰ τοὺς ἀκολούθους αἰῶνας, πρόθυμοι τῶν Ὀθωμανῶν συναρωγοὶ κατὰ τῶν Ἰταλῶν, ἦσαν οἱ Γραικοί.

Ἄν ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Βυζαντίου, συνεφώνησε μετὰ τῆς Βενετίας, νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τοῦ κράτους τοὺς Γενουηνσίους, τοῦτο ἐπραξε, ποθὼν ἵνα προσλάβῃ ἀρωγὸν τὴν ἰσχυρὰν Βενετίαν κατὰ τῶν Ἰταλῶν, ὀρεγομένων νέαν κατὰ τοῦ κράτους του ἐκστρατείαν. Ἄν ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Νυμφαίου, ἀφῆκε τοὺς Γενουηνσίους κυρίους τῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ θαλασσοπολείας, καὶ μετ' ὀλίγον συνεφώνησεν νὰ ἐκδιώξῃ αὐτοὺς ἐκ τοῦ κράτους, πάλιν ὀλίγον μετὰ ταῦτα, ἐν τῇ συνθήκῃ μετὰ τῶν Βενετῶν τοῦ 1265ου, λέγει ῥητῶς, «εἰς τὴν Μαύρην θάλασσαν, ὅπου ἂν ἀρεσθῶσιν» ²⁾.

Οἱ Γενουήνσιοι, ἐμπορευόμενοι ἐν Κριμαίᾳ, οὐδόλως εἶχον ἀνάγκην νὰ αἰτήσωσιν ἄδειαν τοῦ Παλαιολόγου, διὰ τὸ ἐν Κριμαίᾳ ἐμπόριον αὐτῶν, διότι τὸν Καφὰν καὶ τὰ περὶχωρα, εἶχον πρὸ πολλοῦ κατακτήσει οἱ Κουμάνοι καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Τάταροι. Δὲν ἔμειναν μολαταῦτα ἀνενόχλητοι οἱ Γενουήνσιοι εἰς τὰς ἀπωτάτας ταύτας χώρας, ταλαιπωρούμενοι ὁτὲ μὲν ἀπὸ τοὺς Τατάρους, ὁτὲ δὲ ἀπὸ τοὺς ὁμοφύλους Πισαίους καὶ Βενετούς. Οἱ Πισαῖοι, οἵτινες εἶχον πρὸς τὴν βόρειον παραλίαν τῆς Μαιώτιδος ἐμπορεῖον, σημειούμενον εἰς τοὺς χάρτας τῶν χρόνων τούτων ³⁾, ὥπλισαν τριήρη τῷ 1277ῳ, μὲ πρόθεσιν νὰ κακοποιήσωσι τὰς ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἀποικίας τῶν Γενουηνσίων. Προσέβαλον πρῶτον τοὺς ἐν Σινώπῃ ἐμπορευομένους Γενουηνσίους, μετέπειτα τοὺς ἐν Σουγδαίᾳ, ὅπου ἡ τριήρης αὕτη συνελήφθη καὶ ἐπυρπολήθη ἀπὸ τριήρη Γενουηνσίαν.

Τῶν Γενουηνσίων ἀντίπαλοι ἐπίφοβοι ἦσαν οἱ Βενετοί. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, εἰ ἐν Γαλατᾷ καὶ Εὐξείνῳ πόντῳ Γενουήν-

¹⁾ Σελ. 197. ²⁾ T. καὶ Th. Τόμ. Γ'. σελ. 70. ³⁾ Serristori, ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ Εὐξείνου πόντου, τοῦ 1354ου. Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 23.

οἱοὶ ἐμείναν διὰ τινὰ ἔτη ἀνενόχλητοι, διότι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἡμετέρων Βυζαντινῶν συγγραφέων, οἱ Βενετοί, φόβῳ τῶν Βυζαντίων, ἀπέδρασαν οἱ πλείοτεροι εἰς Ἰταλίαν. Οἱ ἐν Εὐξείνῳ ἔμποροι καὶ ναυτιλλόμενοι πατριῶται αὐτῶν, μετὰ πολλῆς βίας ἀπέπλευσαν ἀπὸ τὰς Βυζαντινὰς θαλάσσας. Οἱ πλοῦσιοι καὶ ἀκάματοι οὗτοι ἔμποροι, μετ' ὀλίγον ἐπανήλθον, καὶ καθὼς ἀνέκτησαν τὰς προτέρας ἐν Βυζαντίῳ κατοικίας καὶ ἀποβάθρας, μέσον τῆς πόλεως τοῦ Ἡεράματος καὶ τῆς τῶν Δρουγγαρίων, ἔλαβον καὶ τὸ προνόμιον νὰ ἐμπορεύωνται ἐλευθέρως ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ. Τοσοῦτον πλῆθος Βενετῶν συνήλθεν εἰς τὴν ἐμπορικωτάτην Σουγδαίαν, τὸ γενικὸν τότε ἐμπορεῖον τῆς Κριμαίας καὶ τοῦ Εὐξείνου, ὥστε ἡ Βενετία ἐπεμψεν ἐκεῖσε πρόξενον Βενετὸν, καλούμενον πρόξενον πάσης Χαζαρίας. Πιθανὸν ἔλαβον τὴν ἀδειαν τοῦ Τατάρου διοικητοῦ, τελούντες τὰ συνήθη τέλη· ἀλλὰ νὰ λάβωσι τόπον καὶ περικταφρεύσωσιν αὐτόν, ἦτον ἀδύνατον, διότι ἡ Σουγδαία ἦτο τότε πόλις πολυάνθρωπος, καὶ οἱ πλείστοι τῶν ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἐμπορευομένων, ἐδῶ συνήρχοντο. Ἄλλως ἐπραξαν οἱ Γενουήνσιοι ἐν Καφᾷ, ἐνοικίσαντες χωρίον ἔρημον ἢ ὀλιγάνθρωπον. Οἱ Βενετοὶ φθονοῦντες τὸν ἐκ τῆς ἐμπορίας πλοῦτον τῶν ἐν Καφᾷ Γενουηνσίων, προσέβαλον αὐτοὺς τῷ 1296ῳ, μετὰ ἑκοσι πέντε πλοίων, οὐδόλως λογιζόμενοι τὴν τοσάκις μετὰ τῶν Γραικῶν αὐτοκρατόρων γενομένην σύμβασιν, νὰ μὴ μάχωνται Γενουήνσιοι μετὰ Βενετῶν, ἐντὸς τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου¹⁾. Ὁ στόλος οὗτος ὑπὸ τὸν στόλαρχον Ἰωάννην Σοράντζον²⁾, συνέλαβε πάμπολλα πλοῖα ἐμπορικὰ τῶν Γενουηνσίων· προσέβαλε τέλος καὶ τὸν Καφᾶν, τὸν ὁποῖον ἐκυρίευσεν μετὰ πεισματώδη πάλην. Ἐπυρπόλησε δύο τριήρεις καὶ τέσσαρα πλοῖα τῶν ἐχθρῶν. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην, ὁ Βενετὸς στόλαρχος διεχείμασεν ἐν Καφᾷ. Τὸ ψυχρὸς καὶ ἡ ἔλλειψις τροφῶν, ἐθανάτωσαν μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ. Ἐπανήλθε τὴν ἀνοιξὶν εἰς τὴν Βενετίαν μετὰ δεκαεὶς πλοίων. Μετὰ τὸν ἀπὸ πλῶν τοῦ Σοράντζου, οἱ περίφοβοι Γενουήνσιοι ἐπανήλθον εἰς Καφᾶν.

Ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τσιπτσάχ Τοκταί³⁾, μαθὼν ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τοῦ Καφᾶ καὶ ἕτεροι ἄλλοι κατοικοῦντες, ἐπώλουν εἰς Μουσουλμάνους τέχνα τῶν Τατάρων, προσέβαλε τὸν Καφᾶν μετὰ πελυαρίσμου στρατοῦ. Οἱ Καφαῖοι ἄνευ τειχῶν, κατέφυγον μετὰ τῆς περιουσίας αὐτῶν ἐντὸς τῶν πλοίων. Οἱ Τάταροι εὐρόντες κενὴν καὶ ἀνῳχρον τὴν πόλιν, εἰσῆλθον καὶ ἐγύμνωσαν αὐτήν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τοκταί, ἡ Γένουα ἐπεμψεν εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ Οὐσβέχ, δύο πρέσβεις τὸν Ἀντώνιον Γρίλλον καὶ Νικόλαον Παγάνον, ἱκετεύου-

¹⁾ «Πρότερον μὲν γὰρ πολλῶ προείχον σφῶν Βενετικοί.» Γ. Παχυμέρης. Τόμ. Α'. σελ. 419. ²⁾ Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 25. Univers Pittoresque. Russie, Crimée, σελ. 17.

³⁾ Ἐβασίλευεν ἀπὸ τοῦ 1294ου μέχρι τοῦ 1313ου. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 27. Ἡ ἐπαρχία Τσιπτσάχ καίται πρὸς βορρᾶν τῆς Κασπίας θαλάσσης. Univers Pittoresque. Russie, Crimée, σελ. 16.

σα τὸν Τάταρον ἡγεμόνα, ἵνα ἐκ νέου εἰσέλθωσιν ἐν Καφᾶ οἱ Χριστιανοὶ ἐγκέ-
τοιχοι. Χρήματα καὶ δῶρα πιθανὸν ἐμαλάκυναν τὴν καρδίαν τοῦ Οὐσβέκ, συγ-
χωρήσαντος ἐπὶ τέλους τοὺς Γενοουηνσίους, ἵνα ἐκ νέου ανοικίσωσι τὸν Καφᾶν.

Πρὸς ἀποφυγὴν τοσούτων κινδύνων, συνεστήθη ἐν Γενοῦῃ τῷ 1313^ω, τὸ κα-
λούμενον γραφεῖον τῆς Χαζαρίας ¹⁾, ἵνα φροντίζη οὐχὶ περὶ τοῦ Καφᾶ μόνου ²⁾,
ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς Τραπεζοῦντος καὶ Περσίας, ὅπου ἐπεξετείνετο τὸ ἐμπόριον τῶν
Γενοουηνσίων. Μετ' ὀλίγον ἡ δικαιοδοσία τοῦ γραφείου τούτου ἐπεξετάθη καθ'
ὅλον τὸν Εὐξείνιον πόντον, ὅπου ὑπῆρχον ἐμπορεῖα Γενοουηνσίων ἢ διέμενον
χάριν ἐμπορίῳ ἄνδρες Γενοουήνσιοι. Τὸ γραφεῖον τοῦτο συνέταξε νόμους δι' ὅ-
λας τὰς ἀποικίας τῶν Γενοουηνσίων ἐν Εὐξείνῳ, νόμους διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ
ἐμπορίου καὶ ἐκλογὴν τῶν κοσμητόρων. Ἐφρόντιζε περὶ τῶν ἐν Ἀνατολῇ καὶ
Εὐξείνῳ πόντῳ ἐμπορευομένων πλοίων, ὀρίζον τὸν φόρτον, τὰ πληρώματα,
τρόφιμα καὶ ὅπλα αὐτῶν. Διέταττε κατὰ τίνα ὥραν τοῦ ἔτους ν' ἀποπλέωσιν
ἐκ Γενοῦης καὶ τίνα ὥραν νὰ ἐπανέρχωνται. Ἐπιτροπαὶ ἰδιαιτέραι καλούμεναι
γραφεῖα ἐμπορείου εἰς τὰς ἀπανταχοῦ ἀποικίας, ἐπετήρουν τοὺς πλοιάρχους·
οἱ δὲ παραβάται ἐτιμωροῦντο ἐν Γενοῦῃ ἀπὸ τοῦ γραφείου τῆς Χαζαρίας. Αἱ δια-
τάγαι τοῦ γραφείου τούτου εἶχον τὴν αὐτὴν ἰσχύν τῶν νόμων τῆς Γενοῦης. Τε-
τρακόσιοι ἄνδρες Γενοουήνσιοι, εὐπατρίδαι καὶ ἰδιῶται, ἀσπλοι καὶ ὠπλισμένοι,
ὕπηρετον τὸ γραφεῖον τοῦτο.

Οἱ ἀπαρτίζοντες τὸ γραφεῖον τοῦτο ὅκτῳ ἄνδρες καλούμενοι σοφοὶ ³⁾, ἤλ-
λαττον ἀγὰ πᾶσαν ἐξαμηνίαν.

Τὸ γραφεῖον τῆς Χαζαρίας ἐξέλεγεν ἐκ τῶν ἐπισήμων οἰκογενειῶν τῆς Γε-
νοῦης τὸν ἄρχοντα τοῦ Καφᾶ, καλούμενον ποτὲ μὲν πρόξενον πάσης Χαζαρίας,
ποτὲ δὲ πρόξενον τῶν ἐν Χαζαρίᾳ κατεικούντων Γενοουηνσίων, καὶ ἄλλοτε πρέ-
ξενον παντὸς τοῦ Εὐξείνου πόντου. Πρὸ τῆς ὀρχοδοσίας αὐτοῦ ⁴⁾, ὥφειλε νὰ
παρακαταθῇ ὡς ἐγγύην, ἱκανὴν ποσότητα χρημάτων, ὀλιγωτέραν ὁμῶς τῆς
τοῦ ποτεστάτου τοῦ Γαλατᾶ ⁵⁾.

Ἀφικομένου ἐν Καφᾶ, συνήρχοντο οἱ πολῖται ἵν' ἀκροασθῶσι τὸ διάταγμα
τῆς ἐκλογῆς καὶ τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ. Ἀκολούθως, συνεχάλει τὸ καλούμενον
συμβούλιον τῶν εἰκοσιτεσσάρων, τὸ ὁποῖον συνειργάζετο μετὰ τοῦ προκατόχου

¹⁾ Officium Gazariae. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 29. Τὰς διατάξεις ταύτας ἀρθρομαί ἐκ
τοῦ συγγραφέως τούτου. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 52. ²⁾ Ils firent de cette ville une
des plus belles et des plus riches places de commerce en Europe. Depping.
Τόμ. Α'. σελ. 207. Clarke. Voyages. Τόμ. Β'. σελ. 304, 313. Κατὰ τὸν συγγραφέα
τούτον, ἐπισχεφθέντα τὸν Καφᾶν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, ἡ πόλις αὕτη περιεῖχε μόλις
πεντάκοντα οἰκογενείας. ³⁾ Ὅθεν ἐκαλεῖτο, Officium octo sapientium super fa-
ctis navigandi et maris majoris. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 29, 31, ἐν σημ. Depping.
Τόμ. Α'. σελ. 211. ⁴⁾ Heyd. Τόμ. Β', σελ. 130. ⁵⁾ Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 23.

προξένου. Κατὰ διαταγὴν τῆς μητροπόλεως, τὸ συμβούλιον τοῦτο ἐξέλεγε πρὸς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ, ἕτερον συμβούλιον ἰσάριθμον. Οὐδὲν μέλος τοῦ προτε-
ραίου συμβουλίου ἐξελέγετο ἐκ νέου· ἀπηρτίζετο δὲ ἀπὸ δώδεκα εὐπατρίδας καὶ
δώδεκα ἰδιώτας. Ἐν αὐτῷ δὲν ἠδύνατο νὰ συνεδριάζωσι πλείονες τῶν τεσσά-
ρων ἐγχωρίων Καφαίων. Ἐκ τῶν ἄνω εἴκοσι τεσσάρων μελῶν, ἐξελέγετο ἕτερον
συμβούλιον ἐξαμελές, καλούμενον μικρὸν συμβούλιον. Ὁ πρόξενος οὐδέποτε ἀ-
νεμιγνύετο εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν μελῶν τῶν δύο τούτων συμβουλίων. Δὲν συνε-
χωρεῖτο νὰ ἐκδώσῃ οὐδεμίαν ἐπίσημον διαταγὴν, ἄνευ τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ
συμβουλίου. Δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσπράττῃ χρήματα, νὰ ἐπιβάλῃ νέους φόρους, νὰ
δανεισθῇ, δανείσῃ ἢ δαπανήσῃ χρήματα τῆς κοινότητος. Ταῦτα κατεῖχον διὰ δύο
μόνους μῆνας, δύο μέλη τοῦ μεγάλου συμβουλίου, καλούμενα ταμίαι ἢ κλειδοῦ-
χοι. Μετὰ τὴν διμηνίαν, οὗτοι ἐνώπιον τοῦ εἰκοσιτετραμελοῦς συμβουλίου ἀ-
νήγγελλον τὰς ἐσόδους καὶ δαπάνας τοῦ τόπου. Ἐξελέγοντο πάραυτα ἕτερα
δύο μέλη ἐκ τοῦ αὐτοῦ συμβουλίου ὡς κλειδοῦχοι. Ὁ λογοθέτης ἢ γραμματεὺς
τοῦ προξένου, ἐξελέγετο οὐχὶ ἀπὸ τὸν πρόξενον, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἐν Γενούῃ γρα-
φεῖον τῆς Χαζαρίας. Ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ἦτο νὰ καταγράψῃ πάσας τὰς ἐπισήμους
πράξεις τοῦ προξένου, τὰ ἰδιωτικὰ συμβόλαια παντὸς γένους, τὰς διαθήκας,
περιουσίας καὶ τὰ δικαστικὰ ἔγγραφα. Ὁ γραμματεὺς, τοῦ ὁποίου συχνότατα
μνημονεύουσι καὶ μεταγενέστερα ἔγγραφα, ἦτο πάντοτε ἐκ τῶν γνωστῶν νο-
μομαθῶν συμβολαιογράφων τῆς Γενούης.

Ὁ πρόξενος, ὁ διοικῶν τοσοῦτον λαόν, ὁ δικάζων τοσοῦτων ἐμπορευομένων,
ἀλλογενῶν καὶ ἐγχωρίων δίκας, ἐξελέγετο πάντοτε ἐκ τῶν ἐπισήμων καὶ νομο-
μαθῶν ἀνδρῶν τῆς μητροπόλεως ¹⁾. Ὡφείλε δὲ νὰ δικάζῃ κατὰ τοὺς νόμους τῆς
Γενούης, καὶ ὁσάκις δὲν ἀπεφαίνετο σαφῶς ὁ νόμος, ἐδίκαζε κατὰ τοὺς Ῥωμαϊ-
κοὺς νόμους ²⁾. Εἰς τὰς δίκας τὰς ἐμπορικὰς οἱ διαδικαζόμενοι εἰσῆγον δύο ἢ
τέσσαρας ἀνδρας πιστοὺς ³⁾, καὶ οὗτοι ἀπεφάσιζον. Οὐδέποτε δὲ συνεχωρεῖτο εἰς
τὸν πρόξενον ν' ἀποφανθῇ ὁ ἴδιος περὶ δίκης τινός, ἀλλ' ἐξετέλει τὴν ἀπόφα-
σιν. Συνέλεγε τὰ πρόστιμα, ἐξώριζε καὶ ἐπέβλεπε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κεφαλι-
κῶν ποινῶν. Δὲν ἐδέχετο δῶρα ἀνώτερα τῶν δέκα σολδίων. Δὲν ἠδύνατο ν' ἀνα-
μιγνύηται εἰς ὑποθέσεις χάριν προσδοκωμένου κέρδους ἢ νὰ γενῇ ὑποτελὴς τοῦ
Χάνου τῶν Τατάρων ἢ τῆς συζύγου αὐτοῦ. Μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἐνιαυσίου προ-
ξενίας αὐτοῦ, ὥφειλεν ἄνευ ἀναβολῆς νὰ ἀπέλθῃ εἰς Γένουαν καὶ ἐκεῖσε ἐξελεγ-
χθῇ ἀπὸ ἀνδρας ἐπὶ τούτῳ διορισθέντας, βοηθουμένους ἀπὸ ἐμπόρους, διαπρέ-
ψαντας ἐν Καφᾷ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκεῖσε προξενίας αὐτοῦ.

¹⁾ Les consuls d'outre-mer, furent occupés par les hommes des pre-
mières familles des republics Italiennes. Depping. Τόμ. Β'. σελ. 56.

²⁾ Συνεχωρήθη εἰς τοὺς Καφαίους, εἰς τινὰς περιστάσεις, ἵνα μεταβάλλωσι τοὺς ἐγχω-
ρίους νόμους, προσαπηγείτο ὁμοῦς ἢ ἐπικύρωσις τῆς μητροπόλεως. Sauli. Τόμ. Β'. σελ.
30, 34. ³⁾ Boni homines. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 32.

Οἱ νόμοι οἱ διέποντες τὰς ἐμπορικὰς αὐτῶν ἀποικίας ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ, ἦσαν διάφοροι τῶν ἐν Γαλατῇ. Ἐδῶ κατὰ τὴν αὐτῶν ὁμολογίαν, ἦσαν ὑποτελεῖς τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων, ἔχοντες ἀπέναντι αὐτῶν, λαὸν πεπολιτισμένον καὶ ἰσχυρόν, ἐνῷ ἐν Κριμαίᾳ περιεχυκλοῦντο ἀπὸ Τατάρους ἀγρίους, ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν ὁποίων διετέλουν τινὰ καιρὸν, τελοῦντες καὶ φόρον, ἕως οὗ περιφρουρήσαντες τὰς πόλεις αὐτῶν, ἐγένοντο πράγματι καὶ οὐχὶ ὀνόματι κύριοι ἀπόλυτοι ἐκτενοῦς περιχώρου¹⁾, ποτὲ μὲν ἐκλέγοντες ποτὲ δὲ ἀποβάλλοντες τοὺς Τατάρους ἡγεμόνας.

Τὸν Καφᾶν ἐρημωθέντα πρῶτον διὰ τῆς ἐφόδου τοῦ Βενετοῦ στολάρχου Σοράντζου, καὶ δεύτερον ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τῶν Τατάρων, διενεθῆθη ἡ Γένουα ν' ἀνεγείρῃ καὶ ὀχυρώσῃ. Πρὸς τούτοις, ἔνεκα τῆς θέσεώς της πλησίον τῆς Μαιώτιδος λίμνης, καὶ τῶν ἄλλων τῆς Κριμαίας καὶ Μικρᾶς Ἀσίας ἀποικιῶν της, ἐμελλε νὰ ᾖται μητρόπολις τῶν ἄλλων ἐμπορικῶν ἀποικιῶν. Τὰ ἐδῶ εἰσαγόμενα ἐμπορεύματα, προερχόμενα ἐκ νότου καὶ ἀνταλλασσόμενα ἢ πωλούμενα εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ταταρίας καὶ ἄνω Ῥωσσίας, ὥφειλον νὰ προφυλάττωνται ἀπὸ τοὺς ἄρπαγας γείτονας. Τὰ περιοικοῦντα ἔθνη, οὐδόλως γεωργοῦντα τὴν γῆν, τὴν ἀληθῆ πηγὴν παντὸς πλούτου, ἦσαν πτωχὰ, ζῶντα ἀπὸ τὴν ἀλιείαν καὶ τὴν ἄγραν τῶν δασῶν. Τὰς ἄρπαγὰς τῶν ὑπηκόων, σπανιώτατα ἐτιμῶρει ὁ ἡγεμὼν, ὁ καρπούμενος πολλάκις τὸ κρεῖττον τῶν ἄρπαγῶν²⁾.

Τούτων ὅλων ἔνεκα, ἡ Γένουα, κηδομένη τῆς μελλούσης σωτηρίας τοῦ Καφᾶ, καὶ ποθοῦσα οὐχὶ τοῦτον μόνον νὰ περιφυλάττῃ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀδελφὰς ἀποικίας νὰ ὑπερασπίζηται, περιέβαλε τὸν Καφᾶν μὲ ἐρυμνὰ τεῖχη καὶ φρούρια, μετὰ βαθυτάτης τάφρου. Συγχρόνως ἢ ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν τούτων, περιέβαλε καὶ τινὰ προάστεια, δι' ἐτέρου τεῖχους καλουμένου τῶν προαστείων³⁾, περιλαμβάνοντος μικρὰς τινας κωμοπόλεις καὶ τινας ἐπαύλεις τῶν πλουσίων Καφαίων.

Ἵνα πορισθῇ ἡ πόλις χρήματα διὰ τσαύτας δαπάνας, γενομένας μικρὸν μετὰ διπλὴν καταστροφὴν, διέταξε τοὺς ναυκλήρους καὶ πλοιάρχους Γενουηνοὺς ἀναπλέοντας ἐκ Κ/πόλεως πέραν τοῦ Καφᾶ, εἴτε εἰς τὰ παράλια τῆς Μαιώτιδος εἴτε τῆς Κιρκασίας, καὶ τοὺς ἐκεῖθεν καταπλέοντας πρὸς τὴν Μεσόγειον, νὰ ἐλλιμενίζωνται ἐν Καφᾶ· ἐδῶ διέμενον ἡμέραν μίαν, καὶ ἐτέλουν φόρον ἀνάλογον τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τῶν κεφαλαίων τῶν ἐν τῷ πλοίῳ ἐμπόρων. Δὲν ἐπετρέπετο εἰς οὐδένα Γενουήνσιον νὰ διαμείνῃ πλέον τῶν τριῶν

¹⁾ Mais dès que leurs (δηλ. τῶν Τατάρων) divisions intestines commencèrent à les affaiblir, les Génois secouèrent le joug et les princes du plat pays n'étaient, pour la plupart, élus et déposés qu'avec leur agrément. Reuilly, σελ. 87. ²⁾ Depping. Τόμ. Α'. σελ. 53, 63. ³⁾ Ces chateaux sont fortifiés d'un double mur, et la ville aussi. Chardin. Voyages. Τόμ. Ι'. σελ. 403.

ἡμερῶν ἐν Σουγδαίᾳ· ὁ παραβαίνων τὴν διαταγὴν ταύτην, ἐτιμωρεῖτο διὰ βαρυστάτου προστίμου· ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς Γενοσησίους νὰ διαχειμάζωσιν ἢ ἀγοράζωσιν οἰκίας ἐν τῇ Ταναΐδι· πρὸς τούτοις, ἀπηγορεύετο ν' ἀγοράζωσιν ἢ πωλῶσιν ἐμπορεύματα ἐν Σουγδαίᾳ, νὰ ἐκφορτώνωσιν ἐπὶ τῆς μέσας τῆς Σουγδαίας καὶ τοῦ Καφᾶ παραλίας, εἴτε εἰς ἐτέρους λιμένας, ἐπὶ ποινῇ ἑκατὸν ὑπερπύρων¹⁾, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν Καφᾶν. Διὰ τῶν εἰσπραττομένων τούτων χρημάτων, ἀνήγειραν οἱ Καφαῖοι τὰ ἐρυμνὰ αὐτῶν ὄχυρώματα καὶ τὰ δημόσια κτίρια. Πᾶς Γενοσησίος ἀγοράζων ἐντὸς τοῦ Καφᾶ γῆπεδον, ὥφειλε ν' ἀνεγείρῃ ἐπ' αὐτοῦ οἰκίαν ἐντὸς μηνῶν δεκαοκτώ²⁾).

Ὅλαι αἱ ἄνω διατάξεις περὶ συνοικισμού τοῦ Καφᾶ, καὶ ἡ γνωστὴ θαλασσίᾳ δύναμις τῆς Γενοῦς παρεκίνησαν πολὺν λαὸν νὰ συρρεύσῃ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ χάριν πλειοτέρας ασφαλείας καὶ πλειοτέρου κέρδους³⁾. Ἐκτὸς τῶν πολυαρίθμων Ἀρμενίων ἐδῶ συνελθόντων, ἕνεκα τῆς δῆψεως τῆς πατρίδος αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τατάρων⁴⁾, συγκατάκησαν μετὰ τῶν Λατίνων καὶ πᾶμπολλοὶ Ἑβραῖοι Καραῖται⁵⁾, οἵτινες μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Καφᾶ, κατώκησαν τὴν παρὰ τῷ αὐτοκρατορικῷ ναυστάθμῳ τῆς Κ/πόλεως κωμόπολιν Χάσκιρ, ὅπου μέχρι σήμερον κατοικοῦσιν οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν. Τούτων καὶ τῶν Μουσουλμάνων ἐνοίκων, μνημονεύουσι συχνότατα τὰ ἐγγράφα τοῦ Καφᾶ, καθὼς καὶ πλείστα ἐκκλησιαστικὰ τοῦ τότε αἰῶνος, ἀφηγούμενα τὰς φροντίδας τῶν ἐκεῖσε Λατίνων ἀποστόλων καὶ ἀρχιερέων, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν Ἀρμενίων καὶ εἰσελεύσεως αὐτῶν εἰς τὴν Λατινικὴν ἐκκλησίαν. Οἱ μετὰ τῶν Λατίνων συμβιοῦντες Γραικοὶ, οἱ μετὰ τοσούτου ζήλου ἀπαπτύσαντες ἐπὶ τῆς Λατινεκρατίας, τὴν ἰδέαν τῆς εἰς τὸν Πάπαν ὑποταγῆς, οὐδόλως ἠνωχλοῦντο. Ἀτυχῶς ὀλίγα περὶ τούτων ὄλων γνωρίζομεν, διότι οὐδεὶς ἰστέρησε τὴν βίον τῶν ἐν Κριμαίᾳ Ἑλλήνων, καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐκεῖ ἰσχυρᾶς δεσποτείας τῶν Γενοσησίων⁶⁾).

Ὁ Καφᾶς μεθ' ὅλης τῆς περιχώρου, ὑπέκειτο ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιο-

1) Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 117. 2) Ταῦτα ἐρμηνεύεται ὁ πολυμαθὴς Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 27, ἐκ τῆς *Historiae Patriae Monumenta. Leges Municipales*, σελ. 378, 382, 408 καὶ κατωτέρω. 3) Κατὰ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Γερμανοὺς συγγραφεῖς, εἶχεν ἡ πόλις αὕτη μικρὸν πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, 20,000 οἰκίων. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 40. 4) Κατὰ τινὰς ἱστορικοὺς τοῦ ΙΑ'. καὶ ΙΓ'. αἰῶνος, ἡ Κριμαία ἕνεκα τῶν ἐκεῖ πολλῶν Ἀρμενίων, ἐκαλεῖτο παραθαλάσσιος Ἀρμενία. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 35, ἐν σημ. Κατὰ τὸν Bergeron, Κεφ. Α'. ἱστοροῦντα τὴν περιήγησιν τοῦ Βενετοῦ Μάρκου Παύλου ἐν Ταρταρίᾳ τῷ 1252ω, ἡ Σολδαία ἐκαλεῖτο πόλις τῆς Ἀρμενίας.

5) Μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων σώζονται ἐν Κριμαίᾳ πᾶμπολλοὶ Καραῖται Ἑβραῖοι κατοικοῦντες τὴν κώμην Τσιφουτ-Καλὲ, 3 μίλια μακρὰν τοῦ Βαγτσέ-σεράι, καθὼς καὶ τὸν Καφᾶν. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 350, 358, 458. Schnitzler, σελ. 68, 132.

6) Ὅλίγα τινα περὶ τῆς Κριμαίας ἀναφέρονται ἐν τῷ Συναξαριστῇ. Ἀφηγείται ὁμοῦς γεγονότα προγενέστερα τῆς δυναστείας τῶν Γενοσησίων.

δοσίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σουγδαίας καὶ Φούλλων¹⁾. Οὐδέποτε εἶχεν ἴδιον ἀρχιεπίσκοπον ὁ Καφᾶς. Ἐν τῇ περιοχῇ αὐτοῦ, ἐν τῷ Παλαιῷ λιμένι, εἶχον οἱ Γραικοὶ μονύδριον πατριαρχικόν, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ τιμίου Ηέτρου²⁾. Τῷ 1366^ω ὁ Πατριάρχης διέταξε τὸν ὀρεγόμενον τὰ εἰσοδήματα τοῦ ἄνω μονυδρίου Ἀγίον Σουγδαίας, ἵν' ἀπέχη τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἐνοχλήσεων, καὶ φροντίζη ὁ ἡγούμενος νὰ πέμπῃ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τὸ ἐτήσιον κανονικὸν δίκαιον.

Ἐτερον μονύδριον τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου³⁾ καὶ Πατριαρχικὸν καλούμενον, ἐφωρεύετο κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ ἀποθανόντος ἱδρυτοῦ, ἀπὸ ἑπτὰ Καφαίου, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐν Κ/πόλει Πατριάρχου, λαμβάνοντος τὸ κανονικόν, μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ὀφειλομένου εἰς τὸν ἀρχιερέα τοῦ τόπου⁴⁾. Τὸν ἐπόμενον αἰῶνα οἱ Γραικοὶ ἀνήγειραν καὶ τινὰς ἐκκλησίας ἐν Καφᾶ, ὅπου μνημονεύεται καὶ ἐπίσκοπος ἡ πρωτόπαππας αὐτῶν, τοῦ ὁποίου τὰς διενέξεις μετὰ τῶν Λατίνων ἀρχόντων ἀφηγοῦνται ἐν ἐκτάσει τὰ ἐγγράφα τοῦ Καφᾶ.

Τρεῖς ἀρχιερεῖς συχνότατα μνημονεύονται ἐν Κριμαίᾳ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον. Ὁ Σουγδαίας καὶ Φούλλων⁵⁾, ὁ Χερσῶνος⁶⁾ καὶ ὁ Γοτθίας⁷⁾. Ἀπέναντι τοῦ Κερτζίου, ὁ Ζηχχίας καὶ Ματράχων⁸⁾. Τοῦ μὲν Σουγδαίας ἡ ἐπισκοπὴ ἐπεξετείνετο μέχρι τῆς Ἑλίσσου⁹⁾, τὴν ὁποίαν μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν χωρίων εἶχε παρανόμως προσλάβει ἐν τῇ ἐπισκοπῇ αὐτοῦ ὁ Χερσῶνος. Ἐνεκα τῆς ἀπωλείας τῶν κωδίκων καὶ ἐγγράφων, ἥτον ἄγνωστον τίνος ἐπισκόπου ἦτο τὸ πάλαι ἡ ἐνορία αὕτη τῆς Ἑλίσσου. Ἀλλ' ἕως ἀνεφύη τῷ 1384^ω μετὰ τοῦ Γοτθίας καὶ τοῦ Χερσῶνος, περὶ τῶν παραλίων πόλεων τῆς Συκῆτας, Παρθενίτας¹⁰⁾, Ααμπάδος, Ἀλούστας, Φούνας καὶ Ἀλανίας. Διετάχθη ὁ μοναχὸς Ἰσιδωρος ἵν' ἀπέλθῃ ἐκ Κ/πόλεως εἰς Κριμαίαν, καὶ παρόντων τῶν δύο ἐριζόντων ἀρχιερέων Χερσῶνος καὶ Σουγδαίας, ἐξετάσῃ τοὺς γεραιτέρους ἐγκατοίκους καὶ τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν πέμψῃ εἰς Κ/πολιν, ἵνα ἐπικυρωθῇ καὶ παύσωσιν εἰς τὸ ἐξῆς

¹⁾ Οὕτως εἰκάζω ἐκ τῶν ἀκαλούθων· «ἐπὶ τῷ συντηρεῖσθαι τοῦτο (δηλ. τὸ μονύδριον τοῦ τιμίου Ηέτρου) ἀνέπαφον ἀπὸ τῶν κατὰ καιροὺς ἀρχιερέων Σουγδαίας, μήτε τινὸς ἀπατήσεως ἐξ αὐτοῦ γεννησομένης παρ' αὐτῶν.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 486. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 486. Εἰκάζω ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἕτερος λιμὴν, καλούμενος πιθανὸν νέος. Πιθανὴ εἶναι ἡ γνώμη τινῶν, λεγόντων ὅτι ὁ νῦν Καφᾶς δὲν ἀνηρέθη ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Θεοδοσίας ἀλλὰ δυτικώτερον ταύτης. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 70. ⁴⁾ Ἡ φράσις «τηρομένου δηλονότι τοῦ ὀφειλομένου κανονικοῦ δικαίου πρὸς τὸν ἀρχιερέα τοῦ τόπου», πιθανὸν ἐπλάνησε τὸν Schiltberger λέγοντα, ὅτι ὁ Καφᾶς εἶχεν ἐπίσκοπον. Heyd. Τόμ. Β'. σελ. 40, ἐν σημ. «Ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ τόπου» ἦτον ὁ Σουγδαίας καὶ Φούλλων. ⁵⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 76. Β'. σελ. 42, 73. ⁶⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 478. Β'. σελ. 544. ⁷⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 43. ⁸⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 269. ⁹⁾ Ἡθῶν ἡ νῦν καλούμενη Καρὰ-Ίλας, κόμη χαριεστάτη πρὸς βορρᾶν τοῦ Τσερκέ-Κερμάν. Clarke. Τόμ. Β'. σελ. 479. ¹⁰⁾ Reuilly, σελ. 23.

αἱ τῶν ἀρχιερέων ὀχληραὶ διενέξεις ¹⁾. Ἐν ἐτέρῳ ἐγγράφῳ ²⁾ ὁ Πατριάρχης πικρότατα ἐπιπλήττει τὸν Χερσῶνος, τοῦ ὁποίου ἡ αἰσχυρὰ πλεονεξία ἐπέφερε τοσαῦτα σκάνδαλα εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Κριμαίας. Ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν ἐγγράφων τούτων καταφαίνεται, ὅτι τὰ μὲν ἐπιθαλάσσια πολίσματα τῆς Κριμαίας ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Γοτθίας, τὰ δὲ μεσόγεια ὑπὸ τὴν τοῦ Σουγδαίας καὶ Φούλλων. Ἡ ἐπισκοπὴ τοῦ Χερσῶνος ἦτο μικρὰ καὶ πτωχὴ ³⁾. Εἰς τὰς πόλεις τὰς παραλίους τὰς ὑποκειμένας εἰς τὴν Πατριαρχικὴν ἀρχὴν, ἦσαν χωραὶ τινες καὶ μοναὶ ὑποκείμεναι τῷ Σουγδαίας, καὶ τῶν ὁποίων τὰ εἰσοδήματα ἐπέμποντο εἰς τὸν Πατριάρχην. Μία ἦτον ἡ Ἰαλίτα ⁴⁾. Οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Κριμαίας, ἐξόχως δὲ ὁ Σουγδαίας καὶ Γοτθίας, συχνάκις συνηδρίαζον ἐν τῇ μεγάλῃ συνόδῳ τοῦ Πατριάρχου ⁵⁾. Τῷ 1399^ω ⁶⁾, κατηγόρησεν ὁ Σουγδαίας τὸν Χερσῶνος, ὅτι οὗτος λαβὼν χρήματα ἱκανὰ συνεχώρησε πενταγαμίαν, τὴν ὁποίαν ἐκώλυσεν ὁ Σουγδαίας. Ἀμφότεροι προσεκλήθησαν εἰς Κ/πολιν, ἵνα ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς συνόδου, ἀπολογηθῶσιν. Αἰτία τῶν συχνῶν καὶ αἰσχυρῶν τούτων διενέξεων, ἦτον ὅτι τῷ 1390^ω ὁ Χερσῶνος, ἔχων προστάτην τὸν αὐτοκράτορα, κατέπεισε τὸν Πατριάρχην καὶ τὴν περὶ αὐτὸν ἱερὰν σύνοδον, ἵν' ἀποδώσωσιν αὐτῷ ἐκ νέου τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν τῶν παραλίων πόλεων, πρὸ ἐξαετίας δοθείσαν τῷ Σουγδαίας ⁷⁾. Ὁ Χερσῶνος προβάλλων τὴν αὐτοῦ πενίαν καὶ τὴν ἐκτενὴ ἐπισκοπὴν τοῦ Σουγδαίας ⁸⁾, μετέτρεψε πρὸς χάριν ἑαυτοῦ τὰ φρονήματα τοῦ Πατριάρχου· πρὸ πάντων νομίζω ὑπερίσχυσεν ἡ βουλὴ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ταῦτα τὰ ὀλίγα τ' ἀφορῶντα τὴν ἡμετέραν ἐν Κριμαίᾳ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἐπὶ τῶν Γενουηνσίων ἐν Καφᾶ, συνέλεξα, ἵνα καταδείξω, ὅτι μέχρι τοῦδε, ὀλίγιστα γινώσκομεν, καὶ ταῦτα ἀσαφῆ καὶ ἀσυνάρτητα ⁹⁾. Τὰς ἀρχαίας ἀποι-

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 67, 74. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 69. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 72· «ἀλλ' ὅτι μόνον πτωχὴ, φησὶν ἐστίν, ἡ τῆς Χερσῶνος ἐπισκοπή.» «Ὁ Χερσῶνος διηγησάμενος περιπαθῶς τὴν τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ στενοχωρίαν καὶ ἔνδειαν.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 148. Κατὰ τὸ 1368 ὁ Πατριάρχης διέταξε τὸν Γοτθίας νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τοῦ Χερσῶνος. Ἰδ. σελ. 500. ⁴⁾ Ἡ νῦν Γιάλτα (Yalta). Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 74· «μηνὶ Αὐγούστῳ, Ἰνδ. γ'. παρεδόθησαν τὰ περὶ τὴν Χαζαρίαν Πατριαρχικὰ δίκαια, ἥγουν ἡ Ἰαλίτα καὶ τὰ λοιπὰ πρὸς τὸν ἱερομόναχον Ματθαῖον.» Ἰδ. σελ. 249, 258. Schnitzler. σελ. 24, 24. ⁵⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 115.

⁶⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 270. ⁷⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 148. ⁸⁾ Τῷ 1400^ω «πολυάνθρωπον» καλεῖ τὴν Σουγδαίαν ὁ Πατριάρχης. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 390. Σύγγραμμα Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. Ε'. σελ. 504. ⁹⁾ Ὁ Clarke, Τόμ. Β'. σελ. 353, λέγει ὅτι τὸ πάλαι οἱ Τάταροι ἀπηγόρευαν τὴν λατρείαν τῶν Γραικῶν Χριστιανῶν. Ἐκ τῶν ἄνω ὁμως καταφαίνεται, ὅτι οἱ μετὰ τῶν Τατάρων συμβιούντες Χριστιανοὶ ἀκωλύτως ἐλάτρευον τὴν θρησκείαν αὐτῶν.

χίας τῶν Ἑλλήνων κατεδούλωσαν οἱ Σχύθαι, τῶν Βυζαντίων οἱ Τάταροι, καὶ τῶν Γενουηνσίων οἱ Ὀθωμανοί. Τὰ πλεῖστα ὀνόματα τῶν πόλεων ἀπωλέσθησαν, καὶ ὅσα Ἑλληνικά τότε διετηροῦντο εἰς τὰ στόματα τῶν Ἑλλήνων, ἐλησμονήθησαν ¹⁾).

Τί ἐμπόριον εἶχον οἱ Βυζάντιοι ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ὀλοτελῶς σχεδὸν ἀγνοοῦμεν. Ὅταν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατάκτησιν τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου, τὰ πολύτιμα καὶ περιζήτητα ἐμπορεύματα τῶν Ἰνδιῶν μετεκομίζοντο διὰ ξηρᾶς μέχρι Τραπεζοῦντος καὶ Ταναΐδος καὶ ἐκεῖθεν εἰς Εὐρώπην, οἱ ἄτολμοι καὶ φυγόπονοι Βυζάντιοι ἀφῆκαν ἐλευθέρους τοὺς Ἱταλοὺς νὰ ἐμπορεύωνται ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ, ἀρχοῦμενοι οἱ ἴδιοι εἰς τὰ τέλη τῶν εἰσχομιζομένων πραγματειῶν. Ὀλίγιστα πλοῖα Βυζαντινὰ ἀνεφαίνοντο εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Πόντου. Μολαταῦτα ἀναφέρονται ἐμποροὶ Βυζαντινοί, ἀπερχόμενοι εἰς τὰ Ἀσιατικά παράλια τοῦ Πόντου, εἰς τὸν Καφᾶν ²⁾ καὶ τὰς παραλίους πόλεις τῆς Μαιώτιδος λίμνης.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Γενουηνσίων ἐν Γαλατᾷ καὶ τὴν ἐπικύρωσιν τοσούτων προνομίων ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, οἱ πολῖται τῆς Γενούης, οἱ πλεῖστοι ἐμποροὶ καὶ θαλασσοπόροι, συνέταξαν διὰ τοὺς ἐν Γαλατᾷ ἀποίκους αὐτῶν, παντοίους νόμους δημοσιευθέντας τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σάουλη ³⁾.

Οἱ νόμοι οὗτοι συνετάχθησαν τέλος ἐν Γενούῃ τῷ 1317ω, παρόντων τῶν συμβούλων τοῦ λαοῦ καὶ πολλῶν ἐμπείρων καὶ σοφῶν ἀνδρῶν.

Ὁ διοικητὴς τοῦ Γαλατᾶ, καλούμενος ποτεστάτος, ὁκτὼ ἡμέρας μετὰ τὴν ἐν Γαλατᾷ ἀφίξιν αὐτοῦ, ὥφειλε νὰ συγκαλέσῃ τὸ συμβούλιον τῶν εἰκοσιτεσσάρων καὶ τοῦτο νὰ ἐκλέξῃ βεῖ καλουμένους σοφοὺς ⁴⁾, τρεῖς εὐπατρίδας καὶ τρεῖς ἰδιώτας. Οὗτοι ἐδίκαζον τὰς μεταξὺ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν Γενουηνσίων ἢ λογιζομένων Γενουηνσίων διενέξεις. Ἐάν τις τῶν ἄνω σοφῶν ἀποβιώσῃ ἢ κωλυθῇ, τὸ ἄνω συμβούλιον τῶν εἴκοσι τεσσάρων ἢ τὰ τρία τέταρτα αὐτοῦ, ἐκλέγουσιν ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ, ὥστε νὰ ᾔναι πάντοτε πλήρης ὁ ἀριθμός. Ὅποιον οὗτοι ἀναγνωρίσωσιν ὡς Γενουήνσιον ἢ Γενουήνσιον λογιζόμενον, τοῦτον ὥφειλε ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ ὁ διοικητὴς.

Ἀρχομένης τῆς διοικήσεως αὐτοῦ, ὥφειλε νὰ προκηρύξῃ καθ' ὅλον τὸν Γαλατᾶν, ὅτι οἱ Γενουήνσιοι νὰ μὴ βλάβπτωσι, χάριν θήρας ἢ αἰτίας ἄλλης, τὰς

¹⁾ Schnitzler, σελ. 28. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 279, 356. Β'. σελ. 546.

³⁾ Τόμ. Β'. σελ. 222. Κατὰ τὸν Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 353, οἱ πρῶτοι κανονισμοὶ ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Γαβίνου Ταρτάρου, ἀντιπροσώπου τῆς Γενούης ἐν Ἀνατολῇ τῷ 1300ω, καὶ ἐπεκυρώθησαν ἐν Γενούῃ τῷ 1304ω. ⁴⁾ Sex sapientes. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 223. Λέγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, σελ. 12, ὅτι ὁ ποτεστάτος, ἐκλεχθεὶς κατ' αἵτησιν αὐτοῦ καὶ μὴ παραδεχόμενος, ἐδίδε πρόστιμον διακοσίων χρυσῶν φλωρινίων πενήτηκοντα δὲ, ἀν δὲν ἐδέχετο τὴν ἐκλογὴν, γενομένην ἀνευ αἰτήσεως αὐτοῦ.

ἀμπέλους, τοὺς κήπους ἢ τὰς γαίας τῶν Γραικῶν, εἴτε ἰδιωτῶν εἴτε κληρικῶν τοὺς βλάπτοντας νὰ τιμωρῇ ὁ διοικητὴς, ἀναλόγως τῆς βλάβης.

Ὡφείλεν ὁ διοικητὴς νὰ τιμωρῇ διὰ προστίμου χιλίων λιτρῶν Γενουηναίων, πάντα Γενουήνσιον ἢ Γενουήνσιον λογιζόμενον, συνεργοῦντα εἰς ἀνέγκασιν φρουρίων, ἐπὶ χώρας ὑποτελοῦς εἰς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ τὴν σήμεραν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐχθρῶν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως.

Εἰς οὐδένα Γενουήνσιον εἰς τὸ ἐξῆς ἐπετρέπετο ν' ἀνεγείρῃ, δι' ἑαυτοῦ ἢ δι' ἄλλων, κτίρια πέραν τῶν ὁρίων τῶν παραχωρηθέντων αὐτοῖς ἀπὸ τῆς βασιλείας, ἀνευ τῆς γνώσεως καὶ θελήσεως τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐὰν ὅμως Γενουήνσιοί τινες κατέχωσι κτίρια πρὸ καιροῦ ἐκεῖ ἀνεγερθέντα, ἀς συμβιβάζωνται μετὰ τῶν ἐξ αὐτῶν καὶ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ κοινότης τῆς Γενούης, ἵνα μὴ καταχρῶνται οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι τῶν προνομίων αὐτῶν, διέταξεν ὅτι πᾶς Γενουήνσιος ἢ Γενουήνσιος λογιζόμενος, εἰσάγων ἢ ἐξάγων ἐμπορεύματα μὴ ἀνήκοντα αὐτῷ, ν' ἀποτίσῃ εἰς μὲν τὴν κοινότητα, πρόστιμον διπλάσιον τοῦ τελωνιακοῦ τέλους, εἰς δὲ τὸ τελωνεῖον τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ σύνθηδες τέλος τῶν τοιούτων ἐμπορευμάτων.

Ὡφείλε πρὸς τοῦτοις ὁ διοικητὴς, νὰ συλλάβῃ καὶ τιμωρῇ τοὺς εἰσάγοντας ἢ ἐξάγοντας ξένα ἐμπορεύματα ὡς ἴδια, ὅσάκις οὗτοι καταμνησθῶσιν ἀπὸ τοὺς τελώνας τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὡφείλεν ὁ διοικητὴς, νὰ διατάτῃ τοὺς πλοιάρχους καὶ ναυκλήρους πάντων τῶν ἐν Γαλατᾷ προσορμιζομένων πλοίων, ὅσάκις γενῇ αἴτησις ἀπὸ τοὺς τελώνας τοῦ αὐτοκράτορος, ἵνα δηλώσωσιν ἐγγράφως τὰ ἐν τοῖς πλοίοις ἐμπορεύματα τῶν μὴ Γενουηναίων, ἵνα μὴ ζημιῶνται οἱ τελῶναι τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἐπειδὴ παρεχωρήθη τοῖς Γενουηναίοις καὶ τοῖς λογιζομένοις Γενουηναίοις, νὰ ζυγίζωσι κατὰ τὰ μέτρα καὶ σταθμὰ αὐτῶν, ἐμπορεύματα ἀγοραζόμενα ἢ πωλούμενα εἰς ὁμοφύλους ἢ εἰς ξένους, ὥφειλεν ὁ διοικητὴς, ἵνα μὴ ζημιῶνται τὰ τελωνεῖα τοῦ αὐτοκράτορος, νὰ διατάξῃ τοὺς ζυγίζοντας, ἵνα δηλώσωσιν εἰς τοὺς τελώνας τοῦ αὐτοκράτορος, ὅσα ἐμπορεύματα πωλούμενα ἢ ἀγοραζόμενα, ὑπόκεινται εἰς τὸ σύνθηδες τέλος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τελωνείου. Οὐδόλως ἐπιτρέπεται νὰ δίδεται τὸ ἐλάχιστον ὄφρον, εἰς τοὺς ζυγίζοντας ἐμπορεύματα ὑποκείμενα εἰς τὸν ὄφρον τοῦ αὐτοκράτορος.

Καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐν Γαλατᾷ διοικήσεως αὐτοῦ, ὁ διοικητὴς δὲν ἠδύνατο νὰ κινήσῃ δίκην ἰδίαν, κατὰ τοῦ βασιλέως. Διεκδικεῖ δὲ τὰ δίκαια αὐτοῦ, μετὰ τὴν λήξιν τῆς αὐτοῦ διοικήσεως.

Εἰς οὐδένα Γενουήνσιον ἐπετρέπετο νὰ εἰσάξῃ διὰ πλοίου ἰδίου ἢ ξένου, ἄλλας εἰς τὸν λιμένα τῆς Κ/πόλεως ἢ τοῦ Γαλατᾶ, εἴτε εἰς ἑτέραν χώραν ὑποκειμένην εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Τὸ ἄλλας συλλαμβανόμενον δημεύεται, ἐκτὸς ἂν τὸ πλοῖον, ἐνεκα τριχυμίας ἢ ἑτέρας αἰτίας, προσέφυγεν εἰς τοὺς λιμένας τούτους.

Ἄλλοτε διὰ πρεσβευτῶν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ κατ' αἰτήσιν τῆς Γενούης, ἐξελέγοντο δύο Γραικοί, ἵνα δικάζωσι τοὺς Γραικοὺς, τοὺς κακοποιούντας Γενουηνοὺς. Διατάττει ἡ Γένουα τὸν διοικητὴν τοῦ Γαλατᾶ, ἵνα αἰτήσῃ ἀπὸ τῆν αὐτοῦ αὐτοκρατορικὴν μεγαλειότητα, ὅπως εὐδοκήσῃ νὰ ἐκλέγωνται δύο ἀρμοδίιοι καὶ σοφοὶ ἄνδρες, οἵτινες μετὰ τὴν ὀρκωμοσίαν γενομένην κατὰ τὰ ἔθιμα τῶν Γραικῶν, νὰ δικάζωσι τὰς ἄνω δίκας ἐν τόπῳ ὠρισμένῳ πρὸς τοὺτοις, ἵνα οἱ Γενουήνσιοι ἐν ὠρισμέναις ὥραις, ἀκωλύτως εἰσέρχωνται ἐν τῷ δικαστηρίῳ· ἡ δὲ δίκη νὰ γίνηται ἐν τῷ φανερῷ, ἀνευ παραχῆς, στρεψοδικίας ἢ ἀναδολῆς χρόνου.

Ἄν φρονῇ ὁ διοικητὴς ὅτι ἡ δίκη δὲν ἐδικάσθη δικαίως ἢ ἐν καιρῷ ἀρμοδίῳ, καὶ ὅτι οἱ προειρημένοι δικασταὶ Γραικοί, ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῶν γλωσσῶν ¹⁾ ἢ ἀγνοίας ὅρων τινῶν νομικῶν, δὲν ἐνόησαν τὴν μεταξύ Γενουηνσίου καὶ Γραικοῦ δίκην, τότε ὁ διοικητὴς προσφεύγει πρὸς τὸν ἴδιον αὐτοκράτορα, σαφηνίζων τὴν δίκην. Ἄν δὲ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ διοικητοῦ ἐπέλθῃ διαλλαγή, τότε παύει πᾶσα περαιτέρω ἀγωγή. Τελευταίως καὶ ἐν τριούτῳ τόπῳ, νὰ δικάζωνται αἱ πολιτικαὶ δίκαι.

Ὅσάκις ἀγωγή γίνηται κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἢ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, εἴτε κατὰ Γραικῶν κατηγορουμένων ἐπὶ κλοπῇ ληστεία ἢ κακούργηματι, ἡ δίκη δικάζεται οὐχὶ ἐν τῷ ἄνω εἰρημένῳ τόπῳ, ἀλλ' ὅπου ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ διοικητοῦ συμφωνήσῳσιν.

Ἄν ὁ διοικητὴς τοῦ Γαλατᾶ γράψῃ πρὸς τὴν Γένουαν παραπένουμένος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, σφείλουσιν ὁ διοικητὴς καὶ ὁ γραμματεὺς αὐτοῦ, μετὰ τὸν συνῆθη ὄρκον, ἵνα αἰτήσωσιν ἐγγράφως παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἢ δύο πληρεξουσίων αὐτοῦ, τὰς περὶ ὧν τούτων αἰτίας καὶ ἀπολογίας. Ταύτας, ὁμοῦ μετὰ τῶν παραπένων αὐτοῦ, ν' ἀποστείλῃ ὁ διοικητὴς πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Γενούης, ὁκτὶς ἡμέρας μετὰ τὴν ἐγγράφον αἴτησιν. Ἄν ὁμοῦς ἐντὸς ὁκτὶς ἡμερῶν, αἱ ἀπολογίαι δὲν ἀποσταλῶσι, νὰ πέμπωνται τὰ ἐγγράφα τοῦ διοικητοῦ ἀνευ αὐτῶν.

Ὅφειλον εἰ μαρτυροῦντες κατὰ τῶν Γενουηνσίων Γραικοὶ ἢ ἕτεροι ὑπῆχοι τοῦ αὐτοκράτορος, πρὸ τῆς δίκης, νὰ ὀρκόνωνται κατὰ τὸ ἔθος τῶν Γραικῶν, παρόντος τοῦ ἐναγομένου, ἵνα περὶ τῆς ἀληθοῦς αὐτῶν μαρτυρίας, κάλλιον πείσῳσι καὶ Γενουηνσίοι καὶ Γραικοί· ἄλλως πᾶσα μαρτυρία εἶναι ἀναπόδεκτος καὶ ἄχυρος.

Πάντες οἱ περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Γαλατᾶ προγενέστεροι νόμοι, ἀκυροῦνται διὰ τῶν νόμων τούτων ²⁾.

¹⁾ Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, μνημονεύονται πολλάκις οἱ διερμηνευταὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Ἰταλῶν. Μ. καὶ Μ. Τόμα. Β'. σελ. 385. Γ'. σελ. 126, 144, 185, 195. ²⁾ Ὁ πρῶτος τοῦ Γαλατᾶ ἄρχων, πολίτης πάντοτε τῆς Γενούης, ἐκαλεῖτο Potestas Janu-

Ταῦτα εἶναι ὅσα περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Γαλατᾶ, κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα, γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐγγράφων τῶν περισωθέντων ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Ἰταλίας.

Ἐκτὸς τῶν σημειωθέντων ἐν τῷ ἄνω ἐγγράφῳ, οἱ Ἰταλοὶ καὶ ἰδίως ὁ Σάουλης ¹⁾ προσέθεσαν ἑτερά τινα, ἐξ ἄλλων πηγῶν. Ὁ διοικητὴς τοῦ Γαλατᾶ ἐξέλεγε μετὰ τῶν συμβούλων αὐτοῦ, ἐτέρους διοικητὰς διὰ πάντα τὰ ἐμπορεῖα τῶν Γενουησίων.

Ὅσάκις ἀνεφύοντο διενέξεις μεταξὺ Γενουησίων καὶ Βυζαντίων, ἡ ἤτον ἀνάγκη ἵνα τροποποιηθῶσι συνθῆκαι ἡ νόμοι, ἀπέστελλεν ἡ Γένουα εἰς Γαλατᾶν, πρεσβευτὰς ἐκ τῶν νομομαθῶν αὐτῆς πολιτῶν, οἵτινες μετὰ τῶν ἐγχωρίων ἀρχόντων, συνεβουλεύοντο περὶ τούτων ὧλων.

Ἐκτὸς τοῦ διοικητοῦ καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ, ἐξελέγοντο δύο κοσμήτορες ταμίαι ²⁾, ἐξ εἰκοσιτεσσάρων πολιτῶν τοῦ Γαλατᾶ. Συνήδρευον μετὰ τοῦ διοικητοῦ καὶ τῶν συμβούλων αὐτοῦ, ὁσάκις ἐπρόκειτο περὶ μεγάλων συμφερόντων τοῦ Γαλατᾶ. Κύριον ἔργον τούτων, ἦτον ἡ σύναξις καὶ φύλαξις τῶν δημοσίων χρημάτων. Τὰ βιβλία τὰ ἐμπεριέχοντα τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τῆς κοινότητος, ἦσαν πάντοτε ἐκτεθειμένα εἰς τοὺς πολίτας, ἀπὸ πρωίας μέχρις ἐσπέρας, ὥστε πᾶς πολίτης ἐβλεπε πόσα ὀφείλει, τίς ἤδη ἐπλήρωσε καὶ ποῦ καὶ πόσα ἐδαπανήθησαν χάριν τῶν συμφερόντων τῆς κοινότητος.

Τὰ ἔσοδα τοῦ Γαλατᾶ, τόσῳ πλειότερα τοῦ πέραν Βυζαντίου, κατὰ τὸν Νικ. Γρηγοράν, προήρχοντο ἐκ χρημάτων καταβαλλομένων ἀπὸ τοὺς διοικητὰς, τοὺς ὑποδεεστέρους κοσμήτορας ³⁾, ἀπὸ τοὺς φόρους τῶν ἐμπορευμάτων, τὸ ζύγιον, τὰς μεσιτείας ⁴⁾, τὰ πρόστιμα ἐπιβαλλόμενα εἰς λαθρεμπόρους καὶ εἰς εἰσάγοντας ἐμπορεύματα ξένων ὡς ἴδια. Ἐκ τῆς μητροπόλεως, εἰσήγοντο παντοῖα ὄπλα καὶ πολιορκητικαὶ μηχαναί. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἡ Γένουα διέταξεν ἵνα δαπανῶνται κατ' ἔτος διὰ τὴν φρουράν τοῦ Γαλατᾶ, ὑπέρπυρα 4000, διὰ μισθὸν δύο πρέσβων, ὑπέρπυρα 1400, ὀκτώ συμβούλων καὶ τοῦ γραμματέως, ὑπέρπυρα 900, διὰ τὴν ἀνακαίνισιν καὶ ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ, ὑπέρπυρα 2,000, τὸ ὅλον ὑπέρπυρα 8,300 ⁵⁾.

Συγκατῶκουν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν Βυζαντίῳ, οἱ Γενουήνσιοι οἱ Βενετοὶ οἱ Πισαῖοι οἱ Ἀγκωνιτάνοι καὶ τινες ἄλλοι ξένοι. Οὗτοι ὅλοι κατὰ τὰς

sis in imperio Romaniae, ἡ Potestas Januensium, in imperio Romaniae conversantium· ἦτοι, Ποτεστάτος Γενουήνσιος ἐν τῷ κράτει τῆς Ῥωμανίας, ἡ Ποτεστάτος τῶν Γενουησίων, τῶν ἐν τῷ κράτει τῆς Ῥωμανίας κατοικοῦντων. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 353. ¹⁾ Τόμ. Β'. σελ. 20. ²⁾ Due magistrati, detti massari, ossia ragionieri. Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 29. ³⁾ Ἐκαλεῖτο Stallia, λέγει ὁ Σάουλης, Τόμ. Β'. σελ. 23, quel diritto che si pagava da coloro ch'erano eletti ai magistrati ed agli impiegati. ⁴⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 234. ⁵⁾ Sauli. Τόμ. Β'. σελ. 29, ἐν σημ.

ἐπισήμους ἑορτὰς τῆς βασιλείας, προσήρχοντο καὶ προσεκύνουν τὸν αὐτοκράτορα κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον.

Ὁ ποτεστάτος τῶν Γενουησίων ¹⁾, ἐν καιρῷ τῆς προκύψεως μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ Γενουησίων ἀρχόντων, «προσκαρτερεῖ μέχρι καὶ τῆς τραπέζης.» Ἐπολυχρόνιζον τὸν αὐτοκράτορα Λατινιστί. Μετὰ τὴν εἴσοδον πάντων τῶν Γενουησίων, ὁ βασιλεὺς ἤρχετο αὐτοῖς «εἰς πολλὰ ἔτη», καὶ ἐδίδε διὰ χειρὸς αὐτοῦ, κολλίκιον τῷ ποτεστάτῳ ἀπερχομένῳ μετὰ τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ. Ἐν ἐτέραις τελεταῖς, ὁ ποτεστάτος εἰσερχόμενος τὴν θύραν τοῦ τρικλίνου, γονατίζει καὶ ἔπειτα ἀσπάζεται τὸν πόδα, τὴν χεῖρα καὶ τὴν παρεῖαν τοῦ βασιλέως ἐπὶ θρόνου καθημένου· τὸ αὐτὸ κάμνουσι καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ εἰσερχόμενοι Γενουήνσιοι ἀρχόντες. Ὁ ποτεστάτος ἀκολούθως εἰσήρχετο ἐλευθέρως ἐν τοῖς ἀνακτόροις, οὐχὶ μόνον ἕνεκα τῆς ἀπ' ἀρχῆς ἀπονεμηθείσης ταύτης χάριτος, ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ἀλλ' ἕνεκα μᾶλλον τῶν συνεχῶν διενέξεων μεταξὺ τῶν Γενουησίων τοῦ Γαλατᾶ καὶ τῶν ἀπέναντι Βυζαντιῶν.

Τῶν Βενετῶν ὁ μπαϊούλος, ἐρχόμενος εἰς Βυζάντιον, δὲν ἐχαίρετο τὰς τιμὰς τὰς ἀπονεμομένας τοῖς Γενουησίοις. Ἐρχόμενος κατὰ πρῶτον εἰς προσκύνησιν τοῦ βασιλέως, γονατίζει οὗτος καὶ οἱ ἀκόλουθοι αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδόλως ἀσπάζεται τὸν πόδα αὐτοῦ. Μετέπειτα ἀπερχόμενοι εἰς προσκύνησιν τοῦ βασιλέως, «τὰ μὲν καπούτζια μόνον αὐτῶν ἐκβάλλουσιν, οὐ γονατίζουνσι δέ ²⁾». Οἱ Πισαῖοι καὶ Ἀγκωνιτάνοι γονατίζοντες, ἀπήρχοντο.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἕνεκα τῆς ἀφροσύνης καὶ ἀτολμίας τῶν Βυζαντιῶν, ἅπαντα ἡ Ἀνατολὴ ἐγένετο ἔρμαιον τῶν Μουσουλμάνων. Ἄπαντα τὰ παράλια τοῦ Πόντου καὶ τῆς Προποντίδος, ἐξουσίαζον οἱ ἐχθροί. Πλοῖα τῶν Χριστιανῶν σπανίως προσωρμίζοντο εἰς τοὺς λιμένας, κατεχομένους ὑπὸ Ὀθωμανῶν. Πειραταὶ Ὀθωμανοὶ διέπλεον τὰ παράλια τοῦ Πόντου ³⁾, καὶ Ἴταλοι τὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Αἱ πόλεις καὶ κῶμαι ὑπετάσσοντο εἰς ἀλλογενεῖς ἡγεμόνας ⁴⁾. Τὰς βορείους ἐπαρχίας τῆς Ῥωμανίας, διέτρεχον ἀτιμωρητὶ τῶν Βουλγάρων οἱ πολυπληθεῖς στρατοί. Ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων κινδύνων, Μιχαὴλ ὁ Ἀνδρόνικος, τῷ 1303^ω, προσεχάλεσεν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ τὸν τότε περιδύοντα καὶ τολμηρότατον ἀρχηγὸν τῶν Καταλάνων Ροντζέριον ⁵⁾. Οὐχὶ μόνον ὑπεσχέ-

¹⁾ Κωδ. Κουροπ., σελ. 56, 75, 76. ²⁾ Εἶδος πῖλου συνήθους ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Λατ. caputium. Γαλ. chaperon. Ἴτ. caruzzo. Κωδ. Κουροπ., σελ. 330.

³⁾ Περὶ τοῦ ναυτικοῦ τοῦ Βυζαντίου κατὰ τοὺς χρόνους τούτους λαλοῦσιν ὁ Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 74, καὶ ὁ Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 174. ⁴⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 414.

⁵⁾ Περὶ τούτου πλήρεις εἶναι αἱ ἱστορίαι τοῦ μέσου αἰῶνος. Rogerio de Flor. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 346. Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 392, 762. Οἱ Καταλάνοι ἐν Ἀνατολῇ, ὑπὸ Ἐπ. Σταματιάδου, ἐν Ἀθήναις, 1869. Κεφ. Γ'. σελ. 41. Ὁ συναγωνιστὴς τοῦ Ροντζερίου, καλούμενος ὑπὸ τοῦ Παχυμέρη, Τόμ. Β'. σελ. 393, Φαρέντα Τζιμή, εἶναι κατὰ τοὺς Λα-

θη διὰ χρυσοβούλλων χρήματα ¹⁾ καὶ τιμὰς αὐτῷ τε καὶ τοῖς ὁπαδοῖς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ σύζυγον τὴν ἀνεψιὰν αὐτοῦ Μαρίαν θυγατέρα τοῦ Ἀσάν. Μετὰ τὴν παραλαβὴν τσοῦτων ὑποσχέσεων, ὁ Ῥοντζέριος ἀπορῶν χρημάτων καὶ πλοίων πρὸς μετακόμισιν τσοῦτου στρατοῦ, ἐδανείσθη χρήματα ἀπὸ πολιτὰς τῆς Γενούης, ὑποσχόμενος τὰ πάντα ν' ἀποδώσῃ μετὰ τὴν εἰς Κ/πόλιν αἰσιὰν ἀφίξιν αὐτοῦ.

Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι, γινώσκοντες κάλλιον τῶν Βυζαντίων τοὺς ἀρπαγὰς καὶ φιλοπολέμους Καταλάνους, καὶ φοβούμενοι τούτων τὴν ὑπεροχὴν, ἤρχισαν ψιθυρίζοντες εἰς τὰ ὦτα τοῦ βασιλέως τὸν κίνδυνον τῶν τυχοδιωκτῶν τούτων, λέγοντες ὅτι καὶ ἑτέροι ἐφάμιλλοι αὐτῶν, δελεαζόμενοι ἀπὸ τὰς τιμὰς τοῦ Ῥοντζερίου, ἐτοιμάζονται τὴν προσεχῆ ἀνοίξιν ἵνα πλεύσωσι πρὸς τὴν Κ/πόλιν ²⁾. Μὴ πειθομένου τοῦ βασιλέως, οἱ Γαλαταῖοι ἀγανακτοῦντες, ἤτησαν ἀπὸ τὸν Ῥοντζέριον, ἀφίχθέντα ἐν Κ/πόλει, τὰς εἴκοσι χιλιάδας δουκάτων ³⁾, τὰς ὁποίας ἐδανείσθη ἐν Γενούῃ καὶ ὑπεσχέθη ἐν Κ/πόλει ν' ἀποδώσῃ.

Αὐταὶ αἱ προτάσεις τῶν Γαλαταίων ἐγένοντο τελευτήτων τῶν γάμων τοῦ Ῥοντζερίου μετὰ τῆς ἀνεψίας τοῦ βασιλέως Μαρίας. Τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὀφειλομένων ἀνέβαλλεν ὁ Ῥοντζέριος, μόλις δυνάμενος νὰ διατρέφῃ τοὺς πολυπληθεῖς ὁπαδοὺς αὐτοῦ, μετὰ τῶν χρημάτων τοῦ Ἀνδρόνικου.

Ὁ Ῥοντζέριος μετὰ τινων ὁπαδῶν αὐτοῦ, κατῴκουσεν τὴν μὲν τῷ Κοσμιδίου κειμένην ἐν τῷ χώρῳ τῷ καλουμένῳ Ἐγιοῦπ. Ὁ στρατὸς ἦτον ἐσκηνωμένος ἀπὸ τὴν μὲν μέχρι τῶν ὑψηλῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν. Ἐδῶ συνέρρεον οἱ φιλοθεάμονες Βυζαντίοι καὶ πᾶς πολλοὶ τοῦ Γαλατᾷ Γενουήνσιοι, σκώπτοντες τοὺς εὐωχοθῆντας Καταλάνους, τοὺς ὀφείλοντας καὶ μὴ πληρόνοντας. Τελευτήτων τῶν ἐπιγαμιῶν ἐσπῶν, Γενουήνσιον τοῦ Γαλατᾷ, συναντήσαντα Καταλάνον καὶ χλευάζοντα τὰ ἐνδύματά καὶ τὴν ἀγροικὴν αὐτοῦ συμπεριφορὰν, ἐθανάτωσε διὰ ξίφους ὁ Καταλάνος. Σφοδρὰ διετάρβηθησαν ἐκ τούτου ἄ-

τίνους, Ferandus Ximenès. Ἰδ. σελ. 763. Τὸν πρότερον βίον αὐτοῦ περιγράφει ὁ Παχυμέρης, Τόμ. Β': σελ. 398. «εἰ δέ γε τῆς ἀληθείας ὁ λόγος ἐκκλίνειεν, οὐχ' ὁ γράφων ἀλλ' ἡ φήμη τὴν μέψιν φερέτω» — «καὶ τὸν πειρατικὸν ἀδεῶς μετῆει βίον, δεινότατος ἐν τούτῳ τῶν πώποτε γενόμενος.» Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Α': σελ. 248, 220. Murali Chron. Byzantine. Τόμ. Β': σελ. 483. ¹⁾ Ὁ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α': σελ. 220, λαλῶν περὶ τῶν χρημάτων λέγει· «ἡ μέντοι τῶν χρημάτων δαπάνη, ὁπόση περὶ τὰ ἐκείνων ἐνδύματά καὶ τὰς διαρῆας καὶ τὰ ἐπέτεια δεδωπᾶνται σιτηρέσια, ἐς τσοῦτον ἀνῆλθε πλεονείας, ὥστ' ἐν βραχεὶ τὸ βασιλικὸν ἐξεκένωσε ταμίσιον.» ²⁾ Sauli. Τόμ. Α': σελ. 147.

³⁾ Ὁ Παχυμέρης λεπτομερῶς διηγείται, ὅσα οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι ἔλεγον εἰς τὸν βασιλέα, ποτὲ μὲν πιστεύοντα, ποτὲ δὲ ἀπιστοῦντα. «Ταῦτα βασιλεὺς ἀκούων διηπίσται τοῖς πλείστοις τῶν λεγομένων, καὶ ταῦτα ἅμα μὲν φόβον ἅμα δὲ καὶ κακίαν συμπτᾶται ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Γενουϊτῶν ὑπετόπαξι.» Τόμ. Β': σελ. 489, 491.

παντες οἱ θεαταί. Λαός πανταχόθεν συνέτραχε καὶ πλείστοι ἐκ τοῦ Γαλατῶ Γενουήνσιοι. Ὁ Παλαιολόγος φοβούμενος τὴν διαμάχην ταύτην, ἀπέστειλε τὸν μέγαν δρουγγάριον. τοῦ στόλου Στέφανον τὸν Μουζάλωνα, πάραυτα ἀπὸ τοῦ πληθὺς κατακοπέντα ¹⁾). Ἐκ τῶν Γενουηνσίων μετ' ὀλίγον προσήλθεν ὁ Φινάλης, εἷς τῶν ἀρχόντων καὶ ἔπεσε θῦμα τῶν Καταλάνων. Ἐν τῇ μέσῳ τοσαύτων φόνων γενομένων, ὑπὸ τὰ ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, ὁ βασιλεὺς ἐκέλευσε τὸν Ῥοντζέριον ἵνα εἰρηνεύσῃ τοὺς διαμαχομένους καὶ μὴ συμβῇ ἀπεισιώτερόν τι ἐν τῇ πόλει. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ῥοντζερίου ἐν τῷ μέσῳ τῆς μάχης, καθησάχασε τὰ πάντα. Ἐνεκα τούτου, ὁ βασιλεὺς ἐπλήρωσεν ἐν μυκταίαν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ῥοντζερίου.

Οἱ Καταλάνοι παθούντες ἐκδίκησιν, ἡτοιμάζοντο ἵνα προσβάλωσι τὸν Γαλατῶν, τὸν ἀποίαν οἱ Γαλαταῖοι ἐν βίᾳ ὠχύρωσαν ὅπως ἡδύνατο. Ὁ Ἀνδρόνικος δὲ, φοβούμενος τοὺς ἀγερῶχους Καταλάνους καὶ τοὺς Γενουηνσίους, μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἀπέτρεψε τοὺς Καταλάνους ἀπὸ τῆς κατὰ τοῦ Γαλατῶ ἐξοδον. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, ἔπεσαν κατὰ τὴν Παχυμέρην ²⁾, πολλοὶ ἀμφοτέρωθεν, κατὰ δὲ τοὺς Ἰταλοὺς, δεκατρεῖς χιλιάδες Γενουηνσίων ³⁾.

Ἡ αἵματηρὰ αὕτη συμπλοκὴ ἡνάγκασε τὸν Ἀνδρόνικον ν' ἀποστείλῃ τοὺς ταραξίας Καταλάνους εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἅπου κατακαλέμησαν μετὰ πολλῆς ἀνδρείας τοὺς ἐκεῖ Ὀθωμανοὺς, ἀποδιώξαντες αὐτοὺς ἀπὸ τὰ παράλια καὶ πολλὰς μεσαγείους πόλεις. Συγχρόνως ἅμως, μὴ λαμβάνοντες ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου τροφὰς καὶ αἰτηρέσια, ἤρχισαν καταπιέζοντες τοὺς Χριστιανοὺς ἐγκυκλοῖκους, ἀρπάζοντες ἀτιμωρητὶ τὰς οὐσίας καὶ ἀτμολύοντες τὰς γυναῖκας αὐτῶν ⁴⁾. Οἱ ἐν Ἀσίᾳ Χριστιανοὶ κατεβόων, κατὰ τῶν Καταλάνων, ἰσχυεύοντες τὸν αὐτοκράτορα ἵνα ἐλευθερώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς τυραννείας τῶν ἀσπλάγχων καὶ ἀγρίων τούτων ξένων ⁵⁾.

Ὁ αὐτοκράτωρ διὰ χρημάτων, ἐπεισε τοὺς Καταλάνους νὰ κατακίσωσι τὴν Καλλιπόλιν. Ὁ Ῥοντζέριος μετ' ὀλίγον, συνοδευόμενος ὑπὸ τινων ἀρχηγῶν αὐτοῦ, ἀφόδως προσήλθε πρὸς τὸν ἐν Ἀδριανουπόλει αὐτοκράτορα, ἵν' ἀπολογηθῇ καὶ αἰτήσῃ, χρήματα διὰ τὸν στρατὸν. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐφομεύθη ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου, ἀρχηγούτων Ἀλάνων ⁶⁾, μετὰ πινυν ὁπαδῶν αὐτοῦ. Τινὰς διαφυγάν-

¹⁾ «Ἐπεπε τὸν Μουζάλωνα Στέφανον... καὶ κατεκόπη σπάθαις αὐτῷ γε ἵππῳ.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 398. ²⁾ «Ὡς καὶ πολλοὺς πεσεῖν ἀμφοτέρωθεν.» Τόμ. Β'. σελ. 399.

³⁾ Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 148, 150. Ἀπορῶ ὅτι οἱ Ἰταλοὶ ἐπίστευσαν τὰς ὑπερβολὰς ταύτας. Δεκατρεῖς χιλιάδες μαχίμων ἀνδρῶν δὲν εὗρισκοντο τότε ἐν ὅλῳ τῷ Γαλατῶ.

⁴⁾ «Ἦν οὖν ἰδὼν οὐ μόνον τὰς οὐσίας ἄρδην, τῶν ταλαιπώρων ἀρπαζομένας Ῥωμῆων, κίρας τε καὶ γυναῖκας ὀβριζομένας, κτλ.» Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 223. ⁵⁾ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 221. ⁶⁾ Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 203. Οἱ Καταλάνοι ἐν Ἀνατολῇ. σελ. 86.

τες τὴν σφάγην, δρομαῖοι ἀπῆλθον εἰς Καλλιόπολιν, ἀναγγεῖλαντες τὰ πεπραγμένα.

Τὸν θάνατον τοῦ Ῥοντζερίου ἐξεδικήθησαν οἱ Καταλάνοι ἐπὶ τῶν κατοίκων τῆς Καλλιπόλεως καὶ τῶν περιχώρων. Ὠχύρωσαν τὴν πόλιν ταύτην, καὶ ὀπλίσαντες τὰς ὀκτὼ τριήρεις αὐτῶν¹⁾, συνελάμβανον πάντα τὰ διαπλέοντα τὸν Ἑλλήσποντον ἐμπορικὰ πλοῖα, Ῥωμαίων καὶ Γενουησίων.

Ἄλλοι δέ, καλῶς ὀπλισμένοι διέτρεχον τὴν Θράκην ληίζοντες καὶ ἀρπάζοντες τῶν Γραικῶν τὰς οὐσίας. Κατ' αὐτῶν ἐξῆλθε μετὰ στρατοῦ ὁ Μιχαήλ. Συνητήθησαν οἱ δύο στρατοὶ ἐν τῷ πεδίῳ τῶν Ἀπρων²⁾. Ὀλίγον μετὰ τὴν συμβολὴν τῆς μάχης, τὰ ξένα στρατεύματα τοῦ Μιχαήλ παρεξέκλιναν, μήτε τοὺς Ῥωμαίους βοηθοῦντα, μήτε πρὸς τοὺς Καταλάνους μαχόμενα. Μὴ δυνάμενος ὁ Μιχαήλ μετὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν Καταλάνων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν Τούρκων, φεύγων, διεσώθη. Ἀπαλλαχθέντες διὰ τῆς ἀπροσδοκίτου ταύτης νίκης τοῦ φόβου τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων οἱ Καταλάνοι, διέτρεχον ἅπασαν τὴν Θράκην ἐκδικούμενοι τοὺς χωρικοὺς, καὶ πλουτοῦντες ἐκ τῆς ἀρπαγῆς τῶν οὐσιῶν αὐτῶν.

Ὁ Μπυριγέριος³⁾, διάδοχος τοῦ Ῥοντζερίου, μετὰ ἑπτὰ μακρῶν καὶ ἑννέα μικρῶν πλοίων σκυλεύων τὰς παραλίους πόλεις τῆς Προποντίδος, τὴν Ἀρτάκην, καὶ τὴν Προικόννησον, ἀφίχθη τῇ 28ῃ Μαΐου εἰς Ἡράκλειαν, τῆς ὁποίας τοὺς πλείστους ἐγκατοίκους κατέσφαξεν. Ἐνεκα τῆς σφαγῆς ταύτης, οἱ κατοικοῦντες τὴν περὶ τὴν Κ/πολιν ἀφροῦρητον χώραν, κατέφευγον μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, σύροντες μεθ' ἑαυτῶν ὅ,τι ἡδύναντο νὰ σώσωσι. Τὴν θηριωδίαν ταύτην τῶν Καταλάνων, ἐξηγρίωσεν ἡ ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου σφαγὴ τινῶν ὁμογενῶν αὐτῶν, τοὺς ὁποίους ματαίως προσεπάθει νὰ σώσῃ ἀπὸ τοῦ ἐξηγριωμένου λαοῦ τὰς χεῖρας, ὁ Πατριάρχης.

Τῇ 30ῃ Μαΐου ὁ στόλος οὗτος τῶν Καταλάνων ἠγκυροβόλησεν περὶ τὸ Ῥήγιον⁴⁾. Περὶ τὴν δέλτην, τριήρεις ἐφάνησαν ἀναπλέουσαι, τὰς ὁποίας οἱ Καταλάνοι ὑπέλαβον ὡς ἰδίας, σταλείσας ἐκ Σικελίας κατὰ τὴν πρὸ καιροῦ αἵτησιν αὐτῶν. Μετὰ τῆς βοηθείας τούτων, ἐμελέτων οἱ Καταλάνοι νὰ προσβάλωσι καὶ κυριεύσωσι τὴν Κ/πολιν. Μετ' ὀλίγον ἐφάνησαν ἐπὶ τῶν πλοίων, τῶν Γενουησίων αἱ σημαῖαι, ἀλλ' ἐφρόνουν ὅτι ἡδύναντο καὶ τούτους νὰ πείσωσιν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Βυζαντίου μελετωμένην ἐκστρατείαν. Οἱ Γενουήνσιοι ἀκούοντες τὰς παρακλήσεις καὶ ἀγνοοῦντες τὰ πεπραγμένα, ἐζήτησαν πληροφορίας. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Καταλάνων ἤρχισαν ψιθυρίζοντες εἰς τὰ ᾧτα τῶν Γενουησίων στολάρχων, τὰ κατὰ τῶν ἐν Γαλατῇ ὁμογενῶν κακουργήματα τῶν Βυζαντίων,

¹⁾ Ν. Γρηγοῤ. Τόμ. Α'. σελ. 227. ²⁾ Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 229. ³⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Γ'. σελ. 528. Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 187. ⁴⁾ «ναυλοχρησάμενοι κατὰ τὸ Ῥήγιον.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 533, τὸ νῦν Κιουτζούκ-τζεκμετζέ.

τὴν πρὸ καιροῦ γενομένην ἑξωσίν τινων Καθολικῶν ἱερέων ἐκ τῆς Κ/πόλεως, τὴν ἀποπομπὴν τοῦ ποτεστάτου ἀπὸ τὰς βασιλικὰς παρατάξεις ¹⁾, τὴν ἀπιστίαν τῶν Βυζαντιῶν καὶ τὴν μέχρι τοῦδε ματαίως αἰτουμένην βασιλικὴν χορήγησιν. Διὰ τοιούτων λόγων, ἐπειρᾶτο ὁ Μπυριγέριος νὰ μαλάξῃ τὴν γνώμην τῶν Γενουηνσίων. Οὗτοι δὲ τὰ πάντα ἀγνοοῦντες, ἐπεμψαν πλοῖον πολὺκῶπον εἰς Γαλατᾶν, ἵνα περὶ τούτων ὅλων πληροφορηθῶσι καὶ λάβωσι τὰς διαταγὰς τῆς ἐν Γαλατᾷ κοινότητος.

Ἐφθασε τὸ πλοῖον εἰς Γαλατᾶν. Οἱ ἄρχοντες ἀπελθόντες τὴν νύκτα πρὸς τὸν βασιλέα, ἀνήγγειλαν τὸν κατάπλουν τῶν Γενουηνσίων πλοίον ἐν Ῥηγίῳ, ζητοῦντες τὴν περὶ τούτων ὅλων γνώμην τοῦ βασιλέως. Οὗτος δὲ μετὰ μεγίστης ταχύτητος, ἀπέστειλε διὰ ξηρᾶς στρατὸν εἰς τὸ Ῥηγίον· συγχρόνως πλοῖά τινα πολεμικὰ ἀπέπλευσαν ταχυναυτοῦντα πρὸς τὸν λιμένα τοῦ Ῥηγίου ²⁾. Λίαν πρῶτῃ ³⁾, συνεπλάκησαν οἱ Γενουήνσιοι μετὰ τῶν Καταλάνων, ποθοῦντες τούτων τὰ πληρώματα νὰ συλλάβωσι καὶ κυριεύσωσι τὰ πολλὰ λάφυρα τὰ ὁποῖα ἀκωλύτως συνέλεξαν καὶ ἤρπασαν ἀπὸ τοὺς Βυζαντίους, οἱ πρὸ πολλοῦ πειρατεύοντες Καταλάνοι. Ὁ Μπυριγέριος, μικρὸν μετὰ τὴν ἀρχὴν τῆς συμπλοκῆς, παρεδόθη εἰς τὸν Γενουήνσιον ναύαρχον. Ἀπολεσάντων τῶν Καταλάνων τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν, ἐγένοντο ἅπαντες λεία τῶν Γενουηνσίων. Ἐν μόνον πλοῖον διέφυγε. Τὴν μεσημβρίαν τῆς ἡμέρας ταύτης, 31ης Μαΐου, εἰσέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Κ/πόλεως τὰ πλοῖα τῶν Γενουηνσίων μετὰ κόσμου πολλοῦ, παρακολουθούμενα ἀπὸ τ' ἄκοςμα καὶ πένθημα τῶν Καταλάνων. Κάμψαντες τὴν ἀκρόπολιν, ἀνέπλευσαν μέχρι τοῦ Μεγάλου Ῥεύματος ⁴⁾.

Οἱ Καταλάνοι μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην καλῶς ὀχυρώσαντες τὴν Καλλιπολιν, καὶ ἀποκρούσαντες νέαν ἐφοδὸν τῶν Βυζαντιῶν καὶ Γενουηνσίων, διήρπάζον τὰ διαπλέοντα τὸν Ἑλλησποντον Βυζαντινὰ καὶ Ἰταλικά πλοῖα. Οἱ Γενουήνσιοι, οἵτινες κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχον πλείονα τῶν ἄλλων πλοῖα, καὶ ἄκοντος τοῦ βασιλέως ⁵⁾, ἔκλεισαν εἰρήνην μετὰ τῶν Καταλάνων. Ἀπῆλθον μετὰ ταῦτα οἱ Καταλάνοι εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ Βοιωτίαν.

Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι, μακρὰν τῆς πατρίδος αὐτῶν βιοῦντες καὶ ἀσχο-

¹⁾ Τὴν ἱστορίαν ταύτην συντόμως διηγεῖται ὁ Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 536. Ἐκ τοῦ συγγραφέως τούτου μαθητόμεν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οἱ Πισαῖοι κατεῖχον τὰς προτέρας αὐτῶν κατοικίας «καὶ ἐνεκάλουν πρὸς Γενουίτας κατὰ τὴν Περσίαν» ἐν σελ. 539.

²⁾ Ὁ λιμὴν τοῦ Ῥηγίου ἀπέχει τῆς Κ/πόλεως μίλια δεκατέσσαρα. ³⁾ «Εὐθὺς πρωτὰς ἔρχουσι μάχης.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 544. ⁴⁾ «Ἄνω δὲ πού τὰ μέσα τοῦ Ἀγίου Φωκᾶ καὶ ἐπὶ τὰδε ναυλοχησάμενοι ἀνεπαύοντο.» Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 542. «καὶ ὁ Ἅγιος Φωκᾶς. . . κείμενος ἐν καταστένῳ Πόντου.» Crusius, TurcoGraecia, σελ. 54. Ὁ Ἅγιος Φωκᾶς εἶναι ἡ σημερινὴ κωμόπολις, Μέγα Ῥεῦμα, καὶ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, Ἀρναούτ-κιοῖ. ⁵⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 624.

λούμενοι ἐξ ἐμπορικῆς συναλλαγῆς, οὐδόλως ἐμερίμνων περὶ τῶν ἐν τῇ μητροπόλει πολιτευομένων. Οἱ Γουέλφοι ἀπέδιωξαν ἀπὸ τὴν Γένουαν τοὺς ἀντιπάλους Γιβελλίλους. Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι, πιστοὶ ἀνέκαθεν τῶν Γιβελλίνων φίλοι, οὐδέποτε παρεδέχθησαν τὸ ἐν Γενούῃ πολίτευμα τῶν Γουέλφων. Οὗτοι δέ, φοβούμενοι τὴν ἰσχὺν τῶν ἐν Γαλατᾷ πλουσίων ἀποίκων καὶ τὴν μετὰ τῶν ἐξωσθέντων Γιβελλίνων συμμαχίαν αὐτῶν, ἀπέπεμψαν κατὰ τῶν Γαλαταίων στόλον ναυαρχούμενον ὑπὸ τοῦ Καρόλου Γρημάλδου ¹⁾. Ἡ ναυτικὴ αὕτη μοῖρα διετάχθη νὰ προσβάλῃ οὐχὶ μόνον τοὺς ἐν Γαλατᾷ ἀποίκους, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐν Βυζαντίῳ Γραικὸν αὐτοκράτορα ²⁾. Οἱ Τούρκοι εἰσπλεύσαντες εἰς τὸν λιμένα τῆς Κ/πόλεως, καὶ ἰδόντες Γραικοὺς καὶ Γενουηνοὺς ἡνωμένους καὶ πλοῖα μετὰ μαχητῶν ἑτοιμα πρὸς πόλεμον, διέπλευσαν τὸν Βόσπορον καὶ παραπλέοντες καὶ λεηλατοῦντες τὰ Ἀσιατικὰ παράλια τοῦ Πόντου, ἀπώλεσθησαν τέλος ἐν Σινώπῃ. Μικρὸν μέρος τοῦ στόλου διεσώθη ἐν Γενούῃ ³⁾.

Μικρὸν μετὰ ταῦτα, τεσσαράκοντα Βενετικαὶ τριήρεις, ναυαρχούμεναι ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιάνου, ἀπέπλευσαν τῷ 1328ῳ κατὰ τῶν ἐν Γαλατᾷ Γενουηνοῖν, ἀρνούμενων ν' ἀποδώσωσι χρήματα ληφθέντα ἐκ πλοίου Βενετικοῦ ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ὑπὸ πειρατῶν Γενουηνοῖν ⁴⁾. Τούτων αἱ τριάκοντα δύο εἰσέπλευσαν εἰς τὸ πρὸ Βυζαντίου Κέρας καὶ ἔστησαν ἑαυτὰς μετωπηδὸν ἐς ἐπαγγελίαν πολιορκίας τῶν ἐν τοῖς Γαλάτου Γενουητικῶν». Αἱ ἐπίλοιποι ὀκτὼ ἐφύλαττον τὸ βόρειον στόμα τοῦ Βοσπόρου. Ἐδῶ συνέλαβον τέσσαρας στρογγύλας ναῦς ἐτοιμοὺς εἰς ἐκπλουν, καὶ ἄλλας τῶν Γενουηνοῖν καταπλεύσας ἐκ τοῦ Εὐξείνου πόντου. Μετ' ὀλίγον, ἐπληρώθη ὁ πορθμὸς πλοίων Γενουηνοῖν καὶ Ῥωμαϊκῶν. Ἡ Κ/πολις, ἥτις τότε ἔνεκα τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν τῆς Θράκης ἐσιτίζετο κυρίως διὰ τοῦ ἐκ τοῦ Πόντου εἰσχομιζομένου σίτου, ἐταλαιπωρεῖτο ἐκ τῆς σπάνεως τοῦ ἄρτου. Διήρχεσεν ἡ ἀναίμακτος αὕτη πολιορκία δεκαπέντε ἡμέρας. Οἱ Γενουήνσιοι ὁλημέραι ὑποσχόμενοι, ἀνέβαλλον τῶν ὀφειλομένων χρημάτων τὴν ἀπόδοσιν. Καθ' ὅλην τὴν δεκαπενθημερίαν ταύτην, πολλὰ ἀκάτια τῶν Βυζαντίων προσήρχοντο εἰς τὰς Βενετικὰς τριήρεις, πωλοῦντα παντοῖα προϊόντα καὶ τρόφιμα τῆς Κ/πόλεως. Οὐδεὶς ἐκ τοῦ σύρφακος ὄχλου ἀπώλεσε χρήματα, ἀντελάμβανον δὲ οἱ πωληταὶ, «πλείονα ἢ ἐχρῆν τὸν μισθόν». Τοὺς Βυζαντίους ἐξέπληξεν ἡ τῶν «Βενετικῶν εὐταξία καὶ ἡ μετὰ δικαιοσύνης μεγαλοπρέπεια». Μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ χρέους, τριάκοντα τέσσαρα τῶν Γενουηνοῖν φορτηγὰ πλοῖα, ὑπὸ τῶν Βενετῶν κρατούμενα, ἡλευθερώθησαν μετὰ τοῦ φόρτου αὐτῶν ⁵⁾.

¹⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 372. ²⁾ Sauli. Τόμ. Α'. σελ. 229. ³⁾ Τῆς ἐκστρατείας ταύτης οὐδεμίαν μνείαν ἐν τοῖς ἡμετέροις συγγραφεῦσιν. Οὗτοι σπανίως μνημονεύουσι τὰς μετ' ἀλλήλων ἐριδας τῶν Ἰταλῶν. ⁴⁾ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 416. ⁵⁾ Sauli, Τόμ. Α'. σελ. 237. Ὁ συγγραφεὺς ἀκολουθεῖ τὸν Γρηγοράν, Τόμ. Α'. σελ. 416, ἐπαινοῦντα τὴν εὐκοσμίαν τῶν Βενετικῶν πληρωμάτων.

Οἱ Γενοῦήνσιοι κατὰ τὰ περισωθέντα ἔγγραφα τοῦ 1303ου καὶ 1304ου, περιέβαλλον τὸν ἐν Γαλατᾷ ἀπονεμηθέντα αὐτοῖς χώρον διὰ τάφρου, τῆς ὁποίας τὰ ὅρια περιέγραψα ἀνωτέρω¹⁾. Πολλὰ παθόντες οἱ Γαλαταῖοι ἀπὸ τοὺς Βενετούς καὶ Καταλάνους, ἀνῆγειρον ἀκολούθως τείχη ἐπὶ τῆς τάφρου, ἵνα κάλλιον ἀμύνωνται. Ἄν ἡ περιτείχισις αὕτη ἐγένετο τότε ἀδεία τῶν ἀντικρὺ βασιλέων, ἀγνοοῦμεν. Τὴν σήμερον, τὰ τείχη τὰ μεσόγεια ἀνεγερθέντα ἐπὶ τοῦ πρώτου χώρου, διεσώθησαν εἰς τινα μέρη, διότι οἱ Γενοῦήνσιοι μετὰ τινα χρόνον, ἀνεγείραντες τὰ πέραν τῆς πρώτης τάφρου τείχη, δὲν κατηδάφισαν ὅλα τὰ ἐσωτερικά.

Ἀνδρόνικος ὁ νεώτερος, κηδόμενος τῆς εὐημερίας τοῦ κράτους, ἐξαπέστειλε κατὰ τῆς Λέσβου, κατεχομένης τότε ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Φωκαέων Κατάνη, στόλον ἀξιόμαχον. Ὁ Κατάνης κληρονομήσας τὴν Φώκαιαν ἐξ ἐπιτροπῆς τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πάππου αὐτοῦ, βλέπων δὲ τὰ τῶν Βυζαντίων ὁσημέραι καταρρέοντα, παρέλαβε πλοῖα ἐκ Γενοῦης καὶ Ῥόδου καὶ ἀπῆλθεν εἰς Λέσβον, τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσεν. Τὴν Φώκαιαν ἐκράτει, χάριν ἀρχαίων προνομίων ἀνανεοῦμένων κατὰ τακτοὺς χρόνους.

Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενοῦήνσιοι, μαθόντες τὴν κατὰ τοῦ συμπολίτου αὐτῶν Κατάνη πρόθεσιν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἤρχισαν ὑβρίζοντες καὶ κακοποιούντες τοὺς Βυζαντίους. Ἔνεκα τῆς ἀτελείας, ἀπονεμηθείσης αὐτοῖς παρὰ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὑπερῆυξε τὸ ναυτικὸν αὐτῶν καὶ ἡλαττοῦτο τὸ τῶν Βυζαντίων. Εἰς τοσαύτην αὐθάδειαν ἐφθασαν, ὥστε ἐδάθυναν τὴν προτέραν τάφρον καὶ ὠκοδόμησαν πύργους ἰσχυροὺς ἐν σχήματι οἰκιῶν. Διαφθείραντες δὲ καὶ τοὺς προεστώτας τῶν βασιλικῶν πραγμάτων, ἔλαβον ἄδειαν ν' ἀγοράζωσιν ἀμπελῶνας καὶ ἀνεγείρωσιν ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου λόφου, οἰκίας «λαμπροῖς πεφυργωμένας τοῖς τείχεσι».

Μαθὼν ὁ Ἀνδρόνικος τῆς Λέσβου τὴν ἄλωσιν, καὶ βλέπων τοὺς ἐν Γαλατᾷ ὁλονὲν θρασυνομένους καὶ ἀπροκαλύπτως παρασπονδούντας, ἀπεφάσισεν ἵνα τιμωρῆσιν καὶ ταπεινώσιν τοὺς θρασεῖς τούτους γείτονας. Ἐπιπεσὼν αἰφνης κατὰ τῶν ἐνοικούντων ἐπὶ τοῦ λόφου, ἐνέπρησε τὰς οἰκίας, πρὸ μικροῦ ἐκεῖ ἀνεγερθεῖσας, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὐρήκεν ὅπλα, τόξα καὶ παντοῖα βέλη. Οἱ ἐντὸς τῶν τειχῶν Γαλαταῖοι φρονοῦντες ὅτι καὶ κατ' αὐτῶν ἤθελεν ἐπιπέσει ὁ βασιλεὺς, κατελήφθησαν ὑπὸ φόβου. Μέχρι τῆς ἐσπέρας παραμείναντες, καὶ βλέποντες τὸν βασιλέα οὐδὲν κατ' αὐτῶν μελετῶντα ἢ πράττοντα ἀλλ' ἡσυχολημένον εἰς τὸν κατὰ τῆς Λέσβου ἀπόπλουν, ἀναθαρρήσαντες, μάχην φανεράν πρὸς τοὺς Βυζαντίους ἐκήρυξαν, ὑβρίζοντες καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα. Ἀνῆγειραν ξυλίνους πύργους περὶ τὰ τείχη αὐτῶν²⁾. Ὀλκάδας τινὰς μεγάλας κατέδυσαν εἰς τὸν πυθμέ-

¹⁾ Σελ. 248. ²⁾ Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ν. Γρηγορά καταφαίνεται ὅτι εἶχον ἤδη τείχη πρὸ καιροῦ ἀνεγερθέντα.

να τοῦ λιμένος· ἄλλας ὤπλισαν καὶ ἕστησαν πρὸ τῶν τειχῶν, ἀντὶ προβόλων καὶ χαρακωμάτων. Ὁ Ἀνδρόνικος κατεφρόνει τὰς πολεμικὰς ταύτας παρασκευὰς τῶν Γαλαταίων, παρασκευαζόμενος δι' ἑτέραν ἐκστρατείαν.

Οἱ Γενουήνσιοι, περιχλειςθέντες ἐν Γαλατᾷ δι' ὅλας ἑπτὰ ἡμέρας, ἐταλαιπωροῦντο ἐκ τῆς σπάνεως τοῦ ὕδατος καὶ τῆς ἐλλείψεως λαχάνων καὶ ὀπωρῶν. Οἱ ἐν Γαλατᾷ ἀγοραῖοι καὶ πένητες, οἱ ποριζόμενοι τὸν ἐφήμερον αὐτῶν ἄρτον ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ὠνίων, ἐμαίνοντο κατὰ τῶν ἀρχόντων Λατίνων. Ἐνεκα τούτων ὧν, οἱ Γαλαταῖοι ὑπέκυψαν καὶ συνεχωρήθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως¹⁾, ἐκστρατεύσαντος μετ' ὀλίγον κατὰ τοῦ κατακτήσαντος τὴν Λέσβον Κατάνη.

Λήγοντος τοῦ ἔαρος τοῦ 1337ου, οἱ Ὀθωμανοὶ, γινώσκοντες τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ παρακινούμενοι ἀπὸ τοὺς Γενουηνσίους τοῦ Γαλατᾷ, ἐκδικουμένους τὴν κατὰ τοῦ ὁμοφύλου αὐτῶν Κατάνη ἐπιτυχῇ ἐκστρατείᾳ τοῦ Ἀνδρονίκου²⁾, διῆλθον τὸν Ἑλλήσποντον περὶ τὴν Καλλιπόλιν καὶ μετὰ πολλῶν πλοίων προσορμίσθωσι παρὰ τὸ Ῥήγιον. Οἱ Τοῦρκοι κατετροπώθησαν, πολλὰ αὐτῶν πλοῖα συνελήφθησαν, καὶ ὁ στρατὸς ἀνευ ἵππικοῦ κατεστράφη, ἀρχηγοῦντος τοῦ Καντακουζηνοῦ.

Οἱ Γενουήνσιοι ἐπωφελούμενοι ἐκ τῶν διχονοιῶν τῶν ἐν Βυζαντίῳ βασιλέων, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἀνήγειραν νέα τεῖχη καὶ ὀχυροὺς πύργους μετὰ τάφρου, πέραν τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ὀχυρωμάτων. Ἄννα, ἡ χήρα τοῦ Ἀνδρονίκου, περικεκλησμένη ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου ἀνευ χρημάτων καὶ στρατοῦ³⁾, πολεμουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐθώπευε τοὺς ἐν Γαλατᾷ Λατίνους⁴⁾. Ἦναγκάσθη μάλιστα ν' ἀποζημιώσῃ τὰς ἐν Αἰγαίῳ πελάγει ἀρπαγὰς τοῦ Φακεωλάτου⁵⁾.

Ὁ Καντακουζηνός, βλέπων τὰς συχνὰς τῶν Τούρκων διαβάσεις ἀπ' Ἀσίας εἰς Θράκην, καὶ τὰ ἐκ τοῦ ἐμπορίου πλοῦτη τῶν Γενουηνσίων, ἤρχισεν ἐπιμελούμενος τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου, ἵνα διὰ τούτου ἀντιπολεμήσῃ τοὺς πέραν κατοικοῦντας ἐχθρούς. Τοσούτῳ δὲ ἐμαράνθη ἡ ναυτιλία τῶν Βυζαντινῶν, ὥστε ἡ Κ/πολις ὀλοτελῶς ἐτρέφετο διὰ τοῦ σίτου τοῦ εἰσχομιζομένου διὰ πλοίων τῶν Γενουηνσίων⁶⁾. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οἱ ἐν Γαλατᾷ, ὠφελούμενοι ἐκ τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἐπικερδοῦς αὐτῶν ναυτιλίας, ἤρχισαν χλευάζοντες τοὺς Βυζαντίους, «κρύφα μὲν τὸ πρῶτον, ἀποκεκαλυμμένως δ' ἔπειτα.»

¹⁾ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 526. «Ὁ βασιλεὺς Λατίνους μὲν τοῖς κατὰ Γαλατᾶν ἀποίκους οὗσι Γενουϊτῶν πολλὰν ὠνείδισε τὴν πονηρίαν καὶ τὴν νεωτεροποιάν.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 476. ²⁾ «Ἐχόντες (δηλ. οἱ Τοῦρκοι) δὲ μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὴν γνώμην τῶν ἐν τοῖς Γαλάτου Λατίνων.» Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 539. ³⁾ «Χρημάτων τε γὰρ οὐκ εὐπόρει (δηλ. ἡ Ἄννα) πρὸς τοσαύτην δύναμιν, ὥστε στόλον ἀντίρροπον τῇ Λατίνων ἐξαρτύειν.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 582. ⁴⁾ «Καὶ ἐκ τῶν ἐν Γαλατᾷ βοήθειαν μετεκαλεῖτο.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 607. Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Β'. σελ. 734.

⁵⁾ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 767. ⁶⁾ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Β'. σελ. 842.

Πρώτη αἰτία τῶν αἱματηρῶν ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις πολέμων τῶν Γενουη-
σίων πρὸς τοὺς Βυζαντίους, ἦτον ἡ αἴτησις αὐτῶν περὶ νέων ὀχυρωμάτων. Ἦ-
τησαν τὸν Καντακουζηνὸν ἵνα παραχωρήσῃ αὐτοῖς τὸ ὑπεράνω τοῦ φρουρίου
αὐτῶν ὑψηλὸν χωρίον, λέγοντες ὅτι ὁ νῦν περίβολος δὲν ἐχῶρει τοὺς ἐν αὐτῷ
ἐνοικοῦντας. Ὁ Καντακουζηνὸς δὲ ἐφρόνει, ὅτι ἐπόθουν νὰ περιβάλῳσιν αὐτὸ
διὰ τειχίσματος, ἵνα μὴ εὐκόλως πολιορκῶνται ὑπὸ τῶν Βυζαντίων. Πρὸς τού-
τοις ἐδυσχέραινον οἱ Γαλαταῖοι βλέποντες τὸν Καντακουζηνὸν ἐπιμελούμενον
τῶν πλοίων καὶ ναυπηγοῦντα ἐν τοῖς νεωρίοις, οὐχὶ μόνον ἐμπορικὰ, ἀλλὰ καὶ
μεγάλας ὀλκάδας καὶ τριήρεις πολεμικάς. Ὁ Καντακουζηνὸς ἀπηγόρευσε τὴν
κατάληψιν τοῦ αἰτούμενου χωρίου, γνωρίζων ὅτι ὁ φόβος καὶ οὐχὶ ἡ εὐγνωμο-
σύνη ἢ ἡ εὐορκία ἤθελε τοὺς ἀποτρέψει ἀπὸ τοῦ χωρίου τούτου ¹⁾).

Οἱ Γενουήνσιοι, θρασύτεροι γενόμενοι, καὶ ποθοῦντες ἵνα κωλύσωσι τὰ ὑπὸ τοῦ
Καντακουζηνοῦ ναυπηγούμενα πλοῖα, ἐκήρυξαν πόλεμον κατὰ τῶν Βυζαντίων,
ἐλπίζοντες οὕτω νὰ περιτειχίσωσι τὸ αἰτούμενον χωρίον. Συνέλεγον λίθους
καὶ παντοίαν ὕλην ἐν ἀπορρήτῳ. Τοῦ Καντακουζηνοῦ νοσοῦντος ἐν Διδυμοτεί-
χῳ, ἐπέπεσαν κατὰ τῶν πέραν κατοικούντων Βυζαντίων καὶ ἐνέπρησάν τινας οἰ-
κίας ²⁾). Τὴν ἐπαύριον ὀπλίσαντες τὰς τριήρεις αὐτῶν, καὶ συμπαραλαβόντες ἀ-
κάτια καὶ λέμβους, ἐνέπρησαν τὰ ἔξω τῶν τειχῶν ἐργαστήρια, τὰς οἰκίας καὶ
τὰς ὀλκάδας παρὰ τὰ τεῖχη προσωρμισμένας. Τὰς δὲ ἐν τοῖς ναυστάθμοις ναυ-
πηγουμένας τριήρεις κατέκαυσαν, ἐκτὸς τριῶν καταφυγουσῶν εἰς τὸν μυχὸν
τοῦ κόλπου. Κύριοι οὕτω τῆς θαλάσσης γενόμενοι, παρέπλεον πάντα τὰ παρά-
λια, πυρπολοῦντες καὶ ληστεύοντες. Θρασυνθέντες ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης,
ἤρχισαν τειχίζοντες, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ βασιλέως, τὸν λόφον, ὑψώσαντες καὶ τὸν
ἐπὶ τῆς ἀκρολοφίας πύργον ³⁾). Συνειργάζοντο μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἄνδρες καὶ
γυναῖκες, καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι δὲν ἀπηξίουσαν τὴν ἐργασίαν ταύτην ⁴⁾).

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀνηγέρθη τὸ χερσαῖον τεῖχος τοῦ Γαλατᾶ, ἐκ-
τεινόμενον ἀπὸ τὴν πύλην Ἀζάπ-καπουσοῦ μέχρι τοῦ πύργου καλουμένου τοῦ
Χριστοῦ, καὶ ἐδῶθεν πρὸς τὴν κλιτὸν τοῦ Τόπ-χανὲ μέχρι θαλάσσης. Πλησίον
τοῦ πύργου τούτου, εἶν' ἕτερον τεῖχος, μετὰ πύργων, καλούμενον ἡ ἀκρόπολις
τοῦ Γαλατᾶ ⁵⁾).

¹⁾ Ἱ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 69. ²⁾ Τὰ τῆς Κ/πόλεως οἰκήματα ἦσαν τὸ πάλαι
καθὼς καὶ τὴν σήμερον ξύλινα. Τ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 6, 53, 374. ³⁾ Ὁ Καντα-
κουζηνὸς γράφει, «πύργον ἐγείροντες πρὸς τῇ ἀκρολοφίᾳ». Τόμ. Β'. σελ. 74. Ὑψωσαν
τὸν πύργον τούτον πρὸ αἰώνων ἀνεγερθέντα ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δικίου. ⁴⁾ «Ἄνδρες ὁ-
μοῦ καὶ γυναῖκες ὅλας νύκτας ἀπνους διατελοῦντες.» Ν. Γρηγοράς. Τόμ. Β'. σελ. 848.

⁵⁾ Τῷ 1866ῳ, ἐν τινι μικρῷ οἰκοπέδῳ, πρὸς νότον τοῦ πύργου τοῦ Χριστοῦ, ἀνωρύχθη-
σαν πάμπολλοι λίθοι πλατεῖς καὶ στρογγύλοι, ἐκ τῆς παραλίας συλλεχθέντες, ἔχοντες
βάρος δραχμῶν 400, μέχρις ὀκάδος. Οἱ λίθοι οὗτοι ἐρρίπτοντο κατὰ τῆς Κ/πόλεως διὰ
τῶν πετροδόλων μηχανῶν.

Ταῦτα μαθὼν ὁ ἐν Διδυμοτείχῳ βασιλεὺς, καίτοι ὑπὸ τῆς νόσου εἰσέτι τάλαιπωρούμενος, ἐπανῆλθεν εἰς Βυζάντιον. Οἱ ἔμποροι καὶ ἐργαστηριάρχαι τοῦ Βυζαντίου κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐν τοῖς βασιλείοις συνελθόντες, ἰκέτευον αὐτόν, ἵνα μὴ περιίδῃ αὐτούς, οὕτως ὑπὸ τῶν Λατίνων τοῦ Γαλατᾶ περιφρονουμένους καὶ τὰ ἀνήκεστα παθόντας. Ἐτοιμοὶ ἦσαν ἅπαντες νὰ συνεισφέρωσι χρήματα κατὰ τὴν εὐπορίαν αὐτῶν. Ἰστορήσαν τὰς ὑπὸ τῶν Λατίνων πρὸ ὀλίγου γενομένας κακώσεις, τῶν οἰκιῶν καὶ ἐργαστηρίων τὸν ἐμπρησμόν, καὶ ὅτι τὰ πλοῖα τὰ χρήματα καὶ αἱ ἐμπρησθεῖσαι οἰκίαι, ἦσαν ἴδια αὐτῶν κτήματα. Ἀποκρινόμενος ὁ Καντακουζηνός εἶπεν, ὅτι οἱ παθόντες ἡδύναντο τὰς ζημίας ταύτας ν' ἀποφύγωσιν, ἐὰν καθὼς ἄλλοτε συνεβούλευεν, ἐδείκνυον πλειοτέραν προθυμίαν, χορηγοῦντες χρήματα, ἄνευ τῶν ὁποίων ἀδύνατον ἦτο ν' ἀντιστρατεύωνται ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν ἐν Γαλατᾷ Λατίνων. Συνεβούλευσε δὲ ἐκ νέου τοὺς Βυζαντίους ἵνα συνεισφέρωσι χρήματα, καὶ διώρισεν ἐπὶ τῶν κρίσεως, Κωνσταντῖνον τὸν Ταρχανιώτην ¹⁾).

Πρώτη φροντίς τοῦ βασιλέως ἦτο νὰ ναυπηγήσῃ τριήρεις, καὶ ἐπειδὴ ναυπηγίσιμα ξύλα δὲν ἐκομίζοντο ἀπὸ τὰ παράλια τοῦ Πόντου, ἐνεκα τῶν θαλασσοκρατούντων Γενονησίων, ἐφέροντο μετὰ κόπου καὶ πολλῆς δαπάνης δι' ἁμαξῶν καὶ ἡμιόνων ἀπὸ τοῦ ὄρους Σεργέντζιον ²⁾). Αἱ τριήρεις ἐναυπηγοῦντο μακρὰν τῶν Γαλαταίων, ἐν τῷ νεωρίῳ τοῦ Κοντοσκαλίου ³⁾).

Οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενονηνσιοὶ ἠλπίζον ὅτι ὁ Καντακουζηνός, ἀφικόμενος εἰς Κ/πολιν, ἤθελε παραχωρήσει αὐτοῖς πάντα τὰ αἰτούμενα, καὶ οὕτω νὰ μένωσι καθὼς πρῶτον κύριοι τῆς θαλάσσης. Ἰδόντες δὲ αὐτόν οὐδόλως ἀποκρινόμενον εἰς τὰς αἰτήσεις ταύτας, ἀλλὰ ναυπηγοῦντα καὶ παρασκευάζοντα πλοῖα πρὸς πόλεμον, μεταβαλόντες γνώμην, ἐπεμψαν πρεσβείαν ὑπὲρ εἰρήνης. Ὁ Καντακουζηνός ὠνείδισε τὴν πονηρίαν καὶ ἀγνωμοσύνην αὐτῶν, ὅτι οὐδέποτε ἀδικηθέντες, οὐδὲ πρόφασιν πολέμου δικαίαν ἔχοντες, τοσαύτας ἀδικίας κατὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐπραξαν. Προσέταξε πρὸς τούτοις ἵνα παραιτήσωσι τὸ χωρίον καὶ κατεδαφίσωσι τὰ ἤδη ἀνεγερθέντα τείχη. Οὕτω ποιοῦντες, θέλουσι λάβει συγγνώμην τῶν ὑπ' αὐτῶν πεπραγμένων.

Οἱ λόγοι τοῦ Καντακουζηνοῦ δὲν ἐπείσαν τοὺς Γενονησίους, ἀναφανδὸν κακοποιοῦντας τοὺς Βυζαντίους καὶ διαφθείροντας πάντα τὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ προσ-

¹⁾ Ν. ὁ Γρηγοῤῥας διηγούμενος ταῦτα, λέγει ὅτι οὕτως ἐλάλησεν ὁ Καντακουζηνός: «ὁρᾶτε γὰρ ὡς ἐν ταῖς ἐπιθαλαττίοις πόλεσι καὶ μάλιστα πασῶν τῇ βασιλίδι ταύτῃ τῶν πόλεων, ἂν τὸ θαλαττοκρατεῖν ἀφέληται τις τῶν πολεμίων, τὸν περὶ τοῦ ζῆν εὐθύς ἐπεκρέμασε κίνδυνον.» Τόμ. Β'. σελ. 855. Λόγοι σώφρονος βασιλέως. ²⁾ Ἡ νῦν Στράντζα, ἀπέχουσα τῆς Κ/πόλεως πεντήκοντα μίλια· «τὰ μὲν ἐξ ὄρους ἤδη τμηθέντα.» Ν. Γρηγοῤῥας, Τόμ. Β'. σελ. 854. ³⁾ Τὸ νῦν Κάτεργα-λιμανί, ὅπασθεν τῆς ἀποβάθρας, Κοῦμ-καπή. Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 124.

τυχόντα τῶν Βυζαντίων πλοῖα ¹⁾). Οἱ Βυζάντιοι ὑπὸ τῶν Γαλαταίων οὕτω τάλαιπωροῦμενοι, ἐκλείσθησαν ἐν Βυζαντίῳ. Οἱ ἐν Γαλατᾷ ²⁾), ἐπιστήσαντες ἐπὶ μεγάλης ὀλκάδος τειχομαχικὴν μηχανήν, ἔριπτον ὀγκώδεις λίθους ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀνευ ὅμως πολλῆς βλάβης. Ὁ βασιλεὺς μὴ ἔχων παρσκευασμένην ναυτικὴν δύναμιν, προσέβαλε τοὺς Γενουηνοὺς ἐκ τῶν ὀπισθεν ὑψωμάτων τοῦ Γαλατᾶ· συγχρόνως δ' ἐπιστήσας ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Βυζαντίου πετροβόλους μηχανὰς, ἔριπτε λίθους παμμεγέθεις ἐντὸς τοῦ Γαλατᾶ, ἐκ τῶν ὁποίων ἐβλάπτοντο καιρίως τὰ ἐπιθαλάσσια οἰκήματα· μετ' ὀλίγον ἐδυθίσθη καὶ ἡ ὀλκάς ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπεστήθη ἡ τειχομαχικὴ μηχανή. Οἱ Λατίνοι διὰ ξηρᾶς πολιορκούμενοι, καὶ διὰ συνεχῶν ἐφόδων τάλαιπωροῦμενοι, λιθοβολούμενοι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἀντικρὺ Βυζαντίου, ἐπεμψαν πρεσβεῖαν ὑπὲρ εἰρήνης, τὴν ὁποίαν δὲν ἐδέχετο ὁ βασιλεὺς, ἀν πρότερον δὲν κατεδαφίσωσι τὰ τείχη καὶ ἀποχωρήσωσιν ἀπὸ τοῦ χωρίου περὶ τοῦ ὁποίου ἡ τοσαύτη διένεξις. Ἐν τούτοις ὁ βασιλεὺς παρασκευάζων τὰς τριήρεις, συνέλεγε ναύτας, ὀπλίτας, ὅπλα καὶ βέλη πρὸς πόλεμον ³⁾).

Αἱ τριήρεις ναυπηγηθεῖσαι ἐν τῷ νεωρίῳ τοῦ Κοντοσκαλίου, καὶ καλῶς παρσκευασμέναι, ἀπέπλευσαν περιμένουσαι νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν τριῶν ἐν τῷ λιμένι, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Φακεωλάτου. Ἡκολούθουν τὸν στόλον μόνηρες, ἀκάτια καὶ λέμβοι πλήρεις ὀπλιτῶν πανταχόθεν συνελθόντων, ἔχθαι τῶν ἐν Γαλατᾷ Λατίνων. Οὗτοι δὲ, ἐκπλαγέντες ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πλοίων καὶ τῶν πολλῶν ὀπλιτῶν, ἔσυραν τὰ πλοῖα αὐτῶν πλησίον τῶν τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ, ὅθεν ἐπιτυχέστερον ἠδύναντο ν' ἀντιμάχωνται. Ὁ Καντακουζηνὸς συγχρόνως ἐπεμψε στρατιὰν ἱππικὴν πολλήν, ἵνα προσβάλῃ τὸν Γαλατᾶν ἐκ τῶν ὀπισθεν λόφων.

Τὴν ἐπιούσαν τὰ πλοῖα τῶν Βυζαντίων, παραπλέοντα τὴν παραλίαν τῆς Ἀκροπόλεως, ἠνώθησαν μετὰ τῶν ἄνω εἰρημένων τριῶν τοῦ Φακεωλάτου ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς πύλης τοῦ Εὐγενίου ⁴⁾). Σφοδρὸς βόρειος ἀνεμος ἐματαίωσε τὰς καλὰς τοῦ Καντακουζηνοῦ προθέσεις. Ὁ ἀνεμος ἀνέτρεψε τὰς τρεῖς τριήρεις τοῦ Φακεωλάτου, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχον ἀνεγείρει ξυλίνους πύργους. Ναῦται καὶ ὀπλῖται κατέπεσαν ἐν τῇ θαλάσῃ· ἄλλοι ἀπέβησαν εἰς τὴν ξηρὰν, ἀφήσαντες τὰ πλοῖα κενὰ ὀπλιτῶν καὶ ναυτῶν. Ἐπνίγησαν διαχόσιοι περίπου ἄνδρες, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Φιλανθρωπηνὸς Μανουήλ, τῆς ναυαρχίδος ἀρχων ⁵⁾). Οἱ ἐν Γαλατᾷ

¹⁾ «Ἐπει δὲ τὴν θάλασσαν ἄπλωτον ἐποίησαν Ῥωμαῖοι.» Ἱ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 73.

²⁾ Μόνη μία τριήρης ἐκ Χίου ἦλθε πρὸς βοήθειαν τῶν ἐν Γαλατᾷ Λατίνων. Ν. Γρηγοῤ, Τόμ. Β'. σελ. 854. Ἐπεμψαν καὶ εἰς Γένουαν καὶ Ῥόδον πρέσβεις, αἰτοῦντες ταχεῖαν βοήθειαν. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 856. ³⁾ Περὶ τῶν ναυτῶν καὶ ὀπλιτῶν τοῦ στόλου τούτου, λέγει ὁ Γρηγοῤ, Τόμ. Β'. σελ. 858· «μηδὲ γὰρ εἶναι πάντας ἐν συνηθείᾳ θαλάττης καὶ κόπης, ἀλλ' ἀπόζοντας τοὺς πλείους δενδροτομίας τε καὶ σκαπάνης.»

⁴⁾ Νῦν, Γαλι-κιδσκ-καπουσοῦ. ⁵⁾ Τοιοῦτον δυστύχημα δὲν συμβαίνει ἐν τῷ λιμένι τῆς Κ/πόλεως. Πιθανὸν οἱ βαρεῖς πύργοι καὶ αἱ ἐπὶ τῶν πύργων πολεμικαὶ μηχαναὶ κατέπεσαν ἐκ τῆς ὁρμῆς τοῦ ἀνέμου καὶ ἀνετράπησαν τὰ πλοῖα.

θεωροῦντες τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην καταστροφὴν, ἐπέπεσαν κατὰ τῶν κενῶν πλοίων, τὰ ὅποια συνέλαβον καὶ ἐπυρόλησαν, «κωλύοντος οὐδενός ἢ ἀμυνομένου¹⁾».

Ἡ πεζικὴ καὶ ἱππικὴ στρατιὰ συγκειμένη ἐκ τριῶν χιλιάδων, βλέπουσα τὴν φθορὰν τῶν πλοίων, ἀνεχώρησε δρομαία ἀπὸ τὰ ὑψώματα τοῦ Γαλατᾶ πρὸς τὸ Βυζάντιον.

Ἡ συμφορὰ αὕτη οὐδόλως ἐτάραξε τὸν Καντακουζηνόν, διατάξαντα τὴν ναυπηγίαν νέων τριήρων.

Οἱ Γαλαταῖοι δέ, θεαταὶ τῆς φθορᾶς τῶν ἐχθρῶν, τὴν ἐπιούσαν, ἐώρτασαν οὐχὶ μόνον ἐπινίκια ἀλλὰ καὶ σωτήρια. Ἐφοπλίσαντες πάσας τὰς τριήρεις αὐτῶν καὶ κοσμήσαντες αὐτὰς ὡς ἐπὶ νίκη, παρέπλευσαν ἀντικρὺ τῶν βασιλείων, σύροντες ἐν ἀτιμίᾳ καὶ τὰς βασιλικὰς σημαίας. Ἐνόμιζον δὲ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐκ τῆς βαρυθυμίας καὶ τῆς προφανοῦς δυσπραγίας, ἤθελε χωρήσει πρὸς εἰρήνην καὶ ἀπονείμει αὐτοῖς τὸ χωρίον.

Αἱ τοσαῦται ἄλλεπάλληλοι δυστυχίαι οὐδόλως ἐπτόησαν τὸν γενναioφρονα Καντακουζηνόν, οὐδὲν περὶ εἰρήνης λαλήσαντα. Μαθόντες δὲ οἱ Γενουήνσιοι ὅτι ὁ βασιλεὺς παρεσκεύαζε νέας τριήρεις, ἐπεμψαν πρεσβείαν ὑπὲρ εἰρήνης. Πρῶτον ἐπειρῶντο ἵνα μάθωσι τοῦ βασιλέως τὴν γνώμην περὶ τοῦ χωρίου. Ἰδόντες ὁμως αὐτὸν οὐδόλως βαρυθυμοῦντα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ στόλου, καὶ ὅτι προθυμότερον παρεσκευάζετο εἰς νέαν κατ' αὐτῶν ἐκστρατείαν, φοβούμενοι μὴ ἡ πολλὴ φιλονεικία τελευτήσῃ εἰς ὄλεθρον αὐτῶν, συνεφώνησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ χωρίον. Ἐγένετο ἡ εἰρήνη ἐπὶ τοῖς ἀκολούθοις ὁροις· νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα καὶ ἐγκαταλείποντες τὸ χωρίον ν' ἀποσυρθῶσιν εἰς τὸν πρότερον περίβολον. Παρέδωσαν οὕτως τὸ χωρίον τῷ υἱῷ τοῦ Καντακουζινοῦ, ἐκεῖ ἀπελθόντι μετὰ στρατοῦ²⁾).

Ὁ βασιλεὺς προσκαλέσας τοὺς ἀρίστους τῶν Γενουησίων, διελέχθη προσηνῶς μετ' αὐτῶν, χάρισας τέλος τὸ χωρίον, περὶ τοῦ ὁποίου τοσαύτη μεταξὺ αὐτῶν καὶ Βυζαντίων ἔρις. Πρὸς τούτοις εἶπε τοῖς εἰρημένοις πρεσβευταῖς, ὅτι δὲν ἦτον ἀξία λόγου ἡ περὶ τῆς γῆς ταύτης φιλονεικία. Ὁφείλον νὰ σέβωνται τὰ δίκαια τοῦ κράτους καὶ νὰ μὴ ἀναισχυντῶσι κατὰ τῆς βασιλείας οἱ ἐν Γαλατᾶ Λατῖνοι, οἱ τοσάκις παρὰ τῶν Ῥωμαίων βασιλέων εὐεργετηθέντες. Ἀνέμνησεν ὁ βασιλεὺς, ὅτι ἤθελε καταπολεμήσει αὐτοὺς μέχρι φθορᾶς, ἂν εἰς τὸ ἐξῆς δὲν ἐπολιτεύοντο δικαίως. Μετὰ τὴν προσλαλίαν ταύτην ἀπέσυρεν ἐκ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Γαλατᾶ τὴν χερσαίαν στρατίαν. Οἱ Λατῖνοι εὐφημοῦντες τὸν

¹⁾ Ν. Γρηγοῤ, Τόμ. Β'. σελ. 865. ²⁾ Συνετέλεσαν εἰς τὴν εἰρήνην ταύτην πρέσβεις ἐκ Γενούης, διατάξαντες τοὺς Γαλαταῖους νὰ παραιτηθῶσι τὸ χωρίον καὶ ἀποζημιώσωσι πᾶσαν γενομένην βλάβην. Ν. Γρηγοῤ, Τόμ. Β'. σελ. 866.

βασιλέα παρέλαβον τὸ χωρίον, τὸ ὁποῖον ἐξουσίαζον μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως ¹⁾).

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ ναυτικὴ δύναμις τῶν Γενονησίων ὑπερεῖχε τῆς τῶν Βενετῶν. Ὁ Καφᾶς ἐν Κριμαίᾳ καὶ ὁ Γαλατᾶς ἐν Κ/πόλει, ἦσαν τὰ μῆλα τῆς ἔριδος μέσον τούτων καὶ τῶν Βενετῶν. Ὅλον τὸ ἐμπόριον τοῦ Πόντου μετὰ τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἡ εἰς Εὐρώπην κομιδὴ τῶν ποικίλων τοῦ Πόντου προϊόντων, ἐγένοντο διὰ πλοίων τῶν Γενονησίων.

Οἱ Βενετοὶ σφόδρα ποθοῦντες νὰ τιμωρήσωσι τοὺς Γενονησίους, διὰ τινὰς δηώσεις καὶ λεηλασίας τούτων ἐν ταῖς Βενετικαῖς ἀποικίαις τοῦ Αἰγαίου, ἐπεμψαν πρέσβεις πρὸς τὸν Καντακουζηνόν, ἐπικαλούμενοι τὴν κατὰ τῶν Γενονησίων συμμαχίαν αὐτοῦ. Ταύτην κατ' ἀρχὰς ἀπεποιήθη ὁ βασιλεὺς, ἐπασχολούμενος εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Σέρβων.

Ἐφρόνουν οἱ Βενετοὶ ὅτι ὁ Καντακουζηνὸς μετὰ τὰς κακώσεις τῶν Γαλαταίων, ἤθελε παραδεχθῇ τὴν μετὰ τῶν Βενετῶν συμμαχίαν.

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1350ου, τριάκοντα πέντε τριήρεις τῆς Βενετίας, πλοιαρχούμεναι ὑπὸ τοῦ Μάρκου Ρουζζίνη, προσέβαλον εἰς τὴν Εὐβοίαν δώδεκα πλοῖα τῶν Γενονησίων ἐμπορικὰ, ἀναπλέοντα εἰς Γαλατᾶν καὶ Καφᾶν. Τέσσαρα διέφυγον εἰς Χίον. Ὁ στόλος τῶν Βενετῶν ἀκολούθως ἐπλευσε πρὸς τὸν Γαλατᾶν, τὸν ὁποῖον εὗρηκε καλῶς ὠχυρωμένον καὶ παρεσκευασμένον εἰς ἀμυναν. Ἐδῶθεν ἀπέπλευσε πρὸς τὸν Πόντον, συλλαμβάνων καὶ ληστεύων τὰ πλοῖα τῶν Γενονησίων.

Μετὰ τὸν ἀπόπλου τοῦ Βενετοῦ στολάρχου Ρουζζίνη, οἱ Χῖοι ὀπλίσαντές τινα πλοῖα ἐπέπεσαν κατὰ τῆς Εὐβοίας, λεηλατήσαντες τὰς χώρας τῶν Βενετῶν καὶ ἐλευθερώσαντες τοὺς αἰχμαλωτισθέντας καὶ ἐκεῖ εἰσέτι κρατούμενους ὁμοεθνεῖς αὐτῶν.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1351, οἱ Βενετοὶ ἐκ νέου παρεκάλεσαν τὸν Καντακουζηνόν, ἵνα μετ' αὐτῶν συμμαχήσῃ κατὰ τῶν Γενονησίων. Ἠλπίζον δὲ, ὅτι ἤθελε συγκατανεύσει ὁ βασιλεὺς, μετὰ τὰς τόσας ἀδικίας καὶ παρασπονδὰς τῶν ἐν Γαλατᾷ Λατίνων. Ἀποτυχόντων ἐκ νέου τῶν Βενετῶν, συνεμάχησαν οὗτοι μετὰ τῶν Καταλάνων, ἀτρομήτων θαλασσοπόρων καὶ πλούσιων ἐμπόρων τῶν χρόνων τούτων ²⁾). Τὸ θέρος δέκα καὶ τέσσαρες τριήρεις προσέβαλον τὸν Γαλατᾶν, καὶ νύκτωρ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν διὰ τῶν ἀνοικτῶν πυλῶν. Οἱ Γαλαταῖοι ἐκ τῶν φωνῶν τῶν σκοπῶν ἀφυπνισθέντες, συνεπλάκησαν ἐν τῇ σκάτῃ μετὰ τῶν ἐχθρῶν. Πολλοὶ ἐκ τῶν ἐγκατοίκων κατερχόμενοι πρὸς τὴν παραλίαν, ἵνα μάθωσι τὰ γενόμενα, ἐτιτρώσκοντο καὶ ἀπέθνησκον. Τέλος οἱ Γαλαταῖοι ἀπεδίωξαν τοὺς Βενετοὺς, διασωθέντας τοὺς πλείστους εἰς τὰς τριήρεις αὐτῶν. Ἀποπλέον-

¹⁾ Τὴν διένεξιν ταύτην οὐδόπως μνημονεύουσιν οἱ ἱστορικοὶ τῆς Γενούης. Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 398, ἐν σημ. ²⁾ Ἱ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 185.

τες οἱ Βενετοί, ἔσυραν καί τινας ὀλκάδας κενὰς τῶν Γενουηνσίων, παρὰ τὰ τεῖ-
χη προσωρμισμένας. Τὴν ἡμέραν, προσεπάθησαν ἄλλ' εἰς μάτην, νὰ πυρπολή-
σωσι τὰς πολλὰς ἐκεῖσε εὐρισκομένας ὀλκάδας τῶν Γενουηνσίων ¹⁾).

Ἐντὸς τῶν πλοίων τούτων ἦτο καὶ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Βενετίας Δελφῖνος, πα-
ρακαλῶν τὸν βασιλέα ἵνα συμμαχήσῃ μετὰ τῶν Βενετῶν, κατὰ τῶν ἀγερῶχων
Γενουηνσίων. Συγχρόνως ἐκόμιζε καὶ ἐπιστολὴν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρραγώνης,
παρακαλοῦντος τὸν Καντακουζηνόν, ἵνα εἰσακούσῃ τὴν παράκλησιν τῶν Βενε-
τῶν, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἴδιος συνεμάχησεν. Ὁ Καντακουζηνὸς ἀπέβαλε πᾶ-
σαν μετὰ τούτων συμμαχίαν, λέγων ὅτι τὴν σήμερον, ὁ μόνος αὐτοῦ πόθος ἦτο
νὰ ἐλευθερώσῃ τὰς Βυζαντινὰς χώρας καὶ πόλεις ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν βαρβά-
ρων. Ὁ πρεσβευτὴς τῆς Βενετίας καὶ πάντες οἱ ἄλλοι, ἠγανάκτουν ἐπὶ τῇ
ἀρνήσει ταύτῃ τοῦ Καντακουζηνοῦ. Οἱ Γαλαταῖοι ὁμῶς, μαθόντες τὰς κατ' αὐ-
τῶν σκευωρίας τοσούτων ἐχθρῶν, ἐδέοντο καὶ οὗτοι τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἵνα
λησμονῶν τὰ παρελθόντα παρέξῃ συγγνώμην καὶ συμμαχήσῃ μετ' αὐτῶν μό-
νων. Ὑπέσχοντο ἵνα μηδὲνα ἀδικήσωσιν εἰς τὸ ἐξῆς, καὶ ὑπακούωσι πιστῶς
τὸν βασιλέα. Πρὸς τούτοις, προσέφεραν καὶ χρήματα πολλὰ διὰ τὰς ἀνάγκας
τοῦ κράτους. Ὑπεσχέθη ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ προσβάλλῃ αὐτοὺς, ἀν με-
τ' ἀληθοῦς πίστεως τηρήσωσι τὰ ἐπαγγελθέντα. Τὰ χρήματα δὲν ἐδέχθη, ἵνα
μὴ φανῇ ὅτι χάριν χρημάτων πολιτεύονται τὰ πράγματα τῶν Ῥωμαίων.

Οἱ Βενετοὶ μὴ δυνηθέντες νὰ πείσωσι τὸν βασιλέα, ἀνεχώρησαν τῆς Κ/πόλεως
μετὰ τοῦ ἐν Βυζαντίῳ βαϊούλου αὐτῶν.

Οἱ Γαλαταῖοι θρασυνθέντες ἐκ τῆς ἀποτυχίας τῶν Βενετῶν, ἔρριψαν μέγαν
λίθον εἰς Βυζάντιον. Ἰδὼν ὁ βασιλεὺς τὴν προφανῆ ταύτην περιφρόνησιν, διέ-
ταξε πάντας τοὺς Γαλαταίους, τοὺς ἔχοντας ἐμπορικὰ συμβόλαια, χρέη ἢ λει-
ψοδοσίας μετὰ τῶν Βυζαντινῶν, νὰ ἐξομαλύνωσιν αὐτάς, διότι μεθ' ἡμέρας ὀκτῶ,
ἔμελλε πόλεμον κατ' αὐτῶν νὰ κηρύξῃ. Μετεκάλεσε τοὺς Βενετοὺς, μετὰ σπου-
δῆς ἐπανελθόντας, καὶ μετ' αὐτῶν συνῆψε συμμαχίαν καὶ σπονδὰς. Ὑπεσχέθησαν
οἱ Βενετοὶ νὰ συνεισφέρωσι τὰ δύο τρίτα τῶν δαπανῶν, διὰ τὸν καταρτισμὸν
τῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὑποσχεθεισῶν δώδεκα τριήρων.

Ἡ Γένουα μαθοῦσα τὴν κατὰ τοῦ Γαλατᾶ ἐπιδρομὴν τῶν Βενετικῶν πλοίων,
καὶ τὴν μετὰ τούτων συμμαχίαν τῶν Καταλάνων καὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ, πα-
ρεσκεύασε πολυάριθμον στόλον μετὰ ναυτῶν καὶ ὀπλιτῶν ἐμπείρων, ναυαρχού-
μενον ὑπὸ τοῦ περιφανοῦς Παγανίνου Δόρια. Ὁ στόλος οὗτος συνήντησε τὸν Βε-
νετικὸν στόλον ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Εὐβοίας. Μετὰ δύο μῆνας, ἕτερα πλοῖα ἐκ Βε-
νετίας μετὰ τοῦ στόλου τῶν Καταλάνων, ἠνάγκασαν τὸν Γενουήνσιον στόλαρ-
χον ν' ἀποπλεύσῃ ἐξ Εὐβοίας.

¹⁾ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Β'. σελ. 880.

Τῷ 1352ω, οἱ ἐν Γαλατᾷ Γενουήνσιοι, ὑπὸ τῶν Βυζαντίων διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης πολιορκούμενοι, ἀνυπομόνως περιέμενον τὸν στόλον τῆς μητροπόλεως. Δὲν ἔπαυον ὁμῶς κακοποιοῦντες διὰ τῶν πλοίων αὐτῶν, τὰ περὶ τὸ Βυζάντιον παράλια ¹⁾. Ἐπεμψαν πρέσβεις πρὸς τὸν Ὁρχάνην, τὸν Ὁθωμανὸν ἀρχηγὸν τῶν ἀντικρὺ παραλίων, μετὰ τοῦ ὁποίου συνεμάχησαν, χρήματα οὐκ ὀλίγα παρέχοντες ²⁾.

Τῇ 13ῃ Φεβρουαρίου, ὁ στόλος τῶν Βενετῶν καὶ Καταλάνων ναυλοχῶν πρὸ ἡμερῶν παρὰ τὰς Πριγκηποννήσους, ἀπέπλευσεν ἐκεῖθεν πρὸς τὸν Βόσπορον ³⁾. Τῶν Βυζαντίων τὰ πλοῖα, ἐκπλέοντα ἐκ τοῦ νεωρίου τῶν Σοφιδῶν, ἠνώθησαν μετὰ τῶν συμμάχων Βενετῶν. Ὁ στόλος τῶν Γενουηνσίων μετὰ τινων πλοίων τῶν Γαλαταίων, συνεποσούτο εἰς πλοῖα ἐξήκοντα πέντε ⁴⁾, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησαν νὰ προσβάλωσιν ἐν τῇ ἀνοικτῇ θαλάσῃ τῆς Χαλκηδόνος, τὰ προσπλέοντα συμμαχικά. Νότιος σφοδρὸς ἄνεμος ἔπνεε τὴν ἡμέραν ταύτην ⁵⁾. Τῶν Γενουηνσίων τὰ πλοῖα μὴ δυνάμενα ἕνεκα τοῦ σφοδροῦ κλύδωνος καὶ τῶν ρευμάτων, νὰ ναυμαχήσωσιν ἐν ἀνοικτῇ θαλάσῃ, κατέφυγον εἰς τὸν τότε καλούμενον Βραχοφάγον, νῦν δὲ Σαλῆ-παζάρ, παραλίαν μέσον Τόπ-χανέ καὶ Διπλοκιονίου ⁶⁾. Παρετάχθησαν παρὰ τὴν παραλίαν, ἀνὰ τέσσαρες ἕως ἐπτὰ τριήρεις, καὶ ἀπέναντι αὐτῶν τὰ ἐχθρικά, κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν. Ἄπαντα τὰ πλοῖα τῶν Ἰταλῶν καὶ Καταλάνων μετὰ τῶν Βυζαντινῶν τριήρεων, ἦσαν περίπου ἑκατὸν τριάκοντα ἢ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ⁷⁾. Ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ταύτῃ διέπρεψαν οἱ Γαλαταῖοι, ἅπαντες λευχείμονες, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Καταλάνοι. Οἱ μαχηταὶ ἐπὶ τῶν πλοίων, κλυδωνιζομένων ὑπὸ τῆς ἐκεῖ μεγαλοκύμονος θαλάσσης, ἐμάχοντο μετὰ τόλμης

¹⁾ Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 209. Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Γ'. σελ. 78. ²⁾ Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 228. Κατὰ τοὺς Ἰταλοὺς ἔγινε καὶ συνθήκη μετὰ τοῦ Ὁρχάνου. Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 406, ἐν σημ. ³⁾ «Κάπειδὴ λιμὴν ταῖς νήσοις ἐκείναις οὐκ ἦν οὐδαμῇ τοσούτῳ στόλῳ προσήκων, μετέωροι νυχθημέροις δυσὶν ἐπ' ἀγκυρῶν ἐσάλευον ἄπασαι». Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Γ'. σελ. 86. ⁴⁾ Κατὰ τὸν Καντακουζηνόν, Τόμ. Γ'. σελ. 220, ἑβδομήκοντα πλοῖα εἶχε τῶν Γενουηνσίων ὁ στόλαρχος. ⁵⁾ «Νότου γὰρ ἀνέμου σφοδροτάτου κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν πνεύσαντος....» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 220. ⁶⁾ Περὶ τοῦ τόπου τῆς ναυμαχίας, πολλὰ ἐγράφησαν ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν Ἰταλῶν. Ὁ Γρηγοράς λέγει· «καὶ μὲν δὴ τετύχηκε συρραγῆναι σφᾶς κατ' ἀλλήλων ὅπη κίονες διπλοῖ σχῆμα τάφου πινὸς ἀνέχοντες ἴστανται.» Τόμ. Γ'. σελ. 87. Πρὸς νότον τῶν διπλῶν κίωνων (νῦν, Βεσῆκ-τάς) εἶναι ἡ παραλία τοῦ Σαλῆ-παζάρ· «πρὸς τῷ Βραχοφάγῳ λεγομένῳ τόπῳ ὑφάλους ἔχοντι πολλάς.» Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 224. «Ὅτι ὁ Βραχοφάγος ἦτο πέραν τῆς Κ/πόλεως, μαρτυρεῖται ἀπὸ τοὺς Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 63· «ἐκεῖ δὲ καὶ ἀμπέλιον εὗρηκεν ἡ μετρίότης ἡμῶν πέραν ἐν τῷ Βραχοφάγῳ.» ⁷⁾ Ἀκολουθῶ τὸν Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 407, ἐρانیσθέντα τὰ τῆς ναυμαχίας ἐκ τῶν ἀλλοδαπῶν συγγραφέων.

καὶ ἀνδρίας. Ἡ μάχη αὕτη πεζομαχία μᾶλλον ἢ ναυμαχία ¹⁾, ἔνεκα τῆς εὐχε-
ρουῶς ἐπὶ τῶν πλοίων ἐπιβάσεως τῶν ἐχθρῶν, ἀρχίσασα τὸ ἀπόγευμα τῆς ἡμέ-
ρας, ἔληξε μὲ τὸ πρῶτον σκότος. Κατὰ τὸν Γρηγορᾶν ²⁾, τοσαύτη ἦτο τῶν πο-
λεμίων ἡ ἐχθρα καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους θηριωδία, ὥστε ἅπαντες ἤθελον ἀπολε-
σθῇ, ἂν τὸ σκότος δὲν ἠνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ παύσωσι τῆς μάχης.

Ὁ Καντακουζηνός ³⁾, ἀφηγούμενος τὰ τῆς ναυμαχίας, λέγει, ὅτι οὐδεμία
Βυζαντινὴ τριήρης ἀπωλέσθη. Ἐπεσαν ὁμως τινὲς Βυζάντιοι καὶ ἐτραυματίσθη-
σαν πολλοί. Οἱ ἀλλογενεῖς συγγραφεῖς ψέγουσι τοὺς Βυζαντίους, φυγόντας τὴν
μάχην, ὀλίγον μετὰ τὴν ἐναρξιν αὐτῆς ⁴⁾.

Πολλοὶ μαχηταὶ ἀποβαίνοντες ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ἐμάχοντο ἐπὶ τῆς παραλίας.
Οἱ Καταλάνοι ἐμάχοντο ἀνδρείως καὶ πολλοὺς τῶν πολεμίων ἐθανάτωσαν. Ἐ-
νεκα τῆς ἀπειρίας τοῦ τόπου καὶ τῶν ἐδῶ σφοδρῶν ῥευμάτων, πολλὰ πλοῖα
αὐτῶν ἐπὶ τῶν βράχων πεσόντα, διεφθάρησαν. Πολλοὶ πεσόντες ἐν τῇ θαλάσῃ
ἐπνίγησαν, ἄλλοι ἀποθάντες ἐπὶ τῆς παραλίας, ἐζωγρήθησαν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ συνα-
χθέντων Γαλαταίων. Οἱ μὲν Γενουήνσιοι ἀπώλεσαν εἴκοσι καὶ ὀκτὼ αὐτάνδρους
τριήρεις· οἱ δὲ Βενετοὶ καὶ Καταλάνοι ἑνδεκα. Τὴν ἐπιούσαν τὸ πρωὶ, οἱ Βυζάν-
τιοι καθείλκυσάν τινα πλοῖα εἰς τὸν λιμένα, οὐδενὸς ἐναντιουμένου. Ὁ συμμα-
χικὸς στόλος μετὰ τὴν μάχην, ἀνέπλευσε πρὸς τὴν Σθένην ⁵⁾.

Τῇ ἐπαύριον 14ῃ Φεβρουαρίου, πάμπολλα πτώματα τῶν ἐν τῇ μάχῃ πεσόν-
των ἐπέπλεον ἐπὶ τῶν ὑδάτων τοῦ Βοσπόρου. Λεῖψανα τῶν βυθισθέντων πλοίων
ἐφαίνοντο πανταχοῦ. Οἱ Γαλαταῖοι ἀπώλεσαν τοὺς πλείστους τῶν μαχίμων
πολιτῶν καὶ πολλοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας τῆς πόλεως αὐτῶν.

Ἡ ναυμαχία αὕτη ἦτον ἐκ τῶν ἀμφιβόλων, διότι ἐκ τῶν Λατίνων συγγρα-
φῶν οἱ πλείστοι ὁμολογοῦσιν, ὅτι ἤραντο ἐπιφανῆ νίκην οἱ Βενετοὶ μετὰ τῶν
συμμάχων. Οἱ Ἴταλοι ταλαιπωρηθέντες ἐκ τῆς ναυμαχίας, οὐδὲν ἀκολούθως
ἐπραξάν. Οἱ Γαλαταῖοι φοβούμενοι τὴν ἐπικειμένην τοσούτων ἐχθρῶν ἐφοδον,
ὠχύρωσαν τὰ τεῖχη, καὶ προσεχάλεσαν εἰς βοήθειαν αὐτῶν, στρατὸν Τουρκικόν.

Μετὰ τινὰς ἡμέρας, ὁ συμμαχικὸς στόλος κατέπλευσεν ἀπὸ τὸν ἄνω Βόσπο-
ρον εἰς τὸ Βυζάντιον, ἵνα ἐκεῖ νοσηλεύσῃ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας ⁶⁾. Ἐ-
κεῖθεν μετ' ὀλίγον ἀπέπλευσε πρὸς τὴν Βενετίαν, κομίζων καὶ τὸ πτώμα τοῦ

¹⁾ «Οὐ μᾶλλον ἐναυμάχουν ἢ ἐπεζομάχουν.» Ἱ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 221.

²⁾ «Καὶ εἰ μὴ νῦν ἐν βραχεὶ διέκοψεν ἐπιούσα τὴν ναυμαχίαν ἐκείνην....» Τόμ. Γ'.
σελ. 87. ³⁾ Τόμ. Γ'. σελ. 223. ⁴⁾ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 407. ⁵⁾ Λέγει ὁ Heyd,
Τόμ. Α'. σελ. 407, ὅτι ὁ στόλος ἐπλευσεν εἰς τὸν εὐρὺν λιμένα τῆς Σθένης, καλούμενον
τότε λιμένα τοῦ Ἀγίου Φωκᾶ. Ὁ Καντακουζηνός, Τόμ. Γ'. σελ. 224, ὀρθότερα γράφει,
«κατὰ τὸ στενὸν Θεραπία», πλησίον τῆς Σθένης. ⁶⁾ «Καταλάνοι δὲ εὐθὺς μετὰ τὴν
μάχην τοὺς τε τραυματίας, ὅσοι ἦσαν, καὶ τοὺς νενοσηκότας, παμπόλλους ὄντας, ἤγαγον
εἰς Βυζάντιον.» Ἱ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 225.

Καταλάνου στολάρχου Ποντίου, ἀποβιώσαντος ἐκ τῶν τραυμάτων τῆς ναυμαχίας. Δύω χιλιάδες ἔμειναν ἐν Βυζαντίῳ, τοὺς ὁποίους μετὰ τὴν ἀνάρρωσιν αὐτῶν, ἀπέστειλεν ὁ Καντακουζηνὸς εἰς Βενετίαν. Τριακόσιοι ἔμειναν μισθοφόροι ἐν τῷ Βυζαντινῷ στρατῷ.

Ψέγει ὁ Καντακουζηνὸς τὸν Βενετὸν ναύαρχον, μὴ θέλοντα τὴν ἐπαύριον τῆς μάχης, νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν τριήρεων καὶ τοῦ φρουρίου τοῦ Γαλατᾶ. Αἱ ζημίαι τοῦ στόλου ἦσαν τοσαῦται, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρισθῇ νέαν ναυμαχίαν. Ὁ Καντακουζηνὸς ἀγνοοῦμεν, διατί τοσούτῳ πικρῶς καταφέρεται κατὰ τοῦ Βενετοῦ ναυάρχου¹⁾.

Ἄτυχῶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου, ἀγνοοῦμεν πολλὰ αἷτια τῶν συμβεβηκότων. Τούτου σαφὲς ἀπόδειξις εἶναι ἡ πρὸς τοὺς Βενετοὺς μεταβολὴ τῶν αἰσθημάτων τοῦ Καντακουζηνοῦ. Μικρὸν μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην, ὁ βασιλεὺς ἀποβάλλων τὴν συμμαχίαν τῶν Βενετῶν, συνεμάχησε μετὰ τοῦ Παγανίνου Δόρια, ναυάρχου τῶν Γενουηνσίων²⁾, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐναυμάχησε πρὸ τριῶν μηνῶν μετὰ τῶν Βενετῶν καὶ Καταλάνων. Τῆς συνθήκης ταύτης τὸ Λατινικὸν κείμενον διεσώθη καὶ ἐδημοσιεύθη πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Γαλατᾶ ὑπὸ τοῦ Σάουλη³⁾. Ἡ συνθήκη αὕτη ὑπεγράφη ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῶν Βλαχερνῶν τῇ 6ῃ Μαΐου 1352⁴⁾.

Μεταγλωττίζω μέρη τινὰ τῆς συνθήκης ταύτης. Ὁ Καντακουζηνὸς παραχωρεῖ τοῖς Γενουηνσίοις τὸ χωρίον ἄνω τοῦ Γαλατᾶ, περὶ τοῦ ὁποῖου ἐγένοντο τοσαῦται διενέξεις. Ν' ἀποδώσωσιν οἱ Γενουήνσιοι ὅσους Γραικοὺς κρατοῦσιν ἐν ταῖς εἰρκαῖς, καὶ οἱ Γραικοὶ τοὺς Γενουηνσίους. Οἱ Γραικοὶ οἱ πωλοῦντες οἶνον ἐν Γαλατᾶ, νὰ πληρώνωσι τὸν αὐτὸν φόρον τὸν ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων οἰνοπωλῶν τελοῦμενον. Τοιοῦτον φόρον νὰ πληρώνωσι καὶ οἱ Γενουήνσιοι οἱ πωλοῦντες οἶνον ἐν Βυζαντίῳ. Οἱ Βυζάντιοι νὰ μὴ πλέωσιν ἐντὸς τῆς Ἀζοφικῆς, εἰ μὴ ὅταν ἐκεῖ πλέωσι καὶ οἱ Γενουήνσιοι, ἐκτὸς ἂν τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀπονεμηθῇ ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος τῆς Γενούης. Ὁ εἰσπλους τότε Βυζαντινῶν πλοίων νὰ μὴ θεωρῆται ὡς αἷτια πολέμου. Ἄν Γραικοὶ συλληφθῶσιν ἐπὶ πλοίων Βενετῶν ἢ Καταλάνων, ὡς ὑπομίσθιοι ἢ ἐθελονταί, οἱ τοιοῦτοι νὰ αἰχμαλωτίζωνται ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων. Ἄν ὅμως ἐπέβησαν διὰ βίας, νὰ ἦναι ἐλεύθεροι. Πρὸς τούτοις, οὐδεὶς Γενουήνσιος δύναται ν' ἀγοράσῃ κτήματα, γαίας ἢ ἀμπελῶνας ἀπὸ Γραικόν, ἀνεὺ ἀδείας τοῦ κράτους· ἄλλως χάνει τὸ τίμημα τοῦ κτήματος. Ἄν, διαρκοῦντος τοῦ πολέμου τούτου, ἐσφετερίσθησαν κτήματα τῶν Γενουηνσίων οἱ Βενετοὶ καὶ Καταλάνοι, καὶ ἂν κτήματα Βυζαντινῶν ἐσφετερίσθησαν ξένοι καὶ ἐπώλησαν εἰς Γενουηνσίους, περὶ τούτων δεόν νὰ παύσῃ πᾶσα περαιτέρω συζή-

¹⁾ Ἱ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 226. ²⁾ Heyd. Τόμ. Α'. σελ. 410. ³⁾ Τόμ. Β'. σελ. 216. ⁴⁾ Ἐν τῇ συνθήκῃ ταύτῃ ὁ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Γαλατᾶ πύργος, καλεῖται castrum Sanctae Crucis. Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 217.

τησις ἢ ἀπαίτησις. Περὶ τῶν ζημιῶν γενομένων, διαρκούντος τοῦ πολέμου, ἀπὸ Γενουηνσίους πρὸς Γραικοὺς ἢ ἀπὸ Γραικοὺς πρὸς Γενουηνσίους, δὲν ἐπιτρέπεται οὐδεμία αἵτησις, ἀπόδοσις ἢ ἀποζημίωσις.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων καταφαίνεται, ὅτι ἡ συνθήκη αὕτη εἶναι μᾶλλον ὁ-
ρος ἐπιβαλλόμενος ἀπὸ νικῶντα πρὸς νικώμενον.

Μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ὁ Πατριαρχεὺς Κάλλιστος καθη-
ρέθη καὶ κατέφυγε παρὰ τοῖς ἐν Γαλατᾷ Λατίνοις ¹⁾, ἀκολούθως ἐξωρίσθη εἰς
Τένεδον, ὅπου διέτριβε καὶ ὁ νέος βασιλεὺς. Κατὰ τὴν ἐν Τενέδῳ διατριβὴν τοῦ
νέου βασιλέως, κατέκτησε τὴν Λέσβον πολίτης ἐπιφανὲς τῆς Γενούης, ὁ Φραγ-
κίσκος Γαττελούζιος ²⁾, μιμούμενος τὸ παράδειγμα πολλῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ.
Καθ' ὅλην τὴν ἐν Τενέδῳ διαμονὴν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, οἱ ἐν Γαλατᾷ
φίλοι αὐτοῦ, λάθρα τοῦ βασιλέως, μετ' αὐτοῦ συνεννοοῦντο. Ὁ Γαττελούζιος, ὑπὸ
τῶν Λατίνων βοηθούμενος, παραλαβὼν τὸν Παλαιολόγον, νύκτωρ εἰσῆγαγεν
αὐτὸν ἐν Βυζαντίῳ, καταλαβόντα τὸν θρόνον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκάθητο τόσα ἔτη
ὁ Καντακουζηνός. Ἐλαβεν ὁ Γαττελούζιος εἰς ἀμοιβὴν, σύζυγον τὴν ἀδελφὴν
τοῦ Παλαιολόγου Μαρίαν, καὶ προῖκα τὴν νῆσον Λέσβον ³⁾.

Μετὰ τῶν Βενετῶν ἐγένετο τῷ 1363ῳ συνθήκη, διὰ τῆς ὁποίας ἀπηγορεύετο
ν' ἀγοράζωσιν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, γαίας καὶ οἰκίας. Τὰ οἰνοπωλεῖα τῶν
Βενετῶν τοσοῦτῳ ἐπλήθυναν, ὥστε οἱ βασιλεῖς διὰ συνθήκης ἀνανεουμένης κατὰ
πενταετίαν, ἀπηγόρευον τοὺς Βενετοὺς νὰ ἔχωσι πλείονα τῶν δεκαπέντε οἰνο-
πωλείων ἐν Κ/πόλει. Αὕτη ἦτο φυσικὴ συνέπεια τῆς ἐλευθέρως ἢ ἀνευ τέλους
εἰσαγωγῆς οἴνου ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἐν Κ/πόλει. Ἡδύναντο νὰ πωλῶσιν οἶνον
«κατακοπτικῶς κατὰ πᾶσαν ποσότητα» ⁴⁾.

Λήγοντος τοῦ ΙΔ'. αἰῶνος, τὸ κράτος ταραττόμενον ὑπὸ τῶν διχονοούντων
βασιλέων Ἰωάννου, Ἀνδρονίκου καὶ υἱοῦ, ἀντιπολεμούμενον ὑπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ
καὶ Θράκῃ Ὀθωμανῶν, ὅτε μὲν ἐζήτηι βοήθειαν ἀπὸ τοὺς Γενουηνσίους, ὅτε δὲ
ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς.

Ἡ κατὰκτησις τῆς Τενέδου ἔφερε τὰς δύο δημοκρατίας τῆς Ἰταλίας εἰς αἰ-
ματηρὰν ῥῆξιν. Οἱ Βενετοὶ ἐπόθουν τὴν νῆσον ταύτην, ἵνα ἐκεῖθεν ἐπιβλέπωσι
τὰ κινήματα τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ κωλύωσι τὰς ἐπὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πε-
λάγους ἐπιθέσεις αὐτῶν.

Ἡ προφανὲς ἀδυναμία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, καὶ αἱ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν
ἐπαπειλούμεναι συνοικίαι τῶν ἐν τῷ κράτει Ἰταλῶν, ἐκ νέου παρεκίνησαν τοὺς

¹⁾ «Διεδίδρασκεν εἰς Γαλατᾶν καὶ χρόνον τινὰ ἐκρύπτετο ἐν τοῖς Λατίνοις.» Ἰ. Καν-
τακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 275. ²⁾ Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Γ'. σελ. 257. Heyd. Τόμ. Α'. σελ.
413. Giungeva frattanto a Tenedo, Francesco Gattilusio arditissimo Giovan-
ne, di nobile schiatta Genovese. Sauli, Τόμ. Β'. σελ. 34. ³⁾ Ν. Γρηγοράς, Τόμ.
Γ'. σελ. 554. ⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 137.

Εὐρωπαίους, ἵνα ὀπλίσωσι νέαν στρατιάν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Ἡ Βενετία ὥ-
πλισε πάντα τὰ πλοῖα αὐτῆς, μετὰ τινων τῆς Γενούης, Χίου καὶ Λέσβου, ἵνα
προφυλάξῃ τὴν Κρήτην καὶ Εὐβοίαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας μετὰ πολ-
λῶν ἱππέων Γάλλων καὶ Γερμανῶν, προσέβαλε τοὺς Ὀθωμανοὺς παρὰ τὴν Νι-
κόπολιν τῇ 28ῃ Σεπτεμβρίου 1396 ¹⁾. Ἐν τῇ ἀξιωμανημονεύτῳ ταύτῃ μάχῃ
πάμπολλοι Εὐρωπαῖοι ἐθανατώθησαν, πλείστοι ἄλλοι ἠχμαλωτίσθησαν, ἐξηγο-
ράσθησάν καὶ ἀπεβίωσαν ἐν ταῖς συνοικίαις τῶν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει Ἰ-
ταλῶν.

Τὰ πατριαρχικά ἔγγραφα τῶν ὁποίων πολλάκις ἐμνήσθην ἀνωτέρω, περιγρά-
φουσι συμβάντα πολλὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἐν Γαλατᾷ Γενουηνσίων, ἐξόχως
δὲ τὰς μετὰ τῶν Βυζαντίων σχέσεις αὐτῶν. Τὰ τοιαῦτα εἰς μάτην ἀναζητοῦμεν
ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν πολιτικῶν συγγραφέων. Ἐκ τοῦ χρυσοβούλλου δω-
ρηθέντος τοῖς Γενουηνσίοις τῷ 1303^ω, δημοσιευθέντος τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σά-
ουλη ²⁾, μαθάνομεν ὅτι ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ ἐνυπῆρχον τρεῖς ἐκκλησίαι, αἵτινες
ἐμελλον νὰ ὑποτάσσωνται τῷ οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ. Ἡ τάφος ἡ περιβάλ-
λουσα τὸν χώρον τοῦτον, διήλθε διὰ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου καὶ
τοῦ ἀμπελῶνος ἀνήκογτος τῇ μονῇ τοῦ Λιβός. Μνημονεύονται αἱ ἐκκλησίαι τοῦ
Ἀγίου Θεοδούλου, τῆς Ἀγίας Εἰρήνης, τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, τῶν Ἀγίων Ἀ-
ναργύρων καὶ τοῦ Ἀγίου Νικολάου. Συμπεραίνομεν ὅθεν, ὅτι πολλοὶ Γραικοὶ
κατῴκουν ἐν Γαλατᾷ.

Ὅταν ἐπὶ Καντακουζηνοῦ, οἱ Γαλαταῖοι περιέβαλον τὸν πρότερον στενὸν καὶ
παράλιον χώρον διὰ νέου τείχους, ἐκτεινομένου ἐκ τοῦ λιμένος μέχρι τοῦ πύρ-
γου τοῦ Σταυροῦ, καὶ ἐδῶθεν πρὸς τὴν παραλίαν σήμερον καλουμένην Τὸπ-χα-
νέ, περιέχλειςαν καὶ πάσας τὰς ἐντὸς αὐτοῦ ἐκκλησίας. Ἀν-τινας τούτων με-
τέβαλον εἰς Λατινικὰς, ἡ ἀνήγειραν ἰδίας, ἀγνοοῦμεν, διότι οὐδεὶς ἰστόρησε
τὸν τότε Γαλατᾶν. Αἱ τέσσαρες σημεριναὶ Γραικικαὶ ἐκκλησίαι τοῦ Γαλατᾷ
ἀνηγέρθησαν ἅπασαι μετὰ τὴν ἄλωσιν. Τούτων ἡ ἀρχαιοτέρα εἶναι πιθανόν ἡ
Καφατιανή ³⁾. Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Βενεδίκτου εἶναι ἴδρυμα Γενουήνσιον,
ἀνεγερθεῖσα ὅταν οἱ Γενουήνσιοι περιέβαλον τὸν τόπον αὐτῶν ὡς σήμερον φαί-
νεται. Δὲν φρονῶ ὅτι ἐσφετερίσθησαν τῶν Γραικῶν τὰς ἐκκλησίας, διότι οἱ Γε-
νουήνσιοι καθ' ὅλην τὴν μετὰ τῶν Βυζαντίων συμβίωσιν αὐτῶν, ἐφάνησαν λίαν
ἀνεκτικοὶ καὶ φιλοφρονέστεροι τῶν Βενετῶν. Πιθανόν ἐκεῖθεν ἀπεδιώχθησαν οἱ
περιοικοῦντες Γραικοὶ καὶ ἔμειναν αἱ ἐκκλησίαι ἀνευ ἐνοριτῶν. Δύο ἐκκλησίαι
εὕρισχόμεναι σήμερον ἐν τῷ πρώτῳ χώρῳ τῷ δοθέντι τοῖς Γενουηνσίοις, κα-
λούμεναι Ἀράπ-τζαμιτ (τέμενος τῶν Ἀράβων) καὶ Γενι-τζαμιτ (νέον τέμενος),

¹⁾ Heyd, Τόμ. Α'. σελ. 430. ²⁾ Τόμ. Β'. σελ. 209. ³⁾ Ἰδ. κατωτέρω τὴν περι-
γραφὴν τῆς μονῆς τοῦ Μανουήλ.

ἦσαν πιθανόν ἀμφότεραι Γραικικαί, τὰς ὁποίας οἱ Γραικοὶ παρήτησαν ἕνεκα τῶν πολλῶν ἐκεῖ περιοικούντων Γενουησίων¹⁾).

Πολλοὶ Βυζάντιοι, λάθρα τῶν ἰδίων ἀρχῶν, ἐμπορεύοντο ἐν Γαλατᾷ, ἐπωφελοῦμενοι τῶν ἐμπορικῶν προνομίων τῶν Γενουησίων. Κακοῦργοι καὶ φαυλόβιοι κατέφευγον ἐν Γαλατᾷ καὶ ἐκεῖ ἐκρύπτοντο ἀπὸ τὰ ὄμματα τῆς Βυζαντινῆς ἀστυνομίας²⁾).

Πάμπολλοι Λατῖνοι, δι' αἰτίας ἡμῖν ἀγνώστους, προσέφευγον τῇ Μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἀπαρνούμενοι τὰ τῶν Λατίνων δόγματα. Τινὲς ἦσαν καὶ ἐκ τῶν ἐπιφανῶν τοῦ Γαλατᾷ οἰκογενειῶν.

Ὑπέγραφον ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς Συγόδου τ' ἀκόλουθα³⁾. « Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα, παντοκράτορα κτλ. καὶ ὁμολογῶ . . . προσέρχομαι καὶ καθαρῶς τῇ ἀγιωτάτῃ μεγάλῃ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἀποβάλλομαι πᾶσαν (αἵρεσιν) τῶν Λατίνων, τὴν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος καὶ λέγουσαν, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ . . . πιστεύω γὰρ καὶ ὁμολογῶ κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ θεοῦ συμβόλου ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι μόνον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀποβάλλομαι δὲ καὶ ἀρνοῦμαι καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἔθιμα αὐτῶν, τὰ τε ἐκκλησιαστικὰ καὶ τὰ περὶ τῆς λοιπῆς αὐτῶν πολιτείας, καὶ στέργω πάντα, ὅσα καὶ φρονεῖ καὶ λέγει ἡ ἁγία τοῦ Χριστοῦ μεγάλη ἐκκλησία περὶ αὐτῶν τῆς Κ/πόλεως, καὶ εἰμὶ καὶ ἐγὼ εἷς τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν »⁴⁾. Βυζάντιοι δὲ τινες καταφυγόντες εἰς Γαλατᾶν καὶ καθολικοὶ γινόμενοι⁵⁾, ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν ἐπαγελάμβανον τὰ αὐτὰ τῶν γήνησίων Λατίνων⁶⁾. Ταιαύτην ὁμολογίαν, γεγραμμένην ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Λομελίνου, κατεχώρισεν ἡ Σύνοδος ἐν τοῖς πρακτικοῖς τοῦ 1310ου ἔτους⁷⁾. Ἐκ τῶν ἀρνησιθρήσκων τούτων, τινὲς χάριν γάμου μετὰ γυναικῶν τοῦ Βυζαντίου, ἐκτὸς τῆς ἀποβολῆς τῶν δογμάτων τῶν Λατίνων, ὑπέσχοντο, ἂν μετὰ τὸν γάμον ἐπανέλθωσιν εἰς τοὺς Λατίνους, νὰ χωρίζωνται τῆς συζύγου,

¹⁾ Τὸ Ἀράπ-τζαμιτ, ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν ἐν Γαλατᾷ Γενουησίων, ἦτον ἐκκλησία Λατινική, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Παύλου. ²⁾ « Ἵνα μηδέποτε φωραθῶ τὰ Λατίνων ἐπεκδικεῖν ἢ πρὸς ἐκείνους καταφεύγειν, σωτηρίας χάριν. » Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 295. ³⁾ « Οὐκ ὀφείλει γένος Λατινικὸν ἐκ χειρὸς ἱερατικῆς διὰ τῶν θείων καὶ ἀχράντων μυστηρίων ἀγιάζεσθαι, εἰ μὴ κατάρθῃται πρότερον ἀπέχεσθαι τῶν Λατινικῶν δογμάτων τε καὶ συνθηδῶν. » Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. Δ'. σελ. 460. ⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 365. Ὑπόσχεσις Γενουησίου· Georgios. . . Vacha Archo. Τόμ. Β'. σελ. 9, 48, 84, 159, 160, 192, 200, 266, 296, 344, 448, 488, 490, 565.

⁵⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 545. ⁶⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 504, 503, Β'. σελ. 155.

⁷⁾ Ἰδοὺ αἱ πρῶται γραμμαὶ τῆς ὁμολογίας ταύτης. « Πιστέω ἰς ἕνα θεόν, κτλ. Ἐποῖ δε νόμιος . . . φανυστοῖς προσεμῦνα τοῖ ἐκκλησίᾳ τῶν Λατίνων καὶ ὑπὸ πλάνοις καὶ ἀπύτοις, » κτλ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 506.

καὶ ἀποδίδωσι τὴν προίκα καὶ πάντα τὰ δίκαια αὐτῆς· πρὸς τούτοις, νὰ λαμβάνῃ τὸ βασιλικὸν ταμεῖον τὸ τρίτον τῆς περιουσίας αὐτοῦ. Τοιαύτη ἦτον ἡ δ-μολογία Ἰωάννου τινὸς Κωνσταντίνου τῷ 1400ῳ ¹⁾).

Ἐκτὸς τῶν Γενουηνσίων, προσήρχοντο καὶ Καταλάνοι καὶ Βενετοί, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς συνεζεύχθησαν μετὰ γυναικῶν Βυζαντίων.

Ὁ Γαλατᾶς κατὰ τὸν Ἰδὸν αἰῶνα, ὅταν ἀπροκαλύπτως ἀντεμάχετο πρὸς τοὺς Βυζαντίους, ἦτο καταφύγιον πολλῶν ἰδιωτῶν καὶ φαυλοβίων Βυζαντινῶν ἱερέων ²⁾). Καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων πάμπολλοι ἐξ ἀλλοίων συμπερόντων, ἀπέπισαν τὴν πίστιν αὐτῶν, οὕτω καὶ πολλοὶ Βυζάντιοι, ὑπὸ τοῦ νόμου καταδιωκόμενοι, κατέφευγον εἰς Τούρκους καὶ Φράγκους ³⁾). Τῷ 1365ῳ, ἡ Ἱερά σύνοδος καθήρεσε πρεσβύτερόν τινα, διότι ἐνώπιον αὐτῆς, ἐτόλμησε μετὰ θρασύτητος νὰ εἴπῃ, ὅτι «ἐγὼ ἐξελεύσομαι ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα καὶ ἀπελεύσομαι εἰς Φράγκους ἢ Τούρκους». Ἐτερος ἱερεὺς μεθ' ἐτέρων ἀτασθάλων καὶ παρανόμων ἀνδρῶν, ἀναφανδὸν κατηγόρει τὸν βασιλέα. Βλέπων τέλος τοὺς συνεταίρους αὐτοῦ κρατουμένους καὶ δικαζομένους, κατέφυγεν εἰς Γαλατᾶν. Ἐδῶ, μετ' ἀφοβίας καὶ τόλμης, διέσυρε τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως, καθυβρίζων Πατριάρχην καὶ Σύνοδον. Οἱ ἐν Βυζαντίῳ οὕτως ὕβριζόμενοι, καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν Γαλατᾶ ἱερέως ἐμπαιζόμενοι, ἐπεκαλοῦντο τὴν Σύνοδον, ἵνα προσκαλέσῃ καὶ τιμωρήσῃ τὸν ἱερέα. Μετὰ ματαίας ἀποπειράς, ἵνα τὸν φέρωσι καὶ δικάσωσιν ἐν Βυζαντίῳ, καθηρέθη καὶ ἐρήμην ἀπεκόπη τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου ⁴⁾).

Οἱ Γαλαταῖοι ἐφυλάκιζον ἐν Γαλατᾶ ὀφειλέτας Βυζαντίους, τοὺς ὁποίους ἡ ἐν Βυζαντίῳ ἀρχὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλευθερώσῃ, εἰ μὴ μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ὅλου ὀφειλήματος ⁵⁾).

Γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ Γενουήνσιοι μὴ σεβόμενοι τὰς διαταγὰς τοῦ Πάπα, οὐχὶ μόνον μετεκόμιζον δούλους εἰς Αἴγυπτον, ἀπὸ τοὺς Κιρκασίους καὶ Τατάρους ἐν Πόντῳ ἀγορασθέντας, ἀλλ' εἶχον ἐν Καφᾶ καὶ Γαλατᾶ, δούλους ἰδίους ⁶⁾). Διεσώθη ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις, ὁμολογία Γαλαταίου τινὸς Γεωργίου Τεμπράντζε, γενομένη ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου, καὶ ἐπικυρωμένη ὑπὸ δύω Ἰταλῶν ἀρχόντων τοῦ ποτεσταίου.

Ἡ δούλη τοῦ ἄνω Τεμπράντζε κατέφυγεν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, καὶ μὴ δυνάμενος ν' ἀνακτήσῃ αὐτήν, ἠναγκάσθη, παρόντων τῶν ἄνω συμβούλων, πρό-

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 343. ²⁾ Ὅπαδοί τινες τοῦ Καντακουζηνοῦ τῷ 1346ῳ, κατέφυγον ἐν Γαλατᾶ. Ν. Γρηγοῤ, Τόμ. Β'. σελ. 748. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 456. «ἔλεγεν αὐτὸς, ὅτι, ἐὰν μὴ συγχωρηθῇ, ἡ εἰς τοὺς Φράγκους ἢ εἰς τοὺς Τούρκους μέλλει ἀπελθεῖν.» Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 55. ⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 172. Ὁ Συργιάννης κατέφυγεν εἰς Γαλατᾶν. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 450. Περὶ ἱερέως σχετιζομένου μετ' ἀνθρώπων τοῦ Γαλατᾶ, πρβ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 30. ⁵⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 367. ⁶⁾ Heyd, Τόμ. Β'. σελ. 44. Miltitz, Τόμ. Β'. σελ. 99.

τερον νὰ υπογράψῃ τὴν ἀκόλουθον ὁμολογίαν ἢ μᾶλλον ὑπόσχεσιν, τεκμαίρουσαν τὴν τότε ἐξουσίαν τῶν κυρίων ἐπὶ τῶν δούλων. Ὑπεσχέθῃ νὰ μὴ τὴν ἀκρωτηριάσῃ, φονεύσῃ ἢ πωλήσῃ. Ἄν τοιοῦτό τι πράξῃ, ἴν' ἀφορίζεται ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, «ἂν ὀρθόδοξος εὐρίσκεται», εἰ δὲ μὴ, ἴν' ἀφορίζεται ὑπὸ τοῦ Πάπα ¹⁾. Τὸ ἐγγραφον τοῦτο φέρει τὰς ὑπογραφὰς, Λατινιστὶ γεγραμμένας, τῶν ἄνω δύο Ἰταλῶν ἀρχόντων.

Μεσοῦντος τοῦ Ἰδου αἰῶνος ²⁾, ὁ Πατριάρχης Φιλόθεος ἐπεμφε πιττάκιον τῷ βασιλεῖ, περὶ τῶν Γενουησίων καὶ Βενετῶν, κατοικούντων ἐν τῷ κράτει. Ὁ Πατριάρχης μετὰ τῶν ἀρχόντων τῆς συγκλήτου, λαβὼν τὴν γνώμην τῆς βασιλείας, συνεβούλευσε τὸν βασιλέα, πρῶτον, ἵνα μὴ παραδέχεται δόγματα ἀλλότρια τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας· δεύτερον, ἵνα μὴ παραδῶσῃ εἰς χεῖρας ξένων, τοὺς ὑποκειμένους τῇ βασιλείᾳ τῶν Ῥωμαίων, καὶ τρίτον, ἵνα γενῇ ἡ εἰρήνη ἄνευ ὀρκων, διότι οἱ λόγοι τοῦ βασιλέως «οὐκ ἀσφαλείας ὄρκων δέονται». Τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ἐγγραφον, ἀτυχῶς εἶναι ἄνευ χρονολογίας, ἀλλὰ κατετάχθη μεταξὺ δύο ἐγγράφων τοῦ 1361ου ἔτους.

Εἰς πλεῖστα μέρη τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, κυριευθέντα ὑπὸ τῶν Βενετῶν καὶ Ὀθωμανῶν, ἡ ἐκκλησία σφόδρα ἐταλαιπωρεῖτο. Οἱ μὲν Ὀθωμανοὶ, ἀφίνοντες ἐλευθέραν τῶν Χριστιανῶν τὴν λατρείαν, ἀφήρπαζον πολλὰ τῶν ἐκκλησιῶν κτήματα, ἐκ τῶν ὁποίων διετρέφοντο οἱ ἱερεῖς καὶ μοναχοί ³⁾. Ἡ Μεγάλη ἐκκλησία δὲν ἠδύνατο νὰ θεραπεύσῃ τὴν πενίαν τῶν κληρικῶν, ἢ νὰ διορίζῃ ἐτέρους ἱεράρχας. Οἱ Λατῖνοι προσεπάθουν ποτὲ μὲν διὰ πειθοῦς, ποτὲ δὲ διὰ τῆς βίας, νὰ ὑποτάξωσι τὸν ὑποτελῆ Γραικικὸν λαὸν εἰς τὰ δόγματα τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἀποβληθέντες ἀρχιερεῖς κατέφευγον οἱ πλεῖστοι εἰς Βυζάντιον ⁴⁾, καὶ ἡ Μεγάλη ἐκκλησία, τῆς ὁποίας ἡ πενία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι πασίγνωστος, προσεπάθει νὰ πείσῃ τοὺς Λατίνους, ὅπως ἡπιώτερον φέρωνται πρὸς τοὺς ὑποκειμένους Γραικοὺς ⁵⁾.

Κατὰ τὸ 1387ον ⁶⁾, ὁ Πατριάρχης ἐπιστέλλει τοῖς ἐν Χίῳ Γενουηνοῖς, τὸν

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 462. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 430. Κατὰ τὸν Muralt, Chron. Byz. Τόμ. Β'. σελ. 680, τὸ ἐγγραφον τοῦτο εἶναι τοῦ 1367ου, ἀπόντος τότε τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 69. Περὶ Καισαρείας, Τόμ. Α'. σελ. 143. Περὶ Νικαίας, Τόμ. Β'. σελ. 25. Περὶ Ἀμάστριδος, Τόμ. Β'. σελ. 102. Περὶ Φωκαίας καὶ Κλαζομενῶν, Τόμ. Β'. σελ. 105. Περὶ Ἀδριανουπόλεως, Τόμ. Β'. σελ. 129. ⁴⁾ Ὁ Φιλίππων, ἔνεκα τῆς ἐνδείας αὐτοῦ, λαμβάνει ἀπὸ τοῦ Φιλιππουπόλεως ὑέρ-
πυρα ἑκατὸν κατ' ἔτος. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 490. Mont-Athos: les moines sont persécutés par les Latins. Muralt. Chron. Byz. Τόμ. Β'. σελ. 434, 564. ⁵⁾ Ὁ Λευκάδος ἀπεδιώχθη ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 493. Οἱ ἐν Ἀθήναις Λατῖνοι, δὲν ἐδέχοντο δι' ἐξ χρόνους ἀρχιερεῖς. Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 165. ⁶⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 90.

Ιερομόναχον Κύρ Ἱερεμίαν, ἵνα ἐπιτηρῇ τὰ τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας· πικρῶς μέμφεται τοὺς ἐν Χίῳ Γενουηνοὺς, διότι κατὰ τὴν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Ῥωμαίων γραπτὴν σύμβασιν, τὰ μοναστήρια, ὁ κλῆρος καὶ αἱ ἐκκλησίαι, ὥφειλον νὰ ὑποτάσσωνται τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ, καθὼς πρότερον. Πρὸς τούτοις, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μητροπολίτου, νὰ ἐκλέγῃται ἄλλος, κατὰ τὴν συνθήκειαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Κ/πόλεως. Κατὰ τὴν ἄνω σύμβασιν, ὁ Πατριάρχης εἶχεν ἐν Χίῳ καλόγηρον ἰδικόν του, ἐπιτηροῦντα τὰ ἐν Χίῳ ἐκκλησιαστικά. Ὁφείλον πρὸς τούτοις οἱ Γενουήνσιοι, νὰ δίδωσι τῷ Πατριάρχῃ κατ'έτος ὑπέρπυρα ἑκατὸν πενήκοντα. Κατὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, οἱ Γενουήνσιοι ἠθέτησαν τοὺς ὄρους τούτους, καὶ ἀπέπεμψαν τὸν ἐξαρχον τοῦ Πατριάρχου. Παραπονεῖται ὁ Πατριάρχης ὅτι «μίαν καὶ δις καὶ πολλάκις» περὶ τούτου ἔγραψε καὶ οὐδεμίαν ἀπόκρισιν ἔλαβε. Παρακαλεῖ ἐκ νέου τοὺς Γενουηνοὺς ἄρχοντας τῆς Χίου, τοὺς ὁποίους, καθὼς ἀκούει, καλεῖ ἀνθρώπους καλοὺς καὶ φιλοδικαίους, «ζητοῦντας καὶ τοῦ μικροτέρου ἀνθρώπου τὸ δίκαιον», ἵνα δεχθῶσι τὸν ἀποστελλόμενον Ἱερεμίαν, ὡς ἐπίτροπον αὐτοῦ, καὶ μέλλοντα νὰ περιστείλῃ τὰ ἄτοπα καὶ τὰς παρανομίας τοῦ ἐν Χίῳ ἀκεφάλου Ἑλληνικοῦ κλήρου.

Καθ' ὅλους τοὺς χρόνους τούτους, δύσφορος καὶ ἀπίστευτος ἦτον ἡ πενία τοῦ κράτους, καὶ αὐτῆς τῆς ἐν Κ/πόλει καλουμένης Μεγάλης ἐκκλησίας. Οἱ χρυσοὶ αἰῶνες τῆς Βυζαντινῆς βασιλείας πρὸ πολλοῦ παρῆλθον. Τὰ βασιλικά ταμεῖα ἦσαν κενά ¹⁾, τῆς δὲ Μεγάλης ἐκκλησίας τὰ φῶτα, ἐκινδύνευσον νὰ σβεσθῶσιν ἔνεκα ἐλλείψεως ἐλαίου.

Ὁ Πατριάρχης ἤδη ἀπὸ τοῦ 1324ου, περιγράφων τὴν ἔνδειαν τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας καὶ τὴν πενίαν τῶν ἱεραρχῶν καὶ ἐπισκόπων, προέτρπε τοὺς ἀπανταχοῦ ἐπισκόπους, ἵνα ἕκαστος συνεισφέρῃ πρὸς θεραπείαν τῶν χρηματικῶν ἀναγκῶν αὐτῆς ²⁾. Ἡ ἱερὰ Σύνοδος ἐπέβαλλε φόρον ἐπὶ πάντων τῶν ἐπισκόπων ἀνάλογον τοῦ ἐτησίου εἰσοδήματος ἑκάστου. Ὁ κατάλογος οὗτος, συγκρινόμενος μεθ' ἑτέρου Πατριαρχικοῦ ἐγγράφου τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ³⁾, καταδεικνύει πόσον ἐπισκοπαὶ τινες ἐμαράνθησαν, καὶ πόσον ἄλλαι ἐπλούτησαν. Ὁ τότε Μονεμβασίας διετάχθη νὰ συνεισφέρῃ ὑπέρπυρα ὀκτακόσια, ὁ Δέρκων εἰκοσιτέσσαρα, καὶ ἑβδομήκοντα πέντε, ὁ Προικονήσου.

Ἀπὸ τοῦ 1324ου, ὅτε κατεγράφη ἡ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους ἄνω ἐγκύκλιος τῆς Συνόδου, τὰ πράγματα ἐδεινοῦντο. Οἱ Ὀθωμανοὶ πανταχόθεν περιεκύκλουν τοὺς ἀφιλοπολέμους Βυζαντίους. Οἱ Ἰταλοὶ, κυρίως ὁμως οἱ Γενουήνσιοι, ἦσαν οἱ πολυτάλαντοι ἔμποροι τοῦ Βυζαντίου, καὶ τὰ ἐμπορεύματα τοῦ κράτους ἐχομί-

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 788. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 126. ³⁾ Γενικοὶ Κανονισμοὶ περὶ διευθετήσεως τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Ἐθνικῶν πραγμάτων. Ἐν Κ/πόλει, 1862, σελ. 18.

ζοντο εἰς Βυζάντιον καὶ τὴν ἀλλοδαπὴν διὰ πλοίων ξένων. Ματαίως ἐγόγγυζον οἱ Βυζάντιοι κατὰ τῶν Ἰταλῶν. Ὁ ἡμέτερος αἰὼν ἐμελλε πάντας νὰ διδάξῃ, ὅτι τὸ ἐμπόριον δεόν νὰ ᾖ πάντῃ ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον, τοῖς πᾶσι προσιτόν· εἰς τὴν ἀρχὴν ἐναπόκειται μόνον νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῆς δικαίας συναλλαγῆς τῶν ἐμπορευομένων. Ἐκ τῆς ἐμπορίας τῶν Λατίνων καὶ Βυζαντίων ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, διδασχόμεθα, ὅτι πᾶν προνόμιον χαριζόμενον εἰς ἰδιώτας ἢ εἰς ἐμπορικὰς ἐταιρείας, εἶναι ζημία ἀντικρυς πάντων τῶν ἄλλων ἐμπόρων. Ἐνεκα τῶν πολλῶν προνομίων ἀπονεμηθέντων τοῖς Γενουηνσίοις, πολλοὶ Βυζάντιοι ἐν Γαλατᾷ, λάθρα τῶν ἰδίων ἀρχῶν, συνεμπορεύοντο μετὰ τῶν Ἰταλῶν. Τούτων πολλοὺς, συνελάμβανε καὶ ἐτιμῶρει ἢ ἐν Βυζαντίῳ ἀρχή, ἄλλους ἀπέκρυπτον οἱ ἐν Γαλατᾷ ἄρχοντες. Ἄν περὶ τοῦ πλούτου τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἰταλῶν ἀκριβεῖς πληροφορίας δὲν ἔχομεν, γινώσκομεν ὅμως ὅτι τὰ μεγαλοπρεπῆ τῶν Ἰταλῶν ἀνάκτορα καὶ αἱ ὑψιτενεῖς ἐκκλησίαι ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν, ἀνηγέρθησαν ἀπὸ τὴν πλουσίαν τῶν Ἰταλῶν ἐν Ἀνατολῇ ἐμπορίαν.

BIBΛION TPITON.

ΑΙ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥΔΕ ΣΩΖΟΜΕΝΑΙ ΒΥΖΑΝ-
ΤΙΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ, ΙΣΤΑΜΕΝΑΙ ΚΑΙ ΗΡΕΙΠΩΜΕΝΑΙ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΨΑΝΤΕΣ ΠΕΡΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ. ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΥΤΩΝ ΕΝΙ
ΒΥΖΑΝΤΙΩΝ. ΤΑ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΑ ΤΕΜΕΝΗ.

Τὸ Βυζάντιον, διὰ πάντα Χριστιανόν, ἐξόχως δὲ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, εἶ-
ναι τόπος λίαν ἀσπαστός. Οἱ πλείστοι τῶν μεγάλων τῆς ἐκκλησίας πατέρων,
ἐδῶ διέμειναν καὶ ἐδῶ ἐκήρυξαν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τοῦ ὑψιδμήτου τρού-
λου τῆς Ἀγίας Σοφίας, καταφαίνονται τὰ ὄρη τῆς Νικαίας, ἡ Χαλκηδὼν καὶ
ἅπασαι αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι, ἐντὸς τῶν ὁποίων συνήλθον αἱ πλείσται σύνο-
δοι, τῶν ὁποίων τὴν μνήμην εἰσέτι ἐπιτελοῦμεν ἐν ταῖς ἡμετέραις ἐκκλησίαις¹).
Καὶ μολαταῦτα, ἐξαιρουμένης τῆς Ἀγίας Σοφίας, οὐδέποτε ἐμελετήσαμεν τὰς
εἰσέτι σωζομένας ἐκκλησίας τῶν Βυζαντίων, εἰς τοὺς ὁποίους πάμπολλα ὀφεί-
λομεν. Ἀποδεχόμενοι τὰς κακολογίας τῶν ἀλλογενῶν ἀνευ κρίσεως, ἡμελή-
σαμεν τὴν ἱστορίαν αὐτῶν καὶ ἀτενίζομεν τὰ ἐν Βυζαντίῳ μέχρι τοῦδε ἱστάμε-
μενα μνημεῖα, ὡς μνημεῖα ἀλλότρια τοῦ ἡμετέρου προγονικοῦ βίου. Ἐνεκα τῆς
ὀλιγωρίας ταύτης, ἔμειναν μέχρι τοῦδε καὶ τσαῦται ἐκκλησίαι, ἐπιφανῆ τῶν
Βυζαντίων ἱδρύματα, οὐχὶ μόνον ἀπερίγραπτοι, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἄγνωστοι.
Ταύτας τὰς ἐκκλησίας, τὰς πλείστας εἰς τεμένη Μουσουλμανικὰ μεταβληθεί-
σας, γνωστάς τε καὶ ἀγνώστους, μετὰ τινων ἑτέρων Βυζαντινῶν κτιρίων, προ-
τίθημι νὰ περιγράψω. Ἡ πρὸς τὰ πάτρια ἀγάπη τῶν ὁμογενῶν, μ' ἐνεθάρρυνε
καθ' ὅλην τὴν πολυετὴ καὶ δυσχερεστάτην τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἔρευναν.

Ἀπεικόνισα πάσας τὰς μέχρι τοῦδε σωζομένας Βυζαντινάς ἐκκλησίας, μετὰ
πολλῆς δυσχερείας. Ἐνόσω ἡ εἰσοδος δὲν εἶναι ἐλευθέρα, οὐδόλως δυνάμεθα
νὰ μάθωμεν τὴν ἑκτασιν, τὸ ὕψος καὶ τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῶν ἐγκαλλωπίσματα.

¹) Συναξεριστής, ἐν Κ/πόλει, 1842. Ἰουλίου 6.

Εἰς πολλὰς ἐκ τούτων οὐδέποτε ἡδυνήθην νὰ εἰσέλθω. Περιεστρεφόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ καλλιτέχνης Α. Μαναράκης, ἀπὸ μίαν εἰς ἄλλην πλευρὰν πολλῶν ἐκκλησιῶν, ἵνα εὗρωμεν θέσιν ὅθεν νὰ ἀπεικονίσωμέν τινας ἐξ αὐτῶν, ὑπὸ οἰκῶν ὑψιτενῶν περικυκλουμένας. Ἀνέβημεν ἐπὶ τειχῶν, εἰσήλθομεν ἐντὸς κοιμητηρίων Μουσουλμανικῶν, εἰς παντοπωλεῖα καὶ γαλακτοπωλεῖα, εἰσεχωρήσαμεν διὰ χρημάτων εἰς παραπλησίους οἰκίσκους, ὅθεν καταφανεστέρα ἦτον ἡ ἐκκλησία. Οὐδέποτε ἠνωχλήθημεν ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς ἱερεῖς, προθύμως διηγουμένους τὴν ἱστορίαν τοῦ ναοῦ καὶ τὴν εἰς τέμενος μεταβολὴν αὐτοῦ.

Ταῦτα προλέγω, ἵνα μὴ νομίσωσιν οἱ ἀναγνώσται ὅτι μέλλω μετὰ τῶν εἰκονισμάτων νὰ ἐκθέσω καὶ τὰ τεκτονικὰ σχέδια τῶν ἐκκλησιῶν¹⁾. Ταῦτα μέλλουσιν ἕτεροι νὰ πράξωσιν, ὅταν οἱ πεφωτισμένοι ὑπουργοὶ τῆς Α. Μεγαλειότητος, ἐπιτρέψωσι τὴν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις ἐλευθέραν εἴσοδον, χάριν τῆς καλλιτεχνίας καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἱστορίας. Ἐγὼ σήμερον, οὐδὲν πλεόντερον ἡδυνήθην νὰ πράξω.

Ἐκτὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, τὸν ὅποιον λεπτομερέστατα ἱστόρησαν πάμπολλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ οἱ νεώτεροι χωρογράφοι τῆς Κ/πόλεως, ξένοι καὶ ἡμέτεροι²⁾, αἱ ἄλλαι ἐκκλησίαι μνημονεύονται πολλάκις ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντίων καὶ τοῖς Συναξαρισταῖς, ἀνευ οὐδεμιᾶς περὶ αὐτῶν λεπτομεροῦς περιγραφῆς.

Εὐτυχῶς ἐν Κ/πόλει διεσώθησαν αἱ πλείσται μεγάλαι ἐκκλησίαι καὶ μοναὶ, ἐκ τῆς ὁψεως τῶν ὁποίων καταφαίνεται ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καλλιτεχνία τῶν Βυζαντίων. Οἱ μὲν κίονες, οἱ πλείότεροι, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ναῶν, εἶναι Ἑλληνικοὶ, τὰ δὲ κιονόκρανα καὶ βάθρα, ἐλεεινὰ ἀπομιμήματα προγονικῆς καλλιτεχνίας. Ταῦτα τὰ διασωθέντα κτίρια, τεχμαίρουσι προσέτι καὶ τὴν ἀγνωσίαν πολλῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ ῥητόρων, ὑπερεπαινούντων τὸ μέγεθος τῶν ἐκκλησιῶν τούτων καὶ τὸ ἀπαράμιλλον κάλλος τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῶν κοσμημάτων, ἐκ μαρμάρων καὶ ὑελογραφίδων.

Αἱ πλείσται ἐκκλησίαι ἦσαν τρουλωταί³⁾. Τὸ ἡράκλειον ἔργον τῶν ἀρχιτεκτόνων τῆς Ἀγίας Σοφίας, Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου, ἐμιμήθησαν οἱ μεταγενέστεροι⁴⁾. Γινώσκοντες ὅμως τὰς δαπάνας τῆς ἐκκλησίας ταύτης, οὐδέποτε

¹⁾ Τὰς πρώτας τῶν ἐκκλησιῶν εἰκόνας ἔγραψεν, ὁ πρὸ ὀλίγου ἀποβιώσας καλλιτέχνης, Α. Μαναράκης. Αἱ εἰκόνες ἐν τῷ πονήματι τούτῳ, εἰν' ἔργα τοῦ ἐπιδεξίου λιθογράφου, κ. Δ. Γαλανάκη. ²⁾ Παύλου Σιλεντιαρίου Ἐκφρασις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐν Βόννῃ, 1837.

³⁾ «Ἐκκλησία τρουλωτὴ μονόκογχος.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 55. Δ'. σελ. 7. «ξυλό-τρουλον καὶ δρομικὴν.» Μ. Γλυκᾶς, σελ. 495, 498. ⁴⁾ Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 480. La coupole centrale.... tel est le type qui se perpétue dans les monuments consacrés au culte, jusqu'à la chute de l'empire. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 25, 77.

ἀνήγειραν ἑτέραν ἐκκλησίαν τοιαύτην, οὐδὲ τοιοῦτον τροῦλον¹⁾. Πάμπολλαι ἐκκλησίαι ἐσκεπάζοντο διὰ τρούλου μικροτάτου, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁρόφου, ἀτέχνου ἀπομιμήματος τοῦ τρούλου τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἐνίοτε δὲ τροῦλος ἦτο ξύλινος, στεγάζων μικρὸν μέρος τοῦ ὁρόφου. Ἄλλοτε πάλιν, ἡ ἐκκλησία ἐσκεπάζετο διὰ ξυλίνου ὁρόφου, καὶ τοιαῦται ἐκκλησίαι, ξυλόστεγοι καλούμεναι²⁾, ἐγίνοντο συχνάκις βορὰ τῶν πυρκαϊῶν. Μία τοιαύτη, μέχρι σήμερον σωζομένη, εἶναι ἡ ποτὲ ἐπισημοτάτη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μονὴ τοῦ Στουδίου, νῦν Μιρ-ἄχδρ-μεστζηδὶ, τῆς ὁποίας τὰ ἔρυμνά ἀλλὰ λεπτὰ τείχη, δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποκρατήσωσι τροῦλον. Τούτου ἕνεκεν, ἀναφέρουσιν οἱ Βυζάντιοι ἐκκλησίας πολλάκις ἀνεγειρομένας, ἄλλας ὑπὸ σεισμοῦ καταπεσούσας³⁾ καὶ ἐκ νέου ἐκ βάθρων ἀνακτιζομένας. Εἰκάζω ὅτι πολλαὶ ἐκκλησίαι, καλούμεναι ξυλόστεγοι, κατέπεσαν ἢ ἀπετεφρώθησαν καὶ οὐδέποτε ἀνεκτίσθησαν, καθὼς συμβαίνει καὶ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, ὅταν πολλαὶ ἐκκλησίαι Ἑλληνικαὶ πρὸ πολλοῦ μεταβληθεῖσαι εἰς τεμένη, ἐκ σαθρότητος κατέπεσαν ἢ ἀπετεφρώθησαν, καὶ τὸν τόπον αὐτῶν δεικνύουσιν ὁ εἰσέτι ἱστάμενος μιναρὲς καὶ οἱ περὶ τὸν ναὸν Μουσουλμανικοὶ τάφοι.

Ταῦτα προλέγω, ἵνα μὴ ἐπανέρχωμαι, περιγράφων ἐκάστην ἐκκλησίαν. Περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν Βυζαντίων, στρατιωτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς, πολλοὶ συνέγραψαν, καὶ τοιαῦτα συγγράμματα δεόν ν' ἀναγνώσῃ ὁ ἐπιθυμῶν νὰ μάθῃ τὴν τῶν Βυζαντίων ἀρχιτεκτονικὴν⁴⁾ καὶ ἰδίως τὴν τῶν ἐκκλησιῶν.

Τὰ δεινὰ παθήματα τῶν πρώτων Χριστιανῶν, πανταχόθεν διωχομένων, ἐνέπνευσαν τοσοῦτον φόβον, ὥστ' οἱ μετέπειτα Χριστιανοὶ ἀπεστρέφοντο οὐχὶ μόνον τὰ γράμματα τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ναοὺς τῶν καλουμένων ἐθνικῶν⁵⁾. Ἐνεκα τούτου παρέδέχθησαν ὡς χριστιανικώτατον τὸ σχέδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὡς τὸ μόνον ἀρμόζον εἰς λατρείαν Χριστιανῶν⁶⁾.

¹⁾ Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ἡ δευτέρα μετὰ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ἦτο ξυλότρουλος. ²⁾ M. Glos. λέξις ξυλότρουλος· «καὶ τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. . . δρομικὸν καὶ τοῦτον ποιήσας καὶ ξυλόστεγον.» Γ. Κωδινός, σελ. 47. ³⁾ Τῷ 14ῳ ἔτει τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ, «σεισμὸς ἐγένετο μέγας ἐν Κ/πόλει, καὶ ἔπεσον ἐκκλησίαι, καὶ οἶκοι καὶ τὸ τεῖχος μάλιστα τὸ κατὰ τὴν Χρυσὴν πόρτην.» Γ. Κεδρηνός. Τόμ. Α'. σελ. 656, 674, 675, 804. Πολλὰς ἐκκλησίας ἀνεκαίνισε Βασίλειος ὁ Μακεδὼν, κατὰ τὸν ἴδιον συγγραφέα, Τόμ. Β'. σελ. 237. ⁴⁾ Choix d'Églises Byzantines en Grèce, par A. Couchaud Architecte. Paris. 1842. Alt Christliche Baudenkmale von Constantinopel, von W. Saltzenberg. Berlin, 1854. L'Architecture Byzantine, par Charles Texier et R. Popplewell Pullan, ἐν Λονδίῳ, 1864. Griechenland geographisch, geschichtlich und culturhistorisch. Sechster Band. Leipzig. 1870. ⁵⁾ «Καὶ διωγμὸν κατὰ Ἑλλήνων καὶ πάσης αἱρέσεως ἐκίνησεν» (δηλ. δ' Ἰουστινιανός). Γ. Κεδρηνός Τόμ. Α'. σελ. 642, 660. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 564.

⁶⁾ Texier. L'Archit. Byz., σελ. 3.

Ἡ κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀπέχθεια, διεσώζετο (ἐξαιρουμένων ὀλίγων τινῶν λογίων) μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους¹⁾.

Τὰ συγγράμματα ἐκ τῶν ὁποίων ἀρυόμεθα ὅσα περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν γινώσκομεν, εἶναι ἅπαντες οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, πολιτικοὶ καὶ ἐκκλησιαστικοί, ποτὲ μὲν, μνημονεύοντες τὴν ἀνίδρυσιν, ποτὲ δὲ, τὴν ἀνακαίνισιν αὐτῶν ὑπὸ μεταγενεστέρων, εἰς τοὺς ὁποίους εἴτε ἐξ ἀγνοίας εἴτε ἐκ κολακείας, ἀποδίδουσι τὴν πρώτην αὐτῶν ἀνέγερσιν. Ἐνίοτε ὁ ναὸς καλεῖται ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτίτορος, καθὼς ἡ μονὴ τοῦ Κυρ Ἀντωνίου, τοῦ Κυρ Θεοδοσίου, τοῦ Μανουήλ· ἐνίοτε ἀπὸ τὸν ἅγιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἐτιμᾶτο. Μνημονεύονται πρὸς τοῦτοις, πολλαὶ ἐκκλησίαι ἀφιερωμέναι εἰς τὸν αὐτὸν ἅγιον καὶ πάμπολλαι εἰς τὴν Θεοτόκον. Ἄλλοτε ἀναφέρεται ἡ θέσις τοῦ ναοῦ, ἐν τόπῳ ἀγνώστῳ, ἢ μᾶλλον ἐν τόπῳ ἀγνώστῳ ἡμῖν τὴν σήμερον. Μολονότι οὐδεμίαν πόλιν περιέγραψαν τοσοῦτοι ἐμβριθεῖς χωρογράφοι, ὥς τὸ Βυζάντιον, πάλιν αἱ πλείότεραι τοποθεσίαι αὐτοῦ εἶναι εἰσέτι ἀγνώστοι. Ἐνεκα τῆς ἀλλαγῆς τῶν πλείστων ὀνομάτων, τῶν συνεχῶν πυρκαϊῶν, τῶν ὀλεθρίων σεισμῶν²⁾ καὶ τῆς σημερινῆς ῥυμοτομίας τῆς Κ/πόλεως, πάντῃ ἀλλοσίας τῆς ἀρχαίας, ἀκατάληπτα καὶ ἀσαφῆ εἶναι πάμπολλα διηγήματα τῶν Βυζαντινῶν. Τῶν συνόδων τὰ πρακτικὰ, φυλαττόμενα μέχρι τέλους τοῦ κράτους ἐν τοῖς ὑπογείοις τοῦ Θωμαίου τρικλίνου, ἀναφέρουσιν ἡγουμένους μονῶν, οὐδέποτε ἀλλαχοῦ μνημονευομένων³⁾. Τοιούτων μονῶν τὴν θέσιν ἀδύνατον εἶναι τὴν σήμε-

¹⁾ Τούτῳ τῷ ἔτει τῆς η' ἐπινεμήσεως (514) ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς διαγμὸν μέγαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων . . . καὶ ἐθέσπισεν ὁ βασιλεὺς μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς Ἑλληνίζοντας, μηδὲ τοὺς αἵρετικούς, εἰ μὴ μόνους τοὺς Ὀρθοδόξους Χριστιανούς.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 276, 354· «τοὺς δὲ τῶν εἰδώλων εἰδωλικούς ναοὺς καταλύεσθαι προσέταξε (δηλ. ὁ Μ. Κωνσταντῖνος) καὶ ἐκκλησίας οἰκοδομείσθαι.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 564. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 34, 73· «οἱ δὲ Σμυρναῖοι ὑφορώμενοι αὐτὸν (δηλ. τὸν ἐπίσκοπον Κύρον) ὡς ἐλληνόφρονα, ἠθούλοντο ἀνελεῖν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 149· «οὐκ ἔστι δὲ νῦν χρεῖα τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ψεύδους μεμεστωμένην.» Κ. Πορφ. Τόμ. Γ'. σελ. 42. Μαλαλᾶ Χρονογρ. σελ. 344, 346, 494. Ἐν τῇ κυνηγίῳ ἔκασαν εἰκόνας καὶ ἀγάλματα τῶν Ἑλλήνων. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 102. ²⁾ Συναξ. Σεπτ. 10, Ὀκτ. 26. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 323. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 648, 640, 656, 675. Μαλαλᾶ Χρονογρ. σελ. 363, 486. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 500.

³⁾ «Ἐγένετο δὲ ἐμπρησμός, καὶ ἐκαύθη ὁ, τε τρικλίνος τοῦ Πατριαρχείου, ὁ λεγόμενος Θωμαΐτης καὶ αἱ ὑποκάτω αὐτοῦ καμάραι, ἔνθα ἀπέκειτο τὰ σχέδη πάσης γραφῆς, ἃ ἡρμήνευσεν ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 25· «τὴν κατὰ τὴν Πατριαρχικὴν ἐν τῇ Θωμαΐτῃ . . . βιβλιοθήκην.» Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 115. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 105. C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 144. Ἐφραίμιος, στιχ. 1887—95. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 723.

ρον νὰ μάθωμεν. Ἡ παντελής σιωπὴ τῶν μεταγενεστέρων Βυζαντιῶν περὶ τῶν εὐαγῶν τούτων οἰκῶν, μὲ πείθει, ὅτι τούτων πολλοὶ παρημελήθησαν, κατέπεσαν καὶ ἐπ' αὐτῶν ἄλλοι ἀνεκτίσθησαν.

Ὅλα τὰ περὶ ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν διηγήματα τῶν Βυζαντιῶν, συνέλεξε μετὰ τῆς γνωστῆς αὐτοῦ ἐπιμελείας, ὁ σοφὸς Γάλλος Δουκάγγιος ἐν τῇ ἐπικαλουμένῃ Χριστιανικῇ Κωνσταντινουπόλει, ἐκδοθείσῃ ἐν Παρισίοις τῷ 1680⁴⁾. Πρῶτος ὁ συγγραφεὺς οὗτος κατενόησε καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν τῶν μνηαίων, συναξαρίων καὶ ἐν γένει τῆς ἱστορίας τῶν μαρτύρων καὶ ἀγίων τῆς ἐκκλησίας, γεγραμμένης τῆς πλείστης ἐν ταῖς τότε μοναῖς τῆς Κ/πόλεως. Ὁ ἀναγινώσκων τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Δουκαγγίου, θαυμάζει τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ἀνδρός, οὐδὲν παραλείψαντος ἀφορῶν τὴν τοπογραφίαν Κ/πόλεως καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν πολλῶν αὐτῆς ἐκκλησιῶν, ἀρχαίων τε καὶ νέων. Συνέλεξε καὶ ἀπὸ τοὺς Λατίνους ἱστορικοὺς τῶν σταυροφοριῶν, καὶ τοὺς ἁλλοδαποὺς περιηγητὰς, ὅσα ἐν παρόδῳ ἱστοροῦσι καὶ οὗτοι, περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει τότε σωζομένων Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας μάλιστα, οὐχὶ μόνον μετέβαλον οὗτοι τὰς μεγάλας ἐκκλησίας εἰς Λατινικάς, ἀλλ' ἀφῆρπασαν κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον καὶ τὰ πλείοτερα ἱερὰ λείψανα, τὰ ὁποῖα καὶ αὐτοκράτορες καὶ ἱερωμένοι συνέλεξαν, ἐκ πασῶν τῶν τότε Χριστιανικῶν χωρῶν. Οἱ μετὰ τὸν Δουκάγγιον συγγράψαντες περὶ τῆς ἀρχαίας Κ/πόλεως, ξένοι καὶ ἡμέτεροι, ἀντέγραψαν πολλάκις αὐτολεξεῖ τὸν ἐπιφανῆ τοῦτον συγγραφέα, ἀνευ οὐδεμιᾶς μνείας τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ²⁾. Περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διακοσμήσεως τῶν ἐκκλησιῶν, ὀλίγιστα λέγει ὁ Δουκάγγιος, ἐξαιρουμένης τῆς Ἀγίας Σοφίας, τὴν ὁποίαν ἀπεικόνισε καὶ ἱστῶρῆσε, χειραγωγούμενος κυρίως ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸν Σίλεντιάριον.

Ἐτερον συγγραφέα Βυζάντιον, τὸν ὁποῖον ὑπερετίμησεν ὁ Δουκάγγιος πλείοτερον πολλῶν ἄλλων, εἶναι ὁ καλούμενος Συμεὼν ὁ Μεταφραστὴς³⁾, Βυζάντιος τὴν πατρίδα καὶ πατρίχιος Λέοντος τοῦ σοφοῦ. Μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Κρήτης, ἐπανελθὼν ὁ Συμεὼν εἰς Βυζάντιον, ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν τύρβην τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ ἡσπᾶσθη τὸν μοναχικὸν βίον. Ὁ Συμεὼν οὐχὶ μόνον συνέλεξε τὰς ἐν Κ/πόλει εὐρισκόμενους βίους τῶν ἀγίων, σωζομένους ἐν ταῖς μοναῖς καὶ ἀναγινωσκομένους ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀλλ' ἰδίαις δαπάναις, ἐπεμψε

⁴⁾ Constantinopolis Christiana, seu Descriptio urbis Constantinopolitanae, qualis extitit sub Imperatoribus Christianis. Libri IV. Parisiis, 1680.

²⁾ Μελετίου Γεωγραφία, ἐν Βενετίᾳ, 1807. Τόμ. Γ'. σελ. 74. Ὁ σοφὸς οὗτος ἱεράρχης κατέγραψεν αὐτολεξεῖ, ὅλον τὸν κατέλογον τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Δουκαγγίου. ³⁾ Συναξ. Νοεμβρίου, 9. Ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ, κατεγράφησαν ἐν τῷ 1144^ο τόμῳ τῆς Πατρολογίας τοῦ Migne. Paris. 1864. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. ΣΤ'. σελ. 147.

καθ' ὅλον τὸ τότε Χριστιανικὸν κράτος, ἐν Περσίᾳ¹⁾ καὶ Αἰγύπτῳ ἱερεῖς, ἵνα συλλέξωσι καὶ ἀντιγράψωσι τῶν Ἀποστόλων καὶ μαρτύρων τοὺς βίους, ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῶν τότε χρόνων.

Τὸ σύγγραμμα Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ, εἶναι ἡ βάσις τῶν μετέπειτα ἐκδοθέντων μηναιῶν καὶ συναξαρίων, ἐδῶ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Ὅσακις ἀναφέρει τὰς ἐκκλησίας, τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ τὰ Χριστιανικὰ ἔθιμα τῆς Κ/πόλεως, λαλεῖ ὡς ἄνθρωπος καλῶς γινώσκων τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, μεγάλως ὠφελήθη ἀπὸ τὰς γνώσεις τοῦ Μεταφραστοῦ, καὶ λέγω ὅτι, οἱ μελετῶντες τὴν Κ/πολιν, καλὸν ἵνα ἔχωσιν ἀνὰ χεῖρας καὶ κατὰ νοῦν, τὰς ὀρθοτάτας καὶ ἀληθεστάτας παρατηρήσεις τοῦ Μεταφραστοῦ, τῶν μηναιῶν καὶ συναξαρίων, περὶ τῆς Κ/πόλεως. Ἀδίκως μέχρι τοῦδε ἡμελήσαμεν τὰ ἱστορικὰ ταῦτα συγγράμματα, πολλῶν ἐτέρων πολυτιμότερα.

Μετὰ τὸν Δουκάγγιον, ἐξεδόθησάν τινες συγγραφεῖς Βυζαντινοὶ, ἐκ τῶν ὁποίων δυνάμεθα ὀλίγα τινὰ νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰ ἤδη γεγραμμένα τοῦ Δουκαγγίου. Πάντων ὅμως τῶν πρὸ μικροῦ ἐκδοθέντων Βυζαντινῶν συγγραμμάτων, πολυτιμότερα ἀναντιρρήτως εἶναι τὰ πρακτικὰ τοῦ ἐν Κ/πόλει πατριαρχείου, ἀπὸ τοῦ 1315ου μέχρι τοῦ 1402ου, εἰς τόμους δύο, τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἐφάνη τῷ 1860ῳ καὶ ὁ δεύτερος τῷ 1862ῳ²⁾. Τὰ χειρόγραφα ταῦτα ἐπιγραφόμενα, « Συνοδικαὶ κρίσεις καὶ ἐκκλησιαστικῶν παρασημειώσεων ἔγγραφα σημειώματα, ἡ Κωδίκια τῶν συνοδικῶν παρασημειώσεων », ἀφηρέθησαν ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κ/πόλεως, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος, τίνι τρόπῳ καὶ διὰ τίνος ἀγνοοῦμεν, καὶ ἐπωλήθησαν εἰς τὸν τότε ἐν Κ/πόλει διατρίβοντα πρέσβυν τῆς Ἀουστρίας, Βυσθέκιον, ἀποστείλαντα αὐτὰ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Βιέννης³⁾. Ἐμειναν μέχρι τοῦδε ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ ταύτῃ, ἕως οὗ ἐξεδόθησαν διὰ φροντίδος τῶν Κυρίων Μίχλοσιχ καὶ Μούλλερ. Οὐδὲν σύγγραμμα τῶν Βυζαντινῶν, προγενέστερον τῆς συντάξεως τῶν κωδικῶν τούτων, ἀφηγεῖται μετὰ τοσαύτης σαφηνείας καὶ ἀμεροληψίας, τὸν οἰκιακὸν κοινωνικὸν καὶ μοναστικὸν βίον τῶν Βυζαντινῶν. Πολλότατα ἐκκλησίαι καὶ μοναὶ ἀναφέρονται ἐν τοῖς ἐγγράφοις τούτοις, πολλὰ ἀναφυόμεναι ἔριδες περὶ κτημάτων ἰδιωτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐδικάζοντο ἐν τῇ μεγάλῃ Συνόδῳ, ἐκ τῶν ὁποίων διδασκόμεθα

¹⁾ Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 36, 128, 134· « καὶ οὕτως ἐπλατύνθη ἐν Περσίᾳ ὁ Χριστιανισμός. » σελ. 125. ²⁾ Acta Patriarchatus Constantinopolitani. MCCCXV—MCCCCII. ediderunt Fr. Miklosich et Jos. Müller. Τόμ. Α'. Vindobonae, 1860, Τόμ. Β'. 1862. Σάβα Μεσ. Βιβλ. Τόμ. Γ'. σελ. η'. ³⁾ Busbequii omnia. Lugd. Batavorum, 1633. Ἐν σελ. 394, λέγει ὁ συγγραφεὺς. Reporto... adhaec librorum Graecorum manuscriptorum tota plaustra, totas naves. Ἦτοι, « φέρω πρὸς τούτοις, βιβλίων Ἑλληνικῶν χειρογράφων ὀλοκλήρους ἀμάξας, ὀλόκληρα πλοῖα. »

οὐχὶ μόνον τὴν ὁσιότητα πολλῶν ἱερέων, ἀλλὰ καὶ τὴν φαυλόβιον δίαιταν πολλῶν μοναχῶν καὶ μοναστριῶν¹⁾).

Ἐκ τῶν νεωστὶ ἐκδοθέντων Βυζαντινῶν συγγραμμάτων καὶ χρυσοδούλλων, μανθάνομέν τινα περὶ τῶν ἐν Κ/πόλει ἐκκλησιῶν. Κυρίως ὁμως τὰ συγγράμματα ταῦτα ἀφορῶσι τὰς ἐκκλησίας καὶ μονὰς ἐκτὸς τῆς Κ/πόλεως²⁾).

Τὸ τελευταῖον σύγγραμμα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἠρανίσθη ὅσα περὶ τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν γινώσκομεν μετὰ τὴν ἄλωσιν, εἶναι τὸ δίτομον πόνημα τοῦ Χαφῆζ Χουσεῖν Ἐφένδης, υἱοῦ τοῦ Χατζῆ Ἰσμαήλ ἐξ Ἐἰβάν σεράι, ἐνορίας πλησίον τοῦ Ἑγρῆ-καποῦ. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐπικαλούμενον, «Κῆπος τῶν τεμενῶν»³⁾, συγγραφέν προτροπῇ καὶ δαπάνῃ τοῦ Μουστακῆμ ζαδὲ, ἐπεξεργάσθη καὶ συνεπληρώθη ὑπὸ τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ, ἀπὸ τοῦ 1248ου μέχρι τοῦ 1253ου τῆς Αἰγείρας, ἤτοι καθ' ἡμᾶς, ἀπὸ τοῦ 1832ου μέχρι τοῦ 1837ου. Ἐξεδόθη ἐν Κ/πόλει τῷ 1281ῳ τῆς Αἰγείρας (1864). Ἐν τῷ προλόγῳ ὁ Σεῖδ Ἀλῆς λέγει, ὅτι ἐπηύξησε τὸ ἔργον τοῦ Χαφῆζ, ἐρευνήσας πάσας τὰς πηγὰς καὶ τὰ περὶ τῶν τεμενῶν σωζόμενα ἔγγραφα. Ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ, ἐμπεριέχονται πάντα τὰ Μουσουλμανικὰ τεμένη τὰ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς Κ/πόλεως· ἐν τῷ δευτέρῳ, τὰ τοῦ Βοσπόρου καὶ τῶν Ἀσιατικῶν περιχώρων. Ὅλα τὰ τεμένη, οὐδενὸς ἐξαιρουμένου, περιγράφονται μετὰ πολλῆς σαφηνείας. Διττῶς ὠφελήθη ἀπὸ τὴν μελέτην τοῦ πονήματος τούτου. Πρῶτον, περιγράφων πολλὰ τεμένη, λέγει ῥητῶς, ὅτι τὸ πάλαι ἦσαν ἐκκλησίαι ἢ ἀνηγέρθησαν ἐπ' ἐδάφους ἐκκλησίας. Ἀτυχῶς ὁμως, ἀμφοτέροι οἱ Ὀθωμανοὶ, οὐδόλως ἀναφέρουσιν ἂν τὰ τεμένη ταῦτα ἦσαν ἄλλοτε μοναὶ ἢ ἐκκλησίαι καθολικαί, ποῖον τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν ὄνομα ἢ ἐπὶ τίνοος ἁγίου ὀνόματι ἐτιμῶντο. Τούτων τινὰ, ἠδύναντο οἱ συγγραφεῖς νὰ μάθωσιν ἀπὸ τοὺς περιοικοῦντας Χριστιανούς. Τούλάχιστον ἐν τῇ περιγραφῇ τινων μεγάλων ἐκκλησιῶν, ἠδύναντο νὰ μνημονεύσωσι τὰ Βυζαντινὰ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ὀνόματα, τὰ ὁποῖα μέχρι σήμερον διεσώθησαν καὶ εἰς αὐτὰ τοῦ ἡμετέρου ἀναλφαβήτου λαοῦ τὰ στόματα. Περιγράφοντες τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, λέγουσιν ἀπλῶς, ὅτι τὸ πάλαι ἦτον ἐκκλησία. Δεύτερον καὶ τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον τοῦ πονήματος τούτου εἶναι, ὅτι ἰστόρησαν τὸ ἔτος, πολλάκις δὲ τὸν μῆνα καὶ τὴν ἡμέραν τῆς μεταβολῆς τῶν ἐκκλησιῶν τούτων εἰς τεμένη Μουσουλμανικά.

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 468, ὅπου ἱστορεῖται ὁ βίος τοῦ μητροπολίτου Φιλίππων. Ἰδ. σελ. 323, 333, 442, 443, 548. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 274. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 504.

²⁾ Ἐν ταῖς μοναῖς ἐδιδάσκοντο καὶ οἱ παῖδες τῶν ἐνοριῶν «καὶ ἂν παιδία κοσμικὰ ἐν τῷ κοινοδίῳ μανθάνωσιν.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. 428, 434, β'.

³⁾ Χαδηκὰτ-ούλ-τζεβαμί. ⁴⁾ Ἡ ἀποσιώπησις τῆς προγενεστέρως τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἱστορίας, καταφαίνεται ἐν ὅλοις τοῖς συγγράμμασι τῶν Ὀθωμανῶν, τῶν πραγματευομένων τὰ τοῦ Βυζαντίου.

Πρὸς τούτοις μνημονεύουσι συχνότατα καὶ τοὺς μεταβαλόντας τὰς ἐκκλησίας ταύτας εἰς τεμένη.

Διὰ τοῦ συγγράμματος τούτου, συμπληροῦται ἡ ἱστορία τῶν εἰσέτι σωζομένων ἐκκλησιῶν τῆς Κ/πόλεως, τῶν ὁποίων τὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν τύχην, οὐδεὶς Χριστιανὸς συγγραφεὺς ἱστόρησεν. Ὅλα τὰ τεμένη, τὰ ὑπὸ τῶν συγγραφέων τούτων καλούμενα ἐκκλησίαι, ἐπεσκέφθην οὐχὶ ἅπαξ ἀλλὰ πολλάκις. Ἀξιόπαινος εἶναι ἡ περὶ τούτων σαφὴς γνῶσις τῶν Ὀθωμανῶν συγγραφέων. Οἱ ἱερεῖς οἱ Μουσουλμάνοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἠρύσθην πάμπολλα περὶ τῶν ναῶν τούτων, οὐδέποτε διέψευσαν τοὺς λόγους τῶν ἀνω συγγραφέων. Ἐπεσκέφθην τεμένη τινὰ, ἄλλοτε ἐκκλησίας, μὴ περιγραφόμενας ἢ μνημονευόμενας ἐν τῷ συγγράμματι. Μετὰ λύπης λέγω, ὅτι πολλὰς ἐκκλησίας, ἀγνώστους μέχρι τοῦδε, ἐν Ὀθωμανικαῖς συνοικίαις εὕρισκομένας, τῶν ὁποίων τὰς πιστὰς εἰκόνας θέλω ἐκθέσει, ἀνεκάλυψα, τῶν ὁποίων τὰ ἐπὶ Βυζαντίων ὀνόματα ἀγνοῶ. Τινῶν ἄλλων τὴν ἱστορίαν ἀφηγοῦμαι καὶ ἐκτίθην τοὺς λόγους, οἵτινες μὲ πείθουσι νὰ εἶπω, ὅτι οὕτως ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἡ ἐκκλησία αὕτη.

Ἐμπεριέχει δὲ πρὸς τούτοις τὸ σύγγραμμα τοῦτο, πολυτίμους τινὰς γνώσεις περὶ τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου, καταγεγραμμένας ἐν ταῖς περιγραφαῖς τῶν τεμενῶν. Λέγει, ὅτι τὸ τέμενος καλούμενον τοῦ Χεχὴμ τζελεπῆ, πλησίον τῆς Κόσκας¹⁾, ἀνεγερθὲν βασιλεύοντος τοῦ Σουλτὰν Σουλεϊμάν, ἦτο τὸ πάλαι σταῦλος ἐλεφάντων. Πρώτην φοράν ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου μανθάνομεν, ὅτι τὸ πάλαι ἐτρέφοντο ἐν Κ/πόλει ἐλέφαντες, καὶ τὸν τόπον τοῦ περιδόλου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνεκλείοντο τὰ ζῶα ταῦτα. Ἐτερον κτίριον ὅμοιον τούτου πιθανόν, εὕρίσκεται ὀπισθεν τοῦ Μακροχωρίου, μέχρι σήμερον καλούμενον σταῦλος τῶν ἐλεφάντων, ἀπὸ τοὺς περιιοκύντας γεωργοὺς καὶ ποιμένας²⁾. Περιγράφων δὲ Σειδ Ἀλῆς, ἕτερον τέμενος καλούμενον Σουχέδα μεστζηδὶ³⁾, ἀναφέρει τὴν λέξιν φλόρια, παραφθοράν μὲ φαίνεται τῆς Βυζαντινῆς μονῆς τοῦ Φλώρου⁴⁾. Ἄλλοι ἀναφέρων τὸ τέμενος τοῦ Μποστὰν ζαδὲ⁵⁾, πλησίον τῆς Ψαμάθου, λέ-

¹⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 89, ἀρ. 15. Ἡ Κόσκα εἶναι συνοικία παρὰ τὸ τέμενος καλούμενον Δαλελῆ. ²⁾ Ἐλ. Φιλ. Σύλλογος, ἔτος Γ'. σελ. 69. «Τέσσαρες δὲ ἤγαγεν ἐλέφαντας (ὁ Ἡράκλειος), οὗς δὴ καὶ εἰς τοὺς ἵππικους ἀγῶνας ἐθριάμβευσεν ἐπὶ τῇ τῆς πόλεως τέρψει.» Νικ. Πατριάρχου, σελ. 26. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 48. Ὁ Π. Γύλλιος ἐν τῇ τοπογραφίᾳ τῆς Κ/πόλεως, 1632, σελ. 292, λέγει, ὅτι ἐτρέφοντο ἐλέφαντες ἐν κινστήρνῃ τοῦ παλατιοῦ «Τὰ Κόρου», Τουρκιστὶ, Τεκφούρ-Σεράτ. Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 351, 389. Γ. Κωδινός, σελ. 403. ³⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 128, ἀρ. 1. ⁴⁾ C. Christ. Βιβ. IV, σελ. 156. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 775. Β'. σελ. 22. Συναξ. Αὐγ. 18. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 708. Β'. σελ. 510. Δέων δὲ Γραμ., σελ. 194. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 43.

⁵⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 62, ἀρ. 21.

γει, ὅτι καλεῖται καὶ τέμενος τοῦ Πετεινοχωρίου, ὀνόματος μέχρι σήμερον μικρᾶς κώμης πλησίον τῆς Κ/πόλεως.

Ὁ Ὄθωμανὸς συγγραφεὺς ἀναφέρει τινὰ τεμένη ἀνεγερθέντα ἐπὶ τόπου ἐκκλησιῶν, κατεδαφισθεισῶν διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἢ πρὸ πολλοῦ κατηρειπωμένων. Ἀτυχῶς ὁ Σεῖδ Ἀλῆς, ἀντιγράφων τὸν πρὸ ἐτῶν συντάξαντα τὸ πόνημα Χαφῆζ Χουσεῖν, δὲν ἐπεσκέφθη ὁ ἴδιος ἅπαντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἱστορηθέντα τεμένη. Περιγράφει τινὰ ὡς ἱστάμενα, τῶν ὁποίων καὶ θεμέλια καὶ τείχη πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐξηφανίσθησαν. Τοιαῦτα μεταξὺ ἄλλων εἶναι τὸ τέμενος Σιδασῆ, ὁπισθεν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τεμένους Σελμιέ, καὶ τοῦ ἀμαξηλάτου Βαγεζήδ, ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ τὰ Ἐξ μάρμαρα πρὸς τὴν πύλην τῆς Σηλυβρίας¹⁾, τοῦ ὁποίου τὸν ἐτοιμόρροπον καὶ μονήρη μιναρὲν χάριν τῇ σωτηρίας τῶν περιόικων, διέταξε νὰ κατεδαφίσωσιν, ὁ ἐκεῖθεν διαβαίνων Σουλτὰν Μαχμούδ. Περὶ τῶν κρημνισθέντων τούτων τεμενῶν, θέλω λαλήσει μετ' ὀλίγον, περιγράφων τὰς μέχρι τοῦδε ἀγνώστους ἐκκλησίας. Ταῦτα λέγω, ἵνα καταδείξω ὅτι ὁ Σεῖδ Ἀλῆς συνέγραψε πολλὰ ἔτη μετὰ τὸν πρῶτον συντάκτην τοῦ πονήματος τούτου Χαφῆζ Χουσεῖν Ἐφένδη, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὰ τεμένη ταῦτα διεσώζοντο, διότι εὐκρινῶς ὑπ' αὐτοῦ περιγράφονται.

Μένει εἰσέτι ν' ἀναμνήσω ἕτερον περισπούδαστον σύγγραμμα, ἐκδοθὲν τῷ 1875ῳ ἐν Παρισίοις ὑπὸ τοῦ ἐραστοῦ τῶν Βυζαντινῶν γραμμάτων κόμητος Ῥιάντ²⁾. Ἐν τῷ πονήματι τούτῳ, ὁ συγγραφεὺς ἀφηγεῖται τὰς ἀρπαγὰς καὶ συλήσεις τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ὑπὸ τῶν ἐν Ἀνατολῇ ἐμπορευομένων Ἰταλῶν, κυρίως δὲ ὑπὸ τῶν κατακτησάντων τὴν Κ/πολιν σταυροφόρων τῷ 1204ῳ. Ἀπαριθμῶν τὰ ἱερὰ κειμήλια καὶ λείψανα ἀρπαγέντα ἀγορασθέντα ἢ κλαπέντα ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, ἐμόχθησε ἵνα μάθῃ, ποῦ κατ' ἀρχὰς ἐκομίσθησαν ταῦτα, ποῦ τέλος κατετέθησαν καὶ πόσα ἐξ αὐτῶν εἰσέτι διατηροῦνται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Εὐρώπης.

Γινώσκωμεν ἐκ τῶν ἡμετέρων συγγραφέων ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν, ὅτι οὐχὶ μόνοι οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ πατριάρχαι, ἀλλὰ καὶ πλείστοι ἰδιῶται καὶ μοναχοὶ μετεκόμιζον εἰς Βυζάντιον λείψανα τῶν Ἀποστόλων καὶ μαρτύρων, εἰκόνας ἀρχαίας καὶ παντοῖα ἄλλα, ἀνήκοντα εἰς περιφανεῖς ἁγίους τῆς ἐκκλησίας. Ὅ,τι πολῦτιμον εὗρίσκετο ἐν ὅλῃ τῇ χώρᾳ τῆς Παλαιστίνης, εἶχε μετακομισθῆ πρὸ πολλοῦ εἰς Κ/πολιν. Τοσαύτη ἦτο τῶν πρῶτων Χριστιανῶν ἢ πρὸς τὰ λείψανα εὐλάβεια, ὥστε οὐδέποτε ἀνήγειραν ἐκκλησίαν, μονὴν ἢ εὐκτήριον οἶκον, ἄνευ τῆς καταθέσεως τιμίων λειψάνων. Ἀπὸ τὰς πόλεις καὶ κώμας τοῦ

¹⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 121, ἀρ. 5, σελ. 147, ἀρ. 2. ²⁾ Des Dépouilles Religieuses enlevées à Constantinople au XIII siècle par les Latins, et des Documents Historiques nés de leur transport en Occident, par le Comte Riant. Paris, 1875.

κράτους πάντα τῶν ἐπιφανῶν μαρτύρων τὰ λείψανα, μετεφέροντο εἰς Βυζάντιον. Ἐκ τῶν ἡμετέρων συγγραφέων¹⁾, οὐδὲν ἄλλο μανθάνομεν, εἰμὴ τὰ ἐν ταῖς ἐπιφανεστέραις ἐκκλησίαις τοῦ Βυζαντίου τεθησαυρισμένα λείψανα, τῶν ὁποίων πάμπολλα ἐδεικνύοντο εἰς τοὺς πρεσβευτὰς τῶν Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων. Τὰ μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντα τῶν Εὐρωπαίων συγγράμματα περὶ τοῦ ἀνεξαντλήτου πλούτου τῶν ἐν Κ/πόλει ἱερῶν λειψάνων, τεχμαίρουσιν, ὅτι οἱ ἡμέτεροι τὰ πλεῖστα ἀπεσιώπησαν. Μνημονεύουσι μόνον τὰς ἀρπαγὰς τῶν Λατίνων, τὴν ἀπώλειάν τινων σεπτῶν λειψάνων, καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν μεγάλων ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν εἰς Λατινικὰς.

Εὐτυχῶς διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, διεσώθησαν ἐν Εὐρώπῃ πάμπολλα ἔγγραφα μνημονεύοντα τὰς ἐκκλησίας ἐκ τῶν ὁποίων ἀφηρέθησαν τὰ λείψανα, τὴν μετακομιδὴν αὐτῶν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ τὸν ναόν, ὅπου τέλος κατετέθησαν καὶ προσεκυνοῦντο. Τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ἐγγράφων τούτων ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τῶν Λατίνων βασιλέων, ἀρχιερέων, καὶ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ λειτουργούντων, ἵνα μὴ ἀποπλανῶνται οἱ ἐν Εὐρώπῃ πιστοί. Τοσαύτη δὲ ἡ ἐν Εὐρώπῃ εὐλάβεια πρὸς τὰ λείψανα ταῦτα, ὥστε διὰ τῆς συρροῆς καὶ μεγαλοδωρίας τῶν πιστῶν, ἀνηγέρθησαν ἐπιφανεῖς ἐκκλησίαι, ἀνεκτίσθησαν γέφυραι καὶ ἀνωκοδομήθησαν φιλανθρωπικὰ καταστήματα²⁾.

Ὅλα τὰ λείψανα δὲν ἦσαν ἐπίσης ἀρεστὰ τοῖς Λατίνοις. Προϋτίμων τὰ λείψανα ἀγίων τιμωμένων ἐν τῇ Δύσει, ἀμελοῦντες τὰ τῶν ἀγίων τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἀγνώστων αὐτοῖς, ἢ μὴ μνημονευομένων ἐν τοῖς μαρτυρολογίοις αὐτῶν. Ἵνα δικαιολογήσωσι τὰς ἀρπαγὰς ταύτας, δὲν ἔπαυον διακηρύττοντες, ὅτι πλειότερον τῶν Γραικῶν ἐσέβοντο τὰ λείψανα οἱ Λατῖνοι³⁾. Ἄλλοι διελάλουν, ὅτι ἀνάξιοι τοσούτων ἱερῶν λειψάνων ἦσαν οἱ Γραικοί.

Μνημονεύουσιν οἱ Λατῖνοι τρεῖς ἐκκλησίας, τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, τὴν Παναγίαν τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ Βουκολέοντος, τὰς ὁποίας πλειότερον τῶν ἄλλων, ἀπεγύμνωσαν τῶν ἱερῶν αὐτῶν λειψάνων. Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις, ἦσαν τεθησαυρισμένα τὰ εὐαγέστερα λείψανα, τοσούτῳ λατρευόμενα ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ Ἀγία Σοφία κατεῖχε μέγα μέρος τοῦ σταυροῦ⁴⁾. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Βουκολέοντος, εὐρισκομένη πιθανὸν ἐντὸς τοῦ ὁμωνύμου ἀνακτόρου⁵⁾ καὶ οὐδέποτε μνημονευομένη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου, ἐφυλάττοντο πάντα τὰ λείψανα τοῦ πάθους, καλούμενα ἐνίοτε καὶ θησαυροὶ τοῦ πάθους. Ταῦτα τῷ 1234ῳ μετεκομίσθησαν ἅπαντα εἰς Παρίσιους⁶⁾. Ἐκ τῶν πολλῶν τούτων, ἦσαν

¹⁾ Les textes Grecs ne donnent que peu de descriptions de reliquaires. Riant, σελ. 15, ἐν σημ. ²⁾ Riant, σελ. 13. ³⁾ Sperantes quod in partibus transmarinis, debeat iisdem reliquiis reverentia amplior exhiberi. Riant, σελ. 9, ἐν σημ. ⁴⁾ Riant, σελ. 17. ⁵⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 112, τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀνακτόρου τούτου. ⁶⁾ Riant, σελ. 17, 22.

μέγα τεμάχιον τιμίου ξύλου ἐν πολυτίμῳ θήκῃ φυλαττομένου, μέρος τῶν σπαργάνων τοῦ Χριστοῦ, ὁ στέφανος ὁ ἀκάνθινος, ἡ ἁγία λόγχη καὶ ὁ σπόγγος. Ἐκτὸς τῶν λειψάνων τούτων τοῦ πάθους, ἀφηρέθησαν καὶ πλεῖστα ἄλλα ἱερὰ κειμήλια, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται ὁ φημιζόμενος πλοῦτος τῆς ἐκκλησίας ταύτης ¹⁾. Τούτων τὰ πλεῖστα ἀπωλέσθησαν τῷ 1793ῳ ἐν ταῖς ταραχαῖς τῶν Παρισίων. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν λειψάνων τούτων, μανθάνομεν τὰ ὅσα περὶ τῆς ἀμνημονεύτου ταύτης ἐκκλησίας γινώσκομεν. Ἐν τῇ ἀκολούθῳ περιγραφῇ τῶν μέχρι τοῦδε σωζομένων ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, μνημονεύω τὰ λείψανα καὶ κειμήλια ἀφαιρεθέντα κατὰ καιροὺς ἐξ ἐκάστης ἐκκλησίας, πρὸς γνῶσιν τῶν ἡμετέρων, διότι ἐκ τοιούτων καὶ μόνων συγγραμμάτων, δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Κ/πόλει ἡμετέρων ἐκκλησιῶν. Τὰ περὶ τῶν Βυζαντινῶν λειψάνων προγενέστερα συγγράμματα, εἶναι μικρᾶς ἀξίας, παραβαλλόμενα μετὰ τοῦ ἐμβριθοῦς τούτου πονήματος τοῦ κόμητος Ῥιάντ.

Ἡ ὀλεθρία σύλησις τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ἤρχισεν ἀπὸ τῆς δωδεκάτης Ἀπριλίου τοῦ 1204ου, διαρκέσασα μέχρι τῆς δεκάτης ἑκτῆς τοῦ προσεχοῦς Μαΐου, ὅταν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ὁ Βαλδουῖνος, καὶ ἀνέστειλε τὰς ἀρπαγὰς τῶν θεομανῶν σταυροφόρων. Αἱ ἀρπαγαὶ καὶ ἐρμῶσεις τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἀνακτόρων, ἐξηκολούθουν μέχρι τέλους τῆς Λατινοκρατίας, ἀλλὰ τότε ὀλίγα καὶ ἄσημα λείψανα εἶχον διαφύγει τοὺς Λατίνους. Οἱ Βυζάντιοι, οἱ κατακρύψαντες ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τῶν σταυροφόρων λείψανά τινα, δελεαζόμενοι ἀκολούθως ἀπὸ τῶν Λατίνων τὰ χρήματα, ἐπώλησαν τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν.

Μετὰ τὰ λείψανα τοῦ πάθους, ἐθήρευον τὰ λείψανα καὶ ἐνδύματα τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τοῦ πρωτομάρτυρος Ἀγίου Στεφάνου, τοῦ Ἀγίου Λαυρεντίου, τοῦ Ἀγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Ἀγίου Νικολάου. Οἱ Γάλλοι μάλιστα ἡμέλησαν πάντα τὰ ἱερὰ κειμήλια καὶ λείψανα τῶν Ἀγίων καὶ προφητῶν τῆς Παλαιᾶς διαθήκης, μετὰ τοσαύτης προθυμίας συλλεχθέντα ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων ²⁾.

Ἐκτὸς τῶν λειψάνων, καταφαίνεται ἀπὸ ἀποστολᾶς ἐτέρας, ὅτι μετεκομίσθησαν εἰς Εὐρώπην ἱερὰ ἄμφια χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, θυμιατήρια, σταυροὶ μεγάλοι συνήθως περιεγόμενοι ἐν ταῖς λιτανείαις τῆς Κ/πόλεως, ἐπικαλύμματα τῶν ἁγίων τραπεζῶν, χρυσούφαντα ἱμάτια τῶν κληρικῶν, καὶ τάπητες ἐκ χρυσοῦ ἀργύρου καὶ μετάξης διὰ τὰς ἐν Εὐρώπῃ ἐκκλησίας ³⁾.

Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς συλήσεως τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἀνακτόρων, πάμπολλα βιβλία τῶν ἐκκλησιῶν ἀπωλέσθησαν. Τὰ χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ ἐλεφάντινα

¹⁾ Baudouin II vient solennellement confirmer le transfert dans la Sainte-Chapelle de Paris des grandes reliques de Boukoleon. Riant, σελ. 54.

²⁾ Riant, σελ. 29. ³⁾ Riant, σελ. 30.

ἐπικαλύμματα τῶν βιβλίων, διεχωρίζοντο ἀπὸ τὰ βιβλία ἀπορριπτόμενα ὡς ἄχρηστα. Ἐνεκα τούτου, διεσώθησαν μέχρι τοῦδε ἐν Εὐρώπῃ πάμπολλα τοιαῦτα Βυζαντινὰ τῶν βιβλίων ἐπικαλύμματα, τεκμαίροντα τὸ πλῆθος τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, καὶ τὴν καλλιτεχνίαν τῶν Βυζαντινῶν χρυσοχάων.

Οἱ Βενετοὶ ἦσαν δεξιώτεροι τῶν Γάλλων ἄρπαγες. Γνωρίζοντες κάλλιον τούτων τὴν Κ/πολιν, τὰ πλούτη καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἐν ἐκάστη ἐκκλησίᾳ τεθησαυρισμένων κειμηλίων, ἤρπασαν καὶ μετεκόμισαν εἰς Βενετίαν, τὰ πολυτιμότερα κειμήλια τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν. Ταῦτα ὁμολογοῦσιν οἱ ἴδιοι αὐτῶν συγγραφεῖς¹⁾.

Ἐν τῇ πυρκαϊᾷ τῆς ἐπιφανοῦς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ, τῷ 1231^ω, πάμπολλα λείψανα καὶ κεμήλια τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν ἀπωλέσθησαν. Μολαταῦτα, τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ μέχρι τοῦδε σωζόμενα, τεκμαίρουσι τὸ πλῆθος τῶν τοιούτων κειμηλίων ἐν Βυζαντίῳ. Πάμπολλα χρυσοχοικὰ ἔργα Βυζαντινὰ, κοσμοῦσι τὰς θήκας τῶν λειψάνων²⁾.

Οἱ Βενετοὶ εἰ φρονούντες ὅτι τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐμελλε νὰ ᾖ διὰ παντός ὑποτελὲς τῇ Βενετίᾳ, δὲν ἀφῆρσαν τοσαῦτα κειμήλια ὅσα οἱ Γάλλοι καὶ οἱ μετ' αὐτῶν συνεκστρατεύσαντες Γερμανοί. Ἐνεκα τούτου, ἔμειναν μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ κράτους τῷ 1261^ω, πάμπολλα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταῖς προκατεχομέναις ὑπὸ τῶν Βενετῶν.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἰδίων σταυροφόρων, τὰ λείψανα ἐφυλάττοντο ἐν θήκαις χρυσαῖς καὶ ἀργυραῖς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπεγράφετο τὸ ὄνομα τοῦ ἐγκλεισμένου ἁγίου. Οἱ πλείστοι ἐκ τῶν σταυροφόρων, πάντῃ ἄπειροι τῆς Ἑλληνικῆς, κατέφευγον συνήθως εἰς τοὺς διερμηνεῖς αὐτῶν, Ἕλληνας τοὺς πλείστους. Μολαταῦτα, μετεκόμισαν εἰς Εὐρώπην λείψανα ἁσχημῶν μαρτύρων, ὁμωνύμων τῶν Ἀποστόλων. Ἐνεκα τούτου, ἀνεφάνησαν ἐν Εὐρώπῃ πολλὰ τῶν Ἀποστόλων λείψανα καὶ πολλὰ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου μέλη.

Ἀναφέρω πρὸς ἀπόδειξιν τούτου, τὰ περὶ τοῦ Ἀγίου μανδηλίου ἱστορούμενα. Κατὰ τὸν Ῥιάντ³⁾, τὸ Μανδηλίον τοῦτο μετεκομίσθη τῷ 1206^ω ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀπωλέσθη τῷ 1792^ω. Κατ' ἄλλον συγγραφέα⁴⁾, ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καλουμένη τοῦ Αὐγάρου, ἐκομίσθη ἐκ Παλαστίνης εἰς Κ/πολιν, ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, γαμβροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Ταύτην τὴν εἰκόνα φυλαττομένην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁ-

¹⁾ Riant, σελ. 52, 57. Πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ 1204^{ου}, οἱ Βενετοὶ εἶχον ἀφαιρέσει πολλὰ λείψανα, ἀπὸ πολλὰς πόλεις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. ²⁾ «Καὶ καθόλου εἴτι ἔχει ὁ Ἅγιος Μάρκος εἶναι τῆς Ἀγίας Σοφίας.» Δαυοθέου Ἱστορ. Βενετίας. 1574, σελ. 374. Riant, σελ. 52. ³⁾ Σελ. 206. ⁴⁾ Del Santo Sudario. Da Pier Constantino Remondini, ἐν Γενούῃ, 1876.

νακτόρου, ἐδωρήσατο Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος τῷ Γενουησίῳ Λεωνάρδῳ Μοντάλδῳ, τῷ 1364ῳ, χάριν εὐγνωμοσύνης. Ἀπὸ τοῦ 1388ου μέχρι τῆς σήμερον, ἡ εἰκὼν αὕτη, φυσικοῦ μεγέθους καὶ ἐπὶ λεπτοτάτου ὑφάσματος, εὐρίσκεται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγίου Βαρθολομαίου ἐν Γενούῃ. Ὁ συγγραφεὺς ἐξυμνεῖ τὴν γλυκύτητα τοῦ προσώπου τοῦ Σωτῆρος, ἀποκαλῶν τὸ ἔργον ὅλον, θαυμάσιον καλλιτέχνημα ¹⁾).

Πάμπολλα ἐκ τῶν λειψάνων τούτων, κατ' ἐξοχὴν τὰ τεθησαυρισμένα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἀνακτόρων, ἀπέστειλαν οἱ Λατίνοι τῷ Πάπᾳ, ἵνα διὰ προτροπῆς καὶ ἀρωγῆς αὐτοῦ, ἐνισχυθῶσιν ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ ἀντιστρατεύωνται ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν πολλῶν τοῦ κράτους ἐχθρῶν. Ἀλλὰ ἐπωλήθησαν εἰς ἱερωμένους καὶ ιδιώτας, ἀποστείλαντας αὐτὰ εἰς Εὐρώπην καὶ πολλὰς διὰ τῶν προσκυνητῶν καρπουμένους ὠφελείας. Τινὰ ἄλλα ἐκλάπησαν.

Ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν λειψάνων τούτων, καταχωρισθέντι ἐν τῷ τέλει τοῦ ποιήματος αὐτοῦ, ὁ Ῥιάντ μνημονεύει πάσας τὰς ἐν Κ/πόλει ἐκκλησίας ἐκ τῶν ὁποίων ἀφηρέθησαν τὰ λείψανα ταῦτα. Αἱ πλεῖσται μεγάλαι ἐκκλησίαι καὶ μοναὶ μνημονεύονται. Δὲν ἀναφέρεται ἡ μονὴ τοῦ Δαλμάτου ²⁾, τῆς ὁποίας ὁ ἡγούμενος ἦτον ἄλλοτε ἑξαρχος τῶν ἐν Κ/πόλει μονῶν. Εἰκάζω, ὅτι ἡ μονὴ αὕτη μετὰ τὸν Κοπρώνυμον μεταβληθεῖσα εἰς στρατῶνα, οὐδέποτε πλέον ἀνωκοδομήθη.

Ἀτυχῶς τὰ πλείοτερα λείψανα τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν μεταχομισθέντα εἰς Εὐρώπην, καθ' ὅλην τὴν ἐν Κ/πόλει κυριαρχίαν τῶν Λατίνων, ἀπωλέσθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀναμορφώσεως καὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ³⁾.

Διαιρῶ τοὺς εὐαγεῖς οἴκους τῶν Βυζαντινῶν, εἰς τρεῖς τάξεις· εἰς ἐκκλησίας, καθολικὰς πολλὰκις καλουμένας ⁴⁾, ὅπου συνεκκλησιάζοντο ἄνδρες καὶ γυναῖκες, εἰς μονὰς ἀνδρῶν, καλουμένας ἀνδρώας ⁵⁾, καὶ γυναικῶν γυναικείας,

¹⁾ Il volto del Redentore di grandezza naturale, di colore rosso assai oscuro, ma di bellissimo disegno, e di uno sguardo severo e dolce così che e una meraviglia a riguardarlo. Σελ. 6. Περὶ τῆς εἰκόνος ταύτης ἐπὶ Βυζαντινῶν, πρὸ Κεδρηνοῦ, Τόμ. Α'. σελ. 308. ²⁾ Κ/πολις Βυζ., Τόμ. Α'. σελ. 303. ³⁾ En France . . . beaucoup des produits religieux de l'art grec ou latin du moyen âge ont succesivement disparu: les troubles de la Reforme et la Revolution ont sacrifié presque tous les autres. Riant, σελ. 175. ⁴⁾ «Οὔσης πρότερον καθολικῆς ἐκκλησίας, αὐτὸς δὲ Φῶτιος ἐποίησεν αὐτὴν μονὴν γυναικείαν.» Γεωργ. Μοναχοῦ βίος τῶν Νέων Βασιλέων, σελ. 844. «Καθολικὴ γὰρ ἦν ἡ ἐκκλησία.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 656. ⁵⁾ Ἐνίοτε καὶ ἀνδρείας· «καὶ μονὴν πεποίηκε ἀνδρείαν.» Γεωργ. Μοναχοῦ βίος τῶν Ν. Βασιλέων, σελ. 842, 860. Αἱ μοναὶ καλοῦνται καὶ σεμενεία. Γεωργ. Ἀκροπολίτης, σελ. 92.

καὶ εἰς εὐνούχων ὀλίγας τινάς ⁴⁾. Μοναὶ τινες ἐκαλοῦντο βασιλικαὶ, ἀλλαι πατριαρχικαὶ, ἀνήκουσαι τῷ Πατριάρχῃ. Ὑπῆρχον πρὸς τοῦτοις, καὶ οἵκοι εὐκτήριοι ἢ ἀπλῶς εὐκτήρια καλούμενοι, μικραὶ ἐκκλησίαι ἐντὸς τῶν οἰκῶν ἐπισήμων πολιτῶν ⁵⁾. Ἐν τοιοῦτον εὐκτήριον διεσώθη μέχρι τῆς σήμερον.

Εἰς τὰς ἐπιφανεῖς μονὰς, ὑπῆρχον ἐνίοτε πολλαὶ ἐκκλησίαι ἢ θυσιαστήρια, χάριν τοῦ περιοικοῦντος λαοῦ, μὴ συγχωρουμένου νὰ ἐκκλησιάζηται μετὰ τῶν μοναχῶν καὶ μοναστριῶν. Λέγουσι τὰ Πατριαρχικὰ ἐγγραφα· «ἵνα πρῶτον μὲν ἐκτελῶνται αἱ τρεῖς λειτουργίαι καθ' ἐκάστην ἐβδομάδα, ἡ μὲν πρώτη κατὰ τὴν πέμπτην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος, ἐν τῷ καθολικῷ ναῷ τοῦ μοναστηρίου, αἱ δὲ λοιπαὶ δύο, τὴν τρίτην καὶ τὸ σάββατον, ἐν ἐτέρῳ τοῦ μοναστηρίου θυσιαστηρίῳ » ⁶⁾. Μοναὶ τινες ἦσαν κοινόδια μοναχῶν καὶ μοναστριῶν, καὶ ἔνεκα τῶν πολλῶν σκανδάλων, ἐκλείσθησαν ἀπὸ τινος Πατριάρχας ⁴⁾. Ὑπῆρχον ἐν ταῖς μοναῖς καὶ ἀδελφάτα, τῶν ὁποίων τινὰ ἐκαλοῦντο παραπεμπτὰ, διότι οἱ ἀδελφοὶ ἠδύναντο νὰ μεταφέρωσιν αὐτὰ εἰς ἐτέραν ἐκκλησίαν ⁶⁾.

Ὅλαι αἱ μοναὶ περιεβάλλοντο μ' ἐρυμνὰ τεῖχη ⁶⁾. τοιαῦτα εἶναι τὰ χολοσσιαῖα τεῖχη τὰ μέχρι σήμερον ἰστάμενα, ἐρυμνότερα καὶ αὐτῶν τῶν χερσαίων τειχῶν, φαίνόμενα ἐκ δεξιῶν εἰς τὸν ἀναβαίνοντα τὸν λόφον τοῦ τεμένους Ζεῖρεκ, πάλαι μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ. Οἱ περίβολοι τῶν τοιούτων μονῶν σήμερον δὲν σώζονται. Ἀναφαίνονται ὅμως ἐκ πλαγίων καὶ ὀπισθεν πολλῶν τεμενῶν

⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 13. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 645. Ζωναράς, σελ. 135. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 376, 704. Β'. σελ. 461. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 365. «ὥσαύτως ἔκτισεν εἰς τοὺς λεγομένους τόπους τὸν Ἅγιον Λάζαρον, κατασκευάσας μονὴν ἀνδρείαν εὐνούχων.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 274. «Εὐνούχος ἱεράται, ἐκτομίας δὲ οὐ.» Συμ. Μεταφραστῆς, Τόμ. Α'. σελ. 237, 241. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. ΣΤ'. σελ. 295.

²⁾ Συναξ. Αὐγ. 11. «ἐν εὐκτηρίοις οἴκοις ἐνδοθεν οἰκῶν οὐκ ἐπιτελέσωσι βάπτισμα.» Συμ. Μεταφραστῆς, Τόμ. Α'. σελ. 285, 289. Δούκας, σελ. 611. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 261. Μοναὶ τινες παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς πατριάρχας τῆς Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἵνα ἐν ταύταις καταλύωσιν οἱ ἐν Κ/πόλει διατρίβοντες τῶν πατριαρχείων τοῦτων μοναχοί. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 380. Ἄλλων μονῶν μοναχοὶ ἐκαλοῦντο ἐξωμονῖται καὶ ξενοκουρίται. Μ. Glos. λέξ. ἐξωμονιτάτον. ⁴⁾ «Καὶ πᾶν αὐτοῖς εἰσεφθάρη τὸ ἐναντίον . . . καὶ ἔργα πράττουσι μὴ τοι γε μοναχῶν, ἀλλ' οὐδὲ Χριστιανῶν ἀπλῶς ἀξία . . . ἀπ' ἀλλήλων διαιρεθῆναι τὰ μοναστήρια.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 81. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. 637, ΣΤ'. σελ. 380. ⁵⁾ «ἐπ' ἀδείας ἔχειν παραπέμπειν αὐτὸ, ὅπου καὶ βούλοιτο.» Ἰδ. σελ. 436. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 347. Β'. σελ. 353, 424, 425. ⁶⁾ Ὁ περιλειόμενος χώρος ἐκαλεῖτο περίβολος, ἐνίοτε καὶ πρόναος. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 18, 20. Παρὰ τοῖς Λατίνοις atrium. Texier. L'Arch. Byz., σελ. 10. Περὶ τῶν περιβόλων τῶν ἐκκλησιῶν, πρβ. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 480, 481.

ἐκτενεῖς κῆποι καὶ καμνητήρια Μουσουλμανικά, κατέχοντες τὸν τόπον τοῦ πάλαι περιβόλου, καὶ ἀνήκοντες σήμερον εἰς τὸ τέμενος. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου ἢ τῶν κήπων, ἀνορύττονται πολλάκις ἐπιτύμβιοι ἐπιγράφαι καὶ κίονες μαρμάρινοι. Ταῦτα, θέλω περιγράψαι ἐκτενέστερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐκάστης ἐκκλησίας.

Ὅλαι αἱ μεγάλαι μοναὶ εἶχον ἐντὸς τῶν ἐκτενῶν αὐτῶν περιβόλων, κινστέρναις σιτοβολῶνας καὶ οἰνοθήκας. Ὁ Βουονδελμόντης μνημονεύει τὴν κινστέρναν τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, τοῦ Παντεπόπτου καὶ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐδωρήσατο εἰς τὰς ἐκκλησίας σιτομέτρια, ἵνα ἐκ τούτων διατρέφονται χῆραι καὶ ὀρφανὰ.

Τὰ ξύλινα παραπήγματα ἐπὶ τῆς παραλίας καὶ παρὰ τὰς ἀποβάθρας, ἐδέσποζον «πλέον τῶν λοιπῶν», τὰ πτωχοτροφεῖα, νοσοκομεῖα καὶ οἱ λοιποὶ εὐαγεῖς αἵκοι καὶ φροντιστήρια. Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τῶν Γενουηνσίων, μνημονεύονται πολλαὶ μοναὶ κατέχουσαι τὰς ἀποβάθρας. Αἱ ἐκκλησίαι συνήθως ἐδίδον βοήθειαν ταῖς ἀπόροις χρεωφειλέταις¹⁾.

Φρονῶ ὅτι ἐκτὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, οὐδεμία ἐκκλησία ἐκ τῶν καλουμένων καθολικῶν εἶχε τὸ μέγεθος καὶ τὰ πλούτη τῶν ἐν ταῖς μοναῖς ἐκκλησιῶν. Ἐνεκα τούτου διέσωσαν αὐτάς οἱ Ὀθωμανοὶ, ἐνῷ πλείσται ἄλλαι κατέπεσαν ἢ κατηδαφίσθησαν πρὸς ἀνέγερσιν τεμενῶν.

Αἱ ἐκκλησίαι μνημονευόμεναι κατ' ὅλην τὴν βασιλείαν τῶν Βυζαντίων, φαίνονται ταπειναί, συγκρινόμεναι μετὰ τῶν ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ Λατινικῶν ἐκκλησιῶν καὶ αὐτῶν τῶν ὑψιτενῶν τεμενῶν, ἀνεγερθέντων ἐδῶ καὶ ἀλλαχόσε ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων. Πρὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐκκλησίαι μεγάλαι πιθανὰν δὲν ἀνιδρύθησαν ἐν Βυζαντίῳ· λέγω πιθανὰν, διότι οὐδεμία μέχρις ἡμῶν διεσώθη ἐκτὸς τῆς μονῆς τῆς Χώρας, τὴν ὁποίαν πολλάκις ἀνέκτισαν καὶ ἀνεκαίνισαν οἱ Βυζάντιαι. Τούτων τὰς πλείστας ἀνήγειραν ἐπὶ ναῶν Ἑλληνικῶν ἡρειπωμένων καὶ ἱσταμένων²⁾. Οὐδέποτε ἠδύναντο ἰδιῶται ἢ κοινότητες πτωχαὶ ν' ἀνεγείρωσι πολυδάπανα κτίρια. Οἱ τότε Χριστιανοὶ συνεκκλησιάζοντο ἅπαντες ἐντὸς τοῦ ναοῦ, οἱ μὲν ἄνδρες δεξιόθεν, αἱ δὲ γυναῖκες ἀριστερόθεν, χωρίζομενοι διὰ τοῦ χοροῦ· ὅθεν καὶ ἡ ἀπ' ἀρχῆς διαίρεσις πάσης ἐκκλησίας εἰς τρεῖς ὑποστάσεις. Ἐπὶ Λικινίου, ἔνεκα τῆς ἐπιμιξίας γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν ἀποστρεφομένης ὑπὸ πάντων τῶν ἐν Ἀνατολῇ βιούντων, διετάχθησαν αἱ γυναῖκες,

¹⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 588. Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 43. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 278. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 448. ²⁾ «Τοὺς δὲ ναοὺς τῶν Ἑλλήνων κατέστρεψεν ὡς ἐδάφους (Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς). Κωνσταντῖνος. . . τὰ ἱερὰ μόνον ἐκλείπει καὶ τοὺς ναοὺς τῶν Ἑλλήνων.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 564. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 34, 42. Κατὰ τὸν Γ. Κωδινόν, σελ. 130, ἡ Ἀγία Σοφία ἀνιδρύθη ἐπὶ εἰδωλείῳ. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 656.

ἵνα ἐκκλησιάζωνται ἐν τῷ ὑπερώῳ καλουμένῳ γυναικωνίτης, κατηχούμενον, καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον γυναικεῖον ¹⁾). Τὴν διαταγὴν ταύτην παρεδέχθησαν καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν πατέρων. Πρὸς τούτοις, ἵνα μὴ συμβαίνωσι σκάνδαλα καὶ συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἄνω ὀρώμενων γυναικῶν, παραπετάσματα, βῆλα καλούμενα, ἐκάλυπτον τὰς γυναῖκας ²⁾). Οἱ κατηχούμενοι ἢ οἱ ποθοῦντες νὰ γένωσι Χριστιανοί, σπανίως εἰσῆρχοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἴσταντο ἀκρωόμενοι τὴν ἱεράν λειτουργίαν πρὸ τῶν προθύρων τοῦ ναοῦ. Χάριν τούτων καὶ τῶν μετανοούντων, ἀποβληθέντων τῆς ἐκκλησίας, ἔνεκεν ἀνομημάτων καὶ φαύλου βίου, ἀνήγειραν οἱ Χριστιανοὶ τὸν ὑπόστεγον νάρθηκα, ἵνα προφυλάττωνται οἱ ἐκεῖσε ἱστάμενοι ἀπὸ ὑετὸν καὶ χιόνα ³⁾).

Ταῦτα κάλλιστα καταφαίνονται ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας, καὶ διαφωτίζουν τὴν μετέπειτα ἀρχιτεκτονικὴν τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ⁴⁾). Προϊόντος τοῦ χρόνου, ὅταν οἱ πολῖται ἦσαν ἅπαντες Χριστιανοί, οἱ Βυζάντιοι ἀνήγειραν τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν ἐπὶ τοῦ πρώτου τούτου σχεδίου τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὅταν πάμπολλα μέρη τοῦ ναοῦ ἀνεγερθέντα διὰ τοὺς πρώτους Χριστιανούς, καὶ τοὺς προσερχομένους τῇ ἐκκλησίᾳ ἐθνικοὺς, ἦσαν πάντῃ περιττά ⁵⁾). Ἡ περιώνυμος μονὴ τοῦ Στουδίου, ἐνθα γυναῖκες οὐδέποτε εἰσῆρχοντο ⁶⁾), ἔχει εὐρύχωρον γυναικωνίτην, καὶ ἐκ τούτου εἰκάζω, ὅτι ἀνηγέρθη τὸ πρῶτον ὡς καθολικὴ ἐκκλησία, μεταβληθεῖσα ἀκολούθως εἰς μονήν. Ἡ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος, μεγαλοπρεπὲς ἱδρυμα, εἶναι ἄνευ γυναικωνίτου. Ἐξαιρουμένων ὀλιγίστων ἐκκλησιῶν ἅπασαι ἔχουσι νάρθηκα, καὶ τινες, ὑπερῶον μικρὸν ὑπεράνω τῆς βασιλικῆς καλουμένης πύλης. Ἐνεκα τῆς ἐν τῷ ὑπερώῳ στάσεως τῶν γυναικῶν, αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι δὲν εἶχον ἀνάγκην τοσούτου χώρου ὅσον αἱ Λατινικαί, ἐνθα ἀπ' ἀρχῆς συνεκκλησιάζονται ἀναμῖξ γυναῖκες καὶ ἄνδρες.

Ἐκ τῆς ἀρχαίας στάσεως τῶν γυναικῶν ἐν τῇ ἀριστερᾷ πλευρᾷ τοῦ ναοῦ, ἐπεκράτησεν ἐν ταῖς Βυζαντιναῖς ἐκκλησίαις ἡ ἀριστερόθεν ἀνοδος πρὸς τὰ ὑπε-

¹⁾ «Διὸ δὴ δεύτερον νόμον ἐτίθει, μὴ δεῖν προστάττειν ἄνδρας ἅμα γυναιξὶν ἐπὶ τὰς τοῦ Θεοῦ παρεῖναι εὐχάς.» Πατρολ. Τόμ. Κ'. Βιβ. Γ'. Κεφ. 53. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 9' «καὶ ἡ βασίλισσα Εἰρήνη... ἀνῆλθεν... εἰς τὰ κατηχούμενα τῆς ἐκκλησίας.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 697. ²⁾ «Παραπετάσμασιν ἐπιτρέψας τὰ ὑπερῶα διατεχιζέσθαι.» Συμ. ὁ Μεταφραστῆς, Τόμ. Α'. σελ. 1113, ἐν τῷ βίῳ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

³⁾ Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. σελ. 405. Περὶ τῆς ἐν τῷ νάρθηκι στάσεως τῶν τεσσάρων τάξεων τῶν μετανοούντων, πρβ. σελ. 363, τοῦ ΣΤ'. Τόμου. ⁴⁾ Texier. L'Archit. Byz., σελ. 77. ⁵⁾ «Πολλὰ γὰρ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πάλαι γινομένων, νῦν ἄλλως ἐκράτησε γίνεσθαι.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Γ'. σελ. 191. ⁶⁾ «Ἐωλύει, οὐ μόνον τὸ καταμεῖναι γυναῖκα ἐν ἀνδρῶν μοναστηρίῳ, ἢ τὸ ἀνάπαλιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλως εἰσελθεῖν ἐν αὐτῷ, χάριν οἰαζδῆποτε ὑποθέσεως.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 629.

ρῶα. Αἱ τρεῖς θύραι τῶν ἐκκλησιῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐκ τοῦ νάρθηκος εἰσῆρχοντο εἰς τὸν ναὸν, εἶναι ἐκ τῶν πρώτων σχεδίων, διότι διὰ τῆς δεξιᾶς εἰσῆρχοντο οἱ ἄνδρες, διὰ τῆς ἀριστερᾶς αἱ γυναῖκες καὶ διὰ τῆς μέσης καλουμένης βασιλικῆς, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ βασιλεῖς.

Ὑπῆρχον ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου καὶ εὐαγεῖς οἴκοι ξένων ἐθνῶν. Εἶχόν τινες οἱ Λατῖνοι, ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ λιμένος, τοὺς ὁποίους ἀνέμνησα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Γενουηνσίου ἐμπρείου. Τὸ Πασχάλιον τὸ χρονικὸν μνημονεύει ἐκκλησίαν τῶν Γότθων ἐν Κ/πόλει τῷ 399^ω 1). Ἡ ἐκκλησία αὕτη πυρποληθεῖσα, οὐδέποτε πλεόν ἠνηγέρθη ὡς Ἀρειανίζουσα. Οἱ Μωαμεθανοὶ εἶχον τέμενος μνημονευόμενον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, κείμενον πρὸς ἀνατολὰς τῆς συνοικίας τῆς ἐμπορικῆς τῶν Γενουηνσίων. Μετὰ τὸν ἐμπρησμόν τοῦ τεμένους τούτου, κατήκτισαν οἱ Μωαμεθανοὶ παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἀγίου Αἰμιλιανοῦ, νῦν Δαοῦδ-πασᾶ-καπουσοῦ, ἐπὶ τῆς Προποντίδος. Οἱ τάφοι τῶν ἐν Βυζαντίῳ πρὸ τῆς ἀλώσεως ἀποβιωσάντων Μωαμεθανῶν, ἀνευρίσκοντο ὡς πρὸ τινων χρόνων, ἐν τῷ Μουσουλμανικῷ κοιμητηρίῳ, ὅπισθεν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ναυστάθμου.

Μνημονεύεται πρὸς τούτοις μονὴ τῶν Ἀρμενιανῶν, πιθανὸν τῶν Ἀρμενίων, καὶ Ἀρμένιοι ἐν Κ/πόλει, κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα 2). Ἀπαντες οἱ ξένοι ἐνεταφιάζοντο ἐν τόπῳ καλουμένῳ Πανδέκτη 3).

Εἶπον ἀρχήτερα ὅτι ἡ ῥυμοτομία τῆς σημερινῆς Κ/πόλεως εἶναι πάντῃ διάφορος τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου καὶ τοῦτο ἐξάγω ἐκ τῶν ἡμετέρων σωζομένων ἐκκλησιῶν, εὐρισκομένων σήμερον τῶν πλείστων ἐπὶ τῶν διόδων καὶ λεωφόρων, ἐνῷ τὸ πάλαι ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι, καθὼς αἱ σημεριναί, εἶχον περίβολον.

Προσεπάθησα, ὅσον τὸ κατ' ἐμέ, ἵνα ἀπεικονίσω τὰς ἐκκλησίας, μετὰ τῆς κόγχης σωζομένης ἐν ταῖς πλείσταις αὐτῶν. Εἷς τινες, τεῖχη ὑψηλὰ, μεγαλόκλαδοι πλάτανοι καὶ κυπάρισσοι ἐπισκιάζουσι τὴν κόγχην, καὶ μικρὸν μέρος τῆς ἐκκλησίας φαίνεται ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Ἡ ἐν ταῖς πλείσταις ἐκκλησίαις σωζομένη κόγχη καὶ ὁ μιναρὲς ὁ μετέπειτα ἀνεγερθεὶς παρὰ τὸν ναὸν, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ ναοῦ, εἶναι γνωρίσματα σαφέστατα πολλῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, μεταβληθειῶν εἰς τεμένη. Ἐν γένει, τῶν μὲν ἐπιφανεστέρων τεμενῶν τὰ τεῖχη, εἶναι ἐκ λίθου λαξευτοῦ, τῶν δ' ἐκκλησιῶν, καθὼς τῶν πλειοτέρων Βυζαντινῶν τειχισμάτων, ἐκ λίθου καὶ ὀπτῆς πλίνθου, ἐπικεκαλυμμένα ἄλλοτε διὰ κονιάματος πρὸ πολλοῦ καταπεσόντος 4).

1) «Καὶ ἐκάνη ἡ ἐκκλησία τῶν Γότθων σὺν πολλῷ πλήθει Χριστιανῶν.» Τόμ. Α'. σελ. 567. Β'. σελ. 406. 2) Βασιλεύοντος τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, τῷ 967^ω, «διαμάχη τις μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Ἀρμενίων συνέβαινεν ὡς πολλοὺς πρὸς τῶν Ἀρμενίων τραθῆναι τῶν ἀστυκῶν.» Δέων ὁ Γραμ., σελ. 64. «καὶ τὸν ἐντιμότετον ἐπίσκοπον τῶν ἐνταῦθα Ἀρμενίων.» Ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Πατριάρχου τῷ Καθολικῷ τῶν Ἀρμενίων. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 158, 164. C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 153. 3) Συναξ. Ἰουλίου 29. 4) «La briquer»

Ἀνέμνησα τὴν κόγχην τῶν ἐκκλησιῶν, ὅτε μὲν στρεγγύλην, ὅτε δὲ τρίκογχον, μετὰ τοῦ ἡμιτρούλου της, διότι ἐν τῇ πλευρᾷ ταύτῃ τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὴν ἀγίαν τράπεζαν, ἦτο συνήθως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, κυρίως δὲ ἐν ταῖς μοναῖς, ὑπόγειον, ὅπου ἐνεταφιάζοντο οἱ ἡγούμενοι τῶν μονῶν, καὶ οἱ ἐπὶ σοφία καὶ ἀρετῇ διαπρέψαντες Χριστιανοί. Μέχρι σήμερον, πιθανὸν σώζονται πολλοὶ τάφοι τοιούτων ἀνδρῶν, ἐν ταῖς μεγάλας μοναῖς ταῖς εἰσέτι σωζομέναις¹⁾.

Μένει, πρὶν ἀρχίσω τὴν περιγραφὴν ἐκάστης ἐκκλησίας, νὰ μάθωμεν πόσας ἐκκλησίας ἀνήγειραν οἱ Γραικοὶ ἐντὸς τοῦ περιτετειχισμένου Βυζαντίου.

Ἐν τῷ ἄνω συγγράμματι τοῦ Δουκαγγίου, κατεγράφησαν πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι, αἱ μοναὶ καὶ τὰ εὐκτήρια τῶν Βυζαντινῶν. Λέγω μετὰ θάρρους, ὅτι ἐν ὅλῃ τῇ πολυτόμῳ συλλογῇ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, οὐδεμία σχεδὸν ἐκκλησία μνημονεύεται, μὴ καταγεγραμμένη ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Δουκαγγίου.

Κατὰ τὸν κατάλογον τοῦτον τοῦ παλυμαθοῦς Δουκαγγίου γενόμενον μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ἐπιμελείας, εἶχον οἱ Βυζάντιοι ἐκκλησίας τιμωμένας ἐπ' ὀνόματι

τῆς Ἀγίας Σοφίας.	1	τῶν Προφητῶν.	12 ³⁾
τοῦ Χριστοῦ.	1	τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.	29 ⁴⁾
τῆς Ἀγίας Δυνάμεως.	1	τῶν Μαρτύρων.	84 ⁵⁾
τοῦ Ἀγίου Πνεύματος.	1	τῶν Ἀγίων Παρθένων.	25 ⁶⁾
τῆς Ἀγίας Τριάδος.	1	Ἀγίων ἐτέρων.	9
τῆς Θεοτόκου.	36 ²⁾	τῶν Ἐννέα Ταγμάτων.	1
τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.	11		
			ὅλας 212

était employée, de préférence, pour la construction des églises; elle se prête mieux à tous les caprices de l'architecture. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 5.

¹⁾ Συναξ. Ἀπριλ. 6' «ὁπισθεν τοῦ Ἀγίου βήματος ὑποκάτω τοῦ ἱερέως, ἦτο τόπος κατασκευασμένος ὥσάν κοιμητήριον, διὰ νὰ ἀποτίθενται ἐκεῖ τὰ τίμια λείψανα τῶν Ἀγίων.» Ἰδ. Νοεμβ. 12, πρβ. καὶ τὴν σημ. ἐν σελ. 87 τοῦ Νοεμβ. «ἐν τῇ ἀνακομιδῇ τοῦ λειψάνου τοῦ Ἀγίου Νικολάου.» Μαΐου 20. «Τὸ σῶμα τοῦ Ἀγίου Χρυσοστόμου ἐτέθη ὑπὸ τὸ θυσιαστήριον τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.» Ἰδ. Σεπ. 27, Ὀκτ. 12. Γ. Κωδινός, σελ. 72. Λέων δ Γραμ., σελ. 107' «τὸ δὲ ἅγιον Βῆμα ἐκεῖσε εἰάθη διὰ τὰ ἐν αὐτῷ κείμενα τίμια λείψανα πατριαρχῶν τε καὶ Ἀποστόλων.» Ὁ λόγος περὶ τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων ἀνακαινισθέντος ὑπὸ τῆς γυναικὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, Θεοδώρας. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 499.

²⁾ Ἡ Κ/πολις ἦτο κυρίως ἀφιερωμένη τῇ Θεοτόκῃ. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 30. ³⁾ Αἱ ἐκκλησίαι αὗται ἐκαλοῦντο καὶ προφητεῖα. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 4. ⁴⁾ Ἐκαλοῦντο καὶ ἀποστολεῖα «ἐν τῷ σεπτῷ ἀποστολείῃ.» Φραντζῆς, σελ. 255. ⁵⁾ «Μαρτύρια» «τὸ λείψανον τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας καὶ κατετέθη ἐν τῇ μαρτυρίῳ αὐτῆς τῇ ὄντι ἐν τοῖς Δομνίνου ἐμβόλοις.» Μ. Glos. λέξ. μαρτύριον. ⁶⁾ Παρθεναῖα, Monasteria virginum, ἐνίοτε καὶ παρθενῶνες. Μ. Glos. λέξ. παρθεναῖα.

Εἶχον μονὰς¹⁾ τιμωμένας ἐπ' ὀνόματι

τοῦ Χριστοῦ.	8	τῶν Μαρτύρων.	23
τῆς Θεοτόκου.	12	τῶν Ἀγίων Παρθένων.	4
τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.	3	Ἀγίων ἑτέρων.	91
τῶν Προφητῶν.	10		
τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.	7		
		ὅλας	158 ²⁾
		Ἐκκλησίας	212
		Ὅλας	370

Ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ τοῦ Δουκαγγίου, ὁ ἀριθμὸς ὅλας εἶναι 381, ἀλλ' ἐμπεριέχονται αἱ ἑνδεκα ἐκκλησίαι τοῦ Γαλατᾶ, τὰς ὁποίας ἀφαιρῶ.

Εἰς τὸν κατάλογον τοῦτον προσθέτω καὶ τὰς ἀκολουθοῦσας πέντε ἐκκλησίας καὶ δεκαεπτὰ μονὰς, μνημονευόμενας τὸ πρῶτον ἐν ταῖς Πατριαρχικαῖς ἐγγράφοις. Ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Καστελιωτίσσης, ναὸς τοῦ Ἀγίου Εὐδακίμου, τοῦ Ἀμολύντου, τῶν Ἀγίων μαρτύρων Χριστοφόρου καὶ Ἀκυλίνου, τῆς Θεοτόκου τοῦ Μανδύλου³⁾. Μονὴ τῆς Κυρᾶς Μαρίας, τῆς Βαραγγιωτίσσης, τῆς Παισολύπης, τοῦ Πιγκέρνη, τοῦ Ἀκαταλήπτου, τοῦ Κυρ Νικολάου, τοῦ Ἀγίου Γεροντίου, Χριστοῦ τοῦ Ἀκαταλύτου, τῆς Ἐπουρανιωτίσσης, τοῦ Μαρούλη, τοῦ Μαγίστρου, τοῦ Κυπριανοῦ, τοῦ Ὑπομνήσκοντος, τῆς Ὑψηλῆς, τῶν Τριχινάρων, τῶν Ρουφινιανῶν καὶ τῆς Παρακοιμωμένης⁴⁾. Ὅθεν ὅλος ὁ ἀριθμὸς τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, μονῶν, μόνυδρίων καὶ εὐκτηρίων, μνημονευομένων μέχρι τῆς ἀλώσεως, ἀνέρχεται εἰς 392⁵⁾.

Ὁ Σειδ' Ἀλῆς μνημονεύει μετὰ μεγίστης ἀκριβείας, ἅπαντας τοὺς εὐαγεῖς οἴκους τῶν Μουσουλμάνων, καλῶν τοὺς μὲν, μονὰς, τεκλιέ⁶⁾, τοὺς δὲ, εὐκτήρια,

¹⁾ Ταῦτα; ἐκάλουν ἐνίοτε καὶ μοναχεῖα, Sodalitium Monachorum. M. Glos. λέξις μοναχεῖον. Περὶ συστάσεως μονῶν, ἄξιον ἀναγνώσεως εἶναι τὰ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Νεαρῶν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, σελ. 343. Ἀντιγράφω πρὸς ταῦτοις τοῦ Νικ. Χωνιάτου, σελ. 274, τὰς ὁρθὰς περὶ μονῶν σχέψεις, ἀποδιδόμενας τῷ Μανουὴλ Κομνηνῷ· «ἔδον γὰρ ἐν τόποις δυσσευνητοῖς καὶ χωρίοις πανερήμοις καὶ σπηλαίων ὁπαῖς καὶ ὁρῶν περικοπαῖς, τοὺς μονάζουσιν ἀποτάξαι τὸ σκήνωμα, καὶ παριδεῖν ταυτηνὴ τὴν ἐφ' Ἑλλησπόντῳ κειμένην Καλλιπόλιν.» ²⁾ Ἐν Ῥώμῃ ὑπάρχουσι σήμερον μοναί, ἀνδρῶν 126,

γυναικεῖαι 90,

ὅλας 216.

Ἐφημ. Turquie, 3/15 Μαΐου 1874.

³⁾ M. καὶ M. Τόμ. Β'. σελ. 297, 399, 455, 554. Τόμ. Γ'. σελ. 57. ⁴⁾ M. καὶ M. Τόμ. Α'. σελ. 393, 423, 454, 464, 508, 529, Τόμ. Β'. σελ. 304, 379, 446, 424, 499, 504, 509, 525. Τόμ. Γ'. σελ. 49, 49. Τόμ. Δ'. σελ. 40, 193. ⁵⁾ Ὁ Δουκάγιος, κατὰ τινας, ἀπαριθμεῖ τῷ 1100ῳ, ἐν Ἀντιοχείᾳ 1200 ἐκκλησίας καὶ 360 μονὰς. C. Christ. Bib. Γ'. σελ. 4. ⁶⁾ Τεκλιέ, μοναστήριον δεσποσίδων. Μεστ'ζήδ, ἀ. ναὸς. Δ'ζαμί', ἀ. τέμενος, τ'ζαμίον. Ἀδρ. Μαλιάκα, Δεξιτὸν Τουρκο-Ἑλληνικόν, ἐν Κ/πόλει, †876.

μεστζήδ, καὶ τὰ μεγάλα τεμένη, τζαμί'. 481 εἶναι ὅλα τὰ ἐντὸς τῆς περιτετειχισμένης Κ/πόλεως τεμένη κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον· 89 πλείοτερα τῶν ἄλλοτε ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησιῶν.

Ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Ὀθωμανοῦ συγγραφέως, ἀναφέρονται ἅπαντα τὰ τεμένη, ἀνεγερθέντα ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ, καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ εἰσβαλόντων εἰς τὸ Βυζάντιον. Τούτων τινὰ ἀνηγέρθησαν ἐπὶ κατηρειπωμένων ἐκκλησιῶν, τινὰ δὲ ἐπ' ἐδάφους ἐκκλησιῶν, καὶ ἄλλα ἐπ' ἐδάφους ἰδιωτικοῦ. Ἐκ τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, τινές, οὐχὶ ὅμως αἱ ἐπιφανέστεραι, μετεβλήθησαν εἰς τεμένη, ζώντος τοῦ κατακτητοῦ. Ἐκ πολλῶν συγγραφέων πληροφορούμεθα, ὅτι ὅλαι αἱ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου μνημονευόμεναι ἐκκλησίαι δὲν ἐσώζοντο μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως. Τὰ πατριαρχικὰ ἔγγραφα, μνημονεύουσι ναοὺς ἀρχαίους ἡρειπωμένους, καὶ ἐτέρους ἐπ' ἀρχαίων ἀνεγερθέντας. Ἐκ τῆς ἄνω μελέτης τοῦ ἀριθμοῦ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν ἀνεγερθεῖσων ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους, μανθάνομεν, ὅτι δὲν ἀνήγειραν οἱ φιλόθρησκοι Βυζάντιοι τόσους ναοὺς, ὅσους οἱ διαδεχθέντες αὐτοὺς Μουσουλμάνοι.

Οἱ ἐκτενεῖς περιβολοὶ τῶν 176 Βυζαντινῶν μονῶν, οἱ κῆποι καὶ αἱ ἄμπελοι¹⁾ ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, τοσάκις μνημονευόμενοι ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις, τεκμαίρουσι τὴν ἀραίωσιν τῶν ἐγκατοίκων, ὁσημέραι ἀποδημούντων, ἕνεκα τῆς ἀεργίας καὶ τῶν προσεγγιζόντων Ὀθωμανικῶν στιφῶν. Ἐνεκα τούτου, πάμπολλαι ἐκκλησίαι ἐπὶ τῶν Γραικῶν βασιλέων, κατέπεσαν πρὸ τῆς ἀλώσεως, καὶ ἄλλαι εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν ἔμειναν εἰς συνοικίας, ὅπου συγκατώκησαν οἱ κατακτηταὶ Ὀθωμανοί. Βέβαιον εἶναι, ὅτι κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον καὶ δέκατον πέμπτον αἰῶνα, δὲν εἶχε πλέον ἢ Κ/πολις τοσοῦτους ἐγκατοίκους ὅσους εἶχεν ἐπὶ τοῦ ἐννάτου καὶ δεκάτου αἰῶνος²⁾. Πλειότερας ἐκκλησίας ἤθελον μεταβάλλει τότε εἰς τεμένη, οἱ ἐνθουσιῶντες Ὀθωμανοί, ἀν' ὃ ζῆλος αὐτῶν δὲν ἐχαλιναγωγεῖτο ἀπὸ τὴν σύνεσιν καὶ κραταιὰν θέλησιν τοῦ κατακτητοῦ³⁾.

Κατὰ τὸν Ὀθωμανὸν συγγραφέα, ἀνήγειραν οἱ Ὀθωμανοί, ζώντος τοῦ Μωάμεθ, πεντήχοντα ἐννέα τεμένη, ἐκ τῶν ὁποίων ἓν, καλούμενον μέχρι σήμερον εὐκτήριον τοῦ πολέμου⁴⁾, κείμενον ἐντὸς τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ἀνηγέρθη ἐπὶ τοῦ τόπου, ὅπου κατὰ πρῶτον προσευχήθη ὁ κατακτητὴς τὴν ἡμέραν τῆς ἐν Κ/πόλει εἰσόδου αὐτοῦ⁵⁾.

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 407, 410, 412, 414. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ Β'. σελ. 469.

³⁾ Ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἐκλείσεν τινὰς ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας ἤνοιξεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σελήμ. Ἱστορία Πολιτικὴ, σελ. 72. ⁴⁾ Χαρμπή μεστζηδί. Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 92, ἀρ. 20.

⁵⁾ Δούκας, σελ. 298. Τὰ γραφόμενα τοῦ Δούκα δὲν συμφωνοῦσι μετὰ τῶν τοῦ Σείδ' Ἀλή.

Ἐκτός τοῦ μεγάλου τεμένους τοῦ Μωάμεθ, ἀνεγερθέντος ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ἀνήγειρε οὗτος προσέτι καὶ

ἕτερα	6	ὁ ἀρχιարτοποιός	2
οἱ ποιμένες αὐτοῦ	2	οἱ τέκτονες τοῦ τεμένους του.	2
ὁ ἀρχιμάγειρος	1	ὁ κεραμεὺς	1
οἱ δρομεῖς	3	ὁ σιδηρουργός	1
οἱ ιερωμένοι	9	οἱ λογισταὶ	2
οἱ στρατιωτικοὶ	3	ὁ ἀρχιμαξηλάτης	1
οἱ κρεωπῶλαι	2	ὁ χαλκεὺς	1
ὁ ὀρυζοπώλης	1	οἱ ξιφηφόροι	2
οἱ πωληταὶ ὀσπρίων	1	ὁ ἀρχιθυρωρός	1
οἱ πυροβολισταὶ	2	οἱ ὑπουργοὶ αὐτοῦ	3
ὁ ἱματιοφύλαξ	1	ἕτεροι ἐλθόντες μετ' αὐτοῦ	11 ¹⁾
59 ²⁾			

Ταῦτα ἐνόμισα καλὸν νὰ ἱστορήσω, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησιῶν, κατὰ τινάς, ἦτον ὑπέρτερος τοῦ ἄνω ἀριθμοῦ. Δεύτερον, νὰ καταδείξω ὅτι τὰ Ὀθωμανικὰ τεμένη, δὲν θεμελιοῦνται ἅπαντα ἐπ' ἀρχαίων ἐκκλησιῶν.

Λέγω δὲ ἐν παρόδῳ, ὅτι ἐξαιρουμένης τῆς ἐκκλησίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἀντικρὺ τῆς πύλης τῆς Σηλυβρίας, οὐδεμία ἐκκλησία Βυζαντινὴ πλησίον τῶν χερσαίων ἢ ἐκτός τῶν παραλίων τειχῶν, διεσώθη· διότι ἐπικειμένης τῆς κατὰ τῆς Κ/πόλεως ἐφόδου τοῦ Μωάμεθ, ὅλα τὰ ἐκτός τῶν τειχῶν κτίρια, κατηδαφίσθησαν ἀπὸ τοὺς Βυζαντίους.

Πρὸς εὐχερεστέραν κατάληψιν τῆς ἱστορίας τῶν σωζομένων ἐκκλησιῶν, διαιρῶ αὐτάς εἰς δύο τάξεις.

Ἡ μὲν πρώτη, ἐμπεριέχει τὰς Βυζαντινὰς ἐκκλησίας μεταβληθείσας εἰς τεμένη Μουσουλμανικὰ, μέχρι τοῦδε γνωστὰς, ἡ δὲ δευτέρα, τὰς Βυζαντινὰς ἐκκλησίας, μέχρι τοῦδε ἀγνώστους.

Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, μεταβληθεῖσων τῶν πλείστων, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, εἰς τεμένη Μουσουλμανικὰ, περιγράψω τὰς τρεῖς Βυ-

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 25, 31, 32, 33, 39, 44, 45, 50, 52, 53, 55, 63, 68, 69, 70, 77, 85, 88, 92, 97, 107, 119, 122, 124, 125, 131, 132, 135, 137, 139, 148, 152, 157, 159, 166, 168, 170, 171, 173, 174, 184, 185, 195, 196, 197, 200, 204, 205, 209, 222, 224.

²⁾ Ἐπὶ Γυλλίου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, ὑπῆρχον τεμένη Μουσουλμανικὰ ἐν Κ/πόλει πλείονα τῶν τριακοσίων, καὶ ἑξακόσια ἐκκλησίαι. Σελ. 329, 334. Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι οἱ πλείότεροι συγγραφεῖς ἠγνόουν τὸν ἀληθῆ ἀριθμὸν τῶν τεμενῶν καὶ ἐκκλησιῶν τῆς Κ/πόλεως.

ζαντινᾶς ἐκκλησίας, εἰσέτι διὰ τῶν Χριστιανῶν κατεχομένας, καὶ τινὰς ἑτέρας ἐκ θεμελίων ἐξαφανισθείσας, συχνάκις μνημονευομένας ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ θέσις τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, σαφηνίζει τινὰ γεγονότα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας. Ἐξαιρουμένων τῶν ἄνω τριῶν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν εἰσέτι κατεχομένων, ἅπασαι αἱ σημεριναὶ Γραικικαὶ ἐκκλησίαι τῆς Κ/πόλεως, ἀνηγέρθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν¹⁾.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Αἱ μεχρι τοῦδε γινώσται βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι.

Μονὴ τῆς Παμμακαρίστου.

Νῦν, Φετιχίε τζαμίτ²⁾.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη κειμένη ἄνω τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Ποτηρά, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ καλουμένης Τελάλ-σοκαγί, ἦτο μονὴ γυναικεία ἐγερθεῖσα κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, παρὰ τοῦ Μιχαήλ Δούκα πρωτοστράτορος καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ Μαρίας Δούκαινας πρωτοστρατορίσσης καὶ κτιτορίσσης³⁾, ἀδελφῆς τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Ἀμφοτέρων αἱ εἰκόνες ἐνυπῆρχον ἐν τῷ ναῷ τούτῳ. Τὴν μονὴν ταύτην τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου, μνημονεύουσιν ὁ Παχυμέρης, ὁ Ι. Καντακουζηνός καὶ ἄλλοι⁴⁾. Ἐν γένει ὁ ναὸς οὗτος περιφανὴς μετὰ τὴν ἄλωσιν, σπανιώτατα ἀναφέρεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ, διότι ἀπ' ἀρχῆς κατῶ-

¹⁾ Αἱ σημεριναὶ τῆς Κ/πόλεως ἐκκλησίαι, μνημονεύονται ἐν σελ. 428 τοῦ Α' οὗ Τόμου τῆς Κ/πόλεως τοῦ Κ. Βυζαντίου. ²⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 157. ³⁾ C. Christ. Bib. IV., σελ. 93. Κ/πολις Πατρ., σελ. 96. «Πρωτοστράτῳ καλεῖται διὰ τὸ προηγέσθαι παντὸς αὐτὸν στράτου.» Κωδ. Μ. Glos. λέξ. πρωτοστράτῳ. ⁴⁾ «Ἀρχιμανδρίτης τῆς σεβασμίας βασιλικῆς καὶ πατριαρχικῆς μονῆς τῆς εἰς ὄνομα τιμωμένης τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης καὶ Θεομήτορος καὶ ἐπικεκλημένης τῆς Παμμακαρίστου.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 275, 312. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 183, 284, 291. Ὁ Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 498, διηγεῖται τὴν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἄφιξιν τοῦ μεγάλου λογοθέτου Γάβαλα. Ἱστορία Πολιτικῆ, σελ. 28, 29, 35. Ὁ Δούκας, σελ. 153, γράφων «τῶν ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου τῶν καλογήρων ὀνειδισμὸν,» ἐννοεῖ τοὺς καθηγουμένους καὶ προεστώτας τῆς μονῆς.

MONH THE NAMMAKAPITTOY

· |

ΦETIXIE TZAMII

κησαν αὐτὸν αἱ μοναχαί. Κατὰ τὸ 1304ον, ὁ ἡγούμενος τῆς Παμμακαρίστου, πατριάρχης μετέπειτα γενόμενος, Ἰωάννης ὁ ἸΒος, κατέφυγε διὰ τινὰ καιρὸν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ¹⁾. Κατὰ τὸ 1397ον προεβιάσθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τῶν παλαιῶν Πατρῶν, Νίφων ὁ ἡγούμενος καὶ ἀρχιμανδρίτης τῆς μεγῆς ταύτης²⁾. Μετὰ τρία ἔτη, ἕτερος ἡγούμενος, ὁ Θεοφάνης, ἐγένετο μητροπολίτης Ἡρακλείας³⁾.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν, ὁ Μωάμεθ διέταξε τοὺς Χριστιανοὺς ἵνα ἐκλέξωσι Πατριάρχην κατὰ τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν συνθήειαν. Ἔδωκε δὲ εἰς τὸν ἐκλεχθέντα Πατριάρχην Γεννάδιον τὸν Σχολάριον, τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων διὰ πατριαρχεῖον, ἐκκλησίαν ἔχουσιν τὰ δευτερεῖα μετὰ τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κάλλος. Εὐγνωμονοῦντες οἱ Χριστιανοί, προέπεμψαν τὸν Πατριάρχην συνοδευόμενον ἀπὸ Ὀθωμανοὺς μεγιστᾶνας μέχρι τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων⁴⁾. Πόσους μῆνας διέμεινεν ἐδῶ ὁ Πατριάρχης, εἴν' ἀδελφον⁵⁾. Νύκτα τινὰ εὐρέθη ἐκεῖ πτώμα φανευθέντος Ὀθωμανοῦ, « ἐν τῷ τοῦ ναοῦ περιαυλίῳ », κατὰ τὸν Φραντζῆν⁶⁾. Φοβούμενοι ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, τῶν Ὀθωμανῶν τὰς ἀντεκδικήσεις, καὶ βλέποντες καὶ τὸν τόπον ἡρημωμένον Χριστιανῶν καταίκων, ἤτησαν ἄδειαν ἀπὸ τὸν Σουλτάνον, καὶ μετέφεραν τὸ Πατριαρχεῖον ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τῆς Παμμακαρίστου, ὅπου συγκατῶκου ἐῖσετι ὀλίγοι Χριστιανοί⁷⁾. Πιθανὸν ὅτι συγχρόνως μετέφεραν τὰς εἰκόνας καὶ πάντα τὰ ἐκ πηλαιαστικῶν σκευῶν ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ὅθεν καὶ ἡ παρὰ πάντων φημιζομένη λαμπρότης τῆς πατριαρχικῆς ταύτης ἐκκλησίας. Τὰς ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ ἐνδιαιωμένας μοναχὰς ὀλιγίστας, (διότι μετὰ τὴν ἄλωσιν ἡρημώθησαν αἱ μοναί), διέταξεν ὁ Πατριάρχης ἵνα παραλάβωσι τὴν ἐκεῖ πλησίον ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ τῇ ἐν τῷ Τρούλῳ. Πατριαρχεύοντος τοῦ Γενναδίου, ἐπεσκέφθη τὸν ναὸν τοῦτον ὁ κατακτητὴς⁸⁾.

¹⁾ Νικ. Γρηγοράς. Τόμ. Α'. σελ. 240. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 342. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 342. ⁴⁾ Γ. Φραντζῆς, σελ. 307. Ἱστορία Πολιτικὴ, σελ. 84. Ἐν τῷ πονήματι τούτῳ, πάμπολλα μαυθάνομεν περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, πρὸ τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ.

⁵⁾ Ἀθ. Κομν. Ὑψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐν Κ/πόλει, 1870. Ὁ συγγραφεὺς (σελ. 5) λέγει ὅτι τῷ 1459ῳ κατέλιπεν ὁ Γεννάδιος τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. Ἐπὶ τίνι μαρτυρίᾳ, ἀγνοῶ. Γνωρίζομεν μόνον, ὅτι τὸ τέμενος τοῦ Μωάμεθ, ἰδρυθὲν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, φέρει χρονολογίαν Αἰεΐρας 875. 1470 Μ. Χ. Χαθηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 8. ⁶⁾ Σελ. 307. « ἐν ἐκείνοις γὰρ τοῖς μέρεσιν ἐναπέμειναν τινὲς ὀλίγοι Χριστιανοί. » ⁷⁾ « Ἐλθὼν δὲ εἰς Πατριαρχεῖον τὸν ναὸν τῆς Παμμακαρίστου, ὅτι οἱ οἰκοῦντες ἦσαν κύκλῳ πάντες Χριστιανοί. » κτλ. Crusius Turcograecia, σελ. 15.

⁸⁾ Ἱστορία Πολιτικὴ, σελ. 83. Εἰκόνα τοῦ ναοῦ τούτου καὶ τοῦ περιβόλου αὐτοῦ, χάριεν ὁ Κρησῖος ἐν τῇ Τουρκολογίᾳ, σελ. 190. Ἐχει ὁ ναὸς τρεῖς θόλους καὶ πάμπολλα δένδρα ἐν τῷ περιβόλῳ.

Ὁλη ἡ ἱστορία τοῦ ἡμετέρου ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ πατριαρχείου, εἶναι ραδιουργίαι καὶ συκοφαντίαι, οὐχὶ καθ' ἑνὸς μόνου, ἀλλὰ κατὰ πάντων τῶν Πατριαρχῶν, ραδιουργίαι ἐτέρων κληρικῶν ὀρεγομένων τὴν πατριαρχίαν, καὶ καταφευγόντων ἀνευθυριάστως καὶ ἀσυνειδήτως, εἰς τὰς θύρας ἀλλοθρήσκων ἡγεμόνων.

Βασιλεύοντος τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ μεγάλου, ἐπὶ τῆς δευτέρας πατριαρχείας τοῦ Ἱερεμίου, θόρυβος πολὺς συνέβη ἐν Κ/πόλει, τῶν Ὀθωμανῶν αἰτούντων νὰ ἐξωσθῶσιν ἅπαντες οἱ Χριστιανοὶ ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν, μικρῶν τε καὶ μεγάλων¹⁾. Ὁ τότε Μουφτής συνέταξε φετῶν, ὀρίζοντα, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπάρχωσι μοναὶ καὶ ἐκκλησίαι Χριστιανικαί, ἐντὸς πόλεως ἀλωθείσης διὰ σπάθης καὶ ἐφόδου. Ἐμελλον οἱ Ὀθωμανοὶ, κρύφα τῶν Χριστιανῶν, νὰ ὀρμήσωσι καὶ κατεδαφίσωσι πάσας τὰς ἐν Κ/πόλει ἐκκλησίας. Ἦκμαζε τότε ἐν Κ/πόλει, ἀρχῶν τις Γραικὸς τὸ ὄνομα Ξενάκης, λίαν εὐνοούμενος τοῦ δικαστοῦ τῆς Ῥωμυλίας. Τοῦτον, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ λαοῦ, συνεβούλευσεν οὗτος καὶ ὁ πρωθυπουργός, ἵνα εἰσάξωσιν ἐν τῷ μεγάλῳ συμβουλίῳ τοῦ κράτους, μάρτυρας Μουσουλμάνους, εἰσέτι ζῶντας καὶ ὑπὸ τὸν Μωάμεθ πολεμήσαντας. Ἄν οὗτοι μαρτυρήσωσιν, ὅτι Κωνσταντῖνος, ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων, παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰς κλεῖδας τῆς Κ/πόλεως τῷ κατακτητῇ, τότε δύνανται ν' ἀποτρέψωσι τὸν λαὸν ἀπὸ τὴν μελετωμένην κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἐφοδον. Εἴκοσιν ἡμερῶν διορίαν ἔλαβεν ὁ Πατριάρχης. Οἱ Χριστιανοὶ μετὰ σπουδῆς συνήχθησαν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ, προσφέροντες χρήματα καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν αὐτῶν, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπεμψαν ταχυδρόμους εἰς Ἀδριανούπολιν, ὅπου εἰσέτι ἔζων δύω τοῦ Μωάμεθ στρατιῶται, καὶ φέροντες αὐτοὺς ἐν Κ/πόλει ἐν συνοδίᾳ κληρικῶν καὶ Ὀθωμανῶν φυλάκων, ἐπαρρησίασαν εἰς τὸν Πατριάρχην, ὑποδεχθέντα αὐτοὺς μετὰ μεγίστης φιλοφροσύνης καὶ ἀδροτάτων δώρων²⁾.

Τὴν ἐπαύριον, ὁ Πατριάρχης συνοδευόμενος ὑπὸ πλήθους λαοῦ καὶ τῶν δύω Ὀθωμανῶν μαρτύρων, εἰσῆλθεν εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ πρωθυπουργοῦ ἀφήσας τοὺς μάρτυρας ἔξω. Μετὰ τινὰς λόγους τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ Πατριάρχου, εἰσῆλθον οἱ δύω μάρτυρες, λέγοντες ὅτι ὀγδοήκοντα τέσσαρα ἔτη εἶναι σήμερον, ἀφότου ἔλαβε τὴν Κ/πολιν ὁ Μωάμεθ, ὅτι ἦσαν τότε ἀμφοτέροι νέοι δεκαοκταετείς, καὶ στρατιῶται τοῦ Μωάμεθ. Ἐρωτήσαντος τοῦ πρωθυπουργοῦ

¹⁾ Ἡ ἀφήγησις τῶν συμβεβηκότων τούτων εἶναι λίαν συγκεχυμένη ἐν τῷ πονήματι τοῦ Ὑψηλάντου, «Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν.» Δὲν συνέβησαν ταῦτα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σελήμ πατρὸς τοῦ Σουλεϊμάν· πρὸς τούτοις πλανᾶται λέγων, ὅτι τινὲς ἐκκλησίαι τότε μετεβλήθησαν εἰς τεμένη, σελ. 50, 52. ²⁾ «καὶ ἐκάτεβη ὁ Πατριάρχης, εἰς τὴν αὐλὴν, καὶ ἡγκαλίσθη αὐτοὺς, καὶ τοὺς ἐδέχθη μετὰ πολλῆς ἀγάπης . . . καὶ ἐκάθισαν, καὶ φαγητὰ διάφορα τοὺς ἔφερε καὶ ροῦχα, καὶ ἀνεπαύθησαν.» Ἱστορ. Πολιτικὴ, σελ. 463. Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 62.

ἀν τὴν Κ/πολιν ἐκυρίευσεν δι' ἐφόδου ὁ Μωάμεθ, ἡ ἀν αὕτη προσεκύνησεν, ἀπεκρίθησαν ἀμφοτέροι, ὅτι προσεκύνησεν.

Εἶπον οἱ μάρτυρες, ὅτι ὁ Μωάμεθ μετὰ πολυήμερον καὶ αἱματηρὰν πολιορκίαν, ἀπώλεσε πολλοὺς ἀνδρας, καὶ αἷμα πολὺ ἐχύνετο· κατέπεσαν δὲ πολλὰ μέρη τοῦ χερσαίου τείχους, καὶ πολλαὶ οἰκίαι. Ταῦτα βλέπων Κωνσταντῖνος ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων, καὶ φοβούμενος μὴ ἐπὶ τέλους κυριεύσῃ τὴν Πόλιν οἱ Ὀθωμανοὶ, καὶ θανατώσῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ, ἐπεμψε πρέσβεις ἄρχοντας, προσκυνήσαντας τὸν Μωάμεθ καὶ ὑποσχομένους, ἀν γενῇ εἰρήνην, ν' ἀναπαύσῃ πάντας τοὺς μεγιστᾶνας Ὀθωμανούς. Ὁ δὲ Μωάμεθ παρεκλήθη, μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Πόλεως νὰ μὴ ἐνοχλήσῃ, ληστεύσῃ ἢ κακοποιήσῃ τοὺς Χριστιανούς, ἀλλ' ἀφήσῃ αὐτοὺς ἡσύχους ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν ἀνευ ἀγγαρείας ἢ ἐτέρου βάρους. Ταῦτα παραδεχθεὶς ὁ Μωάμεθ μετὰ μεγάλης χαρᾶς, ἔδωκεν ὀρισμὸν ἐγγραφον, ὑποσχόμενος ἵνα ἅπαντα ταῦτα διαφυλάττῃ πιστῶς. Ἐξῆλθεν ἐκ τῆς Κ/πόλεως Κωνσταντῖνος τῶν Ῥωμαίων ὁ βασιλεὺς, ἐφθασεν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Σουλτάνου, καὶ παρέδωκε τὰς κλεῖδας τῆς Κ/πόλεως. Ὁ Σουλτάνος ἐνηγαλίσθη τὸν βασιλέα τῶν Ῥωμαίων, ἐκάθισεν αὐτὸν ἐκ δεξιῶν του, καὶ μετὰ τριήμερον εὐωχίαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ, εἰσῆλθον ἀμφοτέροι οἱ βασιλεῖς εἰς τὴν Κ/πολιν, καὶ παρέδωκεν αὐτὴν ὁ Κωνσταντῖνος εἰς χεῖρας τοῦ Σουλτάνου.

Ταῦτα ὁ πρωθυπουργὸς καὶ οἱ σύμβουλοι αὐτοῦ ἀνήγγειλαν τῷ Σουλεϊμάν. Διετάχθησαν ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ Χριστιανοὶ ν' ἀπέλθωσι, καὶ μὴ ἐνοχληθῶσιν εἴτε ἡ θρησκεία εἴτε αἱ ἐκκλησίαι αὐτῶν, εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα ¹⁾).

Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν καταδρομὴ, καὶ πιθανὸν ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι ἤθελον μεταβληθῇ τότε εἰς τεμένη, ἀν διὰ τοιούτου μηχανήματος δὲν συνέτιζε τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὁ μέγας μονάρχης Σουλεϊμάν.

Μετὰ τὰ ἄνω συμβάντα, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Διονυσίου, κατεβιβάσθη ὁ μέχρι τοῦδε ἐπὶ τοῦ μεγάλου τρούλου τῆς Παμμακαρίστου σωζόμενος μέγας σταυρὸς, μακρόθεν φαινόμενος ²⁾).

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐκόσμησαν οἱ Πατριάρχαι καὶ οἱ Χριστιανοὶ, ἀνεγείραντες καὶ μεγαλοπρεπῆ κελλία περὶ τὸν ναὸν, οὐχὶ μόνον διὰ τὸν Πατριάρχην· ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἐξωθεν προσκεκλημένους ἀρχιερεῖς. Ἄπαντες σχεδὸν οἱ Πατριάρχαι ἐνεταφιάζοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ περιβόλῳ αὐτῆς. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ³⁾ πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἐφαίνοντο οἱ τάφοι Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ,

¹⁾ «Καὶ ἐλευθερώθη ἡ καθολικὴ μεγάλη ἐκκλησία, καὶ αἱ ἐπίλοιποι ὅλαι ἐκκλησίαι τῆς Πόλεως καὶ τοῦ Γαλατᾶ.» Crusius. Turcograecia, σελ. 163. ²⁾ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 94. Ἱστορία Πολιτικῇ, σελ. 178. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Νικ. Γρηγορά, Τόμ. Α'. σελ. 460, καταφαίνεται, ὅτι ἐφ' ὧν τῶν ναῶν, ἦσαν ἰδρυμένοι σιδηροὶ σταυροί.

³⁾ Μ. Γλυκᾶς, σελ. 555. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 364. Κ/πολις Πατρ. σελ. 86. Ἱστορία Πολιτικῇ. σελ. 152.

τῆς κλεινῆς Ἀννης τῆς Κομνηνῆς καὶ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου. Ἐφυλάττοντο πρὸς τοῦτοις, ἐντὸς τοῦ ναοῦ τὰ λείψανα τῆς Ἀγίας Εὐφημίας, τῆς Ἀγίας Σολομονῆς, μητρὸς τῶν Μακκαβαίων, καὶ τῆς Ἀγίας Θεοφανοῦς, πρώτης συζύγου Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τείχους τῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ μαρμαρίνου ζωστήρος, σώζεται διεξοδικὴ ἐπιγραφὴ λίαν δυσανάγνωστος. Ἡ ἀνατολικὴ τῆς ἐκκλησίας πλευρὰ εἶναι κατωφερεστάτη. Ἀνήγειραν ἐδῶ οἱ Βυζάντιοι ἐρμυρόν τεῖχος ὑψηλότατον καὶ ἰσοπεδώθη ὁ χώρος ὅλος, ὥστ' εἶναι εὐκαλον νὰ ἴδῃ τις ὅλον τὸν ἀρχαῖον χώρον τῆς μονῆς ταύτης. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ νάρθηκος, εἶναι τὰ κελλία τῶν Ὀθωμανῶν ἱερέων, ἀνεγερθέντα ἐπὶ τῶν πατριαρχικῶν κελλίων.

Ἡ Παμμακαρίστος ἔμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν, μέχρι τοῦ 1551ου¹⁾, χρόνους 138. Περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς ὅτι αὕτη ἦτο μία ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, αἵτινες ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἔμειναν εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν. Βασιλεύοντος δὲ Μουράδ τοῦ τρίτου, ἔνεκα διενέξεων, ἐλήφθη ἀπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν καὶ μετεβλήθη εἰς ἱερόν τέμενος τῷ 1000ῳ ἔτει τῆς Αἰγείρας²⁾. Καλεῖται δε τέμενος τῆς νίκης. Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντίας αἰτιᾶται τὸν Μεχεμέτ πασᾶν εὐνοούμενον τοῦ Σουλτάν Μουράδ, καὶ ἐκδικούμενον τὸν τότε Πατριάρχην Θεόκλητον, μὴ ἐκτελέσαντα τὰς πρὸς αὐτὸν ὑποσχέσεις του. Οἱ Χριστιανοὶ μετέφεραν εἰς τὸ νέον Πατριαρχεῖον, ὅλα τὰ λείψανα φυλαττόμενα ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ναοῦ διὰ μωσαϊκοῦ, εἰσέτι σωζομένην ἐν τῷ ναῷ. Τῶν δὲ τάφων τῶν ἄνω μνημονευθέντων Ῥωμαίων βασιλέων, καὶ τῶν Πατριαρχῶν, πᾶν ἔχνος ἀπωλέσθη. Ἡ ἐκ μαλούδου πατριαρχικὴ σφραγὶς φέρει τὸ ἐντυπον τοῦ ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου, ἐκ δὲ τοῦ ἄλλου, τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου³⁾.

Τὸ τρουλωτὸν κτίριον ἐν τῇ δεξιᾷ πλευρᾷ τῆς ἀπέναντι εἰκόνης, εἶναι Τουργικόν· ὁ δὲ μικρὸς τροῦλος πλησίον τοῦ μιναρῆ, σώζει εἰσέτι τὰς ἐκ μωσαϊκοῦ εἰκόνας τῶν προφητῶν.

¹⁾ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν. Λέγει (σελ. 121), ὅτι μετεβλήθη εἰς τέμενος τῷ 1607ῳ, καὶ ἀποδίδει τὴν αἰτίαν εἰς πτώμα Τούρκου εὐρεθὲν πρὸ τοῦ ναοῦ, ὅπερ συνέβη ἐπὶ τῆς διαμονῆς τοῦ Πατριάρχου ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. Πλανᾶται καὶ ὁ Καντεμῆρ, λέγων, ὅτι μετεβλήθη ἐπὶ Σουλτάν Σελήμ τοῦ πρώτου, πατρὸς τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ μεγάλου. Κ/πολις Πατρ. σελ. 97. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 575. Πατρ. Ἐλάς. Γραφαί, σελ. 343. ²⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 157. ³⁾ Κ. Πατρ. Ἐλάς. Γραφαί, σελ. 346.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΒΑΠΤΙΣΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΤΡΟΥΛΩ. — ΑΧΜΕΤ ΠΑΣΑ ΜΕΣΤΖΗΔΙ.

Μονή τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἐν τῷ Τρούλῳ.

Nūn, Ἀχμέδ πασᾶ μεστζηδι¹⁾.

Ὁ ναὸς οὗτος τὸν ὅποιον ἀπαξ μνημονεύει ὁ Φραντζῆς, κεῖται ὀλίγα βήματα πρὸς νότον τῆς Παμμακαρίστου²⁾. Ἐδῶ εἰσῆλθον αἰμοναχαὶ τῆς μονῆς τῆς Παμμακαρίστου, ὅταν αὕτη, μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐγίνε πατριαρχεῖον. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου λέγει ὁ Φραντζῆς³⁾: «τὰς δὲ οὐσας μοναχὰς ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ, προσέταξεν ἀπελθεῖν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἀγίου προφήτου Προδρόμου Ἰωάννου τοῦ ἐν τῷ τρούλῳ, ὅπου ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου, ἡ Πενθέκτη Ἀγία Σύνοδος συνηθροίσθη· παλάτιον γὰρ τοῦτο περιφανές τῷ τότε καιρῷ ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἐγγὺς τῆς Παμμακαρίστου κατὰ τὸ βόρειον μέρος.» Ταῦτα τοῦ Φραντζῆ ἐπανελάβον ἀμφοτέρω οἱ ἐπιφανεῖς χωρογράφοι τῆς Κ/πόλεως, ὁ κλεινὸς Πατριάρχης καὶ ὁ Κ. Βυζάντιος⁴⁾. Ὁ τελευταῖος μάλιστα περιγράφων τὸν καλῶμενον τρούλον τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει Βυζαντινῶν ἀνακτόρων⁵⁾, μνημονεύει τὴν Πενθέκτην σύνοδον αὐτόθι συνηθροισμένην τῷ 680ῷ-681ῳ. Ἡ Σύνοδος αὕτη ἐκαλεῖτο Πενθέκτη «ὡς τὸ ὑστέρημα τῆς τε πέμπτης καὶ τῆς ἑκτῆς ἀναπληρώσασα»⁶⁾. Συνῆλθον ἐν τῇ Συνόδῳ ταύτῃ διακόσιοι εἰκοσεπτὰ ἐπίσκοποι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου, βασιλεύσαντος μέχρι τοῦ 711⁷⁾.

Ἀπαντες οἱ ἱστορήσαντες τὰ τῶν Συνόδων, μνημονεύουσι τὴν Σύνοδον ταύτην ὡς γενομένην ἐν τῷ τρούλῳ τοῦ βασιλικοῦ ἀνακτόρου, ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Σφάλλει ὅθεν ὁ Φραντζῆς καὶ οἱ ἀντιγράψαντες αὐτόν, οὐδέποτε ἐπισκεφθέντες τὸν ναὸν τοῦτον, σχολεῖον σήμερον τῆς Ὀθωμανικῆς συνοικίας. Οὐδέποτε ἠδύναντο νὰ συνέλθωσι διακόσιοι εἰκοσεπτὰ ἐπίσκοποι ἐντὸς τοῦ ναοῦ τούτου, μόλις χωροῦντος ἑκατὸν ἀνθρώπους. Πιθανὸν ὁ Φραντζῆς ἐννοεῖ τὸ ἐκεῖ παλάτιον κατηρειπωμένον ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ κατ' αὐτόν συνῆλθεν ἡ Πενθέκτη σύνοδος. Ὁ Φραντζῆς καθὼς καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ἱστορικοὶ, σφάλλουσιν ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν πρὸ αἰώνων ἐν Βυζαντίῳ γεγονότων. Τὸ κτίριον τοῦτο εἶναι ἐρυμνὸν μὲν, ἀλλ' ἀκαλλέστατον, μετὰ κόγχης εὐρυχώρου, καλούμενον καὶ εὐκτήριον τοῦ Νασήφ Χότζα. Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀριστεροῦ τείχους εἶναι δύο κιονόκρανα εὐτελοῦς τέχνης, φέροντα δύο σταυρούς.

¹⁾ Καθηκάτ. Τόμ. Α'. σελ. 38. ²⁾ Ὁ Δουκάγγιος, C. Christ. Βιβ. IV., σελ. 102, πλανᾷται λέγων, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτο πλησίον τῶν Βλαχερνῶν. Monasteriolum.... juxta Blachernas contiguum. Ἡ ἐνορία καλεῖται καὶ Γιαζητζή μαχαλεσή.

³⁾ Σελ. 307. ⁴⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 67. Κ/πολις Σκ. Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 576.

⁵⁾ Τόμ. Α'. σελ. 206. ⁶⁾ Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 294, 295. ΣΤ'. σελ. 23. ⁷⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Β'. σελ. 335.

Ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ τεμένους, οὐδὲν λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς περὶ τοῦ χρόνου τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ. Ἱστορῶν ὅμως τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ εὐκτηρίου Σαβάκ ἐκ τὸς τῆς πύλης Ἑγρῆ-καποῦ¹⁾, λέγει ὅτι ὁ ἀνεγείρας τὸ εὐκτήριον τοῦτο Ἀχμέτ πασᾶς μετέβαλεν εἰς τέμενος καὶ ἐκκλησίαν πλησίον τοῦ τεμένους Φετιχιέ, τῆς πάλαι Παμμακαρίστου. Ὁ πασᾶς οὗτος ἀπεβίωσε τῷ 1008ω τῆς Αἰγείρας, 1598ω Μ. Χ. Ἐκ τούτου εἰκάζω, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Πατριάρχου ἐκ τῆς Παμμακαρίστου τῷ 1591ω, μετεβλήθη εἰς τέμενος, ὑπὸ τοῦ ἄνω εἰρημένου πασᾶ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα φέρει εἰσέτι παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς. Αἱ ἐκεῖ ἐνασκούμεναι μοναχαὶ ἀπῆλθον μετὰ τοῦ Πατριάρχου, διότι ἄπασαν τὴν συνοικίαν ταύτην κατὰ τοὺς τότε χρόνους κατῴκουν Ὀθωμανοί²⁾.

Μονὴ τοῦ Μανουήλ.

Nūn, Κεφελή μεστζηδι³⁾).

Ἡ μονὴ αὕτη κτίριον δρομικόν⁴⁾, κεῖται ἐν τῇ συνοικίᾳ καλουμένη Σαλμάκ τομπρούκ, πρὸς ἀνατολὰς τῆς κινστέρνης τοῦ Ἀσπαρος. Ἡ συνοικία αὕτη καλεῖται καὶ ἀγορὰ τοῦ διερμηνέως· πλησίον εἶναι καὶ ὁδὸς τοῦ διερμηνέως, οὕτω καλουμένη ἀπὸ τὸν πρῶτον τοῦ Σουλεϊμάν διερμηνέα, Γιουνούσ Ἀγᾶ, ἐδῶ κατοικήσαντα.

Τὴν μονὴν ταύτην πρῶτος ἀνήγειρεν ὁ Μανουήλ, ὀνομασφότος στρατηγὸς τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ στρατευμάτων⁵⁾, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου καὶ υἱοῦ αὐτοῦ Μιχαήλ. Μετὰ πολλὰς ἀνδραγαθίας κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν, νοσήσας, ἐτελεύτησεν ἐν Ἀνατολῇ, τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ χομισθὲν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐτέθη ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ὑπ' αὐτοῦ κτισθείσῃ. Ὁ συντάξας τὴν συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, λέγει⁶⁾, ὅτι ὁ Μανουήλ βαρυνόμενος τὰς ῥαδιουργίας τῶν ἀνακτόρων, κατῴκησε τὸν οἶκον αὐτοῦ κατὰ τὴν κινστέρναν τοῦ Ἀσπαρος, τὸν ὁποῖον μετὰ ταῦτα ἀνήγειρεν εἰς σεμνεῖον τόπον, καὶ ἐκείσε ἐτάφη. Τὴν μονὴν ταύτην μικρὰν κατ' ἀρχάς, ἀνεκαίνισεν ἐκ βάρων σχεδόν, Φώτιος ὁ Πατριάρχης, καὶ μετ' αὐτὸν Γεώργιος ὁ Λακαπηνός⁷⁾. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἔζησε τινὰ καιρὸν καὶ ὁ

¹⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 233. ²⁾ Αὕτη νομίζω, εἶναι ἡ γυναικεία μονὴ, πλησίον τῆς Παμμακαρίστου, μνημονευομένη ἐν τῷ πατριαρχικῷ ἐγγράφῳ τοῦ Ἱερεμίου τοῦ Βου, τῷ 1578ω. Σάθα, Μεσ. Βιβλιοθήκη, Τόμ. Γ'. σελ. 548. ³⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 186, 143. ⁴⁾ «Εὐρέθη ἐν τῷ τοιοῦτῳ μετοχίῳ ἐκκλησία δρομική.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 9, 17. «ἀνήγειρε τὴν Ἀγίαν Σοφίαν δρομικήν» «δρομικὸν ξυλόστεγον ποιήσασα.» Κωδ., σελ. 73. Texier, L'Archit. Byz., σελ. 40, 43. ⁵⁾ Λέων ὁ Γραμ., σελ. 248, 222.

⁶⁾ Σελ. 168, «ἀποκαταστήσας τὸν ἑαυτοῦ οἶκον μονασταῖς καταγώγιον, ἐν ᾧ κεκή-
δευτο.» Γενεσίῳ Βασιλ., σελ. 86. ⁷⁾ C. Christ. Βιβ. IV., σελ. 158. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 487. Κ/πολις. Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 369. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 433.

MONH TOY MANOYHA

|

KEPEAH MEITZHAI

14012

Μιχαήλ Δούκας ὁ Παραπινάκης (1071, 1078). Ἦτο μονὴ ἀνδρῶα, ἐκαλεῖτο δὲ ἐνίοτε καὶ μονὴ τοῦ Μανουήλ. Τῷ 999^ω ἀνηγορεύθη Πατριάρχης ὁ Σέργιος, ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Μανουήλ, ἐκ τοῦ γένους τοῦ πατριάρχου Φωτίου¹⁾, ποιμάνας τὴν ἐκκλησίαν εἰκοσιν ἔτη. «Ὁ μακαριώτατος Φώτιος τὴν τοῦ Μανουήλ μονὴν ἐκ κρηπίδων αὐτῶν σχεδόν, εἰς ἃ νῦν κάλλος καὶ μέγεθος ὁρᾶται, κατέστησεν »²⁾.

Ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῶν Συνόδων, μνημονεύεται ὁ Τρύφων, πρεσβύτερος τῆς μονῆς τοῦ Μανουηλίου.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη πασῶν τῶν εἰσέτι σωζομένων ἐκκλησιῶν ἡ ἐπιμνηκεστέρα καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντίους ἡ δρομικωτέρα, ἔχει πρὸς τὸν δεξιὸν τοῖχον δύο ἐρυμνὰ ἐρείσματα, νεωτέρων χρόνων κτίρια, πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ἐτοιμορρόπου τοῖχου. Εἰς πλείστα μέρη διεσχίσθησαν οἱ τοῖχοι καὶ πίπτουσιν αἱ πλίνθοι. Πλείστα θυρίδες ἀπετειχίσθησαν. Ὅλον τὸ κτίριον δεικνύει προφανῆ σημεῖα ἐπιχειμένης καταπτώσεως. Τὸ ἐσωτερικόν τοῦ ναοῦ εἶναι γυμνότατον παντὸς Βυζαντινοῦ καλλωπίσματος. Ἡ καλουμένη βασιλικὴ πύλη ἐκλείσθη, καὶ ἡ εἴσοδος εἶναι ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ τοῖχου. Νάρθηξ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ δὲν σώζεται. Ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ναοῦ, εἶναι ὑπόγειον ἐπίμνηκες, ὅπου Ἀρμένιοι ἐργάζονται τὴν μέταξαν, καθὼς ἐργάζονται καὶ εἰς τινὰς ὑποστέγους κινστήρνας. Πόση ἦτον ἡ ἔκτασις τοῦ περιδόλου τῆς μονῆς ταύτης, πόσοι μοναχοὶ ἐνδιητῶντο ἐν αὐτῇ, ἀγνοοῦμεν. Ἐκ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ τούτου, εἶναι κῆποι ἀνήκοντες εἰς τὸ τέμενος. Οὐδὲν κτίριον ἀρχαῖον αὐτόθι σώζεται. Τὰς ἄλλας τρεῖς πλευρὰς ὀρίζουσιν ὁδοί.

Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς καλεῖ τὸ τέμενος τοῦτο Κεφελή-μεστίζηδὶ, εὐκτήριον τοῦ Καφᾶ, ἡ εὐκτήριον Καφαῖον, μεταβληθὲν προτροπῇ Καφαίου τινός· προσθέτει δὲ, ὅτι τὰ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ χρήματα, προέρχονται ἀπὸ τὰ ἀφιερῶματα τοῦ βασιλικοῦ τεμένους Σελιμιέ. Τοῦ δὲ ἁμβωνος, ἰδρύματος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ υἱοῦ τοῦ ἀρχιάτρου, ἡ διατήρησις χορηγεῖται ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ τεμένους Σουλεϊμανιέ. Περὶ δὲ τοῦ ἔτους τῆς μεταβολῆς, οὐδὲν λέγει.

Αἱ σωζόμεναι παραδόσεις ἐν τῇ ἐνορίᾳ ταύτῃ, κυρίως σήμερον ὑπ' Ἀρμενίων κατοικουμένη, σαφηνίζουν τὴν μέχρι τοῦδε ἀσαφῆ ἱστορίαν τοῦ τεμένους τούτου, καὶ συμπληροῦσι τὰ ἱστορούμενα τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ.

Ὅταν τῷ 1475^ω κατέκτησε τὸν Καφᾶν ὁ Σουλτάν Μωάμεθ, ἐκομίσθησαν ἐν Κ/πόλει ἐρήμῳ ἐγκατοίκων, ἐκ τοῦ Καφᾶ, πάμπολλοι Ἑβραῖοι, Γραικοὶ καὶ

¹⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 449, 487. Ἰωήλου Χρονογρ. σελ. 60. Ἡ μονὴ αὕτη εἶχε καὶ παραλίαν ἀποβάθραν, «καὶ τὴν πλησιάζουσιν τῇ προτέρᾳ σκάλα ἡμῶν, ἑτέραν σκάλαν τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Μανουήλ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Γ'. σελ. 28, 50.

²⁾ Σόνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 675.

Ἀρμένιοι¹⁾). Ἐκ τῶν Γεουηνησίων, πολλοὶ μὲν ἀπῆλθον εἰς Ἰταλίαν, τινὲς δὲ εἰς Γαλατᾶν, ἅπαντες ἀποστρεφόμενοι τὴν θηριωδίαν τῶν ἐν Κριμαίᾳ Τατάρων. Οἱ Ἑβραῖοι ἀπεδήμησαν εἰς Χάσκιοι, κώμην πλησίον τοῦ Γαλατᾶ, ὅπου οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν καλούμενοι Καραῖται, εἰσέτι συγκατοικοῦσι μετὰ τῶν ὁμοφύλων Ἑβραίων. Οἱ Γραικοὶ φέροντες καὶ τινὰς εἰκόνας ἐκ τοῦ Καφᾶ, ἀνήγειραν τὴν ἐν Γαλατᾷ Παναγίαν τὴν Καφατιανήν²⁾). Οἱ Ἀρμένιοι, πολυπληθέστεροι τῶν Γραικῶν ἐν Καφᾷ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Γεουηνησίων ἱστορικῶν, ἤτησαν ἀπὸ τὸν Μωάμεθ ἐκκλησίαν, καὶ παρέλαβον τὴν μονὴν ταύτην τοῦ Μανουήλ, εἴτε ἡρειπωμένην εἴτε πάντῃ ἔρημον Γραικῶν ἐνοριτῶν. Χρόνους πολλοὺς συνεκκλησιάζοντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ οἱ Καφαῖοι Ἀρμένιοι, καὶ ἐκ τούτων καὶ τὸ σημερινὸν ὄνομα τοῦ ναοῦ³⁾). Ὁ ναὸς οὗτος, καλούμενος ἐνόσω κατεῖχετο ἀπὸ τούτους Ἀρμενίους, Σούρπ-Νιγγόος, Ἄγιος Νικόλαος, πιθανὸν ἐγένετο ἐκκλησία Ἀρμενικὴ, λήγοντος τοῦ 1475ου, ὅταν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπανῆλθον ἐκ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Καφᾶ. Πόσα ἔτη διετήρησαν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην οἱ Ἀρμένιοι, οἱ ἴδιοι ἀγνοοῦσιν. Ἐνοχλούμενοι ἀπὸ τούτους περιοικοῦντας Ὀθωμανοὺς ὀρεγομένους τὸν περικαλλῆ τοῦτον ναὸν, παρήτησαν αὐτὸν μεταβληθέντα πάραυτα εἰς τέμενος Μουσουλμανικόν.

Ταῦτα συμφωνοῦσι μετὰ τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ, γράφοντος, ὅτι τὰ εἰσοδήματα τοῦ τεμένουσ τοῦτου προέρχονται ἀπὸ τὰ τεμένη Σελιμιέ καὶ Σουλεϊμανιέ, ἀμφοτέρω ἀνεγερθέντα πεντήκοντα καὶ πλείω ἔτη μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Καφᾶ. Εἰκάζω, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος.

Ἐκδιωχθέντες οἱ Ἀρμένιοι ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, κατήλθον οἱ πλείστοι εἰς τὴν παράλιον πύλιν τοῦ Μπαλατᾶ, ὅπου ἀνήγειραν τὸν αὐτόθι περικαλλῆ αὐτῶν ναὸν, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μιχαὴλ Ἀρχαγγέλου. Ἡ λαμπρὰ ἐκκλησία αὕτη, θεμελιοῦται ἐπ' ἀρχαίου μικροῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ, καλουμένου τοῦ Ἀγίου Εὐστρατίου⁴⁾, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐν τῷ ναῷ σήμερον λει-

¹⁾ Texier, L'Archit. Byz., σελ. 224. «καὶ τινὰς ἀποίκους εἰσήνεγκεν. . . ἐκ τε τοῦ Καφᾶ» κτλ. Γ. Φραντζῆς, σελ. 308. Ceux de Caffa furent jetés dans un quartier désert de la capitale, pour y végéter dans l'abjection de la servitude. Histoire de la République de Gênes, par M. Emile Vincens. Paris. 1842, τόμ. Β'. σελ. 288. ²⁾ Πατρ. Ἑλλάς. Γραφαί, σελ. 441. Ἐκ τῶν ἐγγράφων σωζομένων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ μαρτυροῦμεν, ὅτι τεσσαράκοντα χιλιάδας Ἀρμενίων, Γεουηνησίων καὶ ὀρθόδοξων μετεκόμισεν ἐκ Καφᾶ εἰς Κ/πολιν ὁ Μωάμεθ· ἀνήγειραν δὲ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐπὶ ἑρείπιων ἄλλου τινὸς ναοῦ, ἴσως τῆς Χρυσοπηγῆς. Ἐπυρπολήθη τῷ 1696ω καὶ ἀνεκτίσθη τῷ 1698ω. ³⁾ Keffé.... Caffa, ville de la Crimée, l'ancienne Théodosia. Bianchi. Dict. Turc-Français. Ἐπιθ. Κεφελή. ⁴⁾ Ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου τούτου, μαρτυρήσαντος ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ ἑορταζομένου τῇ 13ῃ Δεκ., δὲν μνημονεύεται ἀπὸ

τουργούντων ιερέων καὶ λαϊκῶν ἐπιτρόπων. Τὸ μόνον γνώρισμα τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησίας, εἶναι δύο σταυροὶ Βυζαντινοὶ ¹⁾ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῆς κόγχης, δύο μέτρα ἄνω τῆς γῆς. Ταύτην τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν, εὗρηκαν οἱ Ἀρμένιοι ἔρημον Γραικῶν καὶ κατηρειπωμένην.

Ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας ταύτης, εἶναι ὑπόγειον φωτεινότατον, ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ ὁποίου εἶναι μέγα φρέαρ τετράγωνον, καλούμενον ἀγίασμα τοῦ Ἀγίου Ἀρτεμίου, μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ λείψανον μετεκομίσθη εἰς Κ/πολιν. Εἰς τὸν Ἅγιον τοῦτον κατέφευγον πάντες οἱ Κ/πολίται, οἱ πάσχοντες ἐντεροκήλας καὶ νοσήματα τῶν γεννητικῶν μορίων. Ἐορτάζεται ἡ μνήμη αὐτοῦ τῇ 20ῇ Ὀκτωβρίου ²⁾. Κατὰ τὸν Γ. Κωδινόν ³⁾, ἀνήγειρεν ἐν Κ/πόλει τὸν Ἅγιον Ἀρτέμιον, Ἀναστάσιος ὁ Δίκωρος, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Προδρόμου. Μετὰ τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου, ἐκλήθη ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἀρτεμίου. Ἀτυχῶς δὲν ἀναφέρει τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ ναὸς οὗτος, οὐδὲ δικαιούμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι τὸ ἀγίασμα τοῦτο ἦτον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Ἀρτεμίου, διότι ἐν πολλαῖς ἐκκλησίαις ὑπάρχουσιν ἀγιάσματα ἀγίων, ἀλλοίων τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τιμωμένων ⁴⁾. Ἐν τὸς τοῦ φρέατος, ἐν μέτρον ὑπὸ τὸ στόμιον, εἶναι πλάξ ἐντετειχισμένη, φέρουσα Ἀρμενιστὶ τὸ ὄνομα Ἀρδέμ. Ἀνω τοῦ στομίου, εἶναι πλάξ μαρμάρινος μικρά, ὕψους M. 0,45, φέρουσα τὸν ἅγιον ἀπειροχάλως γεγλυμμένον καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ, ὁ ΑΓΙΟΣ ΑΡΤΣ(Ε)ΜΗ(Ι)ΟΣ. Πλησίον τοῦ φρέατος ἐπὶ τοῦ τοίχου εἶναι πλάξ ἐπιτύμβιος, ὕψους M. 1,14, καὶ πλάτους M. 0,42, φέρουσα γυναῖκα ὀδυρομένην, καὶ παρὰ τὸν ποδῆρην αὐτῆς χιτῶνα τρία τέκνα, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς, ΑΥΚΕΑ ΗΡΑΚΩΝΤΟ(Σ), Αὐχέα Ἡρακῶντος· εἶναι ἔργον καλλιτέχνου. Ἀνευρέθη ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῆς ἐκκλησίας.

Ἐν τῷ δεξιῷ τοίχῳ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, εἶναι θύρα ὀρειχάλκινος, δίπτυχος, ὕψους M. 1,90, καὶ πλάτους M. 1,41. Ἐκάστη πτυχὴ σύγκειται ἐκ δύο τεμαχίων, κρατουμένων διὰ παραστάδων σιδηρῶν. Τὰ τεμάχια ταῦτα εἶναι πλήρη ἀναγλύφων, μὲ γραφὰς Γερμανικὰς. Τὰ μὲν τρία εἶναι ὅμοια, ἀπεικονίζοντα τὸν Χριστὸν διώκοντα ἐκ τοῦ ναοῦ τοὺς κολλυβιστάς. Τὸ δὲ τέταρτον καὶ μεγαλύτερον ἐν τῷ ἄνω καὶ δεξιῷ μέρει τῆς θύρας, ἀπεικονίζει τὸν Ἅγιον Γεώργιον λογγεύοντα τὸν δράκοντα, καὶ νεάνιδα στεφανηφόρον ἐπὶ μεμονωμένου λόφου, μετὰ πύργων. Ἐν τῷ ἄερί φαίνεται ἕτερος δράκων ὀρμῶν κατὰ τοῦ ἥρωος. Ὑ-

τοὺς Βυζαντίους. Ἡ Σύναξις αὐτοῦ ἐτελεῖτο ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, πλησίον τῆς Ἀγίας Σοφίας. Συναξ. Δεκ. 13 καὶ Ἰαν. 9. Ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 466, λέγει ὅτι ἦτο Βυζαντινὴ ἐκκλησία, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ταξιάρχου· ἐπὶ τίνι μαρτυρίᾳ, ἀγνοῶ. ¹⁾ Σταυροὶ ἐπὶ σφαίρας. ²⁾ Συναξ. Ὀκτ. 20. ³⁾ Σελ. 90. C. Christ. Βιβ. IV. σελ. 119. Πασχ. Χρον. Τόμ. Β'. σελ. 386. ⁴⁾ Ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 466, λέγει ὅτι τὸ ἀγίασμα τοῦτο εἶναι τοῦ Ἀγίου Δημητρίου.

περὶ τῶν ἀναγλύφων τούτων εἶναι θάλασσα κυμαινομένη, ἐν τῇ ὁποίᾳ φαίνεται ἄρμα συρόμενον ὑπὸ δύο ἵππων, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κάθεται ἥρως τις κρατῶν νέαν μοχθοῦσαν νὰ διαφύγῃ. Ὅπισθεν τοῦ ἥρωος εἶναι τρίαίνα· ὅλον τὸ ἔργον εἶναι ἀχομφον καὶ ἀτεχνον.

Τῶν τριῶν ὁμοίων τεμαχίων ἡ γραφὴ εἶναι ἡ ἀκόλουθος.

JESUS-KAM-INTIMPEL-UNDMACHT-AUS-STRIK-E-GE

ISEL-UDRIB-AUS-D-WEXLER-U-DER-KAUFER-IOA2KIZI

Ὁ Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν ναὸν καὶ ποιήσας ἐκ σχοινίων μάστιγα, ἀπεδίωξε τοὺς κολλυβιστάς καὶ ἐμπόρους. Τὰ τελευταῖα γράμματα ἀναφέρονται εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου. Κεφ. 2. στίχ. 15¹⁾.

Τοῦ τετάρτου τεμαχίου ἡ γραφὴ εἶναι οὕτως.

GEORGIUSMITHELDENMUTH-DEN-GIE

FTIGDRACHENTODENTHUT-727

Ὁ Γεώργιος μετὰ θάρρους ἡρωϊκοῦ θανατόναι τὸν δηλητήριον δράκοντα²⁾.

Κατὰ τινες, αἱ γραφαὶ αὗται εἶναι τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος, κατ' ἄλλους, νεωτέρας ἐποχῆς· βέβαιον εἶναι ὅτι τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα δὲν εἶναι ἔργα Βυζαντινῶν καλλιτεχνῶν. Κατὰ τοὺς Ἀρμενίους ἱερεῖς τοῦ ναοῦ, αἱ πλάκες αὗται ἀνωρύχθησαν ἐν ταῖς ἀνακτόροις τοῦ Τόπ-καπῆ, ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἐπιστατοῦντος Ἀρμενίου ἀρχιτέκτονος, καὶ ὡς ἄχρηστοι τοῖς Ὀθωμανοῖς, παρεδόθησαν τοῖς Ἀρμενίοις. Πιθανόν τὸ σεράι Τόπ-καπῆ, εἶναι ἡ πύλη Τόπ-καπῆ.

Εἶναι γνωστὸν, ὅτι κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ἐπὶ τῆς κατακτῆσεως τῆς Ἀγγλίας ὑπὸ τοῦ Βιλλέλμου τοῦ νάθου, Ἀγγλος εὐπατρίδης ἀπεχθανόμενος τὴν διοίκησιν τοῦ Βιλλέλμου, ἀπεδήμησεν ἐξ Ἀγγλίας, καὶ ἐρχόμενος εἰς Κ/πολιν, ἀνήγειρεν ἐκκλησίαν μετὰ δύο τρούλων, τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Νικολάου καὶ τοῦ Ἀγίου Αὐγουστίνου ἐπισκόπου τῆς Κανταβριγίας³⁾. Ἡ ἐκκλησία αὕτη κειμένη ἐντὸς τῆς Κ/πόλεως, μέσον τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τοῦ παλατίου «Τὰ Κύρου», μετεβλήθη εἰς τέμενος Μουσουλμανικὸν τῷ 1630ῳ⁴⁾. Φρονῶ, ὅτι κατεδαφισθείσης τῆς ἐκκλησίας ταύτης, διό-

¹⁾ «Καὶ ποιήσας φραγέλλιον ἐκ σχοινίων πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τὰ τε πρόβατα καὶ τοὺς βόας, καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεε τὸ κέρμα, καὶ τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε.»

²⁾ Ἀμφότερας τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας ἀναφέρει καὶ ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 467, λέγων, ὅτι εἶναι ἔργον Γερμανοῦ γλύπτου. Πόθεν καὶ πότε ἐχομίσθησαν ἐν Κ/πόλει, ἀποσιωπᾷ. Ἀμφότεραι κατεχωρίσθησαν ἐν τοῖς τεύχεσι τοῦ Ἑλλ. Φιλολογικοῦ Συλλόγου, λίαν ἡμαρτημένοι, εὐρισκόμενοι ἐν τῇ Ἀρμενικῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Γαλατᾶ (γρ. Μπαλατᾶ).

³⁾ C. Christ. Βιβ. IV. σελ. 130. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 127. ⁴⁾ Belin. Histoire de l'Église Latine de C/ple. Paris. 1872, σελ. 20.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

ΖΕΪΡΕΚ ΤΖΑΜΙ

τι ἶχνος αὐτῆς οὐδέποτε ἡδυνήθην νὰ εὕρω, ἀφηρέθησαν ἐξ αὐτῆς τὰ τεμάχια ταῦτα, τὰ ὁποῖα συνήρμωσαν εἰς τρόπον ὥστε νὰ καλύψωσι καὶ τινὰ γράμματα. Τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα ἐχρίσθησαν τῷ 1874ῳ μὲ βαφὴν πηκτὴν, ὥστε τὰ πρόσωπα καὶ αἱ χεῖρες μὲν φαίνονται. Ταῦτα φρονῶ, ὅτι δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ἐποχὴν τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Ἀγγλικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλοδαπὸς τις, ἴσως Γερμανὸς, ἐκαλλώπισε τὴν Λατινικὴν ταύτην ἐκκλησίαν διὰ τῶν καλλιτεχνικῶν ταύτων ἔργων, χυθέντων πιθανόν ἐν ταῖς γνωστοῖς τῶν τότε χρόνων χυτηρίοις τῆς Νουρεμβέργης.

Μονὴ τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ.

Nūn, Zεῖρὲκ τζαμιί¹⁾).

Ἡ μεγάλη ἀνδρῶα μονὴ αὕτη, κεῖται ἀνω τῆς πύλης τῶν ἀλεύρων²⁾, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ τὴν πύλην ταύτην πρὸς τὸ ὕδραγωγεῖον τοῦ Οὐάλεντος. Εἶναι καταφανὴς ἀπὸ τὸν λιμένα καὶ τὰ πλεῖστα μέρη τοῦ ἀπέναντι Σταυροδρομίου. Ταύτην τὴν μονὴν ἀνήγειρεν ἡ Εἰρήνη σύζυγος Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ἀποβιώσασα τῷ 1124ῳ³⁾. Συνεργία Νικηφόρου, οἰκειοτάτου τινὸς τῶν βασιλέων, ἀνήγειρεν ἡ βασιλὶς αὕτη, γυνὴ⁴⁾ συνετὴ καὶ σωφρονεστάτη, τὸν ναὸν τοῦτον τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ, ὑπερέχοντα κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ ἀνάπαυσιν τῶν ἐν αὐτῇ ἀσκουμένων μοναχῶν, πάσας τὰς ἐν Κ/πόλει τότε ὑπαρχούσας μονάς. Μὴ δυνηθείσης τῆς βασιλίδος ν' ἀποπερατώσῃ τὴν πολυδάπανον οἰκοδομὴν καὶ ἐπαρκέσῃ εἰς ἀνάπαυσιν τῶν μοναχῶν, παρεκίνησε τὸν σύζυγον αὐτῆς Ἰωάννην ἵνα τελειώσῃ τὸ ἔργον ὅλον⁵⁾. Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν χρόνων, ἡ μονὴ αὕτη τοῦ Παντοκράτορος ἦτο, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἡ λαμ-

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 448, ἀρ. 4. ²⁾ Οὐν-καμπάν. ³⁾ Ducange. Familiae Aug. Byzantinae, σελ. 479. Συναξ. Αὐγ. 43. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 435. ⁴⁾ Εἰρήνην... σωφρονεστάτην τε ὥσπερ τινὰ καὶ ἀρετῆς εἰς τὰ μέλιστα μεταποιουμένην.... εὖ δὲ ποιῶσα διετέλει τὸν πάντα τῆς ζωῆς αἰῶνα, τοὺς ὅσοι ἐφ' ὅτιον ἐκείνης δεόμενοι ἦσαν. » Κίνναμος, σελ. 9. Ταῦτα πληρέστατα συμφωνοῦσι μετὰ τῶν Συναξαριστῶν, ὑπερεπαινούτων τὸν βίον τῆς βασιλίδος ταύτης. Ν. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 273. «ἐν τῇ σεβασμίᾳ βασιλικῇ μονῇ τοῦ δεσπότη καὶ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ ἐπισκεκλημένη τοῦ Παντοκράτορος.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 435. Μονὴ τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ, μνημονεύεται ἐν Ἀθῶ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 246. ⁵⁾ «Καὶ τὸν Ἰσαάκιον... τῇ μονῇ τοῦ παντοκράτορος εἰργνυσιν, ἃ τὸν βασιλέα Ἰωάννην ἔσχε δομήτορα.» Νικ. Χων., σελ. 66, 454. «Μνήμη τῆς αἰοιδίμου καὶ παμμακαρίστου βασιλίσσης καὶ κτετορίσσης... μετονομασθείσης Ξένης μοναχῆς.» Συναξ. Αὐγ. 43. Ὁ Φραντζῆς, σελ. 240, ὀνομάζει αὐτὴν Ὑπομονήν.

προτάτη καὶ πλουσιωτάτῃ μονῇ τῆς Κ/πόλεως¹⁾. Μνημονεύεται δὲ συχνότατα ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου.

Κεῖται ἐπὶ τεχνητοῦ λόφου. Πρὸς ἀνατολὰς, ὑποκρατοῦσι τὰ χῶματα ἐρυμνότατα τείχη πολλῶν μέτρων ὕψους, ἐντὸς τῶν ὁποίων κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Βυζαντίων, ἐνετειχίσθησαν μαρμάρινοι κίονες καὶ κολοσσιαῖοι λίθοι. Πρὸς βορρᾶν, κατηδαφίσθησαν τὰ πλεῖστα μέρη τοῦ τείχους τοῦ περιβόλου. Ὅπισθεν τῶν τειχῶν τούτων, πρὸς βορρᾶν τοῦ ἱεροῦ βήματος, σῶζεται εἰσέτι ἡ μεγίστη τοῦ ναοῦ δεξαμενὴ, κατὰ πρῶτον μνημονευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Βουονδελμόντη τῷ 1422ω. Ταύτην περιγράφει ὁ Γάλλος Chevalier, καὶ μετ' αὐτόν ὁ Χάμμερ. Ἐπὶ τῆς δεξαμενῆς ταύτης πλήρους ὕδατος μέχρι σήμερον, ὠκοδομήθησαν εὐκτήριον καὶ οἰκίαι Ὀθωμανικαί²⁾. Ἐκ τῶν σωζομένων τούτων κτιρίων, καταφαίνεται ἡ τὸ πάλαι ὕμνουμένη λαμπρότης τῆς μονῆς³⁾. Ἀμφότεροι, ἡ Εἰρήνη καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς Ἰωάννης, συνετάφησαν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ⁴⁾.

Κατὰ τοὺς χρόνους Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ Ἰωσήφ ἡγουμένου τῆς μονῆς ταύτης, ἐχομίσθη ἐν Κ/πόλει ἡ σεβασμία εἰκὼν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, εὐρισκομένη ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐξήλθον ἐκ τῆς Κ/πόλεως οἱ ἄρχοντες τῆς Συγκλήτου, πολλοὶ ἱερωμένοι, καὶ ἅπαντες οἱ κληρικοὶ τῆς μονῆς ταύτης, καὶ μετὰ πολλῆς πομπῆς καὶ ψαλμωδίας, εἰσῆξαν αὐτὴν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, χάριν τῆς ὁποίας πολὺς λαὸς πανταχόθεν συνέρρεεν.

Ἐτέραν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου κατεῖχεν ἡ μονὴ αὕτη, ἔργον, κατὰ τοὺς Βυζαντίους, τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ἀποστάλεις ἐκ Παλαιστίνης, καὶ δωρηθεῖσαν Πουλχερίᾳ τῇ βασιλίδι παρὰ τῆς νύμφης αὐτῆς Εὐδοκίας τῆς Ἀθηναίας. Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος μετὰ τὸν διωγμὸν τῶν Λατίνων τῷ 1261ω, φθάσας πρὸ τῆς Χρυσῆς πύλης, διέταξε νὰ χομίσωσιν ἐκεῖ τὴν εἰκόνα ταύτην, τὴν ὁποίαν προπορευομένην, ἠκολούθουν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτόν, «σχολαίῳ ποδὶ», δεικνύοντες οὕτως, ὅτι διὰ τῆς θείας ἀντιλήψεως ἀνέκτησαν τὴν Κ/πολιν⁵⁾. Ἐ-

¹⁾ Ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, οἱ ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνασκούμενοι μοναχοὶ, ἦσαν 700. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 84. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Α'. σελ. 402. Πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς μονῆς ταύτης, πρωτίστη ἐν Βυζαντίῳ μονὴ ἦτον ἡ τῶν Δαλμάτων. Ποῦ ἔκειτο ἡ μονὴ αὕτη, εἰν' ἄγνωστον εἰσέτι. Οὐδόλως μνημονεύεται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 684. ²⁾ Voyage de la Propontide et du Pont. Euxin, par I. B. Le Chevalier. Paris. 1800, Τόμ. Α'. σελ. 108. Hammer, C/polis. Τόμ. Α'. σελ. 560. ³⁾ Καὶ ἐτάφη ἐν τῇ σεβασμίᾳ Βασιλικῇ καὶ περικαλλεῖ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος. Φραντζῆς, σελ. 124. Πρὸ καὶ ὅσα περὶ τῆς μονῆς ταύτης ἱστορεῖ ὁ ἴδιος, ἐν σελ. 156, 157, 194, 203, 210. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 94. Π. Γύλλιος, σελ. 283. ⁴⁾ Συναξ. Ὀκτ. 26. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Δ'. σελ. 244. Νικ. Χωνιάτης, σελ. 154, 332. ⁵⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 160, Τόμ. Β'. σελ. 284. Γ. Ἀκροπ. Χρον. Συγγραφῇ, σελ. 197. «Πεζὸς γὰρ ἐβάδιζε, προήρχετο δὲ τούτου τῆς Θεομήτορος ἡ εἰκὼν.»

δῶ παρὰ τὸν ναὸν ἐτάφη Μανουὴλ ὁ Κομνηνός, ἀποβιώσας τῷ 1143ω¹⁾). Τὸν τάφον αὐτοῦ περιγράφει ὁ Νικήτας. « Οὐκ ἐν αὐτῷ τῷ τεμένει, ἀλλ' ἐν τῷ περὶ τοῦτον ἡρώῳ ». Ταῦτα εἰς μάτην ζητοῦμεν σήμερον, διότι ἐκτὸς τοῦ ναοῦ, τὰ πάντα ἐξηφανίσθησαν. Ἐφυλάττετο πρὸς τούτοις ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ὁ λίθος ἐπὶ τοῦ ὁποίου διεθρυλλεῖτο, ὅτι μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καθαίρεσιν, ἐσμυρνίσθη τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸν ὁποῖον φυλαττόμενον πρότερον ἐν Ἐφέσῳ, μετεκόμισεν ὁ ἴδιος Μανουὴλ εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν μονὴν ταύτην²⁾). Ἐνεκα τούτων ὄλων, μεγίστη ἦτο τοῦ λαοῦ ἡ συρροὴ ἐν τῷ ναῷ τούτῳ καὶ πλούσια τῶν Χριστιανῶν τὰ δωρήματα. Τὰ ἐγκαίνια τῆς μονῆς ταύτης ἐτελοῦντο τῇ 4ῃ Αὐγούστου. Ἐδῶ εἰσέρχοντο οἱ βασιλεῖς μετὰ τῶν ἀκολούθων αὐτῶν κατὰ τὴν μνήμην τῆς Μεταμορφώσεως τῇ 6ῃ Αὐγούστου³⁾). Ἐδῶ ἐτάφησαν ἡ Εἰρήνη σύζυγος τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Πρεσβυτέρου⁴⁾, Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος, οἱ δύο υἱοὶ αὐτοῦ Θεόδωρος καὶ Ἀνδρόνικος, καὶ ἡ Εὐγένεια θυγάτηρ τοῦ Γαττελουζίου, αὐθέντου τῆς Λέσβου⁵⁾).

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν Λατίνων, ἡ μονὴ αὕτη μετεβλήθη εἰς Λατινικὴν ἐκκλησίαν. Μόνος ἐκ τῶν ἡμετέρων, Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς⁶⁾ λέγει, ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτο τὰ βασιλεία τῶν Λατίνων. Πιθανόν ὅτι κατώκησαν οὗτοι τὴν πλουσίαν ταύτην μονὴν, χωροῦσαν κατὰ τινος, ἐπτακοσίους μοναχοὺς τοῦ τάγματος τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου. Εἰκάζω ὅτι παρέλαβον τὴν μονὴν ταύτην οἱ Βενετοί, διότι τὰ καλούμενα βασιλεία ἐν τῇ Ἀκροπόλει, καὶ τὰ τῶν Βλαχερνῶν, ἦσαν κατὰ τὴν ἐν Γαλατᾷ γενομένην διανομὴν τοῦ κράτους, μερὶς τῶν Γάλλων⁷⁾).

Τῷ 1432ω διὰ φροντίδος τοῦ ἱστορικοῦ Φραντζῆ καὶ τοῦ φίλου αὐτοῦ Μακαρίου τοῦ Μακρῆ, « πᾶν καλὸν πρὸς σύστασιν καὶ εὐχοσμίαν εἰς τὴν αὐτὴν μονὴν προῦχώρησε »⁸⁾).

Εἰς μνήμην τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κ/πόλεως, ἔστησεν ἐπὶ κίονος, πρὸ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ. Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 202. ¹⁾ Ν. Χωνιάτης, σελ. 289. Ἐφραίμιος, στίχ. 4830—34. ²⁾ Περὶ τοῦ λίθου τούτου λέγει ὁ Βονδελμόντιος. In monasterio Pantocratoris est lapis ubi Ioseph revolvit Christum in syndone. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 84. ³⁾ Κωδ. Κουροπ., σελ. 84. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 429. ⁴⁾ Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 273. Τὰ χρήματα αὐτῆς « πάνυ τοι πλεῖστα τυγχάνοντα, δέδωκε τοῖς παισὶν αὐτῆς » τὰ ἐπίλοιπα ἐδαπανήθησαν εἰς ἐπισκευὴν τῆς Ἀγίας Σοφίας. ⁵⁾ Γ. Φραντζῆς, σελ. 134, 194, 203. ⁶⁾ Τόμ. Α'. σελ. 85. Πρβ. καὶ τὰ ὅσα γράφει ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος Τρίτος, περὶ τῆς ἀρπαγῆς τῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου ἐκ τῆς Ἀγίας Σοφίας, μετακομισθείσης εἰς τὸν ναὸν τοῦ Παντοκράτορος, ἐκκλησίαν τῶν Βενετῶν. Γ. καὶ Th. Τόμ. Β'. σελ. 46. ⁷⁾ C. Christ. Βιβ. IV., σελ. 80. Ὁ Σγουρόπουλος περὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου, Βιβ. Δ'. σελ. 16, περιγράφει τὰς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ εὑρισκομένας εἰκόνας καὶ ἱερὰ κειμήλια τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 554. ⁸⁾ Γ. Φραντζῆς, σελ. 157.

Μικρόν πρό τῆς τελευταίας ἀλώσεως, ὅταν οἱ Βυζάντιοι ἀπεμωράνθησαν ἀπὸ τὸν φόβον τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τὰς αἰτήσεις τῶν ἐν Εὐρώπῃ Λατίνων, προσήλθον οἱ μὴ ἀποδεχόμενοι τὴν μετὰ τῶν Λατίνων ἔνωσιν, ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, αὐτόθι μονάζοντος, λέγοντες αὐτῷ, « καὶ ἡμεῖς τί ποιήσομεν; » Ἐγκλεισθεὶς ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ ἔγραψε τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἀποτρέπων τὸν λαὸν ἀπὸ τὴν μελετωμένην ἔνωσιν. « Γινώσκετε ἄθλιοι πολῖται τί ποιεῖτε, καὶ σὺν τῷ αἰχμαλωτισμῷ δε μέλλει γενέσθαι εἰς ὁμᾶς ἐσχάσατε καὶ τὸ πατροπαράδοτον καὶ ὠμολογήσατε τὴν ἀσέβειαν ». Τότε ἅπασαι αἱ μοναχαὶ ἐξ ἄλλων μονῶν ἐκεῖσε ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ συναθροισθεῖσαι, μετὰ τῶν ἡγουμένων, ἱερέων καὶ ἁπαντος τοῦ λαοῦ, ἐξεφώνησαν τὸ ἀνάθεμα. Ὁ χυδαῖος καὶ ἀγοραῖος λαὸς ἐξελθὼν ἐκ τῆς αὐλῆς τῆς μονῆς, κατέφυγον εἰς καπηλεῖα, καὶ κρατοῦντες τὰς φιάλας πλήρεις ἀκράτου, ἀνεθεμάτιζον τοὺς ἐνώτικους, πίνοντες εἰς πρεσβείαν τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου, τῆς ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ προσκυνουμένης ¹⁾.

Ἐνώπιον τοῦ ναοῦ τούτου, σώζεται σήμερον λάρναξ μεγίστη ἀρχαία, χρησιμεύουσα ὡς κρήνη, μήκους Μ. 2,54, ὕψους Μ. 1,85 καὶ πλάτους Μ. 1,27, φέρουσα ἴχνη σταυρῶν.

Ἡ μονὴ αὕτη ἔχει μεγαλοπρεπὴ νάρθηκα. Αἱ μονόλιθοι παραστάδες τῆς βασιλικῆς πύλης, ἐξ ἐρυθροῦ στικτοῦ μαρμάρου εἰν' ἀξιοθαύμαστοι. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ, γυμνὸν παντὸς Βυζαντινοῦ κοσμήματος, εἶναι φωτεινότατον. Ἡ οἰκοδομὴ ὅλη τεκμαίρει ὅτι ἀνηγέρθη ἀνευ πολλῆς δαπάνης. Εἶναι κατ' ἐμέ, ἐξαιρουμένης τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἡ λαμπροτέρα τῶν σωζομένων Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, ὑπερτέρα τῆς χθαμαλῆς καὶ πνιγερᾶς μονῆς τῆς Παμμακαρίστου.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ Δούκα, εἰσῆλθον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος, κναφεῖς καὶ σκυτοτόμοι Ὀθωμανοί ²⁾. Ἦσαν δὲ κατ' αὐτὸν αἱ μοναὶ ἔρημοι.

Περὶ τούτων οὐδὲν λέγει ὁ Σειδ' Ἀλῆς, οὐδὲ περὶ τοῦ χρόνου τῆς μεταβολῆς τοῦ ναοῦ εἰς τέμενος. Καλεῖται τέμενος τοῦ Ζεῖρεκ, ἀπὸ σχολὴν λογίου τινὸς ἱερέως καλουμένου Ζεῖρεκ Μεχεμεδ ἐφένδη, ἐκεῖσε πλησίον κατοικήσαντος, καὶ ἀποβιώσαντος εἴκοσιν ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν ³⁾. Τὸ μὲν βακούφι αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸ τέμενος τοῦ Σουλτάν Μωάμεθ τοῦ κατακτητοῦ, ἡ δὲ διατροφή αὐτοῦ προέρ-

¹⁾ Δούκας, σελ. 253, 260. Κατωτέρω, σελ. 263, ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἱστορεῖ τὴν ἐρήμωσιν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἕνεκα τῆς ἐκεῖ γενομένης ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν.

²⁾ « Ἐν γὰρ τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος εἰσῆλθον κναφεῖς οἰκοῦντες καὶ ἐργαζόμενοι, σκυτοτομοῦντες ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ. » Μ. Δούκας, σελ. 318. ³⁾ Χαδνηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 418. Καλεῖται ἐνίοτε καὶ Κιλισὰ-τζαμίτ. Παρὰ τὸν ναὸν εἶναι στενὴ ὁδὸς καλουμένη, Κιλισὰ-τζαμίτ-σοκαγί, ἥτοι ὁδὸς τοῦ Κιλισὰ-τζαμίτ. Πάμπολλα τεμένη, ἄλλοτε ἐκκλησίας, καλοῦσιν οἱ Ὀθωμανοὶ, Κιλισὰ-τζαμίτ.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΠΟΠΤΟΥ.

ΕΣΚΙ ΙΜΑΡΕΤ ΜΕΣΤΖΗΔΙ.

χεται ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν. Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ ἡμετέρου Δούκα περὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν χναφῶν καὶ σκυτοτόμων Ὁθωμανῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ τοὺς λόγους, εἰκάζω ὅτι ἡ μονὴ αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Μονὴ τοῦ Παντεπόπτου.

Νῦν, Ἑσκή ἱμαρὲτ μεστζηδί¹⁾.

Τὴν μονὴν ταύτην, κατὰ τινὰς ἀνδράν, κατ' ἄλλους γυναικεῖαν, πρώτη ἀνήγειρεν ἡ Ἄννα Δούκαινα μήτηρ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ²⁾. Ὁ κλεινὸς Πατριάρχης Κωνσταντῖος λέγει, ὅτι ἦσαν δύο μοναί, μία ἀνδρῶα καὶ ἑτέρα γυναικεῖα³⁾. Ἰχνη διπλῆς μονῆς δὲν εὗρηκα πλησίον τοῦ ναοῦ τούτου. Τὴν μονὴν ταύτην μνημονεύει ὁ Νικήτας Χωνιάτης. Ἐκ τῆς μαρτυρίας τούτου καὶ τοῦ Παχυμέρη⁴⁾ καταφαίνεται, ὅτι ἡ μονὴ ἦτον ἀνδρῶα ἀπ' ἀρχῆς. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνεκλείοντο πολλάκις οἱ ἀπειθοῦντες κληρικοὶ⁵⁾. Ὁ Δάνδολος, ὁ συγγραψας τὰ χρονικά τῆς Βενετίας, μαρτυρεῖ ὅτι κατὰ τὸ 1221ον, μετεκομίσθη ἐκ τῆς μονῆς ταύτης εἰς Βενετίαν τὸ λείψανον τοῦ Ἀγίου Παύλου, μαρτυρήσαντος ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου⁶⁾. Ἡ ἐκκλησία αὕτη πολλάκις ἀναφέρεται ὡς ἐκκλησία Λατινικὴ ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Λατίνων.

Ἐπὶ τῆς ἐφόδου τῶν σταυροφόρων, κατὰ τὰ μέρη τοῦ Πετρίου, μέσον Φαναρίου καὶ Μπαλατά, τῇ 9ῃ Ἀπριλίου 1204, ὁ Μούρτζουφλος μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἐστρατοπέδευεν ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς μονῆς ταύτης, ὅθεν καταφαίνεται ὁ λιμὴν, καὶ μέγα μέρος τοῦ Βοσπόρου⁷⁾. Ὁ περίβολος οὗτος μέχρι

¹⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 33. Καλεῖται ἐνίοτε ἡ ἐνορία, Ἑσκή ἱμαρὲτ μαχαλεσῆ. Κ/πολις Πατρ., σελ. 108, καὶ Κουμπὲ τεκισῆ μαχαλέ. Ἑσκή, παλαιόν. ἱμαρὲτ, κατάστημα φιλανθρωπικὸν ἐνθα δωρεὰν δίδοται τοῖς πτωχοῖς φαγητόν. Ἄβρ. Μαλιάκα, Λεξικὸν Τουρκο-Ἑλληνικόν. ²⁾ «Τοῦτο ἡ μήτηρ (δηλ. Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ) γνοῦσα, ἐκοῦσα ἐξέστη, καὶ τὴν τοῦ Παντεπόπτου μονὴν, ἣν αὕτη ἐδείματο κατοικεῖ.» Μ. Γλυκᾶς, σελ. 622. ³⁾ Κ/πολις Πατρ., σελ. 107. «Οἱ τότε τῇ τοῦ Παντεπόπτου μονῇ προσκαθήμενοι.» «οἱ δ' ἐπὶ τῆς τοῦ Παντεπόπτου μονῆς μοναχοί.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 314, 315. «ἦν δέ τις μοναχὸς Γρηγόριος ἐν τῇ τοῦ Παντεπόπτου μονῇ.» Ἰδ. Τόμ. Β'. σελ. 185.

⁴⁾ Ν. Χωνιάτης, σελ. 36. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 230. Μνημονεύεται καὶ νομοκάνων εὐρεθεὶς ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, ἐμπεριέχων τὴν ἀπαρίθμησιν καὶ τάξιν τῶν ἐκκλησιῶν.

⁵⁾ Ἐν ταῖς μοναῖς ἐνεκλείοντο ἐνίοτε καὶ κακοῦργοι ἰδιώται. «καὶ τὸν μὲν Λεόντιον μίνοκοπήσας ἐν τῇ τοῦ Δαλμάτου μονῇ φυλάσσεσθαι προσέταξε.» Γ. Κεδρ. Τόμ. Α'. σελ. 777. Νικ. Χωνιάτης, σελ. 345, 364. ⁶⁾ C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 80. ⁷⁾ «Ὁπερ ἰδὼν ὁ Δούκας.... τὴν Βασίλειον αὐλαίαν προσετετάχει διαταθῆναι κατὰ τὸν ἐν τῇ μονῇ

σήμερον σώζόμενος, ἐρείδεται ἐπὶ θολωτῶν ἐρυμνῶν ὑπογείων, ἅτινα ὑπερύψωσαν τὴν θέσιν τῆς ἐκκλησίας. Τὰ ἐρυμνὰ ταῦτα χτίρια, ἀνήκοντα μέχρι σήμερον εἰς τὸ τέμενος τοῦτο, ἦσαν ἀναμφιβόλως τὰ σιτοφυλάκια καὶ αἱ ἀποθήκαι τῶν μοναχῶν. Παρὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ τεμένους, σώζεται ἀγίασμα ξηρόν, καλούμενον ὑπὸ τῶν περιοικούντων Χριστιανῶν, τοῦ Ἀγίου Νικολάου. Ὁ ἄνω καὶ κάτω περίβολος ἐντοιχίζεται εἰς πτωχὰς Χριστιανικὰς οἰκογενείας. Ἡ ἐκκλησία ὅλη περιβάλλεται μὲ τείχος. Ἀπορῶ ὅτι ὁ πατριάρχης Κωνσταντῖος θέτει τὸ τέμενος τοῦτο πλησίον τῶν τειχῶν, ἐνῶ κεῖται ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ, 200 περίπου βήματα πρὸς δυσμὰς τῆς ποτὲ μονῆς τοῦ Παντοκράτορος ¹⁾).

Ἡ μονὴ αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν κατακτητὴν τὸν ἴδιον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ. Ἀνήκει εἰς τὸ βακούφιον τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ὁ κατακτητὴς ἀνεγείρας ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ τεμένει ὀκτὼ διδασκῆρια, διέταξε νὰ μεταβληθῇ ἡ ἐκκλησία αὕτη εἰς τροφεῖον. Ἐνεκα τούτου, ἔμεινεν ἡ ἐπωνυμία αὕτη ἡ Ὁθωμανικὴ εἰς τὸ τέμενος τοῦτο. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ τεμένους τοῦ κατακτητοῦ, ἔγινε τέμενος ὁ ναὸς οὗτος.

Ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦτον ἀφήρεσαν οἱ Λατῖνοι ἱερὸν ἥλον καὶ ἱερὰς ἀκάνθας σωζόμενας μέχρι τοῦδε ἐν Βενετία. Μετεκομίσθησαν πρὸς τούτοις μετὰ τὸ σῶμα τοῦ Ἀγίου Παύλου τοῦ μάρτυρος, μνημονευθέντος ἀνωτέρω, τὸ τοῦ Ἀγίου Παύλου πατριάρχου Κ/πόλεως καὶ τῆς Ἀγίας Μαρίνης. Ταῦτα ἅπαντα ἀπωλέσθησαν ²⁾).

Ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος.

Νῦν, Κελισὰ μεστζηδί ³⁾).

Τὸν ναὸν τοῦτον κείμενον ἐπὶ τινος σχολιᾶς καὶ στενῆς διόδου τῆς πλατείας Βεφᾶ, πρὸς βορρᾶν τοῦ τεμένους τοῦ Σουλτάν Μωάμεθ, πρῶτος ἀνήγειρε Σφωράκιος ὁ πατρίκιος ἐν τοῖς χρόνοις Ἀρχαδίου καὶ Θεοδοσίου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ⁴⁾), βασιλεύσαντος μέχρι τοῦ 450οῦ. Εἶναι ὅθεν ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ναῶν τῆς Κ/πό-

τοῦ Παντεπόπτου κολωνόν, ὅθεν ἦσαν ὁραταὶ μὲν αἱ νῆες κτλ.» Ν. Χωνιάτης, σελ. 752. Τ' αὐτὰ σχεδὸν λέγει καὶ ὁ Ἑφραίμιος, στίχ. 7067,

«ἐπὶ κολωνοῦ πλησίον Παντεπόπτου,
ἐνθα θεατὰ τῶν ἐχθρῶν ἦσαν σκάφη.»

¹⁾ Σφάλλει ὁ Χάμμερ καλῶν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, Φετιχιέ, ὄνομα τῆς Παμμακαρίστου. C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 384. Παμμακάριστον, καλεῖ τὴν ἐν Φαναρίῳ πατριαρχικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Ἡ περιγραφὴ τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τοῦ Χάμμερ, εἶναι λίαν ἡμαρτημένη. ²⁾ Riant, σελ. 178. ³⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 187, 207. ⁴⁾ Γ. Κωνδινός, σελ. 82.

ΝΑΔΕ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΤΗΡΑΝΟΣ.

Ι

ΚΕΛΙΑ ΜΕΤΤΖΗΛ.

λεως. Ὁ Σφωράκιος οὗτος ὑπάτευσε κατὰ τὸ 452, παρεστάθη δὲ καὶ ἐν τῇ Συνόδῳ τῆς Χαλκηδόνος¹⁾. Ἡ ἐκκλησία αὕτη, καθὼς καὶ ἡ συνοικία ὅλη καλουμένη «Τὰ Σφωρακίου», συχνότατα μνημονεύονται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Ὁ Κωδινὸς λέγει, ὅτι μετὰ 133 ἔτη, βασιλεύοντος τοῦ Μαυρικίου, ἐπυρπολήθη ἡ ἐκκλησία αὕτη. Ὁ Θεοφάνης προσθέτει, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος, λήγοντος τοῦ ἔκτου αἰῶνος, προσέταξέ τινας τῶν ἀρχόντων, ἐκ τοῦ ἁμβωνος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου τῶν Σφωρακίων²⁾ ἵνα παραδεχθῶσι τὴν προσθήκην τοῦ τρισαγίου, τὴν ὁποίαν διὰ γραμμάτων ἐπεκύρωσεν ὁ πατριάρχης Τιμόθεος³⁾. Ἐνεκα τούτου, ἐστασίασαν οἱ πολῖται.

Ὁ Ἅγιος Θεόδωρος ἐμαρτύρησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Μαξιμιανοῦ καὶ Μαξιμίου τῷ 297ῳ, ἧτο δὲ ἐκ τῶν καλουμένων στρατιωτῶν Τηρώνων⁴⁾. Ἡ μνήμη αὐτοῦ ἐτελεῖτο τὸ Σάββατον τῆς πρώτης ἐβδομάδος τῶν νηστειῶν, ἐν τῷ μαρτυρικῷ αὐτοῦ ναῷ⁵⁾. Ἐν τοῖς συναξαρίοις σώζεται λόγος Νεκταρίου πατριάρχου Κ/πόλεως, σαφηνίζων τὸ αἷτιον τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἀγίου τούτου κατὰ τὸ πρῶτον Σάββατον τῶν νηστειῶν.

Ὁ Δουκάγγιος ὁ μετὰ τοσαύτης ἐπιμελείας συγγράφας πάντα τὰ τῆς Χριστιανικῆς Κ/πόλεως, πλανᾶται ἐνίοτε ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τινῶν αὐτῆς ἐκκλησιῶν καὶ συνοικιῶν, διότι οὐδέποτε ἐπεσκέφθη τὴν Κ/πολιν. Ἐν τῷ Πασχαλίῳ τῷ Χρονικῷ, λέγεται ὅτι κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα⁶⁾, «ἐφῆψε τὴν Ὀκτάγωνον, καὶ αὐτοῦ τοῦ πυρός, ἐκαύθη τὰ περίξ τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου τοῦ Σφωρακίου, δίχα τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ φρουρίου τοῦ ἁγίου οἴκου»⁷⁾. Ὅθεν λέγει ὅτι δὲν ἔκειτο μακρὰν τῆς Ἀγίας Σοφίας ἡ συνοικία τοῦ Σφωρακίου, διότι ἡ ὀκτάγωνος ἦτο πλησίον τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας. Τὸ Χρονικὸν λαλεῖ περὶ ἐτέρου ὀκταγώνου, πλησίον τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος. Μνημονεύει πρὸς τούτοις τὴν Νεαράν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, γράφουσιν, ὅτι δύο εὐαγεῖς οἴκοι ἦσαν ἠνωμένοι τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ, ὁ Ἅγιος Θεόδωρος καὶ ἡ Ἀγία Εἰρήνη.

Κατὰ τὸν Κωδινὸν τὸν Κουροπαλάτην⁸⁾, τέσσαρα ἐκ τῶν δώδεκα φλαμούλων, τῶν κρατουμένων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρόντος τοῦ βασιλέως, εἶχον ἀπειχο-

¹⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 439. ²⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 245. ³⁾ Συναξ. Σεπτ. 25. ⁴⁾ Τὸν ἅγιον τοῦτον ἐπικαλεῖται ὁ Πτωχοπρόδρομος, «Γεώργιον, Δημήτριον, Τύρωνα (γρ. Τήρωνα), στρατηλάτην». Κοραῆ, Ἀτακτα, Τόμ. Α'. σελ. 14. ⁵⁾ Συναξ. Φεβρ. 17: «ἐπὶ τῷ τελεσθῆναι τὰ ὅσια Θεοδώρῳ τῷ Χριστομάρτυρι κατὰ τὴν ἐβδόμην τῆς πρώτης τῶν νηστειῶν.» Νικ. Χων., σελ. 304. Κακῶς γράφεται ἐν τοῖς συναξαρίοις, τὰ Φωρακίου. Τὸ λάθος τοῦτο πρὸ πολλοῦ διώρθωσεν ὁ Δουκάγγιος. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 439. Σύντογμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. ΣΤ'. σελ. 464. ⁶⁾ Περὶ τῆς στάσεως τοῦ Νίκα, πρβ. Θεοφ. Τόμ. Β'. σελ. 435. ⁷⁾ Τόμ. Α'. σελ. 623. ⁸⁾ Σελ. 48. Πρβ. καὶ τὴν σημ. ἐν σελίδι 285.

νισμένους τοὺς Ἀγίους Δημήτριον, Προκόπιον, Θεόδωρον τὸν Τήρωνα καὶ τὸν ἀρχάγγελον Μιχαήλ.

Ἐν τῇ ἐνορίᾳ ταύτῃ, κοινῶς σήμερον καλουμένη Βεφὰ Μειδάν, ἦτο καὶ ἡ οἰκία τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα τοῦ Χωνειάτου, πυρποληθεῖσα κατὰ τὴν δευτέραν πυρκαϊάν, ἀναφλεχθεῖσαν ὑπὸ τῶν Λατίνων σταυροφόρων τῷ 1204¹⁾.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἐπὶ Βυζαντίων, ἐκαλεῖτο καὶ Φανερωτῆς, διότι εἰς τὸν Ἅγιον τοῦτον κατέφευγον, ὅσοι ἀπώλεσαν χρήματα ἢ πράγματα ἕτερα. Κατὰ τὴν 3 Ἀπριλίου, διηγοῦνται τὰ συναξάρια, ὅτι ἄνθρωπος ἀπολέσας δοῦλον χρήσιμον, προσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, ὅπου παρέμεινε τρεῖς ἡμέρας, ἰκτετεύων τὸν Ἅγιον ἵνα φανερώσῃ τὸν τόπον ὅπου εὕρισκετο ὁ ὑπηρέτης.

Μικρὸν μέρος τῆς ἐκκλησίας ταύτης, βλέπει ὁ διὰ τῆς ὁδοῦ διαβαίνων. Ὑπέφερε πολλάκις ὑπὸ τῶν πυρκαϊῶν, διότι λίαν συμπεπυκνωμένα εἶναι τὰ περὶ τὸν ναὸν Ὀθωμανικὰ οἰκήματα.

Γέρων ἱερεὺς τοῦ ναοῦ τούτου, μὲ εἶπεν ὅτι πρό τινος χρόνου, μετὰ πυρκαϊάν ὀλεθριωτάτην, ἔμειναν οἱ τροῦλοι τοῦ ναοῦ, ἄνευ μολύβδου καὶ κεράμων διὰ τινὰ ἔτη, ἀλλ' ἡ βροχὴ οὐδόλως διεπέρασε τοὺς θόλους. Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος, σώζονται εἰσέτι, ἐντὸς θυρεῶν, Βυζαντινοὶ σταυροί. Εἰσῆλθομεν ὀπισθεν τῆς ἐκκλησίας, ὅπου τὰ κελλία τῶν ἱερέων, ὅθεν ἀπεικονίσασμεν αὐτήν. Ἀτυχῶς ἐκ τῆς ὁδοῦ, οὐχὶ μόνον δὲν φαίνεται τὸ μέγεθος τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ τροῦλοι εἶναι πάντῃ ἀφανεῖς.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν μουλᾶ Γκιουρανῆ, ὅστις ἀνήγειρεν ἐκ θεμελίων καὶ ἕτερον τέμενος, καλούμενον τέμενος τοῦ Γκιουρανῆ²⁾, μὲ τὸ ὅποσον ἤνωσε καὶ τὸν ναὸν τοῦτον³⁾. Μετέβαλεν εἰς τέμενος καὶ ἑτέραν ἐκκλησίαν κειμένην ἐπὶ τῶν παραλίων τειχῶν τοῦ Γαλατᾶ, καλουμένην μέχρι σήμερον τέμενος τοῦ Μοναστηρίου. Προσέτι, ἕτερον τέμενος ἀνίδρυσε πλησίον τῶν παλαιῶν ἀνακτόρων. Τὸ ἴδιον αὐτοῦ τέμενος ἐτελείωσε τῷ 876^ω τῆς Αἰγείρας, 1471 μ. Χ. Ἀπεβίωσε δὲ τῷ 893^ω τῆς Αἰγείρας, 1487 μ. Χ. Ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι ἐξ ἐκείνων, αἵτινες μετεβλήθησαν εἰς τεμένη, βασιλεύοντος τοῦ κατακτητοῦ⁴⁾.

¹⁾ «Ὁ γὰρ οἶκος ἡμῶν ἐν τοῖς Σφωρακίου ἰδρυμένος, ὑπὸ τοῦ δευτέρου πυρὸς ἠφάνισται.» Νικ. Χων. σελ. 776. «Σύναξις τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων Κύρου καὶ Ἰωάννου, εἰς τόπον καλούμενον Φωρακίου» (γρ. Σφωρακίου). Συναξ. Ἰαν. 31. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ἐφυλάττετο καὶ ἡ κἀρα τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου, μετακομισθεῖσα ἐν Καίτῃ τῷ 1210^ω. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 140. ²⁾ Χαδηκᾶτ, Τόμ. Α'. σελ. 207. ³⁾ Ἐνεκα τούτου καλεῖται ἡ ἐνορία αὕτη ἐνίοτε παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, Σέμς ἐδδιν Μολᾶ Γκιουρανῆ. ⁴⁾ Ὁ Γύλλιος, σελ. 58, λέγει. In tertiam vallem tumulus, in quo aedes est Divi Theodori.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΕΤΡΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΚΟΥ

!

ΚΟΤΖΑ ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΠΑΙΣ ΤΖΑΜΙΪ

Ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Πέτρου καὶ Μάρκου.

Nūn, Koḏḏā Moustaḡā pasā tḡamiṭ¹⁾).

Ἡ ἐκκλησία αὕτη τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Μάρκου, κεῖται εἰς τὸ Ἐἰβάν-σεράι, πλησιέστατα τοῦ παραλίου τείχους, καὶ ὀλίγα βήματα πρὸς ἀνατολὰς τῆς ὁμωνύμου πύλης τοῦ Ἐἰβάν-σεράι. Ὅ,τι γινώσκομεν περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἐραυζόμεθα ἀπὸ τὸν Συμεὼν τὸν Μεταφραστὴν, τοῦ ὁποῖου ἰδοὺ τὰ λεγόμενα.

Τῷ 458²⁾, δύο πατρίκιοι τοῦ Βυζαντίου, Γάλβιος καὶ Ῥάνδιδος, ἀπῆλθον εἰς τὸν Ἀγιον Τάφον, χάριν προσκυνήσεως. Ἐκεῖ δολίως ἀφήρπασαν ἀπὸ τὸν οἶκον Ἑβραίας τινὸς παρθένου, τὴν ἐκεῖ φυλαττομένην καὶ προσκυνουμένην ἐσθῆτα τῆς Θεοτόκου, καὶ μετέφεραν αὐτὴν εἰς Κ/πολιν, κρύψαντες εἰς τὸ κτῆμα αὐτῶν, κείμενον πλησίον τῶν Βλαχερνῶν. Ἐδῶ ἐπὶ τοῦ κτήματος τούτου, ἀνήγειραν μετὰ ταῦτα τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ἐν τῇ ὁποίᾳ προσεκυκεῖτο ἡ ἐσθῆς, ἐωσοῦ κατατέθη διὰ παντός ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν.

Μολονότι ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι τόσῳ πλησίον τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν, μνημονευομένου τοςάκις κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, οὐδόλως ἀναφέρουσιν αὐτὴν οἱ συγγραφεῖς.

Ἐν τῷ μικροτάτῳ αὐτῆς περιβόλῳ κεῖται μαρμάρινος κολυμβήθρα, ἔχουσα τρεῖς βαθμίδας, διὰ τῶν ὁποίων κατέβαινον οἱ μέλλοντες νὰ βαπτισθῶσιν. Εἶναι σήμερον πλήρης πετρῶν καὶ χωμάτων. Ταύτην, νομίζω, πρῶτος παρετήρησεν ὁ κλεινὸς πατριάρχης Κωνσταντίας. Ἐτέρα ὁμοία αὐτῆς, πλατυτέρα καὶ βαθύτερα, σώζεται ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ὁθωμανικοῦ τεμένους, καλουμένου Ζεῖνέμπ Σουλτάν, ἀπέναντι τοῦ ἐν Κ/πόλει τηλεγραφείου. Ἐν ταῖς κολυμβήθραις ταύταις, ἐβαπτίζοντο οἱ ἐθνικοὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ τεμένους τούτου εἶναι τεθαμμένος ὁ Τζαμπέρ, υἱὸς τοῦ Ἀβδουλλάχ, σύγχρονος τοῦ Μωάμεθ, ἐλθὼν εἰς Κ/πολιν μετὰ τοῦ Ἐγιοῦπ³⁾).

Ὅπισθεν τοῦ τεμένους τούτου, εἶναι ἐκτενὴς κήπος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀπεικόνοισαμεν τὴν ἐκκλησίαν. Ἡ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἱστορία τοῦ τεμένους τούτου, σχετίζεται μεθ' ἑτέρας ἐκκλησίας καλουμένης τὸ πάλαι,

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 167. ²⁾ Συναξ. Ἰουλίου 2. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 114.

³⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 161.

Μονὴ τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου ἐν τῇ Κρίσει.

Nūn, Κοδζὰ Μουσταφᾶ πασᾶ τζαμίτ¹⁾).

Ἡ μονὴ αὕτη²⁾, κειμένη ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς Ψαμάθου καλουμένη Τζουμά παζάρ, ἦτο γυναικεία. Νομίζω ὅτι ὁ Πατριάρχης πλανᾶται, γράφων ὅτι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἀνήγειρεν ἡ Ἀρχαδία ἀδελφὴ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου³⁾. Κατὰ τὸν Συμεὼν τὸν Μεταφραστὴν⁴⁾, ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἐτιμᾶτο ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ «ἐν ἱερῷ τόπῳ κατετίθετο, Κρίσις τῷ τόπῳ τὸ ὄνομα». Ἐκ τῶν γραφομένων τούτων τοῦ Μεταφραστοῦ, καταφαίνεται, ὅτι ὁ τόπος οὗτος πρὸ πολλοῦ ἐκαλεῖτο Κρίσις, καὶ ὅτι ἡ ἐκκλησία ἡ ἐκεῖ ἀνιδρυθεῖσα, οὐδεμίαν σχέσιν εἶχε μετὰ τῆς ἐκεῖ γενομένης κρίσεως.

Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, λέγει ὁ Παχυμέρης⁵⁾, ὅτι «ἡ Ῥαούλαινα Πρωτοβεστιάρισσα ἐν τῇ τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου μονῇ τοῦ τῆς κρίσεως, ἱερὸν οἶκον εἰς κάλλος ἐξησκημένον καὶ μέγεθος, ἀνιστᾷ». Σεβομένη δὲ τὸν πατριάρχην Ἀρσένιον ζῶντα καὶ τελευτήσαντα, ἐδεήθη τοῦ βασιλέως ἵνα καταθέσῃ τὸ σῶμα τοῦ ἀποθανόντος πατριάρχου, ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου παρ' αὐτῆς ἀνεγερθεῖσιν. Ἐκτοτε ὁ βασιλεὺς, ἡ σύγκλητος καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἱερωμένοι μετὰ πολλοῦ λαοῦ, μεθ' ὕμνων περιφανῶν καὶ λαμπάδων μετεκόμισαν τὸ λείψανον τοῦ πατριάρχου, πρῶτον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, μετὰ ταῦτα εἰς τὸν ναὸν τοῦτον τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου. Ἐκτοτε τιμὰς ἐτέλουν εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ πατριάρχου τούτου, τοῦ βασιλέως προθύμως καταβάλλοντος τὰς δαπάνας τῆς τελετῆς.

Μετά τινα καιρὸν, οἱ ὁπαδοὶ τοῦ πατριαρχεύσαντος Ἀρσενίου, Ἀρσενιάται καλούμενοι, ἤτησαν νὰ χομίσωσι τὸ λείψανον τοῦ Ἀρσενίου ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου, καὶ «ἐνταφιάσωσιν αὐτὸ ἐν τῷ μεγίστῳ τῆς Ἀγίας Σοφίας ναῷ»⁶⁾.

Ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτο γυναικεία, τεκμαίρεται ἀπὸ τ' ἀκόλουθα τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων⁷⁾. Κατὰ τὸ 1371, «Μοναχὸς τις ἀπὸ τῆς σεβασμίας μονῆς....

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 161. ²⁾ «Τῆς τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ κρίσει μονῆς.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 133. ³⁾ Κ/πολις Πατρ. σελ. 109. ⁴⁾ Τόμ. Β'. σελ. 1128.

⁵⁾ Τόμ. Β'. σελ. 85, 133. Νικ. Γρηγοῤῥας, Τόμ. Α'. σελ. 167. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ κατέλυσε διὰ τινα χρόνον, ὁ πατριάρχης Βέκκος. Νικ. Γρηγοῤῥας, Τόμ. Α'. σελ. 178. Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα πλησίον τῆς μονῆς ταύτης κατῴκει καὶ ἡ Ῥαούλαινα. ⁶⁾ Νικ. Γρηγοῤῥας, Τόμ. Α'. σελ. 262. Muralt. Chron. Byz. Τόμ. Β'. σελ. 448. ⁷⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 548.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΕΝ ΤΗ ΚΡΙΣΙ

ΚΟΤΖΑ ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΠΑΣΑ ΤΖΑΜΙ.

τῆς Ὁδηγητρίας, ὁ παπᾶς Ἰωάσαφ, συνεφθείρετο μετὰ τινος μοναχῆς ἀπὸ τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Ἀγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ κρίσει». Κατὰ τὸ 1400¹⁾, «ἡ προηγουμένη τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Ἀγίου ὁσιομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ Κρίσει, κυρὰ Θεογνωσία μοναχὴ κτλ. » Καὶ πάλιν κατὰ τὸ 1401, «αἱ ἐνασκούμεναι τῇ σεβασμίᾳ καὶ θείᾳ μονῇ τοῦ Ἀγίου καὶ ἐνδόξου ὁσιομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ Κρίσει, μετὰ τῆς καθηγουμένης αὐτῶν, ἀναδραμοῦσαι ἐγκλήσιν ἐποιήσαντο κατὰ τοῦ Λουκά»²⁾).

Ὁλος ὁ ἀρχαῖος περίβολος τῆς μονῆς ταύτης, ἐν τῇ ὁποίᾳ κατὰ τὰ πατριαρχικά ἐγγράφα, ἐνδιητῶντο ὀλίγαι μοναχαί, εἶναι σήμερον πλήρης οἰκιῶν Ὀθωμανικῶν. Τάφοι, κρήναι, κελλία τῶν ἱερέων καὶ τινα δωμάτια, ἐν τοῖς ὁποίοις διδάσκονται τὰ τέχνα τῆς Ὀθωμανικῆς ἐνορίας, ἐπλήρωσαν ὅλον τὸν πρὸ τοῦ νάρθηκος περίβολον. Ἐν τῷ περιβόλῳ τούτῳ, ἵσταται κυπάρισσος γηραιά, ὑψικομος καὶ ξηροτάτη, ἐπὶ τῆς ὁποίας περιτυλίσσεται ἄλυσις λεπτὴ σιδηρᾶ, διήκουσα μέχρι τῆς ῥίζης τοῦ δένδρου. Τὴν ῥίζαν καὶ τὴν ἄλυσιν περιβάλλει παλαιὸν ξύλινον περίφραγμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰσῆρχετο ὁ μέλλων νὰ κριθῇ. Ὁθεν καὶ ἡ προσηγορία τοῦ ναοῦ, ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας ἐν τῇ Κρίσει.

Ἰδοὺ τὰ περὶ τῆς ἀλύσεως ταύτης διαθρυλλούμενα, τὰ ὁποῖα πιθανώτατα εἶναι παραδόσεις Βυζαντιναί. Διὰ τῆς ἀλύσεως ταύτης ἐδικάζοντο οἱ ὀφειλέται χρημάτων. Ὁ ἀρνούμενος τὸ ὀφείλημα εἰσῆγετο ὑπὸ τὴν ἄλυσιν, ἥτις ἀνήρχετο ἂν εἶχεν ἀποτίσει τὸ ὀφείλημά του, κατήρχετο ἂν εἰσέτι ὠφείλε. Πρὸ πολλῶν χρόνων, Ἑβραῖος εἰσῆξεν εἰς δίκην Ὀθωμανόν, αἰτοῦντα χρήματα πρὸ καιροῦ τῷ Ἑβραίῳ δανεισθέντα. Ὁ Ἑβραῖος ἐκράτει ῥάβδον, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐκρυψεν ὅσα ὠφείλεν εἰς τὸν Ὀθωμανόν. Μέλλων δὲ νὰ ἐγγίσῃ τὴν ἄλυσιν, παρεκάλεσε τὸν Ὀθωμανόν νὰ κρατῇ τὴν ῥάβδον. Ἡ ἄλυσις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἑβραίου ἀνῆλθε, κατῆλθε δὲ ἐπὶ τοῦ Ὀθωμανοῦ, ἀποδείξασα ὅτι ὁ Ὀθωμανὸς οὐδὲν εἶχε νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν Ἑβραῖον. Ἐνεκα τούτου, κατηργήθη ἑκτοτε ἡ διὰ τῆς ἀλύσεως ταύτης δίκη. Τὴν σήμερον οὐδεμία χρήσις γίνεται τῆς ἀλύσεως, φυλαττομένης εἰσέτι χάριν τῶν φιλοθεαμόνων. Ὁ Κύριος Βυζάντιος λέγει περὶ τῆς ἀλύσεως ταύτης· «λογοποιοῦνται ἄρρητ' ἀθέμιτα, τῶν ὁποίων τὰ πρωτότυπα ἀνευρίσκει τις καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς χρονογράφοις»³⁾. Ἐγὼ εἰσέτι δὲν εὐτύχησα νὰ εὔρω τὰ τοιαῦτα.

Πάμπολλα μέρη τοῦ ναοῦ τούτου εἶναι ἱδρύματα Ὀθωμανικά. Κατὰ τὸ ὅπισθεν καὶ νότιον μέρος τοῦ ναοῦ, ὅπου εἶναι τὰ κελλία τῶν ἱερέων, ὑπάρχουσι στοαί, λείψανα πιθανόν τῆς Ἑλληνικῆς ταύτης μονῆς.

Ἀμφοτέρους τοὺς ἄνω εἰρημένους ναοὺς, μετέβαλεν εἰς τεμένην ὁ Κοδζά

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 353. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 506. ³⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 334.

Μουσταφᾶ πασᾶς. Ἐνίοτε ὁ ἐν Ἐιδάν-σεράϊ, καλεῖται τέμενος τοῦ Ἀτήκ Μουσταφᾶ πασᾶ, ὁ δὲ Σεῖδ Ἀλῆς ὀνομάζει αὐτὸν ἐν τῇ περιγραφῇ καὶ τῶν δύο τεμενῶν, Κοδζᾶ Μουσταφᾶ πασᾶ, λέγων ὅτι ἀμφότερα τὰ τεμένη ταῦτα ἦσαν τὸ πάλαι ἐκκλησίαι. Ἐν τῷ τεμένει τῆς Ψαμάθου, κατὰ πρῶτον ἀνῆπτον φῶτα ἐπὶ τῶν μιναρέδων, τὴν παραμονὴν τῶν γενεθλίων τοῦ προφήτου. Ταῦτα ἰδὼν ὁ Σουλτάν Ἀχμέτ, διέταξε διὰ φερμανίου ν' ἀνάπτωνται ὅμοια φῶτα ἐφ' ὅλων τῆς Κ/πόλεως τῶν μιναρέδων ¹⁾).

Τῷ 1765φ, μέρος τοῦ τρούλου καὶ τινὰ παραπλήσια χτίρια, κατέπεσαν ἀπὸ σεισμὸν καὶ ἐκ νέου ἀνεκαινίσθησαν.

Ὁ Βεζύρης Μουσταφᾶ πασᾶς ἦτο, κατὰ τὸν Σεῖδ Ἀλῆν, Εὐρωπαῖος ²⁾). Ἐν καιρῷ τοῦ Σουλτάν Βαῖαζήδ, ἦτον ὑπηρετὴς εἰς τ' ἀνάκτορα καὶ ἐφημίζετο ὡς ἐπιδεδιώτατος κουρεὺς. Κατὰ τινὰ φήμην, γενόμενος ἀρχιθυρωρὸς, ἐξύρισε τὰς τρίχας τοῦ προσώπου αὐτοῦ, κατὰ τῶν Εὐρωπαίων τὴν συνήθειαν, καὶ ἀπερχόμενος εἰς Ῥώμην, ἐμβήκεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἐκεῖ διατρίβοντος ἡγεμονόπαιδος Τζέμ ἀδελφοῦ τοῦ Βαῖαζήδ. Παρὰ τούτῳ ὑπηρετεῖ ὡς κουρεὺς, καὶ ξυρίσας τὸν ἡγεμονόπαιδα μὲ ξυράφιον δηλητηριασμένον, ἐπροξένησε τὸν θάνατον τοῦ νέου. Ἐλθὼν εἰς Κ/πολιν, ἔλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ῥωμυλίας ³⁾). Ἀκολούθως, ἀποπεμφθέντος τοῦ Βεζύρου Ἀχμέτ πασᾶ, ἀνηγορεύθη Βεζύρης ὁ Μουσταφᾶ πασᾶς. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα, ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ Σουλτάν Σελημ, καὶ ὑποπτευόμενος τὸν Μουσταφᾶ, ὡς συνεργοῦντα ἰν' ἀναδιδάσῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀχμέτ, ἐνθυμούμενος δὲ καὶ τὸν φόνον τοῦ Τζέμ, ἐκαρτόμησε τὸν Μουσταφᾶ πασᾶν ἐν Προύσῃ. Τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ ἐρρίφθη ἐπὶ δυσώδους κοπρῶνος. Ταῦτα συνέβησαν τῷ 1512φ ⁴⁾). Τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐτάφη ἐν τινὶ Ὀθωμανικῇ μονῇ τῆς Προύσης. Ἡ μονὴ αὕτη τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου, μετεβλήθη εἰς τέμενος τῷ 1489φ. Περὶ τοῦ ἐτέρου ὁμωνύμου τεμένους ἐν Ἐιδάν-σεράϊ, οὐδὲν λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς. Πιθανόν μετεβλήθησαν συγχρόνως.

Ναὸς τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας.

Νῦν, Γκιούλ τζαμιτ̃⁵⁾).

Ὁ ναὸς οὗτος κεῖται πρὸς νότον τῆς ἐνορίας Τζουμπαλή, ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ συνοικίᾳ καλουμένῃ Κιουτζούκ Μουσταφᾶ πασᾶ. Ὁ Δουκάγγιος καὶ τινες ἄλ-

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 463. ²⁾ Ἐφρενδζ, ἐφρενδζι, Φράγκος, Εὐρωπαῖος. Ἀβρ. Μαλιάκα, Λεξικὸν Τουρκο-Ἑλληνικόν· «(Κοτζᾶ) Μουσταφᾶ πασᾶς, ἀρνησιθρησκὸς Γραικὸς, υἱὸς ἱερέως, μοχθηρότατος, φιλαργυρότατος καὶ πανουργότατος.» Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 443. ³⁾ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλυσιν, σελ. 29. ⁴⁾ Ἱστορία Πολιτικῇ, σελ. 74. ⁵⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 486.

NAOI THI AIIAI GEODADIIAE I TKIOYA TZAMII

λοι θέτουμε τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐκτὸς τῆς Κ/πόλεως¹⁾. Ἡ ἐορτὴ τῆς Ἀγίας ταύτης ἐτελεῖτο τῇ 29ῃ Μαΐου, ἐν τῷ ναῷ τούτῳ καὶ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δεξιοκράτους, ὅπου κατὰ τὸν συναξαριστὴν, ἔκειτο τὸ σῶμα τῆς Ἀγίας²⁾.

Ὁ Παχυμέρης ἀφηγεῖται « θαυμάσιον τῆς ὁσιομάρτυρος Θεοδοσίας » ἐν τῷ ναῷ τούτῳ γενόμενον, βασιλεύοντος Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου. Ἐνεκα τούτου, παννυχὶς ἐτελέσθη, τοῦ Βασιλέως μετὰ πάσης τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ πατριάρχου, πεζῇ βαδίζόντων πρὸς τὸν ναὸν τῆς ὁσιομάρτυρος³⁾.

Περὶ τοῦ κτίτορος τῆς ἐκκλησίας ταύτης οὐδὲν ἀναφέρουσιν οἱ Βυζάντιοι. Παράδοξος ἡ σιωπὴ αὕτη, διότι ἡ ἐκκλησία εἶναι μεγίστη, ὑψηλὴ, καὶ μέχρι τοῦδε ἐν καλλίστῃ καταστάσει. Ὁ Δούκας⁴⁾ ἱστορῶν τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως λέγει· « ἔτυχε γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς συντελείας τῆς πόλεως, ἐορτάζεσθαι καὶ πανηγυρίζειν τὴν μνήμην τῆς ὁσιομάρτυρος Θεοδοσίας. Ἐτελεῖτο οὖν ἐορτὴ πάνδημος· ἦσαν γὰρ καὶ ἀφ' ἐσπέρας πλείστοι καὶ πλείσται διανυκτερεύσαντες ἐν τῇ σορῷ τῆς ὁσίας, οἱ πλείονες δὲ πρῶτ, ἡμέρας γενομένης, αἱ γυναῖκες σὺν τοῖς ἀνδράσιν αὐτῶν ἀπερχόμενοι εἰς προσκύνησιν, φέρουσαι κηροὺς καὶ θυμιάματα, περικεκαλλωπισμένοι καὶ περικεκοσμημένοι οὔσαι, ἐξαίφνης ἐν ταῖς παγίσιν τῶν Τούρκων ἐνέπεσον· ποῦ γὰρ εἶχον ἐννοῆσαι τὴν ἐξαίφνης ὀργὴν εἰς τοσοῦτον εὖρος τῆς πόλεως. »

Ὁ Λεονκλάβιος λέγει, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας μετεβλήθη εἰς τέμενος καλούμενον τοῦ Χασὰν πασᾶ⁵⁾. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ μεγάλου Βελγικοῦ Χρονικοῦ λέγει, ὅτι τὸ σῶμα τῆς Ἀγίας ἔκειτο ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, καὶ ὅτι τοῦτο μετὰ πολλῶν ἄλλων λειψάνων ἐρρίφθη εἰς τὰς ὁδοὺς ἐπὶ τῆς ἀλώσεως. Ταῦτα ἀντιφάσκουσι μὲ τὰ γραφόμενα τῶν συναξαριστῶν, λεγόντων, ὅτι τὸ σῶμα τῆς Ἀγίας εὐρίσκετο ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δεξιοκράτους.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη σήμερον καλεῖται Γκιούλ τζαμιῖ, τέμενος τοῦ ῥόδου, δι' αἰτίαν ἄγνωστον. Ὁ Πατριάρχης λέγει, ὅτι οὕτως ἐκλήθη διὰ τὴν καλλονὴν αὐτοῦ⁶⁾.

Ὁ ναὸς οὗτος ἐκτὸς τῆς βορεινῆς αὐτοῦ πλευρᾶς, εἶναι περικυκλωμένος ἀπὸ ὀθωμανικὰ οἰκήματα. Οἱ τρούλοι καὶ ἅπαντα τὰ τεῖχη διατηροῦνται εἰσέτι ἐν καλλίστῃ καταστάσει. Λαμπρὰ καὶ περικαλλεστάτη εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἐκκλη-

1) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 190. « Ὁ δὲ μέγας δούξ Λουκάς ὁ Νοταρᾶς ἵνα φυλάττῃ ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ Πετρίου καὶ ἕως τῆς πύλης τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας. » Γ. Φραντζῆς, σελ. 254. 2) Συναξ. Μαΐου 29. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 532. 3) Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 452. 4) Σελ. 293. 5) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 190. Οὕτως ἐξηγῶ τὰ κακῶς γεγραμμένα τοῦ Λεονκλαβίου, Casanis Bassae messita. 6) Κ/πολις Πατρ., σελ. 117. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐλάς. Γραφαί, σελ. 442. Σήμερον, πάμπολλοι καλοῦσι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, Ῥόδον τὸ ἀμάραντον, πλανηθέντες πιθανὸν ἐκ τῆς Τουρκικῆς ἐπωνυμίας τοῦ ναοῦ.

σία. Ἔνεκα τούτου, φρονῶ, ὅτι ἀνηγέρθη ἡ μᾶλλον ἀνεκαινίσθη, κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ὁθωμανῶν, μετεβλήθη εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν, εἰς ἀποθήκην τῶν μηχανῶν καὶ ἐφοδίων τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ναυστάθμου. Ἀκολούθως, κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτὰν Σελήμ τοῦ Δευτέρου, ἀνηγέρθη μιναρές, καὶ μετεβλήθη εἰς τέμενος. Ὁ Σουλτὰν Σελήμ διεδέχθη τὸν πατέρα αὐτοῦ Σουλεϊμάν τῷ 1566ῳ, καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1574ῳ¹⁾. Ὅθεν ἐν τῇ ὁκταετίᾳ ταύτῃ μετεβλήθη εἰς τέμενος ἡ ἐκκλησία αὕτη, οὕσα ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀποθήκη τοῦ ναυστάθμου.

Μονὴ τῆς Παναχράντου.

Νῦν, Φεναρῇ Ἰησᾶ μεστζηδί²⁾.

Ἡ ἀνδρῶα μονὴ αὕτη κεῖται ἐν τῇ συνοικίᾳ καλουμένη Χαλιτζηλάρ κιοσκιῷ, καὶ πολλάκις Ἀβτζηλάρ κιοσκιῷ, ἐν τόπῳ λίαν χθαμαλῷ, ὅπισθεν τοῦ τεμένους τοῦ κατακτητοῦ. Πανταχόθεν περικυκλουμένη ὑπὸ συνοικιῶν Ὁθωμανικῶν, εἶναι ἔνεκα τούτου, τῶν ἄλλων Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν ἡ μᾶλλον ἄγνωστος, καὶ ὀλίγιστοι τὴν ἐπισκέπτονται. Κεῖται πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Ἐτ Μειδάν, τοῦ ἄλλοτε πεφλημένου ἐνδικοιότηματος τῶν ἀτιθάσων Γενιτζάρων, τοὺς ὁποίους ἐδῶ ἐθανάτωσεν ὁ Σουλτὰν Μαχμούδ διὰ πυρός καὶ μαχαίρας τῷ 1826ῳ. Ὅλοι οἱ ὅπισθεν αὐτῆς ἐκτεινόμενοι κῆποι, οἱ κατέχοντες τὴν θέσιν τοῦ Ἐτ Μειδάν, ἦσαν, εἰκάζω, ὁ περίβολος τῆς μονῆς ταύτης, διότι μετὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν Γενιτζάρων, ἀνασκαπτομένης τῆς γῆς, ἀνωρύχθησαν πολλαὶ ἐπιτάφιοι ἐπιγραφαί, σήμερον ἀπολεσθεῖσαι. Ἐπὶ τῆς πλατείας ταύτης ὠκοδομήθησαν πάμπολλαι οἰκίαι Ὁθωμανικαί.

Περὶ τοῦ πρώτου ἱδρυτοῦ τῆς μονῆς ταύτης, οὐδὲν ἀναφέρουσιν οἱ Βυζάντιοι. Γεώργιος ὁ Παχυμέρης λέγει, ὅτι ἐν τῇ μονῇ τῆς Παναχράντου, κατέφυγεν ὁ πατριάρχης Ἰωάννης Βέκκος³⁾, ἀκμάσας ἐπὶ Μιχαήλ τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ὁ δὲ Νικ. Γρηγοράς⁴⁾ προσθέτει, ὅτι ὁ Βέκκος «λάθρα τὸν θρόνον καταλιπὼν, ὑπεχώρησε καὶ συνέκλεισεν ἑαυτὸν εἰς τὴν τῆς Παναχράν-

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 398, 399. ²⁾ Χ. Τζ. Τόμ. Α'. σελ. 157.

³⁾ «Τῇ τῆς Παναχράντου μονῇ ἑαυτὸν δίδωσι.» Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 455. Β'. σελ. 19. ⁴⁾ Τόμ. Α'. σελ. 160. Κατὰ τὸν Muralt, Chron. Byz. Τόμ. Β'. σελ. 437, κατέφυγεν ὁ Βέκκος ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τῇ 8ῃ Μαρτίου 1279.

MONH THE PANAXPANTOY

I

ΦΕΝΑΡΗ ΙΗΛΑ ΜΕΙΤΖΗΔΙ

του μονήν, δείσας μὴ πρόφασιν τὴν ἀθρόαν μεταβολὴν τῶν πραγμάτων λαβόν-
τες τινές, διασπαράξωσι τοῦτον δραμόντες ἐξαίφνης».

Περὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Βέκκου, λατινοφρονήσαντος μετὰ τοῦ αὐτο-
κράτορος, μεταμεληθέντος δὲ κατόπιν, πλείστα ἀναφέρουσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγ-
γραφεῖς¹⁾).

Ἡ παντελὴς σιωπὴ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, τῶν συναξαρίων, καὶ τῶν
πατριαρχικῶν ἐγγράφων περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, μὲ πείθει, ὅτι εἶχε καὶ
ἕτερον ὄνομα ἢ μονὴ αὕτη, ἄγνωστον τὴν σήμερον.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς Λατινικὴν ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας. Ἐφυ-
λάττετο ἐν αὐτῇ μέρος τῆς χάρας τοῦ Ἀγίου Ἀποστόλου Φιλίππου. Ὁ Δου-
κάγγιος, πρῶτος ἐδημοσίευσεν Λατινικὸν ἐγγράφον, τοῦ ὁποίου τὰ κυριώτερα τε-
μάχια μεταγλωττίζω χάριν τῆς ἱστορίας τοῦ ναοῦ τούτου²⁾. «Ἡμεῖς Λεγέριος
ἡγούμενος τῆς Ἀγίας Σοφίας, καὶ γραμματεὺς τοῦ κράτους τῆς Κ/πόλεως, καὶ
Στέφανος ὁ ταμίας τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας, καὶ ὁ Γουαλτέριος ἡγούμενος τῆς
Παναγίας τῆς Παναχράντου, δηλοποιούμεν, ὅτι εὐπατρίδαι τινὲς τῆς Αὐτοκρα-
τορίας τῆς Κ/πόλεως, παρεκάλεσαν ἡμᾶς ταπεινῶς καὶ εὐσεβῶς, ἵνα, χάριν τοῦ
θεοῦ καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν, δώσωμεν αὐτοῖς τινὰ λείψανα ἁγία, διὰ τὴν
πατρίδα αὐτῶν. Γινώσκοντες τὴν εὐσέβειαν αὐτῶν, ἐδώσαμεν μέρος τῆς χάρας
τοῦ Ἀγίου Φιλίππου τοῦ Ἀποστόλου, φυλαττομένης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Πα-
ναγίας τῆς Παναχράντου, περικυκλουμένης διὰ ταινιῶν χρυσῶν ἐπὶ τῶν ὁ-
ποίων εἶναι ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ Ἀποστόλου Ἑλληνιστί. Ἰκετεύομεν
ὁθεν πάντας τοὺς μέλλοντας νὰ λάβωσι τὰ λείψανα ταῦτα, ἵνα ἐνθυμῶνται καὶ
ἡμᾶς ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν. Τὰ γράμματα ἐσφραγισμένα μετὰ τῶν ἡμετέ-
ρων σφραγίδων, ἐγράφησαν ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ τοῦ 1214»³⁾).

Πρῶτος ὁ Πατριάρχης Κωνσταντίας παρετήρησεν, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς
πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ ζωστήρος μαρμαρίνου, σώζονται τ' ἀκόλουθα γράμ-
ματα⁴⁾).

† Ἐκ πόθου ἵδρυσεν τὸν νεῶν περικαλλέα Κωνσταντ ὃν ὄλβιον ἐμ-
πλεων οὐρανίων φαέων οἰκήτορα καὶ πολιούχον τε ἀνάδειξον πανάχραντε προαί-
ρεσιν ἀντιμετροῦσα ναὸς τὸ δῶρον μ

Τὰ γράμματα ταῦτα εἶναι μολυβδωτά. Ἐλλείπει ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, ὅπου

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 522. Συναξ. Μαΐου 13. Γ. Φραντζῆς, σελ. 25.

²⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 93. ³⁾ Τὸ λείψανον τοῦτο ἀπωλέσθη τῷ 1793φ. Riant, σελ. 197. ⁴⁾ Ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Πατριάρχου, σελ. 106, οὕτως γράφεται ἡ ἐπι-
γραφή. Ἐκ πόθου ἵδρυσεν νεῶν περικαλλῆ . . . Κωνσταντ . . . ὃν ὄλβιον ἐμπλεων ἀρε-
τῶν οὐρανίων φαεινὸν οἰκήτορα καὶ πολιούχον ἀνάδειξον Πανάχραντε . . . προαίρεσιν ἀν-
τιμετροῦσα . . . ναὸς τὸ δῶρον.

πιθανόν ἐπεγράφετο καὶ ἡ χρονολογία. Τὰ μολυβδωτὰ ταῦτα γράμματα, ἀναφαίνονται ἐπὶ τινων ἐπιγραφῶν τῶν χειρσαίων τειχῶν. Τὰ γράμματα ἐπληροῦντο διὰ μολύβδου ἵνα μακρόθεν καταφαίνωνται ¹⁾. Ὅλαι αἱ μολυβδωταὶ ἐπιγραφαὶ εἶναι τοῦ τελευταίου αἰῶνος τοῦ κράτους.

Κατὰ τὸ ἄνω ἐγγραφον τοῦ Δουκαγγίου, καὶ ἐξ ἄλλων τῶν Λατίνων ἐγγράφων τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, μαθητόμεν ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ὑπῆρχε τότε ὅθεν εἰκάζω, ὅτι ὁ ἐν τῇ ἄνω ἐπιγραφῇ μνημονευόμενος Κωνσταντῖνος, ἀνεκαίνισεν ἡ ἐπεσκεύασε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Βυζαντίων, ἐκλήθη ἰδρυτὴς αὐτῆς.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἀπεικονισμένη ἐκ τοῦ ὀπισθεν αὐτῆς κήπου, εἶναι διπλῇ. Ἡ ἄνω ἐπιγραφὴ εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ἐκκλησίας. Φρονῶ λοιπόν, ὅτι αὕτη μόνη, ἰδρύθη ἀπὸ τὸν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενον Κωνσταντῖνον. Κιονόκρανά τινα καθὼς καὶ τινα κοσμήματα ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου, εἶναι τῆς ἐσχάτης ἀτεχνίας ἔργα. Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν εἶναι ἀγίασμα τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ, κατὰ τὸν λόγον τῶν ἐκεῖ πλησίον οἰκούντων Χριστιανῶν, λίαν ἡμελημένον.

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ εἰσῆλθον. Μία μόνη θύρα φαίνεται εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ νάρθηκος, ἐστρωμένου διὰ λίθων καὶ πλίνθων. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, αἱ δύο ἐκκλησίαι διαχωρίζονται διὰ παχυτάτου τοίχου, ἔχοντος ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ μέγα ἄνοιγμα ἀψιδωτὸν, διὰ τοῦ ὁποίου συγκοινωνοῦσιν. Ἀμφότεραι ἔχουσι τροῦλον καὶ κόγχην. Τὸ κτίριον εἶναι εἰσέτι ἐρυμνότατον, ἀλλὰ πάντος Βυζαντινοῦ κοσμήματος γεγυμνωμένον.

Οἱ Χριστιανοὶ κηπουροὶ καὶ παντοπῶλαι, ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ἐνοικοῦντες, καλοῦσι τὴν ἐκκλησίαν ταύτην τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ, λέγοντες, ὅτι ἐπὶ τῆς μεταβολῆς αὐτῆς εἰς τέμενος, μετεκομίσθη ἡ εἰκὼν τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ, ἐν τῇ σημερινῇ ὁμωνύμῳ ἐκκλησίᾳ τῆς Ψαμάθου ²⁾. Λέγω ὁμῶς ὅτι, ἐξαιρουμένων τινῶν μεγάλων ἐκκλησιῶν, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα διεφυλάχθησαν ἐν τῇ μνήμῃ τῶν περιοικούντων Χριστιανῶν, αἱ ἐπίλοιποι συχνότατα καλοῦνται ἐκκλησίαι τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ. Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, κατῴκουσιν τὸ πάλαι οἱ Βυζάντιοι οἱ ἐργαζόμενοι τὰ ἐφίππια καὶ τοὺς χαλινούς, οἱ διδάξαντες τὴν τέχνην ταύτην εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς, τοὺς ἐργαζομένους σήμερον εἰς τὸν Σαράτζ-χανὲ ³⁾, ἐργοστάσια πρὸς ἀνατολὰς τοῦ τεμένους τοῦ κατακτητοῦ. Σήμερον συνοικία Χριστιανικὴ δὲν ὑπάρχει πλησίον τοῦ τεμένους τούτου ⁴⁾.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος, λήγοντος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἀπὸ τὸν Φεναρῇ Ἰησᾶ, ἀφιερῶσαντα τὰ βακούφια τοῦ τεμένους εἰς τοὺς

¹⁾ Ἰδ. ἄνωτέρω, σελ. 56, 57. ²⁾ Ἡ ὑπὸ τοῦ Μελετίου καλουμένη τοῦ Ἀγίου Πολυκάρπου. Γεωγρ. Τόμ. Γ'. σελ. 95. ³⁾ Τὸν Σαράτζ-χανὲ ἐκλαμβάνει, ὡς κινστέρναν ὁ Γύλλιος, σελ. 266. ⁴⁾ Πατρ. Ἑλλάς. Γραφαί, σελ. 444.

MONH TOY AIBOZ

1

ΔΕΜΙΡΤΖΗΑΡ ΜΕΙΤΖΗΔΙ

ἀπογόνους αὐτοῦ. Δικαστὴς ὢν ἐν Προύση, ἀπεδίωκε καὶ ἐκεῖ ἐτάφη τῷ 902ῳ τῆς Αἰγείρας, 1496 μ. Χ. Ὁ ἄμβων εἶναι ἱδρυμα τοῦ βεζύρου Βαϊράμ πασᾶ. Ἀτυχῶς δὲν μνημονεύει ὁ Σειδ Ἀλῆς τὸ ἔτος τῆς μεταβολῆς.

Μονὴ τοῦ Λιβός.

Nūn, Δεμιρτζηλάρ μεστζηδί ¹⁾.

Ἡ μονὴ αὕτη κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τοῦ τεμένους τοῦ κατακτητοῦ, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόφου. Ὁ ὑψηλὸς αὐτῆς τροῦλος εἶναι πανταχόθεν καταφανής. Συχνότατα μνημονεύεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Ὁ ἰδρύσας τὴν μονὴν ταύτην ἦτον ὁ πατρίκιος Κωνσταντῖνος ὁ Λιβ, ὁ πεσὼν ἐν τῷ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Βουλγάρων πολέμῳ, βασιλεύοντος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ²⁾. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγγραφέαντος τὴν συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, ἡ μονὴ αὕτη ἔκειτο «πλησίον τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων» ³⁾. Τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τούτου ἐπετέλεσεν ὁ Κωνσταντῖνος, προσκαλέσας καὶ Λέοντα τὸν βασιλέα. Ἐγκαίνιαζομένου τοῦ ναοῦ, σφοδρὸς λιψὶ ἐπνευσε καὶ πάντες ἐν τόποις ὑπαίθροις προσέφυγον. Ταῦτα ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς ἵνα αἰτιολογήσῃ τὸ ὄνομα τῆς μονῆς. Γεώργιος ὁ μοναχὸς ⁴⁾, ἀφηγοῦμενος τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ, λέγει ὅτι ἡ μονὴ ἔκειτο ἐν τῇ ἐνορίᾳ καλουμένῃ Μερδοσαγγάρη. Περὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἱδρυτοῦ τῆς μονῆς ταύτης, ὀλίγα γινώσκομεν ⁵⁾.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνεταφιάσθη Ἀνδρόνικος ὁ Παλαιολόγος, ὁ πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μοναχὸς γενόμενος, τὸ ὄνομα Ἀθανάσιος ⁶⁾. Μετὰ πολλῆς λαμπρότητος καὶ κόσμου, ἐκομίσθη τὸ λείψανον αὐτοῦ ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, τὴν ὁποίαν ἀνωτέρω καλεῖ «τὴν Λείψῃ μονήν».

Κατὰ τὸν Νικηφόρον Γρηγοράν, ἡ δέσποινα Θεοδώρα, μήτηρ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ πρεσβυτέρου, ἀνεκαίνισε τὴν μονήν, καὶ ἔνεκα τούτου, μετεκομίσθη ὁ νεκρὸς ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ⁷⁾.

¹⁾ Χαδακέρ, Τόμ. Α'. σελ. 115, ἀρ. 24. ²⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 389. ³⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 374. «τοῦ Λιβός... μονὴν ἔγγιον τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 266. ⁴⁾ Σελ. 866. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 266. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 280. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 92. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 376.

⁵⁾ Κωνσ. ὁ Πορφυρογέννητος, Τόμ. Γ'. σελ. 184, 370. «ὁ πρῶτος Σπαθάριος Κωνσταντῖνος καὶ δομέστικος τῆς ὑπουργίας, ὁ τοῦ Λιβός, ὁ νῦν ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ μέγας ἐταιρειάρχης.» ⁶⁾ Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 378, 424. ⁷⁾ Τόμ. Α'. σελ. 463. I. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 193.

Οἱ βασιλεῖς εὐρισκόμενοι ἐν Κ/πόλει ἀπῆρχοντο κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν γενεσίων τῆς Θεοτόκου, εἰς τὴν σεβασμίαν μονὴν τοῦ Λιβός¹⁾.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐτάφη καὶ ἡ δέσποινα Κυρά Ἄννα, ἡ ἀπὸ Ῥωσσίας, σύζυγος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, ἀποθανοῦσα ἐκ νόσου λοιμώδους τῷ 1406²⁾.

Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Φραντζῆ³⁾, λέγοντος, « συνέδραμον τοσαῦται ὅσαι οὐκ ἐχώρησαν εἰς τε τὴν τοῦ Λιβός μονὴν καὶ τῆς Κυρᾶς Μάρθας » καταφαίνεται ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτο γυναικεία.

Ὁ ναὸς οὗτος κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ, ἀνιδρύθη ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Ἐφένδη, ἀρχιχειρουργοῦ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ. Μετὰ παρέλευσιν χρόνου, τὸ κτίριον κατηρειπώθη, καὶ κατώκησαν αὐτὸ οἱ ἐκεῖσε μέχρι σήμερον ἐργαζόμενοι σιδηρουργοὶ Ὁθωμανοί. Κατὰ τὸ 1762 (1176 τῆς Αἰγείρας), ὁ διαχειριζόμενος τὰς προσόδους τοῦ βακουφίου, ἀνωκοδόμησε τὸν ναὸν ὅπως σήμερον φαίνεται⁴⁾. Νομίζω ὅτι ὁ ναὸς οὗτος οὐδέποτε κατέπεσεν, ἀλλ' ἐπεσκευάσθη τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ, διότι σώζεται μέχρι σήμερον καὶ τὸ βῆμα. Ἡ ἐνορία αὕτη καλεῖται Τζιρτζήρ μαχαλεσῆ, καὶ κοινῶς Δεμιρτζηλάρ, οἱ σιδηρουργοί.

Ἡ μονὴ τῆς Χώρας.

Nũn, Καχρ:έ τζαμιτ⁵⁾).

Ἡ μονὴ αὕτη κοινῶς καλουμένη ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ, « μονὴ τῆς Χώρας », ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χερσαίου τείχους, τοῦ ἐκτεινομένου ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ παλατίου Τὰ Κύρου.

Ἡ ἐπωνυμία τῆς μονῆς ταύτης ἀπεπλάνησε πολλοὺς συγγραφεῖς ἡμετέρους καὶ ἄλλοδαπούς⁶⁾. Ἡ μετάφρασις τεκμαίρει σαφῶς, ὅτι οἱ πλείστοι ἀγνοοῦσι τὸν λόγον αὐτῆς. Χωρίον καὶ χώραν ἔλεγον οἱ Βυζάντιοι τὴν ἐξω τῶν χερσαίων τειχῶν πεδινὴν γῆν. Πλησίον τῶν τειχῶν, οὐδεὶς ἠδύνατο ν' ἀνεγείρῃ κτίρια, εἴτε

¹⁾ Κωδ. Κουροπ., σελ. 80. ²⁾ Γ. Φραντζῆς, σελ. 110. ³⁾ Γ. Φραντζῆς, σελ. 141.

⁴⁾ Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς, δὲν μνημονεύει τὸ ὄνομα τοῦ διαχειριστοῦ, Τουρκ. μουτεβελλῆ πρὸς τούτοις, δὲν μνημονεύει τὴν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν πρῶτην τοῦ ναοῦ ἀνιδρύσιν. ⁵⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 159. ⁶⁾ Quare vero χώρας appellatum sit, nescio. Δούκας, σελ. 616, σημ. τοῦ Βουλιάδου. « Ἐν τῇ μονῇ τῆς ἀχωρήτου Χώρας, » τοῦ Ἱ. Καντακουζηνοῦ, μετεγλωττίσε τις in regione solitaria. « ἐν τῇ μονῇ τῆς Χώρας. » Δούκας. Κεφ. 38, in vici illius monasterio. C. Christ. Κεφ. Δ'. σελ. 180. Κ/πολις Πατρ., σελ. 10. « Ἡ μονὴ τῆς Χώρας » μετεγλωττίσθη le couvent de la ville. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 363.

"MONH THI XOPAE I KAXPIE TZAMII"

λίθινα εἴτε ξύλινα, ἵνα μὴ γένωνται ταῦτα ἐνέδραι τῶν πολιορκούντων τὰ τεῖχη. Γνωστὸν εἶναι, ὅτι πολλάκις κατηδάφισαν τὰ ἐκτὸς τῶν παραλίων τειχῶν ἀνεγερθέντα κτίρια καὶ ξύλινα παραπήγματα. Δὲν ἠδύναντο ν' ἀνεγείρῳσιν ἐν τῇ καλουμένῃ χώρᾳ, κτίρια, εἰ μὴ τόσα βήματα μακρὰν τῆς ἐνώπιον τῶν τειχῶν τάφρου. Ὅταν οἱ Γενουήνσιοι ἔλαβον τὴν ἀδειαν νὰ περιταφρεύσωσι τὸν Γαλατᾶν, κατὰ τὸ 1303, ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος διέταξε νὰ μὴν ἀνεγείρῳσιν οὔτε ἐκκλησίας οὔτε οἰκίας, εἰ μὴ ἐξήκοντα πῆχεις μακρὰν τῆς τάφρου¹⁾. Πιθανὸν ὅτι καὶ ὀπισθεν τῶν χερσαίων τειχῶν, ἔμενεν ἐξήκοντα πῆχεων ἀπόστασις πάντῃ κενὴ οἰκιῶν καὶ ἐτέρων κτιρίων. Αὕτη μετὰ τῆς ἀπωτέρω γῆς, ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι χώρα, καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους, χάμπος²⁾. Ἡ μονὴ αὕτη ἦτον ἐκτὸς τῶν χερσαίων τειχῶν τοῦ Κωνσταντίνου, καθὼς καὶ τὸ πλησίον ἀνάκτορον καλούμενον τὸ πάλαι « τὰ Κύρου », καὶ παρὰ τοῖς Ὁθωμανοῖς Τεκφούρ σεράϊ καὶ Τεκὴρ σεράϊ. Ὅτι « Τὰ Κύρου », περὶ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ὁποίου ἀσαφὴ καὶ πολλάκις ἀντιφάσκοντα εἶναι τῶν Βυζαντινῶν τὰ διηγήματα, εὐρίσκετο ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῶν χερσαίων τειχῶν ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου τῷ 413^ω, καταφαίνεται ἀπὸ τὰ αὐτόθι τεῖχη, τὰ ὅποια χάριν τοῦ κτιρίου τούτου, ἐγίναν μοναπλᾶ καὶ παχύτατα. Ἐντὸς τοῦ τεύχους τούτου, ἠνοίχθη ἡ καλουμένη Κερκόπορτα, ἵνα δι' αὐτῆς εἰσέρχωνται ἐν τῷ περιβόλῳ οἱ Βυζαντινοὶ στρατιῶται. Διὰ τῆς πύλης ταύτης, κατὰ πρῶτον εἰσῆλθον οἱ Ὁθωμανοὶ τῇ 29ῇ Μαΐου 1453. Βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ μονὴ αὕτη, καθὼς καὶ « Τὰ Κύρου », ἦσαν ἐκτὸς τῆς τότε περιτετειχισμένης πόλεως. Ἐνεκα τούτου, ἔμεινεν εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, μέχρι τῆς ἀλώσεως, τὸ ὄνομα ἡ μονὴ τῆς Χώρας, τῆς ὁποίας τὴν ἀληθὴ σημασίαν καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἰδίων Βυζαντινῶν ἠγνόουν. Εἶναι λοιπὸν μία ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τοῦ Βυζαντίου ἐκκλησιῶν.

Ὁ Δουκάγγιος τάττει τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν προαστείων³⁾, ἐνῷ ὁ Γύλλιος τὴν περιγράφει, ὡς οὔσαν ἐντὸς τῆς Πόλεως.

Ἐμακρηγόρησα περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς μονῆς ταύτης, διότι ἔνεκα τῶν ἐν αὐτῇ εἰσέτι σωζομένων εἰκόνων, πάμπολλοι ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων ἐπισκέπτονται αὐτήν⁴⁾.

Ἄν τὰ περὶ τῆς θέσεως τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης μονῆς ἀληθεύωσι, τότε σφάλ-

¹⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 220 ²⁾ Συναξ. Σεπτ. 25. « Πρὸς τὸ πεδίον τὸ ἀνακείμενον ἐν τῷ λεγομένῳ Ἐβδόμῳ, ὃ χάμπον οἱ Ῥωμαῖοι κατονομάζουσι. » Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 143. Β'. σελ. 479. ³⁾ Monasteria Suburbana. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 180.

⁴⁾ Ἡ Τουρκικὴ λέξις Καχριε, καὶ ἐνίοτε Καριε, εἶναι μὲ φαίνεται παραφθορὰ τῆς Ἑλληνικῆς « χώρα ». Ἡ μονὴ αὕτη, τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο ἀπλῶς « Χώρα. » Περὶ τούτου λέγει ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 385. Der Nahmen Kahrije ... ist eine blosser Verstümmelung aus dem Griechischen nämlich τῆς χώρας.

λουσιν οἱ Βυζάντιοι, καλοῦντες τὸν μέγαν Ἰουστινιανόν, πρῶτον δομήτορα τῆς ἐκκλησίας ταύτης.

Ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ἦτον ἔξω τῶν χερσαίων τειχῶν τοῦ Κωνσταντίνου, μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν Μεταφραστὴν Συμεών, διηγούμενον τὸ μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Βαβύλα, ἐν ἔτει 298ῳ Μ. Χ., ἑορταζόμενον τῇ 4ῃ Σεπτεμβρίου. Ὁ Ἁγιος οὗτος μετὰ τινων παίδων, ἀπεκεφαλίσθη ἐν Νικομηδείᾳ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μαξιμιανοῦ. Χριστιανοὶ δέ τινες, «ἐλθόντες διὰ νυκτὸς ἔβαλαν τὰ λείψανα τῶν Ἁγίων μέσα εἰς ἓν μικρὸν πλοῖον, καὶ τὰ ἐπῆγαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν..... τὰ ἐνταφίασαν ἔξω τοῦ τείχους τῆς πόλεως κατὰ τὸ βόρειον μέρος, ὅπου εἶναι μοναστήριον, Χώρα ὀνομαζόμενον»¹⁾.

Ταῦτα δὲν συμφωνοῦσι μετὰ τῶν γραφομένων τοῦ Νικηφόρου Γρηγοῤᾰ. «Ἐδομήθη γὰρ αὕτη τὸ ἀρχαῖον πρὸς βασιλέως Ἰουστινιανοῦ ἐπιμήκης τὸ σχῆμα»²⁾. Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην μικρὰν τότε καὶ ἄσημον, πιθανὸν ἀνεκαίνισεν, οὐχὶ δὲ ἀνίδρυσεν ὁ Ἰουστινιανός. Μετὰ καιρὸν «τοῦ χρόνου ταύτην μέχρι κρηπίδων συντρίψαντος, ἄλλον ἐκ βάθρων ἀνήγειρε νεών, εἰς δὲ καὶ νῦν ὁρᾶται σχήματος, ἡ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ πενθερά»³⁾. Ταύτην τὴν ἐκκλησίαν, ἱδρυμα τῆς πενθερᾶς τοῦ Κομνηνοῦ Ἀλεξίου, ἀνεκαίνισεν, ἐκόσμησε καὶ ὑπερεπλούτησεν ὁ ἐπιφανὴς Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης, ἐκτὸς τοῦ «μεσαιτάτου νεώ». Ἡ ἐκκλησία λοιπὸν αὕτη, καθὼς σήμερον φαίνεται, ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, εἶναι ἔργον τοῦ Θεοδώρου τοῦ Μετοχίτου⁴⁾. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνδιέτριψε τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου αὐτοῦ ὁ πολυτλήμων οὗτος πατρίκιος καὶ ἐδῶ ἀπεβίωσε καὶ ἐτάφη τὸν Μάρτιον τοῦ 1332ου⁵⁾.

Ἐν ταύτῃ τῇ μονῇ ἐνδιέτριψε καὶ ὁ πεφιλημένος τοῦ Μετοχίτου, Νικηφόρος ὁ Γρηγοῤᾰς. Διέταξαν «τοὺς ἐν τῇ μονῇ τῆς ἀχωρήτου χώρας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ προσαγορευομένης» ἑνασκουμένους μοναχοὺς ἵνα μὴ συγχωρῶσιν οὐδένα νὰ εἰσέλθῃ παρὰ τῷ Γρηγοῤᾰ, κατηγορουμένῳ ἐπὶ δυσσεβεῖα⁶⁾.

¹⁾ Συναξ. Σεπτ. 4. Τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον λέγει· «ἔξω τειχεῶν... ἐνθα ἐστὶ μονὴ χώρα ἐπονομαζομένη.» C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 181· «παρόντος καὶ τοῦ ἀπὸ τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς χώρας ἱερομονάχου Κυροῦ Κορνηλίου,» τῷ 1400ῳ. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 363.

²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 459. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 181. ⁴⁾ Περὶ τοῦ Θεοδώρου, πρβ. τὰ γραφόμενα τοῦ Κ. Σάθα, ἐν τῷ πρώτῳ Τόμῳ τῆς Μεσ. Βιβλιοθήκης, σελ. 18'. λς'. «Ὁ μέντοι Δογοθέτης τοῦ Γενικοῦ, ἄρτι τοῦ νεουργεῖν ἐπέπαυτο τὴν τῆς χώρας μονὴν, ὁπόσος ὁ ἔνδον ἐτύγχανε κόσμος.» Νικ. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 303· «κατὰ τὴν αὐτῇ νεουργηθεῖσαν μονὴν τῆς χώρας.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 309, 404δ. Γ. Φραντζῆς, σελ. 36· «τὴν μονὴν τοῦ Ζωοδότου, τὴν καλουμένην τῆς Χώρας.» ⁵⁾ «Κατέλυσε δὲ ἀπέναντι καὶ πλησίον παρὰ τῇ ἱερᾷ μονῇ τῆς χώρας.» Νικ. Γρηγ. Τόμ. Α'. σελ. 425, 459, 474. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Α'. σελ. 54, 209. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 586. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 363.

⁶⁾ Πικρῶς παραπονεῖται κατὰ τῶν φυλάκων αὐτοῦ. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ (1347), συνέ-

Μιχαήλ ὁ σύγγελος, πολλὰ παθὼν ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων, προσελήθη ἀπὸ τὴν Θεοδώραν καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς Μιχαήλ, εἰς Κ/πολιν. Ὑπήκουσεν, ἀλλὰ δὲν ἐδέχθη τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Γενόμενος πάλιν σύγγελος, ἡσύχασεν ἐν Κ/πόλει, καὶ «τὴν μεγίστην μονὴν τῆς Χώρας εἰς ἰδίαν ἐξουσίαν καὶ ἀνάπαυσιν δέχεται»¹⁾.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, κατέκλεισεν ὁ Ἡράκλειος τὸν Κρίσπον γαμβρὸν τοῦ Φωκά, «ποιήσας αὐτὸν κληρικόν,» κατηγορούμενον, ὅτι ἀνταρσίαν κατ' αὐτοῦ ἐμελέτα, καὶ ἐδῶ ἐτελεύτησε²⁾. Κατὰ τὸν Κωδινόν³⁾, ὁ ἐδῶ περιορισθεὶς Κρίσπος «ἐκτίσε ταύτην τὴν μονὴν εἰς κάλλος καὶ μέγεθος», δωρήσας καὶ κτήματα πολλά. Ἦτο δὲ κατὰ τὸν χωρογράφον τοῦτον, πρότερον, εὐκτήριον ἢ Χώρα. Ἐκλήθη δὲ χώρα, διότι «τῶν Βυζαντινῶν χωρίον ἦν ἐκεῖ, καθὰ καὶ ἡ τοῦ Στουδίου μονὴ ἔξω τῆς πόλεως ὑπῆρχεν». Ἡδύνατο σαφέστερον νὰ ἐκφρασθῇ ὁ Κωδινός· ἐκ τῶν λόγων τοῦ ὁμῶς καταφαίνεται, ὅτι ἡ χώρα ἦτον ἄλλοτε ἔξω τῆς πόλεως.

Ἐν ταύτῃ τῇ μονῇ τῆς Χώρας, ἐνεκλείσθη καὶ ὁ Κ/πόλεως Κῦρος⁴⁾, πατριαρχεύσας ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου. Ἡ ἐορτὴ αὐτοῦ ἐτελεῖτο ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τῇ 8ῃ Ἰανουαρίου⁵⁾. Ἐδῶ ἐτάφη καὶ ἕτερος πατριάρχης ὁ Γερμανός, υἱὸς Πατρικίου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀκμάσας ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος Ἰσαύρου τοῦ εἰκονομάχου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐνάτου αἰῶνος⁶⁾.

Αὕτη εἶναι ἡ πρὸ τῆς ἀλώσεως σύντομος ἱστορία τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης μονῆς. Ἦτο λοιπὸν τὸ πρῶτον εὐκτήριον, ἐν τῇ ἐπικαλουμένῃ χώρᾳ ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ἀνεγερθὲν πιθανόν ὡς ἐκκλησία τοῦ αὐτόθι μέχρι τῆς σήμερον ἱσταμένου παλατίου «Τὰ Κύρου». Τὸ εὐκτήριον τοῦτο ἀνεκαίνισεν, οὐχὶ δὲ ἐκ βάθρων ἀνίδρυσεν ὁ Ἰουστινιανός, καὶ μετὰ τοῦτον ὁ ἐν αὐτῷ ἐγκλεισθεὶς Κρίσπος. Ἄλλοι μεταγενέστεροι πιθανόν ἐκόσμησαν τὴν μονὴν ταύτην. Καθὼς ὁμῶς φαίνεται τὴν σήμερον, εἶναι κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν πλειοτέρων Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἔργον κυρίως τοῦ Μετοχίτου Θεοδώρου, ἐκτὸς τοῦ μεγάλου τρούλου.

Ἐτελοῦντο ἐν Κ/πόλει ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, δύο λιτανεῖαι ἐπίσημοι·

γραψε τὴν πολύτιμον αὐτοῦ ἱστορίαν. Τόμ. Β'. σελ. 1045. Ἱ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 172. Συναξ. Ἱαν. 2. «Μνήμη τοῦ ἐν Ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Κοσμά . . . τοῦ ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τῆς Χώρας.» Ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Νικαίας παρестάθη καὶ ὁ Συμεὼν, «ἡγούμενος τῆς Χώρας.» C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 181. «Ἐν ἐτέρᾳ μονῇ τῇ Χώρα προσαγορευομένη.» Ἱ. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 243. ¹⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 180. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 713. Λέων ὁ Γραμ. σελ. 148. Μ. Γλυκάς, σελ. 512. ³⁾ Σελ. 121· «μετὰ δὴ ταῦτα Κρίσπον εἰς τὸ λεγόμενον τῆς Χώρας περιεῖρχθαι σεμνεῖον, ὃς ζήσας ἐν αὐτῷ, αὐτοῦ ἐτελεύτησε.» Νικ. Πατριάρχου, σελ. 7. ⁴⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 586.

⁵⁾ Συναξ. Ἱαν. 8. ⁶⁾ Συναξ. Μαΐου 12· «ἐνταφιάσθη δὲ εἰς τὸ εὐαγὲς μοναστήριον τῆς Χώρας.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 648.

ἡ μὲν ἦτον ἡ ἔξοδος τοῦ σταυροῦ ἐκ τῶν ἀνακτόρων, γινομένη περὶ τὴν 28ην Ἰουλίου, περιαγομένου εἰς πάσας τὰς ἐκκλησίας, ἀγυῖας καὶ οἰκίας, μέχρι τῆς ἀνακομιδῆς αὐτοῦ ἐν τῷ μεγάλῳ παλατίῳ τῇ 14ῃ Αὐγούστου. Ἡ πάνδημος λιτανεία αὕτη ἐγίνετο, ἵνα προφυλάξῃ ὁ Θεὸς τοὺς πολίτας ἀπὸ τὰ ἐλέθρια νοσήματα, ἐπιπολάζοντα κατὰ τὸ καλούμενον δεκαπενταύγουστον¹⁾).

Ἡ εἰκὼν δὲ τῆς Ὁδηγητρίας, ἔργον καὶ αὐτὴ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, περὶ τῆς ὁποίας πάμπολλα ἱστορήσαν οἱ Βυζάντιοι, ἐν καιρῷ πολιορκίας ἐφέρετο ἐπὶ τῶν τειχῶν, πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν μαχητῶν. Ἐμενεν ἐν τῷ παλατίῳ καθ' ὅλην τὴν μεγάλην νηστείαν τοῦ Πάσχα. Τὴν Δευτέραν τῆς Διακαινησίμου, «μετὰ τῶν ἐν τέλει», προέπεμπεν αὐτὴν ὁ βασιλεὺς, «μέχρι καὶ τῶν Ὑψηλῶν ἐκτός». Μετὰ τὴν λιτανείαν, κατετίθετο ἡ εἰκὼν ἐν τῇ σεβασμῇ μονῇ τῆς Χώρας, εἰς κοινὴν ἀπάντων προσκύνησιν.

Οἱ Ὁθωμανοὶ, τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως, εἰσελθόντες διὰ τῆς Κερκοπόρτας, «ἐν τῷ παλατίῳ (δηλ. τῶν Βλαχερνῶν) κατέδραμον . . . καὶ ἐν τῇ μονῇ τῆς Χώρας, ἐν ἧ καὶ ἡ εἰκὼν τῆς πανάγνου μου Θεομήτορος ἦν εὐρισκομένη τότε»²⁾. Ταύτην τὴν εἰκόνα, γυμνώσαντες τοῦ πολλοῦ κόσμου, ἐχώρισαν εἰς τέσσαρα τεμάχια, καὶ ἐλεηλάτησαν ἅπασαν τὴν πλουσίαν ταύτην μονήν. Ἡ Κερκόπορτα, ἦν ἀνωτέρω ἱστορήσα³⁾, ἀπέχει ὀλίγα βήματα ἀπὸ τὴν μονὴν τῆς Χώρας. Ὅθεν καὶ ἡ λεηλασία αὐτῆς γενομένη ὀλίγην ὥραν μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν Ὁθωμανῶν διὰ τῆς Κερκοπόρτας, καθὼς ὁ ἴδιος Δούκας μαρτυρεῖ.

Ἄνω τῆς μεγάλης θύρας διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆρχοντο ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ νάρθηκος εἰς τὸν ναόν, εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοδώρου τοῦ Μετοχίτου, διὰ μωσαϊκοῦ, προσφέροντος τῷ ἐπὶ θρόνου καθημένῳ Σωτῆρι Χριστῷ, τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ. Ταύτην ὁλημέραι φθειρομένην ἀντέγραψεν ὁ καλλιτέχνης Κ. Ὁρφανουδάκης διὰ φροντίδος τῶν ΚΚ. Κ. Στ. Καραθεοδωρῆ καὶ Γ. Α. Δημητριάδου. Ἐκατέρωθεν τοῦ Σωτῆρος καθημένου, εἶναι τὰ γράμματα ΙC. ΧΡ. καὶ «ἡ χώρα τῶν ζώντων». Ὅπισθεν τοῦ Μετοχίτου γονυπετοῦντος, «ὁ κτίτωρ λογοθέτης τοῦ Γενικοῦ Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης». Ἡ καλύπτρα πιθανόν εἶναι ὁμοία τῆς δωρηθείσης αὐτῷ παρὰ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου⁴⁾. Τοὺς Ἑλληνικοὺς στίχους εὐρισκόμενους ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοίχου, κατέγραψεν ὁ Δουκάγγιος, καὶ μετ' αὐτόν, ἕτεροι χωρογράφοι.

¹⁾ Συναξ. Ἰουλίου 31. Αὐγ. 14· «τῇ δὲ κῆ τοῦ Ἰουλίου μηνὸς ἄρχεται περιπολεύειν καὶ ἀγιάζειν πάντα τόπον καὶ πᾶσαν οἰκίαν τῆς Θεοφυλάκτου καὶ βασιλίδος πόλεως, ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ τεῖχη.» Κωνστ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 538.

²⁾ Μ. Δούκας, σελ. 288. ³⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 63.

⁴⁾ . . . τὸν καλὸν μετοχίτην,
Δογοθέτην μέγιστον, σοφίας λήξιν,
Φοροῦντα χρυσὴν ἐρυθρὰν τὴν καλύπτραν,

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν εὐνοῦχον Ἀλῆ πασᾶ, δις πρωθυπουργήσαντα¹⁾. Ἐγένετο πρωθυπουργὸς τὸ πρῶτον τῷ 1491ω καὶ ἐπαύθη τῷ 1493ω²⁾. Κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ πρωθυπουργίαν ἀρχίσασαν τῷ 916ω τῆς Αἰγείρας, 1510 Μ. Χ., ἐστάλη κατὰ τοῦ ἀποστάτου Σεϊτὰν Κουλῆ, εἰς τὸ Γκιόκ τζάι τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου μαχόμενος ἀπεβίωσε τῷ 917ω τῆς Αἰγείρας, 1511 Μ. Χ.³⁾.

Ὁ Ἀλῆ πασᾶς οὗτος, καλούμενος καὶ Τζόρλουλου, διότι ἐκ τῆς Τυρρολόης κατήγετο, ἐφημίζετο διὰ τὰς πρὸς τοὺς λογίους Ὀθωμανοὺς μεγαλοδωρίας αὐτοῦ. Ἀνήγειρε τὸ τέμενος, καλούμενον ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, Ἀτήκ Ἀλῆ πασᾶ, παρὰ τὸν πορφυροῦν χίονα⁴⁾, τὸ τοῦ Ζιντζηρλή κουγιοῦ εἰς τὸ Καρά-Γκιμπρούκ καὶ ἕτερον ἐν τῇ πλατεῖᾳ τάφρῳ. Τὸ ἰδιόν του, ἀνήγειρε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ τῷ 903ω τῆς Αἰγείρας, 1497 Μ. Χ. Πιθανὸν ὅτι μετέβαλε καὶ τὸ τέμενος τοῦτο, κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, διότι μετὰ ταῦτα διῆγε βίον πολυάσχολον. Ἡ μονὴ λοιπὸν τῆς Χώρας, ἔμεινε διὰ τινα ἔτη εἰς χεῖρας τῶν Χριστιανῶν, ἡ μέχρι τῆς εἰς τέμενος μεταβολῆς αὐτῆς, ἦτο κενὴ καὶ ἄχρηστος.

Ὁ ναὸς οὗτος ἔχει δύο νάρθηκας, τοὺς ὁποίους ἐκόσμησε διὰ μωσαϊκοῦ καὶ τειχογραφιῶν Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης. Τὰ μωσαϊκὰ τοῦ δευτέρου νάρθηκος, εἶναι ἐξ ἡμικύκλια, εἰκονίζοντα τὸν Χριστὸν θεραπεύοντα ποικίλα νοσήματα. Εἶναι καὶ πάμπολλαι εἰκόνες ἐπὶ τῶν τρούλων τοῦ δευτέρου νάρθηκος, καὶ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ. Τὰ χρώματα εἶναι ζωηρότατα, τὸ μωσαϊκὸν εἰς πλεῖστα μέρη σῶον, αἱ εἰκόνες εἶναι πασῶν τῶν σωζομένων Βυζαντινῶν εἰκόνων αἱ ὠραιότεραι, διὰ τὰ χρώματα τῶν ἐνδυμάτων, τὴν ἀρμονίαν τῶν μελῶν, καὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν προσώπων. Δὲν ἔχουσι τὸ ξηρόν καὶ ἄκαμπτον τῶν κοινῶν Βυζαντινῶν εἰκόνων. Ὁ μεσαίτατος τρούλος, σωζόμενος ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους τῶν Βυζαντινῶν, διεσχίσθη. Ὑδατα ὀμβρία καταρρέουσιν εἰς τινα μέρη, καταφθείροντα τὰς πολυτίμους εἰκόνας, καὶ καθυγραίνοντα τὰ τεῖχη. Ἐν τῷ ναῷ σώζονται μάρμαρα ποικίλα ἀρμονικῆς συναρμογῆς.

Ἐν τῇ ἐπισκευῇ τοῦ ναοῦ γενομένη πέρυσιν, ἀνεφάνησαν αἱ εἰκόνες διὰ μωσαϊκοῦ τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, ἐκατέρωθεν τῆς βασιλικῆς πύλης, ἐπιχεκαλυμμέναι ἄλλοτε δι' ἀσβέστου. Τὸ πλεῖστον τοῦ μωσαϊκοῦ κατέπεσεν. Ἔτεροι δύο ὅμοιοι, καὶ τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου ἔργα, ἀνεφάνησαν ἐντὸς τοῦ ναοῦ.

¹⁾ Ἦν δῶρον αὐτῷ συνανέχοντι κράτος,

²⁾ Ἀναξ ὁ λαμπρὸς παρέσχεν Ἀνδρόνικος.

Κ/πολις. Πατρ. σελ. 403, ἐν σημ. «Λογοθέτης τοῦ Γενικοῦ,» τῶν δημοσίων φόρων λογιστής. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 548. ⁴⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 443. ²⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 154. ³⁾ Ἱστορία Πολιτικῆ, σελ. 62. ⁴⁾ Καλεῖται καὶ Σαδηφτζηλάρ τζαμιί. Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 150.

Τὰς τελευταίας ταύτας οἱ Ὀθωμανοὶ ἔχρισαν ἐκ νέου δι' ἀσβέστου. Πάμπολλαι βραγαὶ ἐπὶ τῆς ὀροφῆς καὶ τῶν τρούλων ἐφράγησαν. Αἱ εἰκόνες ἐκαθαρίσθησαν, καὶ κάλλιον σήμερον διακρίνονται, ἔνεκα τοῦ λευκοῦ κονιάματος καὶ τῶν πλειοτέρων παραθύρων.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, μικρὰ ἀλλ' ἐπιφανεστάτη, κεῖται ἐν συνοικίᾳ τῆς Κ/πό-λεως τοῖς πλείστοις ἀγνώστῳ, καὶ εἰς δίοδον στενοτάτην. Ἐκτὸς τῆς δυτικῆς τοῦ ναοῦ πλευρᾶς, εἶναι περικυκλωμένη ἀπὸ πενιχρὰ Ὀθωμανικὰ οἰκήματα. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ ἐμπεριέχει τινὰς κήπους, ὑπόγεια βαθέα, ἀψίδας, τείχη κρημνισθέντα Βυζαντινὰ, ἄλλοτε τῶν μοναχῶν καταλύματα, τὰ ὅποια καταρρίπτουσιν οἱ γείτονες ἵνα οἰκοδομήσωσι τὰ ἰδιά των.

Μονὴ τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου.

Nūn, Kιουτζούκ Ἀγια Σόφια τζαμιτ').

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἱδρυμα Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου²⁾, κεῖται ὀπισθεν τοῦ ἱπποδρόμου, πλησίον τῆς ποτὲ πύλης Σιδηρᾶς, νῦν δὲ Τσατλαδῆ-καποῦ. Ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι καὶ μονὴ τοῦ Ὀρμίσδου, ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς συνοικίας ταύτης οὕτω καλουμένης³⁾. Ἐδῶ πλησίον κατῴκει ὁ Ἰουστινιανὸς πρὶν βασιλεύσῃ, καὶ ἐδῶ εἰσέτι διασώζονται ἀψίδες τινὲς τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἐρειδόμεναι ἐπὶ τῶν παραλίων τειχῶν⁴⁾.

Πλησίον τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἀνήγειρεν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἑτέραν, τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, μὴ σωζομένην τὴν σήμερον. Τὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ τούτου μνημονεύει ὁ Προκόπιος, ὑπερεπαινῶν τὴν λαμπρότητα τοῦ κτιρίου καὶ τοὺς μαρμαρίνους κίονας τοὺς ὑποκρατοῦντας « ἐν ἡμικύκλῳ » τὰ κατηχούμενα καὶ τοὺς θόλους⁵⁾. Ὁ ναὸς οὗτος μνημονεύεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀγίου Θεοφάνους, κλεισθέντος « ἐν τῇ μονῇ Ὀρμίσδου, Σεργίου καὶ Βάχχου, τῇ παρακειμένῃ τῷ παλατίῳ »⁶⁾. Σήμερον ἡ γραφὴ « παρακειμένη τῷ

¹⁾ Χαδικάτ. Τόμ. Α'. σελ. 188. ²⁾ Προκ. Περὶ κτισμάτων, Τόμ. Γ'. σελ. 186.

³⁾ « Παρὰ τὴν βασιλέως αὐλὴν, ἡ Ὀρμίσδου τὸ παλαιὸν ἐπώνυμος ἦν. » Προκ. Περὶ κτισμάτων, Τόμ. Γ'. σελ. 186. Ζώσιμος, σελ. 92, 143. ⁴⁾ Κωδινός, σελ. 125. Τὸν βίον τῶν ἁγίων τούτων ἱστόρησεν Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 1,005. ⁵⁾ « Καὶ τὸν ναὸν δὲ τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου ἐχόμενα τοῦ παλατίου πρὸς θάλασσαν.... καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν πρῶν ὑπαρξιν τοῖς δυσὶ τούτοις ἀφιερώσας ναοῖς μοναστήριον περιφανῶν ἀνδρῶν ἀπεπλήρωσε. » Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 642. ⁶⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 135. Συναξ. Μαρτ. 12. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 154. Κωδ. Κουροπ., σελ. 718. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. II.

ΜΟΝΗ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΣΕΡΓΙΟΥ ΚΑΙ ΒΑΚΧΟΥ. | ΚΙΟΥΤΖΟΥΚ ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ ΜΕΣΤΖΗΔΙ.

παλατίω », εἶναι ἀκατάληπτος, διότι τὸ τεῖχος τὸ διήκον ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν μέχρι τῆς θαλάσσης, καὶ ὀρίζον τ' ἀνάκτορα πρὸς δυσμὰς, εἶναι περίπου ἑπτακόσια μέτρα μακρὰν τῆς μονῆς ταύτης. Πρὸ τοῦ 1268ου, τὰ τεῖχη τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων, ἦσαν πλησιέστατα τῆς μονῆς, κατερχόμενα ἀπὸ τὸν ἱππόδρομον, καὶ λήγοντα παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ¹⁾. Παρὰ τὴν παραλίαν, σώζεται μικρὰ πυλὶς ἀρχαία, ἄγουσα ἀπὸ τοῦ ναοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἦτο πύλη ἰδία τῆς μονῆς.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, ἐχρημάτισεν ἡγούμενος ὁ εἰκονομάχος πατριάρχης Ἰαννῆς, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ καὶ υἱοῦ αὐτοῦ Θεοφίλου, τὸν ὁποῖον ὁ Κεδρηνὸς²⁾ καλεῖ « δράκοντα ἐν ἐκκλησίᾳ φωλεύσαντα ». Ἠγούμενος τῆς μονῆς ταύτης, ἦτο καὶ ὁ Μεθόδιος, ὁ πατριαρχεύσας ἐπὶ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων³⁾.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δουκαγγίου, φαίνεται ὅτι, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ἐλειτούργουν οἱ πρεσβευταὶ τοῦ Πάπα, ὡσάκις δι' ὑποθέσεις τῆς ἐκκλησίας ἐπέμποντο εἰς Κ/πολιν. Ὁ Πάπας Βιγίλιος, ὁ ἐλθὼν εἰς Κ/πολιν, φοβούμενος τὴν ὀργὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διότι ἀφώρισε τὸν πατριάρχην Μηνᾶν, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ὡς ἐν ἀσύλῳ προσέφυγεν⁴⁾. Οὐδέποτε ὁμως παρεχώρησαν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην τοῖς Λατίνοις, ἀλλ' ἐπέτρεπον αὐτοὺς ἐν τινὶ μέρει τοῦ ναοῦ, ἵνα τελῶσι τὰς αὐτῶν λειτουργίας κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας. Καθ' ὅλον τὸν Βυζαντινὸν βίον, ἡ μονὴ αὕτη μνημονεύεται ὡς ἐκκλησία ἡ μάλ-
λον μονὴ Βυζαντινὴ.

Ἡ μνήμη τῶν Ἀγίων τούτων, ἐτελεῖτο τῇ 7ῇ Ὀκτωβρίου. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐκκλησιάζετο ὁ βασιλεὺς μετὰ πομπῆς τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τῆς Διακαινησίμου⁵⁾.

Ἐντὸς τοῦ ναοῦ τούτου ἐπὶ ζωστήρος ἐπιστηλίου, εἶναι γεγραμμένοι στίχοι Ἑλληνικοί, τοὺς ὁποίους κατὰ πρῶτον ἐδημοσίευσεν ὁ Νικόλαος Ἀλεμάννος, ἐν ταῖς σημειώσεσι τοῦ Προκοπίου. Βότρυες καὶ σταφυλαὶ παρὰ τὴν ἐπιγραφὴν, ἀναμιμνήσκουσι τὸν Βάχχον τῶν Ἑλλήνων. Ταύτας ἀντέγραψαν ὁ Δουκάγγιος καὶ οἱ ἡμέτεροι χωρογράφοι.

¹⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 120, ὅπου ἐλάλησα πλατύτερον περὶ τῆς θέσεως ταύτης τῶν ἀνακτόρων. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 144. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 649. « ὁ τρισκατάρματος (Ἰαννῆς) καθεστὼς καὶ μονῆς τῶν ἀθλοφόρων Σεργίου καὶ Βάχχου τῆς βασιλεῦσιν ἀφωρισμένης προβάθμιος. » Γενεσίου βασιλ., σελ. 75, 83. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 135. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 151. ⁴⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 658, 659. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 349. « ὁ δὲ φοβηθεὶς τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, τῷ θυσιαστηρίῳ Σεργίου τοῦ μάρτυρος . . . προσέφυγεν. » « Ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Βιγίλιος . . . προσφυγίῳ χρησάμενος εἰς τὸν Ἅγιον Σέργιον τοῖς ἐπίπλην τῶν Ὀρμίσδου. » Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 485. Σιλεντιάριος, σελ. 118. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. σελ. 412.

⁵⁾ Κ. Πορφυρογέν., Τόμ. Α'. σελ. 86.

Ἄνωθεν τῶν βασιλικῶν πυλῶν ἐν τοῖς κατηχομένοις, ἦτον εὐκτήριον τῆς Θεοτόκου, ὅπου προσηύχετο ὁ βασιλεὺς. Τὴν σήμερον τὸ εὐκτήριον τοῦτο εἶναι δωμάτιον, ὅπου ἡ Α. Μεγαλειότης ἀναπαύεται, ὡς ἀκριβὲς ἐπισκέπτεται τὸ τέμενος τοῦτο¹⁾).

Ὁ ναὸς οὗτος μετεβλήθη εἰς τέμενος²⁾, ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἀπὸ Ἀγᾶ τινος Χουσεῖν τ' ὄνομα, ἀποκεφαλισθέντα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτάν Βαϊεζήδ υἱοῦ τοῦ κατακτητοῦ³⁾. Εἶναι τεθαμμένος εἰς ἰδιαίτερον μαυσωλεῖον ἐντὸς τοῦ τεμένους. Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς λέγει, ὅτι ὁ μιναρὲς δὲν θεμελιούται ἐπὶ τοῦ ναοῦ.

Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου μετὰ τὴν ἄλωσιν, λέγει ὁ Γύλλιος, ὅτι διεσώζετο εἰσέτι τὸ ὄνομα τὸ Χριστιανικὸν τοῦ ναοῦ⁴⁾ εἰς τὰ στόματα τοῦ Γραικικοῦ λαοῦ. Ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ ναοῦ, καταφαίνεται ὅτι ὁ Γύλλιος ἐπεσκέφθη τὸν ναὸν τοῦτον τὸν ὅποιον μετὰ πολλῆς σαφηνείας περιγράφει.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη σήμερον, εἶναι εἰς τινὰ μέρη ἐτοιμόρροπος, κατ' ἐξοχὴν ἢ πρὸς τὸν σιδηρόδρομον πλευρὰ αὐτῆς. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐν τῷ τεμένει ἱερέων, ὁ παρὰ τὸν ναὸν διερχόμενος σιδηροὺς δρόμος, κλονίζει τὸ κτίριον ὅλον, καὶ διερράγη ὁ τροῦλος εἰς τινὰ μέρη. Πλείσται θυρίδες ἐκλείσθησαν. Λίθοι καὶ πλίνθοι καταπίπτουσιν ἐκ τῶν τειχῶν, γεγυμνωμένων τοῦ κονιάματος, καὶ δεικνύοντων τὴν πολλὴν τῶν Βυζαντινῶν ἀπειροκαλίαν εἰς τείχη διὰ κονιάματος ἐπιτεκαλυμμένα. Τόσα ὑπὲρ τοῦ κόσμου τῆς ἐκκλησίας ταύτης δαπανηθέντα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τεκμαίρουσιν, ὅτι μεταγενέστεροι καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πενέστεροι, ἀνήγειραν μετέπειτα ἢ ἀνεκαίνισαν τὰ νῦν ἱστάμενα τείχη τοῦ ναοῦ, τείχη κατ' ἐμὲ ἀνάξια τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων.

Μονὴ τοῦ Μυρελαίου.

Nūn, Βουδρουμ τζαμιτ⁵⁾).

Ἡ γυναικεία μονὴ αὕτη, κατὰ τοὺς πλείστους ἐκ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Λακαπηνοῦ, βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ 920ου μέχρι τοῦ 946ου⁶⁾, καλουμένη ἐκ τούτου, μονὴ βασιλικὴ καὶ μονὴ τοῦ Ῥωμανοῦ.

¹⁾ Κ. Πορφυρογέν. Τόμ. Α'. σελ. 88. ²⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 188. ³⁾ Ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 376, λέγει ὅτι ὁ ναὸς οὗτος καὶ ἡ Ἀγία Σοφία μετεβλήθησαν συγχρόνως εἰς τεμένη. ⁴⁾ Cujus nomen duntaxat Graeci etiam nunc retinent. Π. Γύλλιος, Βιβ. Β'. κεφ. 14. ⁵⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 55. Ὁ συγγραφεὺς (σελ. 63) μνημονεύει καὶ ἕτερον τέμενος τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος πλησίον τοῦ Σουλεϊμανιέ. ⁶⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 404, 473, 896. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 347.

МОНН ТΟΥ ΜΥΡΕΑΙΟΥ. I ΒΟΥΛΕΥΜΑΤΩΝ ΤΩΝ

Λέγει ὁ Σκυλίτσας ¹⁾, ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Λακαπηνοῦ ἐτέθη ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ νεουργηθείσῃ μονῇ τοῦ Μυρελαίου. Λέων ὁ Γραμματικὸς ²⁾ διηγείται, ὅτι ὁ Ῥωμανὸς μετὰ τὴν ἐκ τοῦ θρόνου κατάβασιν αὐτοῦ, ἀνεπαύετο ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ, ὅπου ἀπεβίωσε, «καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει διακομισθὲν ἐν τῇ αὐτοῦ ἀπετέθη μονῇ». Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐνεταφιάσθησαν ἡ σύζυγος Θεοδώρα, καὶ ἡ θυγάτηρ Ἑλένη τοῦ Ῥωμανοῦ Λακαπηνοῦ ³⁾. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἀπετέθησαν καὶ τὰ ὅσθα τοῦ βασιλέως Μαυρικίου, ὄντα πρότερον πλησίον τῆς Ξυλοκέρκου πύλης. Κατὰ τὸν Σουΐδαν, τὸ Μυρέλαιον ἦτον ἄλλοτε οἶκος τοῦ Κρατεροῦ ⁴⁾. Ὁ Κωδινὸς μνημονεύει δύο Μυρέλαια, ἐν τοῖς ὁποίοις ἔρρεον πολλὰ μύρα καὶ ἔνεκα τούτου, ἐκλήθησαν Μυρέλαια.

Ὅπισθεν τοῦ Μυρελαίου, ὑπῆρχε κτίριον καλούμενον Χρυσοκάμαρον ⁵⁾. Τοῦτου καὶ τοῦ πλησίον τῆς μονῆς μνημονευομένου ξενῶνος, ἵχνη σήμερον δὲν σώζονται. Ταῦτα τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Λακαπηνὸς δὲν ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦτον, διότι ἀρχήτερα αὐτοῦ δύο αἰῶνας, Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος, διαβαίνων ἐκεῖθεν, ἐκάλεσε τὸ Μυρέλαιον Ψαρέλαιον, ἔνεκα τῶν ἰχθύων καὶ ἐλαιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων συνήθως ἐτρέφοντο αἱ ἐκεῖ μονάζουσαι ⁶⁾.

Τὴν σήμερον ὁ ναὸς οὗτος κείμενος πρὸς βορρᾶν τῆς Βλάχκας, ἐν συνοικίᾳ καλουμένη Λαλελή Χαμάμ, πλησίον στενοτάτης διόδου, περικυκλοῦται ἀπὸ τεῖχῃ ὑψηλᾷ, κυπαρίσσους καὶ οἰκήματα Ὀθωμανῶν. Μεγάλως ἐδυσκολεύθημεν νὰ ἴδωμεν τὸν ναὸν, ἐωσότου εἰσῆλθομεν εἰς παραπλήσιον κῆπον Ὀθωμανικόν. Ὁ Κ. Βυζάντιος μνημονεύει τὸν Γάλλον Περτουσιέρ κατίζοντα «τὸ ἄρρυθμον τῆς οἰκοδομῆς, καὶ τῆς τῶν κίωνων ἀρμονίας τὸ πλημμελές» ⁷⁾.

Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς λέγει ὅτι τὸ τέμενος τοῦτο, ἄλλοτε ἐκκλησία, καλεῖται Βουδρουμ τζαμι, ἔνεκα τῶν ὑπ' αὐτὸ ὑπογείων ⁸⁾. Ὁ ἰδρύσας τὸ τέμενος τοῦτο εἶναι

¹⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 159. ²⁾ Λ. ὁ Γραμ., σελ. 334. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 43, Τόμ. Β'. σελ. 354, 355, Τόμ. Γ'. σελ. viii. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 325, 649.

³⁾ «Θνήσκει Θεοδώρα ἡ σύζυγος Ῥωμανοῦ, καὶ θάπτεται ἐν τῷ Μυρελαίῳ.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 300. «ἡ δὲ Αὐγούστα Ἑλένη . . . ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῷ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Ῥωμανοῦ βασιλέως συσταθέντι, τῷ ὄντι εἰς τὸ Μυρέλαιον, θάπτεται.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 404, 473. ⁴⁾ «Πρὸς τὸν λεγόμενον οἶκον Κρατεροῦ.» Γ. Κωδινός, σελ. 65. ⁵⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 107. ⁶⁾ «Ἡ λεγομένη τοῦ Ψαρελαίου μονή, πρότερον Μυρόδυνος ἐκαλεῖτο.» Γ. Κωδινός, σελ. 109. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος λέγει· «οἱ δὲ ἐκεῖσε μοναχοὶ τηνικῶτα ἐξέφυγον.» Φρονῶ ὅτι δέον νὰ διορθωθῇ τὸ κείμενον, «αἱ δὲ ἐκεῖσε μοναχαί.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 354. ⁷⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 282.

⁸⁾ Μπουδρουμ, ὑπόγειον. Ἀβρ. Μαλιάκα, Λεξικὸν Τούρκο-Ἑλληνικόν. Ὁ Γύλλιος, σελ. 248, λέγει, ὅτι ὑπὸ τὸν ναὸν εἶναι κινστέρνα, ὑποκρατούμενη ὑπὸ ἐξήκοντα μαρμαρίνων κίωνων. Ὁ Χάμμερ, C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 178, παράγει τὴν λέξιν Μπουδρουμ ἐκ τῆς Βυζαντινῆς, Βούδρομος.

ὁ βεζύρης Μεσίχ 'Αλῆ πασᾶς, ὅστις ἀγωνιζόμενος νὰ σβέσῃ πυρκαϊὰν ἐν Γαλατᾶ, κατέπεσεν ἀπὸ τὸν ὄροφον οἰκίας τινὸς, ἐθλασε τὸν πόδα του, καὶ ἐκ τῶν πληγῶν αὐτοῦ ἀπεβίωσε τῷ 907ῳ τῆς Αἰγείρας, 1501 Μ. Χ. Τὸ τέμενος τοῦτο ἐπλούτισεν ὁ ἰδρυτής. 'Ανήγειρε καὶ ἕτερον τέμενος ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ, καλούμενον τέμενος τοῦ Μεσίχ πασᾶ¹⁾).

Ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Εἰρήνης.

Νῦν, Ὀπλοθήκη καὶ Μουσεῖον.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην οὐδέποτε μεταβληθεῖσαν εἰς τέμενος²⁾, πρῶτος ἀνήγειρε Κωνσταντῖνος ὁ μέγας³⁾. Ταύτην καθὼς καὶ τὴν πλησίον Ἀγίαν Σοφίαν, τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος ἱδρυμα, κατέκαυσεν ὁ ἀγελαῖος καὶ συρφετὸς ὄχλος, ἐν τῇ στάσει καλουμένη τοῦ Νίκα τῷ 516ῳ, βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁴⁾. Ἀμφοτέρας τὰς ἐκκλησίας ταύτας ἀνήγειρεν ἐκ νέου, ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως, ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος⁵⁾).

Μεταξὺ τῶν δῶν τούτων ἐκκλησιῶν, ὅπου σήμερον εἶναι πλατεῖα λεωφόρος, ἀνήγειρε συγχρόνως ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν καλούμενον ξενῶνα τοῦ Σαμφῶν, συγχρότατα μνημονευόμενον εἰς τὰ Βυζαντινὰ χρονικά. Ὑπῆρχον καὶ ἕτεραι δῶν ἐκκλησίαι ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Εἰρήνης τιμώμεναι ἢ μὲν, ἔκειτο παρὰ τὴν βόρειον παραλίαν τῆς πόλεως, ὅπου εἶναι σήμερον ὁ σταθμὸς τοῦ Ῥωμυλικοῦ σιδηροδρόμου, ἢ δὲ, ἐν Γαλατᾶ⁶⁾. Ἡ ἐκκλησία αὕτη καθὼς σήμερον φαίνεται,

¹⁾ Περί τοῦ Βεζύρου τούτου λέγει ὁ Κ. Βυζάντιος· «ἐφονεύθη τὸν Ὀκτώβριον 1500, ἀπὸ τῆς καταπτώσεως τῶν λίθων ἐκσφενδονισθέντων ἀπὸ τῆς ἐν τῇ πυρκαϊᾷ τοῦ Γαλατᾶ ἐκρήξεως τῆς πυριταποθήκης.» Κ/πολις, Τόμ. Β'. σελ. 443. ²⁾ Κ/πολις Πατρ., σελ. 38. Tzerphané. ³⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 285. Γ. Κωδινός, σελ. 73. ⁴⁾ Προκοπίου, Περί κτισμάτων, Τόμ. Γ'. σελ. 473· «μετὰ γε τῆς Σοφίας τὸν νεὼν οὐδενὸς δεύτερον.» Ἰδ. σελ. 482. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 48, 278, 374. Κωδινός, σελ. 134. Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 624. ⁵⁾ «Ἐπιλαβόμενος κτιζεῖν σπουδαίως καὶ βέλτιον τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν... καὶ πάντας τοὺς καυθέντας τῆς πόλεως δημοσίους τόπους.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 628. ⁶⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 353. Συναξ. Αὐγούστου 8. «Ἐπιβαλόμενος δὲ τὸν πρὸς θάλασσαν τῆς Ἀγίας Εἰρήνης οἰκοδομήσειν νεὼν κτλ.» Νικ. Χων. σελ. 269· «κατ' αὐτὸ μάλιστα τοῦ κόλπου τὸ στόμα, Εἰρήνης μάρτυρος ναὸς ἱδρύται.» Προκοπίου, Τόμ. Γ'. σελ. 195. Τὴν Ἀγίαν Εἰρήνην ἐν Γαλατᾶ, μνημονεύει ὁ Μαλαλάς, Χρονογρ., σελ. 486.

ΜΑΘΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

|

ΟΠΑΘΕΚΗ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΝ

εἶναι ἴδρυμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Μετά τινα χρόνον ἀνεγερθείσης καὶ τῆς ἐτέρας Ἀγίας Εἰρήνης ἐν τῇ παραλίᾳ, ἐκαλεῖτο αὕτη ἡ παλαιὰ Ἀγία Εἰρήνη¹⁾.

Πλησίον αὐτῆς, ἦσαν δύο ἀσκητήρια, τὰ ὅποια ὁμοῦ μετὰ μέρους τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ ξενῶνος τοῦ Σαμψῶν ἐπυρπολήθησαν τῷ 548^ω, τριάκοντα δύο ἔτη μετὰ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς ἐκκλησίας²⁾. Ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ Βυζαντίου καταφαίνεται, ὅτι τότε δὲν ἐχωρίζετο καθὼς σήμερον ἡ Ἀγία Εἰρήνη ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, διὰ τείχους³⁾. Παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, καλουμένην ἐνίοτε ἐπὶ τῶν Βυζαντίων καὶ πατριαρχεῖον, δὲν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἵχνη τῶν ἀσκητηρίων καὶ ἐκκλησιῶν πλησίον αὐτῆς εὕρισκομένων. Ἰδίους ἱερεῖς ἡ ἐκκλησία αὕτη δὲν εἶχεν, ἀλλ' ἱερούργουν ἐν αὐτῇ οἱ ἱερεῖς τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ συνήθως παρευρίσκετο καὶ ὁ πατριάρχης, ὅστις ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ μόνον ἐλειτούργει κατὰ τὰς μεγάλας ἢ δεσποτικὰς ἑορτάς, παρόντων καὶ τῶν βασιλέων. Ἐνεκα τούτου, ἐκαλεῖτο ἡ Ἀγία Εἰρήνη, καθὼς προεῖπον, πατριαρχεῖον.

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, πυρποληθείσῃ ἐν τῇ στάσει τοῦ Νίκα, καὶ ἀνεγερθείσῃ ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου σχεδίου παρὰ τοῦ φιλοκόσμου Ἰουστινιανοῦ, συνεκροτήθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου τῷ 367^ω, ἡ δευτέρα Οἰκουμενικὴ σύνοδος, κατὰ Μακεδονίου τοῦ πνευματομάχου⁴⁾, ἥτις ἀνεκέρυξεν ὡς δόγμα τῆς ἐκκλησίας, τὸ ὁμοούσιον τῆς Ἀγίας Τριάδος, κατὰ τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν πολυπληθῶν Ἀρειανίζόντων Χριστιανῶν.

Ἐνεκα τούτου καὶ παρ' ἡμῖν καὶ παρὰ τοῖς ξένοις, σεβαστὸς εἶναι ὁ ναὸς οὗτος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρήκε θεραπείαν ἡ πρὸ πολλοῦ διχοτομουμένη ἐκκλησία.

Σῶζεται εἰσέτι ἄνω τοῦ θυσιαστηρίου, ὁ μέγας σταυρὸς ἐπὶ τοῦ τρούλου τῆς

¹⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 147. «τὴν Ἀγίαν Εἰρήνην τὴν παλαιάν.» Γ. Κωδινός, σελ. 73. Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 45. Τὴν παρὰ τὴν θάλασσαν Ἀγίαν Εἰρήνην, ἀνωκοδόμησεν ὁ Μαρκιανὸς ὁ Πρεσβύτερος· «τὴν ἐγγυτάτῃ θάλασσαν πόνῳ τε καὶ δαπάναις πολλαῖς ἀναχώσας, ἄχρι τότε τὰς τοῦ ἱεροῦ θύρας σχεδὸν ἐπικλύζουσας, οὕτω τὴν κρηπίδα τοῦ ναοῦ καταβάλλεται ὡς ἂν κτλ.» Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 441, 1380. Γ'. σελ. 884. Τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ταύτης ἵχνη σήμερον δὲν σῶζονται. ²⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 99. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 679. «καὶ τὰ δύο ἀσκητήρια τὰ πλησίον τῆς Ἀγίας Εἰρήνης.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 287, 371. ³⁾ «Καὶ νῦν εἰσὶν εἰς ἓνα περίβολον ἄμφω ὁρῶμεναι.» C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 147. ⁴⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 260. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 104. Μ. Γλυκάς, σελ. 502. Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 562. «Συγκροτεῖ γοῦν ὁ αὐτὸς Θεοφιλέστατος βασιλεὺς (ὁ Θεοδόσιος) σύνοδον, διὰ μελέτης ἔχων καὶ τοὺς ἀπὸ Μακεδονίου πρὸς ἔνωσιν συναγαγεῖν κτλ.» Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Γ'. σελ. 893. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 553, 554. «ἡ δὲ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος τὸ ὁμοούσιον ἐκύρωσε, προσέθηκε δὲ τῷ συμβόλῳ καὶ τὴν θεολογίαν τοῦ πνεύματος.» Θεοφάνης. Τόμ. Α'. σελ. 107, 108. Μ. Γλυκάς, σελ. 502. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 1465.

κρίσεως καὶ τὸ πλησίον ἱερὸν καλούμενον φρέαρ. Κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν, ὁ ναὸς ἐντὸς τοῦ ὁποῦ τοσαύτη μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν σύμπνοια ἐγεννήθη, εἶναι σήμερον πλήρης ἀρχαίων καὶ νέων ὀπλῶν¹⁾.

Ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ, εἶναι τὸ ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ εἰσερχόμενοι δύνανται ἀκωλύτως νὰ περιέλθωσιν ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ ὁραίου τούτου ναοῦ, διατηρουμένου μέχρι σήμερον ἐν καλλίστῃ καταστάσει, μετὰ τοσούτων αἰώνων συμφορὰς πυρκαϊᾶς καὶ σεισμοῦς.

Ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Nün, Tzami Ἁγία Σόφια κεμπήρ²⁾.

Ἦτοι, τέμενος μέγα τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Ἀναφέρω τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ἵνα ἱστορήσω τινὰ διαφυγόντα τὴν προσοχὴν τῶν Βυζαντίων καὶ τῶν ἡμετέρων συγχρόνων τοπογράφων. Ἑβδομήκοντα τέσσαρας σελίδας, εἰς φύλλον μέγα, κατέχει τοῦ Δουκαγγίου ἡ περιγραφή³⁾. Ταύτην ἀντέγραψαν ἅπαντες οἱ μεταγενέστεροι. Ἐκ τῶν ἡμετέρων, κάλλιστα περιγράφει τὸν ναὸν τοῦτον ὁ κλεινὸς Σκαρλάτος Βυζάντιος⁴⁾. Μετὰ τοῦτον ἀνέλαβεν ὁμοίον ἔργον ὁ Γερμανὸς Saltzenberg, τοῦ ὁποῦ τὸ πόνημα ἐδημοσιεύθη ἐν Βερολίνῳ τῷ 1854ῳ εἰς μέγιστον φύλλον. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος, οὐχὶ μόνον κατεμέτρησε τὸ εὖρος, πλάτος καὶ ὕψος τοῦ ναοῦ, ἀλλ' ἀπεικόνισε καὶ ἅπαντα τὰ διὰ μωσαϊκοῦ καὶ ὑδρογραφίας κοσμήματα. Ἐπεξεργάσθη τὸ περιφανὲς τοῦτο τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἱδρυμα, ὅταν διὰ διαταγῆς τοῦ τότε βασιλεύοντος Ἀβδούλ-Μετζήδ τῷ 1818ῳ, ἐπεσκευάσθη ὁ ναὸς ὅλος, ἀνωρθώθησαν πάμπολλοι κίονες, κυρίως τῶν κατηχουμενείων, καὶ ἐξέστησαν τὰ κονιάματα τὰ ἐπικαλύπτοντα ἀρχαίας Βυζαντινὰς εἰκόνας.

Ἐνεκα τούτων ὅλων, πάντῃ περιττὸν εἶναι νὰ περιγράψω ἐγὼ σήμερον τὸν ναὸν τοῦτον. Ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι ἡ μεγάλη ἐκκλησία⁵⁾.

Πρῶτος ὁ Λαβάρτ παρετήρησεν, ὅτι ἡ Ἀγία Σοφία δὲν βλέπει κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον, καθὼς ἅπασαι αἱ Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι, ἀλλὰ

¹⁾ Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Π. Φυλλίου, Βιβ. Β'. κεφ. Β', οἱ Ὀθωμανοὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος ἐκάλουν τὴν Ἀγίαν Εἰρήνην, μικρὰν Ἀγίαν Σοφίαν. ²⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 3. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 5—78. ⁴⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 464. ⁵⁾ «Τὰ μὲν οὖν τῆς Κ/πόλεως ἐκκλησίαις, ἥνπερ μεγάλην καλεῖν ἠενομήνασι.» Προκοπίου, Τόμ. Γ'. σελ. 179.

7

1

ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

1

ТЗАМІІ АГІА СЌФІА КЕМПНР

κλίνει ὀλίγον πρὸς νότον. Τοῦτο κατὰ τὸν ἄνω συγγραφέα ἐγένετο, ἵνα ἡ ἑκκλησία ἀνιδρυθῇ παράλληλος μετὰ τῶν παραπλησίων ἀνακτόρων τῶν Βυζαντινῶν¹⁾.

Ἐν τῷ δεξιῷ ὑπερώῳ τοῦ ναοῦ, εἶναι μαρμαρίνος τοῖχος, ὕψους δύο μέτρων, χωρίζων τὸ ὑπερῶον εἰς δύο ἄνισα μέρη. Ὁ τοῖχος φέρει ἀνάγλυφα κοσμήματα, τῆς ἐσχάτης ἀπειροκαλίας ἔργα. Φρονῶ ὅτι ἐν τῷ ἐσωτέρῳ χώρῳ, συνεδρίαζεν ἡ ἱερὰ σύνοδος μετὰ τοῦ πατριάρχου, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους. Ἀναγινώσκωμεν ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις, « καθίσαντες ἐν τοῖς δεξιοῖς κατηχουμενείοις τῆς ἀγιωτάτης τοῦ Θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας » καὶ πάλιν, « συνόδου συγκροτηθείσης ἐν τοῖς δεξιοῖς κατηχουμένοις τῆς μεγάλης ἀγιωσύνης αὐτοῦ »²⁾.

Πλησίον τοῦ διατειχίσματος τούτου, ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου ἐδάφους, ἐνέγλυψέ τις Henricus Dandolo, τὸ ὄνομα τοῦ δουκὸς τῆς Βενετίας, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Βενετῶν ἐπὶ τῆς σταυροφορίας τοῦ 1204ου. Ὁ γηραιὸς οὗτος ἡγεμὼν ἀπεβίωσεν ἐν Κ/πόλει τῷ 1205ῳ, καὶ ἐτάφη ἐν Ἀγίᾳ Σοφίᾳ. Οὐδέποτε ὁμως ἐφαντάσθησαν οἱ Βενετοὶ νὰ ἐνταφιάσωσιν ὑπὸ τὰς μαρμαρίνους πλάκας τοῦ ὑπερώου, καὶ ἐν τόπῳ ἀφανεῖ, τὸν περιδόξον αὐτῶν ἡγεμόνα. Αἱ λευκαὶ χαραγαὶ ἐπὶ τοῦ φαιοῦ μαρμάρου, τεχμαίρουσι τὴν πρὸ μικροῦ γενομένην ἐργασίαν.

Ἐπὶ τῶν μαρμάρων τοῦ ὑπερώου, σώζονται τὰ συνήθη ἀριθμητικὰ γράμματα τῶν Βυζαντινῶν, καλῶς διατηρούμενα μέχρι τῆς σήμερον. Αἱ χαραγαὶ τῶν γραμμάτων τούτων, ἔργα τῶν λιθοξόνων, εἶναι λίαν καθαραὶ καὶ ἀτριβεῖς. Εἰσάξω ἐκ τούτου, ὅτι ὀλίγος λαὸς ἀνέβαινεν ἐπὶ τοῦ ὑπερώου· ἄλλως, ἀπίθανον εἶναι, μετὰ παρέλευσιν τοσούτων αἰώνων νὰ μὴ ἐξαλειφθῶσι τὰ γράμματα ταῦτα.

Τὰ κιονόκρανα τῶν κιόνων τοῦ ὑπερώου, ἅπαντα τῶν Βυζαντινῶν ἔργα, τὰ ὅποια « ἐλάμπρυνεν » ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς³⁾, φέρουσι μονογράμματα τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων⁴⁾. Τὰ ἐκ τῆς ὁροφῆς τοῦ ὑπερώου καταπίπτοντα μωσαϊκὰ, πωλοῦνται εἰς τοὺς ξένους.

Ἐἶχεν ἡ Ἀγία Σοφία βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κληρικὸς χιλίους. Ἡ Νεάρὰ τοῦ Ἡρακλείου, βασιλεύσαντος κατὰ τὸν ἑβδόμον αἰῶνα ὀρίζει⁵⁾

¹⁾ Mais au lieu de tracer l'axe de Sainte-Sophie de l'ouest à l'est, ils furent obligés de l'incliner vers le sud et de donner au sanctuaire la direction de l'est-sud-est. Labarte. Le palais, σελ. 18. ²⁾ M. καὶ M. Τόμ. Α'. σελ. 538, 540, 541. Τόμ. Β'. σελ. 2, 6, 98. Τὰ ἐγγράφα ταῦτα εἶναι ἅπαντα τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. ³⁾ M. Γλυκάς, σελ. 583. ⁴⁾ Ἐν τῇ νῆφ τούτῳ ἐτελείτο καὶ ἡ Σύναξις τοῦ μεγάλου Βασιλείου. Συναξ. Ἰαν. 4. « Ἡ βασίλισσα ἀνῆλθεν εἰς τὰ κατηχούμενα τῆς ἐκκλησίας. » Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 697. ⁵⁾ Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 230. « Περὶ τοῦ ὀρισμένου εἶναι τὸν ἀριθμὸν τῶν κληρικῶν τῆς ἀγιωτάτης μεγάλης ἐκκλησίας Κ/πόλεως, καὶ τῆς Ἀγίας Θεοτόκου ἐν Βλαχέρναις. » Γ. Κωδινός, σελ. 442.

Πρεσβυτέρους	80	Ἀναγνώστας	160
Διακόνους	150	Ψάλτας	25
Διακονίσσας	40	Θυρωρούς	75
ὑποδιακόνους	70 ¹⁾	ὄλους	600

Ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἡλαττοῦτο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ κράτους, ὅταν τὰ εἰσοδήματα τῆς ἐκκλησίας μόλις εἰς φωταψίαν αὐτῆς ἐπῆρχουν²⁾.

Αἱ διακόνισσαι σπανιώτατα μνημονεύονται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἐκκλησίᾳ. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος γράφων μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος, λέγει σαφῶς· «διέρχεται διὰ τοῦ γυναικίτου νάρθηκος, ἐν ᾧ καὶ τὴν συνήθη στάσει κέκτηνται αἱ τῆς αὐτῆς μεγάλης ἐκκλησίας διακόνισσαι»³⁾. Ἡ ἀριστερὰ ἄκρα τοῦ νάρθηκος τῆς Ἀγίας Σοφίας, χωρίζεται διὰ τοίχου· ἐδῶ εἶναι ἡ πρὸς τὸ ὑπερῶν σχολιὰ ἄνοδος, καὶ ἐδῶ πιθανόν ἦτο καὶ ἡ στάσις τῶν διακονισσῶν. «Θεοδόσιος δὲ ὁ βασιλεὺς νόμον ἔγραψε γυναῖκα εἰς διακόνισσαν μὴ προβαίνειν, εἰ μὴ ὑπερβῇ τὰ ἐξήκοντα ἔτη κατὰ τὸν ἀπόστολον»⁴⁾. Διακόνισσαι ἐλέγοντο καταχρηστικῶς καὶ μονάστριαί τινες.

Ὑπῆρχεν ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, τόπος καλούμενος, ὅτε μὲν ἄσυλον, ὅτε δὲ προσφύγιον καὶ καταφυγὴ, ὅπου προσέφευγον εἴτε ἐκ δειλίας, εἴτε ἐκ φόβου οἱ καταδιωκόμενοι⁵⁾. Τῷ 1343^ω, ἀπηγορεύθη τῶν τοιούτων ἡ εἰσοδος ἐν τῷ ναῷ, ἵνα μὴ διαταράττωνται οἱ προσευχόμενοι. Διέταξεν ὁ τότε

¹⁾ «Τοὺς δὲ ὑποδιακόνους ταῖς θύραις τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν ἐφίστασθαι ὥριστο.» Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Γ'. σελ. 244, ἐν τῷ 43^ω κανόνι τῆς ἐν Λαοδικεῖᾳ Συνόδου. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 52. «950 ἐργαστήρια ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν.» Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Γ'. σελ. 526. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, τὰ ἐργαστήρια ἦσαν 4400. Ἰουστιν. Νοθέλλαι. XLII. Μ. Glos. λέξις Λεκτικαρίου. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 804, μνημονεύει ὑπουργοὺς τοῦ νάρθηκος, ἀναγνώστας τῶν Β'. ἐβδομάδων, ὁστιάριους τοῦ ἁγίου φρέατος, ὑποδιακόνους, δομέστικον τῶν ὑποδιακόνων, καὶ διπυτᾶτους τῆς Ἀγίας Σοφίας. ³⁾ Τόμ. Α'. σελ. 482. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 442.

⁴⁾ Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 459, 254, 255. Α'. σελ. 477.

⁵⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 363, 365, 368, 445, 453. Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 647. Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Β'. σελ. 300. C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 73. Ὁ Δουκάγγιος μνημονεύει ἅπαντας τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς τοὺς γράψαντας περὶ ἀσύλου. «Ἐυτρόπιος ὁ τοῦ βασιλικοῦ τότε κοιτῶνος. . . πείθει βασιλέα νομοθετῆσαι μὴ ἐξεῖναι τισι τῶν αἰτίαν ἐχόντων προσφεύγειν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἢ προσφεύγοντας ἐξεῖναι κατὰ πᾶσαν ἄδειαν αὐτοὺς ἐξωθεῖν.» Συμ. ὁ Μεταφραστής, Τόμ. Α'. σελ. 4409, ἐν τῷ βίῳ τοῦ Χρυσοστόμου. Θεοφυλ. Ἱστορ., σελ. 329. Ἄσυλον σεβαστὸν ἦτον καὶ ἡ κολυμβήθρα «εἰς τὸ τῆς Σοφίας ἱερὸν φεύγουσιν, ἕς τε τὸν θεῖον λουτρῶνα ἐλθοῦσαι, τῆς ἐνταῦθα κολυμβήθρας ἀπρίξ εἶχοντο.» Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 404. Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Β'. σελ. 748. «ἱερὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀσύλου πάλαι καταφυγῆς κεκτημένον προνόμιον.»

βασιλεύων Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, «ὥς ἂν εὐρίσκωνται οἱ ῥηθέντες πρόσφυγες εἰς τοὺς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τεταγμένους τόπους τῶν προσφυγείων, καὶ οὐδὲν ἔχουσι φόβον καὶ δειλίαν τινὰ τοῦ ἀποσπασθῆναι αὐτόθεν βία παρά τινος τῶν ἀπάντων». Ἐκ τούτων σαφῶς καταφαίνεται, ὅτι κατὰ τοὺς τότε χρόνους, τὸ ἄσυλον ἦτον ἐν τῷ νάρθηκι.

Φαίνεται ὅτι ἐλησμονήθη ὁ ἀληθὴς τόπος τοῦ ἄσylum ἐν τῷ ναῷ αὐτῷ ὑπὸ τὰ δεξιὰ κατηχούμενα, ὅπου εὐρίσκετο καὶ ὁ καλούμενος πρωτέκδικος ὁ δικάζων καὶ μεριμνῶν περὶ τῶν προσφύγων τούτων¹⁾.

Ὁ τόπος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὅπου ἐδίκαζεν ὁ πρωτέκδικος, ἐκαλεῖτο πρωτεκδικεῖον, καὶ ἀνάσταθμος ὁ τόπος ὅπου ἰστάντο οἱ κατηγορούμενοι. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ κράτους, ὅλον τὸ ἱερόν, οἱ χιόνες τῆς τραπέζης τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ πολλοὶ τάφοι ἦσαν ἄσυλον²⁾. Τὸ προνόμιον τοῦτο ἔκπαλαι ἴδιον τῆς Ἀγίας Σοφίας, παρεχωρήθη ἀκολούθως καὶ ἐτέραις ἐκκλησίαις, διότι μνεῖα αὐτοῦ γίνεται πολλάκις ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ³⁾.

Οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες πολλάκις ἠθέτησαν τὸ ἄσυλον, καὶ οὐχὶ μόνον ἀπέσυραν ἐκ τῆς ἐκκλησίας τοὺς πρόσφυγας, ἀλλ' ἐσφαξαν αὐτοὺς ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ἄσylum.

Ἐκ τῶν πολλῶν περὶ τούτων ἱστορουμένων, ἀφηγοῦμαι τὰ ἐν ἔτει 695φ συμβάντα, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λεοντίου⁴⁾, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Βλαχερνῶν. «Καὶ ὁ μὲν Μαῦρος ἅμα τοῦ ῥηθέντος Στρούθου ἐν Βλαχέρναις πορευθεὶς, εὔρε τὸν Τιθέριον κρατοῦντα τῇ μιᾷ χειρὶ τὸ κιονάκιον τῆς Ἀγίας Τραπέζης⁵⁾... καὶ τῇ ἄλλῃ τίμια ξύλα, καὶ ἐν τῷ τραχήλῳ φυλακτὰ· ἔξωθεν δὲ τοῦ βήματος παρακαθίζομένην Ἀναστασίαν τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μητέρα, ἥτις τοῖς ποσὶ τοῦ Μαύρου κυλινδουμένη ἤτειτο μὴ ἀποκτανθῆναι τὸν αὐτῆς ἑγγονα Τιθέριον, ὡς μὴδὲν ἄτοπον πράξαντα· αὐτῆς δὲ τοὺς πόδας τούτου κατεχούσης... εἰσελθὼν ὁ Στροῦθος ἐνδον τοῦ βήματος, βία ἀφήρπασεν αὐτόν· καὶ τὰ μὲν τίμια ξύλα ἐξ αὐτοῦ ἄρας, ἐπάνω τῆς ἀγίας τραπέζης ἐπέθηκε, τὰ δὲ φυλακτὰ εἰς τὸν ἴδιον ἐξήρτησε τράχηλον· καὶ λαβόντες τὸν παῖδα ἐπὶ τῷ ἄνω Καλλινίκης πα-

¹⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 207. «Ἵνα μὴ ὁ ἐπίσκοπος παρενοχλῆται, ἔστωσαν ἐκδικοί.» Συμ. ὁ Μεταφραστής, Τόμ. Α'. σελ. 272. Ὁ πρῶτος τῶν ἐκδικῶν ἐκαλεῖτο πρωτέκδικος, καὶ ἐκκλησιέκδικος. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 902. Νικ. Χωνιάτης, σελ. 446. Περὶ προσφύγων, πρβ. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 248. ΣΤ'. σελ. 263. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 763. Β'. σελ. 48, 149. «Τὸν χοῦν αὐτῆς ἐν λάρνακι θεῖναι περιηγυρωμένη καὶ προνόμιον δοῦναι διὰ λελαξευμένων ἐν αὐτῇ ἰάμβων, ἀσυλίας τοῖς ἐφ' οἷσις δῆποτε ἐγκλήμασιν ἀνθρώποις ἀλοῦσι καὶ προσφυγοῦσιν ἐκεῖ.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 108, 630. Δέων ὁ Γραμ., σελ. 290. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 29. Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 380. ³⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 283. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 53. ⁴⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 582. ⁵⁾ C. Christ. Βιβ. Γ'. σελ. 49.

ραπορτίῳ, καὶ τοῦτον ἐκδύσαντες, καὶ ἐπὶ τῆς φιλῆς ἀπλώσαντες, δέκην προβάτου αὐτὸν ἐλαρυγγοτόμησαν»¹⁾).

Ἄννα ἡ Κορνηνὴ²⁾ μνημονεύει καὶ ἕτερον προσφύγιον, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, «ἀγχοῦ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας». Ἦτο δὲ ὁ ναὸς οὗτος μέρος τοῦ μεγάλου τεμένους τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀνιδρυθὲν ἵνα ἐκεῖσε καταφεύγῃ «πᾶς ὁ ἐπ' ἐκκλησίᾳ αἰσῶς». Ποῦ ἔκειτο ὁ ναὸς οὗτος εἰν' ἀδήλον· ὅτι δὲν ἦτο παρεκκλήσιον ἐντὸς τοῦ ναοῦ, καταφαίνεται ἐκ τῶν ἄνω λόγων, «ἀγχοῦ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας». Περὶ τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου προσφυγίου ἅπαντες οἱ συγγραφεῖς ἀποσιωπῶσι.

Ταύτην τὴν καλουμένην ἀσυλίαν, σπανιώτερον τῶν ἀρχόντων, ἠθέτησεν ὁ Βυζαντινὸς λαός.

Μέχρι τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος, ἡ ἱερὰ λειτουργία ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, δὲν ἐτελείτο, εἰ μὴ κατὰ Σάββατον, τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς καὶ τὰς Κυριακάς, ἕνεκα τῆς ἐνδεΐας αὐτῆς. Μεσοῦντος τοῦ αἰῶνος τούτου, ὁ Μονομάχος διέταξε νὰ τελεῖται ἡ ἱερουργία καθ' ἑκάστην ἡμέραν, χαριζόμενος τῇ ἐκκλησίᾳ νέας τινὰς προσόδους³⁾).

Εἶχον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι, τὰς καλουμένας φιάλας. Τὰ ἐν τῷ ναῷ δοχεῖα ὕδατος ἐκαλοῦντο κἀνθαροι. Ἡ φιάλη τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰσέτι σώζεται, ὀλίγα βήματα πρὸ τοῦ νάρθηκος, πάντῃ ἀνυδρὸς. Ἐδῶ ἐνιπτον τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας οἱ πιστοί, «ἵνα μὴ ἀνάγνοις καὶ ἀνίπτοις ποσὶ τῶν ἐνδον ἐπιθαίνωσιν ἀγίων»⁴⁾. Ἐν τῇ φιάλῃ ἐγένετο ἡ τελετὴ τῶν Θεοφανείων.

Ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων, κατεχωρίσθη τῷ 1396^ω, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Καλλιῖστου⁵⁾, ἡ σημείωσις τῶν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τότε εὐρισκομένων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν σκευῶν, ἱερατικῶν ἀμφίων, σαυρῶν, εὐαγγελίων καὶ λειψάνων. Ἐκ τῆς σημειώσεως ταύτης καταφαίνεται ἡ τότε πενία τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν τόσούτῳ ἐγύμνωσαν οἱ Λατῖνοι σταυροφόροι τῷ 1204^ω. Μνημονεύω τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπισημότερα σκεύη, ἐκ τῶν ὁποίων μεταγενέστεροι συλητὰὶ ἀφῆρσαν μαργαρίτας καὶ χρυσὰ κοσμήματα.

Εἶχεν ὁ ναὸς ἐννέα εὐαγγέλια, ἐκ τῶν ὁποίων δύο μὲν ἔμενον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρὸς χρῆσιν τῶν ἱερέων, τὰ δὲ ἄλλα μετὰ πολλοῦ κόσμου καὶ ἐκτυπωμάτων χρυσῶν κεκοσμημένα, ἐφυλάττοντο ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ⁶⁾· πέντε κρατῆρας,

¹⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 876. Περὶ τοῦ παραπορτίου Καλλινίκης, ἴδ. ἄνωτέρῳ, σελ. 62. ²⁾ Ἀλεξιάς, Τόμ. Α'. σελ. 400. ³⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 609. ⁴⁾ Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορ. κέφ. Α'. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 40. Γ. Παχυμ. Τόμ. Β'. σελ. 22. Τὴν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ νίψιν διετήρησαν μέχρι τοῦδε, οἱ Λατῖνοι. ⁵⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 566. ⁶⁾ Ἐν τῇ σημερινῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου παρὰ τὴν πόλιν τῆς Ἀδριανουπόλεως, σώζεται Εὐαγγέλιον, προερχόμενον ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΣΤΟΥΔΙΟΥ. | ΜΙΡΑΧΟΡ ΜΕΣΤΖΗΔΙ.

ἐκ τῶν ὁποίων εἰς «κρατὴρ ἱσπικς» ἀφιερώθη τῷ ναῷ ὑπὸ τῆς Ἀγίας δασκείνης Κυρᾶς Ὑπομονῆς, ἥτις ἀνήγειρε τὴν μονὴν τοῦ Παντοκράτορος· δεκατέσσαρας δίσκους καὶ ποτήρια, ἐξ λαβίδας, ἐξ ἀστερίσκους ἀργυροῦς, τῶν ὁποίων οἱ τρεῖς ἦσαν ἐκ Ῥωσσίας, τέσσαρα μανουάλια τῆς εἰσόδου, δεκαεξή ρεπίδια, ὀκτὼ σταυροῦς ἀργυροῦς καὶ χρυσοῦς, ἐγκλείοντας τεμάχια τιμίων ξύλων, καὶ κεκοσμημένους διὰ μαργαριτῶν, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου· τέσσαρας ἀέρας, εἰκοσιεῖς ποτηροκαλύμματα καὶ τέσσαρα δεκανίκια πατριαρχικά. Πρὸς τούτοις εἰκόνας τινάς, ἱμάτια ἀρχιερατικά, καὶ τένα λείψανα ἁγίων, διαφυγόντα τοὺς ἄρπαγας σταυροφόρους.

Εἶπον ἀνωτέρω, περὲγράφων τὰς συλήσεις τῶν Λατίνων, τῷ 1204ω, ὅτι ἀφῆρσαν ἀπὸ τῆς Ἀγίας Σοφίας, τὰ πλεῖστα αὐτῆς σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, καθὼς καὶ πάμπολλα λείψανα. Ἐκ τούτων τινὰ ἦσαν τεμάχια τοῦ σταυροῦ, ἀπολεσθέντα ἐν Γαλλίᾳ τῷ 1792ω, τεμάχια τοῦ λίθου τοῦ Ἀγίου Τάφου σωζόμενον εἰσέτι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ· πρὸς τούτοις, θυριατήριον Ἑλληνικόν, ὁ βραχίων τοῦ Ἀγίου Σίμωνος, καὶ ὁ τοῦ Ἀγίου Κλήμεντος. Τὰ ἀκάλουθα λείψανα τῶν Ἀγίων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, Πέτρου, Ἀνδρέου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζοῦ, Νικολάου, Λουκίας, Αἰκατερίνης, Βαρβάρας καὶ τινων ἄλλων, ἀπωλέσθησαν· τοῦλάχιστον ἀγνωστος εἶναι μέχρι τῆς σήμερον ἡ τύχη αὐτῶν¹⁾.

Ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας μετεβλήθη εἰς τέμενος, εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν. Ὁ κατακτητὴς καθάρισας ἐσωθεν καὶ ἐξωθεν τὴν ἐκκλησίαν, ἐτέλεσεν ἐκεῖ κατὰ πρῶτον τὴν προσευχὴν τῆς Παρασκευῆς, τῇ 1ῃ Ἰουνίου 1453. Ἀνήγειρε πλινθόκτιστον μινάρην καὶ σχολεῖον.

Οἱ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ δύο μέγιστοι λαμπαδοφόροι, ἀφῆρέθησαν ἀπὸ ναὸν καθολικὸν τῆς Οὐγγαρίας καὶ ἐστέθησαν ἐδῶ ὑπὸ τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ μεγάλου τῷ 1526ω. Οἱ μαρμάρινοι πίθοι παρὰ τὴν εἰσόδον τοῦ ναοῦ, εἰν' ἔργα Μουράδ τοῦ Τρίτου²⁾.

Μονὴ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ,
ἡ Μονὴ τοῦ Στουδίου.

Νῦν, Μιραχὸρ μεστζηδί³⁾.

Ἡ ἄλλοτε ἐπιφανεστάτη αὕτη μονή, ἡ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν γραμμάτων τοσοῦτω μοχθήσασα, καλουμένη μονὴ τοῦ Στουδίου, τοῦ Στουδίτου, τῶν

¹⁾ Riant, σελ. 478. ²⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 4. ³⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 196.

Στουδίων¹⁾, κεῖται ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς μεγάλης λεωφόρου τῆς Ψαμάθου, ὀλίγα βήματα πρὸς νότον τοῦ αὐτόθι Ἀγίου Κωνσταντίνου²⁾. Μολονότι ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν καλεῖται ὡς ἐπιτοπολὺ, ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου. Κατὰ τὸν Θεοφάνην τὸν ἱστορικόν³⁾, ὁ Στούδιος τῷ 447ῳ « ἔκτισε τὸν ναὸν τοῦ Προδρόμου, καὶ μοναχοὺς τῶν Ἀκοιμήτων, ἐν αὐτῷ κατέστησε »⁴⁾. Πλανᾶται, νομίζω, ὁ ἱστορικὸς οὗτος, γράφων ὅτι ἰδρύθη ἡ μονὴ αὕτη τῷ 447ῳ, διότι ὁ Κωδινός⁵⁾, ἂν καὶ πολλῶν αἰώνων μεταγενέστερος, ὀρθῶς λέγει ὅτι ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου, ὡς καὶ ἡ μονὴ τῆς Χώρας ἦσαν τὸ πάλαι ἔξω τῶν τειχῶν. Ἐπομένως ὑπῆρχον ἀμφότεραι πρὸ τῆς κτίσεως τῶν Θεοδοσιακῶν τειχῶν ἀνεγερθέντων τῷ 413ῳ⁶⁾. Τοιαύτας ἀντιφάσεις συχνότατα ἀπαντῶμεν εἰς τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Κωδινοῦ εἰκάζω, ὅτι τὴν μονὴν ταύτην ἀνίδρυσε πρῶτος ὁ Στούδιος, ὅστις μετὰ τινων ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν ἐκλήθη ἐκ Ῥώμης εἰς τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον⁷⁾, καὶ « οἵτινες οἴκους ναοὺς καὶ ξενῶνας ἀνήγειραν ». Ἡ μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον ἱστορία τῆς Κ/πόλεως, μνημονεύει πολλὰ κτίρια ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἀνεγερθέντα⁸⁾. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σουίδα, ὁ Στούδιος ἀνήγειρε τὴν περιβόητον μονὴν ταύτην, καθολικὴν ἐκκλησίαν οὖσαν πρότερον, καὶ ἡ ὁποία κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς, διέτρεφε χιλίους μοναχοὺς⁹⁾.

Τὰ ἐγκαίνια τῆς μονῆς ταύτης, ἐτελοῦντο μετὰ μεγάλης πομπῆς τῇ 19ῃ Ἰουλίου.

Τῷ 790ῳ ἀπεβίωσεν ὁ πατριάρχης Ταράσιος, καὶ τῇ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα, ἐχειροτονήθη Νικηφόρος ὁ ἀσκηρῆτις¹⁰⁾. Δύω ἡγούμενοι τῆς μονῆς, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Θεόδωρος¹¹⁾, ἀντετάχθησαν κατὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου πατριάρχου, λέ-

1) Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 65. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 22. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 747. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 487, 539. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 384, 857. Δέων ὁ Γραμ., σελ. 119, 279. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 270. 2) « Τὴν τῆς Χρυσείας πύλην εἰσήλθεν ὁ βασιλεὺς . . . μέχρι μὲν οὖν τῆς τοῦ Στουδίου μονῆς ἀπελθών. » Γ. Ἀκροπολίτης, σελ. 197. 3) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 175. « καταλαβόντος διὰ τῆς Χρυσῆς πύλης τὸν τοῦ Προδρόμου ναὸν, ὃν ἐδείματο Στούδιος. » Γενεσίου ἱστορ. σελ. 6. 4) Ἀκοίμητοι ἐκαλοῦντο οἱ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ νύκτα ψάλλοντες καὶ ἱερουργοῦντες μοναχοί. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 892. « ἔλληκτος ὕμνολογία. » C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 154.

5) Γ. Κωδινός, σελ. 121. 6) Τὴν γνώμην τοῦ Θεοφάνους παραδέχεται ὁ Κ. Σκαρλάτος Βυζάντιος. Κ/πολις, Τόμ. Α'. σελ. 306. 7) Μ. Γλυκᾶς, σελ. 463. 8) Γ. Κωδινός, σελ. 99. 9) « Κατὰ τὸν θεῖον τοῦ Προδρόμου νεῶν, ὃν ὁ Στούδιος ἐκ βάθρων ἀνήγειρε. » Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 18, 63. Συναξ. Δεκ. 29. Γ. Κωδινός, σελ. 102. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 388. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 905. 10) Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 747. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 34, 557. 11) Τὸν βίον τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἱστο-

γοντες ὅτι «μὴ δεῖν ἀπὸ λαϊκῶν, ἀθρόως εἰς ἐπισκοπὴν ἀνατρέχειν». Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἀγανακτήσας κατὰ τῶν ἀπειθούντων μοναχῶν, ἐμελέτα ἵνα καταλύσῃ τὴν μονήν, ἐν τῇ ὁποίᾳ τότε ἐνησκοῦντο ἐπτακόσιοι μοναχοὶ ὑπὸ τὴν ἡγουμενίαν τοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου. Οἱ φίλοι δὲ τοῦ ἀναγορευθέντος πατριάρχου, ἐπέμενον λέγοντες, ὅτι ἡ χειροτονία τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου, δὲν ἦτο «πρᾶγμα ξένον τῆς ἐκκλησίας καὶ προσφάτως ἐπινοηθέν»¹⁾).

Μικρὸν μετὰ ταῦτα, ὁ βασιλεὺς προσκαλέσας τὸν πατριάρχην, τοὺς συμβούλους αὐτοῦ καὶ μητροπολίτας, ἐβουλεύετο περὶ εἰρήνης μετὰ τοῦ Κρούμου βασιλέως τῶν Βουλγάρων, λεηλατούντος πᾶσαν τὴν ἀπὸ Κ/πόλεως μέχρις Ἀδριανουπόλεως χώραν. Τινὲς δὲ μετὰ τοῦ ἡγουμένου Θεοδώρου, ἀντέστησαν κατὰ τῆς μελετωμένης εἰρήνης, καὶ τοσαύτη ἡ ἰσχὺς τῶν μοναχῶν τοῦ Στουδίου, ὥστ' ἐματαιώθησαν πάντα τὰ περὶ εἰρήνης βουλεύματα τοῦ βασιλέως καὶ τῶν κληρικῶν αὐτοῦ συμβούλων. Ἐνεκα τούτων ὅλων, ὁ Θεόδωρος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, μεθ' ὅλων τῶν ἐν τῇ μονῇ ἐνασκουμένων μοναχῶν, ἀναφανδὸν ἀπέσχισαν ἑαυτοὺς ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου²⁾).

Ἐρχομαι εἰς ἄλλα ἐπίσημα συμβάντα τοῦ Βυζαντίου, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται ἡ σοφία καὶ ἀρετὴ τῶν ἐνασκουμένων ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, καλουμένη, «περιφανὲς καὶ περίδοξον τῆς ἀρετῆς παιδευτήριον». Ἐν ταῖς ἱεραῖς καὶ συνοδικαῖς συνελεύσεσι τῶν ἐν Βυζαντίῳ κληρικῶν καὶ μοναχῶν, «πρῶτον μὲν γὰρ πάντων, τὸν ἀρχιμανδρίτην τῶν Στουδίου καὶ ὁ χρόνος κατέστησε, καὶ τὸ δίκαιον αὐτό»³⁾).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ εἰκονομάχου Θεοφίλου, ἀνέλαβε τὰ σκήπτρα τῆς βασιλείας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ⁴⁾ ὁ μεθυστής, μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Θεοδώρας.

ροῦσι τὰ Συναξάρια τῇ 11ῃ Ἰουλίου. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 608. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 209, καλεῖ τὸν Θεόδωρον «ἐνθερμον τῆς ὀρθοδοξίας πρόμαχος.» Πρβ. καὶ σελ. 226.

¹⁾ «Ἀπέσχισαν δὲ τοῦ Πατριάρχου τῆς κοινωνίας, ὁ τοῦ Στουδίου ἡγούμενος καὶ λοιποί». Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 26, 34, 36. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 36. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 557. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 608. Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 29. «Θεόδωρος ὁ θερμὸς τῆς ὀρθοδοξίας πρόμαχος, τοῦ Στουδίου ἡγούμενος.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 209. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 534. Ὁ βίος τοῦ Θεοδώρου εὐρίσκεται ἐν τῷ 99ῳ τόμῳ τῆς πατρολογίας τοῦ Migne. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 104. «ἦν δὲ τις Δοσίθεος ἐν τῇ τοῦ Στουδίου μονῇ τὴν ἄσκησιν μετιών, ὃς ἐκ Βενετικῶν ἔλκειν τὸ γένος... ἐλέγετο.» Νικ. Χωνιάτης, σελ. 529. Οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἰωάννης, χάριν ὑγιοῦς ἀνατροφῆς, διὰ τινὰ καιρὸν διέμειναν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ τοῦ Στουδίου, «ἵνα καὶ πρὸς ἀρετὴν ἐπαλείφοντο τῇ μιμήσει τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν.» Νικ. Βρυέννιος, σελ. 18. ⁴⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 139. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 544, 546, 554. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 22. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. σελ. 566.

Ἐπιτρόπους τοῦ νεαροῦ βασιλέως διώρισεν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ ὁ Θεόφιλος, τὸν μάγιστρον Μανουήλ καὶ τὸν πατρίκιον Θεοδόταν¹⁾. Ἀμα τῇ τελευτῇ τοῦ Θεοφίλου, ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα, ἀείποτε σεβομένη τὰς εἰκόνας, ἤρχισε μελετῶσα τὴν ἀναστήλωσιν αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Τὴν αἴρεσιν ὁμῶς ταύτην, ἀρχίσασαν τῷ 709^ω²⁾, ἠσπάζοντα οἱ πλεῖστοι ἐκ τῆς συγκλήτου καὶ ἱερᾶς συνόδου, καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης· οἱ δὲ Στουδίται, θαρραλέως προμαχῶντες ὑπὲρ τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων, καὶ τούτων ἕνεκα διωκόμενοι καὶ προφανῶς προπηλαχιζόμενοι, ἐπάλειον κατὰ τῆς αἱρέσεως ταύτης μετὰ πολλῆς παρρησίας. Ἐὰ παθήματα πολλῶν εἰκονοφίλων Χριστιανῶν, σχολοπισθέντων καὶ ἀναιρεθέντων³⁾ καθ' ὅλην τὴν μακροχρόνιον βασιλείαν τῶν καλουμένων εἰκονομάχων βασιλέων, οὐδέποτε ἐφόβιζον τοὺς ἀτρομήτους τούτους μοναχοὺς.

Μανουήλ, ὁ ἐπίτροπος τοῦ νέου Μιχαήλ, ἠσθένησε, καὶ ἐματαιώθη πᾶσα ἱατρικὴ τέχνη. Ἐν ᾧρα θανάτου προσήλθον εἰς τὸν ἀγωνιῶντα μάγιστρον, μοναχοὶ ἀπὸ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, καὶ παρὰ τὴν κλίνην αὐτοῦ ἰστάμενοι, εὐηγγελίζοντο τῷ ἀσθενεῖ, ζῶν καὶ ἀναρρῶσιν⁴⁾. Ὁ ἀσθενὼν κατ' ἀρχὰς ἐταλαντεύετο· βλέπων δὲ τοὺς μοναχοὺς ἐπιμένοντας καὶ οὐδόλως διστάζοντας εἰς τὴν παρὰ Θεοῦ ἀποκαλυφθεῖσαν αὐτοῖς πρόρρησιν, καὶ ἐκ τῶν λόγων τῶν μοναχῶν παραμυθούμενος, λέγει· «καὶ πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ὦ θεοὶ πατέρες; . . . ἐγὼ δὲ κείμεν τεταριχευμένος καὶ σκελετός, ἐν οὐδενὶ διαφέρων ἐτέρῳ τῶν τεθνηκότων, ἢ μόνῳ τῷ ἀναπνεῖν». Ἀπεκρίθησαν οἱ μοναχοί· «εἰ γοὺν σπουδάσαι ἀναρρῶσθαι τὴν τῶν εἰκονομάχων ἀποσβέσαι πυρκαϊάν, καὶ τὰς ἱερὰς εἰκόνας κατὰ τοὺς παλαιοὺς καὶ πατρικοὺς θεσμοὺς ἀναστήλωσαι, εὐαγγελιζόμεθά σου τὴν ζωήν». Εἶπαν καὶ ἀνεχώρησαν.

Ἀναρρώσαντος τοῦ Μανουήλ, κατὰ τὴν πρόρρησιν τῶν μοναχῶν τοῦ Στουδίου, δὲν ἡμέλησε τοὺς λόγους αὐτῶν, ἀλλὰ παρεκίνει παντοίοις τρόποις τὴν Θεοδώραν ἵν' ἀναστηλώσῃ τὰς εἰκόνας. Ἡ Θεοδώρα, ἐνθερμος ἀπ' ἀρχῆς εἰκονολάτρις, ἐφοβεῖτο σὺχὲ μόνον τὸν λαὸν ἀλλὰ καὶ τὸν κληρὸν, τὸν ἀποδεχόμενον τῆς εἰκονομαχίας τὰ δόγματα. Ἐλεγε δὲ τῷ Μανουήλ, ὅτι ὁ ἀποβιώσας

¹⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 139. Μ. Γλυκάς, σελ. 541, 546, 554. ²⁾ «Τούτῳ τῷ ἔτει (6217—709. Μ. Χ.) ἤρξατο ὁ δυσσεβὴς βασιλεὺς Λέων τῆς κατὰ τῶν εἰκόνων καθαιρέσεως λόγον ποιεῖσθαι.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 624. «Λέων, ὅστις παρευθὺς τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ τὰς τιμίας καθελὼν εἰκόνας, ἡμαύρωσε τὸ τῆς ἐκκλησίας κάλλος.» Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 25. Κωνστ. Μανασσῆς, στίχ. 4189. ³⁾ Συναξ. Νοεμβρίου 28· «πολλοί τε κληρικοὶ καὶ μονασταὶ καὶ εὐλαβεῖς λαϊκοί, ὑπερεκινδύνευσαν τοῦ ὀρθοῦ τῆς πίστεως λόγου, τὸν μαρτυρικὸν ἀναδησάμενοι στέφανον.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 630. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 149. Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 174. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 612, 613. Π. Γύλλιος, σελ. 297. ⁴⁾ «Καὶ γὰρ ἦν αὐτῷ πῖστις οὐκ ἀγενὴς πρὸς αὐτούς.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 148. Γενεσίου ἱστορ., σελ. 78, 79.

σύζυγος αὐτῆς Θεόφιλος, οὐδὲν ποτὲ πράξας ἀνευ συνέσεως, ἡσπάζετο τὴν-εἰκονομαχίαν, καὶ ὅτι ἄδικον ᾔθελεν εἶσθαι, νὰ πράξῃ τι κατὰ τῶν φρονημάτων τοῦ ἀποθανόντος συζύγου. Ὁ Μανουὴλ τέλος εἶπε τῇ Θεοδώρα, ὅτι μὴ ἀναστηλουμένων τῶν εἰκόνων, οὐχὶ μόνον κινδυνεύει ἡ ζωὴ αὐτῆς καὶ τοῦ βασιλέως Μιχαήλ, ἀλλὰ θέλει ἀπολέσει καὶ τὸ κράτος αὐτό. Συνήθροισε τέλος ἡ Θεοδώρα, πάντας τῆς συνόδου καὶ τῆς συγκλήτου τοὺς ἐπὶ συνέσει καὶ λόγῳ διαπρέποντας, καὶ μετὰ πολλοὺς λόγους καὶ μαρτυρίας ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἀνεστηλώθησαν αἱ εἰκόνες. Ὅσοι ἐπέμενον ἐν τῇ προτέρᾳ τῆς εἰκονομαχίας πλάνῃ, καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης, καθηρέθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν ἐκ τῆς πόλεως.

Εἰς μνήμην δὲ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων ἐν Κ/πόλει, γενομένης διὰ τῆς ἐπιμονῆς τῶν περιδόξων μοναχῶν τῆς μονῆς ταύτης τοῦ Στουδίου, ἐπιτελεῖ ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία τὴν ἐορτὴν τῆς Ὁρθοδοξίας, τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῶν νηστειῶν¹⁾.

Ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἀνέβησαν ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ἀλέξιος καθηγούμενοι τῆς αὐτῆς μονῆς²⁾.

Κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, ὁ Μιχαήλ καὶ ὁ θεὸς αὐτοῦ, διαφυγόντες τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ κατέφυγον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου. Ἐδῶ συνήλθεν ὁ λαὸς, πνέων ἐκδίκησιν διὰ τοὺς ἐν τῷ παλατίῳ ἀναιρεθέντας συμπολίτας. Ὡς ἤκουσαν τὰς φωνὰς τοῦ ἔξω μαινομένου ὄχλου, κατέφυγον οἱ ἄνω πρόσφυγες εἰς τὰ ἄδυτα τῆς μονῆς. Ὁ λαὸς, οὐδόλως εἰσακούων τὰς παρακλήσεις τῶν μοναχῶν, οὐδόλως σεβόμενος τὴν ἱερότητα τοῦ ἀσύλου, εἰσῆλθε διὰ τῆς βίας εἰς τὸν ναὸν, καὶ ἀφαρπάσαντες αὐτοὺς ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ἔσυραν « διὰ τῆς ἀγορᾶς, διὰ τῶν πόδων », καὶ φέροντες αὐτοὺς ἐν τόπῳ, ἄνω τῆς Περιβλέπτου μονῆς καλουμένῳ Σίγμα, ἀπετύφλωσαν ἀμφοτέρους, καὶ μετὰ τῶν συγγενῶν ἐξώρισαν ἐκ τῆς πόλεως³⁾.

¹⁾ Γενεσίου Βασιλείαι, σελ. 78, 72· «τῇ Κυριακῇ ταύτῃ καὶ πρώτῃ τῶν νηστειῶν, ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία ἐορτάζειν παρέλαβε τὴν Ὁρθοδοξίαν, ἥτοι τὴν ἀναστήλωσιν τῶν σεπτῶν καὶ ἁγίων εἰκόνων, γενομένην παρὰ Μιχαήλ βασιλέως καὶ Θεοδώρας τῆς τούτου μητρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Μεθοδίου Πατριάρχου Κ/πόλεως.» Μ. Glos. λέξ. ὀρθοδοξία. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 90, 149. Κωδ. Κουροπ., σελ. 345. Μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων, τὰ βιβλία τῶν εἰκονομάχων ἡ ἐκάησαν, ἡ ἐφυλάττοντο ἐν τῷ πατριαρχείῳ. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 585. Ἀτυχῶς, οὐδεμία τοιαύτῃ συγγραφὴ διεσώθη. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 414, 479.

«Ἀντωνίος τις εὐλαβὴς ὁ Στουδίτης

Ἀρχιεπίσκοπος πέφηνε τῆς Βυζαντίδος.» Ἐφραίμιος, στίχ. 10,065. Μνημονεύει μετ' ὀλίγον ἐν στίχ. 10,080 καὶ τὸν πατριάρχην Ἀλέξιον, ἄλλοτε ἐκκλησιάρχην τῆς μονῆς ταύτης. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 579. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 60. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Β'. σελ. 20. ³⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 539. Γ. Κωδινός, σελ. 156. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 62, 65. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 594. Ἐφραίμιος, στίχ. 3089. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 17.

Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ κατέφυγεν ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνός, «πᾶσαν ὑπακοὴν πρὸς τὸν ἐν τῇ μονῇ ἡγεμονεύοντα ἐνδεικνύμενος, ὡς καὶ θυρωρὸς γενέσθαι», καὶ ἐδῶ ἀπεβίωσε¹⁾).

Τὴν μονὴν ταύτην ἐρημωθεῖσαν ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ «μηλόβοτον πρὸ πολλοῦ», ἀνεκαίνισε Μιχαὴλ ὁ Ἀνδρόνικος, ἐπιθέσας νέον ὄροφον, καὶ περιφράξας ἅπαντα τὸν περίβολον, χάριν τῶν ἐκεῖσε ἐνασκουμένων μοναχῶν, «οὐδὲν ἢ μικρόν τοῦ παλαιοῦ χαρακτῆρος ἀποδέον ἐκεῖνου».

Ἐκ τοῦ ναοῦ τούτου ἀφῆρεσαν οἱ σταυροφόροι, μέρος τῆς χάρας καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, καθὼς καὶ τὸν βραχίονα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ταῦτα πάντα ἀπωλέσθησαν²⁾).

Τῇ 29ῃ Αὐγούστου, μνήμη τῆς ἀποτομῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἀπῆρχοντο οἱ βασιλεῖς, ἐν μεγάλῃ πομπῇ, εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου. Τοῦ καιροῦ συγχωροῦντος, ἀπέπλεον ἀπὸ τὴν ἀποβάθραν τοῦ Βουκολέοντος, πρὸς τὸν ὄρμον πλησίον τῆς μονῆς. Ἀπὸ πρωίας, πᾶσα ἡ Σύγκλητος περιέμενε τοὺς βασιλεῖς ἐν τῇ μονῇ. Οἱ μὲν μάλιστα πατρίκιοι καὶ πάντες οἱ ἐν τέλει, περιέμενον ἔξω τῆς πρὸς θάλασσαν πύλης. Πολλοὶ ἄλλοι φιλοθεάμονες συνηθροίζοντο ἐν τῷ ὄρμῳ, ὅπου προσωρμίζετο ὁ βασιλικὸς δρόμῳ. Οἱ δὲ ἡγούμενοι καὶ προεστώτες τῆς μονῆς, ἴσταντο στιχηδὸν δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ ἀπὸ τοῦ ὄρμου μέχρι τῆς πύλης. Οἱ βασιλεῖς ἀποβάντες τοῦ δρόμωνος, ἀνῆρχοντο τὴν πρὸ τῆς πύλης ἀνοδὸν, προπορευομένων τῶν ἡγουμένων καὶ προεστώτων τῆς μονῆς, μετὰ θυμιατοῦ καὶ κηρῶν. Τῶν βασιλέων πλησιαζόντων τὴν πύλην, οἱ παρ' αὐτὴν ἱστάμενοι ἀξιωματικοὶ τῶν ἀνακτόρων, ἐπιπτον προσκυνοῦντες, καὶ ἐγειρόμενοι ἠκολούθουν τοὺς βασιλεῖς ἀνερχομένους διὰ τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ νάρθηκος. Ἐκεῖ περιβαλλόμενοι τὰ χρυσοκέντητα ἐνδύματα, ἤπτον κηροῦς καὶ εἰσῆρχοντο εἰς τὸν ναὸν μετὰ τῶν ἱερέων. Ἀρχομένης τῆς λειτουργίας, ἐλάμβανεν ὁ πρῶτος βασιλεὺς³⁾ θυμιατὸν ἀπὸ τὸν πραιπόσιτον, καὶ ἐθυμία δεξιᾷ τοῦ βήματος, ὅπου ἐπρόκειτο τοῦ Προδρόμου ἡ ἁγία χάρα⁴⁾. Ἐξερχόμενοι τῆς ἐκκλησίας, ἐπρογεύοντο μετὰ τινων προσκεκλημένων ἀρχόντων, διακονούντων ἐπὶ τοῦ προγεύματος τῶν προεστώτων τῆς μονῆς. Μετὰ ταῦτα ἀπῆρχοντο εἰς τὰ βασίλεια κατὰ τὴν αὐτὴν τῆς

¹⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 648. Ἐφραίμιος, στίχ. 3279. Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 69. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 64, 65. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 603. «Τούτῳ τῷ ἔτει (627) ἐτελεύτησε Βῶνος ὁ... μάλιστα, καὶ ἀπετέθη τὸ λείψανον αὐτοῦ εἰς τὸ σεπτὸν μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου... τοῦ Στουδίου, πλησίον τῆς Χρυσῆς πόρτας.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 726. ²⁾ Ν. Γρηγοῤῥας, Τόμ. Α'. σελ. 190. Riant, σελ. 178. ³⁾ Γνωστὸν εἶναι ὅτι πολλάκις δύο βασιλεῖς συνεβασίλευον ἐν Βυζαντίῳ. ⁴⁾ «Ἡ τιμία κεφαλὴ τοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἤχθη ἐν Κ/πόλει.... ἦν καὶ ἐν τῷ τοῦ Προδρόμου ἀπέθετο ναῷ.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 562, 563. Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 562, 563.

προελεύσεως τάξιν, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς πύλης, συνοδευόμενοι ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικούς καὶ ἡγουμένους τῆς μονῆς μέχρι τοῦ ὁρμου.

Πλειότερα περὶ τῆς μονῆς ταύτης, κατεχώρισεν ἐν τῷ πονήματι αὐτοῦ ὁ κ. Σκαρλάτος Βυζάντιος¹⁾.

Ἡ πρὸς ἀνατολὰς τῆς μονῆς ταύτης παράλιος πύλη, διὰ τῆς ὁποίας ἀνήρχοντο οἱ βασιλεῖς εἰς τὴν μονήν, καλεῖται νῦν, πύλη τῶν ῥοῶν²⁾, καὶ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, Ναρλῆ-καπῆ, ἕνεκα τῶν ἐκεῖ φυομένων ῥοῶν πολυπληθῶν μέχρι τῆς σήμερον, καὶ ὅχι, ὡς λέγει ὁ Δουκάγγιος, ὅτι ἐδῶ προσωρμίζοντο τὰ ἐκ τοῦ Αἰγαίου πελάγους πλοιάρια τὰ κομίζοντα ῥόδια, καὶ ἐκ τούτου ἡ ἐπωνυμία τῆς πύλης ταύτης³⁾. Εἰκάζω ὅτι ἦτο πύλη ἰδία τῆς μονῆς ταύτης, καθὼς εἶχον ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν πύλας ἢ πυλίδας ἰδιαιτέρας, ἢ Ἀγία Καλλινίκη καὶ ἡ ἐκκλησία τῶν ἐννέα Ταγμάτων⁴⁾. Οὐδέποτε μνημονεύεται ἡ πύλη αὕτη ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν. Εἶναι στενοτέρα τῶν ἄλλων παραλίων πυλῶν, καὶ πολλὰ μέτρα ἄνω τῆς θαλάσσης, ἐνῶ ἅπασαι αἱ ἄλλαι παράλιοι πύλαι ἐπὶ τῆς Προποντίδος, μικρόν τι ὑψοῦνται ὑπεράνω τῆς θαλάσσης. Ἡ πρὸς τὴν θάλασσαν χάθοδος, εἶναι στενὴ καὶ μέχρι σήμερον λίαν κατωφερής.

Πρὸς νότον τῆς πύλης ταύτης, ἐν τῇ ἔσω πόλει, ἡ γῆ ὑψοῦται. Ἐπὶ τοῦ παραλίου τείχους εἶναι πολλὰ κατὰ σειρὰν θύρετρα, διὰ τῶν ὁποίων οἱ μοναχοὶ ἐπέβλεπον τὴν Προποντίδα. Μέγα μέρος τοῦ πεδίου πρὸς νότον τῆς πύλης ταύτης, ἦτον, εἰκάζω, ὁ μέγας περίβολος τῆς μονῆς, πλήρης ἄλλοτε ξυλίνων οἰκιῶν⁵⁾. Διὰ τούτου διέρχεται ὁ σιδηροῦς δρόμος. Ἐξω τῆς ἄνω μνημονευθείσης πύλης, σώζεται εὐκτῆριον λίθινον Ἀρμενικόν, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, ἄλλοτε πιθανόν μετόχιον ἢ παρεκκλησίον τῆς μονῆς⁶⁾. Εἰσέτι ὅπισθεν τοῦ ναοῦ σώζεται κινστέρνα μετὰ εἰκοσιτριῶν κιόνων, ἀποθήκη σήμερον ἀχύρων. Ἐχει τὸ τέμενος πρὸς ἀνατολὰς ἐκτενὴ κήπον, ἄλλοτε ἀπὸ τὴν κινστέρναν ταύτην ἀρδευόμενον. Ἐντὸς τῶν πλησίων κήπων, ἀνασχάπτονται πολλάκις μάρμαρα καὶ κίονες, λείψανα ἀρχαίων κτιρίων τῆς μονῆς.

Ἡ μονὴ αὕτη ἐπιφανὴς κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας, εἶναι σήμερον ἐλεεινὸν ἐρείπιον. Μικρὸς περίκλειστος περίβολος εἶναι ἔμπροσθεν τοῦ νάρθηκος, τοῦ ὁποίου τὸν τοῖχον ὑποκρατοῦσι τέσσαρες λευκοὶ κίονες μετὰ κιονοκράνων καὶ

¹⁾ Κ/πολις, Τόμ. Α'. σελ. 306. ²⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 227. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 340. «ἡ καλουμένη ποτὲ Παλαιὰ, καὶ προσεπιλεγόμενη τοῦ Προδρόμου.»

³⁾ C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 54. Ἐπίσης παράλογα εἶναι τὰ περὶ τῆς πύλης ταύτης γραφόμενα τοῦ Χάμμερ. C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 115. ⁴⁾ Τοιαύτην παράλιον πυλίδα ἔχει καὶ ἡ μονὴ τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου. ⁵⁾ Ἐδῶ πιθανόν ἦτο καὶ τὸ κοιμητήριον τῆς μονῆς, περὶ τοῦ ὁποίου λαλεῖ ὁ Γεώργιος Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 650. «ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῆς Στουδίου μονῆς.» ⁶⁾ Ἐπὶ τῇ πλησίον παραλίᾳ, σώζεται καὶ ἁγίασμα τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, ὅπου πολὺς λαὸς συρρέει τῇ 29ῇ Αὐγούστου.

ἐπιστηλίων κοσμημάτων ὠραιστάτης τέχνης. Αἱ πυρκαϊαὶ ἡμαύρωσαν τὴν πολλὴν αὐτῶν καλλονήν¹⁾. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου, σώζονται τεθραυσμένα μάρμαρα Βυζαντινά. Ὁ ἐσωτερικὸς ναὸς οὐδὲν σώζει, εἰ μὴ τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα. Οἱ δώδεκα κολοσσιαῖοι αὐτοῦ πορφυροὶ κίονες οἱ ὑποκρατοῦντες ἄλλοτε τὰ κατηχούμενα, ἅπαντες ἐκ τῶν πυρκαϊῶν κατέπεσαν καὶ ἀνηγέρθησαν ἄλλοι πλινθόκτιστοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀγροῖκοι ἐργάται ἀπεμιμήθησαν τοῦ πορφυροῦ μαρμάρου τὴν ποικίλῃν χροιάν. Ἐπὶ τῶν τετραυπημένων καὶ ἐπικλινῶν κατηχουμένων, ὅπου οὐδεὶς σήμερον ἀναβαίνει, ἀράχαι ἀνέτως πλέκουσι τοὺς ἱστοὺς αὐτῶν. Μόνον τὸ ἐπὶ τοῦ νάρθηκος καὶ τῆς βασιλικῆς πύλης κατηχούμενον σώζεται, ἐρειδόμενον ἐπὶ θόλων στερεῶν. Τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ, κεκοσμημένον διὰ μαρμάρων ποικίλων, καλύπτουσι σανίδες ψίαθοι καὶ τάπητες. Ταῦτα ἔμαθον ἀπὸ τὸν φιλόφρονος Ὀθωμανὸν ἱερέα τοῦ ναοῦ τούτου. Ἀρχαῖα παράθυρα ἀπετεχίσθησαν. Ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτιρίου εἶναι ὑγρὸν καὶ σκοτεινότατον. Ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ναοῦ, ἐν μέτρον ἄνω τῆς γῆς, ἐνετεχίσθη ἀναστρόφως ἐπιτάφιος ἐπιγραφὴ, δυσανάγνωστος τὴν σήμερον.

Τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ τούτου, ἀπὸ τὴν βασιλικὴν πύλην, μέχρι τοῦ ἱεροῦ βήματος εἶναι Μ. 27, 32, τὸ πλάτος, Μ. 25, 28. Πλάτος τῶν κατηχουμένων, Μ. 5, 30, ὅθεν ὅλος ὁ χώρος τοῦ ναοῦ, εἶναι περίπου 690 τετραγωνικά μέτρα.

Ἡ ὁροφὴ τοῦ ναοῦ ἔγινε παρανάλωμα τοῦ πυρὸς ἐν τῇ μεγάλῃ πυρκαϊᾷ τοῦ 1782ου, ἀπὸ ἐνδύματα ἐκείσε κομισθέντα.

Τοιαύτη εἶναι σήμερον ἡ ἐπιφανὴς μονὴ τοῦ Στουδίου, τῆς ὁποίας οἱ λόγιοι μοναχοὶ, τοσαῦτα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν πολιτῶν ἐπραξαν.

Ὁ ναὸς οὗτος μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν Ἀλβανὸν Ἑλιάς βέην, ἱπποκόμον τοῦ Σουλτάνου Βεῖαζήδ, ἀφιερῶσαντα πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ, πολλὰ κτήματα. Ἀκολούθως ὁ Δεβλέτ Χάν, ἡγεμὼν Τάταρος ἐκ Κριμαίας, μετέβαλε τὸ τέμενος εἰς μονύδριον, καὶ οἱ αὐτοῦ ἀπόγονοι διαχειρίζονται τὰ εἰσοδήματα αὐτοῦ. Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς ἀτυχῶς δὲν μνημονεύει τὸ ἔτος τῆς μεταβολῆς.

¹⁾ Si l'on en croit Ciampini, dans la première basilique de Saint-Pierre à Rome, les colonnes étaient couronnées par une architrave; il en est de même de l'église de Saint-Jean-Studius à Constantinople. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 40.

КААЕНАЕР ХАНЕ ТЗАМII

I

МОНН ТОУ ОУААЕНТОЗ ?

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

ΑΙ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥΔΕ ΑΓΝΩΣΤΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ.

Περιέγραψα τὰς γνωστὰς Βυζαντινὰς ἐκκλησίας, χειραγωγούμενος ἀπὸ τὸν Δουκάγγιον καὶ τοὺς ἡμετέρους χωρογράφους, τὸν πατριάρχην Κωνσταντίον καὶ τὸν κ. Σχαρλάτον Βυζάντιον. Ὁ πατριάρχης ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν ἐκκλησιῶν¹⁾, ὁμολογεῖ, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἕτεραι ἐκκλησαί μεταβληθεῖσαι εἰς τεμένη. Μὴ δυνάμενος ὅμως ἵνα μάθῃ τὰς ὀνομασίας αὐτῶν, ἀφίνει τούτων τὴν μελέτην εἰς ἄλλους.

Ἐν τῇ ἀκολούθῳ μελέτῃ τῶν μέχρι τοῦδε ἀγνώστων ἐκκλησιῶν, εἶμαι ὡς ναυτίλος ποντοπορῶν ἀνευ πυξίδος. Ἄν. αἱ εἰκασίαι μου φανῶσιν εἰς τινὰς παράτολμοι, ὁμολογῶ, ὅτι ἀποδέχομαι μετ' εὐγνωμοσύνης, πᾶσαν παρατήρησιν καὶ ἐπίκρισιν, ἐκ τῶν ὁποίων ἅπαντες δυνάμεθα νὰ ὠφεληθῶμεν, διαφωτίζοντες οὕτω τὴν εἰσαέτι ἀσαφῆ ἱστορίαν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης.

Καλενδὲρ χανέ τζαμι²⁾).

Ἦτοι, Τάμενος τῆς μονῆς τῶν Καλενδέρηδων.

Καλενδὲρ, καλοῦνται οἱ Δερβίσαι ὁπαδοὶ τοῦ Ἰσπανοῦ Ἀραβὸς Γιουσσοῦφ ἐκ τῆς Ἀνδαλουσίας, οἱ καθαροὶ τὴν καρδίαν καὶ ἀμεμπτοὶ τὴν διαγωγὴν. Σήμερον, Καλενδὲρ καλοῦνται οἱ Δερβίσαι, οἱ ξυρίζοντες τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ τὴν γενειάδα³⁾. Ἐκ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης εἰκάζω, ὅτι τὸ πάλαι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτο μονὴ Βυζαντινὴ, τὴν ὁποίαν ἐσφετερίσθησαν οἱ Δερβίσαι οὗτοι.

Τὸ κτίριον τοῦτο κείμενον ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ Σαχζαδὲ, καὶ πλησιέστατα τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ ὑδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος, εἶναι λίαν ἡμελῆμενον. Τὸ λεπτόν κováμα πανταχόθεν καταπίπτει φυτὰ φύονται ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ κτιρίου. Ἐν τῇ παντερῇμῳ ταύτῃ Ὀθωμανικῇ συνοικίᾳ, οὐδένα εὐρήκα πρῶθυμον ἵνα

¹⁾ Κ/πολις, σελ. 114. ²⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 166. ³⁾ Καλενδὲρ, τάγμα Δερβισῶν. Ἀβρ. Μαλιάκα, Δεξικὸν Τούρκο-Ἑλληνικόν.

μέ εισάξῃ ἐν τῷ περιβόλῳ, ὅπως ἐκ τοῦ πλησίον ἐπισκεφθῶ τὸ κτίριον, πανταχόθεν ὑπὸ οἰκιῶν περικυκλούμενον.

Τὸ κτίριον τοῦτο μετέβαλεν εἰς τέμενος ὁ κατακτητὴς ὁ ἴδιος.

Δὲν γνωρίζω, ἂν ὁ ναὸς οὗτος ᾗναι ἡ πλησίον τοῦ ὕδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος μονή, τῆς ὁποίας ὁ ἡγούμενος ὑπέγραψεν ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Κ/πόλεως, πατριαρχεύοντος τοῦ Μηνᾶ, «ἡγούμενος τῆς μονῆς πλησίον τοῦ Ἀγωγοῦ» ¹⁾. Ὑπῆρχε καὶ μονὴ σπανίως μνημονευομένη, καλουμένη τοῦ Οὐάλεντος, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ²⁾. «Πέτρου, ἦτοι Οὐάλεντος καὶ Δαυδάτου, πλησίον τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων μονῆς ἡγούμενος» ³⁾.

Σεῖχ Σουλεϊμάν μεστζηδὶ ⁴⁾,

πλησίον τοῦ τεμένου Ζεϊρέκ.

Τὸ Βυζαντινὸν τοῦτο κτίριον, ἄνω τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, κεῖται ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς λεωφόρου καλουμένης Ζεϊρέκ μπάσῃ τζαδεσῇ, δηλ. λεωφόρου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ τεμένου Ζεϊρέκ. Εἶναι μικρὸν κτίριον ὀκτάγωνον, δέκα περίπου μέτρων μήκους καὶ τόσων πλάτους. Πρὸς ἀνατολὰς, ἐν τῷ συνήθει τόπῳ τοῦ ἱεροῦ βήματος, σώζεται θύρα ἀποτετειχισμένη. Αἱ θυρίδες τοῦ κτιρίου εἶναι πρὸς τὸ ἄνω μέρος τῶν τοίχων. Τὸ κτίριον εἶναι τρουλωτὸν καὶ σκεπάζεται διὰ κεράμων. Ἐντὸς τοῦ μικροῦ περιβόλου, πρὸς τὴν δυτικὴν αὐτῶν πλευρὰν, εἶναι τάφοι Μουσουλμάνων. Διὰ τοῦ περιβόλου τούτου εἰσέρχονται ἐν τῷ κτιρίῳ διὰ μικρᾶς θύρας. Ἐντὸς τοῦ κτιρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ εἰσῆλθον, δὲν ὑπάρχει οὐδὲν Βυζαντινὸν κόσμημα, οὐδ' ἔχνος θυσιαστηρίου. Φῶς πολὺ ἐγχύνεται διὰ τῶν ὑψηλῶν θυρίδων, τῶν ὁποίων τινὰς πρὸ πολλοῦ ἀπετείχισαν.

Τὸ μικρὸν τοῦτο κτίριον, τὸ διαφυγὸν μέχρι τοῦδε τὴν προσοχὴν τῶν ἡμετέρων, εἶναι ἐκ τῶν πολυτιμοτάτων Βυζαντινῶν μνημείων, διότι σαφηνίζει τὰ πολλάκις ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ καλούμενα ὀκτάγωνα, τὰ ὁποῖα ᾗσαν αἱ βιβλιοθήκαι τῶν μονῶν, καὶ τῶν ὁποίων τὸ ἀληθὲς σχῆμα, μέχρι τοῦδε ἦτο τοῖς πᾶσιν ἄγνωστον· κατὰ τὴν μαρτυρίαν δὲ τῶν ἐν αὐτῇ ἱεουργούντων Μουσουλμάνων ἱερέων καὶ γειτόνων, ἦτο τὸ πάλαι βιβλιοθήκη, κιτὰπ-χανέ. Τὸ κτίριον τοῦτο κείμενον πρὸς νοτιοδυσμᾶς τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπέχει περίπου ἑκατὸν πενήτηντα βήματα, ἦτον ἡ βιβλιοθήκη τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς ταύτης ⁵⁾. Ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ μονῇ ἐνησκούντο πάμπολλοι μονα-

¹⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 102, 133, 153. ²⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 52. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 133. ⁴⁾ Χαδηκὰτ, Τόμ. Α'. σελ. 131. ⁵⁾ «Δεῖ εἰδέναι ὅτι ἐν αἷς ἡμέραις

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

I

ΣΕΙΧ ΣΟΥΛΕΪΜΑΝ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

χοι, κατά τινας καιρούς, ὡς ἑπτακόσιοι. Ὁ περίβολος τῆς μονῆς, δὲν ἐπεξετείνετο πρὸς ἀνατολάς, διότι ἐκεῖ ὑπάρχει τὸ μέγα ἐρυμνὸν τεῖχος, μέχρι τῆς σήμερον ἰστάμενον. Ἐπεξετείνετο ὁθεν ὁ περίβολος, πρὸς τὸ μέρος ὅπου ἀνιδρύθη τὸ κτίριον τοῦτο, καὶ ὅπου ἦσαν τὰ κελλία τῶν μοναχῶν. Μέσον τοῦ κτιρίου τούτου καὶ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, εἶναι κῆποι καὶ οἰκίαι Ὁθωμανῶν.

Ἀπασαι αἱ Βυζαντιναὶ μοναὶ, εἶχον βιβλιοθήκας, ἐν ταῖς ὁποίαις ἐφυλάττοντο τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἀναγινωσκόμενα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἕτερα πολλὰ, ἱστοροῦντα τοὺς βίους τῶν μοναχῶν καὶ ἀσκητῶν. Τοιαῦτα βιβλία συχνάκις μνημονεύονται ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν καὶ τοῖς πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις¹⁾.

Περὶ τοῦ ὀκταγώνου λέγει ὁ Θεοφάνης²⁾: «Τούτῳ τῷ ἔτει (311 Μ. Χ.) ἐν Ἀντιοχείᾳ, τὸ ὀκτάγωνον Κυριακὸν ἤρξατο οἰκοδομεῖσθαι». Λέγει ὁ Κωδινός³⁾: «Τὸ δὲ τετραδίσιον τὸ ὀκτάγωνον, τὸ πλησίον τῆς Χαλκῆς, στοαὶ ἦσαν ὀκτώ.... ἐν οἷς ἦσαν διδάσκαλοι πάσης γραφῆς, οὓς εἶχον εἰς συμβουλὴν οἱ κατὰ καιροὺς βασιλεύοντες.... καὶ κατὰ διαδοχὰς, οἱ τοιοῦτοι διδάσκαλοι διήρχεσαν 414, μέχρι τοῦ δεκάτου χρόνου Λέοντος τοῦ Συρογενοῦς, τοῦ πατρὸς Κωνσταντίνου τοῦ Καβαλίνου». Ἐκ τούτου εἰκάζει ὁ Δουκάγγιος⁴⁾, ὅτι τὸ ὀκτάγωνον τοῦτο ἦτον ἡ Βυζαντινὴ βιβλιοθήκη. Μνημονεύεται καὶ ὀκτάγωνον πλησίον τοῦ λουτροῦ τοῦ Ζευξίππου, πυρποληθὲν ἐν τῇ στάσει τοῦ Νίκα⁵⁾. Ἀναφέρεται καὶ ἕτερον ὀκτάγωνον πλησίον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος.

Ἐκ τούτων ὅλων πείθομαι, ὅτι τὸ κτίριον τοῦτο τὸ ὀκτάγωνον, ἦτα κτίριον ἀνήκον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Παντοκράτορος, καὶ βιβλιοθήκη τῆς μεγάλης ταύτης μονῆς. Πρὸς πλειοτέραν τούτου βεβαίωσιν, λέγω, ὅτι οἱ Ὁθωμανοὶ δὲν μετέβαλλον εἰς τεμένη, εἰ μὴ κτίρια Βυζαντινὰ ἐκκλησιαστικὰ, ἢ ἀνήκοντα εἰς ἐκκλησίαν.

Λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος, ἀπὸ τὸν

ἀργίαν ἔχομεν τῶν σωματικῶν ἔργων κρούει ὁ βιβλιοφύλαξ τὸ ξύλον ἅπαξ καὶ συνάγονται οἱ ἀδελφοὶ εἰς τὸν τόπον τῶν βιβλίων, καὶ λαμβάνει ἕκαστος βιβλίον καὶ ἀναγινώσκει ἕως ὅψις κτλ. » Ταῦτα γενόμενα ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου, ἦσαν πιθανὸν κοινὰ ὅλων τῶν ἐν Ἐ/πόλει μεγάλων μονῶν. Πατρολ. Migne, Τόμ. 99, σελ. 1714. ¹⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 689. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 45. «παλαιὰ βιβλία, ἅπερ ἀπόκεινται εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 350. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 41, 187. «ἐξελθὼν εὐθὺς ἐκ τοῦ κυριακοῦ». Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 915. «περὶ τῶν διαφερόντων τῷ κυριακῷ, ἥτοι τῇ ἐκκλησίᾳ». Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 514. Συναξ. Αὐγούστου 28.

³⁾ Σελ. 83. Π. Γύλλιος, σελ. 171. ⁴⁾ C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 152. «Τετραδίσιον ὀκτάγωνον... in quo bibliotheca Constantinopolitana stetit. Ὁ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 55, μνημονεύει ἐκκλησίαν σφαιροειδῆ. ⁵⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 647. Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 622, 623.

Σείχ Σουλεϊμάν ὄντα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ. Ἐτάφη ἐν τῷ τεμένει τούτῳ. Ἐν τῇ μεγάλῃ πυρκαϊᾷ τοῦ Γζουμπαλίου, ἐπυρπολήθη τὸ τέμενος τοῦτο, καὶ ἐπεσκευάσθη ἐκ νέου, ἀπὸ τὸν ἐπίτροπον τῆς Ἀἰσὲ Σουλτάνας Χασάν ἀγᾶ, βασιλεύοντος τοῦ Μουσταφᾶ Τρίτου.

Μονὴ τῶν Γαστρίων, ἢ Τὰ Γάστρια.

Νῦν, Σαντζακδάρ μεστζηδί ¹⁾.

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ σημαιοφόρου.

Τὸ ἀρχαῖον τοῦτο Βυζαντινὸν κτίριον, φέρον μέχρι τῆς σήμερον σταυροὺς ἐπὶ τῶν ὀπισθεν φαινομένων κιονοκράνων, κεῖται ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς Ψαμάθου, ἑκατὸν τριάκοντα περίπου βήματα πρὸς βορρᾶν τῆς μεγάλης Ἀρμενικῆς ἐκκλησίας, τῆς ἀρχαίας μονῆς τῆς Παμμακαρίστου, νῦν καλουμένης, Σουλοῦ μοναστήρ, ἥτοι ὕδατῶδες μοναστήριον. Εἶναι κτίριον ἄκομψον· μικρὸν μέρος αὐτοῦ καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐνώπιον αὐτοῦ μικρᾶς πλατείας τῆς Πλατάνου. Ἀπεικονίσθη ἐκ τοῦ ὀπισθεν ἐκτενοῦς αὐτοῦ κήπου.

Ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῆς Ψαμάθου, ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τῆς Ἀγίας Ἑλένης, μητρὸς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀνιδρύθη μονὴ γυναικεία σπανιώτατα μνημονευομένη, εἰ μὴ ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων. Ἐκαλεῖτο ἡ μονὴ αὕτη τὰ Γάστρια καὶ ἐνίοτε ἡ μονὴ τῶν Γαστρίων, διὰ τὴν ἀκόλουθον αἰτίαν.

Ὅταν ἡ Ἀγία Ἑλένη ἐκόμισεν ἐξ Ἱεροσολύμων, μέρος τοῦ τιμίου σταυροῦ ²⁾, εἰσῆλθεν ἐν Κ/πόλει διὰ τῆς Ψαμάθου. Τὰ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ εὑρεθέντα κρίνα φύλλα καὶ βασιλικά, τριακοντάφυλλα χύστους σάμψυχα καὶ βάλσαμα, ἐφύτευsen εἰς γάστρας ἵνα μὴ μαρανθῶσι καὶ κατέθεsen αὐτάς ἐν τόπῳ τινί, ὅπου ἀκολούθως ἀνήγειρε γυναικείαν μονήν ³⁾, ἥτις ἐκ τῶν γαστρῶν τούτων, ἐκλήθη τὰ Γάστρια ⁴⁾.

Ἡ μονὴ αὕτη, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, μνημονεύεται συχνότατα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μιχαήλ τοῦ μεθυστοῦ. Θεοκτίστη ἡ μήτηρ τῆς Θεοδώρας ⁵⁾, συζύγου τοῦ Θεοφίλου, κατῴκει πλησίον τῆς μονῆς τῶν

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 125. ²⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 33. Γ. Κωδινός, σελ. 98.

³⁾ «Ἐν τῇ γυναικείᾳ μονῇ τῶν Γαστρίων.» Γ. Κωδινός, σελ. 208. ⁴⁾ Συναξ. Σεπτ. 14. «ἐν τῇ μονῇ... ἢ ἐπώνυμον τὰ Γάστρια.» Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 54. Γ. Κωδινός, σελ. 73. ⁵⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 90, 628.

TA ΓΑΣΤΡΙΑ

I

ΣΑΝΤΖΑΚΑΡ ΜΕΣΤΖΗΛ

Γαστρίων¹). Ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς συχνάκις προσεχάλει τὰς πέντε θυγατέρας τῆς Θεοδώρας, καὶ κρύφα τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἐκεῖ παρευρισκομένων, ἐδείκνυε ταῖς νέαις, τὰς ἐν τῷ κιβωτίῳ αὐτῆς φυλαττομένας εἰκόνας, διδάσκουσα αὐτὰς συγχρόνως νὰ τὰς καταφιλῶσι καὶ ἀσπάζωνται. Δὲν ἔλαθον ὁμῶς τὸν εἰκονομάχον Θεόφιλον, τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς πενθερᾶς αὐτοῦ γινόμενα. Ἡ Πουλχερία ἡ νεωτέρα, ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Θεόφιλον τὰ δῶρα καὶ τὰς δῶρας τῆς μάμμης, συγχρόνως δὲ, ὅτι εἶχε νινία πολλὰ ἐν τῷ κιβωτίῳ²), καὶ ταῦτα μετὰ τὰ φιλήματα, ἐπέθετεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ προσώπου αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν. Ταῦτα τῆς ἀφελοῦς Πουλχερίας τὰ λαλούμενα, παρώργισαν τὸν Θεόφιλον, μὴ τολμῶντα ὁμῶς νὰ πράξῃ τι κατὰ τῆς σεβασμίας καὶ εὐλαβοῦς ταύτης γυναικός. Ἐχώλυσε μόνον τὴν πρὸς αὐτὴν ἐπίσκεψιν τῶν θυγατέρων αὐτοῦ.

Ἡ δὲ σύζυγος τοῦ Θεοφίλου τ' αὐτὰ φρονοῦσα τῆς μητρὸς Θεοκτίστης, ἐφύλαττεν ἐν τῷ θαλάμῳ αὐτῆς εἰκόνας, τὰς ὁποίας κρύφα πάντων, μόνῃ προσεχύνει³). Δένδερεις ὁ γελωτοποιὸς τοῦ βασιλέως, εἰσπηδήσας αἰφνης ἐν τῷ θαλάμῳ τῆς βασιλίσσης, εἶδεν αὐτὴν προσκυνοῦσαν τὰς εἰκόνας, καὶ ἀνευ ἀναβολῆς καιροῦ, ἀνήγγειλε ταῦτα ὅλα τῷ Θεοφίλῳ. Οὗτος δὲ ἐκ τῆς τραπέζης ἐγειρόμενος, ἐπῆλθε πρὸς τὴν Θεοδώραν τὴν ὁποίαν ὕβρισε, καὶ εἰδῶλων λάτριν ἀπεκάλεσεν. Ἡ μὲν Θεοδώρα, διὰ τῶν συνήθων γυναικείων θωπειῶν, κατεπράυνε τὸν θυμὸν τοῦ Θεοφίλου· ὁ δὲ Δένδερεις, οὐδέποτε πλέον ἐλάλησε περὶ εἰκόνων κατὰ τῆς Θεοδώρας⁴).

Εἶδομεν ἀνωτέρω, ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου, ἡ Θεοδώρα διὰ τῆς πρωτοβουλίας τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς ταύτης, ἀνεστήλωσε τὰς εἰκόνας⁵). Μετὰ τὸν φόνον τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Μιχαὴλ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, ἡ Θεοδώρα συνεχλείσθη μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτῆς ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαστρίων, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, ἀνεκαίνισεν ἡ μήτηρ αὐτῆς Θεοκτίστη⁶).

Ἐδῶ ἀπεβίωσαν ἅπασαι, τὸν μοναχικὸν βίον ἐνασκούμεναι. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ, ἡσύχαζε καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Θεοφίλου Εὐφροσύνη⁷).

¹) «Αὕτη δ' οὖν ἡ Θεοκτίστη κατὰ τὸν ἑαυτῆς οἶκον ἐγγίστα διακείμενον τῶν Γαστρίων.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 103. «αὕτη δὲ οὖν ἡ Θεοκτίστη κατὰ τὸν ἑαυτῆς οἶκον, ἐνθα δὲ ἡ τῶν Γαστρίων μονὴ τὴν πῆξιν ἔχει τὰ νῦν καὶ ἰδρυσιν κτλ.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 90. ²) Ἐφραίμιος, στιχ. 2354. «ἀλλὰ καὶ νινία καλὰ διεβεβαιοῦτο ἔχειν αὐτήν.» Μ. Γλυκᾶς, σελ. 537. ³) Λέων ὁ Γραμ., σελ. 228. ⁴) Συμεὼν Μάγ., σελ. 628. ⁵) Ἡ μνήμη αὐτῆς τελεῖται τῇ 14ῃ Φεβρ. Συναξ. Φεβρ. 14. Ἐφραίμιος, στιχ. 2422. ⁶) «Πρὸς τὸ τῆς μάμμης ἐπεμπε μοναστήριον ἐνδiciaτᾶσθαι, οὕτω τῶν Γαστρίων κατονομαζόμενον.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 174. Συμεὼν Μάγ., σελ. 658. Γεώργιος Μοναχός, σελ. 823. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 237. «τοῦ παλατίου ἐξοστρακίζεται καὶ τῇ τῶν Γαστρίων προσονομαζομένη μονῇ κατοικίζεται.» Γενεσίου Βασιλ., σελ. 90. ⁷) Λέων δ

Ὁ Κεδρηνός ¹⁾), καθὼς καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς καλοῦσι τὰ Γάστρια, μονὴν τῆς Θεοκτίστης, μολονότι κατὰ πολλοὺς ἄλλους, καὶ κατὰ τὸν Συμεὼν τὸν Μεταφραστὴν, τὴν μονὴν ταύτην πρώτη ἰδρυσεν ἡ Ἁγία Ἑλένη. Πιθανὸν τὴν μονὴν ταύτην πεπαλαιωμένην ἀνεκαίνισε καὶ ἐλάμπρυνεν ἡ Θεοκτίστη.

Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ²⁾), ἀκμάσας τὸν δέκατον αἰῶνα, ἱστορήσε τοὺς τάφους εὐρισκομένους ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαστρίων. Εἰς τὸ πρὸς ἀνατολὴν δεξιὸν μέρος τῆς ἐκκλησίας τῆς μονῆς, ἀπόκειται ἡ μακαρία Θεοδώρα, καὶ αἱ τρεῖς αὐτῆς θυγατέρες, Θέκλα, Ἀναστασία καὶ Πουλχερία ³⁾). Ἐν τῷ εὐωνύμῳ μέρει τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας, ἀπόκειται ὁ Πατρωνᾶς ἀδελφὸς τῆς Θεοδώρας. Ἐν τῷ νάρθηκι τῆς ἐκκλησίας, ἀπόκειται ἡ Θεοκτίστη μήτηρ τῆς Θεοδώρας. Πλησίον ταύτης ἀπόκειται ἡ Εἰρήνη θυγάτηρ Βάρδα τοῦ Καίσαρος· πλησίον τούτων, λαρνακίδιον σπιθαμιαῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπόκειται ἡ κάτω σιαγὼν τοῦ αὐτοῦ Βάρδα. Οὐδὲν ἔχνος τῶν τάφων τούτων φαίνεται σήμερον.

Ταῦτα εἶναι ὅσα περὶ τῆς γυναιχείας μονῆς τῶν Γαστρίων μανθάνομεν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Μετὰ τὸν Πορφυρογέννητον, οὐδεὶς μνημονεύει τὴν μονὴν ταύτην.

Ἀπορίας ἄξιον εἶναι διατί τόσοι συγγενεῖς τοῦ εἰκονομάχου Θεοφίλου συγκατάκουν περὶ τὴν μονὴν ταύτην, μακρὰν τῶν ἀνακτόρων. Φρονῶ, ὅτι ἐδῶ συνήρχοντο, χάριν τῆς μετὰ τῶν μοναχῶν τοῦ πλησίον Στουδίου συνδιατήσεως, θαρραλέων προμάχων, ἀπ' ἀρχῆς τῆς εἰκονομαχίας, τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων.

Ὅπισθεν τοῦ τεμένους εἶναι μέγας κήπος, ἀνήκων τῷ τεμένει τούτῳ. Ἀπὸ τὸν ἐνοικιαστὴν τοῦ κήπου Χριστιανὸν, ἔμαθον ὅτι ὁ ναὸς οὗτος, Χριστιανικὴ ἐκκλησία ἄλλοτε, ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ προφήτου Ἡλίου. Τὸ κτίριον εἶναι εἰς τινα μέρη ἐτοιμόρροπον. Ἐντὸς τοῦ κατωφεροῦς τούτου κήπου, σώζεται μέγιστος ὑπόγειος ὀχετὸς Βυζαντινῆς τέχνης, διὰ τοῦ ὁποίου καταρρέει ἄφθονον ὕδωρ, ἐντὸς δεξαμενῆς, προερχόμενον ἐκ πηγῶν ἀγνώστων. Εἰσῆλθον εἰς τὸν ὀχετὸν τοῦτον ὀλίγα βήματα, ἀλλ' οὐδὲν ἄξιον περιεργείας ἐφάνη. Πεντήκοντα περίπου βήματα μακρὰν τούτου, ἐν τῷ κατωφερεστάτῳ μέρει τοῦ κήπου, ἀναφαίνεται ἐπὶ τείχους, ὁ αὐτὸς ἀγωγὸς, μετὰ πλίνθων καὶ σωλῆνων προφανῶς Βυζαντινῶν, ἐγγέων χειμῶνα καὶ θέρος ἄφθονον ὕδωρ, ἐντὸς μικρᾶς δεξαμενῆς καλουμένης ὑπὸ τῶν γειτόνων, ἀγίασμα τοῦ προφήτου Ἡλίου, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκρέει δι' ἄλλων ὑπογείων ὀχετῶν μέχρι θαλάσσης.

Γραμ., σελ. 214. Ὁ Κωδινός, σελ. 97, ἱστορεῖ τὴν ἐχθρὰν τοῦ Μιχαὴλ κατὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Θεοδώρας. « Ἡ δὲ τοῦ βασιλέως μήτηρ Εὐφροσύνη, ἐκουσίως κατελθοῦσα τοῦ παλατιοῦ ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαστρίων ἡσύχασε.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 625, 628. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 54. Γ. Κωδινός, σελ. 208. ¹⁾ Τόμ. Β'. σελ. 161. ²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 647.

³⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 208.

ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΘΕΚΑΗΣ

1

ΤΟΚΛΟΥ ΔΕΔΕ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

Ὁ τόπος οὗτος ἦτον ἐπιτήδειος εἰς φυτεῖαν δένδρων καὶ ἀνθέων. Ὅτι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἐφύοντο τὰ πάσαι ποικίλα ἀνθὰ καθὼς καὶ τὴν σήμερον, οὐδὲν τὸ ἀμφίβολον, διὰ τοὺς γινώσκοντας τὴν σπάνιν τῶν ὕδάτων ἐν Κ/πόλει κατὰ τὸ θέρος. Εἰκάζω ὅθεν, ὅτι ὁ τόπος οὗτος, καὶ πρὸ τῆς Ἀγίας Ἑλένης, ἐκαλεῖτο τὰ Γάστρια ἢ κοινῶς αἱ Γλάστραι ἐκ τῆς πολυυδρίας αὐτοῦ, καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἐκεῖ φυομένων ἀνθέων. Πρὸς τούτοις, ἡ ἐν Ψαμάθῳ θέσις αὐτῆς, καὶ ἡ γειτνίασις τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, με πείθει ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη καὶ ὁ σημερινὸς κήπος, ὁ πάσαι τῆς μονῆς ὁ περίβολος, εἶναι ἡ Βυζαντινὴ μονὴ τῶν Γαστρίων.

Δὲν φρονῶ ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο κτίριον ἦτο τῆς μονῆς ἡ καθολικὴ ἐκκλησία¹⁾ ἀλλ' εὐκτῆριον ἢ μᾶλλον θυσιαστήριον τῆς αὐτῆς μονῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἐκκλησία ἐκείτο πιθανόν πρὸς τὸ ἀνατολικώτερον καὶ κατωφερέστερον μέρος τοῦ ἐκτενοῦς τούτου κήπου.

Ἀνέμνησα ἀνωτέρω, ὅτι ἐκτὸς τῆς καθολικῆς αὐτῶν ἐκκλησίας, εἶχον πολλὰ μοναὶ καὶ ἐτέρας μικροτέρας, καλουμένας ἐνίοτε εὐκτήρια. Λέγει ὁ Πορφυρογέννητος²⁾, «ἐν τῷ δεξιῷ εὐκτηρίῳ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας τοῦ Προδρόμου».

Ἡ ἐκκλησία αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος ἀπὸ τὸν Χαῖρ Ἐδδὼν Ἐφένδη, σημαιοφόρον τοῦ κατακτητοῦ, τεθαμμένον ἐν τῷ τεμένει τούτῳ. Ὅθεν μετεβλήθη καὶ ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ κατακτητοῦ.

Ναὸς τῆς Ἀγίας Θέκλης.

Νῦν, Τοκλοῦ Δεδὲ μεστζηδί³⁾.

Ὁ ναὸς οὗτος κεῖται ἐν τῇ ἐνορίᾳ καλουμένῃ τὸ πάσαι «τὸ Ἑβδομον», νῦν δὲ Ἐῖβάν σεράϊ, καὶ κοινῶς Ἀῖθασαρή, ἐν τῇ βορειοδυτικῇ ἄκρᾳ τῆς Κ/πόλεως. Ὑπῆρχον καὶ ἕτεροι δύο ναοί, τιμώμενοι ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Θέκλης· ὁ μὲν ἐκαλεῖτο ἡ Ἀγία Θέκλα εἰς «τὸν τόπον... τὸν ἐπιλεγόμενον τὰ Κοντάρια»⁴⁾, ὁ δὲ ἐκείτο πλησίον τοῦ Ἰουλιανοῦ λιμένος ὁπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης⁵⁾. Τὸν βίον τῆς Ἀγίας Θέκλης συνέγραψε Συμεὼν ὁ Μεταφραστής⁶⁾.

Περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἰδοὺ τὰ γραφόμενα Ἀννης τῆς Κομνηνῆς⁷⁾. Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνός, βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 1057ου μέχρι τοῦ 1059ου, ἐπιστρέ-

¹⁾ «Ἐν τῷ καθολικῷ ναῷ τοῦ μοναστηρίου.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 260.

²⁾ Τόμ. Α'. σελ. 648. ³⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 143. ⁴⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 51, 85. Κ/πολις Πατρ., σελ. 40, 43. ⁵⁾ Μνημονεύεται καὶ ἑτέρα ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Θέκλης ἐν Γαλατῇ. Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 190. Ἐφραίμιος, στίχ. 9742. C. Christ. Βιλ. Α'. σελ. 150. ⁶⁾ Συναξ. Σεπτ. 24. ⁷⁾ Ἀν. Κομνηνῇ, Τόμ. Α'. σελ. 167. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 602.

φων τροπαιοφόρος ἀπὸ τὴν κατὰ τῶν Πατζινάκων¹⁾ ἐκστρατείαν αὐτοῦ, ἀνεπαύθη μετὰ τοῦ στρατοῦ του, περὶ τοὺς πρόποδας τοῦ ὁρους Λοβιτζοῦ²⁾. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ῥαγδαία βροχὴ καὶ νιφετὸς κατέλαβον αὐτόν, τῇ εἰκοστῇ τετάρτῃ τοῦ Σεπτεμβρίου, ἡμέρᾳ τῆς μνήμης τῆς Ἀγίας Θέκλης. Ὑπερεχειλήσαν οἱ χεῖμαρροι καὶ οἱ ποταμοὶ, καὶ ὅλον τὸ πεδῖον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατεσκήνωσε τὸ ἱππικόν, ἐκαλύφθη ἀπὸ τὰ ὄμβρια ὕδατα. Τὰ μὲν κτήνη καὶ τὰ πρὸς χρεῖαν τοῦ στρατοῦ, παρέσυραν τὰ ρεύματα· τοὺς δὲ ἀνθρώπους, ὑπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῆς ὑγρασίας ταλαιπωρουμένους, ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ ἐτάραττον. Ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν λογάδων αὐτοῦ κατέφυγεν ὑπὸ δρυὶν. Φοβηθεὶς δὲ μὴ καταπέσῃ ἡ δρυς ἐκ τῶν σφοδρῶν ἀνέμων, ἀπεχώρησεν ἀπὸ τὸ δένδρον τινὰ βήματα. Πесоῦσης δὲ τῆς δρυὸς μετ' ὀλίγον, καὶ οὐδενὸς βλαφθέντος, θαυμάζων «τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτόν κηδεμονίαν», ἀνίδρυσεν μετὰ τὴν ἐν Βυζαντίῳ ἐπάνοδον, εἰς μνήμην αἰωνίαν τῆς σωτηρίας ἑαυτοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, ναὸν περικαλλῇ καὶ πολυδάπανον, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλης³⁾. Ἐκ τῶν λόγων τῆς Ἀννης «καὶ τηνικαῦτα ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς μεγαλομάρτυρος Θέκλης ναὸν περικαλλῇ ἐδείματο» ἐξάγομεν, ὅτι πρῶτος ὁ Ἰσαάκιος ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦτον. Ὁ συντάξας ὁμῶς τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους⁴⁾, λέγει περὶ τοῦ Θεοφίλου, βασιλεύσαντος διακόσια εἰκοσιεννέα ἔτη πρὸ τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, τ' ἀκόλουθα· «καὶ Θέκλα δὲ ἡ τούτου θυγάτηρ, τὸ κατὰ τὰς Βλαχέρνας κουβούκλειον, ἔνθα καὶ τὸ τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλης εὐκτήριον ἱδρυταί, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἡγαγεν εὐμορφώτατον· ἐκέῖσε δὲ καὶ τὸν βίον οὖσα χλινόπετῆς ἐξέλιπεν». Ὅτι ὁ ναὸς οὗτος περιεχλείετο ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῶν παλατίων τῶν Βλαχερνῶν, καταφαίνεται ἀπὸ τὸν Νικήταν Χωνιάτην⁵⁾ λέγοντα, ὅτι ἡ τῶν Βλαχερνῶν παλατίων αὐλεις «κατὰ βορρᾶν ἀνεμον τῇ θαλάσσῃ ἐγγίζουσα» ἐπομένως ἐνεκλείετο ἐν τῷ περιβόλῳ τούτῳ. Περὶ τούτων ὅλων πληρέστερα πείθεται ὁ ἐπισκεπτόμενος τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ γινώσκων τὴν ἑκτασιν τῶν ὑψηλῶν παλατίων τῶν Βλαχερνῶν. Ταῦτα, ὡς πολλάκις ἀνέμνησα, τεχμαίρουσι τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν τὴν ὀλιγωρίαν, καλούντων ἱδρυτὰς τῶν ἐκκλησιῶν, τοὺς ἐπισκευάσαντας ἢ ἐγκαλλωπίσαντας τὰς ἐκκλησίας ταύτας.

Ὁ ναὸς οὗτος τὴν σήμερον, εἶναι μικρὸν κτίριον ἐπίμηκες, ξυλόστεγον, μήκους βημάτων 20 καὶ εὖρους βημάτων 9, πλησίον μὲν τοῦ ἀγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν, χωριζόμενον δὲ ἀπ' αὐτοῦ διὰ ξυλίνων οἰκιῶν. Παράθυρά τινα ἀπειχίσθησαν. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ καταφανὲς ἐκ τῶν χαμηλῶν θυρίδων, εἶναι γυμνόν, φέρον μόνον τινὰ γράμματα Ἀραβικά. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντῖος λέ-

¹⁾ Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 30. «Σκύθας δὲ, οὓς Πατζινάκους οἶδεν ὁ δημῶδης λόγος καλεῖν.» ²⁾ Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 67. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 602.

³⁾ «... Ἰσαποστόλῳ Θέκλῃ

κάλλιστον ἀνήγειρε ναὸν ἐκ βάρων.» Ἐφραίμιος, στ'χ. 3264. ⁴⁾ Σελ. 147. ⁵⁾ Σελ. 719.

γει, ὅτι κατὰ τοὺς Βυζαντίους, ἐν τῷ Ἑβδόμῳ ὑπάρχει ναῖσκος, εἴτε τοῦ Ἀγίου Νικολάου, εἴτε τῆς Ἀγίας Θέκλης¹⁾).

Ὁ ναὸς οὗτος καλεῖται σήμερον τέμενος τοῦ Τοκλοῦ Ἱμπραχὴμ Δεδέ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἐπεγράφη ἐπὶ τῆς μεγάλης θύρας τοῦ ναοῦ.

Κατὰ τὸν Ὄθωμανὸν συγγραφέα Σεῖδ Ἀλῆν, ἐν τῷ νεκροταφείῳ πλησίον τοῦ τεμένους τούτου, συναπόκειται μετὰ τινων ἄλλων ὁ Ἀβου Σεϊβέτ, ὁ Χουδρῆς, ὁ συνεκστρατεύσας κατὰ τῆς Κ/πόλεως μετὰ τοῦ περιβοήτου Χαλעד, στρατηγοῦ καὶ συγχρόνου τοῦ προφήτου. Ἐν καιρῷ τῆς ἀλώσεως τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ, φύλαξ τῶν τάφων τούτων ἦτον ὁ Τοκλοῦ Ἱμπραχὴμ Δεδέ, ὁ ἐπιλεγόμενος νικητῆς (Γαζή). Τὰ εἰσοδήματα τοῦ ναοῦ ἀφιερώθησαν εἰς τὸ ἐβκάφιον τοῦ Σουλτάν Βαϊεζήδ. Οἱ ἱεροὶ οὗτοι τάφοι εὐρίσκονται ἔξω τῆς καθολικῆς πύλης τῶν Βλαχερνῶν, μέσον τοῦ Ἡρακλείου καὶ Λεοντίου τείχους. Ἐντὸς τοῦ μικροῦ τούτου περιτειχίσματος, τοῦ ὁποίου ἡ εἰσόδος πρό τινων ἐτῶν αὐστηρῶς ἀπηγορεύετο τοῖς Χριστιανοῖς, σώζεται ἀγίασμα τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἀβου Σεϊβέτ, ἐν μαυσωλείῳ δεξιᾷ τῆς πύλης. Τὸ τέμενος τοῦτο εἶναι ἴδιον τῶν τάφων τούτων, λίαν σεβαστῶν παρὰ τοῖς Μουσουλμάνοις²⁾. Ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, εἰσηλθὼν πολλάκις, κατέβην διὰ τινων βαθμίδων εἰς τὸ βάθος τοῦ ἀγιάσματος, τὸ ὁποῖον, νομίζω, πρῶτος ὁ κλεινὸς πατριάρχης Κωνσταντίας, καλεῖ τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, ἐπὶ τίνι μαρτυρίᾳ ὅμως, ἀγνοῶ.

Ὁ φύλαξ τῶν τάφων ἐκαλεῖτο Τοκλού· καὶ ἡ λέξις αὕτη δὲν σαφηνίζεται ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν. Τοκ εἶναι ἐπίθετον Τουρκικόν, σημαῖνον τὸν κεχορησμένον, ἐκ τούτου δὲν σχηματίζει ἡ γλῶσσα ἄλλο ἐπίθετον, τοκλού³⁾. Τοκλού, τὸ ὄνομα τοῦ Ἱμπραχὴμ Δεδέ, προήλθεν ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ ὀνόματος Θέκλα· διότι, μὴ ἐχόντων τῶν Ὄθωμανῶν τὸ ἡμέτερον θ, προφέρουσι τέκλα, τὸ ὁποῖον μετέβαλον ἐπὶ τὸ Τουρκικώτερον εἰς τοκλού.

Περὶ τῶν τάφων τούτων λίαν ἀσαφὲς εἶναι ὁ Σεῖδ Ἀλῆς. Ἐκ τῆς περιγραφῆς αὐτῶν καὶ τοῦ τεμένους, εἰκάζει ὁ ἀναγινώσκων, ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι ἐνυπῆρχον αὐτόθι ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς πολιορκίας τῆς Κ/πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Ἡ πρώτη πολιορκία συνέβη τῷ 654ῳ Μ. Χ., 34ῳ τῆς Αἰγείρας, στρατηγοῦντος τοῦ Μουαβίου, στρατηγοῦ τοῦ Καλίφου Ἀλῆ· ἡ τελευταία τῷ 798ῳ Μ. Χ., 182ῳ τῆς Αἰγείρας, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀβδούλ Μελήκ, στρατηγοῦ τοῦ Χαροῦν Ἑρρεσῆδ. Καθ' ὅλους τοὺς χρόνους τούτους⁴⁾, δ'χῶρος οὗτος, ὅπου ἀπόκεινται οἱ τάφοι οὗτοι, δὲν εἶχε περιβληθῇ εἰσέτι ὑπὸ τείχους, διότι τὸ νῦν

¹⁾ Κ/πολις Πατρ., σελ. 47. Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 594. ²⁾ Κ. Πατρ. Ἑλ. Γραφαί, σελ. 440. ³⁾ Ὑπάρχει καὶ ἕτερον ὄνομα Τουρκικόν τοκλή, σημαῖνον ἀρνίον ἐξάμνηνον. Bianchi, Dict. Turc-Français. ⁴⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 544· «ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη πολεμοῦντες (δηλ. οἱ Ἀράβες) Κωνσταντινούπολιν.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 160.

δρώμενον, ἀνηγέρθη ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν Ἀρμένιον, βασιλεύσαντα ἀπὸ τοῦ 813ου μέχρι τοῦ 820ου. Ἄν οἱ Ἀραβες οὗτοι μαχόμενοι κατὰ τῶν Βυζαντίων, ἔπесαν ἐν τῇ πολιορκίᾳ ταύτῃ, δὲν ἤθελον ἀνεγείρει οἱ Βυζάντιοι τάφους καὶ μαυσωλεῖα Μουσουλμάνων, πλησίον τῆς ἐπιφανοῦς ἐκκλησίας τῶν Βλαχερνῶν.

Ἐμακρηγόρησα περὶ τῶν τάφων τούτων, τῶν ὁποίων μέρος ἱερὸν ἀποτελεῖ τὸ τέμενος τοῦτο Τοκλοῦ, ἡ πάλαι ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Θέκλης.

Περὶ τὸν νὰ εἶπω ὅτι μετεδλήθη εἰς τέμενος, εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Εὐκτήριον τοῦ Ἀγίου Νικολάου.

Ἐκ τῶν καλουμένων εὐκτηρίων τῶν Βυζαντίων, τοῦτο μόνον διεσώθη, κείμενον ἐν τῷ μέσῳ κήπου καλουμένου Μπογδὰν Σεράϊ, ἥτοι, ἀνάκτορον τῆς Μολδαβίας. Ὁ κήπος οὗτος, κεῖται ὀλίγα βήματα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Κεφελή μεστζηδὶ, τῆς πάλαι μονῆς τοῦ Μανουήλ. Ἐντὸς τοῦ κήπου, ἴσταται μεμονωμένον τὸ κτίριον τοῦτο, μήκους Μ. 6, 20, καὶ πλάτους Μ. 3, 50. Φέρει τροῦλον μικρὸν, σήμερον τετρυπημένον καὶ καταπίπτοντα. Ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων, σώζονται εἰσέτι πάμπολλαι εἰκόνες, τῶν ὁποίων τὰ πρόσωπα κατετρυπήθησαν διὰ λίθων καὶ σιδήρου. Παρὰ τὴν κεφαλὴν ἀγίου τινός, ἀνέγνωσα τὰ γράμματα ΜΡ καὶ Σ. Τὰ ὀμβρία ὕδατα εἰσρέοντα διὰ τῆς μεγάλης ὀπῆς τοῦ τροῦλου καὶ τῶν θυρίδων τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς, φθείρουσιν ὅσημέραι τὰς εἰκόνας ταύτας. Τὸ δάπεδον τῆς ἐκκλησίας εἶναι δύο μέτρα ἄνω τῆς γῆς. Ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦτο, εἶναι ἐτέρα αἵθουσα ἰσόγειος, πλήρης ἀκαθαρσιῶν¹⁾.

Παλαιὰ καὶ νεώτερα κονιάματα καλύπτουσι τοὺς ἐσωτερικοὺς τοίχους. Τὸ εὐκτήριον ἀλλάττον κυρίους, ἐπεσκευάζετο· ἀπεχρίοντο αἱ ἀρχαῖαι εἰκόνες καὶ ἀπεικονίζοντο νέαι. Ἡ ἐργασία αὕτη καταφαίνεται εἰς τινὰ μέρη, ὅπου κατέπεσε τὸ τελευταῖον κονίαμα, καὶ ἀναφαίνονται αἱ ὑποκάτω εἰκόνες. Εἰς τινὰ μέρη διὰ τοῦ μαχαιριδίου μου, ἀνευρῆκα τρία στρώματα κονιάματος, καὶ τὰ τρία μετὰ εἰκόνων.

Ἐκ τῆς ὀψεως τοῦ ὠραίου ναῖσκου τούτου, ἀδύνατον ἦτο νὰ μάθω, ἐπὶ τίνος ἀγίου ἢ ἀγίας ὀνόματι, ἐτιμᾶτο τὸ πάλαι. Οἱ ἐν τῷ κήπῳ ἐργαζόμενοι Χριστιανοὶ μὲ εἶπον, ὅτι ἄλλοτε ἦτον ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἀνήκουσα εἰς ἀρχαῖον ἀνάκτορον. Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ὁ κ. Βυζάντιος, λαλῶν περὶ τοῦ Βλάχ-σεράϊ καὶ Μπογδὰν-σεράϊ²⁾.

¹⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 162. Ὁ συγγραφεὺς λέγει· Deiparae Saraii Bogdaniae.

²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου. Τόμ. Α'. σελ. 575.

ΕΥΚΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

10/11/2023

Κατ' αὐτόν, τὸ Μπογδάν σεράι ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Τέουτουλ Λογχοφέτου, πρέσβως τοῦ Πέτρου Παρέσχου, ἡγεμόνος τῆς Μολδαυίας. Ἐδῶ κατώκησε καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας, ἐλθὼν ἐν Κ/πόλει, ἵνα προσφέρῃ τῷ μεγάλῳ Σουλεϊμάν, τὴν ὑποταγὴν τῆς Μολδαυίας¹⁾.

Ὁ Ἅγιος Νικόλαος οὗτος, ἡ μᾶλλον τὸ εὐκτῆριον τοῦτο, οὐδέποτε μνημονεύεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Ἐδῶ μετὰ τὴν ἄλωσιν εἶχον τὸ κατάλυμα αὐτῶν οἱ πρέσβεις καὶ ἡγεμόνες τῆς Μολδαυίας, ὡσάκις ἤρχοντο ἐν Κ/πόλει. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ εὐκτηρίου, εἶναι σειρὰ ὁπῶν τετραγώνων, ὅπου ἐθέτοντο αἱ δοκοὶ τοῦ ξυλίνου Μολδαυικοῦ ἀνακτόρου πρὸ πολλοῦ πυρποληθέντος²⁾. Τὸ εὐκτῆριον τοῦτο εἶναι ἀρχαῖον Βυζαντινὸν κτίριον καὶ οὐχὶ Μολδαυικόν, καὶ εὐρέθη ἐδῶ, ὅπου πιθανόν τὸ πάλαι ἦτο ἐπισήμου Βυζαντινοῦ πατρικίου κατάλυμα.

Ἐντὸς τοῦ ἐκτενοῦς τούτου κήπου, πλήρους δένδρων καὶ λαχανικῶν, φαίνονται κιονόκρανα, λελαξευμένοι λίθοι, καὶ τμῆμα σαρκοφάγου εὐτελεστάτης ἐργασίας. Ἐκ τοῦ κήπου τούτου, καταφαίνεται ὁ λιμὴν καὶ πᾶσα ἡ ἀπέναντι πόλις.

Πολύτιμον εἶναι τὸ κτίριον τοῦτο, διότι ἐκ τούτου μανθάνομεν τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος τῶν πολλάκις μνημονευομένων Βυζαντινῶν εὐκτηρίων, ἐν τοῖς οἴκοις τῶν πατρικίων³⁾. Τούτων οἱ ἱερεῖς ἐχαίροντο προνόμια ἴσα τοῖς ἐπισκόποις. Ἀπορίας ἄξιον εἶναι, ὅτι ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ἢ οἱ κτήτορες αὐτοῦ οἱ Μολδαυοὶ, παρημέλησαν τὸν ναὸν τοῦτον, οὐδέποτε μεταβληθέντα εἰς τέμενος, γινόμενον σήμερον κοπροθέσιον τῶν περιοικούντων.

Ἰησᾶ-καποῦ μεστζηδί.

Τέμενος τῆς πύλης τοῦ Ἰησοῦ.

Ἡ μικρὰ ἐκκλησία αὕτη κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τῆς συνοικίας τῶν Ἐξ μαρμάρων. Πλησίον αὐτῆς ὑπάρχει καὶ ὁδὸς καλουμένη τῆς πύλης τοῦ Ἰησοῦ. Κεῖται δὲ πλησίον τοῦ τεμένους Σανδζακδάρ, τῆς ποτὲ μονῆς τῶν Γαστρίων. Εἶναι κτίριον ἀρχαιότατον, ἔχον ὀπισθεν αὐτοῦ κῆπον ἐκτενῆ. Πιθανόν ὅτι ἦτο

¹⁾ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 64. ²⁾ Ὁ Ὑψηλάντης, εἰς «Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν,» σελ. 638, λέγει, ὅτι τὸ Μπογδάν-σαράι καὶ Βλάχ-σαράι ἐπυρπολήθησαν τῇ 25ῃ Ἰουνίου 1784. ³⁾ «Ἐν εὐκτηρίοις οἴκοις, ἐνδοθεν οἰκῶν, οὐκ ἐπιτελέσουσι βράπτισμα» ἐκ τῶν κανόνων τῆς ἐν τῷ Τρούλῳ συνόδου, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου. Συμ. ὁ Μεταφραστής, Βιβ. Α'. σελ. 289. «τοῦ μεταλαβεῖν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέως τοῦ λειτουργούντος ἐν τῷ ναῷ αὐτῆς, ἐνδον τῆς αὐλῆς αὐτῆς ὑπάρχοντι.» Μ. Δούκας, σελ. 260.

μονή ἢ εὐκτήριον μονῆς. Ὁ ἱερεὺς τοῦ τέμενους, μετὰ τοῦ ὁποίου εἰσῆλθον εἰς τὸν ναόν, μὲ εἶπεν ὅτι πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ὑπῆρχε πλὰξ ἀρχαία ἐνεπίγραφος, ἣτις διὰ λόγους ἀγνώστους αὐτῷ, ἐπετειχίσθη παρὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ θυσιαστηρίου. Ἀνω τῆς καθολικῆς θύρας τοῦ ναοῦ, εἶναι κατηχούμενον μικρὸν, ὑποκρατούμενον ὑπὸ στηλῶν ξυλίνων. Ἐπὶ τῶν λευκῶν τοίχων εἶναι ὀνόματα Μουσουλμάνων ἀγίων.

Ἀτυχῶς, ὁ Σεῖδ Ἀλῆς δὲν μνημονεύει τὸ τέμενος, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, ὡς καὶ ἡ ἄνω μνημονευομένη ὁδός. Πιθανὸν ἄλλοτε εἶχεν ὀνομασίαν ἄλλην.

Ὅτι ἦτο τὸ πάλαι ἐκκλησία, καταφαίνεται ἐκ τῆς Βυζαντινῆς τοιχοποιίας, καὶ τῆς ὁμοφώνου μαρτυρίας τῶν ἱερέων Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν γειτόνων.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι ξυλόστεγος, μήκους εἴκοσι πέντε βημάτων. Ἐν τῷ περιβόλῳ σῴζεται μέγα κιονόκρανον Βυζαντινόν. Ἐπὶ τίνος ἀγίου ἢ ἀγίας ὀνόματι ἐτιμᾶτο τὸ πάλαι, ἀγνοῶ.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ μεσόγειος συνοικία τῶν Ἐξ μαρμάρων, ἦτο τὸ πάλαι ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ἀνεγερθέντων ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ τῶν ὁποίων τὰ πρὸς δυσμὰς ὅρια ἀγνοοῦμεν. Κατὰ τὸν Κωδινόν ¹⁾, « τὸ δὲ χερσαῖον τεῖχος ἀνέβαινεν ἕως τὸ ἐξακίονιον » καὶ πάλιν « τὸ ἐξακίονιον χερσαῖον ἦν τεῖχος παρὰ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου κτισθέν ». Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ἦτο κίων ²⁾ καλούμενος « ἐξωκίονιον », ἡ ὁ ἐξω κίων καὶ ἀκολούθως ἔξη κίονια, ὅταν συμπεριληφθείσης τῆς συνοικίας ἐντὸς τῶν Θεοδοσιακῶν τειχῶν, ἐλησμόνησαν οἱ Βυζάντιοι τὸν λόγον τῆς ἐπωνυμίας, καὶ ἐκάλεσαν τὸ ἐξωκίονιον, ἔξη κίονια, ἐπωνυμίαν μεταβληθεῖσαν ἀκολούθως εἰς Ἐξη μάρμαρα καὶ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν εἰς Ἀλτῇ μερμέρ. Ἐκ τούτου καὶ οἱ Ἐξωκιονίται Ἀρειανοί, διότι ἐτέλουν τὰς λιτανείας αὐτῶν ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ³⁾. Πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἡ πρὸς ἀνατολὰς καὶ πλησιέστατα τῶν Ἐξ μαρμάρων, ἔκειτο πλησίον τῶν τότε χερσαίων τειχῶν, καὶ πλησίον πύλης καλουμένης τοῦ Ἰησοῦ,

¹⁾ Σελ. 25, 46. ²⁾ Ὁ κίων οὗτος σωζόμενος μέχρι τοῦ μεγάλου Σουλεϊμάν, μετεκομίσθη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γυλλίου, εἰς τὸ τέμενος αὐτοῦ. ³⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 274. « Τὸ πλῆθος τῶν Ἀρειανῶν συνάξας, ἔξω τῆς πόλεως ἐκκλησίαζον. » Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 406. Κ/πολις Πατρ., σελ. 46. « ἦν δὲ Ἀρειανὸς τῷ δόγματι, ὃ ἐστὶν ἐξωκιονίτης. » M. Glos., λέξ. ἐξωκίονιον. « ἦν δὲ μεγάλῳ ψυχος ἐξωκιονίτης, ὃ ἐστὶν, Ἀρειανός. » Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 325, 385. Ἡ ἐκκλησία ἡ Ὀρθόδοξος ἐν τῇ σημερινῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, κατοικουμένη ὑπὸ Γραικῶν καὶ Ἀρμενίων, τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου ἐπιλεγομένης τῆς Γοργούπηκτου. Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός, Τόμ. Β'. σελ. 165, μνημονεύει « Γοργεπηκτοῦ τῆς μονῆς, » ἄλλοθι ὁμῶς κειμένης. « Τῆς πανυπερλάμπρου σεβασμίας βασιλικῆς μονῆς . . . τῆς Γοργεπηκτοῦ. » Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 116.

ὅθεν καὶ ἡ μετέπειτα ἐπωνυμία τοῦ ναοῦ. Ταύτην ἀκολούθως ἐδέχθησαν καὶ οἱ Ὀθωμανοί. Πιθανὸν ὅτι μέρος τοῦ Κωνσταντινείου τείχους μετὰ τῆς πύλης, δὲν κατηδαφίσθη ὅταν ὁ Θεοδόσιος ἀκολούθως ἀνήγειρε τὰ νῦν ὀρώμενα χερσαῖα τεῖχη. Οἱ πλησίον ἐδῶ ἐνοικοῦντες Ὀθωμανοὶ καὶ Χριστιανοὶ κηπουροὶ, ἐνθυμοῦνται μεγάλα τεῖχη πλησίον τῆς ἐκκλησίας ταύτης, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν κατεδαφισθέντα. Λέγω δὲ, ὅτι μέχρι τῆς σήμερον εἰς πάμπολλα μέρη τοῦ Βυζαντίου, ἐξόχως δὲ ἐν ταῖς Ὀθωμανικαῖς συνοικίαις καὶ τοῖς κήποις τῶν πλουσίων Ὀθωμανῶν, σώζονται ὑπόγεια, ἀνώγεια, ἀγιάσματα, τεῖχη καὶ παντοῖα λείψανα ἀρχαίων Βυζαντινῶν κτιρίων, τῶν ὁποίων τινὰ θέλω ἱστορήσει ἀκολούθως.

Ὁδαλὰρ μεστζηδί¹⁾.

Πλησίον τοῦ Σαλμὰ τομπρούκ.

Τὸ μικρὸν τοῦτο τέμενος, καλούμενον ὑπὸ τῶν γειτόνων καὶ αὐτῶν τῶν Μουσουλμάνων ἱερέων, τέμενος τοῦ Κεμανκὲς, κεῖται ὀλίγα βήματα μακρὰν τῆς κινστέρνης τοῦ Ἀσπαρος, ἀντικρὺ τεμένους καλουμένου Κασίμ Ἀγᾶ, καὶ ἄνω τῆς πάλαι μονῆς τοῦ Μανουήλ, νῦν Κεφελή μεστζηδί, ἐν τῇ συνοικίᾳ καλουμένῃ Σαλμὰ τομπρούκ²⁾. Τὸ βακούφιον αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸ τέμενος τοῦ Κεμανκὲς πασᾶ, καλούμενον τέμενος τοῦ διδασκτῆρι τοῦ Κεμανκὲς Μουσταφᾶ πασᾶ, κείμενον πλησίον τοῦ τεμένους τοῦ Χαλιτζῆ Χασάν.

Τὸ τέμενος τοῦτο φυλάττει εἰσέτι τὴν κόγχην του σώαν. Ὑπὸ τὸν ναὸν εἶναι σκοτεινὸν ὑπόγειον φωτιζόμενον ἀπὸ μόνην τὴν θύραν, εὐρισκομένην ὑπὸ τὸ ἀνατολικὸν τεῖχος. Ἐπὶ τῶν παραστάδων τῆς εἰσόδου, καὶ ὀλίγον ἐνδότερον, μόλις διακρίνονται κεφαλαὶ τινες ἀγίων. Πλησίον τῆς θύρας ταύτης, εἶναι καὶ ἑτέρα πεφραγμένη σήμερον, φέρουσα καὶ αὕτη ἀρχαίας εἰκόνας. Ἐντὸς τοῦ ὑπογείου εἶναι φρέαρ καλούμενον ἀγίασμα τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, τὸ ὁποῖον ἐπισκέπτονται οἱ εὐλαβεῖς γείτονες, ἄνευ ἐνοχλήσεως.

Ὁ δεξιὸς τοῖχος τοῦ ναοῦ τούτου, ἐν μέρει καλύπτεται ἀπὸ πενιχρὰ παρὰ πῆγματα ξύλινα, ἐνοικιαζόμενα εἰς πτωχὰς Χριστιανικὰς οἰκογενεῖας ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἱερέων, ὅθεν καὶ ἡ ἐπωνυμία αὐτοῦ, Ὁδαλὰρ μεστζηδί, Τέμενος τῶν αἰθουσῶν. Εἰς τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ τοίχου τούτου, ἐπὶ κονιάματος ἀρχαίου σωζομένου εἰσέτι, διακρίνονται γραφαὶ εἰκονίζουσαι τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου. Ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου, φαίνονται λείψανα ἀψίδων, ὥστε πιθανὸν

¹⁾ Χαδγκᾶτ, Τόμ. Α'. σελ. 40. ²⁾ Ἡ πλησίον αὐτοῦ ἀνωφερὴς λεωφόρος, καλεῖται Ζινὰ-γιοκουσοῦ.

νὰ εἶχεν ἡ ἐκκλησία αὕτη ἕτερον εὐκτήριον πλησίον αὐτῆς ἡ ἀγίασμα ἐπικεκαλυμμένον διὰ θόλου ἡ ξυλίνου ὀρόφου. Ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη δὲν ἦτο μονή, καταφαίνεται ἐκ τοῦ στενοτάτου περιβόλου, καὶ τῶν πλησίον δύο ὁδῶν.

Ἐπὶ τίνος ἀγίου ὀνόματι ἐτιμάτο ἡ ἐκκλησία αὕτη τὸ πάλαι, ἀδύνατον εἶναι σήμερον νὰ εἴπω τι βέβαιον. Πιθανὸν ἐκ τοῦ ἀπεικονισμένου εὐαγγελισμοῦ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τοίχου νὰ ἦτο μία ἐκ τῶν τριάκοντα ἐξ ἀφιερωμένων τῇ Θεοτόκῳ.

Ὅταν μετὰ καιρὸν καὶ σύντονον μελέτην κάλλιον διευκρινήσωμεν τὰς συν-οικίας ὅλας τῆς Βυζαντινῆς Κ/πόλεως, τότε θέλομεν διασαφήσει ὅσα σήμερον εἶναι σκοτεινά.

Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ ἐξάγω, ὅτι ὁ μεταβαλὼν τὸν ναὸν τοῦτον εἰς τέμενος, εἶναι ὁ Κεμανκὲς Μουσταφᾶ πασᾶς, ὁ ἐπὶ τῆς πρωθυπουργίας αὐτοῦ καρατομηθεὶς τῷ 1053ῳ τῆς Αἰγείρας, 1643 Μ. Χ.¹⁾ Ἐτάφη ἐν ἰδιαίτερω μαυσωλείῳ ἀνεγερθέντι ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ τέμένει. Τί ἦτον ὁ ναὸς οὗτος μέχρι τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ εἰς τέμενος, ἀδηλον. Πιθανὸν ὁ Κεμανκὲς Μουσταφᾶ πασᾶς, ἀφιέρωσε εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ τέμενος τὸ βακούφιον τοῦ τεμένους τούτου, πρὸ χρόνων πολλῶν μεταβληθέντος ἀπὸ ἐκκλησίαν.

Ναὸς τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας.

Nūn, Μεχμέτ πασᾶ τζαμιτ²⁾).

Τὸ ὠραῖον τοῦτο τέμενος, κεῖται πρὸς τὴν νότιο-δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἵπποδρόμου, ὀγδοήκοντα ὀκτῶ βήματα μακρὰν αὐτοῦ, παρὰ τὴν ἀνωφερῆ λεωφόρον καλουμένην Ἀλῆ πασᾶ γιουκουσοῦ. Ἄν διὰ τῆς μελέτης τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων πεισθῶμεν, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος εἶναι ὁ ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ τοσάκις μνημονευόμενος ναὸς τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας³⁾, τότε πλεῖστα μέρη τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, θαυμασίως διασαφηνίζονται.

Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ, περιγράφω πρῶτον τὰ περὶ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην διασωθέντα Βυζαντινὰ κτίρια, εἶτα δὲ, ἀφηγοῦμαι τὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἱστορούμενα περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης. Ἐπικαλοῦμαι ἐν πρώτοις μάρτυρα τὸν Σεῖδ Ἀλῆν λέγοντα, ὅτι τὸ ὑψηλὸν τοῦτο τέμενος μετεβλήθη ἀπὸ ἐκκλησίαν⁴⁾.

Ὑπῆρχεν ἐν τῇ βορείῳ παραλίᾳ τοῦ Βυζαντίου, ὅπου πρὸ μικροῦ ἀνηγέρθη

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 425. ²⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 193.

³⁾ Συναξ. Ἰουλίου 26, ἐν τῷ βίῳ τῆς Ἀγίας Ὁραιοζήλης. ⁴⁾ Κελισαδὲν μουνκαπήλ-δερ, ἥτοι μετεβλήθη ἀπὸ ἐκκλησίαν.

NAOI THE AIIAI ANAITAIIAI THI ΦΑΡΜΑΚΟΝΥΠΙΑΙ : ΜΕΧΜΕΤ ΠΑΙΙΑ ΤΖΑΜΙΙ

ὁ σταθμὸς τοῦ σιδηροδρόμου, ἡ πλησίον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ Λυκείου, τέμενος Μουσουλμανικόν, καλούμενον ὑπὸ τοῦ Νικήτα συναγωγὴ τῶν Σαρακηνῶν, ἰδρυθὲν αὐτόθι πρὸ χρόνου πολλοῦ, χάριν τῶν ἐν Κ/πόλει ἐνοικούντων ἡ ἐμπορευομένων Ἀράβων¹⁾. Τῷ 1203^ω οἱ ἐν Γαλατᾷ ἐσκηνωμένοι σταυροφόροι Βενετοὶ καὶ Γάλλοι, δι' αἰτίαν οὐτιδανήν, ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ τεμένους τούτου, καὶ μὴ δυνάμενοι ν' ἀντιπαραταχθῶσι κατὰ τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν Βυζαντιῶν συρρυσάντων πρὸς βοήθειαν τούτων, κατέφυγον εἰς τὸ σύνηδες αὐτῶν στρατήγημα, ἔβαλον πῦρ εἰς τὰς οἰκίας, καὶ κατεφλέχθη τότε μέγα μέρος τῆς Κ/πόλεως. Κατὰ τὸν Νικήταν²⁾ διατρίβοντα τότε ἐν Βυζαντίῳ, ἡ πυρκαϊὰ αὕτη ἦτον ἡ ὀλεθριωτέρα πασῶν τῶν πρότερον πυρκαϊῶν. Διὰ τριάκοντα ἕξ ὥρας «τὸ πᾶν ἐπενέμετο». Ἐπνεεν ἄνεμος βορρᾶς, καὶ αἱ φλόγες ἀνερχόμεναι τὸν λόφον, ἔφθασαν μέχρι τοῦ τοίχου τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Ἵνα ἐννοήσωμεν τὴν περιγραφὴν τοῦ Νικήτα, ἃς ἐνθυμώμεθα, ὅτι ἀπὸ τοῦ τεμένους τούτου τῶν Σαρακηνῶν, μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ὅπου ἵσταται ἡ Ἀγία Σοφία, ἦτο τότε συνοικία πολυάνθρωπος, καὶ οὐχὶ καθὼς σήμερον, κήπος δενδρόφυτος. Τὸ πῦρ φθάσαν μέχρι τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐσβέσθη, διότι πέραν τοῦ ναοῦ, ἦσαν τότε τὰ μεγάλα ἀνάκτορα. Ἄλλη γλῶσσα τοῦ πυρός, ἀνερχομένη δεξιᾷ τῆς πρώτης, κατέφλεξεν ἅπασαν τὴν πρὸς δυσμὰς πλευρὰν τοῦ ἵπποδρόμου, καὶ «ὅσα κάτεισιν ἐς Σοφίας». Ἐκάησαν δὲ καὶ «οἱ τοῦ Δομνίνου λεγόμενοι ἐμβολοὶ». Ὅλον τὸ πρὸς δυσμὰς μέρος τοῦ ἵπποδρόμου, ἀπὸ τοῦ λιμένος τῶν Σοφιῶν μέχρι τῆς πύλης τοῦ Περάματος, τῆς νῦν Βαλοῦκ-παζάρ-καπουσοῦ, ἔγινε παρανάλωμα τοῦ πυρός. Οἱ ἐμβολοὶ λοιπὸν τοῦ Δομνίνου, κατὰ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον, καλῶς γινώσκοντα τὴν Κ/πολιν, ἔκειντο πρὸς δυσμὰς τοῦ ἵπποδρόμου, καὶ ἄνω τῶν Σοφιῶν, ἡ τοῦ λιμένος τῶν Σοφιῶν, τοῦ ἐπιπέδου χώρου κοινῶς σήμερον καλούμενον, «Κάτεργα λιμανί».

Πρὸς δυσμὰς τοῦ ἵπποδρόμου καὶ πρὸς νότον τῆς πλατείας τῆς κινστέρνης τοῦ Φιλοξένου³⁾, νῦν καλουμένης, μπὶν μπὶρ διρέκ, σώζονται γηραιὰ Βυζαντινὰ κτίρια, δίπατα εἰς τινὰ μέρη, καὶ τὰ ὅποια κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἐκεῖ πλησίον ἐργαζομένων Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν, ἦσαν τὸ πάλαι ἐργαστήρια. Τὰ ἐπιμήκη ταῦτα κτίρια, χωρίζονται διὰ λεωφόρου, πλάτους Μ. 7, 20. Τὸ μὲν δυτικώτερον μέρος, εἶναι μήκους Μ. 22,00 καὶ πλάτους Μ. 16, 20, κτίριον δίπατον, ἔχον εἰς ἓν μέρος, αἰθουσαν ἰσόγειον θολωτὴν. Τὸ δὲ ἀνατολικώτερον καὶ ἐκτενέστερον, εἶναι μήκους Μ. 39, 25 καὶ πλάτους Μ. 13, 10. Ἐντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ τούτου μέρους, πλησίον τῆς λεωφόρου, εἶναι κλίβανος Βυζαντινός,

¹⁾ «Ἐστρατολογήθησαν καὶ ἀπὸ Ἰσμαηλιτῶν καὶ τῶν ἑφῶν Ἰβήρων, κατ' ἐμπορίαν στείλαμένων ἐς τὴν βασιλίδαν τῶν πόλεων.» Νικ. Χων., σελ. 499. ²⁾ Νικ. Χων., σελ. 731. ³⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 21.

λίαν χθαμαλός, ἐν χρήσει μέχρι τῆς σήμερον. Ἡ ἀνατολικωτέρα ἄκρη τοῦ κτιρίου τούτου μετὰ θόλων ἐρυμνοτάτων, ἐν μέρει κατηδαφίσθη ἀπὸ τὸν Ὀθωμανὸν κτήτορα, πρὸς ἀνέγερσιν ἐτέρου παραπλησίου κτιρίου. Αἱ Βυζαντιναὶ πλίνθοι τεκμαίρουσι τὴν ἀρχαιότητα τῶν κτιρίων τούτων. Οἱ ἐργάται οἱ κατεδαφίσαντες μέρος τοῦ κτιρίου, εὗρηκαν πλίνθους καὶ πλάκας ἐνεπιγράφους, τὰς ὁποίας ἐπετείχισαν εἰς τὸ ἀνεγειρόμενον κτίριον. Ταῦτα τὰ κτίρια εἶναι, νομίζω, οἱ ὑπὸ τοῦ Νικήτα καὶ πολλῶν ἄλλων προγενεστέρων αὐτοῦ Βυζαντινῶν, μνημονευόμενοι ἔμβολοι τοῦ Δομνίνου. Τὰ κτίρια ταῦτα, φαίνονται ἀπὸ τὴν πλατείαν τῆς κινστέρνης τοῦ Φιλοξένου¹). Εἶναι δὲ παρὰ τὸ πρὸ ὀλίγου ἀνεγερθὲν τέμενος τοῦ ἐπιφανοῦς πρωθυπουργοῦ Φουὰδ πασᾶ.

Πρὶν ἱστορήσω τὰ περὶ τῶν ἐμβόλων τούτων, φέρω καὶ ἐτέρας μαρτυρίας πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς εἰκασίας μου ταύτης, ἀκολουθῶν τὴν αὐτὴν ὁδόν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπείσθην καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος, ὅτι τὰ κτίρια ταῦτα εἶναι οἱ ἔμβολοι τοῦ Δομνίνου, ἡ λείψανα τῶν ἐμβόλων τοῦ Δομνίνου.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1874ου περιεπλανώμεθα ἐγὼ καὶ ὁ καλλιτέχνης Α. Μαναράκης ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ ταύτῃ συνοικίᾳ, πλήρει μέχρι σήμερον κτιρίων προφανῶς Βυζαντινῶν, ἵνα εὕρωμεν θέσιν πρόσφορον, ἐκ τῆς ὁποίας ν' ἀπεικονίσωμεν τὸ τέμενος τοῦτο, καλούμενον ὑπὸ τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ ὑψηλόν. Τὸ χθαμαλὸν τῆς θέσεως τοῦ ναοῦ, τὰ περιβάλλοντα αὐτὸν ὑψηλὰ τείχη, καὶ τὰ πυκνὰ δένδρα τὰ ἐπισκιάζοντα πλεῖστα αὐτοῦ μέρη, ἦσαν ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια. Καταβαίνοντες ἀπὸ τοὺς ἐμβόλους, τοὺς ὁποίους ἐκάλεσα τοῦ Δομνίνου, εἶδομεν πρὸς δυσμὰς τοῦ τεμένους τούτου, καὶ ἀπ' αὐτοῦ διὰ δρομίσκου χωριζόμενον, ἐκτενὲς γήπεδον ἐκτάσεως 6,000 περίπου μέτρων τετραγωνικῶν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἰργάζοντο Ὀθωμανοὶ, ἀνασκάπτοντες βαθεὰ θεμέλια, καὶ κατεδαφίζοντες ἀρχαίας ἀψίδας. Εἰσῆλθομεν εἰς τὸ ἀνοικτὸν τοῦτο γήπεδον, ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς Ὀθωμανόν, τοῦ ὁποίου τὸ μέγαρον πρὸ πολλοῦ ἐπυρπολήθη. Ἐδῶ καθήμενοι, ἀπεικονίσσαμεν τὸ τέμενος τοῦτο. Ἐργαζομένου δὲ τοῦ καλλιτέχνου, κατῆλθον εἰς τινὰς παρακειμένας ἰσογείους θολωτὰς αἰθούσας, προφανῶς Βυζαντινὰς, ὅπου κατοικοῦσι πτωχαὶ Χριστιανικαὶ οἰκογένειαι, καὶ εἰς τὰ πλησίον ἀνασκαπτόμενα σκοτεινὰ ὑπόγεια. Περιειργάσθην τὰς μεγάλας τετραγώνους πλίνθους, ἐξαγομένης ἐκ τοῦ κτιρίου, καὶ στοιβαζομένης εἰς γωνίαν τοῦ κήπου. Ἐπὶ τινων πλίνθων ἀνέγνωσα· ΕΡΜΙΑ ΠΕΒΥΤ. δηλ. Ἑρμίας πρεσβύτερος· ἐπὶ τινων ἄλλων Κο(σ)ταντινο(ς) καὶ τὰ συνήθη ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν πλίνθων ΙΝΔ. Ἰνδικτιῶνος. Οἱ ἐν τῷ κτιρίῳ ἐργαζόμενοι, μᾶς εἶπον ὅτι τὰ κτίρια ταῦτα καὶ τὰ ὑπόγεια, ἡ-

¹) Γ. Κωδινός, σελ. 20. «Τελεῖται δὲ ἡ σύναξις . . . εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Πλάτωνος τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὰ προαύλια, τὰ οὕτως ὀνομαζόμενα τοῦ Δομνίνου.» Συναξ. Μαΐου 24. Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 574.

σαν τὸ πάλαι δεσμωτήρια ¹⁾). Ἀνωρύχθησαν καὶ τινες ὑδρίαι, εὐτελεστάτης ἐργασίας. Ταῦτα τὰ κτίρια, ἀτυχῶς σήμερον κατεδαφιζόμενα, καὶ ἐκ βάθρων ἀνασκαπτόμενα, συνεπεσκέφθην μετέπειτα μετὰ τῶν φίλων κκ. Ἀποστόλου Βαφειάδου, Γεωργίου Βογατζέλου καὶ Ἀντωνίου Ψυχάρη. Ἐπικαλοῦμαι τὴν μαρτυρίαν τῶν Κυρίων τούτων, διότι ὁ κτήτωρ προτίθεται ν' ἀνασκάψῃ ὅλον τὸ ἐκτενές τοῦτο γήπεδον, καὶ μετ' ὀλίγον, τὰ ἱστορικώτατα ταῦτα μνημεῖα, θέλουσι σώζεσθαι μόνον ἐν τῇ μνήμῃ ἐμοῦ, καὶ τῶν εἰρημένων τούτων Κυρίων ²⁾).

Ὁ κήπος οὗτος εἶναι λίαν κατωφερής, τὴν νότιον αὐτοῦ πλευρὰν ὑποκρατεῖ μέγα τεῖχος τυφλόν. Ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ ἴσταται αἰθούσα ἀνώγειος θολωτῇ, μήκους M. 13, 15, πλάτους M. 8, 20, καὶ ὕψους περίπου M. 16, 00. Ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἐπέκτισαν οἱ πάλαι κτήτορες αὐτοῦ, ἕτερον θόλον. Ὅλον τὸ κτίριον εἶναι ἐρυμνότατα ὠκοδομημένον. Τὰ βαθέα θεμέλια τῆς αἰθούσης ταύτης, τῆς ὁποίας εὐτυχῶς ἀπεικόνισμα ἐλάβομεν αὐθημερόν, ἀνασκάπτονται μετὰ πολλοῦ κόπου διὰ σιδηρῶν σφηνῶν καὶ πυρίτιδος. Ἐπὶ τῆς αἰθούσης ταύτης, τῆς ὁποίας ὅλας τὰς γωνίας καὶ ὅπας μετὰ προσοχῆς ἐπεσκέφθην πρὸ τῆς κατεδαφίσεως αὐτῆς, εἶναι εἴσοδος θολωτῇ, μήκους M. 20, 40, ὅτε μὲν στενουμένη, ὅτε δὲ εὐρυνομένη, ἄγουσα εἰς αἰθούσαν κατωφερῇ θολωτῇ. Εἰς τινὰ μέρη τῆς διόδου ταύτης, εἶναι ὅπαι πεφραγμέναι σήμερον. Εἰς τὸ κατωφερές μέρος τῆς διόδου ταύτης εἶναι κάθοδος στενοτάτῃ πλήρης πετρῶν καὶ χώματος, μήκους M. 6, 20, ἄγουσα εἰς δύο σκοτεινότατα καὶ ὑγρὰ ὑπόγεια, εὐρισκόμενα ὑπὸ τὴν κατωφερῇ δίοδον. Συγκοινωνοῦσιν ἀμφοτέρα διὰ θύρας ἀψιδωτῆς. Τὸ μὲν πρῶτον εἶναι μήκους M. 6, 20, πλάτους M. 4, 86. Τὸ ἐσώτερον καὶ εὐρύτερον εἶναι μήκους M. 9, 75, καὶ πλάτους M. 3, 02. Ἀμφοτέρων τὸ ὕψος εἶναι M. 2, 88. Εὐρισκόμενοι εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦτο μετὰ τοῦ κ. Ψυχάρη, ἠκούομεν τὸν ἥχον τῶν ἀνωθι ἐργαζομένων ἐργατῶν. Δεξιᾷ τοῦ ἐσωτέρου ὑπογείου, εἶναι δύο εἵσοδοι πεφραγμέναι διὰ πετρῶν καὶ χωμάτων. Ἄνω εἰς τὸ κέντρον ἀμφοτέρων τῶν θόλων εἶναι δύο ὅπαι, διὰ τῶν ὁποίων διέρχεται σῶμα ἀνθρώπου, πεφραγμέναι καὶ αὖται διὰ μεγάλων λίθων.

Μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐπανῆλθον συλλογιζόμενος, ὅτι πιθανόν νέον τι ν' ἀνεύρω ἐντὸς τῶν ἀνασκαπτομένων χωμάτων. Ἐκτός τινων πλίνθων νέων, μετὰ τῶν αὐτῶν γραμμῶν, οὐδὲν ἕτερον ἐφάνη. Πρὸς βορρᾶν τῆς ἀνωγείου αἰθούσης, ἐφάνησαν μικρὰ ὑπόγεια, τὰ πλεῖστα πρὸ πολλοῦ κατηδαφισμένα, καὶ πλήρη χωμάτων. Ἰστάμενος ἐπὶ τῆς κρημνιζομένης αἰθούσης, ἵνα καταμετρήσω, εἰ δυνατόν, τὸ ὕψος αὐτῆς, ἐθρήνουν τὴν ἀπώλειαν τοιούτων Βυζαντινῶν μνημείων, ἐν τῷ μέσῳ τῆς Κ/πόλεως. Ἐνῷ τῆς Α. Μεγαλειότητος οἱ ὑπουργοί, συλλέγουσιν ἐκ τῶν περάτων τοῦ κράτους, πάντα τὰ σωζόμενα λείψανα παρελθόν-

¹⁾ Τουρκ. Χαπήζ-χανέ. ²⁾ Ἀπαντα ταῦτα ἐξηφανίσθησαν.

των χρόνων, ἄλλοι, ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῶν, ἐξαφανίζουσι τοιαῦτα τῶν Βυζαντίων ἱστορικῶν μνημεῖα.

Τὰ κτίρια ταῦτα, τὰ ὁποῖα κατὰ πρῶτον μ' ἐξέπληξαν, εἶναι, δὲν ἀμφιβάλλω, τῶν Βυζαντίων τὸ πραιτώριον, ἢ αἱ φυλακαὶ καλούμεναι τοῦ πραιτωρίου¹⁾. Ἄν τὰ κτίρια ταῦτα ἦναι, καθὼς εἰκάζω, τὸ καλούμενον πραιτώριον, τότε πειθόμεθα ὅτι τὸ ἀντικρὺ αὐτοῦ μεγαλοπρεπὲς τέμενος, εἶναι ὁ ζητούμενος ναὸς τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας.

Ἐρχομαι τώρα νὰ ἐπικυρώσω, ὅσον τὸ κατ' ἐμέ, τὰς εἰκασίας ταύτας.

Τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, μικρὸν κατ' ἀρχὰς εὐκτήριον, ἀνήγειρε κατὰ τὸν Κωδινόν²⁾, Ἀναστάσιος ὁ Δίκωρος, βασιλεύσας περὶ τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Κατὰ τοὺς πλειοτέρους δὲ ἱστορικοὺς τοῦ Βυζαντίου, ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦτον οὐχὶ ὁ Δίκωρος, ἀλλὰ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ὁ πατριάρχης Κ/πόλεως. Ἡ μνήμη τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐτελεῖτο, κατὰ τοὺς συναξαριστάς, ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, «τῷ ὄντι ἐν τοῖς Δομνίνου ἐμβόλοις»³⁾. Βασιλεύοντος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, μέρος μὲν τῶν λειψάνων τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου, ἐτέθησαν ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, μέρος δὲ ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας⁴⁾. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ἐδίδασκεν ὁ Γρηγόριος τοὺς ὀλίγους Χριστιανοὺς τοὺς μὴ μολυνθέντας ἐκ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, διότι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοφάνους, «πᾶσα (δηλ. ἡ Κ/πολις) ἂν τοῦ Ἀρείου καὶ Εὐνομίου λώθῃς ἐκπλήρωτο»⁵⁾. «Τότε καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος παρρησιαστικώτερον ἐδίδασκεν ἐν Κ/πόλει, εἰς τὸ εὐκτήριον τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, ἐνθα καὶ παράδοξα γίνεσθαι θαύματα.» Ὅλας δὲ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Βυζαντίου, κατεῖχον ἐπὶ 44 ἔτη οἱ Ἀρειανοί, ἐκτὸς τοῦ ναοῦ τούτου τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας⁶⁾. Ὅτι ἡ ἐκκλησία

¹⁾ «Εὐθὺς ἐκελεύσθη καθεῖρξιν ἡμᾶς εἰς τὸ Πραιτώριον.» Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Γ'. σελ. 672. ²⁾ Γ. Κωδινός, 106. «ἐν τῇ νῦν ἐκκλησίᾳ Ἀναστασίας... εὐκτηρίῳ ἔτι οὕτῳ μικρῷ.» Λέων ὁ Γραμ., σελ. 102. Κατὰ τὸν Συμεὼν τὸν Μεταφραστὴν, Τόμ. Α'. σελ. 433, τὸν ναὸν τοῦτον ἀνήγειρε Μαρκιανὸς ὁ πρεσβύτερος, ἀκμάσας ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μαρκιανοῦ (450). «τῇ μεγαλοδόξῳ καὶ περικαλλεῖ τῶν μαρτύρων Ἀναστασία, λαμπρὸν ἀναστῆσαι ναόν». Θεοφάνης. Τόμ. Β'. σελ. 386. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 143. Ὁ μεταφραστὴς τοῦ Συναξαριστοῦ μεταγλωττίζει οὕτως. «εἰς τὸ ἐμβάσμα τοῦ τόπου τοῦ καλουμένου Δομνίνου.» Συναξ. Ἰαν. 25. Ἰδ. Αὐγούστου 1, ἐν τῇ μνήμῃ τῶν Μακκαβαίων.

⁴⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 755. ⁵⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 96, 106. «Τὸ ἄθεον τοῦτο τῶν Ἀρειανῶν δόγμα... ἐπλάτυνε τότε καὶ ηὔξατο, καὶ πᾶσαν ὁσὴν ἡ Ῥωμαίων εἶχεν ἀρχὴν παραστήσασθαι πρὸς βίαν ἐφίλονεσκε». Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 1292. «ὁ αὐτὸς βασιλεὺς Λέων διωγμὸν μέγαν ἐποίησε τοῖς τοῦ δόγματος τῶν Ἀρειανῶν ἐξωκιονιτῶν, καὶ διατάξας πανταχοῦ ἐπεμψε μὴ ἔχειν αὐτοὺς ἐκκλησίας ἢ ὅλως συνάγεσθαι.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 597. ⁶⁾ Οὐδεμία ἐκκλησία ἱδρυμα τῶν Ἀρειανῶν, σώζεται

αὕτη ἦτο τοῦ ἰδίου Γρηγορίου ἴδρυμα, μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος, ἐν τῷ ἐνυπνίῳ αὐτοῦ περὶ τῆς Ἀναστασίας ἐκκλησίας, «ἦν ἐπήξατο ἐν Κ/πόλει.»

«Τοῦνεχ' Ἀναστασίαν μιν ἐπὶ κλησιν καλέουσι

Νηόν, ἐμῆς παλάμης ἔργον ἀριστοπόνου»¹⁾.

Ταύτην τὴν ἐκκλησίαν λίαν σεβαστὴν παρὰ τοῖς Βυζαντίοις, τὴν ὁποίαν πρῶτος ἀνήγειρε Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ἠύξησαν καὶ ἐκάλλυναν οἱ Βυζαντινοὶ βασιλεῖς, ἐξόχως δὲ Βασίλειος ὁ Μακεδών, ὅστις, «ἐν τοῖς ἐμβόλοις τοῦ Δομνίνου τὸν τῆς Χριστοῦ Ἀναστάσεως καὶ Ἀναστασίας τῆς μάρτυρος περικαλλῆ ναὸν ἐπισκευάσας, ἐλάμπρυνε, λιθίνην ἀντὶ ξυλίνης τὴν ὀροφὴν ἐργασάμενος»²⁾. Ἐκλήθη δὲ κατὰ τινας, Ἀναστασία, διὰ τὴν αὐτόθι ἀνάστασιν τῆς ὀρθῆς πίστεως, μετὰ τὸν διωγμὸν τῶν Ἀρειανιζόντων. Κατ' ἄλλους δὲ, διὰ τὰ πολλὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ γινόμενα θαύματα, κυρίως δὲ διὰ γυναῖκα ἔγκυον ἐξ ὕψους πεσοῦσαν καὶ τελευτήσασαν, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ λαοῦ ἐκ νέου ἀναζήσασαν³⁾. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ζῶντος τοῦ Μαρκιανοῦ, ἀνεγινώσκοντο ἐνίοτε αἱ θεόπνευστοι γραφαί, ἐν γλώσσῃ Γοτθικῇ, χάριν τῶν Γότθων Ἀσπαρ καὶ Ἀρδαβουρίου, κοσμησάντων τὸν ναὸν τοῦτον δι' ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν σκευῶν⁴⁾.

Ἡ Φρονῶ ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐτιμήθη ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, ἕνεκα τῆς αὐτόθι καταθέσεως τοῦ λειψάνου τῆς ἁγίας ταύτης, μαρτυρησάσης ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ ἐν Ῥώμῃ, καὶ κομισθέντος ἐκ Νικομηδείας, τῷ δεκάτῳ ἐβδόμῳ ἔτει τοῦ Λέοντος⁵⁾. Ἐκαλεῖτο δὲ φαρμακολύτρια, διότι ἐπεσκέπτετο τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς νοσοῦντας Χριστιανοὺς, χορηγοῦσα φάρμακα καὶ παντοῖα ἄλλα πρὸς ἀνάπαυσιν αὐτῶν.

σήμερον ἐν Βυζαντίῳ. Τὴν ἐν τοῖς ναοῖς αὐτῶν λατρεῖαν, ἀγνοοῦμεν. Texier. L'Archit. Byz., σελ. 19. «Ἄλλ' οὕτω μὲν ἡ Ἀρείου αἵρεσις τὰς ἐκκλησίας ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη κατανεμηθεῖσα, τῇ Θεοδοσίῳ εὐσεβείᾳ ἐξωστραχίζετο.» Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Γ'. σελ. 893.

¹⁾ C. Christ. Bib. Δ'. σελ. 142. Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 436. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 239. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 386. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 324. Γ. Κωδινός, σελ. 89. «περὶ τοῦ ναοῦ τῆς μάρτυρος ταύτης, ἐκεῖνός φησιν, ὅς κείται μὲν ἐν ταῖς οὕτω καλουμένοις Δομνίνου ἐμβόλοις, ὥσπερ δὲ ὀρμητήριον τότε τοῖς ὀρθοδόξοις κατὰ τῶν Ἀρειανιζόντων ἐτόγγχανεν ὢν.» Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 436, 440. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 551. ³⁾ C. Christ. Bib. Δ'. σελ. 142. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 102. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 552. ⁴⁾ Συμ. ὁ Μεταφρ. Τόμ. Α'. σελ. 454. Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 372. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 41. ⁵⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 614. Τῷ 442ῳ, κατὰ τὸν Θεοφάνην, Τόμ. Α'. σελ. 172. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 114. Συναξ. Δεκ. 22, Ἀπριλίου 16, Ἰουλίου 26. Περὶ τοῦ λειψάνου τῆς Ἀγίας, λέγει τ' ἀκόλουθα Συμεὼν ὁ Μεταφρ. ἐν τῷ Γ'. Τόμῳ, σελ. 699. «Ἀπολλωνία δὲ τις γυνή... τὸ ἱερὸν τῆς Ἀναστασίας σῶμα λαμβάνει... καὶ ἐν τῷ τῆς οἰκίας αὐτῆς κατατίθῃσι κήπῳ. Μετὰ δὲ χρόνους, ἡ Κωνσταντίνου τὸ ταύτης ἐκδέχεται λείψανον, καὶ τῷ μεγαλοπρεπεῖ ναῷ καὶ ἀξίῳ ταύτης ἀναποτίθεται κτλ.»

Κατὰ τὸ 416ον, ἔγινε μέγας ἐμπρησμός ἐν Κ/πόλει. Λέγει ὁ Θεοφάνης¹⁾, «Μαρκιανὸς δὲ ὁ οἰκονόμος ἀνελθὼν εἰς τὰς κεράμους τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, κατέχων τὸ εὐαγγέλιον, εὐχαῖς καὶ δάκρυσιν, ἀβλαβῇ τὸν οἶκον διεφύλαξεν». Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Θεοφάνους καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτον εἰσέτι ξυλότρουλος ἢ ξυλόστεγος, καὶ πιθανὸν τοιαύτη ἔμεινε μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης ἐπισκευῆς αὐτῆς. Ἐν τοῖς συναξαρίοις λέγεται, ὅτι ὁ Μαρκιανός, πρεσβύτερος καὶ οἰκονόμος τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας, ἔκτισε τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τὸν εὐρισκόμενον «ἐν τοῖς Δομνίνου ἐμβόλοις, ὃν καὶ ἀπὸ τοῦ μεγάλου διέσωσεν ἐμπρησμοῦ»²⁾.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ³⁾, Μαρκιανὸς ὁ πρεσβύτερος, ἀνήγειρε περὶ τὸν ναὸν τοῦτον ἤδη ὑπάρχοντα, ἄλλον «μέγιστόν τε καὶ κάλλεστον, κύκλῳ μὲν στοαῖς καὶ ποικίλοις προαυλίαις τε ἅμα καὶ ὑπαίθροις, κίονων αὐγαὶ καὶ χροαὶ καὶ μέγεθος, λίθων τε στίλπνότης καὶ ὕλης λαμπρότης, . . . τέχνης μὲν ἀκριβεῖα φρένας ἐκπλήττουσαι, ὕλης δὲ ποικιλία τοὺς ὀφθαλμοὺς θέλγουσαι.»

Κατὰ τὸ 522ον, βασιλεύοντος Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου, ἔγιναν τὰ πρῶτα ἐγκαίνια τῆς Ἀγίας Σοφίας, καὶ ἐξῆλθεν ἡ λιτὴ ἀπὸ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, καθημένου Μηνᾶ τοῦ πατριάρχου ἐν τῷ βασιλικῷ ὀχήματι⁴⁾.

Κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Σωζομένου, ἀκμάσαντος τὸν πέμπτον αἰῶνα, καὶ ἔτη πολλὰ διατρίψαντος ἐν Βυζαντίῳ, ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, ἔγινε περιφανής, διὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος τῶν οἰκοδομημάτων⁵⁾.

Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος μνημονεύων τὴν ἀνακαίνισιν τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, λέγει, «ἐν τοῖς Δομνίνου λεγομένοις ἐμβόλοις, τὸν εἰς ὄνομα τῆς θείας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως καὶ Ἀναστασίας τῆς μάρτυρος περικαλλῇ ναὸν κτλ.»⁶⁾.

Ταῦτα τὰ ὀλίγα ἀναφέρω περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, συχνάκις, καθὼς ἀνωτέρω εἶπον, μνημονευομένου ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν ἀρχαιοτέρων Βυζαντινῶν. Ἀνεφερα αὐτά, ἵνα ἀποδείξω, ὅτι ἀνηγέρθη ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἐν τοῖς ἐμβόλοις τοῦ Δομνίνου, ἢ πλησίον αὐτῶν. Μνημονεύεται ἐν τῇ ἐνδεκάτῃ τοῦ Ἰανουαρίου, ἢ σὺναξις τῶν Μυρίων Ἀγγέλων ἐνδον τοῦ μαρτυρίου τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας ἐν τοῖς Δομνίνου⁷⁾. Ἐκαλεῖτο οὕτως ἡ ἐκκλησία αὕτη, πρὸς διαστολὴν ἐτέρας Ἀγίας Ἀναστασίας, ἐκκλησίας τῶν Ναυατιανῶν⁸⁾.

Ἔρχομαι τώρα ἰν' ἀποδείξω, ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καλούμενον πραιτώριον, εἶναι τὰ κτίρια, τὰ κατεδαφιζόμενα ἐντὸς τοῦ ἄνω μνημονευθέντος κήπου.

¹⁾ Τόμ. Α'. σελ. 174. ²⁾ Συναξ. Ἰαν. 10. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 142. ³⁾ Τόμ. Α'. σελ. 436. ⁴⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 338. ⁵⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 142.

⁶⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 143. ⁷⁾ Συναξ. Ἰαν. 11. ⁸⁾ Συναξ. Μαρτίου 31, ἐν σημ.

Τὸ πραιτώριον τῶν Βυζαντίων, ἦτο κτίριον ἢ ἀνάκτορον, ὅπου ὁ ἑπαρχος τῆς πόλεως ἐδίκαζεν. Εἶναι τὸ σημερινὸν δημαρχεῖον, καὶ πραιτώρ ὁ δήμαρχος, καλούμενος καὶ ἑπαρχος πραιτωρίου¹⁾. Ἐπετῆρει ὁ ἑπαρχος τὰς συντεχνίας, τοὺς νυκτοφύλακας, τὰς θέρμας, τὰ θέατρα, τὰ ὦνια, καὶ πρὸς τούτοις τὰς φατρίας τοῦ δήμου. Ἀπὸ δύο ἐπιγράμματα σωζόμενα ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ²⁾, μανθάνομεν ὅτι ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Θρακῆς, ἐπιστατοῦντός τινος Δομνίνου, ἐπεσχευάσθη καὶ ὠραίσθη τὸ Πραιτώριον. Ἐπὶ τῆς στάσεως τοῦ Νίκα, βασιλεύοντος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ λαὸς ἔβαλε πῦρ εἰς τὸ Πραιτώριον³⁾.

Ὅτι τὸ πραιτώριον τοῦτο, διότι γίνεται μνεῖα καὶ ἐτέρου, ἀκολούθως ἔγινε δεσμωτήριον, μαρτυρεῖται ἀπὸ πολλοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς. Τὰ συναξάρια διηγούμενα τὸν βίον τοῦ Ἀγίου Μαρτίνου πάπα Ῥώμης, ἑορταζομένου τῇ 13ῃ Ἀπριλίου, λέγουσιν, ὅτι διὰ προσταγῆς τοῦ βασιλέως Κώνσταντος ἐγγόνου τοῦ Ἡρακλείου, ἀφίχθη ἐν Βυζαντίῳ τῷ 644ῳ, καὶ μετὰ τινων ἄλλων ὁμοφρόνων αὐτοῦ, ἐφυλακίσθη εἰς τὸ πραιτώριον.

Ὅταν, περὶ τὸ τέλος τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος, ἐξεβλήθη τοῦ θρόνου Ἰουστινιανὸς ὁ Δεύτερος⁴⁾, διέταξε τὸν πατρίκιον Λεόντιον ἰν' ἀναλάβῃ τὴν στρατηγίαν τῆς Ἑλλάδος. Οὗτος δὲ ἀποπλεύσας ἐκ τοῦ Βυζαντίου, προσωρμίσθη τὴν νύκτα ἐν τῷ λιμένι τῶν Σοφίων, ὅπου συνηθροίσθησαν, λάθρα τοῦ βασιλέως, οἱ φίλοι τοῦ Λεοντίου, οἱ συνομόσαντες νὰ τὸν ἀναγορεύσωσι βασιλέα. Λαβόντος τοῦ Λεοντίου τοὺς ἀνθρώπους αὐτοῦ, ἀνῆλθον ἅπαντες νύκτωρ μετὰ μεγίστης σιγῆς εἰς τὸ Πραιτώριον, κείμενον ἄνωθεν τοῦ λιμένος τῶν Σοφίων⁵⁾. Ἐκρουσαν τὴν θύραν τοῦ Πραιτωρίου, πρόφασιζόμενοι ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐμελλέ τινος νὰ ἐξετάσῃ. Ἐμήνυσαν περὶ τούτου τὸν ἀπόντα ἑπαρχον, τὸν ὅποιον πάραντα ἀφίχθέντα ἐδέσμευσαν ἐν τῷ ἰδίῳ πραιτωρίῳ. Ἀνοίξας ὁ Λεόντιος τὰς φυλακὰς, ἔλυσε καὶ ὥπλισε τοὺς πρὸ πολλοῦ αὐτόθι κεκλεισμένους στρατιώτας. Μετὰ τούτων καὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀνθρώπων, ἀνέκραζεν εἰς τὰς ὁδοὺς, «ὅσοι Χριστιανοὶ εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν». Ταύτας τὰς κραυγὰς ἀκούοντες οἱ ὑπνώττοντες πολῖται, συνέτρεχον ἐξ ὅλης τῆς πόλεως, καὶ λίαν πρῶτ, ἐξάγουσι τὸν βασιλέα Ἰουστινιανὸν εἰς τὸν ἱππόδρομον, καὶ ῥινοκοπήσαντες ἐξώρισαν εἰς Χερσῶνά⁶⁾.

¹⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 377. «ἑπαρχον Πραιτωρίων καὶ ἑπαρχον πόλεως.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 530, 566. Π. Γύλλιος, σελ. 200, 238. ²⁾ C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 152. «ὁ δὲ ἑπαρχος τῶν Πραιτωρίων Ἀλέξανδρος, προσεφώνησε, λέγων, ὅτι ἀπὸ ἄρτι πρὸς ἡμᾶς ἔχετε χάριν τῶν ψωμίων.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 716. ³⁾ «Καὶ θυμωθέντες ἔβαλαν πῦρ εἰς τὸ Πραιτώριον.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 283. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 458. ⁴⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 774. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 834.

⁵⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 49. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 165. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 43.

⁶⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 564. Συναξ. Αὐγούστου 23, ἐν τῷ βίῳ Καλλινίκου, πατριάρχου Κ/πόλεως.

Ὅτι τὸ πραιτώριον τοῦτο, ἦτον ἄνω τοῦ λιμένος τῶν Σοφίων, τὸ νῦν Κάτερ-
γα λιμανί, γίνεται πρόδηλον ἐκ τῆς λέξεως τοῦ Θεοφάνους « ἀνηλθον ». Πρὸς
τούτοις, ἦτο καὶ πλησίον τοῦ ἵπποδρόμου καὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὅπου ἐφθασαν
ὁ Λεόντιος καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοῦ, πολλὴν ὥραν πρὶν συναθροισθῶσιν ἐκ τῆς
ἄλλης πόλεως, οἱ πολῖται.

Κατὰ τὸ 764ον, βασιλεύοντος Λέοντος τοῦ Πορφυρογεννήτου, μεσοῦσης τῆς
μεγάλης νηστείας, ἐκρατήθησάν τινες πατρίκιοι, κατηγορούμενοι ὡς προσκυ-
νοῦντες τὰς εἰκόνας. Ταύτους ὁ βασιλεὺς ἀπογυμνῶσας καὶ κουρεύσας, ἐπόμ-
πευσε διὰ τῆς μέσης ὁδοῦ, καὶ κατέκλεισεν εἰς τὸ πραιτώριον, ὅπου εἷς ἐξ αὐ-
τῶν ὁ Θεοφάνης ἀπεβίωσε¹⁾).

Τὸ ἐπόμενον ἔτος 765ον, κατέκλεισαν ἐν τῷ πραιτωρίῳ τὴν γυναῖκα καὶ
τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἐλπιδίου, ἀπόντος τότε, καὶ κατηγορουμένου ἐπ' ἀνταρσία²⁾).

Ἀπὸ τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους μαθητόμεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς ἐ-
διδεν εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον τῶν φυλακῶν τοῦ πραιτωρίου, τῆς Χαλκῆς καὶ τῶν
Νουμέρων, ἀνὰ δεκαπέντε φωλέας³⁾. «Τὰ δὲ Νούμερα καὶ τὴν Χαλκὴν ὁ μέγας
Κωνσταντῖνος ἐκτίσας, καὶ διὰ τὸ εἶναι ἀργὰ ἐποίησεν αὐτὰ φυλακὴν ὁ Ἡρά-
κλειος καὶ οἱ καθεξῆς⁴⁾. Ἀπὸ δὲ τὸν Κωδινόν⁵⁾, ὅτι τὸ πραιτώριον ἦτον ἄλ-
λοτε οἶκος πατρικίας χήρας, ὀνόματι Μάρκας. Ἡ χήρα αὕτη οἰκτείρουσα τοὺς
ἐγκλειομένους εἰς φυλακὰς ζοφώδεις καὶ πλήρεις δυσωδίας, ἔδωκε τὸν οἶκον αὐ-
τῆς εἰς μισθὸν τῷ βασιλεῖ Φωκᾷ, ὅστις ἐποίησεν αὐτὸν πραιτώριον.

Ὅτι ἐπὶ Βυζαντίων, πραιτώριον ἦτο συνώνυμον φυλακῆς, μαρτυρεῖται ἀπὸ
τὸν ἴδιον Κωδινόν γράφοντα⁶⁾, «ὅτι ὁ ναὸς τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα, Πραιτώ-
ριον ἐτύγχανε. Τιθέριος δὲ ὁ Θραξ σὺν τῇ γυναικὶ αὐτοῦ Ἀναστασία, τοὺς δε-
σμίους ἐξαγαγὼν» κτλ. Λέγουσι καὶ οἱ συναξαρισταί, «ἐκλείσαν αὐτὸν εἰς τὴν
φυλακὴν τὴν καλουμένην Πραιτώριον⁷⁾. Ἐκ τούτων καὶ ἐξ ἐτέρων μαρτυριῶν
καταφαίνεται ὅτι τὸ πραιτώριον, ἐκαλεῖτο κοινῶς φυλακὴ⁸⁾).

Δύο τινὰ λοιπὸν ἐξάγομεν ἐκ τῶν ἄνω συγγραφέων, ὅτι τὸ πραιτώριον ἦτο
φυλακὴ, καὶ ὅτι ἔκειτο ἄνω τοῦ λιμένος τῶν Σοφίων.

Ὑπῆρχεν ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας, λουτρὸν δημόσιον

¹⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 704. ²⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 704. ³⁾ Συνέχ.
Θεοφάνους, σελ. 430. ⁴⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 76, 133. ⁵⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 76. Μ. Γλυ-
κάς, σελ. 468. ⁶⁾ Σελ. 89. ⁷⁾ Συναξ. Νοεμβρίου 28, Δεκ. 18, ἐν τῷ βίῳ Μιχαὴλ
τοῦ συγγέλου· «ἐκεῖ δὲ τὰς τοῦ Πραιτωρίου ἀνατρέψαντες πύλας, ἄνεσιν τοῖς ἐνδον δι-
δόασιν.» Νικ. Χων., σελ. 696. C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 152· «καὶ δέσμοι ἀπὸ τοῦ Πραι-
τωρίου» «τοῖς ἐν τῷ Πραιτωρίῳ δεσμοῖς.» Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 592, 609, 767.

⁸⁾ Id constat Praetorii ut Carceris passim mentionem fieri apud scriptores
Byzantinos. C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 153.

καλούμενον τοῦ Διηγηστέως ἢ κοινότερον τοῦ Δαγισθέως¹⁾, ἀντικρὺ τῆς ἐκκλησίας, ἰδρυθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀναστασίου, καὶ ἀποπερατωθὲν ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας αὐτοῦ²⁾. Ἀπασα ἡ συνοικία αὕτη κατὰ τοὺς τότε χρόνους, ἐκαλεῖτο τοῦ Δαγισθέου, ἀπὸ τὸν Δαγισθέα στρατηγὸν τοῦ Ἰουστινιανοῦ³⁾.

Κατὰ τὸ 577ον, ἀνελθόντος τοῦ Τιβερίου⁴⁾ ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ, ἀνέκραξεν ὁ λαὸς «ἰδωμεν, ἰδωμεν τὴν Αὐγούστην Ῥωμαίων, ὃ δὲ ἐδήλωσεν, ἡ ἀντικρὺ τοῦ δημοσίου λουτροῦ Διηγησθέως ἐκκλησία, ὁμώνυμός ἐστι τῇ Αὐγούστῃ. Εὐφήμεσαν οὖν τὰ μέρη, Ἀναστασίας Αὐγούστης πολλὰ τὰ ἔτη». Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων τοῦ Κεδρηνοῦ μανθάνομεν, ὅτι ἀντικρὺ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας ἦτο τὸ λουτρὸν τοῦ Διηγησθέως, δηλ. πρὸς δυσμὰς τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ὅπου κεῖται καὶ τὸ πραιτώριον.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ ἦτο καὶ ἐκκλησία καλουμένη ἡ Ἀγία Ἄννα ἡ Διηγησθέα, ἰδρυμα τῆς Θεοδώρας συζύγου τοῦ Θεοφίλου. Ἐδῶ πλησίον ἦσαν κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον τὰ παλαιὰ ἀσκηρεῖα, διότι διὰ τούτων, διέβαινεν ὁ βασιλεὺς ἀπερχόμενος ἀπὸ τοῦ ἵπποδρόμου μέχρι τῆς μονῆς τῶν Ἀγίων Σεργίου καὶ Βάχχου⁵⁾.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ, καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν οἱ Γενίτζαροι εἰς τὸ Ἐτ μεϊδάνι, συνηθροίζοντο οἱ δύο ὄχλοι, οἱ Βενέτοι καὶ Πράσινοι, καὶ ἐδῶ ἐν τῷ παμμεγεθεστάτῳ αὐτῶν τρικλίνῳ⁶⁾ ἦσαν τὰ ἀρματώρια αὐτῶν⁷⁾, καὶ συνεζητοῦντο τὰ βουλευματα τῶν ταραχοποιῶν τούτων ἀνδρῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων, ἐν τῇ στάσει τοῦ Νίκα, ἐσφάχθησαν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, τριάκοντα πέντε χιλιάδες πολιτῶν. Περὶ τῶν Βενέτων καὶ Πρασίνων, πλήρῃ εἶναι τὰ συγγράμματα τῶν Βυζαντινῶν. Πλησίον τοῦ πραιτωρίου, ἦσαν καὶ τὰ τοῦ Πρόδου⁸⁾.

¹⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 645, 688. Μαλαλᾶ Χρονογρ., σελ. 435. «Δημόσιον λουτρὸν . . . τὸ ἐν τοῖς Δαγισθαίου.» Πασχ. Χρον. Τόμ. Α'. σελ. 618. ²⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 271. C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 93. «Τὸ δημόσιον λουτρὸν τὸ ἐν τοῖς Δαγισθέου.» Χρον. Πασχ. Τόμ. Α'. σελ. 618. «τὴν οἴκησιν κεκτημένου ἐν τοῖς τοῦ Μαυριανοῦ (πιθ. Μαρκιανοῦ), οἷς γειτνιάζειν τὸν Δαγιστέα διεσαφῆνιζεν.» Γενεσίου ἱστορ., σελ. 14.

³⁾ Προκοπ. Τόμ. Α'. σελ. 288, 291. Τόμ. Β'. σελ. 497, 634. ⁴⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 688. ⁵⁾ Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 87, 89. Τόμ. Β'. σελ. 299. ⁶⁾ Γ. Κωδινός, σελ. 88. ⁷⁾ Λέων ὁ Γραμ., σελ. 170. M. Glos. λέξις ἀρματώριον. Πασχ. Χρον. Τόμ. Β'. σελ. 447. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 256, 350, 365, 588. Τόμ. Β'. σελ. 517, 632. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, προσωμύισθη καὶ ὁ Ἡράκλειος εἰς τὸν πλησίον λιμένα τῶν Σοφιδῶν, ἵνα ἔχῃ συλλήπτορας κατὰ τοῦ τυράννου Φωκᾶ, τοὺς δῆμους Πρασίνων καὶ Βενέτων. Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 460. ⁸⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 284, 364. Γ. Κωδινός, σελ. 105.

Ἐμακρηγόρησα, ἕνεκα τῆς μεγάλης σπουδαιότητος τῆς θέσεως ταύτης τῆς ἡμετέρας πόλεως, ἐκ τῆς ὁποίας καταληπτὰ γίνονται πολλὰ ἱστορούμενα τῶν Βυζαντινῶν. Χειραγωγοῦμαι κυρίως ἐξ αὐτῶν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, τῶν ὁποίων τὰς διηγήσεις ἕκαστος δύναται νὰ μελετήσῃ. Μὴ λησμονώμεν, ὅτι ἡ προφανὴς ἀσάφεια τῶν διηγημάτων αὐτῶν, προέρχεται οὐχὶ ἐκ τῶν ἰδίων, ἀλλὰ ἐκ τῆς ἀλλαγῆς τῶν ὀνομάτων, καὶ τῆς καταπτώσεως τῶν πλείστων Βυζαντινῶν ἰδρυμάτων.

Ἐπὶ τῶν σωζομένων τούτων ὑπογείων τοῦ πραιτωρίου, ἠρείδετο τὸ πάλαι τὸ κτίριον, ὅπου ὁ ἑπαρχος μετὰ τῶν συμβούλων αὐτοῦ συνηδρίαζε. Τοῦ κτιρίου τούτου λείψανα οὐδόλως διεσώθησαν.

Μένει εἰσέτι ὀλίγα τινὰ νὰ προσθέσω, περὶ τῶν τόπων τούτων πλησίον τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας.

Εἶναι ἄρα τὰ ἐρείπια ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἐκάλεσα πραιτώριον, τὸ λουτρόν τοῦ Δαγισθέως, τοῦ ὁποίου μνεῖαν συχνὰ ποιοῦνται οἱ Βυζάντιοι; Ἐχομεν ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Κωδινού¹⁾, περιγραφὴν λουτροῦ ἐν τῷ ἀνακτόρῳ. Γνωστὸν πρὸς τούτοις εἶναι, ὅτι τὰ Ὀθωμανικὰ λουτρά, εἶναι ἅπαντα Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ κτίρια. Ἐν Βυζαντινὸν λουτρόν διεσώθη, ἐν τῇ κορυφῇ τῆς ἐμπορικῆς ἀγορᾶς τοῦ Μαχμούδ πασᾶ, καθὼς καὶ ἕτερον ἡρειπωμένον, καλούμενον Τζικουρ μποστάν. Εἶχον στοὰς φωτιζόμενας δι' ὑέλων, καὶ ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν διαίρσεις ἦτον ὁμοία τῶν σημερινῶν Ὀθωμανικῶν. Τὰ ἐρείπια ὅμως ταῦτα εἶναι τὰ πλεῖστα ὑπόγεια, τὰ δὲ θεμέλια, τῶν ὁποίων τὸ μέγα βάθος μ' ἐξέπληξε, καθὼς καὶ τὸ πάχος τῶν τοίχων, καὶ τὸ ἐρυμνὸν τοῦ θόλου, τεκμαίρουσιν, ὅτι τὰ κτίρια ἐξ ἀρχῆς ἀνιδρύθησαν, οὐχὶ διὰ λουτρόν ἀλλὰ διὰ δεσμωτήριον.

Τὸ δὲ λουτρόν τοῦ Δαγισθέως, κατ' ἐμὲ, ἔκειτο πρὸς νότον τοῦ πραιτωρίου, διότι ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ἀληθεύει τὸ λεγόμενον τοῦ Κεδρηνοῦ, «ἀντικρὺ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας».

Τοιοιτοτρόπως, διὰ τῆς μαρτυρίας τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀνευρίσκομεν τοὺς ἐμβόλους τοῦ Δομνίνου, τὸ πολλαχὺς μνημονευόμενον πραιτώριον, τὴν θέσιν τοῦ λουτροῦ τοῦ Δαγισθέως, τὴν συνοικίαν τοῦ Δαγισθέως, τῶν Πρασίνων καὶ Βενέτων τὰ βουλευτήρια, καὶ τέλος τὴν Ἀγίαν Ἀναστασίαν, ἣτις κατὰ τοὺς τότε χρόνους, ἦτον ἡ μόνη ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησία ἡ μὴ Ἀρειανίζουσα.

Τὸν ναὸν τοῦτον ἀπὸ ἐκκλησίαν μετέβαλεν εἰς τέμενος ὁ Μεχμέτ πασᾶς, γεννηθεὶς ἐν χωρίῳ τῆς Βόσνας Σόκολι, ὅθεν καὶ παρωνομάσθη Σόκολης²⁾. Ἐνυμφεύθη τὴν Ἰσμιχὰν Σουλτάναν θυγατέρα τοῦ Σελήμ, υἱοῦ τοῦ μεγάλου Σουλεϊμάν, αὐξήσασαν καὶ κοσμήσασαν τὸ τέμενος τοῦτο, πρωθυπουργοῦντος τοῦ συζύγου αὐτῆς. Ἡ κρήνη καὶ τὸ διδακτήριον ἐνώπιον τοῦ τεμένους, εἶναι

¹⁾ Σελ. 19. ²⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 195. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Β'. σελ. 445.

ιδρύματα τῆς αὐτῆς Σουλτάνας. Ἐν τῷ ἐσώτερικῳ ναῷ, κατὰ τὸν Σειδ Ἀλῆν, εἶναι λίθινος λέων, χάριν καλλωπισμοῦ¹⁾. Τὸ τέμενος μετεβλήθη τῷ 979ω τῆς Αἰγείρας, 1571ω Μ. Χ. Φρονῶ, ὅτι τὸ ὑψηλὸν κτίριον εἶναι τὸ μόνον Χριστιανικὸν μέρος τοῦ ναοῦ. Τὰ περὶ τὸν ναὸν θολωτὰ ιδρύματα, καθὼς καὶ ὁ ἐξωτερικὸς πυλὼν, εἶναι ἔργα Ὀθωμανικά.

Ὁ κ. Βυζάντιος,²⁾ ἀποδίδει τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ τεμένους τούτου εἰς τὸν Κιο-προυλή Μεχμέτ πασᾶν, ἀκμάσαντα τὸν ἀκόλουθον αἰῶνα, ἀγνοῶν ὅτι τὸ πάλαι, ὁ ναὸς ἦτον ἐκκλησία.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ὑπὸ τοῦ Riant, καὶ πρὸ αὐτοῦ ὑπὸ τινων Βυζαντίων καλουμένην τῆς Ἀναστάσεως, ἐσύλησαν οἱ Λατῖνοι σταυροφόροι τῷ 1204ω. Ἀφῆρσαν κίονας τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἄρμα, καὶ μετεκόμισαν αὐτοὺς ἐν Βενετίᾳ, ὅπου σώζονται μέχρι τῆς σήμερον. Ἐκτὸς πολλῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ λειψάνων, ἤρπασαν καὶ τὸν σταυρὸν τῆς Ἀγίας Ἐλένης, μέχρι τῆς σήμερον φυλαττόμενον καὶ προσκυνούμενον, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγίου Λαυρεντίου τῆς Γενούης³⁾.

Σεκιμπάν μπασή μεστζηδί⁴⁾.

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ ἀρχιχωροφύλακος, πλησίον τῶν τεσσαράκοντα κρηνῶν.

Ἡ ἀρχαία αὕτη ἐκκλησία εἶναι μήκους Μ. 10, 30, καὶ πλάτους, Μ. 9, 10. Ὁ μιναρὲς ἀνηγέρθη παρὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ ναοῦ.

Ἡ συνοικία καλουμένη αἱ τεσσαράκοντα κρῆναι, εἶναι πρὸς βορρᾶν τοῦ μεγάλου ὕδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος. Ἀντικρὺ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, εἶναι αἱ κρῆναι αὗται, χθαμαλαί, καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον, Βυζαντιναί. Λέγονται τεσσαράκοντα, ἀλλ' εἶναι σήμερον τέσσαρες. Τὸ ἐγγὺς τῶν κρηνῶν Νυμφαῖον, εἶναι κτίριον πεπαλαιωμένον, πληρούμενον ὑπὸ τοῦ πλησίον ὕδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος.

Ὁ μεταβαλὼν τὸν ναὸν τοῦτον εἰς τέμενος, ἀπεβίωσε τῷ 902ω τῆς Αἰγείρας, 1496 μ. Χ. καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τούτῳ.

¹⁾ Τοιοῦτος λέων ἐντὸς τοῦ ναοῦ σήμερον δὲν ὑπάρχει. Περὶ τούτου οὐδὲν γινώσκουσιν οἱ ἐν τῷ ναῷ ἱερουργοῦντες ἱερεῖς. ²⁾ Κ/πολις, Τόμ. Α'. σελ. 274. ³⁾ Riant, σελ. 178.

⁴⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 126.

Μοναστήρ μεστζηδί ¹⁾).

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ μοναστηρίου, πλησίον τοῦ τεμένους τοῦ
μηλωτοπόλου Σουλεϊμάν Ἀγᾶ.

Τὸ τέμενος τοῦτο, κεῖται πλησιέστατα τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, νῦν Τὸπ-καπή. Ὑπάρχει καὶ ἕτερον τέμενος καλούμενον Μοναστήρ, πλησίον τῆς πύλης τῆς Σηλυβρίας, ἀνεγερθὲν ἐπ' ἀρχαίου μοναστηρίου, ὁλοτελῶς ἐξαφανισθέντος τὴν σήμερον²⁾).

Κεῖται παρὰ στενὴν διόδον ἄγουσαν πρὸς τὴν μεγάλην λεωφόρον, τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ. Ἐνώπιον αὐτοῦ εἶναι μικρὰ πλατεῖα, καὶ περίξ αὐτῆς, πενιχραὶ οἰκίαι Ὀθωμανικαί. Τὸ κτίριον εἶναι μικρὸν, μήκους Μ. 8, 30, καὶ πλάτους Μ. 6, 50. Ἀπὸ τὸ παράθυρον τοῦ νάρθηκος, φαίνεται τὸ τρίκογχον ἱερὸν. Εὐθὺς μετὰ τὴν εἴσοδον, ἴστανται δύο μαρμάρινοι κίονες ὑποκρατοῦντες τὰ κατηχούμενα. Κοσμήματα ἀκαλλέστατα εἶναι γεγλυμμένα ἐπὶ τῶν κιονοκράνων. Ὁ νάρθηξ ἐπὶ Βυζαντίων ἐκοσμεῖτο διὰ δύο κιόνων μαρμαρίνων, τῶν ὁποίων ὁ εἷς κεῖται κατὰ γῆς. Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ δεξιοῦ τοίχου, ὑπὸ τὸ γείσωμα, φαίνονται ἀμυδρὰ χρώματα Βυζαντινῶν εἰκόνων. Ὁ νάρθηξ καὶ ἡ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ ναῖσκου τούτου, ἦσαν τὸ πάλαι περίστυλοι, καὶ ἔνεκα τούτου διεσώθησαν αἱ μέχρι τοῦδε φαινόμεναι κεφαλὰὶ ἀγίων. Τὸ ἔνδον τοῦ ναοῦ εἶναι ἀθλιέστερον τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὸ δάπεδον εἰς τινὰ μέρη εἶναι ἐσκαμμένον, ἄλλου δέ, πλήρες ἀκαθαρσιῶν. Ἡ ἐτοιμόρροπος ὁροφὴ κλίνει πρὸς τὰ ἔσω τοῦ ναοῦ· τὸ κονίαμα πανταχόθεν καταπίπτει. Τὸ τέμενος εἶναι ἄνευ μιναρῆ, καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν γειτόνων Ὀθωμανῶν, πρὸ πολλοῦ ἔπαυσε πᾶσα ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἱερουργία.

Τὸν ναὸν τοῦτον, τὸν ὁποῖον οὐδεὶς τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων μνημονεύει, περιγράφουσι, νομίζω, τὰ ἡμέτερα πατριαρχικὰ ἔγγραφα³⁾).

Κατὰ τὸ 1341ον, ἐγένετο ἀγωγὴ ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς συνόδου, περὶ μονυδρίου τινός, ἄλλοτε γυναικείου, καὶ μετέπειτα μεταβληθέντος εἰς ἀνδρῶν. Ὁ δομέστικος κὺρ Φωκᾶς ὁ Μαρούλης⁴⁾, «ἀνήγειρεν οἶκον τῇ Θεομήτορι περὶ τὴν γειτονίαν τῆς πόρτης τοῦ ἀγίου μάρτυρος Ῥωμανοῦ, ἐπὶ θεμελίοις παλαιτάτου ναοῦ». Ὁ ναὸς οὗτος κατὰ παράδοσιν, ἦτο ναὸς τῶν ἀγίων μαρτύρων ἀδελφῶν,

¹⁾ Χ. Τζ. Τόμ. Α'. σελ. 205. ²⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 203. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 224. ⁴⁾ Τὸν Μαρούλην τοῦτον μνημονεύει ὁ Ι. Καντακουζηνός, Τόμ. Α'. σελ. 255, 256· «ὁ τῆς βασιλικῆς τραπέζης δομέστικος, Φωκᾶς ὁ Μαρούλης.»

MONAL THP MEITZHAL

Μηνοδώρας, Μητροδώρας καὶ Νυμφοδώρας, ἐκ τῆς Βιθυνίας, μαρτυρησασῶν βασιλεύοντος τοῦ Μαξιμιανοῦ τῷ 304ῳ Μ. Χ., εἰς τὰ θερμὰ λουτρὰ καλούμενα τότε τὰ Πύθια¹⁾, καὶ σήμερον λουτρὰ τῆς Γιάλοβας. Τὸν παλαιάτατον τοῦτον ναὸν κατερειπωθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ ἄνω μνημονευθέντος Μαρούλη διὰ μονὴν γυναικείαν ἀνοικοδομηθέντα, προσεπάθησεν ἵνα μεταβάλῃ εἰς μονὴν ἀνδρῶαν ὁ υἱὸς τοῦ Μαρούλη μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Τὸ ἐγγραφον τὸ πατριαρχικὸν ἀποφαίνεται, ὅτι τὸν ναὸν τοῦτον τιμώμενον τὸ πάλαι ἐπ' ὀνόματι τῶν ἄνω τριῶν ἀδελφῶν μαρτύρων, μετέβαλεν εἰς μονὴν γυναικείαν ὁ Μαρούλης· ὅτι οἱ ἱερεῖς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἐβλεπον τὰς μοναστρίας συχνάκις ἐκκλησιαζομένας ἐν τῷ ναῷ τῆς Πηγῆς μετὰ τῆς καθηγουμένης αὐτῶν. Κατὰ τῆς μελετωμένης μεταβολῆς τῆς γυναικείας μονῆς εἰς ἀνδρῶαν, ἐνάγουσιν αἱ μοναχαὶ τὸν υἱὸν τοῦ Μαρούλη καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς συνόδου.

Ὅλigerαι μοναστρίαὶ ἐμόναζον ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ. Μανθάνομεν προσέτι ἐκ τῆς συνοδικῆς ταύτης διαγνώσεως, καὶ ἐξ ἐτέρου συνοδικοῦ ἐγγράφου τοῦ 1340ου, ὅτι οἱ ἀνιδρύσαντες μονὴν εἴτε γυναικείαν εἴτε ἀνδρῶαν, δὲν ἠδύναντο ἀκολουθῶς οὐδ' αὐτοὶ οὐδ' οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, νὰ μεταβάλλωσι τὰς μονὰς ταύτας²⁾. Ὅ,τι ὅμως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς κυρίως, εἶναι, ὅτι ἡ ἐκκλησία οὐδέποτε θέλει ἐπιτρέψῃ ἵνα γίνωνται αἱ μοναὶ ἐπικαρπίαὶ τῶν ἀπογόνων τῶν ἰδρυτῶν.

Ἀνέφερα τὸ ἐγγραφον τοῦτο, διότι εἶναι ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων τῆς πολυτίμου ταύτης συλλογῆς.

Πιθανόν, ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο κτίριον, πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ἦτον ἡ μνημονευομένη μονὴ τῶν ἄνω τριῶν μαρτύρων, διότι εἶναι μικρὸν καὶ κατάλληλον δι' ὀλίγας μοναζούσας γυναῖκας. Ἀνάγκη νὰ προσθέσω, ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἡ συνοικία τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ἦτον ἐκ τῶν ἐπισήμων τῶν Βυζαντινῶν συνοικιῶν³⁾, καὶ ἐκ τούτου ἡ πολυήμερος περὶ τοῦ ναῖσκου τούτου διαμάχη.

Ἡ μονὴ αὕτη λαμβάνει τὴν διατροφήν αὐτῆς ἀπὸ τὰ βακούφια τοῦ κατακτητοῦ. Ἐκ τούτου καταφαίνεται, ὅτι μετεβλήθη εἰς τέμενος εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν. Ἡ συνοικία τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ὑποστᾶσα τοσαύτας ἐκ τῶν πολιορκούντων Ὀθωμανῶν κακουχίας, ἐλεηλατήθη ἡ πρώτη. Αἱ ἐδῶ μονάζουσαι ἡχμαλωτίσθησαν ἢ ἀπεβίωσαν αἱ πρῶται κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀλώσεως.

¹⁾ Συναξ. Σεπτ. 10. Τὸν βίον τῶν μαρτύρων τούτων, ἱστόρησε Συμεὼν ὁ Μεταφρ. Τόμ. Β'. σελ. 653. ²⁾ «Ἀπηγορεύετο τῇ ἐκκλησίᾳ Θεοῦ, τὰς σεβασμίους μονὰς μεταβολῆν ὅλως δέχεσθαι τῆς πρώτης αὐτῶν καταστάσεως, καὶ εἰς γυναικείας μὲν τὰς ἀνδρῶας, τὰς δὲ τῶν γυναικῶν εἰς ἀνδρῶας μεταποιεῖσθαι.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 198. ³⁾ «Καὶ ἐκ πετροδόλων μηχανημάτων πολλαὶ οἰκίαι περιφανεῖς ἐγγὺς τῶν τειχῶν ἡχρειώθησαν» Γ. Φραντζῆς, σελ. 239.

Κατ' ἀρχάς, λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς, δὲν εἶχε μιναρὲν τὸ τέμενος τοῦτο, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπισκευὴν αὐτοῦ, ἀνήγειραν ξύλινον μιναρὲν πρὸ πολλοῦ καταπεσόντα.

Ἡ Θεοτόκος ἐν τῷ Σίγματι.

Ἵππρχον ἐν τῷ Βυζαντίῳ δύο συνοικίαι, ἀμφότεραι καλούμεναι τὸ Σίγμα, διότι ἐν αὐταῖς ἀνιδρύθησαν χτίρια περίστυλα, ἐν σχήματι τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ γράμματος C⁴⁾. Λέγει ὁ Κεδρηνός²⁾: « ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ δ νῦν λέγεται Σίγμα ». Ὁ Ζώσιμος³⁾ λέγει περὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ διατρίβοντος ἐν Βυζαντίῳ: « λιμένα δὲ μέγιστον αὐτῇ δειμάμενος, τῶν ἀπὸ τοῦ νότου κινδυνευόντων ἀλεξιτήριον πλοίων, καὶ στοὰν σιγματοειδῇ μᾶλλον ἢ εὐθείαν ἐπὶ τὸν λιμένα κατάγουσαν ». Ὁ λιμὴν οὗτος, καλούμενος ἔκτοτε λιμὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ, κατεῖχεν ἅπαντα τὸν ὀπισθεν τῆς Σιδηρᾶς πύλης χώρον, ὑπὸ τὸν ἱππόδρομον⁴⁾. Ἐκ τοῦ σχήματος τῆς στοᾶς ταύτης τῆς σιγματοειδοῦς, ἐκλήθη ὁ τόπος οὗτος τὸ Σίγμα.

Μνημονεύεται συχνάκις καὶ ἕτερον Σίγμα ἐν Βυζαντίῳ, τὸ ὁποῖον πιθανὸν ἐμπεριεῖχε στοὰν σιγματοειδῇ ἢ ἑτέραν οἰκοδομὴν σχήματος τοιοῦτου. Ἡ θέσις τῆς συνοικίας ταύτης, ἐν τῇ ὁποίᾳ μνημονεύονται δύο ἐκκλησίαι, ἡ τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καὶ τῆς Θεοτόκου, ἐπικεκλημένη ἡ Θεοτόκος ἐν τῷ Σίγματι, μέχρι σήμερον ἦτον οὐχὶ ἀγνωστος ἀλλ' ἀσαφής. Λέγει ὁ Κεδρηνός⁵⁾ περὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα: « καὶ τὸν ἕτερον δὲ τῆς Θεοτόκου ναόν, ὃς τὸ Σίγμα κατονομάζεται, τέλεον ὑπὸ σεισμοῦ καταπεσόντα, ἐκ βάθρων ἀνωκοδόμησε, καὶ ἑδραῖον καὶ ὠραιότατον ἢ πρότερον ἀπειργάσατο ». Πρὸς ταῦτα προσθέτει Συμεὼν ὁ Μάγιστρος⁶⁾, ὅτι τὸ τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου, κατέπεσαν πολλαὶ ἐκκλησίαι ὑπὸ σεισμοῦ, « μεθ' ὧν καὶ ἡ ὑπεραγία Θεοτόκος ἡ λεγομένη τὸ Σίγμα, ὥστε πάντας τοὺς ψάλλοντας ἐκεῖσε τελευτῆσαι ». Συνεκκλησιάζετο ἐκεῖ καὶ Λέων ὁ σοφός, ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλείου, ὁ παρακινῶν πάντας ἱν' ἐξέλθωσι τῆς ἐκκλησίας. Πάμπολλοι ἐν τῇ καταπτώσει τοῦ ναοῦ ἐθανατώθησαν. Ὁ Λέων μετὰ δύο ἄλλων, ἱστάμενος ὑπὸ ἀψίδα, διέφυγε τὸν θάνατον. Ἡ ἐκκλησία τῇ 10ῇ Ἰανουαρίου κατὰ τοὺς συναξαριστάς⁷⁾, « ἐτέλει σύναξιν διὰ τὸν γεγονότα

¹⁾ C. Christ. Βιβ. Β'. σελ. 112. Κωνστ. Πορφ. Τόμ. Β'. σελ. 53. « ἡ ἐξοδος εἰς τὸ καλούμενον οὕτω Σίγμα ἐξάγει, ἐκ τῆς πρὸς τὸ στοιχεῖον ὁμοιότητος τὴν ἐπωνυμίαν λαβόν. » Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 140. ²⁾ Τόμ. Β'. σελ. 34. ³⁾ Σελ. 139. Κ. Πορφ. Τόμ. Α'. σελ. 506. ⁴⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 125. ⁵⁾ Τόμ. Β'. σελ. 238. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 323. Γ. Κωδινός, σελ. 120. ⁶⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 688, 840. ⁷⁾ Συναξ. Ἰαν. 10.

H GEOTOKOZ EN TO. IITMAYI

τοῦτον σεισμόν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ βασιλέως Βασίλειου, ὅταν ἔπεσεν ὁ ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ὁ ἐν τῷ Σίγματι».

Ὅτι ἡ συνοικία αὕτη ἡ καλουμένη Σίγμα, ἦτον ἐγγὺς τοῦ Ἐξακιονίου τοῦ νῦν καλουμένου Ἐξ Μάρμαρα, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἐξῆς γραφόμενα Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου¹⁾, ἱστοροῦντος τὴν ἐν Βυζαντίῳ ἐπάνοδον Βασιλείου τοῦ πάππου αὐτοῦ, μετὰ τοῦ στρατοῦ, ἀπὸ Τεφρικῆς καὶ Γερμανικείας. «Τῶν δὲ μερῶν πληρωσάντων, εἰσῆλθον τὴν χρυσὴν μεγάλην πόρταν διρηγευόμενοι, καὶ ἦλθον ἐν τῷ Σίγματι, καὶ διὰ τῶν ἀριστερῶν ἐν τῷ ἑξακιονίῳ καὶ ξηρολόφῳ». Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι τὸ Σίγμα τοῦτο ἦτο τὸ πλησίον τῶν Ἐξ μαρμάρων, καὶ οὐχὶ τὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ λιμένος.

Ἀνέφερα ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ὅτι ὁ Μιχαὴλ καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ, κατέφυγον χάριν σωτηρίας εἰς τὸ αὐλὸν τῆς μονῆς ταύτης. Ὁ λαὸς φρενητιῶν, ἀφαρπάσας αὐτοὺς ἐκ τοῦ ναοῦ, ἔσυρε διὰ τῆς ἀγορᾶς «καὶ ἄνωθεν τῆς Περιδλέπτου μονῆς, ἐν τῷ τόπῳ τῷ καλουμένῳ σίγματι ἀγαγόντες, ἀποτυφλοῦσι καὶ ἄμφω»²⁾. Τ' αὐτὰ διηγεῖται καὶ ἕτερος συγγραφεὺς ὁ Γλυκᾶς³⁾. «Ἀρπάζονται, καὶ διὰ τῶν ποδῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ σύρονται, κατὰ δέ γε τὸ Σίγμα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκτυφλοῦνται».

Ὁ Κωδινός⁴⁾ περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης τῆς Θεοτόκου, λέγει· «Τὸ Σίγμα τὴν Θεοτόκον πρῶτον μὲν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἔκτισεν, εἶτα δὲ Ἰουστινιανὸς ὁ μέγας ἀνέκτισεν. . . ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, σεισμοῦ μεγάλου γεγονότος, συνεπτώθη παντελῶς ὁ ναὸς . . . καὶ τοὺς ἐκεῖσε ἀνθρώπους διέφθειρε».

Ταῦτα ἐξιστόρησα, διότι ἐκ τούτων ὅλων πρόδηλον εἶναι ποῦ ἔκειτο τὸ Σίγμα τοῦτο τῆς Κ/πόλεως, τὸ ὁποῖον συχνότατα μνημονεύεται, ὡς ἁπλῶς μάλιστα περὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἐκκλησίας τῆς Θεοτόκου, γίνεται λόγος.

Ἡ ἀνωτέρω μνημονευομένη μονὴ τῆς Περιδλέπτου, εἶναι ἡ νῦν καλουμένη Σουλὸν μοναστήρ, σήμερον ἐκκλησία Ἀρμενικὴ. Ἀπὸ τὴν μονὴν ταύτην, κειμένην πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς συνοικίας τῆς Ψαμάθου, ἀναβαίνει τις κατ'εὐθείαν πρὸς τὴν φρουρὰν τῶν Ἐξ μαρμάρων κειμένην παρὰ τὴν λεωφόρον ἀγούσαν ἀπὸ τῶν Ἐξ μαρμάρων πρὸς τὴν πύλην τῆς Σηλυβρίας. Τοῦτον τὸν χώρον, ἐννοεῖ ὁ Κεδρηνὸς γράφων, «τὸ ἄνω τῆς Περιδλέπτου», διότι ἡ συνοικία ἀπὸ τῆς Περιδλέπτου, μέχρι θαλάσσης εἶναι κατωφερεστάτη, ἐνῶ ἅπασα ἡ πρὸς βορρᾶν καὶ νότον περίχωρος εἶν' ἐπίπεδος. Ὅθεν φρονῶ, ὅτι «τὸ ἄνω

¹⁾ Τόμ. Α'. σελ. 498, 504· «διοδεύσας ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε (δηλ. τῆς Χρυσῆς πύλης) διὰ τοῦ σίγματος καὶ τῆς πρὸς τὸν Ἅγιον Μώκιον.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 506. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 540· «ἀγούσι κατὰ τὸν τόπον τὸν λεγόμενον Σίγμα, καὶ εὐθὺς ἀποτυφλοῦσιν.» Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 62· «καὶ ἄχρι τοῦ σίγματος φθάσαντος.» Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 17. ³⁾ Σελ. 591. ⁴⁾ Σελ. 420.

τῆς Περιβλέπτου» εἶναι ὁ πλησίον τῆς φρουρᾶς χῶρος, ἔχων ἐξ εὐωνύμων τὴν συνοικίαν τῶν Ἐξ μαρμάρων, κατὰ τὴν περιγραφὴν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

Ἐν τινι κήπῳ Ὁθωμανοῦ ξυλοπώλου, μέσον τῆς ἐπὶ τῆς λεωφόρου φρουρᾶς τῶν Ἐξ μαρμάρων καὶ τοῦ Μουσουλμανικοῦ τεμένους καλουμένου Γιδλ Γκε-τζέν μεστ(ζηδὶ ¹), σώζεται σχιαζόμενον ἀπὸ δένδρα καὶ ἄγρια φυτὰ, κτίριον Βυζαντινὸν ἐπίμηκες, ὕψους ἄνω τῆς γῆς μέτρων περίπου τεσσάρων. Δὲν ἠδυνήθη νὰ καταμετρήσω αὐτὸ, διότι ἄνωθεν ἐπιβλέπει τῶν Ὁθωμανῶν γειτόνων τοὺς κήπους· πρὸς τούτοις, αἱ δύο του πλευραὶ ὀρίζουσιν ἐτέρων Ὁθωμανῶν κήπους, ὅπου πιθανὸν περιεφέροντο γυναῖκες. Κατεμέτρησα τὸ ἐσωτερικόν. τοῦ κτιρίου μετὰ προσοχῆς ²).

Ὁ διπλοὺς θόλος τοῦ κτιρίου ὑποκρατεῖται ὑπὸ πέντε μαρμαρίνων κιόνων ἀπεχόντων ἀπ' ἀλλήλων M. 3, 00, ὥστε τὸ κτίριον χωρίζεται εἰς δύο ἴσα μέρη. Ἡ διάμετρος τῶν κιόνων εἶναι M. 0, 45. Τὰ κιονόκρανα εἶναι ἀπλούστατα ἀνευ οὐδενὸς κοσμήματος, ἡ τοῦ συνήθους σταυροῦ. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ κτιρίου εἶναι πάχους M. 1, 25. Τὸ ἐσωτερικὸν μήκος τοῦ ὑπογείου τούτου, ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς εἶναι M. 20, 25, καὶ πλάτους M. 6, 00. Ἐπὶ τῶν τοίχων, ἐξόχως δὲ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ, εἶναι ἀψιδωταὶ ἐξοδοὶ ἢ μᾶλλον δίοδοι πεφραγμέναι τὴν σήμερον διὰ πετρῶν καὶ χωμάτων. Αἱ ἀψιδωταὶ αὗται ὅπαί, διαβαταὶ ἄλλοτε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ κτίτορος Ὁθωμανοῦ, τεκμαίρουσιν ὅτι τὸ κτίριον δὲν ἦτο κινστέρνα. Τὸ κονίαμα εἰς πλεῖστα μέρη εἶναι σωότατον· στρογγύλαι ὅπαί φαίνονται ἐπὶ τοῦ θόλου. Εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦτο εἰσῆλθον διὰ μεγάλης ἀψιδωτῆς θύρας, ὅθεν φωτίζεται μέγα μέρος αὐτοῦ. Ὑπάρχει καὶ πρὸς τὴν δυτικὴν αὐτοῦ ἄκραν μέγα τετράγωνον παράθυρον ἀνοιχτόν, φωτίζον τὴν ἄλλην πλευράν.

Ἐπὶ τῆς ἄκρας τῶν ἀψίδων τῶν ἐρειδομένων ἐπὶ τῶν κιονοκράνων, σώζονται ἱσομεγέθεις ὅπαί, διὰ τῶν ὁποίων πιθανὸν διήρχοντο ἄλλοτε σιδηραὶ κλεῖδες· ἕτεραι παράλληλοι ὅπαί βλέπουσι πρὸς τοὺς ἀπέναντι τοίχους. Διὰ τῶν σιδηρῶν τούτων κλειδῶν ἐδραιότερον καὶ στερρότερον ἀποκατέστη τὸ κτίριον. Τὰ μέχρι τοῦδε σωζόμενα ἔρυμνὰ κτίρια τῶν Βυζαντίων, σπανιώτατα ἐδέοντο διὰ σιδηρῶν κλειδῶν.

Τὴν τοσαύτην πρόνοιαν τῶν ἰδρυτῶν ἐν τῇ οἰκοδομῇ ταύτῃ, ἴσως ἀποδώσωμεν εἰς τὸν σεισμόν τὸν καταρρίψαντα τὸ κτίριον τοῦτο, ἀνεγερθὲν ἀκολούθως μετὰ πλείονος ἔρυμνότητος.

Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῦ τοῖχοι εἶναι ἐκ λίθων λαξευτῶν καὶ πλίνθων.

Τὸ κτίριον τοῦτο, φρονῶ ὅτι εἶναι τὸ ὑπόγειον τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Σίγματι.

Πλησίον τοῦ κτιρίου τούτου, ὀλίγιστα βήματα πρὸς δυσμὰς τοῦ ἄνω μνημο-

¹) Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 330. ²) Τὰ εἰρεπία τοῦ ναοῦ τούτου, πρῶτος ἀνεκάλυψεν ὁ ἐν Ἐξ μαρμαροῖς ἐλλόγιμος φαρμακοποιὸς, κ. Κωνσταντίνος Μπούρας.

νευθέντος τεμένους Γιδλ Γχετζέν, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀνωρύχθησαν κίονες μαρμάρινοι, πλάκες καὶ ἐπιθήδειδι ἐπιγραφαί, τῶν ὁποίων τινὲς μὲν ἐπωλήθησαν, τινὲς δὲ πάλιν ἐτέθησαν εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς. Οἱ γείτονες ἐψιθύριζον, ὅτι ὁ Ὁθωμανὸς ἰδιοκτῆτης ζητεῖ ἢ εὕρηκε θησαυρόν. Ὅθεν φοβούμενος τὴν ἐπέμβασιν τῆς ἀρχῆς, ἐπεκάλυψε τὰ πάντα. Ἐκ τῶν ἀνασκαφεισῶν μαρμαρίνων πλακῶν, μία ἐτέθη εἰς τὸν κρατῆρα τῆς κρήνης, παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἄνω τεμένους, φέρουσα τὰ ἐξῆς γράμματα· «Λέων Δάμα ζήσας ἔτη 12».

Ὅλαι αἱ ἐκκλησίαι καὶ αἱ μοναὶ τῆς Κ/πόλεως, εἶχον ταφεῖα ἐν τοῖς ναοῖς καὶ τοῖς περιβόλοις αὐτῶν¹⁾. Οἱ πτωχοὶ οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐνταφιάζωνται ἐντὸς τῶν εὐαγῶν οἰκῶν, μετεκομίζοντο εἰς τὰ προάστεια μνήματα, ὅθεν καὶ τοῦ ἱστορικοῦ Θεοφάνους²⁾, «τὰ ἐνάστεια καὶ προάστεια μνήματα».

Ὅσακις ἀπὸ τὰ βάρη τῆς γῆς ἀνορύττωνται πλάκες ἐπιτάφιοι, ἐκεῖ πλησίον ὑπῆρχε μονὴ ἢ ἐκκλησία καθολικὴ, διότι ἐντὸς τῆς περιτετειχισμένης Κ/πόλεως, οὐδέποτε ὑπῆρχον κοιμητήρια κοινά· ταῦτα ἦσαν ἔξω τῶν τειχῶν, καθὼς καὶ τὴν σήμερον.

Ἐκ τούτων ὅλων πείθομαι ὅτι τὸ ἐρείπιον τοῦτο, κείμενον εἰς τὸ Σίγμα ἄνω τῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτου, καὶ πλησίον τῶν Ἑξ μαρμάρων, εἶναι τὰ ὑπόγεια τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Σίγματι, πρὸ πολλοῦ καταπεσόντος. Πρὸς τούτοις, τῶν σιδηρῶν κλειδῶν αἱ ὁπαί, τεχμαίρουσιν ὅτι τὸ πάλαι ἐνεκα τῆς καταπτώσεως τοῦ χτιρίου, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, ἐνόμισαν καλὸν, ἵνα διὰ τοιούτων δεσμῶν προφυλάξωσι τὸ χτίριον ἀπὸ τὸν κλονισμόν τῶν σεισμῶν. Τοῦτο σαφηνίζει τὰ τοῦ Κεδρηνοῦ λέγοντος, «ἐδραῖον καὶ στερρότερον ἢ πρότερον ἀπειργάσατο»³⁾.

Ποὺρ κουγιὸν μεστζηδί⁴⁾.

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ πεπληρωμένου φρέατος, πλησίον τοῦ
λουτροῦ τοῦ Μουρτη Ἀλῆ.

Πλησιέστατα τοῦ τεμένους τοῦ Σεῖχ Μουράδ, κεῖται καὶ τὸ τέμενος τοῦτο,

¹⁾ «Ἐτέρον τόπον τοῦ ναοῦ, ὃνπερ εἶχεν εἰς ταφεῖον ὁ ναὸς οὗτος, ἀνέσκαψε κτλ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 396· «ἀξιώσασα ταφῆναι σὺν τοῖς ἀδελφοῖς ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῆς Στουδίου μονῆς.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 650. ²⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 653· «καὶ εἰς τὰ λεγόμενα Πελαγίου μνήματα μετὰ τῶν βιοθανάτων ῥίψας.» Ἰδ. σελ. 648. Ἐδῶ ἦτον ἄλλοτε ναὸς τοῦ Ἁγίου Πελαγίου. Ταῦτα τὰ μνήματα ἦσαν ἐκτὸς τῶν χερσαίων τειχῶν. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 186. Μ. Glos., λέξ. Δεκανοί, καὶ κοιμητήρια. Ἐδῶ ἐθάπτοντο οἱ ἀλλόθρησκοι. Ἦσαν δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου καλουμένου σήμερον Ἐγίουπ. Θεοφάνης, Τόμ. Β'. σελ. 532, 539, 649. Νικ. Πατριάρχου, σελ. 81, 84. ³⁾ Τόμ. Β'. σελ. 238.

⁴⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 132.

τοῦ ὁποίου ἡ τοιχοποιία διαφέρει πασῶν τῶν ἄλλων σωζομένων ἐκκλησιῶν. Εἶναι κτίριον τρουλωτὸν ἀνευ μιναρῆ. Πόθεν ἡ Ὀθωμανικὴ αὐτοῦ ἐπωνυμία οὐδὲν λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς. Εἶναι ἐκκλησίᾳ μικροτέρα τῆς τοῦ Σεῖχ Μουράδ. Δὲν ἠδυνήθην νὰ εἰσέλθω εἰς τὸν μικρὸν αὐτοῦ περίβολον, ἵνα καταμετρήσω τὸν ναόν.

Τὸ βακούφιον αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸν Χοσρέφ Κιατήμπ, τοῦ ὁποίου ὁ τάφος εἶναι ἄγνωστος. Πότε ὁ ναὸς μετεβλήθη εἰς τέμενος, οὐδὲν λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς.

Σεῖχ Μουράδ μεστζηδί¹⁾).

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ Σεῖχ Μουράδ, πλησίον τοῦ λουτροῦ τοῦ Μουφτῆ Ἀλῆ.

Τὸ κατηρειπωμένον τοῦτο τέμενος, κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τοῦ βασιλικοῦ τεμένους Σελιμιέ, ἀντικρὺ τοῦ λουτροῦ καλουμένου Μουφτῆ Ἀλῆ. Ἡ συνοικία αὕτη ὑπ' Ὀθωμανῶν κατοικουμένη, κεῖται πρὸς βορρᾶν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας. Ὀλίγιστοι Χριστιανοὶ ἐπισκέπτονται τὸν ναὸν τοῦτον, εἰσέτι ὠραιότατον ἐν ὅλῃ τῇ ἐνεστώσῃ φθορᾷ αὐτοῦ. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν περιοιχούντων Ὀθωμανῶν, τὸ κτίριον πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ἴσταται οὕτω γυμνὸν καὶ ἡρειπωμένον. Πολλοὶ περιοικοῦντες καὶ αὐτὸς ὁ κηπουρὸς ὁ κηπεύων τὸν μικρὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ἀγνοοῦσι τὸ Ὀθωμανικὸν ὄνομα τοῦ τεμένους. Τὸ κτίριον εἶναι σταυροειδές, μήκους περίπου Μ. 15, 00, καὶ πλάτους Μ. 13, 00. Λέγω περίπου, διότι ὁ Ὀθωμανὸς κηπουρὸς μὲ συνεδούλευσε νὰ μὴ εἰσέλθω ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ἕνεκα τῆς ἐνδεχομένης καταπτώσεως λίθων καὶ πλίνθων. Ὁ πάλαι τροῦλος τοῦ ναοῦ κατέπεσεν. Ἰχνος τοῦ μιναρῆ δὲν σώζεται. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ, εἶναι πληρὲς μαρμάρων καὶ πλίνθων. Εἰς τινα μέρη φαίνονται τμήματα μαρμάρου καὶ μικρὰ κιονόκρανα. Αἱ θυρίδες καὶ ἀψίδες εἶναι ἀρμονικώταται. Ἡ τοιχοποιία εἶναι ἐκ λίθων λαξευτῶν καὶ μεγάλων τετραγωνικῶν πλίνθων. Ἐπὶ τοῦ κονιάματος τῶν ἀψίδων σώζονται εἰσέτι τὰ ὀνόματα ἀγίων Μουσουλμάνων.

Ὀλίγιστα λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς περὶ τοῦ τεμένους τούτου, μεταβληθέντος κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, ἀπὸ ἐκκλησίαν. Ἀγνωστος εἶναι καὶ ὁ τάφος τοῦ Σεῖχ Μουράδ. Περὶ τοῦ ἔτους τῆς μεταβολῆς, οὐδὲν λέγει.

Πρὸς νότον τοῦ τεμένους τούτου, καὶ ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ τοῦ Σεῖχ Μουράδ χωριζόμενος, εἶναι ἐκτενὲς κήπος ἀνήκων εἰς Χριστιανοὺς Ἀλβανούς. Τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κήπου, ὀρίζει ἐπιμήκης κινστέρνα Βυζαντινῇ, ὑποκρατουμένη ὑπὸ δεκατεσσάρων μαρμαρίνων κιόνων εἰς δύο σειράς. Οἱ

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 132, ἀρ. 10.

ZEIX MOYPAΔ MEITZHAI

χιόνες εἶναι ἅπαντες ἄνισοι, τὰ χιονόχρονα, ἐνός ἐξαιρουμένου, εἶν' εὐτελέστατα, καὶ ἐπὶ τινων χιόνων διπλᾶ, μετὰ σταυρῶν. Τὸ μῆκος τῆς κινστέρνης εἶναι Μ. 21, 50, καὶ πλάτους Μ. 6, 30. Εἶναι καθὼς αἱ πλείοτεροι ἄνδρoι κινστέρναι τῆς Κ/πόλεως, πεπληρωμένη ὑγροῦ χύματος. Εἶχεν ἄλλοτε πλείοτέραν ἔκτασιν, διότι ἡ νότιος ἀκρὰ κατηδαφίσθη, χάριν τῆς δημοσίας ὁδοῦ καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, ἐπέκτισαν οἱ Ὀθωμανοὶ τὰ θεμέλια τῶν ξυλίνων οἰκιῶν, τῶν καλυπτουσῶν ὅλην τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τῆς κινστέρνης.

Ἡ κινστέρνα αὕτη, ὑπ' οὐδενός, νομίζω, μέχρι τοῦδε μνημονευομένη, ἦτον ἡμιανώγειος. Ἐχει βάθος δύο ἢ τριῶν μέτρων. Τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ἐπὶ τοῦ ἄνω κήπου τοίχου τῆς, εἶναι τετρυπημένον. Ἐντὸς τοῦ κήπου οὐδὲν ἄλλο Βυζαντινὸν κτίριον σώζεται.

Ὁ ὑπερεξηκοντούτης Ἀλβανὸς ὁ ἐκ νεότητός του ἐν τῷ κήπῳ ἐργαζόμενος, λέγει ὅτι ὁ παρακείμενος ναὸς οὕτω κατηρειπωμένος ἔκπαλαι, ἐτιμᾶτο ἐπὶ Χριστιανῶν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐργαζομένων ἐν τῷ κήπῳ. Ἐπὶ Βυζαντίων, μνημονεύεται μία μόνη ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, κειμένη ἐν τῇ ἀπωτάτῃ συνοικίᾳ τοῦ Ἀρεοβίνδου¹⁾, νῦν δὲ, καλουμένη τοῦ Δενιζ Ἀβδᾶλ, μέσον Ἀκ-σεράι καὶ τῆς πύλης Τόπ-καπουσοῦ. Πιθανὸν ἡ ἄνω μνημονευομένη κινστέρνα, ἦτο κτῆμα τῆς ἐκκλησίας ταύτης, διὰ τοὺς ἐνδiciaτωμένους μοναχοὺς. Ἡ κινστέρνα αὕτη, εἶναι μείζων πασσῶν τῶν ἐν ταῖς γνωσταῖς μεγάλας μοναῖς κινστερνῶν· ἡ ἐκκλησία πιθανὸν ἦτο καθολικὴ καὶ ὄχι μονή. Ἐνεκα τούτων ὅλων εἰκάζω, ὅτι ἡ κινστέρνα ἦτο δημοσία.

Ταῦτα καταγράφω, διότι ἡ περὶ τὸν ναὸν τοῦτον κινστέρνα, καὶ οἱ λόγοι τῶν κηπουρῶν, πιθανὸν νὰ διαφωτίσωσιν, ἀκολούθως, τὴν ἐπὶ Βυζαντίων ἱστορίαν τοῦ περικαλλεστάτου τούτου ναύσκου.

Ἡέραν τοῦ κήπου τούτου εἶν' ἕτερον κτίριον Βυζαντινόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνήγειραν οἱ Ὀθωμανοὶ ξύλινα οἰκήματα²⁾.

Οἱ ὀλίγοι Χριστιανοὶ οἱ ἐργαζόμενοι ἢ ἐνδiciaτῶμενοι πλησίον Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, πολλὰ μυθολογοῦσι περὶ ἁγιασμάτων καὶ ἁγίων ἐορταζομένων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις. Ἐξαιρουμένων τῶν ἐπισήμων ἐκκλησιῶν, πασσῶν τῶν ἄλλων αἰπαράδοσεις εἶναι λίαν ἐσφαλμέναι. Πάμπολλοι πιστεύουσιν ὅτι εἰσέτι σώζεται ὁ ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, καὶ ὑπὸ τὸν ναόν, οἱ τάφοι τῶν βασιλέων καὶ πατριαρχῶν. Δὲν ψέγω τὸ ἀνιστόρητον τῶν πτωχῶν τούτων χειρωνάκτων, ἀτενιζόντων μεθ' ὑγρῶν ὀφθαλμῶν, τὰ ἐπιφανῆ τεμένη, ἰδρύματα τῶν πατέρων αὐτῶν.

¹⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 149. ²⁾ Ἡ κινστέρνα αὕτη, εἶναι εὕρημα τοῦ ἐλλογίμου Κ. Νούκα, μετὰ τοῦ ὁποίου τὴν συνεπεσεχέθη.

Σινὰν πασᾶ μεστζηδι ¹⁾.

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ Σινὰν πασᾶ, πλησίον τοῦ βυρσοδέψου Γιουνούς.

Τὸ κατηρειπωμένον τοῦτο τέμενος κείμενον πρὸς νότον τῆς ἐν Φαναρίῳ πύλης καλουμένης Ἀγιά-καπουσοῦ, ἐντὸς Ὀθωμανικῆς συνοικίας, φέρει ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ βήματος, Βυζαντινὰ ἢ μᾶλλον Ἑλληνικὰ κοσμήματα, τὰ μόνα διασωζόμενα ἐπὶ τοίχου ἐκκλησιαστικοῦ. Τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ ἐκ τῆς νοτίου αὐτοῦ πλευρᾶς, εἶναι ἰσόγειον μετὰ τῆς διόδου. Τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ὑποκρατεῖ παχύτατον καὶ ἐρυμνὸν τεῖχος ἐκ λίθων καὶ πλίνθων. Τὸ ἱερὸν εἶναι ὑψηλότατον. Ὑπὸ τὸν ναὸν εἶναι μέγα ὑπόγειον, ἐν τῷ ὁποίῳ δὲν ἠδυνήθην νὰ εἰσέλθω, μὴ ὑπαρχούσης εἰσόδου. Ἐνεκα τῆς κατωφερείας τοῦ τόπου, ὑψώθη ὁ ναὸς διὰ τοῦ παχυτάτου τούτου τεύχους. Τὸ μῆκος καὶ πλάτος τῆς ἐκκλησίας, καὶ μέρος τοῦ σωζομένου ἱεροῦ, καταφαίνονται ἀνωθεν τοῦ ναοῦ. Ἦκουσα τοὺς γείτονας Ὀθωμανοὺς πολλὰ μυθολογοῦντας περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, τὸν ὁποῖον ἅπαντες ἐκάλουν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν. Μετὰ φόβου τινὸς ἐπανελάμβανον, ὅτι οἱ τολμήσαντες νὰ ιδρύσωσιν οἰκίαν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, αἰφνης ἀπεβίωσαν. Ἐνεκα τούτου, τὸ τέμενος πρὸ πολλῶν ἐτῶν πυρποληθὲν, μένει οὕτως ἔρημον, μὴ δυναμένων τῶν ἀπόρων περιοίκων ν' ἀνεγείρωσιν αὐτό.

Ματαίως περιειργάσθην παντοῦθεν τὸ κτίριον, ἵνα εὕρω ἐπιγραφὴν ἢ ἄλλο τῆς πάλαι ἐκκλησίας τεκμήριον.

Ἡ τοιχοποιία εἶν' ἀρχαιοτάτη, καὶ εἰς τινὰ μέρη ὁμοιάζει τὴν τῶν χερσαίων τευχῶν, ὅπου ἀναφαίνονται κοσμήματα καὶ γράμματα γενόμενα δι' ἐμβεβλημένων πλίνθων.

Οὐδὲν βέβαιον δύναμαι νὰ εἶπω περὶ τοῦ ναοῦ τούτου τοῦ Βυζαντινοῦ. Πιθανόν, ἦτον ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Ἰουλιανῆς τῆς μάρτυρος πλησίον τοῦ Στροβύλου, ἢ τῆς Στροβυλαίας, τῆς οὕτω ἐπὶ Βυζαντινῶν καλουμένης ταύτης συνοικίας. Ἡ μνήμη τῆς μάρτυρος ταύτης, ἑωρτάζετο τῇ 18ῃ Αὐγούστου ²⁾. Ὑπῆρχεν ἐν τῇ συνοικίᾳ ταύτῃ καὶ ἐκκλησία τοῦ βαπτιστοῦ καὶ προδρόμου, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου, «πολλοὺς σηκοὺς ἱεροὺς ἐν τε τῇ Στροβυλαίᾳ καὶ Μακεδονιαναῖς» ἀνήγειρε Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ³⁾.

Τὸν ναὸν τοῦτον μετέβαλεν εἰς τέμενος ὁ ἀρχιναύαρχος Σινὰν πασᾶς, ἀδελ-

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 127. ²⁾ Συναξ. Αὐγ. 18. C. Christ. Βε. Δ'. σελ. 141. K/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 562. ³⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 323.

1954年12月

INAN PAIA MEITZHA

17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

ΜΠΑΛΑΜΠΑΝ ΑΓΑ ΜΕΣΤΖΗΔΙ

φός τοῦ ἐπιφανοῦς 'Ρουστέμ πασᾶ, γαμβροῦ ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Σουλτάν Σουλεϊμάν. Ὑπάρχει καὶ ἕτερον τέμενος, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Σινάν πασᾶ ἰδρυθέν. Κατὰ ποῖον ἔτος τοῦ βίου αὐτοῦ, μετέβαλεν ὁ Σινάν πασᾶς τὸν ναὸν τοῦτον, ὁ Σεῖδ 'Αλῆς δὲν μνημονεύει. Ἦτον ὁμῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτάν Σουλεϊμάν, βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ 1520ου—1566ου.

Μπαλαμπάν 'Αγᾶ μεστζηδί ¹⁾.

Ἦτοι, Τέμενος τοῦ Μπαλαμπάν ἀγᾶ, πλησίον τοῦ Τεμένους Σεχζαδέ.

Τὸ μικρότατον τοῦτο τέμενος, κείμενον πλησίον τοῦ ὕδραγωγοῦ τοῦ Οὐάλεντος καὶ ἐν τῇ συνοικίᾳ τῇ Ὁθωμανικῇ τοῦ Σεχζαδέ, φυλάττει ἀκέραιον τὸν τροῦλον τῆς κόγχης. Ἦτο πιθανὸν εὐκτήριον ἢ παρεκκλήσιον μικρᾶς μονῆς. Εἶναι πανταχόθεν κεκονιαμένον. Ὁ μικρὸς αὐτοῦ περίβολος, εἶναι πλήρης μνημάτων Μουσουλμανικῶν. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ εἶναι γυμνότατον.

Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως, τὸ βακούφιον αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸν προμνημονευθέντα ναὸν τοῦ Σεχμπάν μπασῆ. Ὁ τάφος τοῦ Μπαλαμπάν ἀγᾶ, εἶναι ἄγνωστος. Διατρέφεται ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῆς Ἀγίας Σοφίας. Μετεβλήθη, εἰκάζω, εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἱστορίας τῶν ἀγνώστων ἐκκλησιῶν, καταφαίνεται ὅτι μένουσιν εἰσέτι πολλὰ νὰ μελετήσωμεν περὶ τῶν πολλῶν ἰδρυμάτων καὶ συνοικιῶν μνημονευομένων καθ' ὅλην τὴν πολυετῆ ἱστορίαν τῶν Βυζαντίων.

Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ ἵπποδρόμου, ἀντικρὺ τοῦ τεμένους Σουλτάν 'Αχμέδ, ἀνιδρύθη ὑπὸ τῶν Ὁθωμανῶν, λίθινον κτίριον καλούμενον Δεφτέρ-χανέ, καθ' ἡμᾶς τ' ἀρχεῖα. Ἐν τῷ κτιρίῳ τούτῳ, ἐλέγετο ὑπὸ πολλῶν, ὅτι ἐνυπάρχουσι βιβλία, ἐν τοῖς ὁποίοις μετὰ τὴν ἄλωσιν, κατεγράφησαν τὰ ὀνόματα πασῶν τῶν ἐν Βυζαντίῳ τότε ἐκκλησιῶν συνοικιῶν καὶ πάντων τῶν Βυζαντινῶν ἰδρυμάτων ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων. Ἐκ τῶν βιβλίων τούτων ἐμελλον κατὰ τινὰς τὰ πάντα νὰ διασαφηνισθῶσιν. Εἰς τὸν θησαυρὸν τοῦτον προσέτρεξα καὶ ἐγώ. Φύλαξ τῶν ἀρχείων τούτων ἦτο τῷ 1874ω, ὁ λόγιος Σααδουλλάχ βέης. Διὰ φροντίδος τοῦ κ. Synvet, ἐζήτησα διασαφήσεις τινὰς περὶ τῶν προειρημένων ἀγνώστων ἐκκλησιῶν. Μετὰ τρίμηνον ἐργασίαν γενομένην ὑπὸ τὰ ὅμματα τοῦ ἐπιμελοῦς Σααδουλλάχ βέη, ἔλαβον σημείωσιν μακρὰν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐλέγετο ὅτι πολλῶν τοιούτων ἐκκλησιῶν ἔγγραφα δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ καλουμένῳ στελέ-

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 62.

χει· ἄλλων ἢ ἱστορία εἶναι συντομωτέρα τῆς περιγραφῆς τοῦ Σεῖδ' Ἀλῆ. Καταφαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Σεῖδ' Ἀλῆς ἠρύσθη τὰ περὶ τῶν τεμενῶν τούτων, ἀπὸ ἐγγράφα ἄλλοθι σωζόμενα. Ταῦτα γράφω, ἵνα ἅπαντες πεισθῶμεν, ὅτι ἡ ἀληθὴς τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας γνῶσις, ἐγκεῖται ἐν τῇ μελέτῃ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων.

ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΕΝ ΤΗ ΚΥΠΑΡΙΣΣΩ,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΕΙΣΕΤΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΑΙ.
ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΗΡΕΙΩΜΕΝΑΙ. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ κυπαρίσσῳ.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη κεῖται ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ Βλάχας εἰς Ψάμαθον, καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτου. Τὴν μικρὰν ταύτην ἐκκλησίαν μνημονεύουσι μόνοι οἱ συναξαρισταί, λέγοντες, ὅτι τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς ἐτελοῦντο τῇ 28ῃ Νοεμβρίου. Ἐν τῷ βίῳ τοῦ μάρτυρος Χριστοφόρου προσθέτουσιν, ὅτι τούτου ἡ σύναξις καὶ ἑορτὴ ἐτελεῖτο ἐν τῷ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τιμωμένῳ ναῷ, κειμένῳ πλησίον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ κυπαρίσσῳ. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κατὰ τοὺς αὐτοὺς συναξαριστάς, ἐτελεῖτο καὶ ἡ σύναξις τῶν Ἁγίων Μαρτύρων Ζήνωνος καὶ Ζηνα⁴⁾, καὶ τοῦ Ἁγίου Χριστοφόρου.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην πυρποληθεῖσαν τῷ 1782^ω), ἀνεκαίνισε κατὰ τὸ πρότερον αὐτῆς σχῆμα καὶ μέγεθος, ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεμελίων, ὁ πατριάρχης Κωνσταντίας τῷ 1833^ω, φυτεύσας καὶ τὴν συμπυρποληθεῖσαν κυπαρίσσον, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ παρωνυμία τοῦ ναοῦ. Ἐπὶ τῆς πύλης τῆς εισόδου, εἶναι μαρμάρινος πλάξ ἐνεπίγραφος, τοῦ κλεινοῦ πατριάρχου ποίημα, ἱστοροῦντος τὴν μετὰ τὴν πυρκαϊὰν ἀνέγερσιν τῆς ἐκκλησίας⁵⁾.

Ὁ ἄσημος ναῖσχος οὗτος, τὸν ὁποῖον οὐδέποτε ὠρέχθησαν οἱ Ὀθωμανοί, καλούμενος σήμερον ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Κυπαρίσσας, ἀπώλεσε πάσας τὰς εἰκό-

⁴⁾ Συναξ. Ματθ. 9. Ἰουνίου 22. Νοεμβρίου 28. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 121.

⁵⁾ Ὑψηλ. Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 628. Ὁ φιλόπονος οὗτος συγγραφεὺς, ἀφηγεῖται τὰς τρεῖς πυρκαϊὰς τοῦ 1782^{ου}. ³⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 304. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 121.

νας καὶ τὸν Βυζαντινὸν αὐτοῦ κόσμον, κατὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ 1782ου. Ὁ τροῦλος, ἔργον ἀκαλλές καὶ ἀνευ ἀρμονίας, ὅμοιον τοῦ ἀρχαίου Βυζαντινοῦ, τεκμαίρει ὅτι ἀνηγέρθη κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Ἡ Παναγία ἡ Μουχλιώτισσα.

Τὴν Παναγίαν τῶν Μογγολίων, ἡ Μουγουλίων, κοινῶς Παναγίαν τοῦ Μουχλίου, ἡ Μουχλιώτισσαν, κειμένην ὑπεράνω τοῦ μετοχίου τοῦ Ἁγίου Τάφου, ἐν τῇ ὁμωνύμῳ συνοικίᾳ¹⁾, ἀνίδρυσεν ἡ Μαρία ἡ Παλαιολογίνα, νόθος θυγάτηρ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, λήγοντος τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος. Ἐκαλεῖτο ἡ Μαρία αὕτη δέσποινα τῶν Μουγουλίων, διότι συνεζεύχθη Χάνην Μογγόλον, καλούμενον ὑπὸ τοῦ Παχυμέρους Ἀπαγᾶν²⁾. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου, ἐπανῆλθε καὶ κατώκησε τὴν Κ/πολιν. Ἠγόρασεν ἐν τῇ συνοικίᾳ κατὰ πρῶτον τότε καλουμένη Φανάρι, καὶ ἐπιλεγομένη «τὰ Παναγίου», πᾶσαν τὴν περιοχὴν, μετὰ τῶν περιβόλων, ἀμπελώνων³⁾ καὶ οἰκημάτων, «ἐπὶ τιμήματι ὑπερπύρων εὐστάθμων τετραχισχιλίων». Ταῦτα ὅλα μετεποίησεν εἰς μονὴν γυναικείαν. Εἰκάζω ὅμως ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ ἐγγράφου, ἀφηγουμένου τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ ναοῦ τούτου, ὅτι ἡ Δέσποινα Μαρία δὲν ἀνήγειρε ναὸν ἐκ βάθρων, ἀλλ' ἀνεκαίνισεν ἡ ἐλάμπρυνε τὴν πρὸ αὐτῆς αὐτόθι σωζομένην ἐκκλησίαν, ἐπικεκλημένην τῆς Παναγιωτίσσης. Ἀφιέρωσε τῇ μονῇ ταύτῃ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κειμήλια, πολύτιμα σκεύη, βιβλία, κτήματα, κλιβάνους καὶ ἀμπελώνας ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπελάμβανεν ἡ μονὴ ἐτήσιον εἰσόδημα ὑπερπύρων τριακοσίων. Πρὸς τούτοις, εἶχεν ἀροσίμους γαίας καὶ ἀμπελώνας περὶ τὴν Ῥαιδεστόν. Πρὸς πλουτισμὸν τῆς μονῆς καὶ ἀνεσιν τῶν ἐν αὐτῇ ἐνασκουμένων μοναστριῶν, ἐδαπάνησεν ἡ δέσποινα τῶν Μουγουλίων ἅπασαν τὴν περιουσίαν αὐτῆς.

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς δεσποίνης Μαρίας, ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτῆς, Ἰσαάκιος Παλαιολόγος ὁ Ἀσάνης, μετὰ τῆς συμβίας αὐτοῦ, ἐφώρευσεν τὴν μονὴν ταύτην κατὰ τὴν διαθήκην τῆς Μαρίας, καὶ τὴν τότε συνήθειαν τῶν Βυζαντινῶν. Ἀποθανοῦσας δὲ καὶ τῆς τούτου συμβίας, ὁ Ἀσάνης ἐπορίσθη χρυσό-

¹⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 577. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 342.

²⁾ Γ. Παχυμ. Τόμ. Α'. σελ. 402. Ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι τὴν νύμφην συνώδευσεν ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος· «τὴν οἰκειάν αὐταδέλφην Μαρίαν, τὴν καὶ Δέσποιναν τῶν Μουγουλίων θρυλλουμένην κτλ.» Ἰδ. σελ. 620· «ἡ αὐταδέλφη τοῦ βασιλέως Μαρία καὶ τῶν Μουγουλίων οὕτω πως Δέσποινα ὀνομαζομένη.» Ἰδ. σελ. 637, 774. Muralt. Chron. Byzantine, Τόμ. Β'. σελ. 433, 434. ³⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 342.

βουλλον, ἐπικυροῦν εἰς αὐτὸν μόνον, τὴν ἐφορίαν τῆς πλουσίας ταύτης μονῆς. Μετὰ τινα χρόνον, αἱ μοναχαὶ ὑπ' ἐνδείας καὶ στενοχωρίας κατατρυχόμεναι, ἐνάγουσι τὸν Ἀσάνην ὡς σφετερισθέντα πρὸς ἴδιον αὐτοῦ ὄφελος, τὰ κτήματα τῆς μονῆς, ἀμελήσαντα τὴν καλλιέργειαν πολλῶν γαιῶν ἐκ τῶν ὁποίων πρότερον πάμπολλα ἔσοδα ἐκαρποῦτο ἡ μονή, καὶ κατεδαφίσαντα τὰ ἀνώγεια οἰκήματα, εἰς περιποίησιν τῶν ἑαυτοῦ κτημάτων. Αἱ μοναχαὶ, οὕτω πιεζόμεναι, προσέδραμον εἰς τὸν αὐτοκράτορα, αἰτοῦσαι τὴν προτέραν τῆς μονῆς ἐλευθερίαν καὶ ἀνάπαυσιν. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἀνήκουσαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, παρέπεμψεν ὁ Αὐτοκράτωρ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ.

Τὸ χρυσόβουλλον, δυνάμει τοῦ ὁποίου ὁ Ἀσάνης καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ, ἐσφετερίζοντο τὰ κτήματα τῆς μονῆς ταύτης, μετ' ἐπιμελείας ἀναγνωσθὲν καὶ ἐξετασθὲν, εὐρέθη κατὰ τοὺς λόγους τῆς ἱερᾶς συνόδου, « μεταποιηθὲν καὶ μὴ τῆς ἀληθείας ἐχόμενον » ¹⁾. Διέταξε δὲ ἡ σύνοδος, « εἶνα τὸ μοναστήριον τῆς Θεομήτορος τῆς Παναγιωτίσσης ἀκαταδούλωτον καὶ ἐλεύθερον παντελῶς τῆς ἐφορείας παντὸς τοῦ μέρους, ἐκείνου δὲ τοῦ πανυπερσεβάστου, μηδεμίαν μηδαμῶς δικαίωσιν ἔχοντος ἀπὸ τοῦ σεπτοῦ χρυσοβούλλου ἀναφανέντος μεταποιημένου ἐν μέρει, τρόπον ὃν εἴρηται ».

Αὕτη ἐν συντομίᾳ εἶναι ἡ ἐπὶ Βυζαντίων ἱστορία τῆς ἐκκλησίας ταύτης, τὴν ὁποίαν μετὰ πολλῆς σαφηνείας ἀφηγεῖται τὸ ἔγγραφον τῆς συνόδου, γεγραμμένον τῷ 1351ω.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐδωρήθη τῷ Χριστοδούλῳ ἀρχιτεκτονήσαντι τὸ ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων τέμενος τοῦ κατακτητοῦ. Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἕως τότε ἦτο μονή, καὶ πιθανόν ὅτι ὁ Χριστόδουλος ἔλαβεν εἰς κατοχὴν αὐτοῦ οὐχὶ τὴν ἐκκλησίαν μόνην, ἀλλὰ πάντα τὰ ἀνήκοντα τῇ μονῇ, διότι ἡ μικρὰ αὕτη ἐκκλησία δὲν ἦτο ἀμοιβὴ ἀνταξία τοῦ ἀνεγείραντος τὸ μέγα τοῦτο τέμενος. Κατὰ τοὺς ἡμετέρους χωρογράφους ²⁾, τὸ βασιλικὸν δωρητήριον ἐσώζετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ὅταν ὁ Σουλτάν Σελήμ, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμβάντος τῷ 1520ω, ἐμελέτα ν' ἀρπάσῃ πάσας τὰς εἰσέτι ἐν Βυζαντίῳ σωζομένας ἐκκλησίας. Οἱ Χριστιανοὶ κατέδειξαν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς ὑπουργοὺς τὸ ἔγγραφον τοῦτο, καὶ οὕτως ἀνεστάλη τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἡ εἰς τέμενος μεταβολή ³⁾.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν, εἶχεν ἐκτενὴ περίβολον.

Εἶναι κτίριον ἐρυμνότατον, μετὰ θόλων στερρῶν· ὁ τροῦλος καὶ τὸ κτίριον ὅλον, εἶναι ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀρμανίας.

¹⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 315. ²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 577. Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 12, 52, 727. ³⁾ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ.

Ἡ Παναγία τῶν Βλαχερνῶν, ἢ, Τὸ ἁγίασμα τῶν Βλαχερνῶν.

Τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησίας, διεσώθη μόνον τὸ ἁγίασμα, συχνάκις καλούμενον λοῦμα ἢ λοῦσμα τῶν Βλαχερνῶν¹⁾. Κεῖται ἐν τῇ βόρειο-δυτικῇ ἄκρᾳ τῆς Κ/πόλεως, ἐν τῇ συνοικίᾳ τὸ πάλαι καλουμένη τὸ "Εβδομον, καὶ νῦν Ἑγρή-καπή²⁾. Συχνότατα μνημονεύεται ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν, πολιτικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς, καὶ ἀπειράκις ἐν τοῖς συναξαρίοις. Κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα αἰῶνας τοῦ κράτους, ὁ ναὸς οὗτος, ἔνεκα τοῦ ὑπεράνω αὐτοῦ κειμένου ἀνακτόρου τῶν Βλαχερνῶν, λίαν ἐτιμᾶτο, διότι ἐδῶ ἐκκλησιάζετο ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν αὐλικῶν. Σήμερον καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, ἀγνοοῦσιν οἱ πλείότεροι. Ἀπασα ἡ συνοικία αὕτη, καὶ ἡ ἔξω τῶν χερσαίων τειχῶν χώρα, καλουμένη Κοσμίδιον, εἶναι ἀξία μελέτης, διότι ἐδῶ ἐστρατοπέδευσαν οὐχὶ μόνον οἱ πολιορκήσαντες τὴν Κ/πόλιν Ἀραβες καὶ Βούλγαροι, ἀλλὰ καὶ οἱ σταυροφόροι, τοὺς ὁποίους ἐκ τῶν τειχῶν ἐθεῶντο οἱ Βυζάντιοι.

Ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν³⁾, ἱστορήσά τινα ἐρείπια τοῦ ναοῦ τούτου.

Πόθεν ἡ λέξις Βλαχέρναι, εἶν' ἀγνωστον. Ὅλαι αἱ ἐτυμολογίαι εἶναι παιδαριώδεις⁴⁾.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ναὸν, κατ' ἐμέ, τὸ πάλαι Ἑλληνικόν, ἀνήγειρεν ἡ

12. Ἰδοὺ τὸ ἔγγραφον τὸ δωρητήριον. «Ἐσὺ ὅπου ἔχεις τὴν τιμὴν νὰ ἦσαι σούπασης τῆς Κ/πόλεως, μὲ τὸ νὰ ἐχαρίσαμεν ἡμεῖς δι' εὐμένειαν τῷ ἀρχιτέκτονι Χριστοδούλῳ διὰ μισθὸν τοῦ κόπου του, τὸν μαχαλὲν τὸν ὀνομαζόμενον Κιουτζούκ Τζαφέρ, θέλεις ὑπάγει εἰς τὸν ναὸν τῆς Μουχλιώτισσας, καὶ θέλεις διορίσει τὸν ῥηθέντα μαχαλὲν, μὲ τοὺς τόπους τοὺς ἄνευ οἰκοδομῶν, καὶ θέλεις τὸν δώσει εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Χριστοδούλου, κατὰ τὸ ἱερὸν ἡμῶν πρόσταγμα, εἰς τὸ ὅποιον θέλεις δώσει πίστιν τὴν σήμερον.»

¹⁾ Κ. Πορφυρ. Τόμ. Α'. σελ. 554. Γ. Κωδινός, σελ. 128. ²⁾ «Ὁς ναὸς (τῶν Βλαχερνῶν) ἔκειτο ἐν τῇ Κ/πόλει πλησίον τοῦ Κερατικοῦ κόλπου ἐν τῷ αἰγιάλῳ.» Γ. Φραντζῆς, σελ. 158. ³⁾ Ἰδ. ἀνωτέρω, σελ. 83. ⁴⁾ Περὶ τοῦ ὀνόματος, λέγει ὁ Γενέσιος ἐν ταῖς Βασιλείαις, σελ. 85. «Βλαχέρναις, ἀπό τινος ἀρχηγοῦ Σκύθου Βλαχέρνου ἀναιρεθέντος ἐκαλεῖσε πεφήμισται.» Ταύτην τοῦ Γενεσίου τὴν γνώμην πάμπολλοι ἀντέγραψαν. Κατὰ τὸν Προκόπιον, Τόμ. Γ'. σελ. 184, ὁ χώρος, πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ ναοῦ, ἐκαλεῖτο Βλαχέρναι. Πρβ. καὶ σελ. 193. Γ. Κωδινός, σελ. 95.

ΠΑΝΑΤΙΑ ΤΩΝ ΒΛΑΧΕΡΝΩΝ

Αυγούστα Πουλχερία τῷ 435ῳ, ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Μαρκιανοῦ ¹⁾). Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τῆς Πουλχερίας, ἀνίδρυσεν ὁ Ἰουστίνος δῶμα ἀψίδας, καὶ ἐγένεν ἡ ἐκκλησία σταυρωτῇ ²⁾). Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην πυρποληθεῖσαν, βασιλεύοντος τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, ἀνήγειρε λαμπροτέραν Ἀνδρόνικος ὁ πρεσβύτερος ³⁾). Οἱ σταυροφόροι οἱ κυριεύσαντες τὴν Κ/πολιν τῷ 1204ῳ, μετέβαλον αὐτὴν εἰς Λατινικὴν. Σῶζονται πολλαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου, πρὸς τὸν ἀρχιερεὰ τῆς ἐκκλησίας τῶν Βλαχερνῶν. Ὁ Δουκάγγιος μνημονεῦει καὶ τοὺς πλείστους ἐκ τῶν ξένων συγγραφέων, τῶν γραψάντων περὶ τῶν Βλαχερνῶν.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀτταλιώτου ⁴⁾), ἐπυρπολήθη τῷ 1070ῳ, ἀνεκτίσθη καὶ ἐκ νέου ἐπυρπολήθη τῷ 1434ῳ, δεκαεννέα ἔτη πρὸ τῆς τελευταίας ἀλώσεως, « ὑπὸ τινων ἀρχοντοπούλων θελόντων πιάσαι τινὰς νεοττοὺς περιστερῶν » ⁵⁾). Ἐκ τούτων καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἀπ' ἀρχῆς ἦτο ξυλόστεγος, καθὼς μέχρι σήμερον εἶναι ἡ μονὴ τοῦ Στουδίου καὶ τοῦ Μανουήλ.

Ὁ ναὸς οὗτος, τὸ πάλαι ἔξω τῶν Θεοδοσιακῶν τειχῶν κείμενος, περιεβλήθη μεθ' ὅλου τοῦ καλουμένου Ἐβδόμου, ὑπὸ τοῦ μονοτείχους τοῦ Ἡρακλείου, περὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος ⁶⁾).

Τὰ μὲν ἐγκαίνια τῆς ἐκκλησίας, ἐτελοῦντο μετὰ πολλῆς παρατάξεως τῇ 31ῇ Ἰουλίου, ἡ δὲ σύναξις τῆς Θεοτόκου, τῇ 15ῇ Αὐγούστου ⁷⁾).

Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐφυλάττετο τὸ πάλαι ἡ τιμία ἐσθὴς τῆς Θεοτόκου, τὴν ὁποῖαν οἱ πατρίσιοι Γάλβιος καὶ Κάνδιδος μετεκόμισαν ἀπὸ τὴν Γαλιλαίαν ⁸⁾), καὶ κατέθεσαν πρῶτον ἐν τῷ ὑπ' αὐτῶν ἀνεγερθέντι ναῷ τῶν Ἀγίων Πέτρου καὶ Μάρκου, νῦν Κοτζὰ Μουσταφᾶ πασᾶ, καὶ ἀκολούθως ἐν τῷ ναῷ τῶν Βλαχερνῶν. Παρὰ τὴν τιμίαν ἐσθῆτα, ἐφυλάττετο ἐν τῷ ναῷ τούτῳ καὶ τὸ ὠμοφόριον τῆς Θεοτόκου, τὸ ὅποιον Ῥωμανὸς ὁ Λακαπηνὸς ὡς θώρακα περιέβαλε καὶ ἐ-

¹⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 162. Πολλὰ ἐκκλησίαι ἐν Βυζαντίῳ, ἀνηγέρθησαν ἐπὶ ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ναῶν. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 260. Ἐφραίμιος, στίχ. 847, 820. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 484. ²⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 376. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Α'. σελ. 684. Texier, L'Archit. Byz., σελ. 25. ³⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 83. ⁴⁾ Μ. Ἀτταλιώτης, σελ. 138. Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 685. Ἐφραίμιος, στίχ. 3395.

⁵⁾ Γ. Φραντζῆς, σελ. 158. Νικ. ὁ Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 192, ἀφηγείται περίεργον ἀνακάλυψιν γενομένην ἀπὸ μειράκια θηρεύοντα νεοσσοὺς ὀρνίθων, ἐν ταῖς ὁπαῖς τῶν τοίχων τῆς Ἀγίας Σοφίας. ⁶⁾ « Τείχος εὐθὺς δομησάμενοι τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ναοῦ φρούριον κατέστησαν. » Νικ. Πατριάρχου, σελ. 24. ⁷⁾ Συναξ. Ἰουλίου 34. Αὐγούστου 15. Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 194, 759. ⁸⁾ Συναξ. Ἰουλίου 2. Πρβ. καὶ τὴν περιγραφὴν τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Πέτρου καὶ Μάρκου, σελ. 347. Θεοφυλ. ἱστορ., σελ. 322. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 489. « Ἐν Βλαχέραις ἀπετέθη. . . ἥτις ἐξ ἐρίων εὐφθάρτων ἐξυφασμένη καὶ στημόνων ὁμοιοειδῶν καὶ ὁμοχρόων, ἀδιάφθαρτός ἐστιν καὶ ἀδιάλυτος μέχρι τοῦ νῦν. » Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 42.

ξηλθε κατὰ τοῦ πολιορκούντος τὴν πόλιν Συμεῶν τοῦ Βουλγάρου¹⁾. Ἔνεκα τῶν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ φυλαττομένων ἱερῶν κειμηλίων, μεγίστη ἦτο τὸ πάλαι τῶν Βυζαντιῶν ἡ συρροή, καὶ μέγας τῆς ἐκκλησίας ὁ πλοῦτος. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, ὅταν οἱ ἡμέτεροι βασιλεῖς διέτριβον τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου, ἐν τῷ ὑπεράνω τοῦ ναοῦ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν, τακτικῶς ἐδῶ συνεκκλησιάζοντο μετὰ πάντων τῶν αὐλικῶν. Μνημονεύεται ὁ πρωτοπαπᾶς Βλαχερνῶν²⁾, ἔχων τὴν αὐτὴν ἐκκλησιαστικὴν τιμὴν τοῦ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῆς Ἀκροπόλεως ἱερουργουόντος πρωτοπαπᾶ.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη τῶν Βλαχερνῶν καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἱερουργοῦντες, μνημονεύονται συχνότατα ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ἐγγράφοις.

Περὶ τῆς ἐπιφανοῦς ταύτης ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα φέρουσι καὶ ἕτεραι ἀλλαχόσε ἐκκλησίαι, λέγει ἀνώνυμός τις³⁾: «Τούτων δὲ πάντων τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν ναῶν τε καὶ εὐκτηρίων, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς Θεοτόκου δοξαζομένων καὶ τιμωμένων, κεφαλὴ τις ὥσπερ καθέστηκε καὶ μητρόπολις, ὁ ἐν Βλαχέρναις αὐτῆς ὑπερένδοξος καὶ θεῖος ναός, πάντων ἀνέχων, πάντων ὑπερλάμπων, καθάπερ πάντας ἀνέχει καὶ ὑπερλάμπει τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων, ἥλιος⁴⁾».

Τῇ 2ᾳ Φεβρουαρίου, ἑορτῇ τῆς Ὑπαπαντῆς, ἀνήρχοντο οἱ βασιλεῖς ἐκ τῶν μεγάλων ἀνακτόρων, ἐν μεγάλῃ πομπῇ εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν, μεθ' ὧν τῶν αὐλικῶν καὶ τοῦ πατριάρχου⁵⁾. Τὴν παραμονὴν τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ πατριάρχης μετὰ πάντων τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων διατριβόντων ἐν Κ/πόλει, ἀπήρχετο εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν. Μετ' αὐτῶν προσήρχοντο καὶ πάντες οἱ ἐν ταῖς μοναῖς ἐνασκούμενοι μοναχοί. Τὸ πρῶτον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας, εἰσήρχετο εἰς τὸν ναὸν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἄπτων κηρὸν, καὶ δεχόμενος θυμιατὸν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ πραιποσίτου, ἐθυμία τὸ θυσιαστήριον καὶ τὴν ἁγίαν σαρὸν, καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν, ἀσπαζόμενοι ἀλλήλους ὁ βασιλεὺς καὶ πατριάρχης, ἀπήρχοντο εἰς τὰ ἴδια. Ἐδῶ συνήλθεν ἡ κατὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων σύνοδος ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ ἱερεῖς ἀνεφώνησαν, «σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ, ὅτι σὺ βασιλεῦ ἐλυτρώσω ἡμᾶς ἐκ τῶν εἰδώλων»⁶⁾.

Ἡ Νεαρά τοῦ Ἡρακλείου, ὀρίζει διὰ τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου ἐν Βλαχέρναις, τοὺς ἀκολούθους ἱερεῖς·

¹⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 406, 736, 827. ²⁾ «Ὁ πρωτοπαπᾶς τοῦ κλήρου τῶν Βλαχερνῶν, Μανουὴλ ὁ Μονομάχος.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 371. Τόμ. Β'. σελ. 298, 299.

³⁾ C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 84. ⁴⁾ «Τὸ δὲ τέμενος τοῦτο τῶν σεβασμίων λίαν καθεστήκει, θρησκεύεται τε ὑπὸ τοῦ ἄσπετος ἐς τὰ μάλιστα.» Θεοφυλ. ἱστορ., σελ. 322.

⁵⁾ Ἡ ἑορτὴ τῆς Ὑπαπαντῆς, ἤρχιζε νὰ ἑορτάζεται ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου. Ἰωήλου Χρονογρ., σελ. 44. Κ. Πορφυρογ. Τόμ. Α'. σελ. 147. Ἡ τελετὴ αὕτη, ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ χρόνου Ἰουστινιανοῦ τοῦ Μεγάλου. Μ. Glos., λέξ. Ὑπαπαντή. Κατὰ Λέοντα τὸν Γραμματικόν, σελ. 123, 127, ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Θρακός. ⁶⁾ Λέων ὁ Γραμ., σελ. 185.

Πρεσβυτέρους	12	Ἀναγνώστας	20
Διακόνους	18	Ψάλτας	4
Διακονίσσας	6	Πυλωροὺς	6
Ὑποδιακόνους	8	ὅλους	74

Ἐτέρα προέλευσις εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, ἐγένετο τῇ μεγάλῃ Παρασκευῇ, ὅταν ὁ βασιλεὺς ἱππεύων ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ ἀπῆρχετο εἰς Βλαχέρνας. Οἱ πατρίκιοι ἐκκλησιάζοντο ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης, ὅπου ὁ πατριάρχης ἐτέλει τὰς θείας κατηχήσεις¹⁾. Ὁ βασιλεὺς ἐπιστρέφων ἐκ Βλαχερνῶν, ἐπεσκέπτετο τὰ καθ' ὁδὸν πτωχοτροφεία καὶ λωδοκομεῖα, διανέμων τοῖς γηροκομουμένοις, χρήματα καὶ τροφάς. Εἰσῆρχετο εἰς τ' ἀνάκτορα περὶ τὴν 9ην Μ. Μ. Λέων ὁ Γραμματικὸς²⁾ μνημονεύει καὶ ἑτέραν λιτὴν ἐν Βλαχέρναις, καλουμένην πρεσβείαν, «τὴν κατὰ Παρασκευὴν τελουμένην», διαταχθεῖσαν ὑπὸ Μαυρικίου γαμβροῦ τοῦ Τιβερίου.

Ἐκ τῶν πολλῶν περὶ τοῦ ναοῦ τούτου γεγραμμένων, ἀντιγράφω τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὰ «ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῶν δεσποτῶν ἀπιόντων λούσασθαι ἐν Βλαχέρναις»³⁾.

Τῇ Παρασκευῇ, ἅπανα ἡ σύγκλητος, συναθροίζεται ἔξω τῆς χερσαίας πύλης τῶν Βλαχερνῶν, ὅπου ὁ βασιλεὺς προσέρχεται, διαπλεύσας ἀπὸ τ' ἀνάκτορα μέχρι τῆς ἀποβάθρας, μετὰ τοῦ Δρουγγαρίου τῆς Βίγλας. Οἱ βασιλεῖς συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν περιεστώτων ἀπέρχονται κατ' εὐθείαν διὰ τῆς ὁμωνύμου χερσαίας πύλης, εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν. Εἰσερχομένων τῶν βασιλέων εἰς τὸν νάρθηκα, ἄπτουσι κηροῦς· διέρχονται τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν σωλαίαν, καὶ εἰσερχόμενοι διὰ τῶν ἁγίων θυρῶν, ἀσπάζονται τὴν ἁγίαν ἐνδυτὴν. Εὐχομένων δὲ τῶν βασιλέων ἐνώπιον τοῦ ἁγίου βήματος, οἱ μὲν βασιλικοὶ ἴστανται εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἁγίας σοροῦ, οἱ δὲ βασιλεῖς ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, ἀπέρχονται διὰ τοῦ πρὸς ἀνατολὴν δεξιοῦ μέρους τοῦ βήματος, καὶ εἰσέρχονται εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἁγίας σοροῦ. Οἱ βασιλεῖς ἐκ νέου ἄπτουσι κηροῦς εἰς τὰς βασιλικὰς πύλας τῆς ἁγίας σοροῦ, εἰσέρχονται, κλείονται αἱ πύλαι καὶ ἐκτελοῦσιν ὅσα ἐξετέλεσαν ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ τοῦ ναοῦ.

Μετὰ ταῦτα, οἱ βασιλεῖς εἰσέρχονται εἰς τὰ ἀποδυτὰ, περιβάλλονται χρυσᾷ λέντια, καὶ εἰσέρχονται εἰς τὸ ἅγιον λουσμά. Προεσέρχονται τῶν βασιλέων ἀδελικοὶ τινες, κρατοῦντες κηροῦς, τοὺς ὁποίους ἄπτουσιν οἱ βασιλεῖς εὐχόμενοι. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ κολύμβου, ἴστανται οἱ πραιπόσιτοι, μετὰ τῆς ἰδαιτέρως θεραπείας τῶν βασιλέων. Εἰσερχόμενοι ἄπτουσι κηροῦς, καὶ προσκυνοῦντες τὰς ἀργυρὰς εἰκόνας ἐν τῷ κολύμβῳ, διέρχονται τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ

¹⁾ Κ. Πορφυρ. Τόμ. Α'. σελ. 478. Ἀπῆρχετο εἰς τὸν ναὸν τοῦτον καὶ τῇ 45ῃ Αὐγούστου. Ἰδ. σελ. 541, 779. ²⁾ Σελ. 138. ³⁾ Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 554.

κολύμβου· εἶτα ἄπτουσι κηρούς εἰς τὴν πρὸς ἀνατολὴν κόγχην, ἐν ᾗ καὶ ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου. Ἐδῶθεν ἀπέρχονται ἀριστερᾶ, ἐν τόπῳ ὅπου εἶναι ἡ ἐκ μαρμάρου ἐκτύπωσις τῆς χειρὸς τῆς Θεοτόκου. Εἰσέρχονται τέλος εἰς τὸν Ἅγιον Φωτεινὸν, εἰς τὸν ἐνδότερον θόλον, καὶ ἄπτουσι κηρούς ἐμπροσθεν τῆς μαρμαρίνου εἰκόνης τῆς Θεοτόκου, ἐκ τῶν χειρῶν τῆς ὁποίας ἐκχύνεται τὸ ἁγίασμα. Μετὰ ταῦτα ἐξέρχονται οἱ βασιλεῖς, ἐνδύονται καὶ περιβάλλονται λέντια χρυσοῦφанта. Μετὰ τινὰς εὐχὰς, λαμβάνουσιν οἱ δεσπῆται ἁγίασμα, ἐκ νέου καταδύουσι καὶ ἀπέρχονται εἰς τὸ ἀποδυτὸν, καὶ ἐδῶθεν εἴτε εἰς τὴν Ζωοδόχον πηγὴν, εἴτε εἰς τὰ ἀνάκτορα.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης, μανθάνομεν πολλὰ περὶ τοῦ ναοῦ τούτου. Πρὸ πάντων, ὅτι κατὰ τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ ναοῦ, ἦτο τὸ παρεκκλήσιον καλούμενον Ἁγία σορὸς, ὅπου ἐφυλάττοντο τὸ ὠμοφόριον καὶ ἡ τιμία ἐσθὴς τῆς Θεοτόκου, καὶ ὅπου μόνος ὁ βασιλεὺς συνεχωρεῖτο νὰ εἰσέλθῃ¹⁾. Τὸ ἁγίασμα ὡς σήμερον φαίνεται, ἀπώλεσε τὰς εἰκόνας καὶ τὰ μαρμάρινα ἐκτυπώματα τὰ ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀναφερόμενα. Σῶζει τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, τὸν κόλυμβον, καὶ τὸν ἐνδότερον θόλον τὸν Ἅγιον Φωτεινὸν, ὅπου σήμερον δὲν σώζεται τὸ ἐλάχιστον σημεῖον Βυζαντινῆς τέχνης²⁾.

Ἐμακρηγόρησα περιγράφων τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, τοσούτῳ ἡμελημένην τὴν σήμερον ὑπὸ πάντων τῶν Κ/πολιτῶν. Ἄνευ τῆς συντόνου μελέτης τῆς ἐκκλησίας ταύτης, καὶ τοῦ ὑπερκειμένου ἀνακτόρου τῶν Βλαχερνῶν, οὐδὲλως δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἱστορίαν τῶν σταυροφόρων, καὶ τὰς πολλὰς πολιορκίας τῆς Κ/πόλεως.

Ἀπὸ τὸν ναὸν τοῦτον ἀφῆρσαν οἱ Λατῖνοι ἐπὶ τῆς τετάρτης σταυροφορίας, τὸν βραχίονα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸ σῶμα τῆς Ἁγίας Λουκίας, καὶ σταυρὸν θαυματουργόν. Ταῦτα μέχρι σήμερον σώζονται ἐν Βενετίᾳ³⁾.

Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, εὗρηκαν κατηρειπωμένην οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως. Ὀγδοήκοντα ἔτη μετὰ ταῦτα, κατὰ τὸν Πέτρον Γύλλιον, διατρίβοντα τότε ἐν Βυζαντίῳ, καὶ αὐτὰ τὰ λείψανα τῆς πυρποληθείσης ἐκκλησίας, ὁλονὲν ἠφανίζοντο⁴⁾.

Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς σήμερον, τὸ ἁγίασμα τοῦτο εἰς τὸ ὅποῖον εἰσέτι προστρέχουσί τινες τῇ ἑορτῇ αὐτοῦ τελουμένη τῇ 31ῃ Ἰουλίου, ἐπωλήθη εἰς Ὀθωμανὸν, καρπιζόμενον πλούσια δωρήματα ἀπὸ τοὺς Χρι-

¹⁾ Ἡ ἑορτὴ ἐκαλεῖτο, «τὰ καταθέσια τῆς τιμίας ἐσθῆτος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐν Βλαχέρναις.» M. Glos., λέξ. καταθέσια. Θεοφυλ. ἱστορ., σελ. 322. Γ. Κωδινός, σελ. 96, 275.

²⁾ «Ματθαῖος ὁ βασιλεὺς... κατὰ τὸν ἐν Βλαχέρναις τῆς Θεομήτορος ναὸν ἐστέφετο κατὰ τὸ ἔθος, ὑπὸ Φιλοθέου τοῦ πατριάρχου κτλ.» Ἱ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 275.

³⁾ Riant, σελ. 478. ⁴⁾ Π. Γύλλιος, σελ. 294.

στιανούς. Ἀνηγέρθη ἄνω τοῦ ἀγιάσματος, ξύλινον οἶκημα, κτήμα Ὁθωμανοῦ. Οὐδέποτε ὁμως ἐπειράθησαν οἱ Ὁθωμανοὶ νὰ μεταβάλῃσι τὸν ναὸν τοῦτον εἰς τέμενος. Τὸν παρελθόντα αἰῶνα, συγκατώκουν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἀγιάσματος, πλείστοι Ἀτσίγγανοι, οἵτινες ἐκδιωχθέντες ἐκεῖθεν, ἐνδιαιτῶνται σήμερον ὑπὸ τὰ ἡρειπωμένα ἀνατολικά τείχη τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν.

Τὸν ναὸν ἡγόρασεν ἡ συντεχνία τῶν Γουναράδων, ἀπὸ τὸν Ὁθωμανὸν κτήτορα. Πρὸ δέκα ἐτῶν, ἀνηγέρθη παρὰ τὸ ἀγίασμα ναῖσκος. Ἀνασκαπτομένων τῶν θεμελίων, εὐρέθησαν τεμάχια μαρμάρου πορφυροῦ καὶ τμήμα κίονος. Ταῦτα ἀνῆκον εἰς τὸ δάπεδον τοῦ Βυζαντινοῦ ἀγιάσματος, διότι ἡ ἐκκλησία ἦτον ὑπεράνω αὐτοῦ.

Σήμερον τὸ ἀγίασμα τοῦτο, σώζεται ὡς τὸ περιγράφει ὁ Πορφυρογέννητος. Ἐν τῇ βορείῳ πλευρᾷ τοῦ περιβόλου, ἐφαίνοντο, ὡς πρὸ ὀλίγου χρόνου, δύο ἀψίδες εὐτέλεστᾶτης ἐργασίας καὶ ὕλης, μνημονευόμεναι ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ πατριάρχου. Ὁ περιβόλος ὁ ἀρχαῖος ἦτον ἐκτενέστερος τοῦ σημερινοῦ, καὶ ἐξετείνετο πρὸς νότον μέχρι τῶν βορείων τειχῶν τοῦ παλατίου τῶν Βλαχερνῶν, καὶ πρὸς βορρᾶν μέχρι τῶν παραλίων τειχῶν. Ὑπὸ τὸ τεῖχος ταῦτο τοῦ παλατίου εἶναι δύο μέγιστα ὑπόγεια, καὶ ἐντὸς τοῦ τείχους κρύπται τετράγωνοι καὶ ἐπιμήκεις, μήκους Μ. 2, 50, καὶ πλάτους Μ. 0, 75. Πιθανόν, ὅτι ἐν τοῖς ὑπογείοις καὶ ταῖς κρύπταις ταύταις, ἐνέθετον τὰ σώματα τῶν ἀποθανόντων ἱερέων. Ἐκ τούτων ὅλων, συμπεραίνω, ὅτι ὁ ναὸς ἐξετείνετο μέχρι τοῦ τείχους τοῦ παλατίου, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου σήμερον διαχωρίζεται διὰ τῆς ὁδοῦ Ἀιβᾶζ ἐφέντη¹⁾.

Κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ χλεινοῦ πατριάρχου Κωνσταντίου²⁾, ὁ Ἅγιος Δημήτριος, τοῦ Κανάβη ἐπιλεγόμενος, ἦτο ναὸς ἀρχαῖος μετὰ τρούλου, «καὶ ἔσωθεν καθιστορισμένος διὰ μωσιίου». Ὁ ναὸς οὗτος κατεστράφη, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἀνηγέρθη ὁ νῦν ξυλόστεγος. Ὁ ναὸς οὗτος οὐδέποτε μνημονεύεται ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Βυζαντινῶν. Εἰκάζει ὁ πατριάρχης, ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Κανάβου, «ἐφημέρως χρισθέντος βασιλέως» τῷ 1204ω, ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦτον.

¹⁾ Αἱ πρόσοδοι τοῦ ἀγιάσματος τούτου, ἀπὸ τῆς 1ης Μαρτίου 1874 μέχρι τῆς 28ης Φεβρουαρίου 1875, ἦσαν γρ. 55449, 25. Ἐφημ. Ἐποχὴ, ἀρ. 28. Μαΐου 9. 1875.

²⁾ Κ. Πατρ. Ἑλλάς. Γραφαί, σελ. 441.

Περιέγραψα τὰς μέχρι τοῦδε ἐν Βυζαντίῳ σωζομένας ἐκκλησίας, τῶν ὁποίων τινὲς μὲν ὁσημέραι καταπίπτουσι, τινὲς δὲ εἶναι τὴν σήμερον ἀμορφα ἐρείπια. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἕτερα τεμένη, κτίρια ἀρχηθέν Ὀθωμανικὰ, ἀνεγερθέντα κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ὀθωμανοῦ συγγραφέως Σεῖδ Ἀλῆ, ἐπὶ γηπέδου ἐκκλησιῶν. Ἀτυχῶς ὁ Σεῖδ Ἀλῆς, γράψας ἔτη πολλὰ μετὰ τὸν πρῶτον συντάξαντα τὸ πόνημα τοῦτο Χαφῆζ Χουσεῖν ἐφέντη, μετ' ὀλιγορίας μεγίστης, ἀντέγραψεν ἄνευ ἰδίας ἐξετάσεως, τοῦ πρὸ αὐτοῦ τὰ γεγραμμένα. Ἰστοροῦνται τινὰ τεμένη μεταβληθέντα ἀπ' ἐκκλησίας, ὡς ἰστάμενα, τῶν ὁποίων σήμερον οὐδ' ὁ μιναρὲς ὑπάρχει⁴⁾.

Ἀπαριθμῶ τὰ τεμένη ταῦτα, μὴ πλέον σωζόμενα, διότι ἀκόλουθοι μελέται πιθανόν νὰ διασαφηνίσωσι καὶ τούτων τὴν ἱστορίαν.

Ὅπισθεν τοῦ ἀνακτορικοῦ τεμένους Σελιμιέ, κειμένου ὑπεράνω τοῦ Φαναρίου, εἶναι μεγάλη ἀστεγος κινστέρνα²⁾. Ἐπὶ τῆς γωνίας αὐτῆς, παρὰ τὸν πυλῶνα τῆς νεοδμήτου Ὀθωμανικῆς σχολῆς, εἶναι τόπος ὑπαιθρος περιτετειχισμένος, πλήρης μνημάτων Μουσουλμανικῶν, καλούμενος τέμενος τῆς μονῆς τοῦ Σιδασή³⁾. Μόνος ὁ μιναρὲς διεσώθη. Τὸ βακούφιον ὑπάγεται εἰς τὸ τέμενος τοῦ Σουλτάν Βαϊζήδ. Ὁ μεταβαλὼν τὸν ἐδῶ Χριστιανικὸν ναὸν εἰς τέμενος, εἶναι ὁ Σεῖχ Μουχίι, ὅστις ἀπερχόμενος εἰς προσκύνησιν τοῦ τάφου τοῦ προφήτου, ἀπεβίωσεν ἐν Καισαρείᾳ τῷ 920ῳ τῆς Αἰγείρας, 1514 Μ. Χ. Ἐντὸς τοῦ περιβάλλου τούτου, οὐδὲν τεκμήριον τοῦ πάλαι Χριστιανικοῦ ναοῦ σώζεται.

Ἐπὶ τῆς εὐωνύμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου, ἀγούσης ἀπὸ τὰ Ἐξ μάρμαρα πρὸς τὴν πύλην τῆς Σηλυβρίας, εἶναι τὸ τέμενος τοῦ ἀμαξηλάτου Βαϊζήδ⁴⁾, τοῦ ὁποίου ἶχνος δὲν διεσώθη. Ὁ μιναρὲς τοῦ τεμένους τούτου κατηδαφίσθη μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σουλτάν Μαχμουδ, καθὼς ἀνωτέρω ἀνέφερα. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς μεταβολῆς τοῦ ναοῦ τούτου, οὐδὲν λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς. Τὴν διατροφήν αὐτοῦ λαμβάνει ἀπὸ τὸ τέμενος τοῦ Σουλτάν Σελήμ.

Ἔτερον τέμενος εἶναι τὸ καλούμενον Σουχέδα μεστζηδ⁵⁾, τοῦ ὁποίου ὁ ἱδρυτῆς ἀπεβίωσε τῷ 1043ῳ τῆς Αἰγείρας, 1633 Μ. Χ. Τὸ τέμενος τοῦτο κεῖται πλησίον τοῦ τεμένους καλουμένου Κετχουδὰ Καδὴν, ἐν τῇ συνοικίᾳ Σαλμά τομπρούκ. Οὐδὲν ἄλλο σώζεται ἐν τῷ περιβάλλῳ τοῦ ἐξαφανισθέντος τεμένους τούτου, εἰ μὴ πενιχρὸς τάφος Μουσουλμάνου ἀγίου, τὸν ὁποῖον μνημονεύει καὶ ὁ Σεῖδ Ἀλῆς.

Ἔτερον τέμενος τοῦ ὁποίου ἶχνος δὲν σώζεται, εἶναι τὸ καλούμενον τέμενος

⁴⁾ Σῶζονται τεμένη τινὰ Ὀθωμανικὰ, ἄνευ μιναρῆ. Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 89, ἀρ. 43. Σελ. 94, ἀρ. 17. Σελ. 136, ἀρ. 9. ²⁾ Tchikür bostan, τὸ πάλαι κινστέρνα τοῦ Πετρίου. Χάμμερ. C/polis, Τόμ. Α'. σελ. 557. ³⁾ Τέμενος τῆς μονῆς τοῦ Σιδασή, πλησίον τοῦ τεμένους τοῦ Σουλτάν Σελήμ. Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 124. ⁴⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 147. ⁵⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 137.

τοῦ Χοτζά Χαϊρ ἐδδὶν, πλησίον τοῦ τεμένους Μεσήχ πασά¹⁾). Εἶναι ἱδρυμα τοῦ Χοτζά Χαϊρ ἐδδὶν ἀποθανόντος τῷ 1475ῳ Μ. Χ. Μνημονεύει ὁ Σειδ' Ἀλλῆς, καὶ τὰ τεμένη καλούμενα Χαϊδάρ χανέ, καὶ Χαμζέ πασά, ἀνεγερθέντα ἐπὶ τόπου ἐκκλησιῶν²⁾).

Ἐτερον τέμενος, μονὴ Χριστιανικὴ ἄλλοτε, κεῖται ἐπὶ τῆς εὐωνόμου πλευρᾶς τῆς λεωφόρου ἀγούσης ἀπὸ Βλάχας εἰς Ψάμαθον³⁾). Σήμερον ἐν τῷ κήπῳ, φύεται μεγάλη καὶ ὀψικόμος ἰτέα, ἐπισκιάζουσα τὴν λεωφόρον, ἔχουσα περὶ τὴν ῥίζαν, κρήνην. Καλεῖται τέμενος τῆς μονῆς τῶν μὴ ἐσθιόντων κρέας. Λέγει ὁ Γραμματικὸς Λέων⁴⁾· «καὶ τοὺς ἐκ νέας ἡλικίας μὴ φαγόντας κρέα κληρικούς καὶ μοναχοὺς ἐποίησε διαλῦσαι καὶ ἐσθίειν ἀφειδῶς». Τοιαῦται μοναὶ ἐνυπηρχον ἐν Βυζαντίῳ ὡς καὶ ἀλλαχόσε.

Τὴν διαίταν τῶν ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Βυζαντίου ἐνασκουμένων μοναχῶν, ἰστόρησεν ὁ Πτωχοπρόδρομος μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος⁵⁾). Πολιταὶ τινες χάριν εὐλαβείας καθῶς καὶ παρ' ἡμῖν τὴν σήμερον, οὐδέποτε ἐγεύοντο κρεάτων. «Αὐτῆς δὲ πολυετίαν προβαλλομένης, δι' ἧς μήτε κρεῶν μήτε τινὸς τῶν ἐναίμων γεύσασθαι»⁶⁾). Ἐκ τῆς Ἀννης Κομνηνῆς μαθάνομεν, ὅτι ἐν τῇ πλησίον περιωνύμῳ μονῇ τῆς Περιδλέπτου, κρέας οἱ μοναχοὶ δὲν ἔτρωγον· «μηκέτι κρεωφαγεῖν ἐθέλησεν εἰς μοναδικὸν ἑαυτὴν μεταμείψασαν σχῆμα»⁷⁾). Ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Νικηφόρου Γρηγορά, καταφαίνεται, ὅτι ἅπαντες οἱ ἐν ταῖς μοναῖς ἐνασκούμενοι μοναχοὶ, δὲν ἐγεύοντο κρεάτων· «καὶ ἦν ἀνάγκη κατὰ τὰς τῶν ἱατρῶν κρίσεις κρέατι τοῦτο χρησθαι (δηλ. τὸν πατριάρχην Ἰωάννην τὸν Γλυκᾶν) καὶ διὰ τοῦτο δὴ τὸ μοναχικὸν ὑπελθεῖν οὐ συγκεχώρηται σχῆμα». Διὰ τὸ οἱ ὀθωμανοὶ νὰ καλέσωσι τὴν μονὴν ταύτην, μονὴν τῶν μὴ ἐσθιόντων κρέας, κατ' ἐξαίρεσιν τῶν ἄλλων, ἀγνοῶ. Τινῶν μονῶν οἱ μοναχοὶ ἔτρωγον ἰχθὺς, τυρόν καὶ ὠά⁸⁾). Μνημονεύεται ἐν Ψαμάθῳ μονὴ καλουμένη Ἰκασία, ἀλλὰ μὲ φαίνεται ὅτι ἔκειτο πλησίον τῆς μεγάλης παραλίου πύλης τῆς Ψαμάθου⁹⁾). Πιθανὸν ἡ μονὴ αὕτη εἶναι ἡ σημερινὴ τῆς Ψαμάθου ἐκκλησία, καλουμένη τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, θεμελιουμένη ἐπὶ ἐρυμνῶν Βυζαντινῶν ὑπογείων.

Τὸ τέμενος τοῦτο, ἔχει ἐν τῷ μικρῷ αὐτοῦ περιβόλῳ ὑπόγειον, καλούμενον ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων ἱερέων καὶ τῶν περιοικούντων Χριστιανῶν ἀγίασμα,

¹⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 404. ²⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 94, 95. ³⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 32. ⁴⁾ Σελ. 360. ⁵⁾ Κοραῆ, Ἀτακτα, Τόμ. Α'. σελ. 437. ⁶⁾ Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 644. Λέων ὁ Γραμ., σελ. 360. Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 270, 247.

⁷⁾ Ἀλεξ. Τόμ. Α'. σελ. 434. ⁸⁾ Κοραῆ, Ἀτακτα, Τόμ. Α'. σελ. 277. Τὴν διαίταν τῶν μοναχῶν περιγράφουσι τὰ τυπικά. Τοῦ Στουδίου τὸ τυπικὸν ἐμπεριέχεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἐν τῇ Πατρολογία τοῦ Migne, σελ. 1705. ⁹⁾ C. Christ. B6. Δ'. σελ. 157.

ἐντὸς τοῦ ὁποίου δὲν φαίνεται, εἰ μὴ σταυρὸς ἀτέχνως γεγλυμμένος ἐπὶ τμήματος φαιοῦ λίθου. Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἁγιάσματος, ἐντὸς τοῦ περιβόλου ἵσταται τεθραυσμένος κίων μαρμάρινος, ὕψους Μ. 0, 90, φέρων ἐπὶ τῆς ἀκρας αὐτοῦ, τὰ δυσανάγνωστα καὶ λίαν ἀδεξίως γεγλυμμένα γράμματα, « τοῦ ἐν Ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Συμεοῦ ». Τὸ ἀρχαῖον Βυζαντινὸν κτίριον, κατὰ τὴν διήγησιν τῶν ἱερέων, κατηδαφίσθη πρό τινων ἐτῶν. Μάρμαρά τινα ἐνεπίγραφα, καὶ ἕτερα μετὰ κοσμημάτων, ἐπωλήθησαν εἰς ξένους. Τὸ τέμενος τοῦτο, εἶχεν ἄλλοτε πλεῖότερον χῶρον, πωληθέντα ἀκολούθως εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς γείτονας. Τὸ σημερινὸν τέμενος, ξύλινον οἰκοδόμημα, δὲν ἀνηγέρθη ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου Βυζαντινοῦ ναοῦ, διότι βλέπει ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον. Ἡ μονὴ αὕτη μετεβλήθη εἰς τέμενος, εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Ἐκτὸς τῶν ἄνω τεμενῶν, ὑπάρχει καὶ τὸ μέγα τέμενος τοῦ Μαχμοῦτ πασᾶ¹⁾, πλησίον τοῦ Νουρ Ὀσμανιέ, τὸ ὁποῖον καλεῖ ὁ πατριάρχης Κωνσταντῖος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Κύριος Βυζάντιος, ναὸν τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, μεταβληθέντα εἰς τέμενος ὑπὸ τοῦ βεζύρου Μαχμοῦτ πασᾶ τοῦ Μιχάλογλου²⁾. Τὸ τέμενος τοῦτο βεβαίως δὲν ἐπεσκέφθη ποτὲ ὁ κλεινὸς πατριάρχης οὐδ' ὁ Κ. Βυζάντιος, ἄλλως ἤθελον παρατηρήσει, ὅτι ἡ εἴσοδος τοῦ νάρθηκος εἶναι ἀπὸ βορρᾶ, καὶ οὐχὶ ἀπὸ δυσμῶν, ὡς πασῶν τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν. Πρὸς τούτοις, ἡ τοικοποιία καὶ ὁ ὑπόστρωλος βαρὺς νάρθηξ, εἶναι ἔργα προφανῶς Ὀθωμανικά. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου, λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς ὅτι ἀνιδρύθη ἐπὶ τόπου ἐκκλησίας ἡρειπωμένης, τῷ 868^ω τῆς Αἰγείρας, 1463 Μ. Χ.

Τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τοσούτῳ ὕμνουμένην ὑπὸ πάντων τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ τῶν συναξαριστῶν, ὑπερέχουσαν πάσας τὰς ἐν Βυζαντίῳ ἐκκλησίας, ἐκτὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀνεγερθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, κατηδάφισεν ὁ κατακτητὴς, καὶ ἀνήγειρε τὸ τέμενος αὐτοῦ καλούμενον Σουλτὰν Μεχμέτ. Τοὺς τάφους τῶν αὐτοκρατόρων καὶ πατριαρχῶν, περιέγραψαν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς³⁾, καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ Δουκαγγίος. Τί ἐγίναν αἱ λάρνακες καὶ τὰ ἐπιτάφια κοσμήματα, ἀγνοοῦμεν⁴⁾. Μνημονεύονται ἐν τῷ ναῷ

¹⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 191. ²⁾ Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 537.

³⁾ Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 642, 649. Προκοπ. Τόμ. Γ'. σελ. 187.

⁴⁾ Τὴν λεηλασίαν πολλῶν ἐκ τῶν βασιλικῶν τούτων μνημάτων, γενομένην ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου τῷ 1197^ω, περιγράφει ὁ Νικήτας Χωιάτης, σελ. 632. « Ἐτάφη δὲ (ἡ Ἀγία Ἐλένη) ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ὃν ἔκτισεν ὁ υἱὸς αὐτῆς ὁ Κωνσταντῖνος, εἰς τὸ θάπτεσθαι τοὺς τελευτῶντας βασιλεῖς Χριστιανούς. » Θεοφ. Τόμ. Α'. σελ. 40. « τινὲς τῶν δυσσεβῶν μοχλεύσαντες τὴν πύλιν τῶν βασιλικῶν τάφων. » Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 784. Texier, L'Archit. Byz., σελ. 13. Κατὰ τὸν Κ. Πορφυρογέννητον, ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἦσαν δύο βήματα, τὸ μὲν τῆς Ἀγίας Ἐλένης, τὸ δὲ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Τόμ. Α'. σελ.

τούτω εὐκτήρια τοῦ Ἀγίου Μάρτυρος Λέοντος, τῆς βασιλίδος Θεοφανοῦς, καὶ τοῦ Ἀγίου Ὑπατίου. Πρὸς τοῦτοις, παρὰ τὸν ναόν, ἦσαν καὶ παλάτια, ὅπου εἰσήρχετο ὁ βασιλεὺς διὰ τῶν κατηχουμένων τῆς ἐκκλησίας¹⁾.

Οὐδὲν τέμενος Ὀθωμανικὸν ἐν Κ/πόλει, κατέχει τοσοῦτον χώρον, ὥς τοῦτο. Τὸ κτίριον ἀνιδρύθη ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας· τὰ ἐκτενῆ περικλίστα κοιμητήρια, ὅπου ἀνεπαύοντο βασιλεῖς, πατριάρχαι καὶ ἐπίσημοι ἱεράρχαι, εἶναι σήμερον κήποι, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐνεταφιάσθησαν εὐάριθμοι Μουσουλμάνοι. Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, κατεῖχεν ὁ πατριάρχης Γεννάδιος διὰ τινα χρόνον μετὰ τὴν ἄλωσιν· ἀλλὰ μετὰ καιρὸν ἀποδημούντων μὲν ὁσημέραι τῶν Χριστιανῶν ἐκ τῆς συνοικίας ταύτης, θανατωθέντος δὲ καὶ Ὀθωμανοῦ ἐγγύς τῆς ἐκκλησίας, ἀπεχώρησεν ἐδόθηεν ὁ πατριάρχης εἰς τὴν ταπεινότεραν ἐκκλησίαν τῆς Παμμακαριστοῦ.

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ²⁾, τὸ τέμενος τοῦτο τὸ αὐτοκρατορικόν, ἀνιδρύθη ἐπὶ τόπου ἐκκλησίας, ἥτις κατηρειπώθη καὶ διὰ τινα ἔτη ἔμεινεν ἔρημος. Ὁ κατακτητὴς ἤρχισε τὸ τέμενος τοῦτο τῷ 867^ω τῆς Αἰγείρας, 1462^ω Μ. Χ., καὶ ἀπεπερατώθη ὅλον μετὰ ὀκτῶ ἔτη τῷ 1470^ω Μ. Χ. Κατὰ παράδοσιν μανθάνομεν, ὅτι ὁ ἡμέτερος πατριάρχης διέμεινεν ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων περίπου ἔτη δύο, ὥστε ἡ ἐκκλησία ἦτο καθὼς λέγει ὁ Σεῖδ Ἀλῆς, ἔρημος δι' ἑπτὰ ἔτη³⁾.

Ὁ ναὸς οὗτος ἀπεγυμνώθη ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας, τῶν πολλῶν αὐτοῦ κοσμημάτων καὶ ἱερῶν λειψάνων τῶν ἐπιφανεστέρων ἱεραρχῶν τῆς ἐκκλησίας. Ἦρπασαν οἱ σταυροφόροι τεμάχια τοῦ κίονος τῆς μαστιγώσεως, σωζόμενον μέχρι τῆς σήμερον ἐν Βενετίᾳ, στέμματα βασιλικά, καὶ πολυτελὴ ἄμφια· ἀγγεῖα ἀμεθύστια μετὰ σημείων Ἀραβικῶν, ἕτερα ἐξ ἰάσπιδος, ὀλόκληρον τὴν κάραν τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου ἀδελφοῦ τοῦ Χριστοῦ, σωζομένην ἐν Γερμανίᾳ· τὸν βραχίονα καὶ τὴν χεῖρα τῆς Ἀγίας Εὐφημίας· τὸ σῶμα τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζοῦ, καὶ τὸ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, φυλαττόμενα μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ Βατικάνῳ τῆς Ῥώμης⁴⁾.

Πλησίον τῆς Βυζαντινῆς πύλης Μελαντιάδος, νῦν Μεβλεχανέ-Γενι-καπῆ, εἶναι συνοικία καλουμένη Γιάηλα, καὶ ἐν αὐτῇ τέμενος καλούμενον Γιάηλα. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ⁵⁾, τὸ ὑπόγειον τοῦ τεμένου τούτου, εἶναι ἐξ ἀρχαίων χρόνων. Πλησίον τοῦ τεμένου τούτου, ἀνωρύχθη πέρυσιν, ἐπικήδειος ἐπιγραφὴ Μαρτυρίου τινὸς Ταπεινοῦ, ζήσαντος ἔτη 68. Φρονῶ ὅθεν, ὅτι τὸ τέμενος θεμελιούται ἐπὶ Βυζαντινῆς ἐκκλησίας.

534, 630· «καὶ τὰ τῶν βασιλέων μνήματα ἀνοιγόμενα καὶ ἐμπαιζόμενα.» Ἱστορ. Πολιτικὴ, σελ. 24. ¹⁾ Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Α'. σελ. 537, 538. ²⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 8. ³⁾ Κ/πόλεως Ἱστορ. πατριαρχικὴ, σελ. 80. ⁴⁾ Riant, σελ. 178. ⁵⁾ Χαδηκάτ, Τόμ. Α'. σελ. 222.

Ἐτερον τέμενος πλησίον τῶν Ἐξ μαρμάρων, καλούμενον Βεκήρ πασά, κεῖται ἐν τῷ μέσῳ πολλῶν Βυζαντινῶν τάφων. Οἱ περιοικοῦντες Χριστιανοὶ λέγουσιν, ὅτι ἦτο ναὸς τῆς Θεοτόκου.

Μένει εἰσέτι ν' ἀναμνήσω ἑτέραν ἐκκλησίαν ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς Ψαμάθου καλουμένην τὸ πάλαι, ἡ βασιλικὴ μονὴ τῆς Περιδλέπτου, τιμωμένην ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς Θεοτόκου καὶ σωζομένην ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίου¹⁾. Τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, τὴν ὁποίαν ἀνέφερα περιγράφων τὸν ἡρειπωμένον ναὸν τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Σίγματι, κατέχουσιν οἱ Ἀρμένιοι ἀπὸ τοῦ 1543ου²⁾. Παρεχωρήθη αὐτοῖς διὰ μεσιτείας γυναικὸς Ἀρμενίας εἰσαχθείσης ἐν τῷ γυναικωνίτῃ τοῦ Σουλτὰν Σουλεϊμάν. Ὁ ναὸς οὗτος ἐπυρπολήθη ἐν τῇ φρικαλέᾳ πυρκαϊᾷ τοῦ 1782ου, ὅταν τὸ πῦρ ἀρχίσαν ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ λιμένος, ἐσθέσθη τέλος εἰς τὰ τεῖχη τῶν ἑπτὰ πύργων. Ἐφύλαττε μέχρι τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης, εἰκόνας διὰ μωσαϊκοῦ, τοῦ πρώτου ἰδρυτοῦ Ῥωμανοῦ³⁾. Ἐσχάτως ἄλλη πυρκαϊὰ, κατέκαυσε τὸν ναὸν τὸν ξυλόστεγον καὶ οἱ Ἀρμένιοι φρονίμως ποιοῦντες, κατηδάφισαν τοὺς γηραιούς καὶ ἐσχισμένους τοίχους. Πρὸ δὲ τῶν ἐπεσκέφθην τὸν ναὸν τοῦτον, ἰδρυθέντα τὸ πάλαι ἐπὶ ἐρυμνοτάτων ὑπογείων μέχρι τοῦδε σωζομένων. Ἀνασκάπτονται τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ τῶν ὁποίων τὸ πάχος, βάθος καὶ ἡ ἐρυμνότης μ' ἐξέπληξαν. Δικαίως καλεῖ τὴν μονὴν ταύτην περιώνυμον ἡ Ἄννα Κομνηνὴ⁴⁾. Μετὰ τινὰς μῆνας, ἐκ τῆς ἄλλοτε ἐπιφανοῦς μονῆς τῆς Περιδλέπτου, οὐδὲν ἄλλο θέλει σώζεσθαι εἰ μὴ τὸ ὄνομα αὐτῆς.

Πρὸ εἴκοσι πέντε ἐτῶν, ἐσώζετο πρὸς τὸ ἄνω μέρος τῆς Περιδλέπτου, ἀφίς ἐκ πλίνθων καὶ τινὰ τεῖχη, προφανῆ ἐρείπια τοῦ μεγάλου πυλῶνος τοῦ περιδόλου⁵⁾. Παρὰ τὸ βόρειον τῆς μονῆς τεῖχος, ὑπῆρχε δρομίσκος ὑπόστεγος. Ταῦτα ὅλα μετὰ τὴν τελευταίαν πυρκαϊάν ἐξηφανίσθησαν. Εἰσῆλθον ἐντὸς ὧλων

¹⁾ «Ἐν τῇ κατὰ τὴν θεοδόξαστον Κ/πολιν σεβασμίᾳ τῆς Περιδλέπτου μονῇ.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 323. «ἐν τῇ σεβασμίᾳ βασιλικῇ καὶ πατριαρχικῇ μονῇ τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς Περιδλέπτου.» Ἰδ. Τόμ. Α'. σελ. 546. ²⁾ Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 497. C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 94. Κ/πολις Βυζαντίου, Τόμ. Α'. σελ. 300. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 536. Γ. Παχυμέρης, Τόμ. Β'. σελ. 66, 434. «τῇ τῆς Περιδλέπτου τέως ἐγκλεισμένον μονῇ.» Πλησίον τῆς μονῆς ταύτης ἦτον ἡ οἰκία τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Νικ. Χωνιάτης, σελ. 444. ³⁾ (Ῥωμανός) . . «τῇ Θεοτόκῳ κόρη

ἀνεδομήσατο μονὴν ἢ Περιδλεπτος κλησις.»

Κωνστ. Μανασσῆς, στίχ. 6063. Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 444. «καὶ ὁ μὲν Ῥωμανός ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ νεουργηθείσῃ ἐκκλησίᾳ θάπτεται τῆς Περιδλέπτου.» Μ. Γλυκάς, σελ. 585. Ὁ Σκυλίτσης, σελ. 729, λέγει περὶ τοῦ ἰδρυτοῦ Ῥωμανοῦ. «συντρίψας μὲν τοι προφάσει ταύτῃ οὐ μικρὰς τὸ ὑπήκοον.» ⁴⁾ Τόμ. Α'. σελ. 134. ⁵⁾ «Ἀπελθὼν οἰκητῆριον ἐποιήσατο (δηλ. Ἀνδρόνικος ὁ πρεσβύτερος) τὸ πρὸς θάλασσαν τετραμμένον μέρος τῆς Περιδλέπτου μονῆς.» Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 270.

τῶν ἐκτενῶν ὑπόγειων τοῦ ναοῦ τούτου, περιειργάσθην τοῦ ναοῦ τὰ μάρμαρα, καὶ τοὺς ὀγκώδεις λίθους, ἐρριμένους ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ. Οὐδὲν γράμμα Ἑλληνικὸν εὗρηκα, οὐδὲν κόσμημα Βυζαντινόν.

Τὴν ἡμέραν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, ὁ βασιλεὺς ἀπήρχετο εἰς τὴν μονὴν τῆς Περιβλέπτου. Ὅλον τὸ πρὸς ἀνατολὰς τετραμμένον μέρος τοῦ ναοῦ τούτου, ἐπιβλέπει τὴν Προποντίδα, τὰς ἀπέναντι Πριγκηποννήσους καὶ μέγα μέρος τῆς Κ/πόλεως. Ἐρυμναὶ ἀψίδες μακρόθεν φαινόμεναι, ὑποκρατοῦσι τὸν πλείστον χώρον τοῦ ναοῦ, ἀνεγερθέντος ἐπὶ γῆς κατωφερεστάτης. Ἐδῶ κατώκησεν ὁ πατριάρχης Νίφων, βασιλεύοντος Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, ἐκβλήθεις τοῦ θρόνου διὰ χρημάτων ἔρωτα, « μὴ πάνυ τῷ πατριαρχικῷ προσήκοντα θρόνω ». Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐκάρη τὴν κόμην καὶ ἐνεδύθη τὰ μέλανα ἱμάτια τῶν μοναχῶν, ὁ βασιλεὺς Ἰ. Καντακουζηνός⁴⁾.

Ἐκ τοῦ ναοῦ τούτου ἀφήρεσαν οἱ σταυροφόροι τὰ λείψανα τοῦ Ἀγίου Παύλου τοῦ ἐρημίτου, τοῦ Ἀγίου Εὐτυχίου καὶ τῆς Ἀγίας Βαρβάρας, τῶν ὁποίων ἡ τύχη εἶν' ἀδηλος. Πρὸς τούτοις, ἀπωλέσθησαν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ τὰ μετέπειτα ἀφαιρεθέντα λείψανα τοῦ Ἀγίου Κλήμεντος, καὶ τοῦ Ἀγίου Γερμανοῦ τῆς Κ/πόλεως⁵⁾. Ἡ μονὴ αὕτη σήμερον καλεῖται Σουλὸν μοναστήρ.

Ἐν τῇ συνοικίᾳ τοῦ Βαγτζέ-καπουσοῦ εἶναι τέμενος καλούμενον τοῦ Γηλδῆζ δεδέ⁶⁾. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ, ἦτο τὸ πάλαι ἐκκλησία, καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐδωρήθη τῷ πεφλημένῳ τούτῳ ἀστρονόμῳ τοῦ κατακτητοῦ. Παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ὀθωμανῶν, ὁ ναὸς οὗτος μετεβλήθη εἰς λουτρὸν, τοῦ οὐοῦ τὰ ὕδατα ἐθεράπευσον πολλὰς νόσους. Τοιοῦτον ἦτο μέχρι τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ Σουλτάν Μαχμούτ τῷ 1730ῳ, δταν δι' ἀναφορᾶς τῶν περιοικούντων Ὀθωμανῶν, μετεβλήθη τὸ λουτρὸν εἰς τέμενος, ἐμπεριέχον καὶ τὸν τάφον τοῦ Γηλδῆζ δεδέ. Τὸ κτίριον ὅλον εἶναι Ὀθωμανικόν, ἀνεγερθὲν ἐπὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ.

Μένουσιν εἰσέτι καὶ Βυζαντιναὶ τινες ἐκκλησίαι, τὰς ὁποίας ἐν παρόδῳ ἀνέμνησα ἐν τῷ πονήματι τούτῳ.

Ἐπὶ τῶν χερσαίων τειχῶν, ὀλίγον πρὸς βορρᾶν τοῦ παλατίου, καλουμένου τὸ πάλαι « Τὰ Κύρρυ » καὶ νῦν Τεκὴρ σεράι, φαίνονται θυρίδες τινές, ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ τείχους, καὶ ὀπισθεν αὐτῶν, τόπος εὐρύς καὶ διάκενος, ὅπου σήμερον ἐργάζονται Ἑβραῖοι καὶ Ὀθωμανοὶ ὑαλοποιοί. Ὁ τόπος οὗτος τὸ πάλαι, ἦτον ἡ ἐκκλησία τῶν Ἐννέα ταγμάτων ἢ τῶν Ἀσωμάτων, καὶ αἱ θυρίδες αὗται ἀ-

⁴⁾ Κωδινὸς Κουροπ., σελ. 80. Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Α'. σελ. 269. « ἀναχθῆναι μὲν τοῦτον (δηλ. τὸν Νήφωνα) ἐν τῇ σεβασμίᾳ τῆς Περιβλέπτου μονῇ προσετάξαμεν. » Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Τόμ. Ε'. σελ. 89. « Ὁ δὲ βασιλεὺς Καντακουζηνὸς ἐν τῇ μονῇ τῆς Περιβλέπτου εἰσελθὼν, καίρεται τὴν κόμην καὶ ἀμφιέννυται τὰ μέλαινα. » Μ. Δούκας, σελ. 42. ⁵⁾ Riant, σελ. 178. ⁶⁾ Χαδικάτ, Τόμ. Α'. σελ. 225.

νήκουσιν εἰς τὴν μονὴν, καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν παραλίῳν τειχῶν πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου, ἤνοιξαν θυρίδας πρὸς χάριν τῶν μοναχῶν¹⁾).

Πλησίον τοῦ ναοῦ τούτου, ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τείχους, εἶναι ἡ παραπύλις καλουμένη τοῦ Καλλινίκου, ὁπισθεν τῆς ὁποίας, εἶναι κῆπος Ὀθωμανικὸς, κατέχων τὸν τόπον τῆς πάλαι Βυζαντινῆς ἐκκλησίας τοῦ Καλλινίκου ἢ Καλλινίκης, τὴν ὁποίαν κακῶς τοποθετεῖ ὁ Δουκάγγιος²⁾ πλησίον τῆς παραλίας, καὶ παρὰ τὴν καλουμένην καμηλογέφυραν. Αὕτη ἦτον ἄλλη ἐκκλησία, ἐκ' ὀνόματι τοῦ αὐτοῦ ἁγίου τιμωμένη³⁾. Καθὼς ἡ πλησίον πύλη τῶν Ἀσωμάτων ἐκλήθη ἀπὸ τὴν ἐκεῖσε ὁμώνυμον ἐκκλησίαν, οὕτω καὶ ἡ παραπύλις αὕτη ἐκλήθη ἀπὸ τὸν πλησίον ναὸν τοῦ Καλλινίκου.

Κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ λιμένος εἰς τὰς συνοικίας τῶν Βενετῶν καὶ Γενουησίων, μνημονεύονται δύο ἐκκλησίαι Βυζαντιναί. Μία ἐκαλεῖτο μονὴ τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου καὶ ἐνίοτε τοῦ Κύρ Ἀντωνίου⁴⁾, πλησίον καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς πάλαι πύλης τοῦ Περάματος, νῦν δὲ Βαλοῦχ-παζάρ-καπουσοῦ. Ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς μονῆς ταύτης, ἀνιδρύθη χρόνον πολὺν μετὰ τὴν ἄλωσιν, τὸ μεγαλοπρεπὲς τέμενος, καλούμενον Γενὶ τζαμί, ὑπὸ τῆς Τουρχάν Χεδιτζέ, μητρὸς τοῦ Μεχμέτ Χάν Τετάρτου. Ἀπεπερατώθη δὲ τῷ 1074^ω τῆς Αἰγείρας, 1663 Μ. Χ. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου μεταβληθέντος εἰς τέμενος, πλατύτερον ἐλάλησα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐμπορίου τῶν Γενουησίων⁵⁾. Ὁ Σεῖδ Ἀλῆς περιγράφων τὸ τέμενος τοῦτο, δὲν μνημονεύει τὸν πάλαι ἐκεῖ ἱστάμενον ναὸν, πρὸ πολλοῦ πιθανὸν καταπεσόντα⁶⁾.

Ἑτέρα μονὴ τιμωμένη ἐκ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἐπικεκλημένη ἀπὸ Λογοθετῶν ἢ ἀπὸ Λογοθέτου, μνημονεύεται συχνότατα εἰς τὰ ἐγγράφα καὶ χρυσόβουλλα τ' ἀφορῶντα τοὺς ἐν Κ/πόλει ἐνοικοῦντας Ἰταλοὺς⁷⁾. Εἶναι δὲ ἀναμφιβόλως τὸ πτωχοτροφεῖον, νῦν καλούμενον Χαμιδιέ Ἰμαρετι, ἀντικρὺ τοῦ τάφου τοῦ Σουλτάν Χαμηδ, παρὰ τὸ παράλιον τεῖχος. Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἱδρυμα Λογοθέτου ἢ ἐκ γένους Λογοθετῶν τινων, οὐδόλως μνημονεύεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Ἐπὶ τῆς Λατινοκρατίας, ἐλειτούργουν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, οἱ πλησίον κατοικοῦντες Πισαῖοι⁸⁾. Μέρος τοῦ πτωχοτροφείου τούτου, κατηδαφίσθη τῷ 1873^ω, ἵνα πλατυνθῇ ἡ λεωφόρος. Εἰσῆλθον συχνάκις ἐντὸς αὐτοῦ. Οὐδὲν λείψανον Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας εὗρηκα. Φρονῶ ὅθεν, ὅτι ὅλον τὸ ἀρχαῖον Βυζαντινὸν κτίριον πρὸ πολλοῦ κατηδαφίσθη, καὶ ἐπὶ τοῦ τόπου τούτου, ἀνηγέρθη τὸ σημερινὸν κτίριον.

1) Ἰδ. ἄνωτέρω, σελ. 349. 2) C. Christ. Βιβ. Α'. σελ. 50. 3) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 180. 4) Δέων ὁ Διάκονος, σελ. 79. 5) Ἰδ. ἄνωτέρω, σελ. 166. 6) Χαδηκάν, Τόμ. Α'. σελ. 20. 7) Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 403, 458. Τόμ. Γ'. VI. XX.

8) C. Christ. Βιβ. Δ'. σελ. 82.

Ἐτέρας ἐκκλησίας περιωνύμου τὸ πάλαι, τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἢ τοῦ Μεγαδμητρίου¹⁾ ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἀνεφάνησαν τὰ ἐρείπια ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ σιδηροδρόμου, ὀλίγα βήματα πρὸ τῆς γεφύρας, καὶ ὀπισθεν τοῦ ἐκεῖ Ὀθωμανικοῦ Λυκείου. Πλείστοι χίονες, πάμπολλα κιονόκρανα καὶ τεμάχια μαρμάρινα ἀνωρύχθησαν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς γῆς. Ἡ ἐκκλησία αὕτη σωζομένη ἐπὶ τῆς ἀλώσεως, διότι οἱ τελευταῖοι Παλαιολόγοι διὰ δαπάνης πολλῆς ἀνεκαίνισαν αὐτήν, κατηδαφίσθη, ὅταν οἱ Ὀθωμανοὶ κατοικήσαντες τ' ἀνάκτορα, κατηδάφισαν εἰκοσι Χριστιανικὰς ἐκκλησίας, ἀνεγερθείσας ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, ἐν τὸς τοῦ περιβόλου τῶν μεγάλων ἀνακτόρων²⁾).

Αὗται εἶναι ἅπασαι αἱ ἐκκλησίαι, ἱστάμεναι καὶ ἡρειπωμέναι, αἵτινες ἔμειναν μέχρι τοῦδε. Ἐτέρων ἐρείπια δὲν ἀμφιδάλλω, θέλουν ἀνευρεθῇ κείμενα ἐντὸς κήπων καὶ γηπέδων Ὀθωμανικῶν, τὴν σήμερον δυσπροσίτων. Βέβαιον εἶναι ὅτι, ἐξαιρουμένων τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς μονῆς τοῦ Δαλμάτου, αἱ κάλλισται τῶν ἐκκλησιῶν διεσώθησαν.

Ὑπάρχουσι μέχρι σήμερον ἐκκλησίαι Βυζαντιναὶ μεταβληθεῖσαι	
εἰς τεμένη καὶ πρὸ πολλοῦ γνωσταὶ	17
Εἰσέτι ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατεχόμεναι	3
Ἀνευρεθεῖσαι ἐσχάτως	15
Ἑτεραί ἐρημωθείσαι, ἐπὶ τινων ἐκ τῶν ὁποίων ἀνιδρύθησαν τεμένη	14
Ἐκκλησίαι κατεχόμεναι ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων	2
ὅλαι	51

Ἐκ τούτων ὧν γινώσκωμεν σήμερον τῶν τριάκοντα ὀκτὼ τὴν ἱστορίαν. Μένουσι δεκατρεῖς, τῶν ὁποίων ἀγνοοῦμεν τὸν ἅγιον ἢ τὴν ἁγίαν, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ἐτιμᾶτο ὁ ναὸς ἐπὶ Βυζαντίῳ.

Ἀντέγραψα μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἐκ τοῦ πονήματος τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ, τὴν ἐποχὴν τῆς μεταβολῆς ἐκάστης ἐκκλησίας εἰς τέμενος. Πολλῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν τὴν μεταβολὴν ἀγνοεῖ ἢ οὐδόλως μνημονεύει ὁ Ὀθωμανὸς συγγραφεύς. Τὰ ἱστορικὰ ταῦτα σημειώματα τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ, εἶναι πολυτιμότερα, διότι ὅσα μεταγενέστεροι τῆς ἀλώσεως συγγραφεῖς διηγοῦνται περὶ τῆς μεταβολῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τεμένη, εἶναι τὰ πλείστα ἐσφαλμένα.

Λήγοντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, καὶ μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ κράτους τῷ 1453ῳ, ἡ Κ/πολις ὁσημέραι ἡρημοῦτο³⁾. Ὁ τότε πατριάρχης γράφων τοῖς ἀπανταχοῦ ἐπισκόποις⁴⁾, λέγει τάδε· «ὕπὸ γὰρ τῆς πολλῆς ἐπιθέσεως τῶν

¹⁾ «Ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ Ἁγίου μεγαλομάρτυρος καὶ μυροβλήτου Δημητρίου καὶ ἐπικεκλημένη τῶν Παλαιολόγων.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 42. ²⁾ J. Labarte, σελ. 249.

³⁾ «Ἐκεῖ τὸν τοῦ θείου γαοῦ τόπον τὸν περὶ τὸν ἱππόδρομον ἰδὼν . . . ἔρημον τῶν οἰκούντων, τῇ τοῦ καιροῦ ἀνωμαλίᾳ, καταστάντα.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 496.

⁴⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 64, 469.

ἀσεβῶν πάντα τὰ τῆς μεγίστης πόλεως ὥραϊα ἠφανίσθη, καὶ ἀπώλετο· ἐσμέν οὖν καὶ ἐν μεγάλῃ περιστάσει, καὶ ἐνδεΐα, καὶ μάλιστα τὸ μέρος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας» «δεόμεθα δὲ τοὺς φιλοχρίστους, ἵνα ποιήσωσι. συγχρότησιν ὑπὲρ συστάσεως καὶ βοηθείας τῆς μεγάλης ἐκκλησίας» «σύνδραμε εἰς τὸ νὰ ποιήσωσιν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν συνεισφορὰν καὶ ἔρανον· πολλῶν γὰρ δεομένη ἀναλωμάτων ἔς τε τοὺς πενομένους τοῦ κλήρου, καὶ εἰς περιποίησιν αὐτῆς καὶ λυχνοκαΐαν...». Ἐν ἐτέρῳ ἐγγράφῳ τούτου μεταγενεστέρῳ, θρηνεῖ ὁ πατριάρχης «τὴν ἐρήμωσιν καὶ ἀμορφίαν τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης», λέγων ὅτι, «τὰ πρὶν ὥραϊα τῆς πόλεως ταύτης, παραδείσου ὄντα τρυφῆς, νῦν γέγονε πεδίον ἀφανισμοῦ »¹⁾).

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μνημονεύονται. ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ἀμπελω-
νες²⁾, γαῖαι ἀρόσιμοι, κῆποι, καὶ λίμνη πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἀγίου Ῥωμανοῦ, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐθήρευον πτηνὰ ἄγρια³⁾. Πρὸς τούτοις, οἱ ἐκτενεῖς περίβολοι τῶν μονῶν, ὅπου ἐνδιητῶντο τοσοῦτοι μοναχοί, εἶναι τεκμήρια τῆς ἀραιώσεως τῆς μεγαλοπόλεως ταύτης.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν, πάμπολλοι ἠχμαλωτίσθησαν, ἄλλοι διὰ πλοίων καὶ ἀπὸ τὰς πύλας τὰς χερσαίας, διέφυγον τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὸν θάνατον. Τοσοῦτω ἡρημώθη ἡ Κ/πολις, ὥστε ὁ Σουλτάνος μετὰ τὴν κατάκτησιν ἐτέρων πόλεων καὶ χωρῶν, μετεκόμιζε τοὺς νικηθέντας εἰς τὸ Βυζάντιον, ἵνα πληρώσῃ τὰς κενὰς κατοικίας τῶν τεθνεώτων καὶ φυγάδων.

Οἱ ἐν Κ/πόλει μετὰ τὴν ἄλωσιν μέιναντες Βυζάντιοι, μὴ δυνάμενοι, ἢ μὴ εὐαρεστούμενοι νὰ συγκατοικῶσι μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν, παρήτησαν τὰς ὑψηλὰς καὶ εὐαέρους θέσεις τοῦ Βυζαντίου, καὶ κατῆλθον παρὰ τὰ παράλια τείχη ἐγγὺς τῶν πυλῶν, ἐνθα ἀνίδρυσαν τὰς σημερινὰς αὐτῶν ἐκκλησίας, ἐν μέσῳ τῶν πνιγερῶν αὐτῶν συνοικιῶν.

Ἐμείναν οὕτως ἔρημοι Χριστιανῶν, αἱ τερπναὶ καὶ χαρίεις κορυφαὶ τῆς Κ/πόλεως, ὅπου διαμένουσιν οἱ Ὀθωμανοὶ μέχρι τῆς σήμερον. Ἀπὸ τ' ἀνάκτορα τῆς Ἀχροπόλεως, ἀπεδιώχθησαν ἅπαντες οἱ Χριστιανοί. Τοιοῦτοτρόπως αἱ ἐ-

¹⁾ Μοναχὸς τις Κομπᾶς τὸ ὄνομα, κατέλιπεν ἐνδιαθῆκως 300 ὑπέρπυρα ὑπὲρ ἀνακτίσεως τῆς Ἀγίας Σοφίας. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 276. ²⁾ Ἰ. ὁ Καντακουζηνὸς ἐπισκεύασε τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας δι' ἔρανον τῶν πολιτῶν «πλουσίων καὶ μὴ.» Νικ. Γρηγοράς, Τόμ. Γ'. σελ. 204. ³⁾ Ἰ. Καντακουζ. Τόμ. Γ'. σελ. 30. Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 463. Ὁ συγγραφέας τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, μνημονεύει τὴν πενίαν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης· «ἐνδεΐα γὰρ ἐλαίου σχεδὸν κινδυνεύοντων ἀποσβεσθῆναι τῶν λύχνων τῶν ἱερῶν.» Σελ. 322. ²⁾ Μ. καὶ Μ. Τόμ. Α'. σελ. 343, 344. Τόμ. Β'. σελ. 364, 365, 399, 500, 557. Buondelmonti, σελ. 184. ³⁾ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 653· «τὸ δὲ λίμνη μονίμῳ προσοικίδε, ἐπιτήδειον πρὸς κυνηγεσίαν . . . ὀρνίθων, αἱ καὶ πολλάκις ἐκεῖσε ἡγρεύθησαν.» Μ. καὶ Μ. Τόμ. Β'. σελ. 362.

πιφανείς ἐκκλησίαι μείνασαι ἄνευ ἐνοριτῶν Χριστιανῶν, καὶ αἱ μοναὶ ἄνευ μοναχῶν, μετεβλήθησαν αἱ πλείσται εἰς τεμένη, μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Ὅσοι ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ξένων, ἰστόρησαν τὴν τύχην καὶ τὰ αἷτια τῆς μεταβολῆς τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, ἐπλανήθησαν, ἀγνοοῦντες τὰς ὁρθὰς σημειώσεις τοῦ Σεῖδ Ἀλῆ.

Ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων αἱ ἐπιφανέστεραι μετεβλήθησαν εἰς τεμένη πρὸ τῆς λήξεως τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἐξαιρουμένων τῆς Παμμακαρίστου, τοῦ ἐγγύς αὐτῆς ναύσκου τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας. Τῆς μεταβολῆς τῆς μονῆς τοῦ Μανουήλ, κατεχομένης ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων, ἡ ἐποχὴ εἶναι ἀγνώστος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

Ὅρθόν κρίνω νὰ προσθέσω ὀλίγα τινα περὶ τῶν ἱερουργούντων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ μοναῖς ταύταις, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου ὅλου. Αἱ ἀφελεῖς παραδόσεις τῶν συναξαριστῶν, αἱ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων ἱστορούμεναι θρησκευτικαὶ ἔριδες, τῶν πατριαρχῶν καὶ τῆς ἱερᾶς Συνόδου αἱ συνεταὶ πράξεις, με συνεκίνησαν καθ' ὅλην τὴν πολυετῆ ἔρευναν καὶ μελέτην τῶν ἐκκλησιῶν τούτων.

Ἄλλοι μετὰ συντονωτέρας μελέτης, καὶ πλείονος νοημοσύνης, ἰστόρησαν τὴν πολιτείαν καὶ θρησκείαν τῶν Βυζαντίων. Κατὰ τοὺς τελευταίους μάλιστα χρόνους, πάμπολλαι καὶ ἐμβριθέσταται εἶναι αἱ περὶ Βυζαντίων μελέται ἡμῶν καὶ τῶν ἁλλοδαπῶν. Ἐν παντελεῖ ἀγνοία τῆς χώρας καὶ τοῦ βίου αὐτῶν διατελοῦντες ἡμεῖς οἱ ἀπόγονοι, ἀρυόμεθα τὰ τῶν Βυζαντίων ἐκ συγγραφέων ξένων, χλευάζόντων ὅτε μὲν τὴν ἀμάθειαν, ὅτε δὲ τὴν ἀτολμίαν τῶν ἡγεμόνων καὶ τὴν δουλοφροσύνην τῶν ἀρχομένων. Ταύτην τὴν προαιώνιον κατὰ τῶν Βυζαντίων κακοβουλίαν τῶν ξένων, ἐκληρονόμησαν οἱ σημερινοὶ συγγραφεῖς ἐκ τῶν χρόνων τῶν θεομανῶν σταυροφόρων, καὶ τῶν μετέπειτα ἁλλοθρήσκων συγγραφέων. Τοσαύτη δὲ ἡ καταφορὰ, ὥστε καὶ ἡμεῖς ἄκοντες παρασυρόμεθα, συγχλευάζοντες καὶ λησμονοῦντες ὅτι εἴμεθα αὐτῶν ἀπόγονοι, αὐτῶν ὁμόθρησκοι καὶ ὁμαιμοὶ. Οἱ πλείστοι ἐξ ἡμῶν οἱ μυχτηρίζοντες τοὺς ἐν Βυζαντίῳ πολιτευομένους,

ἀκροβιγῶς μόνον ἐμελέτησαν τὴν πολυετὴ ταύτην βασιλείαν, οὐδέποτε καταδεχθέντες νὰ μάθωσι καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον αὐτῶν, ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ ὁποίου κατὰδηλα γίνονται πολλῶν γεγονότων τὰ αἷτια.

Ὅτι ἡ πικρὰ κατὰ τῶν Βυζαντινῶν καταφορὰ, ἐμίανε καὶ τοὺς κορυφαίους ἐξ ἡμῶν, ἀναφέρω τὸν ἀείμνηστον Κοραῆν¹⁾, πολλάκις κακίζοντα τοὺς Βυζαντίους, τοὺς ὁμοίους αὐτῶν Φαναριώτας, πατρικῶς παραινούντα πάντας τοὺς ὁμογενεῖς, ἵν' ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τὴν ζύμην τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ. Ὡς νὰ μὴ ἤρχουν τῶν Βυζαντινῶν τὰ πολυχρόνια παθήματα, καὶ τῶν ξένων συγγραφέων αἱ πικρίαι, ἐπέκρωτο καὶ ἡμεῖς νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν χορείαν τῶν πικρῶς καταφερομένων κατὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, θαρραλέως ἐπ' αἰῶνας ἀγωνιζομένων πρὸς Ἰταλοὺς καὶ Ὀθωμανούς.

Οὐδὲλως προτιθεμαι ἀφηγούμενος τῶν ἐκκλησιῶν τὰ σωτήρια διδάγματα, ἵνα ὑμνήσω τὰς ἐρίδας καὶ ἐκτυφλώσεις τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου, τὸ ἀτίτασσαν τῶν κυβερνωμένων καὶ τὸν ὀκνηρὸν καὶ πολλάκις ἀκόλαστον βίον μοναχῶν καὶ μοναστριῶν. Ἀναγγέλλω ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ, ὅσα ἐδιδάχθην ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ αὐτῶν βίου, ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῆς τελευταίας πτώσεως τοῦ κράτους τῷ 1453ω.

Πλειότερον τῶν Βυζαντινῶν γραμμάτων μᾶς τέρπουσι τὰ ἔργα τῶν πάλαι προπατόρων Ἑλλήνων. Εὐφραινόμεθα ἀναγινώσκοντες ποιητὰς καὶ πεζογράφους, ἀπαραμίλλους τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν διάνοιαν. Δικαίως ἐπὶ τούτοις σεμνυνόμεθα. Πάντων τούτων ἐπιφανέστερον εἶναι, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τῶν Ἑλλήνων ἱστορίᾳ, τὸ γόητρον τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀκμαῖον καὶ θάλλον εἰς ἔθνος πανταχόθεν ὑπὸ δουλοφρόνων λαῶν περικυκλούμενον. Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς Ῥώμης καὶ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, οἱ Χριστιανοὶ κατὰ τοὺς πρώτους μάλιστα αἰῶνας, καταδιωκόμενοι, βορὰ τῶν θηρίων γινόμενοι, καϊόμενοι καὶ σχολοπιζόμενοι, ἀπηχθάνοντο τὴν πάλαι πολιτείαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐμίσουν τὰ γράμματα καὶ καλλιτεχνήματα τ' ἀναμνησκοντα τὰ πολλὰ αὐτῶν παθήματα. Ὅθεν οἱ κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνιζόντων αἰῶνιοι διωγμοί.

Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν, ἡ Βυζαντινὴ πολιτεία ἦτο κράμα Ῥωμαϊσμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ. Ὑπερίσχυσαν τέλος οἱ Ἑλληνες. Ἡ γλῶσσα ἡ Λατινικὴ τῶν Ἀνακτόρων²⁾ ἐλησμονήθη, καὶ συνάμα μετὰ τῆς προεξαρχούσης Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀπαντῶμεν κατὰ πρῶτον εἰς τὰ περιωθέντα τοῦ χρόνου ἐκείνου συγγράμματα τὰς λέξεις ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητα³⁾. Ἀπὸ τὸν ἑβδόμον αἰῶνα, ὅταν ἡ Βυζαντινὴ πολιτεία ἦτον Ἑλληνικωτέρα τῆς προγενεστέρας, ἀ-

¹⁾ Κοραῆς, Ἀτακτα, Τόμ. Α'. σελ. θ'. ²⁾ Κ. Πορφυρογέννητος, Τόμ. Β'. σελ. 873. Καλῶς ἱστορεῖ τὰ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς γλώσσης, παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ὁ σοφὸς Ῥετσκιος. ³⁾ «Τοῖς γενομένοις ἐλευθερίας.» Νικ. Χωνιάτης, σελ. 751.

νεφάνη ἐν ὅλῃ τῇ προτέρᾳ αὐτοῦ δόξῃ τὸ οὐδέποτε λησμονηθὲν γόητρον τῆς ἐλευθερίας, καὶ τὸ πρῶτον αὐτοῦ τόλμημα ἦτον ἡ κατὰ τῆς Ῥώμης ἀφοβος ἀντίστασις, τόλμημα οὐχὶ τῶν Βυζαντινῶν ἡγεμόνων, ἀλλὰ τοῦ ἀπτοήτου πατριάρχου Φωτίου. Ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων μέχρι τῆς ἀλώσεως, θαρραλέοι καὶ ἀπτόητοι τοῦ λαοῦ καὶ τῶν συμφερόντων αὐτοῦ ὑπέρμαχοι, ἦσαν οἱ Βυζαντινοὶ κληρικοὶ, τοὺς ὁποίους ὁ μέγας Γρίβων καλεῖ ἀγγέλους, παραβαλλομένους μετὰ τῶν ἀλλοθρήσκων κληρικῶν.

Δι' ἡμᾶς ταὺς Ἑλλήνας ἡ ἱστορία τῶν αἰώνων τούτων χρήζει συντόνου μελέτης, διότι ἐκ τῶν χρόνων τούτων ἀρχεται ἡ πάλῃ, τὴν ὁποίαν οἱ ἀλλοδαποὶ μέχρι τοῦδε πολλάκις δὲν ἐννόησαν· ὅ,τι ἐκεῖνοι ἀποκαλοῦσι πῶρωςιν καὶ πεισμονῇ, ἡμεῖς ἀποκαλοῦμεν δόξαν, καὶ μετ' εὐγνωμοσύνης μνημονεύομεν τοὺς ὑπὲρ τῆς προσαγωγῆς τοῦ ἔθνους τοσαῦτα πράξαντας εὐκλεεῖς ἀνδρας. Οὐχὶ μόνον ἦσαν θαρραλέοι ὑπέρμαχοι ὁ κληρὸς κατὰ τῶν αἰτήσεων τῆς δύσεως, ἀλλ' ἀφόβως ἐμάχοντο κατὰ τῶν ἀδίκων ἀξιώσεων τῶν βασιλέων καὶ αὐλικῶν¹⁾. Κατήρτισαν δὲ καὶ ἐκκλησίαν πασῶν καὶ καθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων δημοκρατικωτέραν. Πράγματι, σήμερον, ἡ Χριστιανικὴ ἐκκλησία καὶ ἐδῶ καὶ ἀλλοχόσῃ, εἶναι Βυζαντινὴ.

Ἔνεκα τῆς τοσαύτης κατὰ τῶν αὐθαιρέτων βασιλέων ὑπερασπίσεως τοῦ λαοῦ, πολλοὶ πατριάρχαι καθηρέθησαν, ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐπομπεύθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν²⁾. Ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ προεξάρχουσι τῶν μονῶν τοῦ Παντοκράτορος καὶ τοῦ Στουδίου οἱ μοναχοί.

Ἀναφέρω ἐκ τῶν πολλῶν, ἐν μόνον γεγονὸς τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Νικήτα Χωνιάτου³⁾. Ἀνδρόνικος ὁ τύραννος ποθὼν ἵνα συνάψῃ γάμον ἀθέμιτον, ἤτησε τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς Ἰερᾶς συνόδου. Οἱ ἐκ τῆς συνόδου τινές, «τοὺς περιφανεῖς ἀγυρτεύσαντες αἰκους καὶ φιλόχρυσοι καὶ θεοκάπηλοι», παρεδέχθησαν τὴν αἴτησιν τοῦ Ἀνδρονίκου. Τὸν πατριάρχην, δὲν ἐτάραξαν αἱ ἀπειλαὶ τοῦ αἰμοβόρου τούτου βασιλέως, καταφρο-

¹⁾ «Ζήλου γὰρ θεῖου περίπλεως ὢν ὁ ἀνὴρ (ἡλ. ὁ πατριάρχης Πολύευκτος),... διελέγχειν καὶ βασιλεῖς οὐκ ἤσχυνετο.» Διὼν ὁ Διάκ., σελ. 50. Μ. Γλυκᾶς, σελ. 555. Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 182. Περὶ τοῦ Ἀναστασίου, βασιλεύσαντος ἀπὸ 494—518, λέγει ὁ Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 248· «ὁ δὲ παράνομος ἀναιδῶς ἔλεγε νόμον εἶναι κελεύοντα βασιλέα κατ' ἀνάγκην ἐπιτοκεῖν καὶ ψεύδεσθαι.» Συνέχ. Θεοφάνους, σελ. 370, 667.

²⁾ «Ἱππικὸν δὲ ποιήσας εἰσήγαγε τὸν Ἀρτάβασδον. . . ἅμα Ἀναστασίῳ τῷ . . . πατριάρχῃ τυφθέντι δημοσίως καὶ ἐπὶ ὄνῳ ἀντιστρόφως καθελόμενον.» Γ. Κεδρηνός, Τόμ. Β'. σελ. 6, 44. Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 648· «ὁ δὲ τύραννος (Φωκάς) ἐπεμψεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἀποσπάσαι τὰ γυναῖκα· ὁ δὲ πατριάρχης Κυριακὸς ἀντικαθίστατο τῷ τυράννῳ, μὴ καταδεξάμενος ἐκ τοῦ ναοῦ ἀποσπάσαι τὰ γυναῖκα τυραννικῶς.» Θεοφάνης, Τόμ. Α'. σελ. 453, 675, 678, 682. Διὼν ὁ Γραμματικὸς, σελ. 184, 185. ³⁾ Σελ. 337.

νοῦντος καὶ λαὸν καὶ κληρον· «ἀλλ' ἦν (δηλ. ὁ πατριάρχης) ἀτίνακτος ὡς ἐκεῖνος ὁ πρόβολος, περὶ δὲ αἰ κῦμα ὀρθὸν ἵσταται καὶ ἄλμη περιμορμύρουσα· ὁ δὲ εἰς ἀφρόν διαλύων καὶ μακρὰν κλάειν ἐὼν τὴν ἡχέεσαν θάλασσαν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐστήρικται βάσεως». Οὕτω πολιτευόμενος ὁ πατριάρχης κατὰ τῶν ἀθεμίτων ὀρέξεων τοῦ Ἀνδρονίκου, παρητήθη τοῦ θρόνου καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐγγὺς τῆς Πριγκήπου νῆσον Τερέβινθον.

Οἱ πολιτικοὶ συγγραφεῖς, συγγράφοντες πολλάκις ζώντων τῶν βασιλέων, διαστρέφουσι τὰ γεγονότα¹⁾. Ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ὁμῶς ἐγγράφοις, μετὰ πολλῆς παρρησίας ἐπιπλήττονται αὐτοκράτορες καὶ τούτων οἱ συγγενεῖς. Ἀρχοντες ἀδίκως σφετεριζόμενοι τοῦ πένητος καὶ ἀπροστατεύτου λαοῦ τὰ δίκαια, προσκαλοῦνται ἵν' ἀποδώσωσι τὰ σφετερισθέντα. Ἀγρυπνοὶ φύλακες τοῦ λαοῦ, ἦσαν οὐχὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ φαυλόβιοι αὐτῶν ἄρχοντες, ἀλλ' ὁ κληρὸς καὶ ἡ περὶ τὸν πατριάρχην ἱερὰ σύνοδος²⁾.

Καθ' ὅλην τὴν δύστηνον ἐποχὴν τῆς Λατινοκρατίας, ὑπέφερεν ὁ κληρὸς τὰ πάνδεινα ἐκ τῶν ἀλλοθρήσκων ἡγεμόνων καὶ κληρικῶν. Ταῦτα δὲ εἶναι τῶν ἡμετέρων ὑπερβολαί, ἀλλὰ τῶν ἀλλοδαπῶν διηγήσεις. Ἀπεδιώχθησαν οἱ Βυζάντιοι ἀφ' ὅλας τὰς ἐπιφανεῖς ἐκκλησίας καὶ μονὰς· μετεκομίσθησαν ἐν Εὐρώπῃ τὰ ἱερὰ κειμήλια, τ' ἀργυρὰ σκεύη καὶ πλεῖστα λείψανα ἁγίων, μεγάλως ὑπὸ τοῦ λαοῦ τιμώμενα³⁾. Πολλοὶ ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ τοῦ Βυζαντίου, περιφέροντο πτωχοὶ καὶ ἄστεγοι. Ἐνόσω ἐπέμενον οὗτοι ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Λατίνων καλουμένῃ πεισμονῇ, τοσοῦτω ἐκορυφοῦτο ἡ κατ' αὐτῶν καταφορά. Τούτους πενομένους καὶ χλευαζομένους, οὐδέποτε ἐδελέασαν τῆς δύσεως αἱ προσφοραί.

Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ κράτους, ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου τῷ 1261ω, μέχρι τῆς τελευταίας ἀλώσεως, οἱ βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου, ποτὲ μὲν πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς, ποτὲ δὲ πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς μαχόμενοι, ὑπ' ἀχρηματίας κατατρυχόμενοι⁴⁾, μετὰ χαρᾶς πολλάκις ἤκουον τὴν ὑπισχνουμένην τῶν Ἰταλῶν βοή-

¹⁾ Μ. Ἀττάλιώτης, σελ. 322. ²⁾ Ἵνα ὑποτάσσωνται τοῖς βασιλεῦσιν, ἐξελέγοντο πατριάρχαι ἀμαθεῖς καὶ ἀπλοὶ τοὺς τρόπους, ἵνα τοῖς τούτων ὑποκύπτωσι προστάγμασι, καθάπερ ἀνδράποδα, καὶ μηδὲν τῶν ἀπάντων ἐναντία φρονῶσι. Νικ. Γρηγορᾶς, Τόμ. Α'. σελ. 292. ³⁾ Γ. ὁ Ἀκροπολίτης, σελ. 22, μᾶς διέσωσε τὸν κατάλογον τσιούτων λειψάνων ἐν τινι σταυρῷ. Ἐκκλησία δὲν ἀνηγείρετο ἄνευ τῆς καταθέσεως ἱερῶν λειψάνων. Σύνταγμα, Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμ. Β'. σελ. 580. «Ὁ δὲ ζ'. τῆς ιζ'. Συνόδου κανὼν, τὸν χωρὶς ἁγίων λειψάνων Ἐκκλησίαν καθισροῦντα, τῆς ἱερωσύνης ἀλλοτριοῖ.» Ἰδ. Τόμ. ΣΤ'. σελ. 262.

⁴⁾ Ἀντιγράφω ὅσα Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς γράφει περὶ τῆς πενίας τῶν βασιλέων, μεσουντας τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. Τόμ. Β'. σελ. 788. «Τοσαύτη δὲ πενία κατεῖχeto τὰ βασίλεια τνηκαῦτα, ὥστ' οὐδὲν ἦν τῶν τρυβλίων καὶ ἐκπωμάτων ἐκεῖ χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν· ἀλλ' ἔνια μὲν καττιτέρινα, τὰ δ' ἄλλα πάντα κεράμεα καὶ ὀστράκινα.» Περὶ δὲ

θειαν, ὑπὸ τὸν ἀμετάβλητον ὅρον τῆς εἰς τὴν Ῥωμην ὑποταγῆς. Ἐν αὐταῖς ἀκόμῃ ταῖς παραμοναῖς τῆς τελευταίας ἀλώσεως, ὅταν ἐκ τῶν χερσαίων τειχῶν, μετὰ τρόμου ἔβλεπον τὰς πεδιάδας πλήρεις μυριάδων στρατοῦ, ὅταν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου κεκλεισμένοι, ἐδέοντο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ μοναῖς ὑπὲρ σωτηρίας, πάλιν χαρμόσυνος βοήθειας ἀγγελία ἐκομίσθη ἐν Βυζαντίῳ, πρῶτιστον ὅρον αἰτοῦσα τὴν ὑποταγὴν. Πάλιν οἱ κληρικοὶ θαρραλέως ἀντέστησαν, ἀκλόνητοι μέχρι τέλους μείναντες. Ὑπέκυψαν τέλος ὑπὸ δεσπότης ἀλλοθρήσκους, οὐδέποτε τὴν θρησκείαν αὐτῶν ἐνοχλήσαντας, καὶ ἐβίωσαν βίον μὲν δοῦλον, ἀδούλωτοι δὲ τὴν διάνοιαν.

Ταῦτα ἄλλοι πολλάκις ἐπανέλαβον· ταῦτα καὶ ἐγὼ σήμερον ἐπαναλαμβάνω, διότι αἱ θρησκευτικαὶ ξριδες αἱ συγκινοῦσαι σήμερον τὴν Εὐρώπην ὡς σεισμός ὑπόκωφος, οὐχὶ μόνον τεκμαίρουσιν ἀλλὰ πληρέστατα δικαιοῦσι τὴν μεγίστην τῶν Βυζαντινῶν κληρικῶν σύνεσιν, καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀπογόνων αὐτῶν ἀνεκτίμητον πολιτείαν.

τοῦ ταμείου· «ὅθεν ἐλθόντι τῷ Καντακουζηνῷ πάντ' ἦν παντάπασι κεκενωμένα τὰ βασιλέων ταμιεῖα, καὶ πλὴν ἀέρος καὶ κόνεως καὶ τῶν Ἐπικουρείων εἰπεῖν ἀτόμων, εὔρηται πλέον οὐδὲν ἐν αὐτοῖς.»

ΤΕΛΟΣ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

- Ἄγγλοι. σελ. 184, 185.
Ἅγιος Βαρβάρας πύλη. 109.
Ἁγίου Βενεδίκτου ἐκκλησία. 274.
Ἅγιος Εἰρήνης ναός. 336.
Ἅγιος Θέκλης ναός. 35, 357.
Ἅγιος Θεοδοσίας ναός. 320.
Ἅγιος Σοφίας ναός. 194, 338.
Ἁγίασμα Ἁγίου Ἰωάννου. 363.
Ἁγίασμα Ἁγίου Βασιλείου. 35, 67.
Ἁγίασμα Χριστοῦ Σωτήρος. 104.
Ἁγίασμα Ἁγίου Ἀρτεμίου. 307.
Ἁγίου Ἀνδρέου ἐν τῇ Κρίσει, μονή. 318.
Ἁγίων Ἀποστόλων ναός. 194, 291, 398.
Ἅγιος Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας
ναός. 8, 364.
Ἅγιος Γεώργιος τῶν Μαγγάνων. 194.
Ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ Κυπαρίσσῳ, ναός.
387.
Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Κανάβη, ναός. 395.
Ἁγίου Εὐστρατίου ναός. 306.
Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος, ναός. 314.
Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ ἐν τῷ Τρού-
λῳ, μονή. 303.
Ἅγιος Νικόλαος ἐν τοῖς Βασιλίδου. 34.
Ἁγίου Νικολάου εὐκτήριον. 360.
Ἁγίου Μηνᾶ ἐκκλησία. 324.
Ἁγίων Πέτρου καὶ Μάρκου ἐκκλησία. 317.
Ἁγίου Ῥωμανοῦ ἡ πύλη. 228, 376.
Ἁγίων Σεργίου καὶ Βάχχου μονή. 226, 332.
Ἅγιον Μανδήλιον. 288.
Ἀδελφάτα. 290.
Ἀδριανουπόλεως πύλη. 70, 228.
Ἀθέτησις τοῦ δούλου. 341.
Ἀθύρα, πύλη τοῦ. 77.
Ἀτβάζ Ἐφένδη ὁδός. 94, 95, 97, 98.
Ἀτβασαρή-καπουσοῦ, ἰδ. Ἐτβάν-σαράι-κα-
πουσοῦ.
Ἀκρόπολις. 112.
Ἀκτοπλοῖα τῶν Βυζαντινῶν. 228.
Ἀλέξιος ὁ βασιλεὺς. 168.
Ἄλυσις τῆς Κρίσεως. 319.
Ἄλυσις ἡ κλείουσα τὸν λιμένα. 179, 227.
Ἀμαλφηνοί. 134.
Ἀνάσταθμος. 341.
Ἀναστάσιος ὁ Δίκωρος. 85.
Ἀνασκαφαὶ τοῦ Θρακικοῦ Σιδηροδρόμ. 99.
Ἀνδρεόσσης Κόμης. 12.
Ἀνδρόνικος ὁ τύραννος. 24, 146, 147.
Ἀνδρόνικος προσβάλλει τὸν Γαλατᾶν. 259.
Ἀνεμᾶ, πύργος τοῦ. 24.
Ἀνεμᾶ, δεσμωτήριο τοῦ. 26.
Ἀνθέμιος ἑπαρχος Πραιτωρίου. 2.
Ἀντωνίου, μονὴ τοῦ κύρ. 154, 157, 280,
402.
Ἀποβάθραι τῶν Πισαίων. 151.
Ἀποβάθραι τῶν Γενοουηνσίων. 155.
Ἀποβάθρα Διπλῆ. 154, 158.
Ἀποβάθρα τῆς Ἀκροπόλεως. 168.
Ἀποκαύχου πύργος ἐν Ἐπιβάταις. 225.
Ἀράπ τζαμιί. 220, 271.
Ἀρκούδας πόρτα. 122.
Ἀρμένιοι ἐν Καφᾶ. 246, 306.
Ἀρμενιανῶν μονὴ ἐν Κ/πόλει. 293.
Ἀρχιερεῖς ἐν Κριμαίᾳ. 247.
Ἀρχιτεκτονικὴ Βυζαντινὴ. 279, 292.
Ἀσηκητεῖα. 373.

- Ἄσυλον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. 340, 342, 347.
 Ἄσσωμάτων πυλῖς. 62.
 Ἀχμέτ πασᾶ μεστζηδί. 303.
 Βαϊούλος τῆς Βενετίας. 204, 253.
 Βαϊαζήδ, τέμενος τοῦ ἀμαξηλάτου. 285, 396.
 Βαλδουίνος Φλάνδρας, αὐτοκράτωρ. 192.
 Βαλλακλάδας. 232, 238
 Βαράγγοι. 97.
 Βεζύρης Μουσταφᾶ πασᾶς. 320.
 Βεκήρ πασᾶ μεστζηδί. 400.
 Βέκκος Πατριάρχης. 322.
 Βελισαρίου παλάτιον. 84.
 Βενέτων φατρία. 165, 373.
 Βενετοὶ ἐν Κ/πόλει. 138. Δεηλατοῦσι τὰ κτήματα τῶν Γενουησίων. 143. Πολυπληθέστεροι τῶν Γενουησίων. 147. Προσβάλλουσι τὸν Καφᾶν. 242. Πολιορκοῦσι τὴν Κ/πολιν. 258. Πυρπολοῦσι τὸν Γαλατᾶν. 214.
 Βιβλία τῶν ἐκκλησιῶν. 287.
 Βιβλιοθήκη τοῦ Παντοκράτορος. 352.
 Βιλλαρδουίνος ὁ ἱστορικός. 174, 183.
 Βλατία. 143, ἐν σημ.
 Βλαχέρναι. 83.
 Βλαχερνῶν πύλη. 67, 99.
 Βλαχερνῶν παλάτιον. 83, 192.
 Βλαχερνῶν Παναγία. 92, 194, 390.
 Βουλγάρων πύλη. 68.
 Βουκολέοντος παλάτιον. 106, 113, 117, 196.
 Βουκολέοντος δεσμωτήριον. 113.
 Βουκολέοντος ἐκκλησία. 286.
 Βουκολέοντος λιμὴν. 112, 117.
 Βουδρούμ τζαμί. 334.
 Βυζαντινοὶ τεχνῖται. 136.
 Βυζαντινῶν πρόσοδοι. 231.
 Γαλατᾶς. 219. Καταφύγιον φαυλοβίων Βυζαντινῶν. 273.
 Γαλατᾶ, πύργος τοῦ. 179, 180, 182.
 Γασπρίων μονή. 354.
 Γενουήνσιοι ἐν Κ/πόλει. 138. Ἀπέρχονται εἰς Γαλατᾶν. 208. Προνόμια αὐτῶν. 221. Πρόσοδοι αὐτῶν. 231.
 Γενι τζαμί ἐν Γαλατᾶ. 220, 271.
 Γεννάδιος Πατριάρχης. 299, 312.
 Γέφυραι ἐντὸς τῆς τάφρου. 13.
 Γηλδῆζ Δεδὲ μεστζηδί. 404.
 Γιάηλα μεστζηδί. 399.
 Γκιούλ τζαμί. 320.
 Γότθοι ἐν Κριμαίᾳ. 233.
 Γοτθίας ἐπισκοπή. 233.
 Γότθων ἐκκλησία ἐν Κ/πόλει. 293.
 Γραικοὶ ἐν Καφᾶ. 246.
 Γραικικαὶ ἐκκλησίαι ἐν Γαλατᾶ. 274.
 Γουέρκιος Γουλιέλμος. 205.
 Γουλιέλμου Γράσσου πειρατεία. 159.
 Γυναικωνίτης. 292.
 Γυναικες ἐκκλησιάζονται ἐν τῷ ὑπερώῳ. 294
 Γυρολιμνης πύλη. 68, 91, 95, 98.
 Δαλμάτου μονή. 289.
 Δανοί. 184, 185.
 Δαούτ-πασᾶ-καπουσοῦ. 209.
 Δεμιρτζηλάρ μεστζηδί. 325.
 Δεφτέρ χανέ. 385.
 Δημήτριος ὁ Μακρεμβολίτης. 138, 141.
 Δημοκράνεια. 174.
 Διακόνισσαι. 340.
 Διαταφρίσματα, 8, 10.
 Διέδου ἡ τάφρος. 21.
 Διοσκουριάς. 238.
 Δομνίνου οἱ ἔμβολοι. 189, 365, 369.
 Δουκαγγίου ἡ Κ/πολις. 281, 315.
 Δούλοι ἐν Γαλατᾶ. 273.
 Δρουγγαρίων πύλη. 166.
 Ἐβραῖοι Καραῖται. 167, 246, 306.
 Ἐβραϊκὴ ἀποβάθρα. 164, 166.
 Ἐβραϊκὴ συνεικία ἐν Γαλατᾶ. 181.
 Ἐγγρή-καπή. 68.
 Ἐϊθάν-σεράϊ-καπουσοῦ. 84, 97.
 Εἰσπράκτορες τοῦ βεστιαρίου. 227.
 Ἐκκλησίαι τρεῖς ἐν Γαλατᾶ. 221.
 Ἐκκλησίαι τρουλωταί. 278.
 Ἐκκλησίαι ξυλόστεγοι. 279, 362.
 Ἐκκλησίαι καθολικαί. 289.
 Ἐκκλησιῶν ἀριθμός. 294, 403.
 Ἐκκλησία Ἀγγλική. 308.
 Ἐκκλησιῶν μεταβολὴ εἰς τεμένη. 405.
 Ἐλευθερίου τὸ νεώριον. 225, 226.
 Ἐμπόριον τῶν Βυζαντινῶν. 223, 228, 249.
 Ἐμπόριον τῶν Ἀράβων. 224.
 Ἐμπορίου γραφεῖα. 243.
 Ἐνδεῖα ἐκκλησίας. 275, 404.
 Ἐννέα ταγμάτων, μονὴ τῶν. 63, 404.
 Ἐξω τεῖχος. 17.
 Ἐξ Μαρμάρων, συνεικία τῶν. 362.
 Ἐπίλογος. 405.
 Ἐπιγραφαὶ τοῦ Θεοδοσιακοῦ τεύχους. 42.
 Ἐπιγραφαὶ τοῦ Ἡρακλείου τεύχους. 37.

Ἐπιγραφαὶ τοῦ Ἀεοντίου τείχους. 34.
 Ἐπιγραφαὶ ἐπιτύμβιοι. 291.
 Ἐπιγραφαὶ Λατινικαί. 73.
 Ἐπιγραφαὶ μελυσδωταί. 44.
 Ἐπταπύργιον. 77.
 Ἐπτὰ πύργων, πύλη τῶν. 78.
 Ἐρρίκος αὐτοκράτωρ. 196, 197.
 Ἐρρίκος Δάνδολος. 172, 174.
 Ἐσκή Ἰμαρέτ μεστζηδί. 313.
 Ἐσοδα τοῦ Γαλατᾶ. 252.
 Ἐτ γεμεζ μεστζηδί. 397.
 Εὐαγεῖς οἰκοὶ ξένων ἐθνῶν. 293.
 Εὐκτήρια. 290.
 Εὐκτήρια ἔγνωστα. 164.
 Εὐνούχων μοναί. 290.
 Ζεῖρεκ τζαμιτ. 309.
 Ἡράκλεια τῆς Θράκης. 204, 205, 256.
 Θεόδωρος ὁ Ἀάσχαρις. 198.
 Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης. 328, 334.
 Θεοδώρα σύζυγος τοῦ Θεοφίλου. 346.
 Θεοδοσία. 234.
 Θεοτόκος ἐν τῷ Σίγματι. 378.
 Θύρα Γερμανικὴ ἐν Μπαλατζ. 307.
 Ἰαδάρων πολιορκία. 173.
 Ἰησᾶ-καπού μεστζηδί. 364.
 Ἰκανατίσσης, πύλη τῆς. 153.
 Ἰκασίας μονή. 397.
 Ἰννοκέντιος ὁ τρίτος. 244.
 Ἰντζιλῆ χιόσκ. 404.
 Ἰουλιανοῦ λιμὴν. 112, 123, 124, 226.
 Ἰππόδρομος. 119.
 Ἰσαάκιος ὁ Ἀγγελος. 148, 184.
 Ἰταλοὶ πειραταί. 162.
 Ἰταλοὶ διήλθον εἰς Γαλατᾶν. 188.
 Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος. 40, 52, 56, 57.
 Καλενδέρ χανέ τζαμιτ. 351.
 Καλιγάρια. 21, 22.
 Καλλινίκου, πύλη τοῦ Ἀγίου. 62, 341, 402.
 Καλλίπολις. 256.
 Καμηλογέφυρα. 19, 99, 182.
 Κανανὸς Ἰωάννης. 71.
 Καντακουζηνὸς ναυπηγεὶ τριήρεις. 262.
 Παραχωρεῖ τοῖς Γενουηνοῖς νέον τόπον. 264, 269.
 Καρέα πύλη. 120.
 Κατάνης ἀρχηγὸς τῶν Φωκαέων. 259.
 Κάτεργα-λιμανί. 124, 125, 226.
 Καταδρομὴ κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν. 300.
 Καταλάνοι προσκαλοῦνται εἰς Κ/πολιν. 253.

Κατηχούμενοι. 292.
 Καφᾶς. 130, 234, 305.
 Καφούρης ὁ Γενουήνσιος. 149.
 Καχριέ τζαμιτ. 326.
 Κελισὰ μεστζηδί. 314.
 Κεμανκὲς μεστζηδί. 363.
 Κερασσοῦς. 240.
 Κεραμιτλή, ὄρη τοῦ. 13.
 Κερκόπορτα. 62, 63, 66, 81, 327, 330.
 Κέρτζιον. 239.
 Κεφαλὴ μεστζηδί. 304.
 Κινστέρνα τοῦ Ἀντιφωνητοῦ. 156.
 Κινστέρνα Βυζαντινὴ. 382.
 Κινστέρναι μονῶν. 291.
 Κιουτζούκ Ἁγία Σόφια τζαμιτ. 332.
 Κληρικῶν ἀριθμὸς ἐν Ἀγίᾳ Σοφίᾳ. 339.
 Κληρικῶν ἀριθμὸς ἐν Βλαχέρναις. 392.
 Κόγχη τῶν ἐκκλησιῶν. 293.
 Κοινόβια μοναχῶν καὶ μοναστηριῶν. 290.
 Κολυμβηθραὶ Βυζαντιναί. 317.
 Κόνσουλός τῶν Πισαίων. 204.
 Κοντοσκληίου λιμὴν. 124, 226, 263.
 Κορράδος ὁ Μονφερράτος. 150.
 Κοσμίδιον. 19, 23, 184.
 Κοτζᾶ Μουσταφᾶ πασᾶ τζαμιτ. 317.
 Κριμαία. 232.
 Κυνηγοῦ πύλη. 2, 228.
 Κύρος τοῦ Φλώρου. 2.
 Λατῖνοι προσφεύγουσι τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ. 272.
 Λεῖψανα ἐν Κ/πόλει. 285.
 Λειψάνων ἀπώλεια ἐν Εὐρώπῃ. 289.
 Λιβὸς, μονὴ τοῦ. 325.
 Λογοθετῶν, μονὴ τῶν ἀπό. 154, 402.
 Λογοθετῶν ἀποβάθρα τῶν ἀπό. 155.
 Λόντζα. 92, 94, 96.
 Λύκος ποταμός. 9, 72.
 Μακροχωρίου λόφοι. 15.
 Μανουήλ ὁ Βρυέννιος. 55.
 Μανουήλ ὁ Ἰάγαρις. 45.
 Μανουήλ, μονὴ τοῦ. 163, 280, 304.
 Μαργαρίτης τρίκλινος. 104.
 Μαρκιανοῦ τὰ διαβατικά. 120.
 Μαυρόκαστρον. 240.
 Μάχη ἐν Νικοπόλει. 271.
 Μαχμούτ πασᾶ τζαμιτ. 398.
 Μεγαδμηκτρίου ναός. 109, 121, 403.
 Μελανδησία πύλη. 2, 74.
 Μεσίται. 231.
 Μεχμέτ πασᾶ τζαμιτ. 364.

Μηναία. 282.
 Μιραχόρ μεστζηδί. 341.
 Μιχαήλ Παλαιολόγος. 204, 206, 209, 211, 214, 241.
 Μιχαήλ Στρατηγόπουλος. 202.
 Μιχαήλ ὁ Στρυφνός. 177.
 Μοναὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. 289.
 Μοναστήρ μεστζηδί. 376.
 Μονῶν ἀριθμός. 295.
 Μονότειχος τῶν Βλαχερνῶν. 3.
 Μόντε Κασσίνου μονή. 137.
 Μορφονοῦ ἐρείπια. 137.
 Μούρτζουφλος Δουξ Ἀλέξιος. 190.
 Μπυριγέριος ὁ Καταλάνος. 256.
 Μπαλαμπάν Ἀγᾶ μεστζηδί. 385.
 Μπογδάν σεράι. 361.
 Μυρελαίου μονή. 334.
 Νάρθηξ. 292.
 Ναρλή-καπή. 349.
 Νασήφ Χότζα μεστζηδί. 303.
 Ναυμαχία ἐν Ῥηγίῳ. 256.
 Ναυμαχία ἐν Σαλί-παζάρ. 267.
 Νεώρια τῶν Βυζαντινῶν. 225.
 Νεωρίου πύλη. 154, 158.
 Νικηφόρου Φωκᾶ θάνατος. 115.
 Νικόλαος Ῥέσσης ὁ Γενουήνσιος. 178.
 Νόμοι τοῦ Γαλατᾶ. 249.
 Νυμφαίου συνθήκη. 201, 241.
 Ξυλοκέρκου πύλη. 62.
 Ξυλόπορτα. 61, 79.
 Ξυλίνη πύλη. 61.
 Ὄδαλάρ μεστζηδί. 363.
 Ὄθωμανοὶ μάρτυρες. 300.
 Οἶνοπωλεῖα ἐν Κ/πόλει. 270.
 Ὁρθοδοξίας ἐορτή. 346, 355.
 Ὁρμίσδου μονή. 332.
 Ὁρμίσδου παλάτια. 122, 123.
 Ὅροι τοῦ Γαλατᾶ. 218, 220.
 Οὐάλεντος μονή. 352.
 Οὐτζάνος ἔμπορος. 228.
 Ὅχυράματα νέα τοῦ Γαλατᾶ. 261.
 Ὅχυράματα τοῦ Καφᾶ. 245.
 Παμμακαρίστου, μονή τῆς. 298.
 Παναγία ἡ Καφατιανή. 306.
 Παναγία ἡ Μουχλιώτισσα. 388.
 Παναχράντου, μονή τῆς. 194, 322.
 Παντεπόπτου, μονή τοῦ. 191, 194, 291, 313.
 Παντοκράτορος, μονή τοῦ. 194, 290, 309.
 Πάπας Βιγίλιος. 333.

Παρακμή τοῦ Βυζαντινοῦ ναυτικοῦ. 158.
 Παραπήγματα ἐπὶ τῆς παραλίας. 291.
 Πατριαρχεῖον. 337.
 Πατριάρχης Κάλλιστος. 270.
 Πατριάρχης τοῖς ἐν Χίῳ Γενουηνοῖς. 274.
 Πατριάρχης Λατίνος ἐν Κ/πόλει. 195.
 Πατριάρχης τοῦ Γράδου. 166, 196.
 Πατριαρχικά ἐγγράφα. 128, 233, 282, 342.
 Πεγολότης ἔμπορος. 228, 231.
 Πέμπτου, πύλη τοῦ. 70, 71, 72, 74.
 Πενθέκτη Ἀγία σύνοδος. 303.
 Περάματος, πύλη τοῦ. 165.
 Περιβλέπτου, μονή τῆς. 379, 400.
 Περίβολος τῶν μονῶν. 290, 310, 313, 319.
 Περίβολος τῶν τειχῶν. 6, 65.
 Πετεινοχώριον. 285.
 Πέτρος ὁ ἐρηνμίτης. 89.
 Πηγῆς, πύλη τῆς. 76.
 Πισαῖοι ἐν Κ/πόλει. 138.
 Πλάκες ἐπιτάφιοι. 381.
 Πλακωτή. 13.
 Πολιορκία τῶν Ἀράβων. 359.
 Ποτεστάτος τῶν Γενουηνσίων. 204, 249, 253.
 Ποῦρ κουγιού μεστζηδί. 384.
 Πρασίνων συνοικία. 373.
 Πραιτώριον. 368, 370, 371.
 Πριγκηπόννησοι. 147, 175.
 Προξενεῖον τῆς θαλάσσης. 200.
 Πρόξενος τοῦ Καφᾶ. 244.
 Πρωτεκδικεῖον. 341.
 Πτερὰ τῆς τάφρου. 7.
 Πτερὸν τῶν Βλαχερνῶν. 61.
 Πτωχοπρόδρομος περὶ Βενετῶν. 164.
 Πύλαι τῶν χερσαίων τειχῶν. 61.
 Πυργία. 18.
 Πύργος Ἀγίου Νικολάου. 35.
 Πύργος Ἰσαακίου Ἀγγέλου. 22, 39, 94.
 Πύργος Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου. 101.
 Πύργος σεσαθρωμένος. 72.
 Πύργοι στρογγύλοι καὶ ὀκτάγωνοι. 20.
 Πύργος τοῦ Χριστοῦ. 180.
 Πύργοι παραπύλιοι. 69, 79.
 Πύργων εἰσοδοὶ. 14, 15.
 Πύργων ἐμβαδόν. 17.
 Πύργων θέλοι. 16.
 Πύργων θυρίδες. 14.
 Πύργων κλίμακες. 16.

Πυρκαϊὰ ἐν Κ/πόλει. 488.
 ῥαιδεστοῦ ὁ σίτος. 230.
 ῥηγίου, πύλη τοῦ. 77, 78.
 ῥιάντ, σύγγραμμα τοῦ. 285.
 ῥοντζέριος ὁ Καταλάνος. 254, 255.
 ῥυμοτομία τῆς Κ/πόλεως. 293.
 ῥωμανίας ὑποταγὴ εἰς τὴν Ῥώμην. 485.
 ῥωμανίας ὁ σίτος. 230.
 Σαντζακδάρ μεστζηδί. 354.
 Σαρακηνῶν τέμενος. 488, 489, 293, 365.
 Σεβαστούπολις. 240.
 Σεῖδ Ἀλῆ, Κῆπος τῶν τεμενῶν. 283.
 Σεῖχ Σαλλῆμ μεστζηδί. 93.
 Σεῖχ Μουράδ μεστζηδί. 382.
 Σεῖχ Σουλεϊμάν μεστζηδί. 352.
 Σεκμπάν μπασῆ μεστζηδί. 375.
 Σηλυμβρίας πύλη. 76, 77.
 Σημεριναὶ ἐκκλησίαι. 298.
 Σιβάσῃ, τέμενος τοῦ. 285, 396.
 Σίγμα, συνοικία. 379.
 Σιδηρὰ πύλη. 422, 226.
 Σινάν πασᾶ μεστζηδί. 384.
 Σολδαία. 237.
 Σολέμνια. 439.
 Σοφιῶν λιμὴν. 423, 424, 489, 226, 365, 372.
 Σουγδαία. 237, 242.
 Σουλοῦ κουλέ. 9, 45.
 Σουλοῦ μοναστήρ. 379.
 Σουχέδα μεστζηδί. 396.
 Σταῦλος ἐλεφάντων. 284.
 Στράντζας τὰ δάση. 225.
 Στουδίου μονή. 343.
 Συμβόλων, λιμὴν τῶν. 232, 238.
 Συμεὼν ὁ Μεταφραστής. 284, 328.
 Συναξαρισταί. 282.
 Συνθήκη Γενουησιῶν καὶ Καντακουζηνοῦ. 269.
 Συνθήκη Γενουησιῶν καὶ Τατάρων. 238.
 Συνθήκη Βενετίας καὶ Γενούης. 498, 499, 247.
 Συνθήκη Γενούης καὶ Παλαιολόγου. 209.
 Σύνοδος ἐν Βλαχέρναις. 92.
 Συργιάννης Δούξ. 25.
 Ταμίαι ἐν Γαλατᾷ. 252.
 Ταφεῖα ἐν τοῖς ναοῖς. 384.

Τάφοι ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ. 304.
 Τάφος. 6, 7.
 Τεῖχος τοῦ Ἀναστασίου. 225.
 Τεῖχος Ἡράκλειον. 3, 48, 49, 20, 86.
 Τεῖχος Θεοδοσιακόν. 3, 5, 92.
 Τεῖχος Λεόντιον. 3, 37, 184.
 Τεῖχος τῶν Σουλτανικῶν ἀνακτόρων. 449.
 Τεκὴρ σεράι. 84.
 Τελωνεῖα τῶν Ἰταλῶν. 227, 229.
 Τεμενῶν ἀριθμός. 295.
 Τενέδου, ἡ κατάκτησις τῆς. 270.
 Τζαμί Ἀγία Σόφια κεμπήρ. 338.
 Τζιμισκῆς Ἰωάννης. 445.
 Τζυκανιστήριον. 404.
 Τιμία ἐσθῆς τῆς Θεοτόκου. 394.
 Τοκλοῦ Δεδε μεστζηδί. 357.
 Ὑγρὸς πύργος. 9, 45, 44.
 Ὑδατα εἰσρέοντα εἰς Κ/πολιν. 43.
 Ὑπαπαντῆς ἑορτή. 94, 392.
 Ὑπέρπυρα. 229.
 Φανερωτής. 346.
 Φεναρὴ Ἰησᾶ μεστζηδί. 322.
 Φετιχιε τζαμί. 298.
 Φθορὰ Βυζαντινῶν πλοίων. 263.
 Φιάλαι τῶν ἐκκλησιῶν. 342.
 Φιλοζένου κινιστέρνα. 366.
 Φιλοπάτιον. 49, 23.
 Φλώρου μονή. 284.
 Φοιδεράτων ἐπιγραφαί. 33.
 Φόροι ἐπὶ τοῦ ζυγίου. 234.
 Φοῦλκος ὁ μοναχός. 474.
 Φώκαια. 242.
 Φώτιος ὁ πατριάρχης. 304, 305.
 Χαζάρια. 233.
 Χαζάροι. 233.
 Χαζαρίας γραφεῖον. 243.
 Χαϊδάρ χανὲ μεστζηδί. 397.
 Χαλκηδονησία σκάλα. 468.
 Χαμζε πασᾶ μεστζηδί. 397.
 Χαμιδιε ἱμαρετί. 402.
 Χαρσία πύλη. 68, 72, 74, 80.
 Χοτζὰ Χαῖρ ἐδδιν μεστζηδί. 396.
 Χρυσὴ πύλη. 75, 77.
 Χρυσόπορτα. 79.
 Χώρας μονή. 294, 326.
 Ψαρέλαιον. 335.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ.

Ἐν σελίδι 430	στίχ. 5	ἀντὶ 1475.	γράφ. 1472.
» 445	» 12 σημ.	» M. Belin	» A. Belin.
» 480	» 26	» ἐντέτειχισμένων,	» τετειχισμένων,
» 225	» 21	» Σταυροῦ	» Χριστοῦ
» 298	»	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.
» 300	»	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.
» 302	»	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.
» 304	»	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.	» ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.
» 304	» 43	» Σαλμάκ τομπρούκ,	» Σαλμά τομπρούκ,
» 376	» 1 ἐν σημ.	» Χ. Τζ.	» Χαδηκάτ,
» 406	» 46	» Κωνσταντίνου	» Κωνσταντίνου
